Кызылская районная типография
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 155 (12845) | 1985 чылдың июль 5, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязы

КОРУМ-ЧУРУМНУ БОЛГАШ ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУКТУ БЫЖЫГЛААР

Бодунуң XXVII съездизинге белеткенип турар партияның планнары болгаш эрелээшкиннери совет кижилерниң чогаадыкчы күштерин улам-на улгаттырган, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезим дүргедедирин, будурулгениң болгаш эрелеп башкарылганың бүгү-ле адырларында корум-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарын чедип алырыңга шиитпирлиин кыптыктырган. Бо дугайын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының ажыы тодаргай көргускен.

Күрүнеңиң шиитпирлерин хүлээп алырының, оларның күселдезим организастаарының ук шиитпирлерни амыдыралга боттандыраргыңа контролдуң үлээлгелерин тудуш толбашырар үжүрлүг Дээди Советтиң ажыл-чорудулгазын идепкейжидиринче, Советтерниң ролүн бедидеринче улганыышкынны партия моон соңгаарда чорудар деп, сессияга чүгаазынга эш М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

Партияның чагыым чонның сөңгүттүрганнары ажыл-ишчи бүү-бле үлээлп алган. Бодуның чуртунуң сагыш чованнар эллериниң туружун өзүгаар олар бистиң амыдыралыыстың хөл айтырыгларын принципталдыг, сонуургалдыг өзү-бле чугаалажып көрген болгаш четпестерни шыңгыы шүүмүлээн, салдыңган сорулгаларны практиктиг боттандыраргыңа арганаар коллективтиг айтыканнар. Ынчангаа чонның социалистиг ботблекчиннылгазы амыдыралга кедеп кырында ынчаар ботташып турар-дыр.

Ийи палаталарның каттышкан хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы июль 3-те ажылын үргүлүүлээн.

Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш ажылчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-бле утпаан.

Национадлар Совединиң даргазы **А. Э. Восстуң** даргалаашкыны-бле хураа болуп эрткен.

Бойдусту камгалаар болгаш бойдус курлавырларын чеп ажыглаар дугайында хоойлукшудулганың негелделерин күүседиргени турар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн ийи палаталарның доозанын дараалаашкыны дыңматкан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы депутат **З. Н. Нуриев** түңнеп сөс чугаалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-бле хиргеп илеткелин Эвилел Соведи болгаш Национадлар Соведи тодаргай чугаалажып көргеп деп, ол демдеглээн. Коммунистиг партияның удуртулгазын өзүгаар бойдусту камгалаар талазы-бле чурттаа чоруттунул турар ажылды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталар комиссияларының эдеринчи илеткелинде депутаттарның санаалдарында бүрүң-бле деткээн болгаш түүлдүзүнүл көргеп.

Оон-бле чергелештир чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның адресинге чөптүг шүүмүлүлелдер саналдарга база болган. Эвилел Совединиң болгаш Национадлар Совединиң комиссияларының эдеринчи илеткелдеринде, депутаттарның чугаалаларында айтыкан санаалдарны, шүүмүлелдерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көөр болгаш бо талазы-бле чогуур хемчегларни алыр.

Бо угланыышкынга улуг ажылды чорудары негеттинип турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннерин будурулгеге дүрген шиңгээдир бойдусту камгалаарының болгаш оон курлавырларын чеп ажыглаарының айтырыгларын чедишкиннинг шиитпирлээринге үндезин болур.

Бистиң чуртувус бодунуң хөгжүлдезиниң харыысалгалыг үезинде чурттап турар. Бойдус камгалалының дугайында айтырыгны мындыг үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чүгаалажып көрүп турары совет кижилерниң кадыкшылын быжыглаар, оларның чаагай чоруун бүдүүлгээр сорулгаларга кайгамчык улуг ужур-дузалыг бо айтырыгны чайгыыш чокка шиитпирлээринче угланган улуг кичээнгейниң болгаш сагыш салыышкынның дугайын херечилеп турар.

«Бойдусту камгалаар болгаш бойдус курлавырларын чеп ажыглаар дугайында хоойлукшудулганың негелделерин сагып турарының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын депутаттар бир үнбиле хүлээп алган.

Бойдусту камгалаарының хөрээнче кошкаш дивес кичээнгейни Совет күрүнеде угландырып турарын доктаалда демдеглээн. Черниң бойдузун, оон бүгү байлактарын камгалаарының айтырыгларын ниитилелиннинге кайгаралдың талазы-бле ССРЭ-ниң Национадлар Совединиң Хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиязының даргазы **В. П. Мироное** кыйган.

Партияның айтырыгны улус ажыл-агыйының болгаш социал улуг хемчээлдиг сорулгаларны шиитпирлээрин социалистиг хоойлу-дүрүмнү улам ыңай быжыглаарын, күрүнеңиң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун хандыраргыңа прокуратура органнарының, хоойлу-дүрүм камгалаар еске-дээ органнарның ролүн болгаш харыысалгазын бедидерин негеп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даасканын өзүгаар палаталарның хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялары ССРЭ-ниң Прокуратуразының ажылын өөренип көрген. Социалистиг өөрүнү камгалаар дугайында, ажыл-агыйжы эвес, готчеглекчи, күрүне отчёдунга меге медээ бээр чоруктарбле демисел дугайында хоойлукшудулганы сагып турарынга Чиңгине прокурорнуң отчёдунуң талазы-бле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының телевилелиин хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар үүлдүт деп көргенин **В. П. Миронов** эдеринчи илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

Украинаның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары депутат **А. А. Титаренко** саналынга беришкинин эрелээн болгаш «корум-чурумну быжыглаар, хамаатыларның эргелерин болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаар талазы-бле улуг ажылды прокуратура органнарының чорудуп турарын демдеглээн. Оон-бле чергелештир СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң айтыкан сорулгаларын күүседири прокуратура ажыл-чорудулгазын улам ыңай идепкейжидерин, кем-херек үүлгедишкинерин баш бурунгаар болдурбазынче угланган ажылын уламна күштедирерин негеп туоар. Чамдыызы эргижирээн хөй санныг инструкцияларны болгаш нормативтиг еске-дээ актыларны хамаатылар чөптүүбиле шүүмүлүлеп турар.

Ажыл-агый харылзааларынга, күрүнениң, планның болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга хамаарышкан хоойлукшудулганың негелделерин сагып турарының чугула айтырыгларын республиканың, Дээди Совединиң болгаш чазаанның, чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларынга үргүлүү чугаалажып көрүп турар деп, Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Б. А. Ашимов** чугаалаан. Социалистиг өөрүнү-хөреңгини камгалаар дугайында хоойлукшудулганың күүселдезинге кайгаралдың күштелгенин, готчеглекчи, ажыл-агыйжы эвес чорукторга удур демиселди идепкейлиг чорудуп турарын ол дыңнаткан.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгаларын шиитпирлээринге юридиктиг эртемин болгаш практиканы сырый холбаштырарының айтырыгларын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Күрүне болгаш хоойлу-дүрүм институдунуң директору академик **В. Н. Кудрявцев** бодунуң саналынга чугаалаан. Эртемниң чогаадып тургусканы чамдык үүлдер практикага чедир ажыглаттынмайн турарын ол демдеглээн. Ажылагый удуртукчуларының хоойлу-дүрүм культуразын бедидеринниң, хоойлу-дүрүм билигларын чонның ортузунга уламна нептередириниң, хоойлуну тайылырлаан номнарны парлап үндурериң көөдедириниң эргежок чугулазын оратор онзалап демдеглээн.

Бүгү болгаш кижи бүрүзүкүң чаагай чоруу күш-ажылчы салыышкынынган, күш-ажылының хемчээлинден болгаш шыңарындан дорт хамаарышкан негелде дугайында М. С. Горбачевтиң чугаалааны мөгээ, ажылчын кижиге, дыка өөрүнчүг болган деп, Тбилисиниң электровоз тудуунуң В. И. Ленин аттыг заводунда бригадир депутат **Г. А. Метонидзе** медеглээн. Ынчаарга өскенниң күселиг-бле чурттаарын, бодунга хөйну алырын ораалдажып чоруур алыксак-чиксек кижилерниң быстиң ниитилелиннисте ам-даа бары хомудавчыг-дыр. Ажыл кылыр хөөн чок, чазыйчиби психология — хоойлукүн үрээшкиннеринче дорт орук дээрэн билдингир. Ынчангаш бистиң амыдыралывыстың норма-чижектериниден кандыг-даа ойталаашкынны болдурбас ындыг байдалдарны тургузары эргежок чугула деп, ажылчын депутат чугаалаан.

Сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-бле СЭКП ТК-ның ап чоруткан хемчеглери хоойлу-дүрүм камгалалының ажыл-чорудулгазының түңнелдеринге эки салдарын чедирген деп, ССРЭ-ниң иштики херектер министри депутат **В. В. Федорчук** чугаалаан. ИХМ-ниң партия, комсомол организациялары-бле соолгу үеде сырый харылзаанның ачызында милиция дыка быжыккан.

ИХМ-ниң ажыл-чорудулгазының чугула кезээ болза, күрүнениң болгаш хамаатыларның эрге-ажыктарын камгалаары, хоойлу-дүрүм үрээшкиннери-бле демисегди күштелдирери болур. Ынчангаш социалистиг өөрүнүң семээшкиннериң чогуур үезинде болдурбазы болгаш ындыг үүлдерге ойтур шавыышкынны бээри чер болганда чогумчалыг чорбайн турар. Милиция соолгу үеде арагалаашкын-бле база оон-бле холбашкан корум-чурум үрээшкиннери-бле демисегди улам идепкейжиткен.

СЭКП Воронеж обкомунуң бирги секретары депутат **В. Н. Игнатов** корум-чурумну быжыглаары коллективтерге күш-ажылчы болгаш будурулгечи сагылга-чурумну бедидери-бле сырый холбаалыг дээш демдеглээн. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур область чоруттунул турар хемчеглер дугайын ол чугаалаан.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаарының коз үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге хөлбан хөй-ниитиниң киржилгезиниң дугайында профэвилелдерниң Үзбек республика чөвүлелиниң даргазы депутат **Н. М. Махмутова** чугаалаан. Даандырган ажыл-херек дээш, күрүне, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаарынга кадрларның харыысалгазын бедидер сорулга-бле профэвилелдерниң чорудуп турар ажылын ол тодаргай чугаалаан. Республиканың профэвилелдери боттарының сорулгазын будурулгениң бүгү кезектеринге эки түңнелдерни чедип алырынга, кижилерге үре-түңнелдиг ажылдаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузарынга, амыдырал-чиргелгә байдалдарын эжиждеринге күш-ажылчы коллективтерге дуза чедирерин ол деп көрүп турар. Оон бир курлавыры болза, Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ хоойлузун улам долу ажыглаары болур, ол чорук социал чептүг чоруктуң принциптерин шыңгыы сагыыр арганы бээр.

ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң отчёдун чугаалажыры доозулган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бир үн-биле хүлээп алган доктаалында экономиктиг ажыктыын болгаш совет кижилерниң чаагай чоруун бедидеринниң, социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдарының, хамаатыларның эргелерин магадылаарын быжыглаарының эргежок чугула негелделериниң бирээзин болур социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну улам ыңай быжыглаарынче угланыышкын бистиң чуртувуста чайгыыш чок боттанып турар.

Оон-бле чергелештир прокуратура органнарының хоойлулар күүселдезинге хайгаарал талазы-бле ажыл-чорудулгазы социалистиг хоойлу-дүрүмну улам ыңай быжыглаарынга дугайында партияның болгаш күрүнениң негелделеринге амдаа чедир боттанмайн турар. Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгага хоойлу-дүрүмнериң күүселдезинге хайгаарал чедир чорбайн турар. Арагалаашкын, маңгыстальчак чорук, күш-ажылчы эвес орулгалар алыр чоруктар-бле демисел болгаш оларны баш удур болдурбас талазы-бле прокуратура болгаш хоойлу-дүрүм камгалаар еске-дээ органнарның ажыл-чорудулгазында шыңгыы четпестер бар. Хамаатыларның саналдарын, биидиришкиннерин болгаш хомудалдарын сайгарып көөрүнүң чурумунуң дугайында хоойлукшудулганың негелделерин күрүне база хөй-ниитиң органнарының күүселдин турарынга прокурор хайгаралын жиждерн негеттинип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи хоойлуларның кандыг-даа хевидыышкынарын илередир болгаш оларны чогуур үезинде үзүткаар, амыдыралдың социалистиг хевиринге дүүшпес болуушкуннар-бле демисел чорудар талазы-бле шиитпирлиг хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Прокуратуразынга болгаш хоойлу-дүрүм камгалалының еске-дээ органнарынга дааскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадыладыр дугайында илеткелди ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **Т. Н. Ментешашвили** кылган. ССРЭ-ниң Дээди Соведи чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязы бодунуң ажылын ооң-бле дооскан.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ БҮДУРУЛГЕ БРИГАДАЛАРЫНЫҢ VII БҮГҮ-РОССИЯ СЛЁДУНУҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим уруглар!

Чаагай чаңчыл өзугаар школачы күш-ажылчы чайның будүүзүнде өөреникчилерниң будурулге бригадаларының эң эки төлээлекчилери силер боттарыңарның VII Бүгү-россия слёдунда чыглып келгеңер-дир силер. Улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларынга ажылдаарынга боттарының беленин болгаш күжүн шенээр дээш чалыы салгалдың ужуражыышкыннары өөреникчилерниң күш-ажылчы болгаш идей-мөзү-шынар кижизидилгезиниң дуржулгазын пропагандалап тарадырының эки өргазы болу берген. Оон-бле чергелештир боттарының миллион-миллион эштериниң күш-ажылчы хереңгелериниң дугайында совет школачыларның партияга болгаш чонга кескү отчёду болуп турар.

Аныяктарның өөренирингe, ажыдаарынга, угаан-бодал болгаш күш-дамырның бүгү талавыг сайзыралынга бистим чуртувуста таарымчалыг байдалдар тургустунган. Аныяк салгал дугайында ёзугаар, сагыш салыышкын школа реформазында кирген. Ооодар, кыстарның профессионал белеткелинниң, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң бүгү системазының улам ыңай сайзыралы реформада көрдүнген. Өөредилгени будурукчу күш-ажыл-бле холбаары — школаның ажыл-чорудулгазының ленинчи ноя принцибэ. Ону амыдыралга боттандырганындан уруглар школага быжыг билигни чедип алырындан аңгыда, ону амыдыралга шын ажыглап билир болгаш Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга белен болурлар. Өөредилгеге болгаш күш-ажылга хандыкшылдан, силерниң туружуңар, корум-чурумнуг болгаш организастыг чоруулардан чедишкин хөйүбле хамаарыжыр. Школа бүрүзүнге оон комсомол болгаш пионер организацилалары, өөреникчилер коллективи башкыларның болгаш дагдыныкчыларның дузазыбле чурттуң мурнунда турар улуг сорулгаларны шиитпирлээринге бистиң чуртувустуң келир үедеги хамаатыларын хевирлеп кижизидиргеге күш-ажылдың ужур-дузазын бүрүн медереп билирин чедип алыры чугула.

Көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, Аъш-чем программазын шиитпирлээринге өөреникчилерниң будурулге бригадалары, звеноолар боттуг дузаны көргүзүп турар. Чүгле Россия Федерациязында безим 28 муң бригада бар. Ында көдээ школаларның 1,5 миллион өөреникчизи ажыл-дап турар. 30 чыл мурнунда Ставропольеге тывылган, көдээниң ишчилериниң күш-ажыл болгаш күш-дамыр кижизидилгезиниң, уругларны коллективтиг чоруткa, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгалыг чоруккa кижизидиргениң массалыг хевири болу берген. Чыл бүрү 170 муң ажыг школа доозукчузу боттарының амыдыралчы оруун көдээ ажыл-агый-бле холбаарын ажыглап турар.

Экономиканың ажыктыг чорүүн боттандырары дээш партияның угланыышкыны өөреникчи аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгага, темдыкшылды, амгы үениң электрон-самажыга техникazын калбаа-бile шиңгээдип алырының чугулазын негеп турар. Төрээжиниң, малчынның көдээ механизаторнуң, тудугчунуң ажылының чогаадыкчы характерин билип алырынга дузалап турар дуржулга болгаш шинчилеп ажыгы өөреникчилерниң будурулге бригадаларының ажыл-чорудулгазынга онза чугула.

Совет улус баш чыл планның күүседир дээш күженнишкин болгаш күзел-сорук-биле ажылдап, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүрүмге белеткенип турар. Башкылары, ада-иелери, улуг аныларының болгаш үгбелары-биле кады ол ажылче школаларның болгаш профессионал-техниктиг үчилищелерниң сургуулдары идепкейлиг-биле киржип турары бистиң өөртүп турар.

Социалистиг экономиканың ач чугула адырларының бирээзи — көдээ ажыл-агый-бile школаны доозукн соонда боттарының амыдыралын холбаар дээш бүгү ооодар, кыстарга, өөреникчилерниң будурүвге бригадаларының VII бүгү-россия слёдунуң киржикчилеринге СЭКП ТК чүректиг төнүзүндэн мзит баярны чедирип тур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ФРАНЦИЯЖЕ АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫНЫҢ ДУГАЙЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачев Франция Республиканың Президентизи Ф. Миттеранның чалаанын өзүгаар бо чылдың октябрь 2-дан 5-ке чедир Францияже албан өзүзунуң аян-чоруун кылыр.

МОСКВАЖЕ АЯН-ЧОРУК

Югославияның Социалистиг Федератиктиг Республиказының Эвилелдиң күүсекчи вечазының Даргазы Милка Планинц Совет чазактың чалаанын өзүгаар июль 3-те албан өзүзунуң аян-чоруун кылып Москвада чедип келген.

Аэропортка аалчыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, өске-дээ албан кижилери утпаан.

(СЭТА).

ЫРАК ОРУК ЧЫЫРЛЫП ОРАР

Аныяк чолаачы Виктор Серен-Чимит тос чыл бурунгаар Кызылга кээп чолаачы сургуулунга өөренип алган. Машина башкарар эргени алгаш, ол Кызылдың пассажирлер автобудуулгезинге кээп ажылдай берген. Ол баштай бичии автобустарга ажылдап турган. Чылдар эртип, ажылчының мергежили бедээн.

Хөй машина-техниктиг улуг коллектив оон шалыпчы ажыладаарынга кижизидикчи салдарлыг болган. Ол өжээ техниктиг билиг-мергежилин улам бедиткен. Курстарны эрткен. Социалистиг чарыштарга идепкейлиг киржип, мурнакчыларның аразынче кирип-даа турар апарган.

Үш чыл бурунгаар ону чолаачыларның будурулге хуралынга мактаан. Аңаа улуг автобусту башкарарын идеген болурун дугурушкан. В. Серен-Чимит оон бээр-ле, ырак рейстерже үмер делгем, бедик «Икарусту» башкарып эгелээн. Венгриядан чоруткан чымчак олуттуг, бедик кызыл «Икарустуң» бирээзин ам башкарып турар. Бай-Тайганың Тээлиже, Өвүрнүк Хандагайтыже-даа ол пассажирлерни алгаш чоруптар.

Дүрген мөңгээр машинаны башкарып чоруп ораргa, ырак, узун орук чыырлып орган ышкаш магалыг-дыр—деп ол чугаалап турар.

Мурнакчы чолаачы бо чылдың бирги чартыының планныг даалгазын ажыр күүсеткен. Ырак суурларже пассажирлер чедирилгезин эки боттандырып, мактелгаларны ал турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың пассажирлер АТБ-зинiң мурнакчы чолаачызы Виктор Серен-Чимит.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

40 ТОННАНЫ САРААТТААН

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малын кыштап түр ажыырар дээш мал чеминиң белеткелин эгелээн. Чыгычыларның болгаш хойжуларның Балай-оол Сарчакка удуртукан сигенчи звенозунуң сигенчилери бо түңнерде Баян-Колда болгаш Шөнаттыда чаагай үнген сигенин аът-бile сигем кестирер машина болгаш хол кадыыры-бile кезип киргипкен.

Ниитиниң малынга 200 тонна сигенни белеткээр сорулга оларның мурнунда салдынган. Звеноның ишчилери мал чеминиң белеткелинге ыяш белеткелдиг киргеш, кажа-ла тоңнукта 70 гектар черниң сигенин кестирген. Кестирген сигенниң 60 гектарын болуп, 40 тонна сигенни сараатта алган.

Мал чеминиң белеткекчилериниң ортузунда социалистиг чарыштыг дээштиг организастеп, чарыштың түңнелин чедип тоңгаш-ла үндуруп турарын чурумчуткан. Сигенни кезилдезинiң баштайгы түңнеринден эгелээш Анатолий Салчак, Маадыр-оол Ондар, Бичe-оол Мартышпан, Сувак Дүктүг-оол чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, түңде сигенни кезер онаалдезын доктаамал ажыр күүседнп турар.

Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң коллективиниң болуук ажылдакчылары четнир санныг хоолуаут мал чеминиң белеткелин алырынга совхозта дузалажып чеде берген. Шефчилериниң ол болуун Хеймер-оол Монгуш удуртуп турар. Дуза чедирип келген шефчилерге совхоз директизы бир трактору болгаш өске-даа техниканы быжыглап берген. Шефчилер совхозтуң малчыннарынга 70 тонна сигенни белеткеп бээр дээш Шөнаттыда чаагай үнген сигенни кезип киргипкен.

О. НАМАСАЙ.

БҮЗҮРЕЛДИГЛЕР

Мөңгүн-Тайга районнуң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозунуң № 2 хойжу бригадазының кыргылда пунктузу мөңге мөңгилиг Мөңгүн-Тайганың бир талакы колдуу Кепшыы деп черде турар. Бригадир Хаттыг-оол Сарчак кыргылданы кыска хуусаада шыңарлыг доозар дээш ажылды организастыг байдалда чорудуп турар.

Кыргылдада 24 электри, 12 хол хемчылары доктаамал ажылдап турар. Бо түңнерде кыргыттынган 2040 хойлардан 2496 кг дүк алдынган.

Мурнакчыларны илередип, шаңнап-мактап турар. Агрегат-бile кыргыырынга Пётр Довукай, Дүктүг-оол Хертек, хол-бile Өшкү-Сеер Чылбай-оол, Сержаа Конгержап, Адыг-оол Достай болгаш өскелер-даа мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Совхозтуң Ак-Адыр, Кара-Шыы сыннарында чөнгээлеп турар № 2 хойжу бригаданың малчыннары чымчак алдын ажаалдазының үезинде планныг онаалдаларын күүседиргe бүзүрелдиглер.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязы

КОРУМ-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛААР, ХАМААТЫЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИН БОЛГАШ ДҮРҮМ ЁЗУГААР ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫН КАМГАЛААР ДУГАЙЫНДА СОВЕТ ХООЙЛУЛАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ ХАЙГААРАЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ССРЭ-НИҢ ПРОКУРАТУРАЗЫНЫҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Чиңгине прокурору депутат А. М. Рекунковтуң отчёду

Үндезин социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирээри бистиң политиктиг системавыстаа айыттынган болдунар арга-ларны эң-не долузу-биле ажыглаарын негеп турар. Корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну, социалыстиг хоойлу-дүрүмну быжыглаары үнам улуг үшүр-дүзелиг болуп кел чыдар. Ол—үениң шынгыы негелдези-дир.

Партияның удуртулгазы-биле сагылга-чурумну болгаш организастыг чоруктуң быжыглаары дээш бүгү улустуң шимчээшкинниң калбарып турары чогум-на амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Соединиң бо отчёттуг сорун турар чоруу — корум-чурумнуң байдалы дээш хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның онза карыысалгалыының база бир чечензи боп турар. Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның оон даразылгалыг Пленумнарының шиитпирээри, докладтарын күүсетпээнин, прокуратура бүгү ёзугун соңг ниитилел тургузуун, хамаатыларның Конституцияда айыткан эргелерин болгаш хосталгаларын оларже кандыг-дае хандаашкыннардан камгаларыкче, совет хоойлуларның ат-алдарын бедидеринче үгланыкшыл келген. Аңаа-ыл карыысаалгаларга хоойлу-дүрүмну быжыглаарын оо-ше дивес киичээнгейни салып келген. ССРЭ-ниң прокуратуразы ССРЭ-ниң Улуску контроль комитеди-биле, еске-дээ контроль органнар-биле кады министерстволарның болгаш ведомстволарның күүседи-ниң сорулгаларын, улустуң байдалын камгалаарын, ажыл-агыйжы эвес болгаш тетчеглеенги чорук-биле демиседи-ниң идепкейжидерин хандыраарын чедип ап турар. Сээлгү чылдарда прокуратура органнары ССРЭ-ниң болгаш эвилеедешкен республикаларның министерстволарының болгаш ведомстволарының 35 будүрүлгезинге хоойлу-дүрүмну кончаар күүсединиң туразын тыныжын.

Чиитизи-биле авырга, бо талазы-биле ажыл-херектер эки-ээн чыдар деп илеткелчи уламнывас. Ынчалза-дае бистер күрүнеңиң, күш-ажылдың, планның болгаш керээ-кинин-дае сагылга-чурумун үрээр, тус черниң болгаш ажылдап турар черинең эргежилын хараар база ажыл-агыйлыг чорударының социалистиг принциптеринден ескедае хевир-биле тамыдыжыкшын болдурар хей таварылгаларга ам-дае таварыжып турар бис.

Илеткелчиг тамыдыжыкшынарның чылдагаанмарының анализи — оларның үнүп турар дээш — ажыктың дээндырган участоктарга дээш чамдык албан-дужаалдыг киижилерниң четпес харыысалгалыында, оларның ажылынга контроль-дүн сулазында деп үүвенү уламна бүзүралдын-биле көргүзүп турар. Хынны болгаш Хөмүр-дээ үлетпүрүүн. Минералдыг чамдыкчыдиглелер бүдүрер болгаш Кара металлургия министерстволарының системаларында керээ болгаш план сагылга-чурумун үрээр чорутаар дыка хей боон туреры прокурор тыналдаларындан ылгалзын.

Чүгээ чаа ССРЭ-ниң Ышкасазын ажыл-агый министерствозунуң системазындан күүрүне сагылга-чурумун дыка үргел тургаш чоруктарны илеткелчи. Ол адырның дыка хей будүрүлгелери керээде айыттынган күүсединиң күүсеттээн келгенинең түнелиндеге чүгээ эртнең чыада улус ажыл-агыйынга бир миллиард ажык рубль түңнүг продукциянны чедир бербээн. Ол ыолдугунда-ла министерстволуң удуртукчулары, аппарады, Бүгү-заавралдың будүрүлгө кайтыкшылыкшыл хоойлу-дүрүмну

(Отчёттуг доңгулаа ээрдээн).

Чүгээ Горький областка кыдаар-чаар материалдарны самчыгдаарын баш удур болдурбазының талазы-биле хей таварылыг хемчеглерни боттандырып чоруткан. Оон түңнелиинде күүрүне организацияларында бензинни хаммаар чорук чедип алдынган, а бензин күдар станцияларга чыл иштинде хүү автомашиналарның эзлеринге оңу садары үш катап ковудээн. Оон-даа ескеде чамдык областарга база шаара ындыг ажыды кылып чорутпаан.

Ынчалза-дае аңгыргыжы эвес, тетчеглеенги болгаш самчыгдакчы чоруктардан кыраажилер ам-дае хей хемчээнгидир болуп артпышаан. Сээлгү үеде садыг болгаш иишпинин чемненилге черлериниң системаларындан түүда ажыл дээш кем-бүрүү үүлгедиишкиннериниң, садыл алыкчыларны негелээринең, чижээ-чазыйлаашкыныңың, ээрэп алыр чоруктарның фактылары илеттиинил турар. ССРЭ-ниң Садыг министерстволуңуң, Центросоюзтуң болгаш оларның чер-черде органнарының удуртукчуларының бо айтырыглар талазы-биле созуу ажыл-херек биле кыраажыл, корум-чурумну тургузарыга негелдезин кошкадып келген. Хей санныг хамыдыышкыннарны болдуруп турар чылдагаанмарның анализи оларның үнүп турар дээш — ажыктың дээндырган участоктарга дээш чамдык албан-дужаалдыг киижилерниң четпес харыысалгалыында, оларның ажылынга контроль-дүн сулазында деп үүвенү уламна бүзүралдын-биле көргүзүп турар. Хынны болгаш Хөмүр-дээ үлетпүрүүн. Минералдыг чамдыкчыдиглелер бүдүрер болгаш Кара металлургия министерстволарының системаларында керээ болгаш план сагылга-чурумун үрээр чорутаар дыка хей боон туреры прокурор тыналдаларындан ылгалзын.

Чүгээ чаа ССРЭ-ниң Ышкасазын ажыл-агый министерствозунуң системазындан күүрүне сагылга-чурумун дыка үргел тургаш чоруктарны илеткелчи. Ол адырның дыка хей будүрүлгелери керээде айыттынган күүсединиң күүсеттээн келгенинең түнелиндеге чүгээ эртнең чыада улус ажыл-агыйынга бир миллиард ажык рубль түңнүг продукциянны чедир бербээн. Ол ыолдугунда-ла министерстволуң удуртукчулары, аппарады, Бүгү-заавралдың будүрүлгө кайтыкшылыкшыл хоойлу-дүрүмну

(Отчёттуг доңгулаа ээрдээн).

Ооң соонда илеткелчи кыып үндүрүп турар продукциянның шынарын бүгү хемчегбиле бадидериниң күүрүне отчёттарын кылырда немелде бижиилгелерге удур демиседдиң айтырыгларынга дээлеткен. Чижээ, эрээн хей будуг министерстволарының, автомобиль болгаш демир-орук транспортуның, амыдырал хандырылганың агроүлетпүр комплекизинин будүрүлгелериндө негелеп немей бижиир чоруктарның товарылгалары бар болуп турарын ол айыткан. Чамдык республикаларның, крайларның болгаш областарның ол адырлардан кыматтынган дыка хей будүрүлгелериндең болгаш организациялаарындан ындыг товарылгалар илеретпиткен. Ындыг товарылгаларны ведомстволарның кызыы эргежыктарын барымдаалап көөр, эргедеп башкылаарын үстүнде турар, организациялының оларның-биле эттежип, а чамдыкта харын детиир чорук-тардан негелеп немей бижиилгелер үзүткаттынмайн турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленуму социалистиг ончу-херектиин камгалаар талазы-биле ажылдарны күштелдиреринің чугулазын айыткаш, чүгле кыйгырыгаар-биле херек бүтпес, чүге дээрге оларда дыка хей болган-даа, ынчангаш материалдыг үнелии чүүлдерин будун-бүрүн болуру база шын ажыглаары дээш тус-тус киижилерден, оларның-биле кады хооңгулуга черлериниң айтырыгны шыңгыдыр үе кеңгелеин онзалап демдеглээн.

Самчыгдаашкыннар болгаш телээзи-ээлеп алыр чорук-биле демисеп чидиглеңген. Күүрүне, совет, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң демнеп күжү-биле сээлгү үеде дыка хей будүрүлгелерге материалдыг үнелии чүүлдерни сайгарып, саварыг-биле шүүштүрүп эрттирип турган черлерин дүгээлеп болган.

Чижээ Горький областка кыдаар-чаар материалдарны самчыгдаарын баш удур болдурбазының талазы-биле хей таварылыг хемчеглерни боттандырып чоруткан. Оон түңнелиинде күүрүне организациялаарында бензинни хаммаар чорук чедип алдынган, а бензин күдар станцияларга чыл иштинде хүү автомашиналарның эзлеринге оңу садары үш катап ковудээн. Оон-даа ескеде чамдык областарга база шаара ындыг ажыды кылып чорутпаан.

Ынчалза-дае аңгыргыжы эвес, тетчеглеенги болгаш самчыгдакчы чоруктардан кыраажилер ам-дае хей хемчээнгидир болуп артпышаан. Сээлгү үеде садыг болгаш иишпинин чемненилге черлериниң системаларындан түүда ажыл дээш кем-бүрүү үүлгедиишкиннериниң, садыл алыкчыларны негелээринең, чижээ-чазыйлаашкыныңың, ээрэп алыр чоруктарның фактылары илеттиинил турар. ССРЭ-ниң Садыг министерстволуңуң, Центросоюзтуң болгаш оларның чер-черде органнарының удуртукчуларының бо айтырыглар талазы-биле созуу ажыл-херек биле кыраажыл, корум-чурумну тургузарыга негелдезин кошкадып келген. Хей санныг хамыдыышкыннарны болдуруп турар чылдагаанмарның анализи оларның үнүп турар дээш — ажыктың дээндырган участоктарга дээш чамдык албан-дужаалдыг киижилерниң четпес харыысалгалыында, оларның ажылынга контроль-дүн сулазында деп үүвенү уламна бүзүралдын-биле көргүзүп турар. Хынны болгаш Хөмүр-дээ үлетпүрүүн. Минералдыг чамдыкчыдиглелер бүдүрер болгаш Кара металлургия министерстволарының системаларында керээ болгаш план сагылга-чурумун үрээр чорутаар дыка хей боон туреры прокурор тыналдаларындан ылгалзын.

Чүгээ чаа ССРЭ-ниң Ышкасазын ажыл-агый министерствозунуң системазындан күүрүне сагылга-чурумун дыка үргел тургаш чоруктарны илеткелчи. Ол адырның дыка хей будүрүлгелери керээде айыттынган күүсединиң күүсеттээн келгенинең түнелиндеге чүгээ эртнең чыада улус ажыл-агыйынга бир миллиард ажык рубль түңнүг продукциянны чедир бербээн. Ол ыолдугунда-ла министерстволуң удуртукчулары, аппарады, Бүгү-заавралдың будүрүлгө кайтыкшылыкшыл хоойлу-дүрүмну

(Отчёттуг доңгулаа ээрдээн).

Ооң соонда илеткелчи кыып үндүрүп турар продукциянның шынарын бүгү хемчегбиле бадидериниң күүрүне отчёттарын кылырда немелде бижиилгелерге удур демиседдиң айтырыгларынга дээлеткен. Чижээ, эрээн хей будуг министерстволарының, автомобиль болгаш демир-орук транспортуның, амыдырал хандырылганың агроүлетпүр комплекизинин будүрүлгелериндө негелеп немей бижиир чоруктарның товарылгалары бар болуп турарын ол айыткан. Чамдык республикаларның, крайларның болгаш областарның ол адырлардан кыматтынган дыка хей будүрүлгелериндең болгаш организациялаарындан ындыг товарылгалар илеретпиткен. Ындыг товарылгаларны ведомстволарның кызыы эргежыктарын барымдаалап көөр, эргедеп башкылаарын үстүнде турар, организациялының оларның-биле эттежип, а чамдыкта харын детиир чорук-тардан негелеп немей бижиилгелер үзүткаттынмайн турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленуму социалистиг ончу-херектиин камгалаар талазы-биле ажылдарны күштелдиреринің чугулазын айыткаш, чүгле кыйгырыгаар-биле херек бүтпес, чүге дээрге оларда дыка хей болган-даа, ынчангаш материалдыг үнелии чүүлдерин будун-бүрүн болуру база шын ажыглаары дээш тус-тус киижилерден, оларның-биле кады хооңгулуга черлериниң айтырыгны шыңгыдыр үе кеңгелеин онзалап демдеглээн.

Самчыгдаашкыннар болгаш телээзи-ээлеп алыр чорук-биле демисеп чидиглеңген. Күүрүне, совет, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң демнеп күжү-биле сээлгү үеде дыка хей будүрүлгелерге материалдыг үнелии чүүлдерни сайгарып, саварыг-биле шүүштүрүп эрттирип турган черлерин дүгээлеп болган.

Чижээ Горький областка кыдаар-чаар материалдарны самчыгдаарын баш удур болдурбазының талазы-биле хей таварылыг хемчеглерни боттандырып чоруткан. Оон түңнелиинде күүрүне организациялаарында бензинни хаммаар чорук чедип алдынган, а бензин күдар станцияларга чыл иштинде хүү автомашиналарның эзлеринге оңу садары үш катап ковудээн. Оон-даа ескеде чамдык областарга база шаара ындыг ажыды кылып чорутпаан.

Ынчалза-дае аңгыргыжы эвес, тетчеглеенги болгаш самчыгдакчы чоруктардан кыраажилер ам-дае хей хемчээнгидир болуп артпышаан. Сээлгү үеде садыг болгаш иишпинин чемненилге черлериниң системаларындан түүда ажыл дээш кем-бүрүү үүлгедиишкиннериниң, садыл алыкчыларны негелээринең, чижээ-чазыйлаашкыныңың, ээрэп алыр чоруктарның фактылары илеттиинил турар. ССРЭ-ниң Садыг министерстволуңуң, Центросоюзтуң болгаш оларның чер-черде органнарының удуртукчуларының бо айтырыглар талазы-биле созуу ажыл-херек биле кыраажыл, корум-чурумну тургузарыга негелдезин кошкадып келген. Хей санныг хамыдыышкыннарны болдуруп турар чылдагаанмарның анализи оларның үнүп турар дээш — ажыктың дээндырган участоктарга дээш чамдык албан-дужаалдыг киижилерниң четпес харыысалгалыында, оларның ажылынга контроль-дүн сулазында деп үүвенү уламна бүзүралдын-биле көргүзүп турар. Хынны болгаш Хөмүр-дээ үлетпүрүүн. Минералдыг чамдыкчыдиглелер бүдүрер болгаш Кара металлургия министерстволарының системаларында керээ болгаш план сагылга-чурумун үрээр чорутаар дыка хей боон туреры прокурор тыналдаларындан ылгалзын.

Чүгээ чаа ССРЭ-ниң Ышкасазын ажыл-агый министерствозунуң системазындан күүрүне сагылга-чурумун дыка үргел тургаш чоруктарны илеткелчи. Ол адырның дыка хей будүрүлгелери керээде айыттынган күүсединиң күүсеттээн келгенинең түнелиндеге чүгээ эртнең чыада улус ажыл-агыйынга бир миллиард ажык рубль түңнүг продукциянны чедир бербээн. Ол ыолдугунда-ла министерстволуң удуртукчулары, аппарады, Бүгү-заавралдың будүрүлгө кайтыкшылыкшыл хоойлу-дүрүмну

(Отчёттуг доңгулаа ээрдээн).

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң хуралы

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы июль 3-те Кремльге болган.

Хуралга эштер М. С. Горбачев, А. А. Громыко болгаш В. В. Кузнецов олар чүве чугаалаан.

Социал-экономиктиг хөгжүлдениң эртем-техниктиг депшилгеге үндезилеп дүргедедиринче, социалистиг демократиянды сайзыраңгайжыдырынче, сагылга-чурумну, организастыг чоруктуң, корум-чурумну быжыглаарынче, партияның салганы тургузукчу сорулгаларны боттандырарынга массаларның чогаадыкчы чоруун идепкейжидеринче бистиң партиябыстың политиктиг угланыышкының уламчылап база хөгжүдүп турар СЭКП ТК-ның июль (1985 ч.) Пленумунуң сорулгаларын база ССРЭ-ниң Дээди Соединиң чаа доо-зулган сессиязының шиитпирлерин күралдың киржикчилерин сеткил канышкын-биле хүлээп алган.

Дээди Совет болгаш оон Президиумун бодукун кичээнгейин СЭКП-ниң иштикен болгаш дөштыкы политиказын амыдыралга боттандырарынче, күүрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тудуушкунуңуң кол айтырыгларынче, чүүлүн камгалал күчүзүн быжыглаарынче, тайбың дээш, термоядролуг халапты чайладыр дээш демиселче угландырып турар.

Оон-биле чергелештир СЭКП-ниң XXVII съездизиниң будуузунде бистиң чуртувустуң мурнунда чаа чүүлге сорулгаларның улуг комплекизи туруп келген дээрзин хуралга демдеглээн. Оларны боттандырарынга улуг рольду улус депутаттарының бүгү чадаларының Советтери ойнаар-ыл ужурлуг. Олар боттарынга берген эргелерин бүрүн болгаш чайгылыш чок боттандырар, ажылчы чонларның өзүп орар негелдезин, хандырарын чүткүлдүг болгаш могаг чок чедип алыр хүзээлгелиг. Аъш-чем программазын боттандырарынга, чонның хереглел барааннарын будүрериң көвүдедиринге болгаш шыларын бедидеринге, социал болгаш экономиктиг еске-дээ сорулгаларны шиитпирээринге оон-даа улуг саңыышкынны Советтер киирип шыдаар болгаш киирер-дээ ужурлуг.

Күүрүне шиитпирлерин хүлээп алырын, оларның күүселедзин организастаарын болгаш оя шиитпирлерни амыдырапга боттандырар дээш контрольдуң ажыл-чорудулгазын Советтер тулгаштырар ужурлуг. Амыдыралче хандылап киижилер, болуң долгандыр ажылчын массаларны каттыштырар, оларны ниитилелдиң болгаш күүрүнеңиң хереткерин эргелеп башкарарынга оларны идепкейлиг киирштирер хүзээлгелиг Советтериң төлээлекчи органнарының бүгү звеноларынга бо сорулга улуг ужур-дузалыг.

СЭКП ТК-ның июль (1985 ч.) Пленумунуң совет ниитилелдиң политиктиг системазынга улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ыңай кедүрериңче угланган айтышкыннарын ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумуну бүрүн болгаш долузу-биле деткип, оларны дөрт удуртулга болгаш чайгылыш чок күүсединиң түүлү кылдыр хүлээп алган.

Боттарының бүрүн эргелерин долу ажыглаарынга, черчерде ажыл-херектиң байдалы дээш оларның харыысалгазын күштелдиреринге улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай идепкейжидерин хандырарын эвилеедешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга даазкан.

Ажылчы чонларның негелдерин болгаш хереглелдерин хандырарынче, Аъш-чем программазын күүсединиңе, бүгү-ле үлетпүр будүрүлгелериниң, оларның кайы-дае эвилеедешкен күүсединиң, оларның чонның дыштанылгазын организастаарынче, чүгүрттүр хамаан чокка, чонның хереглел барааннарын будүрерин организастаарынче, социал айтырыгларны шиитпирлээринче, чон ортузунге политиктиг-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылды күштелдиреринче хоойлу-дүрүмну быжыглаар, организастыг чоруктуу, сагылга-чурумну болгаш харыысалгалыг чоруктуу күштелдирер дээш партияның салгаан сорулгаларын чайгылыш чок боттандырарын чедип алырынче Советтериниң кол киичээнгейин угландырган.

(СЭТА).

КҮҮСЕДИКЧИ ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«Культура албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын эжикидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладынга бистиң республикада кончаар боттандырып турарының дугайында хурал эрткен. Аңаа партия райкомнарының, райкүүскомнарының бо талазы-биле харыылаар ажылдакчылары, республиканың культура, спорт, профэвилел, «комсомоя организациялының удуртукчулары, партия обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, Дээди Советтиң Президиумунуң харыысалгалыг ажылдакчылары киришкеннер. СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак хуралды эрттирген, партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи А. К. Канзай хуралга доктаврегей чүве чугаалаан, республиканың культура албан черлеринде, спорт организацияларында байдалды онаалаптаан.

Бүгү-ле чүвени — кижиге, оон чаагай чоруунга деп ло-зун бистиң партиябыстың эң хөй сорулгаларының бирээзи болуп келген. Совет кижилериң хостуг уе-шагын чөп ажыглаары, ону организастыг, кадыкшылга, ниити культура деңиелин бедидеринге ажыктыг кылдыр эрттирери онза чугула болуп турар. Ареглавашкынга болгаш алкоголизмге удур шыңгыы демиселди чорудуп турар амгы бо түнненде бо ажыл улам идепкейжидер ужурлуг. Культура албан черлери, спорт организациялары кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?

Доктаавлы хүлээп алгандың бээр ай чоокшулап орер болза-дае, бо хуралга колдуунда кылдыгнан чүүлдер дугайында эвес, харын чүүү кылза экил дээрзиниң дугайын чугаалавашкаңы-ла бистө байдалдың деп-дески эвес, харын-дае багай болуп турарын көргүзүп турарын илеткелчи айткан. Республикада бар культура албан черлериниң баазазы чон ортузунга бүгү-ле ажылдарны организастап чорударынга товрымчалыг болуп турар. Культура албан черлериниң самының талазы-биле бистиң республика чурттуң еске черлеринден хожудавайн, харын дезы ортык болуп турар. Ындыг-дае болза культура албан черлериниң чонның дыштанылгазын организастаар талазы-биле ажылында улуг четпестер бар. Хамын ужур бо ажылды толу-биле тудуп кыаын турар кижилериң ажылга харыысалга чогунда. Бо ажылды башкарып турар удуртур органнар — Культура министерствозу, республиканың эртем-методиктиг төвү безин чер-черде культура албан черлериниң боттуг дузаны чедирбейн, ында байдалды эң билбейн баргылаар.

Республиканың клуб албан черлеринде 1240 хире белгум, сонуургалдар айбы-биле каттыжыышкын ажылдап турар. Кызыл хоорайны албайн, чүгле районнарга онаавштыр алыр болза, бир районга бежен хире

Хамналга — экономиканың курлавыры

КУДУКТАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Ажыглалче киирген эрээш эвес эртектиг кол хереңгилер ажыглаттынмайын өлүт капитал болуп, харын-даа ажыл-агыйжы эвес чоруктуң үрэжүү-биле үрелип, узуткаттынып турар чоруктар республиканың улус ажыл-агыйының чамдык адырларында, ылаңгыя агроүлеттүр хевизында эрээш эвес. Ол адырның чамдык удуртукчулары ажылын амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургусаан.

Тыва АССР-ниң Улуспу контроль комитединиң эрэгелиг хураалынга Кодээ ажыл-агый министерствозунуң совхозтарында болгаш «Тыва сельхозхимиия» каттыжыышкынының будурүлгелеринде кол хереңгилерниң чөптүг эвес аныглаттынып туралының дугайында айтырыгны чугаелашкан.

Эрткен 25 чылдың дургузунда совхозтарга болгаш Кодээ ажыл-агыйның дүржүлге стенциазынга чер адаандан суг үндүр сордурар кудуктарны өрүмнеп кылырынга 16,5 миллион рубльди чарыгдаан. Амгы үеде кодээ ажыл-агый хереглелинде санаттынып турар 1406 санныг өрүмнээн кудуктардан 525 кудукту одар-белчиирлерге суггат хандырарыбиле Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозу кылдыртып, ажаа 8 миллион рубль чарыгдаан. Арткан кудуктарны Кодээ ажыл-агый министерствозу кодээде будүрүлге черлерин болгаш суурларны суг-биле хандырар дээш кылдыртыкан.

Ишер суг алыр кудуктар чүгээ ажыглаттынып турар, а одарларны суг-биле хандырар кудуктар ажыл-агыйжы эвес ажыглаттынып турары хынаалдардан биилдинген. Оларның дыка хөй үрелген, санитарныг зоназының черим-кажаалары колдуунда узуткаттынган, чамдык кудуктарның бажыңнары чок, бар-даа болза соңга-хаалгаларын туре соп каалган, печкаларының бузун боон турар. Кудуктарның насостерин ажылдадыр электростанцияларының колдуунда чок, олар үрелген соонда тоймаглаттынган азы өскээр ажыглаттынгылаан. Одарларда кудуктарның 157-зи, азы үштүң бирээ, ынчандыр ажыглаттан чайгаар үнген кудуктар Барыын-Хемчик, Тандың районнарның кайызында-даа 20 ажыт, Бижыын-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга районнарның кайызында-даа 15 ажыт болган.

Чамдык совхозтарда өрүмнээн кудуктарның үүледу тургустунмаан, оларның чамдыызының паспорттары чок, кол хереңгилер балансазында киирбээн. Ниитизи-биле бүгү совхозтарда 230 шаа кудуктар кол хереңгилер санында киирбээни илерээн.

«Сеяң» совхозта 44 кудуктуң чартыы балансында киирген, а арткан 100 муң рубль ажыт өртектиг кудук совхоз бухгалтериязында саналттынмайн турар. Хереңгиде киирер санаттынмайн, кагдынгылаан кудуктар «Кызыл тараачыны», «Россиия», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда база эрээш эвес болган. Сөөлгү адаттынган совхозтуң Кара-Булуң салбырында 1963 чылда-ла 87 муң рубль өртектиг 4 кудук дужаттынган, олар мынчага чедир ажыглаан көрбээн.

Барыын-Хемчик районнуң совхозтары кыштагларны суг-биле хандырарда, кышкы үеде Ак-Довуракта изиг суг сөөртүп ап турарлар. Ынчангаш мал суггарары-биле туттунган 29 кудук колдуунда кыш-май чок ажыглаттынмайн келген. Оларның 17-зи шуут кагдынган. «Барлык» совхозта 27 кудуктуң чаңгызының-даа паспорту чок, балансында чүгле 12 кудук санаттынып турар, үш кудуктуң турган черлерин безин уттүндурган. «Шекпээр» совхозта 25 кудуктан чүгле 5-и үчётта киирип турар. Одарларда 8 кудуктуң чедизи октаттынган.

Тоймаглаттынган, октаттынган кудуктар Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл, Кызыл районнарның чамдык совхозтарында база бар. Оларны үндүр бижээн дугайында документилер-даа чок.

Өрүмнээн кудуктарның учёдунда, ажыглалында мындыг чедимче чок байдал черчерлерде ажыл-агыйжы эвес чоруктуң, кудуктарның техниктиг ажаалдазының, кадагалалының багының түнелинде тургустуруп келген. Совхозтарның, РАУК-териниң, Мелиорацияның болгаш суг ажыл-агый министерстволарының удуртукчулары дужаттынган кудуктарның ажыглалын эжюкидиринең айтырыгларыңче кичээнгей салбайн, чүгле чаа кудуктар кылдыртыры көүдеп туруп берген. Чаа кудуктар кылдыртырының планнаашкыны чүгле чер-черден келген чагыларга үндезилеттинип, чогуур техника экономиктиг үндезиялелдер чокка тургустуруп турган. Мынчага чедир чылдың-на 70—80 кудук совхозтарга дужаттынып турган. Сөөлгү үш чылда чүгле коданнарга 76 чаа кудукту кылырынга 2 миллион хире рубль чарыгдаттынган. Үрелген кудуктерниң септелгезин эрээжеткен.

Кудуктарның септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын боттандырар соруулгалыг тускайлаттынган организация — «Ремсельбуровод» трестиң СКМК-зы ам-даа совхозтарның кудуктарын ажылчын байдалга тургузарының херээнге ёзулуг техниктиг дуза чедирип шыдаавайн турар. Ол организация мынчага чедир шулуг кудуктарның техниктиг байдалын кынап четтикпээн.

Чөр адаанның суг курлавырларының чөп ажыглалын болгаш камгалалын хайгаарап турар «Красноярскгеология» каттыжыышкының тускай килдизи 1983 чылда-ла 104 санныг суу сооллган, октаттынган, дуг базыртынып, үрелген кудуктарны үндүр бижээш, дуглаарын саналдаан. Ынчалза-даа ол ажыя база четче күүсеттинмээн, мынчага чедир чүгээ 59 кудук дуглаттынган.

Бо-ла бүгү четпестерни эдер талазы-биле тускай хемчеглер ажылдап кылдынганын кодээ ажыл-агый база мелиорация болгаш суг ажыл-агый министрлери И. Г. Лавриненко, Н. А. Жоголь болгаш үстүнде ады киргем организацияларның удуртукчулары А. Ф. Безматерных, В. Г. Дикарев комитет хураалынга илеткээннер. Ол хемчеглер боттанып чүве болза, 1985—1986 чылдарда бүгү кудуктар инвентаризация эртер, оларның паспортчудуглагы болгаш үчёду тургустунар, техниктиг болгаш санитарныг байдалы, кадагалалы эжюжир, техниктиг ажаалдазы план-график ёзугаар чоруттунуп эгелээр.

ТЕХНИКАНЫ КАМНЫГ ЭДИЛЭЭР

«Тыва сельхозхимиия» каттыжыышкыны тургустукга-ла 5 чыл четпейн чыткаш, 94 санныг янзы-бүрү маркалыг үүк автомобильдерин, ооң иштинден 67-зин хуусаа четпээнде үндүр бижип четтигипкен. Оларга немештир үндүр бижир аргазы тывылбаан 65 санныг тоймаглаттынган чүүк машиназы база бар.

Каттыжыышкының райондарда болгаш Кызылда 8 будүрүлге салбырларында бо үүнде чүгле Туранда каттыжыышкының автопарыгында тоймаглаттынган машина чок. Самагалдайда 12, Кызыл-Мажалыкта, Чадаанада, Сарыг-Септе дөрт-дөрт автомобильди бут кырынга тургузар аргазы чок кылдыр тоймаглаан. Тандыда каттыжыышкының автопарыгында тоймаглаттынган 11 автомобильдиң ажылдап четпээн өртээ 15900 рубль болган. Улуг-Хем каттыжыышкында тоймаглаттынган 16 автомобильдиң чүгле 2-зин тургузуп ап болуур, а 22 муң рубль өртектиг 6 автомобильдиң чүзү-даа чок.

«Тыва сельхозхимиия» каттыжыышкынында амгы үеде 343 үүк сөөртүр болгаш 111 тускай автомобиль санаттынып турар. Ынча хөй машинаның 30 хуузу—134 машина Кызыл каттыжыышкынында мөөнүттинген. Ынчө машинадан 28 янзы-бүрү маркалыг чүүк машиназы «консервация зоназы» деп адаттынып турар черим иштинде үүмерлаттынган. Оң дээрге үрелишкиннер, аварилар соонда бир черде бөле тургузуп каан автомобильдер-дир. Оларны дүрүм ёзугаар консервациялаар камаан чок, тур кадагалалга тургузарының чүрүмнарын безин сагыйбайн, аваа-ла сөөртүп эккеп «загглаан, ылап кадагалалы хандырынмаан, кезектери адыртыныш чидип, хорап турар. Ындыг он бөш машинаның оны че «КаМАЗ»-тар. Оларны «тап четчелээринге хереп артык кезектерниң ертээ 2 муң рубльден арадаавас.

«Тыва сельхозхимиияның» будүрүлге салбырларында мындыг байдал автопаркты техниктиг ажаалдазының, септелгезиниң эң организастаттынмаанындан, чөлөөчү кадрларның чедишпезинден болган. 450 хире машиналыг автопаркты чогуур техниктиг демнелге ажыглап турган чүве болза, республиканың кодээ ажыл-агый будүрүлгелериниң агрохимиктиг хандырылгазы амгызынан үлам эжюжээн турары билдингир. Каттыжыышкының удуртукчулары кол хереңгилериң — автотранспорттуң болгаш еске-даа техниканың ажыктыг ажыглалын организастап, кывар-чаар материалдарның камналгалыг чарыгдалын чедип алырын чадавып турарлар. База-ла экстенсиятт арга хереглеп, чылдыына өрээш эвес чаа техника ап, парк санын көвүдедиринге ойлежип, бар техниканың материалдыг, септелге-техниктиг баазазын быжыглаарының хемчеглерин шүүлеп боттандырып келген.

Автотранспорттуң багай эдилели, чер бүрүзүнде тоймаглаңыышкынны болдурганы дээш «Тыва сельхозхимиия» каттыжыышкының даргазы В. С. Салелкинге шынгыы донгулээны комитет чарлаан. Автотранспорт ажыглалын эжюдиринин хемчеглерин ап чорударын оон негеп, автомобильдерни, тоймаглаттынгемның талазы-биле бүрүүлүг кижилерге харыысалганы долуузу-биле онаарының хемчеглерин боттандырар дугайында медеглелин күлээп алган.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БЕДИДЕР

Мөңгүн-Тайга районнуң кодээ ишчилери он бирги бөш чылдың эрткен дөрт чылының планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Моон тодаргай барымдаазы — 1984 чылдың түнелинде-биле район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугубиле шаңнатканы. Район мал бажы өстүрер планын багай эвес күүседип, эрткен дөрт чылда бода малды 16,7, шээр малды 14, чылгыны 14,4 хуу немей өстүрүп, бөш чылдың планын күүседир чоокшулаан. Мал бажы өстүрериңе болгаш кодээ ажыл-агый продуктуларын көвүдедиринге төлептиг үлүүн кылрер дээш районнуң мал ажылдыгларыңкодургүүшкүнүүр ажылдап турар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта он чедиң кижи, оларның аразында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Борис Тейиин, Кам-оол Бады, Кеш-оол Бораргаң, Кержек-оол Марзын, Өлчей-оол Иргит, Очур-оол Достаң болгаш «Мөгең-Бүрең» совхозта он бир кижи — Чүгүүр-оол Дарын-Базыр, Доржу болгаш Кам-оол Эмер-оол алдыкылар. Мөңгүн-оол Намзын болгаш эскелер-даа бөш чылдың планын күүседип турар болгаш ам чүгле дүк кыргылдазының түнелин маңап турарлар.

Чеднишкиннерни бижип тургаш, мал ажаалдазында чамдык четпестерни база айтыры артык эвес. Кыштагларда малчыннарга чурттаага тудуу конкурс чавыс дөңгелде боон артпышаан. Ол ышкаш мал кажаалары чеднишпес. «Мөгең-Бүрең» совхозта 35, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта 27 кажаа эргилээниидең ажыглаар арга чок апарган. Кадарчыларның уругларын тургузар уруглар садтары четпес. Бо талазы-биле хемчеглерниң боттанмайн турарының кол чылдагааны, бирээде, тудуг талазы-биле ажыналандырып турар органнар чедир акша бербейн турарында, ийнде, совхозтарда тудуг материалы сөөртүр машинаяр чок болуп турарында чылдагаанчел алгаш, чамдык удуртукчуларның бот-харыысалгазын чавыздадып турарында деп санаар апаар.

Ам соруулга болза, районнуң кодээ ишчилери 30 тонна суттү, 880 тонна эттен болгаш 52 тонна дүктү күрүнээ садаар база бода малдың баш санын 5610, чылгыны 1820, шээр малды 74680 чедирер дээш бүгү күштү салып, бедик будүрүкчүлүг ажылдаары болуп турар.

С. НАСТЫК-ДОРЖУ.

ЧАЙЛАГЛАП ЭГЕЛЭЭН

Сут-Хөл районда «Сут-Хөл» совхозтуң экономиказының кол үндезини—мал ажылы. Совхоз бо чылын ниитизи-биле 24 муң шээр, 2 муң ажыг бода малдарның чайлаглавашкының чорудуп эгелээн.

Ажыл-агыйның Кара-Чыраа, Ак-Тал-Аксы сут-бараан фермалары Хөндергейниң Ак-Хем. Аксында чайлаңда чеде берген. Ымыраа-сээн чок, чаагай оът-сигенниг серинн тайгада барган инектерниң суду элбээн.

Сарыктың, чылгының, шээр малдың башкылыры база чайлаглап үнгулээн. Малының кыргылдазы баштай доозулган хойжулар чайлагларынче көжүп турарлар.

Б. ОНДАР.

ХАЛАЛЫГ ЧУНАР-БАЖЫҢ

Кызыл хоорайның төвүнде № 2 чунар-бажыңның чунар өрээлиндең бир катап үнүп келгеш, кеттинил турган кижилерниң бирээзиниң ынча дээнин дыңнаан. «Шынап-ла, халалыг чунар-бажың боз» деп деткидим.

Ол хүн аңаа келгенимин, чунганымны бирден-бирээ чок сактып, коптардым. Чаа кээп турумда, белүк кижилер чунуп тур. Оларның кажан кээр шагын-даа биижээн, а биижир дээрге-даа доктаамал шак көрдүнмээн. Ынчангаш кайы-даа үеде кээримге, ол белүк кижи кээп болур, ынчан шак-шагы-биле маңаан туруптар. Хостуг үениң аңаа эртиттирер сен. А ону чөп ажыглаар дугайында кандыг чугаа турар боор. Чунар-бажың ажылдакчыларынга ол дугаайында чугаалаарга «Бистиң херээвис эвес, үстүкү албан черлериниң-дир» деп каар. А ол үстүкү албан черлери—хооркүүскем, ооң чурттаалгекоммунал ажыл-агый мерч.

Хоорайжылардың хостут шөлүнга намнаг болуру-биле ол айтырыгны тандыр шиитпирлеп болбас иргы бе? Ында хөй-даа кылыр чүве чок, кижилерни белүү-биле чундурар черлериниң удуртукчулары-биле дугурушкаш, тускай шаң доктаадып каарга ол-ла эвеспе. Ынчан хоорайжылар чунар-бажыңче келбес, ол үени билир апаар. Оон башка баскылажып кагы дег маңап турар.

Ийе. Чунар өрээлге кирип келген болгай мен. Бир төстү алдым, дүвү дежик, өскезин база ындыг. Үшкүзү база бүдүн эвес. Мээн-биле кады таатар шилип турган кижилерниң чамдыктары үттүг таатты алгаш суг кудуп, чуна бердилер. Чеже таз «самап» турар боор, чөп-даа ыйнаан. А ол арыг суг үттүг черден саагайның текпүп-ле чыдар. Ындыг тезке суг дораан төне бээр. оон-ну ол кижи турган, катап кудуп алыр. Арыг суг халас текпүп-ле чыдар.

Мен дүвү бүдүн бир таз тып ядым харын. Тудар дээш, көрген кулактары чок. Ам канчаар кранга баргаш, сугну кудуп алдым. Таатын ийи кулак орну үттүг, суг оон аттыгар. Чунуп олурда-ла, суун таз ортузу чедир текпүп каар. Базала хайыраан суг ол таатан ынчаар текпүр.

Ол чунар-бажыңда будүн таатар барын бар. Чүгле кеш санныг. Ындыг таз алгаш, амна үнеинг сугну текпес мен деп бодаар сен бе? Чок. Таз долдур сугну кутказ, сандайга кээп олурупталырыга, сандайын ийлеңнек. Ийлеңнеп сандайга ону салырынга базала чартыы чөрче бады баар. Хайыраан сугну мынчаар тотчеглеп турар чунар-бажыңда артык чарыгдал хөй боор! деп бодаар дораан бажыңга кирер. Ол дугайын чунар-бажың ажылдакчылары билбес. «Бистиң херээвис—орулга кимоерп, мэнг, соон сугнуң, бүстүң доктаамал турарын хандырары, а текпүп, чайлып турар сугну билбес бис» деп тарыылаар.

Ол айтырыгны суг-канал эрегелгинээ ажылдакчыларындан сонуургадым. Ам-на тоомча чөп чоруктуң үжүру биилдинг берген № 2 чунар-бажыңда сөт хемчээр херексел бо чылдың январьдан бээр ажылдаастаан. Ынчангаш чунар-бажың ажылдакчылары артык чарыгдал дугайында билбес. Сугнуң чарыгдалын чунган кижи санынга «дөңгүр-оолдап» төлеп турар.

Бистиң чуртувуста арыг суг курлавырының дугайында айтырыг — одаар чүүл, электри энергиязы-биле бир дөмей болгай. Ынчангаш бо айтырыгны чогуур черлерниң шиитпир ёзугаар шуулгаар көргенин эки эвеспе.

О. ТОВУУ.

КАЯА ДУЖААРЫЛ?

Өвүр районнуң Торгалыг — районнуң хемчээли-биле алыр-ге, элээн улуг девискээр. Мында Чоза, Кара-Тал, Кадый-Бажы, Ирбитей, Сарыг-Хөл деп черлерде «Торгалыг» совхозтуң хойжу беш бригадалары бар. Торгалыгда ийи кодээ Совет бар. «Ак-Чыраа» совхоз база-ла бо девискээрге хемаажыр. Совхозтарның малчыннары, чурттакчы чон хөй. Боттарының дузалал ажылагыйларында олар колдуунда мөл-маган өстүрүп, оон продуктуларын ажыглап турар. Чон шаандагызы дег, алгы-кешти боттары этпеп кылып ажыттаары эрээжээн чүве төлээде, хүүда мал-маганның алгы-кежин, дүгүн күрүнеге күлээп алырынче сагыш салыры база бичии эвес ужур-дузалыг айтырыг.

Ынчалзажок бо улуг девискээрде алгы-кеш, дүк күлээп алыр чөнгүс агент бар. А райондан келген белеткелчилер чүгле таныш-көружүнүң, машина оруунда малчыннарның алгы-кежин, дүгүн күлээп алгаш, дедир чаңа бээр. Ынчангаш мында алгы-кеш, дүк белеткели чогуур негелдезинге четпес.

Алгы-кештң, дүктү чондан садып ап, белеткээриниң чогум үезин келген-не болгай. Дыка хөй кижилер алгы-кештң, дүктү каяа дужаал, садыптын бо-уурун бисте билбес. А чамдык кижилерде «бистиң район малчын район болгай, алгы-кеш, дүк үүжелеттинип чыдар, хереглеттинмес чүве болза, чыдар ыйнаан» дээр хевиннер бар. Мындыг чорук күрүнеге караажалыг боон турары билдингир. Дүктү, алгы-кештң күрүнеге эвес, а ийи-чаңгыс чижеңи кижилерге садыптар, өскээр чарыптар таварылгалар кайы хөй.

Ынчангаш Торгалыг, Чаа-Суур, Ак-Чыраа суурларга доктаамал ажылдаар белеткел пунктуларын Өвүр райпозунуң белеткел конторазы (эргелекчизи О. Монгуш) ажыдарын бодаап көрзе деп санаалдыг мен. Азы чок болза тускай машиналыг агент кижини тургускаш, оон ажылдаарын, девискээрни кезинирин чурумчудары күзенчир.

Н. ДАМДЫН.

Партийжи ажыдырал

ДЫШТАНЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕРИ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң коммунистери, ажылчы чоннери бо түннерде күш-ажылчы бедик «удурлуушкүнүүр ажылдап турарлар. Партияның эрэчелиг XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш совхоз будүрүлгезинниң адырларында кылбарган. Коммунист, ажыл-ишчи бүрүзү бо чылдың болгаш он бирги бөш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг күлээлгелерин «үүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Оон ачызында ажыл-агый часкы хову ажылдарын чогуур дүүзинде доозкан. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чартык чыл планын чөдиишкиннииг күүсеткен.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладының болгаш бо талазы-биле чазактың еске-даа документилерин күүседир дээш партком, партиә эге организациялары күш-ажылчы коллективтер-биле кодың-ортузунда организастыг, политмасселыг ажылды сөөлгү үеде кайбартып чорукан. Ыяңгыяа чонның культурлуг болгаш ажыктыг дыштанылгазын чөп организастарынче кичээнгейни сөөлгү үеде салып турар. Бо талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган. Ада-чурттуң Улуг дайынының кижижиилерн, тыва эвэн турачылар А. С. Адыг-бай, С. Д. Баянчыр, С. А. Сеңең-Дондуп-биле ужуражылгалар совхоз төвүнге, бүтүү малчын бригадаларга, школага эртикен. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Совет Армиязының бүтүү совет улустуң маадырлыг демиселиниң дугайында оларның сактышкыннарын ажыл-ишчилер улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш сонуургаан айтырыгларын салган.

Совет Армиязының түрээлеминге хүлээлгезин күүседип чораан келген Кара-Хөл чурттуг Антон Хертек-биле совхозка, школага ужуражылга болган. Чыылганнарга амгы үеде делегейде дайын айылының диргелип келгенин, дайынның кижи төрелгетенге чедирер айыылының ужуратарының дугайында ол тайылбырлаан. Социалистиг Төрээн чуртуң хамгалаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг харээ, ынчангаш шолалчы бүрүзү аңаа төлептиг болур дизе, ам өөренир, бижиг сагыыга-чурумнуг, чүүш ажылга ынак болуруң ол чөгээн.

Бай-Тал суурда он чаңа агитквартира бар, оларның аразынга уреп чүүл көрүлдезин эрттиргеп. Көрүлдезин ков темазы күш-ажыл, тайбың, Аңаа турескээткен ырлар, шүүлтер, литература-зегзегүүлүг монтажтарны концерттен киржикчилери көргүскен. Түүнелинде бирги чөрээ «Венера» агитквартира (даргазы Д. Сенчап). Өйгизинн — «Сайзанак» агитквартира (даргазы В. Сундуй-оол), үшкүзүн — «Аржаан» агитквартира (даргазы М. Лама) үлгаан. Оларга шаңналдарны тыбыскан. Совхозтуң бот-тывыңгыр артистери район көрүлдезинге киришкеш, бегзй эвес түнелдит болган.

Совхозтуң мөчүлери партияның эрэчелиг XXVII съездизин күш-ажылчы чедишкиннериниг үүкүүр дээш 1985 чылдың, ниитизи-биле он бирги бөш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, съездиге аңдар кылдыр алган социалистиг күлээлгелерин амыдыралга боттандырар дээш шалыпчы ажылдап турээяр.

К. АДЫГБАЙ,
«Бай-Тал» совхозта партком секретары.

МАСТЕРЛЕР БАЖЫҢЫ

ТАДЖИК ССР. Душанбеде амыдырал хандырылгазының «Садбарг» дээн бажыңының адын таджик дылдан очулдурарга «Чүс чечектер» дээни ол-дур. Республиканың ол ыңай улуг амыдырал хандырылга будүрүлгезинниң Таджикистанның найысылалының чурттакчыларынга болгаш залчыларынга көргүзүп турар ачы-дузазының санын ол ат бадыткап турар. Ында бедик мергежилдиг 400 ажыт мастерлер ажылдап турар. Амгы үениң дериг-херексеңдерлиг цехтерге сөөлгү хевирлиг хевин даараар ндиктерни, шактарны септээр, хептн чүүр болгаш базар-даа. Чагыкчыларның негелдехереглелдерни чогуур өйүнде күүседирн — коллективтиң ажылының кол соруулгазы ол боон турар.

«Садбарттың» коллективин адырга бир-ле дугаарында шынар башкарарының комплекстиг системазын, будүрүлгенин шалыпкын башкарарының «Ритм» дээр системазын шинчээдинп алган. Бот-оруулга-чарылганың принциптерни практиканга калбаа-биле ажыглап турар. Ол бүгү экономиктиг ажыын берип турар: күш-ажылдакч будүрүкчүлүг дыка бедээн, ачы-дузе чедирериниң шынары ынакшаан.

ЧУРУКТАРДА: амыдырал хандырмагазының «Садбарг» дээр бажыңы; «Садбарттың» ажылчыны Дильбар Тагаева хүүда чагыгны ёзугаар даараан ндиктерниң чаа модежин көргүзүп тур.

Р. ПОЗДНЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Шынга» чагаалардан

ТЕМПИЗИ БЕДИК

«Найырал» совхозтуң сыгенчилери ниитиниң малынга бызыг чем-суурну тургузар дээш шудургу ажыдап турао. Олар Терезинде 230 гектар шөлдө медеии кезип кирипкен.

Соок час болгаш кемдевашкынның чай сигенниң ниити өзүмүнге шептыкты таварыштырган. Ынчалзадаа суггатты чөп ажыглаашындан медеииң багай эвес дүжүдүн өстүргеи.

Сигеи кезер беш агрегат, бөлөр, сарааттаар бир звено ажылдап турао. Кезинде эгелээнден бээр беш хонуң эртсе-даа, звено кежигүннери 750 центнер сигенни ажаал алган.

Сигеи белеткели агаар-бойдустуң таварымча чок байдалдары турза-даа, темпизин салбаан. Сигеи кезинчилерн Т. Байыр, С. Байыр-оол, А. Чаш-оол, В. Тумен, С. Түлүш олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип келген. Бо хүнерде мал чемнерииин белеткели улам шалыпкын чоруур турар.

К. ТҮЛҮШ.
Улуг-Хем район.

БӨДҮҮН ИШЧИ

Сут-Хөлде район библиотеказының техниктиг ажылчыны Салбак-Кара Сырбыкаевна Ондар чээрби ажыг чыл иштинде доктаамал ажылдан келген. Ажылдап келген үезинде ажыл-ижинге эң-кырыысалгалыг, бичө сеткиилдиг, хөй-ниитизиг-биле чонунга мактадыг.

Ол библиотеканың иштинн, дашпыкы арыт-шеверин, чыыт-биле хандырылгазын доктаамал хайгаарап, номчукчулер залын чонга таварымчалыг кылдыр тургускан.

Оон хөй чылдар иштинде ажыл-ижинге ак сеткиилдиг кызымаа чоруун библиотекеның ажылдакчылары мынчаар чугаалаарлар:

— Бистер хөй чылдарда Салбак-Кара Ондар-биле кады ажылдап келдивис. Кызын соокта эртен эрте ажылдап кээрмивиске, ол шагда-ла библиотеканың ерээлдерин чылыдыр одепкен, иштин конкут арыг кылдыр чуп, солуннар, журналдар кектешкиннерин эде-кере салгылап, арыглап алган турар. Бистерге оон-биле кады ажылдаары өөрүнүүр болгаш таварымчалыг. Ону кажудаа күндүлеп бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Мындыг эскертиммес иштиг кижилерни чон мактаар болгаш күндүлээр.

Б. ОНДАР.

«АВАВЫС КАЙДАЛ, АЧАЙ?»

Сагыш-сеткиилиниң дүвүрээзинин клереткен бо бичии чагааны редакцияже чүге бижий бергениивисти улус эдепсиниил, айтыре бээр чадавас. Дорту-биле чугаадап кээйн: «Аваавыс кайдал, ачай?» деп сөстерни уругларым бола айтыра бээр-дир. Аңаа чүү деп харыы бээрн ада кижиге меңээ дыка берге болуп келди.

Чадаана хоорайдө чурттап олурар бис. Баштайгы үеде амыдыралывыс бодүүнүң өгүмы-биле чоруп, ийи уруглуг-даа болдувус. Бир чыл бурунгаа- кадыым бакшыраашқ, аар кезиишкинни-даа эртип, хаңы билиглиг, бүлүүлг эмчилерниң өчызында чоорту сегиң үүнүп келдим. Эмнелгеге оң-да кестирип, эмнедип чытканым берге үеде оом ээзи Любовь Самбуевна Салчак бажыңывыстаа ооп, кыс ийи уругларын каггаш, Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалыкче бир кижи эдерип чоруткаш, ында ог-буле туде берген дыңналган. Оон бээр чыл ажыл турар. Орта кылыкаан ажылдаа чок, төвээл, арагалап чоруур-ла сураглыг.

А бистер адашкылерге амыдыраал, чурттаары амыр эвес. Өгүүм хереңжен ээзи чокта бергээн билдингир болгаш ооң ужудундан уруглаарым аваазын үргүлүү айтыргыладыр.

Бо бүгүнүң дугайында районнуң хереңженнер чөвүлелиниге, райкүүсөмнүң иштиг херектер киидизиниге кеш-даа удаа четтим. Кандыг дээштиг хемчег алганы биилдинмес.

Шөн бо не кижиниң кээргээр сеткиил, арын-мүүрү бар иргн бе? Уруг-дарыының кежир үезин, никитилел мурнукта харыысалгазын бодаавйн чоруур оң бе?

Бистер адашкылар аңаа харыыны манап ор бис.

Данна САЛЧАК.
Чөөн-Хемчик район.

КӨРДҮНГЕН

Бай-Тайга районнуң Тээл» суурнуң чурттакчылары «Тыва дамчыдылганы көрзе» деп чөгээзынга районнуң девискээрнинге теледамчыдылгалар чүгле телевидениениң бирги программазын өзүгээр болуп турарын, оон ужурунда чурттакчылар тыва теледамчыдылгалар көрбейн турарын бижээн.

Аңаа харыыны Харыязаның будүрүлге - техниктиг эргелээниинң Тыва радиотеледамчыдылга төвүнүң начальнигиниң орлакчызы В. Черненко берген. Бай-Тайга районнуң девискээрни Шекпээр суурда радиотелестанциядан дамчыдып турар бүгүе бирги телепрограмманы бүзүрелдиг түзээп ап шыдаар. А тус черниң теледамчыдылгаларын ССРЭниң Телевидениие болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң айтышкынын өзүгээр чүгле ийиги программа дамчыштыр чорудар.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

Теледамчыдылга четкизин калбертырының планын өзүгээр 1988—1989 чылдарда, Кызыл-Мажалык — Тээл арезынга радиорелелиг шугуумну тутқан соонда, Бай-Тайга районга ийиги программаны организастаарын кардүүген. Оон соонда районнуң чурттакчылары тыва теледамчыдылганы көрүп болур.

Күш-ажылчы чай

АЖЫКТЫГ, СОЛУН БОЛЗУН ДЭЭШ

Ниити билигниң ортумак школаларында база бир өөредилге чылы доозулган. Бо өөредилге чылы школаларга чаа реформаның амыдыралга боттанып эгелээни-биле онзагай болгаш өөреникчилерниң чайгы дыштанылгазын чаа негелделерге дүүштүр организастаарын бистен негеп турар. Ниити билигниң болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын база СЭКП Тэп Комитединиң «Пионерлерниң болгаш школачыларның дыштанылгазын организастаарын улам эжиндер хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр бистиң райкүүскомнуң улус өөредилге киидизи, башкылар коллективтери бо чайын тодаргай ажылдарны кылырын планнаан. Ак-Довурак хоорай, Кызыл-Мажалык суур, кедээ Советтерниң күүскомнарынга школачыларның чайгы дыштанылгазының планын бадылаан.

Бо чайын «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык селбырының, «Шекпээр», «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарның базазынга 610 кижи составтыг өөреникчилерниң беш будурулге бригадазы ажылдаар. Өөреникчилерниң чайгы уеде кыыр ажылдарының хемчээлин тодаратхан болгаш хөйү-биле удуртукчулары-биле ажыл-агый дугуржулганы чарган. Школачылерниң чайгы уеде ажылдаарынга, дыштанырынга таварымчалыг байдалдарны тургузары-биле будурулге бригаделарының материал-техниктиг базазын быжыглаар ажыл шалыпкын чоруп турар. «Дөң-Терезин» совхозта чаа телевилелдиг хову турлаан тутнаан, а «Хемчик» совхозта өөреникчилерниң будурулге бригадазының турлаанын тудуу дооступ турар.

Школачыларның чайгы дыштанылгазының баштайгы хүннеринде Шекпээр ортумак школазының базазынга өөреникчилерниң кедээ ажыл-агый мергежилгиге конкурузун организастап эрттирген бис. Ак-оол районнуң кедээ школаларының будурулге бригадаларының кежигүннери киришкен. Аныяк саанчылар чиигни саарынга, механизаторлар черни чарарынга, илиирттээринге маргышканнар. Конкурска аныяк малчыннар, ногаа өстүрүкчүлери база киришкен. Бо солун маргылдаага Шекпээр ортумак школазының будурулге бригадазы тиилекки болган.

Амгы уеде районда мал ажылында база бир чугула кампания — хой кыргылдазы адакталып турар. Бо ажылда өөреникчилер база хөйү-биле хөзара туттунган. Дөң-Терезин, Шекпээр, Аянгаты, Эрги-Барлык, Аксы-Барлык ортумак, Хөнделең сес чыл школаларындан ниитизи-биле 200 ажыл школачы кыргылдага киришкен. Ылаңгыя Эрги-Барлык, Аксы-Барлык школаларындан хөй өөреникчилерни бо ажылга хөзара туттукан.

Оон ангыда 100 кижи составтыг суггатчылар звеноларын база тургускан бис. Он звеноларның удуртукчуларынга хову ажылында хөй чылдарда ажылдап келген байлак арга-дуржулгалыг, хөйге хундүтнелдиг аныяктарның дагдыныкчыларын быжыглаан.

Район төвүнүң школаларында күш-ажылчы отрядтарны тургускан. «Тыва кедээ тудуг» трезинниң Кызыл-Мажалыкта № 741 кежүп чоруур механизастаттынган колонназында аныяк тудугжуларның бригадазын тургускан. Олар амгы уеде Шекпээр ортумак школазының стадионунуң тудуунде ажылдап турар. Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогунда суурнуң № 2 школазының өөреникчилери ажылдап эгелээн. Күш-ажылчы дугуржулга өзугаар олар бодунуң школазының интернадынга складты тудуп кирипкен. Районнуң деревнэзиинде колдуу-ле Ак-Довурак хоорайда болгаш Кызыл-Мажалык суурда школалар чоогунга чаагайжыдыгга ажылдарды кылыр 300 хире кижи составтыг отрядтарны база тургускан бис. Эге класстарның өөреникчилери база школалар чанында участоктарга күш-ажылчы практиказын эртип турар.

Чамдык коллективтер школалар-биле күш-ажылчы дугуржулгазын сагыйлап турар таварылгалар база бар. Чижээ, чаш ажыл-агыйы (директору Г. Кузнецова) баш бурунгаар дугуржулга бар турбуже, чүгле Аянгатыда чеңгыс лесничество бөлүүн тургускан болгаш транспорт чогунга сыйдаглаар арткан отрядтарны ажыл-биле хандырарындан ойталаар хөннүг болуп турар. Школаларның талазындан отрядтарны ой-шаанда четчелээр ажыл база багай организастаттынган. Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының № 741 КМК-ның базазынга ажылдап турар отряды четче эвес болгаш колдуу-ла уруглардан тургустунган. Бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогунда отрядтың байдалы база-ла ындыг. Күш-ажыл-биле чергелештир школачыларның дыштанылгазын база чөптүг организастаары чугула. Районда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың «Таёжный» пионер лагеринге бирги сезонда 200, Аянгатыда «Дамырак» пионер лагеринге 80 кижи дыштанар. «Дамырак» пионер лагеринниң септелгезинге совхозтар чылдынга шүүлгек киржип, оон ажыттынар түүсаазын озалдадып турарын маңаа айтыр керек. Оон ангыда Ак-Довурак хоорайның, Кызыл-Мажалык суурнуң, Аянгатының, Барлыктың школаларында хундүүскү лагерьлерни база тургускан. Аңаа ниитизи-биле 360 уруглар дыштанып.

Д. МОНГУШ.
райкүүскомнуң улус өөредилге киидизиниң инспектору.
Барлын-Хемчик район.

УЗБЕК ССР. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ада-иезинден чарылган хөй-хөй орус, украин, белорус уругларны узбек ог-бүлелер кижизидип, өстүргөн.

1941 чылдың бир күскү соон хүнүн Гиждуванск районнуң «Ленининэма» колхозунуң чурттакчызы Насыр Рузиев утпас. Ол хүн ону чеңгыс чер чурттуглары район төвүндэн Украинадан эвакуастаан өскүс уругларны экизээри-биле чоруткан. Оон эккелген уругларының ийизин колхоз даргазы Шарап Курбанов азырап алган. Кыс уругну Валя Попадченко дээр болган, оон документилери база бар. А бичии оолдуң документилерин оон чоруп органы эшелонун бомбалап турар үеде чиде берген. Ол боду чугаалап билбес, ам-даа чаш. Ынчангаш оон ат, фамилиязын тодарадып шыдаваннар. Бичии оолду Шукур дээп адап алганнар, а фамилиязы Шарапов. (Узбекистанга ынчан аңаазының адын фамилиэ кылдыр бээр турган).

Удаппаанда колхоз даргазы фронтуже чорупкан. Валя, Шукур база боттарының ийи уруглары Тули, Эркин оларны дарганың кадайы Руибиби чааскаан азырап артып «калган. Ол колхозка саанчылар турган. Хей-ле аар-бергелерни Руибиби чүктеп эртиккен.

Шарап биле Руибиби шагдала чок. Ынчалза-даа «колхозте ам 40 кижи Шарапов деп фамилияны эдилеп чоруур. Валентина биле Шукур өгленип алган, беш уругнуң ада-иезин Шарап Курбановтуң уруглары Туля биле Эркин база ажыл-толдуг кижилер эларгыдаан. Шарап Курбановтуң уругларының уругларының хевей кезии Валентинаның эргелекчилеп турары уруглар садынче чоруп турарлар. Валентина Попадченко — колхозта түндүлүг кижилерниң бирээзи. Ол район Советиниң депутады. Дайын соонда 42 чыл эрткенде Валентина кады терээн үгбалерин тып алыр аес-кежиктиг болган. Олар Харьков хоорайда чурттап турар.

ЧУРУКТА: Шукур Шарапов. Валентина Попадченко. Туяп база Эркин Шараповтар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕРГЕ ӨЙДЕ ТӨРЕЛДЕШКЕШ

АЖЫЛДАП КИРИПКЕН

Улуг-Хем районда школачыларның чайгы дыштанылгазы организастыг эгелээн. Школаларда өөреникчилерниң будурулге бригадалары тургустунган. Будурулге бригадалары совхоз дирекциялары-биле чаргаи керээ ёзугаар ажылдап киргиккенер.

Оон ангыда «Чодураа» пионер лагеринде 60 уруг дыштанып турар. А булуң-Терек суурда «Хүреш» спортчу лагереде 126 уруглар бар (директору Н. И. Монгуш). Лагерьларда дыштанырынга таварымчалыг байдал тургустунган. Уруглар-биле хөй чылдарда ажылдап келген хоочун башкылар ында бар.

Лагерьларның дерилгези эки. Уруглар тускай стендилерни, булуңнарны дерип, тана сөлүннарны ундуруп турар. Оон ангыда олар боттарының бетнеткеп алган концертин кыргылдада ажылдап турар ажылчыннарга көргүскен.

Дыштанып турар уругларның аъш-чем-биле хандырылгазы эки.

К. ЧӨРЕВЕ.

БИСТИИНДЕ СОЛУН

Мен Балгазының № 2 КПТУ-да өөренип турар мен. Мал эмчизи болур күзелиимни чедип алыры-биле белүүвүсте 20 кижи өөренип тур бис. Өөредилге, сагылга-чурум-даа талазы-биле эки дириттип келдивис. Аңаа класывыс башкызы болгаш мастеривистиң салдары улуг. Олар кайызы-даа аныяк, дуржулгазы эвээш-даа боя бистерни дээш сагыш өөрүп, дүвүреп, бергелерге дузалажып чоруурлар. Июль ай төнчүзүнде белүүвүстен алды кижи Чехословакияже туристеп чоруур деп тур бис. Чүртүүн эл-бо хоорайларынче, социалистиг ажы-дүүнче чуттарже бистиң училищенин сургуулдары удаа-дараа туристеп чоруп турар. Бо чылын бистиң эштеривистен студент тудуг отряды-биле Волгоград областче ажылдап чоруурлар база эвээш эвес. Кыштың дыштанылгада училищевистен алды кижи маадыр-хоорай — Минскиге четкеш келген.

Бистиң училищеге өөреннири солун. Хостуг уевисти база ажыктыг эрттирип турар бис. Ынчангаш школа доозукчуларын бистиң Балгазының № 2 КПТУ-га өөреннирин сүмелээр-дир бис.

Ч. ШОЙДАК.

ЧАЛГААРАНЧЫГ КЕЖЭЭЛЕР

«Хөндергей» совхозтуң чоку алдан чылдарга чедир ат чарыжы, моге түрөөни болгаш шыдырга, волейбол, футбол ойнаарынга, ураң чүгүлге киржилгези кончуг-ла идепкейлиг чораан чүве. Ол үеларде бежен-алдан харлыг ашактар бизин ойнап тургулаар. Олар аныяктарга боттарының аргамергежилин бо-ла айтырлар. Оп-ла шелдерге кежээлерде хоочун моге-лер Донгак Комбу, Монгуш Доруг-оол, Тулуш Тас олар аныяк оолдарга түрештирип ажыл-буруу аргаларым, хевирлерин бо-ла көргүскен тургулаавылар болгай.

Спорт шөлүүнүң чанынга столдарга шыдырааны бизим ойнап турар болгай. Ол ышкаш даалы болгаш «кажык ойнааннар бо-ла тургулаар.

Маңнаар болгаш челер аъттарны хөөрү бир солун чүве. Челер, чыраа, маңнаар аъттар Хөндергейге турганы шын. Ажыл шагының соонда волейбол ойнаар дээш хөй-ле улус чыглыр.

Амгы уеде суурүүс-даа сайзыраан. Мурнунда байдалдар-биле деңнээр үжүр чок—спорт шөлү, оон керекселдери, Культура бажыңы, хогжум керекселдери дээш кижи көрбээн, дыннаваан чүвелер бар апарган. Ындыг турбуже спортчу оюннар болгаш аът чарыжы, өнзы-бүрү хөлүг оюннар читкен.

Бистиң суурда кежээлерде чүгле кино үнүп турар. Аңаа улуг-даа, бичии-даа кижилер хөй чыглыр. Кинодан өске темалыг кежээлер, лекция, беседалар, үжүражылга шуут болбайн турар.

Хөндергейге солун кежээлерни организастарының үези керле келген. Аныяктарның боттарының идепкейи канчап барган. Чүгле ушталп, баштаары негеттимер.

Х. ООРЖАК.
механизатор.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

тундуску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга студентилер түлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультединге: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежилге.

Тудуг факультединге: «Улеттүр болгаш хамаатылыг тудуг» мергежилге.

Өөредилгениң кежээки тевиири: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежил.

Өөредилгениң бот-өөредилге хевири: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Улеттүр болгаш хамаатылыг тудуг» мергежилдерге.

«Билдиринишкинерни болгаш түлээп алырының шылгалдаларын дараазында чуусавларда чоруур:

Тундуску салбырга: билдиринишкинер түлээп алыры июль 31-ге чедер: киирининң шылгалдаларының августун 1-ден 15-ке чедир. институтка киир санаавыл — августун 17-ден 20-ге чедер.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга: билдиринишкинер түлээп алыры августун 31-ге чедер: киирининң шылгалдаларының августун 1-ден 15-ке чедир. институтка киир санаавыл — августун 17-ден 20-ге чедер.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга: билдиринишкинер түлээп алыры августун 31-ге чедер: киирининң шылгалдаларының августун 1-ден 15-ке чедир. АТ факультединге — сентябрь 1-ден 15-ке чедир, УХТ-га—сентябрь 1-ден 15-ке чедир.

Киирининң шылгалдаларының чуусавларының төлевиирлиг белеткел курузун ажыдарының үелери:

тундуску салбырга — июль 25-те;

кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга — августун 25-те.

Институтка киирип турарларның дужаар шылгалдалары: физиканга (аас-биле), математиканга (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаңнаткандар азы ортумак туснай өөредилге чөрүм шылгарал диплому-биле доозуннар этемчилерге — физиканга (аас-биле) киирининң шылгалдазын тудар. Бир эвес олар киирининң шылгалдазының үезинде ол эртемге шылгалдаары өтөргүнүң эжиң демдекке дужаваан болза, оларны оон ыңай киирининң шылгалдаларындан хоставо, а бир эвес олар «жиң» азы «ортумак» демдектерни алган болза, артхан бүгү эртемнерге шылгалдаарны дужаар.

Ортумак билиг дугайында документизинде 4 болгаш 5 демдектерлиг кижилер ийи эртемге — физиканга (аас-биле) болгаш математиканга (аас-биле) киирининң шылгалдаларын дужаар. Олар бир эвес 9 балл алыр болза, оон ыңай шылгалдалар ружаарындан хостелыр.

Институтка киирип турарларның конкурс ёзугаар шилиишкинин киирининң шылгалдаларының үезинде алгачы демдектерге үндезилеттиирген балларының чиити саныын ёзугаар кылыр.

Түрээн алыңчым дугайында билдиринишкинин институтун ректорунуң адынга шилип алганы факультедин болгаш мергежилин айыткаш, дараазында документилерни кошкаш, чоорудары чугула.

Өөредилге дээш телевирни карылзаанын кандыг-даа салбырындан Курбанкының бурат

Курстар 1985 чылдың июль 10-дан 23-че чедир болур.

Курска өөренип киирери-биле бижидерде институттун ректорунга билдиринишкинге телевир квитанциязын кошкаш, чоорудары чугула.

Өөредилге дээш телевирни карылзаанын кандыг-даа салбырындан Курбанкының бурат салбырында институттун санажылганың № 00141922 счётче почта дамчыштыр шилчидер.

Курска бижидилгеним хүнүм-не № 219 өрээлде кылып турар.

ИНСТИТУТТУН АДРЕЗИ: 670005. Улан-Удэ хоорай, Терешкова кудумчузу, № 1.

РЕСПУБЛИКАНЫМ ТУСКАЙ ХӨГЖҮМ-ЧУРУЛГА ШКОЛАЗЫ

1985—86 өөредилге чылынга үндезин националдың уруглар спортунуң өөредири-биле чемелде чылдааны Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: **фортепиано**, а ол ышкаш **хөгжүм** (скрипка, виолончель) салбырларынга түлээп алыр.

Школага түлээп алырда уругларның музыкага сундуштуун (эки дыннап билирин, ритмин, аялга-үнүнүн доктаадып аптар шынарлаарын) берымдаалап көөр.

Конкурс бо чылдың августун 7-де эртенгинин 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур. (Музыка училищези).

КУЛЬТУРАНЫҢ ЧӨӨН СИБИРЬ КУРУНЕ ИНСТИТУДУ

дараазында эртемнерге 2 неделя хуусаалыг белеткел курузунга түлээп алыышкынны чарлап турар: геогу, литература, орус, англы, немец, француз дылдар болгаш түсвай культура-чырыдыышкын факультеттеринге.

«ТЫВА СОВХОЗ ТУДУГ» КАТТЫЖЫЫШКЫНГА

дараазында мергежилдиг кижилери хереглеттинип турар:

коя механик, кол бухгалтер оралакчызы, санажылга болуунуң бухгалтери, кассир, канцелярия эргелекчизи, бижик машинекчызы, экономиктиг анализ лабораториязының улуг инженери, төлевилел-смета бөлүүнүң улуг инженери, төлевилел-смета бөлүүнүң инженери, будурулге өөредилгезиниң честерлери.

Каттыжыышкынның түс-түс будурулгелеринге ажылдаавы-биле штукатур-малярлар, дашчылар, бызаңчы-бетончулар, электриктер керек. Чыл төнчүзүн ёзугаар үр чылдарда ажылдааны дээш акша шаңнатын, 13 дугаар шалыңны бээр. Ажылдаарда албан автобузуубила чоруур.

АДРЕЗИ: Кызыл, Московская кудумчу, № 2, телефон № 2-13-63.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Июль 7-де. Москваның Вахтангов аттыг театрының аныяк артистериниң концерти. Эгелээри 17.00, 19.30 шактарда.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Июль 6—7-де. Тематиктиг кежээлер. Эгелээри 19.00 шакта.

НОГААН ТЕАТРГА

Июль 7-де. Хем флодунуң ажылдакчылары-биле ужуражылга. Эгелээри 13.00 шакта.

Июль 6—7-де. Совет Тыванын 5 чылы аттыг болгаш «Хүреш» стадионнарынга бичии оолдарның болгаш аныяктарның футболга зона маргылдаалары.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Ойгаар

Республикага шөкер булуттаар, чамдык черлерге күштүг чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктем хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 3—8 градус чылыыр. Хүндүс 24—29 чамдык черлерге 16—21 градус чылыг болур.

Кызылга чуге булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 26—28 градус чылыыр.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

КЫЗЫЛДЫҢ КУРУНЕНИҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

бүгү факультеттерге өөренип кирер деп турар, улус өөредилгезиниң органнарындан чоруткан бижиктиг кижилерге болгаш «урлавырже телаашкан дайынчыларга ийи неделяның белеткел курузун организастап турар.

Кичээлдер 1985 чылдың июль 17-де эгелээр.

АДРЕЗИ: Кызыл, Ленин кудумчузу, № 34, түлээп алыр комиссия.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ

Новосибирскиниң Совет кооперацион садыыңың институдунуң Кызыл хоорай 1985—1986 өөредилге чылында республиканың кедээ черлерде чурттап турар үндезин националдың кижилерин дараазында мергежилдерге өөредирбиле конкурстан дашкаар чыып турарын чарлап турар:

— киитинин чемненнилгезиниң технологизэзы болгаш ону организастаарының мергежилгези;

— садыг экономиказы;

— аъш-чем эвес барааннарның товароведенизези;

— аъш-чем барааннарының товароведенизези;

— ажыл-агый чорудулгазының бухгалтер учёду болгаш анализи.

Институтка өөренип кирер дээш кижилер дараазында эртемнерге шылгалдалар дужаар:

товароведение мергежилгиге — математика (бижимелбиле), химия (аас-биле), география (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимелбиле).

Киитинин чемненнилгезиниң технологизэзы болгаш ону организастаарының мергежилгиге —орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), математиканга (аас-биле), химия (аас-биле), физика (аас-биле).

Садыг экономиказы болгаш ажыл-агый чорудулгазының бухгалтер учёду болгаш анализи — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математиканга (бижимел-биле), географияга (аас-биле), ССРЭ төөгүзүү (аас-биле).

Билдиринишкинге хөзар чүүлдер:

1. Будурулге черинниң удуртукчузунуң, партия азы комсомол организациязының секретарының, профком даргазының ат салгаш характеристика-рекомендациязы.

2. Ортумак билиг дугайында документ (боду) болгаш зачёт дакыызындан үште бижилге (дипломга хошкан).

3. Күш-ажыл дептеринден үште бижилге.

4. 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

5. Эмчи шынызылгазы (№ 286 майык).

6. Чурттап турар черинден шынызылга.

Билдиринишкинни бо чылдың июль 15-ке чедир хүлээп алыр адрези: **667000. Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 31, Тыва респотребсоюз, кадрлар киидизи, телефон № 2-27-24.**

ХАРЫЛЗААНЫҢ НОВОСИБИРСКИДЕ ЭЛЕКТРОТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУ

тундуску болгаш бот-өөредилге салбырларның 1-ги курстерынга дараазында мергежилдерге студентилер түлээп алыры чарлап турар:

автоматтыг электри харылзаазы (АЭХ); хөй шугумнуг электри харылзаазэ (ХШХ) салбырларның мергежилдери; хөй шугумнуг электри харылзаазы; харылзаа деригелериниң болгаш тудугларның монтажы; радиотарылзаа болгаш радиодамчыдыргазы (РХ болгаш РД); харылзаа экономиказы болгаш ону организастаары (ХЭО).

Хүндүсу болгаш бот-өөредилге салбырларга билдиринишкиннерни августун 31-ге чедир хүлээп алыр.

Билдиринишкинге дараазында документилерни хөзар: ортумак билиг дугайында документ (боду); дээди өөредилге черинге киирериниң характеристиказы; № 286 майыктың эмчи шынызылгазы; 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруктар.

Өөреннип кирип турар кижилер дараазында эртемнерге киирериниң шылгалдаларын дужаар: математика (бижимел болгаш аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Автоматтыг электри харылзаазы, хөй шугумнуг электри харылзаазы, радиотарылзаа болгаш радиодамчыдыргага факультеттеринге «кирип турар болгаш аттестадында (дипломунда) эртемнер талазы-биле 4,5 ортумак баял демдектерлиг база билиниинин дугайында документизинде 4—5 демдектерлиг кижилер киреринниң ийи шылгалдаларын (математиканга бижимел болгаш аас-биле) дужаар.

Ол шылгалдаларның түңнелин өзугаар 8 балдан куду эвес демдек алганнарны институтка киир санаавыл.

Киреринниң шылгалдаларының чуусавлары: тундуску салбырга — августун 1-ден 20-ге чедир, бот-өөредилге салбырынга — сентябрь 10-га чедир (эвээн кош болуктер). Билдиринишкиннерни болгаш документилерни чоорудар адрези: **Новосибирск—125, Киров кудумчузу, 86, түлээп алыр комиссия.**

НЭИС

Институт Хабаровск хоорайда бот-өөредилге хевирлиг филиалдыг. Филиалдың чоогунда чурттап турар болгаш анаа өөреникрин күзээн кижилерниң билдиринишкиннер болгаш документилер чоорудар адрези: **Хабаровск—13, Ленин кудумчузу, 73, НЭИС-тиң филиалы.**

Бистиң училищевиске кирип өөреникринче чөлөө тур бис.

ДИРЕКЦИЯ.

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар түлээп алырын чарлап турар.

1. Дирижёр-хор
2. Фортепиано
3. Үрер болгаш хылдыг хөгжүм херекселдери
4. Вокал.
5. Улустуң хөгжүм херекселдери.
6. Чуруулга (шыйыышкын болгаш чурук башкызы).
7. Клуб салбыры (хореография мергежилги).
8. Библиотека
9. Эстрада.

Училищеге 31 хар чедир назылыг хамаатылары хүлээп алыр.

Музыка салбырынга уругларның музыка школазы хемчээлдиг белеткеттинген болгаш музыкага сөлөмнүг (дыңнаары, аялга доктаадыры, ритм, үнүг эки) белеткел чокдаа кижилерни түлээп алыр. Чуруулга салбырынга—бажыңга кылган чуруктар, живописьтың композицияны көргүзер. Музыка, клуб, эстрада болгаш чурук салбырларынга 8—10 класс билиглиг, библиотека салбырынга—8 класс билиглиг кижилерни түлээп алыр.

Училищениң директорунуң адынга бижээн билдиринишкинге дараазында документилерни хөзар: билиниинин дугайында аттестат, төрөчилел (боду), чурттап турар черинден берген № 286 майыктың эмчи шынызылгазы, кадрлар киидизиниң азы будурулге удуртукчузунуң шынызыткан күшажыл дептеринден үште бижилге, 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруктар. Училищеге киирер дээш келген кижилер паспортту, шерии биледии азы кижи бижээн төрөчилелди, төрүттүнгениниң дугайында төрөчилелди боттары көргүзер.

Училищеге 8 класс дооскаш, киирер кижилер дараазында эртемнерге шылгалдаларын дужаар: математика (бижимел болгаш аас-биле), орус дыл (диктант), орус дыл болгаш литература (аас-биле).

10 классты дооскаш, өөреннип кирер кижилер дараазында эртемнерге шылгалдаларын дужаар: мергежилге, орус дыл болгаш литература (сочинение), ССРЭ төөгүзүү.

Киреринниң шылгалдаларын ортумак туснай өөредилге черлеринге түлээп алырының дүрүмнеринге үндезилээш, 1985 чылдың июль 5-тен 20-ге чедир чорудар. Тыва национал сургуулдарны өгбүлезиниң материалдыг хандырылгазының дугайында шынызылгалар барда, күрүнениң долу хандырылгазынга алыр.

Училищеде чаагайжыды тутунган чаа общежитие бар.

Бүгү айтырыгларны дараазында адресте училищениң түлээп алыышкын комиссязындан тодарадып ал улур: **Кызыл, Ленин кудумчузу, № 2 бажың, аудиторие 20.**

Бистиң училищевиске кирип өөреникринче чөлөө тур бис.

ДИРЕКЦИЯ.

ТВ

ИЮЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55—Концерт ээлиңде — школачылар. 9.35 — «Азов». Док. фильм. 9.55 — Мультфильмнер. 10.25 — «Терээн черниң өвүлээлары». 10.55 — «Сердце поэта». Док. фильм. 11.15 — Делегей конкурстарының ыяуреады. А. Мельников ойнаар. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Дын испытаний». Док. фильмниң премьеразы. 15.05 — П. И. Чайковский. «Воспоминание о Флоренциив». 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — Уруглаарга фильм. 16.40 —Москва чоогунуң агроулептүр комплекизи. 17.10 — «Эртем-неттерелдиг фильм. 17.40 — Венесуэлда дугайында док. фильм. 18.15 — Бир эвес кедиг болуксазыпза. 18.30 — Чүрүк бүрүзүнде—түн. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Док. фильм. 19.35—А. Зуевабоев — «Лиха». Телешин. 21.00 — «Ут». 21.30 — В. Канделаки силерни чалап тур. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00— 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Днепр», «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Родники». Минг-Булакка. 2-ги сериязы. 9.25—«Ырак болгаш чоок ыр». 9.55 — Эртем-неттерелдиг фильм. 10.15 — «Сакты-дыр сен бе, эш...» 11.15 — Буратинониң делегезии. 11.45 — Заир Республикаңың национал балет концерти. 12.15 — «Бездомный Конгурджа». Мультфильм. 12.30 — Англи дыл. 13.00 — Г. Мамлин. «Июнь. Москва. Чертаново». Телешин. 14.55 — Дзюдого ССРЭ чемпионады. 15.25— 15.30—Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Абаканның телестудиязының программазы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — «Улусчу чогаадылга». 21.00 — «Ут». 21.30 — «Карьера Димы Горина». Уран-мечен фильм. 23.05 — 23.40 — «Эталоны биосферы». Док. телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Королевство кривых зеркал» 9.30, «Аплодисменты, аплодисменты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник 9.30, 12.50, «Человек-амфибия» 10.50, 14.25, 18.20, «Конкан с английском парне» 16.20, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дети без матери» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдыралга болгаш үлегүүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информацио киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 «Солун неделя» баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3067.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективиниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01020

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың июль 6 № 156 (12846)

1925 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 көпөөк.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ М. ПЛАНИНЦ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Июль 4-те Кремльге СЭКП ТК-ниң Чеңгине секретары М. С. Горбачевтуң ЮКЭ ТК-ниң кежигүнү, ЮСФР-ниң Эвилелдиң хүүсечи вечазының Даргазы М. Планинц-биле ужурашкылаашкыны болган. Ол Совет чөвөрлүң чөлөвүнүң өзүгээр албанның нейырлыг аян-чорүүн кылып ССРЭ-де келген.

Беседа үезинде ийи тала совет-югослав харылзаалариның хөй талалыг, чедиишкинниг когжуп турарын сеткил ханыдышкын-биле демдеглээн. СЭКП биле ЮКЭ-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш Югославиянның бот-боттарын билиндирин болгаш бот-боттарынга идегежиринге, кады кылган совет-югослав документилерде айыттынган принциптерге болгаш дугуржуушкуннарга үндезилеэш, үре-түңнелдиг кады ажылдажылгаш, бо талада соңгаар хамыадырынче чайгылыш чок чүткүлдүүн демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң удуртукчу партия болгаш күргүне ажылдакчыларының аразынга ужураашкыннарны, визы-бүрү дөмөлдөргө партиялар аразынга харылзаларны доктаамал кылырының практиказын үргүлчүлээрингө белен чорук илереттингеи.

М. С. Горбачев болгаш М. Планинц олар ийи чүрт аразынга кейи-даа талага ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы, а ол ышкаш ону чаа-чаа дөмөлгелиг хевирлер-биле кеңейр үеде бөйлөкшүдарының аргаларын бодун-биле үнелээн.

Делегейниң эң чүтүлө айтырыгларының талазы-биле бодалдарны илередиринде үезинде М. С. Горбачев делегейде бөйдөлдың нарын боол турар чорук бүгү-ле тейбиңге ынак күштерни моон-даа соңгаар улам идепкейжидерни, империализмниң айыылдыг үүлгедиишкиннериниң болдуруп турары хөрөлүг мөсидекиишкиннинг кыжаныышкыныла удур демиселге оларның улам-на сырый кады хөделмири иеген турарын онаалап айыткан. Беседага социалистиг чүрттериниң, хей-хей кеза-дээ каттыжыпаан күргүнелериниң дөлегейде дүшкүүрлүг чорукту чөвүрилдирээры дээш, боочепсекти эндере будуреринң сонсадыры, күргүнелериниң дең эргелиг тейбиң кады ажылдажылгазы дээш дөмөлдиң төрээнге улуг салыышкынын база демдеглээн. ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң ол эрис сорулгаларны чайгылыш чокка чедип алырынче чүткүп турарын бадыткаан.

М. С. Горбачев эртем-техниктиг дөмөлгелеге үндезилээш, чүрттүң социал-экономиктиг когжулдезин дүргедедиринче угланган темселгелерни ол турарының дугайын, СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткеңдиң дугайын чугаалаан.

М. Планинц бодунуң талазындан Югославияда социалистиг түргүүшкүнүүн эң чүгүлө айтырыгларының дугайын, ЮКЭ-ниң ам болур XIII съездизиниң дугайын дыңнеп, чугаалаан.

Югослав удуртулгалың өөрүмзиннден М. Планинц М. С. Горбачевкө өңге эртиг үеде Югославияга кээринче чалаалганы дамчыткан. М. С. Горбачев ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазынга болгаш ЮКЭ ТК-ниң Президиумунуң Даргазынга Совет Эвилелиннге кээринче чалаалганы бадыткаан. Аян-чорукторының ийи талага тевримчелиг күүсээлериң моон соңгаар немештир дугуржуп алыр дээн.

М. С. Горбачевтуң М. Планинц-биле ужураашкыны чылыг, эң түүзүнүң өзүзу-биле Боон эрткен.

(СЭТА).

ЧЫЛДЫЫН — ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«Тыва модэ» гудуг» тростиң Самагалдайда № 1078 КМК-зының коллективи «СЭКП-ниң XXVII съездизиңге — шалыпчы күш-ажылчы 27 недеэа» деп кыйгылыг социалистиг чарышка киришпишаан, бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг даалгаларын база социалистиг хүлээлелерин күүседиргеге нөсүг чедишкиннерлиг ажылдап турар.

Доозукчу чылдың бирги чартыында коллектив 964 муң рубльдиң гудуг-монтаж ажылдарын кылып тургаш, эңү 1071 муң рубль ажыргеи, планның 111 хуу күүсетпеи. Бараанныг гудуг продукциязының планның 187 хуу чедиргеи. Ниитизи шөлү 1269 дөрбелчин метр чурттанга башкыларын ажыглалга киирер планның 1692 дөрбелчин метр кылдыр күүседип, ийи квартиралыг 9 бажыңны ажыглалга киирген. 692 беш мал киирер канаваларны тудар тургаш, 1038 беш малга канаварны туткан.

КМК-де Чолаачы Сыраттың, Руслан Тевүттүң, Рудольф Дажлоотуң мурнакчы бригадалары планныг даалгаларын доктаамал өшүр күүседип, гудуг ажылдарының шынарын экижидери дээш кызымаккай ажылдап келген.

Мурнакчы коллектив беш чылдың планныг даалгаларын бо чылдың октябрь 1-ге чедир күүседиргеи, а 1985 чылдың планныг даалгаларын декабрь 1-ге чедир доозарын күлээжеген ажылдап турар.

Бистиң хорр.

ЧАЙГЫ АЖААЛДА

«Барлык» совхозтуң доочун механизаторларының бирээзи Чалбарган Кужугет удуртқан бот-оруунга-чарылгалыг звено эртекен чылын Хөнделең сайбырның тарылга шөлдерин суггарып, өрбей, суланыш бөгей эвес дужудун өстүргеи.

Бо чылын олар 300 га черни күлээнип алгаш, өңге тараа чаштырыягазын ей-шөөнде чоруткан. Ам оон чайты ажаалдазын чорудуп, суггарып турар. Звено кежигүннеринден дуржулгалыг тракторист, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. Ооржак, А. Карс-Сал, С. Сегбе, Ш. Монгуш болгаш өскелер-даа хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДЫҢ ЧЕДИИШКИННИГ ОНААЛДАЛАРЫН КҮҮСЕДИИЛИ

ООО

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Биилеңг сутбараан фермазының саавчылары, кадарчылары болгаш өске-даа ажылчыннары он бирги беш чылды: доозукчу чылының планныг онаалдаларын долузу-биле күүседир. СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлеэтиг ужуражыг дээш ыңмаан ажылдап турар.

Малдың продуктузуг чоруун көвүдедир, оон кыналарын эки-кидер дээш ферманың ажылчылары тодаргай хемчегленн ап келген. Саар инектенң чемгерилгезин, оон кададын доктаамал чартып, солуп келгенниден ам саап ап турар сүттүң хемчээлин эртеен айның түңнелдерниден бедик. Ам инек бүрүзүнден хүнде ортумаа-биле 8—10 килограмм сүт саап алдынып турар. Фермада бо түңнерде 260 хире инектерни 10 саавчыда үлээн.

Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерни доктаамал чедип ап турар саавчылар мында база бар. Оларның бирээзи дуржулгалыг саавчы Ранса Кечил-оол эртеен чылдың түңнели-биле районда эки саавчыларның сакыпта киргеш, шенеттеген. Хоочун саавчы Вера Комбулдаевна Сады кызымак ажылдарындан ажыда бодунуң мергежилиниге аныяктарны база өөредип турар. Школа доозукчулары, комсомолчулар Савна Саржатмаа, Римма Сарыг олар ам бот-тускайлаң ажылдап турар өөрүмнер.

Оператор Ф. Чокдак-оол, инек кадарчызы Д. Маады база чөлээчы С. Доңгак болган оон-даа өскелер чайгы үеде шынарлыг хей сүттүг күргүнеге дужаар дээш үлүг кирип турарлар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы саавчылар Р. Кечил-оол (оң талада) Ч. Доржу, эртенги саалдада.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ООО

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫ — ХУУСАА БЕТИНДЕ

Республиканың өөр үлетпурунуң баштайгызы— В. И. Ленин аттыг «Тыва дөг-дүгүү» комбинаттың аргылал фабриказының коллективи «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—күш-ажылчы шалыпчы 27 декадаа» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышка киридикеш, бо чылдың бирги чартыында 52 муң тонна дөг-дүгүү будурер планын июнь 16-да 52,5 муң тонна кылдыр ажыр күүсеткеи. Мурнакчы коллективтиң чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 1005 тонна дөг-дүгүн бөөр деп бедиткеи ужуражылганы алган ажылдап турар.

Аргылал фабриказында К. Монгушка болгаш С. Кууларга удуртқан № 1 база № 4 эвилелиниң коллективтери чартык чыл планын июнь аймың үезинде, барык бир ай бурунгаар күүседипкеннер. Оларның ышкаш, Л. Шаламовага удуртқан № 3 эвилел база эки ажылдаан.

«Тыва дөг-дүгүү» комбинаттың транспорт цехиниң коллективиниң ажылы база эки. Бо цехте А. Яковлевна удуртқан бригада бригадалар аразында чарыштың мурнакчы одуруунда чорун турар. Хүүда социалистиг чарыштыг чөлээчилер аразында А. Яковлев беш чыл планын 1984 чылдың январьда, а В. Сапожников, А. Оськин, Г. Гольденко олар бо чылдың үезинде хүүсеа бетинде күүсеткилеп кеш, ам он нэмгэ беш чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Комбинаттың рудныгында экскаватор машинистери М. Ховалыг, Ю. Арбашев олар база-ла беш чыл планын хүүсеа бетинде күүседипкеш, аргылал фабриказының күш-ажылчы чедиишкиннеринге хөрээ эвес үлүг-түүзүн киргеннер.

К. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

Дүүн Кызылга, Советтер бажыңынга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Садыг, чонның хереглеэ бараанналары болгаш амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы болган. Ону ук комиссияның даргазы И. М. Сувандии эрттирген.

Доктаамал комиссияның кежигүннери СЭКП ТК-ниң 1981 чылдың март 31-де үүлээп алганы «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чонналарның чагаалары-биле ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле хемчегленр дугайында» доктаалын Тыва АССР-ниң Чонның амыдырал хандырылга министерствозунуң күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди чонның амыдырал хандырылга министри С. К. Буянды кылган.

СЭКП ТК-ниң ол доктаалынга хамаарыштыр Чонның амыдырал хандырылга министерствозунуң удуртукчулары элээн ажылдарны кылган, чагаалар сейгеарын, хамаатыларны күлээп алырын экижиткен деп, доктаамал комиссияның кежигүннери демдеглээннер. Амыдырал хандырылга будурулгелериниң ажылында четпестер дугайында чонның кодурген айтырыгларын, бижээн чагаалаарын министерствоның коллегиязынга чугаалажып, амыдырал хандырылга албанында четпестерниң болуп турар чылдагаанын тодарадыр аргаларны дилеп тып турар.

Ындыг-даа болза, Чонның амыдырал хандырылга министерствозунда, оон чагыргазында будурулгелерде чагаалар-га, бижиктерге хамаарыштыг харылааны, хамаатыларны күүда айтырыг талазы-биле күлээп алышкыннарны чорудуп турары СЭКП ТК-ның үндурген ол доктаалдың негелделеринге дүүшпейн турар дээрзин айыткан. Эрткен чылын министерствога кирген 80 чагаалың тозунга шүүт харыы бербээн, а бо чылдың эрткен дөрт айларында 8 хомудалды ыңып чок эрттирген болган. Ол чагаалларга хамаатылар амыдырал хандырылга ажылдакчыларының харыысаалга чок, чагыгларны ей-шаанда күүсетпес азы ону чидирер чорукторын айтып турбуже, хемчег алыр туржук, өңге харыы бербес чорукту шүүт шын эвес деп комиссия кежигүннери шүгүмчүлээн.

Оон-биле чергелештир Чонның амыдырал хандырылга министерствозу эрткен чылын база бо чылдың бөштайгы дөрт айларында районнарның будурулге эргелелдеринде бөйдөлды чагва изи-биле чөгүс-даа катап ынаваан. Ол ышкаш чагаалар болгаш хомудалдар-биле канчаар ажылдап турарының дугайында будурулгелерниң удуртукчуларын хөөр дыңнап турар, чидиг шүгүмчүлелдерин чугаалашпайн турарындан ажылчы чонның кодургеи чөптүг айтырыглары харыы чок артып турар.

Чонның амыдырал хандырылга министерствозунда, будурулге каттыжышкыннарында болгаш эргелелдеринде хамаатыларны күүда айтырыг талазы-биле күлээп алыр турумну коркызы-биле хажыдып турар деп хураага шүгүмчүлээн. Чижээ, бо чылдың эрткен дөрт айларында министерствоның оралакчызы Н. Ф. Ситников, кашпа киижи күлээп алган, а Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Сут-Хөл районнарның будурулге эргелелдеринниң удур-гукчулары, хепти химиктиг арга-биле аштаар фабриканың директору, «Тувашвейбыт», «Тувабувэлбыт», «Тувапаркмастерскиие» будурулге каттыжышкыннарының директорларының оралакчылары чагыс-даа киижи күлээп албаан. Чамдык организациялардың удуртукчулары амыдырал хандырылгада четпестер дугайында ажылды, чонның медээлерин хереже албас, оларның билдиришкиннерин эрең-гей көөр чоруктар бар.

Амыдырал хандырылга будурулгелериниң күүседил турар чагыларының шынары дыка куду болуп турарын база комиссия кежигүннери эйытканнар. Ол ышкаш материалдарны үрей кылыр азы чидирер фактылар хөй. Бо бүгү четпестер ажылчы чонның хомудаларын болдуруп, билдиришкиннер, чагаалар киирериниң албадап турар. Ол дээрге, ийи бүрүнүң контролюнуң чогун, будурулгелерниң удуртукчуларындан негелдеми кудулаганын бадыткап турар.

Министерствоның эң ноо адыры — Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга будурулге эргелеэн. Ында бүгү түүлдер үлегериниң болур турбуже ажыл самдаргай дээрзин комиссия айткан. Киргеи чагааларны бүрүткээр дептерни долдуруп турары кайы-хамаан чок, хомудалдар болгаш билдиришкиннер кожар түсгай папка кылдынмаан. Эрткен чылын хоорайның будурулге эргелелиниге киргеи 22 хомудалдың онунге шүүт харыы бербээн.

СЭКП ТК-ның үстүнде доктаалының негелделериниге дүүштүр бо бүгү четпестерни чайладырын, коллектив бүрүзүнге будурулгениң сөөлгечурумун бызыглаарын, чонның амыдырал хандырылгазын улам экижидерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Садыг, чонның хереглеэ барааннары болгаш амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүннери ук министерствоның удуртукчуларындан негээн болгаш оң талазы-биле тодаргай хемчегленн ап келген ажылдап кылган доктаалды күлээп алган.

Доктаамал комиссияның туралыңга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы В. С. Кажин-оол олар киришкеи.

Июль 6 — Делегейниң кооперация хүнү

КӨДЭЭ ИШЧИГЕ ЭПТИГ КЫЛДЫР

Бүгүн делегейниң удустары кооперация хүнүн демдеглеп турар. „Оны демдеглеп тура совет кооператорлар эрткен үеде кыйын ажыл-ижеми түңнап, күжүн, курлавырларын мурнунда садыжыл онаалга-даалгаларны шинчилеп-аарыкче үгландырып турар. Он биргы беш чылдың эрткен чылдарын бистиң республикавыс кооперациязы шиитпир-биле бүзүрелдеткен күш-ажылчы базым-биле эртип келген.

Эрткен 1984 чылда республиканың хереглекчилер кооперациязы үүрмектеп садар бараан саварыглазының планын күүсеткен, көрдүнген планнан ажыр чоңге 1180 муң рубльдиң бараанын саварган. Ниитиинин чемненикке чөрлери чартык чылдың бараан саварылгазының планын 100,6 хуу күүсеткен. Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу, Таңды болгаш Мөңгүн-Тайга райпозарында столоваалар-ның ажылын чон үнелээр, шында аъш-чемниң кылып белеткээрининг шынары эки дээнделде, ылаңныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Он чаңкаш январь-июнь айларда районнарда белеткээ конторалары сызымал ажылдаан. Ниитизи-биле белеткээ саварылгазының планы 123 хуу күүсеттинген. Көдээ ажылагый продуктуларын болгаш чиг-зат садыг авыр планын 2 миллион рубльге ажыр күүсеткен. База бир чүгүле көргүзүт—дүк садып авырының планы 133 хуу, а алгы-кешти, сүттү хүлээп алыр планнар ажыр күүседилгээн. Планныг онаалдаларны күүседир телеграмма-биле доктаамал бедик көргүзүттерни Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарында белеткээ конторалары, Каа-Хем районда кооперацияның аңмыыр-тывыш ажыл-агыйының коллективтери ап келген.

Ооң-биле чергелештир Республотребсоюзтуң Кызылда сейгерылга белеткээ базазының кеску ажылын демдеглээри чугула. Бо база районнарда белеткээ контораларындан киргеп дүк, өлүг, алгы-кеш аймаан ей-шаанда белеткээш, чүрттүм базаларынче, будурулгелеринче дужаар көргүзин доктаамал ажыр күүседип, бедик шынарлыг кылдыр чорудуп берип келген. Садыг ажылын үениң негелдезинге дүүлүтүр чорударыга ооң материал-техниктиг базазы коллрольду ойнаар дээрзи билдингир. Чүгле 1984 чылда болгаш бо чылдың аңды айларында хереглекчилер кооперациязында чаа тудуглар немешкен. Самагалдайда, Тээндэ, Чаа-Хөлде хлеб быжыр пекарнялар, Кочетово, Торгалыг, Ак-Эрик, Чаа-Хөл суурларда өлүк, дүк, алгы-кеш хүлээп алыр төптер, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда, чаа Чаа-Хөлде магазиннер, картофель, ногаа шыгжаар складтар ажыглалда киргеп. Чонну суксун аймаа-биле четчир кылдыр хандырар дээш Сарыг-Септе, Туранда, Бай-Хаакта газтыг суг кылып кудар будурулгелерни ажыглаага киргеп.

Хереглекчилер кооперациязының магазиннери, столоваалары чылдың-на чаа техниктиг болгаш технологтуг дериг-төрекселдерни 80 ажыгны ап турар. Республиканың чүрттакчылыг суур бүрүзүндө чаа дериг-төрекселдер-биле чепсеглеттинген садыг болгаш ниитининг чемненикке четкилерэ хей. Садыг алыкчы бараанны боду шилип алыр болгаш хостуг кирер аргаларны калбаа-биле ажыглап турар чөрлер хей. Ук арганы чедимчелиг ажыглаанындан садып алыкчы бараан садып авыр дээш хей үе-шаа чидирбес.

Хереглекчилер кооперациязының база бир күлүзлгези—ырак-узак коданнарда, бригаделерде чүрттөп, ажылдап чоруур малчынарны күн бүрүнүң чугула барааннары-биле хандырары. Бо талазы-биле районнарда хереглекчилер ниитилелдери дугуй кырынга садыглар дамчыштыр малчынарның хандырылгазын организастап турар. Автомагазиннерниң ажылдаар чүрүмүн, графигин райполар баштаар чөрлери чөр-чөрде кодээ болгаш районнар Советтери-биле кады ажылдап кылган. Автомагазиннерниң чолаачы-садыгжыларының кызымак ажыл-ижин чон, эң ылаңгыя мал ажылының ажылдакчылары мактап, хүндүлеп турар.

Боттарының кызымакчай ажыл-ижин-биле, чонга эрлдекээлең чорууу-биле садып алыкчыларның, коллективтериниң хүндүткелин чедеп алган үлегерлиг кооператорлар—Арыг-Узүүң суурда үлептүр бараанарының магазинниң эргелекчизи Елизавета Данзын, Сарыг-Септе аъш-чем магазинниң эргелекчизи Анна Кузьмина, Сут-Хөл болгаш Улуг-Хем райполарында садыгжы-чолаачылар Михаил Монгуш, Хемер-оол Дондук, Эрзинниң белеткээ кооперациязында белеткээчи Лемчы Бөөдей, Кур-Чөр суурда столоваада повар Чудур Салчак, Туран хоорайда повар Анна Яншина, Кызылда садыг базазында склад эргелекчизи Анастасия Юрикова, Респотребсоюзтуң автобаазазында мурнакчы чолаачы Иван Куцко.

Совет хереглекчилер кооперациязының хоочуннарындан аныяктар база чыда калбайн турар. Мөңгүн-Тайга райпозунуң столоваазында коммунист Өлүү-Саар Донар-оол удуртқан комсомолчу-аныяктар эллчээ—ооң составында комсомолчулар Таня Иргит, Айланмаа Хертек, Оля Маспың-оол, Кара-кыс Казак.

Республиканың хереглекчилер эвилелиниң баштаар черн садыгның материал-техниктиг базазын быжыглаар, ажылдакчыларның чүрттаар бажың-балгадының байдалын экижидер талазы-биле ээлээн ажылдарны боттандырып чоруткан. Сээлгү чыдарда кооператорлар 1691 дөрбелчин метр хемчээлдиг чүрттелга шөлүн алган. Ол дээрге 2—2 квартиралыг чүрттелга бажыңнарын республиканың барык бүгү районнарында ажыглаага киргеним. Ынчангаш кооперация ажылдакчыларының ег-бүзелери чүрттелга байдарын экижиткен. Чүрттелга тудуунга чүгле 1984 чылда болгаш бо чылдың бирги чартыында 640 муң рубль түңнүг хереглиг шиңгээдип ап алган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр, араганы боттары кылыр чорукту когуй үзер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладын база ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чөрлүктарын амыдыралга боттандырар дээш, республиканың хереглекчилер эвилелиниң ажылдакчылары ээлээн ажылдарны кылып турар. Эзиртир суксуннарны садарының хемчээлин кызырганы-биле хөлбаштыр еске калбак хереглел барааннарының ассортиментизин элбедир ажылдарны боттандырып турар. Ол ажылдарны моон-даа соңгаар уламчылаар, сайзырадыр бис.

Кылдыын турар ажылдар-биле чергелештир республиканың кооператорларында чедир кылдыынмаам, шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Магазиннерде барааннарның ассортиментизин долу эвес, садыглаашкынның культуразы чогуур негелдеге дүүшпейн барғылаар.

Магазиннерниң, столоваалардың санитарлыг байдалы, ырыг-шөөлөри чавыс, ажылдакчыларның тускай хевин чедишпес, чамдык товарылгаларда хирлит болуп турарынга хомудалдар база кирип турар.

Амгы үеде Тыва республотребсоюзтуң кооператорлары 11-ги бөө чылды чедишкинниг доозар дээш социалистиг чарышты калбартқан. Кооперация күнүн демдеглеп тура Тываның кооператорлары боттарының мурнунда салдынган күлүзлгелерин күүседип, СЭКПниң XXVII съездизинге төлептиг үткүүрүнге бүзүрелдиг.

Х. МОНГУШ.
Тыва республотребсоюзтуң баштаар черниң дөргазының бирги оралакчызы.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ОРГАНИЗАКЧЫ АЖЫЛДЫҢ ДЕҢНЕЛИН БЕДИДЕР

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүлүтүр организакчы ажылдың деңнелин бедидер талазы-биле Кызыл районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнарының кылып турар ажылынга дугайында тодаргай чүгле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң эзирегляг хураалыга болган.

Ук Пленумнуң негелделерин өзүгаар Кызыл район болгаш суур, кодээ Советтерниң күүскомнары ажыл-чорудулганың утка-шынарын болгаш стилин сайзырадыгайындар, бар аргаларны база бердинген эргелерни долу ажыглаар дээш тодаргай хемчеглерни ап турар дээш хуралга демдеглээн. Ооң кеску чижээ Кызыл район-даа, ооң чамдык будурулгелери болгаш организациялары-даа Бүгү-эвилелдиң, Бүгүроссияның база республиканың коллективтеринең ара-ялга социалистиг чарышка тиилекти болуп келгени болур. Күрүнеге чүүрээ, күш эъди садар талазы-биле беш чыл планын күш фабриказы, сүттүү—«Шамбалыг», эътти—«Суклак» совхозтар чедишкинниг күүсеткен. Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле хемчеглер өлдынып турар.

Каа-Хем суур Советтиниң болгаш чамдык кодээ Советтериниң чоннуң күүдэ дузалаа ажыл-агыйын хогжүдер, малдың баш санын өстүрер дээш ап турар хемчеглеринге хураадың киржикчилери доктаваан. Ол ажылды чогумчалыг чорудуп турарындан 1984 чылда чүрттакчы чондан 85,4 тонна эътти, 68,8 тонна картофельди, 33,7 тонна ногаанны, 3 тонна катты, 1,7 тонна ары чигирин хүлээп алган. Он биргы беш чылдың эрткен дөрт чылында үлептүр продукциязын сайгарарының планын 112, 4 хуу, бараанныг продукция будуреринниң хемчээлин 114,5 хуу, чоннуң хереглеэ бараанарын кылырын 116,1 хуу күүсеткен.

Совет болгаш эрге-чурум камгалаар органнарның хейниити организациялары-биле демнеп ажылын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынып турар деп хуралга демдеглээн. Чөр-чөр Советтериниң күүскомнарында арагалашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссиялар тургустунган, эң хуу судтары профилактика чөвүлелдерн ажылдап турар, районда 92 эки тура үлүсчү дружина бар, ында бүдүн чартык муң кижи хаара туттунган, оларның ийи чүзү депутаттар, үш кижиниң бирээзи партия азы комсомол кежигүнү. Чүрттакчылыг чөрлерде профилактика ажылын күштелдиргинниден кем-херек үүлөдүр чорук кызырыпп турар.

Ооң-биле чергелештир күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле чамдык четпестер бар дээрзин хуралдың киржикчилери айтыкаанар. Планныг онаалдаар күүселдезин, күш-ажылдың күрүнениң сагыыга-чүрүмүн бызыглаары дээш будурулгелериниң, организациялариның удуртукчуларындан негелдени күүсконнар кошкадып турар. Оларның организастаар болгаш контрольдаар ажыл-чорудулгазының деңнели чавыс болуп турар. Ооң уламындан хүлээп алдынган шиитпирлер база чедир күүсеттинмейн келген.

Чүрттелга бажыңнарының капитал септелгезиниң капитал тудугунуң, чаагайжыдылга объектилериниң хуу бүрү ажаалдазының айтырыглары кошкак шиитпирлеттинип турар. Эң эки ег-бүле, бажың, девискээр дээш социалистиг чарыш кодээ Советтериниң аразында чорун турар-даа болза, депутаттарның, депутаттар бөлүктериниң, доктаамал комиссияларның аргаларын ол чарышты дээштинин бедидерингге ажыглаайн турар.

Чамдык күүсконнар медицинка, культура-чырыдыышкын албан чергелериниң, школаларның, спорт тудугларының ажылын кошкак удуртуп турар деп хуралга шүгүмүлээн. Оларның планнарын күүсконга көрбөс, ында хамаарыштыр үндүрген шиитпирлерни күүседикчилерже чорутпас чоруктар бар. Терлиг-Хая, Кара-Хаак, Шамбалыг кодээ Советтериниң хамаатыларын бүрүн шинчилир ажыл ам-даа доозулбаан. Чөрбн, Шамбалыг суурларда культура-чырыдыышкын албан чергелери политика-кижизидилгелиг ажыл кылыр төп болбайн турар.

Ниитти биилиг школаларының материал-техниктиг базазын быжыглаар, школачылардың күш-ажыл кижизидилгезин база мергежил шилиишкинге экижидер талазы-биле хемчеглерге хуралдың киржикчилери доктаагаан. Педагогика кадрларының ажылдаарынга, чүрттаарынга таварымчалыг байдалдарны ам-даа тургузары негеттинип турар.

Кодээ Советтериниң сессияларынга болгаш күүсконнарның хуралдарынга айтырыглар-ны чаңгыс талаалап турарында чугула кижээнгей салыр үжүрлуг чүүлдер хажыызынга артып каап турар деп, хуралга шүгүмүлээн болган. Сессияларга белеткелди чүгле күүсконнар аппарадының күжү-биле чорудар, доктаамал комиссияларны, депутаттарны, спецлистерни олче хаара тутпас чоруктар ам-даа бар. Ооң уламыдан сессияларның деңнели чавыс эртип турар.

Доктаамал комиссияларның кежигүннериниң, депутаттарның өөредилгезинче кижээнгей кошкак, оларның чон оргузунга болгаш күш-ажылчы коллективтер мурнунга отчёт бээр чорууп чедип албайн турар чер-чер Советтери база районда бар деп, хуралдың киржикчилери айыткан.

Бо четпестерни чайлаашыр талазы-биле тодаргай хемчеглер ажылдап кылган доктаамалды хүлээп алган.

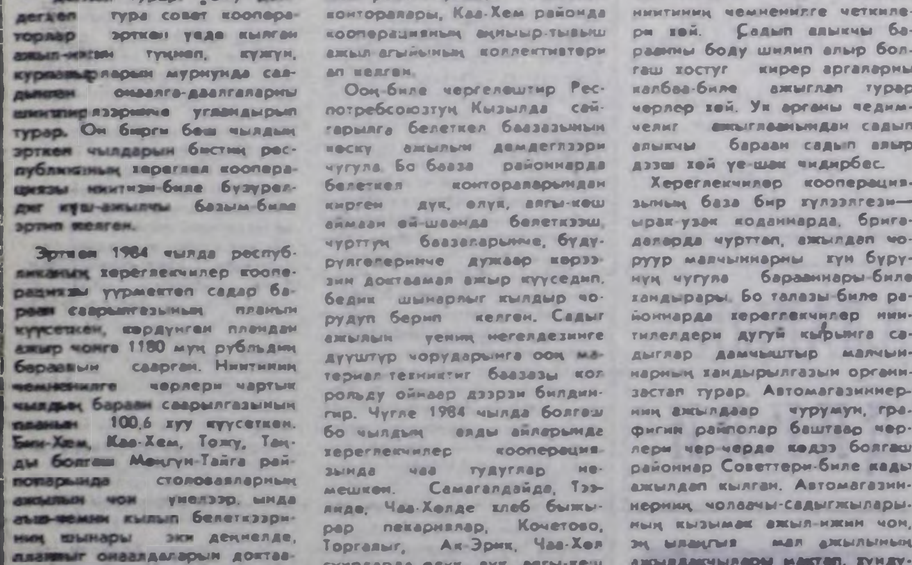

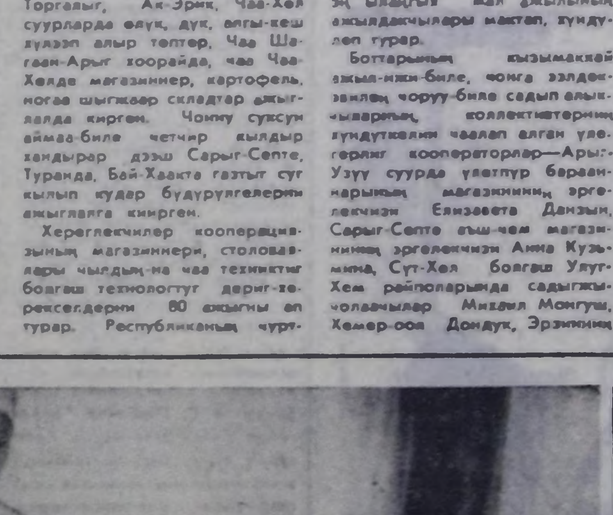

Мүүгүр-Аксы суурда райпо столоваазында Тамара Куулың удуртқаны комсомолчу-аныяктарның поварлар бригадазы районда эң ажылдыг коллективтериниң бирээзи.

ЧУРУКТАРДА: поварлар Ирина Тейкин биле Кара-кыс Казак-оол ажыл үезинде (едээнде): столоваяның ажылдакчылары (солагай таладан) У. Донгак, Д. Хертек, О. Хертек, У. Адаш болгаш Т. Куула олар ыыска чаасарда (үстүнде).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

— Мурнакчыларывыс хөй. Бо үдаала райжатты барып көөрүн сүзеглээр-дир бис. Магазин эрге бажында, ыяшкаш садыг шөлүг улуг эвес, ынчалзажок ажылы эки дээрге, мурнакчы коллективтеривистиң бирээзи ол — дээн чүгээнээ райпо башталр черниң дөргазын. Ол магазинче кедиргеис.

Магазин ийи салбырлыг. Ооң бирээзинде — үзүг, баже кижилерниң белен хевин, өскүзинде — парфюмерия, галантерея бараанарын, пос ай-маан авдыш турар. Магазинниң чүүлү садыглаар шөлүг шыңап-ла улуг эвес. Ынчалза-даа бокза делгемнерде бараанар аъбек, оларны садып алыкчылар күүседилгеен. А кол-да чүүл — ында ажылдап турар ажылчыларның садыг-биле хандырылгазын ынчаадевиин садыглаар бүгү күжүн төнмеен турар. Кооператорларның социалистиг чарышкынын негелдеринден бирээзи-даа ол.

Магазинде бараан аъбек дээрзин үстүнде-ле чугаалаан бис. Ол канчаар кедип алдынып турарыл? Ийи салбырлыг каймызында-даа малчылар кыдыраштары бар. Садыг алыкчыларның бараанга чалыгларын өңнүн биилээн, күүсеттинээнин база деңгеглеп турар. Күүсеттинмейн турар чаңгыдаар чок болду, складта чок болзо өске шак-ла ындыг бараан-биле солуур аргалыг база ажылап турарлар. Райполун садыг клиентинге, товароведтерге киирген чалыгларынга ханаарыштыр садыгжылар айтырыг туреэзүн бола чедө бээрлер. Магазинде ажылчышкын чок чылдың турар бараанар чок, түүге дээрге ону садып алыкчыларның хереглиин барымдаалап эккеп турар. Чаңгыс чер чүрттуглаарының хереглиин хандырар дээш беш садыгжы ынчаар ажылдап турар.

Ам мурнакчылар-биле таныжып көрээлинер. Салбыр эргелекчилерге Болатпаа Күжүгет-оолче Ортаал, Өзээлээ Шурмеңгеевна Хөөвалыг оларның кооперация шүүлгүнүнге ажыл-агыйы кайыкшынын-даа үзүрбиүш чыл-биле салаттынар. Кавыгы-даа дээдиишкүү. Ажылынчы, бөйлөк арга-дүрүлгезинге олар өөдө ажылдап турар ажылак эштеринге күзелдиш-биле дамчыдып берип келгеннер. Аныяк садыгжылар Аймак Салчак, Чечек Ооржак, Валентина Салчак олар дагдыныкчыларындан садыгжының дергежилиниң чажыттарын шилгээдип алган. Садыгжылар В. Салчак, 9, Ооржак оларның кайызы-даа коммунист, чичалган боттарынга-даа, эң-көрүнге-даа негелдеш, хамыысалгалыг.

Магазин эргелекчизи Б. Ортаал чолаачының шиитпирлээн тутқан он чеди хар чаала ажа дүүгүн чорууг аныяк-лыс турар үезинде райпога чолаачылары-биле келген. Ажылга ооң кызымаан эскерээш садыгжыга өөренирин райпо баштаар черги дала сүлеээн. Чөпшээрешкен. Автомагазинниң садыгжы-ооавчызы болуп ол ажылдап эгелээн. Автомагазинниң башкорил, район девискээринде ажылын кедиргеп, машинаны ыраай кезип садыгжылар, үш чыл чедир ажылдаан. Машинаны идиндүшаан, садыгжылары хереэзин кижиге берге болуру чугаалаок. Кызыл-даа, чайыл-даа доктаамал орукка чорууру индыг-ла ажыр үес, үредилгиниң-даа ара чер оргузунга машина-даа турулгар. Болатпаа Күжүгетовна ажылын бергезинил, хазбаан. Ажыл алындыралын ол-ла хевээр төрээн бо коллективи-биле холбавышаан. Ынчалгаш эш-өөру ооң ажылынга кызымаан, кижилерге дыңнадыгын билир болгаш хүндүлээр. Ол — социалистиг чарыштың чаңгыс үес удаа тиилекчизи, шаңгыл-мактаалыг хей.

В. КУУЛАР.
Бай-Тайга район.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ

Чүрттүң кооператорларының чедиишкиннеринин дугайында

Он биргы беш чылдың сээлгү чылында совет кооператорлар боттарының ажыл-херектерин СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлери-биле шүүлтүрүп турар. Боттарының професснонал байырлалы—Делегейниң кооперация күнүн оларга бегүн демдеглээрлер.

Бо интернационалчы байырлал. Делегейниң кооперация шимчээшкинниде амгы үеде 600 миллион кижи сенаттыныр турар. Олар кадыг ажылдажылганы калбартыр дээш идепкейлиг демисежин, боо-чепсекти эдерге будурес чорукту болдурбас дээш, делегейниң эдролуг дайынынга удур шиитпирлиг туружуп турар.

Социализмниң чүрттарында кооперация улуг рольду ойнап турар. Эң улуу—ССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязы бодунуң хүрээлеринде 60 миллион ажыг хуулганы хаара туткан. Олар байырлалды кемнээр үткүүр деп турарын СЭТА-ның корреспондентилери чугаалап турлар. Оларның дыңнадыгларынга тейилбирны Центросоюз баштаар черниң дөргазының оралакчызы Н. Лупей берип тур.

> **Москва хоогунда Хотково хоорайда чаа садыг төвүн «Радонеж» деп адаан. Ооң эзлери — кооператорлар. Олар чүрттакчыларга соодукчулардан эгелээш Загорский районга сургажаан мяш кыныгларга чедир садып турар. «Радонеж» тутунган соонда түс черниң чүрттакчылары хоорайже садыг кыпып алыр дээш чорбастай берген.**

ындын хевирлиг садыг будурулгелери хөөвар мес. Амгы үеде чүрттүң кедээ черлеринде болгаш районнар төптеринде үш чүс он муң ажыг ындыг магазин бар. Оларның үштүң бир кезиин бараанны Боду шилип садып алыр аргаже шиитиктен. Дыка той черлерде садып алыкчыларның чагыларын хүлээп алыр база күүседир черлерин организастаан, бараанларны чээлиге садып, бажыңнарынга чедирип берип турар аларган. Универмаглар-биле чергелештир «Хүн бүрүнүң хереглел барааннарының магазиннери болгаш тускайлаттынган магазиннер ажыттынган. Сээлгү дөрт чыл дургузунда «Техника», «Детский мир», «Амгы үеним», Бөлүк черекселдерин», «Спорт барааннары» болгаш еске-дөө тускайжыттынган үш муң ажыг магазин ажыттынган.

> **«Ставрополь крайның Буденный районда белетелдинг 27 пунктулары ажыттынган. Оларга чүрттакчылардан ыяштан, сүттүг, күштүг, тоолайлы, чуургаяы, ары чигирлиг, ногааларны болгаш чимистерни садып ап турар».**

Хереглекчилер кооперациязы дээрге, — чүрттүң универсалдыг белеткел базазы-дыр. Ол кедээ ажыл-агый продуктуларыны болгаш чиг зыттың 60 ажыг хевирин садып турар. Ооң ыол соруглаларының бирээзи — продукциянын эртыын садып турар хууда дузалаа ажыл-агыйларга болгаш сад-огород житежилгелеринге дузалы көргүзери болур. Он биргы беш чылдың дөрт чылының дургузунда чүрттакчылардан дөрт миллион тонна ажыг ыт продуктуларын, 2,6 миллион тонна картофельди, ногааларны болгаш чимистерни, 8,4 миллиард чуургаяы садып алган.

Амгы үеде бисте 15 муң ажыг хүлээп алыышкын — белеткел пунктулары бар. Массаныг белеткелдер үезинде 60 муң ажыг тур үениң пунктулары ажылдай бээр. Бо чугула хереже ажыл-херээниг эки чоруп турар дээри база берге —четпестер болгаш чедир ажыглаайн турар курлавырларывыс бар. Ынчангаш, бистер бүгү белеткел аппарадын идепкейжидер дээш орандажып турар бис. Белеткел пунктуларындан аңгыда кедээниң ылаңгыя эң ырак черлериниң магазиннери база чондан продуктуларны хүлээп алыр ужурлуг. Чондан артыкшылыг продукцияны тус черлерге хүлээп алыр чорукту чедип алыр ужурлуг бис.

> **«Хмельницк облпотребсоюзтуң үлептүр будурулгелери вареньениң болгаш чаа дужуттуң кадыкдан кылган джемнериниң баштайгы бөлүүн будурулгэн үндүрген. Областа кооперативтиг консерва заводтары чүрттакчылардан, а ол ышкаш колхозтардан болгаш совхозтардан садып алганы чимистериндеп, ногааларындан база эътген консервалардың чүс ажыг хевирин будурулгэн турар. Амгы сезонда кандыларның болгаш ээрттес сунсуларның саны көвүдээр».**

Бистиң чүргувустуң кооперация организацияларында барын 21 муң хире үлептүр будурулгелери бар, ооң иштинде 18 муңу аъш-чем продуктуларын ажылдап кылыр болгаш үш муң хирези үлептүр баранары будурер. 1984 чылда чонтүң хереглеэ баранарының чиити хемчээли 7,6 миллиард рубль чедер, ол дээрге, 1980 чылдаавыындан 1,3 катап ээй.

Кооперация үлептүрүнүң ажылын чаартыр, продукциянын шымарын экижидер болгаш ассортиментизин үениң негелдезин ёзүгаар калбартыр талазы-биле хемчеглерни Центросоюз ажылдап кылган. Катап кылган ерегларны будурери кызырлыр болгаш чоорту шуут соксаар. Чимис кандыларын, чимистен кондитер чылыгларын болгаш еске-дөө ындыг продукциямы будурерин көвүдеирни төлевилеттинип турар.

Кызылдың хуш фабриказының ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизинге «хуш-ажылчы бедик көргүзүттерниг үткүүр дээш, аразында социалистиг чарышты улам калбартып турарлар. Олар бо чылдың бирги чартыында 15 миллион дагаа чуургазым бээр планын ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТАРДА: социалистиг чарыштың тиилекчилери Нина Фоменко биле Татьяна Черебееваның дагаа чуургаларын савалар турары (ададында); дагаалар чөнү белеткээр цехте шалыпчы ажылдап турар ажылчыннар Виктор Сат, Александр Добрынин, Ярослав Бедмер, Владимир Кочкин.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАЙЛАГДА

«Улуг-Хөл» совхозтуң Аңды-Шынаа сүт-бараан фермазы Хайырокан деңнүң эдээнде чайлаанда кежүп чеде берген. Мурнуу чарыында хевис ышкаш ногаан шыы чептыларган, артында сүүр ак хавларлыг — чараш-ла чурумелдыг чер. Чайлагже чоок-шулап орувуста, ак ег кестүп келдң. Ег деңнээрээринде төрээжен кижи шыкта бызаалаңже бараан харааң тур. Ооң бараан харааң үүнче көөрүүске, сарыг-ала бызаалар таваар оъттап чорлар.

Коданче кирип көөрүвенге, демги бараан харааң керээжен кижи үткүй келгеш, менде солушкаш: — Бызаалар шавшкактап ыңай бооргар. Бажын дозупкаш кээйн. Өгже киример — дээш деңежыпты.

— Галинаның аътка эрээн эр улустан туған чок болгай — деп, бызаа ажаакчызы Үйнүк Лөгбы мактай-дыр. Кажээда бызааларны улуг-бичелел ыглавын.

— 39 бызаа ажаал тур мен. Чыл эгезинден бээр чөнгыс-даа бөш хораадаы. Планда көрдүнгени хонукта 500 грамм алдынып турар деп хуралга демдеглээн. Чер-чер Советтериниң күүсконнарында арагалашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссиялар тургустунган, эң хуу судтары профилактика чөвүлелдери ажылдап турар, районда 92 эки тура үлүсчү дружина бар, ында бүдүн чартык муң кижи хаара туттунган, оларның ийи чүзү депутаттар, үш кижиниң бирээзи партия азы комсомол кежигүнү. Чүрттакчылыг чөрлерде профилактика ажылын күштелдиргинниден кем-херек үүлөдүр чорук кызырыпп турар.

Ооң-биле чергелештир күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле чамдык четпестер бар дээрзин хуралдың киржикчилери айтыкаанар. Планныг онаалдаар күүселдезин, күш-ажылдың күрүнениң сагыыга-чүрүмүн бызыглаары дээш будурулгелериниң, организациялариның удуртукчуларындан негелдени күүсконнар кошкадып турар. Оларның организастаар болгаш контрольдаар ажыл-чорудулгазының деңнели чавыс болуп турар. Ооң уламыдан хүлээп алдынган шиитпирлер база чедир күүсеттинмейн келген.

Чүрттелга бажыңнарының капитал септелгезиниң, капитал тудугунуң, чаагайжыдылга объектилериниң хуу бүрү ажаалдазының айтырыглары кошкак шиитпирлеттинип турар. Эң эки ег-бүле, бажың, девискээр дээш социалистиг чарыш кодээ Советтериниң аразында чорун турар-даа болза, депутаттарның, депутаттар бөлүктериниң, доктаамал комиссияларның аргаларын ол чарышты дээштинин бедидерингге ажыглаайн турар.

Чамдык күүсконнар медицинка, культура-чырыдыышкын албан чергелериниң, школаларның, спорт тудугларының ажылын кошкак удуртуп турар деп хуралга шүгүмүлээн. Оларның планнарын күүсконга көрбөс, ында хамаарыштыр үндүрген шиитпирлерни күүседикчилерже чорутпас чоруктар бар. Терлиг-Хая, Кара-Хаак, Шамбалыг кодээ Советтериниң хамаатыларын бүрүн шинчилир ажыл ам-даа доозулбаан. Чөрбн, Шамбалыг суурларда культура-чырыдыышкын албан чергелери политика-кижизидилгелиг ажыл кылыр төп болбайн турар.

Ниитти биилиг школаларының материал-техниктиг базазын быжыглаар, школачылардың күш-ажыл кижизидилгезин база мергежил шилиишкинге экижидер талазы-биле хемчеглерге хуралдың киржикчилери доктаагаан. Педагогика кадрларының ажылдаарынга, чүрттаарынга таварымчалыг байдалдарны ам-даа тургузары негеттинип турар.

Кодээ Советтериниң сессияларынга болгаш күүсконнарның хуралдарынга айтырыглар-ны чаңгыс талаалап турарында чугула кижээнгей салыр үжүрлуг чүүлдер хажыызынга артып каап турар деп, хуралга шүгүмүлээн болган. Сессияларга белеткелди чүгле күүсконнар аппарадының күжү-биле чорудар, доктаамал комиссияларны, депутаттарны, спецлистерни олче хаара тутпас чоруктар ам-даа бар. Ооң уламыдан сессияларның деңнели чавыс эртип турар.

Доктаамал комиссияларның кежигүннериниң, депутаттарның өөредилгезинче кижээнгей кошкак, оларның чон оргузунга болгаш күш-ажылчы коллективтер мурнунга отчёт бээр чорууп чедип албайн турар чер-чер Советтери база районда бар деп, хуралдың киржикчилери айыткан.

Бо четпестерни чайлаашыр талазы-биле тодаргай хемчеглер ажылдап кылган доктаамалды хүлээп алган.

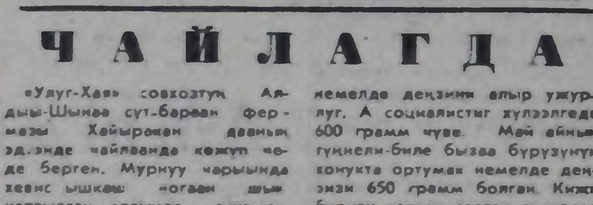

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

СҮТТҮ ДУЖААП ЭГЕЛЭЭН

«Сут-Хөл» совхозтуң ат-тынчыдыышкыны. Сут-Хөл кодээ Соведи, партия, профсоюзтар комитеттери арагалашкынны болгаш алкоголизмни үзүтпээр дугайында нам, чазактың доктаал, шиитпирлерни амыдыралга боттандырар сорулга-биле малының артыкшылыг сүт-ду биле хойтпактаазы, арага тип турган чамдык кажаатыларның чижек дамчыштырын тургузуп, малдың сүдүн чыып, Сут-Хөл эмнелгезинге, уруглар ыхнизылыга, «Сайзанан» садигинге, сайпога хужааттырып турар. Чондан чыгган сүт совхозтуң нуруунга дужаар планынга кирер. Ол Сут-Аксы суурнуң чурттакчыларынга, бичии чаштарга-даа чугула херек болуп турар. Кара-Чыраадан 90 литр, Кызыл-Тайгадан 60 литр сүт ыхнига, садикке, садыгга хүннүң кирип турар.

Совхозтуң директизиязы сүт сөөртүр автомашинаны, трактормуу туснайлап тургускан.

Б. ОНДАР.

КАБЕЛЬ КАНЧАП ҮЗҮЛГЕНИЛ?

№ 3 тускай тудуг эргелелиниң Чаа Шагаан-Арытда участогу (начальниги В. А. Миронов) Чаа Шагаан-Арытның тудуунда чер казар ажылдарны чорудуп турар. Апрель 18-тиң хүнүнде ол организацияга хамаарыжыр бульдозер дугаары 6 болгаш 7 микрорайоннар аразынга 80 ваа чурттаар бажыңның тудар орнуун белеткеп тургаш, электри дамчыдар кабельдиң муфтазын үреп каан. Ол микрорайоннарда чурттакчы бажыңнар, магазин болгаш тудуг объектилери чырык чок артып, ажылын сокпадыр үжүрге таварышкан.

Кол керээлиг организация болуур № 18 КМК-ның начальниги К. Н. Панов, инженер О. В. Ткачев олар В. А. Миронова кабель-даа кайда чыдарын, хамазын, ылгавыр демдектерин баш удур айтып берген турган. Ынчалза-даа № 3 ТПЭ-миң участогунуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының ээ-харыысалга чогуунуң үржүүнден авария болуп, чугула ажылдар сокпаан.

Үреген кабельди болгаш муфталерны катап тургузарынга үш ажыл хүнү чарыгдаттынган. Үүгле муфталар дээш, нүрүнеге 520 рубльдиң когарадым чедирген.

Болган таварылгадан В. А. Миронов кандыг-даа түңнелдер үндүрбээн. Аварияның болу берген чылдагаанын ынаап тодаратпаан.

Май 11-де ол-ла участоктуң экскаватору демги кабельди катап база үзе соп каан. Ону улаар чаа муфта кылырынга 260 рубльди чарыгдаан. Оон-биле чергелештир электри энергиязының чок болганындан тудугжулар дөрт хонук дургузунда ажаа олурган.

Районнуң үйүскү контроль комитединиң таварылганы бодунуң хуралынга сайгарып кергеш, тоомча чок дарга В. А. Мироновка доңгулда бербишаан, чидирген когарадының чамдыызын эгидерип-биле оон айда аяыр шалыңын тыртарын шинтирлээн.

МЕТАЛЛОЛОМНУ ЧЫЫР, ДУЖААР

Районнуң үйүскү контроль комитединиң үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле штаттан дашкаар кылдызын, «Шагонартажстрой» трестиң бичe механизация участогу-биле автобазазының металлому чыыр, нүрүнеге дужаап турарының байдалын ынаан. Үн организацияның удуртукчуларын ол-ла айтырыг талазы-биле 1984 чылдың октябрь 25-те комитеттиң хуралынга чугаалашкан.

Ындыг турбуже, автобазаның начальниги Н. Н. Мельничков, ноя инженер Ю. А. Коларев ажылда бар четпестерин чайладыр талазы-биле бот-тут хемчеглерни албайн кеагелин илерээн. Эрткен чылдың ноябрьдан эгелээш, бо чылдың мартка чедир база нүрүнеге чаңгыс-даа килограмм металлоломну дужааваан.

Март айда 5, апрель айда 26 тонна демирни дужаагам-даа болза план чок ажылдап турганы дээш, автобазаны 300 рубльге штрафтаан.

«Шагонартажстрой» трестиң бичe механизация эргелелиниң (начальниги А. К. Балуев) январь, февраль айларда 10 тонна металлолом дужаар планын шүүт күүсетпээн. Эргелелдиң даргалары час келгени-биле кады «оттуп», март айда 5,8 тонна, апрельде 10,6 тонна демир дужаагаан. Ынчалза-даа эрткен беш айларда нүрүнеге ерези 3,6 тонна боор арткан.

Ажыглаттынмас демирни нүрүнеге дужаарының хүүсээларын узатканы дээш Чаа Шагаан-Арыг автобазазында колонна начальниги Л. Е. Михеевти районнуң үйүскү контроль комитеди шыңгыы доңгуткаш, айда аяыр шалыңын тыртаар шинтирни хүлээп алган. Металлоломнуң дужаалдазын доктаамал чорударын автобаза начальниги Н. Н. Мельничкова, бичe механизация эргелелиниң начальниги Н. К. Балуевке үйүскү контроль комитеди дааскан.

К. ЧӨРЕВЕ.

Дуржулганы ажыглаңар

«ТРАКТОРДАН АЧЫЛАДЫП КӨРҮҢЕРЕМ...»

«...Бажың чанында участокта олуртқан картофельдиң довураан ийги удаа улаттырары-биле трактордан мелээ туда төлевир-биле чопшээреп бээрин диледим.
Пенсионер Т. ТЕРЕН».

Ындыг өнзылыг бнадиришкиннер Барановичи районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга бо хүннерде кээп-ле турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынче эвес, а чурттакчылар чогум чүге ынаар билдиришкин бижип турарыл? Ону тодарадыры-биле СЭТА-ның корреспондентизи ынаар чорупкан.

Лесная суурнуң чурттакчылары картофелиин чаңгыс шелге олуртуп алганнар. Чаа «Беларусь» трактор ында ажылдап турар. Оон эрткен черлеринге дең-дески узун дилиндектер артып каар. Ооргалар артып калган эвес ыйнаан дээш, довураан улгаттырыкчызының бистеринче трактористи хая көрнүр.

Шөлдүң кыдында коску черде улуг эвес стенд тургузуп каан. **«Чурттакчыларның хүүзүнда олуртқан картофелиниң довураан ийги удаа улг

АЖЫЛ-ИШТИҢ ТУРАСКААЛЫ

Алдар четпээн ишчи улус ковей болгай.
Ажыл-иштиң тураскаалы кайда чүвел.
Алызында салгакчылар сагынзын дээш.
Аңаа кымнар одыш оюп, демдеглээрил!
Акыдырел менин бөгүн өөредип тур —
Ажыл-иштиң тураскаалы долгандыр хей:
Аваң, ачаң хондарында хаварыктар,
Арыгнардан агып баткан ажыг дер ол.
Дашчыларның эптей салган бажыңнары,
Тараажының ажаап алган дүжүт-байлаа.
Эртемдениң ажыдып каан дүрүмү ол...
Эргий көргеш, ындеринң эскерер сеп.
Тайбың иштиг ада-чурттуң сайзырадыл.
Даартагы хүн кежик шаңкап. чырызын дээш.
Түржүп чоруур иштиг бүрү ажыл-иштиң
Тураскаалын ие-черге арттырып каар.

Н. КУУЛАР.

Узун назылыгларның бирээзи

МААДЫР ИЕ— ЧЕДЕН СЕСТИГ

Хой чыл турган. Оон бээр ол чыл алды удаа катаптаан, чеден мйилиинде чылы киргенин, оон бээр Сарбашкын, Дагаа, Ыт, Куске чылдар эртикипээш, ам Инек чылдың чайы хелбенеймип келгенин Ламажап Нордуповна чарт билип, сактып чугаалап орар.

Ооң ядыы ада-иезиң дүнналр божаан уруунуң дузазын бичезинде-ле көре бергеннер...

...Чөөн-Хемчиктиң Чыргакыга бо чүс чылдың эге үезинде төрүттүнген Ламажап амыдыралдың узун оруун эртип, васкежиктит чурттал, ам чеден сести көзе баскан. Узун назының иштинде ооң өкөрбээн чүвези, кадурбээн төнээ чок» кижилерниң бирээзи. Амдаа адак-бышкаа чиик, той саныыт салгалынга үлегер болуп, уругларының уругларының ажы-төлүн бөзин дорукторжуп, омакшылдыг, бүзынчыт чурттап чоруур. Ламажап Нордуповна Монгуш — Маадырме.

— Чүнү-чүнү ажылдап чордукар, кырган-аваазы? — деп, оон сонуургаан айтыырга:

— Кажан-даа амыр-дыжым бодап, думчук бараланып чорбадым, ажы-төлүм. Келган ирей-биле кады кырыгыже нәйыралдыт чурттап, хой уругдарыгны өстүрбүшаан, колхозувуска алды чыл хой, үш чыл ишкү кадарып, оон соонда алды чыл сеанчыладым. Совхоз болуп бергеи соонда бөзин ийи чыл сеанчылаваш, назы-харым улгадып, кадыым шала хирелип аңаарга, фермага ийи чыл иштинде поварладым-даа — дээш, уламчылады. — Бай-ла чүвем ажы-төлүм ийин. Бодумнуң уругларым, оларның оглу-кызы, база ол оолдар, кыстарның уруг-дарыы — шупту катай-хаара 62. Улуг оглумнуң кадайы кенин уруг база Маадыр-ие. Ынчангаш чоргаарланыр чүвем-не хей—деп, бүзиниг дыштанылгазында аңа чугаалаар болду.

Партияның, чазааның сагыш салыышкынының ачызында аас-кежиктиг ажылдал, чурттап келгенимге, Маадыр-не деп ундүлүг атты здилеп чоруурунга, ажы-төлүнүң өчүдузазын көрүп чоруурунга Ламажап Нордуповна шынаала чоргаарланып чоруур.

— Уругларыңар кайда-кайда чурттап, ажылдап турарыл, Ламажап Нордуповна!— дидиевис.

— Чыраа-Бажыңда, Таңдыда, Кызылда-даа бар. Бир уруум эмчи, күдээм—удуртукчу ажылдакчы. Совхоз директору күдээм сутта четкеш келдим. Ам удаас Шомбалыгда кыстарымның хеймери — дээди эртеминиг мал эмчизи уруум сутта баар мен. База бир оглум Сут-Хөл районунда мурнакчы кадарчы болуп ажылдап чоруур.

Ооң амыдыралының арыннарында еске-даа солуун үүлдер бар кижи. Чоокта чаа оон аалоранынга чедип, сарыг шайын аартап, салган ак чемнин чип ора, шынап-ла ол бүзиниг, эки кижиниң. Маадыр-меңниң дугайын улуска чугаалап бээр деп шиитпирээп алганым бо. Бистиң уруг Төрээн чуртувуста ындыг бүзиниг, эки үүлеми будуруп чоруур кижилерни чеже дээр! Маадыр-меңниң уругларын, уругларының ажы-төлүн, күдээлерин, кенизээттерин, хамык-ла салгалым шупту-зун салаа базып санаар болза чүс сес кижи чедө бээр.

О. КУУЛАР.

Чөөн-Хемчик район.

К А К Т У С Ч Е Ч Е К Т Е Л Г Е Н

Кактус (тенник үүш) ийи чүс ажыг сорттуг. Ол ноогуут ховар чечектелир үнүш. Оон болгаш оон-даа хой чылдарда азырап. ажаап келген соонда суг чечээ үнер.

Кызыл чурттуг Элика Хертекке он ийи чыл мурнуида үгбазы кижи кактустуң бир сортун белекке бергеш, эки ажаап, өстүрерни чагаваш, каш чыл эртерге оон чараш чечек үнүп келирин чугаалаан. Элика кактузун чагыг ёзугаар ажаап. чечектелирни он ийи чыл дургузунда бүзүрелдинг маңап келген. Мырыңай чоокта чаа ооң ынак кактузундан өкпең өөнүг чараш чечек үнүп келген, ында ол ажок өөрээн.

Фотокорреспондент О. Охемчик чечектелген кактусту чурукка тырттырып алган.

УЛУГ ПОЛИТРУК АНДРЕЙ ДАНИЛОВ

1941 чылдың июнь 22-де, Аде-чурттуң Улуг дайынының бештейги хүнүнде бир ужудукчу кижиниң маадырлыг чоруунуң дугайында «Красная звезда» («Кызыл сыдыс») солун мынчаар бижээн турган: «Эскадрилья командирининг политкезек талазы-биле орлакчызы улуг политрук Андрей Данилов дайзынның тос самолёдунга удур тулчуушкунга дидими-биле кирген. Удаваанда ол фашистерниң ийи самолёдун черже дүжүр аткан. Коргуш чок совет ужудукчу бүгү октарын тендүр аткан соолунде, бодунуң машиназы-биле дайзынның самолёдун хөме тавартыткан. Андрей Данилов маадырлыы-биле өлген...»

—Шүүргедекчи үжер чүүлдүң политругу дайынның бүдүүзүнде Белоруссияда Скидельдиң чоогунда Лесищенин эзим иштинде шөлге чедип келген турган. Самолёттарны көзүлбес кылдыр чажырган. Июнь 22-ниң эртенинде полкка дайынчы дүүрээзин медээзин чырык имир бөзин четпээнде берипкен. Гродно хоорайже углай бар чораан фашистерниң «юнкерстериң» дозуп, согуушкунну тавариштырары-биле улуг политрук Данилов беш И-153 самолёт составтыг агаарже кодурлуп үнген.

Дайзының бомбалакчы үш самолёду шүүргедекчи самолёттарның камгалалы чокке хоорайже углай шөлээн бар чораан. Дайзының самолёттарынга Данилов хенертен ужудуп чедип келгеш, бүгү дөрт пулемёттар-биле боолай берген. Фашистериң бир самолёдунуң оң талакы чалгыны ерттенген соонда черже углай бадыпкан. Ужудукчу фашист бодунуң бомбаларының черге честыышкынынга өлген.

Данилов бодунуң аэродромунче ээп кел чораан, Черленаның үүнге фашистериң бомбалакчы тос самолёдун эскерип каан болгаш оларга удур агаар тулчуушкунунче дидими-биле кирген. Фашистериң самолёттарынга он чоокшулап келгеш, база-ла бүгү пулемёттары-биле боолап эгелээн, дайзының самолёттарының үжудуушкун тургузуу үрелгеи, бир самолёду черже ертпенин батыкан. Гитлержилерниң оң талакы самолёдун улуг политрук база боолап эгелээн, оозу база черже ерттенип дүшкен. Оң аразында фашистерниң «мессершмиттериз» Данилова чоокшулап келген, оларны боолаар дээрге, чеңгыс-даа пулемёду дагжаваан — бүгү октары тенген болган. Дайзыннар ынчаарда Даниловтуң самолёдун чоогундан кедергей боолаанар, олерниң снарядтарының бузундузу оон аргын болгаш солегай хонун балыглапкан. Гитлержилерниң Ме-110 самолёду Даниловтуң самолёдунга мырыңай кожа чедип келген. Нөгаан пилотка бөрттүг фашист диштерин шаарартыр изырнып алган чораанын Данилов ол үеде көрген, дайзын пулемёдун оон самолёдунче углай берген, а улуг политрук ол аразында самолёдун кедергей дүрген чайлей тырткаш, фашистиң самолёдунуң чалгының бодунуң машиназының күртүзу-биле одура шаапкан. Дайзының самолёду черже бадыпкан. Үрелген самолёдун Данилов черже чевызадыр бадырыпкан, а дайзының шүүргедекчи өске самолёттары ону сүрүп, боолап чораанар. Аар балыглаткан Данилов самолёдун черге хондуруп алган соолунде медерелин оскунген...

Ооң чоогунга турган понтон көвүрүг батальонунуң шериг эмчизи Нина Горюнова аар балыгланган Даниловту картофель шөлүн тавартыр үүгээшкин-биле аппар чораан үеде ол миннип келген. Фашистер маадырлыг совет ужудукчуну ынчаарда безин шүүргекчи үш самолёдундан боолевышаан чорааннар. Горюнова ол үеде Даниловту оңгарже кирер чажыра бергеи. А кажан фашистериң самолёттары ырап чоруй баарга, суурнуң чурттакчылары Горюновага дузалап, Даниловту тавараачын суурнуң бир бажыңынга эккелген. Ынчаарда Данилов харыксыраан үнү-биле мынча деп дилээн: «Мээн шүүргедекчи самолёдумга мени чедирип көрүңер, оон байдалын көруксеп чыдыр мен».

Үттүг-тээр кылдыр боолаткан шүүргекчи самолёттуң сонуургак бичии оолдар көрүп, Даниловтуң самолёдун фашистер пулемёттар-биле 139 удаа, снарядтар-биле 6 удаа еттүр аткының санап турганнар.

Даниловтуң балыгланган черлерин тараачын бажыңга Горюнова шарааң. Оон сапыктерынып шүүргекчи самолёттуң үстүнде чыдыр мөгө.

Түрда шек түрүнген болган. «Силерниң шагыдар амы-тыныларыңа камгалап, фашистерниң огунуң күжүн суларедыпкан-дыр» деп, эмчи Горюнова ынчаарда Даниловка чугаалаан. (Ол шакты болгаш оюу Аде-чурттуң Улуг дайынының тевүзүүнүң Минск хоорайда музейинде делгээн).

Бештейги эмчи дузазын коргузуп, шарышкын кыяган рының бирээзинден улуг политруктуң хөнүн арыглап турда, мыжырыраан ок үштүнүп «ээп дүшкен. Ол ок хүлер демир өттүг адаар ок болган. Даниловтуң шагы оон ханныг чүвүрүүнүң бир карманыңга чораан, шак үрелген—ажылдавастаан. 1941 чылдың июнь 22-де, воскресенье хүнүнүң эртенгинниң 10 шак 54 минута соолунде чүү болганын Андрей Степанович мынчаар чугаалаар:

— Понтон көвүрүг кылыр, батальонның «санитарказынга» менни салгаш, Немен ол чергыда санитар батальонунче чорудупкан. Эзим иштинде оймак чер. Носилка кырында чыдыр мен. Баяыгленган өске кижилерни база эккеп турар.

Хөл көрүүн келгеш пат-ле кейгей берип-тыр мен. Мээң самолёдумнуң күртүзу-биле чалгынын одура шаптырган самолёттуң ужудукчузу фашист чеңмайда кожа чыдыр: ногаан пивотка бөрттүг, көңзегер кошкар хевээ дет думчуктут. «Бо мында канчап чедип келгени ол?» — деп чанымда турган эмчиден айтырдым. «Парашют-биле черже шуреэш, бистиң артиллеристерниистиң чанында душкеш, будун бөртип алган, аңаа ону тудуп алган-дыр. Майор дужаалдыг, ийи «демир кресто орденниг» — деп, эмчи харылаады.

Даниловту Воронежтиң госпиталынче чорудупкан. Бодумнуң үжер чүүл кеззинге ол оон соонда ээп кээп шыдаваан, оон эш-өөру ону өлген деп бодааннар. Шеригниң үжер чүүл кеззинге турган эштери-биле соолуредир таварылга боол ужурашкан. Эштери: «Дириг-дир сен!»— деп, ону куспактап, ошкажып, амырап турда, өөрээнинден көрек чажы төктүр болган.

Полктуң хоочуннары боттарының чалыы назынында тулчуушкуннарга киржип турган черлеринге чоокта чаа ужурашканнар. Олөр Лунно суурга турда, буурул башты кыргам ирей чедип келгеш, мени Федор Иванович Кривец дээр ийин, деп чугаалаан. «Силерниң ортүүларда ужудукчу Данилов бар ирги бе!— деп, ол айтырган.

— Данилов мен-дир мен. Андрей Степанович дээр. Мени канчап таныыр силер!

— Ужудукчу Даниловту дайынның башталгы үүнүнде фашистиң самолёдун тергиндаанын школа музейинден бижип алган мен, өгөөргө ол тулчуушкунну ынчаарда бодум көрген мен—деп, Федор Иванович харылаан.

Кривец-биле Данилов эвилеңи-биле куспактажыпканнар.

Ф. ЛУШНИКОВ,
РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

ЧУРУКТА: А. С. Данилов дайын чылдарында. Ооң амытының алган шагы болгаш ок.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АРАГАЧЫЛАР ДУГАЙЫНДА

● Элээриң бажында, Эзэкиктиң дыгында.

● Арага ишери — үгээнины теңиндер.

● Арага үгээп-сарыып-биле эп-чеп тыппас.

● Арагага ынакшаан — бодунга боду хоралакчы.

● Арага ишпестиң үгээны чарт.

● Өөрүшкүдеп ижип эгелээш, кударап-биле төндүрер сен.

● Арага эвес, арагалаашкын бурууглуг.

● Дөңзазы чок — таакпызыраң

Дашказы чок — арагазыраң.

● Арага ишпес кижи—авсежиктиг кижи ол.

У Г Е Р С Ы Л Д Ы С

тоолчуругу чугаа

Шаг-шаагда Үгер сылдыс черге дүжүп келирге, чер ыры аажок соок, анда чурттаан амылыг чүве бүгүдезин кырлыш эгелээн иргин. Аът биле инек база ынчаар-даа аажок доңуп эгелээннер. Инектиң мыйызы чарлып, кудуруу одурлуп каапкыр эвеспе.

— Бо сылдыстың чайыны соок чаваа турар чүве-дир. Хемык дириг амытан дегерезин доңуп олурувус ол-дур. Үгерни доң малгашче кинр базып, өжүрбек болза хоржок-тур—деп, аътбиле инек сүмелешкен чүве-дир.

Инек бардемнап, кежээлендир доңа берген аътты мурнап барып, демги сылдыстың артындан бүдүү- келгеш базарга, оозу доң черге чуурлуп, инектиң ийи адыр дуюунуң ара-ында ужуп үнгеш, четтирбейн дээрже дедир ужа берген. Ол хевээр Үгер чаңгыс сылдыс кылдыр тутчуп чадап каан болгаш шала бүлүргей чеди сылдыс апарган. Бир эвес аът Үгерни бодунуң бижыг болгаш какпак дуюу-биле баскан болза, черже кинр таптаттар турган чадапчок.

Ынчангаш чайты изиг үезинде инектер малгаш, шөлбаавыт черлерге чыглып, дөвээлей бээрге, Үгер чуура бастырып кээзэн болгаш, чаштып, көзүлбейн баар дижир. Шала күскээр инектер шыктан үнүп, ховуже оттаан эгелээрге, үгер чоорту хараныл, дээрге кеступ келир.

Инек чылы келирге, Үгер сылдыс ону доңуруп, чудадыр дээш, черже соок тыныжын дамчыда бээр. Инек чылы соок, чүттүг болур деп кырганнарның чугаалажыр чылдагаанындаа ында боор.

ШЫДЫРААЧЫЛАРГА

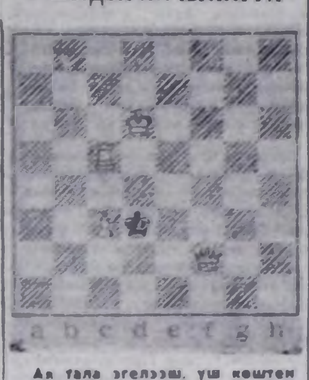

Ак тала эгелээш, үш клеткен матка олуруур.

СОНУУРГАКТАРГА

24 ШАК ДУРГУЗУНДА

Бир дүн-хүн... Ол хой бе азы эвээш бе? Бир дүн-хүн дургузунда совет маңнакчы спортчу Тула чурттуг Алексей Комиссаренко 268 км черни маңнап эрткен. Испан эштикчи Харди Кервер 24 шак дургузунда хаалгыг бассейнге 88712 метрни эштип эрткен. Ындыгдаа болза «дүн-хүн дургузунда» эң кайгамчык чедиишкинни Нидерландылар чурттуг Ханс Хаммга хамаарыжыр. Бир дүн-хүн дургузунда ол чаңгыс-даа катап конькилерин ужулбаан болгаш тура душпейн 406100 метрни маңнап эрткен.

АЛЕКСАНДР МЕДВЕДЬТИҢ РЕКОРДТАРЫ

Хүрөшке рекордтар турар бе? Турар. Оларның бирээзи хостуг хүрештиң мөгезин Александр Медведьке хамаарыжыр. 1964 чылда болган олимпийжи турнирниң финалында ол алдын медаль дээш демиселге удурланыкчызын эң ээзээ үе иштинде октап өлүрген. 97 кг чедир деңзилиг мөгелердең бодунуң удурланыкчызын октаарынга ада чүгле 39 секунда хереглеттинген.

Ооң соонда Медведь ийи удаа олимпийжи алдын медальдарны чаалап алган — Мехикога болгаш Мюнхенге. Ооң ол рекордун амга чедир кым-даа аңып шыдаваан.

К О Ж А Л А Р

Баштак рассказ

— Силерниң кырган-авамар оларны өскүмдырбазын!

— Бегира, бегира — оожум! Оожум— кымга чугаалаадым!— дээш алгылар кырында балкондан дыңналып кээр. Ол дээрге кырында кожаларның боттарының парын сургуулаадып, өөредип эгелээни ол.

— Вся, газтадып көрем!— дээш чоон үн артыган бүгү үннерни базыттар. Кыдыында балконда «Вихрь» деп хеме мотору дегжап үнер.

Бистиң бажыңывыс субботта түүнүн ынчаар-ле эгелээр.

Л. НОВОЖЕНОВ.
«Советская Россия» солундан.

ТВ

ИЮЛЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Венок танцев». Концерт. 9.25 — «Канакулы в деревне». Док. телефильм. 9.55 — «Цирктке шуптуынак». 10.50 — «Музейлер болгаш делегелге залдары-биле». 11.30 — Бөгүн — Делегейниң кооперацияа үүнү». 12.00 — «Экии, фестиваль!». Концерт. 12.35 — Оңу шыдаар силер. 13.20—Док. телефильмниң премьеразы. 13.50—Улусчу чогаадыкка дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чөлээш». «Кипрге кудээ». 14.20 — «Өгбуле болгаш школа». 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 —Док. фильмниң премьеразы. 15.55— Эртем — далай болгаш хем флодуунуң ажылдакчыларының хүнү. 16.25 — Дамыратыр. 16.55 — Политиктиг тейлелбирлекчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.25 — Мультфильм. 17.30 — АКШ-тың, Барыын Европаның болгаш Японияның аразында садыг чөрүлдээлерин. 18.00 — Делегей конкурстарының лауреады С. Бунин ойнаар. 18.30 — «Дириг амытаннар делегейиндеэ». 19.30 — «Дерсу Узала». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Танцы ритмнеринге». Эстрада дамчыдылгазы. 22.15 — Техникс. Англиядан дамчыдылга. 23.15—23.25 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазымза. 8.30 — Док. телефильмнер. 9.05 — «Эртенги почтаэ» музыкалыг дамчыдылга. 9.35 — Бистиң садыыс. 10.05 — Казах телестудиязының программазы. 11.20 — Мультфильмнер. 11.50 — И. О. Дунаевскийниң чогаалдарының концерти. 12.50 — «Аян-чоруучулар клубуу». 13.50 — «Лилиэ». Уран-чечен телефильм. 15.20— —Док. фильм. 16.05 — Дзюдога ССРЭ чемпионады. 16.40 —Концерт. 17.10—«Кино коруукчузунуң здерингизи». 17.55 —«Музыкальные дома Москвы». 19.15—«Кадыкшыл». 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштарны». 20.15—Делегей тейлелбирлекчиниң 30 жылдыгына. 20.30 — Концерт. 21.00— «Ут». 21.35—«Страэ». Уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.25 — Поэт Б. Дубровин-биле ужуражылга.

Отаар

Республикага шөнээр булуттаар, чамдык черлерге чаъетаар, дыңмырээр. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дургени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 3—8 градус чылыыр. Хүндүс 24—29, чамдык черлерге 16—21 градус чылыг болуур.

Кызылга чүге булуттаар, чаг-бас. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 26—28 градус чылыг болуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 6-ДА

«МАЙЫРАЛ»: «Аплодисменты, аплодисменты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ПИОНЕР»: Мультсборник 9.30, 12.50. «Человек-амфибия» 10.50, 14.25, 18.20. «Каникулы в английском парке» 16.20, 20.30, шектерде.

«ВОСТОК»: «Дети без матери» 15.00, 17.30, 20.00 шектерде.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Вий» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шектерде.

«КАА-ХЕМ»: «Агония» 14.00, 17.10, 20.20 шектерде.

ШЫН Редакциянық адреэи:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солун келбей барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3068.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01031

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 157 (12847) | 1985 чылдың июль 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвчилешкин хуралынга үлетпурунуң чиик болгаш чонның хереглээ барааннарын кылып үндүрер аскы-даа адырларынга, садыгга, ниитиниң чемнелгезинге болгаш ачы-дузаа чедирериниң будурулгелеринге машина тудуушкунун 1986—1990 болгаш 2000 чылга чедир үеде хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол айтырыгны чугаалажып көрүп турганының үезинде айыттынган адырларга эң чаа дериг-херекселдерин будүрүп үндүрерин калбарттыр, оларның техниктиг эде деримининнин болгаш акыа үндезилээш үлетпур болгаш аъш-чем барааннарын будүрер, а ол ышкаш чонга ачы-дузаа чедирериниң системазын үлам хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседирин хандырар дээш комплекс хемчегларни ап чорударының эргежок чугаазын омзалап демделээн.

Аныяк ог-бүлелерниң амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидер сорулга-биле аныяктарның чуртталга комплексterин тудуп тургузарының дугайында саналдарны чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан. Чуртталга бажыңнарындан болгаш культура-амыдыралдың объектилериннен тургустунган ындыг комплекстер аныяктарның шүүт-ла дорт киржилгези-биле туттуунуп тургустунар үжүрлүг. Ол ышкаш аныяктарның чуртталга тудуунуң кооперативтерин организастаар талазы-биле хемчегларни база айытkан. Ындыг кооперативтерниң кежигүннеринге банк чээлдерин төлээрингe болгаш кооперацияның чуртталга тудуунга немелде хуузу чок акша дузалаамчыларын алырының чиигелделиг негелделерин чазак черидоктаадын тургузар.

Политбюро кадык чамгалалын эки-жидериниче утланган бирги чергенниң хемчегларининг бирээзин кылдыр медицина ажылдакчыларының чамдык категорияларының алыр шалың телевизирлеринге немелделер кылыр талазы-биле темчегларни чүүлдүг деп көргеш. Хирурглarga, чамдык аскы-даа эмчилерге, а ол ышкаш кезип эмнээр, божудулга бажыңнар блокторының, анестезиологияның, реанимацияның болгаш интенсивтиг терапияның ортумак база бичe медицина ажылдакчыларының шалыңнарынга ындыг немелделерни кылыр.

Эш М. С. Горбачевка баштаткан Совет Эвилелиниң партия-чазак делегациязы-биле Ле Зуанга баштаткан Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-чазак делегациязының аразында түңнелдерин чугаалажып көргеш, ону чүүлдүг деп санаан. Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле, ооң иштинде Азия-Оожум океан девискээринге тайбыңны болгаш айыл чок чорукту хандырар айтырыглар талазы-биле бодалдарның бурүү-биле дугжуп турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Марксизм-ленинизмге, социалистиг интернационализмге, бистиң чурттарның ортак ханыышкыны-биле демдеглээн. Марксизм-ленинизмге, социалистиг интернационализмге, бистиң чурттарның аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге быжыы-биле үндезинээш, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы, бүгү талалыг совет-ьетнам харылзааларны, хөгжүдериниң үр хүүсавалыг программаларын боттандырып чорудар талазы-биле чедип алдынган дугуржулга чугула үзүр-дузалыг боол турар.

Политбюро ЭДЧ-ниң Варшавага боол эрткен 40-ги сессиязының түңнелдерин чугаалажып көргеш, эш Н. А. Тихоновтуң баштаамы совет делегациязының ажылын чүүлдүг деп көргеш. Сессияга ат салдынган кады кылган документилер экономиканы интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидерин дүргедедири-биле ооң ажыктыг чоруун бедидеринче, кылын үндүрүп турар машинелларның, дериглелерниң болгаш аскы-даа кылыгларның бедик шынарлыг багуурун хандырарынче, будурулгениң структурazын боргаш техниктиг деңнелин улам-на сайзыраңгайыдарынче угланган. СЭКП ТК-ның Политбюрозу теп экономиктиг органнарның, министерстволарның, ведомстволарның болгаш организацияларның сессиялың шийтпирлерин амыдыралга боттандырып чорудар, социализмниң экыдуңма чурттары-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы хамыладыр талазы-биле сорулгаларын тодаратkан.

Политбюро ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың дашты-ның политиктиг угланыышкынын чорудары-биле хөлбашкан аскы-даа чамдык айтырыгларны база чугаалажып көргеш.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ П. Э. ТРЮДО-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июль 5-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Канаданың хөскү повительствиг ажылдакчызы, Премьер-Министр чораан П. Э. Трюдону күлээп алган.

Найыралдыг байдалга болган беседаның үезинде оларның шийтпирлеттинмейн турары бүгү диптерниң чурттарының, ооң иштинде Совет Эвилелиниң база Канаданың-даа хей-ниитизининг калбак белүктериниң сөгүшсыравышкынын болдуруп турер дерегейниң амгы үеде ээ-не чидиг айтырыгларының талазы-биле бодалдарны солушкан.

М. С. Горбачев Совет Эвилелиниң чайгыыш чон күжениишкинин ядролуг дайынны чайладырынче, боо-чепсекти эңдере курлавырлап, тургузарын космосче шилчидип үнаурерин болдурбазынче, ядролуг чепсекти бүрүнүг-биле база чер болганга үзүткаарынче шилчилгени хандырарынче угланганын айыткан. П. Э. Трюдо боо-чепсекти эңдере будурерин шилгүзүп ооң ээ-не айыылдыг хевирлери — ядролуг болгаш космос угланыышкынын-нарын кызыгаарлаары, бүзүреишкинниң, кады ажылдажылганы, бүгү деннелдерге калбак болгаш тодаргай чүтевелиишкинниң калбартыры бүгү улустарның үндезин эргежок ажыктарынга дүгжүр үжүрадуун медеглээн.

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКУВУШААН

Далай флоду чурттуң транспорт системазында чугула черни эзелеп турар. Ооң судноларының совет барааннарын дөштүнүже соортуруңуң чертыынден хөйүн, кинр соортулгенниң дерттуң үжүн харыылап турар. Хемчилер чылдың-на чүс-чүс миллион тонна чүзүтү, 130 миллион ажыг пассажирларни чедирип турар. Кыдыкы Соңгу чүктүң, Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң чурттакчыларынга бүгүле эргежок чугула чүүлдерни чедирип, хандырарынга оларның ч ролю улуг.

Чурттуң далайжылары болгаш хемчилери СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга айыткан будурулгени интенсивтиг финастаарынче угланыышкынче киргеш, флоттуң будурулгелер-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын улам быжыглаарын үргүлүлеп турер. Амгы үеде ССРЭ-ниң бир чүс хире транспорт белдирлери партия Теп Комитединиң чүүлдүг деп көргени ленинградчылларның дуржулгазын өзүгөөр ажыдап турааралар.

Далай флодуң тем флодунуң ажылдакчыларының хүүнүге турескаткан байырлыг хураадың киржикчилери бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш-даа чылдың даалгаларының канчаар күүсеттинип турарының дугайында чугаалап тургеннер. Ол Москвага июль 5-те болган.

Президиумда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, хей-хей министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысылгадың хей-ниитизининг телээлекчилери.

Далай флодуучун министри Т. Б. Гуженко илетпел кылган.

Хуралдың киржикчилери партияның айтыышкыннарын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү күүнүн саварын, СЭКП-ниң XXVII съездизинге шаңналтыг күш-ажыл-биле утказыр бүзүреткеннер.

(СЭТА.-ның хаар.).

ООО

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районуң чурнакчы чоннар-чызы Михаил Ондар. Ол он бирги беш чылдың пазының даалгаларын ажыр күүсеткен, чарыштың мурнунгу оюруунда киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады Михаил Ондар СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннери-биле ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүзөлгеден алган ажылдап турар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

ООО

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Аъш-чем кызыл-тазының бедик шынарлыг тараазын будүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиринге колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелериниң база организацияларының материалдыг соңуургалын бедидер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

1985 чылдың июңүдүнден өгелээш, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелериниң база организацияларының күрүнеге садарын, быжыг кызыл-тастың тараазын садып алырының чаңгыс ай ортаа бир тонна дээш (базис кондицияларның) 150 рубль хемчээлге доктаадырын, ол ышкаш I класстың быжыг кызыл-тазының тараазын садып алырынга доктаадыттынган ортекке 100 хуу, II класстыынга — 70 хуу, III класстыынга—20 хуу хемчээлдиг немелдени төлеп бээрин доктаалга көргеп.

Колхозтарга, совхозтарга болган көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелеринге база организацияларынга онгу беш чыдаа чедип алдынган ортумак деннелден ажыр күүнүнге быжыг кызыл-тастың тараазын чаңгыс дээш садып алыр ортекке ниитизи-биле алырга тараа талазы-биле ол деннелдиң ажырганызаан хамаарылга чокка 50 хуу хемчээлдиг немелдени 1985 чылдаң өгелээш төлеп бээр.

Колхозтарның, совхозтарның болган көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелериниң база организацияларының күрүнеге сатканы күштүг соортарның тараазын 1985 чылдың июңүдүнден өгелээш, бир эвес ол кызыл-тастарның тараазында шынар талазы-биле ийнги бодуктуунзен күүү эвес чиг клейковинаны 23 хуудаң дээш эвестиг шингээлип турар болза, чымчак кызыл-тазка доктаатыттынган ортекти 10 хуу эжып турар ортек-биле төлеп бээрин доктаатkан.

Районнарның, областарның, крайларның болгаш республикаларның (АССР-лерниң) агроүлетпүр каттыжышкыннарының чөвүлелдеринге сүмелээнин болза, мурнундагы 5 чылдың дургузунда чедип алдынган чылда ортумак деннел-биле деңнээрге, быжыг кызыл-тастың тараазын, чымчак кызыл-тастың күштүг болган эң-не үнелиг соорттарының тараазын күрүнеге садарын немей өстүрериң хандырарынга шылгараан ол каттыжышкынналрның үдуртуг ажылдакчыларын база колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелериниң болгаш организацияларының үдуртукчуларын материалдыг мактал-шаннаалын төпчүткен фонду-зунуң акша-төвенгилериниң күүседи-биле 2 айның чедир алban-дужаал шалыннарының хемчээли-биле шаннаар, ынчаарга ыяштыг шанналды тыпсырга ниитизи-биле чогуур будурулгенин, организацияның талазы-биле кызыл-тастың садарының (садып алырының) доктаатыттынган планнарын күүседкенин барымаалаар.

• • •

Аъш-чем кызыл-тазының бедик шынарлыг тараазын будүрерин улам шинай көвүдедир, ону күрүнеге садарының планнарын хоорай болгаш ажыр күүсеидир дээш партия, совет, көдээ ажыл-агай болгаш белеткел органнары, агроүлетпүр каттыжышкынналрының, колхозтарның, совхозтарның база көдээ ажыл-агайының аскы-даа будурулгелериниң болгаш организацияларының специалистери, колхозчулар, совхозтарның болгаш тараа хүлээп алыр будурулгелериниң ажылчыннары бүгү-де эргежок чугула чүүлдерни кылыр талазынга СЭКП Теп Комитеди биле СССР-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелиин илергейлээн.

ЧАЙЛАГЛАП ҮНГЕН

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Ч. Седип-оол) Доргун дээн черде чайлаанче үнген. Бригаданың кежигүннери эрте чайлаглашкын хой ажылының продукциязын новудедириниң бир коя негелдезин дээп билип, агвар-бойдустуң байдалы ырдыгла ооңчуг тоорымчалыг эвес-даа болза, оттуг, суглуг чайлагларынче көжүп үнгени ол. Оларның хоюнуң дүгүмүң хозалыры арай элек. Бригаданың хоюн Тойлукта кыргылда пунктузунга кыргыыр болгаш чүүр. Малчыннар ыракузак совхоз төвүнче малын ыңай, бээр сурүп турбазын дээш ында кыргылда пунктузун тургусканы ачыктыг.

К. ОЙДУП-ООЛ.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге утку шту ту р

Кызыл районуң «Тиилелгэ» совхозунуң мал чеми белеткээр механизастаттынган звенозу бо түннерде Божа-Судан деп черде сиген кезиядезин чорудуп турар. Эзкр-оол Оор-жакка удуртkан найыралдыг звено эртеш чылын ажылагшының мал чеми белеткеп-чилериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи боол. Ленинград чедер халас путевкалар-биле шаңналтkаш, бүгү звенозу-биле революциянын кавайы хоорайга четкеш келген. Бо чылын база ниитизиниң маанызы 1000 тонна сиген белеткээр түүлээлгезин ажыр күүседир дээш сигенчилер бир демниг ажылдап турарлар.

Найыраадыг коллектив кушажылчы чедиишкинин партияның XXVII съездизинге тураскаадыр.

ЧУРУКТА: сараат салыышкынының үезинде.

С. ВИКТОРОВТУҢ фотозу.

Барым-Хемчик районда «Барлык» совхоз сигенинең ийнги дүжүдүн бо чылын бир-ле дугаар алырын шинтирлээн.

Ажыл-агайның Аксы-Барлык саазындагы 79 гектар черниң сигенинең ийнги дүжүдүн алыр. Хоочун механизатор, район Советиниң депутады Кызыл-оол Доржуевич Монгуштуң он бир кижиден составтыг звенозунуң кежигүннери Барлык шопунуң он сескн камаанында 34 гектар хей чылдыг сигенинең баштайгы кезиядезин ийи хүн дургузунда кезип дооскан. Аңаа дүржулгалыг трактористер Санаа Маадыр-оолович Хертек, Норбу Кижеевич Ооржак кызыман ажылдап, хүн үлүүн ажыр күүседип турганнар.

Бо түннерде совхозтуң шөвердинде «Хемчик» болган «Шекпээр» совхозтарның сиген кезиячилери база дүзээжып турар. Аксы-барлыкчылар июль 10-га чедир сигенинең баштайгы дүжүдүн ажаан доозарлар.

ИЙИ ДҮЖҮТТҮ АЛЫР

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ОРАЙТАП ЭГЕЛЕЗЕ-ДАА

«Кара-Хөл» совхозтуң кыргылда пунктузунда чымыштыг иш доостур четкен. Кыргыычылар аразында продукцияны эки шынарлыг, чидиргиг чок ажаан ажыр дээш чарыш кал-барган.

Совхоз дирекциязының болгаш кодээ» Совет күүсомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары кыргылда пунктузунга хүн бүрү дежурныйлап, кыргыычыларның ажылын кайлап-башкарарынга зээлээ эвес улуг-хуузун киирип турар. Ылаңгыя суурнуң Культура бажыңының директоруу кыргылда ажылдарынга чаңгыс эвес удаа киржип келген Авыр-оол Хат бодун багай эвес, күш-ажылчы организацияны кыдыгыр көргүскен.

Кыргыттынган хойларны дораан-на чүп хураганнарының брактарын ыңгылап үсшеш, ыңгы-ыңгы коданнар тургускаш, чайлагларже үндүрүп турар.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ СӨЗҮ БЫЖЫГ

Республиканың найысылгадында болгаш районнарында тудуг-монтаж ажылдарын чорудуп турар «Красноярскстроймеханизацияның» трестиң № 14 механизация эргелелиниң коллективи бирги чартык чылдың планын 108,4 хуу күүседип, чедиишкинниг ажылдаан.

Эргелелдиң участоктарының аразында социалистиг чарышка Кызылда (начальниги С. Пустоваткин) болгаш Ак-Довуракта (начальниги А. Полуэктов) участоктар чартык чыл планын тус-тузунда 123,8 болгаш 100,7 хуу кылдыр күүсеткилеп, тиилекчи болганнар.

Бо түннерде эргелелдиң ажылчыннарының кол күжениишкиннери Кызылдың ажыглалга киирер тудуглары болуур уруглар эмнелгезиниң, 110 авал чурттаар бажыңның, «Тыва суг тудуг» трестиң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң ниити чуртталга бажыңнарының тудуунда кылыр ужуглуг ажылдарын доозарынче угланган. Өске объектилерде — АТС-тиң, арыгдаа тургузугларының суг дамчыдар хоолайларының үшкү оочурунуң, улуг печеңь ба-зының тудар комбинаттың тудуунда ажыл-херек база бөлөй эвес чоруп турар.

Коя ажыычын күш болуур экскаватор болгаш бульдозер башкарыкчыларының хаймыыышкынныг ажылдап, хүнүнүң чырык үезинь чоп ажыглап, туруп дүшпейн ижеңип турааралар. Механизаторлар аразында чартык чылдың түңнелии-биле экскаватор машиннистери А. Эльмоваров болгаш Г. Гредасов, бульдозер машиннистери Александр болгаш Владимир Семенов алышкылар, автокран башкарыкчызы И. Фролов, Г. Бочкарев болгаш өскелер-даа тиилекчилер болуп, шылгарааннар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиң төлептиг үткуурукчун күш-ажылчы эзчагынче туруп алгеш, № 14 механизация эргелелиниң коллективи доозучку чылдың планын декабрь 28-те күүседир, плandан ажыр 10 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр дээп бедиткен социалистиг хүзээлгелерни алган. Чартык чылдың түңнелдери механизаторлар сөглээн социалистиг хүзээлгеден ап-даавээ дээрзин көргүскен.

Ю. ЕГОШИН.

Коллектив бүрүзүн—керээлиг аргаже

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң хүлээп алганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының амыдыралга боттаныышкыны чөдээ ажыл-агайыны, ооң иштинде мал ажылын сайзыradырын улам шапчынчыткан. 1982 чылдаң бээр районнуң совхозтары чөдээ ажыл-агай продукциязын будүрерин 3,3 хуу көвүдеткен. Чүгле 1984 чылда бээр ниитизи-биле тараа будүрериниң планын «Найыралъ», Жданов аттыг, «Улуг-Хөөл» совхозтар наш катап ажыр күүсеткен. Ол ышкаш картофельдиң болгаш ногаа-лармың багай эвес дүжүдүн ап-районнуң иштики хереглелерин бүрүн хандырган, харын-даа Кызыл, Ак-Довурак ышкаш үлетпүрүг хоорайларже сеортуп турар апарган. Сүт-бараан фермалары 400-500 саар инектиг сүт будүрер комплекстерже шилчип турар. Малчыннар тус-тус бригадаларда ажыл-агыйын, көрелдилгезин чаңгыс ай чоруда берген. Чоокка чедир сүт будүрериңе чүгле инек кадарчылары, саанчылар коя киржилгелиг турган. Ам херек ес. керилген. Мал чемнери дажыглаан трактористер, ону бе-ретkээр цехтериң ажылчыннары, өске-даа ажылачыннар база дөрт киржилгелиг.

Маңаа эрги әзу-биле ажылдаары канчап-даа таварышпас. Эът, сүт, дүң будүрериниң жиис түңнелдерин чедип алырда хенц бүгү талалыг амалыстерни кылыры чүгүле апарган. Ынчайгаш бот-оруглга-чарылгаже кирил, бригада керээзин өзүгөөр ажылдаарынче шилчиирин ук негей берген.

Эрткен чылын районда мал ажылынга ниитизи-биле 17 колдактыг бригада керээзин өзүгөөр ажылдап турган. Олар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкиннит күүсеткен. Ооң киживээнге «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштин-Хөм хойжу бригадазының ажыл-херээн керуп болуур. Бригада 4790 хойлуг, 35 кадарчылыг. Чыл дургузунда 91,2 муң кижи-шагын чидиргеп, 85,5 муң рубльдиң чарыгдалын кылган. Ол бүгү чарыгдалдар шүүдедп эгидип, совхозка 10,1 муң рубльдиң арыг орулгазын киирген.

«Улуг-Хөөл» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы 400 саар инектиг. Чыл дургузунда 6410 центнер сүт будүрериңе 90,8 муң кижи-шак, 238 муң рубльдиң чарыгдалын үндүрген. Түңнелинде сүт будүрери 1983 чылга деңнээрге ке-вүдээн. Совхозка киирген арыг орулга 221,9 муң рубль болган.

Устунде ийи чижектен алыр-га, бригада керээзинде кор-дүнген бот-оруглга-чарылга планның омаалдаларны күүсе-дирииге орулгалыг ажылдаарынга улуг идигин берген. Ооң-биле чергелештир, ажылчыннарның материалдыг хамдырылгазын жиилдериңе, күш-ажылчы кедүрлүүшкүнүн займыктырарынга ужур-дузалыг болгаш. Иштин-Хөмнең малчыннарының айда алыр ортумак шалыңы 1982 чылда 129 рубль турган болза, 1984 чылда 145 рубль четкен. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының шалыңы ийи чыл иштинде дыка үлгеткен.

Ындыг турбуже, мал ажылыгайында ажылдап турар коллективтерниң бот-оруглга-чарылгаже шилчилгезин дыка ооңум чоруп турарын мыннир апаар. Ооң коя чылдагаамы—бригадирлерден эгелээш, совхозтарның удуртукчуларынга чедир бот-оруглга-чарылга айтырыгларын чедир үнелевейн, ону хандыр өөренмейн турарында. Ол чорук чүгүле хемчегларни амыдыралга боттаныдырарынга бичe эвес шептыкты катkан. Моңу ажып эртеринге шийтпирлиг базымнарны кылыр ужуглуг бис. Бот-оруглга-чарылгаже бригадаларның, звеноларның кирерп ала-чайгаар шилчиишкин эвес. Маңаа быжырымналыг белеткел ажылдары негеттинер.

Бот-оруглга-чарылга кымга ажыктыгыл? Ниитизелге болгаш кижи бүрүзүнге. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң бот-оруглга-чарылгалыг хойжу чедп звенозу төрүүр 8653 баш хой-луг. Олар эрткен чылгаглаашкын үезинде 7972 туралганны ап, төрүүр чүс хойга онаштыр 92 туралганны өстүрген. Чүгле онча-менди доруктурган туралганнар дээш совхоз 24 муң рубльдиң орулгазын алган. Ол чорук план күүсеткен малчыннарның ажыл-шалыныта база не-негелиг болган.

Бо бүгү эки көргүзүүлерге дөвүп, бот-оруглга-чарылгаже дыраарынга бичe эвес шептыкты катkан. Моңу ажып эртеринге шийтпирлиг базымнарны кылыр ужуглуг бис. Бот-оруглга-чарылгаже бригадаларның, звеноларның кирерп ала-чайгаар шилчиишкин эвес. Маңаа быжырымналыг белеткел ажылдары негеттинер.

Бот-оруглга-чарылга кымга ажыктыгыл? Ниитизелге болгаш кижи бүрүзүнге. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң бот-оруглга-чарылгалыг хойжу чедп звенозу төрүүр 8653 баш хой-луг. Олар эрткен чылгаглаашкын үезинде 7972 туралганны ап, төрүүр чүс хойга онаштыр 92 туралганны өстүрген. Чүгле онча-менди доруктурган туралганнар дээш совхоз 24 муң рубльдиң орулгазын алган. Ол чорук план күүсеткен малчыннарның ажыл-шалыныта база не-негелиг болган.

Бо бүгү эки көргүзүүлерге дөвүп, бот-оруглга-чарылгаже дыраарынга бичe эвес шептыкты катkан. Моңу ажып эртеринге шийтпирлиг базымнарны кылыр ужуглуг бис. Бот-оруглга-чарылгаже бригадаларның, звеноларның кирерп ала-чайгаар шилчиишкин эвес. Маңаа быжырымналыг белеткел ажылдары негеттинер.

Бот-оруглга-чарылга кымга ажыктыгыл? Ниитизелге болгаш кижи бүрүзүнге. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң бот-оруглга-чарылгалыг хойжу чедп звенозу төрүүр 8653 баш хой-луг. Олар эрткен чылгаглаашкын үезинде 7972 туралганны ап, төрүүр чүс хойга онаштыр 92 туралганны өстүрген. Чүгле онча-менди дорu

Бөгүн — Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү

БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБАС ЧҮТКҮЛ-БИЛЕ

Ленин орденниг Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелевиниң хемчилери баттарының профессионал байырлавын СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң чызында болгаш стахановчу аныяшкинниң 50 чылының будүүзүнде демдеглеп турар. Бо чылгы 24-кү эжиндиришкинни частың орай душкеннеден 5 хонук соңгал эгелээн болгаш берге байдалдарда чорудуп келген бис.

Июнь айда хемнер баштарында тайгалардан эрип баткан хар суу-биле элбек чаъс-хөй хозушкаш, хемнерде суглуң деңгээлин оранчок кедүрүпкен. Май 20-дан эгелээш июнь айның барык төнчүзүнге чедир уламчылаан бо часкы суг улгадыкывыкны бистиң болгаш кээды ажылдап турарывыс ыяш улеттүр ажыл-агыйларының ажылынга шептараазынналарны тургускан. Тоожу районда сал белеткээр черлер суг авааңга берген. Эң ийиләдыг Хүт ужарын эртери бергедээш, чылгыгыз июнь 20-дан 25-ке чедир бо ужарны тепловодлар туер деп тускай судноюң дузазы-биле безин эртип чадап каан.

Ажыл байдалдары чеже-даа ыяшкы, берге болган боя, хемчилер анаа торулбаан. Боттарының бедик мергежилин, арга-дүржүлгазын, туре-соруун мөңгүнеп чыгган, берге байдалдарны ажып эртип, ажылын хожудетпээннар. Эжиндиришкинниң эгезинден бээр эртекен 45 хонук дүргүзүнде 52800 кубометр хемчээлдиг 95 салдарны буксирлеп бадырган бис. Чүүк сөөртүүнүң планы 107,4 түү кылдыр күүсеттинген, пландан ажыр 2249 тонна ыяшты, 1517 тонна түдүг материалдарын болгаш техниктиг чүүктерни сөөртикен бис. Ол ышкаш, пландан ажыр бир мүң пассажирни аргыштырган.

Хемчилер чүгле план күүсеалдезин чедип алган эвес, а түлээлгезин 6 кылдыр күүседип, эртекен чылдың бо үезин-биле деңнээргө, чүүк сөөртүүнүң хемчээлин өстүргөн. Чижээ, салдап каан ыяш сөөртүүгө 8 түү, азы 3131 кубометрге өскен. Хоорайның ыяш болбаазырадыр будурүлгелериниң ажылынга ол эки салдарын чедирер. Июньның сөөлгү неделязында сутнуң деңнели чаъсаал эгелээн болгаш хемчилер эң бедик будурүкчүлүг ажылды көргүзүп, түнде 5 салды бадырып турган. Ол дээрге түнде 2700 кубометр ыяшты салдадып турганыбыс ол.

Узамдыга берген суг кедүрүүшкүнүнүң үезинде ажылдың бергезин кижилер: суднолар капитаннары, механиктер, штурманнар, мотористер, матростар боттарынга ол, кандыг-даа бергелерни ажып эртип шыдаарын көргүскеннер. Дыка хөй экипаждар ботнделкейлиг ажылдап, бергелерни ажып эртеринге чогаадыкчы чоруун көргүскен. А кайда кижилер ажылынга бердинген, бот-нделкейлиг болдур, онда күш-ажылдың сагыага-чурумун, корум-чурумну үрээр чоруктар турбас деп чүвени дүржүлга көргүскен.

Бистиң хөй националдыг коллектививисте эки ажылы-биле түндүткелди чаалап алган, мурнакчы экипаждар хөй. В. Василенкога удуртқан пассажирлер аргыштырар «Заря-191» теплоходтуң экипажы эки болгаш бүзүрелдиг ажылдап турар. «МБВ-213» буксирниң экипажы доктаамал эки ажылыг. Оон капитаны С. Иргитов биле дузалакчызы Б. Ооржак олар боттарының бичии коллективин мобилизастеп шыдаан. А. Федотов капитанның «МБВ-176» теплоходтуң экипажы чүүк сөөртүүнүң планын 162,5 түү кылдыр күүседип, эргелеле эң бедик будурүлге көргүзүүн чедип алган. Бо экипаж 4 сал бадырар түлээлгезин 6 кылдыр күүседип, эртекен чылдың бо үезин-биле деңнээргө, чүүк сөөртүүнүң хемчээлин өстүргөн. Чижээ, салдап каан ыяш сөөртүүгө 8 түү, азы 3131 кубометрге өскен. Хоорайның ыяш болбаазырадыр будурүлгелериниң ажылынга ол эки салдарын чедирер. Июньның сөөлгү неделязында сутнуң деңнели чаъсаал эгелээн болгаш хемчилер эң бедик будурүкчүлүг ажылды көргүзүп, түнде 5 салды бадырып турган. Ол дээрге түнде 2700 кубометр ыяштыг салдадып турганыбыс ол.

Узамдыга берген суг кедүрүүшкүнүнүң үезинде ажылдың бергезин кижилер: суднолар капитаннары, механиктер, штурманнар, мотористер, матростар боттарынга ол, кандыг-даа бергелерни ажып эртип шыдаарын көргүскеннер. Дыка хөй экипаждар ботт

Эки кижилер дугайында

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

Ынчан он дөрт харлыында Барыын-Хемчик районунуң К. Е. Ворошилов аттыг колхозунга, амгы «Барлык» совхозка, оон техника аймаанга сонуургалды ажыл-ишчилерге кескү болуп, механизаторлардан, трактористерден чыда калбас, оларның соонда маңнаар, оларга бо-ла дузалажы бергей турар оол турган. Оңу Ховең-оол Монгуш дээр. Машина-техниканы эки билир улуг кижилер оолдуң кызымак чүүгүлүүн дораан эскерип, оңу чаптаң, адаа дузалажы берген.

Элээн үе эрткенде Ховең-оол комбайн башкарып, тараа-даа кестирип, а трактурга олурупкаш, чер андырып, кожугга ажыы-бүрү чүктер-даа сөөртүп хап турар апарган. Алыс түнелинде келгеш, Барыын-Хемчик районнуң ат-сураглыг механизаторларының бирээзи болуп, хурал-суглаа болган черлерге адыы-даа үргүлүү алаадыр, солуннарга мактаткан бижиктирер кижилерниң бирээзи-даа апарган.

Тура-соруктуг аныяк оол ара дектаавайн, мергежилиг удам бедитпишаан, автомашина башкарар эргени-даа чедип ап, 1961 чылда бодунуң оскен, төрөөн ажыл-агыйынга чүк болган чиик машиналарны чоллаачылап киирипкен. Оон машина-техникага камгыын, оналашкан ажылынга ээ-харыысалгалыын, сагылга-чүрүмнүүн совхозтуң администрациязы, партия, профсоюзтар болган комсомол организациялары үргүлүү мактаар, оскелерге үлегер-чижек кылдыр көргүзер, район төвүнге болгулаар чөвүлел хуралдарже, мергежил бедиргенниң курстарынче-даа чорудар турган.

Аныяк коммунист Ховең-оол Балданович Монгуштуң ажылхерээнинге үре-түнелдиин удам илергей болуп, ажыл-ишчилериниң аразынга хүндүткелдээ бээр. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң ат-сураглыг механизатору, автомобиль чоллаачызы Х. Б. Монгуштуң үлегерлиг ажылдан, ачы-авырадыг ажылдан турары дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу аңаа 1964 чылда аңаа Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тывыскан. Чедөн чылдарның эң үезинге чедир ол-ла совхозтуна ол аныяктан-на хандыкшааны, бодуң бүрүн бергенигини механизаторлар, чоллаачылаар ажыл-херээн уламчылап турган.

1971 чылдан эгелээш Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунга изөө чоллаачылай бергеш. Элээн үр үениң дургузунда чоллаачылап чорза хөлдары, чүстери ларып-шыдаар апарган. Ынчангаш шинак ажылынган чарлыр ужурга таварышкан. Азыраар, корукторар, өөредир ажы-төлдериг кижи анза орар ужурдаа чок, ажылдаар апаар. Ам чүүү кылырыл деп, элээн бодаңгап. Моон ынай комбайнерлеп, трактористеп, чоллаачылап шыдавас. Хөл-даян орар эвес ниитизге ажыктыг бир-ле ажылды кылыр апаар. Ада-өгбем шаг-шаанадан бөөр мал малдап, оскен-не болгай. мен чоогаш мен деп бодал башка кирип келген. Ааллы Монгуш Сана-Байыр болган оске-даа чамдык төрелдери бө ажыл-агыйга малчыннаандан бээр база үр болган. Багай эвес ажылыг малчыннарга-даа санадып чоруур. Ажы-төлдерин-даа эки өстүрүп, кижизидип чоруур. Ынчангаш чүүү кылза чогуруул ээрэп шилип алдынган. Ам чүгле директорга барып айтырыг тургузары артткан.

Директор чүү боор, бодуң сөөртүп турган чоллаачызын хүндүткел-биле хүлээп ап, оон шилип алган ажылын — малчыннаар дээнин дораан деткип, партия организациязының секретарынга дыңнадырга, оолу — ол ээрге шыдаар кижи — хен ол-ла дораан харыылаан.

Хой малзы малдаарынга база салыыныг кижи турган чүвен иргин. Кара чажында адазындан чарылган, аразы Монгуш Чанчыбаанын чанында оскен кижи-дир. Тыва улус аныяндан эки малчыннай бергеннерин ада-иезин салгааннар дижир болгай. Ол чер-ле шын.

Ховең-оол Балданович малчыннаан башкайы чылдарында күргенее ыт кылдыр дужаар хойлар, иргер кадарын турган. Баш санындан үүк алыр хүлээлгезин күүсеп турган. Дүктүг арбын болган шынарлыг болурунга чалын ажаал-төжээли деңгеш улуг салдарлыг. Хойларны шынарлыг кыргырынче улуг киңээнгейни ол салыр. Дүктүг арбын болган шынарлыг болурунга хойжуларның, мергежилиндең, ажыл-херээн оларның канчаар кооруңден хамаарлыр. Ынчангаш ол чылдың кайы-даа үезинде хөөн эки малдаар дээш эрес-шудургу ажылдап келгеш.

Сөөлгү үш чылда Ховең-оол Балданович төрүүр хойлар кадарып, чүс бан хойга онаалыр 80-деп эвээш эвес хураганны ап келген. Эрткен күүн 500 бан хураганны хүлээп алган, кыштың эки ажыры, оларның шупшуулүнүн дүүн кыргаш, дужаган. Ам оларын шөөр малды семирүп азыраарынга кайгамчык таарышкан Баян-Кол Оорунга чайлагладып турар. Малчыннын эң идегелдиг болган идепкейлиг дузалакчызы — Дүдүк-кыс Кан-ооловна Монгуш база мурнакчы малчын болуп, болунун ажы-төлдерин эки өстүрүп, доруктуруп, кижизидип чоруур. Бургыларындан: Александр — совхозта чоллаачы, Елена — Ак-Довурак хоорайның үргүлер садында пөварлавышаан, башкы училщезинде бот-өөредилге-биле өөренип турар, Геннадий — Эрзин райкүүскомунун иштики хереглер кылдынның ажылдакчызы. Аян — күүн бешки класска өөренир.

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы Х. Б. Монгуштуң хөрээн Ленинчи шөлилей медалы биле социалистиг чарыштың тимдекчининиң хөрек демдектери каастап чоруур. Биче сеткилдиг, кижизиг будуш-чаннығ, эш-оорунге дузаарган, оналашкан ажыл-херээнге бердингеп, ажыл бүргүүн харыысалгалыг ёзу-биле коорунге чанчыскан коммунист Ховең-оол Балданович хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Совхозта партия комитединиң бюро кежигүнүге каш удаа сонгуткан.

Ол бирги беш чылды чеминшкининг хөөзарынга ол улуг бүзүрелдиг. Кыштаанын агар сентеглеенин чазын-на кылып алган. 10 төнна сигенни бодунуң күүү-биле белеткээш, кыштаанга чедирип алыр соруглаңы ол бодунуң чүрүнүнга салган. — Ол сан кыңгаар эвес-тир, оон-даа хойну белеткеп алырының аргазы бө чылын бар — деп, малчын чугаалаар болду. «Эки чүрттаар ынаа, эки ажылдаар херек» деп чүвени бодунуң ажыл-херээ болган амыдыраш-чүрттаалгазы-биле бадыткан чоруур кижилерниң бирээзи бө малчын деп бодаар мен.

Төрөөн партиязының XXVII съездизиниң ол төлептиг үткүүрүбиле ажылдап турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Шынның» тускай нөрү.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ Венгр демир-орукчуларның чедимишкини ⊙ Ристиң эң бедик дүжүду ⊙ Айыылдыг халап болур часкан ⊙ Сөөк-язы ылгакчыларының буруугуларының дугайы ⊙ Серемчилелди күштелдирерринче кыйгырып турар ⊙

Социализм чүрттарында

БУДАПЕШТ

Венгр демир-орукчуларга амгы беш чыл сөөртүлгени үндезинни-биле интенсификастаарының үезин болган. Эрткен чылдарда кол-ла кинээңгейни олар орук ажыл-агыйын чаартырынче, кол-кол шугумнарны электрижидерине углендирген.

Чүгле эрткен чылын Венгрияга электрилиг сөөртүлгеже 100 километр хире оруктарны шилчиткен, 250 ажыг километр орукту чаарткан. Чүрттүүн эң улуг үлептүр болгаш культура төвүү—Печ хоорай-биле кайысылалдың ара-зында эң узун оруктарның бирээзин электрижидеон доостур чыгаан.

БРАТИСЛАВА

Кожица хоорейда металлургия комбинадында 2 миллионнуң эзимегиг кең хоорааларны шуткуп тургаш, кылып үндүрген. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле тудуп тургускан ол будурулгени национал индустрияның үндезинни деп санап турары-да чеп-

⊙ Венгр демир-орукчуларының чедимишкини ⊙ Ристиң эң бедик дүжүду ⊙ Айыылдыг халап болур часкан ⊙ Сөөк-язылыгакчыларының буруугуларының дугайы ⊙ Серемчилелди күштелдирерринче кыйгырып турар ⊙

АКШ-тың вьетнам улусна удур агрессчи дайынының үезинде кыйыг-чапсар чок кылдыр бомбалаттынган шөвдер улусчу эрге-чагыргенең чылдарында кодээ ажыл-ишчилериниң кызымаккай ажылының ачызында база катап үнүш-дүжүткүр болу берген.

(СЭТА).

АКШ-ТЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Европага бүзүрежилгенге, айыыл чок чорукту бөлүктәрының болгаш бөө-чепсектиг дүжүреринниң хемчегларының талазы-биле конференцияга совет делегациязының кежигүнү И. С. Розанов чүве чугаалаваш, шеринг информациязы-биле соңчуушкун айтырыышка АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өскедаа чурттарының туружуун шыңгыы шүгүмчүлээн.

Бо талазы-биле барыын таланың сөөлдары Европага айыыл чок чорук болгаш кадыңдажыыга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнел актызының ёзу-чүрүмүнге долузубиле чөрүлдээлиг боол, соңгу-ответтиг белүгленнишкинниг чаңгыс талалыг артык күштүг чорукту чедип алырынче углеңгенин оң демдегээн.

АЙЫЫЛДЫГ ТАВАРЫЛГА

ЛОНДОН. (СЭТА). Клейд хемде суг адаанга чоруур хемелер турлаанның чаныңдан ырак эвес черге айыылдыг таварыла болган. Ол базаже ядролуг частыр чүүлдер аппар чоруан ийи чүүк машинезы Хеленсберг хоорайның мырыңай ортузунга үскүлешкен. Радиоактиватег будумелдериниң кадып үнериниң болгаш ол черниң хөрөнгенилиишкинилиг айыылыы туруп болуур.

Ол таварыга бүгүдеге билдинге берген болганда, Великобританиянның камгалал министерствозу, ынчаш таварылга херек кырында болген деп бадыткаар ужурга таварышкан.

НИКАРАГУАНЫҢ ДХИ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязының мөге чыядогаан-биле ол чуртка удур дөрт чепсектиг интервенцияны организастаар дээш кылып турар оралдажылшкынарыкың үезинде серемчилелдиг болгунне делегейниң көйнитизиң Никарагуаның чазаа кыйгырган. Республиканың дөштыкы херектер министерствозунуң ында парлап үндүрген медеглелинде «Сандинизму чепсектиг күштер гондурас Матепало суурже халдаашкын кылган» деп, мөге чылчуруушкуннарны Гөндуреста нептередип турарын шын эвес деп бадыткаан.

Ол хоп-мегечи бурууладыышкын Никарагуага удур агрессияны бүгү ергелер-биле өгартырынче чүткүп турар Вашингтоннуң милитарисчи күзел-бодалдарынге дүжүүп турарын документиде айыткан. Бир эвес гондурас суурже халдаашкын херек кырында болган-даа болза, ону ТРЭ-ниң бүгү төвүрнең бөө-чепсээ, оон иштинде угер-бооллер-биле безин чепсеглеп турары сомосажылерның саттынакчы дээрбечилери кылган болуур ужурлуг.

РАСИСТЕР КИЛЕҢНЭЭН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу Африкада төвүү болгаш этнографиң талазы-биле сөөлгү эртем шинчилелдери үе чөрниң сөөк-язы ылгакчыларының килеңнэшкинниг болдурген. Бөгүн эрге-чагырганы үелүнде тудуп турар болгаш «ак кештиг расаның бис» деп көөргеттинип турар бир үүтүг «ырык хемнығ» хөй-ле санныг политиктиг өзылдакчыларның ада-өгбелериниң үгу... Гвинея районундан болгаш Индиядан келген дээрзин ол шинчилелдер бүзүреледип-биле бадыткап турар.

Мурнуу Африкада ак кештиг киңээлерниң амгы салгалы оларның эрте-бурүүгү ада-өгбелери-биле бир дөмей, «хөлүшкаа хевиңе» кижилери болурун Мурнуу Африка Республиканың төвүү шинчилелдериниң институдунуң, Барыын Кап университединиң, Кейптаун университединиң эртемденнери бадыткап көргүскеннер. Оларга Мурнуу Африка Республиканың президентизин П. Бота, чазак кежигүннери, оң хамаан чон Мурнуу Африканың кедергей барыын үзелдиг консерваттыг партиязының бөштыңы А. Треурникт дээш ышкаш, ынаг коргадоошкун сөөк-язы ылгакчызы хамаарыжып турар. Эртемденнериң ажыдыышкыннары сөөк-язы ылгаар идегеттериң килеңнэшкинниг болдурген.

Капиталистиг чүрттарның массалыг информация чепсектери «барыын демократияның боттанышкынының», дөө эргелерниң болгаш организацияларның дугайын көзөөде-ле моган-шыяг чокка шуугап турар. Куш-ажылчы киңээлер-биле капитадың аразынга хоорайларының кудумчукларынга болгаш шөвдерниге ажыдыызында шуут-ла сегиргиң авбайы турарының үезинде Барыын чүктүң хөрөңгүтеннеринниң эрге-чагыргалары демократтыг тостуг эрге-шөлээ» хереп кыскаавчыларны аразатказыг ёзу-биле ажылдаанының сөөлгү үезинде.

АКШ, Калифорниянның Беркилиде университединиң студентилери сөөк-язы ылгаар чорукту бурууладып, Мурнуу Африка Республиканың хөделиг турар компаниялариың фондузундан акша-хөрөңгинни долдорган хуралрынче кыйгырыптарны холдарынга туткаш, удурланыышкын илередикринең чыскаавын (чурукта) эрттиргеннер.

АПИ—АП—СЭТА-ның фотолары.

ДОКТААМАЛ, ШЫҢГЫЫ ЧОРУДАР

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДАРНЫ САКТЫП КӨӨРГЕ...

1938 чылда кожаавык аалга куда болган. Седен-Доржу Куулардың уруу Мөңээ Чульдум-биле ег-бүле тудар дээн.

Ынчан күс турган. Седен-Доржу Марзанович ачамны «кудага белеткенирине дузалажып көр, акымэ дап чедип келди. Ачамны эдерип, оо аалга чеде бердим. Чаа ак кидис өгнү тиккеш, иштинде демир-суугу салып каан тур. Ол чеде демир-суугуунуг өгнөр хөөвөр. Ачам сут база демир-суугуну чаа-ла садып эккел алган турган. Ачам биле Седен-Доржу теректер кирээлээш, балды-биле чомуп турган, узун столдар, узун самдейлер чазап шүүзедилер. Оларны кеглеп улус шөйлеваарынга эптиг кылдыр кылыр чорду. Бег кеггер мергелерни, ч. согунну шуптузун белеткээн. Мен ол өгнүң ооллары Шериг-оол, Бейыр-оол суглар-биле ойнап күүзедим. Ол түн ноябрь 5-тиң-не түңү турган боор, чүге дээрге ийи хонгенде, ноябрь 7-де. Седен-Доржу «уда эгелээр деп бардың деп бистиңге бө келдиң. Үгбаларым, акым, ачам суглар баштай чоруй берген, өгде берык кижи чок арты. Бичии дуңмаанны авам чүктеп алырга, ужаажып чоруптувус. Куда 11 шекте эгелээр турган.

Чеде бээрлевиске, чалаттырган улус чыглып келген болду. Узун столдарда аъш-чемни салып каан тур. Соктаан даавгам, тараа, узун чигир, боова. Боорзак дээш чем-не хөй. Келген кижилерни столуң олуртуулээ тур. Аныяктар чөпүс ооң бир столда олурлар. Кудазы Чыргакы сумузунуң секретары Амырбит Күүлар ажытты. Ол Улуг Октябрьның 21-ги чылының түңүнде бисте улуг өөрүшкү болуп турарын, Чыргакы сумузунга база бир чаа өг-бүле немешкенин чугаалаваш, аныяктар дес-кежиктиг, омак-хөгүг чүрттээрын күзедип. Хандыр кырган бичии кегээрзиктен ораганы дашкага кутскеш, Амырбитке сунду. Ол дашканы тудуп алгаш, туруп келгеш:

— Эргим төрөлдер, кудаларл Тыва улустуң 30 хар четпээн аныяк кижилер өрөө ишпес, төөлөш тыртпас дээр, эки чаңчылы бар болгай. Ам Ленин башкының коммунизмының соруглазы база ынаңдыт. Бо кудага аныяктарга шаптыктап өрөөлөл болбас. Ам канчаар эрги ёзулал-биле амзап каайн — дээш амзаавыл, дедир сунду. Оон ораганы олурган улуг улуска эргиндирдилер. Ачам бичиинге аас деп кагды, авам шуут ишпеди. Ораганы чүгле улуг кижилер аас дидилер.

Аныяктарга келген төрөлдер база бөйыр чедирип, чалыг-сумезин чугаалаваш, белек-селектерни бердилер. Оон-биле кудалар шөйлаңгазы үзүктелип, овоотоглаа эгеледи. Ораганы ийи дугаар-даа эргиндирбедим. Ойнаар кузеадыг кижилерге оюн эртенге чедир үргүлүүлээр дап чарлады. Улуг кижилер Седен-Доржуларның өөнде бардылар, аныяктар—чаа өгленген уруглар өөнде. Хамыы улус болуп-болуп болу алгаш, кажыктап, даалыпап, тывызыктаашып, бызаанчыпап, хомустап эгеледилер. Оон ча адар, бег кеггер оюнче кирдилер. Эвээн болганда база катап чемнеким эгеледирер.

Оон соонда аваам-биле кады чаныптым. Акым, үгбаларым ойнап артып кагдывар. Ачамны тооладыр дээш база артыырын кеглы. Авам салган ужа, тежүүнүң артында капка суг алгаш ап алды. Кежээзинде акым Кежиктей биле үгбам Кок чедим келдилер. Кореш үгбам артып калган. Эртем ийи аймакчылар чедип келген. Куда ынаңдыр доозулаан.

Мен бо чүүлдү ораганы-биле аракалыг чүүлдүң ажыдыышкынын чугаалаваш, ооң-биле кадыңдажып, ооң-биле кадыңдажып, ооң-биле кадыңдажып

Мариам РАМАЗАНОВА.

САЛГЫНЧЫГАШ

Кара хилиң аржылдыт
Кара дүне дүжүптү.
Саргарааннаан бүрүнү
Салгынчыгаш тогларты.
Даглар сиртин кужактап,
Тээларны чассыдып,
Салым чаңын коргузуп,
Салгынчыгаш ходыды.
Адер деңы аткында,
Айдың херел үнгенде,
Сеглелчыларын чечекче
Салгынчыгаш чаштынды.
Шаанны тондур маңнадып,
Салгынчыгаш, дыштан че.
Чечектериң салбаанга
Сеткил хандыр удур че.

М. КЕНИН-ЛОПСАН
очулдурган.

ӨПЕЙ ЫРЫ

Сагыш-сеткил хөлзедип нээр
Чиски шагның боду ышкаш.
Кавайында чассыг оглум
Каттырымзап, көрүп чыдыр.
Өпей-өпей, чассыгбайым,
Өндүр чолдуг эрес пеймм.
Аткан дөңның хевазында
Ажыл-ишти ачаң келир
Хүнүң чырык хөрелдерн
Хүрең ырың чассыда бээр.
Өпей-өпей өпей сарыым

Малчыннарның ургулары
Малга ышак кежээппейлер
Адазының, незинин
Ажыл-херээн салган аарлар.

Өөрүшкүмүүн дээжизи.
Аваң ачаң ышакшылын
Амыдырал-чуртталгазын
Улам ыдай байдыр сен.
Ужар куш дег эрес пеймм.
Өпей-өпей, чарашлайым.
Өшпес кос дег ышакшылым.

М. ДОРЖУ.

КОРГУНЧУГ КАС

Мустай КАРИМ.

Холдарывыстан четтиниптеш, сесерликче чоруп ор бис. Бистиң хөримивистиң адаандан саргылдыр баш кеступ келди. Мен Мараттың дүңмазы — Фатиманы дораан-на танып кагдым. Бистиң кудумчувуста чаңгыс-ла саргылдыр баштыг уруг ол болганындан ону кымбиле-даа салчаавас сен. Ол аваангыр болгаш, союп орары бо-дур, хөрим адаандан үнүп кел-ле, тура халыды—керем. Бо үттү чүгле чаңгыс Фатима эвес, бис шуптувус-ла хөрим адаа-биле одуп турар бис, хаалганың сенчизи кончуг бедик черде хактынган болгаш бис ону ажыда албас бис. Марат базим ол сенниге четпес, ынчалза-даа Марат сес харлай берген болгаш иштибиле союп чораш, хөрим одерин кузеевес, а хөримни туттунуп чораш, ажыла бээр.

Оксана Фатиманы көруп каап, ыыткыры-биле, каттырыпты. Кажан өөнүү чедип келирге, кижи бүргүү-ле ээрүүр болгай.

Фатиманың кайы-даа холунда саазынган кылгаш таваннар. Бирээзин ол менче сунгаш эскезин Оксанаже сунгаш, кедергей келдирлевишаан, дүрген-дүргеи чугаалай-дыр:

— Марат шупту дерт кижиниң дертээлдижинге дерт таан кылган. Кажан куштер ужуп чоруптарга, кедергей хөглүг апаар!

Фатима алды харлай берген, а ынчалза-даа келдирлевишаан. Улуг кижилер безин ону эдепсинер.

— Колуңер даан!—деп алгыргаш, Фатима Оксананың таанын салып үндурүптү.

Саазын куш өрүлевишаан, тевааг ужуп чор. Фатима өрү шурап тур, „а Оксана өөрүшкүдеп адыштарын безин часкаан тур.

Мен бодумнуң таанымны Оксанага бердим. Дүңмам чудук кырынче үнгеш, чаа аарак, кушту өрү октапты. Саазын таан өгаарга эргилгеш, хенертен дашчыгаш кырынга дөгеленип чыткан кас оглуңуң кырынче бадыпты. Кас оглу кортканынан черже кээп дүштү. Чүү болганын орта-ла билбейн барып-тыр мен, Оксана кас оглунче шимеш дээн, дискектенип алган,олче халдарын сунган олур.

— Ой, чаш чүвени, бутчугажын бертип ап-тыр!— деп, ол чугаалай-дыр.

Ол уеде хорадаам аскыр кас ыыткыр кылдыр каккыргаш, чалгыннарын херипкеш, Оксаныаже ужугга бергеш, оон оргазынче далбаңнавышаан, черже ужур база берди. Дүңмамның алгы-кышкызы-даа хөлчок. Фатима ыглап тур. Мен кесче шурай бергеш оон чалгынындан сегирип алдым. Кас мээң өштүмнү аарышкылыы кончуг кылдыр ызырды. Оон чалгыны мээң халдарымдан хостапы берди, кылыктыг кас мени ийи чалгыннарын хербишаан, карбаңнап эгеледи. Мен кээп дүжүп чыда, чоогумда кылыктыг кастың туманналчак характарын көрүп кагдым. Оон ыңай чүну-даа көрбедим, чүну-даа дыңнаавадым, ийи холум-биле арнымны дуглаап, дээрбектелдир, черже чыдыптым. Мен алгырбадым-даа, ыглаавадым-даа. Кажан мээң хөлчок аарышкылыг апаарга, ыглап-сыктаар чаңчылым чок кижи мен. Диштеримни так ызыртыныптым, а кас мени теп-соп, усперлеп-ле тур оң.

Бир-ле кижи мени кодургеш, бут кырынга тургузуп кагды. Мен бир караамны көөп келгеш, Мансур кырганачавысты көрүп кагдым. Ону долгандыр Марат, Фарим болгаш Фатима хөлчок турлар, а Оксана черде олуруп алган ам-даа мөөреевишаан. Мен билир мен — оон мени кээргеп олурары ол.

— Характарыңны көрүвүт, оглукуужум — деп, Мансур кырган-ачавысты көрүп кагдым. Ону долгандыр Марат, Фарим болгаш Фатима хөлчок турлар, а Оксана черде олуруп алган ам-даа мөөреевишаан. Мен билир мен — оон мени кээргеп олурары ол.

— Характарыңны көрүвүт, оглукуужум — деп, Мансур кырган-ачавысты көрүп кагдым. Ону долгандыр Марат, Фарим болгаш Фатима хөлчок турлар, а Оксана черде олуруп алган ам-даа мөөреевишаан. Мен билир мен — оон мени кээргеп олурары ол.

— Мен бе?

— Сен!

— Эй, кускү аскыр-дагаавыгаштар, силерни-даа аар! Кууш! кууш! — деп, Мансур кырган-ачавыс оларны чарды. —Тайбың чавгай, ойнадар. Сен уруум, Оксана ыглаарыңны база соксат. Ам ховудан аваң келир болгай.

Мансур кырган-ачавыс эжикче углапты.

— Алгыш-кырыш үндүрбенер, ажы-төл!—деп, ол бистерже хая көрүнмүшаан, немеп кагды. — Даарта Май Бирниң байырлалы болгай. Ол дээрге —Найырлалың байырлалы-дыр.

СПОРТ-ТЕХНИКТИГ КЛУБ

Кае-Хем районнуң ДОСААФ организациязында спорт-техниктиг клубтуң ажылдакчызы ам ыяктарны техникага өөредип, спорт хөрээнге оларны хаара тудуп, чыл бүрүде шеригге назылыгларны автомашина болгаш мотоцикл башкарарыга өөредип турар. 1985 чылдың бирги, ийиги кварталдарында 61 чолаачыны, оон иштинде «А, В» категориянын 37 чолаачызын өөреткен. Сарыг-Септи № 1, 2 ортуман школаларының 9, 10 класстарының өөренгичилери 26 кижи, Бүрен-Аксы ортуман школазының өөренгичилери 12 кижини автомашина болгаш мотоцикл башкарарыга база 10 кижини радист кылдыр өөреткен. 15 хире оолдар моточарышка өөренип, республиканың мотокросс маргылдаазынга доктаамал киржип турар.

Чоокта чаа Сарыг-Сеп чоогунда Мерген-Коштей аксынга республиканың мотоциклистериниң кросс маргылдаазынга бирги черни сарыг-сепчилер эзлээн. Аңаа В. Самороков, В. Кривоножкин, А. Журба олар бирги черлерни түс-түзунда эзлээннер.

В. УЙНУКАЙ.

«МИСХОРАНЫҢ» БАЖЫҢЫ

КРЫМ ОБЛАСТЬ. Мурнуу чүктүң нзиг хүнү, чоон-кавының кайгамчык чараш черлери, чылыг суглуг далай болгаш ог-бүлелер дыштанылгазын эки организастааны санаторий хевирлиг «Мисхора» дээр дыштанылга бажыңын онза неперецгей, хүндүткелдиг болдуруп турар. Аңаа чылдың-на тос муң ажыг кижи кээп дыштанып база эмнедип турар.

Ортаакы чүс чылдарның шинээлеринге демейлештир гудуп каан оон онзагай хевирлиг бажыңы — «Хараачыгай үзүм» шагда-ла Крымның мурнуу эрнк кыдыын онзагай эмблема-демдээ апарган. Ону 1912 чылда Ай-Тодор дээр шенекте кижинер А. В. Шервудтуң төлевилелии өзүгээр гутканын.

ЧУРУКТА: «ында дыштанып турар ажылчын Юрий Владимирович Коваленко, оон кадайы — уруглар садының кижизидикчизи Валентина Федоровна болгаш оларның ургулары — тос харлыг Саша болгаш алды харлыг Вова олар ээде Норильскиден барганнар.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ
фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КРАСНОЯРСКИГЕ ААЛДАП ЧОРААН

Ак-Довуракта «Строитель» Культура бажыңында уруглар-ның цирк студиязының киржикчилери 15 оолдар, уруглар Красноярск тоорайга боттарының уран чүүл-биле аавдан чораш, чедип келгеннер. Олар ук студиянын удуртукчузу Григорий Петриченконуң удуртулгазы-биле Красноярскиниң Күрүне цирингге чораш, аңаа делегей конкурстарының лауреады, Парижже алдын медальды чаалап алган жонглер-эквилибрист Григорий Попов, ССРЭ-ниң улустуң артизи, дрессировщик Иван Рубан олар-биле таныжып -яганнар.

Аңаа цирктер судно тудар заводка, шерии гарнизонунга, улуг будурулгелерге боттарының концертии бараалгатканнар. Пионерлер хүнүгге тураскаатқан улуг концерттн Тываның аныяк цирккилериниң ажыктаны — өөрүшүг болган. Аңаа Ак-Довуракты цирк студиязының аныяк төлээлери ёзулуг манежже боттарының концерт программазын багай эвес күүседеккинер. Хомуска Начын Сурун, Бызаанчыга Адар-оол Сарыглар, сыгытка Чодураа Монгуш олар көрүкчүлерии магадатканнар. Жонглер-эквилибрист алышкылар Ангыр болгаш Март-оол Сарыгларның күүселделерии краснояржылар сонуургаан.

Г. ВАСИЛЬЕВ.

ЧУРУКТА: аныяк ак-довуракчылар жонглер-эквилибрист Григорий Попов-биле.

АВТОРНУҢ фотозу.

ЭРЕСТИҢ ТӨРЕЛИ МЕН

Май 5-те үнген «Шын» солунда «Кайда силер, төрелдер!» деп чүүлге харыы кылдыр бижидим. Тес-Хем районнуң Берт-Дагга биче-кыс биле Данзын чурттап турган. Биче-кыс үгбайның кады төрээн дүңмазы Маша (оон фамилиязы ам — Кок) Улуг-Хем районнуң Арыг-Узүүг суурда дүңмалары Галя, Миша суглар-биле кады. Тамара — Кызылда, ег-бүлелиг, уругларлыг. Аля — Кызыл районнуң «Х Улуг күрөл» совхозта, ег-бүлелиг, оолдуг, кыстыг, амгы фамилиязы Хирнилей. Саша озал-ондакка таварышкаш чок өөрткен. Боро шериг аябанында. Бичии Эрести дилеп, азырап алган ада-неже бижинерге, харыы келбээн.

Мен база Эрестиң төрели мен. Ынчангаш бо чагаарны бижидим. Адрезим: Баян-Кол, Молодежная кудумчузу.

С. СУМАНЧИК.

СОНУУРГАКТАРГА

Дуржулгалыг «башкы»

Банк ажылдакчылары белеткээр Сан-Францискода институтта 33 харлыг Джо Шапиронуң лекциязларын улус дыка сонуургаар. Ол «башкы» мурнунда 18 кеп банк оорлаш туттургаш, каре-шажыңга 9 чыл орган.

Бир эвес оларның контөразынче уптекчилер халдай берзе, чүнү кылырын банк ажылдакчыларынга ол башкылап турар. «Кол-ла чүве болза, банктерге акшаны дораан бээр керек, оон башка амы-тыны-нардан чарылганымар ол» деп, ол сумелеп турар.

Тас баштыг болуксаза

Хөй-хөй специалистер нашкаш чүс чылдар иштинде баш дүгүн быжыглаарының аргазарым диледи келген. АКШ чурттут доктор Клоовис магадыладыы-биле... тас баштыг болуруңуң аргазым чогаадып турар. Узун болгаш терең баш дүгү «идеяларны» чок кылып, уре-түңнелдиг боданырынга шаптыктап тураң деп, ол медеглээн. Ынчангаш ол «интеллигентизиг хевирлиг» болуп дээш оон чогаатқан лосьонун садып алырын сумелеп турар, ол чеди неделя иштинде терең дыдыраш баштыг «улегерлиг кылаң» кылып шыдаар.

Чыткыры кедергей

Чааннарның чыл билири тергиин дээрзин «ения зоологтар тодаратқан. Беш километр черге олар кандыг-даа чыттыг билип каар. Золо деп национал паркка кылган шенелделериниң түңнелинде эртемденнер мындыг түңнелге базе келген: чаанар коичут изиг уеде кава чаъс чаар деп турарын безин билип каар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУСКАЙ ХӨГЖҮМ-ЧУРУЛГА ШКОЛАЗЫ

1985—86 өөредилге чылынга үндезин националдың уругларын өөредири-биле немежде чыылданы Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: **фортепиано**, а оң ышкаш **кылдыг хөгжүм** (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда уругларның музыкага сундулуун (эки дыңнап билирин, ритмин, аялга-үнмерни докгаадып аптар шынарлаоын) барымдаалап көөр.

Конкурс бо чылдың августүң 7-де эртемгинин 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур. (Музыка училищезн).

Өлгөөр

Республикага шокар булуттаар, чаъс чаар. Дүне 15—20, хүндүс 24—29 градус чылыыр.

Кызылга чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 25—27 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Королевство кривых зеркал» 9.30, «Аплодисменты, аплодисменты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник 9.30, 13.00, «Человек амфибия» 11.00, 14.20, «Каникн в антарктическом парке» 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Дети без матери» 11.20, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 16.00, «Букет мимозы и другие цветы» 17.10, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Вий» 13.00, «Черный коршун» 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Агония» 14.00, 17.10, 20.20 шактарда.

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Вий» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00 19.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Агония» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Пять невест до любимой» 18.00, 20.00 шактарда.

ИЮЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.55 — «Фольклор ансамбли» ойнаар. 9.20 — «Спортлотонуң» 27-ги тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге бааран болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыы». 11.45 — «Эртенги почта» музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — Уругларның каттырынчыг киножурналы «Ерелаш». 12.30 — Кедээниң ишчилеринге дамчыдылга. 13.30 — «Музыкалыг киоска». 14.00— Уругларга фильм. 15.10 — Бөгүн—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүң. 15.40—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларынга концерт. 16.30 — «Аян-чорукчулар клубуң».17.30 — В. Куинченко ырлаар. 17.40 —Мультфильмнер. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Улусчу чогаадылга». 19.35—Б. Барток. Концерт. 19.00 — «Дерсу Узала». Уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.05 — Теннис. Англиядан дамчыдылга. 23.05—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 — Хөглүг нотажыгаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Док. фильм. 10.00 — Г. Вавиловтуң чогаалдары (музыка). 10.40 — Док. телефильм. 11.10 — Мультфильмнер. 11.40 — «Билдингир-даа бояза, бүзүреңнг эвес». 12.40 —«Эзоп». Уран-чечен фильм. 14.25 — Польшадан дамчыдылга. 15.00 — Эртем-нептерелдиг фильм. 15.10 — «9-ку студия». 16.10 — — Тайбың болгаш аныяктар. 16.45 — Эртем-нептерелдиг фильм. 17.00 — «Кан канчап катканыла». 4-ку серизы. 18.05 — Дзю-дога ССРЭ чемпионады. 18.35 — Сураглыг совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Г. Свиридов. 19.30 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». 20.00 — «Тамчыктыг удуктар, чаштар!». 20.15 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммалар-ның VI делегей фестивалы— «Челээш». 20.45 — «Кайгамчык хөл». Док. фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — «А паровозы гудят и уходят». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Венгриянын артистериниң болгаш ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң симфониялыг оркестриниң концерти. 23.30—00.00 — Волейболга делегей маргылдаазы. Херээженнер. ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң шилиндек командалары ойнаар.

ИЮЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулаал. 9.25—Уругларга фильм. «Мальчишкин». 1-ги серия. 10.35 — Фортепиано концерти. 11.05—11.10— Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезон чылдарның» коммунистериз. 15.15 — «Уругларга аңчыгаштер дугайы». 15.45 — Концерт. 16.15 — Чаа док. фильм. 16.30 — «Школа реформазы». 17.00 — Объектив. 17.30 — Чалыыларның чогаадылгалары. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 —Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Футбол дугайында допчулаал. 19.30 — «Бичии концерт». 19.50 — «Иван Павлов. Шынныг чоруктуң диазиниз». 1-ги серия—«Рязаньга төрүттүнгөн». Беш серивилыг уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35— Концерт. 22.10 — Теннис маргылдаазы.22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Мультфильмнер. 8.50— «Поэзия». 9.35 — Эртем болгаш амыдырал. 10.05—Чаа док. телефильм. 10.15 — Орус чугаа. 10.45 — «А пароходы гудят и уходят». Уран-чечен телефильм. 11.50 — Дзюдо хүрешке ССРЭ чемпионады. 12.20 — Уругларга фильм. 13.35—Док. телефильмниң башкы үндүрүлгези. 14.00—Фильм-концерт. 15.05 — 15.10 — Телеме. дээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Челээш». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуктар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Капель». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Динамо» (Тбилиси).

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефонзары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-33, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузур кылдыстериниң 2-37-13, чаъа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43. Солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3069.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01034.

Бүгү чүрттәрниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (12848) | 1985 чылдың июль 9, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеН. | Өртээ 3 нөмер.

Бүгү күштү — мал чеминиң белеткелинче

ШЕМИЖИЛЕР СОРУКТУГ-ЛА

Кажы хонук үргүлчүлээн чаъс-борбаш соонда аас хүннер эгелээрин-биле, Чөөн-Хемчик районунуң ажыл-агыйлары инниниң малынга чем белеткелиниче массалыы-биле киргеН. Районнуң девискээрниде оът-сигеннинең үнүп турары-даа аажок.

«Большевик» совхоз бо чылын инниниң малынга 1550 тонна сигеН белеткээр үжүрүп-түт. Ооң муң ийи чүс хире тонна сигеНин белеткээш, бо хүннерде Эжер-оол Күүлярга удуртқан мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадага оналаар. Мал чеми белеткелиниң баштайгы каш хонуунда коллектив 54 тонна сигеНин кезип белеткээш, бо хүннерде Дөргүн деп черде 219 гектар суттаттыг шөлде люцернаның ажаалдазыынче киргеН.

— Эрткен чылын ажы-бүрү чылдагааннар-биле саадап турга-быс, люцернаның баштайгы ажаалдазын озалдаткан үлүс болгай бис. Ол эмин эрттир өзүп, када бергенде чем шынарын дыка чидирер, ийиги ажаалдадан база үлүг-ла ажык чок болур чорааН. Ынчангаш ону катап болдурбас соруглга салган бис — деп, бригадир Эжер-оол Тевеш-оолович чугаалаш, уламчылады. — Бо чайын ажылдың чорун турары черле эки-дир; сигеН-ширбиндиң-даа үнгеНи магалыг, сигенчилериң хей-аъды-даа бедик. Маңда партия, чазактың арагалаашкынга удур хемчегперниң эки салдары үлүг деп бодаар мен. Биезги дег ооскә чардыгышкыннар барык чок болган. Мооң мурнунда күш-ажыл-даа сагылга-чуруму, кожум-чурум-даа үрээшкиннерн бо-ла болу бээр чүве болгай. Ам магалыг болган-дыр.

Чаа кескен сигеНиң нөксүт чаагай чыды думчукка хал турду. СигеН бичии кезии бээрге болдургеш, дораан пресстээш, машинкаларга, чүдүрүп чорудуп турар. Люцернаның үнгеНи-даа ажаок, бөлдүрүп каан дилиидектер аразы он-он метр ыкре, ында безин пресс-подборщиктер болган чок-ла тырпы бээр.

Мал чеминиң белеткелинге боттарының үлүүн киирип, ажылдап келген өөреНиккилер Милаа, Миша Күүлярлар, Адыгжы Монгуш пресс-подборщиктерже сигеН киирип, оларның ажылын хайгаарап, чүдүрүкчүлер Доржу Күүлар, Алексей Монгуш белеН прессперни дарый-ла машинаже чүдүрүп, эрестиг-ле турукчу турлар. Ша-даа четпээнде дыка үлүг шөл арыгаттынды, ам шөлдү катап суттаргаш, ооң ийиги дүжүдүнүң үнүп кээрии машаар апаар. А прессчиперниң ыракта мурнуида сигеН кескен, белеН өгрегаттар иогаан даяйда корабльдер дег «ужатып» турдулар.

СигеН шөлүнден чорун туре, шемижилер боттарының соругзагын ыяап-ла күүседир дээрзинге бүжүг бүзүредим.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: үзенде агрегаттарының башкарыкчылары [солагай талдан] Олег Доңгак, Николай Күүлар, Семен Хая, Даш-оол Кара-Сан; сигеН шөлүнде.

Авторуң фотолары.

БАШТАЙГЫ КЕЗИЛДЕДЕН-НЕ

Каа-Хем районуңуң «Бурунгаар» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын бир мүң дөрт чүс хире тонна сигеНин белеткээр. «Ногаан дүжүт» ажаалдазының баштайгы неделязы күженишкиниг эртип, агаар-бойдустуң тавырымча чок байдалдарын ажыл эртер дээш күштү мобилизастап, бо ажылга депшилгелиг технологиялы, кижи болгаш техника күжүн чеп ажыглаарынче, ажаа коммунистиниң башкарыкчы чорууН идепкейжидеринче кичээнгейни үглаидырып турар.

Малдың продуктулуун чылдеН чыыче бедидер төлээде ооң чем базазын быжыглаарынче онзагай кичээнгейни совхозта үглаидырып турар. Бо хүннерде совхозта мал чеминиң белеткели эгелеп, ниитиң күштү мөөнөвишаан, ажылдың шынарын, темпизин бедидериниң хемчегперниң ап турар.

— Ниитиниң малын эки шынарлыг чем-биле хандырар, бо чүгүле кампанияже коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн эмлелдээриниң айтырыын партия хуралында болгаш парткомуң хуралынга чугаалашкам бис. Ылаңгыя коммунистериң башкарыкчы чорууН бедидерии-биле мал чеми белеткээр бригадаларда тур дөрт партбөлүктү тургускан, партия-комсомол бөлүктери база бар — деп, совхозта партком секретары М. А. Сарыглар чугаалаар болду.

— Мал чеминиң белеткелиниң депшилгелиг технологизын ажыглаарын, аас, каң хүн бүргүзүн ажыктыг ажыглаарын орландажып турар бис. Механизаторлар кезилдени эртеН эртежик эгелеп, кежээ он бир шакка чедир ажылдап турар. Баштайгы беш хонукта ийи сараат тургустувус. Чаашкынныг хүннерде сенаж салыыкшынын уламчылап турар бис — деп, агроном коммунист К. Д. Ондар тайылбырлады.

Калбак-Даг деп черде бо хүннерде сигеН кезилдезн тулүктеп турар. Ында Олег Ооржактың удуртқаны комсомолчу-өныктар бригадазы кезилдеже июнь 22-де киргеН. Ында комсомолдуң цех организациязының секретары Валерий Оюн. Партия-комсомол бөлүү база тургустунган.

Бригаденың он беш механизатору үш звено болуп алгаш, даг белинде сигеннерни кестирип, бөлүп, сараатган турар. Бригадада он тракторну, дөрт граблъдн, сигеН кезер дөрт машинаны, бир сараат салыкчызын быжыглаан. Техниканың үрели бээр чоруу бар, ону кылыр тускай эдиктиг база ажылдап турар. Баштайгы беш хонукта ийи сараат тургустувус. Чаашкынныг хүннерде сенаж салыыкшынын уламчылап турар бис — деп, агроном коммунист К. Д. Ондар тайылбырлады.

Калбак-Даг деп черде бо хүннерде сигеН кезилдезн тулүктеп турар. Ында Олег Ооржактың удуртқаны комсомолчу-өныктар бригадазы кезилдеже июнь 22-де киргеН. Ында комсомолдуң цех организациязының секретары Валерий Оюн. Партия-комсомол бөлүү база тургустунган.

Бригаденың он беш механизатору үш звено болуп алгаш, даг белинде сигеннерни кестирип, бөлүп, сараатган турар. Бригадада он тракторну, дөрт граблъдн, сигеН кезер дөрт машинаны, бир сараат салыкчызын быжыглаан. Техниканың үрели бээр чоруу бар, ону кылыр тускай эдиктиг база ажылдап турар. Баштайгы беш хонукта ийи сараат тургустувус. Чаашкынныг хүннерде сенаж салыыкшынын уламчылап турар бис — деп, агроном коммунист К. Д. Ондар тайылбырлады.

Калбак-Даг деп черде бо хүннерде сигеН кезилдезн тулүктеп турар. Ында Олег Ооржактың удуртқаны комсомолчу-өныктар бригадазы кезилдеже июнь 22-де киргеН. Ында комсомолдуң цех организациязының секретары Валерий Оюн. Партия-комсомол бөлүү база тургустунган.

Бригаденың он беш механизатору үш звено болуп алгаш, даг белинде сигеНН

Партийжи амыдырал

КИЧЭЭНГЕЙЛИИ, НЕГЕЛДЕЛИИ-БИЛЕ

СЭКП-нин XXVII съездизин төлептиг үткүүр, он бирги бөш чылды чедиишкинниг доозар дээш социалистиг чарышта бистиң районнуң күш-амыдыч коллективтери ээлер түткүнүп турар апаарыктыр, чаа түүлдерни ой-шаанда дотпаринга оралдажып, хей-никти организациаларывыңга доктаамал дазнын келген. Мында социалистиг чарышты дээштиг организастээры эрлэн идепкейлээн, иланғыы хей-никтиниң ворум-чурумун үрээр, ареалаар, ажыл шагы үзер чорук ийи катап кызырылган. Ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга, дыштанырынга тааримчалыг байдалдарны тургузар дээш совхозта партком (секретары П. Г. Найдан-оол) доктаамал сагыш салып келген. Күш-амыдыч коллективтерге ажылчи-ишчи, чогаадыкчы байдалды тургузуп, планның онаалдаларны, социалистиг хүрээлелерни күүседир дээш ниити демисеяге ажыл-ишчи бүрүзү үлүг кирип, күжениишкинниг ажылдазын дээш сагыш салып турар еске-дээ партия организациялары районда эрээш эвес.

Бо хүннерде районнуң үлетпур бүдүрүлгелеринде ажылиш хөйнүшкынныт. Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының коллективи бүдүрүлге планнарын күүседир талазы-биле социалистиг чарышка тиилекчи болуп, май айда эки ажылдаан.Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү он ийи хүү бедээн.

Капитал тудуг районнуң амыдыралында кескү черде. Саян-Шушенскоениң гидроэлектростанциязының сүг шыгжамырының орнун арыгаар ажылдар изиг-түлүк чоруп турар. Чаа-Хөл, Кара-Төл суурларның Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларын чаа черлерже көжүрээри шапкынчаан.

«Шагонартажстрой» трестениң тудуг организациялары доозуңчу чылда бедик темпиниг ажылдап турар. Коммунист П. В. Дмитриченко удуртқан № 42 тудуг эргелелиниң коллективи багай эвес ажылдаан.Ында күш-ажылдың сагыпгечүрүмү эки тургустунган. А ны днлеп, ажыглаага киирер, күш-ажылдың сагыпга-чүрүмүн, ворум-чурумну быжыглаар дээш девиселдиң башкарыкчы күжү болуп турараар. Оон түүнелинде эрткен чылдың ол үезинге дөңнээрге бо чылдың беш айларындаында ажыл шагы үзер чорук ийи катап кызырылган. Ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга, дыштанырынга тааримчалыг байдалдарны тургузар дээш совхозта партком (секретары П. Г. Найдан-оол) доктаамал сагыш салып келген. Күш-ажылчы коллективтерге ажылчи-ишчи, чогаадыкчы байдалды тургузуп, планның онаалдаларны, социалистиг хүрээлелерни күүседир дээш ниити демисеяге ажыл-ишчи бүрүзү үлүг кирип, күжениишкинниг ажылдазын дээш сагыш салып турар еске-дээ партия организациялары районда эрээш эвес.

Бо хүннерде районнуң үлетпур бүдүрүлгелеринде ажылиш хөйнүшкынныт. Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының коллективи бүдүрүлге планнарын күүседир талазы-биле социалистиг чарышка тиилекчи болуп, май айда эки ажылдаан. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү он ийи хүү бедээн.

Капитал тудуг районнуң амыдыралында кескү черде. Саян-Шушенскоениң гидроэлектростанциязының сүг шыгжамырының орнун арыгаар ажылдар изиг-түлүк чоруп турар. Чаа-Хөл, Кара-Төл суурларның Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларын чаа черлерже көжүрээри шапкынчаан.

«Шагонартажстрой» трестениң тудуг организациялары доозуңчу чылда бедик темпиниг ажылдап турар. Коммунист П. В. Дмитриченко удуртқан № 42 тудуг эргелелиниң коллективи багай эвес ажылдаан. Ында күш-ажылдың сагыпга-чүрүмү эки тургустунган. А чыл эргезинден бээр коллективтиң ажыл шагы үзер чорук 46 хүү кызырылган. Тудугмонтаж ажылдарының хемчээни 26 хүү көвүдээн.

Келиптал тудугну сайзыредыр, оон темпизин бедидер дээш ажылдарга коммунистер коя күш болуп турар. Партиеның эрэчеглиг съездизинге төлептиг үзүүрээр дээш кайбарган социалистиг чарышка Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуунда ажылдап турар партия обкомунуң кежигүнү И. М. Карпов, партия райкомунуң бюро кежигүнү Л. С. Стародубова, Чаа Чаа-Хөл суурда Тыва АССР-ниң алдарыг тудугчузу М. Е. Лопсан, еске-дээ коммунистер удурткан бригадалар мурнукту одуругларда киргеп.

Районнуң партия организациялары организастыг чорукту, сагыпга-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылды ам-дээ чогуур дөңнеге кодурери негеттинип турар. Чамдык коллективтерде ажыл шагы үзер, ворум-чурум чок чорукту шыңгыы сойгаавар талазы-биле ажыл кошкак тургустунган. Оон түүнелинде эрткен беш айларда 1216 кижи-түн чидирген. Тудугда 6840 кижи-түнүн чидирип боогап. Ынчангаш районнуң үзеткүр бүдүрүлгелери 28 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн, тудугжулдар 786 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүсетпейн берген.

СЭКП ТК-ниң «Арагалавшкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар дугайында» доктаалы чер-черге ворум-чурукну быжыглаарынга, организастыг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды күштеледиреринге ажыл-чорудулгавыстың программазы болуп турар. Районнуң коммунистери, ажылчы чоннары партияның, чазактың айтыльдашыннарын төкпик чонга күүседи эгелей бергенер.

Чамдык хемчеглер алдының турза-дээ районда кем-дерек үүлгедер чорүктүң барын анаяз кергүскен. Эрткен чылдың ол үезинге дөңнээрге бо чылдың дөрт айларында эрэктер сергедир черге киргеннер саны хөй болуп турар. Арага-дарыже сундугуп, ажыл-агыйны сандарадып турар чамдык көжүннерниң иштинде коммунистерниң барын чугаалаар апаар. Райүлетпүр комбинадының директору Т. С. Карманович, райпонуң кадрлар кылдазының эргелекчизи Х. К. Монгуш олар ыяшаш ворум-чурум тайыткан коммунистерге партия талазы-биле хемчет оскаган.

Ам удаасс эгелээр отчёт-сонгулдалыг хуралдар партия организацияларының амыдыралынга онзагай черни эзлээр. Анда чугле отчёттуг үеде чорутқан ажылды түнээр эвес, харын партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр, он ийиги бөш чылды бедик темпилер-биле эгелээр талазы-биле сорулгаларны коммунистер чугаалажыр. Күш-ажылчы коллективтерни шалыпчы ажылиш-ишче мобилизастээвишээн, партия организациялары оң чугула кампанияга белеткенип турар. Отчёт-сонгулдалыг хуралдар үезинде ажылда бар четпестерниң чылдагаанын тодаралып, оны чайладырыкче кол кичээнгейни үгландырар. Шилгүзе районда садыг организациялары эрткен дөрт чылда 16,5 муң рубльге колбаса кыпталарын, 30,9 муң рубльге үүш үзүн, 33,6 муң рубльге макарон кылыптарын чонга чедир сеткеен. Тудугжулар 2,3 миллион түүлбүүк, 1264 кубометр дамир-бетон кылыптарны, 590 тонна цементини, 496 тонна прокатты чедир албаан. Моон бир чылдагааны республиканың хереглекчилер инвентиленъ, тудуг материалдарыбиле хандырар организациялар-

ларның талазындан биске четпес дузе көргүскенинде дээрзин айытса чогуур.

Бисте хөл-биле кылыр ажылдар саны хөй болуп артпышаан. «Шагонартажстрой» трестө, еске-дээ тудуг организациларында шеверлеп ажылдарын механизастээваан. Сүтбараан фермаларында электрилинг саалданы барык-ла чорутпайн келген. Үенин негелдезинге дүүштүр бо талазыбиле шиитпирлиг хемчеглерни алыры хүнүнүң бир чугула айтырыы болуур.

Күш-ажылды организаставарын сайзыраңгайжыдар, сагыпга-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ап туря, бригада керээзинге хөлбээбиле ажыглаары чугула соруга болуп турар. Ынчалзадаа бригада керээзинче шиитиишкин районда ам-дээ оожум чоруп келген. Бо хүннерде чер ажыл-агыйында он бөш коллектив ол чаа ергаже шилчээн. Мал ажылын боторуга-чарыгажже шилчидеринниң баштайгы базымнары кылдынган. Республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунден ол талазы-биле бот-тут дузаны бистиң совхозтарывыска коргузери кузенчиг.

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, анаа СЭКП ТК-ниң Чиңгизине секретары эш М. С. Горбачевтуң илетелдинде айтыкчы үүлдерге дүүштүр чогаадыкчы ёзу-биле, күжениишкинниг ажылдаарын үе негеп турар. Районда бүгү-ле участоктерга «коммунистер ак сетиилдиг күш-ажылдың, бедик медерелдиг чорүктүң үлегерин коргускен турарын, тулээнген ажыл дээш кадрларның харыысалгазын бедидерин чедип алыр үшүлүг бис.

Ш. ООРЖАК.
СЭКП Улуг-Хөм районнуң бирги секретары.

МОСКВА. Неймсыпавда ба- тузунуң бирги каттарынга ма-

ШЫН

2-ги арын. 1985 ч. июль 9.

БҮГҮ ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

СЭКП Төп Комитединиң 1985 чылдың июль 1-де боятын эллчегляг Пленуму ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыяхының ушку сессиязына айтырыгларын чугаалажып кергускен.

СЭКП ТК-ның Чиҥгине сессиязының будүүзүнде чоокну болгаш ыраакы перспективаның стратегтиг угланыышкының тодаргай, партияның Программазының чаа эдилгезинин төлевилелин ажылдап кылып турда чурттуң амгы харыысалгалыг үезин тодаргайлап кергускен. Чугула сорулгалар: экономиканы интенсивтиг көгжүлдениң оруунче шилчидилгениҥ, бүдүрүлгениҥ структуразын эдс тургузарын боттандырарының, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш идит бээрининҥ ажыктыг ергааларын шиҥгээдириниҥ, совет хиинелериҥ чевгай чорүүн үлам ыдай бедидериниҥ, ССРЭ-ниҥ камгалаа күүгүзүн быжыглаарының будүү-будүүн комплекизин бистиҥ мурнувуста туруп турар дээрзин оя демделгээн. Амгы үеде, кажан бистиҥ перспективаларывыс тодаргай кеступ турда, организакчы ажыл, совет политиктиг системаның бүгү звеноларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидери, салган сорулгаларны күүседириниҥ массаларны мобилизастаары бирги чергениҥ айтырыы болуп турар.

Советтерниҥ бүгү чадаларының ролюн бедидериниҥ шугумун партия моон соңгаар-даа чорудар. Күүрүне шиитпирлериниҥ социалистиг экономиканы интенсификастаарыныҥ бүгүнги ажыл-агыы механизмин экижидериҥе бистиҥ партияның эки-ижидериҥе бистиҥ партияның эки-ижидериҥе бистиҥ партияның эки-

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА ЧОРУП ТУР

Юрий Гагарин аттыг пионер лагерининг чанында ногаан шыкта бичии уруглар чыглып алган ойнаан турлар. Баштайгы ушудукчу-космонавтының адын-биле адаан бо лагерьде элээн хей районнардан уруглар чедип келген, омак-хогуг дыштанып турар болду.

Мында пионерлер Ляна Чагар-оол, Куулар Оюу, Аранчаа Алдынай, Сат Чайнаш, Света Бады бир дугаар отрядтың хей-иимнелиг, идепейлиг уруглары.

Пионер лагеринде ажылдап келген ажылактардан Зинаида Майгын-оол, Валентина Оюн культура массалыг ажылдарны эки организастаа турар. Олар өөренишкилер-биле аэропорт чанынга сингенни база аштап, башкеннер. Ажылактарның фестиваль фондузунче 40 рубльди чыгташ, шилчиткен. Анаа бир дугаар отряд идепейлиг киришкен. Отрядтар аразынга спартакиаданы база арттыргеш. Ыры конкурузунуң оюнкары хөлүг эртирген. «Зарницада» оюнкары, делгелгелер болгулаан.

ЧУРУКТАРДА: Гагарин аттыг пионер лагеринде дыштанып турар уруглар.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Хоочунга сөс

АДЫНГА ТӨЛЕПТИГ БОЛУР

Барын бүгү назынымда «Шынның» номчукчузу болуп келдим. Ам назы-харым дээш. Ынчаламыкке солунга черле чеңгыс-даа катап чүве бижип көрбээн мен. Бо магалыг үеде долгандыр амыдыралдың чаагайынга кижиниң чүгле сеткилин хамар. Чамдыкта ижин сеткилиниге таварылгалас ийи-чаңгыс чүүлдер шаранка база ыдыңге бээр, оон харын сагыш сааргык апаар сен.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ап чорудуп эгелээн хемчеглерге өөрүп, аңаа хамаарыштыр чамдык чүүлдер дугайын маңаа чугаалаксаан ийик мен. Бот түүда ол хемчеглерни бүрүнү-биле чүүлдүзүнүп деткип, ылаңгыя 21 хар четпээннерге арага аймаан сактас, ада-иелер болгаш өске-даа улуг кижилер назы четпээннерни эзиртиккен таварылгада, оларга зарыласкала онаар дугайын черле кончуг шын деп бодаар мен.

Чүрттээ эрткеним 78 чыл дургузунда чүнү көрбедим дээр. Ада-өгбелеримниң, улуг кижилериниң ачы-буянныг чаагай чаңчылдарын дээш сактаары, үлегер-чижекке алыры кандыг-даа чонда бар, бистең база ындыг. Мынча чылда чүрттээ келгеш, шыны херек, таакпы тырттым, арага-даа ижип көрбээн мен. Таакпы тырттып, арага ишпээн дээш аарып, эмнинге-даа барып көрбедим. Шагдан бээр-ле ада-иелериниң, улуг кижилерниң чагыг сөзү, чугаазы аныяктарга шүүт-ле дурум болуп чораанын бис эки билир бис.

Мээң ада-ием Салчак Херел, Күжүгет Кээргем: «Улуг улусту дыңнап чор, арага ишпе, таакпы тыртпа» деп эр болгузжемге чагып чорааннар. Оларның чагыгга төлептиг болганымга ыштынде өөрүп чоруур мен. Бай-Тайганың Кара-Сөөк сумузунга «Чалбыыш» МЧАЭ-ден «Тиилелге» колхоз, оон соонда «Тээли» совхозка ажылдап чордум. Кижини күш-ажыл хавстап, алдар-ачка чедирер дижир, аялым ыштынга чораам, Маадыр-оол, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Уруже Шыыраповна Кандан-биле он бир уругну азырап өстүрген бис. Ам оларның аразында башкы, эжи, малчын, механизатор, чоланчы, ужудукчу дээш кандыг-даа мергежилдиң кижилери бар. Уругларым ог-булелерининг, ажы-төлдүг, чонунга бараан боюп чоруурлар. Төлептиг кижилер болзун дээш, өске ада-иелер-биле бир домей, сагыш салып, үттеп-сүргеп чоруур мен.

Араганың кырынга чам үнер деп үвегер чугаа бисте бар болгай. Оон утказы ханы, арага-биже холбажыр болза, оон эки чүве үнмес дээш. Арагага хандыыр болза, онаашкан ажылынга харыысаалга кошкаар, ог-булеге эп-найыраа бакшыраар, ажы-төлүнге, хө-төрелиинге күндүткел кудуулаар. Адаа соонда барып, кадык бакшыраар. Харын-даа бертик-бежелге таваржыр, амы-тынындан чараып болур дээнин оң-дур.

Үе-шаг магалыг-дыр. Кайда-даа амыдыралы хайныкпан. Кандыг-даа ажылга алдар-ат кижиниң кызымак чүткүлү-биле чедип алдынар. Аныяк-өскенге чамдык чүүлдер дугайын чугаалаксаан мен. Чыл санында школдаңы хей оолдар, кыстар доозуп турар. Ол-бо өөредилге черлеринче дыка хей кижи шылгалданы-даа дужаап турарлар.Билим шыырактары конкурсту эрте бергизээр.Дыка хейү өөредилге черлеринче кирөбейн баргаш, алдарынче ээп чайылай бээрээр. Бир чамдыктары ажылдаавас-даа, ада-иезиниң азырайынга олуруптар чоруктар бар. Ындыг хевирлит чижектерни кайыында-даа тып ал болгур. Бай-Тайганың «Тээлиң-даа совхозта ындыглар бар, ол чажыт эвес-ле болгай. Ындыг аныяктар Кызыл-Мажалык — Ак-Довурак — Кызыл аразынга ыяй-бээр аян-чорук кылып чоруп тургулаар. Ажылденсеавас болганындан, кылыр чүве чогундан арагалап эгелээрлер. Арага ижип алганда, аас-сөзү үен-дээн болур. Улугбиче деп чүве ылгаавас, чамдыктары мырыңай хөме таварыыр. Эптиг-ээлдек аас-сөзүдэ чок. Ол черле таварымча чок деп бодаар мен.

Бүгү назынымда кедээре чурттап келген мен. Харын эрткен чылдың августан эгелеп Кызылда чурттап ор мен. Кедээден баштай келген кижиге хоорайга база чаңчыгар апаардыр. Орус дыл билбес болгаш бо-ла айыртынар апаар. Ындыг таварылгада ылаңгыя аныяктар кижиге чогумчалыг харыы бээриндеп бергедээрдир. Дыя-домаавыс биилиппейн баар-дыр бис. Ол-даа канчаар. Найысылар хоорайлыыстың өзүп сайзыраанын кижи көргеш, магадап ханмас-тыр. Хоорайның эзлери кижилер, ылаңгыя аныяктар—шүптү-ле бирден бирээ чокка эң-не бедии культуралыг, чараш аажы-чаңчыг, эптиг-ээлдек болур болза, шыпап-ла тергиин эки.

Кижиден дуза дилээр дээнде бизин аксы-сөзү эптиг болур болза эки-ле болгай, улугну улуг дээр ужурлуг. Чамдыкта көрүп чоруурга: «Таакпың бар бе, ашак, одун бар бе, ашак?» дээш-ле чыккыладыр сөглеп туруп бээр ийи-чаңгыс оолдар база бар. Автобус доктаар черлерге ээлчег бодаавас, кижи базып кээ дег чага чүткүп киреплер. Тоорук сайы дээш өске-даа бок аймаан кайы хамаан чок октөгүлөөтаар.

Эртеен күзүн чүве ийин. Тываның хоочун ыры чогаалчызы, артист чораан Виктор Кок-оолдуң «Хайыраан бот» деп шинзи театрга болуп эгелээн. Бо шинни чаже катап көрбедим дээр. Ынчалзажок шинни чараш чаагай театрга көөрү дег магалыг чүве кайда боор. Уруум Галина билет экээрге, дыка өөрээн мен. Шинге улуг кижилер-биле кады студент оолдар, кыстар зал долдур болган. Чалыы оолдар, кыстарны көргеш, оларны чаптап-даа турдум. Ынчалза-даа шин төнген соонда кончуг эгнек байдалды демги-ле оолдар, кыстар көргүстүлер. Сөөлгү көргүзүг безин орта төнмээнде, залда көрүкчүлериң чартык кезии дурт дээш ыяй болдулар. Чүвениң үжүрүм баштай билбейн, харын орт-халап болган бе деп өскээр сакты берген мен. Херектиң үжүру ындыг эвес болганын сөөлүнде билдим. Төн азар черге төнмарым кымнарны-даа муркай алырыбиле оларның эшкедээни со чүве болуп тур. Мөге-шыырак оолдар таныш-көрүш аайы-биле чара чүткүп-ле турлар. Шинни көөру-биле чүгле аныяктар эвес, улуг назылыг кижилер база хей көөген чораан. Бистер көзек кырганнар хемыктың сөөлүнге чедир маңаш, төнмарыыс алдыыс. Келир үениң аныяк специалистери болур кижилер мындыг болурга черле багай. Хүндүткел, культура, эптиг-ээлдек чорук харын моон эгелээр эвес чүве бе!? Тус-тус өөредилге черлеринде культурлуг чараш аажы-чаң дугайында чугаалажып, өөренип турза-даа, ол бүгү чүлек дошты-биле эртип турарга черле таварымна чок.

Көрүкчүлер-биле артистерниң аразында ижин чара чок чугаазы-даа турар, кедээре-даа шин ойнап чорда шегдап бээр аразында чугаалажып, байыр чедиржир ышкаш ийик чоп.

Найысылаага келгеш, чыл-даа четпедим. Дыка-ла хей ээн чүүлдерни кердүм: Совет Тываның 40 чыльының байырлалу улуг Тиилелгениң юбилейин дээш өске-даа. Шак мындыг үттүндүрбас байырлаадар күнинде «Эрзенгинин» эргэн дыңзыдыкчан тып дээн оолдарны-даа, харын-даа сеткилдиг кызыл чаактыг кысчыгаштарны-даа кердүм. Шыырак эзирик аныяк оолдар, кыстар сес-домаа үш-баш чок дээ болгулаар чораан. Оя багай. Оон черле аныы чүү деп, араганы чүге ижерлерин, ортында-ла хей-иимнинг черинге, чон ортузунга. Оон дугайын боданып, оваартынмес болза черже кайын болур. Аныяк чараш-тыр сиңер, эртембилиге өөренип, келир үениң специалистери болурунга белетенип турар-дыр сиңер. Сиңерге (ылаңгыя арага-биле здоровниксээр ийи-чаңгыс аныяктарга) мээң сүмем-дир ийин.

Чыры чаагай бажында, чаг ыштында бүүрек дег, чүрттээ, күрүмеден пенсиямы-даа ап ор мен. Чоокта чаа кедээ аныяктегийиның профзаявлал обкомундан келдиртиккен болду. Ужурум орта билбейн, сестип-даа турдум. «Чедер» курортка дыштанып халас путёвканы берген болду. Дыка-ла өөрдүм. Чүртүмге, чонунга ак сеткилдиг бараам болурга, ол-ажаан-даа үттүндүрбес, ижин чүгле күш-ажылы-биле наасчараш, үнелиг. Аныяк улус ону черле үттайн бодап, үгээп чоруур болза, чонунгу эки.

Салчак КАНДАН,
персоналдыг пенсионер.
Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

БАРААНЫ ЧААГАЙ

«Тере-Хөл» совхозта улуг чаагай чунар-бажың түттунгандан бээр каш чылдар эрткен. Ол ажоок таварымчалыг черде, суг кыдыында түттуңган. Баштайгы чылдарда чунар-бажың үзүктел чок, чай-ныш-даа дивейн ажылдап турган. А сөөлгү үеде оон ажылдаары товартаан. Оон четпес ажылының дугайында суурнүң чүрттакчыларының хураанга чеже-даа катап шүгүмчүзээн. Шүгүмчүлел соонда шору ажылдай бээр, а элээн үе эртерге, катап-ла биезги чаңче кире бээр.

Чунар-бажыңның ажылдакчыларынга олардың ажылы дээш та канчаар төлеп турар чүве. Бир эвес төлеп турар чүве болза, чүнү кылганы дээш ажыл-агыйга ап турарларын! Херек кырында ажылдаавайн турар чунар-бажың ышкажыл.

Бо ыхре магалыг үеде чунар-бажың чок чүрттээ турар сүүр бар дээрге бүзүреңниг эвес болгу дег. А бистиңде херек кырында ындыг, чүгле баранны чаагай чунар-бажың бар.

Шынаа кедээ Совсын Куңгүрүг сүүрда чунар-бажың айтырыын кажан үзе шиитпирээр ирги!

Х. ДОҢГАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

9. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм. 10.00 — Чаа док. фильм. 10.20 — «Иван Павлов. Поиски истины». Беш сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги серия — «Родился в Рязани». 11.30—11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа док. телефильм. 15.25— «Последнее лето детства». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 16.35 — Концерт. 16.50 — Сэңк ленинчи библиотекам. 17.20 — Концерт. 18.00 — «Ийнги базым». 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — «Арага ишпээн — амыдыралдың негелдезин». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Комедианттыр». 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Фильм-концерт. 8.55 — Док. телефильмнер. 9.30 — Концерт. 10.30 — Уругларның болгаш элээдилерниң шериг-патриоттуг кижиздилгезин. 11.25 — Шыдыраа школазы. 11.55 — Уругларга фильм. 13.10 — Француз дыл. 13.50 — «Өгбүле болгаш школа». 14.20 — Приморьеның телестудиязының программазы. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.30 — «Бисте аалдап келгеннер». 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Азия төвү». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «...Он алды хар болгаш оон-даа улуг назы». 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Зверолов». Уран-чечен фильм.

10. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Фильм-концерт. 9.40 — «Аян-чоруккучулар клуву». 10.40 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильм — 2-ги сериязы. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бурузунуң хөрээ». 15.15 — «Последнее лето детства». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 16.20 — Уран хөлдар. 16.45 — Концерт. 17.15 — Чаа док. фильм. 17.45 — Фильм-концерт. 17.55— Бистиң садывыс. 18.30 — «Курзакның зрителе ырлаа». Фильм-концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде». 19.00 — Мультфильм. 19.10 — «БАМ ургулчулеп турар». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Чаа фильм-концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.30 — «Звероловы». Уран-чечен фильм. 9.50 — ЧССР-ден дамчыдылга. 10.40 — Чаа мультфильм. 11.00 — Мотокросска маргылдаа. 11.30 — Немец дыл. 13.20 — Социалистиг Күш-ажылдың ийи дантыр Мавдыры А. В. Гиталовтуң дугайында дамчыдылга. 14.10 — Театр дугайында дамчыдылга. 15.25 — 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм. 19.00 — «Делегейде болуушкуннар дугайында беседа». 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 20.30 — Волейболга чүрттаар аразының маргылдаазы. 21.00— «Үе». 21.30—22.45 — «Ero зовут Сухэ-Батор». Уран-чечен фильм.

11. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25—«Дириг амытаннар амыдыралы. 10.20—Док. фильм. 10.35—«Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.45 —11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртем-биле күш-ажылдың эвилели». 15.05 — «Последнее лето детства». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 16.10 — «...Он алды хар болгаш оон-даа улуг назы». 16.55 — Концерт. 17.20 — Моолдуң национал байырлалынга уткуштур дамчыдылга. 18.20 — Чаа док. фильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 — «Шинтпирлиг углаңыышкында». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кежээки аялгалар. 22.05 — Силерниң башкыларда чечектер. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.25 — «Капель». Уран-чечен фильм. 10.30 — Мультфильмнер. 10.50 — Школачыларга дамчыдылга. 11.40 — Испан дыл. 12.10 — «Кольцо с голубым сапфиром». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 13.15 — Драматургия болгаш театр. 14.00 — Бистиң садывыс. 14.30 — М. В. Ломоносов — литератор. 15.20— 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Реформаның оруун-даа». 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

19.15 — «Кодээниң шагы». 20.15 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.30 — Ритмнг гимнастика. 21.00 — «Үе». 21.35 —23.10 — «Молодые». Уран-чечен фильм.

12. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Киножурнал. 9.05 — «Ясная полянада музыка». 9.55 —«Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 11.05 — Свердловскиден дамчыдылга. 12.00—12.05 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — Орус чугаа. 15.55 — Киночочерк. 16.10 — Чаа фильм-концерт. 16.25 — Школачыларга дамчыдылга. 17.10 — «Дем каттыжыылгазын». 17.40 — Ивановоның станок кылыр будурулге каттыжыышкынының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 18.10 — Араганың хоразының дугайында. 18.30 — Бичии концерт. 18.45 Бөгүн делегейде. 19.00 — Волейболга маргылдаа. 19.30 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». 5-ки серия. Уран-чечен телефильм. 21.00— «Үе». 21.30 — Музыкалыг телефильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.30— «Ero зовут Сухэ-Батор». Уран-чечен фильм. 9.40 — Чаа док. фильм. 10.05 — Англи дыл. 10.35 — Концерт. 10.55 — «Аян-чоруккучулар клуву». 11.55 —«Дневник, письма и первоклассницы». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 14.55 — Концерт. 15.30—15.35— Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35—«Чомчун уран чүүлүз». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Оны ыяшы шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.30—22.45 — Фильм-концерт.

13. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.05— Балыкчының хүнүнге. 9.55— Улам хей эки барааннар дээш. 10.20 — Аныяк чуруукчулар-биле ужураашкыла. 10.55—«Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 12.05—Концерт. 12.20— «Тиилекчилер». 13.40 — Концерт. 14.05—«Өг-бүле болгаш школа». 14.35 — Улус чогаадыгларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (КУДР). 15.00— Бөгүн делегейде. 15.15—Док. телефильм. 16.15 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Прялкиниң беседазы. 16.45—Мультфильмнер. 17.10—«Билдингирде болза. Бүзүреңниг эвес». 18.10 — Волейболга чүрттаар аразының маргылдаазы. 18.40— Концерт. 19.30—«Бир эвес кадык болуксазыңза». 19.45 — А. В. Гоголь. «Сорочинская ярмарка». 21.00 — «Үе». 21.30— Концерт. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. 23.45— Фильм-концерт. 00.15—00.20— Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.30—Орус уран чүүл. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — Грузин телевидение программазы. 11.00—Док. фильм. 11.10 — Бүгүдеге стадион. 11.40 — Мультфильмнер. 13.00—Кижи чернинг ээзи. 14.00—Суг хаагынга чүрттаар аразының маргылдаазы. 14.35—Телешинниң 1-ги болгаш 2-ги чөзээ. 16.50 — «Театрда—ава шин». 18.10 — Док. фильмнер. 18.45 — Делегейде болуушкуннар долчулалы. 19.00—«Кадыкшыл». 19.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Борец и клоун». Уран-чечен фильм. 23.05— Фильм-концерт. 23.40 — Чаа док. телефильм. 00.00—00.45— Футболга ССРЭ чемпионады.

14. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Концерт. 9.10 — «Спортлотонуң 28-ки тиражы. 9.20 — «Будильник». 9.50—«Совет Эвилелиниң бараан 500н тур мен!». 10.50— «Кодыкшыл». 11.35—«Эртенги почта». 12.05 — Волейболга чүрттаар аразының маргылдаазындан дамчыдылга. 12.35 — «Кодээниң шагы». 13.35—«Музыка киоскузу». 14.05—Мультфильм. 14.20 — Чаа док. телефильм. 15.10—Французының телевидениезиниң программазы. 16.25 — Бөгүн — Балыкчының хүнү. 16.55 — Концерт. 17.45— Мультфильмнер. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Дети как дети». Уран-чечен телефильм. 20.00—«Аян-чоруккучулар клуву». 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт 22.40—22.45— Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чүрүк санында-ла—хүм. 8.30 — Ритмнг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 — Концерт. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15—«Дириг амытаннар амыдыралы. 12.15 —«Кинопанорама». 14.00—БАМ ургулчулевишкен. 14.35—Улус чогаадыгларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (КУДР). 15.00— «Как закалялась сталь». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 16.05 —Док. телефильм. 16.20— Фрунзе хоорайдан дамчыдылга. 16.45 — Телешин. 17.45 — Чаа эртем-тайылбырлыг фильм. 18.05 — Фильм-концерт. 18.55 —Док. чаа фильм—«Халхин-Гол». 19.15—Суг хаагынга чүрттаар аразының маргылдаазы. 20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—«Билиг—күш». 21.00—«Үе». 21.35—22.50 — Чаа уран-чечен телефильм—«Перегон».

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

КЫЗЫЛДЫҢ КУРУНЕНИҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

улус өөредилгезиниң органнарындан чоруткан бижиктиг кижилерге болгаш курлавырже халажыкан дайынчыларга кайыдаа факультетке киреринге дузалаар ийи неделяның белеткел курузун организастап турар.

Киирээлдер 1985 чылдың июль 17-де эгелээр.

АДРЕЗИ: Кызыл, Ленин кудумчузу, № 34, хүлээп алыр комиссия.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ

Новосибирскиниң Совет кооперация садыынын институдуңуң бирги курузунга 1985 — 1986 өөредилге чылында республиканың кедээ черлеринде чүрттап турар үндезин национальдыг кижилерни дараазыда мергежилдерге өөредирибиле конкурстен дашкаар чыып турарын чарлап турар:

— киитиниң чемненилгезиниң технологизазы болгаш ону организастаары;

— садыг экономиказы;

— аъш-чем эвес барааннарның товароведенизи;

— аъш-чем барааннарының товароведенизи;

— ажыл-агый чорудулгазының бухгалтер учёду болгаш анализин.

Институтка өөренип киирер дээн кижилер дараазында эртемнерге шылгалдаар дужаар:

товароведение мергежилиге — математика (бижимелбиле), химия (эвс-биле), географие (эвс-биле), орус дыл болгаш литература (бижимелбиле).

Киитиниң чемненилгезиниң технологизазы болгаш ону организастаарының мергежилиге —орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), математика (эвс-биле), химия (эвс-биле), физика (эвс-биле).

Садыг экономиказы болгаш ажыл-агый чорудулгазының бухгалтер учёду болгаш анализи — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математикага (бижимел-биле), географияга (эвс-биле), ССРЭ төөгүзү (эвс-биле).

Биндиринишкинге кожар чүүлдер:

1. Будурулге черниң удуртукчузунуң, партия азы комсомол организациязының секретарының, профком даргазының ат салганы характеристика-рекомендациязы.

2. Ортумак билиг дугайында документ (боду) болгаш зачёт дакпазынадан үшта бижилге (дипломга кошкан).

3. Күш-ажыл дептеринден үшта бижилге.

4. 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чуруук.

5. Эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

6. Чүрттээ турар черинден шынзылга.

Биндиринишкинни бо чылдың июль 15-ке чедир хүлээп алыр адрези: **667000, Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 31, Тыва респотребсоюз кадрлар киидизи, телефон № 2-27-24.**

ХАРЫЛЗААНЫҢ НОВОСИБИРСКИДЕ ЭЛЕКТРОТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУ

хүндүску болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга дараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын чарлап турар:

автоматтыг электри харыылаазы (АЭХ); хей шугумнуг электри харылаазы (ХШХ) салбырларның мергежилдери; хей шугумнуг электри харылаазы; харылзаа дериглелериниң болгаш тудугларының монтажы; радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы (РХ болгаш РД); харылзаа экономиказы болгаш ону организастаары (ХЭО).

Хүндүску болгаш бот-өөредилге салбырларга биндиринишкиннерни июльдуң 31-ге чедир хүлээп алыр.

Биндиринишкинге дараазында документилерни кожар: ортумак билиг дугайында документ (боду); дээди өөредилге черинге киреринниң характеристиказы; № 286 майыктың эмчи шынзылгазы; 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруук.

Өөренип киирип турар киижилер дараазында эртемнерге киреринниң шылгалдаалары дужаар: математика (бижимел болгаш эвс-биле), физика (эвс-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Автоматтыг электри харылзаазы, хей шугумнуг электри харылзаазы, радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылга факультеттерине киирип турар болгаш аттестадында (дипломунда) эртемнер талазы-биле 4,5 оргумак балл демдектериг база билиниң дугайында документизинде 4—5 демдектериг киижилер киреринниң ийи шылгалдаларын (математикага бижимел болгаш эвс биле) дужаар.

Ол шылгалдаларның түңнелин өзүгаар 8 баллдан куду эвес демдек алганнарны институтка киир санаар.

Киреринниң шылгалдаларының хүүсаалары: хүндүску салбырга — августуң 1-ден 20-ге чедир, бот-өөредилге салбырынга — сентябрь 10-га чедир (элээн каш белүктер). Биндиринишкиннерни болгаш документилерни чорудар адрези: **Новосибирск—125. Киров кудумчузу, 86, хүлээп алыр комиссия.**

НЭИС

Институт Хабаровск хоорайда бот-өөредилге төвүрлүг филиалдыг. Филиалдың коогунда чүрттап турар болгаш эвес өөренирин күзээн киижилерни биндиринишкиннер болгаш документилер чорудар адрези: **Хабаровск—13. Ленин кудумчузу, 73, НЭИС-тиң филиалы.**

редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кармен» 18.20, «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Вий» 11.00, 13.00, 15.00, «Аплодисменты, аплодисменты» 17.00, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шкатулка из крепости» 15.00, «Агония» 16.50, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» киноте атр»: «Чора» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тревожный рассвет» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барын чүктен таттың дургени секундада 5—10, күштелгенде 23 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг.

Кызылга булуттаар, бичче чаъстаар, дыңмырээр. Дүне агаарның температуразы 9—11, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: редакторүүн 2-24-63, редакторүүн орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үеделгелерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстың 2-41-27, информация кылдыстың 2-20-66, культура кылдыстың 2-23-54; кодээ ажыл-агый кылдыстың 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун келбейн баргаанда 2-32-78 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3070.

Тыва АССР-ниң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективиниң телазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01034

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 159 (12849) | 1985 чылдың июль 10, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ХООРАЙНЫҢ ТУГУНДА—ОРДЕН

ПЕНЗА, июль 9. (СЭТА). Хоорайның ажылчы чоннарының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери дээш база Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгеге оларның салыышкының демдеглевишаан. Пенза хоорайны Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Бедик шаңналды тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуран аңаа болган.

Хуралга чыылганнарның чылыг уткааны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов чүве чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден ол хоорайның болгаш областың ажылчы чоннарынга Төрөөн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр изиг байыр чедирген. В. В. Кузнецов Пензаны шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, чыылганнарның диңмиттиг адыш часкаашкынының адаа-биле орденни хоорайның тугунга кадап берген.

ПАРТИЯ-АЖЫЛ-АГЫЙ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралы болуп эрткен..

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралды ажыткан.

«Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтыышкыннарны күүседир болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер болза: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчи З. Б. Шыырап, Тываның геология-шинчилел экспедициязының начальниги В. Л. Авруцкий, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору Д. Б. Бузур-оол, Чадаананың хөмүр-даш разрезиниң өрүмнээр станогунуң машинизи И. С. Качан, Каа-Хем райкүүскомунуң даргазы Ч. А. Удумбара, «Шагонартяжстрой» трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченко, Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири М. Т. Кынырaa, «Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери А. А. Голиков, Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаков, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко.

Актив хуралы чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, бүдүрүлгени интенсификастаар, республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыктыын бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ында айыткан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң айтыышкыннарын болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары күүсетпишаан, бүгү күжүн, арга-дуржулгазын болгаш билиин он бирги беш чылдың, ооң сөөлгү чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш бүгү күжүн салырынга мөөңнээрин актив хуралы бүзүрелин илереткен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНГЕ — ШАПКЫН ТЕМПИЛЕР

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң илеткели

КОММУНИСТЕР, бүгү совет улус СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин сырый каттыжыышкынның болгаш чаңгыс эптиң байдалдарында уткуп турар деп, Г. Ч. Ширшин эгезинде демдеглээн. Съезд бүдүүзүнүң үезинде партия Төп Комитеди чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң өйү келген айтырыгларын эртемге үндезилеп, ленинчи ёзу-биле дидим, чаартыкчы аргалар-биле шиитпирлеп турар. Совет ниитилелдиң, ооң экономиказының, социал, культура болгаш угаан-бодал амыдыралының улам ыңайгы сайзыраңгайжыдылгазының чугула сорулгаларын СЭКП ТК-ның апрель болгаш июль (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң ол Пленумнарга болгаш СЭКП ТК-га чөвүлел хуралга, а ол ышкаш ажылчы чоннар мурнунга илеткелдеринде болгаш чугааларында тодаргайлаан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, экономиканы интенсификастаарынче, камналга болгаш хумагалал чурумун, сагылга-чурумну, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаарынче, кадрларның харыысаалгазын бедидеринче, оларга негелделиг чорукче партияның угланыышкынын, ооң Төп Комитединиң практиктиг ажыл-чорудулгазын бүгү совет кижилер изин-биле деткип турар. Олар партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур, 1985 чылдың база ниити беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

СЭКП ТК-ның июль (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгаанын, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү эш А. А. Громыкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгаанын, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары изин-биле деткип турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле бо чылдың июнь 11—12-де СЭКП ТК-га болган чөвүлел хурал партияның болгаш чурттуң амыдыралынга чугула болуушкун болган деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Эш М. С. Горбачевтуң «Партияның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы» деп илеткелинде совет экономиканың улуг-улуг чедиишкиннерин көргүскен, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин эртем-техниктиг депшилгеге үндезилеп дүргедедириниң эргежок чугулазын ханызы-биле, бүгү талалыг бадыткаан.

Чөвүлел хуралга чугаалашканы ышкаш, чугаа болза, чугле улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң темпизин бедидериниң дугайында эвес, а шынарлыг чаа өзүлдениң, хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчилгениң, стратегтиг чугула угланыышкыннарже дүрген бурунгаарлаарының, экономиканың структуразын эде тургузарының, эргелеп башкарылганың ажыктыг аргаларын ажыглаарының, күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээриниң, социал айтырыгларын улам долу шиитпирлээриниң дугайында болуп турар. Сорулгаларны ынчаар улуг хемчээлдиг тургузар кылдыр иштики негелделер-даа, даштыкы чугула байдалдар-даа негеп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирин бодунуң экономиктиг стратегиязының кол угланыышкыны, улус ажыл-агыйын интенсификастаарының болгаш ооң ажыктыын бедидериниң, а ындыг болганда ниитилел хөгжүлдезиниң чугула сорулгаларын шиитпирлээриниң база кол быразы кылдыр партия санап турар. Улус ажыл-агыйын техника талазы-биле чаартырын боттандырары, ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын шынар талазы-биле чаартыры негеттинип келген. «Бо сорулгаларны шиитпирлээри — соңгаарладып болбас херек-тир, ниити партияның болгаш бүгү чоннуң херээ-дир — деп, эш М. С. Горбачев демдеглээн.— Ынчангаш ону төөгү талазы-биле эң кыска хуусаада, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң болгаш экономиканың ажыктыының эң мурнуку одуруунче чуртту үндүрерин хандырбышаан, шиитпирлээр херек».

Ам кылыр ужурлуг ажылдарның кол угланыышкыннарының бирээзинге партия Төп Комитеди инвенстиция болгаш структура политиказын үндезини-биле эде тургузары деп санап турар. Будүрүлгелерни техника талазы-биле чаартырынче, курлавырларның камналгазынче, продукцияның шынарын эң шалыпкын бедидеринче кичээнгейни угландырар херек деп чөвүлел хуралга айыткан.

Чөвүлел хуралга эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде чурттуң эртем болгаш техниктиг күчүзүн улам ыңай хөгжүдер база ажыктыг ажыглаар талазы-биле, эртем-техниктиг депшилгени эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар, партия ажылының деңнелин чаа негелделерге бүрүн дүгжүр болгаш салдынган нарын, улуг хемчээлдиг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрин хандырар талазы-биле сорулгаларны эң-не ханызы-биле илередип көргүскен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле бистиң практиктиг сорулгаларывысты болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын күүседир талазы-биле сорулгаларны бөгүн тодарадыр ужурлуг бис. Бо сорулгаларны эң быжыг харылзаалыг көөрү чугула, чуге дээрге, республиканың экономиказының болгаш социал амыдыралының шынар талазы-биле улам ыңайгы хөгжүлдези чугле эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, ооң чедиишкиннерин нептередириниң үндезининге чедип алдынар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1976 чылдың декабрь 10-дагы доктаалын боттандырар дээш Тываның ажылчы чоннары сөөлгү чылдарда шудургу ажылдаанын билир силер. Биске чугула ужур-дузалыг ол документинин боттанышкыны республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын улам ыңай хөгжүдер, ооң экономиктиг күчүзүн көвүдедир, ажылчы чоннуң чаагай чоруун бедидер арганы берген.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1985 чылдың апрель 11-де «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» чаа доктаалды, а ол ышкаш «Тыва АССР-де турар будүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарының база албан-хаакчыларының шалың төлевиринге немелделер киирер дугайында» шиитпирни хүлээп алган. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели база чогуур шиитпирни хүлээп алган. Бо бүгү чүүлдер Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттанышкынының, бистиң республикавысты бүгү талалыг улам ыңай хөгжүдер, ооң ишчилериниң амыдырал деңнелин бедидер дээш СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының илергейлээшкини-дир. Ындыг сагыш салыышкын болгаш кичээнгейлиг чорук дээш Совет Тываның ажылчы чоннары СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка ханы өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының бүгү адырларын хөгжүдерин, оларның материал-техниктиг баазазын быжыглаарын, чурттакчы чоннуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культура деңнелин чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, культура, амыдырал хандырылга, кадык камгалал объектилериниң тудуун көвүдеткениниң болгаш социал хереглелдиң өске-даа хемчеглерни боттандырганының күсели-биле бедидерин көрүп турар.

Бирги ээлчегде ажыктыг казымал байлактыг черлерни, тудуг индустриязын болгаш тудуг материалдары үлетпүрүн комплекстиг ажыглаарының тудуг организацияларын быжыглаарының, көдээ ажыл-агый чиг эдин болбаазырадыр күчүлерни көвүдедириниң баазазынга үлетпүр будүрүүшкүнүн дүрген хөгжүдерин хандырары болур. Үлетпүр продукциязының будүрүүшкүнүн 1985 чылдаазынга деңнээрге 1990 чылда 20—25 хуу көвүдедир сорулга салдынган.

Чурттакчы чоннуң аъш-чемниң кол-кол продуктуларынга негелдезин тус черниң будүрүлгезиниң күсели-биле хандырар дээш 1986—1990 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязының будүрүүшкүнүнүң чылда ортумак хемчээлин он бирги беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден 16—20 хуу өстүрери көрдүнүп турар.

Үлетпүрнүң болгаш энергетиканың элээн хөй чаа будүрүлгелерин тудары, ажылдап турарларын делгемчидери болгаш чаарты кылыры доктаалда көрдүнген.

1986 чылда Шушенское — Кызыл аразының электри дамчыдар шугумун Кызылда подстанциялыг кылдыр тудары, республика иштинге он ийиги беш чылда узуну 3000 километр, 110-04 квт. күчүлүг электри дамчыдар шугумну тудары көрдүнүп турар. Кызылдың ТЭС-ти моон соңгаар эде кылыр хемчеглерни боттандырары көрдүнген. Аңаа ниити күчүзү шакта 225 тонна бус будүрер үш котёлду тургузар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогун чылда 150 муң тонна турганындан 500 муң тонна чедир хөмүр-даш казып тывар күчүлүг кылдыр алгыдары. Дус-Дагның дус тывар черин чылда 10 муң тонна турганындан 30 муң тонна чедир казар кылдыр чаарты кылыры көрдүнүп турар.

500 муң кезек даштыкы трикотаж кылыр күчүлүг дааранылга-трикотаж фабриказын Ак-Довуракка тудары, чылда 150 муң алгы, 340 муң дүктүг тон будүрер хой кежинден тон кылыр күчүлүг фабриканы Кызылга ажыглалга киирери көрдүнген. Кызылдың мебель фабриказы делгемчиир (0,7 миллион рубльдиң продукциязын будүрүп турганындан 2 миллион рубльдиң продукциязын будүрер күчүлүг апаар), Шагаан-Арыгга 550 муң рубльдиң продукциязын будүрер уран кылыглар фабриказы туттунар.

Ээлчегде 10 тонна чалаң сут продукциязы кылыр сут заводун Шагаан-Арыгга, макарон болгаш кондитер кылыглар цехтерин Кызылдың хлеб комбинадынга (чылда 3 муң тонна макарон, 1 муң тонна кондитер кылыглары будүрер), 200 муң декалитр эзирт-пес суксун будүрер цехти Кызылдың болгаш Ак-Довуракты пиво заводтарынга кылыры, Кызылдың эът комбинадын алгыдары көрдүнүп турар.

Чаа будүрүлгелерни, тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары үлетпүрүнүң объектилерин тудары, ажылдап турарларын алгыдары, эде кылыры, техника талазы-биле чаартырын 1985—1990 чылдарда боттандырарын көрүп турар. Шагаан-Арыг хоорайга чылда 276 муң тонна цемент будүрер цемент заводу, чижеглей алырга, 80 миллион кезек тууйбу будүрер күчүлүг силикат-бетон заводу туттунар. Кызыл хоорайга 15 муң тонна чыып эптээр демир-бетон кылыглар будүрер күчүлүг көдээ тудуг комбинадын, ниити шөлү 15 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын, 50 муң дөрбелчин метр чазанылга кылыгларын, 18 муң кубометр ыяшты дилдирерин боттандырары болгаш 12 муң кубометр арболит кылыгларын будүрери, 200 муң тонна руда чок тудуг материалдары кылыр үүрмектеп сорттаар комплексти тудары төлевилеттинип турар.

Оон аңгыда 30 муң кубометр ыяш болбаазырадыр заводту Шуурмакка, 80 муң кубометр ыяшты белеткээр болгаш үндүр сөөртүр ыяш ажыл-агый үлетпүрүн Сизимге тудары, Каа-Хемниң болгаш Тожунуң ыяш ажыл-агыйларынга 20 болгаш 10 муң кубометр ыяш болбаазырадыр цехтерни, көжүп чоруур механизастаттынган колонналарга 2,5 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр дузалал баазаларының дөрт объектизин ажыглалга киирери планнаттынып турар.

Республиканың бүгү тудуг организацияларының боттарының баазаларын 1985—1990 чылдарда дыка быжыглаары төлевилеттинип турар. Кызыл ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң 20 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр будүрүлге-техниктиг четчелээшкин баазазын Кызылга тудар, механизация баазазы, 200 машиналыг автобаза, 500 муң рубльдиң продукциязын бээр септелге-механиктиг завод, тускай монтаж организацияларының 2 миллион рубльдиң продукциязын будүрер каттышкан баазазы туттунар, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводун 12 муң кубометр арболит кылыглары будүрер кылдыр эде дериири көрдүнүп турар. Трестиң будүрүлге баазазын 15 муң кубометр чыып эптээр демир-бетон конструкциялар будүрер кылдыр алгыдары болгаш 100 машина кирер гаражты тудары көрдүнген. Ак-Довурак хоорайда будүрүлге комбинадын 5-тен 10 муң кубометр демир-бетон конструкциялар кылыр болгаш 10 муң кубометр ыяш дилдирер күчүлүг кылдыр техника талазы-биле эде дериири, Кызыл-Мажалыктың шлак цегин 10-дан 20 муң кубометр чедир будүрер күчүлүг кылдыр эде кылыры боттаныр. Ол бүгү хемчеглерни боттандырганындан тууйбу будүрер күчү 100 миллион кезек, чыып эптээр демир-бетон 230 муң кубометр, ооң иштинде бажың тударынга 135 муң дөрбелчин метр чедирер арганы бээр.

Автомобиль, агаар, хем транспортунуң, харылзааның болгаш орук ажыл-агыйының чаа будүрүлгелерин тударының, эргилерин калбартырының болгаш эде тударының талазы-биле улуг ажылдарның программазы көрдүнген. Минусинск— Кызыл аразынга нефть продуктулары дамчыдар хоолайны кылыр. Он үшкү беш чылда Тываже демир-орук тударын төлевилээр. Он ийиги беш чылда Абакан —Кызыл, Абаза — Ак-Довурак аразының оруктарын буруну-биле чаартып кылыр. Улуг-Хемни кежир Кызылга ийиги көвүрүгнү тударын база көрүп турар. 150 автобустуг пассажирлер АТБ-зин, 300 чүък машиналыг чүък сөөртүр АТБ-ни, техниктиг ажаалданың «АвтоВАЗ» станциязын 25 ажылчын постулуг кылдыр тударын, Кызыл болгаш Абакан хоорайларга чолаачылар дыштаныр 240 орунну пунктуну ажыглалга киирерин төлевилээн. Кызыл аэропортунуң тудуун доозарын, Тоора-Хем болгаш Сарыг-Сеп суурларга аэропорттарны тударын, Кызылга судно септээр мастерскаяны болгаш чүък өртээлин тударын көрген. Кызылда АТС-ти 8 муң номерге калбартыр, радиорелелиг болгаш кабельдиг шугумнарны тудар, радиодамчыдылга төвүн эде кылыр, Кызылга хоорайлар аразының 800 каналдыг станциязының бажыңын, үш районга харылзаа белдирлерин тудар.

Көдээ ажыл-агый тудуунуң хемчээли дыка өзер. 210 муң баш мал, 186 муң баш куш кирер кажалаарны, дыка хөй кормоцехтерни, продукция шыгжамырларын, мал чеми урар оңгарларны, тракторларның техниктиг хандырылгазын чорудар пунктуларны, автомобильдер турар чылыг черлерни кылыр.

1985—1990 чылдарда 4,6 муң гектар суггатчыткан черлерни ажыглап эгелээр, 6,5 муң гектар шөлдү суггарар суггарылга системаларын эде кылыр, 360 гектар одарларны суглуг болдурар болгаш мурнунда суггаттыг турган 243 муң гектар шөлге дерилгелерни эде кылыр.

Чуртталга бажыңнарын, чырыдыышкын, кадык камгалал, культура объектилерин тудар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле дыка нарын даалгалар бар.

Ниити шөлү 627,6 муң дөрбелчин метр шөлдүг, 16 муң школачы өөренир ниити билиг школаларын, 8 муң ажыг орунну школа назыны четпээн уруглар албан черлерин тудары көрдүнүп турар. Красноярскиниң көдээ ажы-агый институдунуң Тыва филиалының болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, Кызылдың педагогика институдунуң өөредилге-лаборатория корпустарын, Кызыл хоорайга Пионерлер ордузун районнарга 1500 олуттуг культура бажыңнарын, республика музейниң бажыңын, 600 олуттуг кинотеатрларны, 350 орунну эмнелге комплекстерин, Кызыл, Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларга профессионал-техниктиг училищелерниң бажыңнарын тударын төлевилээн.

Чоннуң коммунал ажыл-агыйының болгаш амыдырал хандырылгазын хөгжүдер талазы-биле дараазында даалгаларны көрген: хонукта 19,9 муң кубометр суг дамчыдар, узуну барык 30 километр суг хоолайын, хонукта 11,4 муң кубометр турум суг аксыр, узуну 15,5 километр канализацияны, Кызыл болгаш Шагаан-Арыг хоорайларга районнар котельнөвларын, 4 километр чылыдылга четкизин, 127 орунну гостиницаларны, Кызылга амыдырал хандырылга бажыңын, шывыглыг рынокту, универмагты, ресторанны, чартык фабрикаттар фабриказын тудар.

Санаторий-курорт албан черлериниң, туристер баазаларының болгаш ВЦСПС-тиң шугуму-биле тудар өске-даа объектилериниң даңзызын бадылаан, оларны тудары болгаш чаартыры көрдүнген. Ол дээрге Кызылга суг малгажы-биле эмнениир чер, «Үш-Белдир» курорт, «Жарки», «Азас» туристер баазалары, Кызыл хоорайга эвилелдер аразының Культура бажыңы-дыр.

Будүрүлге, социал-культура объектилериниң төлевилеттинген хемчээлдери дыка улуг деп илеткелчи онзалап демдеглээн.

Чуртталга бажыңнарын, будүрүлге болгаш социал-культура тудугларын бистиң республикага кылырынга шеф дузазын көргүзериниң дугайында 15 областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның партия, совет организацияларының инициативазын СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чүүлдүг деп көргенинге бистиң республиканың ажылчы чоннары канчаар-даа аажок өөрүп четтиргенин илередип турарлар. ВЛКСМ ТК студентилерниң тудугжу отрядтарының 1500-тен эвээш эвес кижини чылдың-на Тываже чорудар.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-де турун турар будүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга ажыл стажы үзүктелбээни дээш ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирни ажылдаанының баштайгы чылы төнгенде 10 хуу хемчээлдиг болгаш дараазының ийи чыл санында-ла 10 хуу улгаттырбышаан, ынчалза-даа ажыл төлевириниң 30 хуу ашпас хуулуг немелде төлевирни доктаадырының дугайында шиитпир хүлээп алган. Айыттынган немелде төлевирлерни бээри-биле ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның үзүктелбес ажыл стажын 1986 чылдың январь 1-ден эгелеп санаарын доктааткан. Ол шиитпирни боттандырып чорудар чорук чоннуң материалдыг чаагай чоруун боттуу-биле бедидер, республиканың улус ажыл-агыйынга кадрларны быжыглаарынга улуг рольдуг болур.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тыва АССР-ниң хөгжүлдезиниң дугайында доктаалдарны хүлээп алганы ооң төөгүзүнге, социал-экономиктиг болгаш ниитилел-политиктиг амыдыралынга чаа арынны ажыдып турар. Тываның ажылишчи кижи бүрүзү хүлээп алдынган документилериниң канчаар-даа аажок улуг политиктиг болгаш социал утказын ханызы-биле медереп билир, оларны күүседиринге бодунуң улуун киириштирери-биле бодун чогаадыкчы, ак сеткилдиг ажылдаарынга белеткээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалында бистиң республиканы моон соңгаарты индустриалдыг хөгжүдериниң, ооң үлетпүр күчү-шыдалын улгаттырарының сорулгаларының тодараттынганын илеткелчи демдеглээн.

ОН ИЙИГИ беш чылдың иштинде үлетпүр будүрүүшкүнүнүң хемчээлин 1985 чылдаазы-биле деңнээрге, 20—25 хуу улгаттырар, тодаргайлаарга, 33 млн. рубльге өзер ужурлуг дээрзин үстүнде чугаалаан болгай, ынчаарга 24 млн. рубльдиң продукциязын ажылдап турар будүрүлгелерден алыр апаар бис. Ооң биле кады үлетпүр-будүрүлге ажылдакчыларының санының көвүдээни-биле чугле 2,7 млн. рубльдиң продукциязы алдынар. Моон алгаш көөргө, будүрүлгениң айыттынган хемчээлин эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглап, шиңгээдиринге үндезилээш, оны интенсификастаарының аргазы-биле чедип алыр апаары билдингирдир. Салдынган сорулгаларны боттандырып чорудар төлээде, бистерге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн эвээш-ле дээрге 16 хуу бедидери, будүрүлгелерге хол-биле кылыр ажылдарның хемчээлин 17 хуу кызырары эргежок чугула боол турар, тодаргайлаарга, ажылдап турар амты будүрүлгелериниң күчүлерин улам-на долузу-биле ажыглаарының бүгү хемчеглерин алыр апаар.

Республикада кол үлетпүр-будүрүлге фондуларының бир рублинге онаалштыр чугле 43,5 көпеектиң, ооң иштинде «Тыва кобальт» комбинатта — 13, «Тыва даг-дугу» комбинатта— 28, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның будүрүлгелеринде — 19,5 көпеек продукцияны будүрүп үндүрүп турар. Будүрүлгени четпес организастаанындан, күш-ажылчы болгаш технологтуг сагылга-чурумунуң кошкаандан, ажылчыннарның мергежилиниң четпезинден дыка хөй будүрүлгелерде бар күчүлерни багай ажыглап турар. Күчүлерни Элегес-Аксының хана материалдары кылыр заводунда чугле 22,5 хуу, керамзит-сай заводунда—7,6 хуу, алгы заводунда — 32 хуу, Хову-Аксының хлеб заводунда—32,9 хуу, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында — 36,2 хуу чедир ажыглап турар. Кызылдың хлеб заводунуң, Кызыл-Мажалыктың сут заводунуң күжүн багай ажыглап турар. Республиканың будүрүлгелеринге чугле доктааттынган күчүлерни долузу-биле ажыглап турган, чылда-ла продукция будүрүп үндүрерин 30 ажыг млн. рубльге көвүдедип болурун санаашкыннар көргүзүп турар. Министерстволарның болгаш ведомстволарның будүрүлгелерниң болгаш организацияларның дыка хөй удуртукчулары, ол ышкаш төпте болгаш чер-черде партия болгаш совет ажылдакчылар-даа ажыл-херектериниң четпес байдалдарынга чаңчыгып калганын дорту-биле чугаалаар херек.

СЭКП ТК-ның айтыышкыннарын ёзугаар будүрүлге күчүлерин долузу-биле ажыглаар, оларның-биле продукция будүрерин колдуунда-ла күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидип турган, көвүдедир талазы-биле тодаргай организастыг, ажыл-агыйжы техниктиг хемчеглерни будүрүлге бурузунге боттандырып чорударының эргежок чугулазын илеткелчи чугаалаан.

Хамыктың мурнунда будүрүлге фондуларының бүрүн четчелээшкин-даңзылаашкының кылырының, будүрүлгелерни чаартырының болгаш техника талазы-биле «дериишкинниң, чаа техниканы шиңгээдириниң, технологияны сайзыраңгайжыдарының, будүрүлгени комплекстиг механизастаарының, ажылдап турар кижилериниң ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидериниң, ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны белеткээриниң болгаш билиин бедидериниң талазы-биле комплекстиг программаны тургузары чугула боол турар.

СЭКП ТК-ның айтыышкыннарын ёзугаар кол-ла күшту будүрүлгелериниң техниктиг чаартылгазынче угландырар ужурлуг. Республиканың үлетпүрүнде кол будүрүлге фондуларының улуг кезии эргижирээн. Үлетпүрде кол технологтуг дерилгелериниң барык 50 хуузу 10 ажыг чыл иштинде ажыглаттынып келген. Элээн будүрүлге черлерин үргулчуладыг үе иштинде чаартпайн келген, чамдык бажыңнар болгаш тудуглар үрелик байдалда туруп турар. Дыка хөй будүрүлге черлеринде эргижирел, элээн дерилгелерни база-ла шак ындыг куду шынарлыг дерилгелер-биле солууру хөй боол турар. Хөй-хөй министерстволар болгаш ведомстволар чыл санында-ла чаа техниканы ажыглалга киирер даалгазын чедир күүсетпейн турар. 1984 чылда чугле 19 будүрүлге чери чаа техниканы

(Уланчызы 2-ги арыйда).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНГЕ — ШАПКЫН ТЕМПИЛЕР

(Эгези 1-ги арында).

шиңгээдир болгаш ажыглаар телазы-биле хемчеглерни күүсеткен. Будурулге черлеринде будурукчулүү эң-не куду боол турар, хол-биле кылыр ажылдарның хемчээли кызырылбайн турар. Амгы үеде үлептүр будурулгелеринде ажылчыннарның 34,6 хуузу хол-биле кылыр ажылды күүседип турар. Хол-биле кылыр ажыл Ыяш ажыл-агый министерствозунда—64,0 хуу, авто. септелге заводунда—46,2, Кызылдың эът комбинадында—55,5, сүт комбинадында—47,7 хуу боол турар. Будуг үлгени механизастаарының өйгырыын министерстволар болгаш ведомстволар кызымаккайы-биле, быжырымчалыг шиитпирлеевин турарын чугаалаар херек. Дыка хой будурулгелер, ылаңгыя чурт иштинниң, одалга, аъш-чем үлетпүр будурулгелери хол-биле кылыр ажылды ажыглаар, эргижиргээн технология ёзугаар ажылдап турар. Курлаавырлар камнаттынар технологияны херек кырында шиңгээтпейн турар.

Он нэнги бөш чылда болгаш оон дараазында-дее чылдарда бистер СЭКП ТК-ның айтышкыннарын ёзугаар эң мурнакчы техниканы шиңгээдир, эң бедик экономиктиг боогай социал факторларны будурукчулүүн эң-не куду боол турар, хол-биле кылыр ажылдарның хемчээлин кызырылбайн турар. Амгы үеде үлептүр будурулгелеринде ажылчыннарның 34,6 хуузу хол-биле кылыр ажылды күүседип турар. Хол-биле кылыр ажыл Ыяш ажыл-агый министерствозунда—64,0 хуу, авто. септелге заводунда—46,2, Кызылдың эът комбинадында—55,5, сүт комбинадында—47,7 хуу боол турар. Будуг үлгени механизастаарының өйгырыын министерстволар болгаш ведомстволар кызымаккайы-биле, быжырымчалыг шиитпирлеевин турарын чугаалаар херек. Дыка хой будурулгелер, ылаңгыя чурт иштинниң, одалга, аъш-чем үлетпүр будурулгелери хол-биле кылыр ажылды ажыглаар, эргижиргээн технология ёзугаар ажылдап турар. Курлаавырлар камнаттынар технологияны херек кырында шиңгээтпейн турар.

Он нэнги бөш чылда болгаш оон дараазында-дее чылдарда бистер СЭКП ТК-ның айтышкыннарын ёзугаар эң мурнакчы техниканы шиңгээдир, эң бедик экономиктиг боогай социал факторларны будурукчулүүн эң-не куду боол турар. Дериг-хереклерни болгаш агрегатгары автоматчыткан башкарылга-биле ажылдадырын шин. гээдир, эргижиргээн деригнерни солуур херек. Ол бүгү комбинатка продукция будуруп үндүрерин ковудедир болгаш будурулге технологиязын сайзыраңгайыдары эргежок чугула боол турар. Дериг-хереклерни болгаш агрегатгары автоматчыткан башкарылга-биле ажылдадырын шин. гээдир, эргижиргээн деригнерни солуур херек. Ол бүгү комбинатка продукция будуруп үндүрерин ковудедир болгаш оны будуреринге черыгдаларны кызырар арганы бээр.

Чиик, аъш-чем, ээт-сүт, чурт иштинниң одалга үлетпүрүнүң будурулгелерин үндезини-биле чаартыры болгаш техниктиг эде дериишкинин чорудары, оларга бедик будурукчулүүт технологтуг дерижелерни, чиг эттн артынчы чок кылдыр болбаазыредырының механизастаттынган болгаш автоматчыттынган шуушпүрүлгө шугумнарын чагыры боогай ажыглаары биске эргежок чугула.

Бистер ажылдап турар будурулгеперни чаартыры болгаш техниктиг эде дериңри-биле чергелештир чаа, амгы үениң будурулгелерин тудуп тургузуп турган, республиканың индустриялдыг хөгжүлдезинче доктаамал киңээнгейни база салып үжүрлуг бис. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгоп РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдарында эң чоокку чылдарда ындыг будурулге черлерини тударының программазын тодаргаткан. Ынчангаш оя программаны чедиишкинниг боттандырып чорударының бүгү үүлдерин кылыр херек.

СЭКП ТК-га болган чөвүлел хүралга техниктиг хөгжадылганың эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге ажылчы чонкарның эээлэ эвес рольдуун демдеглээн. Бо беш чылдың дөрт чылдарында республикага 3 муң чаартыкчы сөнаалдар киргөн, оларның иштиңдеп 2700-зүн будурулгеге ажыглаан, чаартылга ажылдарында 296 муң рубль болган, ынчалза-дее оя сөнаалдарны ажыглаалга киңиргөнинден 4 млн. рубль эконо-миктиг ажык алдынган. Ажыл-ыы чонкарның техниктиг хөгжадылгазын хөгжүдеринің улуг аргалары амдее чедир ажыглаттынмайн турар. «Тыва кобальт» комбинатка, Кызылдың сайгарылга бааэазынга, дээреңылга фаб-риказынга 1984 чылда 1983 чылдыындан ээлэш санның чаартынны сөнаалдар аңирттин-ген. Чурт иштинниң, аъш-чем үлетпүрүнде болгаш чамдык оска-дее адырларның будурул-гелеринде чаартыкчы ажыл дыка сула чоруп турар. Чаартыкчылар болгаш хөгжадыкчы-лар-биле ажылды эңиждеринче доктаамал киңээнгей салып, оларны бүгү талазы-биле деткинир херек.

«Бөгүн кол-ла чүүл болза, организастыг, экономиктиг болгаш социал факторларны мобилизастаары, корум-чурум. ну тургузары, харыысалганы болгаш сөгыяга-чуруумну бедидери, будурулгени болгаш күш-ажылды организастаарын эңиждери болур — деп, эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-га чөвүлел хүралга чугаалаан. — Будурулге бүрүзүнден, будурулге участогу бүрүзүнден эңе ээлэш немелде акша-хөреңги-биле, харын оя шуут чокка-дее эң улуг түңнелдерни ап болур звеноларны тодарадыр херек». Үлетпүр будурулге бүрүзүнүң ажылын ханы-зы-биле аналиэтээри, будурулге хемчээлин улгеттырар курлаавырларны улам долузу-биле ажыглаарынга бүгү үүлдерни кылыры, хожудан туларлаарже киңээнгейни күштелдирери, оларның ажылга эки коргузуглерни чедип ашы-рынга дузалаары эргежок чугула боол турар.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында республиканың кодээ ажыл-агыйын улам хөгжүдер талазы-биле улуг-улуг хемчеглерни кергенин эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-га чөвүлел хүралга чугаалаан. Үстүнде чугаалаанын ышкаш, он бирги беш чылда чедип алдынган чылда ортумак дөңнел-биле алырга, кодээ ажыл-агый продукциязын будурерининң чылда ортумак хемчээли 1986—1990 чылдарда 16—20 хуу үлгеттырары көрдүнүп турар. 1990 чылдарга чедир дээр совхозтарга терээ будурерин 214 муң тонна, картофельдан — 31, ногаалдарны — 15 муң тонна, эттн (дириг дөңзинге-биле) — 31 муң тонна, сүттү— 40 муң тонна, дүктү (волокно-биле) — 2210 тонна болгаш чуурганы — 37 млн. чедирер үжүрлүг.

Бүгү агроүлетпүр комплексизин улам интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидерининң эртем болгаш техниканың чемнээшкиннерин, мурнакчы дуржулганы будурулгеге шиңгээдирининң кодээдже тургустунган экономиктиг күүлерни улам-на долузу-биле, уре-түңнелдиг ажыглаарының күселинбиле оя харыысалгалыг сорулгаларны күүседирин хандырып болур. Оон материалдыг үнде. зиннери бисте салдынган. Сөөлгү үйн беш чылдың иштинде республиканың кодээ ажыл-агый будурулгезинге 615 млн. ажыг рубль капитал салыышкынын салган, куш-ажылдың энергия-биле хандырылгазы 1,4 катап улгаткан. Ынчалза-дее капитал салыышкыннарның эгидилгези дыка четпес болуп турарын чугаалаар херек. Бо беш чылдың дөрт чылдарында кодээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак будурүүшкүнү оңгу беш чылдың дөңнелинден чуг. ле 5,6 хуу ковудээн. Хожу-дөвшкынны ажып эртери, кодээ ажыл-агыйның интенсивтиг хөгжүлдезин дүргедедири — бистиң эң чугула сорулгавыс.

Агроүлетпүр комплексизиниң бүгү адырларынга нептерээр үжүрлүг эртем-техниктиг деп. шилгени дүргедедиринге үн дезилээш, кодээ ажыл-агыйны химижидеринің, мегенизастаарының болгаш электрижидеринің программазы бисте бээр. Амгы үеде ол сорулганы үлам-на ханызы-биле эртемге үндезилээш, шиитпирлээрни чугула боол турар. Ол хемыктың мурнунда хөрзүнүң болбаазыредырда ону комгалаар технологиязын сайзыреңгайыдары, эртемге үндезилеттинген терилга эдлечештирилгезин шиңгээдири, бедик дүүгүт бээр сорттарны районнудары, культуреларны өстүрериниң индустриялдыг болгаш интенсивтиг технологияларын шиңгээдири дээн ышкаш, ындыг сорулгаларга хамаарыжыр. Сөөлгү үеде ол үгланыышкын-биле ээлэш эвес күүлдер кылдыныл турар. Ынчалза-дее айыттынган сорулгаларны күүседириндө комплекстиг хемчеглерниң чогу кол чепсек чүүл боол турар.

Чамдык районнарда болгаш ажыл-агыйларда хөрзүн комгалаар технологиявың чүгле чамдык аргалерын ажыглаап турар. 1984 чылда Бии-Хем, Каа-Хем, Танды районнарда хөрзүнүң ындырбайн чарган чергелериниң шөлү, Сүт-Хөл, Танды, Каа-Хем районнарның совхозтарынга — хөрзүнүңүң үрелиринге удур кылган тускай сөөлкалар-биле ажаа терээ чөшүрээры кызырылган. Ажыл-агыйларда шөлдерниң дииндекгериниң калбавның хемчээлин улуг эвес кылдыр кезектээр арганы оожум бот-тандырып турар. 1984 чылда ол ажылдар чүгле «Суклак», «Коммунизмниң херели», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Совет Тыва» совхозтерге чоруттунган. Бир гектар терилга шөлүүге 90 килограмм минералдыг чемнишчидилге хөрегледиттинин турда-ла, чүгле 38 килограммны теп турар болгаш ол чемнишчидилгелер түңнел чок ажыглеттынып турар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга районнарның совхозтарында болгаш оска-дее районнарның чамдык ажыл-агыйларында минералдыг чемнишчидилгелерни ажыглаарда агрохимиктиг карталарның айыткан чүүдерин барымдаалавас, чемнишчидилгелерни ажаа-ла керек-биле хемчээп, чешкенлеп турар. Ажыл-агыйларда химизацияның пунктулары болгаш отрядтеры-дее чок азы ажыылдаавйн, шөлдерни комплекстиг-биле агрохимиктиг культуржударын кылбайн турар.

Совхозтарның шөлдерниң минералдыг чемнишчидилгелерни тус-тус шөлдерге төгөрни дыка ээлэш хемчээлдиг кылып турар. 1984 чылда чүгле 124 муң гектарга үрезиниер-биле кады хары үгда чемнишчидилгелерни төккен, оон иштинде терээ культурелары-биле кады 100 муң гектар шөлүге ыңдыг арганы ажыглаам. Тус-тус шөлдериниң байдалынга тавыштыр ачылай төккен азот-фосфор чемнишчидилгелериниң чартык хемчээлин бээжи чайлан өдөргөн черден кызыл-тастың гектар сөңыңдан-не 6 центнер немелде дүүгүдүн бээрни мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы коргузуп турар. Амгы үеде башкир КАИ-ниң, СибКАЭШИ-ниң, СибММЭ-ниң болгаш оска-дее өөредилге база эртем албан черлериниң тургускены СЗС-2,1 сөөлкаларга кожар хереклерни ам он сорулгаларга ажыглаары-биле кылып үндүрүп турар.

Хоралекчылар-биле демисеживиниң биологтуг хевири дээн ышкаш, ындыг тавыштыг арганы ажыл-агыйларда четпес нептерөдип турар. 1984 чылда ол арганы чүгле 2,9 муң гектар черге ажыглаан.

Органиктиг чемнишчидилгелерни совхозтарның хой ыяруузунда четпес ажыглап турар. Бир гектарга-ла 8—9 тонна органиктиг чемнишчидилгелени чаштырар тургаш, бистө чүгле 0,5—0,6 тонналы ажыглап турар. Органиктиг чемнишчидилгелериниң хой кезиин бедүүн арга-биле чаштырып турар. Чемнишчидилгелерни дээштиг кылдыр ажыглаар талазы-биле ажыды шиитпирлиг эңиждери бистен негеттинип келген. 1990 чылга чедир үеде хөрзүнге 350—400 муң тонна органиктиг, 34 муң тонна чедир минералдыг чемнишчидилгелерни төгөрни эргежок чугула. Чер ажылын химижидер талазы-биле даалгаларның күүсеадезинге чөгылыш чок шыңгыы контрольду Кодээ ажыл-агый министерствозу, СЭКП райкомнары, райүүскомнар тургузар үжүрлүг.

Тараены, картофельди болгаш ногаалдарны өстүрериниң интенсивтиг технологияларын шиңгээдир ажыры оларны будурерин ковудедириниң кол угланыышкынны болган турар үжүрлүг. Гектарден-не эң-не хой продукцияны ажырын хемдыраар төлээдө, шөлдерге бүгү бар курлаавырларны мөөңнээри негеттинип турар. Интенсивтиг технологиялар дээрге-ле хамыктың мурнунда бедик дүүгүттүг сорттарның культуреларын чер эзлчештирининиң системазын ёзугаар өстүрери, агротехниктиг аргелерның бүгү комплексизин шыңгыы сагыыры, хөрзүнүң хаттың болгаш сугнуң үрээринден комгалаар, шыкты мөөңнээр болгаш чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарыы-дыр. Үнүштерниң минералдыг чемнишчидилгезин кылыры, шөлдерни бок үнүштерден, аарыларден болгаш хоралекчылардан комгалаарының комплекстиг аргелерын ажыглаары негеттинип турар. Дүүгүт ажаал алыр ажылдарны шыпкын чорудерын, куш-ажылды организастаарының керээлиг аргаларын ажыглаарын интенсивтиг технологиялар негеп турар. 1990 чылга чедир үеде республикага 45 муң гектардан ээлэш эвес шөлдерге — бүгү төрөө культуреларының 26 хуузунга, картофельдиң — 2 муң гектерге—64 хуузунга, ногаалларны — 500 гектерге — шөлдүң 62 хуузунга өстүрер. Мону эң бетинги сорулга кылдыр сөнаал болуур. Интенсивтиг технологияларны ажыглаары дүүгүттерни программалыг өстүреринге арганы бээр болгаш моон соңгаар киңээнгейниң төвүнге ол турар үжүрлүг. Кодээ ажыл-агый культуреларын өстүрериниң интенсивтиг технологияларын шиңгээдип алыры дээш удуртукчуларның, бүгү агротехника албанының харыысалгазын партия, совет органнар бедидер үжүрлүг.

Хой күш болгаш материалдыг үүлдер чарыгдаттынар ажылдарны кызырар арганы бээр технологияны шиңгээдип алыр талазы-биле шиитпирлиг ажылдаары бистен негеттинип турар. Кедизинде барып тускай сөөлкаларны, культиваторларны, оска-дее машиналарны болгаш дериг-хереклерни, холбаштырган технологиялар-ны калбаа-биле ажыглаар үжүрлүг бис.

Эртем-техниктиг депшилгениң чадыңшыннерин чөрни мелиорастаарыге ажыглаары бистиң практиктиг ажыыныстың чүгүле угланыышкынны болуп турар. 1985—1990 чылдарда республиканга чөрни мелиорастаарының узун хуусаалыг программазын 1984 чылдың ноябрьда СЭКП обкомунуң V пленумунга бадылаанны биледингир болгай. Суггатгыг чөрниң гектар бүрүзүнден 18,5 центнерден ээлэш эвес тараены, 176 центнер ногаанны, 107 центнер картофельдан болгаш мал чемнээш болгаш оска-дее культуреларның бедик дүүгүдүн алыры — бистиң шиитпирлээр үжүрлүг практиктиг сорулгавыс-тыр. Ону чедип алыр талазында, мелиорастаттыг системаларның телеңилелинде, тудуунда болгаш ажыглалында четпестерни чайгаадыры эргежок чугула. Суггарылганың депшилгезин арганарын идепкейлиг шиңгээдир, чашкынналдырар ДДН-100 машиналарны, «Фрегаттарны», «Сигма» деп дериг-хереклерни, чөзталдырар шлейфтерни (ДШ-25), а оя ышкаш чектер ёзугаар лиманный суггарылганы калбаа-биле ажыглаар херек. «Сигма» деп дериишкинни киириштир ажыглавышаан, 1990 чылга чедир механизастаан суггарылга шөлүн 50 муң гектар чедирерин көрдүнгөн, ол чоруук 340 суггатчыны ажылдан хостаар арганы бээр. Чок ёзугаар суггарылганы (ямаан суггарылганы) 1280 гектар чедирер. Культураларның бедик дүүгүдүн алырынга суггарны камналгалыг чарыгдаарын хандырар дамдыладыр суггарылганы кылырынче эгелеп кирер. Черни депшилгелиг суггарарының арганарын партия, совет органнар, Кодээ ажыл-агый министерствозу, кодээ ажыл-агый органнары чедип алыр сорулгалыг.

Мал ажылын чемнөр-биле хандырары — доктаамал сагыыш сөөлышкынның чүүдү болуп турар. Мал чемнерин белеткээр талазы-биле ажыл сөөлгү үеде ээлэш эңиждээн, ынчалзажок бо чугула айтыыр ам-дее эңизинге чедир шиитпирлеттинмээн. Мал чемнерин белеткээрининиң депшилгелиг аргаларын ажыглаавышаан, оларның шынарын болгаш сөнаал кемнээр арттырар төлээдө, уяуг ажылды кылыры бистерден негеттинип турар. 1984 чылда 1 болгаш II класстың сигенин чүгле 31,3 хуу, силосту— 30 хуу, сенажты—25 хуу, витаминниг сиген долганын—36 хуу белеткээн. Депшилгелиг аргаларны ажыглавышаан, мал чемнеринің шынарын шиитпирлиг эңиждери негеттинип турар. Сигенни прессташрын, ону агаар-биле кадырарын, химиктиг консерванталарны ажыглап тургаш, мал чемнерин силоставарын, холумактаан силос чемнерин болбаазырадып белеткээрин болгаш оска-дее аргаларны калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула.

МАЛ АЖЫЛЫН хөгжүдеринің айтырыгларының дүгөйында чугаалап керейн. Малдың бүгү хевирлериниң бөш сөнын өстүрери, мал ажылының продуктулуун бедидери — бистиң кол сорулгавыс. 1981 чылдаазы-биле дөңнээрге, республикада мыйыстыг бода малдың бөш саны 1985 чылдың январь 1-де медээ ёзугаар 4,8 хуу кызырылган, оон иштинде инектер 700 бөшкө азы 1,9 хуу, хойнуң болгаш ешкүнүң бөш саны— 23,7 муң азы 2,4 хуу кызырылган. Онгу бөш чылдың эңмеерлишкен үезин ёзугаар алырга, амгы бөш чылдың дөрт чылдарының дургузунда сөөр инектериң бөш санынган чылда ортумаа-биле сүт сөөлдээзы 1632 килограмм тургенинден 1310 килограмм азы 19,7 хуу кызырылган. Оя-ла үеде бызаа алыры чүс бөшкө онаалтыр ортумаа-биле 68 тургенинден 55 чедир ээлэшкэн.

Амгы үеде ,эки үжелдүг мыйыстыг бода малдың бөш саны совхозтерде—72,3 хуу, хойлардың—68,8 хуу, ешкүлөрниң—59,9 хуу болуп турар. Бо дээрге, 1974 чылдаазыңдан: мыйыстыг бода мал талазы-биле—11,2 хуу, хойлардың— 3,9 хуу, ешкүлөрниң—31,2 хуу чевыс дөңнелдиг болгаш.

Совхозтарга сүттүг инектериниң баш сөнын өстүрер сорулга-биле симментал уксаалыг малдар-биле хөйнекташтырар ажылды эгелээн. 1986—1990 чылдарда Кодээ ажыл-агый-ның дуржулга станциязының болгаш «Саян» совхозтуң бааэазынга төрүүр 5 муңдан ээлэш эвес инектерни хөйнектээры нөрдүнгөн. Бо ажыл Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш уксаажы-дылга каттыжыышкынының омза кичээнгейин негеп турар.

Красноярскиге өстүрген чиңге болгаш чиңге нөрын дүктүг хөйларны хөйнекташтырып өстүрер талазы-биле шиитпирлиг ажылдаары бистердең негеттинип турар. Бо чүгүлө ажылды С. Тока аттыг совхозтуң бааэазынга, «УТКА 25 чылы», «Революциянын чалбыыжы» совхозтарга, Дуржулга станциязынга чорудары нөрдүнгөн.

Бо бүгү ажылдар республиканың уксаажыдылга каттыышкынының ажылын шыңгыы эңиждерин негеп турар. Ында бөгөй эвес будурулге бааэазы тургустунган. Ынчалзажок ону четпес ажыглап турары хомудавның. Амгы үеде уксаажыдылга комплекизинде 16 будурулге кажаалары кур турар. Чоокку үеде ында чыл бүрүде будурукчу 100 бутканы болгаш 800 кошкарны өстүрери эргежок чугула. Оларны совхозтарга өстүрүп бээрн малдың уксаазын эңиждерине чугула үжүр-дүзелиг болур.

Селекция-уксаажыдылга ажылын ышкы, сарлык, хаван болгаш мал ажылының оска-дее адырларынга калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула.

Төрүүр малдың баш сөнын план ёзугаар өстүрерин бот. тандырбайн чыткаш, бо сорулганы чедип алыры болдунмас дээрзин онзалап демдеглээр бодаан ийик мен. Үстүнде сорулгаларны чедип алырын республиканың мал ажылының зона системалары тодаргайлаан, ынчалзажок Кодээ ажыл-агый министерствозунуң талазындан контроль чогундам бо ажыл кошкаан. Планныг даалгаларны эштер Б. Б. Балчир, З. Е. Шин, Л. К. Шишова олар амыдыралга чигээн-биле боттандырар үжүрлүг. Бо сорулганы практика кырынга боттандырары эргежок чугула.

Сүт будурериниң шуушту-рулга-цех системазын долузу-биле нептередири, бызаалар, хураганнар өстүрериниң чогумчалыг аргаларын ажыглап эгелээри, шилип алыры негеттинип турар. Мал ажылын чорударының технологиязында шиитпирлеттинмээн оска-дее айтырыглар бар. Мал ажылынга, кодээ ажыл-агыйның оска-дее адырларынга мурнакчы технологияны нептередир талазы-биле ажыл бисте багай тургустунган. Ол-бо аргаларны нептередир дээн орелдажыышкыннарга хөй-хөй удуртукчуларның болгаш специалистериниң чаа үүлдү херекке албазы, инициативе чогу болгаш оларның билиглериниң куду дөңнелдии шаптыктап турар. Куш-ажылдың мурнакчы аргаларын идепкейлиг нептередиринге республиканың болгаш районнарның партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнарының чүткүлдүг болгаш турыштуг чоруу база ол ышкаш арга-дуржулгазы чедишпейн турар.

Депшилгелиг технологиялар-ны шиңгээдип нептередири амгы үениң техниказының ажыглалы-биле сырый холбаалыг. Бөгүн чер ажылында хөвү ажылдары (терээ болгаш сидос культуреларын тарыыры, чөштырары болгаш ажаары) долузу-биле механизастеттынган-дее болза, картофель болгаш ногаалар өстүрери база ол ышкаш мал ажылы эң ээлэш механизастаттынган адыр болуп артпышаан. Совхозтарда инек сөөлдээзын механизастеванының дөңнели 70 хуу, мыйыстыг бода малдың фермаларында инекке чемнер үлеп бээрн болгаш кажаа иштинниң өдээн ашгаарының механизастаттынганы 50 хуудан ээлэш. Чер база мал ажылынга машиналар системазын ажылдап кылырын үлептүр бөгүн колдуунда дооскан. Сорулга чүл дизе, адырларны оон-биле комплекстиг чепсегларын хандырары болгаш ол бүгүнү чогумчалыг кылдыр ажылгаары. Дорту-биле чугаалаарга: ээлэш эвес техниканы ап турар бис, чылда 9—10 миллион рубль, бир совхоз санынга-ла 150—160 муң рубль. Ажыл-агыйларның техниктиг курлаавырларының баланзызында 60,5 миллион рубль, ынчалза-дее техника чедишпейн турар, чүге ээлэрге ону ажыглап турары будурукчулүг эвес, оон чамдык кезии шуут ажыгаттынмайн турар.

Иштизи-биле кодээ ажыл-агыйны механизастеары болгаш электрижидери-биле бүгү ажыл-агыйларга машине-трактор парыгын эңиждерн, амгы техника болгаш технологияны, септелгениң болгаш машине-трактор парыгының техниктиг хандырылгазының мурнакчы хевирлерин болгаш аргаларын идепкейлиг ажыглаары биске негеттинип турар.

Сельхозтехкүрком бодунуң ролюн мөзөө бедидер үжүрлүг.

Республиканың кодээ ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарның ажыглалының ажыктыын хандыр ёзөрөнүн, бар объектилерни чаартырынче болгаш техниктиг эде дерижелерни ажыглаарын чорудары херек болуп турар. Сөөлгү үш чылдарда совхозтарның будурулге тудуунга 56,3 млн. рубль капитал салыышкыннерының чүгле 4 млн. рублин тудугларны чаартырынга болгаш техниктиг эде дерижелерни үндүрген. Будурулге объектилерни тударын планнаарының айтырыгларын Кодээ ажыл-агый министерствозу эрелгей болгаш харыысалга чок көрүп турар. «Совет Тыва» совхозта электри база сут-биле хандыртынган кайызы-дее 6 муң баш хой ажаан чемгерер 5 шөлдерни тутканы, ынчалза-дее оларның чүгле чаңгызы ажыглалда, артканнары хос турар. Ол-ла совхозта 1000 бөш мыйыстыг бода мал чемгерер шел база курут турар. «Искра» совхозта 8 муң, «Чаа орук» совхозта 3 муң баш шээр мал ажаан чемгерер шел, «Мерен» совхозта төрүүр 1400 баш хой ажаазы, Ленин аттыг совхозта мыйыстыг бода мал ажаан чемгерер шел ажыглаттынмайн турар.

«Саян» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтерде шекте 15 тонна комбикорм будурер комбикорм цехтерни ажыглаалга 1981—1982 чылдарда киңирген, ынчалза-дее ол объектилерни дужааган хүнүнден бээр ажыглап корбээн, дериглери төймеглаттынган. «Улуг Октябрь» совхозта баланс ортээ 73 муң рубль өртектиг мал чемнериниң дужаттынган цеги дөрт чыл дургузунда ажыглаттынмаан. Дүрген болгаш эң бедик беримчеин ол болур черже капитал салыышкыннарын бирги ээлчегде киңирери чугула.

КАПИТАЛ тудугда байдалды эртем-техниктиг депшилгени шиитпирлиг дүргедедириниң туружундан барымдаалап кеөрүм СЭКП ТК-га чөвүлел хүралга эш М. С. Горбачев демдеглээн.

Капитал тудугну организастаарын үндезини-биле эңиждерн биске эң чугула сорулга. Керээлиг ажылдарның хемчээлин үлгеттырар талазы-биле республиканың тудуг организацияларында кончуг улуг сорулгалар туруп турар. Он нэнги беш чылдың дургузунда «Тыва тудуг» трест 165 млн. рубль, «Шагонартэжстрой»-130, «Тыва кодээ тудуг»—135, «Тыва суг тудуг»—60, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны—80, ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң тудуг кезектери 70 млн. рубль хемчээлдиг ажылдарны кылыр. Өске организациялардың кылыр ажылының хемчээли база ээлэш оскен.

Капитал тудугда ажыл-херек коскүзү-биле эттинмейн турар, ол ёдыр интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче оожум кирип орар. Тудугжу хөй-хөй коллективтер күрүне планның күүсетпейн, объектилерниң ажыглаага киреринің хуусаавзын үзүп, дең-дескн ээлэс болгаш карылгалыг ажылдап турар. Будурулгени болгаш ажылчыннарның күш-ажылын эки организастаар, инженер ажылдың дөңнелин бедидер, тудуг кадрларын белеткээр болгаш ажылга быжыглаары-биле тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының будурулгелериниң удуртукчуларының ажылын чедир терыыштыр тургуспейн база хөрыысалгазын бедитпейн турар. Тудугну индустриализастаарының дөңнели оожум чоруп турар.

Беш чылдың дөрт чартык чылдарының дургузунда 115,5 млн. рубльдиң капитал салыышкыннары республикада чедир шиңгээттинмээн, кол фондулар 88,8 млн. рубльге чедир кыдынмаан. Керээлиг коя организациялар планнарын чыл санында-ла күүсетпейн келген. Беш чылдың эрткен үезинде 72 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кыдынмаан, оларның арезында «Тыва тудуг» трест — 20,8, «Шагонартэжстрой»—16,7, «Тыва кодээ тудуг» — 8,7, ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң тудуг организациялары 19 млн. рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан. Трестерниң эргелелдерини удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдекчылары, партия организациялары боттарының ажылдарында четпестерни бо чылда база ооожум эдип турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Өөвүр районнар болгаш Кызыл хоорай объектилер тудуун кончуг чавыс чорудуп турар.

Капитал тудугда ажыл-херектерни үндезини-биле эңиждери-биле ажылдың дераазында кол угланыышкынарынга күүсеннишкиннерни мөөңнээри чугула.

Ол дээрге —тудуг индустриязының, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң будурулгелериниң бар күүлерини долузубиле ажыглаары, керээлиг тудуг организацияларының баазаларын быжыглаары-дыр.

Ол дээрге — бир дугаар оочурда, улуг панельдиг баажың тудуушкунун сайзыратканының, баажың-балгатты эптей тударын ковудеткенииң, чиик металл конструкцияларын, өске-дее депшилгелиг материалдарны улам калбаа-биле ажыглаанының ачызында тудуг будурулгезинин индустриализациязын бедидери-дир.

Ол дээрге — бот-оруула-чарылганы, ажылдың керээлиг хевирлерин, машина, механизмнерни калбаа-биле ажыглаары, амгы үениң технологиязын шиңгээдип алганының ачызында бригадаларга, технологтуг звеноларга, өске-дее кезектерге будурулгенн болгаш күш-ажылды организастаарын үндезини-биле эңиждерин чедип алыры болур.

Ол дээрге—кадрлар белеткелин, оларны быжыглаары-биле хемчеглер күүселдезинн чорударын үндезини-биле эңиждери-дир.

Эптээр демир-бетонну, ылаңгыя баажың тудуушкунуун конструкцияларын болгаш кезектерни, түүйбуну болгаш дилиг материалдарын, чугайны, өске-дее материалдарны будурер күүлерини долузу-биле шиңгээдип алыры болгаш олар-биле тудугларны дөңдески хандырары партия-совет болгаш ажыл-агый органнарының онза кичээнгей салыр үүлү болур үжүрлүг. 1990 чылга чедир будурул үндурүп турар эптээр демир-бетоннуң хемчээлин 217 муң кубометр, түүйбуну — 99 млн., дилиг материалдарын — 217,5 муң кубометр, чазанылга кылыгларын — 114,5 муң дербелчин метр, тудуг чугайын — 6,4 муң тонна чедир өстүрери негеттинип турар.

Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары улет. пүрүнүң будурулгелериниң бар күүлери багай ажыглаттынып турарын чугаалаар херек. Түүйбу будурериниң күүлери чүгле 31,8 хуу, эптээр демир-бетоннуң — 37,9 хуу, керамзиттиң — 8 хуу, чазанылга кылыгларының — 55 хуу кылдыр шиңгээдип алдынган. Ол канчаар-дее ажок чүрүм чок чорүк-тур. Эштер, Красноперов, Курманбаев, Тыртый-оол, Шубник, Кыргыс, Сургутанов, Антонов, Ткаченко болгаш өске-лер-дее моон шыңгыы түңнелдерни үндүрер болгаш тудуг индустриязының будурулгелериниң болгаш организацияларының күүлерини ажыглаарын үндезини-биле эңиждерни тедип алыры болур.

Ол дээрге—кадрлар белеткелин, оларны быжыглаары-биле хемчеглер күүселдезинн чорударын үндезини-биле эңиждери-дир.

Эптээр демир-бетонну, ылаңгыя баажың тудуушкунун конструкцияларын болгаш кезектерни, түүйбуну болгаш дилиг материалдарын, чугайны, өске-дее материалдарны будурер күүлерини долузу-биле шиңгээдип алыры болгаш олар-биле тудугларны дөңдески хандырары партия-совет болгаш ажыл-агый органнарының онза кичээнгей салыр үүлү болур үжүрлүг. 1990 чылга чедир будурул үндурүп турар эптээр демир-бетоннуң хемчээлин 217 муң кубометр, түүйбуну — 99 млн., дилиг материалдарын — 217,5 муң кубометр, чазанылга кылыгларын — 114,5 муң дербелчин метр, тудуг чугайын — 6,4 муң тонна чедир өстүрери негеттинип турар.

Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары улет. пүрүнүң будурулгелериниң бар күүлери багай ажыглаттынып турарын чугаалаар херек. Түүйбу будурериниң күүлери чүгле 31,8 хуу, эптээр демир-бетоннуң — 37,9 хуу, керамзиттиң — 8 хуу, чазанылга кылыгларының — 55 хуу кылдыр шиңгээдип алдынган. Ол канчаар-дее ажок чүрүм чок чорүк-тур. Эштер, Красноперов, Курманбаев, Тыртый-оол, Шубник, Кыргыс, Сургутанов, Антонов, Ткаченко болгаш өске-лер-дее моон шыңгыы түңнелдерни үндүрер болгаш тудуг индустриязының будурулгелериниң болгаш организацияларының күүлерини ажыглаарын үндезини-биле эңиждерни тедип алыры болгаш олар-биле тудугларны дөңдески хандырарын оранчок ковудедирни чедип алыр үжүрлүг.

Бажың тудар будурулгелерни, центрлерни калбартыры кичээнгейливистиң төвүнге турар үжүрлүг. Чурттарга тудуунуң айтырыы чидиг болуп артпышаанын чугаалаар херек. Бөш чылдың эрткен чылдарында 140 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлү ажыглаага киргөн. «Тудуг кезектериз» комбинатте улуг панельдерден бажың тудар цехтиң тудуун бо чылын доозары чугула. Партия хоорхому болгаш хоорай Советиниң ачаа күш-ажылчы сырый каттышкан, эки коллективти тургузар, бо будурулгеге эдиктиринге болгаш ажыглаага киңирлинге ажылын чорударын кошкаш дивес контрольга алыр база продукция будурул үндурүлгезин дүрген боттандыларар херек. Оон составынга керамзит сайыным заводун, өске-дее будурулгелерни киңиришкирбишаан, «Тудуг кезектериз» комбинаттың бааэазынга кол керээ-биле бажың тудар комбинатты тургузар дугайында айтырыгны ээреңип кээр үжүрлүг. Кодээ черлерге чурттарга бажыңнарының тудуун дүргедедир дээш бүгү үүлдерни кылып, ачаа амгы үениң индустриялдыг ба6заазын тургузар херек.

Тудуг будурулгезин индустриализастаарының деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни шыңгыызы-биле ээреңип кээр болгаш боттандырар үжүрлүг бис. Объектилерни тударда заводка кылган чыын эптээр демир-бетон кезектерни, таарымчалыг сыскыларны, чиик металл конструкцияларны, амгы үениң өске-дее материалдарын калбаа-биле ажыглаар. Чер иштиниң суу бедик деңнелде турар. Кызыл хоорайга объектилер тударда оон таваан адаганнардан салырын калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула болгуп турар.

Объектилер тудуун организастаарын болгаш оон технологиязын үндезини-биле сайыраңгайыдарын чугула. Ол сорулга-биле трестерге, тудуг салбырларына төлевилел-сме. та документацияларын ээлээп алырын шынаржыдары болга

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНГЕ ШАПКЫН ТЕМПИЛЕР

[Уланчызы. Эгези 1-гы, 2-гы арыннарда].

дар-биле комплекстиг хандырарын организастаар. Бригада, аргага долу бот орулга-чарылгаже шилчидер талазы-биле бүдүүлүүлер кылдынган, объектилерни тудар талазы-биле бүгү ажылды күүседирип ажа дескен турар ужурлуг. СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ «Тудугда күш-ажылды организастаарын, ооң телевизириниҢ болгаш иҢгы беришкиннериниҢ системаларын сайзырадыгайжыдар дугайындаз доктаалынга дүүштүр бригадаларның составынга инженер-техниктиг ажылдакчыларны киириштирер, чугула апарганда оларны бригадаларның удуртукчулары кылдыр тургузар. Коллективтерге партийзи салдар чедиришкинниң күштелдирер, ажа партия болгаш партия-комсомол бөлүктерин тур. гузар талазы-биле хемчеглерин ап чорудары чугула. Ниити тудуг ажылдарының янзы-бүрү хевирлеринге тудуг-монтаж организациялардың улам ынай специализастаар талазы-биле ажылды уламчылаары чугула.

Хол-биле кылыр ажылды механизастаарынга үндезилээш ажа чарыкдалдарны улам ыңай кызырары база тудуг техниказының ажыглалын экижидери тудуг будүүлгезиниҢ ажыктыын бедидериниҢ чугула үлемныш. кыны болур. Тудуг организацияларында автомобильдиҢ болгаш суургалыг краннар, черказар болгаш ажа-дээ техниче ажыглалы чевыс деҢнелде болуп артпышаан дээрзин чугаалаар херек. 14-кү механизация эргелелинде, «Тыва кадаз тудуг» трасте, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында бар турар техниканың ортумаа-биле 75 ажыг хуузу колдуунда чаҢгыс эзлчеглиг ажылдап турар. Удуртукчуларның шалыпкын база шимчеңгир эвезинден, механизаторларның сагылга-чурум чок чоруктарындан болгаш оларның чевыс мергежилиниҢден хөй-хөй тудуг шелдеринде чүге кедүрер механизмнер, ажа-дээ техника каш-дээ зонукта анаа тургулаар. Тудуг болгаш специализастаттынган организациялар удуртукчулары машиналар болгаш механизмнер ажыглалынга чогуур корум-чурумну тургузар херек. Мергежилиг кадрлар белеткээринче, оларның ийи, үш эзлчеглиг ажылдарын организастаарынче, бар техниканы ыңай-бээр сайгара тургузарын шалыпкын чорударынче онзагай кичээнгей салыр херек.

Штукатура ажылдарынга норма комплектилерни болгаш бине механизация чепсээн нептередир талазы-биле 48-ки тудуг эргелелинде Е. С. Бизяевaның бригадазында бо чылдың мартта эрттирген семинар хол-биле кылган ажылга деҢнээрге, штукатурщиларның күш-ажылының бүдүүкчүлүүнүң 2,4 катап өскенин көргүскен. Бине механизацияның чепсээн ажыглаарының ажыктыының бедиин хөй удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар билиргер, ынчаза-дээ бо ажылга идепкей чогум көргүзүп турары канчап-дээ таарышпас. 1984 чылда республикада ниитизи-биле тудуг организацияларында шеверлел ажылдарын механизастаанының деҢнели чугула 51,7, штукатураның—66, хоютку белеткээринiҢ—88 хуу болган. «Тыва кадаз тудуг», «Шагонартяжстрой» трестерде, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында механизастаттынган херекселдериҢ хөй кезии ажыглаттынмайн, тоймаглаттынган, оларны сеттээр участоктар чок. Бине механизацияның херекселдерин калбаа-биле нептередириниҢ тодаргай хемчеглерин дүрген боттандыраары чугула. Ону чедип алыры тудугжуларның күш-ажылының бүдүүкчүлүүн элээн бедидер.

Бисте капитал тудугнуң планнаашкынында четпестер бар. СЭКП ТК-ныҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ база РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ докталаарында дүүштүр тудары кердүнген бүгү объектилерниҢ телевизил-шинчилээ болгаш керээлиг ажылдарын планга ай-шаанда киирер талазы-биле күжениишкиниҢ, шалыпкын ажылды республиканың Күрпланы, министерстволарның, ведомстволарның, будүүлгелериҢ болгаш чагыкчы организациялардың удуртукчуларын теп органнар-биле кады чорудары чугула. Тудугжуларның ажылында четпестер-биле чергелештир объектилер тудугларының үзамдыгышкынныҢ бир чылдагааны капитал салыышкынныр-биле, оларны ажыглалга киирериниҢ нормалаттынган хуусаазын барымдаалаан технологтуг деригхерекселдер-биле оларны хандырганында сандаргай чоруктарның бары болур. Кадаз ажыл-агый министерствозунга, Сельхозтехүркомунга болгаш республиканың Министрлер ЧөвүлелиниҢ Капитал тудуг эргелелиниге, Улуг-Хем райүүскомунүң капитал тудуг киридизинге ол колдуунда хамаарыштыр. Бо чылын ол тудуг организациялардың чергызы-дээ чаа объектилерни тударында сан-хевжудулгени ажыктаан.

Доктаалдарның боттанышкынының үезинде республиканың Министрлер Чөвүлели, СЭКП обкомунүң киридистери тудугжуларның ажылын чурумчудары-биле холбашкан айтырыгларже тодаргай хамылап өнөр, объектилерни аксиландырыышкын, технологтуг дериг-херекселдер, еске-дээ материалдар-биле өй-шаанда, долузу-биле хандырар дээш негелдени бедидери чугула. Капитал салыышкынныҢ ажыктыын бедидеринге, күрүне, сан-хее сагылга-чурумуун хамыдар чорукту чайладырынга, чагыкчыларның акша-төреңгинин хей санныг объектилерже найы хамаан чок чашканнаар чоруун, эргежок чугула телевизилел-смета документациязы-биле хандыртынмаан тудугларны акшаландырарыбиле хүлээп алыр фактыларны чайладырынга Тудуг банкызы болгаш Күрбанк конторалары боттарының ролюн, контрольдаар ажылының дээштинин бедидер ужурлуг.

Крайларның болгаш областарның шеф дузазынга дүүштүр капитал тудугнуң хемчээлиниҢ өскенин Абаканның, МинусинскиниҢ, Абазаның ортээзи базаларындан тудуг материалдарын болгаш дериг-херекселдерин сеортүп экижээрин улам көвүдедирип, чүдүрер-дүжүрер ажылдарның тодаргай системазын ажылдап кылыры негеттинип турар. Министрлер Чөвүлели ол айтырыгны ханызы-биле өөренип көөр болгаш республикадан дашкаар черлерден материалдарны үзүктелишкин чокка сеортүп алырын хандырары негеттинип турар.

Тудугжу кадрларны белеткээр, күш-ажыл кылып шыдаар ажыычын коллективтерни тургузар талазы-биле соруглаарывысты онзалап чугаалаары чугула. Ол ажылда чедип алдыңган чүүлдер барын чок. Бо хүннерде тудугларда бир муң ажыг кижи чедишпейн турар. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынныҢ, «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва тудугэ», «Тыва кадаз тудуг» трестериниҢ, ССРЭ-ниҢ Энергетика министерствозунуҢ тудуг организацияларының будүүлгелеринге ажылчыннар доктаамал чедишпейн келген. Чамдык тудуг организацияларында ажылчыннарның үнергкирер чоруу 40 хуу ажыг болуп турар. «Тыва сантехмонтаж тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерде, Кызыл ЦЭС тудуг, «Кадаз электри тудуг» эргелелеринде болгаш еске-дээ коллективтерде тудугжулар саны сөөлгү чылдарда кызырлып турар.

Он ийиги беш чылда капитал тудуг программазын күүседир төлээде, адырда ажылдап турарларның санын 8 муң кижиге көвүдедир соруглга туруп турарын санаашкыннар көргүскен.

Тудуг организацияларын кадрлар-биле четчөлээриниҢ кандыг курлавырлары, оларны белеткээриниҢ кандыг аргалары бар?

Мергежилдиг тудугжу кадрларны белеткээриниҢ кол дузу профессионал-техниктиг училище болуп турар. Бисте тудугжулар белеткээр алды училище бар.

1985—1986 өөредилге чылында эгелеп сески класс доозукчуларындан 1000 чедир, оҢгу класс доозукчуларындан 500 кижиниң тудугнуҢ ортумаа профессионал-техниктиг училищелеринге күзээп алырын көвүдедир. Оон ыңыда ортумаа школаларның 600 доозукчуларын училищелеринiҢ базазынга алды ай иштинде кысха хуусаада өөредирин организастаар херек. Тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының будүүлгелеринiҢ удуртукчулары ниити билиг болгаш профессионал школа реформазынъм негелделеринге дүүштүр училищелерге кадрлар белеткээрин боттарының хүн бүрүде ажылының тудуш кезээ кыдыр көөр, сургуулдарга будүүлге болгаш чүрттелга-амыдырал талазы-биле эргежок чугула байдалдарны тургузар, оларны өөредирингe дуржулгалыг тускай эртемнигларин болгаш мергежилдиг ажылчыннарны хаара тудар ужурлуг.

Ниити билиг школаларынга, Кызыл хоорайның өөредилге-будүүлге комбинадынга 1985—1986 өөредилге чылындан-ма чыл бүрүде 700-дэн эвээш эвес өөреникчини белеткээрин хандырары, олар школаларны дооскаш тудугжулар коллективтеринге немешкен турарын хандырары чугула. Ол соруглга-биле чоокку үеде школаларга өөредилге мастерская-ларын тургузар, оларга дериг-херекселдерни болгаш механизмнерни үндурип бээр. тускай эртемнигларни ылаар чорудар, үстүнү классчыларны тудуг бригадаларында баргаш өөренирин организастаар.

Тудугжулар коллективтерин четчөлээринiҢ чугула курлавыры ажылчыннарны организастыы-биле чыыры болур. 1986 чылдан эгелеп ажыл кылып шыдаар чоннуң ажылдаавайн турар кезээриҢ иштинден чыл бүрүде 700 кижини тудуг өөредилгезинге ол колдуунда хамаарыштыр. Бо чылын ол тудуг организациялардың чергызы-дээ чаа объектилерни тударында сан-хевжудулгени ажыктаан.

Доктаалдарның боттанышкынының үезинде республиканың Министрлер Чөвүлели, СЭКП обкомунүң киридистери тудугжуларның ажылын чурумчудары-биле холбашкан айтырыгларже тодаргай хамылап өнөр, объектилерни аксиландырыышкын, технологтуг дериг-херекселдер, еске-дээ материалдар-биле өй-шаанда, долузу-биле хандырар дээш негелдени бедидери чугула. Капитал салыышкынныҢ ажыктыын бедидеринге, күрүне, сан-хее сагылга-чурумуун хамыдар чорукту чайладырынга, чагыкчыларның акша-төреңгинин хей санныг объектилерже найы хамаан чок чашканнаар чоруун, эргежок чугула телевизилел-смета документациязы-биле хандыртынмаан тудугларны акшаландырарыбиле хүлээп алыр фактыларны чайладырынга Тудуг банкызы болгаш Күрбанк конторалары боттарының ролюн, контрольдаар ажылының дээштинин бедидер ужурлуг.

Крайларның болгаш областарның шеф дузазынга дүүштүр капитал тудугнуҢ хемчээлиниҢ өскенин Абаканның, МинусинскиниҢ, Абазаның ортээзи базаларындан тудуг материалдарын болгаш дериг-херекселдерин сеортүп экижээрин улам көвүдедирип, чүдүрер-дүжүрер ажылдарның тодаргай системазын ажылдап кылыры негеттинип турар. Министрлер Чөвүлели ол айтырыгны ханызы-биле өөренип көөр болгаш республикадан дашкаар черлерден материалдарны үзүктелишкин чокка сеортүп алырын хандырары негеттинип турар.

Тудугжу кадрларны белеткээрiниҢ кол дузу профессионал-техниктиг училище болуп турар. Бисте тудугжулар белеткээр алды училище бар.

1985—1986 өөредилге чылындан эгелеп сески класс доозукчуларындан 1000 чедир, оҢгу класс доозукчуларындан 500 кижиниң тудугнуҢ ортумаа профессионал-техниктиг училищелеринге күзээп алырын көвүдедир. Оон ыңыда ортумаа школаларның 600 доозукчуларын училищелеринiҢ базазынга алды ай иштинде кысха хуусаада өөредирин организастаар херек. Тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының будүүлгелеринiҢ удуртукчулары ниити билиг болгаш профессионал школа реформазынъм негелделеринге дүүштүр училищелерге кадрлар белеткээрин боттарының хүн бүрүде ажылының тудуш кезээ кыдыр көөр, сургуулдарга будүүлге болгаш чүрттелга-амыдырал талазы-биле эргежок чугула байдалдарны тургузар, оларны өөредирингe дуржулгалыг тускай эртемнигларин болгаш мергежилдиг ажылчыннарны хаара тудар ужурлуг.

Ниити билиг школаларынга, Кызыл хоорайның өөредилге-будүүлге комбинадынга 1985—1986 өөредилге чылындан-ма чыл бүрүде 700-дэн эвээш эвес өөреникчини белеткээрин хандырары, олар школаларны дооскаш тудугжулар коллективтеринге немешкен турарын хандырары чугула. Ол соруглга-биле чоокку үеде школаларга өөредилге мастерская-ларын тургузар, оларга дериг-херекселдерни болгаш механизмнерни үндурип бээр. тускай эртемнигларни ылаар чорудар, үстүнү классчыларны тудуг бригадаларында баргаш өөренирин организастаар.

Тудугжулар коллективтерин четчөлээринiҢ чугула курлавыры ажылчыннарны организастыы-биле чыыры болур. 1986 чылдан эгелеп ажыл кылып шыдаар чоннуң ажылдаавайн турар кезээриҢ иштинден чыл бүрүде 700 кижини тудугжулар өөредилгезинге ол колдуунда хамаарыштыр. Бо чылын ол тудуг организациялардың чергызы-дээ чаа объектилерни тударында сан-хевжудулгени ажыктаан.

Доктаалдарның боттанышкынының үезинде республиканың Министрлер Чөвүлели, СЭКП обкомунүң киридистери

тия хооркому, райкомнары, хооррейкүүскомнар, ВЛКСМ обкому, Күш-ажыл курлавырларының күрүне комитеди, хоойлу-дүрүм камгалалының органнары, тудуг организацияларының удуртукчулары чоннуң ажылдаавайн турар кезээн, ол ышкаш ниитилеттирген кергүзүү — продукцияның шынары дээрзин СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга демдеглээн. Улус ажыл-агыйының адырларында продукцияның шынары ам-дээ куду болуп артпышаан. Беш чылдың дөрт чылдарында үлетпүрде чидириглер 700 муң рубль ажыг болуп турар, хереглекчилерже чорудуп берип турар продукцияга хомудалдар саны өзүп турар. Хамыктың мурнунда Аъш-чем болгаш Чурт үлетпүр будүүлгелер министерстволарының, «Тыва тудуг материалдар» каттыжыышкынның, Кызылдың ажгы заводунуҢ будүүлгелериниге ол хамаарыжыр. Совхозтер куду шынарлыг продукция сайгарылгазындан улуг карылгага тааржыып турар. 1984 чылда олар малдың 25 хуузун артумактан куду болгаш арган деҢгелге дужаваан. Бо чылдың алды айларында совхозтарның сайгарган судунуң 11 ажыг хуузу сорт чок деп хүлээп алдыган, оон үржуундан олар 73 муң рубльди чедир айбаннар. Күрүнеге дужаап турар алгы-кештиң шынары куду болуп турарындан ажыл-агыйлар чыл бүрүде 400 муң ажыг рубльди оскунуп турар. Тудуг, транспорт организацияларында, чоннуң амыдырал хандырылга адырында үрей кылыышкынардан чидириглер улуг. Бистиң хөй будүүлгелеривис продукцияның, чоннуң чүгула хереглел барааннарының эргижирээн чамдык хевирлерин будүүп турары чөрле таарышпас.

Шынарны идепкейлии-биле башкарарынче хирер, будүүлгенниҢ техниктиг деҢнелин бедидер, депшилгелиг технологиямы нептередир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг бис. Бедик шынар дээш демиселге кымдаа — чаҢгыс-даа будүүлгеге, чаҢгыс-даа конструктор, технолог азы эртемден, чаҢгыс-даа ажылчын азы колхозчу, ак сеткилдиг чаҢгыс-даа ажыл-ишчи бүрүзү хажыызынга артып калбас ужурлуг дээрзин эш М. С. Горбачев чугаалаан.

СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга камналга чурумун болгаш хумагалыг чорукту быжыглаарынче ажок улуг киҢзэнгейни салган. Экономиканы «жарылгалыг» эвес, ажыктыг арга-биле — бүгү талалыг камналганың, курлавырлар камналгазының технологиязын калбаа-биле нептередириниҢ, корум-чурумну быжыглаарының, харыысалганы бедидериниҢ болгаш сагылга-чурумну бедидериниҢ оруу-биле хөгжүдер соруглга салдыкган. Камналга чурумуу — бистиң байлакшылыывысче орук, салдыган бүгү-ле соруглгелерниҢ эҢ-не колуу, ниити партийжи, бүгү улустуң хереэ болуп турары дээн, эш М. С. Горбачев чугаалаан.

Камналга чурумун быжыглаар болгаш хумагалыг чорукту быжыглаар талазы-биле ажылды партия, совет, ажыл-агый органнары, административтиг органнар, хөй-ниити организациялары шиитпирлии-биле, хүн бүрүде чорудар, бүгү будүүлгелерге болгаш тудугларга чидириглериҢ бүгү хевирлерин болдурбас ужурлуг. Материал-чиг эт курлавырларының камгалалы болгаш оон чеп ажыглалы дээш харыысалгалыг кижи бүрүзүндэн негелденн шыҢгыырадыр херек.

ЧУРТТУҢ социал-экономиктиг хөгжүлдезин көскүзү-биле шапкыныдыры, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы бүгү ажыл-агый механизмин үндезилелдии-биле эде тургузары чокка болдумас дээрзин чөвүлел хуралга демдеглээн.

Эде тургузуушкуннуҢ принципалдыг алыс утказы болза, эргелеп башкарылгага болгаш планнаашкынга тепчүттүнген эгелээшкиниҢ ажыктыын бедидери, будүүлгелериҢ боташкарылгалыг болгаш харыысалгалыг чорууң калбартыры, удуртулганың, бот орулга-чарылганы болгаш ажа-бераан харылзаалариның, экономиктиг бырааларның база ндиг беришкиннериниҢ эҢ-не бүгү талалыг арга-методтарын ажыглаары, массаларның инициативазын калбаа-биле хөгжүдери, эргелеп башкарылганың шиитпирлерин ажылдап кылырынга, хүлээп алырынга болгаш боттандырарынга оларны хейу-биле киҢиштирери, Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну улам долгу ажыглаары болур.

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниҢ сорулгаларын боттандырарынга, оон планнаашкынын сайзыраҢгайжыдарынга республиканың Күрпланының ролюн болгаш харыысалгазын бедидери чугула. Планнар күүселдезинге, партия, Советтер органнарының шиитпирлерин күүседиринге оларның салдары будүүлгелерге, организацияларга болгаш совхозтарга эргежок чугула болгаш ай-шаанда бериичелиг болур кылдыр планнаашкын органнары боттарының ажылын ынчаар тургузар ужурлуг. Он ийиги беш чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниҢ планының телевизилелин ажылдап кылыр талазы-биле ажылды ханызы-биле болгаш идепкейлиг чорудар, оон бүгү дуруш кезектерин бүгү талалыг ажылдап кылыр, күш-ажылчы коллективтериҢ санал-оналын барымдаалаары эш М. С. Горбачевтуң демдеглээнин әзүгаар хээзш чарыгдалды үндүргеш улам бедик деҢнелди чедип алыр дээш бистиң бүгү курлавырларывысты эки санап көөру чугула.

Министерстволар болгаш ведомстволар бодуунуң ажылын чаа негелделерге дүүштүр эде тургузар ужурлуг. Адырларның болгаш будүүлгелериҢ чаа техника-биле хандырыгазының, чаа техниканы болгаш технологияны ажыглап, будүүлгени механизастеварының болгаш автоматчыдарының чепсек-херекселдерин нептередип, ажа үндезилеп күш-ажылдың будүүкчүлүүн бедидер айтырыглар оларның киҢзэнгейниҢ төөгүге турар ужурлуг. Бот-оруглга-чарылганы, коллективтиг керээниҢ принциптерин нептередири, адыр бүрүзүнге, будүүлге болгаш организация бүрүзүнге экономиктиг ажылды үндезинн-биле экижидери министерстволарның болгаш ведомстволарның эҢ чугула соруглгазы боол турар. Эргелеп башкарылганың аппараттары мурнунда туруп турар айтырыгларны болгаш соруглгаларны билдилиг, чогаадыкчы әзүбиле бедик бериичелиг кылдыр шиитпирлээр ужурлуг.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлеяниҢ, РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ докталаарынга дүүштүр эртемтехниктиг депшилгелиг, республиканың улус ажыл-агыйының адырларын хөгжүдер талазы-биле айтыкам планнарны чедишкининг боттандырар дизе, күш-ажыл курлавырларын чеп ажыглаар болгаш кадрларны белеткээр өөредилге республиканың будүүлгелеринге нептередиктеҢнеден дөҢгуп-ле 300—400 муң рубльдин ажыы алдынып турар. Ол коҢчуг хээзш-тир.

Республиканга академиктиг, дээдн өөредилге болгаш адырлар аайы-биле эртемнерни хөгжүдер угланыышкынның оруу-биле бурумгаарлаарывыс чугула боол турар. ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязының Сибирь салбырының институттарының ам ажыдап турар лабораторияларын эртем-шинчилээ институду эргелиг чаҢгыс хей комплекстиг ылдыс кылдыр каттыштырарын дүргедедири эргежок чугула боол турар. Оон-биле чергелештир оон материал-техниктиг болгаш эртем базазын тургузары чугула. Республиканың будүүкчү күштериниҢ хөгжүлдезиниҢ болгаш тааржыштыр тургузарының экономиктиг үндезинин оон бойдус курлавырларын чоокку болгаш узун хуусаалыг үеде шиитпирлээр алырынга үндезилээш, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле сумелерни ажылдап кылыры эртем албан черлериниҢ шинчилелдиринiҢ кол угланыышкыннары болган турар ужурлуг. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүдер соруглгаларны шиитпирлээринге бистиң дээдн өөредилге черлериниҢ бештейгы дуржулгазы эки түҢнелди берип турар. Министерстволар болгаш ведомстволар, будүүлгелериҢ болгаш организациялардың удуртукчулары чаа ажыттынган будүүлгелерге ажылдаар кадрларны белеткээр талазы-биле ажылды чогуур ай-шаанда чорутkан турар ужурлуг.

Дээдн болгаш ортумаа эртемниг специалистерни белеткээринче моон соҢгаар-даа киҢзэнгей салыр ужурлуг бис. Ам улус ажыл-агыйының адырларында оларның сандары 25,5 муң кижи чедип турар. Республиканың өөредилге черлери чыдың-ка 1540 кижиниң доостуруп турар, 700 ажыг кижи өске черлерден кээп турар. Ынчаза-жок специалист кадрларга, хамыктың мурнунда инженер-техниктиг кадрларга хереглелиивис ам-дээ улуг. Специалистер белеткеп алырынга бисте бар боол турар дээдн болгаш ортумаа тускай өөредилге черларни долузу-биле ажыглап, чүрттүү өске хоорайларында дээдн өөредилге черлериниҢ болгаш техникумнарже аныяктарны хейу-биле өөредип чорудар ужурлуг бис. Аныяк специалистерни быжыглаарывысче, оларны шын ажыглап, оларның профессионал өзүлдезинче онза киҢзэнгейни салыр херек.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дээш демиселдиҢ кол угланыышкыны эртемни дамчыштыр эртер деп, СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга демдеглээн.

Республикада эртем ажылдыг организацияларның ажылчорудулгазын ханы өөренип көргеш, оларның чорудуп турары эртем-шинчилел ажылдарының ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглерни ап чорударывыс эргежок чугула. Эртемни хөгжүдеринге чылдың-на бир миллион тирә рубль чарыгдаттынып турар, а эртем талазы-биле ажылдарны республиканың будүүлгелеринге нептеретеккенинден дөҢгуп-ле 300—400 муң рубльдин ажыы алдынып турар. Ол коҢчуг хээзш-тир.

Республиканга академиктиг, дээдн өөредилге болгаш адырлар аайы-биле эртемнерни хөгжүдер угланыышкынның оруу-биле бурумгаарлаарывыс чугула боол турар. ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязының Сибирь салбырының институттарының ам ажыдап турар лабораторияларын эртем-шинчилээ институду эргелиг чаҢгыс хей комплекстиг ылдыс кылдыр каттыштырарын дүргедедири эргежок чугула боол турар. Оон-биле чергелештир оон материал-техниктиг болгаш эртем базазын тургузары чугула. Республиканың будүүкчү күштериниҢ хөгжүлдезиниҢ болгаш тааржыштыр тургузарының экономиктиг үндезинин оон бойдус курлавырларын чоокку болгаш узун хуусаалыг үеде шиитпирлээр алырынга үндезилээш, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле сумелерни ажылдап кылыры эртем албан черлериниҢ шинчилелдиринiҢ кол угланыышкыннары болган турар ужурлуг. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүдер соруглгаларны шиитпирлээринге бистиң дээдн өөредилге черлериниҢ бештейгы дуржулгазы эки түҢнелди берип турар. Министерстволар болгаш ведомстволар, будүүлгелериҢ болгаш организациялардың удуртукчулары чаа ажыттынган будүүлгелерге ажылдаар кадрларны белеткээр талазы-биле ажылды чогуур ай-шаанда чорутkан турар ужурлуг.

Дээдн болгаш ортумаа эртемниг специалистерни белеткээринче моон соҢгаар-даа киҢзэнгей салыр ужурлуг бис. Ам улус ажыл-агыйының адырларында оларның сандары 25,5 муң кижи чедип турар. Республиканың өөредилге черлери чыдың-ка 1540 кижиниң доостуруп турар, 700 ажыг кижи өске черлерден кээп турар. Ынчаза-жок специалист кадрларга, хамыктың мурнунда инженер-техниктиг кадрларга хереглелиивис ам-дээ улуг. Специалистер белеткеп алырынга бисте бар боол турар дээдн болгаш ортумаа тускай өөредилге черлерни долузу-биле ажыглап, чүрттүү өске хоорайларында дээдн өөредилге черлериниҢ болгаш техникумнарже аныяктарны хейу-биле өөредип чорудар ужурлуг бис. Аныяк специалистерни быжыглаарывыс-че, оларны шын ажыглап, оларның профессионал өзүлдезинче онза киҢзэнгейни салыр херек.

АМ ПАРТИЙЖИ ажылга, оон стилиҢге, методтарынга болгаш түҢнелдеринге чаа негелделер салдынып турарын СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга демдеглээн.

Партия организациялары эртем-техниктиг депшилгени партиҢ үр үелиг политиктиг шугуму кылдыр көөр, психологиз талазы-биле чаартыг тургузуушкунну боттандырар, чаа өзүү-биле бодаар болгаш ажылдаар күзээ, соруктуг кадрларга чаҢыктырар, социал-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш идей-киҢзиндиглиг айтырыгларны амгы үениҢ-биле хөөрүнге бүгү хемчег-биле иҢгы бээр, болуп турар чаартыгларны ажылдакчыларның биинр чоруун хамыладыр, негелделеҢг, бот-шүгүмчүлүкчи болгаш ажыл-херекчи болурунуҢ өзүзүн быжыглаар, көөргеттинер, түралдаксыраа, сөөлөн кырынга ажылдаар чоруктардан шиитпирлиг адырлар алыр, ажыл-херекке иҢгы бербес чүүлдерге быжыг моолдакты тургузар ужурлуг деп, эш М. С. Горбачевтуң чөвүлел хуралга ылаттаанынга демдеглээн.

СЭКП ТК-ныҢ ол айтыышкыннарын бирги ээлчегде партия обкому, хооркому болгаш райкомнары боттандырар ужуруур.

ОбкомуҢ, оон бюрозуныҢ кадрлар-биле ажылында амдаа эвээш эвес үзүг четпестер барын, ажылдакчылар шиитпирлерин ажыглаарын чедип алырывыс эргежок чугула болуп турар. Ажылдаар черлерге аттестациялыг болгаш чаартыкчы ажылды күштелдирер херек. Ону нептеретеккининиҢ бештейгы дуржулгазы эки түҢнелди берип турар. Министерстволар болгаш ведомстволар, будүүлгелериҢ болгаш организацияларның удуртукчуларын чаа ажыттынган будүүлгелерге ажылдаар кадрларны белеткээр талазы-биле хемчеглерни ап чорударывыс эргежок чугула. Эртемни хөгжүдеринге чылдың-на бир миллион тирә рубль чарыгдаттынып турар, а эртем талазы-биле ажылдарны республиканың будүүлгелеринге нептеретеккининден дөҢгуп-ле 300—400 муң рубльдин ажыы алдынып турар. Ол коҢчуг хээзш-тир.

Республиканга академиктиг, дээдн өөредилге болгаш адырлар аайы-биле эртемнерни хөгжүдер угланыышкынның оруу-биле бурумгаарлаарывыс чугула боол турар. ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязының Сибирь салбырының институттарының ам ажыдап турар лабораторияларын эртем-шинчилээ институду эргелиг чаҢгыс хей комплекстиг ылдыс кылдыр каттыштырарын дүргедедири эргежок чугула боол турар. Оон-биле чергелештир оон материал-техниктиг болгаш эртем базазын тургузары чугула. Республиканың будүүкчү күштериниҢ хөгжүлдезиниҢ болгаш тааржыштыр тургузарының экономиктиг үндезинин оон бойдус курлавырларын чоокку болгаш узун хуусаалыг үеде шиитпирлээр алырынга үндезилээш, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле сумелерни ажылдап кылыры эртем албан черлериниҢ шинчилелдиринiҢ кол угланыышкыннары болган турар ужурлуг. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүдер соруглгаларны шиитпирлээринге бистиң дээдн өөредилге черлерини

«ОТЧУГАШТА» ОТ ЧОК

Нарын хемниң унунда чурумалдыг чараш черде «Отчугаш» деп пионер лагери бар. Эртем-билиглерниң үндезиннерин шиңгээдип алыр дээш күстен часка чедир кызып өөренип келген бичии уруглар — пионерлер боттарының чайгы дыштанылгазын аңаа эрттирип турар.

Бо чылын ук лагерьге бирги сезон июнь 11-ден июль 1-ге чедир уламчылаан, ол үениң дургузунда 70 уруглар дыштаныр ужурлуг тургаш, чүгле 54 пионерлер Эрзин районнуң төвүнден болгаш совхозтардан кээп дыштанган: «Чаа оруктан» 18, «Нарындан» 18, «Мөренден» 1, Кызыл-Сылдыс школазындан 5, Эрзин суурдан 12 пионерлер келген.

Бирги сезонда дыштаныкчылар Тес-Хем районнуң «Сайлык» пионер лагеринче спартакиадага барып, хойжу бригадаларже концерттиг унүүшкүннерни кылып турган болгаш Бай-Хөлче, Тере-Хөлче турисчи походтарны организастыг эрттирген. Лагерьниң педсоставы школа реформазының негелделерин езугаар өөреникчилерниң куш-ажыл кижизидилгезинче кичээнгей салып, совхозтарга болгулаан шеф ажылдарынга өөреникчилерни идепкейлиг киириштирген. Ниитизи-биле алырга, уругларның дыштанылгазы чүгээр эки эрткен.

Ынчалза-даа «Отчугаш» лагерьниң ажылында пионерлерниң дыштанылгазынга таарымча чок болгаш четпес чүүлдер хөй болуп турар. Шаг шаандан бээр тываларның чугаалажып келгенин ёзугаар алыр болза, «ыт кагар ыяжы чок» лагерь-дир бо. Шаанда бистиң өгбелеривистиң — хуу ажылдыг араттарның чеп, баг ап алгаш, арга-арыг кирип, кургаг будуктар, черзи ыяштар чыып, чүктеп эккелгеш, оларны одаар аргазы ышкаш ындыг арганы маңаа мооң мурнунда чылдардан бээр кончуг хөй удаа ажыглап келген. Сөөлгү үеде ам уругларны айбылаарга, олар лагерьниң чоок-кавызындан ындыг ыяштарны тыппас апарган, амгы үе ышкаш аажок сайзыраңгай үеде эрги шагның ындыг чыдып калган аргазын лагерьге дыштанып келген пионерлерге ажыглады бээрин кым бодап чораан боор, элдеп чүве! «Чединместе чевен аттыг, чеми чокта харам аттыг» дижир болгай, ол ышкаш столоваяның кухнязында газтыг плитаның газы төнген, электрилиг плита үрелген, анаа печка чок болганының хараазы-биле даштын ажык дээр адаанда одаг кылгаш, поварлар ында паштанып турар.

Лагерьге дыштаныр уругларны чогуур үезинде хары угда аңаа эккээриниң айтырыы амдаа шиитпирлеттинмээн, бо талазы-биле комсомол райкому, районо, тус-тус школалар болгаш ажыл-агыйлар боттары аразында бир-демниг, боттуг хемчеглер албайн турар, ынчангаш дыштаныр дээн өөреникчилер ийи-чаңгыстап, уурук-сууруктап келир болгаш четче келбес.

Ам ийиги сезонда дыштаныр уругларның баштайгылары чедип келген, олар четчележи бээрге, сезонну эгелеп, одаг ажыдарда та чүнү одаар чүве, оозу билдинмес. Лагерьниң начальниги Татьяна Сувановна Чоодур ыяш ажыл-агыйының токпак белеткээр черинге автомашиналыг баргаш, белеткээн ыяш чок болганындан ийи катап куруг келир ужурга таварышкан.

Лагерьде телевизор, холодильник ажылдавас — үрелгилээн, погреб чок, чунар-бажың септеттинмээн, өөреникчилер чүгле хемге эштип ап турар, солун, сеткүүл, номнар болгаш спорт херекселдери чок, оон туржук хеп базар илиир безин чок.

Чүгле арга-арыгның арыг агаарын тынып, кинофильмнер көрүп турар боордан башка, пионерлерниң ойнап, хөглеп дыштанырынга таарымчалыг байдалдар лагерьде четче тургустунмаан, ында дериг-херекселдер болгаш каасталга-шимелделер чогуур негелдезинге дүүштүр кылдынмаан.

Лагерьниң ажыл-агыйынга болгаш чорук-херээнге ажыглаар ГАЗ-52 маркалыг автомашиназы бо чылдың июнь 20-де үрелген ояар ажыглал чок анаа туруп берген.

Уругларның чайгы дыштанылгазынга шаптыктыг берге байдалдар тургустунуп турда, районнуң хамаарышкан албан, организация черлери, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң район комитеди (даргазы Үнчер-оол Чудек-оолович Саая) чогуур үезинде дээштиг хемчеглер албайн, боттуг дуза чедирбейн турары хомуданчыг.

М. МОНГУШ.

Херээженнер чөвүлелинде

АГИТКВАРТИРАЛАР — МАРГЫЛДААДА

«Бай-Тал» совхозтуң херээженнер чөвүлели агитквартиралар аразында волейбол маргылдаазын организастаан. Аңаа янзы-бүрү назы-харлыг кижилер киришкен. Олар алды агитквартираның төлээлекчилери эмчилер, башкылар, садыгжылар, кыргыкчылар, өгбүлелерниң херээжен ээлери.

Маргылдаага бирги черни «Сайзанак» агитквартираның командазы ээлээн. В. Адыг-оол удурткан бо командага көдээ эмчи Т. Хертек, херээженнер чөвүлелиниң даргазы башкы Ч. Баавыл, кыргыкчы А. Чойганмаа, тудугжу М. Иргит олар аваангыр, чараш ойнаан. Ийиги черни «Аржаан», үшкүзүн «Мөңгүлек» агитквартиралар алганнар.

Тиилээн командаларга хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Суурнуң улуг, биче чону хостуг үезинде аңаа чыглып, арыг агаарга дыштанмышаан, спорттуң өске-даа хевирлерин агитквартиралар аразынга организастаары культурлуг дыштанылгага ажыктыг дээрзин чугаалажып турганнар. Чоокку хүннерде эр улустуң аразынга волейбол маргылдаазы болур.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Ойаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 8—13 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 9—11, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

ИЮЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка об отважном кузнеце» 10.00, 11.40, 13.20, **«Поручить генералы Несерову»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, **«Прости меня, Алеша»** 15.00, 19.40, **«Агония»** 16.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Канкан в английском парке» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аплодисменты, аплодисменты» 18.00, 20.00, **«Вий»** 14.00, 16.00 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Телевидениениң болгаш радиодамчыдылгазының күрүне комитединге бижик кагар машинакчы болгаш секретарь-машинакчы негеттинип турар.

Кызыл хоорай, Горная, № 31, телефон №№ 2-31-68, 2-36-81.

Садыг министерствозунуң материал-техниктиг хандырылга конторазы ажылче товароведтерни, улуг кладовщикти, склад ажылчынын (херээжен) чалап турар.

КОНТОРАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл, Оюн Күрседи кудумчузу, № 2 «а» бажың, кадрлар килдизи, телефон 2-43-00.

ТВ

ИЮЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Фильм-концерт. 9.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.40 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильм — 2-ги сериязы. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 11.50—11.55 — Телемедээлер. — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.15 — «Последнее лето детства». Уран-чечен телефильмниң. 2-ги сериязы. 16.20 — Уран холдар. 16.45 — Концерт. 17.15 — Чаа док. фильм. 17.45 — Фильм-концерт. 17.55— Бистиң садывыс. 18.30 — «Курзкмниң эриинде ыры». Фильм-концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде». 19.00 — Мультфильм. 19.10 — «БАМ үргүлчүлеп турар». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Чаа фильм-концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.30 — «Звероловы». Уран-чечен фильм. 9.50 — ЧССР-ден дамчыдылга. 10.40 — Чаа мультфильм. 11.00 — Мотокросска маргылдаа. 11.30 — Немец дыл. 13.20 — Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. В. Гиталовтуң дугайында дамчыдылга. 14.10 — Театр дугайында дамчыдылга. 15.25 — 15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм. 19.00 — «Делегейде болуушкуннар дугайында беседа». 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 20.30 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. 21.00— «Үе». 21.30—22.45 — «Его зовут Сухэ-Батор». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР БАРААННАРЫНЫҢ САДЫЫ

1985 чылдың июльдуң 10-дан эгелээш, тус-тус практиктиг өөредилге-биле үлетпүр барааннарының садыгжыларын белеткеп эгелээрин чарлап турар.

Школа дооскан аныяк оолдарны болгаш кыстарны, а ол ышкаш 8—10 класс билиглиг кижилерни өөредилгеже чалап турар. Өөренир хуусаазы 3-тен 6 ай чедер. Айда-ла 54 рубль стипендия бээр. Өөренген хуусаазы ажыл стажынга киир санаттынар.

Бот кижилерни общежитие-биле хандырар. Үлетпүр барааннарының садыында боттывынгыр уран чүүл бөлгүмү, янзы-бүрү спорт секциялары ажылдап турар.

Аныяктар садыгга 2 чыл ажылдаанының соонда чурттуң садыг техникумнарынче болгаш институттарынче оларның шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынче өөредип чорудар.

Айтырыг тодарадыр адрес: Кызыл, Октябрь кудумчузу, № 29 бажың, телефон № 2-42-49.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3071.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01034.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНГЕ— ШАПКЫН ТЕМПИЛЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кӯ арыннарда).

чартыынга деңнээрге ону садып алырын кудулаткан. Таңды район болгаш 9 совхоз сут садарының планнарын күүсетпээн, Эрткен чылдың баштайгы чартыының деңнелинге хамаарыштыр алырга, сут садарын республика ниитизи-биле (71,6 тонна), ол ышкаш Таңды, Бии-Хем, Тожу, Тес-Хем, Эрзин районнарда эвээжеткен.

Садыг талазы-биле планын республика күүсетпээн. Транспорт, коммунал болгаш амыдырал хандырылгазының, өскедаа адырларның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылында четпестер эвээш эвес.

Ам, съезд мурнунуң үезинде, СЭКП обкомунуң килдистери, республиканың Министрлер Чөвүлели, партияның Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнар, хооррайкүүскомнар, профоблчөвүлел, профэвилелдериниң адырлар обкомнары, министерстволар болгаш ведомстволар улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылының түңнелдерин хандыр анализтеп, бүдүрүлге, совхоз, организация, цех, бригада бүрүзүнде ажыл-херектериниң байдалын тодарадып, болдунган хожудаашкыннарны ажып эртериниң хемчеглерин ап, 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чугаажок күүседирин хандырган турары кончуг чугула.

Мал чемнериниң белеткели, дужут ажаап алыышкынынга белеткел партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан эң улуг кичээнгей салырын негеп турар. Ол эң чугула кампанияларны эрттиреринин деңнели партия райкомнарының болгаш райкүүскомнарның, партия организацияларының, улус депутаттарының көдээ, суур Советтериниң, РАҮК чөвүлелдериниң, совхозтар удуртукчуларының болгаш специалистериниң ажыл-херекти организастап, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээр дээш ажылчы чоннарның демиселин баштап шыдаар арга-мергежилиниң бир янзы хемчээкчизи болур.

Совет Тываның коммунистери, ажылчы чоннары республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында ханы сагыш салыышкынга болгаш улуг кичээнгейге харыы кылдыр бүгү күжениишкиннерин СЭКП ТК-ның Пленумнарынга, партия ТК-ның чөвүлел хуралынга, а ол ышкаш «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарында тодараттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге салып, СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуур дээрзин СЭКП ТК-га бүзүредирин чөпшээреп көрүңер.

* * *

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинде айыттынган сорулгаларга база «Тыва АССР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин улам дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралынга санал бергеннер бүдүрүлгени интенсификастаарының, ооң ажыктыг чоруун бедидериниң чугулазын айтып, бистиң республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дээш партия, чазактың ап чорудуп турар хемчеглеринге өөруп четтиргенин илередип турганнар. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның эзлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле уткуур дээш республиканың ажылчы чоннарының күжениишкинниг ажылдап турары саналдарга демдеглеттинген.

Индирде — СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов.** Ол Кызылдың үлетпүр, бүдүрүлге, транспорт черлеринде байдалга доктаап, бүдүрүлгени интенсификастаарының, ооң ажыктыг чоруун бедидер дээш кандыг хемчеглерни ап чорударының дугайын чугаалаан. Эрткен дөрт чылдарда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли 15,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 17,2 хуу өскен-даа болза, кайы-даа участокта четпестер хөй. Ылаңгыя тудуг организациялары планын күүсетпейн турар.

Бо бүгү четпестерни чайладырда күш-ажылдың база технологтуг чурумну шыңгыы сагыыр апаар. Бо чылдың бирги чартыында хоорайның үлетпүр, тудуг, транспорт организацияларынга 14 муң кижи-хүн чидирии болганындан 0,5 млн. рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн болуп турар. Бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын экижидер, бүдүрүлгелерниң хөй эзлчеглиг ажылдаарын чедип алыр, оларны эде дериирин боттандырар.

Эртем-техниктиг депшилгени болгаш республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин улам дүргедедир дугайында айтырыгларга хамаарыштыр районнуң партия организацияларында организасмассалыг ажылдарны чорудуп турар деп, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурзат** чугаалаан. Амгы үеде эртем-техниктиг депшилгени улус ажыл-агыйының кайы-даа адырынга ажыглаарының чугулазы дүрүм ёзугаар чүүл апарган. Он бирги беш чылда районга чаа бүдүрүлге болгаш социал-культураның объектилери ажыглалда кирген.

Көдээ ажыл-агыйда чер ажылының зона системазы, хөрзүн камгалалдыг технология көскү апар чыдар. Чаа, мурнакчы технологияны шиңгээдир талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинатта эвээш эвес ажылдар кылдынып турар. Өске-даа адырларга ону шиңгээдир апаарын оратор демдеглээн. Эът комбинадында, сут заводунда бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турар. Амыдыралдың тургузуп келгени чугула айтырыгларга дүүштүр партийжи ажылды таарыштыр тургузарының чугулазын ол база айыткан.

Республиканың көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненконуң** саналынга кол черни мал болгаш чер ажылының эртемге үндезилеттинген зона системазын боттандырып чорудары эзлээн. Бо талазы-биле байдал республиканың ажыл-агыйларында багай. Мурнакчы арганы шиңгээдири оожум чоруп турар. Ону боттандырарынга кол чүүл интенсификацияны улам күштелдирери, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы практиканы ажыглаары чугула.

Мал бажын өстүрерде ооң уксаазын экижидери чугула. Уксаажыдылга ажылын экижитпейн тура, бедик продуктулуг малды өстүрери берге. Мал чемин белеткээрде ооң технологиязын сагывас болза, малдан алыр продуктуларның шынары-даа багай, саны-даа эвээш болур. Чаңгыс сөс-биле чугааларга, бүгү-ле ажылды эртемге үндезилеп, мурнакчы практиканы ажыглап чорудары — хүннүң негелдези апарган.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчи **З. Б. Шыырап** хуралга бодунуң саналынга тудугжуларның ажыл-херектеринге доктааган. Оларның коллективи партияның XXVII съездизинге уткуштур шалыпчы 27 декадада киржип турар. В. Борбак-оолдуң база М. Горбачевскийниң удурткан бригадалары беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттааннар.

Сагылга-чурум быжыгып орар. Бо чылдың бирги чартыында прогул саны кызырылганын ол демдеглээн. Ылаңгыя ооң ажылдап турар бригадазының кежигүннеринден прогул кылган кижи чок. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин эки ажыглаар болза, тудугжунуң ажылынга база улуг чиигелделиг болуру чугаажок. Хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаарын күштелдирери чугула, шеверлээшкин ажылдарынга безин чогумчалыг кылдыр ажыглап болур аргалар бар дээрзин ол түңнелинде айыткан.

— Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедиринин дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында геологияшинчилел ажылдарының дугайында эвээш эвес айыттынган — деп, Тываның «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының начальниги **В. Л. Авруцкий** саналынга чугаалаан.

Республикада амгы үеде казымал байлактарның чүс ажыг шыгжамырлары шинчилеттинип турар. Олардан Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейнинин талазы-биле шинчилелдериниң түңнелдерин эң чоокку үеде үндүрер сорулга геологтарның мурнунда салдынган. Өңнүг металлдар чыдар черлериниң шинчилелдериниң талазы-биле сорулгалар база эвээш эвес.

Салдынган сорулгаларның чедиишкинниг боттаныышкыны эртем-техниктиг депшилгениң эң чаа, мурнакчы чедиишкиннериниң киржилгези чокка болдунмас. Шинчилел ажылдарынга чаа техниканы, дериг-херекселдерни ажыглаары, дилээшкиннериниң чаа методиказын, аргаларын боттандырары эргежок чугула. Экспедицияда ажылдың организациязының чаа хевирлерин боттандырып, бөлүктерни, отрядтарны коллективтиг керээже шилчидип турар.

В. Л. Авруцкий геологтарның амыдырал хандырылга болгаш кадр талазы-биле айтырыгларынга база доктааган.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору **Д. Б. Бузур-оол** бодунуң саналынга кандыг-даа бүдүрүлге чери эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннерин ажыглавайн эк ажылдап шыдавас деп демдеглээн.

Республикада амгы үеде ажылдап турар янзы-бүрү угланыышкыннарлыг улуг эвес эртем шинчилел черлериниң, төлевилел организацияларының демин кадып, оларны каттыштырып, ажылын төпчүдерин ол саналдаан. Ынчан оларның ажылын чогумчалыг организастап, тода угланыышкынны салыр арганы бээр. Кызылдың дээди үш өөредилге черлерин база бо хевирлиг каттыштырып, дээди өөредилге черлериниң каттышкан кафедраларын тургузуп болур.

Бодунуң удуртуп турары өөредилге чериниң башкыларының, ажылдакчыларының эртем ажылдарының, кадрлар айтырыының дугайында база кысказы-биле ол чугаалаан.

— Кайда-ла куш-ажылдың сагылга-чуруму, корум-чурум быжыг болдур, ында ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик, планнар күүсеттинип турар дээрзин кижи бүрүзү билир — деп, Чадаананың хөмүр-даш разрезинде өрүмнээр станок машинизи **И. С. Качан** бодунуң саналын эгелээн. Ынчангаш маңаа хамаарыштыр партия, чазактың алкоголизмге болгаш арагалаашкынга удур чаа хемчеглери чогуур өй-шаанда үнген болгаш улуг ужур-дузалыг болган.

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында доктаалдың амыдыралга дүрген боттаныышкыны дагжылардан база хамааржыр. Ындыг болганда, каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаар апаар. Чаа, бедик бүдүрүкчүлүг техника чокта ол болдунмас, маңаа база-ла эртем-техниктиг депшилгениң чаа чедиишкиннери эргежок чугула. И. С. Качан дагдыныышкын ажылының, дагжылларның амыдырал хандырылгазының дугайында база чугаалаан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га болуп эрткен чөвүлел хуралдың шиитпирлерин Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилериниң деткээнин райкүүском даргазы **Ч. А. Удумбара** чугаалаан. Районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири — амыдыралчы чугула херек деп эки угаап-билип, ону боттандырарының талазы-биле хемчеглерни өөренип көрүп, ажылдап кылып турар. Ооң-биле чергелештир ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун бедидеринге коллективтиг керээниң, бот-орулга-чарылганың ужур-дузазын ол айыткан. Санап көөр болза, районда коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар бүдүрүлгелерниң, организацияларның ажылының бүдүрүкчүлүг чоруу өскелерниинден 25—30 хуу бедик, продукциязының бот-үнези 8—10 хуу чиик. Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннериниң чогумчалыг ажыглалы ажылды организастаарының чаа хевирлериниң боттаныышкыны-биле сырый холбаалыг дээрзин ол чугаалаан.

Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары чоокку чылдарда Шагаан-Арыг хоорайны көжүрерин доозар, чаа хоорайга чылда-ла 200—400 чедир квартираларны, 1200 хире өөреникчиге школаны, 280 оруннуг уруглар садын, 600 олуттуг Культура бажыңын, социал-хандырылганың болгаш бүдүрүлгениң өске-даа тудугларын ажыглалга киирер дугайын «Шагонартяжстрой» трестиң эргелекчизи **Л. А. Ткаченко** бодунуң саналынга чугаалап, ол дээрге, Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаалдарынга тудугжуларның өөруп четтириишкининиң илерели, ону боттандырарынга үлүү болурун, ону күүседири дээш аныяк хоорайның тудугжулары бүгү күжүн, билиин бээрин, бар арга-курлавырларны ажыглаарын демдеглээн.

Эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларынга санал берикчизи доктаагаш, трестиң тудуг шөлдеринде тудуг ажылдарын шапкынчыдарынга улуг курлавырлар барын айыткан. Тудуг шөлдеринде машиналар, механизмнер амгы үеде бүдүн хүнде чүгле 6—7 шак ажыглаттынып турар, организастыг болгаш техниктиг хемчеглерниң четпезинден ажыл шагының чидирии улуг. Трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадында дериг-херекселдер эргижирээн, оларны солуурунуң, бедик бүдүрүкчүлүг чаа дериг-херекселдерни эккеп тургузарының планы боттанып турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин долузу-биле ажыглаарынга кол чүүл болза, кадрларның билигмергежили болурун ол айытпышаан, трестиң удуртулгазы бо айтырыгны боттуу-биле шиитпирлээринге кандыг хемчеглер ап турарын чугаалаан. Тудугжуларга ниити чуртталганың ийи бажыңын ажыглалга киирген, ам-даа ийини тудуп турар. Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары чартык чылдың тудуг программазын чедиишкинниг күүсеткен, ам чылдың тудуг планын күүседир дээш шудургу ажылдап турарын түңнелинде ол демдеглээн.

— СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел бүгү чуртта калбарган, ону төлептиг белектерлиг уткууру-биле социалистиг чарыш кыптыккан бо үеде бистер, малчыннар, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле СЭКП ТК-га чөвүлел хуралга илеткелин, өске-даа чугааларында ооң айтыышкыннарын сеткил ханыышкын-биле деткип хүлээп ап турар бис — деп, дараазында санал берген Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозунуң № 1 хойжу бригадазының бригадири **М. Т. Кынырaa** чугаалаан. Совхоз бирги чартык чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүсеткилээн. Ынчалзажок ажыл-агыйның экономиказын хөгжүдеринге шаптыктап турар четпестер бар деп, санал берикчизи демдеглээн. Чыл бүруде мал чемнери чедир белеткеттинмес, сугаттыг черлер багай ажыглаттынып турар. Малдың продуктулуу эвээш, ооң кол чылдагааны болза, чүзүн бүрүзүнүң аайы-биле уксаажыдылга ажылы сөөлгү чылдарда шуут боттанмайн турарында. Малчыннарның куш-ажыл болгаш чуртталга байдалдарында эки талазынче өскерилгелер ховар. Ооң мурнундаазы дег, бүгү ажылдарны хол-биле кылыр, механизация, электрижидилге бүтпейн келген. Ынчангаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эртемге үндезилеп эде тургузарының чугулазын ол демдеглээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери **А. А. Голиков** казымал байлактарның тывыжы чер иштинче улам ханылаан, ажыктыг бүдүмелдериниң хуузу эвээжээн байдалдарда комбинаттың коллективи бүдүрүлге даалгаларын кудулатпас, продукциянын бот-үнезин аартатпас дээш чогаадыкчы аргаларны ажыглап, шудургу ажылдап турарын демдеглээн. Материалдыг чарыгдалдарны эвээжедир, камналганы чедип алыр дээш комбинатта чорудуп турар доктаамал хемчеглер дугайында ол тодаргай чугаалаан. Бирги чартык чылда безин коллектив 54 муң рубль түңнүг камналганы чедип алган. Ажылдың ажыктыын бедидеринге, камналга чурумун улам күштелдиреринге, чаа чүүлдерни ажыглап киирериниге ажылдаар черлерге аттестация чорудары улуг салдарлыг болурун ол демдеглеп, ол талазы-биле комбинатта төлевилеп турар ажылдарга доктааган.

Тываның электри четкилериниң директору **Н. Н. Чумаков** бодунуң саналынга адырның моон соңгаарги хөгжүлдезиниң оруктарынга доктаагаш, Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыттынган хемчеглерниң күүселдезинге энергетиктер боттарының чогуур улуун киириштирер дээрзин айыткан. Электри болгаш чылыг энергиязын чөп ажыглаар, камнаар талазы-биле боттуг саналдарны ол киирип, болдунар ужурлуг чамдык чүүлдерниң бүдүрүлгелериниң, организацияларның удуртукчуларының адырлар аразында шаптараазыннарны ажып эртип чадап турарындан боттанмайн турарын ол шугумчулээн. Туранда, Бай-Хаакта, Кызылда болгаш өске-даа черлерде кожа турар бүдүрүлгелерде каттыштырып болур котельнаялар бар, ынчалзажок ону шиитпирлээри аңгы-аңгы ведомстволарга хамааржып турары-биле бүтпейн келген. Бо чижектиг айтырыгларны шиитпирлээр болза, камналга, чөп чарыгдал улам улуг болурун ол демдеглээн.

Индирде — харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги **В. Г. Левченко.** Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарының тургузунда республиканың телефон, телеграф, телевидение, радиодамчыдылга сайзыралды алганын чугаалаан, орта чарыгдаан акша-хөреңгини адаан. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле партияның салган сорулгаларын боттандырар дээш харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң ажыл-ишчилери моон соңгаар чүнү кылырын оратор тодаргай чугаалаан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир, четпестерге ол доктааган. Тудугжуларның шүшпең ажылын шугумчулээн. Кызылга, Шагаан-Арыгга телефон станцияларын 1978 чылдан бээр тудуп келген, ооң тудуу амга чедир доозулбаан. Ооң аңгыда, тудуг организациялары чер ажылдары кылып тургаш, телефон харылзаазының шугумнарын үреп турары биче эвес когаралга чедирип турарын ол чугаалаан.

Республиканың харылзаачылары партияның эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларының талазы-биле салган сорулгаларын база Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында доктаалын күүседир дээш боттарының төлептиг салыышкынын киирерин ол бүзүреткен.

Илеткелчи, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан. Партия-ажыл-агый активиниң хуралынга республиканың амыдыралынга хамаарышкан чугула айтырыгны чугаалашкаш, ону күүседир талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Партия организацияларының, Советтерниң, профэвилел комитеттериниң сорулгазы болза, бо хуралдың шиитпирлериниң ужур-дузазын коммунистерге, бүгү ажылчы чоннарга ханызы-биле тайылбырлаар, ону күүседиринче оларның күжүн мобилизастаарын чугулалап айыткан.

Куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, организастыг чорукту экижидеринче, арагалаар чорукка удур демиселди күштелдиреринче партия-ажыл-агый активиниң хуралының киржичилериниң кичээнгейин угландырган.

Республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының күжүн, арга-дуржулгазын болгаш билиин он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларын болгаш Тыва АССР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседиринче, СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунче мөөңнээрин түңнелинде ол чугулалап айыткан.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, катыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 160 (12850) | 1985 чылдың июль 11, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

МАССАЛАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИН КӨДҮРЕР

Профессионалдар эвилелдерн, ЭТН-ниң болгаш БЧЧН-ниң организацияларының экономиканы интенсивтиг хөгжүлдезиниң оруунче киирер талазы-биле ажылга партияның идепкейлиг дузалакчыларын болурун боттарының дорт хүлээлгезин кылдыр көрүп турар. СЭКП ТК-га эртем-техниктиг депшилгенин дургедедириниң айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралдың айтышкынналарынга холбаштыр практиктиг сорулгаар дутайында чугаа профэвилел активиниң эртем-техниктиг хей-ниитининиң, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның июль 9-та болган хуралынга болган.

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаевтиң илеткелинде болган хуралга кылган саналгаларда-ла профэвилелдерниң Төп Комитеттери болгаш Чөвүлелдери СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың түңнелдерин күш-ажылчы коллективтерге чугаалажып көөрүн организаставаш, партияның экономиктиг стратегиязын амыдыралга хөрек кырында боттандырар талазы-биле ажылга профэвилелдериниң болгаш ажыл-агый органнарының сырый кады ажылдавышкының хандыраринче, бүгү ажылчынналарны болгаш албан-хаакчыларны эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин будуруллеге шиңгээдип, ажыл-ажыларынче хаара тударынче чүткүп турарын демдеглээн.

Адырларга болгаш тус-тус девискээр чөрлерге эртем-техниктиг депшилгени дургедедиринге профэвилелдер «комитеттериниң болгаш чөвүлелдериниң, ЭТН-ниң болгаш БЧЧН-ниң инитилелдериниң «киржиниң талазы-биле хемчеглерни ол хуралга чүүлдүг деп көргөн. Будуруллеге эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерни шиңгээдиринге үндезилээш, экономиканы интенсификазаарының сорулгаларын шиитпирлээри биле социалистиг чарыштыг ам-даа сырый холбаштырарының эргежок чугулазын анда онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың шиитпирлери профэвилелдерниң чөвүлелдеринден болгаш комитеттеринден, ЭТН-ден болгаш БЧЧН-ден организакчы болгаш кижизидилге ажылдарын сайзыраңгайыдарын, негелделиг болгаш ажыл-ишчи чоруукту күштелдиринче, сагылга-чурумну болгаш организастыг чоруукту быжыглаарынче үгленген партияның шугумун амыдыралга боттандырар дээш хүн бурунун демисселин чорударының дугайын санал-онзалдарга демдеглеп турган.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ—НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

ЭҢ ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Көдээ ажыл-агый ажылдарының чугула болгаш харыысалгалыг кампанияларының бирээзи — ниитининиң малынга мал чемнеринің белеткели бистиң республикада чоруп турар. Партияның XXVI съездизининиң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң мал ажылын улам ыңай эвээжедип эът, сүт, дүң болгаш өске-даа продуктуларны будурерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле көдээниң ишчилериниң мурнунда салган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри оон улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш совхозтарда мал чемнерин белетизээрин туснай адыр кылдыр тургускан.

Бо чылын Тываның көдээ ажыл-агыйының ишчилери 200 муң тонна сигенни белетизээр. 100 муң тонна сенажты, 300 муң тонна силосту салыр, 10 муң тонна витаминниг сиген долганын будурер планныг, салдынган соруулга улуг, саазашкыннардан алгаш көөрге, техниканы база нижи нүүдүн ажыктыг болгаш будурунчүлүг ажыглап, шалыпчы ажылдаар, бүгү хемчеглерни алыр болза, сигенни 25 ажыл хүнүнде белетизээр, силос культураларын 12 ажыл хүнүнде ажаап болурунуң аргалары бар.

СЭКП обкомунуң бюрозу мал чемнерин белетизээр чугула кампанияның үезинде партия Кызыл хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарның, партия эге организацияларының, ажыл-агый органнарының чорудар организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарының талазы-биле сорулгаларын айыткан. СЭКП райкомнары, совхозтарда партия организацияларга эки шынаалыг, четчир санныг мал чемнери белетизээрин чугулага көрүп, орта хамаарышкан айтырыгларны бюроларга, партком хуралдарынга чугаалашкаш, чугула кампанияны организастыг эрттиреринің хемчеглерин, чарыштың негелделерин ажылдал кылган. Мал чемнери белетизээр бригадаларда, звеноларда партия-комсомол бөлүктерин, улусчу контрольдуң түр постуларын тургускаш, оларның кампания үезинде кылыр ажылдарын тодаргай айыткан. Сигенчилер ортузунга агитас-массалыг ажылдарны чорудар лентөрларны, илеткелчилерни, политинформаторларны, агитаторларны быжыглаан. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа ол чорудар хемчеглер мал немнери белетизээр бригадаларның, звеноларның, агрегаттарның ажыл-ишчилериниң күш-ажылының сагылга-чурумун быжыглаарынга, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидеринге, арагалаар чорукка удур демиселди күштелдиреринге, мал чемнериниң шынарын эжиждеринге, курлавырларны дилеп тыварынга салдарны чедирер.

Он бирги беш чылдың сөөлгү чылында ниитининиң малынга четчир санныг чемни белеткеп алыры биле республиканың совхозтарының хей нуруузу техника септелгезин багай эвес чөрүткен. Мал чеми культураларның чаагай дүжүдүн остуруп алырының агротехниктиг хемчеглерин алганындан база агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалындан чайгаар үнген сиген үнүмү дыка хей ажыл-агыйларның девискээринде эки болган. Республиканың районнары сиген белеткелинче киргеп. Июль 8-тиң медээзин ёзугаар алырга, 4855 тонна сигенни белетизээр, 829 тонна витаминниг сиген долганын будурген. Тес-Хем, Улуг-Хем районнарда сиген белеткели, Кызыл, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда витаминниг сиген долганының будуруллгези, Барыын-Хемчиктиң будурбуру белеткели өскелерден эки.

Ындыг-даа болза, мал чемнериниң белеткелиг ниитининиң планын чүгле 2,4 хуу, витаминниг сиген долганы будурериниң оналдазын 8 хуу күүсеткен. Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Төмү, Эрзин районнар июль 4-ке чедир мал чемниниң белеткелинче шуут киирбээн. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем районнарда бо ажыл ниитининиң темпилиг. Бо сан-чурагайлардан алгаш көөрге. ниитизи биле мал чемнериниң белеткели дүвүрээзининиг байдалдыг болуп турар. Ындыг болганда СЭКП райкомнары, райиүүскомнар, районнарның агроүлетпүр каттыжылышкынналарының чөвүлелдери мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедедириниң шиитпирлиг хемчеглерин алыр үе келген. Хамыктың мурнунда мал чемнери белетизээр бригадаларның, звеноларның, агрегаттарның ажыл-ишчилери бердиргеп оналдаларны кыска хуусаада, эки шынарлыг күүсеткем турарын чедип алыры биле механизаторларны ажылдың чугула участоктарынга быжыглааш, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидерин, техниканы будурүкчүлүг ажыглаарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш организастыг чорукту эжиждерин, бригада керээзин, бот-оруугачарылганы нептередирин, мал чемнери белетизээриниң технологиязын, хуусаалларын шыңгыы сагыыпын партия организацияларны, ажыл-агый удуртукчуларының чедип алыр ужуруг. Ону боттандырарда специалистерниң, бригадирлериниң, звено, агрегат удуртукчуларының, партия-комсомол, депутат бөлүктериниң, улусчу контроль постуларының ажылын идепкейжидери биче эвес рольду ойнаар.

Ниитининиң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алырының арга-курлавыларын дилеп тыварынче, мурнакчы арга-дуржулгаларны ажыглаарынче, нептередиринче кичээнгейни салза чогуур. Оруктар хажыыларында, бугалар, арыктар уннарында, арга-арыглар оймаптарында болгаш өске-даа черлерде хөл кадыыры-биле кезип ап болгу дег сигеннерни белеткеп алырынче малчыннарны, суурлар чурттакчыларын, школачыларны, шефтээн будурулгелериниң, организацияларның кижилерин калбаа-биле хаара тудар. Бо ажылче ам-даа организастыг кирбээн. Амгы үеде чүгле 218 нижи хөл кадыыры-биле сиген кезип турар.

Баштайгы хүннерден эгелээш шынарлыг мал чемнерин белетизээринче, оларны үреверин, эки кадагалаарынче сагышты салыр. Силос, сенаж салыр оңгарларны аштап, белетизээр, немей кылыр хемчеглерни алыр, сараяттарны хажаалаар, сигенни шыгжаар черлерже, кыштагларже, фермаларже совхозтуң организастаар.

Республиканың көдээ ажыл-агый будурулгелеринде дорт муң ажыг коммунистер ажылдап турар, оларның дыка хөйү мал чемнериниң белеткелинге киржир. Партия организацияларының сорулгазы болза, коммунистерни харыысалгалыг участоктарга быжыглаар, оларның удурткан бригада, звено, агрегат бүрүзү планныг онаалдаларын ыяап-ла күүсеткен турарын чедип алыр. Ол ышкаш сигенчилер ортузунга чарыштыг дээштиг болдурар, күш-ажылды организастаарын эжиждер, ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштамырынга таарымчалыг байдалды тургузар умуруг.

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Ак-Туруг» совхоз бо чылын 2800 тонна сиген, 4600 тонна силос болгаш 930 тонна сенажты белетизээр планныг. Ону күүседир дээш совхозтуң механизаторлары сиген кезилдезин эгелеп киришкен. Хоочун тракторист Бавуу Бүрбүжаптың удуртканы бот-оруулга-чарылгалыг механизастаттынган түскай звено баштайгы хүннерде Чингеге-Хөвүнүң бажында арга чарыктың кадар сигенниг черлеринден 60 гектар ажыг черни кескен. Оон сигенин болуп, баштайгы хүннерде Чингеканнар. Үк звено бо сезонда 1230 тонна сигенни чогуур үезинде ажаап алыр онаалда алган.

Ынчангаш ол сорулганы күүседир дээш бо хүннерде Аймырлыгда тараан хөй чылдыг сигенниң бирги кезилдезинче киргеннер. Ында ажылга шуудаан. Сиген кезикчилеринде «Т-25» маркалыг тракторларның башкарыкчылары Алдын-оол Монгуш, Маннай-оол Ховалыг, Сарыг-оол Хайдып, Юрий Амыртай болгаш Эрес-оол Санна хүнде үлүгү 150—175 хуу чедир күүседип турарлар.

Бистиң корр.

Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң Чара-Сугда комсомолчу-аныяктар бригадазы бо хүннерде Калбак-Даг деп черниң чайгаар үнген сигенни кезип турар. Бот-оруулга-чарылгалыг бо коллектив 800 тонна мал чемни совхозунга белеткеп бээр планныг.

Бригада кежигүннерн үш звенода үстүп алган ажылдал турарлар. Бригаданың база бир аныяк кежигүнү Вячеслав Чаш-оол күш-ажылчы базымын чаа эгелеп чоруур-даа болза, хүн үлүгүн ажыр күүседип, даанган ажылынга кызымаккайын көргүзүп турар. Ачазы, хоочун механизатор Тараачы Чаш-оол — оон негелделиңг, кичээнгейлиг дагдымыкчызы.

ЧУРУКТАРДА: Вячеслав Чаш-оол; сиген кезилдезинниң үези.

Л. МОНГУШТУҢ фотозу.

ХҮН БҮРҮЗҮН ЧӨП АЖЫГЛАП ТУРГАШ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитининиң малынга четчир санныг хоолуглуг мал чемнерин белеткеп алыр дээш мал чемниниң белеткелинче организастыг киргеш, каак хүннерни халас эрттирбейн чөп ажыглап, мал чемниң белеткелинче бүгү күштү мөөнүзээн.

— Бо чылын бистиң мал чеми белеткээр звеноларывыс 2780 тонна сигенни, 3500 тонна силосту база ол хире сенажты белеткээр сорулгалыг. Оон өңгүлда малчыннарывыс боттарының күжү-биле 450 тонна сигенни белеткеп алыр ужурлуг. Малчын бүрүзү сиген белеткеп алыр онаалданы алган. Олар машина чорбас берге черлериң сигенин хол кадыыры-биле кезер. Суурда албан, организация черлериниң коллективтеринде база-ла мал чеми белеткээр онаалданы берген. Каак аяс хүннерни чөп ажыглап тургаш, бир демнинг ажылдаар болзувусса, четчир санныг мал чемни белеткеп алыр аргавыс бар боол турар. Мөжегейниң Өл-Арыгның болгаш Элегес унуның сиген кезер черлеринде сигенниң үнгенн эки-дир. Ону чогуур үезинде кезип белеткеп алыр дээш бүгү күштү ынаар мөөнүзээн бис — деп, совхоз директору Кара-оол Чаян-оолович Хертек бистиң айтырывыска харыылады.

Сөөлгү хүннерде болгулаан суггур чашкыннар мал чемни белеткээринге Кочетовтуң сигенчилерине шаптыктап тургам-даа болза, сигенчи звеноларның ажыл-ишчилери каак аяс хүн бүрүзүн чөп ажыглап, сиген кезилдезин үргүлчүлеп турар. Бо хүннерде совхозтуң сиген шөлдеринде дөрт звено аразында социалистиг чарышты салып алган, мал чемниң белеткелин чорудуп турар. Оларның бирээзи бот-оруулга-чарылгалыг. Ол звенону дуржулгалыг механизатор Михаил Бушук удуртуп турар. Звеноның ажыл-ишчилери сенаж салырынче кирген. Николай Серов удуркан звеноның сигенчилери люцернаның чогаан массазын ажаап алырында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Бир гектардан 25 центнер ногаан массаны ажаап ап турар. Бо хүннерде 210 гектар черниң люцерназы кестинген.

Чайгаар үнген сигенниң үнүжү эки. Владимир Оюн удуркан звеноның мал чеми белеткекчилериң Ак-Дөшта чаагай үнген сигенни кезип, ниитининиң малынга четчир санныг мал чемни белеткеп алырынга төлептиг үлүгүн киирштирип турар. Звеноның сигенчилери ийи-үш хүн аяс хүннер туруптарга, кезип каан сиген кургай бээри билек, ону болуп ап турарлар. Сигенчилериң шудургу ажылының түңнелинде кезилдеже киргенден бээр 30 гектар черниң сигени кестинген болгаш 110 тонна сигенни пресстээн.

Кочетов школазының үстүнү класстарының өөреникчилери төрээн совхозунуң ажылышчилеринге мал чемни четчир кылдыр белеткеп алырынга дузалажып, будук-буру белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар. Хоочун башкы Александр Шагбаевич Учукакка удурткан өөреникчилериниң звенозу мал чемниге хереглээр будук-буруну белеткээри-биле № 2 хову бригадазының турлаанда чурттап, мал чемниниң белеткелинге улуг хуузун киирип турар. Олар ам бээри беш тонна будук-буруну белеткеп алган.

Хей чылдыг сиген кезилдезинде ажылдап турар тракторист Багай-оол Оюн, «КСК-100» деп маркалыг комбайн-биле сиген кестирип турар Александр Оюн мал чемни белеткекчилериниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда „чорул, хүнде сиген кезер нормаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Сигенчилериң социалистиг чарыжының негелделерин ажылдал кылгаш, мал чемниниң белеткелинче кирер мурнуку чарылында сигенчи бүрүзүнге ол негелделерни түс-түзүнде таныштырган. Ынчангаш мал чемниниң белеткелинде ажылдап турар кижи бүрүзү планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседир, хей санныг, эки шынарлыг мал чемнерин белеткээр талазы-биле бот-боттарындан чыдып калбас дээш кызымак ажылдап турар. Мал чемниниң белеткелинде мурнакчыларның саны үн келген тудум немежин орары ниитининиң малынга быжыг чем-суурку тургузар дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазы бедик боолп турарын хереченлеп турар.

Тываның дыл, литература болгаш теогунуң эртем-шинчилел институдунуң коллективи кочетовчуларга мал чеми белеткээрингe дуза кадып четкеш, 15 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп берген. Чаъс-бараңныг берге хүннерде сиген белеткелинге көргүскен дузазы дээш совхоз директизязы, партия, профэвилел комитеттери коллективтиң кежигүннеринге өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

Ниитининиң малын кыштан хүр ажыгар дээш четчир санныг мал чемни куралп, белеткеп алыры биле кочетовчулар сиген кезилдезинниң темпизин суларатпайн, күженнишкинниг ажылдап турарлар.

О. МАНДЫ-ООЛ.

Сүт-Хөлден медээлер

КЕРЭЭЛИГ АРГА-БИЛЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң директизязы, партия болгаш профэвилел комитеттери чамдык чер ажылдыг звеноларны бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже эрткен чылын киирген.

Кара-Чыраа салбырында аныяк коммунист Серго Свердловтуң удурткаңы кукуруза өстүрер звено база ындыг аргаже кирип ажылдаан. Ук звено кежигүннери 310 гектар шөлдү агротехниктиг аргалар-биле чемнишчидип, суггарылгазын ой-шаанда чорудуп келгениниден эрткен чылын бир гектардан 214 центнер дүжүттү ажаап алган. Бо чылын база-ла ол шөлден 600 тонна ажыг мал чемни белеткээр дээш звено кежигүннери шалыпкын ажылдап турарлар. Тараан шөлдүң бок үнүштерин долузу-биле аштаан, суггарылганы доктаамал чорудуп турар.

ДУК ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылының бирги чартыынга күрүнеге мал продуктуларын дужаар талазы-биле планныг онаалдаларын күүседип турар. Сүттү 100,7 хуу, эттги 108,7 хуу база 11 тонна дук дужаар тургаш, ону 15 тонна кылдыр күүсеткен.

Бо күш-ажылчың чедиишкиннерге дээнгаш, совхозтуң ажыл-ишчилери улам кызымак ажылдавышаан, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражырым шиитпирлээн.

Б. ОНДАР.

ЧӨННҮҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Тыва АССР-ниң чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң ажыл-ишчилери чонга коммунал-хандырылга ачы-дузазын чедирер талазы-биле чартык чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиннинг боттандырып, ачы-дуза чедирериниң ниити хемчээлин 103,6 хуу кылдыр күүсеткеннер.

Министерствонуң будурулгелериниң аразында чарышка электри болгаш чылыг энергиязын сайгарарының планнарын ажыр күүсеткен электри болгаш чылыг энергиязының бот-үнезин чингеткен «Тыва коммунэнергонуң» база министерствонуң автобудурулгезиниң коллективтери шылгараан. Районнарда чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелелдеринден чонга ачы-дуза чедирериниң планнарын 110,9 болгаш 110,1 хуу кылдыр күүсеткиннээн Эрзин, Каа-Хем районнарның чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелелдерин эки түңнелдерин чедип алганнар.

Коммунал-хандырылга ажылдакчылары бирги чартык чылда чурттаалга фондузунуң капитал сеткелгезиниң болгаш тоорайларга база районнар төптеринге чаагажыдылга ажылдарының планнарын боттандырып, ол талазы-биле кордүнген акша-төрөөдүнүн бүрүн шыгжээдип алганнар.

К. УТЯМИШЕВА, Тыва АССР-ниң Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң улуг экономизи.

ЧУРТТУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

КРАСНОДАР. Механизаторлар күзүн чажып тараан арбайның дүжүдүн ажаап алган шөлдерже агрегаттарны үндүргеш, хөрзүнү үлдүредип, болбаазырадыр болгаш катап терыыр ажылдарны кылып эгелээн. Бо чылын Краснодер крайда ындыг шөлдер барын 250 муң гектар боол турар.

ДОНДА-РОСТОВ. Донның механизаторлары баштайгы беш чүс муң гектар шөлден кызыл-тасты тевычалай кескеш, ажылдың темпизин улам шепкыычыдып турар. Бүгү ажаап авыышкын-транспорт комплекстериниң ажылын дүн-хүн дивейн эдлечжип ажылдаар арга-биле организастаан. Агаар-бойдустуң байдалын барымдаалаваш, тараанны коддуунда-ла ачылап ажаап алырын шиитпирлээн.

АГДАМ (Азербайджан ССР). Карабах хөвүзүнга тараа ажаап авыышкынын бир-ле дугаарында Агдам районнуң Киров аттыг колхозунуң механизаторлары эгелээн. Ол ажылагыйның тараажылары чаъстаавышкындан болгаш хат-салгындан барык бүгү шөлдерде чыдыпкан тараанны ажаап алыр үшүрга таваржып турар. Механизаторларның тараанны кезер мотовилаларда эптээн гускай херексел ол сорулгаңы чедиишкиннинг күүседиринге дузалаан.

ГОМЕЛЬ. Областың автомобилистери чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге белеткелдп дооскан. Тараа сөөртүр оруктарже дөрт чүс хире автомобильдер үнер, автопоездилерниң чоруур оруктарын тодаратқан, бригадаларны болгаш звеноларны эң дурскулгалыг чолаачылар-биле четчелээн.

Речицкиниң автокомбинадының В. Максимучкка удуртқан чолаачылар бригадазы социалистиг чарыштың эгелекчизи болгаш. Олар сезоң ниитинде чээрби муң тонна хире тараанны сөөртүрүн хүлээлеп алган. Мурнакчы коллективтиң эгелээшкининң Белоруссияның автомобилистери калбаа-биле деткээн.

(СЭТА-ның корр.).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдырал байдалының, ненң болгаш чаштың камгалаарының айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы болган. Ону ук комиссияның даргазы С. С. Куулар эрттирген. Анда «Херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдырал байдалының, ненң болгаш чаштың камгалаарының айтырыгларының талазы-биле хоойлуну күүседир дээш Кызыл районнуң чер-чер Советтериниң кончаар ажылдап турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Улус депутаттарының Кызыл районда чер-чер Советтери, будурулгелериниң, организацияларның болгаш совхозтарның удуртукчулары херээженнериниң күш-ажылын болгаш амыдырал байдалын база медицина хандырылгазын эжиждер дээш чамдык ажылдарын сайзыраңгайыдарын, негелделиг болгаш ажыл-ишчи чорукту күштелдиринче, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче үгленген партияның шугумун амыдыралга боттандырар дээш хүн бурунун демисселин чорударының дуганым санал-онзалдарга демдеглеп турган.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдырал байдалының, ненң болгаш чаштың камгалаарының айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы болган. Ону ук комиссияның даргазы С. С. Куулар эрттирген. Анда «Херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдырал байдалының, ненң болгаш чаштың камгалаарының айтырыгларының талазы-биле хоойлуну күүседир дээш Кызыл районнуң чер-чер Советтериниң кончаар ажылдап турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Улус депутаттарының Кызыл районда чер-чер Советтери, будурулгелериниң, организацияларның болгаш совхозтарның удуртукчулары херээженнериниң күш-ажылын болгаш амыдырал байдалын база медицина хандырылгазын эжиждер дээш чамдык ажылдарын сайзыраңгайыдарын, негелделиг болгаш ажыл-ишчи чорукту күштелдиринче, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынче үгленген партияның шугумун амыдыралга боттандырар дээш хүн бурунун демисселин чорударының дуганым санал-онзалдарга демдеглеп турган.

(СЭТА).

Интернеттарда болгаш ясасаалтерде турар чаштарның аъш-чем таңдыгылгазыниитизи-биле эки-даа болза, ногаа чимис, сүт дээш ышкаш хоолулуг чемнер эзээш болуп турар. Районда школа назыны четпээн чаштарның чүгле 34 хуузу ясилгерже, саадиктерже хаара туттунган.

Бо четпестерни чейладырының хемчеглерин ажылдап кылган доктаавды хуралга хүдээп алган.

Районнуң көдээ ажыл-агый болгаш тудуг ажылдарын бүрүнү-биле механизастаавышкынын чамдык херээженнер толбиле аар ажылдар кылып турар дээ хуралга ойтакан. Ылаңгыя сүт-бараан фермаларында, эът-сөөк заводунда, ниитининиң чемненилге будурулгезинде аар чүүлдер кедүрээр ужурга нелер төөгөрнүп турар. Хоюдугну, дозуну толбиле дажыглап турар.

Херээженнериниң болгаш чаштарның медицина хандырылгазында четпестерге комиссия кежигүннери доктаавганнар. Акушер-гинекологтарның, педиатрларның ажылыгага холбаштыр хомудалдар аңдаа хөй. Кур-Чер болгаш Баян-Кол суурларның херээженнери район поликлиниказында эмчилер чогуур шкетларында хүлээп албайн барганнарындан неделяда чаңгыс эвес удаа ээзэр ужурга төөгөрнүп турар. Сөөттүг херээженнерге бээр ужурлуг документилерни долдурарында дыка хей сөөдөвүшкиннерны, ёзу берымдаалаар чоруктарны эмчилер болдуруп турар деп, хуралдың киржикчилери чидиңбиле алгүмчүлээн.

Районнуң херээженнеринге болгаш чаштарынга район поликлиниказы, беш участок эмчелгелери, фельдшер-акушерлик 9 пунктузу бараан болуп турар. Район поликлиниказында херээженнерни болгаш чаштарны хүлээп алырынче, сөөттүг херээженнерже сагыш салыышкын улуг. Чаштарны шинчилир, оларга тарылгалар кылыры база доктаамал «Тиилелге» совхозта сүт кухнязы ажылдап турар.

Партийжи амыдырал: эге организация, ооң ажыл-херектери

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДИП ТУРГАШ...

«СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр партия организацияларының амыя-чорудулгазының стиилиң болгаш методтарын сайзырадыгейжидәр тәлазы-биле Молдавияның Компартиязының ажыылының дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалынга үндезилеп база СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунга партия эге организацияларының дайынчы ергазиизээрин бедидерин чүгээлеткеш, үндүрген шиитпирлерни, айтыышкыннарны амыдыралга бөттөндүрер дээш Эрзинде «Нарын» совхозта автопарата партия эге организациязы чамдык ажылдарны кыаып ворутқан.

Партия эге организациязы коммунистерниң авангардчы ролүн, онаашкан ажыл-херээнге ээ-чаңчыдыылгазын бедидер, ак сеткилдиг ажыл-дөөрүм, күүзүнде эки үлегер-чижээн, идепкейлиин, организастыын, сагыыга-чүрүмүүн чедип алыр дээш партийниң организастыг, политика-инжизидилгелиг ажылдарны соолгу үеде идепкейжиткен.

Коммунистерни инжиздерниң школазы—партия хуралы болуур, партия эге организациязының хуралын ай санында эрттирип, анаа коммунистерниң авангардчы ролүн, ажыылынга ээ-чаңчыдыылгазын бедидеринче, партийжи, күш-ажылчы сагыыга-чүрүмүнү бы жыглаарыкче үгланган айтырыгларны чүгээлажып, оон үндүрген шиитпирлерин күүседири-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, дараазында хуралдарга информастап турар. Ол хемчеглерни күүседир коммунистерни база хуралдан томуйлап турар.

Партия эге организациязының үш-бүрү чорудуп турар ажылдарының амызында коммунистерниң деанган ажыл-херээнге чаңчыдыылгазы бедээн. Ылаңгыя он бирги бөш чылдың планныг онаалдазын болгаш социалистиг күүзелгезин күүседир база СЭКП-ниң эвилеглиг XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышта коммунистер хөөре туттунган. Коммунист трактористер В. К. Сорукпут, Г. Д.-С. Сүгдүр, А. Маалай, коммунист чолаачылар М. Хорчун, И. Сегбе олар эртнең айларда трактористерниң, чолаачыларның орүзүнге социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Кылдынган чамдык ажылдар-биле чергелештир четпестерни чон дээп болбас. Хуралдар үзер, кежигүн дадыырын ий-шаанда төлевес, арага ижер, көрүм-чүрүм үрээр ийи-чаңгыс коммунистер бар. Оларга Лопсан Аракчаа, Сергей Адыя, Балдан Маадыр, Алексей Тере, Вячеслав Согаа хамаарыжыр. СЭКП Уставының негелделеринге дүүшпес хереги В. Согаа үүлгеткени дээш анаа доңгулда берген, Лопсан Аракчаа соолгу үеде бодунуң күүзүнде мотоциклин еске кижиге мундуруп, аварий кылганы дээш доңгуткан. Партия хуралдарын үзүп, кежигүн дадыырын ий-шаанда төлевээни дээш хуралга үстүнде адаан коммунистерге шүптүзүнга хемчег күлээткен.

Совхозтуң автопаркта партия эге организациязы, ооң бюрозу коммунистерниң авангардчы ролүн, даанган ажыл-херээнге дээш бедидеринге, күш-ажылдың сагыыга-чүрүмүн быжыглап, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди доктаамал чорудуп турган, планныг онаалдаларының күүселдезин чедип ап, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр.

Б. САН-ХӨӨ,
Эрзинде «Нарын» совхозта партком секретарының оралакчызы.

«Тыва тудуг» трестиң № 81 тудуг эргелевинде Анатолий Чонаровичи Ооржактың тудугжулар бригадазы Кызылда соңгунар редакцизының башкыныың тудуунда ажылдап турар. Бригада бо чылдың эрткен айларының планныг даалгаларын доктаамал күүседип келген. Инда даанган ажылынга ээ-чаңчыдыылгалыгларының бирээзинге анаа коммунист Каре-оол Шалыковичи Лаа хамаарыжыр. Ол үшкү разрядтыг каңнакчы. А Сергей Самбуевич Оюн эргеледе тос чыл тудугжулап келген. Дашчы-бетончуның кылыр үшүрлүг ажылдарын эки шилгээдип алган тудугжу.

ЧУРУКТАРДА: каңнакчы Каре-оол Лаа; дашчы Сергей Оюн.
В. ТЕНОВТУҢ фотолары.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРАР

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Анатолий Петрович Глуховтуң бригадазының тудугжуларының Тывеның ооңгур металлургизының төөв болуур Хову-Аксы суурда түптөөн-не тудуу чон дээп болуур. Металлургтарның Хову-Аксының «Городок» дээп адаары кезээринде ийи-ийи кават бажыңнар юрдаан ажылчың суурда түттүнген бажыңнар база-ла бо бригаданың эрес-кежээ тудугжуларының холуң дамчып эртикен.

Мурнакчы бригадада орус, тыва, белорус, хакас, украин националдыг үжен ийи кижи араазында быжыг найыралдыг, бот-боттарынга дузалажып, аал-оранынга үнүп-киржип, ажылда болгаш амыдыралда чедишкиннерни болгаш четпестерни дөмей үлежип чамчыккан. Коллективтиң кежигүннери бирээзин сөлүптер янзы-бүрү мергежилдиг. Быжыг найырал, чаңгыс эттиг, кижи бүрүзү даанырган ажыл-херек дээш бодик харыысалгалыг болганда ажыл будүүгүр, планныг даалгалар күүсеттингир, хол түттүнгүр болуру чугаажок.

Глуховтарның түткен бажыңынга чурттаксаар кижилер Хову-Аксы суурда кайы хөй. Мында үжүр-ле бар. Бирээде, бо бригаданың тудугжуларының түткен бажыңнарының шынары эки. Эжиктеринде, соңгаларында, шалаларында кижи сеткилинге тааржыпас, эде кылыр чөрлөр колдуунда-ла чок болгулаар. Ийинде, чырык, делгем, чылыг эки шынарлыг бажыңнарны түдүп берген дээш тудугжуларга өөрүшкүүнүң чылыг сөстөрүн чаа бажыңнарже кежүп киргилээн чурттакчылар илдегейлеп турар.

Тудугжу Анатолий Глуховтуң бригадазының тудугжулары 1975 чылдан бээр аккордшаңналдыг система ёзугаар ажылдап турар. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнден бээр тудугжу бүрүзүнүң харыысалгазы бедээн, сагыыга-чүрүм бы, жыккан, чылдагаан чок ажыл шагы үзөр кижилерниң саны кызырылган. Бригада кежигүннерин үш звеного үскен. Звено бүрүзү аңгы объектилерде быжыглаттынган. Бир объектиге тудуг материалдары үзүктели берген таварылгада еске объектиже тудугжуларны октаптар. Тудугжуларның күш-ажылын мынчаар организастаарга, ажыл будүүгүр, тудуг материалдары чок дээш анаа олурар чоруктар турбас. Тудуг материалдары-биле четче хандырбайн бээр таварылгалар ховар боон турар. Он чылдарның иштинде анаа туруушкун дээп чүвени бригаденың тудугжулары көрбээн. Материалдар турда, кылыр ажыл-ла хөй. Коллективтиң чаңгыс-даа кежигүнү ажыл чок анаа олурбазын дээш бригадир Анатолий Петрович Глухов «Тыва көбэлэ» комбинаттың ыяш дилдирер пилорамазынга, Элегес-Аксының хана материалдарының заводунга, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга, Кызылдың «Тудуг кезектерин» комбинадынга бола чеде берген, тудугга хереглээр материалдар диилээн, ону чүдүртүп чоруткан турар.

Тудугжулар бо түннерде 784 олуттуг школа, 50 орунгут нинти чуртталга черинин, 18 аал иштн чурттаар чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Тудугжуларның бир звенозун Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Экер-оол Барканович Сат удуртуп турар. Звенонуң тудугжулары 50 орунгут нинти чуртталга черинин шеверлел ажылдарында бодик будүрүкчүлүг ажылдап, тудугжу звеноларның ортузунда калбарган соцналистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бо тудугну сентябрьде болдан үндүр тудуп, ажыглаага киирер дээш звено кежигүннери ажылдың темпизин дүргедеткен. Хүнде кылган ажылдарны ажыл шагы төнгенде түнкеп, даарта кылыр ажылдарны баш удур дугуржуп ап турар. Шеверлел ажылының шынарынче улуг кичээнгейни салып, шынер чок кылдынган черлерни үрей кылган кижилерге ажыл шагының соонда кылдыртыр дээп звено чөвүлелинин үүлгезинге дугуржукан.

Он бирги бөш чылдың доозукчу чылында тудугжулар 800 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр соруглалыг. Тудугжуларның ортузунга оргинзавчы болгаш кижизидикчи ажылды эжиждер, даанырган ажылгелер дээш кижи бүрүзүнден негелдени куштелдирер база күш-ажылдың сагыыга-чүрүмүн быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ол келгенниң түңнелинде 300 муң ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бө чылдың эрткен айларында тудугжулар кылган. Ол дээрге чыл планын күүседиринин магадылалы бар дээрзин хереченлеп турар. Чыл эгезинден бээр эрткен үениң иштинде бригаденың кежигүн бүрүзү план ёзугаар 4,8 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылыр тургаш, харек кырында 5 муң рубльдиин кылган. Инчангаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле планның дугжу бүрүзү ажыр күүсеткен ол.

Камнаалга болгаш тумагалын боюур чорукче тудугжу бүрүзү улуг кичээнгейни салып турар. Тудуг материалдарын болгаш электри энергизын камнап алыр талазы-биле ажылды шыңгыы контролда тургускан. Оперубка кылыр дилиг материалдарын ай санында-ла 550 рубльге камнап ап турар. Коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң даандырган ажыл-херектери ажыл-ишчи ёзу-биле кеорүнден камнаалга чедип алдынар деп чүвени, хумагалыг болуру кижи бүрүзүнүң дорт хүлээлгези дээрзин тудугжулар эки билирлер.

Дашчылар Бейлең-оол Даян, Игорь Комбу, Бызаанчы-бетончидер Николай Костоков, Вячеслав Сат, каңнакчы Сергей Литвиненко он бирги бөш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсээ бетинде күүседир, ажылдың шынарын эжиждер, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, ажыглаага киирер тудугларны чогуур аяысеазында дужаар дээш тудугжулар ортузунда калбарган соцналистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Партияның эзлегелиг XXVII съездизинге күш-ажылчы белектиг ужуражыр соруглаары бригаденың тудугжуларының мурнунда салгаш, «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, социалистиг чарыштың дээштиг организастап, бедик будүрүкчүлүүг ажылдап турар.

М. ОЮН.

ХООЧУННУҢ ҮЛЕГЕРИ

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Адаш Чымановна Иргит—күш-ажылдың хоочуну. Ол ам пенсионер. Ынчалза-даа ол өөнге анаа-ла дүн эрттирип олурбас. Коммунист неким ырын-нүүрү база мөзү-шынары ынчалдыг эвес. Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозтуң улуспу контроль бөлүүнүң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Малчын ат-булаарның культуразуг амыдыралын бедидер ажылдың идепкейлиг киржикчизи, аныяктарның идеэлдиг дегдыныкчызы. Партийжи даалганы ам сеткилдиг күүседип келген.

Адаш Чымановна аныяктан бөгүнге чедир узун күш-ажылчыны орунгу эрткен. Дорт харлыында ол авазындан чар, ыяш, өскүс келген. Ынчап бижип, билиглиг чүткүдүүр уе турган. Адаш чыдын турган, тыва бижикке өөренип алган. Оон соонда аравал кежигүнүнге кирип алгаш, улуг улустуң бижикке өөредип эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн, тыва араттар аксыдуңма ССРЭ-ге бүгү тала-биле дузалажыыр ажылды идепкейжиткен. Кызыл Шеригге белек чыыдазының ажылынга киржип, хөй даарап турган.

Ажыд-иштн, эрес соруктуг аравал кежигүнү аныяк чыс дайын чыдарында ТАРН кежигүнүнге киргеп. Оон ажыл-херээ улам идепкейжээн. Ажыл-амыдыралының ажыы-биле Кызыл хоорайга ол кээп ажылдап чурттай берген.

Кодээдеп келген аныяк кыстың Раскова аттыг даараныла комбинадының күш-ажылчы коллективиниң чыыш-биле үткүп алган. Коллективте чүгээ тывээр эвес, а орус эштер хөй-биле ажылдап турар болгаш. Ол анаа өөрүй берген. Урел шеверлер орус херээжиннер тыва кыстарны хепти бижээрынга даараварынга өөредип турган. Хөй-биле даараныл чорааш Адаш даараныр машинага канчаар дааранырынга орус мастер өөреткен. Орус дылды өөренип алырынга ол деткимчелиг болган.

Орус дылга чүгээлеп, хепти бижып, даараныл өөренип алыры кодээдеп келген аныяк кижиге ындыг өөрүшкү кайын турар.

Адаш Иргит элээн үе эрткен-де боду даараныл киргикеп.

Өөренимчел, кызымаа кижиге ооң мастери өөрүп, чоргаараныл турган. Чүну даараваас дээр. Хөөңнүг чүвүрээр, хереглээштер, аллы тонналар, ээл хаптары дээш чоруп бээр. Ол бүгүнү маадырлыг Кызыл Шеригже чорудаар.

Даараныла комбинадынга стахановчу шимээжикин калбарган. Адаш социалистиг чарышка киржип, ажыл-ишчизин коргускен. Ай планын 180—200 хуу чедир күүседип, мурнакчыларның одуруунга киргеп.

Даараныкчылар ажылындан хостуг үезинде солуун программ, маңыр концертти белеткээш, ону үеөрейнең ажыл-ишчилерингө, районнардан келген хурал-суглаа киржикчилерингө көргүзүп, көруүчүлериниң маатазын чаалап алган. Нам кежигүнү Адаш үе-черге өөрүп тыва кыстарга бодунуң үлегер-чижээн көргүзүп ыраал, танцылап-даа турган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны төнген соонда, А. Иргит амыдырал-чурттаалгазының аайы-биле база катап Бай-Тайга районже кеже берген. Баштай ол Тээли суурга райпога поварлап ажылдап кирген. Ур болбаанда Бай-Тал сумузунче төрээжиннер дергезинче ажылдадып чоруткан. Ол анаа организастакчы таланттызын көргүскен.

1948 чылда 23 өөредеп турустунган «Бай-Тал» колхозу организастаттынган. Адаш Чы- бригадиринге ажылдап эгелээн.

Ажыл-ишчи коммунист 1958 чылдан эгелээш 1978 чылга чедир хойжуулеп ажылдаан. Оон кызымаа, ак сеткилдиг ажылы анаа база бүгү талаабиле көзүлгеп. Ол чылдарда чус баш төрүүр хойга онаашыр 96—132 хураганны чыл санында онча-манда ап келген. Хойдан-на 2.300—3.600 грамм дукту кыргып ап турган. Ынчангаш чаңгыс чер чурттуглары анаа чоргаараның чорууп.

Хоочун коммунист, бүзүнүүлээ Адаш Чымановна Иргит чазы-харыы үлгедү-даа берген болгаш, ол ам-даа совхозтуң хой-ниити ажылында идепкейлиг киржип чоруур. Ол аныяк өскенге үлегер-чижээ.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Харылзаа ажылы хөй талаларлыг, чымыштыг ажылдарның бирээзи. Ылаңгыя телеграф болгаш телефон харылзаазының ажылынга ажылдаан кижи бедик харыысалгалыг, бодунган негелдени болбас болза коржок. Бо ажылга сетчия-сагыжындан сонуургал чок, бердинмээн кижилер ажылдаваш, «сезек» ажылдап чоруй, бушкурганы-даа бээр, ооң соонда ажылга үр ызырыммайн, ажылдан үнер-киреер чоруктар-даа тургулаар. Ынчангаш чонга шынчы баравн болуур деп үзе шиитпирлеп алган кижилер бо нарын болгаш бечим ажылга турумчуп ажылдай бээр. Кызылдың телеграф-телефон станциязында ажылдап турар хып дээн аныяк уругларбиле ужуражыкып, чугаалажырга, олар ол чугаавы бадыткаваяр.

Мында ажылдап турар аныяктарның үнген-киргеп кижилерге эптиг-зөлдээ, сагыш чоөөгүлеры, мергежилиигө бердингени, кижилер-биле чугаа-лажырда культурлуг мөгөө-төрөк кылып келген кижилерни өөртүп турар. Оларның кижи бүрүзү бодунуң шилип алган мергежилиигө бердингени, онуттарнын эки шинчээдип алган кижилер. Даандырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгалыг чоруу — планныг даалгаларны күүседиринге бүзүүлелдиг быра боон турар.

Зоя Середина, Урана Күүлар, Тамара Ахметвалиева дээн ышкаш өскө-даа аныяктар бот-боттарын үргүлчү детпип, быжыг сагыыга-чүрүмнүг, чаңгыс демнег ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бригаденың кежигүннери бирги чартык чыгдын планныг онаалдаларын чедишкиннерлиг боттандырган. Будуулгенниң мурнакчы ажыл-ишчилери «Партиеның эзлегелиг XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп чарышка база-ла идепкейлиг киржип турарлар.

С. САНДЮ.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Ларисон Хууражкайовна Сенчек аныбаңдан бо түннерге чедир Улуг-Хем ыяш-улеттүр ажыл-агыйының үзүктел чок ажылдап келген, бо будуулгенниң хоочуннарының бирээзи. Л. Сенчектиң ажыл-ишчи мөзүзүн үнелеп билгеш, ыяш-улеттүр ажыл-агыйының удуртулгазы оны Чербиде участоктуң ыяш дилдирер черинин мастери кылдыр Кызылдан шилиптеткен. Оон бээр 22 чыл дургузунда мастер күзээлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруур. Л. Сенчектиң кызымаа ажылын бедик-биле үнелеп. Куш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинбиле болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңналткан. Ол бо ажылдап келген үезинде 6 аныяк солдерны ыяш дилдирлечинниң мергежилиинге өөредип алган, ам кады ажылдап чоруур.

Л. Сенчектың мастерлээнин ыяш дилдирер чер ай, квартая планнарын доктаамал күүседип келгенинге хоочун ажылчынның киирип чоруур үлүү зээзш эвес.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

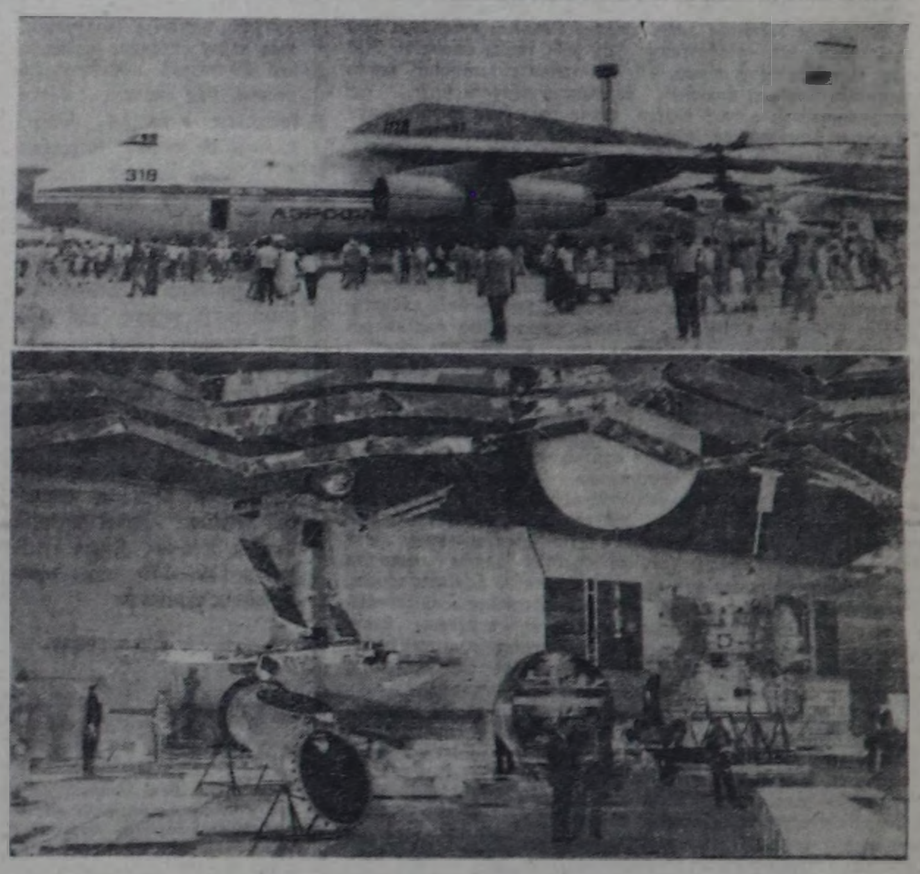

ДАРЫЙ ХЕМЧЭЭН АЛЗА

Эрзинде Нарын кодээ Совединиң девискээрингө хамаарышкан черлериниң бойдус камгалалының талазы-биле ажыл дыка кошкек тургустугган. Совхозтуң-даа чолаачылары, оон-моон эрткен-дүшкен чолаачылар-даа машина оруу бакшыраан дээш, ооң бир орукту изеп үндүрер. Бойдуска шак мындыг кам-хайырга чок чоруктуң түңнелинде чиидиң ногаан чыдар черлер адыр-адыр оруктар апарып, база бир доозун бурулаар орук үнер.

Арга-арыг — бистиң өңнүүвүс, бистиң байлаавыс деп чүвени эки билип турзуувусса-да, оку камгалап, хумагаланаар ажылче кичээнгей саабайн турарывыс хомудаачыг. Чурумалдыг арга-арыыдыста кайы хамаан чок бо-ле үргедий берген турарының чижектерим мында көргүзөр бодаан мен. Нарын суурнуң одаанда Чаварты-Кежиг-Аксының аргазында бензин-биле ажылдадыр хирээлиг кижилерниң кара туразында аажылап, «ыяш белеткеп» турары канчап-даа таарышпас. Оолар ыяш ажыл-агый черинден чөпшээрел безин чок ыяш белеткеп, оон ажык-кончаа ап турары канчап-даа таарышпас. Моон мурнунда ногаан шеттер шыпкем бо арга-арыгга коданнар, диилнер-даа ждерик турган. Ам олар ис чок читкен. Ам мында машина-техника даажы дуне-даа, хундус-даа үзүктелбес болу берген. «ДТ-75», «Беларусь» тракторларны, ынзы-бүрү марканың машиналарын, моторциклдерин-даа мында кижи көөр. Бо черниң чуг-ле ыяжын алыр эвес, харын ол чоок кавыкың чаш талдарын, чыжырганазын, чедең ыяштарын сыспа базып каапкан.

База бир мындыг чижектиг мөгөө кирзе ажырбас боор. Мөчээн кижилерни ормукшудар база өлген малдың сегин хемер черлерни бистиң деөискээрде тускайлаваан. Шак мынчал кээрге, мөчээн кижилерни дөргүл-төрөл туралваанга черинге ормукшудуп турар.

Өлген малдарның сектерин чыгташ, тускай черге хемерн чугула. Нарында ындыг эвес. Өлген малдың сегин чүгле коданындан ыраадыр сөөртүп каар ол-ла. Будуу-Арызы деп черде машина оруумуң чамында өңгыс черде өлген ийи инектиң сегин ам-даа чыгпышаам. Совхозтуң-даа, кодээ Совет күүскомунун-даа удуртукчулары бо оруктап түңнүң чыгыы аргыжып турар хирезинде өлген малдың сегин чайладыр талазы-биле бөттуг хемчеглерни албайн турар. Улус депутаттарының Нарын кодээ Совединиң күүскому бо үстүнде айыткан четпестерни чайладыр хемчеглерни дарый алыр үе келген.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

Беш чылдың кижилери

МАСТЕР

Улуг-Хемниң амыдырал-ажыдырылга будуулгө эргелелиниң цехтериниң бирээзиниң коридорунга кезеп ооллар соодукчулар ыяай-бээр дажыглаан, ажылдаан турлар. Оларның чаңы-биле эртпеш, даараныр цехке келдиниз.

Ак-көк кежегелеринг, чырык сөңгаларлыг деягем өрээл. Таварыштыр салган үш одуруг столдарда даараныр машиналарның шыгыраан даажындан, чаа дөстериниң чаагай чыдымдан, ажылдап турар кыстарның эптиг-эвилең чанындан кижиниң сеткили чымчай бээр.

Ынаар азыгда болуугур түрө» шырайлыг кыстың чанында, ортумаа сыннып, бажының дыдыраш кара дүктери ержылмыгжыгының кыдыгларындан көстүп турар, чазыы ак ырыннып аныяк херээжен:

— Өшкү-Сеар, таңны ыңнаар даараварынга таварышпас. Удурүн-кирүн өлөөр — дээш уруг-биле кожа олурупту.

Чаа костюмнуң эдээн мөөкымыгешка бастырган, электриниг машинадың челинин чиигө ак селеөлары-биле эптиг башкарган соонда, ур-даа болбаанда, иштин хоюн даарай каапты.

— Кердүк бе! Ам база-ла дөштың, хоюн шөк ынчаар даарап киримит. Черле далашпа — деп уругга чагыды.

Өшкү-Сеарның машиназы баштай дидим эвес токкулаадып чоруй, дыңын салыпкен ырыш аъды дег, удезыынын ургелешкен мөңгүс аай изин төске арттырбышаан, хап чоолуп.

— Оя-ла болгай. Ам чүвеен ужурун билип аптым ышкаш.

— Четтирдим, Мария Хасановна — диген уругнуң карактарында өөрүшкүнүң оттары чайнал, дегдыныкчызынче көрүү.

Мария Хасановна Хайрутдинова он бир чыл бурунгаар база-ла Өшкү-Сеар Каре-Сал ышкаш, ажыл-ишчи баштайгы базымнарын бо-ле цехке эгелээн. Бодүүн ситец платьелиг, чиигежек, органзымаар уругну ынчаш көргеш:

— Моңаа кайын шыдажыр, удевес дезиптер оң—диижип, чамдык даараныкчылар ажыыбиле чугаалап-даа турган. Оларның дыка хөйү шөкөр пөс кожуп, бодүүн чагыглар кылып орган, чүве ыыттавас уруг алызында барып тергинии мастер болуп, бүдүн бригаденың удуртучузу болу бээр деп бодөөйин турганнар.

Чаа чүүлдү дүрген өөренип аптар, шудургу кыс даараныкчының чымыштыг ажылының тыын тыва берген. Цехтин мастерлери анаа удаваанда марын чагыларны берип эгелээн. «Кулакты мыйыс эрттир озер» диижири ышкаш, чамдык дүржүлгелиг эштерни безин ол мурнап кааптар алырган.

— Мария Хасановна, бригадежарның ажыл-ижи-биле таныштырып көрүкерем!— деп, оон диледиивис.

— Бистиң ажылывыс карактка коступ, хөлге туттунуп турар-ла болгай—дээш, хулумзурбушаан, эгиннээштерде аскан дес кара костюмнерни, янзы-бүрү өнөрлиг платьелерни көргүстү.

— Кандыг-даа хепти даараварда оон шынарынче онза сагыш салыр улус. Көрүкер даан. Өөруп четтиргенин илереткен бижимелдерним көвейн — деп, цех начальниги Надежда Семёновна «Хомудаалдар болгаш саналдарга дептерин ажытты. Инда мастер Мария Хайрутдиновнаның удуртканы бригадага чаагай күзээшкиннерни бижээн чылыг сөстүг одуруглярны база номчудувус.

М. Хайрутдиновнаның бригадазы мурнакчыларның одуруунче белени-биле кире бергээнни билдингир. Ол анаа чедир берге болгаш шептараазынныг орукту эрткен.

Каш чылдар бурунгаар ажгы мастерлер В. Светколобова, И. Монгуш, Н. Богайчук олар өөреникчилеп турганы ортектиг, нарын чагыларны үрей кылып-даа тургеннер. Ай, квартал хамаанчок, чылдың безин планнары күүсеттинместээш туруп бээр.

Чүгле чиик ательелерден ангыда, даштыкы хептерни база даараазывысса чүл! Ол бистиң курлавырывыс ышкажыл — деп, Мария өөрүнге сүмеээн.

— Чүүлдүг санал-дыр. Баштарывыс, холдарывыс бар-дыр, өөренип алгай бис—деп, бригадирин даараныкчы Галина Маркелова деткээн.

Ук саналды өөренип көргеш, будуулге эргелели шенелде кылырын чөпшээрээн.

Чаа технологияны шиңгээдип алырының өөредилгези орайга чедир үргулчүлеп турган. Быжыкмы мастер Тамара Балбай-оол даараныкчыларга боттуг дузаны чедирген. Бригадир анаа даанын алгаш, өөрүнүң төрөтиктиг билиглерни практика-биле холбаарынче кол сагыш салып, кижи бүрүзүнден негелдени улгаттыргеп.

Ийи ай чыгаа өөренип келгенинин түңнелинде чаа хептерни даарап киргикеннер.

Он бирги бөш чылдың доозукчу чылында бир дугаарында продукция будуулгө планын цех күүседипкен.

— Бо хүннерде бистиң даараныкчыларывыс чүгле костюм эвес, а харын курткалар, тоннар даарап турар болу берген — деп, бригадир чоргаараал-биле чугаалады.

— Продукцизиниң ассортиментизин кеңдедиримиң аргалары ам бар бе?

— Бар. Алгы тоннарже киирер херек. Ынчалза-даа чаа машиналар, чаа технологияны шиңгээдип алыры чугула. Оны шыдажып эрттиринге бистө бүгү аргалары бар — деп, Мария Хасановна бүзүүлелдиг чугаалаваш, даараныр машинавызынга ажылын уламчылай барды.

К. ЧӨРЕВЕ.
Чаа Шагаан-Арыг.

Арага ишпес куда шайлалгазынга хамаарыштыр

ЧАҢЧЫЛ БОЛДУРАР

◆ Куданың киржикчилери чугаалап тур ◆

Каа-Хем районуң «Совет Тыва» совхозка болган арага ишпес комсомолчу шайлалганың дугайын бо чылдың июнь 19-та үнген «Шын» солунга парлаан болгай бис. Ол шайлалгага хамаарыштыр «мербээни-даа чок, водурбээн хемээ-даа чок» деп чугаалап болур улуг назылыг-даа, аныяк-даа киржикчилериң чугаалары редакция почтазынга кээп турар. Чаа өзу-биле эртекен куданың талазы-биле санап-оналап сонгуру-биле ук шайлалганың киржикчилерн — чаа ог-бүле тутканнар Каа-Хемде Зубовка школазының башкызы Ольга Балчырбай болгаш «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы чоланачызы Василий Балчырбай, ол кудага чалаттыр улуг назылыг пенсионер Александр Сурүкович Эртине болгаш чаа өглешкен оолдуң талазындан хереч болган. Василий Балчырбайның чаңгыс классчы эжи Владимир Монгушка — сөстү бердиниз.

ОЛЬГА биле ВАСИЛИЙ БАЛЧЫРБАЙЛАР:

— Бистиң кудавыстың эртинерии-биле ада-иелериниз ыяла белеткенип турдулар. Арага-тымыс арбын удур садыпкан-даа алганнар. Арагазы эвээш куда болурга, кудага чалаттырып-даа келген, ынаа-даа келгеш үнген-кирген чонга эпчок болур ыйнаан дээш ада-иелериниз арагаңы катап-катап садып ап турганын-даа биилеп турган бис. Куда деп чүвеге киржип чорбаан болгаш чүвениң ужуру ыңдыт-ла чүве ыйнаан деп бодап турдувус. Кудага келир кижилериниң данзызын база тургузуп алган. Азыты-биле чугаалаарга, «арага-тымыс арбын болурга, куда шыырак-ла эртти дижир, арагазы эвээш болурга, ындыг. ла кончуг эвес куда болду ийиң»—деп, чугаалажыр төөрем кижилериниң чугаазының ужу-кыдын бистер аныяктар дыңнап чораан бис.

Кудавыс болур хүн чоокшулап, чалаар улустарже чалаалганы шагда-ла чорудупкан турувуста, инек кадарын турар ада-иевистиң аалынга совхоз директору Сергей Данзурович Седен-оол бир хүн хап келгеш, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, арагаңы боттары чоруктуң когуун үзер дугайында партия болгаш газеттиң доктаалы үнген, оны бүгү чон деткип, чүүлдүгүнүп турар. Ынчангаш силерниң аныяктарның кудазын арага ишпес, өзулуг комсомолчу куда кылдыр эртинер деп совхоз дирекциязы, партия, комсомол болгаш профзиилел комитеттери база суурның хөй-ниитти организациялары дугурушту деп мындыг.

Аваавыс Клара Сүрүковна аңаа баштай удурланып, хөй акша-төгерик үндүрүп турган, садып алган арага-тымыстың канчаар чүвей, кайгап ооруу чүүл-биле үндүлээрин, чүгле мээң оглумнуң кудазын арага ишпес куда кылдыр эртинерии албан бе деп удурланып. Ескә куданы арага-тымыс-биле эртинер болзуварза, хомудай үндүрер мен деп, чугаалап-даа турду-ва. Хоойлу-дүрүмден эртикен чүве бар эвес, арага-биле демиселди күштелдирер дээнде деткинир апаар дээш ада-иевис чөпшээрежиккен, садып алган арагазын магазинге дедир дужаапкан мындыг чүве.

Шаанда тыва улустуң ынырга кораз дээр төрүзү төөрүнүг чымчак төрүгө олурупкаш, класстап каан аттар мунган үдекчилер ол-бо талазыкка чоруп турда. Суг-Бажы суурнуң кудумчуларынга чоруп, культураның болгаш дыштанылганың С. Тока аттыг парктыңнче үглай чоруптарывыска, суурнуң кырган-даа, аныяк-даа кижилери оон-моон үнгүлеп келген, магадан турда көөрге, девиденчиг-даа, кадыг кижи каттырыптар үзен кижи болза, ыглапкы дег чүве чорду.

Шайлалгавыс эртип турда, төгүнүү ойнап, кудаңыры чаңгыланып, йөрээлдер, өлгаглар, үлегер домактар, чаңыг сөстерни дыңнап турарга, бо хире аас-кежиктиг чүрттелганы бүгү назыңының иштинде арага деп ажыг сугну амзаавйн, каасчараш чүрттап эртеп дег аасжежик чок-тур деп бодай бээр чорду. Дөргүл-төрел, ва-дуңма ол хире онза куда эртинип каарга, арага-дары ижер деп бодая кижиниң сагыжынга кайым кирер. Ол чаагай сеткилдиг күүзэшкиннерни бүжартатпас дээш араганы амзавас, ишпес, бо хөралыг чаңчыл-биле демисежир деп бодап алган бис.

Бистиң кудавыска база бир солун чүүл — чаа өглешкен аныяктарның шөнналы дээш мөге хүрежин, ыры болгаш танцы конкурузун организастаны дыка солун болду. Шүүлген мөгеге болгаш конкурстуң тиилекчилериңге шөналдарны боттарывыс түгсүп турдувус. Кудага чалаттырып келген чонувус эзиртпес суксун болгаш бе ыңмызы ижип, аъштанып-чемненип, ыр-лап, хөглеп турду. Шак мынчаар эртирген кудага ар-тык-тудуу сес сөглээр, бужургончыг, алгырып-кыжыгырып турар-даа кижилер чок, аңаала ыры-шоор, өюн-баштак-биле эртер чүве чорду. Бистиң кудавыстың бир онзагай талазы ол деп санап турар бис.

Кудага келген дөргүл-төрелдер эш-өөрлер сүй-белээн сунуп, алган, йөрээп, ырлап, хөглеп турда, совхоз директору Сергей Данзурович Седен-оол чаа туткан дөрт өрээв бажыңның дулгуурун бистерге тутсуп берди. Бистиң кудавысты арага ишпес комсомолчу куда кылдыр солун эртиргени дээш совхозтуң дирекциязынга, партия, профзиилел, комсомол комитеттеринге, улус депутаттарының кодээ Совединиң күүскомунга болгаш суурнуң өске-даа хөй-ниитти организацияларынга өөрүп четтиргенивисти солун дамчыштыр илередип, республиканың өске-даа суурларынга арага ишпес шак мындыг комсомолчу шайлалгаларны моон соңгаар доктаамал эртиртип турарын күзээр-дир бис.

Ол кудага чалаттыргаш улуг назылыг пенсионер АЛЕКСАНДР СҮРҮКОВИЧ ЭРТИНЕ:

— Хөгжүлдениң төөгүзүн өөренип көөрге, куда кылыр деп чүве чүс-чүс чылдардан бээр уламчылап келген чаңчыл-дыр. Оглу, кызының назыхары чеде бээрге, ада-иелер оларны тускайлап, өгээр айтырыг тургустунуп келир. Куда эртиреры аңаа бир хөглээшкин эвес. Бурукгу Тываның чаңчылында куда эртирер үнге чедир үш чаданы эртөр: 1. Оолдуң ада-иезин уругнуң ада-иезинге ак белек тудар. Ол чүл дээрге, уругну кеннин кылып алыр дээнн ол.

2. Оолдуң ада-иезин уругнуң ада-иезинниң алынга аъштыгчемнинг алдап четкеш, уругну кеннин кылып алырын үзе дуглуп алыр. Ол хүндеп эгелээш оолдуң ырак, чоок төрелдериниң уруг бажыңын дүгүн чажырып чоруур апаар. Келир үеде уруувустуң өөңүхереңгизи болзун дээш уругнуң ада-иезин богбе-чаваанны, молдурга-казыраны болгаш өөке-даа чүзүн малдарны бээр чораан.

3. Херек будурер деп бир айтырыг бар. Ынчан оолдуң төрелдери кончуг кичээнгейлиг белеткеңгеш, уругнуң ада-иезинниң алынга аъштыг-чемнинг чеде бээр. Уругнуң ада-иези база-ла ыяк белеткенип алган болур. Оолдуң ада-иези кудаларынга келгеш, келген хөрээн бирдең-бирээ чокка айыткап чугаалап берген соонда, херек бүтсүн, келир үеде аас-кежик деп чылыг сөстерни солушкаш, ам-на байырлаш киритпер. Бо байыр чорун турда, онзагай үүлдер бар. Бирээде, уругларга чырык ыыртырыы. Ол болза, хойнуң бажын быжыр хайындыргаш, ооң эриң чырыын кезип алгаш, ооң биле уругну кожа олурташ, хой бажыңың чырыын ийи үжүндең ыыртыкаш, үзе тыртпырар. Оон сорулгазы уруглары чоокшулаштырар дээнн ол. Ийиде, ийи таланың шыырак дээн ийи кижизи хойнуң күү сөөк чодазын былаажыр. Ону үште тырттып алганы тиилээнн ол. Үште, оттуң шагар деп чүве база бар. Оттукту мурнай кыпсыпкан тала тиилээр. Дөрте, ийи таланың мөгелерии хүрештирер. Мөгези шүүлген тала тиилекчи болур. Бо бүгү маргылдааның түңнелии үндүрүп, шөналдарны тыпсыр.

Бо үстүнде хемчегларни кылып чоруткаңывың соонда, ог-бүле тутканнар аныяк улустуң төөгүзүнге артып калыр өөрүшкү-маңнайлыг кудаңы кылыр. Уругнуң-даа, оолдуңдаа төрелдери болгаш эш-өөрү шупту келир. Аңаа кайы-даа тала эки белеткенир. Чарыштырар аъттар, хүрежир мөгелер база белең турар. Чыылган чонкуң ортузунга оюн-тоглаанны организастаар аныяктарны онаап каар. Кажың адар, бөг кагар, чө-согум-биле кара адар, сыгыртыр, каргыраалаар, хөөмейлээр, ырлаар кижилерни база белеткеп алыр. Чыылган чонга аъш-чемни салып үндүлээр, чыылган кижи бүргүзүнге кадактар тутсур. Улуг улустар чаа ог-бүле тутканы аныяктарның аас-кежиктиг чүрттаарын күзеп, ачылгга баар аъттыг болзун, уруг сөөртүр оолдуг болзун, торгаа ышкаш кавас болзун, соңгу эдээнге өнөй-хураган дешкилезии, мурнуу эдээнге уругдарыг ойназын!» деп, чылыг чымчак сөстерни чугаалап, чаагай күзел-бодалын илередип чорааннар.

1930 чылга чедир куда болган черлерге арага-тымыс ижер кижилер хөзүлбес турган. Кудага келген кижилер бот-боттарын түңдулашкан, кончуг чурумнуг, ыыт-даашдаа үндүрбес чорду. Бо назыңының иштинде чежө-даа кудага киржип, чуну-даа кордум. Куда эртирип деп чүвени чамдык кижилер аңаа бир арагалаар, хөглээр чүве деп бодап чорууру камчап-даа таварышпас. Куданы таптыг организастап эртирбээн черлерге чыылган чон эмин эртнир арага ижип алгаш, арезында шош-содаа-даа үндүре бээр таварылгалар тургулааны чажыт эвес-ле болгай. Куда болган черге арагалаары албан эвес деп чүвени чоокта чаа Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозка организастап эртиргеи арага ишпес комсомолчу кудага чораан магададым.

«Совет Тыва» совхозтуң дирекциязы, партия, профзиилел болгаш комсомол комитеттери, кодээ Советтиң күүскому база суурнуң хөй-ниитти организациялары ол кудаңы кончуг-ла солун кылдыр организастап эртирди. Аңаа чыыланган чон арага амзаваан. Арага ишпес комсомолчу кудаңы бо суурга бир-ле дугаар организастап эртиргени ол. Амданыг суксуннар болгаш ыяшыс стол кырынга долгеттингеи. Аъш-чемни чип, амданныг суксунну ижип турган, ойнап, хөглеп эртирген кудаңы көөрге, маганыг-даа чүве чорду. Элең-тендиң эзирик кижилер-даа эвээлбес, маганыг болду.

Маңаа бооп эртикен кудаңың дуржулгазын республиканың еске-даа черлериңе моон соңгаар организастап эртирер. рии неттередирн чүүлдүг боор деп санап чоруур мен.

ВЛАДИМИР МОНГУШ:

— Василий Балчырбай эге классчан кады өөренип келген, кезээде чарылбас, ойнаа өскен эжим-не болгай. Школаны дооскаш, өөренир кижи өөренип, аныядаар кижи аныядап тоо-быдарап чоруй барган бис. Вася Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунга кирип алгаш, ветеринария салбырын доосту. Ону дооскаш, төрээн совхозунга мал эмнилеп ажылдап турда, шериг албанынче келдиртип апаргеи. Совет Армиязың хүрээлеңиңге албан эртирип тургаш, үргүлүү чагаа бижип, харылзажып турдувус. Вася шериг албанынан халажып келгеш, төрээн совхозунга чоланачылап ажылдай берген. Бо чылдың эгезинде эжим бистиң бажыңывыска келгеш, мен-даа ог-бүле тудар деп бардым. Меңээ хөреңи болур сен эжим деп, кижим бо-ла ийин. Дүштүү уругнуң ажылдап турар черии, ат, фамилиязын-даа чугаалап берди. Кудаң болур үеэн келирге, хөреңи боол бергей мен аан дээш чепшээрежип каан мен.

Ол өөрүшкүлүг хүн бо чылдың июнь 15-те болган. Арага ишпес комсомолчу кудаңы организастап эртирер талазыбиле тургускан комиссия каасчараш эзер, чүгенниг аътты меңээ мундурупкаш, чаа өглешкен аныяктарның үдекчизи кылып каан. Дүштуктарны чымчак төргеге олуртупкаш, каасталп каан эзер, чүгенниг ийи аътты мунгаш ийи кижи ол-бо талазыкка чоруптарывыска, чоннуң кораа бисте турду. Дүштуктарны шак ыяшаар удээнивис дыка солун болду. Куда болган черге чыылган чон эзиртпес суксуннарны болгаш бе ыңмызын тыва аяктарга күткаш, чаа ог-бүле тутканаяктарга аас-кежиктиг чүрттелгены алгап, йөрээп, ойнап, хөглеп турганын кажан-даа үттес мен. Арага ишпес куданы моон мурнунда көруп чораан эвес, алгырып, кыжыгырып, хөөреп турар, элең-тендиң эзирик кижилер чок болур магалы чүве чорду. Дүштуктарның шөналды дээш болган мөге хүрежи, ыры-көөмей, сыгып, танцы конкурстары база-ла кижи магадап хамнес солун болган.

Арага ишпес шак мындыг комсомолчу куда бистиң суурга бо куданың соонда база солун эртикен. Шак мындыг куданы чер болганга эртирерии чаңчыл болдурары үеэнн негелдезинге дүгүүп турар-дыр.

Бөгүн—МАР-ның национал байырлалы—

Улусчу революцияның хүну

УЛАМ-НА БЫЖЫГАР

Алдан дөрт чыл бурунгаар Улуг Октябрьның үлегер-чижээнге хөй-аът киргеш, Совет Россияның ажылың ыңгызының аку-дуңмалышкы деткимчезинге дөмүгеш, моол чон капиталистиг эвес орук-биле төгүнүү эгелээнн. Ол үеннең иштинде Моол хожудаңгай чүрт туранынган Азияда экономикозы, культуразы дең-дескн хөгжүү орар мурнакчы күүрүне, черинң бирээзи апарган болгаш улустарның социалистиг өг-бүлезинниң дең эргелиг кежигүнү болган.

Совет-моол найыралдың эгезин улуг Ленин биле моол улустуң ышкы оглу Сүхэ-Батор салган. Бөгүн ийи чонкуң ол аяы-дуңма найыралы улам хамы, улам бай бөйлеп апаргеи. Совет болгаш моол чонуң аразында дайын-халаптындаа, тайбың иштиң-даа чылдарында нөкаттыгган найыралым бүлүг ленинчи найырал деп адап болур. Бистиң республиканың Хүнмери база ол аяы-дуңмалышкы улуг найыралдың уламчылаашкыны болур.

Аяы-дуңмалышкы чоруктуң, бот-боттарывыс дузалажырывының быжыг харылзаазы Моолдуң кожа-хелбээ Убса-Нур, Завхан, Баян-Үлгий аймактарыбиле Тываны холбаштырып турар. Бистиң республиканың партия, совет, ажылагый органнары, хөй-ниитти организациялары ол найыралчы харылзаалерны улам ыяшай хөгжүдеринге улуг иднгии берип турар.

Амгы үеде совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының он-он коллективтиг нөкөгүннери, оларның иштинде совхозтар, школалар, аяы-аягы министерстволар болгаш ведомстволар Моолдуң база ыяшыг будурулгелер, организациялары-биле ажылгерекчи харылзаалы тудуп турар. Чүгле бо чылын бөзин аяы-дуңма Моолдуң кожа аймактарындан үжен хире делегацияга бистиң республиканы кээп чораан. «Зуунчөөл» кодээ ажыл-агый каттыжыңышкынның төлээлери, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнитнери, далгам ылыр комбинаттың ажылчыннары, Убса-Нур аймактың спортчулары, революсчу аныяктар эвилелиниң төлээлери, Завхан аймактың амыдырал хандырыгга будурулгелериниң ажылчыннары база ол ышкаш Баян-Үлгий аймактың делегацияларынга чорваннар. Бодунуң ээлчээнде Тывадан журналистер, «Кызыл туң», «Торгалыг» совхозтуң мурнакчылары, Кызылдың автосептелге заводунуң ажылчыннары, партия организациялардың болүк секретарьлары, республиканың аныяк техниктер станциязының ажылдакчылары, медицина ажылдакчылары болгаш өске-даа делегациялар Моол Арат Республыкага барып аялдап четкеннер.

Тыва биле Моолдуң аразында найыралдыг харылзааларда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкыннарында, партияның организастыг болгаш идеологтуг ажылында дуржулганы өөренип база ону неттередип тарадыры кол чөрни ээлеп турар. Моол эштер бистиннге келгеидө партия организациялареың СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон сөөлүнде эртикен Пленумнарының шиитпирлерии амыдырала боттандырар талазы-биле ажылдарны чорудуп турарының арга-методтарың, хевирлерии сонуургаар-лар, он бирги беш чылдың планныг онаалдарын болгаш социалистиг хүзээлелерии чедиишиниң күүседир дээш социалистиг чарыштыг организастап турарының дуржулгазын өөренип, социалистиг сөглэгчурумну быжыглаарының, ажылчы чонуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейии нөдүрөринең айтырыын биилеп алганнар. Тываның төлээлери моол эштериниң ажыл-агыйның аяы-дуңмалыкында, эң улаштыг хөй ажылын организастап турарының дуржулгазын өөренип, ажылыды организастаарының, социалистиг сагыага-чурумну быжыглаарының, ажылчы чонуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейии канчаар нөдүрөринең айтырыын биилеп алганнар. Тываның төлээлери моол эштериниң ажыл-агыйның аяы-дуңмалыкында, эң улаштыг хөй ажылын сайзырадырында, мал ажыл-агыйында социалистиг чарыштыг организастаарында мөөнөттүнген дуржулгазын биилеп алганнар.

Сөөлгү чылдарда Тыва биле Моол Арат Республиканың кожа аймактары-биле найыралдыг харылзаалар, кады ажылдакылганың чаа хевири хөгжүп турар. Ол дээрге төрелдешкен бүдүрүлгелериниң коллективтериниң, аяы-аягы кижилериниң аразында социалистиг чарыштың чоруп турарыр-дыр. Чижээ, Танды районуң «Революсиянын чаңгыланыр» совхозтуң малчыны С. К. Бумба биле Моолдуң нөдээ ажыл-агый каттыжыңышкынының малчыны Бүлүбай Ньажийн олар аразында чаржыг ажылдаары-биле нөдээ чарыш алганнар. А бо дүнгерде тургустунгаңындан бээр үжен чыл болуп турар Завхан аймактың «Аас-кежикиннер оруу» нөдээ ажыл-агый каттыжыңышкынының ажыл-ишкилерии Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң коллективи-биле чаржып ажылдаар дүзелиг илереткеннер. Ол ыяшгы дүзээл алдыгаң.

ССРЭ-нин улус ажыл-агыйының болгаш культуразының тодаргай адырларының дүнгерии, элиледешкен база автономнуг республикаларның коммунистиг тургузуушкынга чедиишкиннериниң чижээнге ССРЭ-нин дүнгерии эртирерии Моолда эки чаңчыл апарган. Эртикен чылдың, Тыва АССР Совет Эвилелиниг эки турабиле каттыжыңышкының 40 чыл өөн демдеглеп турган үеде Советтер Чүрттүүн иүүрүүден Моол Арат Республыкага бодун бараалгадыр алдарны аңаа иөргүскен. Моол чон Тыва автономнуг Совет Социалистиг Республиканың экономика, культура база социал хөгжүлдезиң-биле танышкан, бистиң республиканың 40 чылдар иштинде чедип алган үндезин чаартылгаларын көргеи. Моолга эртикен ССРЭ-нин дүнгерииниң дугайында ажылчы чонуң арттырып каан бижимел демдеглелдерии дүзүлгаар алырга, олар тыва улустуң бир онзагай уран чүүдүн көргеш аажок сонуургаан, ооң эртикен үезиниг дугайында хөйүү бижип алган, амгы үеде аныяк республиканың чедиишкиннериниг сеткилиниң хамыындан өөрүзиннер.

Моол Арат Республиканың Тывага Хүнмери июнь айда эрткенин немүкчү билир болгай. Бистиң республиканың Алдан-Маадыр аттыг чүрттышкичилел музейиниң бир залында совет-моол найыралга тураскаатқан делгелге ажыттынган.

Совет-моол найыралдыг кады ажылдажылганың үндези, пекчилери В. И. Ленин биле Д. Сүхэ-Баторнуң 1921 чылда болган төөгүлүг үжүрежылышкының иергүскен улуг чүрүктү база ол делгелгеде салган. Делгелгеден моол чонуң бо хүннерде экономика, культура тургузуушкынында чедиишкин, иерии көргүскен ажылдарны көрүнүүлер сонуургап көөрдер.

Делгелге залында бистиң республика-биле кожа аймактарның ажылчы чоннарының төлээлерин-биле найыралчы, күш-ажылчы үжүрежылгаларының, бот-боттарының аразында дуржулга сонгуулгазын көргүскен фото-чүрүктер ноя черии ээлеп турар.

Ооң аңгыда, көрүкчүлөөр Совет Эвилелиниг Тываның эки тура-биле каттыжыңының 40 чыл өөн демдеглеп турар үеде моол өөлүктериниң бисче чорутаан хөй-биле кылган сүй-белеетерии делгелгеден сонуургап болур. База ол ышкаш Моолдуң суралгыг кижилериниң портрет чүрүктарын уран-шевер арга-биле моол мастерлериниң хевистерде сиилбин даараны көрүкчүлөөрниң сонуургалын хайыкты-рып турар.

Көрүкчүлөрии музейниң зал, дарынче чалап тур бис.

Р. ДОЛЗАТМАА.

1921 чылда Моол Арат Республикага Улусчу революсиянын тиилээнн Моолдуң хөрээжиеннериниң салым-чолунга улуг оскерлчиккинии болдурган. Улусчу эрге-чагыргалың, баштайгы хүннериидеи эгелээш-ле оларга эр улус-биле дең эргеии тыисып, ажылдаарыкта, өөренирииге, социалполитиктиг ажылдарыиы, культурлуг чаартылгаларны чорударынга тавармычалыг байдалдарны тургузуп эгелээн. Амгы үеде хөрээжиеннер ажылдаайн турар ажыл-агыйның чаңгыс-даа адыры чок.

ЧУРУКТАРДА: Уран-Баторнуң аргылга фабриказында; Чоогта чаа моол өөлүктер бисче аалдап чорда.

Культура албан черлери болгаш чоннуң дыштанылгазы

БАЙДАЛ ИЙИ АҢГЫ

Саратов область. Ада-чурттуң Улуг дайынының башталган хүннеринде Гродно хоорайны агаардан хайгаарап турда, Андрей Степанович Даниlов [чурукта] фашистерниң тос самолёттары-биле тулушкаш, ийи самолётту аңдара адып турда, ок төнген, оон таранналаш, кирипкен.

— Төрөп соонда мээң шүүрүгедекчи самолёдумнуң чалгынары үрелген. Ижиниге күштүг чүве деттеминиң медередим: ок улуг карман шагынга деттеш, аңаа чыдыпкан. Снаряд самолёттуң артыш быжыглаңмышкынын үрей дээпкем. Машина меңээ чагыртпасташ, кок-тараа аразынга кезе дүштү.

Черлены суурда колхозчу Степанида Гурбиктың бажыңында мининип кээп-тыр мен. Ол менги чевен чүкче аткаарлап турган батальондан арттырып алган.

Эрес-дидим үжудукчуну өлген дээп санап каан. Ону өягенниң соонда Ленин орденниг Кызылдан чогаадыкчы ажылдакчылар чалаар болган. Ужуражыышкын солун эртер дээрзинге бүзүреп болур. Неделя эрткен соонда понедельник санында партком түңнелди үндүрүп турары эки.

БИР ДЕМ ЧОКТА

Суг-Бажы суурнуң кожазы Бүрен-Хем суурда орду дег улуг чаагай Культура бажыңы бар. Ында улуг спорт зал база турар. Бо суурда мырыңай ийи спорт залы бар, оларның биразы школада. Бүрен-Хем кезээ библиотехазының эргелекчизи Наталья Лопсан-биле оон ажылдаар черинге ужураштым бис. Чартык чыл хире ажыл, дап турар. Боду, Кызылдың уран чүүл училищезинниң хореография салбырын дооскан (ам ында декреттээн кижи орнунда ажылдай берген, клубка чүге ажылдавас кижи боор деп кайгадывыс, клуб директору чылда көш удаа солчуп турар). Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур дорттаал, шинтпирлерге хамаарыштыр ажылды чорудуп, көскү агитацияны таарыштыр тургускан. Комплекстиг үнүүшкүн үезинде малчыннарга, тараажыларга база аалдап чораан. Хөөүде, малчыннарда, фермада үш кежер библиотекалыг. Номнарны солуп турар.

Библиотеканың план коргузугларының дугайын айтырарыыска, районда дужаапкан дээш тыппады. Чогум номчукчулар хаара түдер план күүсеттинип турар, ном бижиддиринің планы хө-кудаашынныг. Библиотека эртем 11 шактан кежээ чеди шак чедир ажылдаар. Массалыг темчегер ховар эртип турар. Ном номчуурунга сонуургалдыг будун-будун ег-бүлелер-дээ, сыгы-аңгы кижилер-дээ бар болду. Чечен чогаал, түскай литература дээш эске-дээ адырларны сонуургап туралар хей. Улуг чаагай Культура бажыңында клуб ажылдакчылары болгаш эске-дээ хей-нинти организациялары-биле темчегерни кады эрттирбейн турар болдупар. Библиотекада дооскан дугайында хуусаа база үстүрүнүң кырында келгендир.

Культура бажыңында кадрлар чылдан чылче удаа-дараа солчуп келген. Оон уржуундан Культура бажыңында ээ чок, ажыл чоруусс, дериг-хөрексел (ылаңгыя музыка аймаа) складта шыгжагда үреэлп чыдар. Кадрларны шилип, өөредир, ажылга бижыглаарын совхозта партком база кодээ Совет бодаавайн турар.

Культура бажыңының директорунда неделяның, кварталдың-дээ ажыл планнары бар, дегерезин кончуг тода бижип каан. Херек кырында оон боттанылгазы дээш ажылдаары негеттинип турар. Чаңгыс кижи чүнү-дээ кылыры берге, клуб чөвүлелин эвилелдеп, хей-нинти организациялары-биле кады хөделмир болза, ам ажыл-херек черле боттанып. Бүрен-Хем суурнуң партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, өрээжеңнер чөвүлели ажыл кылбайн турар деп канчап чугаалаар боор, ынчанмыже чонның дыштанылгазын чөптүг организациялары, культура, спорт ажылдарынче сагыш салышшыкыны мында багай түргүстүнам. Культура бажыңының, ында улуг спорт залының ажыглалын эжиндерниле дарый хемчегерни албас болза, херек бүтпес. Кодээ Совет күүскому (даргазы чаа сонгуттурган С. О. Пельмир-оол), совхозта партком (секретары М. А. Сарыглар) чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны идепкейжиделиниң бүгү хемчегерни ол, кожазында Суг-Бажы суурнуң бо телазы-биле ажыл дуржулгазындан өөренири база черле артык эвес.

Чонның хей-нинти идепкейин бедитеннинден оларның тура-соруу күүтүг болур, ажыл-ишке идепкейн-дээ бединр. Хостуг шөкүлерниң культурлуг дыштанып, ойнаарлыг комплексеевс кижи кайда боор.

Б. ДИРЧИН.
«Шынның» корр.

ТЗ

ИЮЛЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25—«Дириг амытаннар амыдыралы». 10.20—Док. фильм. 10.35—«Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.45—11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртем-биле күш-ажылдың эвилели». 15.05 — «Последнее лето детства». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 16.10 — «...Он аяды хар болгаш оондаа улуг назы». 16.55 — Концерт. 17.20 — Москвадан национал байырлалывыга үлүштүр дамчыдылга. 18.20 — Чаа док. фильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 — «Шинтпирлиг угланыышкында». 19.50 — «Иван Павлов. Поиски истины». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Кежээки аялгалар. 22.05 — Силерниң бажыңыңарда чечектер. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.25 —.«Капель». Уран-чечен фильм. 10.30 — Мультфильмнер. 10.50 — Школачыларга дамчыдылга. 11.40 — Испан дыл. 12.10 — «Кольцо с голубым сапфиром». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 13.15 — Драматургия болгаш театр. 14.00 — Бистиң садывыс. 14.30 — М. В. Ломоносов — литератор. 15.20—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Реформаның оруун да». 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азына төвү».

МОСКВАДАН

19.15 — «Көдээниң шагыя». 20.15 — «Тамчыктыг удамар, чаштарга». 20.30 — Ритмниг гимнастика. 21.00 — «Ут». 21.35—23.10 — «Молодые». Уран-чечен фильм.

Ойлаар

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар. Барыын үүктен хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне аграрның температуразы 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 8—13 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, бичe чаңстаар. Дүне аграрның температуразы 9—11, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 11-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка об отважном кузнеце» 10.00, 11.40, 13.20, «Поручить генералу Нестерову» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аплодисменты, аплодисменты» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Канкан в английском парке» 15.00, 17.40, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Агония» 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чнора» 14.00, «Гонщик идет на риск» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күруне комитеди болгаш районнарда оон органнары «Тыва туг», «Шагонартяжстрой», «Тыва кодээ тугдуг» трестериң тугдуг организацияларында ажылдаар кижилерни организастап, чыыш турар. Ажылдаар черлерге чеде берген ажылчыннарга өөредириниң кээп болур: 667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 29 бажың, күш-ажыл талазы-биле килдис эргелекчизи.

Республиканың районнарынга болза: райкүүскомнар болгаш күш-ажыл талазы-биле килдистер эргелекчилери, чонну ажылга хүвээп тургузарының талазы-биле хей-нинти пунктулары.

Тыва АССР-ниң Телевидениезиниң болгаш радиодамчыдылгазының күруне комитединге бижик кагар машинакчы болгаш секретарь-машинакчы негеттинип турар.

Кызыл хоорай, Горная, № 31, телефон №№ 2-31-68, 2-36-81.

Садыг министерствозунуң материал-техниктиг хандырылга конторазы ажылче товароведтерни, улуг кладовщикти, склад ажылчының (херээжен) чалап турар.

КОНТОРАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл, Оюн Курседи кудумчузу, № 2 «а» бажың, кадрлар килдизи, телефон 2-43-00.

ТАРАА, ХЛЕБ БУДУРУКЧУЛЕРИНГЕ МАКТАЛ!

Бистиң чуртувустуң колхозтарының болгаш совхозтарының тараажылары чыл бүрүде дүжүт ажаалдазын шудургу доозуп, күрүнеге арбын тараны дужаап турар. Килограмм тараа бүрүзү кодээ ажыл-ишчилериниң чүткүлдүг, чымыштыг күш-ажылының ачызында ажаап алдынып турар. Ынаварга тараа стол кырынга бээп хлеб кылдыр хүүлгүже чедир узун оруктү ол эртер.

Бижырган белен хлеб бистө четтирер. Магазиннерни көрээдиңер: кызыл-тас, кок-тараа долганындан бижырган хлеб, булочкалар эмгежок! Торттар, печеньелер, крупалар база арбын. Бо бүгү — хлеб-тир. Ону тараадан будурер. Бо дээрге, бистиң улуг чаалап алыышкынывыс, аас-кежиниис-тир. Ынчалзажок дайынның өштөңгы чылдарын корбээн чамдык кижилер тараапы, хлебти үнелеевейн, херекке албайн турары дыка хомуданичыг. А тараа, хлеб — дыка улуг үнелиг. Тодаргайлаарга, оларның үнезин көпеек-биле тодаргайлап болбас. Бижырган хлебти бистиң чуртувуста чиик эртекбиле чонга садып турары — ол дээрге, тараапы, хлебти чинги-биле будурүп ап турар дээнн ол эвес-тир. Бижырган хлеб бүрүзүнде чүтле тараачынның эвес, а шахтёрнүң, металлургтуң, конструктор-нуң, химия ажылдакчызының, машина тудукчузунуң куш-ажылының кезии бар.

Хлебти магазинден туралаанакар-биле садып алыкар, ынчалзажок чеже хире херек болдур, ол хирени садып алыры чугула.

Хлеб артыын кажан-даа октаавакар. Хлеб артыын октаар чорук кем-херек үүлгеднинге демейлежир.

Организациялар удуртукчуларының болгаш садып алыкчыларның кичээнгейинге

Дараазында барааннарны чаңгыстап садыглаарын Тыва АССР-ниң садыг министерствозунуң садыг-белетиг базазы организацияларга саналдап турар:

«АВРОРА-215» деп кино тырттырар камера. Ол дээрге, кино тырттырарынга сонуургалдыгларның амгы үеде кемераазы, оон объективиниң көскү болдурар хемчээлин 5-ду таарыштырар автоматтыг установкалыг, ажыглаар плёнказы — «Супер-8» (1×8 тип С). «Аврора-215» бичии хемчээлдиг, чиик болгаш ап чоруурунга, ылаңгыя турисчи походтарга дыка эптиг.

«РУСЬ» деп кинопроектор. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, байырлал хей кижи киржиннирге, солун, хөглүг, организастыг эрткен-дир.

Дыштаныр хүннерни эрттиреринге Культура бажыңы, библиотека ажылдакчылары үлүүн киниртирип, хей-нинти организацияларының күжүнге деңнып турар. Чөрле ынчаш совхоз дирекциязы, партком, кодээ Совет, комсомол, спорт органнары төрээжеңнер чөвүлели аразында бир деминг чоруу-биле ажылгерек бүдүүгүр болуп турар. Үстүнде организациялардың удуртукчулары боттары чонбиле кады, дыштанып, бүгү-ле хемчегерге киржип түрөлпар. Культура бажыңы тар, бичим, эрги, септелгени чорудары негеттинип турар.

Дыштаныр хүн штавын тургускан, дараазындагы дыштаныр хүннерде болур хемчегерни баш удур белетеп дугуржүп, планнап тургузар. Чоокку бир дыштаныр хүнде библиотека ажылдакчызы дыштаныр хүн штавы-биле Чаңгыс ай хевиринде 8 мм киноплёнказынга тырттырган кинофильмнерни (кара-ак болгаш өңнүг-дээ) коргузеринге ону ажыттаар. «Супер-8» киноплёнкага тырттырган кинофильмнерни база коргузуп болур. «Русь» деп кинопроектор бызыг болгаш ажыглаарынга эптиг, ынчангаш эске аппараттардан артык шыкарлыг.

«ОРИОН-ЕЕ» деп фотоаппарат. Амгы үениң ол фотоаппарады бичежек хемчээлдиг болгаш ажыглаарынга эптиг, бызыг шыкарлыг, диаграмманың хемчээлий автоматтыг байдал-биле боду таарыштырар болгаш плёнканың кадрларын база боду санаар. Дегере тырттына берген плёнказы дедир долган алырынга аппаратты эптиг кылдыр будурген.

«МС МИР-20Н» деп фотообъектив. «Киев-17» деп бичежек болгаш коруунуң шинчилиг камераға ону ажыглаар. Объектив боду хей каът шилдерлиг. Тырттырар черниң хемчээлин (диаграммазын) объектив автоматтыг байдал-биле боду таарыштырар.

«БПЦ-2 7×50» деп дуран. Оон оптиктиг прибору ыяк чергерде чүвелерни эки көргүзер. Дуранның даштыкы хевирин эжиктеп. Ук дуран туристерге, анчыларга, спортка ынактарга, бойдустуң боя-дооскер дугайында хуусаа база үстүрүнүң кырында келгендир.

Культура бажыңына кадрлар чылдан чылче удаа-дараа солчуп келген. Оон уржуундан Культура бажыңында ээ чок, ажыл чоруусс, дериг-хөрексел (ылаңгыя музыка аймаа) складта шыгжагда үреэлп чыдар. Кадрларны шилип, өөредир, ажылга бижыглаарын совхозта партком база кодээ Совет бодаавайн турар.

Культура бажыңының директорунда неделяның, кварталдың-дээ ажыл планнары бар, дегерезин кончуг тода бижип каан. Херек кырында оон боттанылгазы дээш ажылдаары негеттинип турар. Чаңгыс кижи чүнү-дээ кылыры берге, клуб чөвүлелин эвилелдеп, хей-нинти организацияларыбиле кады хөделмир болза, ам ажыл-херек черле боттанып. Бүрен-Хем суурнуң партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, өрээжеңнер чөвүлели ажыл кылбайн турар деп канчап чугаалаар боор, ынчанмыже чонның дыштанылгазын чөптүг организастыгары, культура, спорт ажылдарынче сагыш салышшыкыны мында багай түргүстүнам. Культура бажыңының, ында улуг спорт залының ажыглалын эжиндерниле дарый хемчегерни албас болза, херек бүтпес. Кодээ Совет күүскому (даргазы чаа сонгуттурган С. О. Пельмир-оол), совхозта партком (секретары М. А. Сарыглар) чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны идепкейжиделиниң бүгү хемчегерни ол, кожазында Суг-Бажы суурнуң бо телазы-биле ажыл дуржулгазындан өөренири база черле артык эвес.

Чонның хей-нинти идепкейин бедитеннинден оларның тура-соруу күүтүг болур, ажыл-ишке идепкейн-дээ бединр. Хостуг шөкүлерниң культурлуг дыштанып, ойнаарлыг комплексеевс кижи кайда боор.

Б. ДИРЧИН.
«Шынның» корр.

КАДЫРГАН ХЛЕБТЕН МЫНЧААР БЕЛЕТКЭЭРИН СҮМЕЛЕДИВИС

Яблоко торезин-биле кады запеканканы сухарайдан кылыры

Кызыл-тас хлевинден кадырган сухарайны сүт-биле ылбырадыр. Запеканка бижырар савапы баштай үс-биле чаар, дүвүнге болгаш эриктеринге ылбыратпан сухарайны чыпшырар, яблоко пюрезин орттузунга чедир кудар, кырын маргарин-биле чаап каан сухарайлар-биле дуглаар, а оон соонда — духовкага бижырар, кырынга хоюг чигирни уруп кааp. Изиг турда савадам үштүп ап болур.

Кызыл-тас долганындан бижырган хлебтиң 200 грамм сухарайынга 1 стакан сүттү, 200 грамм яблоко пюрезин, 50 грамм маргаринни, столовавның 2 шопулаваның ишти хоюг чигирни ажыглаар.

Кремниг булкадан пудингнин белеткээри (бичии уругларга чем)

Булканы карты чок кылдыр кезип алыр, а оон соонда савапы саржег-биле чаар, түс-түс кылдыр кескен булканы аңаа салыр. Кремни белеткээри: дагаа чуургазының сарыг хоюун сүт-биле холуп алыр, аңаа долганны, чигир хоюун немээш, шүүт хоюг кылдыр хайындырар. А ынчаар хайындырып турган үеде үргүлүчү булгаар. Кремни ынчаар кылып алгаш, савада булка кескиндилериниң кырынче кудар. Кажан булка кескиндилери чымчак болу бээрге, духовкага быжырар (үезин 30 минута). Бышкан пудингни сарыг өңнүг алаар.

200 грамм булкага будун чартык стакан сүттү, столовая шопулаваның 1 ишти ак-саржагны, 1 чуурганы, 1 шай шопулаваның ишти долганны, ол хире чигир хоюун ажыглаар. А крем кылырынга: бир чуур ганың сарыг хоюун, будун чартык стакан ишти сүттү, 1 шай ц.опулаваның ишти долганны, ол хире хемчээлдиг чигир хоюун ажыглаар.

Творог холуктуг пудингнин кылыры (бичии уругларга чем)

Творогту шишкиниш-биле үүрмектээр, чуурганың сарыг чернин чигир болгаш ак-саржаг-биле холаш, творог-биле, шыгыткан булка-биле хады холуштур булгаар. Чуурганың ак черин хоюдар, творогтуг булка-биле оваарымчалыг холаш, савага кудар. А савага бештай сухарай хоюун урар мурнунда саржаг-биле чаар. Оон соонда суглуг савапы духовкага сугар. Белен болган пудинг савапын эриктеринден бичии хоорлу бээр. Пудингнин варенье, джем азы кисель-биле кады чиир.

200 грамм булкага 400 грамм творогту, 2 чуурганы, столовая шопулаваның 2 ишти хоюг чигирни, ол хире хемчээлдиг ак-саржагны, столовавның 1 шопулаваның ишти сухарай хоюун ажыглаар.

Инек-караа (кат) холумактыг пирог

Кызыл-тас долганының хлевин улугзумаар кылдыр кескилээш, сүт-биле хоюдар, аңаа ак-саржагны азы маргаринни немээр болгаш улуг эвес отке быжырар. Кажан соой бээрге, лимон азы апельсин кыртының хоюун ынаар урар. Чуурганың ак черин өңгү үүрмектээш, оон-биле холуур. Савапы саржег-биле чаар, чигир холуктуг инек-караан орту хире урар, белеткээн хлеб массазын кырынче немээр, саржагны азы маргаринни ынаар салыр. Пирогту духовкага 40 минута дургузунда бижырар. Белен пирогтуң кырынга чигир хоюун уруп кааp.

Кызыл-тас долганындан бижырган 200 грамм хлебке 1 стакан ишти сүттү, 2 стакан ишти инек-караан, столовавның 2 шопулаваның ишти ак-саржагны азы маргаринни, столовая шопулаваның 3 ишти хоюг чигирни, будун чартык лимонуң хоюг кыртын, 1 чуурганы, столовавның 2 шопулаваның ишти чигир хоюун ажыглаар.

Какао холуктуг борбак пирожное

Хоюг чигирни сүтке хайындырар. Сүтке ак-саржагны, какаону, кызыл-тас долганының хлевинден кадырган сухарайның хоюун, эът тыртар кереквелге хоюглаан грек тоорууң, кызыл-араганы холуур. Оларның шуптузун кеандир булгап алгаш, тус-тус кылдыр борбактаар. Борбаанды бүрүзүн сухарай хоюунга өөр. А сухарай хоюунга какаону болгаш чигирни немээн турар. Белен болган пирожноени шей-биле чиир.

Кызыл-тас долганының хлевинден хоюглаан сухарайны 1 литрниң банказы-биле хемчээр, аңаа 1 стакан ишти хоюг чигирни, 1 стакан ишти сүттү, 150 грамм ак-саржагны, столовавның 1 шопулаваның ишти какаону, 10 азы 15 грек тоорууң, столовавның 2—3 шопулаваның ишти кызыл-араганы ажыглаар.

Кат-чимис болгаш сүт холуктуг хлеб (немец чем)

Кызыл-тас долганының хлевин дербелчиннеп кезер азы улуг эвес кезекгерлиг кылдыр бүзүп алыр, оларны оңгар тевакка урар, аңаа кат аймаан болгаш чигирни холуур, ынаар соок сүттү кудар.

500 грамм хлебке 1 стакан ишти катты, (малина, честеткат), 1 стакан ишти сүттү ажыглаар. Чигирни боттары тураанары-биле холуур.

Кадырган ак хлебтен азы булкадан төгерик улуг хлебти бижырары

Ийи булканы азы кадырган ак хлебти чымчаткаш, кастрюляга салыр, будун чартык стакан ишти хайындырган изиг сүттү ынаар кудар, хлеб азы булка хевээ келир кылдыр бир шак тургузар, а оон соонда шуптузун холуштур булгаар, чигирни урар, 50 грамм ак-саржагны, 4 чуурганы немээш, хлуштур булгаар, оон соонунде саржег-биле чаап каан хоюг сухарай урган савага салгаш, духовкага 30—40 минутада бижырар. Белен болган ындыг хлебтиң кырынга чигир хоюун уруп болур. Ынчаар бижырган хлебти слиякн-биле азы кат-чимис хандызы-биле кады чиирге, амданныг чаагай болур.

ШЫН Редакциянық адреси:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чыгыг № 3072.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01269.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (12851) | 1985 чылдың июль 12, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ШЕРИГНИҢ УДУРТУКЧУ КАДРЛАРЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Чоокта чаа Белоруссияның шериг округунга шеригниң удуртукчу кадрларының чыыжы бооп эрткен. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ол ужуражыышкынның киржикчилери-биле июль 10-да ужурашкаш, оларның мурнунга чүве чугаалаан.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков олар киришкен.

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ААЙ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА ХҮНҮ

Бөгүн республиканың бүгү ажыл-агыйларында бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай хүнү эртип турар. Липецк, Иркутск болгаш өске-даа областарның мурнакчы дуржулгазын ажыглап, ажыл-агыйларның экономиктиг ажылын экижидер, экономиказын быжыглаар, бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чингедир болгаш совхозтарның орулгалыын улгаттырар сорулга-биле ону эрттирип эгелээн. Чаңгыс аай хүннер ай бүрүзүнүң ийиги пятницазында-ла доктаамал эртер.

Көдээ ажыл-агыйның, бүгү агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери бо чымыштыг чайгы хүннерде харыысалгалыг болгаш соңгаарлаттынмас ужурлуг айтырыгларны шиитпирлеп турар. Олар чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин эртемтехниктиг депшилгеге үндезилеп, улам дүргедедир дугайында партияның хемчеглерин изии-биле деткип, тараа болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүдүн өстүрер, фермаларны болгаш хойжу бригадаларны мал чеми-биле чедир хандырар, малдың продуктулуг чоруун бедидер сорулганы салган, күженишкинниг ажылдап турар. Ол сорулгаларның чедишкинниг боттаныышкыны чаа беш чылче ооң эгезинден тура организастыг кирер, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур арганы бээр. Бүдүрүлгени хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчидер, чер бүрүзүнге эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин практика кырынга ажыглаар дээн ышкаш чугула айтырыглар-биле чергелештир экономиктиг ажылды болгаш эргелеп башкарылганы бүгү чадаларга үндезини-биле экижидеринден, бот-орулга-чарылганы, коллективтиг керээни ханызы-биле шиңгээдип алырындан, камналга чурумун шыңгыы сагыырындан ол сорулгаларның күүселдези улуг хамаарылгалыг.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы ол оруктуң шынныын бүзүрелдии-биле бадыткап турар. Маңаа чижек кылдыр чылдан чылче ховушөлдериниң болгаш фермаларның, бригадаларның продуктулуг чоруунуң доктаамал өзүлдезин чедип ап, ооң күсели-биле тараа, эът, сүт, дүк болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедип турар «Тиилелге», «Чыраа-Бажы», «Тес-Хем», «Нарын», «Сүт-Хөл», «Сукпак» совхозтарны болгаш Кызылдың куш фабриказын адап болур. Адаттынган болгаш өске-даа мурнакчы коллективтерниң партия организациялары, удуртукчулары, тускай эртемниглери эртемниң чедишкиннеринге болгаш мурнакчы дуржулгага даянып, курлавырларның ажыглалын экономика талазы-биле билдилиг планнап, шыңгыы санап көрүп, ажылдың болгаш ажыл төлевириниң организастаашкынын сайзыраңгайжыдып, ажыл-агыйжы айтырыгларны өй-шаанда шиитпирлеп турар.

Бот-орулга-чарылганың бир кол кезээ бүдүрүлге чарыгдалдарын оперативтиг контрольдаарының чек хевири сөөлгү үеде республикада ажыглаттынып эгелээн. Ону шын организастап, тургузуп ап шыдаан ажыл-агыйлар оон эвээш эвес орулгалыг болуп турар. Чижээлээрге, Өвүрнүң «Торгалыг», Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозтарын ап болур. Бо чылын Кызыл, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйлары оперативтиг контрольдуң чек хевирин ажыглап эгелээн.

Ынчалза-даа бо ажылда чедишкиннер ам-даа дыка эвээш. Коллективтиг керээниң болгаш бот-орулга-чарылганың боттаныышкынында эреңгейлээр, ёзу барымдаалаар чоруктар хөй бооп артпышаан.

Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының амгы үеде кол сорулгазы—бот-орулга-чарылганы совхоз бүрүзүнге экономиктиг ажылдың идегелдиг башкарыкчызы болдуруп, бүдүрүлгениң бүгү адырларын хаара тудуп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды хандырарының кол чепсээ болдурарын чедип алыры болур. Ажылдың түннели болгаш ажыл төлевириниң аразынга быжыг, дорт харылзааны тургузары улуг ужур-дузалыг. Бот-орулга-чарылгага ажыл-агыйларның ишчилери-биле кады оларның удуртукчулары, тускай эртемниглери хаара туттунган турар ужурлуг.

Ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы боттандырары дээрге—ээ ёзу-биле, кедизин бодап ажылдаар дээни ол. Ону уттуп болбас.

КЫРГЫЛДАНЫ ДООСКАН

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери шалыпкын ажылдап тургаш, хой кыргылдазын организастыг дооскан.

Төп салбырның кыргылда пунктузунда 7836 кг, Чыргакыда 11807 кг база Хорум-Дагда 9285 кг дукту кыргаан.

Кыргылда пунктуларының болгаш кыргыкчылар аразында социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Аңаа Чыргакы салбырының кыргылда пунктузу бирги черни эзлээн. Кыргыкчылар Ч. Ооржак, Э. Монгуш, Д. Чаш база комсомолчулар А. Назыты, А. Куулар болгаш оон-даа өскелер эки ажылдааш, ажыл-агыйның мурнундан шаңнатканнар.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

КАРА-СУГДА САРААТТАР

Чалгып чыдар терең сигенниг шөлдерде тракторлар эжиндирип чоруур. Ол тракторларның бирээзин Виктор Ондар башкарып турар. Мал чемнерин белеткээр аныяктар бригадазының шалыпчыларының бирээзи Виктор тракторун тургузуп кааш үнүп келди.

— Кара-Сугнуң шынааларындан 800 тонна сигенни кезер ужурлуг бис. Чаашкынныг хүннер болу бээр-дир, оон башка улам шуудап болур ужурлуг бис—деп, ол чугаалады. Бригаданың ажылы шуудаашкынныг чоруп турар. Баштайгы сарааттарны тургузуп эгелээн. Алаактарда хөппээннер хүннүң не немежип турар.

ЧУРУКТАРДА: Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң Кара-Сугда мал чемнери белеткээр бригадазының мурнакчы механизатору Виктор Ондар: сигенни сарааттап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

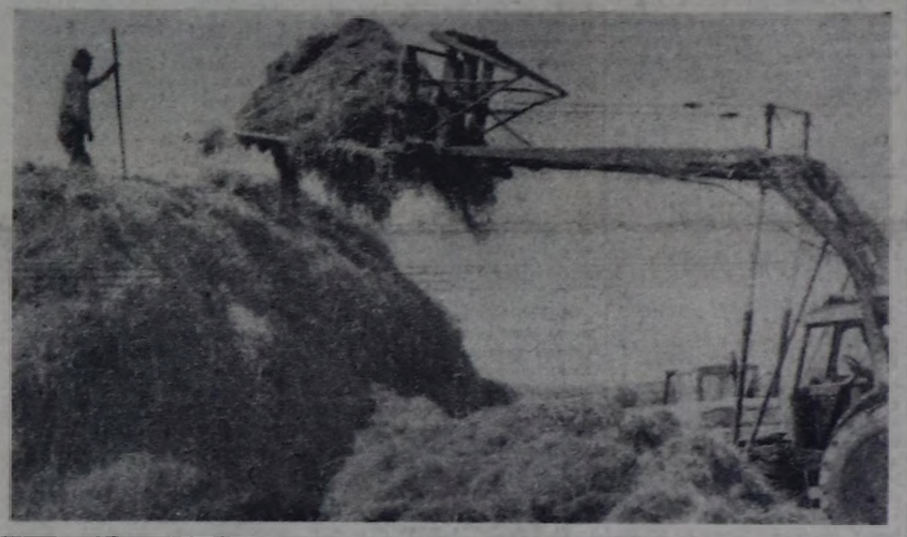

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

200 ТОННАНЫ САРААТТААҢ

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң мал чеми белеткээр үш отряды сиген белеткелинче алды хонук буруңгаар кирген. Ол үе дургузунда олар ниитизи-биле 350 тонна сигенни кезип белеткээннер. Оларның аразындан дуржулгалыг, хоочун механизатор Эзир-оол Чадамбаевич Ооржак удуртканы № 1 отрядтың кежигүннери шылгарап, 200 тонна сигенни кескеш, бөлүп сарааттаан.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң мал чеми белеткээр тускайжыткан бригадазы сиген кезилдезин июль 5-те эгелээн. Ооң кежигүннери бо хүннерге чедир 65 тонна чайгаар үнген сигенни кезип, бөлгөннер. Бригаданың ийи звенозу боттарының аразында социалистиг чарыштыг.

Эки шынарлыг мал чемнерин өй-шаанда белеткээр дээш кызымак ажылдап турарлар.

Бо чугула кампанияда ажыл-агыйның өске-даа күш-ажылчы коллективтери киржип турар. Шеңнелиг сүт-бараан фермазының (бригадири А. Д. Эникпен) коллективи сиген кезилдезинче мурнай-ла киргеш, бо хүннерге чедир 8 тоннаны кезип белеткээн. Коллективтиң кежигүннери ам Шеңнелигде чайгаар үнген сигенни кезип, бөлүп турарлар.

Я. МОНГУШ.

ШЕФ ДУЗАЗЫ

Ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткээринге Бай-Тайга районда Тээли суурнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип турарлар. Тээли суурдан 137 кижи «Тээли» совхозка шеф дузазын көргүскен. Олар 75 гектар черниң сигенни бөлген, оон 42 тонна сигенни ажыл-агыйның Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга сөөртүп берген.

Шефчилерден «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери эки ажылдаан. Совхоз директору С. Хертек шефчилерге өөрүп четтиргенин илереткен.

К. НАЗЫН.

ТЫВА – ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас АО-нуң социалистиг чарыжының 1985 чылдың бирги чартыында түңнелдери.

	Тыва АССР		Хакас АО	
	План күүселдези	1985 чылда 1984 чылдаазы-биле %	План күүселдези	1985 чылда 1984 чылдаазы-биле %
ҮЛЕТПҮР				
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	102	101	95	100,9
ТРАНСПОРТ				
Продукция сайгарылгазы	104	105	93	102
Ниити ажыглаалдың транспорту-биле чүк сөөртүлгези тонна-км	103	104	104	105
ТУДУГ				
Капитал салыышкыннар	90	111	100,8	120
Керээлиг ажылдаар хемчээли	95	110	103	106
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	102	108	92	98
Чуртталга шөлүн ажыглалга киирери	98	116	100,6	92
САДЫГ				
Бараанны үүрмектеп садары	99,0	103	99	104
ЧОНГА АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Ачы-дуза чедирериниң ниити хемчээли	103	105	101	106
Ооң иштинде көдээге	102	104	103	106
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫН КҮРҮНЕГЕ САДАРЫ				
Мал болгаш куш	111	103	115	104
Сүт	103	99,5	100,8	98
Чуурга	100	109	110	105
Дүк	136	107	—	—
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектен ортумак саалда кг	678	104	100,9	98
Төрүүр бир дагаадан чуурга	107	110	118	108
Бир хойдан ортумак кыргылда кг	0,81	110	—	—

ШУПТУ КӨРГҮЗҮГЛЕР ААЙЫ-БИЛЕ

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш күш-ажылчы эзлчегде турупкан болгаш «СЭКП-ниң XXVII съездизинге —27 күш-ажылчы шалыпчы декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка киржир дугайында бүгү чуртта калбарган эгелээшкинни деткип, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Коллектив ниити продукция бүдүрер талазы-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдазын күүсетсе-даа, продукцияның чамдык хевирлерин бүдүрериниң планын чедир күүсетпээн. Ылаңгыя алгы-кеш дужаар талазы-биле (анай-хураган, кара тоолай кежи) планны боттандырарынга чедир ам-даа элек. Ол ышкаш эът, тоорук, кат белеткелиниң, балык тударының, тудуг ыяжы, оттулар ыяш белеткелиниң талазы-биле беш чыл планнары ам-даа күүсеттинмээн.

Ынчангаш ам кол сорулга болза, доозукчу чылдың төнчүзүнге чедир шупту көргүзүглер аайы-биле планныг онаалдаларны күүседирин чедип алыры болур. Бо талазы-биле хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыг сагыырын, социалистиг чарыштың дээштинин чедип алырын шиитпирлеп, ону боттандырарынче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Бүдүрүлге планының күүселдезиниң ай, квартал түңнелдерин бүдүрүлге хуралдарынга чугаалажып, чедишкиннерин демдеглевишаан, четпес ажылдың чылдагаанарын илередип, оон чайлаарының аргаларын тодаргайлап ап турар. Ажыл-агыйда партия эге организациязы тывыкчылар ортузунга партийжи политиктиг ажылды күштелдирип, бүдүрүлге чорудулгазынга коммунистерниң баштакчы ролюн бедидип, партийжи сөстүң болгаш удуртулганың дээштинин чедип ап турар.

Партия эге организациязының удуртулгазы-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, бүдүрүкчүлүүн бедидер, социалистиг чарышты улам калбартыр дээш хемчеглерни чорутканының түңнелинде «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерни бүгү көргүзүглер аайы-биле күүседип шыдаар дээрзинге бүзүрел бар.

А. ДОНГАК.

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Бин-Хем районда «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилери төрээн чуртка эки шынарлыг, хөй дукту дужаар дээш хой кыргылдазын шалыпкын темп-биле чорудуп турар.

Ажыл-агый кол дүк бээр коданнарда хойларның чуулдазын май айда чоруткан. Саянчылар ол дуржулганы бо чылын бир-ле дугаар ажыглаан.

Амгы үеде совхозтуң Сесерлиг салбырының кыргылда пунктузунда ажыл хайныышкынныг. Ында ниитизи-биле 130 ажыг кижи ажылдап турар.

— Бир хүнде дөрт-беш кодан хойну кыргып турар бис. Хойну хол хачызы-биле кыргыырындан каш чыл буруңгаар үнген бис. Чүге дээрге хол хачызы-биле кыргыырга, дүктүң шынары баксыраар, ооң бот-үнези аартаар, кыргылда узааш, дүкке чидириг болур болгай — деп, пунктунуң эргелекчизи Владимир Кертик-оолович Куулар чугаалады.

Салбыр бо хүннерге чедир 7200 хире хойну кыргааш, эки шынарлыг дукту июль сестен эгелеп Кызылдың баазазынче дужаап эгелей берген. Кыргылдада ийи звено бар. Оларны дуржулгалыг хойжу Төмүр-оол Салчакович Тотпаа болгаш Антонина Чоодуевна Хууракай олар билдилиг башкарбышаан, кыргылданың шынарынче онза кичээнгейни салып, контроль-хыналданы кошкатпайн турарлар. Кыргылданың баштайгы хүнүнде хойларның баш, дуюунуң, иштиниң дүгүн кыргывайн кааптар кижилер тургулаан. Оларны ол-ла дораан илереткеш, сагындырган соонда ам ындыг чоруктар болбастаан.

Кыргыкчылардан Алексей Айыы хүнде 50—60 баш хойну кыргып, чарыштың мурнуку одуруун эзлеп турар. Ол ышкаш чоокта чаа Улуг-Хем районнуң баазазынга эрткен хойну дүрген кыргыырының республика конкурузунга ийи дугаар черни алган кыргыкчы Татьяна Шойлаа социалистиг чарыштың түңнелдери-биле доктаамал тиилекчи болуп, хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турар.

Хойжулардан кымнарның кадарган хою арбын дукту берип турарын айтырдывыс.

— Хөй дүк бээр хойларны сөөлзүреди кыргыыры графикте көрдүнген. Ынчалза-даа аныяк хойжу Виктор Салчактың эрткен чылгы хураганының бир бажындан-на 2 кг 300 грамм чедир дүк кыргыттынган. Күдерек Салчактың кадарган хоюнуң дүгү арбын болуп, бир баштан-на 3 кг чедип турган. Ирт кадарчызы Владимир Лапчарның ирттериниң бирээзинден-не 3 кг 900 грамм, Доржу Салчактың хоюндан 2 кг 700 грамм болуп турар-дыр. Ниитизи-биле бисте дүктүң шынары экидир, ийи-үш дугаар сортка кирер дүктер эвээш болуп турары биске өөрүнчүг — деп, пункт эргелекчизи харыылады.

Пунктуда социалистиг чарышты организастааны эки. Кыргыкчыларның хүнде кыргаан дугунуң, хоюнуң санын көргүзүг самбыразынга учетчик Мөңге Тавааланың тодаргай кылдыр бижээш, кижилериниң хүнде чеже рубль ажылдаанын ажыл соонда дыңнадып турар.

Хойжуларның хөй кезин кыргылдада киржип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Малчыннар Биче-оол Баазаң, Каадыр-оол Ноңчат, Владимир Седенбил олар кыргыттынган дукту тырааш, шоодайлап турарлар. Хоочун хойжу Биче-оол Баазаң дүк прессээр ажылга он ажыг чыл доктаамал ажылдап, ол чугула ажылга арга-дуржулгазын аныяктарга өөредип турар.

Салбырның ажыл-ишчилери хой кыргылдазын чоокку хүннерде дооскаш, күрүнеге 15 тонна арыг дукту дужаарлар.

К. ХЕРТЕК.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

«Шагонартяжстрой» трестиң бригадаларының аразында чарышка № 42 тудуг эргелелиниң В. П. Подкопаевага удурткан коллективи тиилекчи болган. Бригада партияның XXVII съездизинге уткуштур алган бедиткен хүлээлгезин чедишкинниг күүседип турар. Алды айларның планы күүсеттинген.

Комсомолчу-аныяктарның бо бригадазында хууда хүлээлгелер күүселдези база эки. Надежда Болат-оол, Галина Кунгаа болгаш өскелер-даа айквартал планын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Амгы үеде бригада райкууском бажыңының иштики ажылдарын доозуп турар. Шалыпчы күш-ажылчы 27 декадага идепкейлиг киржирин тудуг-жулар шиитпирлээн.

К. ЧӨРЕВЕ.
«Шынның» корр.

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЗУНДА

«Х Улуг хурал» совхозтуң Тойлукта кыргылда пунктузунуң кыргыкчылары чээрби кодан хойну кыргыырлар. Бо хүннерде олар хой кыргылдазын кидин түлүк чорудуп, коданнарның чартык кезини кыргып алганнар.

Кыргыттынган коданнардан эвээш эвес дүк алдынган. Мурнакчы малчын Андрей Содунамның болгаш өскелерниңдаа коданнары бир башка онааштыр дүк кыргып алыр планын ажыр күүсеткен. Кыргыкчылардан Анатолий Баа-Хөө, Кызыл-оол Оюн, Роберт Сумбаа шылгарап, хүнде хой кыргыыр үлүүн 120—150 хуу күүседип турарлар.

Кыргыкчыларның ажыл-ижин пунктунуң эргелекчизи Абрек Дурбулек билдилиг башкарып турар.

Н. ХОВАЛЫГ.

КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге— күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп лозуңнуг социалистиг чарышка киржилге дугайында «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол бистиң корреспондентивис В. Маадыр-биле беседалашкан.

— Беш чылдың доозукчу чылының бирги чартыы доозулган болгай. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп лозуңнуг социалистиг чарыш кайы хире чоруп турарыл, ооң түңнелдери чүнү көргүскенил. Сергей Дөнгүрович!

— Совхозтуң ажыл-ишчилери съезд мурнунуң чарыжынга күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле киржип, организастыг чорукту быжыглап турар бис. Чартык чылдың түңнелдерин чоокта чаа үндүрдүвүс. Коллективтерниң хөй кезин планныг онаалдаларын күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Оларның бүгү күжүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидеринче, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, күш-ажылдың база хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаарынче, совхозка бригада керээзин, контрольдуң чек хевирин нептередиринче угландырган. Партияның болгаш чазактың арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле айтыышкыннарын болгаш хоойлуларны амыдыралга боттандырбышаан, Суг-Бажы суурнуң чурттакчылары арага ишпес чорук талазы-биле чамдык эки эгелээшкиннерни база кылып чорудуп турарлар.

Мооң түңнелинде совхоз чартык чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар планын эътти—131,3, сүтту—136,7, дукту — 240 хуу күүсеткен. Мурнакчы коллективтерни, тус-тус шалыпчыларны чартык чылды түңнөп тура шаңнап, мактадывыс.

Чижээ, совхозта социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи — коммунистиг күш-ажылдың «Шеңнелиг» СБФ-зи (бригадири А. Д. Эникпен) болуп турар. Коллектив сүт бүдүрер планын 132 хуу, ону күрүнеге садарын 136,7 хуу күүсеткен. Ферманың күрүнеге саткан ниити судунуң 77 хуузу бирги сорттуң болган. Ынчангаш совхозтуң дирекциязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының шилчиир кызыл тугун фермага тывыскан. Бо коллективке алдар кылдыр күш-ажылчы алдар тугун көдүрген бис.

— Социалистиг чарышты дээштиг болдурар дээш шаңнал, макталга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннериниң өске кандыг хевирлерин ажыглааныл!

— Эки ажылдаарындан аңгыда күш-ажылдың хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаары улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар бис. Бо талазы-биле, үлегерлиг болуп, чартык чылда социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге тиилекчи болган өске-даа коллективтер бар. Комсомолчу Э. Көкербенниң удуртканы бригада керээзи-биле ажылдап турар мал чеми белеткээр звенога шилчиир вымпелди тывыскан. Ол ышкаш Чиңге-Дагның хову бригадазы (бригадири Н. Д. Монгуш) коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап, часкы тарылганы чеди ажыл хүнүнде дооскан, комбайннарның сезен хуузун септеп алган. Бо бригадага шилчиир вымпелди тывыскан.

Кыргылдага, ховулардан саваң ажаарынга идепкейлиг киришкен коллективтерге Шушенскоеде ленинчи черлерже болгаш В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатче халас аян-чорук кылыр эргени тывыскан.

Чартык чыл түңнелдери-биле эки көргүзүглерни чедип ап, бригада керээзиниң принциптерин нептередиринге идепкейлиг киришкен он хире мурнакчыларга «Чедер», «Үш-Белдир» курорттарга I, II, III сезоннарда дыштаныр халас путёвкаларны берген бис. Оларның аразында төрүүр чүс хойдан 98 хураганны менди ап, бир хойдан 3,2 кг дукту кыргып алган хойжу Ө. Куулар, ол-ла коданда дузалакчы хойжу К. Куулар, К-700 трактор-биле 683 эталон гектарны ажылдап кылган механизатор К. Койгун, ажыл-агыйжы арга-биле тудугну чорударынга ак сеткилдиг, эки ажылдаан тудугжу С. Намдан, 235 хураганны менди камгалап ап, өстүрген сакманчы Ч. Монгуш, чартык чылда саар бир инектен 744 кг сүт сагган саанчы Б. Дочун-оол, Т-40 трактор-биле 360 эталон гектарны ажылдап кылган керээжен тракторист С. Көкербен, төрүүр чүс хойдан 90 хураган алган хойжу Б. Чымба олар болгаш өскелер-даа бар.

Чартык чылда социалистиг чарышка онзагай шылгараан он бир мурнакчыга чемпион лентазын, а бедик көргүзүглерни чедип албышаан, бот-орулга-чарылганы нептередиринге идепкейлиг киришкен дөртен ажыг мурнакчыларга акша шаңналдарын тывыстывыс. Саваң ажаап, сараттаарынга эки ажылдаан бөлүк ажылчыннарга, коллективтиг керээни, контрольдуң чек хевирин нептередиринге, социалистиг хүлээлгелерни чедишкинниг күүседир талазы-биле организакчы ажылга идепкейлиин көргүскен бригадирлерге, специалистерге база акша шаңналдарын тывыскан.

Социалистиг чарыштың чартык чыл түңнелдерин совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының байырлыг хуралынга таныштырып, мурнакчыларны шаңнап, мактап, ажылывыста бар четпестерни анализтеп, сорулгаларны дугурушкан бис. Бо хүннерде бир чугула кампания — ниитиниң малынга чем-суурну тургузар талазы-биле ажыл түлүктээн.

ЭКИ БАЙДАЛДАР ТУРГУСТУНЗА-ДАА...

Партиенын аграр политиказының бир кол угланылышкыны чер ажылының зона системазын эртемге үндезилеп сайзырадыры болур. Барлык-Хемчик районга хамаарыштыр ынырга, чер ажылының зона системазын шиңгээдип алырына бүгу-ле тоорымналыг байдалдар тургустунган. Кедээ ажыл-агыйның материал-техникалыг базазы бызыкаан болгаш инженер-техниктиг кадрлар, бедик мергежилдиг механизаторлар белеткеттинген.

Районга чер ажылын чедиишкинниг сайзыradырының бир кол магадылалы хөрзүнүң хөттен болгаш сүтден үреп чоруун эдээжедири, хөрзүн ашкалалының зона системазын шиңгээдип алыры, суггаттыг шөлдериң беримчезин бединдери болур. Мурнунда чылдарга дөмээрге, районнуң суггаттыг шөлдериниң ажыглалы элээн экижээн. Район иннтизе-биле гектар суггаттыг шөлдеи-не 7 центнер мал чемин белеткеп ап турар болза, «Барлык» совхоз 10—15 центнер чедир ап турар апарган. «Хемчик», «Шекпээр», «Барлык» совхозтарда 30 ажыг центнер хөй чылдыг сигеннинг дүжүдүн ап турар. Чижээ, «Хемчик» совхозтан Чүүнай Кара-Салдың бот-орулга-чырылгалыг звенозу эрткен чылын бир гектардан-не 59 центнер хөй чылдыг сигеннинг дүжүдүн, «Барлык» совхозтан Шыдыраа Хомушкунуң звенозу 230 центнер ногаан массаны алган. Бо байдалдан алгаш көөрге, суггаттыг шөлдерден бедик дүжүттү ап болурунуң бүгу-ле оргалары районда бар деп чүве биладингир-дир.

Районнуң совхозтары сөөлгү чылдарда инвестиз-биле 200 муң рубль ортектиг эрозияга удур техниканы садып алган. Бо техниканы чоп ажыглаар, зона системазын шиңгээдип алыр талазы-биле чамдык ажылдар кыадынган. Инвестиз-биле 17913 гектар шөлде тарылга эдээлештирилгезин чорутkан. Хат эрозиязынга удур ажыдыышкыннарны, сеялкаларны ажыглап эгелээн. Ынчалза-даа зона системазын кыска хуусаада шиңгээдип алыр, анда үндезилээш, ылаңгыя суггаттыг шөлдериниң дүжүдүн бединдер талазы-биле ажылдар ам-даа чедир кылдынмайн турер. Чамдык тарылга шөлдериниң дүжүдү бединир туржук, харын-даа чавызал эгелээн. Кедээшкинга алысканындан 7,2 муң гектар шөл үндүр бижиттинген. Моон кол-ле чылдагаавы — хат эрозиязынга удур ажылдарның багай тургустунганында. Ынчангаш зөрзүнүү кемгелеер талазы-биле тодаргай ажылдарны кыаыры, бирле дугаарында, республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының дүржүлгазын өзүгээр чернең диляндектей ындарылгазын шынарлыг кылдыр чорудээры чугула. Бо дээрге хөрзүнге ол-шыкты сиңирериниң, бок үнүштер-биле демиселдең эң-не дээштиг оргазы деп чүве биладингир. Районда «Шекпээр» совхоз зона системазының базалыг ажыл-агыйы кыпдыр тургустунган-даа болза, мында безин агротехниканың негелделерин чедир сагыышаан турарындан дыка хөй шөлдер бок үнүштерге алыскан болгаш дүжүдү чөвүс болуп турар.

Зона системазының негелдезин өзүгээр суггаттыг ажылдарның беримчезин бединдээринге тудуг ажылдарының шынарын эңнеңдери, тарылга шөлүнүң эдээштирилгезин үлөм сайзырагайжыдары чугула. Мурнунда чылдарның дүржүлгазындан алгаш көөрге, районга хөй чылдыг сигеннин, ылаңгыя медени тарырыга, эвээш чарыгдалды үндүрер, хөй дүжүттү бээр дээрзин практика бадыткаан. Чижээ, эрткен дөрт чылда бир гектар шөлдеп-не медэ орутмаа-биле 17 центнер дүжүттү берген болза, чеңгыс чылдыг сиген үүлө 9 центнер дүжүттү берген. Ол хиреде «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарда хөй чылдыг сигеннинг шөлүү эвээш болгаш беримчезин куду болуп артпышаан. Үрезин курлавырлаашкыны база амдыгаа чедир үзе шинтпирлеттинмээн. Хөй чылдыг сиген үрезинни-биле районну хандырар үжурлуг «Барлык», «Шекпээр» совхозтар планын чылдың-на күүсетпейн келген. Ылаңгыя медениң үрезинин четчири-биле курлавырлап алыр дизе, «Барлык» совхозка үүлө оон үрезинин өстүрер тускай бот-орулга-чарылгалыг звеноку тургускаш, машине-техника, кижи күжү-биле хамдырары чугула. Районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының планында амгы үеде бар 2711 гектар хөй чылдыг сиген шөлүн беш чылдың төнчүзүнге чедир 5700 гектар чедирерин көрген болгаш оон гектардан-на ортумаа дүжүдүн 20—27 центнер чедирерин планнаан. Бо харыысалгалыг болгаш үжүг даалганы күүседиринге каттыжыышкынның бүгү кежигүннери бодунуң үлүүн киирер үжурлуг. Херек кырында районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны эрткен дөрт чылда 30 муң тонна органиктиг, 2700 тонна минералдыг чемнивадилгени төгөр планының үүлө чартык хуузун күүсеткен. Тускай эртемнигер чемнивадилгени колдуу-ле тарадыр чажып, ону одуруглай чежер аргаңы калбаа-биле ажыглаваин турарындан суггаттыг шөлдериң беримчези эвээш болуп артпышаан. «Суггат» будурулге каттыжыышкынның эргезинде 17 чеавшкынналдырып суггарар машина бар. Сезон бүрүзүнде-ле бир ындыг машина-ле ортумаа-биле 107 гектар шөлдү суггарган. Бо дээрге дыка куду коргузут-дур. Оларның үреңир чоруктары хөй болгаш будуруқчулуг куду. «Сельхозтехника» салбыры бо машиналарның техниктиг ажаалдазың, септелгезин бүрүну-биле хөлге алыр ужурлуг.

Чер ажылының зонэ системазын шиңгээдип алырыңга суггаттыг шөлдериниң дүжүдүн долузу-биле өстүрүп, ажаал алырынга хөй күш, чогаздыкчы чорук негеттинер. Мында районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының кежигүннерин чеңгыс демнинг киржир ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корр.

УЗБЕК ССР. Он бирги беш чылда Кызылкум дээр элезиниңг, куруг черде турар Навои хоорайга улуг чаартыышкынар болган. Навои 1982 чылдың апрельде республиканың эң аныяк Навои облазының административтиг болгаш культурлуг төвү болу берген. Хоорайның хемчээни улам кайбарган, каас-чараш апарган. Эңнеңдир яланнап, түткан каас-чараш авы-шинчилиг бижыңнарда дөрт муң хире өг-бүле чаа квартираларны алган. Чаа-чаа уруглар садтары, музыка школазы, магазиннер, кафе кестүп келгилээн. Бо чылын республикада эң улуг дээн Спорт ордузун дужаарынга белеткеп турар.

Бөгүнгү Навои — хемнив үлетпүрүнүң улуг төвү боон турар. Ында 84 националдарның төлээлеичилери чурттап болгаш ажыдеп турар. Оон чурттакчыларының ортумаа наза-хары хоорайның бодунуң ышкаш, база-ла—27 хар боон турар. Бо хүннерде оон фонтаннарлыг, хөлегелиг кудумчулары-биле кылаштап, хол-биле тургускан кайгамчыктыг хөлдүң эринниге дыштанып тургаш, көөк үжен чыя четпес үениң мурнунда кызыл күмдан бүткен бо элезиниңг, куруг хөвү турган деп чүвеге бүзүрээри берге.

ЧУРУКТА: Навои хоорайның администрativтиг төвү.

В. ЗАНЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлетпүр тудугэргелелиниң тудугжулары «СЭКПниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп чарыштa идепкейлиг киржип турар. Б. Кошкар-оолдуң, Р. Натпиниң болгаш В. Калачевтуң удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадалары эрткен чылын элээн каш чурттaлга бажыңнарының болгаш үлетпүр будурулгелериниң тудугларын ажыглалга киргерииге үзүүн киргеннер. Чижээлээрге, Б. Кошкар-оолдуң бригадазы навбак панельдиг бажыңнар тудар комбинаттың тудуунга идепкейлиг киржишкен, элгиир бассейнниг спорт комплексинииң тудуунда бо чылын шалыпчы ажылдап турар.

Виктор Түлүшеевич Бүрбүжүктүң удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадазы—ук эргелелде мурнакчы бригадаларның бирээзин. Эрткен айларның түнелги-биле бригаданың тудугжулары күрбанк бажыңында тудуг-монтаж ажылдарының планның омаалдазын ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эдээзэннерниң санында киргеп.

ЧУРУКТА: В. Бүрбүжүктүң бригадазының кежигүннери — (солагай таладан) дашчылар Т. Куулар, Б. Донгак болгаш В. Чимит-оол олар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Шынга» чагаалар

КЫСКА ХУУСААДА

«Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының хөвү бригадазында Чактар Меңгүл-оол биле Дагба Кызыл-оолдуң суггатчы звеноларының 1140 гектар чернин суггарган. Чаңгыс-Терек, Ак-Тал-Аксы, Кок-Хаак деп черлерде сула, кукуруза тергеен. Бо культураларның өзүмү дең-дески. Суггатчылар оларның чайгы ажаалдазынче кол сегыш салып турар.

Механизаторлар Владимир Дамба, Дарган Сүгэжик, Серээ Байыр, Анатолий Маны-Дары ческы тарылгага эки киришкен. Ынчангаш тарылганы кыска хуусаада, шынарлыг дооскан. Ажыл-агыйның механизаторлары, суггатчылары никитиниң малынга 1400 тонна сулаңы, 3200 тонна сигенни белеткеп бээр соруглалыг.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

ДООСТУП ТУРАР

Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозта он ийи кодан хөй бар. Оларның кыргылдазы бо хүннерде дооступ турар.

Кыргычылларның эрезында социалистиг чарышты беш хонуктап түүнеп келгеч. Эрткен беш хонуктуң түүнели-биле электрилиг хөчы-биле кыргыырынга мергежээн дүжүлгалыг кыргыычы Алдын-оол Монгуш хүн үлүүн барык ийи катап ажыр күүседнп тургаш, бирги черни эзлээш, шилиир выпелди болгаш акша шаңналын алган, а хол хачызы-биле кыргыыр кыргыычылардан Өлзей Чылбак, Чудаш Дезээлей оларның кереүзүү эки болган.

Ам кыргыыр ужурлуг сөөлгү кодан арткан. Кыргыттынган кодаңнарның хойларын чүгаш, оттуг-кектуг, серинн чайлагларже үндүрген.

Л. МОНГУШ.

Оруктар. Оларның өчү-дүзээзы улус ажыл-агыйынга канчаар-даа ажок улуг. Чогумна моон үшүн хөй чугаа, мергылдаалар сөөлгү үеде Барыын-Хемчик районнуң үш совхозунуң хөй хөй малы чайлаар Чаа-Адырже барган оруктуң дугайында чоруп турар болу берген.

Барлыктың бир улуг адыры —Чаа-Адыр уну чаш малга, сарлыкка өзүлүг-ле таарышкан, элбек оттуг, серинн тайга. Өвүр, Меңгүн-Тайгаже барык үзе бергеи, аргаларлыг, кадар оттуг мээстерлиг, ажык белдерлиг, ногаан шыктарлыг, арыг кара сугларлыг бо хемнең унугга кандыг-даа малды семиртип ап болур.

Черниң шыгы четпир болганындан от-сиген аңаа эрте үнер. Ынчангаш совхозтарның шээр малын ынаар эрте-ле чайлагладып үндүрер. Хойнуң кыргылдазын, чуулдазын, тарып боозадыргазын-даа аңаа кылыр кылдыр организастап, электрилиг кыргызда пунктуларын, хой чуур, тарыыр черлерин ында дараан.

Ынчангаш бо ындыг-ла чоок эвес черже бээр машина, техниканың саны часпаң төнчүзүнден орай күске чедир көвей болур. Ынаар чедирер, оон совхозтарже бадырар чүүк-даа новудээр.

А Чаа-Адыр оруунуң байдалы кандыгыл, ону кылып, септеп турары үеним негелдезинге дүгжүп турар бе? Чүге чылдың-на бо оруктуң дугайында хөй-ле чүгаа совхозтар директиаларынга, районнуң кедээ ажыл-агый эргелелингедаа, районнуң агроулетпүр каттыжыышкынынга-даа үнүп-ле турар чүвээ?

Бо айтырыгга долу эвес-даа бол харыыны алыр, байдалды тус черге өөренип көөр сорулга-биле «Барлык» совхозтуң Бижик-Хаа салбырының чайлаглаан малчыннарын көжүрген машинага олурупкан мен. Салбырда хөй бригадазының бригадири Чамын Сотпаевич Салчак оруктуң күзелдинбиле айтып, тайылбырлап чор.

Чаа-Адырже машина баар оруктуң бөжен чылдарда аңаа турган Тываның геология-шинчилел экспедициязының белүү ажыдып кылган. Оон мурнунда ол долгем одар-белчиниргиг чер колдуунда-ла ажыглал чок куруг чыткан. Ийи-чаңгыс хуу ажылдыг араттарны сонавааска, колхоз, совхозтардан каш-ла малчын ынаар аът, шарыга көжүп чедип чораан.

Ынаар машина оруунуң ажыттынганы-биле Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик», «Барлык» совхозтарының, «Шекпээрниң» Аяңгаты салбырының малчыннары ынаар чайлаглаар апарган. Бай-Тайганың «Мурнакчы» совхозунуң сарлыктары аңаа кыштаар, а Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» совхозунуң сарлыы шуут доктаамал турар болу берген. Ынчангаш бо орук-биле харылзааны шагның дөрт эргилдезинде колдуунда үзүлбес деп болур.

Геология экспедициязының ол кылган оруун оон бээр чылдың-на «Барлык» биле «Хемчик» совхозтар бичиилеп, аңаа бергедээн черлерин кылып ап турган. Барлык хемни кежир көвүргүнү районнуң «Сельхозтехниказ» каттыжыышкыны кылза-даа, ниити оруктуң байдалы чыл санында бансырап, ону чаъс сүү хелчок үреп турар болу берген.

Оруктуң дыка хөй черинде, ылаңгыя Шуй биле Барлык хемнеринің каттышкан черинин чоогунда дыка улуг черде ийи машина каржып эртер кандыг-даа арга чок. Берт-Даг-Боому деп черде орук хем сүү дажый бергенде, сүг адаанче кире бээр, көзүлбес. Оруктуң байдалын билип алыры, оон бар, чогун ынаарыбиле чолаачылар сугну сүзүп, млавылап алгаш, кежер ужурге таваржыр. Оон башка үлгаткан сүг орук кыдыын чире шаап каапкып болур. Ынчан оолап эртип чыткан машина чүүгү, кижилери-биле хем сууңче аңдарлы берип болур. Каинчык-Арга-Боому, Казер-Боом деп черлерде хавактар кадыр, орук кыдыында ону чыырыктаан чудуктар чээм. Ол чудуктарны чеди чыл бурунгаар салган хевээр солуваан. Ол-ле чудуктарның адаан сүг хозадыр чүп каапкан. Ынчангаш чээм чудук кажан бир ээр чүүктүг машина эртип чыдырда сыйлы берзе, ол машина база-ла Барлык суунче аңдарлы берип болур.

Чаа-Адыр-Аксында хавактар оруу чайгы чаъстыг үеде айыылдыг. Мойналыктарның кадыр, тар оруунга кара малгашка машиналар тырлып, хүнзедир, хондур депкиленип турда, чеже бензин, үе-шак нарыгдаттынмас, машина-техника, дугуй үрелбес дээрил! Орук дургаар чаъс сүү чара шаап каан черлерни кым сенап, хемчээгенин? Чаа-Адыр-Аксының көвүргүү чок кежинге хем сүү дажый бээрге, бешалды хонган чолаачылар канчап ол оруктап катап база чоруп турөрларыл? Өскен-төрээн черн, өөренген ажылы, хүлээзегзин күүседир дээн бедик күзел, чүткүл-ле оларны ол берге орук-биле үргүлүнү чоруурунче албадап турар чүве боор.

Бо оруктап доктаамал чоруп турар чолаачыларның дугайында тускай чугаалаже эки. Бо удаада кешкен ийи аалды «ЗИЛ-157» маркалыг башкы, соңгу дугуйлары шимээр күчүлүг машина муңган хоочун чолаачы Дашка Сарыглар биле «ГАЗ-53-түгэ Михаил Салчак олар чораан. Бо ийи машинаны Бижиктиг-Хавның 24 кодан хоюнда аалдарны кежүрерининге быжыглаан. Олар кеээдеқады чоруур. Чүге дизе берге орукка дузалажып «ГАЗ-53-түг» оон үнүп чадап каапы черинден «ЗИЛ-157» үндүр сээртүп чоруур.

— Чаа-Адырже шагның кандыг-даа үезинде чораанывыс-та, ыяап-ла чедип келгеи, эртемнинде суурже бадар-дыр бис (орукка туруптас-ла болза). Ынчап кээрде чаңгыс рейске ийи түн чарыгдаттынар, а совхоз чүгле бензинни үндүр бижээш, оруктуң чүгле чүүктүг чораан чаңгыс үүнүн төлеп бээр-дир—деп, Михаил Салчак хомудап чугаалап чорду. — Ам ийи улай бо бригадада быжыглаттынган, бо оруктап чоруп тур мен. Мында кеш катап хонмаан, кандыг чүве көрбээн дээрил. Малгаштыгда дугуйларга илчирбе кедирип алыры безин дыка бергеге. Рейс бааргда ыяап-ла солуп кеттинер хептиг чоруур сен. Чайын дүк чүдүрүп өлгаш ындыг малгаштыг орук-биже кадыр черлеп «ГАЗ-53»-биле чоруп өөренген, орукту эки билир, машиназынга ыңаныр база аңаа немей кортпас кижи-ле чоруур чер бо.

Чаа-Адырда ам «Хемчик» совхозтуң малчыннары көжүп келгеннер. «Барлыктың» Бижиктиг-Хаядан эң-не бештай хойжулар Сарыг-оол Баганай биле Чыртаан-оол Сарыглар олар көжүп келгеннер. Аалдарның массалыг чайлаглаашкыны бо хүннерде чоруп турар болгаш ол чугула ажылды кыска хуусаада организастыг чорудар дээш улуг ажылдар кылдынып турар.

Түңнелинде база катап, Чаа-Адыр оруунга ээп келиилиннер. Ам бо оруктуң септелгезинниң дугайында айтырыгны доп-дораам чаъс үезин келбээнде шинтпирлээри чугула. Амдыызында бо ажылды ол оруктуң кол ажыглап турар «Хемчик» биле «Барлык» совхозтарга үлеп кеан. Олар ону харын боттарының күжү, бар ергелеры-биле кылыр-ла ыйнаан. Ынчалза-даа мөкаа күчүлүг машина-техникалыг «Сельхозтехниказ, суггарылга системазының эргелели, орук-септелгетудуг эргелели ышкаш организацияларның шеф дузазын бир• удаа кылза чүл. Чаа-Адыр-Аксының Кок-Тейге көвүрүг тудуунга бир шыырак коллективти шуут быжыглазе эки. Чаа-Адырның ийиги мойналыында арга шитинде малгаштыг чернің орук кыдыында ыяштарын өштап, орукту делгемчидерниге база «С-100» тракторлуг организацияны быжыглеары чугула болуп турар. Ынчангаш бо орукке Ак-Кара-Суг аксынга чедир капитал септелгени бо хүннерде эгелээр, ол талазы-биле бүгү ажылдарны районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының хувээп, удуртур ужурлуг. Оон өске кандыг-даа арга, соңгаарладыышкын, чылдагааннар турбас. Ону хөй-ниитиниң эргеажыы, аргыжылганың айыыл чок чоруу негеп турар.

Ч. МАНДЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

Специалистиң тайылбыры

ҮНҮШТЕР ХОРАЛАКЧЫЛАРЫ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Өргө. Ол бистиң республиканың бүгү девискээринде бар. Өргелер колдуунда чурттаачылыг черлерден ырак, үнүжү тайыс күр черлерге, ийлерге, бедиргээштерге, орук хемжылларынга хөй болур. Элезиниңг, өндерып каан черлерде болгаш бедик от-сигенниг черлерде өргелер эвээш болгулаар.

Өргелер чайын, колдуунда, ногаан от-сиген болгаш тараа аймаа-биле чемненнир. Оон аңгыда тарып каан тараа культураларын чаза базып үргеддээр. 1984 чылда Чөөм-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга өргелер элээн когаралды чедирген. Бо чылын олар республиканың бүгү районнарында бар, ынчангаш оларбиле демиселге бүгү аргаларны, бар-ла хемчеглерни ажыглаары чугула.

Бисте оларны механиктиг аргалар-биле узуткап турар: капкалап, дузактап, үңгүрлеп-не сүг кудуп. Аңаа оон ыңай химниктиг аргаларны ажыглап, хораннап болур. Өске аргаларга бодаарга, бо арганың чарыгдалы эвээш, улуг хемчээлдиг шөлдерниң өргелерин дүрген узуткап каап болур. Ону самолёттан чажар аргабиле төгөр. Хораннап каан чемниң белеткээринниң өй-чижээ: бир гектар шөлге 1670 кг сула, 0,250 кг цинк фосфиди, 0,08 кг үнүш үзү.

Шартылаалар. Бистиң республикада өөрлешкек эвес шартылаалардың элээн ыңай хевирлери нептерээн. Олар колдуунда кур болгаш курукан черлерге, сигеи кезер шөлдерге, тайыс үнүштүг болгаш үлдүргей довурактыг одарларга чоруурлар. Оларның личинкалары болгаш улуг боттары тараа, от-сиген-биле чемненнирлер. Олар бир хүн дургузунда бодунуң дең-зинден ийи-үш катап хөй чемни чиир. Шергилер чылыгга болгаш чырыкка ынаң амытаннар. Чөөм-Хемчик районга оларның личинкалары майның үшкү он хонуунда, а Барыын-Хемчикке майның баштайгы он хонуунда тыптып эгелээн. Шартылааларны узуткаарының химниктиг аргазын оон оолдарының өзүлдезиниң 1-ги, 2-ги он хонуктарында чорудары тааримчалыг болуп турар. Химниктиг хораннаашкынны озалдадыр болза, шартылааларны узуткаары бергедей бээр.

Б. МОНГУШ,
агроном.
Чадаана хоорай.

«Шынга» харыылар

АЛГАН ХЕМЧЕГЛЕРИ

ДУЖААГАН

«Мөрен» совхозтуң Унегети хөвү-трактор бригадазында үрелиг тракторларның, комбайннарның база чадагай кежээда оваалай дужүрүп каан цементилерниң дугайында шүгүмчүлелдиг фото-чуруктар «Шын» солунуң бо чылгы 121 дугаарынга үнген. Машиннтехниказа, социалистиг өнчүхереңгиге кам-хайыра чок чорук дугайында шүгүмчүлелге харыыны улус делүтаттарының район Соведиинң күүсекчи комитединиң даргазы Н. С. Чындыгыр редакциядың почтазынче чорутkан.

Харыыда бижип турары болза, «Эр-харыысалга чогу дээш совхозтуң кол агроному А. Сам-Хоога, хөвү-трактор бригадазының бригадири И. Идамга администрativтиг хемчеглерни оналаан. Четпестерни эдери-биле чамдык ажылдарны чорутkан. Үрелиг тракторларның бир кезинин сөөлээш, сандан үнгенин металлопом дужаар черге дужааган. Үрелиг чыткан цементинни тудугларга, хөй чуур черниң тудуунга долузу-биле ажыглаан».

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

«Шын» солунга бо чылдың июнь 14-те үнген «Эр» мастерскаалар» деп материалда совхозтуң АВМ-м, кедээ ажылагый техниказының чамдык дериг-эрекселдери ажылдаваин турарын шүгүмчүлээн. Аңаа дарыыны «Исправ» совхозтуң директору Б. Ч. Монгуш берген. «АВМ-ниң ажылдаваин турганы шын. «Оон улут щнди үреленген турган. Ону «Сельхозтехниказ» салбырының специалистериниң дузазы-биле кылган. Эргижирепкалган кабельдерни база сонаан. Ук агрегат ам ажыглалда киргеп, ажылдап турар.

Бо хүннерде сигеи кезер 7 машина, 3 грабль, 4 пресс-подборщик мал чемнериниң белеткелинне киргенз деп, ол харыында демделээн.

КОНТРОЛЬДА

Пекарняның ажылдакчыларының бышырган үлевиниң шынары куду, чамдыкта хлеб чигдее болур деп каан одуруглардыг чагаа редакциядың почтазынга келген. Ол чагаа-дың нзэн-биле хемчеглерни чорутkанын Кызыл райпозунуң баштаар черниң даргазы А. С. Хертек «Шынга» харыылаан.

Пекарняның ажылының дугайында чагаалы райпо баштаар черинге чугаалашкан. Эдээрыысалга чок чоруу дээш пекарня эргелекчизи З. Б. Ховалыгны ажылынан хостаан. Ол будурулге черниң продукциязының шынарын, ажылдакчыларының ажылын «контрольдаваин турганы дээш райпо ажылдакчызы К. О. Хертекке администрativтиг хемчег онааган.

Хлеб бышырар черниң ажылын доктаамал контрольга алган.

ОРУК БАКТА—ЧЕР ЫРАК

Час-Адырда ам «Хемчик» совхозтуң малчыннары көжүп келгеннер. «Барлыктың» Бижиктиг-Хаядан эң-не бештай хойжулар Сарыг-оол Баганай биле Чыртаан-оол Сарыглар олар көжүп келгеннер. Аалдарның массалыг чайлаглаашкыны бо хүннерде чоруп турар болгаш ол чугула ажылды кыска хуусаада организастыг чорудар дээш улуг ажылдар кылдынып турар.

Түңнелинде база катап, Час-Адыр оруунга ээп келиилиннер. Ам бо оруктуң септелгезинниң дугайында айтырыгны доп-дораам чаъс үезин келбээнде шинтпирлээри чугула. Амдыызында бо ажылды ол оруктуң кол ажыглап турар «Хемчик» биле «Барлык» совхозтарга үлеп кеан. Олар ону харын боттарының күжү, бар ергелеры-биле кылыр-ла ыйнаан. Ынчалза-даа мөкаа күчүлүг машина-техникалыг «Сельхозтехниказ, суггарылга системазының эргелели, орук-септелгетудуг эргелели ышкаш организацияларның шеф дузазын бир• удаа кылза чүл. Час-Адыр-Аксының Кок-Тейге көвүрүг тудуунга бир шыырак коллективти шуут быжыглазе эки. Час-Адырның ийиги мойналыында арга шитинде малгаштыг чернің орук кыдыында ыяштарын өштап, орукту делгемчидерниге база «С-100» тракторлуг организацияны быжыглеары чугула болуп турар. Ынчангаш бо орукке Ак-Кара-Суг аксынга чедир капитал септелгени бо хүннерде эгелээр, ол талазы-биле бүгү ажылдарны районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының хувээп, удуртур ужурлуг. Оон өске кандыг-даа арга, соңгаарладыышкын, чылдагааннар турбас. Ону хөй-ниитиниң эргеажыы, аргыжылганың айыыл чок чоруу негеп турар.

Ч. МАНДЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

БАЖЫҢ БОЛЗА...

Бистиң Меңгүн-Тайга районнуң ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозунуң малчыннарындам бажыңнаода чурттаан ораалар эвээш. А медээ бээр сеазын-документилерде көөр болза, малчыннарның улуг кезии бажыңнарда чурттап турар деп айыткан. Бо дээрге чугле сеазын ыяында ээу дээрзин малчыннар шупту биир. Кыштагларда бажыңнар элээн бары база шын. Ындыгдаа болза, ол бажыңныг кыштагларны кезип тургаш тодеедыр болза, чамдык кыштагларда бажыңнар анаа-ла турескээл хевирлиг азы мал чеминиң складтары боон турар. Чугле чаңгыс бистиң № 2 бригаденың кыштагларында ындыг бажыңнар барын чижекке адап болур. Бистиң-биле кожа кадарчылап турар аныяк малчыннар Дуктуг-оол Хертек, Кара-ммай Донгак оларның кыштагларында бажыңнар дыка ур үеним иштинде анаа туруп келген. Оон ескө-даа бригадаларның кыштагларын көзинр болза, база-ла оон дээредеевес.

Оон-биле чергелештир хат, хар оруу болур, берге черлерде кыштап турар малчыннар Петр Довукай, Кварпна Хертек болгаш Бегзи Хүрөмоол бистиң кыштагларында бажыңнаода чурттап оралар эвээш. А медээ бээр сеазын-документилерде көөр болза, малчыннарның улуг кезии бажыңнарда чурттап турар деп айыткан. Бо дээрге чугле сеазын ыяында ээу дээрзин малчыннар шупту биир. Кыштагларда бажыңнар элээн бары база шын. Ындыгдаа болза, ол бажыңныг кыштагларны кезип тургаш тодеедыр болза, чамдык кыштагларда бажыңнар анаа-ла турескээл хевирлиг азы мал чеминиң складтары боон турар. Чугле чаңгыс бистиң № 2 бригаденың кыштагларында ындыг бажыңнар барын чижекке адап болур. Бистиң-биле кожа кадарчылап турар аныяк малчыннар Дуктуг-оол Хертек, Кара-ммай Донгак оларның кыштагларында бажыңнар дыка ур үеним иштинде анаа туруп келген. Оон ескө-даа бригадаларның кыштагларын көзинр болза, база-ла оон дээредеевес.

Оон-биле чергелештир хат, хар оруу болур, берге черлерде кыштап турар малчыннар Петр Довукай, Кварпна Хертек болгаш Бегзи Хүрөмоол бистиң кыштагларынга ээп келиилиннер. Ам бо оруктуң септелгезинниң дугайында айтырыгны доп-дораам чаъс үезин келбээнде шинтпирлээри чугула. Амдыызында бо ажылды ол оруктуң кол ажыглап турар «Хемчик» биле «Барлык» совхозтарга үлеп кеан. Олар ону харын боттарының күжү, бар ергелеры-биле кылыр-ла ыйнаан. Ынчалза-даа мөкаа күчүлүг машина-техникалыг «Сельхозтехниказ, суггарылга системазының эргелели, орук-септелгетудуг эргелели ышкаш организацияларның шеф дузазын бир• удаа кылза чүл. Час-Адыр-Аксының Кок-Тейге көвүрүг тудуунга бир шыырак коллективти шуут быжыглазе эки. Час-Адырның ийиги мойналыында арга шитинде малгаштыг чернің орук кыдыында ыяштарын өштап, орукту делгемчидерниге база «С-100» тракторлуг организацияны быжыглеары чугула болуп турар. Ынчангаш бо орукке Ак-Кара-Суг аксынга чедир капитал септелгени бо хүннерде эгелээр, ол талазы-биле бүгү ажылдарны районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының хувээп, удуртур ужурлуг. Оон өске кандыг-даа арга, соңгаарладыышкын, чылдагааннар турбас. Ону хөй-ниитиниң эргеажыы, аргыжылганың айыыл чок чоруу негеп турар.

Ч. МАНДЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

Бистиң Меңгүн-Тайга районнуң ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозунуң малчыннарындам бажыңнаода чурттаан ораалар эвээш. А медээ бээр сеазын-документилерде көөр болза, малчыннарның улуг кезии бажыңнарда чурттап турар деп айыткан. Бо дээрге чугле сеазын ыяында ээу дээрзин малчыннар шупту биир. Кыштагларда бажыңнар элээн бары база шын. Ындыгдаа болза, ол бажыңныг кыштагларны кезип тургаш тодеедыр болза, чамдык кыштагларда бажыңнар анаа-ла турескээл хевирлиг азы мал чеминиң складтары боон турар. Чугле чаңгыс бистиң № 2 бригаденың кыштагларында ындыг бажыңнар барын чижекке адап болур. Бистиң-биле кожа кадарчылап турар аныяк малчыннар Дуктуг-оол Хертек, Кара-ммай Донгак оларның кыштагларында бажыңнар дыка ур үеним иштинде анаа туруп келген. Оон ескө-даа бригадаларның кыштагларын көзинр болза, база-ла оон дээредеевес.

Оон-биле чергелештир хат, хар оруу болур, берге черлерде кыштап турар малчыннар Петр Довукай, Кварпна Хертек болгаш Бегзи Хүрөмоол бистиң кыштагларынга ээп келиилиннер. Ам бо оруктуң септелгезинниң дугайында айтырыгны доп-дораам чаъс үезин келбээнде шинтпирлээри чугула. Амдыызында бо ажылды ол оруктуң кол ажыглап турар «Хемчик» биле «Барлык» совхозтарга үлеп кеан. Олар ону харын боттарының күжү, бар ергелеры-биле кылыр-ла ыйнаан. Ынчалза-даа мөкаа күчүлүг машина-техникалыг «Сельхозтехниказ, суггарылга системазының эргелели, орук-септелгетудуг эргелели ышкаш организацияларның шеф дузазын бир• удаа кылза чүл. Час-Адыр-Аксының Кок-Тейге көвүрүг тудуунга бир шыырак коллективти шуут быжыглазе эки. Час-Адырның ийиги мойналыында арга шитинде малгаштыг чернің орук кыдыында ыяштарын өштап, орукту делгемчидерниге база «С-100» тракторлуг организацияны быжыглеары чугула болуп турар. Ынчангаш бо орукке Ак-Кара-Суг аксынга чедир капитал септелгени бо хүннерде эгелээр, ол талазы-биле бүгү ажылдарны районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының хувээп, удуртур ужурлуг. Оон өске кандыг-даа арга, соңгаарладыышкын, чылдагааннар турбас. Ону хөй-ниитиниң эргеажыы, аргыжылганың айыыл чок чоруу негеп турар.

Ч. МАНДЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

Бистиң Меңгүн-Тайга районнуң ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозунуң малчыннарындам бажыңнаода чурттаан ораалар эвээш. А медээ бээр сеазын-документилерде көөр болза, малчыннарның улуг кезии бажыңнарда чурттап турар деп айыткан. Бо дээрге чугле сеазын ыяында ээу дээрзин малчыннар шупту биир. Кыштагларда бажыңнар элээн бары база шын. Ындыгдаа болза, ол бажыңныг кыштагларны кезип тургаш тодеедыр болза, чамдык кыштагларда бажыңнар анаа-ла турескээл хевирлиг азы мал чеминиң складтары боон турар. Чугле чаңгыс бистиң № 2 бригаденың кыштагларында ындыг бажыңнар барын чижекке адап болур. Бистиң-биле кожа кадарчылап турар аныяк малчыннар Дуктуг-оол Хертек, Кара-ммай Донгак оларның кыштагларында бажыңнар дыка ур үеним иштинде анаа туруп келген. Оон ескө-даа бригадаларның кыштагларын көзинр болза, база-ла оон дээредеевес.

Оон-биле чергелештир хат, хар оруу болур, берге черлерде кыштап турар малчыннар Петр Довукай, Кварпна Хертек болгаш Бегзи Хүрөмоол бистиң кыштагларынга ээп келиилиннер. Ам бо оруктуң септелгезинниң дугайында айтырыгны доп-дораам чаъс үезин келбээнде шинтпирлээри чугула. Амдыызында бо ажылды ол оруктуң кол ажыглап турар «Хемчик» биле «Барлык» совхозтарга үлеп кеан. Олар ону харын боттарының күжү, бар ергелеры-биле кылыр-ла ыйнаан. Ынчалза-даа мөкаа күчүлүг машина-техникалыг «Сельхозтехниказ, суггарылга системазының эргелели, орук-септелгетудуг эргелели ышкаш организацияларның шеф дузазын бир• удаа кылза чүл. Час-Адыр-Аксының Кок-Тейге көвүрүг тудуунга бир шыырак коллективти шуут быжыглазе эки. Час-Адырның ийиги мойналыында арга шитинде малгаштыг чернің орук кыдыында ыяштарын өштап, орукту делгемчидерниге база «С-100» тракторлуг организацияны быжыглеары чугула болуп турар. Ынчангаш бо орукке Ак-Кара-Суг аксынга чедир капитал септелгени бо хүннерде эгелээр, ол талазы-биле бүгү ажылдарны районнуң агроулетпүр

Түвинская ордена Трудового Красного Знамени
областная библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 162 (12852) | 1985 чылдың июль 13, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Өттээ 3 копеек.

БҮГҮ КҮШТҮ—ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАРЫНЧЕ

МИНСК. (СЭТА). Белоруссия чүрттүң экономиктиг күч-шыдалында коску черни эзелеп турар. Республиканың үлетпүр, көдээ ажыл-агыйы, эртеми үлүс ажыл-агыйжы чаңгыс ай комплекизинге үлүг үүгүн кирип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Белоруссияның Компартиязының ТК-зынга июль 11-де болган ужуражышкынынга СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң үезинде ажыл-агыйжы-политиктиг сорулгаларны шиитпирлээри-биле холбашкан хей талалыг айтырыгларны чугаалажып көргөн. Аңда Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бюро кежигүннери, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары, Белоруссияның КП ТК-зының килдистериниң эргелекчилери киришкен.

Ужуражышкынга СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков олурушкан.

Белоруссияның КП ТК-ның бирги секретары Н. Н. Слюньков, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Бровиков олар республиканың социал-экономиктиг планнарының күүселдезинниң, хоорай болгаш суурлар ажыл-ишчилериниң будуруккучуларының, партия организацияларының амыдыралының дугайын чугаалаанмар.

Ужуражышкынның киржикчилериниң мурнунга М. С. Горбачев чүве чугаалаан.

Амгы үеде боттандырып чорудуп турар организастыг, политиктиг, экономиктиг болгаш кадр-даа талазы-биле хемчеглериң база чаа түүлдериң кол-ла утказы чаңгыс — чүрттүң экономиктиг болгаш социал хевгүлдезинниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээрин дүргедедирип, ажыл-агыйы болгаш культура тургузуушкынүнүң бүгү участоктарынга партийжи удуртулганың деңнелин бедидерп. Партияның боттандырып чорудуп турары угланыышкынын совет кижилер түүлдүгүнүп база изин-биле деткип турар. Мен Белорус черге келгеш, оон чаа бадыткаашкынын база көрдүм.

Республика хей-хей көргүзүглер талазы-биле беш чыл-дың даалгаларын чедиишкинниг күүседип турарын ол демдеглээн. Үлетпүр эрткен дөрт чыл иштинде продукция будурүп үндүрериниң ниити хемчээлин беш чыл планында ол чылдарга онааштыр көрдүнгеч 19 хуурга бодаарга оон 22 хуу үлгаттырган. Бир эвес республиканга национал орулга онгу беш чылда чылда-ла ортумаа-биле 5,1 хуу үлгаткан турган болза, 1981—1984 чыл-дарда — 6,1 хуу боон турар.

Бүгүн бүгү-ле ажыл-херектерден эң-не бирги чергениң сорулгазы — бо беш чылды чедиишкинниг доозар дээш болдунар-ла бүгү үүлдериниң шуптузун кылыры боон турер. 1985 чылдың планы кандыг-даа эдиишкиннер чокка, ыяпла күүселттинген турар үжүрлүг. СЭКП ТК-ның апрель Пленуму бо айтырыгны ынчаар тургускан-даа, ол херек кырынга ынчаар күүселттинер-даа үжүрлүг деп, М. С. Горбачев демдеглээн.

Бистиң ажыл-агый организ-рывыс, совет болгаш партия организациялары, бистиң бүгү кадрларывыс 1985 чылдың планның күүседирин организастаары-биле салдынган сорулгаларны канчаар биилп турарының, инициативни, чаартыкчы ёзу-биле ажыл-херекти биилп, бүгү күжүн берип ажылдап билир талазы-биле ынналданы эртип турерлер.

Белорус ССР-ниң 1985 чыл-дың планнаттынган даалгаларын чүгле күүседип эвес, харын база ажыр күүседип тур-ын айтыры ёөрүнчүг-дүр деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Үлетпүр будурүүшкүнүн өстүрер талазы-биле чыл планы 4,1 хуу турда, январь-июнь айларда херек кырында өзүлде 5,9 хуу болган-дыр. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле көргүзүглер чыл даалгазын база ажып турар. Бо бүгү үлетпүр будурүлгезинниң чыл планнарын чедиишкинниг күүседирингe боттуг аргаларны тургузуп берип турар.

Эртем-техниктиг депшиг-ере боягаш капитал тудугуун хөрээн эжиндерингe үндезилээш, ниитилел будурүлгезинниң ажыктыын бедидер талазы-биле республикада калбарып эгелеп турар ажылдың дугайын ол чүүлдүгүнүп чугаалаан. Ынчалза-даа республиканың удуртугазының, ооң партия, совет болгаш ажыл-агый кадрларының ам-даа идепкейлиг кичээнгей саяа чогуур чүүлдөрн бар-дыр деп, оратор уламчылаан. Ниити-экономиктиг кол-кол көргүзүглерни күүсеткен-дээ болза, продукцияның тус-тус хевирлерин натура-биле кылып үндүрер талазы-биле четпестер ам-даа эвээш эвес боон турар. Силерде көрээ сагыяга-чүруму үеле үеде эжиндирип, ышкаш-даа боттарының көрээде айтыкан хүлээглелерин күүсетпес будурүлгелер ам-даа бар боон турар. Продукцияның шыларының талазы-биле ам-даа четпестер бар, ыяңгыя ол чонуң хереглеп барааннарынга онза хамаарыкып турар.

Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биже ажылды күштелдиреринің эргежок чугулазынче, эргелеп башкарыяга органнарының, агроүлетпүр комплекстериниң организацияларының, будүрүлгелериниң ажылын үлам идепкейжидип, бир демниг болдурарынче беседа үезинде М. С. Горбачев ынчаргай-ның угландырган. Республикада бо ажырга бүрүүтээралаашкын чедип алдынганын, ажылда ышкаш үлегиленирин тодаретынганын ол демдеглээн. Ынчалза-даа ону чедир ыяпдынган деп болбас. Тараанын, чер болгаш мал ажылының ескедээ чамдык продуктуларын будүрериниң планныг онаалдары хожудап турар.

Силерде үлегер ап, дең-нештир ажылдап болур эки ажылдыг кижилер бар-дыр деп, оратор чугаалаан. 1984 чылда бажок ажыг ажыл-агый гектарден-на 40 ажыг центнер тарааны өстүрүп алган; 58 колхозтар болгаш совхозтар картофельдиң бир гектарындан 300 центнер ажыг дужудун өстүрген; 66 ажыл-агый саап бир инектен-не 3,5—4 муң болгаш оон-даа хей килограмм сүттү саап алган-дыр.

Күрүнеге тараа, картофель, ногаа, техниктиг культураларны, эът, сүт болгаш ескө-даа продукцияны садарының айтыт-тынган планнарын күүседирин болгаш ажыр күүседирин хамдырар дугайында чугаа бесе-дага уламчылаан. Өстүрген бүгү дужуттуг ей-шаанда ажаап алыры, агаар-бойдустуң кандыг-даа үезинде дужуттуг бүрүнү-биле камгалап алыры бирги чергениң сорулгазы. Бедүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин эң-не хейү-биле белеткээр, ниитиниң мальын, а ол ышкаш хамаатыларның хуудa мальын оон-биле долу хамдырар дээш ажыл-агый, район, область, республика бүрүзү бүгү чүүлдерни кыдыр түлээлгелиг.

Чамдык областарда болгаш республикаларда тус черниң ажылдакчылары аъш-чем продуктуларын көвүдедир, а ол ышкаш оон кадагаламын, болбаазырадылгазын болгаш садыгламкының көвүдеднр талазы-биле боттарының талазыдан чогуур хемчег албайн, чонну хамдырар дугайында сагыш салыышкынны теп организарже чүүй көзүм орай-дажып турер фактылар барын М. С. Горбачев демдеглээн. Оны болдурбас херек. Черчер организлары будүрүлгениң тус черде бар бүгү курлавырларын улам долу ажыглаар хүлээлгелиг.

Сагыяга-чүрүмүү болгаш корум-чүрүмү быжыглаарынга күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын, харыысалгазын улам шкай бедидеринин эргежок чугулазынче бодүүнү чугаазынга кичээнгейни оң үгландырган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозуның чүүлдүг деп киргени 1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хевгүлдезинниң Кол угланышкынынарының төлевилелиргe доктаап тура, М. С. Горбачев ында төлээлеттинген сан-түнер ажжок улуг болуп турар деп демдеглээн. Төлээлеттинген сан-түнерни чүгле күүседир дээш эвес, харын оон-даа хей болуруп чедип өлүр аргаларже партияның бүгү звеноларының, бүгү күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкиннерин амгы үеде мөөңнээр херек. Планнарны балансалаштырарынга, экономиканың хевгүлдезинниң тамызын дүргедедирингe, будүрүлгениң ажыктыының көргүзүглерин эки-жидерингe оң эргежок чугулаа болуп турер.

Чаа беш чыл планынга белеткел — чүгле көдээ ажыл-агыйны болгаш культураны хевгүдер талазы-биле даалгаларны ажылдап кылыры эвес, эргелеп башкарылганың системазын эжиждери-дир деп, оратор улаштыр чугаалаан. Силериң республиканарның база киржип турары калбак хемчээлдиг шинчиледдерни барымдаалавышаан, будүрүлгениң эгелекчи чорууң болгаш харыысалгазын бедиде-ринче эртем-техниктиг деп, шилгеним дүргедедирининг оруктарында ынзы-бурү моондактарны болгаш шаптар раазыннарны чайладырынче интенсификацияже болгаш күш-ажылдың ажыктыг чорууң бүгү талалыг бедидеринче үглемган эң-не таарымчалыг амгы үениң механизминиң бүдүн системазын ажылдап кылыр деп турер бис.

Чугааның хей кезиин орга-низекчы болгаш политиктиг ажылды күштелдиреринниң ылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чөзээктиң хүлээп алган шиитпирлерин күүседиринниң, партия, совет, ажыл-агый, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазының бүгү адырларынга сестүң болгаш ажыл-херектиң дүүшкээн хандыраринның дугайында айтырыглар эглээн. Бистиң шимчээшкиниивисти дүргедедир дугайында айтырыгны мынчаар чидиг тургузуп төрарывыс бо үеде бистиң түлээп алган шиитпирлеривистиң практиктиг боттанышкынны бүгү кадрларның кичээнгейиниң төвүнге турар ужуруг.

Бо дугайында чугаалап тур-рар ужурум болза, чамдык удуртукчулар коммуг оожум-эде тургустумуп, ажылдың ёзу барымдаалаар хевирлеп-ринден салдымыксавас, чаа сорулгаларның ужур-дузазын, недир боттарының базыын-дырыкчы көргүзүглерин түрүүк көңгүс харыысалга чок болу бээр. Шиитпирлерниң салым-хүүзу оларны херек кырында боттандырар дугайында айтырыгларны эң-не эгезинде-ле кайы хире хемы болгаш тодаргай ажылдан кылганындан хамаарыжыр апаар.

М. С. Горбачев түнелинде мынча дээн:

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынүнүң дыка хей чедиишкиннерингe республиканың коммунистери, ажылчын өңгүзы, колхозчу тараачыннары, интеллигенциязы чоргаарланыр. Белоруссияның ажылчы чонунуң тургузукчу ажыл-чорудулгазын республиканың партия организациязы — бистиң пар-тивыстың шылгаттынган дейбечу отряды, Төп Комитеттиң идегелдиг чөлегинжин удуртуп турар. Совет Белоруссияның тургүүшкуннарының болгаш хевгүлдезинниң бүгү үе-чадаларынга оон партия организациязы кижилерни күш-ажылче болгаш түлчүүшкуннарже сес болгаш ажылгерек-биле кодуруп, Ленинниң партиязының айыткан оруу-биле идегелдиг аппар чоруур.

Бөгүн, кажан бистиң чүрту-вустуң мурнунда канчаар-даа ажок улуг хемчээлдиг, нарын, бодунуң байдалының талазы-биле чаартыкчы сорулгалар тургустунуп турда, хоорайның болгаш суурнуң коммунистери, бүгү ишчилери Белоруссияның Компартиязының Төп Комитединиң удуртулгазы-биле амыдыралдың негелдезинниң бединче үнер, бистиң Төрээн чүртүвүстүң социал-экономиктиг хевгүлдезин дүргедедир дээш демиселге боттарының күженниишкиннерин мөөңнээр дээрзинге бузурээр мен.

• • •

Ол түн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салган.

Фашист эжелекчилерден бистиң Төрээн чүртүвүсту хос-таары дээш тулчуушкуннарга эрес-дидим болгаш мааперлыг чорукту көргүскен Совет Армияның дайынчыларынга болгаш партизаннарга обелискинин Тинлелге шөлүнде тургускан. Оларны сактып ёзулээры-биле мөңге отту ында кыйскан. М. С. Горбачев обелискиге чечек салган, ында өкпек-кызыл лентада «Совет Эвилелиниң Коммунистик партиязының Төп Комитединдең» деп бижээн.

Ол «Хатынь» мемориалдыг музейге чораан.

Минскиге чоруп тургаш, Михаил Сергеевич хоорайның чүрттакчылары-биле ужурашкан болгаш олар-биле чугаа-вашкан.

• • •

Июль 11-де М. С. Горбачев Минскиден Москваже чорупкан. Аэропортка ону Н. Н. Слюньков, БССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. Е. Поляков, В. И. Бровиков, республиканың болгаш хоорайның ёскө-даа партия база совет удуртукчулары үдээн.

• • •

Москвага аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, ёскө-даа эштер үдээнмар.

(СЭТА).

Бистиң чүртүвүста ССРЗ

МОСКВА. Ийик дөрвөр «Париж коммунезиң» фабриканың комсомолчулары аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-дээгей фестивалынга алдар кылдыр алган хүндүүг түлээлгезин чедиишкиннит күүсеткен. Совет делегациязының кежигүннериниң хей идиктерни олар хүүсээдэн эрте дөрөөп доозупкан. Будуруглениң эң чараш дээн идиктериниң хевирлериниң арызында ол чиик, кээс-чараш туфельдерни долгөлге залында салып каан. Ол фабриканың аныяктары чалыыларның чыжынга идепкейлиг белеткенип турар. Аныяк оолдар болгаш кыстар бо чылдың жазынден бээр субботниктер кылып тургаш, фестивальдың фондузунга беш муң ажыт рубльди ажылдап алгаш, киргизиннер. Акша-хөрөңгилериниң чамдыкызы чалыы чаагай бабырал-дың үезинде эзээн хей делегацияларның национал клубтары турер Культуре бөлүктүң каастал, чаартырынга чарыгдаттынар.

РУСТАВИ. (Грузин ССР). Ленинчи комсомолдуң аъуреевы Т. Спандерашвилиниң бригадазынга Рустевиниң металлургия заводунуң комсомол комитединиң шийчимир Кызыл тугун эң дүрген эзилдирит кылганы дээш тывыскан. Хонук графигинден ажыр 150 тонна бедик шынарлыг металлды эзилдиргеш, эң аныяк ман эзилдиричилери боттарының рекордун аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-дээгей фестивалынга турескаатканнар. Бомбүрзектиң чалыы назынныгларының чыжынга алдар болдурган шалыпчы эзлечии эгелээш, Рустевиниң металлургтары, совет аныяктарның тайбың марыжынга киришкен, комсомолчу субботниктэ эрттирген болгаш олардан киргөн акша-хөрөңгиниң фестивальдың фондузунче шилчиткеннер.

ОШ. Киргизияның мурнуу чүгүнде Алай районда онзагай кафе ажыттынган. Ында үк чер чүрттүт мастерлер хымысты этнография бижимелдеринде болгаш үзүктүү үлегер-чижек болгаш чогаалдарында айтып, тайылбырлаашкын өскүүлер белеткеп турерлер. Аңаа бергеш, дең чүрттүгларның «Чагыршорпо» дээр чемнек, эътиг мунте зөйүндыргаш, сүт хоралаа үскен даганны чип болуур. Ында ыдыг кафелерни Киргизияның өске-даа дөгүлүг районнеринде ажыдып турер.

ВЯЗЬМА. Эрте-бүрүүгү орус Вязьма хоорайда бойдус газы чеде берген. Бештейгы чүрттелге баяңнарын хоорайның газ четкизинге кошкан. Областың алды хоорайларында болгаш суурларында, чөзүбү колхозтарында болгаш совхозтарында ак-көк от чеде бергеи. 12-ги беш чылда Смоленск черниң хоорайларын болгаш суурларын газ-биже хандырарын доозар дээш турер.

СЛАВЯНСК (Донецк область). Славянскиниң «Бетонмаш» кетчыяаяшкынында автомачыттыгган бетон заводтарын кылып үндүрүп эгелээш. Энергетиканың чаа тудугларынче ыдыг дериглелериниң бирги четчелеттингеи кезектерин чүдүрүп чорутка. Чыл төмүзүнге чедир ам-даа ыдыг үш заводту кылып үндүрер.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Ийи талазы чавызаан даглардың, сегеннинг шөлдер. Оон бир кыдында кукуруза тарып каан. Чашланныг, өлөөнниг черлерни трактористер Виталий Ондар биле Виктор Ондар кестирип бар чорлар. Ийи трактор шестирип чорун турда хала-даа чок, дүргеи болду. Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозта Каре-Сугнуң комсомолчу-аныяктар бригадазы бо чылдың июль 21-де сегеннин кезип келген.

— Бистиң аныяктар бригадазын үш звенода чарып алган бис. 800 тонна сегеннин мөзүп, белер, сараяттаар бис — деп, бригаданың агроному Клим Ондар чугаалай-дыр.

Мында аныяктар бригадазын Олег Ооржак удуртуп турар. Олар часкы тарылгага шалыпчы ажылдаан, районда ийи дугаар черни алган. Хоюу ажылынга аныяк механизаторлардан коммунист Валерий Оюн, комсомолчулар Анатолий Ондар, Чаш-оол Тарачы, Виктор Ондар бедик көргүзүглерлиг болуп келген.

Бо аныяктар бригадазының шөлдерде тараазы чаагай үүгүп чыдар. 400 ажыыт гектар черде тарга культуралары бар. Чаңгыс чылдыг мал чемнерин база хейну тараан. Турнөөстэн, рапстың дүүгүдүү эки. 500 гектарда кукуруза дескн чаагай. Комсомолчу бригаданың баштайгы озумнери ол. Мал чемнерин белеткежин турда, дүүгүт ажаалдазы база келир. Оларда чаңгыс-даа хостуг хүн чок.

ЧУРУКТАРДА: комсомолчу-аныяктар бригадазының механизатор Виталий Ондар зарилдер дыңзыдып тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозары.

САРААТТАР НЕМЕЖИП ТУРАР

Ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыры-биле Улуг-Хемде «Улуг-Хаяа» совхозтуң дирекциязы аңаа киржир техниканың, инжинниң күүгүн баш бурунгаар четчелээш, үш механизастаттынган звеномну тургусkан, оларны четчир санныг дериг-хереселдер-биле хандырган, племпүт онаалдаларны берген.

Сиген белеткежинче чогуур үезинде үш звено киргеи, 1179 гектар черниң сигеннэн кестирген, оон бир муң ажыыт газыл-ныың сигенин белуп алгаш, 500 тонна сигенни сараяттаан, оя болза планныг онаалданың 12 хуузу болур. Белеткээн сигеннэр 82 тонназын пресстээн.

Совхозтуң сигенчилери онаашкан ажылын харыысаялгалыг күүседип турарындан ажыыдың шынары багай эвес. Ийи-Талда Николай Демир-оойдуң удуртканы звеноzу эки ажылдап, 268 тонна сигенни белеткээш, бердинген онаалдазын 38 хуу күүсеткеш, черыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Арыг-Бажында витаминниг сиген дарганы белеткээр АВМ ажылдап эгелээн. Баштайгы хүннерде 32 тонна витаминниг сиген даалганын белеткээн, ол болза бердинген даалганың 16 хуузу болуп турар.

Улуг-хаяжылар четчир санныг, шынарлыг мал чемнерин белеткеп алыр дээш бо хүннерде шалыпчы ажылдап турерлер.

З. ХОВАЛЫГ,
совхозтуң экономизи.

БАШТАЙГЫ НЕДЕЛЯДА

«Кызыл тереечиң» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылында ниитиниң малынга чемнер белеткээр ажылдарже районда ёскө ажыл-агыйларны мурнап киргеи. Ында мал чемни белеткээр үш бригаданы тургускан. Оларны дүргүлгээлыг механизаторлар болгаш үр ажылдап келген бригадирлер Василий Кызыл-оол, Павел Цыбин болгаш оон оглу Александр олар удуртуп турарлар.

Бо хүннерде совхозтуң сиген кезер шөлдеринде ажыл түзүктээн. Сиген кезер агрегаттер, ёскө-даа техника долу күүзүү-биле ажылдап эгелээн, бригадаларда ажылчыннар саны четчир.

Чаашкынныг хүннер шаптыктап турза-даа, сигенчилер баштайгы неделяда 300 гектар сигенни кескеш, 160 гадан 40 тонна шынарлыг мал чемни сараяттаа тургускан.

Бистиң корр.

КЕРЭЭЛИГ АРГА-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дыртыына Оюжапка удуртқан бот-орулга-чарылгалыг звеноzуң кежигүннери боттарынга быжыглаан шөлдүң баштайгы суггарылгазын доозуп турар. Олар демнеп, кызымак ажылдап, звенолар аразының социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Ылаңгыя Хеймер-оол Монгуш, Даваа Куулар, Намдыя Долгак, Ооючукай Куулар болгаш өскелер-даа хүн үнүүн доктаамаан 120—130 хуу күүседип турарлар.

Ч. МОНГУШ.

170 ТОННА

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбыры (эргелекчизи С. П. Серин) сиген белеткелинче организастыг киргеи. Ында сут-бараан фермазының, ортумак школаның, магазинниң коллективтери, агитквартиралар тус-тузунда будук-бүрү болгаш боодалдаан сигеннер белеткээр планнарлыг. Олар бо хүннерде 22 тонна будук-бүрү белеткеп, кыдаттарда чедирген.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи хоочун сигенчи коммунист Миничир-оол Кыргысович Сырбыкайга удуртқан механизастаан звено Хам-Дытта медени аяаал ап эгелээн. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзе-даа каяк хүннерни бүрүн ажыттаап, 170 тонна эки шынарлыг сигенни белуп, сараяттаан.

Сиген кезикчилери Байыр Лодай, Алексей Доктугу, белдүрүкчү Николай Бавзык, хөпээн сөөртүүчүлерни Шогжаа Кешкендей, Александр Шиемт-оол болгаш өскелер-даа мал чемниң белеткелинге идепкейлиг киржип, хүн нормазын 130—150 хуу күүседип турер.

Т. КЕЖИК-ООЛ.

НЕМЕЙ ХҮЛЭЭНГЕН

«Улуг-Хаяа» совхозтуң Ийи-Тал салбырында Ч. Тадер-ооюм удуртқаны механизастаттынган бот-орулга-чарылгалыг звено 221 тонна сигенни сараяттаа алгаи. Мал чемниң белеткеелинде сиген кезер 3, белдүрер 2, хөпээн сөөртүр 2, келгерге үлегер-чижек болгаи. Звено август 10-га чедир 489 тонна сигенни немей белеткээрин хүлээнген.

Д. АРАКЧАА.

Барлыктың сиген шөлдеринде

Мал чемниң белеткелин баштайгы үеде шала озалдап эгелээн-даа болза, бо хүннерде байдал элээн шапкынчаан. Барлыктың сиген шөлдеринде чүгле «Барлык» совхозтуң эвес, харын «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарның сигенчилери бо хүннерде кидин түлүк ажылдап эгелээннер. «Барлык» совхозтуң Коңгаргай деп черде сугаттыг тускай шөлдерден 570 га черниң хей чылдыг сигенин кестиргеи. 470 га черниң сигенни белген болгаш ооң 450 тонна ногаан массаны алган. Бо совхозтан үш механизастаттынган звено ажылдап турар. Бо звеноларның кайызында-даа чээрби кижи бар, шуптуг алдам сигенчи бир демниг ажылдап турарлар. Совхозтуң төп салбыры (М. Хертек), Аксы-Барлык салбыры (В. Хертек), Бижиктиг-Хая салбыры (Ш. Саая) мал чемниң белеткелинде ажылдап турар. Олар ниитизм-биле 350 тонна мал чемин белеткээн.

Мал чемниң белеткелиге шалыпкын чорудар дээш ажылды чогумчалыг организастаарымче сагыш салдынган. Мал чемниң кургап кадарын болдурбайн, эки шынарлыг турда белеткеп алырынче кол кичээнгей угланган. Ынчангаш чер-черде байдалды доктаамал хайгарап, четпестерни баш удур эдерни онза кичээнгейге алган.

Мал чемниң белеткекчилеринің амыдырал байдалын, аъш-чем хандырылгазын таарыштыр организастаан. Моон соңгаар оларның культура хандырылгазын база эжиждер дээш тус-тус партия организацияларының тодаргай ажылдарны кылып чорудары чугаажок. Чер-черде сигенчилер ортузунга чарыщты организастап, мурнакчыларны тодарадып, шаңнап мактаары чугула. Шак мындыг байдал бо чугула кампаниядa хаара тутунган ажыл-ишчилерни сорук киирип, идепкейжидери чугаажок.

Аксы-Барлык салбырының сигенчилери 856 гектар хей чылдыг сигенни кезер ужурлуг. Оон 150 га черни кесшеи, бир гадан ортумаа-биле 25 центнер сиген дужуду алдынган. Ниитизи-биле мында 126 тонна мал чемни белеткеттинген. Мал чемниң белеткекчилери черле шалыпкын ажылдап, темпини кошкатпазын бодап турар. Сугтарылганы эки чорутканындан сиген дужуду багай эвес болуп турары ол.

В. Хертектиң звенозунда чедиг трактор ажылдап турар. Ажылдың ниити темпизи багай эвес, кижи бурузу-ле онаашкан хөрээнге кызымак болуруп чедип алыр сорулгалыг. Звенода Сенаа Хертек, Норбу Ооржак олар эки ажылы-биле мактадып турарлар. Мурнакчыларның үлегерни эдерер дээш звеноның ескедээ кежигүннери кызымаккай ажылдап турарлар. Баштайгы кезилдени чоруткан 150 гектар черни доп-дораан чемишчиткеш, база катап суггарып эгелээн. Чүге дээрге бо шөлге ийиги кезилдени база чорудар болгай.

Барлыктың сиген шөлдеринде ажыл хайныыышкынныг. Коңгаргай ховузунда сигенин кезип каан 71 га черге чемишчидилгелерни чашкан соонда, мурнакчы суггатчы Шыдыраа Хомушкунуң звеноzу суггарып кирипкеи. Суггатчы Очур-оол Хомушкунуң звеноzу база ийиги суггарылгаже кирипкеи. Мал чемниң белеткелин шапкынчыдары-биле кады ажылды таарыштыр организастаан, ийиги кезилде үезинде сигенниң дужуду чаагай болурунче баш бурунгаар сагыш салып турар. Черле ынчаш черниң ажыглалын эжиждер болза, оон алыр дужуут-даа бедик болуру билдингир болгай. Суггарылганың ажыктыын чедип алыр дизе, ону шынарлыг чорудары чугула дээрзин дурзулгалыг суггатчылар билирлер.

«Дөң-Терезин» совхозтуң он кижи составтыг сигенчи звеноzу 80 тонна сигенни белеткээн. Ындыг турбуже «Шекпээр» совхозтуң он ажыг кижилиг звеноzу чүгле 20 тонна мал чемни белеткээни оларның шүшпен ажылдап турарын херечилеп турер-дыр. Ажылга бедик темпини, организастыг чорукту чедип албас болза, планныг онаалданың ей шаанда күүсеттинерн берге.

Хол-биле сиген кезер дөрт звенону Аксы-Барлыкта организастаан. Олар база-ла шалыпкын ажылдап, мал чемниң белеткелинге үлүүн киирип турарлар. Хол-биле сиген кезип турарларның аразындан Халбың Саая, Күжүгет Оюпа ышкаш мурнакчылар бо хүннерде илереп келген.

Ниитиниң мальынга быжыг чем-суурну тургузар, ажылды организастыг чорудар дээш ажыл Барлык ховуларында хайныыышкынныг. Бо хүннерде ында 100 ажыг кижи мал чемниң белеткелинде ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Советтер амыдыралы

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР: хүлээлгелери болгаш сорулгалары

Доктаамал комиссиялар болза, Советтерниң девискээрлеринде ашыл-ачыг болгаш социал-культура амыдыралын күрүне өзүүзү-биле удуртуп талазы-биле оларның мурнунда турар маңнык, хөй талелиг айтырыгларны шиитпирлээриниң дуза кадар ужурлуг. Оларның кол сорулгазы чөвө ынаар.

Доктаамал комиссиялар бодунуң деоскен участоктуң аймыы дээш бүрүнү-биле төрүлгелиг болгаш ук адырда четпестерни бодунуң аймыы-чорудулгазында четпээн деп санаар апаар. Советтериниң күзү оларның доктаамал комиссияларының идепкейинде деп дорту-биле чугаалап болур. Олар Советтериниң сессиялерын белеткеп эрттиреринге, аларның шиитпирлеринге төлевилеглерин тургузарынга эң-не идепкейлиг болгаш бүгү талелыг киржир. Доктаамал комиссиялар болза, сессияларга отчеттарын бээр аазы кандыг-бир айтырыг талазы-биле эдерениң илеткелдерни белеткээр ужурлуг. Бо талазы-биле бистиң практиказыста эки түүлгэр бар.

1984 чылдың түңнели-биле бистиң республиканың чөвө-чөвө Советтериниң сессияларына 699 комиссияның 299-у отчётун берген. Бо ажылда өзү берилдээлер чорукчулар база илеткээр. Чижээ, 1984 чылдың өөредилде эзимчиг сессияга Монгун-Тайга район Советиниң Кадаа аймыы-ачыг болгаш бойдус хамгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязының отчётун дыңнаан. Ында болган илеткелде солуннарга парлаан. А оон доктаалыын райкүүскомның сөөлүнче чоруткан. Ону хамыктың мурнунда райкүүскомнуң дарталары, секретерлэри база өөрүм-биле кандыг эргелекчилерни танывышкан өскээр ужурлуг. Оны олар номчуваан, көрбээн дээр ужур турбас, ынчалзадаа төрекке албаныыдан ажылга өзү барымдаалаар чорукчу болдурган.

Доктаамал комиссияларның бир кол хүлээлгези болза, Советтерниң, оларның күүскомнарының, үстүкү албан черлериниң шиитпирлеринге күүседирин организастаарынга киржири, күүскомнуң килдистериниң база эргеледдеринге болгаш организациялыының ажыл-чорудулгазын хынаарынга, контрольдаарынга киржир ужурлуг. А кол-ла чүүл болза, боттарының үндүрген шиитпирлериниң күүселдезини хажык чокка чедип алыры болдур. Аңаа олар хөй санныг активерни киңирештирер. Бистиң дыка хөй доктаамал комиссияларывыс шиитпирлер күүселдезинче киңээнгей салбайн турары чажыт эвес.

Доктаамал комиссиялар масса чон-биле хүн бүрү харылзаазын быжыглап калбартыышаан, чоннуң негелде-хереглелдерин, сорулгуларының селелдерин Советке, оон күүсекчи комитединге дыңнадыр. чурттаачы чоннуң хөй-ниитү бот-башкарылгазын сайзырөөгөйдүрүнге дуза кадар, ажыыны чоннарның бот-эгелээшкинин үдуртур. Эң чугула айтырыглар талазы-биле доктаамал комиссиялар чоннуң хүраалдарын эрттирип, ол ышкаш түлээн алышыкшынарны организастаар ужурлуг. Чижээ, амгы үеде бисте эң чугула айтырыгларның бирээзи болза, сагылга-чурумну быжыглаары, ареалдаашкынга удур демиселди күштелдирери болгай. Бо талазы-биле округтар, кварталдар база суурлар, кудумчулар айгы-биле чоннуң хүраалдарын чөвө-чөвө Советтериниң депутаттары каттыжып алгаш эрттирип болур. Оон өмгүдә бо талазы-биле рейдилерни организастаар болза дыка эки дээштиг болуру чугаалаок.

Мурнунда чөвө-чөвө Советтери боттары доктаамал комиссиялар дугайында чугле тур дүрүмнерни сессияларга бадылап ап турган болза, ам ол хөөлүлер доктаамал апарган болгаш комиссияларның боттарынга шиитпирлээри-биле дыка хөй айтырыгларны шиңчиткен. Улус өөредилгезиниң кадык камгалалының база культура талазы-биле доктаамал комиссия уруглар албан черлеринге, школа-интернаттарга уруглар киирерин, ол-ла албан черлеринге уруглар тургусканы дээш төлээр хелезиниңден хостаары, школа база училищелер доосканнарны аймыга киирери, өөреникчилерниң дыштанылгазында чорудаар хемчеглерни бадылаары, чөвө өөредилге чылынга школаларны белеткээри дээш чарыштың түңнелин үндүрери, төрелдер комитеттериниң ажылын удуртуру, бүгү-ниитү өөредилгезиниң фондузун, деримге база аймыл-ачыг чарыгдалдарынга бюджеттиң акша-хөрөңгизин школалар аайы-биле хуваары, өөреникчилерниң будуруге бригадаларының талазы-биле саналдарны Советтериниң күүскомнарынга киирери, уруг аазырап каракгаарының талазы-биле айтырыгларны база шиитпирлээри дээш ышкаш ажылдарны кылыр.

Чөр-чөр Советтериниң коллаа доктаамал комиссияларының бирээзи болза, План-бюджет талазы-биле комиссия болур. Оон ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планның база бюджеттиң чогаадыг тургузарынга, оларның күүселдезин боттандыраарынга киржир. Ынчангаш түс черниң курлаавырларын дилээп тыпкаш, ону ажыттаары-биле боттуг хемчеглерни алыр. Ол ышкаш будуруглеринниң немелде орулганы бюджетче хемчээр киирип турарын хынаар, аңаа дузалажыр, күрүне страхованиезиниң хоолуу әзугаар хамаатыларга тыпсып турар чингеледелериниң, өске-даа пособиелеринең айтырыгларын бо комиссиага чугаалажыр. Бистиң чамдык Советтеривисте План-бюджет комиссиялары бо эргелеринче четче сагыш салбайн турары чажыт эвес. Советтериниң План-бюджет комиссиялары негелде әзугаар ажылдаар болза, план база бюджет күүселдезиниң талазы-биле улуг ажыыны кылып болуур. Кызыл хоорай Советиниң План-бюджет комиссиязы (даргазы П. В. Кирдеев) боттуг ажылдарны кылып келген. Ук комиссияның ажылының дүржүлгазының дугайында даараазында тода көрө бээр бис.

Чамдыкта план база бюджет чугаалажып, ону бадылаап турда, район Советтериниң План-бюджет комиссиялары эдеринчи илеткее базын кылбайн баар таварылгалар бисте хөөв эвес. Бо айтырыгны бөш бурунгаар чугаалажып көөр, будуруглеелерге, организациялларга хыналдаларны кылыр, түңнелин сессияга эдеринчи илеткелге киирер ужуруглуг.

Чөр-чөр Советтериниң План-бюджет комиссиялары, чижээ, садыг-магазиннериниң план күүсетпейн барган чылдагаанын хынаваш, ону чугаалажып көөру күзенчиг. Кайы-бир магазин план күүсетпейн барган болза, магазин ажылдакчыларының боттарының буруузу чүл, оон өмгүдә райпонуң (садыг черниң) талазынан кандыг дуза чедирбээнил дээрзин активерни киңиштирип турган хынаптын болур.

Мандат комиссияларының эрге-хүлээлгелери база бедээн. Мурнунда олар депутаттарның бүрүн эргелерин хынаваш, ону сессияга дыңнадыр ужурлуг турган. Ам болза, олар депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң күүселдезин, чагыглар күүселдезин база хынаар эргелит апарган. Оон өмгүдә үнүп чоруткан депутаттарның орнунга соңгулдалар чорударының талазы-биле саналдарны Советтиң күүскомунга белеткеп киирер, депутаттарның боттарының хууда биландиришкини-биле оларның депутат бүрүн эргелерин дужурери-биле, ол ышкаш депутаттарны дээп болбас эргелери база оларны дедир кыйгыртыры-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле түңнелдерни белеткээр апарган.

Чамдык таварылгаларда Советтер мандат комиссияларынга депутаттарның ажыл-чорудулгазының дружулгазын өөренип нептередири, чамдыктарның сессияга чылдагаан чокка келбээни, Советтиң даалгазын күүсетпейн баары дээн ышкаш айтырыгларны көөрүн база дагзып турар.

Мандат комиссиялары депутаттарга хамаарыштыр кандыг-бир үзе шиитпирлерни үндүрбес, ынчалза-даа ол талазы-биле комиссияның түңнеим, санал-оналы бүгү талелыг тыныамчалыг, дээштиг чөптүг хемчеглерни алырынга Советке дуза болуп турар. Оон өмгүдә Советтиң даалгазы-биле депутаттарның ажыл-чорудулгазын түңнел көөру чоннуң соңгутказын телээлериниң ажыл деңнелин бедидеринге чугула арга болур.

Мандат комиссияларының шак ыйдыг эрге-хүлээлгелерин бистиң дыка хөй Советтеривис чедир ажыглавайн, оон өмгүдә бо талазы-биле ук комиссиялар боттары-даа инициатива чок болуп турарын айтыры ортык эвес. Сорулга болза, боттарының эргелерин хоолуу әзугаар бүрүн ажыглаар, а Советтер база оларның күүскомнары бо ажылды негелде әзугаар үглеп башкарарында болуп турар.

С. ХЕРТЕК,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң инструктору.

ПТУ, будуруглге, күш-ажыл

АЖЫЛ-ИШЧИ ШЫЛГАЛДАЛАР

Ак-Туругнуң № 7 профтехучилищезиниң бөлүк сургуулдары бо чылдың май ортаанда июль ортаага чедир Кызылда чөвө тудугга шеверлел ажылдары ыглырының практиказын эртип турган. Практика үезинде сургуулдарның ажыл-херектериниң дугайын моон адаанда чугаалап турар.

Т. С. Благодатская, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 2 КМК-зының начальниги:

— Бистиң организациэ —Ак-Туругнуң профтехучилищезиниң база будуруглези. Училищени ам каш-ла хонгаш дрозуп үнер ужурлуг бөлүк кыстар бисте практика эртип турлар. Чөвө билии-даа хары, чуруму-даа эки улус-тур. Бөлүктүң удуртукчузу база уруглар-биле чугаалажып билир, эвилең кижи-дир. Сургуулдарның практиказын каада-даа бедик деңнелге организастап эрттиреримге байдал таарымчалыг болур дугайында Хоойлунуң күүселдезин, чагыглар күүселдезин база хынаар эргелит апарган. Оон өмгүдә үнүп чоруткан депутаттарның орнунга соңгулдалар чорударының талазы-биле саналдарны Советтиң күүскомунга белеткеп киирер, депутаттарның боттарының хууда биландиришкини-биле оларның депутат бүрүн эргелерин дужурери-биле, ол ышкаш депутаттарны дээп болбас эргелери база оларны дедир кыйгыртыры-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле түңнелдерни белеткээр апарган.

Чамдык таварылгаларда Советтер мандат комиссияларынга депутаттарның ажыл-чорудулгазының дружулгазын өөренип нептередири, чамдыктарның сессияга чылдагаан чокка келбээни, Советтиң даалгазын күүсетпейн баары дээн ышкаш айтырыгларны көөрүн база дагзып турар.

Мандат комиссиялары депутаттарга хамаарыштыр кандыг-бир үзе шиитпирлерни үндүрбес, ынчалза-даа ол талазы-биле комиссияның түңнеим, санал-оналы бүгү талелыг тыныамчалыг, дээштиг чөптүг хемчеглерни алырынга Советке дуза болуп турар. Оон өмгүдә Советтиң даалгазы-биле депутаттарның ажыл-чорудулгазын түңнел көөру чоннуң соңгутказын телээлериниң ажыл деңнелин бедидеринге чугула арга болур.

Мандат комиссияларының шак ыйдыг эрге-хүлээлгелерин бистиң дыка хөй Советтеривис чедир ажыглавайн, оон өмгүдә бо талазы-биле ук комиссиялар боттары-даа инициатива чок болуп турарын айтыры ортык эвес. Сорулга болза, боттарының эргелерин хоолуу әзугаар бүрүн ажыглаар, а Советтер база оларның күүскомнары бо ажылды негелде әзугаар үглеп башкарарында болуп турар.

Ольга Конгар-Сюрюн, шеверлекчи: — Чаа-Хөл хемниң кежиир чараш бедик сөөгүргүнүң мурнуу чүгүнде, чалым хааларлыг Каре-Дуругнуң баарында чаңгыс кудумчуда чаагайжыды туттунган кезек бажыңнар бар. Ында орук-сеңгелге участогунуң ажылчыннары чурттап турар. Мээң төрүттүнген булуңчугаым ол. Биилеп кээримге-ле аваам, ачам аңаа чурттап, ажылдап турганнар, ам-даа ында хевээр. Тудугжу болур дээримге, аңаам мени деткип, өөрээнгер.

Кандыг-даа ажылга каалама орук дег сагыш амыр чөвө кайда боор. Келир ажыл түңнүге белеткеп алган тудут материалдарывыс азы эт-херекселдеривис-даа читкилей бээр таварылгалар тургулаан. Үүрмек четпестерни удур-ла чайладып, ажыл түңүнүң үнелиг үе-шагын хилис эрттирбес дээш бистиң удуртуп чоруур башкывыс К. М. Бегзи бүгү хемчээн ап турган.

Амгы ажылдап турар коргузувус ыяштан кылдыгган. Оон иштики ханаларын, дээвириндаа кургаг штукатур дээр тудуг материалы-биле шыпкан. Ында бүгү тиглерни тудуштуруп, дескилээри-биле сабаң, суг, кырба база өк хоюг чугайның нарын холуксавазын-даа кылып, ону хывыт-биле хоюглаарынга-даа өөренип бердивис. Практика барык доозулган. Оон улаштыр күрүне заменнерни чедиишкинниг дужаагаш, ортумак эртем дугайында аттестатты холга албышаан, штукатур-маляның документизин алыр бис. Ам практика эрттирип турарывыс «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 2 КМК-зынга ажылдап артар бис.

К. М. Бегзи, бөлүктүң удуртукчузу:

— Ак-Туругнуң училищезин тургустунгандан бээр мээң ажылдап келдим. Урян-шуут удуртукчулап турдум. Мастер башкылар чедиштейн баарга, бир бөлүк сургуулдарны практика үезинде удуртуп турганым бо.

Практикант кыстар ында быжыглаттынган ажылчын коллективтиң хоочун шеверлекчилеринден чыда калбайн, эки ажылдап тураалар. Моон мурнунда чылдарда будуруге практиказының сургуулдарынга бок-сак түрмек ажылдар кылдырып турган болза, бо удаада № 2 КМК-ның удуртукчулары оларга штукатур-малярның өөредилге программазынга дүүштүр, бергедээ болза, өөредиглиг, солун практиканы организовастап эрттиргени эки.

Уруглар практика үезинде ажылдаарындан өңгүда, культурлуг, сөлүн дыштанып, хостуг шаңтарын организастыг эрттирип турганнар. Киноже коллективтиг барып, селгүүстеп-даа, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичилери, күш-ажылдың хоочуннары-биле-даа ужуражыышкыннарны орудуп турдувус. «Тейбиңге үнүвүс кадаал» деп девиз-биле ол темага хамаарыштыр чөвө ырлар өөредилгезин база чорудуп турдувус.

Эрткен айда № 4 ХПТУ-нуң базазынга «Мергежилиниң тергининиң деп конкурска республиканың бүгү профтехучилищелериниң төлээлери келгем, аңаа бистиң сургуулдарывыс база эки киристилер. Уруглар чөрле ажылга-даа шору ижинге бергеш, бот-тускайлаң чорууда-даа багай эвес. Практика соонда шылгалдазын дужаагаш, ол-ла будуруглеге ажылдап артерлер. «Чоруувар чогузун, уруглар».

ЧУРУКТАРДА: Ак-Туругнуң № 7 профтехучилищезиниң шеверлекчи кыстар Т. Дежнева-биле [ортузунда] кады турлар. Штукатур-маляр практика эрттирип турар бетонщик Роза Намдак.

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң бот-оруглга-чарыгалыг Дагыр-Шеми хову-трактор бригадазының кежигүннери бо күннерде Борбак-Тал деп черде сиген везилдезин эгелээн.

Трактористер Садый-оол Монгуш, Борбак-оол Күжүгет, чүдүрүкчүлер Вадим Куулар, Весляй Доңган бригаданың мурнакчылары. Совхозтуң сиген шыгжамырында чаа сигенниң сарааттары хүн бүрү кемнээш турар.

ЧУРУКТА: тракторист Садый-оол Монгуш [оң талазында] звеножир эжен Николай Монгуш-биле.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ЭКОНОМИКА ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ-КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

Чаа, он ийиги беш чылда экономика талазы-биле шиитпирлээр ужуруглуг сорулгалар нарын болгаш берге деп беш удур чугаалап каалы. Оң сорулгаларны ам күнүң айтырыында турул турар деп, М. С. Горбачев, совет эскe-даа удуртукчулар боттарының чугааларынга чаңгыс эвес удаа демдеглээннер.

Чүгээ болза ССРЭ-ниң улус аймыы-ачыгыы төгүлдениң интенсивтиг оруумче бүрүнү-биле шиитпирлээриниң боттандыраарының дугайында чоруп турар. Делегейниң үлетпүр продукциязының бешки кезээн — 1950 чылда бүгү делегейниң бүдүрген продукциязындан хөйүү берип турар чурт дугайында болганда нарын-даа болбайн конгаар. Хемчээлиниң талазы-биле ындыг шилчилгени, чижээлээрге, 30 чылдарда индустриализация болгаш кодаа аймыы-ачыгыны үндезини-биле чаартыры дээш ышкаш, Совет күрүнениң төөгүзүнүң болгуваан эң чугула ындыг үе-чедээлер-биле деңнеп болур бис. Харын-даа оон улуг болуп магат чок.

Ол ийиги беш чылдың сорулгаларын күүседирингe нарын чүвө болза, элээн чаш программаларны хары угда, биргээр чугаалаарга, чергелештир боттандырарында болуп турар. Интенсификация дээрге хамыктың мурнунда бүгү-ле угланыышкыннар талазы-биле — материалдыг курлаавырлар-даа, чиг эт-даа, энергия-даа талазы-биле камнаглга-дыр. Делегейниң эң эки технологиязының деңнээрге, национал орулгага хамаарыштыр оларның чарыгдалы бистиң чурттувуста амдыысында элээн бедик болуп турар.

Эртем-техниктиг дөлүлгени дургедедири биске негелтинип турар, хамыктың мурнунда ол чорудулга оон хемаарлыр машина тудуушкынын, экономиканың өске-даа хөй-хөй адырларын эде чаартыры чугула. Ындыг янзылыг чаартыышкынны станок тудуушкуну, приборлар тудуушкуну, саналга техниказы, электроника, электротехника негеп турар. Хөй-хөй капитал салыышкыны ол бүгү угланыышкынларга үнери билдингир.

Оон-биле кады чөвө район-нарның, хамыктың мурнунда Сибирьниң байдыс байлактарын улам ыңай шинчээдип алырындан, Энергетика программазын, оон-даа дудаа чок он-он миллион гектар черлерни мелиорастаарының программазын боттандыраарындан болгаш планнаашкынны эде тургузары база улампылаар апаар.

Ол эде тургузуушкун хемчээл талазы-биле канчаар-даа аажок улуг экономиктиг шенелде чоруп турда эгелээн, ниитү будуруушкуну чылдапа он-он миллиард рубль түңнүг ол шенелде ук адырга бадунуң амыдыралны аргалыын көргүскен, ол шенелде ам-даа калбарып база хемнээп турар. Ажыл-агый чорудулгазынга демократтыг бот-эргелелди келбартыр ажыл уламчылаавышаан, ажылдап турар бүгү-ле кижилерни олче хөөрө тудар ажыл база чоруп турар. Бүгү-ле чадаларга — ажылчындан министрге чедир будуруглечи, технологтуг болгаш сан-хөө талазы-биле сагылга-чурумну бедидер дугайында хемчеглер база олче угланган.

Совет экономиканың мурнунда турул турар айтырыглар болгаш шиитпирлээр талазы-биле хемчеглер бөгүн чуртта эң калбак чугаалажыышкынның коя чүүлү болуп турар дээрзин демдеглээр хөрөк. Социал болгаш экономиктиг политиканың айтырыгларын хөйге ажык кылдыр чугаалажыры Совет күрүнениң кезээдө чугула принциви болуп келген. Херектиң ужуру болза оны боттандыраарынга саналдан киирген хемчеглерни анаа-ла чүүлдүгүнүң хаарында эвес, а айттынган планнарны күүседиримниң оруктарының болгаш аргаларының дугайында тодаргай сүмелерни киирериндe.

Леонид КОРЕНОВ,
ПМА-ның экономика талазыбиле тайылбырлакчызы.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

МОСКВА. Кремльдиң Иванов шөлүнүң дештарын чаартыры эгелээн. Найысылалдың эң-не эрте-бурунгу шөлдериниң бирээзи — XVI үүс чылдың орус архитектуразының эртине-байлаа болур «Иван Великий» дээр коңге суургазының чанында чаптыгган. Ол шөлдү шаг-шаандан бээр шып чыткан дештарны Москваның эң дээре, хоочун тудугжулары болгаш оларның Украинадан база Прибалтикадан келген эштери катап эде салыр. Дештан кылган кудумчуның баштайгы ооур-хевирин хевээр артырбышаан, 13 муң дөрбелчин метр шөлдүң дажын база катап таварыштыр салырда, олардан эң-не урян-шөлөр ажылдаарын негеп турар. Боралдыр өңнүг моны даш бүрүзүнүң деңзини 4—6 килограмм боор турар. Ындыг дештар элезинден, сай даштарындан болгаш бетондан бүткен «сыртыктың» ырынга бот-боттарынга шуут чыпшыр салдынар.

ОРДЖОНИКИДЗЕАБАД (Таджикин ССР). Ортааны Азияда эң улуг дээн Орджоникидзеабадта тутканы дээрбе-завод чаа дүжүттүң тереазынган дээдэ шынарның даалганын тыртпырып эгелээн. Ол дээрге бүгүле ажылдарны компьютерлер башкарар автоматчыттынган будуруглге чөрү-дир. Ол заводту ажыглаага киирген-биле республиканга улуг күштүг делген дээрбеддээр үлетпүрнүң тургузарының ажылдары доозулган. Ам ук чөрге эргежок чугула хемчээлдиг таразыны болбаазырадыры долузубиле хандыртынган.

ВЛАДИВОСТОК. «Капитан Кондратьев» дээр дизель-электроход Шмидт шөөлээнге баштайгы чүктөрүн июль дөртте чедирге берген. Бо чылдың эжиндиримишкинниң үезинде далайжылар Арктиканга чүдүрүп-дужурериниге эптиг ийи чартык муң хааржактарны чедирер ужуруглуг. Соңгу күштүг порттарының ажылдакчылары ындыг хааржактарны чүдүрүп, дужуреринниң депшингелиг, шалыпкын аргазын ажыглап тургаш, оларга баар бүгү суднолардың чүгүн дүрген график әзүүлээр дужуреринн хүлээнгеннер.

[СЭТАД]

МУЗЕЙ БОЛГАШ АНЫЯКТАР

Алдан Мөөдүр аттыг чүршинчилел музейинин залдарында магадаан, сонуургал көрөн, бир-ле экспонатты кайгаан кижилер-ле хөй. Бистиң музейге хүнүң не улуг, биче хөй-хөй кижилер кээп, шаандакы кешкүн тыва арат-тарның амыдыралын, оларның эрткен оруун музейниң залдарында долган ап турарлар.

Музей бүрүзү—чонның дайынчы, револючу, күш-ажылчы чаңчылдарының база ол ышкаш утка-шынар-даа, уран күүселдезиниң-даа талазы-биле янзы-бүрү төвирилг уран чүүлдүң эртинезиниң шыгжамыры. Бистиң музейивис экспонаттары сөөлгү чылдарда утка-шынарының талазы-биле бойлакшаан, сан талазы-биле көвүдээн, комсомол организациялары, школалар, училищелер, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаазын улам бүркыглап, музейде шыгжаттынып чыдар төөгүүнүң, уран чүүлдүң эртинелерин шыгжээдип алырынга хөй-хөй аныяктарны хаара тудуп турар.

Бо хүннерде бистиң музейивистиң фондузунда ат кырында 47 муң янзы-бүрү эдилелдер, документилер кадагалаттынып турар. Уран чүрүлге, графика, этнография, эт-херексел кылырының уран чүүлү, археология, фотография дээш өске-даа адырлар талазы-биле музейниң коллекциязы байлак. Ол бүгү чүүлдерни хары үдә музейниң залдарынга делгээри болдунмас. Бо хүннерде көрүкчүлер музейниң фондузунда шыгжаттынып чыдар экспонаттарның чүгле 20 хуузун көөр ареныр. Ынчалза-даа музейниң экспонаттарын үе-үе болгаш, чаартып, сөөлүп турар. Ынчангаш эң ылаңгыя аныяктарны музейге удаа-дараа кээп турарын сүмелеп тур бис. Чүге дээрге музей бүрүзү аныяктар ортузунга патриотчу, интернационалчы чорукту кижизидеринде база бир чүгүле чепсээ болуп турар. Эртем өзүгээр кылган, бедик утказышнарлыг музей делгелгелери, оон бүгү экспонаттары аныяктарга кижиниң күш-ажылын, чогаадыкчы үеваа-бодалын хүндүлээр, ону үнезээр чорукка өөредир. Төөгүүнүң болгаш культураның туралкаалдары чонуң маадырлыг эрткен оруун тода көргүзүп, төөгүнү өөренирингге дузалаар.

Чижээ, чүрттүң кайы-даа музейлериинде Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң амыдыралы-чүрттелгезин көргүспейн турар музей чок. Бистиң чүрттүвүстүң чүрттүвүстүң чүрттүвүстү

КЫРГЫКЧЫЛАР БАЙЫРЛАЛЫ

◆ *Репортаж* ◆

Кыргылдаже хойлар
шуушкан
Кылаң, аас чайным хүнү.
Кыргыкчылар үлүг иш дээш,
Хымыс пактап, ёөреп
турлар
Электри хачылары
Эзларни манап чыдар.
Дүктү тырыыр күштүг пресс
Дүктүг кээрни четтиктейн
тур.
Кылдекчи кыс үтеп аштап,
Хөрни, бокту арыглап тур.
Кыргыкчылар байырлалын
Кызыл пеште кыйгырып
каам:
«Кылыр үүре чогуур болзун,
Грамм-даа дүк хоравазын!».
Кожуунувус төлээзи кээп,
Кожаа пеште үзе кестң,
Концертчилер хей-аът
кирген
Кожамыктап бадырдылар:
«Өдөк чокту өдекштикен
Өшкү, хой деп эртинеңиз...
Хоор аътты малчын Маадыр
Хоюн ай деп шуушторду.
Эрткен чылын чемпионнаан
Кыргыкчы кыс кыйгы салды:
— Эрлер ам-на эр деп адыш
Кызып тургаш бадытказын.
Алдан хөрлыг ыырган өгбе
Ажы-төлге чагыын берди:
—«Ажыг үүре» амзавакар,
Ак сүт, быштак чоогламдар.
Совхоз кызы студент
Чонну деткип, сорук киирди:
— Оренбург аргазын мен
Ооларга өөредиин.
Дозур кара сургуул ооллар
Топтуу ажок хөөреп турлар:
— Дошкун хойлар таварышса
Дооза барып хүлүп бээр
бис.
Малчын Маадыр бөргүн
чайгаап.
Баштак-биле чарлык салды
— Баштайгы хой
«кежетезин»,
Маадыр неэ тутсуптуңар!
Хөгүүт катпы. Хөгжүм үнү—
Хей чок ишче шуужүп
кирди.
Хөйлең, халат, платьелер
Кектүг чайның чечээ дег-
дир.
Хамык хачы дагжап үндү—
Хайым чонның ишчи холу
Эртиненн ажаай берди.

Н. ООРЖАК.

НОВГОРОД. «Витославицаларэ аттыг музейге фольклорчуул болгаш үс ажылдарынын чаңчыл болган байырлалы болуп эрткен. Кежээге чедир-ле ооңа хөгүүт кожамыктар, улустуң ырлары чаңгыланып, танцы ансамбльдериниң эрги шагның кдик-левии кеткен хороводтарга ойнап турганнар. Ооң-биле кады хүжевеялар, чадыгчыгаштар кылыр талазы-биле боттарының мергежилдиин кырган-аваларр-даа, оларның уругларының уругларыды-даа көргүзүп, көрүкчүлер көрүп турунда-ла, шевергии чараш кылыгларны аргып, сырып кылып турганнар.

ЧУРУКТА: кырган-аваазы Н. Р. Александровадың өөреникчизи, тос харлыг Лариса Царева бодунуң аргып өөренип алганын көргүзүп олурары.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

МААДЫРЛАРНЫҢ СЫЛДЫСТАРЫ

Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының аттарын астероидтерге (сылдыстарга) тывыскан. Ол аттарны делегейниң Планета төвү бадылаан. Ол ат бүрүзүнде Төрээн чуртунуң алдары дээш өлүм чок маадырлыг чоруктуң төөгүзү бар.

1971 чылдың ноябрьда, Зоя Космодемьянскаяның маадырлыы-биле өлүрткенинден 30 чылының бүдүүзүнде, астроном Т. Смирнова ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Крымда астрофизиктиг обсерваториязынга ажылдап турган бодунуң ажыткыны № 1793 астероидинге коргуш чок партизан кыстың адын тыпсырын саналдаан. Сылдыстарның бедиинге совет улустуң маадырлыг кызының адын тывыскан чайынналы бергеннер ол.

Катя Зеленконуң өлүм чок маадырлыг чоруунуң дугайын кижилерге Катюша аттыг астероид кезээде сагындырып чоруур. 135-ки бомбалакчы ужар чүүл полугунуң эскадрилья командирининг ораалакчызы Е. Зеленко 1941 чылдың сентябрьда Украинаның дээринге чеди фашист хыдыкчылар-биле тулчу берген. Оңчемээ төнүп кээрге, коргуш чок кыс таваннап кирипкен. Ол агаар тулчуушкунуңуң ыыдыг аргазын хөреглээн делегейде чаңгыс хөрээжен ужудукчу болуп турар. Ооң соолгу тулчуушкуңун ону көрүп турган кижилер тодаргаткан. Оларны кызыл иевилер дилеп тыптыннар.

Совет Эвилелиниң Маадыры Женя Рудневаның алдары дээш бир бичии планетаны Руднева деп адаан. Ол 1944 чылдың апрельде дайзынның Керчь чоогунда быжыглаашкынын бомбалаары-биле ужудуп чорупкан. Ол болза гвардейжи улуг лейтенантының 645-ки дайынчы ужудуушкуну болган. Рудневаның машиназынга ок дээпкен, чалбыыш кабинаны дуй ап келген, ынчалза-даа экипаж амы-тынын сеелүге чедир тулуушкан.

Бичии планеталарның бирээзи чогаалчы-коммунист Аркадий Гайдарның солдатчы маадырлыг чоруун алдаржыдып турар. Дээр будумелдериниң дамзызында генерал Д. Карбышев аттыг астероид база бар. Бичии планеталарның аттарында тоолчургу разведчик Н. Кузнецовтуң, санитар-инструктор Н. Качуевскаяның, Совет Эвилелиниң Маадыры Э. Теликовтуң аттарын база мөңгежиткен.

(СЭТА).

«АЛЫМ БИЛЕ ЧУРТУМ БОЛГАН»

Тываның биледжилер шүлүкчүлериниң бирээзи чораан С. Ө. Тамба шүлүктер болгаш проза чогаалдарынын эвээи каш чыында номнарын парлаткан. Ол чамдык чогаалдарын парладып четтикпээн. Ооң арнеинден шүлүкчүүң мөчүүр бичии-ле мурнунда бижээнин, адын безин адап четтикпээнин, бодунуң кончаар өөренил эгелээнинең дугайында «Төннээн чогаал» деп бижиннеп бар. Ооң чамдык эгелерин парладывыс.

Демир-орук-биле ийи хомукта халыткаш, Бийск дээр хоорайга эртен дең бажында келдивис. Ойрот-Тура хоорайже бистиң алгаш баар машиналар чедип келген маңаа турган. Ол ийи хоорайның аразы мугур чүс километр чер чүведир.

Машинага олурупкаш, Ойрот-Тура кайы сен дээш хап олурувуста, улустуң чугаалажып чоруурунуң аяны бир янзы апарган. Ам барып киреривис школада кымнарның кандыг-кандыг дөргүл-төрелдери, эш-өөрлери барыл, олар канчаар өөренип турарыл дээрзининң дугайынче шилчээн. Ойрот-Тура школазында мээң танывырым, артында бистиң сумуның хамаатылары ийи кижи барын билир мен. Оларның бирээзи Чолдаанай, азы улустуң шолалап каанывыбиле Хилээпчин дээр кижи бар. Сумуның арат чону МЧАЭ тургузуп алгаш, самакчы кылыр дээш Шагаан-Арыгга ажыттынган кожуунnар аразының тур сургуулунче боттарының кусели-биле Хилээпчинги өөредип чорутткан, ооң чүве үнмээн. Кызылдың катышкан школазынга киирген — база куруг. Ооң-даа еске черлерге кииргилээн — Хилээпчинитен чүве үнмээн. Чолдаанайны Хилээпчин деп шолалаан ужуру болза, ол чүгле хлеб чип билир кижи-дир дээни айтырыг чокка билдинип турар. Ооң Ойрот-Турада өөренип чеде бергенин улус билзе-даа, оон ажык үнер дээрзинге бүзүреес-даа. База бир танывым — Шыва-Тоннуг. Ооң кандыызын-даа билбес мен. Сумуга хурал-суглаа болу бергенде көстүп келгилээр эр-ле чүве. Ынчалза-даа идепкейлиглерниң самыга кирбес кижи. Таныыр кижилерим шала ындыг боорга, ыыт чон чордум.

Алтайның делегемнери бистиң мурнувуста ажыттынып-ла чор. Ынаар ыраанда кек-кок сыннар, шала ишкээр бүүрээлер, элезинниг сувүрлерде тадылар, иштик хову-шынаа черлеринде тараа, сиген шөлү ужу-кыдыы көзүлбес черже талыйып четтып чөрүй барган чыткылаар. Оолдар биле уруглар дөзер ээес, ырлап бадырыякан, ол делгемнерге тыва ырның аялгазы болгаш сөстери чаңгыланып турган:

Аалым биле чуртум болган
Алдан өрээл школаны.
Адам биле нем болган
Ачылыг-ла башкыларны.
Черим биле чуртум болган
Чеден өрээл школаны.
Чеңгем биле акым болган
Чечен, мерген башкыларны.

Бистиң ам өөренип киирер школавыс шынап-ла магалыг оран болган, ылап-ла алдан-чеден өрээл. Хоорай түттунер мурнунда Улала хемниң уну делгем шынаа-ле чыткан боор. Ол чер ам хоорай болу берген. Ойрот-Туранын сөңгү талажы кыдыында, улуг дагның чыпшыр белинде бистиң школавыс турар. Хоорайның чөөн-даа, мурнуу-даа чүгүнде улуг-улуг даглар зереп алган тургулаар. Даг черниң эргизин казып оргулааш, ында бажыңнар-даа тудуп каан.

Школага кээп дүшкен дораан-на, чүнүң-даа мурнунда, чүнар-бажыңнаашш, хоорай ёзузу-биле кеттинмнкен бис. Чаа сургуулдар чедип кээрге, чогум кымнар деп кижилер келген эвес, көөр дээш, эрги сургуулдар сонуургай бээр ужурлуг-ле болгай. Ындыг болду-даа. Хилээпчин биле Шыва-Тоннуг олар чүге-ле ийик, мендем оваглап чоруп турганнар.

Кежээки чем соонда Хилээпчин биле Шыва-Тоннуг ийи мени столовая эжиниңден дозуп алдылар. Олар мени эдерткеш, школа кедезинде дег белиннее үндүре бердилер. Чугааны Хилээпчин эгелээн:

— Бо школа бистиң сумуга эртеммит кижи бербес чер ышкаш-тыр. Мырыңай доозуп чанар дей берген. Нудувусту бурган апарды. Бистер бо чадажып тур бис.

— Ындыг болган-тыр ийим— деп, Шыва-Тоннуг уламын кагды.

«Кижи өөренил эгелеэзинде-ле элдеп-эзин чүве чулчуруп турар кандыг чиктиг улузун бо» кылдыр бодавш, олар бодумнуң черимнин улузу боорга, дидимненирим ол, арай ширинн чугаалананып үидм:

— Өлген кижи дирлип кээр эвес, ону мөңээ чугаалаан хереэнер чүл? Азы мени өлүмчидимден чайлап, дораан дедир ырбап чанзын дээш бе? Боттарыңар кан кадык улус чоогнам силер? Кижи шыдаваас чүвенн өөретпес-ле болгай.

— Мында өөренир чүве дыка нарын-дыр. Арбан-сумуның туралынга санал бээр, авалдар кезип медээ чыыры ышкаш эвес-тир. Делегейде чеже, кандыг дириг амытаннар барын шуптузун өөредир чүведир. Ымырае-сээк, чылан, хелеске, пар, арзылаң, тфу, пага... дээш чүнү чок дээр. Кандыг дипте чеже дөглар, хемнер барын база доктаадыр. Оода бистиң билирнеис Копту, Бай-Сөөт хемнериң ады безин чок. Делегейниң кижилерин чурттар аайы-биле санаар, ол хиреде-ле тывааларны тускайлап самавас. Шөк мынчап кээр орта, кижи алааглып каар, баш түүлээр чүве-дир — деп, Хилээпчин мындыг.

— Ужуражып келгенивистиң бир дугаар хүнүнде-ле мөңээ бээр сүмөнер: «Өөреңмейн чан!» деп бо ышкажыл!— дээш, сандайланып олурган дажымдан турып келдим.

— Чок, чо-ок, ооп. Аваа-ла чүвенің шынын чугаалап ор бис. Өөренир дээш келген кижиниң чүге чаңа бер дээр бис — дээш, Хилээпчин чылгыяк думчуун олуртуваш кылды. Оон кургаг каткызын каттырды.

— Чеңгыс чер чурттуг эш-терең дыңа деан—деп, Шыва-Тоннуг база киржи берди.— Оожурга, олур!

Ам канчаар, катап олуруп алдым.

— Сээң мында өөренил чедип келгенің, эртем чедип алырың дээш!—дизе-ле, Хилээпчин карманындан шилде арага үштүп эккелди.

С. ТАМБА.
[Уламчылыг].

«БОДАНМААЖЕ ХОРЖОК-ТУР ЭШ!»

«Хоочун эжим Шолбан-оол! Амыдырал аайы-биле ийи тарай көжө бергенивистен бээр беш чыл чедип бар чор. Бо үеның иштинде 'сөөлче чагаадаа биживвээн мен, сөңден чагаа-даа албаан мен. Чурттап турар черимден келген улуска согуур дүш боол таваржы бергенде, сээң дугайында айтыргылаар мен. «Таптыг күлген ажылы-даа чок, пактап каап базып турар ындыг эр бар-лаэ деп ядрыы дыннаап, арай эмоксуна бергеш чугааны олпа дораан үзүп кааптар чордум. Чаа черже көжө берзедаа чаңын салбаан хевээр-дир деп будүү бодап каар мен. Ажыы-биле чугаалаарга, мен база биеэ хевээр ижип каап, амылга баргаш даргаларымга кончудуп, бажыңымга келгеш, кадайымга чемеледип чоруп турдум.

Бо чылын чайның башкы айының эгезинде бир көжээ магазин чамынга кылын-халаг кыдыр ижип алгаш, эрги чаңчыл ёзүүлөвр эрткен-дүшкен улустардан он, чээрби көпеек дилеп базып тур мен он. Портвейн өртээн боралап алтар боор мен деп бүзүреп, таныыыр, тамыгас кижи деп ылган турбайн идепкейлиг хөделип эгелээн мен. Чаңгыс рубль безин чедирип чадап чыдырымда бир шагдаа, үш друзинник келген соонда эдертип алгаш чорупкан. Друзинниктериниң бирээзи мээң чуржум ооп Саша болган. Ол меңээ бөөчу бергеш, честезин бакка сүмпайн алгаш баар боор деп идеген турган мен. Катаан хууражың ындыг боор! «Бо чээрби, мээң үгбаммы үргүлүчү дорамчылап, ооң ажылдап алган ажыдын алгаш, арага садып ижип келген кижи чүве!» дээш хөлчок барган. Бүдүү иштиңде оозу шын-на болгай деп бодап олурдум.

Нам, чазактың чаа доктаал шинтпирлериниң дугайында менден айтырган. Дыннаан мен деп хорыыладым. Ынчаалга оңу биле-туре чүге эзирип алгаш, хей-ниити черимге бодуңарның чудуңарны коргузуп, хоойлуга удур чүве кылып турар силер деэш соонда ыырымга-ла келген. Чүү деп чүү дээр мен, кулактарым изиңейнип, куду көрүпкен олурган мен.

Түңнели чүү болган деп! Сылба штрафтап каан ол-ладыр. Арай деп чыткаш, төлеп каап, эртип келген оруумну эргий бодап көрдүм, эш. Сээң-биле кады «көөрежип» чораанывысты база катап сактып олурдум. Шаг шаа-биле турбас дээрп шын-дыр, Шолбан. Мурнунда амыр турган чүве-ле болгай. Канчаар-даа ижип алгаш, каяа-даа базып чоруур ышкажык бис. Улус бистен коргар боордан башка улустан бис черле кортпас чораан бис. Ындыг але? Ам кедыырап барганы ол-дур. Кадайым безин шүүт өскерилип калды: моон соңгаар бажыңга эзирик келир болзуңза чогуур черинге ол-ла дораан дужаап бээр мен дээр-дир.

Дүүн Түлүш Кайгал-оол дээр таныжымдан чагаа алдым. Кижиң ажылдай берип-тир. Таңгыстаан. Ону автомобиль-биле сүрүп турда, машиназының дүргени шаага 65 километр чедип турган.

Пассажирлер, таакпылаваңар

Орукка чораары чүгле пассажирлерге эвес, харын чолаачыларга таакпылаарын хоруур дугайында кыйгырыгны америк эмчилер үндүргеннер. Таакпы ыжы холушкан ягаар чолаачы кижиниң автомобильди овааырымчалыг башкарарынга шаптыктаар болгаш организмниң дүргеи шимчээшкиниер кылырын ооөжургадыптар. Шеиелде соонда түүнеп кээрге, орукка озал-ондан кылыр таакпылаар чолаачылларга дөңээрге, таакпы тыртып чораан пассажирлериниң ыжын тыныгаш озал-ондан болдурган чолаачылар база эвээш эвес болган.

Дескен страус

Лас-Вегаска ону көргеи улус девидеп, дезип турганнар; кижи дүртүнден кедергей улуг страус кудумчуга ол-бо дезип маңнал турган. Ол күштү зоопарктан оске черже чүзү машиназынга аппар чорда оон дескен. Чээрби хире минута болганда попиция болгаш ветеринария албанының ажылдакчылары ону арай бооргга, шариктер шаажаң саваже дүшкеш, чараш онзагай үнүүг дашты болдурутпар.

Музейде пружиналыг 600 чыл болган баштайгы шактар база бар. Агаар-биле ажыл-деар, чүс чыл ажыг уеде чүгле 60 хире секунда «мегеээр» хевар шактар ында 300 чыл дургузунда ажылдааш, чүгле чаңгыс секунда чазыптар, атомнуг амгы шактар база бар.

Шактар коллекциязында

Улуг эвес чех хоорай Штеринберкте онзагай шактар музейи бар. Ында хевар дээш 400 хире аңгы-аңгы хевирииң шактары кадагалаттынып турар. Оларның аразында сугбиле, хүн дузазы-биле база от-биле ажылдаар баштайгы шактар бар.

От-биле ажылдаар ыдат «Будильник» ам 1500 харлыг. Коргунчуг улунуң чалгынарыының адаанда гускай кывар довуракта суккан төгерии шариктер бар. Кезек үе эртерге-ле, довурак орттенип каарга, шариктер шаажаң саваже дүшкеш, чараш онзагай үнүүг дашты болдурутпар.

Телевизор буруулуг

Япониянын чурттакчы чонунуң үштүк бир кезии карак шиин кедип турар. 16 муң япон өг-бүлелерге медицина тыналдазын кылганының түңнелинде оларның хей кезииниң характеры четпес болган.

Оон чылдагааны — телевизорну ой-ниижек чок көөрүндеп болуп турарын специалистер тайылбырлаан.

Крокодилдер... элезин аразынга келген

Австралияның Дерби хоорайында электростанция ажылдакчылары кайгамчык чүүлдү көргеннер. Оларны долгандыр бичии крокодилдер союп турар болганнар. Ол кайыын келгенил? Истеп келгениниң түңнелинде илерээни болза септелге ажылдарынга ажыглаары-биле эриктен эккелген элезин аразынга крокодил чуурганары часты бергилээн болган.

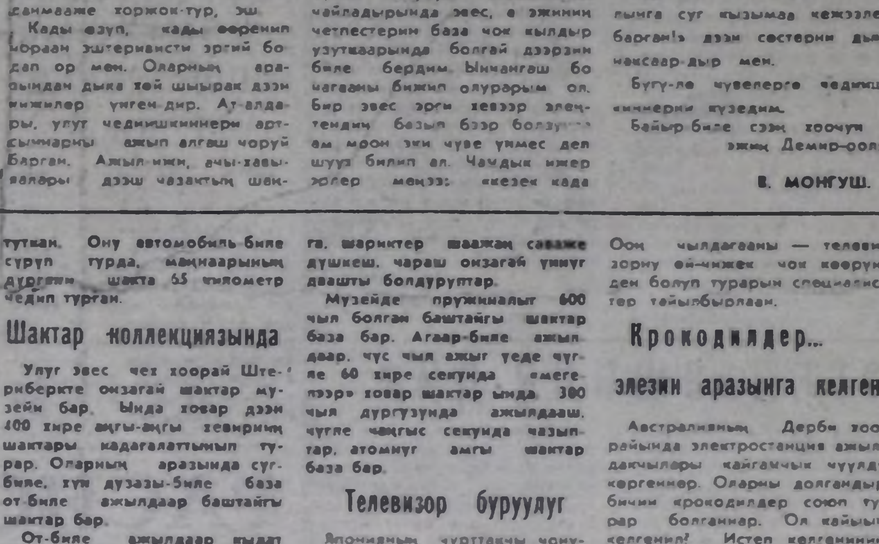

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозтюду.

ТВ

ИЮЛЬ 13-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе» 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.05—Балыкчының хүнүнге. 9.55—Улам хей эки барааннар дээш. 10.20 — Аныяк чурукчулар-биле ужуражылга. 10.55—«Иван Павлов. Поиски истины»... Уран-чечен телефильмнин 5-ки серивзы. 12.05—Концерт. 12.20—«Тимевчилер». 13.40 — Концерт. 14.05—«Өг-бүле болгаш школа». 14.35 — Улусчу чогаадылгаларның дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (КУДР). 15.00—Бөгүн делегейде. 15.15—Док. телефильм. 16.15 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Прахинниң беседазы. 16.45—Мультфильмнер. 17.10—«Билдингирдее болза, бузуреннг эвесэ». 18.10 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. 18.40—Концерт. 19.30—«Бир эвес кадык болуксазыңза». 19.45 — А. В. Гоголь. «Сорочинская ярмарка». 21.00 — «Уе». 21.30—Концерт. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. 23.45—Фильм-концерт. 00.15—00.20—Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.30—Орус уран чүүл. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — Грузин телевидение программазы. 11.00—Док. фильм. 11.10 — Бүгүдеге стадион. 11.40 — Мультфильмнер. 13.00—Кижи черинң ээзи. 14.00—Сүг хаалынга чурттар аразының маргылдаазы. 14.35—Телешнинин 1-ги болгаш 2-ги кёзээ. 16.50 — «Театрда—чөв шиир». 18.10 — Док. фильмнер. 18.45 — Делегейде болуушкынар допчулалы. 19.00—«Кадыкшыл». 19.45 — Эртем-тейылбырлыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Уе». 21.30 — «Бороц и клоун». Уран-чечен фильм. 23.05—Фильм-концерт. 23.40 — Чөв док. телефильм. 00.00—00.45—Футболга ССРЭ чемпионады.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА НОГААН ТЕАТРГА

Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, Сибирьниң Кызыл туктуг шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамбліниң концерти. Июль 13-те 17.00 шакта.

Июль 13-те 17.00 шакта.

СТО-лар аразынга ыры конкурузу. Июль 14-те 12.00 шакта.

Шүкин аттыг театр училяшеэнниң доозукчуларының концерти. Июль 14-те 17.00 шакта.

ТАНЦЫ ШӨЛҮҢГЕ

Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Июль 13—14-те 19.00 шактарда.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ АТТЫГ СТАДИОНГА

«Хөм бөмбүктүң» шаңналы дээш бичии ооллар аразынга Бүгү-россиянын зона маргылдаазы. Эгелээри июль 13-те 10 шакта, июль 14-те 17.00 шакта. Маргылдаанын ажыдыышкыны июль 13-те 18.00 шакта «Хүреш» стадионга болур.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Олаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар.

Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 5—7 градус чылыыр. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 12—14 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бие чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 18—23 градус чылыыр.

Кино

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, «Сказка об отважном кузнеце» 11.00, 12.40, 14.20, «Кармен» 16.00, «Танцор «Диско» 18.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Каникн в английском парке» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Агония» 15.00, 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Человек-амфибия» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кол ээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерииның 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыт № 3074.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01272

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 163 (12853) | 1985 чылдың июль 14, воскресенье | 1925 чылда үүдезилеттингеп. | Өртээ 3 көпеек.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛЫ

НОРИЛЬСК. (Красноярский край). Өңүүт металлдарны бүдүрер талазы-биле күүлүг комплексти дошкун агаар-бойдустуг Заполярьеге кыска хүүсээда тутказын. Норильскиниң А. П. Завенягин аттыг даг-металлургия комбинадының продукциязы чурттуң үлүс ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир херекке чүгүлә ужурдузалыг болуп турар.

Өңүүт металлургиязы хөгжүдеринге, Ыраккы Соңгу чүктүң бойдус байлактарын комплекстиг шинээдип алырынга үлүг ачы-хевыылалары болгаш он бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринге чедиишкиннери дээш ол будүрүлге черн Октябрь Революциязының орденниле шаңнаткан. Шаңналды тыпсырынга турасхаткан ажылчы чоннарның, партия, совет болгаш хөй-иннин организацияларының төлээлекчилериниң, күш-ажылдың хоочуннарының байырлыг хүраады июль 12-де Норильскиге болгаш.

Чыылганнарның чылыы-биле үүтпээны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. М. Долгих хураалга чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ол номчаан болгаш чыылганнарның дыңмиттиг адыш часкавашкынының үезинде орденни комбинаттың түгүмге кадап берген.

(СЭТА).

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛГАН

Кызылдың № 1 автобудурулгези — чурттуң мурнакчы будүрүлгелериниң «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп ыйгыргылыг социалистиг чарышка киржир дугайында эгелээшкинин бистиң хоорайга бир дугаарында дедикеп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнарның бирээзи.

Чартык чылдың түңнелдериле № 1 АТБ-ниң коллективи сөглээн сөзүнге ээ болуп, үүлүн сөөртүрүнүң болгаш сөңгарылгазының планнарын чедиишкинниг боттандырып, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планның база күүсеткен.

Камналга талазы-биле чорудуп келген ажылдың түңнели эки.

Т. ЯКОВЛЕВА.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР

Чоокта чаа республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралы болуп эрткен. «Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтыышкыннарны күүседир болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң илеткелии ыдаа дыңнап, чугаалашкан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хурал партияның болгаш чурттуң амыдыралынга чүгүлә болуушкун болганын, эш М. С. Горбачевтуң «Партияның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы» деп илеткелинде совет экономиканың үлүг-үлүг чедиишкиннерин көргүскенин, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин эртем-техниктиг депшилгее үндезиилеп дүргедедирииң эргежок чүгүлазын ханызы-биле бүгү талалыг бадыткаанын илеткелчи болгаш чугаалашкан айтырыг талазы-биле хуралдың хүлээп алган доктаалында демдеглээн.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирииче, экономиканы интенсификастаарынче, камналга болгаш хумагалал чурумун, сагыйга-чурумну, организастыг чоруктү болгаш көрүм-чүрүмну бижыглаарынче, кадрларның харыысалгазын бедиидеринче угланган партияның, ооң Төп Комитединиң практиктиг ажыл-чорудулгазын бүгү совет хөкүмүнүң, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннары нэмн-биле деткип турар. Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттанышкынының чаа илерели болза «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болур. СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга салган сорулгаларны база СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын амыдыралга боттандырарда партия, совет, ажыл-агый органнарындан эртем-техниктиг депшилгениң базазыныга үндезилээш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылының ажыктыын улам ыңай бедиидерн, ажыл-агый механизмин база эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары негеттинип турар.

Партия-ажыл-агый активиниң хуралының доктаалында республиканың улус ажыл-агыйының адырларында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир будүрүлгениң ажыктыын бедиидер, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерни нептередир, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиидер, продукцияның шынарын экижидер талазы-биле бар курлавырларны база арганы ам-даа долузу-биле ажыглавайн турарын айыткан.

Капитал тудуг ооҗум хөгжүп турар. Дыка хөй тудуг коллективтерн күрүне планнарын доктаамал күүсетпейн, карылгалыг ажылдап турар. Кызыл хоорайда, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарда тудуг объектилерни багай тудуп турар. Тудуг индустриязының болгаш үлетпүр тудуг материалдар будүрүлгелери бар будүрүлге күүлерин чедир ажыглавайн келген.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринии дыка хөй чугула айтырыглары ооҗум темпилиг шинтпирлеттиниң турар. Чер ажылының зона системазын, культураларны остүрериниң индустриалдыг болгаш интенсивтиг технологиязын, черни мелиорастаарының депшилгелиг аргаларын, эртемге үндезилеттингеп тарылга эзлчештирилгезин четпес шиңээдип ап, нептередип турар. Нинтниниң малын четчир, эки шынарлыг мал чемнерн-биле хандырарының айтырыы ам-даа шинтпирлеттинмээн. Оп ышкаш автомобиль транспортунуң харылзаа, садыг, коммунал-ажыл-агый, амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң, организацияларының ажылында четпестер бар.

Партия организацияларының ажылчы чоннарның ортузунга чорудуп турар идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдары негелдеге ам-даа четпейн турарын хуралга демдеглээн. Чамдык партия райкомнары, райкүүскомнар, министерстволар, ведомстволар ажылының стилин болгаш арга-методтарын партияның негелделериниге дүүштүр ам-даа эде тургуспаан, ооң уламыидан кадрлардан негелде кошкак, ажыл-агыйжы эвес чоруктарга, четпестерге үдүр шыңгыы демиселди чорутпайн, инициатива чок ажылдап турар.

Республиканың партия-ажыл-агый активиниң доктаалында коммунистерии, бүгү ажылчы чоннарның мурнумда үлүг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны салган. Эртем-техниктиг депшилгее үндезилээш, республиканы дүргеи хөгжүдеринии айтырыгларын чедиишкиннг шинтпирлээр дээш шалыпчы ажылдаары политика, экономика болгаш социал талазы-биле улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ону амыдыралга боттандырар дээш партия организацияларыиың ажылының стилин болгаш арга-методун СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр сайзырангайжыдары чугула. Оларның ажыл-чорудулгазын хүннүң чугула айтырыы—эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле партияның айтыышкыннарын күүседириниче мөөнүүр. орта үндезилээш, Тываның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезии чедиишкиннинг шинтпирлээрнииң бүгү хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эзлчеглиг хуралында 1985 чылдың баштайгы чартыында улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң түңнелдерии чугаалажып көрген болгаш чыл планның база беш чылды нинтизи-биле доозарында хөлбаштыр партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын тодаргайлаан. Экономиканың болгаш чонның чаагай чорууның улам ыңайгы өзүлдезин бо чылдың баштайгы чартыында хандыртынганын чугаалажып көрүүшкүнүүн үезинде демдеглээн. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге кышкы уеде болдунган хожудаашкынны ажып эртип турар. Үлетпүр будүрүүшкүннүң хемчээли чартык чыл дүргузунда 3,1 хүү, ооң иштинде ийиги кварталда — 4,2 хүү үлгаткан. Малдың кыштегладыышкынын нинтизи-биле чедиишкиннг эрттиргеп, көдээ ажыл-агыйга часкы ховү ажылдарын чогуур үезинде чорутkан. Демир-орук транспортунда ажыл-херектин байдалы экижип турар.

Ооң-биле чергелештир чылдың планныг даалгаларын хандырар темпилерни улус ажыл-агыйының чамдык адырларының чедип албаанын хуралга демдеглээн. Нефть үлетпүр министерствозу, Кара металлдар министерствозу, Чемиишчидилгелер министерствозу, Тудуг материалдар министерствозу, Ыяш болгаш савазын үлетпүр министерствозу база өске-даа чамдык министерстволар продукция сайгарарының планнарын күүсетпээн. Элээп хей каттыжыышкыннар болгаш будүрүлгелер керээлиг үлүлээгелерин ам-даа сагыйын турар. Будүрүлге күчүлерин болгаш социал-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни долу хемчээли-биле ажыглалга киирерии тудуғжулар хандырбаан. Үүрмектеп садар бараам саавыглазының планы күүсетпиннмээн, бараанларга болгаш ажыдуза чедирилгезинге чоннуң төрелгедерии чамдык районнарда чедир хандырбайн турар.

Будүрулгениң ажыктыының четпес өзүлдези, ажыл-агыйны шапкын хөгжүлдениң оруунче ооҗум шилчидиишкии план күүселдезинде хожудаашкының кол чылдагаанны болуп турарын бо айтырыгны чугаалажып көрген чеде айткан. 1985 чылдың алды айларында план күүселдезинии түңнелдерин, болдунган хожудаашкының чылдагаанналрын ханызы-биле аналиэтеп көөрүнге үндезилээш, ийиги чартык чылда будүрүлге хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглерни боттандырар сорулганы министерстволарның, ведомстволарның, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң мурнунга каттыжыышкыннар болгаш будүрүлгелер удуртукчуларының күш-ажылчы бүгү коллективтериң мурнунга салган. Үеии халас эрттирбезин, четпестерни чайладыр талазы-биле ажылды идепкейжидери, 1985 чылдың планның болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириигге бүгү-ле үүлдерии кылыры, он ийиги беш чылды чедиишкиниг эгелээрнинге бызыг базазыны тургузары чугула деп онзалап демдеглээн.

Ажыл-агыйны башкарарының чаа методтарын улам ыңай хөгжүдер болгаш эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге оларның салдар чедирерин күштелдирер дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Будүрүлге каттыжыышкынарының болгаш будүрүлгелерниң эргелерин калбартыр, оларның халыысалгазын бедидер талазы-биле экономиктиг шенелдени чоруткан түңнелинде күш-ажылчы коллективтернин ажылы экижээнин демдеглээн.

Экономиктиг шенеддеге киржип турар министерстволарның будүрүлгелери будүрүүшкүн хемчээлиниң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн остүрериниң, оруганың, бот-үнелеи чимгедириниң бедик шыңарлыг продукцияны будүрүп үндүрер талазы-биле доктаатынган даалгаларны 1984 чылда ажыр күүсеткен. Ажыдаакчыларның санын көвүдетпейн, а чамдык таварыгада — кыскартып турда будүрүүшкүнүнүн бүгү немей өзүлдези чедип алдынган. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының будүн системазын тургузар оруунга чугула базым кылдынган.

СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының шинтпирлеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга бердинген айтыышкынарга дүүштүр ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгай жыдарының угланыышкыннарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында тодаргайлаан. Будүрүлгенин экыктыын болгаш техниктиг деңнелин, будүруп турар продукциязын шынарын Седидеринге күш-ажылчы коллективтерниң, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының сонуургалдыын улам-на күштелдирери көрдүнген. Будүрүлгени хөгжүдеринии, социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттарга тудуунуң фондуларын амыглаарынга будүрүлгелериниң аргалары улам-на калбарар. Ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарынче 1986 чылдың эгезинден соңгаар шилчидер министерстволарның дөңзызын калбарткан. Ажыл-агыйны башкарарының чаа хевирлерии болгаш методтарын практикага идепкейлиг шинээдиринче, ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын бүгү черлерге бижыглаарынче, будүрүлгенн эргелеп башкарарым экижидеринче угланган организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер сорулга партия, совет ажыл-агый, профзавилел болгаш комсомол организацияларының мурнунга салдынган.

Байкал-Амур демир-орук магистралының улам ыңай тудар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Бүгү магистральды доктаамал ажыглалга он ийиги беш чылда киирерии, кадык камгалалының, чырыдыышкынның, садыгның болгаш культура-амыдырал адырларының эргежок чугула объектилериниг хоорайларның болгаш суурларның БАМ зоназынга тудуун доозарын, Сибирьиии болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чаа районнарынга үлетпүрну дүргеи шинээдил алырынга байдалдарны ооң-биле тургузарын хандырар тодаргай хемчеглерии СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле күлээп алган доктаалында айткан.

Вино-водка кылыгларын будүрериин кызырганы-биле хөлбаштыр чимистерни, каттарны болгаш виноградты чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген. Вино кылырының болгаш спирт үлетпүрүнүң чамдык будүрүлгелерии садыл алдыкчыларга чугула керектиг кылыгларны будүрериниче шилчидерии боттандырары, чаа чимистерни, каттарны болгаш виноградты чонга садарын көвүдедири көрдүнген.

Албанның найыралдыг авиачоруу-биле ССРЭ-ге кээп чораан ЮСФР-ниң Күүсенчи вице-зиниң Даргазы М. Планинц биле эш М. С. Горбачевтуң бесседээнии, а оп ышкаш эш Н. А. Тихоновтуң чугаалажышкыннарының түңнелдерии Политбюро чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң аразында найыралдыг харылзаалардың өскерлиш чогун, кады чылдынган документилерде көрдүнген принциптерге үндезилээш, бүгү адырларга кады ажылдажылганы хөгжүдеринче ийи талаларның чүткүлдүүн ол ужуражышкыннарының база катап бадыткаанын демдеглээн. Амгы үениң ыол айтыыларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң туруштарының чоокшулажылгазын азы дөмейин самаң-оналдарның солчуушкуну көргүскен, ол чорук делегей байдалын экижидер дээш демиселге ийи чурттарның дем каттыштырылгазын калбартырынга, бот-боттарын билчирим болгаш идегежирин бижыглаарынга идиглиг болуп турар.

Эш Э. А. Шеварднадзениң болгаш Венгрия Улус Республиканың дөштыкы херектер министри П. Варконниин аразында Москвага болган чугаалажышкыннарның түңнелдерии Политбюро чүүлдүг дээ көрген.

Партия, күрүне болгаш ажыл-агый тургузуушкуңүүнүң өске-даа чамдык айтырыгларының талазы-биле шинтпарлерии СЭКП ТК-ның Политбюрозу база хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

Каа-Хем районуң «Бурун-гаар» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелиниге идепкейлиг киржип, коллективтер аайы-биле шынааларже үнүпкен. Агроном Клим Ондарга удуртқан механизастаан бригада ол чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турар. Ында он ажыг тракторлуг механизаторлар бо хүннерде чээрбн ажыг тонна сигенин кескен. Кургаан мал чемни үдур белдүрүп, хөпээнеп, сараатгар ажылдар ол бригаданың шөлдеринде хайныышкынныг.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң механизастаан бригадазының агроному Клим Ондар, механизатор Анатолий Ондар; тракторлар-биле Калбак-Дагның белдеринде сигенин кестирип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫ ТҮҢНЭЭН

СЭКП Тес-Хем райкомунуң болгаш райкүүскомнуң каттыжыышкан хуралынга районнуң үлетпүр будүрүлгелериниң бо чылдың баштайгы чартыының түңнелдерии үндүрген болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилерии илереткен.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Самагалдайда № 1070 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы (начальниги О. А. Шимит-оол) тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдазын 111 хүү чурттарга тудуунуң планын 133,3 хүү күүсеткеш, СЭКП райкомомунуң, райкүүскомнуң шилчидер кызыл тугун болгаш акша шаңналын чеалап алган.

Районнуң аныыр-ажыл агыйы база эки көргүзүглерии чедип алгаш, чарыштың тиилекчилериниң арезында киргеи.

Бараанныг продукция будүрерии болгаш ону сайгарып садарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, ыяш ажыл-агыйының коллективи диплом-биле шаңнаткан.

Районнуң чонның амыдыралхандырылга будүрүлге эргелеининиң коллективи бирги чартык чылда чонга ачы-дузе чедирерииың планныг онаалдазын болгаш кол-кол көргүзүглерии ажыр күүсеткени дээш чарыштың мурнуку одуруун эзлээн.

Каттышкан хуралга он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүсетпейн келгени дээш Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң начальниги В. Кызыл-оол, «Сельхозхимия» каттыжыышкынының начальниги Д. Кырлыг-Кара, райпо даргазы А. Очур болгаш орук сөптелге тудуг участогунуң начальниги С. Самаа олар доңгуткан.

М. ТИРЧИН.

Бригадирге сөс

Бүгү аргаларны ажыглап тургаш

1978 чылдан бээр «Күш ажылдың хостуу» совхозтуң сиген белеткекчилериниң комплекстиг бригадазын удуртуп келдим. Бо үеним дургузунда эвээш-биче-даа болза элээн ажыктыг арга-дуржулга мөөнүеттинген.

Баштайгы чылдан эгелээш-ле «буганың мыйысындаңа сегирип алган бис. Өскээр чугаалаврга, ынчан совхозтуң бүгү сиген кезер техниказын чаңгыс черге мөөнүээш, эң эки механизаторларны бригадага бижыглаан.

Ол чылын 1200 тонна сиген белеткээр планныг турдувус. Ону август 15-те бүрүн күүсеткеш, СЭКП Улуг-Хем райкомунга илеткеп, пландан дашкаар 200 тонна сигенни белеткээрин немей күлээнгеп бис. Ону база ажыр күүсеттивис.

Чоокка чедир сиген, тараа ажылдары ажыл-агыйның карылгалыг адыры боол келген. Ынчангаш олче онза сагыш салдынмайн келген. Ооң-биле чергелештир кеш чыл улаи болган кандаашкын база багай уржуктарны чедирген болгай. Совлгу чылдарда карын Торгалыгның суггарылга системазын ажыглалга кииргени чер ажылын орулгалыг болдурган. Чүгле сиген белеткелинден безин 12 муң рубльдиң арыг орулгазын совхоз эрткен чылын алган. Маңаа бригада керээзинче шилчээнивис биче эвес ужур-дузалыг болган деп санап турар бис. Эрги ёзубиле ажылдап турувуста, сиген кескен механизаторларга чүгле гектар барымдаалап шалың төлеп турган. Дужүт дээш кандыг-даа харыысалга чок турган. Ам кижи бүрүзүнүң ажылы сөөлгу түңнелдер-биле холбашкан. Мурнуку чылдарда ажылы көвей, алыр шалыңы эвээш дээш сиген белеткелинче механизаторлар кирер хенир чок турган. Бо түңнерде байдал өскерилген. Сиген белеткелинде ажылдап турар кижи бүрүзүнүң ортумак шалыңы айда 240 рубльден кудулавас. Харын-даа мурнакчылар айда 300—400 рубль чедир ажылдап ап турар.

Хамык ажылды кижилер кылыр. Бригаданың чедиишкии олардан хамааржыр болгай. Бистиң бригадавыстың кол составы чылдан чылче өскерлиишкин чок артып турар. Бригаданы четчелээрде кижилерниң моральдыг болгаш ажыл-ишчи мөзү-шынарын барымдалаары чугула. Чүве тоовас, чалгаа кижилер бачым ажылга таварышпас. Ак сеткилдиг, бодунуң херээн ыяш билир кижилер бистс хей. Оларга К. Суваң, К. Чалбаа, В. Шивит, Г. Бавраңай, М. Шортан-оол, Ш. Максыр, К. Калбак-оол, К. Дорай, К. Бичее-оол, С. Амыда болгаш өскелер-даа хамааржыр. Мурнакчыларның санын көвүдетпейн, а чамдык таварыгада — кыскартып турда будүрүүшкүнүнүн бүгү немей өзүлдези чедип алдынган. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының будүн системазын тургузар оруунга чугула базым кылдынган.

СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының шинтпирлеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга бердинген айтыышкынарга дүүштүр ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгай жыдарының угланыышкынарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында тодаргайлаан. Будүрүлгенин экыктыын болгаш техниктиг деңнелин, будүруп турар продукциязын шынарын Седидеринге күш-ажылчы коллективтерниң, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының сонуургалдыын улам-на күштелдирери көрдүнген. Будүрүлгени хөгжүдеринии, социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттарга тудуунуң фондуларын амыглаарынга будүрүлгелериниң аргалары улам-на калбарар. Ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарынче 1986 чылдың эгезинден соңгаар шилчидер министерстволарның дөңзызын калбарткан. Ажыл-агыйны башкарарының чаа хевирлерии болгаш методтарын практикага идепкейлиг шинээдиринче, ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын бүгү черлерге бижыглаарынче, будүрүлгенн эргелеп башкарарым экижидеринче угланган организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер сорулга партия, совет ажыл-агый, профзавилел болгаш комсомол организацияларының мурнунга салдынган.

Байкал-Амур демир-орук магистралының улам ыңай тудар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Бүгү магистральды доктаамал ажыглалга он ийиги беш чылда киирерии, кадык камгалалының, чырыдыышкынның, садыгның болгаш культура-амыдырал адырларының эргежок чугула объектилериниг хоорайларның болгаш суурларның БАМ зоназынга тудуун доозарын, Сибирьиии болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чаа районнарынга үлетпүрну дүргеи шинээдил алырынга байдалдарны ооң-биле тургузарын хандырар тодаргай хемчеглерии СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле күлээп алган доктаалында айткан.

Вино-водка кылыгларын будүрериин кызырганы-биле хөлбаштыр чимистерни, каттарны болгаш виноградты чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген. Вино кылырының болгаш спирт үлетпүрүнүң чамдык будүрүлгелерии садыл алдыкчыларга чугула керектиг кылыгларны будүрериниче шилчидерии боттандырары, чаа

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ БОЛГАШ ШЫНАР

Эртем-техниктиг депшилгениң болгаш күш-ажылдың культуразының, ооң сагылга-чурумунуң ӊ ыяптыг болгаш түңнел көргүзүү продукциянның шынарының бедзэнин ол болуур. Шынарның бедиири эртемниң чеминшиннерин будурулгеге шиңгээдип алганы-биле дерт хырылзаалыг. Ынчангаш продукцияның шынарының бедиири — эртем-техниктиг депшилгениң түңнели болгаш негелдезин, а ооң кол угланыышкынары — эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүдезиниң кол угланыышкынары-биле үүлдежир.

Оларның түдүш чаңгыс эки будурүп турар кылыгларның шынарын бедиирииниң болгаш техниктиг депшилгениң планнарын үүлдештирериин тодаредып турер. Үлетпүр продукциязының шынарын бедиирии планнаары хамыктың мурнунда шынар талазы-биле бедик категорияның кылыгларын будурериниң хемчээлин улгаттыры болгаш эргижирээн продукцияны содуур-биле, будурулгеден дүжүрери-биле харылзаалыг. Оны чедип алыры ажыл-чорудулганың бүгү талааларынга эртем-техниктиг депшилгениң чеминшкиннерин шиңгээдип алдымайн турда боядумас.

Чаа техниканы шиңгээдип алырының болгаш шынарын бедиирииниң түдуш харылзаазы бистиң республикамның будурулгелериниң чижээнден көстү.

Эрткен чылын «Тыва даг-дүгү» комбинат техниктиг эде чепсегелеништикин дээш 1,2 мил. рубльди чарыгдаан болгаш ырыгаал фабриказынга 90 чаа дериг-херекселдер тургускан. Ооң ачызында даг-дүгү будурериниң хемчээли 9,3 тонне азы 1,3 мил. рубль ескен, цехтериниң доозумнаганы 1,2 хуу эвээжээн, шупту даг-дүгү 1-ги категорияның продукциязы кыадыр аттестацияга эрткен.

Кызылдың даваныла фабриказынга эрткен чылын 120 чаа дериг-херекселдерни тургускан, ооң ачызында продукцияның нинти хемчээлинден 20 хуу хирезинге «Н» деп индекс-биле үндүрген, азы планда көрдүнгенинден ийи катап хей болган.

«Кол-Хем» хемүр-даш разрезинге күш-ажылды организастаанын эжиктикеминиң, эртем-техниктиг, экономиктиг, моральдыг факторларны долузу-биле ажыглаанының түңнелинде 116 мүң рубльдиң пландан ажыр орулгазын алган.

1984 чылда Кызылдың сүт заводунга саржаг кылырының шүүштүрүлге шугумун ажыглаалче киирген болгаш саржагның шынары бедзэн, сүт хоюн саржагже шилчидер үезин кызырыпган, хол-биле кылыр ажыл эвээжээн. 1985 чылдың бирги кварталында маңаа дээди сорттуң ак саржаан плав өзугаар нинти хемчээлинден 86 хуунү үндүрер турган, 90 хуунү үндүрген, а аңаа саржагны 80 хуунү үндүрер турган, 100 хуунү дээди сорттуң кылдыр үндүрген, ол дээш будурулгенин оруглазы бир муң ажыг рубль болган. 1984 чылда саржагның шынары дээш хомудал турбаан, продукцияны брактаан таварылгалар чок болган.

Ынчалза-даа хей будурулгелер чаа техника шиңгээдип алырының айтырыгларынче кошкак кичээнгей үглап турар, азы шуут тоовайн турар, ооң түңнелинде будурүп турар продукциязының шынары чавыс. 1984 чылда 77 үлетпүр будурулгелериниң үгле 19-зу чаа техниканы шиңгээдип алырын чорудуп турган. Элээн кеш чылдар дургузунда Кызылдың алгы заводунда, Үстүү Улуг-Хеминиң балык заводунда, «Тыва кедээ тудуг» трестиң будурулгелеринде чаа техниканы шиңгээдип алыр талазы-биле ажыл чоруттурмайн келген.

Үлетпүр продукциязының чаа хевирлерин шиңгээдип алыр талазы-биле чарыгдалдар нинти түңнүң үгле 5,2 хуузу болган. А бо талазы-биле планны эвээн будурулгелер күүсетпээн. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын он бирги беш чылда продукцияның чаа 5 хевирнин шиңгээдип алыр тургаш, үгле ийиин шиңгээдип алган, Тываның сүт комбинады 5-тен 4-ту, «Тудуг кезектери» комбинат 16-дан 8-ти шиңгээдип алган.

Эргижирээн кылыгларны үндүрерин сонсаттайм, оларны будурулгеден дүжүрбейн турар. «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу он бирги беш чылда будурүгеден 5 кылыгны дүжүрер турган, ынчалза-даа дөрт чыл иштинде чүнү-даа кылбаан. А бир эвес, парабола хевирлиг деспилер ышкаш чаа кылыгны будурерин шиңгээдип алган болза, кылыгның деңзинэн берык 0,5 тонна чингээр, металл чарыгдалы 30 хуу эвээжээр турган.

1984 чылда «Тудуг кезектери» комбинат эртем-техниктиг депшилгениң 22 онаалдазынындан үгле 9-ту күүсеткен. Комбинаттың кылыгларының үгле 29 хуузу заводка белен болуруның долу деңнелинге четкен болган. 1985 чылда бо көргүзүгүү 50 хуу чедирери көрдүнген, ынчалза-даа чаа техниканы шиңгээдип ап турарының амгы темпилери бо сеткүүнү чедип алырының аргазын бербейн турар. Харында комбинаттың кылыгларының 15 хуузу техниктиг контроль киидизинниң демдээ чокка сайгартымын турар, кылыгларны объектиге эде кылыры ам-даа хей, завод иштинии брагының деңнели мооң мурнундаазындан чавызаавас, оны эдериңге бо чылдың беш айларында 182 кижи-түңүн чидиргем.

Бир эвес продукцияның шынары чавыс, дүрген үреликчел, азы хереглекчилериң негелделериңге дүүлпес болза, ол чорук күш-ажылдың будурукчүлүүн чавызадырынга, будурулгенин ажылының ажыктыының көргүзүглерин бакырадырынга, деңдески ажылдаарын болдурбазынга чедирер, планнар күүселдезинге шаптыктыг болур дээрзин билир бис. Бо чылдагааннарның уржуундан республиканың үлетпүрү беш чыл планында көрдүнгенинден 38,4 млн. туунбу, 206 муң куб-бометр эптээр демир-бетон конструкциялары, 30 муң эжеш ндик, 306 муң рубльге мебель будурериниң хожудаашкынын болдурган.

Септелге ажылдарын шынар чок чоруткаңыңдан 1983 чыл-биле деңнээрге, 1984 чылда бир чижеглеп алган тракторга онаштыр ажылдап кылыышкын барык 4 хуу эвээжээн, хүннүң-не 480 трактор ажылдаайн турган. Республиканың автобудурулгелери күчүлүг «КамАЗ» деп автомобильдерни чылдың-не ап турар. Ам оларның нинти саны 1,5 муң четкен. Бо чылын Тываның автосептелге заводу тускай документация, эргежок чугула дериг-херексел болгаш шенелде кылыр стендилер чокка «КамАЗ» моторларының капитал септелгезин чорудуп эгелээн. Ынчалза-даа септээн моторларны эдиктир ажылдетпейн турганың үржуундан бүгү чедир кылдыммаан үүлдер автомобильдерниң ажыглалының үезинде илереп турган болгаш заводтуң септээн үш моторунуң бирээзи-ле дораан сандан үнүп турган. Бо таварылгада будурулгениң бир ергааларының болгаш планнаашкының арезында ылгалдыг, чорук будурулге баазазының кошкак техниктиг чепсегелеништикин шынарже салдарын калдаткан-дыр.

Будурулге бүрүзүнде үндүрүп турар кылыгларның техниктиг деңнелин болгаш бүзүреллиин бедиирииниң курлавырлары бар. Ол дээрге склад ажыл-агыйын калбартыры, лабораторлуг болгаш шенелде кылыр дериг-херекселдерни четчелээрик, адырның эртем, будурулге талазы-биле чеминшкиннериниң дугайында оперативтиг медээ авырының херээн жижидиридир.

Бо угланыышкынарның шуптузу-биле шинтпирлеттинмээн айтырыглар бистехей. Чиг эттиң шынарын ол чокта хандырары болдунмаас, чогуур склад ажыл-агыйы-биле Кызылдың мебель фабриказы, «Тудуг кезектери» комбинат, алгы заводу хандырбаан.

Үндүрүп турар продукцияның шынарын бедиирииниң ээзэ эртем биле будурулгениң араазында харылзаанны быжыглаары болур. Үлетпүр будурулгелери адырның эртем-шинчилел институттарыбле харылзажып турза-даа, оларның берген сүмелерин херек кырында ээзэш боттандырып турар. «Бетонче болгаш хоюткүже химиктиг хопмактар немээрни» деп комплекстиг эртем-техниктиг чаңгыс аай угланыышкынныг программада көрдүнген хемчегларни боттандырары цементинниң чарыгдалын ээзэжедир, бетонның быжыын, соовка туруштуун, сүтка өтпээнин бедиидер, күш-ажыл чарыгдалын ээзэжедир. Ынчалза-даа бо хемчегларни «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга, «Тудуг кезектери» комбинатка херек кырында боттандырары янзы-бүрү организастыг болгаш техниктиг чылдагааннар-биле сеадеп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге үндезилээзэш продукцияның шынарын бедиирииниң программазы улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының беш удур планнаан, демниг ажылын, бедик организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чоруктуу негеп турар.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг нинтилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Россияның составынга Мордованың эки тура-биле каттыжып киргенинден бээр 500 чыл ою болган

Үе-шаг-биле хынаттынган найырал

Үш дажыр орден-хавыралыг Мордва Автономнуг Совет Социалистиг Республикамның ажылчы чоннары бо хүннерде Россия күрүнезиниң составынга Мордованың эки тура ёзузу-биле каттыжып киргенинден бээр беш чүс чыл болган оюн байырлап демдеглеп турар.

Мордва АССР — Россия Федерациязының автономнуг республикаларының бирээзи, ол ССРЭ-ниң Европа кезээниң төвүнде турар. Ол дээрге, Россияның дөл ортузундан Урал, Поволжье, Сибирь, Казахстан болгаш Ортавкы Азияже тоо-быдаран чорутқулаан ӊ чугула оруктарның тудушкан чери боол турар. Мордованың чурттакчыларының саны бир миллион чедер дей берген. Ында хей-хей националдарның төлээлекчилери чаңгыс аай аксы-дүжүме ог-бүле боол ажылдап, чурттап турар.

Улуг Октябрьның тимлээнинниң соонда Мордованың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге шынар талазы-биле чаа үе-чада эгелээн. Нинтилел амыдыралының хожудаңгай, чартык патриархалдың хевиринден Мордва ам тенүттүмас кылдыр чаартымган. Мордва

ХОЙЛАР ДҮГҮ ЭНЧЕКТЕР-ЛЕ

Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозта хой кыргылдазын дүргеи доозары-биле хей кюкинин киириштирип турар. Бо хүнмерге чедир он ажыг кодан хойму кыргаан. Бо ажылга аныыктар, школачылар база киржип турар. Кыргыкчыларның аразынга социалистиг чарышка аныяк ажылчын Монгуш Алдын-оол тиилекчи болган. Хой кыйгыыр шуптуунуң эргелекчизи Нина Биликти көрүп турлар.

ЧУРУКТА: энчектер дег калбак чаагай болгаш эки шынарлыг хойлар дүгүн мурнакчы кыргыкчы Монгуш Алдын-оол, хойжу Монгуш Норбу, пунктуунуң эргелекчизи Нина Биликти көрүп турлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТУДУГЖУНУҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Бистиң Өвүр районнуң септелге-тудуг участогунуң бригадалар, звеноолар, ажгы-ажгы ажылчыннарының ортузунда СЭКП-ниң XXVII съездизиниң күш-ажылчы белек-биле үтүүр дээш чарыш кавбарган. Бистиң хей эвес кижилиг күш-ажылчы коллектививисте 12 коммунист бар. Олар коллективтиң кол өзээн тургузуп туларлар. Тудуг участогунда 15—20 чыл чедир ажылдап келген дүржүлгелиг, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, үргүлчү чаруттуң мурнуку одуругунда ажылдап чоруур мурнакчылар ээзэш эвес. Чижээ, Даваа-оол Ондар, Николай Монгуш, Бистам-оол Донгак, Байлак Кара-Сал, Роман Семис-оол, Тарас Куулар олар түгее ажылынга кызымак эвес, бригадага бызыг сагылга-чурум, ажылдың будурукчүлүү, шынары, планныг онаалдаларның, социалистиг түлээлгелериң күүсеттээш дээш ажылдап, чаартыкчы санал-онаалдарын киирип турлар.

Участога он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарының планныг онаалдаларын долузу-биле күүсеткен. Беш чыл планын бүрүн күүседиринии бүгү аргалары бар. Чоокта чаа ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңның тудуун эки шынарлыг кылдыр тудуп дооскаш дужаадывыс. Ам автостанцияга тудуун база удаваас доозар бис. Бистиң участоктун Николай Монгушка удурткан № 1 бригадазы керээ ёзугаар ажылдаарының долгайында «ков негелделерни, күш-ажылчы коллективтерниң совхоз дирекциязы-биле бригада керээзин чераярын болгаш чаа депшилгелиг ергены организастаарының аргаларын чырыткан.

4. «Мал ажылында күш-ажылдың организастаашкыны болгаш төлевирии. «Тыва АССР-ниң мал ажылының талазы-биле зона системалары» деп номда чүүл. Новосибирск, 1984 ч.

Чүүлде Тыва АССР-ниң мал ажылынга күш-ажыл төлевирии чаа арга ёзугаар чорударының дугайында сүмелерни берген.

Үстүнде айыттынган номнарны республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының кодээ ажыл-агый ажылдакчыларын номнар-биле хандыраршың салбырындан (киидизинден) бижидип ап болуур. Кодээ черлериң чурттакчылары библиотекалар аразының абонементизин тавараштыр чагыдып алыр.

Д. ЭРДЫНЕЕВА,
үүлг библиограф.

ЧОНГА БАРААН БОЛУП

Чоокта чаа Чадаананың автовокзалындан Иймежө баар маршруттуг автобуска он ажыг кижи-биле кады олурупкаш, эртенги серинн агаарны салгынналдыр халдып чоруп ор бис. Хоорайдан беш километр хире ырап келгенивисте, чаа, кызыл өңнүг автобус кожаланчак оруктап бистиң эрте халыткаш, медээзин этсипкеш, доктаай берди.

— Бистиң бригадириивис-тир, үүг болган чоор — деп, автобус чолаачызы аныяк оол чанында орган эжинге чугаалап чоруй, база доктаай берди. Сүрүп келген автобустуң чолаачызы, Чадаананың автобудурулгезиниң мурнакчы чолаачызы Дар-Сүү Дукурович Ондар соңгадаан бажын ужулгеш, бистиң чолаачывыстан эзилдээ-биле дилей-дир:

— Баян-Тала чедер кижилер үгле тос борбак-тыр. Хайыы дивейн аппарып кагзыңза кандыгыл? Мен Хөндергей, Теве-Хая, Искра база чедер апардым, бодум чаа Искрадан келгенем бо дей-дир.

— Ындыг-дыр, кежээки рейстиң база мен харыылаар мен—деп, бистиң чолаачывыс чөпшээрешти.

Дар-Сүү Дукуровичиниң шагдан тура танышыр мен. Чылдың чыгыы чаа автобустар мунер боорга, магадаар-даа турдум. А үгле ындыг болганының ужуру мындыг болуп-тур. Онаашкан ажылынга кызымак, чаңгыс хүн дургузунда үш-дөрт суурларның чурттакчыларын Чадаана хоорай-биле аргыштырып четтигиптер боорга, АТБ-ниң чолаачылар ортузунга калбарган социалистиг чарыкшының чаңгыс эвес удаа тиилекчизи, сөглээн сөзүнге ээ болуп чаңчыскан Дар-Сүү Ондар доозукчу чылдың бирги чартыынын хүүда пассажирлер аргыштырар планын 138 хуу кыядыр күүседип, шыларавн.

А. ОНДАР,
Чеөн-Хемчик район.

ЧЫЛДА ДӨРТ ХОНУК АЖЫЛДААР

Тываның автосептелге заводу доозукчу чылдың бирги чартыында багай эвес ажылдап, продукция сайгарарының болгаш будурериниң планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың будурукчүлүүнүң планы 104,8 хуу кыядыр күүсеттинген.

Шуткулга участогундан ангыда заводтуң шупту участоктары багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг түлээлгелерин ажыр күүсетпеннер. Механиктиг участок (мастери С. Доржу) будурулге планын 104,3 хуу, күш-ажылдың будурукчүлүүнүң планын 108,3 хуу кыядыр боттандырып, чарыштың тиилекчизи болган. Ол ышкаш, кожуг тыртыглаар-кузоотар септээр участок база эки ажылдаан. Бо участокта Г. Чушкинага удурткан малярлар звенозу он бирги беш чыгдың планын хуусаа бетинде күүседипкен.

К. Кукаринге удурткан автобустар септээр коммунистиг күш-ажылдың бригадазы база беш чыл планын доозарының кырында келген. Бо бригадаңың элээн каш кежигүннери, ооң иштинде бригадир Бодуруда беш чыл планнарын күүседипкеш, партиянның XXVII съездизин чаа күш-ажылчы белектер-биле үткүүр соруглалыг ажылдап туроларлар.

Мотор септээр участоктуң коллективи «КамАЗ» деп күчүлүг автомобильдерниң моторларын септээрин шиңгээдип ап турар. Чыл эгезинден бээр 77 «КамАЗ» моторун септээн, чамдык артык кезектерни кылырын болгаш үреллеп кезектевин катап эде тургузарын шиңгээдип алган.

Заводтө камнаглга айтырылынче база улуг кичээнгей сөлдынып турар. Чартык чылда 10 муң рубль түңнүг материалдыг курлавырлар камнап алдынган. Заводтуң коллективи бо камнап алдынган курлавырлар-биле чылда дөрт хонук дургузунда ажылдап болуур аргалыг.

А. ТОМИЛИН,
Тываның автосептелге заводунуң план киидизиниң начальниги.

О. ШЫНААЖЫЛАР ТЕРГИИДЭЭН

Партияның Тес-Хем райкому, райкүүском, профсоюзтар болгаш комсомол райкомнары районнуң ажыл-агыйлар болгаш бригадалар, фермалар аразынга социалистиг чарыжының чартык чыл түңнелдерини үндүрген.

Ажыл-агыйлар аразынга «О. Шынаа» совхоз тиилекчи болган. Совхоз күүнеге эът дужаарының чартык чыл планын 101 хуу, сүттүүн—107 хуу, дуктүүн—102 хуу күүсеткен. Мал баш санының өзүлдезин чүзүн-аайы-биле боттандырган. Ажыл-агыйга шилчимир Кызыл тукту болгаш акша шаңналын тывыскан.

Сүт будурериниң болгаш садарының чартык чыл планын түс-түзүнде 119 болгаш 116 хуу күүсеткен Хараал-Тей сүт-бараан фермазы («Чодураа» совхоз) «О. Шынаа» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы база чарыштың тиилекчилери болган.

М. ТИРЧИН.

АЛГАН ХЕМЧЕГЛЕР

«Шынга» харыылар

ЭДЕ КЫЛГАН

Шагаан-Арыг хоорайның профтехучилищезиниң ажылында четпестерни 1985 чылдың июнь 16-да «Шын» солунга «№ 8 ПТУ: Чүге-ара кагганыл?» деп материалда шугумүүлеп бижээн. Ол өередиге черинде сургууулдарның саны четчелеттиимээн, өередиге шактарын үзер, өередиягезин ара кавтар чоруктар турган.

Шүүгумүүлелге харыны «Шагонартажстрой» трестиң эргелекчизиниң орааякчызы Д. Ооржак редакцияның почтазынче чоруткан. Ооң бижит турары болза, шүүгумүүлелде айыттынган четпестерни эдер талазы-биле чамдык хемчегларни алган. Трестиң партбюрозунга өередиге черинии ажылдакчыларының киржилгези-биле «№ 8 ПТУ: Чүге ара кагганыл?» деп материалды чугаалашкан.

ПТУ-нуң материал-техниктиг баазазының тургузары негеттинип турар. Ону эжиждери-биле амгы үениң дериг-херекселдерии, машиналарын, механизмнерин, кывар-чаар болгаш еске-даа материалдарын 1985—1986 өередиге чыяында четчелээр. 1986—1987 чылдарда ПТУ-нуң 600 кижи өеренир түдүүн тудары көрдүнген.

Бөгүнде кылдынган үүлдер болза, сургууулдар чурттаар общежитиениң одалга системазын эде кылып дооскан. Үчилищеник девискээринде бэскетбол, волейбол шелдерни деөп кылган. Өередиге корпузунуң одалга системазының септелгези эгелээн. Ол доозтурга столовая, еске-даа бажыңнарның септелгезин чорудар.

Өске-даа чугула, эдип алыр, кылыр ужурлуг ажылдар ээзэш эвес. Ол бүгү будө бээрге, өеренирииге, чурттаарынга, культура, спорт-массалыг хемчегларни чорударынга элээн таварымчалыг байдал тургустучар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ БЕЛЕТКЭЭН

Аргалаар, хей-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан оспаксыраар чамдык ийи-чаңгыс кижилерниң дугайында шүүгумүүледдиг чагаалар редакцияның почтазынга кээп турар. Оларның бирээзи бис-Хем райониуң «Кызыл тараачың» совхозтуң девискээринден келген. Ол чагаада бижип турары болза, Иван Скворцов аар-саар ажылдарга түр киржип турза-даа, колдуунда аргага-дарыга сумдугуп турган. Ооң дугайында чагааны Бис-Хем райкүүскомунче чоруткан.

Дараазында харыны райкүүскомуң иштики херектер килдизиниң начальниги О. Д. Донгак «Шынга» солуниуң редакциязынче чоруткан: «И. С. Скворцов 1984 чылдың ноябрьда ачнаашның дүрүмүн тотчеглекчи өзу-биле үреп турганы дээш Өөк хемниң унунга түттүрүп болгаш 3690 рубль түңнүг рубльге торгаттырган. 1981—1985 чылдар аразында кеш-кеш удаа райкүүскомуң иштики херектер килдизиниң эзирик сергедир чернинге киргеи.

Бо хүннерде И. С. Скворцовту эмнелге-күш-ажыл профилакторийинче чорудары-биле ооң документиверии белеткээш.

ЭЭ-ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУ ДЭЭШ

Өнчү-херекгинн камнаар, ону ээ ёзу-биле көөр дугайында материал Чеөн-Хемник райондан келген. Чагаа солунга чарлеттынган. Автор ээ-харыысалга чок удурткучуларның, специалистерниң дугайын адап бижээн. Парлалгада шүүгумүүлелге дораазында харыыны РАУК чөвүлелиниң даргазы С. Долгар чоруткан: «Солунга үнген материалга үндезилеп, тус-тус ажыл-агыйларның удурткучулары, специалистери-биле чугаалашкан. Чер ажылынга камнагга, ээ-харыысалга чогу дээш «Тыва» совхозтуң ноя агроному Куулары, «Большевик» совхозтуң агроному Ооржакты албан-хүлээлгезинден хостаан. Камналганың бүгү аргаларын дилеп тывар хемчегларни чорудуп турар».

Бөгүн — Балыкчының хүнү

БАЛЫК КУРЛАВЫРЫН КАТАП ӨСТҮРҮП ТУРАР

ЛЕНИНГРАД ОБЛАСТЬ. «Ропша» деп Төп шөнеяде станциязы чурттун балык өстүрер 40 ажыт ажыл-агыйларына инкубаторга өстүрген 12 миллион үүгөнөнү болгаш барык 100 миллион байлаңнарны берип турар. Мында форель, карп, муксун, чира, пелядь дээн ышнаш балыктың үнелиг хевирлерин үлетпүр үндезиниге көвүдеди азырап өстүрүп турар.

Бо чылын форель ышташдыр болгаш үүгөнө чазылдырар чаа цех «Инрыбпром-85» деп делегей делгелгезинниң павиньонунары апаар.

ЧУРУКТА: форель ышташдыр болгаш үүгөнө чазылдырар цехте.

Н. БЕРКЕТОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЫШТАНЫЛГАГА БОЛГАШ СОНУУРГАЛГА

Балыкчының мергежилиг тараажының ынчының мергежилии дег, чүс-чүс чыл төөгүлүг болгаш шөг-шөөмдөн хүндүткелдиг. Амгы үеде, бистиң өшө-чем столувуста делайларның, хөлдөрниң, хемнерниң эртинези улам элбээ-биле делгеттинип турар бо хүннерде балыкчының мергежилии улам улуг хүндүткелде. Чонның балыкты болгаш делай продуктуларын «дириг мөңгүн» деп адаанында улуг утка сиңген. Ол кижилерниң амыдыралынга кайы хире ажыктыын оя сес илередип турар. Балык продуктулары чүгле чем болур эвес, кижиниң организминге эргежок чүгүла чамдык будумелдер чүгле ында бары-биле үнелиг. Балык үзү болгаш ескө-дээ чамдык оон алыр будумелдер медицинада ажыглаттынып турар. Чогум-на оон-биле балык курлавырларын өстүрер болгаш байлакшыдар талазы-биле бистиң чурттувуста ап чорудуп турар хемчеглерни тайылбырлап болур.

Балыкчыларның профессионал байырлалының — балыкчының хүнүнүң бүдүүзүнде бистиң корреспондентивис республиканың Аңчылар болгаш балыкчылар нинтилелиниң охотоведи **А. П. Бездворныхбиле** ужуражып, бодунуң коллективиниң ажыл-иеректерин чүтөөлап бээрин дилээн.

Оон чугаалаамы болза:

— Тываның аңчылар болгаш балыкчылар нинтилелинге Тожуда Доруг-Хөл, Барыын-Хемчикте Хүн-Хөл, Таңды районда Чагытай болгаш Алаш, Өөк хемнер быжыглаттынган. Балык ажыл-агый дузалыг кол чер болза Чагытай төл болур. Оортан балыктың ажыл-агыйжы тывыжын база сонуургалбиле тударын боттандырып болур. Чагытайга балык өстүрер талазы-биле ажылдар эки түңнелдерин берип турар. Амгы үеде оортан балыкты тутказ, садыг четкилеринче бээрин боттандырып турар. 1984 чылда Чагытайдан 40 тонна балыкты тутнан болгаш дузавайн чаа олчаанга чонга эккел сеткен. Бо чылдың биргү чартыында кызылчыларга 20 тонна балыкты сеткен. Ында балык тудар бригадада А. П. Родин, В. В. Тудников эки түңнелдерниң шенелерлиг шылгарап турарлар. Ында олар кеш чыл уламыр ажылдап турарлар.

Чагытай хөлге дыштанылганың байдалдарын экижидер, аңаа ажыл-агыйжы балык тывыжын база сонуургалы-биле балык тударын хөгжүдер, балык байлактарын көвүдедир сорулга-биле хөлду бо чылдың апрель айдан бээр балык ажыл-агыйының культуруг черин кылдыр эде тургускан. Хөлдүң балык байлаан көвүдедири-биле 1965 чылда-ва Томск университединиң специалистери-биле кады Ленинград областан эккелген үнелиг балык болур пелядьтың байлаңнарын салган. Олар ында тергиин гаарышкан база өзүп көвүдээн. Карп болгаш лещ ышкаш үнелиг балыктарны өстүрери-биле шенелде кылдыр оларның байлаңнарын база салган. Түңнелдер эки боол турар. Өске-дээ балыктарны өстүрериниң шенелделерин кылып турар.

Дыштанылчыларның болгаш балыкчыларның чурттаарынга нинтизи-биле 80 орунгуг аалчылар бажыңнарын тутказ. Хеме станциязы ажылдап турар, садыг точказы бар. Эрик чоогунда балык тударының чурумнарын айыткан, сугга озал-ондак болдурбазының дүрүмнерин бижээн самбыраларны аскан.

Балыкчының күнүнге турасскаады чаңчылчаның әзүгаар чыл бүрүде маңаа спортчу балыкчыларның байырлалын эрттирип турар. Бо чылын база ында быйырлал эртер.

Бо тавырылганы ажыглап, нинтилелдиң бештаар черинең мурнундан профессионал болгаш сонуургалдыг балыкчыларга балыкчының күнүн тавырыштыр байыр чедирип тур бис.

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ФЕСТИВАЛЫ

Перник хоорайда тудуг комбинадында аныяктарның «Че Гевара» күш-ажылчы бригадазының болгаш Димитровчу коммунистиг аныяктар эвилелиниң Төп комитединиң чаагазы-биле сураглыг күбе революшчу Че Гевараның уругларыг—Алейда болгаш Сеңня олар Болгарияда чедип келгеннер.

София-пресс агентизиниң корреспондентказы Мишка Хайдурованың айтырыгларынга олар мынчаар тарылыпканнар.

— Аныяктарың болгаш студентилеринг Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының дүгөйында чүнү чугаалап болур силер?

— Чалыы назынның болгаш тайбыңның бо байырлалы делегейниң бүгү чурттарының аныяктарынга найыралчы харылзаалерни болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга кайгамчык таварымчалыг үенин бээр. Тайбыңны кончаар камгалаза чогууруя, улустар аразынга боттоттарын билчир болгаш бүзүрежир чорукту канчап чедип алырыл — бо бүгү айтырыглар талазы-биле боттарының күзелдерин, бодалдарын, сонуургалдарын аныяк кижи бүрүзү Москвага ажыт-чажыт чоокка чугаалап болур деп санап турар бис. Москва дээрге, социализм делегейниң улуг нөйысывалы-дыр. Фестивальды ол үүлээп ол, чорудар болгай. Москва хоорай фашизмни тинлээнинең 40 чылын чоокта чаа байырлап эрттирген. Ол байырлалдың чаңгызы делегейниң чалыы назынының төлээлекчилеринге ол дугайын сөгүндырып, дөйын халаавының дугөйын, ону болдурбазының, чаа дайынга белеткелдеринең айылыын болдурбазының дугайын сагындырар апаар. Фестивальдың бүгү чоруттунар ажылдарының кол өзээнде — бомбүрзектиң бүгү аныяктарының сөңээш-сөткилин дүвүредип чоруур айтырыг — Чер кырынга тейбиңны камгалап алыры.

— Ачаңарның амыдыралының чижээ силерге чүнү ооредип турарый?

— Кижиниң характериниң, оон үгаан-бодалының хевирлеттинип турарының чылдарында ол хире кижиниң амыдыралчы чижээ улуг хемаарылгалыг болуру чугаажок. Оон уттундурбас хевири бистиң-биле кажан кезээде. Оон суркүжү, үгаан-бодалы, чаныш-сыныш чок характери болгаш эрес-дидим чоруу ону XXI чүс чылдың кижизин деп адаар эргеин бисне бергеп. Ачавыстың дугайында эң эки туресквал — оон чагыырын түүседнри, оон ажылдап чорааны ышкаш, могагылаг чок ажылдаары, кижилерге кызыгаар чок бердинери, чонның өөс-кежин болгаш эки амыдыралы дээш амыр-тынын-дээ бээринге коргуш чок болуру. Аңаа бистер, оон уруглары, шынчы болур бис. Ынчангаш Че-ниң амыдырал - чуртталгазы кымге чоок болгаш эргим болдур, миллион-миллион аныяк кижилер ол ёзугаар чурттаар дээрзинге бүзүрээр бис.

— Силерниң ачыгар Латин Американың кандыг болурун күзеп чорааның, силер ону кандыг болзун дээ күзээр силер?

— Коммунист болгаш интернационалист кижи болганда, бистиң ачыгыс Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының хостолгазының болгаш хамаарыжыпас чоруунуң дугайын күзеп, бодап чораам. Ол дугайын чаңгыс эвес удаа чугаалап-дээ чораам. Ону бодунуң чалбыыштыг амыдыралы болгаш демисели, эрес-дидим чоруу-биле бадыткаан. Латин Америка дээрге — бистиң ниитти, улуг Төрээн чурттувус-тур. Ол диптиң чурттакчылары — индейлер, як болгаш кара кештиглер шупту каттышкаш, хостуг чурттап, чаа ниитилелди тургузар апаар ыңдыг уе келир дээрзинге бүзүрээр бис.

— Болгарияда төлеп болгай силер. Боттуг социализмниң болгаш болгар аныяктарның дугөйында силерниң бодалыңар кандыгыл?

— Социализмниң кады ажылдажылгенең кезээ — Болгарияның чедишкиннери аныяктарга социализмниң чүнү берип болурунуң ёзугаар улегер-чижээ-дир. «Че Гевара» ажылчын бригаденың челенын ёзугаар мында келген бис. Ол бригада социализмниң ниитилелди тургузарынга бодунуң төлептиг үлүүн киириштирип турар. Кубадан бо хире ыракта турар чурттуң аныяктары боттарынга улегер-чижек кылдыр Че Гевараны шиилп алган болганда, олар боттарын улустерның революшчу улуг ег-бүлезининг ооллары кылдыр санап турарлары ол-дур. Бис маңаа Болгарияга келгеш, амыдыралга чоннуң кандыг чогумчалыг принциптерь-биле чурттап турарын, олернең күшажыкыга кызымаан, тайбыңны, улустер аразынга найыралды быжыглаар дээш аныядап төвээлекчизинниң ыңдыг чүлчуруушкуннары төрөчилеп турар деп, ол солун демдеглээн.

(СОФИЯ-ПРЕСС—ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

«УНИТА» СОЛУННУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

РИМ. (СЭТА). Италияның Компартиязының парлалга органы—«Унита» солуннуң августүң 29-тан сентябрь 15-ке чедир Феррара хоорайга (Эмилия-Романья область) бооп эртер ниити-национал байырлалының кол темаларының бирээзи — гитлержи Германияны чылча шапканың болгаш нацистиг эжелелденен Италияны хостаанының 40 чыл ою болур. Ол дугайын ПКП-ниң удуртулгазының ында болган парлалга конференциязынга дыңнаткан.

«Унитаның» фестивалы партиеның организаторчу болгаш политиктиг чугула хемчеглериндир. Фестивальдың хоорайжыгаанын тургузар талазы-биле идепкейлиг ажыя амдыгаашкан эгелей берген. Ол 42 мун дөрбеёчин метр черге тургустунар. Ол деэнскээрге ыргыңгы павиньоннар, делгелге болгаш концерт залдары, стендилер, парлалга төвү, библиотека тургустунар. Даштыкының Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, коммунистиг парлалга организарының он-он делегацилары аңаа келдип келир.

«Унитаның» ниити-национал байырлалының программазы улуг болгаш хей тэлелыг. ИКП-ниң удуртулгазының кежигүнү Ф. Муссинниң парлалга конференциязынга дыңнатканы-биле алырга, фестиваль үезинде хей санныг сонаалар солмуушкуннары, төгөрик столдар, конференцилер, маргылдаалар, митингилер бооп эртер. Тиилелгенең 40 чылының темазындан ыңгыда тайбың дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниг удур демиселдиң айтырыгларынче болгаш ескө-дээ эң чугула айтырыгларже улуг кичээнгей салыры. Амгы үениң Италиязының социал-экономиктиг болгаш политиктиг темаларынга чугула чөрен тускайлаан.

Итали коммунистериниң солдунунуң ниити-национал байырлалының бүдүүзүнде область, можу, хоорай деңнелдиг, тус-тус хоорайлар району болгаш чуртталга коргедээдери хемчээлдиг «Унитаның» мукиун фестивалдары эгелей берген.

АФРИКАНЫҢ НАРЫН АЙТЫРЫГЛАРЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Элезинниг деягем девискээр-биле холбашкан улуг кандаашкын Африка чурттарының экономиказын болгаш социал амыдыралын халаптыг уржуктарга чедирген дээн, Каттышкан Нациалар Организациязының чиңгине секретарының илеткелинде айытхан. 1983 чылдың төнчүзүнде болгаш 1984 чылдың эгезинде Африка күрүнелеринге 150 миллион ажыг кижи аш-чуттун байдаалдарынга чурттап турган. Ында ижер сугнуң чедишпес чоруу кижилерни болгаш малды недергей берге байдаалдарга тавырыштырып турар. Суг чедишпезиниң уржуунда хей дужуут болгаш мал ажылының продукциязы улуг чидиргге тавырышкан. КНО-нуң медээлерин ёзугаар алырга, 1985 чылдың апрельге чедир Африканың 21 чурттуңга аш-чем чедишпейн келгей.

Африканың тавырымчалыг районнарынче он үеге чедир хей миллион кижи сыңмаралжып кешкен чорук курлавырлары кошкан районнарга немелде берге-дээшкиннерин тавырыштырган дээн, КНО-нуң чиңгине секретарының илеткелинде айытхан. Амгы үеде Африканың ыңдыг районнарында 30 миллион хире кижи аш-чуттун кемчыгап турар, а кешкеннериң сеңы— 10 миллион асхан.

Ур үеде үргүлчүлээн амгы кандаашкын — бистиң чүс чылывыстың дургузунда эң не шыңгыы халап болуп турар деп илеткелде демдеглээн. Моон мурнунда кандаашкынга тавержып корбээн эзимнерлиг районнарже амгы кандаашкын база нөптерээн, агаар-бойдус талазы-биле эртемденнериң санап турарын ёзугар алырга, бо кандаашкын бүгү Африканың хемчээлинге калбарган.

ВЕНА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫНДА

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти бот-боттарының аразынга кызыраарының дугөйында чугаалажыышкыннарның 36-гы үе-чадазының доозулганының түңнелин эки деп-дээ, сорук киирикчи-дээ деп адап болбазын ССРЭ-ниң делегациязының удуртукчузу В. В. Михайлов пленерлыг хуралга чүве чугаалаваш, медеглээн. Социалистиг чурттарның боблок кежээ чедир чылдың февраль 14-тө киирген саналдарынга үндезилеттинген боттуг арганар ажыктыммайн барган.

Чугаалажыышкыннарның бүгү үелериниң дургузунда барыын чүктүң киржикчилери боттарының шаандакы-ла эргн болгаш боттуг эвес туруштерын чүгле нинтизи-биле кеп-кеп турганнар дээп, совет төлээлекчи чугаалаан. АКШ болгаш НАТО-да ооң эвилелчилери шериг-биле удур турку чоруктуң деңнелин боттоттарының аразынга кудулаадыр талазы-биле кандыг-дээ дээштиг чүүлдү кылырын күзевейн турары улам-на тодаргайы-биле билдинип турар.

АДР-НИҢ ЧАЗАА УДУРЛАНГАН

КАБУЛ. (СЭТА). БАХТАР агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, АДР-ниң дашты-кы херектер министерствозунга пакистан кызыгаар шеригпериниң боо-чепсектиг өөчүк-чеңгээлиг халдаашкынчарының үргүлчүлээл туреры-биле холбаштыр Пакистанның херектеринге тур бүзүреттирген кижиге удураажышкынны кылеткеен.

Кендагар можуда Спинбурдек дээр чурттакчылыг черин пакистан девискээрден июль 3-те артиллериз болгаш ракета-биле ийи удаа бооланаан ында айытхан. Оон дараазында түн Кендагар можунуң Пакистан-биле кызыгаарлажып турар районнарын артиллериялар-биле үргүлчүлелдиг үе шилтиде бооланынның үезинде 300 ажыг снарядтарны аткан болгаш тайбың афганы чурттакчылар оларга тевереловкан. Олардан өлгеннер болгаш бадыттанган кижилер бар.

АДР-ниң чазаа пакистан чепсектиг күштериниң агрессиг үүлгедикшинниерин шилтирини-биле буруу шапкаа болгаш ол девискээрде дүшкүүрээр чорукту күштелдирип турар чепсектиг өөчүк-чеңгээлерни доп-дораан сокладырын негээн.

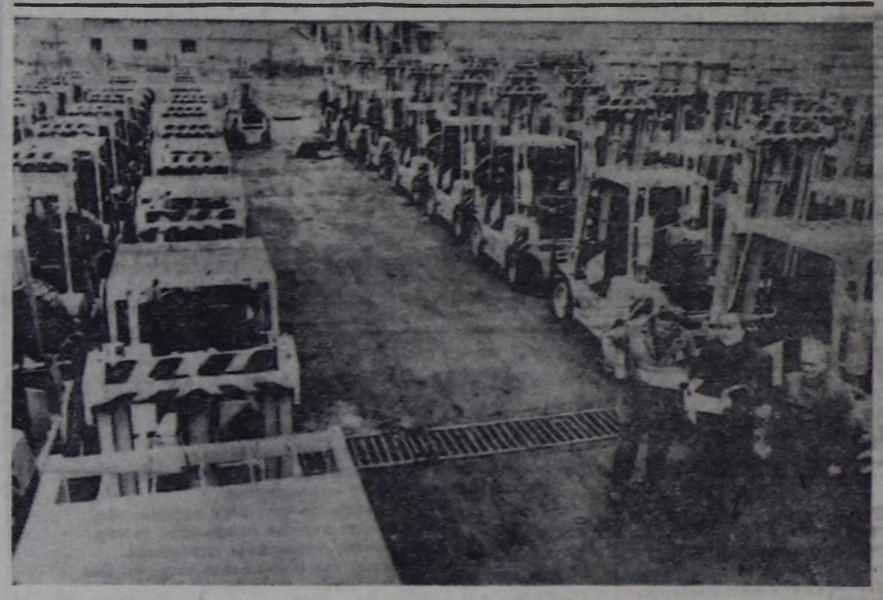

БОЛГАРИЯ. Совет Эвилелиниң техниктиг дузалаамчызы-биле Плевдивте туткан машина кылыр комбинат — ЭДЧ шүүгүмү-биле мотокарлар кылырының талазы-биле эң улуг будүрүлге черн бооп турар. Ында 15 тонна чедир чүүлтү чөдүрүп шидаар ков эмзы ажылдар кылыр транспорттуң чүдүрүлге машиналарын кылып үндүрүп турар. Комбинаттың коллективин эмзы-бүрү будүрүлгелериниң негелделеринге болгаш онзагай байдалынга таарыштыр мотокарларның чаа-чаа хевирлерин тургузар дээш ажылдап турар. 200—230 ажыт күүтүг дизель шинчедикчилерлиг 20-ден 40 тонна чедир чүүк чөдүрүп аргалыг машиналарны кылып үндүрер деп турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниче чорударыбиле кылган мотокарларның үзлчеглиг белгүү.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

АРГЫЖЫЛГА КӨВҮРҮҮ

Шеликтиг, чалгыглыг, калбак аам чүге-дээ торулбайн орууна таварышкан-на чүвени аягаш, бодунуң үзүн орууп уламчылап чыдар. Ол бистиң Тывавыстың база бир онзагай темнеринең бирээзи — Ак. Оны кежир туткан көвүруг-биве чон аргыжып турары ап-ырнүүр.

—Сүт-Хөл районга «Алдан-Маадырэ» колхоз чаа-ла организастаттынып, бут кырынга туруп орган. Чаа бажыңнар, албан черлерн үүнден үүнче немежип, чаа тудуглар туттунуп, сайзырап эгелээн. Мал ажыл-агыйлыг чаа тургустунган колхозтуң Мамчуректинг, Актың ол-бо талаларында чайлагларында, кыштагларында малчыннары-биле аргыжарынга орун-чирии берге-дээ тургулаан. Малчыннарның ажылдап, чурттап турар черлериниче оруктарны ол үеде изээл эгелээн.

Ынчаар Алдан-Маадырга ат-сураа алгаан ураң-шевер, ус-дарган Баяуу Кижээевич Монгуш деп кижи турган. Оон кылбас-ла чүвези чок. Херээжен улустуң «Кастаага эдилелдери, ээлгүм херекселдери болгаш ескө-дээ нарын чүүлдерни ол кылып биянр турган.

Чаа тургустунган колхозтуң кежигүннериниң хуралынга Акты кежир көвүруг тударын чон самаалдаан. Аңаа ажылдаар тудугжулар болгаш ынаштар бир демниг ажылдап үнер деп дуглурушкан. Көвүруг тудар дээш күзелдиг кижилерниң саны үжен кижи чеде берген. Оон бригадирине Баяуу Кижээевич Монгушту томуйлаан.

Март — частың башкы айында болза, соогу деңдии. Хемниң үнүндан соок чывар үруп каап турар мындыг. Тудугжулар чурттаар кылдыр белеткеп каан бажыңчыштарга

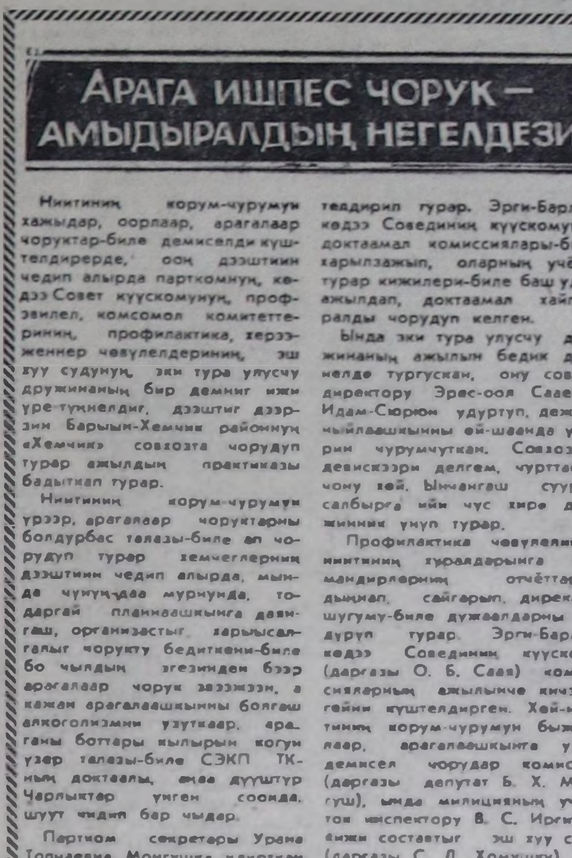

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Никитиниң корум-чурумун хажыдар, оорлаар, арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирерде, оон дээштиин чедип алырда парткомнуң, кедээ Совет күүскомунуң, профэвилел, комсомол комитеттериниң, профилактика, херээженнер чевүлелдериниң, эш хуу судунуң, эки тура үлүсчү дружиналың бир демниг ижи үре-түңнелдиг, дээштиг дээрзин Барыын-Хемниң районнуң «Хемчиктиң» совхозта чорудуп турар ажылдың практиказы бадыткап турар.

Никитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктарны болдурбас талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглериниң дээштиин чедип алырда, мында чүүң-дээ мурнунда, тодаргай планнаашкынга даянгаш, организастыг харылсаалгалыг чоруктуң бедиктени-биле бо чылдың эгезинден бээр арагалаар чорук заазжээн, а кажан арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар, араганы боттары кылырын когуузер талазы-биле СЭКП ТКның докладазы, аңаа дүүштүр Чарлыктар үнген соонда, шуут чидип бар чыдар.

Партиом секретары Урана Топчаевна Монгушка удуртукан 9 кижи составтыг профилактика чевүлели эки ажылдап турар .Оон составында будурулгенің мурнакчылары, депутаттар. Оон составында будурулчулар, херээжен активчилер кирип, план ёзугаар ажылдап, кошкан сагыпге-чурумнуг ог-бүлеләрже кичээнгейни күштелдирип турар. Эрги-Барлык кедээ Советиниң күүскомунуң докгаамал комиссиялары-биле харылзажып, оларның үчётта турар кижилери-биле баш удуражылдап, докгаамал хайгаралды чорудуп келген.

Ында эки тура үлүсчү дружинаның ажылын бедик деңнелде тургускан, ону совхоз директору Эрес-оол Сааевич Идам-Сюрюн удуртуп, дежурныйлаашкынны ой-шаанда үнерин чурумчуткан. Совхозтуң девискээри делгем, чурттакчы чону хей. Ынчангаш суурга, салбырга ийи чүс хире дружинник үнүп турар.

Профилактика чевүлелинге, нинтиниң хуралдарынга командирлериниң отчёттарын дыңнап, сайгарып, директция шугуму-биле дужаалдарны үндүрүп турар. Эрги-Барлык кедээ Советиниң күүскому (даргазы О. Б. Саая) комиссияларның ажылынче кичээнгейни күштелдирген. Хей-нинтиниң корум-чурумун быжыглаар, арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия (даргазы депутат Б. Х. Монгуш), ында милицияның участковый инспектору В. С. Иргит, 5 кижи составтыг эш хуу суд (даргазы С. Д. Хомушку), чазы четпээннер оргузунга ажыл чорудар 7 кижи составтыг комиссия (даргазы депутат Л. Хомушку) кем-херек үүлгедир. оорлаар, хулгайнаар чоруктарга удур демиселди күштелдирген. Кылыр ажылдарның планын күүсседир харыысалгалыг кижилерниң деңзызын

ДЕМНИГ БОЛУРГА—ДЭЭШТИГ

бижээш ханада аскан. Оон күүселдезин, түңнелин, кым кошкак ажылдаанын база деңделеп турар. Чижээ, бо чылын январьдан эгелээш янзы бүрү 24 херектерни көргеп. Оон анализин кылырга, арагалаашкынның түңнели-биле болгулаан болур. Чурум үрээн 8 авереникчилерниң херээн сайгарган, ону көөрде оларның ада-иелерин, башкыларын чалап олурушкан. Ындыг-дээ болза эрткен 1984 чылдың ов-ла үезин-биле деңнээрге чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чорук ийи катап кызырылган. Профилактика чевүлелин агитквартираларга, херээженнер чевүлелинге даянып, ажылдап турар. Школаның база совхозтуң комсомол комитеттери каттышкан хуралдарны эрттирип, солун утка-шынарлыг тематиктиг кежээлерни организастап, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны план ёзугаар эрттирип турар. Район төвүнден юристерни, эмчилерни чалап, «Араганың хоразының дугайында», «Өг-бүле бюджеди деп чүл ол?», «Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң боттанышкынын», «Уруглар кижизидилгезинге ада-иелерниң ролю», «Кадыкшыл» деэн ышкаш темаларга лекция, беседаларны организастап келген.

Партия болгаш чазактың докгаал, чарлыктарынга дүүштүр кескү агитацияны, чарлыктардан үшта бижидилгени, зана солун парлалгазын, «Чаңнык», «Крокодил» плакаттарны хей чон чыглыр черлерде аскылаан.

Кижилерниң ыламгыя аныяктарның культуруг дыштанылгазын эки организастаары дээш бот-тывынгыр уран чүүлдүң ажылын экижидип, кино көргүзүглерин база янзы бүрү кежээлерни эрттиреринң күштелдирген. Аныяктарны күш-ажылче хаара тудар ажылче кичээнгейни салганы кончуг шын. «Мал ажылы — аныяктарның херээ» деп темага кежээни, комсомолдуң XIX область конференциязының делегаттары-биле ужуражылгаларны организастаан.

Парткомнуң, кедээ Совет, профэвилел, комсомол комитеттери, совхозтуң администрациязы эки ажылдыг друженниктерни демдеглеп, материалдыг болгаш моральдыг детпимчеңни көргүзүп турары — ниити херекке, ажылды бедик деңнелге тургузарынга идигаар болуп турар.

Суурда 13 агитквартира дамчыштыр ажылды чорудуп, хол-биле даараан, аргаан кылыглар база аш-чем делгелгелерни организастап, өмзы бүрү темаларга, ылаңгыя не херээженнер ортузунга ажыктыг лекция, беседаларны башкылар, эмчилер, специалистер, депутаттар активтиң дузазы-биле чорудуп турар.

Кандыг-бир чугула хемчеглерни боттандырып күүседирде, ылаңгыя арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар дугайында демиселди күштелдирерин ында партком, совхоз директциязы, кедээ Совет, хей-нинти организацияларының демниг ажылды чорудуп турарын чогумчалыг.

Д. ЕНДАН.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

⊙ СТОКГОЛЬМ. Ажыл чок чорукту ажыдып эртер талазыбиле дем каттыштырган дээштат хемчеглерни алыры эргежок чугула апарган деп, профэвилелдериниң холбашкылыгыла төвүүн медеглелиде айытхан.

⊙ ГАВАНА. Дуартенең чонга ажээртен буураан ёзу-чурумунга удур идепкейлиг дөйынчы чорудулгаларны Сальвадорнуң партизаннары үргүлчүлеп турар. Ол чурттуң патриоттарының «Фарабундо Марти» радиостанциязының дыңнадыын ёзугаар алырга, чүгле сеелгү ийи хонукта безин чалча чазактың 25 солдаттарын болгаш офицерлерин партизаннар чыскаалдан үндүрген.

Тьерра-Бланка суурнуң (Усулутан департамент) районунга кадыг-дошкун тулчуушкуннар болган. Дайзынның он ажыг солдаттарын патриоттар узуткаан болгаш хей боочепсекти, дөйынчы техниканы хунаап алган. Ол боо-чепсекти АКШ-ка болгаш Израильге будурген болган.

⊙ БАМАКО. Малиниң национал хуралының удуртуазгазының чаа составын тоойлу үндүрер орган — онза сессиэ соңгаан. Национал хуралдың даргазынга Сидики Диарра соңгуттурган. Малиниң президентизи кылдыр Миссу Траорени байырлалдың ёзулалынга ол тускай чарлаан. Бо чылдың июнь 9-та болган бүгү-ниити соңгуулдарның үезинде күрүне баштыңынга М. Траоре соңгуткан турган.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Кампучияның кызыгаарының чанында Таиландының девискээринде турар кызыл контрреволюстуг идегеттерниң базаларының бирээзинге АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң өнчүк-чеңгээлиг аян-чоруу чүгле Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрээт байдалды улам-на күштелдирер сорулгалыг болганын «Куан дой нян зань» солунуң тайылбыр үүлүнде чугаалап турар.

Дж. Шульцтуң Бангкоктуң эрге-чагыргалары-биле чугаалажыышкыннарының үтказы, Индий-Кыдаттың үш чүртүнүң тайбың политиказын хол-мегечи нүүлдээшкини, «кампучия ёзугаар айтырыг» дээр шүүгээзинниң шиитпирээзинче угланган «инициативаларның» алгаайбээзини Мурнуу-Чөөн Азияның чамдык чүрттарын Вьетнам, Лаос болгаш Кампучия-биле месилдежиринче ыдалаарынче онзагай байдалынга таарыштыр мотокарларның чаа-чаа хевирлерин тургузар дээш ажылдап турар. 200—230 ажыт күүтүг дизель шинчедикчилерлиг 20-ден 40 тонна чедир чүүк чөдүрүп аргалыг машиналарны кылып үндүрер деп турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниче чорударыбиле кылган мотокарларның үзлчеглиг белгүү.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ӨЛҮМНҮГ СОГУУШКУН

ГАВАНА. (СЭТА). Национал хостолганың Фарабундо Марти аттыг Национал фронтузунуң (НХФ) отрядтарының улам күштелген дайынчы хөделиишкиннерине сальвадор ёзу-чурумнуң шериниң удур турган чоруктарын Сальвадорнуң камгалал болгаш күрүненин айыыл чок чоруунуң министри Карлос Видес Касанова минип чугаалаан. Тура халышкан чон-биле тулчуушкуннарга ёзу-чурумнуң шериглериниң хей чидиргинг бооп турарын сальвадор аг-шеригниң баштыңы дорту-биле чугаалааны Сан-Сальвадордан кээп турар дыңнадыглардан биилинип турар. Министрниң хереченнээнинге калбарган.

«АРТЕКТИҢ» ЧАЛЫЫЛАРЫ

«Артектиң» үндезилеттинип тургустунганыңдан бээр алдан чыл эрткен. 1925 чылдың чайынында Крымның мурнуу делай эриинге Совет Эвилелиинге эң-не баштайгы санаторий пионер лагерьлери ажыттынгаш, баштайгы дыштанныкчылар — 80 бичии уругларны хүлээп алган. Бөгүн В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер лагери—он лагерьлерден тургустунган онзагай хоорайжыгаш апарган. Ол Кара далайның эриин дургаар сес километр шөйлүп чоруткан болгаш ооң девискээри 300 гектар боол турар. Кавсчараш чуртталга бажыңнарым кипарис ыяштарның аллеялары, оливкалыг арга-ыяштар, дендии улуг пештер, Африканың сеткөйлары хүрээлеп алган турар. Чылдың-на анда 80 муң хире пионерлер дыштанып, өөренип турар. Лагерьде Пионерлер ордузу, иниити билиг школазы, стадионнар, бассейннер, делгелгелер, музейлер бар, онза хевирлиг космос теплүг, флотилиялыг-даа. Библиотекада чыгдынган номнар-даа байлак. Хөй санныг бөлүмнер болгаш секциялар ажыттынган. Фотариязы болгаш солярийзы база бар...

Кара далай эриинде кадыкшыдылга черинге турганының үезинде артекчилер Крымның революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдары-биле танышаа; даглыг черлерже, далай кыдыынче солуун походтарны кылыр; ол чартык ортулуктуң онзагай черлери — эң байлак үнүштери болгаш дириг амытаннары-биле танышар. Парктарга, оранжереяларга ажылдаар, шүлүктерни болгаш тоожулал чогаалдарын бижип, чурук-даа чуруп турарлар.

Кара далай кыдыынга чүгле бистиң Тәрээн чуртувустуң бүгү-ле булуңнарындан эвес, харын база 70 ажыг чурттуң пионер база аныяктарның депшилгелиг организацияларының төлээлекчилери база чыглып кээп турарлар.

Сураглыг кижилер—бүдүүлге мурнакчылары, чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар, эртемденнер, артистер, космонавтылар, спортчулар артекчилерге аалдап чедип келирге, оларның-биле солуун ужуражыышкыннарны база кылып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: «Артек» — найырал хоорайы. Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдандаа дыка хөй националдарның уруглары ында кээп дыштанып турарлар: Калач хоорайдан барган чедиги классчы Оксана Котлярова Киргизияда Аргалы суур чурттуг Айгуль Уметалиева-биле танышып алган.

О. ИВАНОВ-биле
Б. КАВАШКИННИҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

«ААЛЫМ БИЛЕ ЧУРТУМ БОЛГАН»

— Сээн чүге өөренип чедип турарың биялдингир-дир — деп, чугаалаткаңымның чаңгызын өске кижиниң аксыдан үнген ышкаш кылдыр дыңмадым. Бир билиримге, школада чедип келген Часкалмааны дилеп мөңгө-ле баштайгы санаторий пионер лагери—он лагерьлерден тургустунган онзагай хоорайжыгаш апарган. Ол Кара далайның эриин дургаар сес километр шөйлүп чоруткан болгаш ооң девискээри 300 гектар боол турар. Кавсчараш чуртталга бажыңнарым кипарис ыяштарның аллеялары, оливкалыг арга-ыяштар, дендии улуг пештер, Африканың сеткөйлары хүрээлеп алган турар. Чылдың-на анда 80 муң хире пионерлер дыштанып, өөренип турар. Лагерьде Пионерлер ордузу, иниити билиг школазы, стадионнар, бассейннер, делгелгелер, музейлер бар, онза хевирлиг космос теплүг, флотилиялыг-даа. Библиотекада чыгдынган номнар-даа байлак. Хөй санныг бөлүмнер болгаш секциялар ажыттынган. Фотариязы болгаш солярийзы база бар...

Кара далай кыдыынга чүгле бистиң Тәрээн чуртувустуң бүгү-ле булуңнарындан эвес, харын база 70 ажыг чурттуң пионер база аныяктарның депшилгелиг организацияларының төлээлекчилери база чыглып кээп турарлар.

Сураглыг кижилер—бүдүүлге мурнакчылары, чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар, эртемденнер, артистер, космонавтылар, спортчулар артекчилерге аалдап чедип келирге, оларның-биле солуун ужуражыышкыннарны база кылып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: «Артек» — найырал хоорайы. Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдандаа дыка хөй националдарның уруглары ында кээп дыштанып турарлар: Калач хоорайдан барган чедиги классчы Оксана Котлярова Киргизияда Аргалы суур чурттуг Айгуль Уметалиева-биле танышып алган.

О. ИВАНОВ-биле
Б. КАВАШКИННИҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ТРАКТОРИСТЕН БАШКЫ ЧЕДИР

Чедериин ховуларында ажадаын бизи дегбээн чер барыкла чок. Кур болгаш курукка черлерни шингээдип ап турар үеде ажаа хоочун-даа, аныяк-даа трактористер хөйну кылган. Үүш-дүжүт элбек болур черге ажылдаарга солун-даа, харыысалгалыг, берге-даа. Боду хуузунда тракторист болуру база харыысалгалыг, көрүзүүт-түнелдиг берге ажыл.

Кызылдың механизация училищезин чаа-ла дооскан, комсомолчу путёвка-биле келген оолга — Боттуг-оол Ондарга, бир тракторну хүлээдип берип каан. Оол түү-даа болза тракторнуң ниити тургузуун элээп өөренген болганда ону шинчип, ол-бо талаларын көргүлээш, ховүже өөрү-биле үнеш, улут дуржулгалыг трактористерниң удуртулгазы-биле ажылдап киришкен. Кадар сигеннир, элезинделчек хөрзүнүүт ховуларны андаарга солун-даа, шыланчыг берге-даа. План база амыр эвес. Тараа тарыыр чер андаарары дээрге амыдыралдың ачылыг ажылы. Ооң андарган черниге алдын сарыг кызыл-тастар удавас үнүп кээрин бодап кээрге, дүне безин үйгу келбес. Шынаа-ла дүне безин ажылдаар ээлчег келир. Арыы, баш-даа довурак-доозун болур, холдан эгелээш идик-хептээ кара үс апаар. Аныяк оол анаа алыспайн, дурт-сыны улам хөндүрлүп, арын-шырайы улам аянныг апаар. Күш-ажыл кижиин дядыктырып, сагыш-сеткиин амыдыралче улам чоокшуладыр деп чүве ол. Ынчан аныяк тракторист Боттуг-оол Ондарны «Тиилелге» совхозтуң баштаар чери мактап-даа турган.

1961 чылда чайын Боттуг-оол Ондар шөлээ үезинде Сут-Хөлге чеде берген. Ак-Даш сес чыл школазының директору: — Сен дээрге Бора-Тайга ортумак школазын эки дооскан-даа, Кызылдың механизация училищезин-даа чедишкинниг дооскан кижи болгай сен, бистиң школада башкылар чедишпес бергедеп тур бис. Кызылга-даа өөренип турган, орус дылды эки билип алкан боор сен. Ажылдап көрем дээш.

Боттуг-оол Савчытович Ондар Ак-Даш сес чыл школазынга орус дыл башкылай берген. Кажан-даа башкы болур деп бодавайн чораан кижи көдээ школага орус дыл башкылай бээрге, бергези-даа кончуг, билдинмес чүүлдер ушчок хөй болгаш кижи шыдажыр аргажок кыынып кээр. Ол аразында Чедериң ховулары каракка көстүп, тракторматшиналарның даваш-шимээни кулакка дыныалганзыг кыыны бээр.

Ынчалза-даа кады ажылдап турары башкыларның дузазы-биле ажылдың уг-шинии чоорту билип, өөренikчилер-биле кончаар ажылдаарының нарын аргаларының ужуктарын танып билип эгелээн.

Башкы ажылынга үргүлүү-ле өөренikчилер-биле кады ажылдар, ооң-биле чергелештир бодуүн эртем-билиин доктаамал бедидип чоруур, могагшылар билбес кижи херек ажыл-дыр, а ийи талазында өөренikчи бүрүзүүнүң онзагай ажыы-чанын ылгап билип алыры чугула болгаш оларны сонуургадыр ужурлуг ажылдыр деп билген. Ынчаар кезек ажылдаш. 1963 чылда Боттуг-оол Ондар Кызылдың педагогика институдунга кирип алган. Ол анаа өөренирингө сонуургалдын, салымнын көргүскен. Бедиткен степеидиин доктаамал ап турган. 1967 чылдың ноябрь 5-те Октябрьның Улуг революциязының 50 чыл оюн таварыштыр тергиин эки өөредиглиг 3 кижиге, тускай чөпшээрел-биле, эрте экзаменнер туткаш, институтту доозар арганы берген.

Боттуг-оол Савчытовичиин ёзулуг башкы ажылы 1967 чылда Эрзин районнуң Нарын ортумак школазынга эгелээн. Ол школага он чыл иштинде физика-математика башкылаышаан, хөй-иниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ооң дараазында 1977 чылда ол-ла районнуң Бай-Даг ортумак школазынга баргаш, амга чедир ажылдап турар. Ол бодунуң башкылаан турары физика болгаш математика талазы-биле бижиг биилгии өөренikчилерге бээри дээш хөйну номчуп, амыдыралдан өөренип, амыр соксаал чогу-биле ажылдавышаан. Чон ортузунга лекция, пропаганда ажылдарын чорударынга ол каяа-даа чорааш идепкейлиин-биле киржип келген болгаш киржип турар.

Школа реформазын, партиниың үн бүрүде чорудун турар ажыл-херээн амыдыралга бот-тандырары дээш чурттакчы чонтуң ортузунга тайылбыр ажылдарынга доктаамал киржип турар.

Боттуг-оол Савчытович ооң хөй-хөй өөренikчилери ортумак эртемни чедип алдын дээш билиин болгаш арга-күжүн берип келген. Бодунуң өөредип чорааны өөренikчилери — аныяк башкылар-биле школада кады ажылдап турар. Оларга арга-сүмезин берип, кандыгдаа ажылга дузазын көргүзүп чоруур. Андрэйн Лойгу, Жанна Ламажап, Валентина Дандаа шыпаа-ла башкыны-биле кады, өөренип турган школазында ажылдап, чон ортузунга хөйниин ажылдарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Боттуг-оол Савчытовичиин кадайы Севил Доржуевна база дуржулгалыг башкы, ол школада он чыл иштинде өөредилге эргелекчилеп турар. Олар кайызы-даа боттарынга болгаш өөренikчилерине шыпгыы негелделиг, кижилер дээш сагыш човаангыр, кичээнгейлиг улус. Ынчангаш чон ортузунда хүндүлүг кижилериниң бирээзи.

1968 чылдан эгелээш Б. С. Ондар комсомолчу-аныяктар ортузунда политболгумнуң доктаамал удуртукчузу. Аныяктарны коммуинистиг ёзугга кижизидип, чонның херээнге шынчы болзуннар дээш бүгүле билиг-мергежилиин ол бараалгадып чоруур.

К. КУУЛАР,
башкы.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮҮР ТУРГУЗАР

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёв бодунуң илеткелиинде «Чурттуң келир үезинге кончуг улуг үжүр-дузалыг школа реформазын эгелээн бис. Салдынган соруулгаларны ёзу барымдаалаашкынбиле эвес, харын утка-шынарлыг кылдыр көрбүүвээн, өзүп орар салгалдарның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң шынарын бедидери, оларны ниитилеге ажыктыг күш-ажылга белетиргээрин үндезинибиле экижидери чугула»—дээн.

Бай-Тайга районнуң Бай-Тал ортумак школазынга өөренikчилерниң бүдүрүлге бригадазын 1978 чылда организастап тургускан. Оон бээр ээзээ эвес ажылдар кылдынган. «Бай-Тал» совхоз школа-биле бижиг харылзааны тургузуп, өөренikчилерниң бүдүрүлге бригадазын тургузарынга боттуг дузаны көргүзүп келген. Картофель тарыыр 10 гектар, янзы-бүрү ногаваларга 5 гектар черни тускайлап берген. Ооң-биле кады 20 гектар ажыг сиген шөлүн ажаа бижыглаан. Ол ышкаш 4 вал ишти чурттаар ийи бажыңнарны, чүнар-бажыңны тудуп берген. Трактор, машина-техника-биле чогуур ойунде хандырып келген.

Бо өөренikчилерниң бүдүрүлге бригадазын үндезилеп тургузарынга, ооң ажылын сайзыредырынга хоочун башкы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниин эдилекчизи Тойлу Сюрюнович Салчак хөйну кыланган. Ол башкының удуртулгазы-биле өөренikчилер бодуүн спорт шөлүн, бассейнни кылып алган турган. Өөренikчилерниң уран чүүл бөлүүмү база доктаамал ажылдап, хостуг үезинде чоок черлерже үжүшкүм кылып, концерт көргүзер.

Бай-Тал ортумак школазының өөренikчилерниң бүдүрүлге бригадазының ынчангы ажылын эки деп үнелээш, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерстволарындан дипломнар-биле шаңнагылаан-даа.

Өөренikчилерниң профессиязынга белетиргээрин үндезилеп, ооң ажылын сайзыредырынга хоочун башкы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниин эдилекчизи Тойлу Сюрюнович Салчак кө

Найысылалдың төп кезинде «Өөнүк» аттыг ном магазинин кызылчылар-даа болгаш районнардан келген күжүлер-даа эки билир. Чечен чогаал, өөредилге номнары, политиктиг литература дээш кандыг-даа номнар ында бар. Күжүлериң сонуургааны азы ажылынга ажыглаар номнарны шилип алырынга садыгжылар садып алыкчыларга дуза чедирип турар.

Ниитилел политиктиг литература киледиинде эвилең-эвилек садыгжы Анна Хандымаевна кады ажылдап турар эш-өөрү, садып алыкчылар даа түндүлээр. Садыгжы Анна Маадыевна бо магазинде 20 ажыг чыл ажылдаан. Ук килединиң коллективи социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Киледис эргелекчизи Галина Лобастова, садыгжы Галина Баркова оларның ажылынга дуржулгазы байлак.

Ном садының коллективи бо чылдың беш айларында 205,6 муң рубльдиң ном продукциязын сайгарган, планның 108,7 хуу күүсеткен. Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкинниг хоочун садыгжы Елена Андреевна Кимаеваның киирген улуг-хуузу эвээш эвес.

М. ТУЛУШ.

ЧУРУКТА: «Өөнүк» аттыг ном садында ниитилел-политиктиг литература киледизиниң садыгжылары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Арыг ортузу оймакта аян кижир шиметтинген черде — Чыраа-Бажы ортумак школазының өөредилге-будурулге бригадазы. Ажаа чоокта чаа районнуң ортумак школаларының өөрениктилериниң аразында көдээ ажыл-агый мергежилдериниң талазы-биле слёт-конкурс болуп эрткен. Тус-тус школаларның командалары ылгавыр эмблемаларлыг, формаларлыг. Командаларның капитаннары конкурска белеңнин рапорттаан соонда, районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының начальныгы Ч. Х. Чүлдүм слёт-конкурстуң киржикчилеринге байыр чедиргеш, чедиишкиннерин күүседи. Слёт-конкурстуң түгүн эрткен чылдагы чемпион — Бажың-Алаак ортумак школазының командазы кедүргеп.

Маргылдааның түңнелинде чемпионнар илерээн. Чер ажыдарарынга Монгалбии Монгуш, хову-суттаг ажылдарынга Рада Монгуш, электрилиг саалдага оолдардан Эдиң Сат, уругладан Катя Монгуш олар тиилээн. Оон ажыгда могаажылардан Чойган Донгак, мал ажылының талазы-биле Айлаң Сава олар тергиидээн.

Ниити команда айгы-биле бирги черни Чадааның № 1 ортумак школазы алган болгаш чемпион атты чаалап алган. Ийиги черде — Чыраа-Бажы ортумак школазы, үшкүзүнде — Хөндергей ортумак школазы. Слёт-конкурстуң хагдыныышкынынга 32 могенин түрежи болган.

М. ОСУР-ООЛ.

Чаан-Хөмчик район.

Бистиң училищеэвис бо чылын 25 карлаар. Тываның культура хөгжүлдезинге ынче чергези-биле үлүүн киирип турар Кызылдың уран чүүл училищезиниң дугайында номчукчуларга таныштырыгы дег чүүлдер бар. Училищениң төөгүзү, оон баштайгы башкылары, сургуулдары болгаш Кызылга көөп биске дузалажып турар кураторлар дугайы дээш еске-даа айтырыглар черле солун. Новосибирск консерваториязының башкылары 22 чыл дургузунда бистиң училищеге кураторлап келгеннер. Методиктиг дузаны көргүзүп, конференцияларывыда эрттиришкеннер.

Кызылдың уран чүүл училищезинде күүнге экзаменнери доозулган. Пианистер, баянистер, хөйүүн ырының дирижёрлары, библиотекарьлар, черчение, чурулга башкылары, клуб ажылдакчылары — шупту 43 кижи тускай комиссияга экзаменнерни дужаган. Комиссияның даргазы — Красноярскиниң уран чүүлдер институдунуң ректору Г. А. Белоусов.

Баштайгы экзаменнер СЭКП төөгүзү, обществоведение, философия эртемнериниң үндезиннеринге болгулаан. Сургуулдарның өөренип эрткен айтырыглары өөзүл-бүрүү, оларның дугайында сургуулдар харыларынга чугаалап турганнар. Эртемни эки билирин, черле ниити билиглер талазыбиле чедиишкиннинниң фортепиано салбырының доозукчулары Ирина Горелова, Нина Кириенко, теоретика салбырындан Анна Колодкина олар көргүскеннер. Елена Синицова (уянстуң хөгжүм херекселдериниң салбыры) база Саяна Сундуй (библиотека салбыры) олар тодаргай болгаш ханы харыларны бергеннер.

Теоретика салбырының сургуулу Олег Иргит философия талазы-биле тодаргай харылаан. Ол алды чыл мурнунда ырак Мөңгүн-Тайгадан музыкага өөренири-биле чедип келген. Баштай белеткелдиң ийи курузун дооскан. Музыканы эге билиглерден эгелеп өөренген. Оон соонда үк салбырга дөрт чыл дургузунда долуулаан.

Сургуулдар боттарының харыларында СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң ол ышкаш эртем-техниктиг депшилгени дургедедир дугайында ТК-га чөвүлел хүралдың материалдарын база чугаалап турганнар.

Культура фронтузунуң аныяк специалистери «Идеология талазы-биле эртемнерге күүнге экзаменнерниге чамдык хөшээлгелерни база көргүскеннер. Ниитилел-политиктиг эртемнериң өзүлүг кижиниң төөрлеттикчиринге ачы-сагдарын хандыр бодаавайн баар, ынчангаш харылыг чиге эвес болгулаар. Амыдырал-биле харызаалыг болуурун база чедир билбейн баргылаары эвээ эвес.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң бо чылдагы 43 доозукчузу культура ажылдакчыларының одуруунче киргеп.

А. ПЛАТОНЫЧЕВА.

ЧОГААДЫКЧЫ ДУЗА

Сөөлгү үш чылда бистиң дузалакчыларывыс болгаш дагдыныкчыларывыс чоокта туругустунган дээди өөредилге чөп—Красноярскиниң уран чүүлдер училищезиниң башкылары болу бергеннер. Бо ыяка күүсеавның дургузунда олар биске ачы-дузазын көргүзүп четтингилеп. Күүнге экзаменнеринге олар сургуулдардан бедик негелделиниң көргүзүп турар. Сургуулдарның күүседикчи деңнелин эки-тел көруп, четпестерниң кылдаавайнорын сайгарып турганнар.

Эрткен чылын институттуң теоретика салбырының үшкү курсчулары биске кээп, музыка тускай эртемнериниң айыбиле болук лекцияларны номчаннар. Бо өөредилге чылында база институттуң үш доозукчузу чаазын училищеге база уран чүүл школазынга дузаны көргүскеннер. Хөгжүм херекселдериниң кафедрезе эргелекчизи улуг башкы (баян) Виктор Адамович Бразе болгаш аккордеон башкызы Игорь Александрович Гербер оларның куратор амылы черле эки болган. Эрткен чылын И. А. Гербер август конференциязынга бодунуң өөреникчизин экелгеш музыка школаларының башкыларынга концерт көргүскен.

Бо чазым аныяк күүседикчилериниң республика конкурузунга красноярскижилер чүгле жюриниң хүндүлүг кежигүнмери болбушаан, конкурс соонда боттары улуг концертти көргүскеннер. Оларның күүселдерин башкылар-даа, сургуулдар-даа онза сонуургаан. Бедик мергежилдиг күүседикчилериниң дурзулгазы сургуулдарга үлегерчижек болган. Ол-ла март айда аккордеонист И. А. Гербер улустуң хөгжүм херекселдериниң салбырынга класс шагынга концерт көргүскен.

Сургуулдар болгаш башкылар баянга болгаш фортепианого амгы үениң чогаадыкчы үстүнде эштериниң күүселдезимбиле дыңнаанны үттүндүрбес.

Бистиң чогаадыкчы харылаавыс уламчылап турар болгаш ол салбырның амылынга ачы-сагдарлыг болуп турар. Шак ындыг дуза еске-даа салбырларга көргүстүнер боор деп идеген турар бис.

В. СИБИРЦЕВА, уран чүүл училищезиниң башкызы.

ШЫЛГАЛДАЛАР ҮЕЗИНДЕ

АСТРАХАНЬДАН ЭЭП КЕЛГЕН

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы ортумак школазының болук өөреникчилери чайгы дыштанылгазының үезинде Астрахань областа четкеш келген. Олар аңаа күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринге турганнар. Володарски районнуң «Зеленгинский» совхозна томаттар өзүмнерин суггарып, дозураан хоюглап ажылдааннар.

Башкызы Т. Д. Билдиңмаевның удуртулгазы-биле өөреникчилер 120 гектар черге тараан томаттарның дозураан чымчадырынга идепкейлиг киришкеннер. Ол ажылдарга тоску классчылар Чечен Бүрбү, Салбак Ымбуу, Чечен Танова, Адыгжы Бадыжык, Саян Даюма болгаш өскелер-даа срес-кежээзин көргүзүп, совхозтуң удуртучуларынга мактатканнар.

Астрахань хоорайга каш удаа аалдап чедип, оон музейлерни өөреникчилер улуг сонуургал-биле көргеннер. Каспий далай чоогунда, делгем Волганың адакы агымнарында чечектелген амыдыралды сонуургап, школачылар чайгы дыштанылгазын камчаар эрттиргенин түскай демдеглел дептеринге киир бижип алганнар.

Күш-ажылга дадыкпан өөреникчилер төөгүн совхозу «Улуг-Хазыңы» өөлдериниң сиген белеткежин киирипкеннер.

К. ЧӨРЕБЕ.

ШКОЛА БЕЛЕТКЕЛИ

Ак-Туруг ортумак школазының чаа өөредилге чылынга белеткели шагда-ла эгелээн. Ук ажылдарны ажыл-агый эргелекчизи М. О. Чымба удуртуп турар. Септекчи бригадада он ажыг кижи быжыглаттынган. Олар школаның техниктиг ажылдакчылары-биле кады демниг ажылдап турар. Чугаа-лаашкын доозулган, дозулап турар. Малчыннар уругларын чурттаар интернатта септелгеш аалдан эгелээн. 1984 чылда школа, интернат бажыңнарынче чылыдылга шүгүмү кылган монтажниктер ажылды хоа дешты-биле кылганындан батарев домуп чарылган. Ол бригаданың монтажниктерин чаазарга-даа келбейн турар. Шак ындыг байдал дүвүренчиг.

Школаның немелде тудуунда ажыл шапкын чоруп турар. Бо тудугну дужаапкарга, чылыг суг келбейн баар болза, байдал берге-дир. Одалга системазын дүрген эде кылыры чугула.

С. САНЧЫ.

Улуг-Хем район.

ХУВААЖЫП АП

«Шамбалыг» совхозтуң эмнелге пунктузунда эмчи үш кыс ажылдап турар. Олар боттарының күлээлгезинге ак сеткиндиктер. Кылыр чүүлдер хей: аарыгларны болдурбазының баш удур темчегларын, ыяш уругларның, ие өскөөнүң кадыкшылы дээш сагыш салышкын, малчыннарже унүүшкүннер. Пункт эргелекчизи Мария Дава, фельдшер Евгения Селиң, эмчи сестразы Люся Монгуш ол бүгү аяпаан күлээлгелерни туваажып ап, чүткүдүг ажылдап турар.

Кадыкшылды быжыглаарының дугайында тайылбырны уругчу чорудун, хей-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар.

С. МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

16. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — А. Шолом-Алейхем. «Тевье-молочник». Телешин. 11.55 — 12.00— Медээлер.

• • •

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Документалдыг фильмнер. 15.20 — Уругларга фильм. «Васёк Трубачев болгаш оон эштери». 16.40 — «Возвращение». Док. фильм. (Вильнюс). 17.10 — Бүгүдеге —стадионга. 17.40—Экология талазы-биле хүн демдеглели. 18.00 —Кижи болгаш хоойлу. 18.30— Москваның башкыларының хөйүүн ырының күүсепдези. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— «Леопардка бөлөөм». Мультфильм. 19.10—«Ядролуг талапты чайладыр. Совет болгаш америк эртемденнериң беседазы. 20.15—Күүнениң академиктиг «Берёзка» хореография ансамбliniң оюну. 21.00— «Ve». 21.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Т. Синявскаяның консерваториядан Улуг залырга концерти. 23.00—«Трасса». Док. телефильм. 23.20—23.40— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дугуржулга чүден үнелиг». Док. телефильм. 8.45 —«Мишка на Севере». Уран-чечен фильм. 9.50—География. Силерниң чагааларыңарга харыылап тур бис. 10.20— «Дебют». Киевтен музыкалыг дамчыдылга. 10.50 — Шыдыраа школазы. 11.20 — Француз дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 11.50 — Сүгга лыжалаврының талазы-биле делегей маргылдаазы. Киевтен дамчыдылга. 12.20 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ» Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияларды. 14.15 — Чурукчулар дугайында. ССРЭ-ниң улустуң чурукчуу Э. Калныньш. 14.55 — «Кызыл дептер чүнү көргүскенил». 15.25 — Л. В. Бетховен. № 1 до мажор симфония. 15.55 — 16.00 Медээлер.

• • •

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — В. Орлов — «Алдын дагаа оглуу». «Бригантина» уруглар клубунуң ойнаакторлар шимизи. 18.45 — Док. фильм. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылны шалыпчы 27 декада». СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секрезары Ш. Д. Ооржак дамчыдылгага киржир. «Хамаагы камгалалы, — кижи бүрүзүнүң кежээ» Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Оңу шыдаар силер». 21.00 — «Ve». 21.30 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 1-ги серия. «Братья». 22.50 — «Стакан иштинге тыылган». Эртем-тайылбырлыг фильмниң көргүзүү. Кылымал изумруд болгаш александрит чылы. 11.50 — Сүгга лыжалаврының талазы-биле делегей маргылдаазы. Киевтен дамчыдылга. 12.20 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ» Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияларды. 14.15 — Чурукчулар дугайында. ССРЭ-ниң улустуң чурукчуу Э. Калныньш. 14.55 — «Кызыл дептер чүнү көргүскенил». 15.25 — Л. В. Бетховен. № 1 до мажор симфония. 15.55 — 16.00 Медээлер.

• • •

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — В. Орлов — «Алдын дагаа оглуу». «Бригантина» уруглар клубунуң ойнаакторлар шимизи. 18.45 — Док. фильм. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылны шалыпчы 27 декада». СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секрезары Ш. Д. Ооржак дамчыдылгага киржир. «Хамаагы камгалалы, — кижи бүрүзүнүң кежээ» Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

17. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—ЧССР-ниң уругларның эң чогаал коллективтериниң концерти. 9.35— «Аян чоруукчулар клуву». 10.35 —«Сильфида». Фильм-балет. 11.05—«И отзовётся». Документалдыг телефильм. (Киев). 11.35 — «Кады чоруурга төгүнү». Фильм-концерт. 12.00— 12.05 — Медээлер. 14.15—Чаа медээлер. 14.35—Документалдыг телефильмнер. 15.10 — Уругларга фильм. «Трубачевтүң отряды тулчуп турэ. 16.45 —«Хөглүг нотаалар». Ворошиловградтан дамчыдылга. 17.00 —«Иракты дургаар». Киноочерк. 17.15—«...Он алдыгаче-дир болгаш оон улуг». 18.00— Эртем болгаш амыдырал. Түркмен ССР-ниң Эртемнер академиязы. 18.30—Валерий Ковтун ойнаар (аккордеон). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Лирикти ыр». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 19.35 — Бо күннерниң почтазы. Телекөрүкчүлерниң чагааларын политиктиг тайгаварачы В. П. Бекетов тайылбырлаар. 20.05 — «Робин Гуд» (Англия) Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү 1-ги серия— «Робин Гуд и колдун». 21.00— «Ve». 21.35 — Документалдыг экран. 22.35 — В. Успенский— «Маадырлыг чорукка турас-маадыгэ». Симфония поэмазы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ыңдыг арга база бар». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү (Таллин). 8.40 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 1-ги серия — «Братья». 9.55— «Харыылаңар, горнистер». 10.25 — Драматургия болгаш театр. «А. Н. Островскийниң маадырлары». Бирги дамчыдылга. 11.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.00 — Р. Гамзатовтуң шүлүктерин ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Завадский номчуур. 12.25 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 13.30 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 14.00 —«Сергей Яковлевич Лемешев» Док. телефильм. 15.10— Парус спортунга делегейниң чемпионады. «Виндглайдер» классы. Таллинден дамчыдылга. 15.35 — 15.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыырамаңың» почтазындан. Бичии телекөрүкчүлерниң чогаалдарының домчулалы. 18.35—Уругларга фильм. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылны шалыпчы 27 декада». СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секрезары Ш. Д. Ооржак дамчыдылгага киржир. «Хамаагы камгалалы, — кижи бүрүзүнүң кежээ» Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Док. телефильм. 20.30 — «Музыкалыг киоск». 21.00 — «Ve». 21.35 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 2-ги серия—«Ополдары». 22.35 —23.35—«Александр Твардовский» Док. телефильм.

18. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Полоцкиниң «Стекловолокно» будурулге каттыжышкынының Культура ордузунуң улустуң ырларының хорунуң концерти (Белорус ССР). 9.15—«Билдингир-даа бол, эдептиг» 10.15— Уругларга фильм. «Ак кускуннар маңаа келбээнэ». 11.50— «Оркестр чок 30 минутта». Фильм-концерт. 12.30 — 12.25 — Медээлер.

• • •

14.15 — Медээлер. 14.55 — «Кижи болгаш бойдус». Док. телефильмнер. 15.10 — «Пушкиниҥ Одесса автограви». Одессадан дамчыдылга. 16.35 — Хөгжүг старттар. 16.20— «Кым харыылаарыл» Док. фильмнер (Таллин). 16.50 — А. Ананьев. Номчукчу-биле чугаа. 17.45 — «Чурук буруузүнде — хүн». 18.00 — «Шинтпирлиг угланыышкындаа». Мебель үлетпүрүнүң будурулгелеринде эртем-техниктиг депшилге болгаш продукциянын шымары дээш демисел. 18.30— Док. телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—Кадык болуксазынга. «Бичезинден эштир». 3-кү дамчыдылга. 19.15 — Делегей болгаш амыдыктар!. 19.50 — «Пьяные вишни». Улуг улуска мультфильм. 20.05 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Робин Гуд и колдун» (Англия). 2-ги серия. 21.00 — «Ve». 21.35 — «Ыры-85». 22.10 — Литература номчулгалары. Л. Мартынов — «Агаар фрегаттары». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.35— П. И. Чайковский. Виолончель биле оркестрге ре мажор рококо темазынга вариациялар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кады ажылдажыглар». Док. фильм. 8.35 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 2-ги серия —«Сыновья». 9.35 — Шевер холдар. 10.00 — Күүнениң Рязаньның орус улустуң хоруучуң концерти. 10.40 — Драматургия болгаш театр. А. Н. Островскийниң шилерини: маадырлары. 2-ги дамчыдылга. 11.35 — «Ереванның фонтаннары». Док. телефильмниң көргүзүү. 11.45 — Испан дыл. 12.16—Уругларга фильм. «Эрги шивээ». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 13.20 — Аваэзының школазы. 13.50 — «Дерево Джамаль». Бимшилерниг уран-чечен фильм. 15.20 — 15.25 — Медээлер.

• • •

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Ногаан поштуң сайбан будуу». Дағ-Алтайның национал театрының артистерниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.35 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың түп демдеглели». Хөө-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи өттүр совхозтуң ажыл-ишчилериниң оргуузунда социалистиг чарыштың организатор турарының дугайында совхозтуң партком секретары О. А. Одуманы чуве чугаалаар. «Күш-ажылчы алдар». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ритмика гимнастиказы. 20.45 — «Келир үениң профессиязы. Эртем тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ve». 21.35—23.10 — «Ты иногда вспоминай». Уран-чечен фильм.

19. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Метеор — 101-дир мен». Док. телефильм. 9.25 — Мультфильмнер. 9.55— «Н. Римский-Корсаковтуң бажыңында». Фильм-концерт. 10.35 — Уругларга фильм. 11.50—11.55 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл кижи бүрүзүнүң херээ». Док. фильмнер. 15.15 — «Дудук чаңгыланып тур». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.50 — «Орус чугаа». 16.20 — «Экранда Сибирь». Киножурнал. 16.30 — Улустуң аялгалары. 16.45 — «Латвия—мээң бажыңымэ. Док. фильм. 17.15 — Ямал-Ненец автономнуг округтуң аныяктарының «Ямал» ыры, танцының национал ансамбли ойнаар. 17.40 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.10 — Мультфильм. 18.30 — «Күш-ажылчы күн соонда». Док. телефильм (Бөкү). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мөсеутв» ансамбльдиң «концерти (Никарагуа). 19.35 — Алкоголизмниң хоразыгның дугайында док. фильм. 19.45 — «Москвамның «классика баледи» концерт ансамбliniң артистериниң көргүзүү. 20.05 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Робин Гуд и колдун» (Англия). 2-ги серия. 21.00 — «Ve». 21.35 — Зеленоградтан (ПУР) Совет ыры байырлалы. 23.05 — «Ветканың кружевалары». Док. телефильм. 23.20 — Бөгүн делегейде. 23.35—00.00 — М. Глинка аттыг XI бүгү-эвилелдиң өрээлчилер «конкурузунуң лауреаттарының оюну.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чечен-Ингуш АССР-ниң күүненин «Вайнах» танцы ансамбliniң концерти. Грозный хоорайдан дамчыдылга. 8.45— «Ты иногда вспоминай». Уран-чечен фильм. 10.15 — Док. телефильмнер. 10.55 — Свободный хоорайның орус улустуң хөйүүн ыры. Благовещенскиден дамчыдылга. 11.10 — Англы дыл. 11.40 — Мультфильмнер. 12.10 — Док. телефильм. 12.30 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 5-кы серия. 13.35 — «Чүткүл». Тележурнал. 14.05 — «Арфа ырлап тур» Фильм-концерт. 15.15 — Коми АССР-ниң телепрограммазы. 15.05— А. Мишенко биле И. Снедковтуң баянистер дуэди. 15.30— 15.35 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35— «СТО-85». Республикада студентилериң тудуг отрядарының ажылы болгаш амыдырелы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың түп демдеглели». Металлург хүнүнге. «Дүжүт ажаал алышкынынга техниканың белеңнин дугайында». Сельхозтехкуркомнуң даргазының оралакчызы Б. А. Богдашкиниң тайылбыры. «Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — И. Брамс. Скрипкага болгаш оркестрге ре мажор концерти. 21.00 — «Ve». 21.35—22.55 — «Чужая». Уран-чечен фильм.

20. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болуксазынга. 9.10 — Колумбиниң аялгалары. 9.35 — Айыыл чок шимчээшкин. 10.05 — «Цирккө шупту ынаа». Свердловскиден дамчыдылга. 10.35 —Эрес-дидим чоруктуң оруу-биле». 11.05 — «Мээң ландым «ужум». Финляндиядан музыкалыг дамчыдылга. 11.25 — «Кожемякин—Кожемякинниң жизни». Док. фильм. (Киров хоорай). «Ажыыл-биле алдаржыыр» деп белүктен. 12.15 — «Сээң өөңүң кинов. 13.30 — Ону шыдаар силер. 14.15 — Улустуң аас чогаалының дугайында. Улустар ареэзының алдыгы «Радуга» телефестивалының программазы. «Улустуң танцылары». (Лаос). 14.35 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал». 15.05 — Бөгүн делегейде. 15.20 — Чогаалчы болгаш ниитилел. Пенза черге ужуражышкыннар. 16.25 — ТТ-ның болгаш БР-ның орус улустуң хөгжүм театрының концерти. 16.25 — Мультфильмнер. 17.35 — Политиктиг хайгаарачы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 18.05 — «Белый бим Черное Ухо». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги серилары. 21.00 — «Ve». 21.35 — «Салют, фестиваль!». Аныяктарның болгаш студентилериң Москвага болуур XII бүгү-делегей фестивалынга уткуштур аныяктарга дамчыдылга. 23.20—Литва ССР-ниң алдерлыг коллективи, Литваның ТТ болгаш радиозунуң чиик музыка оркестри ойнаар. 23.45 —23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болуксазынга. (Куш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — Док. фильмнер. 9.10— «Бистиң садывыс». 9.40 — «Ол чөзөрби үштүг турган». Док. фильм. 10.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.30 — Узбек телевидениениң программазы. 11.50 — «Социалистиг чурттарның Найыраа күбогу дээш» Спидвейге делегей маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдылга. 12.20 — ТТ-ның болгаш БР-ның симфония болгаш эстрада музыказының оркестриниң концерти. 13.10 — «Ve». 21.35— 23.10 — «Дон Кихот». Уран-чечен фильм.

21. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ve». 8.40 — «Зарядкаже чыскаалынар!». 8.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Мокренко украин улустуң ырларын ырлаар. Киевтен дамчыдылга. 9.25 — «Спортлотоның 29-ку тиражы. 9.35 —«Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.05 — «Кадыкшыл». 11.50 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.20 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.35 — Кедээден дамчыдылга. 13.35 — «Музыкалыг киоск». 14.05— Док. телефильм. 14.35—«Чидиг кызыл парустар». Уран-чечен фильм. 16.00 — «Бөгүн — Металлургтуң хүнү». 16.30 — Концерт. 17.15 — Е. Исаев — «Аңчы дурубаны өлүргем». Шүлүглел. Автор - номчуур. 17.45 — Мультфильмнер. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Кадык болуксазынга. «Бичезинден эштир». 4-кү дамчыдылга. 19.05 — «Аян чоруукчулар клуву». 20.10 — «Хоочуннар, силергее». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Ve». 21.35 — Останкинонуң концерт студиязының О. Лундстремниң удуртканы эстрада оркестриниң концерти. 23.00 — Футбол тайылбыры. 23.15— 23.20 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже чыскаалынар!». 8.15 — Хөглүг нотаалыгаштар». 8.30 — Ритмика гимнастиказы. 9.10 — Орус чугаа. 9.30 — Металлург хүнүнге. Док. фильмнер. 10.10 — Польша музыканың концерти. 11.00 Мультфильмнер. 11.30 — «Билдингир-даа бол эдептиг». 12.30 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 7-ги серизы. 13.35 — Марий АССР-ниң телестудиязының программазы. 14.30 — А. Окегер — «Жанна д'Арк одаргае. Ыраажыларга, хөйүүн ырының болгаш оркестрге ораторио. 16.05— «Кең канчап катканыл». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң алдыгы сериязы. «Өлүм чок чорук». 17.00 — «Марыя». Док. телефильм. 17.10 — Улустуң аас чогаалының улустар ареэзының алдыгы «Радуга» телефестивалының программазы. «Улустуң танцылары» (Лаос). 17.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.00 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — сураглыг совет композиторлар Кара Караев. 18.45 — Делегей болгаш аныяктар. 19.20 — «Алдын дагаа дугайында тоол». Мультфильм. 19.50 — Улустуң аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— Ф. Тютчев — «О, мээң сөөлгү ынаанышым». Фильм-концерт. 21.00 — «Ve». 21.35— 23.15 — «Девчата». Уран-чечен фильм.

Ойаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге дымыраашаар чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразый дүне 8—10 градус, хүндүс 18—22 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чегбас. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 6—10 градус, хүндүс 18—24 градус чылыг болуур.

КИНО

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Твое мирное небо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ослиная шкура» 9.30, 13.30, «Операция «Ы» и др. приключения Шурика». 11.30, 15.30, «Всемогущий» 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна третьей планеты» 15.00, «Кармен» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Каникулы в Английском парке» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Поручить генералу Нестерову» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЫВА РЕМБЫТТЕХНИКАЗЫНГА ДАРЫЙ НЕГЕТТИНИП ТУРАР АЖЫЛДАКЧЫЛАР БОЛЗА:

электрик, технологтуг дериг-херекселдерни септээр слесарьлар, шак септээрнинге өөреникчилер, Туранга болгаш Бай-Хаакка ажылдаар шак септээр өөреникчилер, жестянщиктер, фото-кино материалдары септээр слесарьлар, микроэлектрокалькулятор септээр слесарьлар, участоктар мастерлери, демирден кылыр цехиниң ТКК-ның мастери, хеп чүүр машиналарның шимчедикчилерин эде долгаар обмотчиктер, обмотчиктер өөреникчилерни.

Ажылга баарда-кээрде автобан черниинг автобузу-биле чоруур. Будурулге черниинг чанында буфет бар.

Адрес: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, № 140 бажың (№ 2 автобустуң сөөлгү доктаар черн). Телефон № 4-13-30.

ШЫН Редакциянын адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер үлеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3076.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00162.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 165 (12855) | 1985 чылдың июль 17, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

КАМНАЛГАЛЫГ ШАЛЫПЧЫЛАР

Республиканың харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң автобаазазының коллективи «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка киржип, сорук кириишкинниг ажылдап турар. Автобааза беш чылдың эгезинден бээр планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген болгаш бо коллективтиң доозукчу чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүзүрел улуг. Ында ажылдап турар чолаачылар солунсеткүүлдер, чагаалар, посылкалар, бандерольдарны — почтаның бүгү хевирлерин районнарда харылзаа белдирлеринче, кодээ суурларда почта салбырларынче графикти шыңгыы сагып, озалдатпайн, үе-шаанда чедирип турар.

Автобаазаның коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, машина-техниканың ажыглалын экижидер дээш кызып ажылдап турар. Машиналарның ажылдап үнеринге белениниң коэффициентизи план ёзугаар 0,71 болур тургаш, херек кырында 0,73 болган. Өртектиг бир километрниң бот-үнези планда көрдүнгенинден бир хуу эвээжээн.

Бо коллектив орулгалыг ажылдап, чартык чылдың орулга планын 106,1 хуу кылдыр күүсеткен. Кывар-чаар материалдарны камнап алыр талазы-биле алдынган хүлээлгелериниң күүселдези база эки болуп, чартык чылда 22 муң литр бензин камнап алдынган, ооң-биле бүгү автобааза он хонук иштинде ажылдап болур. Коллективтиң чедишкинниг, камналгалыг ажылынга мурнакчыларның, дуржулгалыг чолаачыларның киирип келген улуу улуг. Ам оларның чамдыызының ажылхеректери-биле таныжыптаалыңар.

Хоочун коммунист Сергей Иванович Медведевтиң удурткан бригадазы он бирги беш чылдың эгезинден эгелээш, 27 муң 300 литр бензинни камнап алган. Боду олла үениң иштинде 12 муң 700 литр бензинни камнап ап, аңаа төлептиг улуун киирген. Бо бригаданың кежигүннериниң камнап алган бензини-биле автобаазаның чолаачылары он дөрт хонук иштинде ажылдап болурун бүдүрүлгениң экономистери санап түңнээн. Ам бо хүннерде хууда беш чыл планын күүседипкеш, 1986 чылдың июнь айның үлүүнде ажылдап турар С. Медведевтиң киирген чаартыкчы саналы бензин камнап алырынга эвээш эвес ужур-дузалыг болган. Ол бензин хоолайының тургузуун бир янзы кылдыр таарыштыр тургускан азы карбюраторда жиклёрнүң удун арай тар кылыпкан. Ооң уламындан бензин чарыгдалы эвээжээн. Бо чаартыкчы санал аар чүък сөөртүр машиналарга таарышпас-даа бол (машина хөй чүъкту үгбайн баар), бодунуң автобаазазының эвээш деңзилиг чүък сөөртүр машиналарынга таарыжыр. С. Медведевтиң чаартыкчы саналын автобаазаның барык шупту чолаачылары ажыглап эгелээни ооң бо бүдүрүлгениң байдалдарынга таарымчалыын херечилеп турар.

Мурнакчы коммунистиң үлегерин эдерип, камналгалыг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар чолаачыларның саны он беш кижи четкен. Олар шупту он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Чадаанада чолаачылар бригадазының удуртукчузу Владимир Кириллович Уваров беш чылдың эгезинден бээр 2,8 муң литр бензинни камнап алган болгаш 1986 чылдың үшкү кварталының үлүүнде ажылдап турар. Ол ышкаш Кызылда чолаачы Леонид Иванович Сидоров — 2,4 муң литр, хоочун чолаачы Василий Григорьевич Филиппов—2,1 муң литр бензинни беш чылдың эгезинден бээр камнап алганнар. Үстүнде адаттынган эштерден дудак чок ажылдап турар чолаачылар база бар. Оларга коммунист чолаачы Д.-Б. Куулар, В. Зюнькин, Н. Мишин хамаарыжыр.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар дугайында партия, чазактың документилерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылды автобаазаның удуртулгазы ында партия, профзаилел комитеттери-биле кады чорудуп турар. Арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия бодунуң ажылын идепкейжиткен. Чарлыктарның куштуг болуп эгелээни июнь 1-де чолаачылар В. Боровик, С. Середкин, И. Богданов олар автомашиналарын тургускаш, арагалап турганын комиссия кежигүннери илереткеш, кижи бүрүзүн 50 рубльге торгаар дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ам автобааза девискээринге арагалаар, ооң уламындан орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үрээр кижилер чок апарган.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидери — автобааза коллективиниң ам-даа долузу-биле шиитпирлеп шыдаваан айтырыгларының бирээзи. Таңдының харылзаа белдири 1984 чылда беш чолаачыны ажылга хүлээп алгаш, оларның ужун күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн дээш, ажылдан үндүрген. Бо чорук кадрлар-биле кижизидилге ажылы ам-даа чогуур деңнелде четпээн дээрзин көргүзүп турар.

Автобаазаның коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, чонну харылзаа ачы-дузазы-биле хандырарын экижидер, камналга чурумун улам шыңгыы сагып ажылдаар сорулгалыг. Коллектив ону чедип ап шыдаарынга бүзүрелдиг.

К. ХЕРТЕК.

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКИВИШААН

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының «Сосновское» бүдүрүлге-дузалал ажыл-агыйының коллективи мал чеминиң белеткелин бо хүннерде түлүктеп чорудуп турар.

300 тонна сиген, 80 тонна үүрмектээн сиген далганы белеткеттинген. Силос белеткелин база багай эвес темп-биле чорудуп турар. Ажыл-агыйның сигенчилери мал чеминиң шынарынче кичээнгейни база угландырган. Сигенни салгыннадып кургадырынга 5 вентиляция херексели ажылдап турар болгаш 190 тонна сигенни кургаткан.

«Сосновское» ажыл-агыйның коллективиниң июнь 10-да болган хуралынга чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының 1985 чылда мал чеминиң белеткелиниң болгаш дужүт ажаалдазының үезинде бедик бүдүрүкчүлүг болгаш кемдээшкин, озал-ондак чок ажылдаар дугайында эгелээшкинни бир үн-биле деткээннер. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларны күүседиринге — техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары, бүдүрүлгениң культуразын бедидери болгаш озал-ондак болдурбазының дүрүмнерин шыңгыы сагыыры, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары кончуг чугула дээрзин олар ханы угаап билип турарлар. Ынчангаш хуралга санал бергеннер чолаачы Елькин, бригадир Сидоров, мал чеми белеткелиниң талазы-биле директорнуң оралакчызы Ю. Макаров болгаш оон-даа өскелер 1985 чылдың мал чеминиң белеткелиниң болгаш дужүт ажаалдазының үезинде бедик бүдүрүкчүлүг болгаш озал-ондак болдурбайн ажылдаары дээш районнуң болгаш республиканың бүгү механизаторларынга, специалистеринге кыйгырыгны үндүргеннер.

Эки шынарлыг мал чемин хөйнү белеткээр сорулга-биле ажылдың темпизин улам дүргедедириниң хемчеглерин ында ап чорудуп турар.

Бистиң корр.

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРГЕН

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары суггаттыг шөлдерге меде сиген тарылгазын чорударын сөөлгү чылдарда практикалап, оон багай эвес дүжүттү ажаап ап турар. Медениң кезилдезин ийи катап чорудары-биле ооң шөлүн 750 га чедир улгаттырган. Ол чаагай сигенниң баштайгы кезилдезин июнь айның төнчүзүнде чоруда берген. Сигенни ажаап алган шөлдерни дораан суггарып турар кылдыр организастаан.

Ажыл-агыйлар келир кышка эрткен чылдаазындан 1500 тонна хөй сигенни белеткээр. «Тээли», «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтар мал чемин белеткээр тускай бригадаларны тургускан. Оларга район төвүнүң албан черлерин, бүдүрүлгелерин, организацияларын быжыглаан. Суббота, воскресенье хүннеринде оларның ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелинге киржип турар.

«Тээли» совхозтуң Эдер-Куй шөлүнден ажаап алдынган сигенни сөөрткеш, Ээр-Хавак сүт-бараан ферманың кыштаанда сараттап турар. База ол ышкаш 89 тонна будук-бүрүнү район төвүнүң албан черлери, организациялары, бүдүрүлгелери шеф-биле белеткээн.

Б. БАРБА.

ХӨЙ-ЛЕ БОЛЗА, ЭКИ

Чөөн-Хемчик районда «Хөндергей» совхозтуң хоочун малчыны Чүдүпей Кууларның чайлаа Улуг-Хөндергейниң эриинде турар. Ол сөөлгү чылдарда совхозтуң күрүнеге дужаар ирттерин кадарып, чылдың-на эки семиртип ап, чылдан чылче багай эвес ажылдап келген. Дуржулгалыг хойжу кадарган ирттерин бо чылын база кыштан хүр ажырып, баш санын 98 хуу камгалап алган. Ол чайлаглап үнер мурнунда өдеккыштаан коптарып арыглаш, ирттерин бирги эзлчегде кыргыдып алган. Ам көктүг, шыктыг чайлаанда малын семиртип орар. Ол кадарган ирттериниң ортумак күжүн бир башка онааштыр 40 кг чедирер дээш шудургу ажылдап, малының кадат-суггадын билдилиг организастап турар.

Малчын келир кышка уткуштур 10 тонна сигенни болгаш 5 тоннадан эвээш эвес көк-суланы бодунуң күжү-биле кезип белеткээрин хүлээнген.

— Удавас ийи оглум-биле мал чеминиң белеткелинче кириптер бис. Чүгле бодувустуң хүлээлгевисти күүседир эвес, болдунар-ла болза 20—30-даа тоннаны кылыр бис. Мал чеми хөй-ле болза малчын кижи кышты бүзүрелдиг уткуур боор чүве—деп, Чүдүпей Самданович чугаалаар болду. Ооң оозу черле чөп.

Х. ООРЖАК.

ШУУШТУРУЛГА ЁЗУГААР

Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунда бо хүннерге чедир барык 300 тонна сиген борбаандызы белеткеттинген. Ол дээрге планның үштүң бир кезиинден хөй. Мал чеминиң белеткелчилериниң ажылын шууштурулга ёзугаар тургускан, ында звено бүрүзү тускай ажылдыг.

Витаминниг сиген борбаандызының белеткелин эрткен айның ортан үезинде күзүн тараан көк-тараа массазындан кылып эгелээн, бо айның эгезинден бээр хөй чылдыг сиген болбаазырадылгазы уламчылап турар. Ногаан массаны кезеринде болгаш хээндектээринде бедик мергежилдиг механизатор Василий Янгулов ажылдап турар. Ооң белеткээн ногаан массазын трактористер Василий Городилов, Василий Непомнящий АВМ агрегаттарынга сөөртүп эккээр. Оларның демниг ажылындан агрегаттарның бедик бүдүрүкчүлүг ажылы улуг хамаарылгалыг.

АВМ-нерниң ажылын операторлар Николай Давыдов, Николай Алехин, дузалакчы ажылчыннар Василий Новиченко, Николай Вараев болгаш тракторист Иван Шараев чедишкинниг хандырып турар. АВМ-ге белеткеттинген витаминниг сиген далганы тускай хоолайлар дамчыштыр ОПК-2 деп агрегатка кээр болгаш оон сиген борбаандылар кылдынар. Агрегатта партия Таңды райкомунуң бюро кежигүнү, дуржулгалыг оператор Алексей Васильевич Гольцов ажылдап турар.

С. МААДЫР.

ЧАА КЫШТАГНЫ ТУТКАН

Шеминиң солагай талакы дагларының хем унунче чоорту чавызаан шаттарында кыштаг-ла, кыштаг. Ол— «Большевик» совхозтуң Кудук хойжу бригадазының коданнарының кыштаглары-дыр. Бригаданың малының баш саны чылдыңна көвүдеп, чаа немелде кыштаглар тудары негеттинип турар. Чоокта чаа ында база бир кыштагның тудуу доозулган.

Совхозтуң техниктиг чөвүлелинге 1985—1986 чылдың кыштаглаашкынынга холбашкан айтырыгны чугаалашкаш, Кудук бригадазының коданнарынга девискээри элээн делгем Чаңгыс-Хадың деп черге кыштагны тударын дүгурушкан турган. Кыштагны «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агый чери-биле керээ чаргаш, ооң бригадаларының бирээзинге туттурарын көрген.

Ол тудугну Эрес-оол Васильевич Ондарның бригадирлээни бот-орулга-чарылгалыг бригаданың кежигүннери кылган. Даанган ажылы дээш олар чаңгыс демниг, бедик турасоруктуг ажылдаанының түңнелинде кыштагның тудуу ейшаанда, шынарлыг туттунган. Тудугжулар чуртталга бажыңын болгаш 500 баш хой кирер кажааны ооң немелде тудуглары-биле кады тутканнар. Чуртталга бажыңының печказын салып, иштин чугайлаш, шалазын, соңгаларының чаактарын, рамаларын дозулап будаан.

Кыштагның тудуун комиссия кежигүннери «эки» демдек-биле хүлээп алган.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

ЧАЪСКА СЫЛДАП АЛГАШ...

— Бо чылын сигенниң үнгени мында дыка-ла эки-дир— дээш, бригадириниң дузалакчызы Валерий Шагдыр сиген болдурген үш агрегаттың соонче көрүнду.—Удаа-дараа чаашкын эвес болза, бөгүн безин элээн ажылдаптар улустур бис. Ам база диргелип чоруп олур ышкажыл...

— Бичии-даа када болза, аяс үени ажыглап, чүге кестирбейн турарыңар ол, ынчаш?

— Ам чаап кээр дей берди, көрдүңер бе, оон сиген өдүп каар болгай, үрелип баксыраар...

Дузалакчы бодунуун шынзыдарын дыка оралдашкан. Чижээ, маңаа он кижи составтыг бо бригада июль 8-те-ле келген. Бо үениң дургузунда орта черле ажылдаваанар, чүгле үш хире хүн эки болган, ынчан бригада долу күш-биле ажылдап шыдаан, артканнарында агаар-бойдустуң байдалы-биле анаа олурган. Санап көрдүвүс. Будун чеди хүннүң дөртүн куруг эрттирген. Хөй эвес бе?

— Хөй-ле — деп, Валерий Шагдыр чугаалаан, бажын чайды. — Ам канчаар бис, агаарның байдалы ындыг чүвени. Дежик хүүңдан саарган чүве дег, үргүлчү кудуп келди ышкажыл.

Каа-Хемде «Ленинчи орук» совхозтуң Шаңда Юрий Петровка удурткан мал чеми белеткээр бригадазынга чораанывыс ол. Шаң хемниң үстүү талазында алаак черде сиген кезип турар кол бригада ол. Совхозтуң оон өске база бир бригадазы бар, ынчалзадаа ол ында кижи саны эвээш, техника чедишпес. А мал чеми белеткээр кол улуг бо коллективке онаашкан. Эрткен чылын бо бригада база маңаа ажылдаан. Ынчан оът-сигенниң үнгени чегей болганындан чүгле 70 тонна сиген кезип алган. А бо чылын ол тергини үнген. 200—300 тоннаны-даа бо шөлден кезип ап болур. А «хайлыг» чүве—чаъс болуп турар.

«Ленинчи орук» совхоз шөлге бо чылын 150 га черге хөй чылдыг сиген тараан, даалгада көрдүнгени—бир гадан 17 центнерни алыры. Амдыызында баштайгы кезилдеден ортумаа-биле он центнерни ап турар, артканын — ийигизинде алыр сорулга салдынып турар. Ниитизи-биле бо бригада бо чылын 60 тонна сигенни сараттаан, 20 тоннаны пресстээн. Ынчан кежигүннериниң саны хөй турган, сургуулдар кады ажылдап турган, ам оларны өскээр сайгарган, чүгле сес кижи арткан.

Бригада кежигүннерин турум чурттаары-биле олче көжүрген, майгыннарны-даа хап берген. Аъш-чемни хүннүң эккеп турар, чогум хандырылга багай эвес. Солунсеткүүл база кээп турар. Машина-трактор үрели бээрге, ону септээр тускай машина база бар. Бо бүгүнү алгаш көөрге, ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Ынчалза-даа бригада кежигүннериниң ажылга ниити хөөнү кижиниң сеткилинге таарышпас болду. Бурунгу хүн Каа-Хем девискээринге-даа, шөлге-даа чаъс чагбаан. Ындыг-даа болза, чеди хүннүң дөртүн халас эрттирген сигенчилер дээрде кара булутче айыткаш, бригада төвүнде олурарга, дыка-ла эпчок. (Оон үнүп, орукка кезек чоруп ора, көөрүвүске шөл бажынга турган булут тайлып, дээр чоорту аязы берген). Бригадирин айтырарывыска база чок, суур кирген дишкеннер. Мындыг бачым өйде удуртукчу кижи суурлап чоруурга кайын таарыжыр, ооң кажан кээрин безин дузалакчы орта билбээн.

Бо чылын чаъстыг-чайыктыг чай болуп турары маргылдаа чок. Ажылды шын организастаан черлерде «кудай багынче» көрбейн турар. Чаъс чаап турда кескен сигенни сенажтап болур, ол база шынарлыг мал чеми болгай. Ол арганы чүге ажыглавайн турарын сонуургаарывыска, дорт харыы бербээн.

Бистиң республиканың совхозтарында мал чеми белеткээр коллективтерни бригада керээзинче шилчидип турары билдингир. Ооң ажыктыы кымга-даа билдингир. Шаңда «Ленинчи оруктуң» бригадазы ол арганы ажыглаттынмас деп санап турар. Бригадириниң дузалакчызы ону мурнунда ажыглаар деп шиитпир үнүп турганын, чогум маңаа ажыглаттынмас деп көргенин чугаалады, чылдагааны чүдел дээрзин тайылбырлап шыдаваан.

Бо бүгү чүүлдерден алгаш көөрге, күш-ажылды организастааны мында негелдеге четпейн турар, боданыр чүүлдер, кылыр ажылдар амдаа хөй. Бо чылын ук совхоз ниитиниң малынга 1344 тонна сиген, 1510 тонна силос, 1550 тонна сенаж, 220 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр хүлээлгелиг. Бир эвес ажылдың темпизи бо хевээр турар болза, ук планның күүсеттинери берге.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТАРДА: Шаңда сиген болүүшкүнү: (солагай талаадан) механизаторлар Андрей Салчак, Анатолий Чаш-оол болгаш Сергей Непомнящий олар кыска чапсарда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

Бистиң чуртувуста ССРЭ

БЕЛГОРОД. (СЭТА-ның корр.). Белгород областың шөлдеринде ажаап алыышкынны наряд чок ажылдаар звенолар эгелээн.

Ындыг коллективтерге бо чылын тараа болгаш техниктиг культураларның бүгү шөлдерин даандырып, быжыглаан.

Механизаторлар тараа чавыс кылдыр үнгенин барымдаалаш, комбайннарның бистерин чавыс кезер кылдыр таарыштыр тургусканнар. Ажаап алыышкын машиналарының хааржактарын ыяк сыскып, бичии-даа тараа төгүлбес болдурган. Тараа саваңының болгаш хавыының чидирини болдурбазы-биле агрегаттарның хөй кезиинде оларны хээндектээр херекселдерни эптеп тургусканнар. Ажыл-агыйларда тараа саваңын дораан-на чүдүргеш, оларны сараттаар черлеринге азы фермаларга чедирип турар тергелериниң дугайын база баш удур сагып салган.

Ажаап алыышкынның транспорт комплекизиниң бирээзинде-ле 8—12 комбайннарны мөөңнээн болгаш олар болүктээр арга-биле ажылдап турар. Кандыг-бир үрелишкин үржүүндан анаа турар чорукту болдурбазы-биле «Сельхозтехниканың» колхозтарда болгаш совхозтарда септелге бүдүрүлгелеринде магадылал кезектерин солуп алыр черлерни тургускулаан. Техниктиг хандырылганың көжер бригадаларын база тургускан, диспетчер харылзаазын үзүксоксаал чокка ажылдаарын хандырган.

Областың тараажылары коллективтиг керээниң артык аргаларын долдур ажыглавышаан, тараа ажаап алыышкынын 10—12 ажыл хүнүнде доозарын шиитпирлээн.

• • •

ВОРОНЕЖ. Воронежтиң хоорай иштинде оруктарынче газ-биле ажылдаар чүък автомашиналары ажылдап үнген. Ында машиналарга газ долдурар компрессор станциязы ажылдап эгелээн болгаш хонукта-ла 500 машинаны хандырып шыдаар. Чыл төнчүзүнге чедир ол хоорайга машиналарны газ-биле хандырарының база бир ындыг станциязы ажылдап эгелээр.

• • •

РИГА. Риганың № 3 демир-бетон кылыглар заводундан июль он беште чаа продукцияны кылгаш, чүдүрүп чорутканы. Ында үруглар садтарын тударының тудуг кезектериниң комплектилерин кылып үндүрер тускай цех ажылдап эгелээн. Ол будурулге черин кассеттиг-конвейерлег шугум-биле дерээн болгаш демир-бетон будуштуг кылыгларны бүдүрериниң үезин дыка кызырылган.

• • •

ПИЦУНДА. (Грузин ССР). Пицундада «Дүнеки серенадалар» дээр Бүгү-эвилелдиң камерлиг музыка фестивалы эгелээн. Концерттерде сураглыг дыка хөй коллективтер болгаш күүседикчилер киржип турар. Оларның аразында Грузин ССР-ниң республиканың улустуң артизи Лиана Исакадзеге удурткан камерлиг оркестр база бар. Ол сураглыг скрипачы бо крайның кызыгаарларының даштында ырак-узак черлерде сурагжый берген ындыг фестивальды эрттирериниң эгелекчизи болган. Бо чылын ооң программаларында даштыкыдан аалчылар — ГДР-ден келген дирижер Курт Мазур болгаш япон ыраажы Томако Сакуран база киржип турар.

(СЭТА).

ОРУКЧУЛАР БРИГАДАЗЫНДА

Чадаананың орук септелге-тудуг участогунда Алдын-Херел Кууларның удуртканы он кижи составтыг орукчулар бригадазы үк бүдүрүлгеде шалыпкын ажылдап турар. Олар бо хүннерде Чадаана —Сүт-Хөл аразында оруктуң 10 километр участогун чаартып, делгемчидип дескилеп турарлар. Бригаданың эргезинде күчүлүг «С-100» болгаш «ДТ-75» маркаларның ийи-ийи тракторлар бар. 9 километр ажыг дурттуг орукту олар эрткен айда кылган. Бульдозеристер Хөөкүй-оол Монгуш, Ким-оол Ооржак база автогрейдер башкарыкчызы Борис Монгуш болгаш оон-даа өскелер хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Өнер-оол Күжүгеттиң удуртканы 6 кижи составтыг звенозу хоолайлар салыр ажылдарны база эки чорудуп, шалыпкынын көргүзүп келгеннер. Ол звенонуң кежигүннери кылыр ужурлуг чеди көвүрүгнүң дөртүн дооскан болгаш сай чүдүрер эстакаданы кыска хуусаада кылган.

Бригада эрткен 6 айларның дургузунда 105 муң рубль түңнүг ажылдарны кылган. Ол планныг онаалдадан оранчок ажыг болуп турар.

СЭКП-ниң эзлчеглиг съездизинге төлептиг ужуражыр дээш орукчулар улам шалыпкын ажылдап турар.

В. МОНГУШ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң Иван Федорович Бочаревтуң удуртканы № 1 автоколонназы бо чылдың бирги чартында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Колонна чүък сөөртүлгезиниң чартык чыл планын 111,57 хуу күүседип, пландан ажыр 26,8 муң тонна улус ажыл-агый чүъктерин сөөрткен. Мурнакчылар чүък сайгарылгазының планын 113 хуу чедирип, 2 миллион ажыг тонна-километрин пландан ажыр ажылдап кылган.

Колоннада КамАЗ чолаачылары Алексей Сережкин, Владимир Лысков болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылжи-биле өскелерге үлегер болуп турар. Мурнакчы чолаачылар кандыг-даа ырак рейстерден сезинмейн, планныг даалгаларны чедир болгаш ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар. Чоокта чаа слесарьдан чолаачы кылдыр шилчиткен Анатолий Горбач шалыпчы ажыл-иштиң үлегерин база көргүзүп турар. Колоннаның чолаачылары беш чылга алган боттарының хууда хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

О. ДРОЗДОВА,
АТБ-ниң план киндизиниң күш-ажыл талазы-биле киженери.

Бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай хүнүнден

АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Эртнен пятницада республиканың бүгү ажыл-агыйларынга бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай хүнү эртневи. Оя хүн моон соңгаар кодээ ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы неитередир талазы-биле ажылдың бир ноя хевирн боор, совхоз будурулгезинниң удуртукчуларының, түскай эртемнигларнің билиг-мергежилиин бедидеринге улуг ужур-дузалыг болганы чугаашков. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, түскай эртемнигларниң, будурулге адырларының башкарылчыларының киржилгезин-биле эртнен хуралдарга олар шупту боттарынга хамаарышкан адырларда ажыл-херектериниң дугайында клеткеп, будурулге чарыгдалдары, продукциянның бот-үнезин, ажылдың будурукчулуг бөлүгүн өскедее чугула түүлдерин чугаалашкан.

Хуралдарга бот-орулга-чарылганы, коллектиптиг керээнин амыдыралга боттандырып, неитередикпиниң дугайында ажыктыг самалдар эвээш эвес болган.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тува» совхозу күрүмеге эът болгаш сүт садар талазы-биле чартык чыл планның күүсединиң алган-даа болза, ниитизи-биле республикада аажок карылгелыг ажылдап турар совхозтарның бирээзи. Адактың адаанга чоруп, багай дыртып кээрге эки чүү боор, бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай хүнүнде аңаа шыңгыы, сонуургалдыг чүүлээның болганының чылдагааны-даа ол чадавас.

Ажыл-агыйның коя экономизи Н. П. Пирогова совхозтуң амгы үеде экономиктиг байдалының, будурулге-сан-хөө планнарының күүселдезиниң анализин кылып, будурулге чарыгдалдарын санап-туңнээрниң арга-хевирлериниң дугайында чугаалаан.

Ажыл-агыйга бо чартык чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип алырынга будурулге чарыгдалдарының оперативтиг контролюнуң чек хевирин ажыглап эгелээнни үлүг ужур-дузалыг болган. Ынчалзе-даа ол ажыл чылдың эгезинде-ле чоруттунуп эгелээн-даа болза, оон ужур-утказын ам-даа ханы билбес, харын-даа оон хөрээ чок дээр хевиннер бар болган.

Чүге ындыг болганыл? Бодап көөрге, совхозтуң удуртукчулары, экономистери болгаш еске-даа түскай эртемнигleри бот-орулга-чарылганың чижек хемчээлдерин болгаш онаалдаларын ажылдап кылгаш, ажылчыннарга чедиргеш, оон-биле кызыгаарлаттынып каанында. Оварның канчаар күүсеттинип, ынчан кандыг чарыгдалдар үнүп турарын чүгле удуртукчулар боттары билир, харын-даа билбес болуру чаңгыс аай хүнге илереэн. Ол дээрге совхозтуң харыысалгалыг ажылдакчыларының ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг сайгарылгазының эң бөдүүн үндезинниерин бирээн билбезинниң зарачизи-дир. Шөк ынчаар, мал чеми белетиээр механизастаттынган бригаданың удуртукчузу А. П. Колодкин, сүт-бараан фермазының бригадири И. А. Саая, гараж эргелекчизи Б. Д. Крыцин болгаш оон-даа өске кеш кижи боттарының ажылынга хамаарыштыр оңуулуг чүве чугаалап шыдаваан. Ынчангаш моон соңгаар ай санында эртер бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай хүннеринге ындыг хевирлиг удуртукчулар бедик харыысалгалыг боор, боттарының экономиктиг билиг-мергежилиин бедидер дээш кызып ажылдаар боор дээрзинге идегелин ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы боттандырар талазы-биле харыысалгалыг эштер — партизаның Каа Хем райкомунуң ийги секретары М. К. Доржукай, «Сельхозтехкуркомнуң» даргазының бирги оралакчызы В. В. Колобов илереткен.

Ниитизи-биле бот-орулга-чарылга хүнүнүң аажок ажыктыг болганын оон киржикчилери түңнээн.

Н. БАЗЫР.

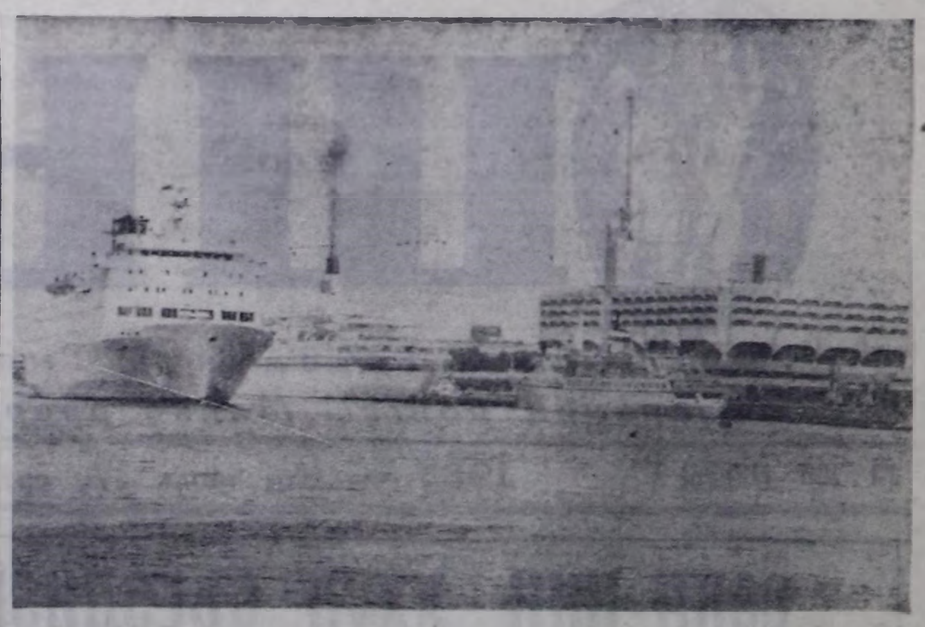

ЛЕНИНГРАД. Далай вокзалы. Оон эрнинде ертээлдерге Нева хемде хоорайның аалчыларым эккелген совет болгаш даштыкы-даа пассажир лайнерлери кээп доктаап турер.

М. БЛОХИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ ТОДАРГАЙЛААН

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы чартыы доозулган. Ажыл-агыйжы чылдың доостурунга чедир ам беш ай аңгыс үе арткан. Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозунуң чартык чылда кодээ ажыл-агый продукциязын будурериин болгаш күрүнеге садарын янктизи-биле чедир боттандырбаан. Совхоз— чылдан чылче зът, сүт, дүк, тараа продуктуларын будурериниң төлээзи-биле хөжүдекгей болуп келеген ажыл агыйларның бирээзи. Ынчалзе-даа ам ажыл-ижинде элээн идиг бар.

Эрткен неделяда республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы А. Т. Сотпа болгаш СЭКП Кызыл районнуң секретары Ю. А. Захаринский, оргкилдистиң эргелекчизи В. Д. Ондар база районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Н. М. Аңышин ажыл-агыйга барып, оон түскай эртемниглери-биле болгаш күш-ажылчы коллектитер удуртукчуларының-биле кады ында экономиктиг ажылдың байдалын өөренип көргеш, хуралды эрттирип, түңнелинде түстүс коллектитерге болгаш совхозтуң бодунга ол ажылды моон соңгаар эжиждериниң хемчеглерин тодаргайлаан.

Чаңгыс аай бот-орулга-чарылга хүнүнде болган ол хуралга совхозтуң түскай эртемнигларын болгаш бригада, звено удуртукчуларын чартык чылда планнарын, ол үе дургузунда чеже продукция будургенин, шынарын, бот-үнезин, чарыгдалдарны саннар, фактылар-биле көргүзүп, чугаалап турганнар. Чамдык коллективтерде ажыл төлевиин ажыладың будурукчулүүн ажыл турар болган. Ол шыкаш ажыл-агыйның бо чылын шээр малдың чеш төлүн ап турары эрткен чылдыңга деңнээрге куду болган. Төрүүр үүс хойдан 75 хураган ажыл турган, ортумаа-биле чүгле 45-ти алган.

Ажыл-агый будуруп турар продукциязының куду шыкарыыг болуп турарындан хөй оруулганы чиидирип келген. Күрүнеге күш-дөңгелээ арган, деңзизин чер албас малды, куду шынарлыг сүттү дужаап турар.

Совхозтуң ай, квартал саныында хожудаңгай ажылдап, карыылгалыг болуп келгенинниң кол чылдагааны ажыл-агыйжы чоруктуң ында четпес тургустунганында деп хуралга түңнээн. Планныг онаалдаларын күүсеттинип, совхозтуң удуртукчулары, специалистери база эш-ажыл-биле ол дугайын шиитпирээш, совхозтуң удуртукчулары, специалистери база эш-ажыл-биле ол дугайын кеш удаа чугаалашкан. Ажылдың чаа аргазынче чоорту бүрүнү-биле кирерде, ону баштай бичезинден эгелээр деп бодап-биле ынчаарыл ол. Күнзеңмаа Намбар-ооловна бо аргачын дугайында хөйнү дыңнаанны биядингир. Ону шиңгээдип эгелээн соонда, малчын кижи өзүлүг ээ апаар, үндүрген карылгазын, кинирген орулгазын-даа беш салаазы дег санап олурар апаар дээрзин К. Н. Монгуш алыс биягеп. Чеди катап хемчээр, чаңгыс-ла катап кезер деп чугаа бар. Ынчангаш бригадада партия организациязының секретарының оралакчызы Күнзеңмаа Монгуштуң саналы-биле бо чылдың февральда «Коммунист» совхозтуң Улаатай хөйжу бригадазынга бот-орулга-чарылгалыг звеноны тургускан. Бо коллектив канчаар ажылдаарыл, оон түңнели чүү болурул дээрзин совхозтуң специалистери бирден бирээ чокка санап кылган, ону звеноның кежигүннеринге таныштырган.

— Бот-орулга-чарылгалыг звеновуста 4 кодан бар, 3381 хойлуг бис. Хойну кыргыыры, чууру, мал чемин бейеткээри, кыштаглаашкынга белеткел дээш бүгү ажылды боттарывыс кылыр бис. Бисте бир автомашинаны, бир тракторну быжыглаан. Кол-ла сорулгавыс— ээрээш чарыгдалды үндүргеш, хөй орулганы алыры болур— деп, К. Монгуш чугаалаар.

Күнзеңмаа Намбар-ооловна бригадазында херээженнер болүүнүң даргазы партийжи даалганы күүседип, малчыннарның амыдыралының культуразын эжиждер талазы-биле хемчеглерни алган. Өглер шывар пестерни болгаш брезентилерни малчыннар садыл алгылаан, ниитизи-биле оларның ажыг-шевери илдең-не экижээн. Херээженнериниң даавраем, аргаан түүлдериниң деллелгезин база организастаан.

Уруг-дарыгның өөредилге кижизидилгезинче кичээнгей улгаткан.

Арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер талазы-биле партия болгаш чазаатың доктаал-шиитпирлерин малчыннар ортузунга тейылбырлаар дээш, СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. Н. Монгуш улуг ажылды кылган. Черле ынчаш арагалаашкынны хораглыг деп ол санап чоруур болгаш оон-биле дамиселди бригадазынга оон мурнунда-ла эгелээн турган. Малды чидирер, хоредыр кол-ла чылдагааны ол деп санаар болгаш К. Монгуш хурал-суглаавларга база эш хүүзүндө чугаа арачыл апар чыдар. Оон бадыткалы бо: ажылчыннар Ө. Хертек, Х. Соян олар столовая, буфеттер аразынга чемин берык ийи үш чөпи үлештир чүктеп дажыглап келгеннер. Ынчаар дажыглаарга, санитарлыг байдалы кандыг болур чүве ийик. Чүдүрүкчүлерни оон мурнунда көөрге, ажык хаармактарны эгиннеринде салып алган чоруп турар улус болгай, ам мырыңай баштарының кырында салыпкан чоруп турар болу бергеннер. Буфеттер аразынга хол-биле чежезин дажыглаар боор, берге ыйнаан, ам канчаар, төрек болганда, көрүп олурар эвес, дажыглаар апаар. Оны көргөн кижиге мындыг бодал тургустунуп келир чорду. Машина-техника чедишпесте ыңай-бээр чүве сөөртүрүнге ааът күжүн ажыглап турган болгай. Рәйпозда ам транспорт чедишпес-тир че, төрөлгө аътты чүге ажыглап болбазыл? Ында бөгөй чүве кайда боор, чүгле моторже көргеш, олуларга, ажыл-агыйга сөөттүгдүр. Аъш-чемни чонга дөрүй чедирип садерындан артык чүве кайда боор. Сатпайн, үр чыттырар болза, ол аъш-чем үрелип болур.

Барыын-Хемчик райпо башкаар чери үстүнде күүлдерни кичээнгейге алыры чугула деп бодаар мен.

С. СЕРИН-ООЛ.

НОГААН АЛААК КЫДЫЫНДА

Чаш-Тел фермазы ногаан сын кыдыында арыг чанында алаакта турар. Оон күш-ажылчы коллективи —Улуг Хемде «Ак-Тулуг» совхозтуң бурунгаар хөгжүлдезинге улуг түш. Ында ийи чүс ажыг саар инек бар. Райониң сүт-бараан фермаларының социалистиг чарыызынга киржип турган, мурнакчы болуп, бирги чартык чылда сүттү бүдүреринең база күрүнеге дужаарының планныг даалгаларын Чаш-Тел фермазы чедиишкинниг боттандырган. Оларның сүт будурериниң планын 137 хуу күүсеткен. Районнуң Күш-ажылчы алдар түгүн Чаш-Тел сүт-бараан фермазынга туралаадып кодүрген.

Мурнакчылардан Февраль Намажап, Хөвөлүг Анчымаа, Монгуш Оюн болгаш өскелер-даа түнде чүс ажыг янтр сүттү савал ап турарлар.

Ногаан алаак кыдыында ферманың ажыл-ижичилери партияның XXVII съездизинге чедиишкинниг ужураһыр дээш, улам күшенишкинниг ажылдаар сорулганы салган.

Ферманың турар чери чараш. Ынаар арыг кыдыында аңгыр өглөр көстүп турар. Саанчыларның өглери ол. Ажыл-ижичилерниң чүрттээрлеринге төөрымчалыг чаа бакшаңнарден тутса чүл деп боделдыг саанчылар чугаалап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: ферманың мурнакчы саанчылары Татьяна Монгуш, Хөвөлүг Анчымаа; Февраль Намажап биле Монгуш Оюн саавдаже бар чор.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТУДУГ НЕМЕШКЕН

«Мөрөң» совхозтуң төвү— Мөрөң сүүр чылдан чылче чөөртүнүп, тудуг-сууру немежил турер. Чижээ, 200 олуттуг Культура бажыңы, ортумаа школа, совхозтуң машина-трактор гаражы ыраактан-на ылгалып, сүүрну көрүштүг, ава-шынчаавыг болдуруп турар. Сүүрга чоокта чаа база бир тудуг немешкен. Ол чаа стодовая-дыр. Ону ажыглаага кинирээни сүүрнүң чүрттаачы чонунге тааржымалыг байдалды тургускан. Столовая коллективиниң белеткеп турар аъш-чеминиң ассортиментизи элбек. Меңюну кеэр болзунарза, долганны үзүп тургаш чемнээн муң, хуулган, бөөрзак, бе ыймызы, сүттүг шай, ереме, быштак албан турер. Улуг повар Галина Сандак чем арбын болзун дээш кызымак ажылдап турар.

Столовая бажыңының бир талазында — он орунныг аалчылар ерээлин тургускан. Бо бүгү — сүүрга ажылдап келген чорук кижилеринге төөрымчалыг болганы чугаажок.

Бажыңны тудуп, ажыглаага киирериниң Н. Арапчаа удуртакан тудугчулар бригадазы эки ажылдаан.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

Эрзин район.

КЫЗЫМАК, ДЫҢНАНГЫР УЛУС

Хадыңда үлетпүр барааннар магазинининиң садыгжылары Зинаида биле Владимир Мананиковтарны сууда танывас кижи чок. Чаңгыс сүүрга чээрби беш чыл садыгжылап келгеш, ажылынга мектедып турар улустуң чон кончуг эки таныышыр, билир болуур үжүрлүгдээ.

— Садыгжыларывыс кодээ чонның хереглелиин эки билирлер, ынчангаш хүн бүрүкүң эргежок чүгүлээ барааннары магазинге турар. Садып алыкчыларга дыңнангыр улус. Садыгжы кижиниң ажылында чугула чүүл ол деп билир мен. Хүлээнген херээнге сагыш-сеткилиинден бердингеп кижилерниң ажыл-херээ бүдүүгүр болуру чугаажок. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын Мананиковтар эки көргүзүглериг күүсеткен. Эки ажыл мектелдыг болгай. Хоочун садыгжыларның эжылыңыг үнелели — шаңнал-мактелдар, хүндүлел бижиктер оларда хөй.

Сүүрнүң хөй-ниити ажылынга олар база идепкейлиг киржип турарлар. Владимир Манаников кодээ Советтиң депутадынга ийи чыышта улаштыр соңгуткан. Сүүрда эш хүү судунуң даргазы хүлээлгезин база ол ак сеткилдиг күүседип турар. Хөй-ниити ол ажылының аайы-биле Владимир Захарович арагалаар, чоруктуң хоразының дугайында сүүрга үш черге лекция номчаан. Ону амыдыралдан чижектерге үндезилеп чугаалааны дээштиг. Садыгжы ог-бүлениң херээжен ээзи сүүрнүң херээженнер чевүлелиниң кежигүнү.

Бистиң садыгжыларывысты сүүрнүң чонунуң мактап чугаалажыры таварылга эвес.

С. ДАНГАА.

Бии-Хем район.

Коммунист дугайында чугаа

ОЛУТТА ОЛЧА ЧОК, ЧЫДЫНДА ЧЫРГАЛ ЧӨК

— Чонның-на оруу-биле чоруур болза аспас чүве, уруум —деп, ада-незиниң чугаазын Күнзеңмаа «думчуунга» кертип алган. Ынчангаш ол оруктуу, шыкап-ла хензиг-даа чаңдыр баспайн чоруур. Бадыткалы? Күнзеңмаа Намбар-ооловна Монгуш — СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү.

Кым-на бергелерге торуубайн, бүрүнгаар дидим базып олурарыл, ол кижи ажылынга бедик көргүзүүнү, амыдыралга аас-кежиктиг чедип алыр. Өвүрүнүң малчыннарының дугайын чугаалап тура, «Коммунизмче оруқ» совхозтуң хөйжүзу Күнзеңмаа Монгуштуң дугайын ыыттавайн баар аргавыс чок. Ол дээрге, амгы үеде районнуң тергиин малчыны, орден-хавыяалыг ада-незиниң әзүлүг-ла дезеп саналган, сорукпуг хөйжу.

Ортумаа школаны доосказ, Күнзеңмаа төрээн совхозунга ажылдап кирген. Оон кызымак болгаш негелделиин көргеш, удаваанда ону совхозтуң херээженнер чевүлелиниң даргазына соңгаан. Кеш чыл эрткенде, хөйжу бригаденың удуртукчузу апарган. Чажындан тура мал аразынга өскен болгаш хөйжу ада-незиниң канчаар ажылдап келгенин ол билир, көргөн, ынчангаш бригаденың малчыннарын удуртуп башкарарда, ада-незиниң дүржүлгазы ышкаш чылдыр ажылдаарын малчыннардан негеп турар. Аспас дизе айтыртыпып чор. Бо мерген сөстөр әзүлгаар ол кайы-бир ажылды организастаарда, малчыннары, ада-нези-биле дугуржуп, сүмележип турган, кыяып турган. Оон саядарындан Хам-Дыт бригадазы совхозтуң дээрге ажылдыг коллективиниң бирээзи апарган.

Ук чаңгыс черге турар эвес. Ада-нези Намбар-оол Хөнче-Караевич биле Анайбан Одай-Сүргүновна назылап кыраан, пенсиялаар апарган. Хөй чылда малдап келген хөөн кымга дужаарыл деп айтырыг оларга турбаан, уруу Күнзеңмаа малчыннарның соон салган, кодан хойну хүлээп алыр, ада-нези аңаа дагдыныкчылар болур. Бо дугайында уруу-биле ада-нези каш удаа чугаалашкаш, ынак дугуржуп алган.

— Хойжу ажылывысты-даа өзүлүг мынчы хөлдарда дамчыдып бердиивис — деп, Намбар-оол биле Анайбан Монгуштар чаңгыс чер чурттугларынга чугаалап турганнар. Ол дээрге, аңаа эвес сестер-дир. Уруунуң кызымак болгаш ак сеткилдиг чоруу аңгы кодан хүлээп аягының соонда улам-на бадыткаттынган.

Шыкап-ла, малчынның көргүзүү колдуунда оон бодундан-на хамаарыжыр дээрзин Күнзеңмаа Намбар-ооловна эки билир. Сургуул-суюлдуг кижи болгаш уруунуң бир-ле чеа чүүлдү момуттунгаш, суралаан, бодап алган чоруурунга ада-нези өөрүүр. Коммунист Күнзеңмаа Монгуш бригадазынга бот-орулга-чарылгалыг звеноны тургузар дугайын шиитпирээш, совхозтуң удуртукчулары, специалистери база эш-ажыл-биле ол дугайын кеш удаа чугаалашкан. Ажылдың чеа аргазынче чоорту бүрүнү-биле кирерде, ону баштай бичезинден эгелээр деп бодал-биле ынчаарыл ол. Күнзеңмаа Намбар-ооловна бо аргачын дугайында хөйнү дыңнаанны биядингир. Ону шиңгээдип эгелээн соонда, малчын кижи өзүлүг ээ апаар, үндүрген карылгазын, кинирген орулгазын-даа беш салаазы дег санап олурар апаар дээрзин К. Н. Монгуш алыс биягеп. Чеди катап хемчээр, чаңгыс-ла катап кезер деп чугаа бар. Ынчангаш бригадада партия организациязының секретарының оралакчызы Күнзеңмаа Монгуштуң саналы-биле бо чылдың февральда «Коммунист» совхозтуң Улаатай хөйжу бригадазынга бот-орулга-чарылгалыг звеноны тургускан. Бо коллектив канчаар ажылдаарыл, оон түңнели чүү болурул дээрзин совхозтуң специалистери бирден бирээ чокка санап кылган, ону звеноның кежигүннеринге таныштырган.

— Бот-орулга-чарылгалыг звеновуста 4 кодан бар, 3381 хойлуг бис. Хойну кыргыыры, чууру, мал чемин бейеткээри, кыштаглаашкынга белеткел дээш бүгү ажылды боттарывыс кылыр бис. Бисте бир автомашинаны, бир тракторну быжыглаан. Кол-ла сорулгавыс— ээрээш чарыгдалды үндүргеш, хөй орулганы алыры болур— деп, К. Монгуш чугаалаар.

Күнзеңмаа Намбар-ооловна бригадазында херээженнер болүүнүң даргазы партийжи даалганы күүседип, малчыннарның амыдыралының культуразын эжиждер талазы-биле хемчеглерни алган. Өглер шывар пестерни болгаш брезентилерни малчыннар садыл алгылаан, ниитизи-биле оларның ажыг-шевери илдең-не экижээн. Херээженнериниң даавраем, аргаан түүлдериниң деллелгезин база организастаан.

Уруг-дарыгның өөредилге кижизидилгезинче кичээнгей улгаткан.

Арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер талазы-биле партия болгаш чазаатың доктаал-шиитпирлерин малчыннар ортузунга тейылбырлаар дээш, СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. Н. Монгуш улуг ажылды кылган. Черле ынчаш арагалаашкынны хораглыг деп ол санап чоруур болгаш оон-биле дамиселди бригадазынга оон мурнунда-ла эгелээн турган. Малды чидирер, хоредыр кол-ла чылдагааны ол деп санаар болгаш К. Монгуш хурал-суглаавларга база эш хүүзүндө чугаа арачыл апар чыдар. Оон бадыткалы бо: ажылчыннар Ө. Хертек, Х. Соян олар столовая, буфеттер аразынга чемин берык ийи үш чөпи үлештир чүктеп дажыглап келгеннер. Ынчаар дажыглаарга, санитарлыг байдалы кандыг болур чүве ийик. Чүдүрүкчүлерни оон мурнунда көөрге, ажык хаармактарны эгиннеринде салып алган чоруп турар улус болгай, ам мырыңай баштарының кырында салыпкан чоруп турар болу бергеннер. Буфеттер аразынга хол-биле чежезин дажыглаар боор, берге ыйнаан, ам канчаар, төрек болганда, көрүп олурар эвес, дажыглаар апаар. Оны көргөн кижиге мындыг бодал тургустунуп келир чорду. Машина-техника чедишпесте ыңай-бээр чүве сөөртүрүнге ааът күжүн ажыглап турган болгай. Рәйпозда ам транспорт чедишпес-тир че, төрөлгө аътты чүге ажыглап болбазыл? Ында бөгөй чүве кайда боор, чүгле моторже көргеш, олуларга, ажыл-агыйга сөөттүгдүр. Аъш-чемни чонга дөрүй чедирип садерындан артык чүве кайда боор. Сатпайн, үр чыттырар болза, ол аъш-чем үрелип болур.

Барыын-Хемчик райпо башкаар чери үстүнде күүлдерни кичээнгейге алыры чугула деп бодаар мен.

С. ХЕРТЕК.
С. КУУЛАР.

ЭЗИМНИ ЭМНЭЭРИ

Самолёт чалгының адаанда Тожу эзими чептылган. Оон ногоон шывыы тенчу чок ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ногоон оң төнүп, күүрерген, хөөн карартыр өлүг оң кестүп келди. Арга-арыг шуут чумубиле, азы көзик-чамдыызыбиле куу өөнүг апарган. Аңаа бурууллуг амытан — сибирьниң торгу ховаганы (сибирьский шелкопряд). Бо сарыгкүү өөнүг улуг ховаганның чем хайылдырар органнары чедир сайзыраваан болгаш боду чем чивес. Ынчалза-даа оон дыйлашкыны (чүүргедан чазыларын оглу) аажок чазый, оон ол чоруу арга-арыгны хоозуредып турар.

Торгу ховаганының чүүргаларындан чайның хүннеринде хөнзит дыйлашкыннар частып келгеш, дораан-на хогланып эгелээр. Баштай олар ыяштарга шоолуг хора чедирип шыдавас, чүгле ине бүрүлерин үнүп одура ызырарынга күш чедер. Чоорту дыйлашкыннар өзүп, ине бүрүлерни будуңбиле чип, частып олурар чинирбайлерге, чаш өзүмнерге база улуг хораэын чедирер.

Сан-түң чогу-биле ыяшты үзеп алган турар чазый дыйлашкыннар, ыяштың будук, бүрүлүг чокпак кезээн долузубиле хемирип, чип каалтар. Дыйлашкыннар чүгле чаңгыс ыяшта олурар эвес, оларның халдаашкынынга чүс, харында муң га шөлге чалтыган арга-арыг таваржып болур. Делгем девискээрге өлүг тайга таваржырының чылдагааны ол. Ам артында кандыг тайга! Үнелиг ыяштар — дыт, чойган, пеш— өлүп турар.

Торгу ховаганының массалыг өзүп, ковудээшкини болган черге бир дугаар келген кижи ыяштарны үзеп алган дыйлашкыннарның хөйүнден чинирей бээр. Чүгле куруг үнү биле будуктары арткан ыяштарже көрүп турарга, арга-арыгны бо айыыл-халаптан канчап камгалап алырының дугайында бодал башка кирип эгелээр.

Бо насекомнарның массалыг өзүп, ковудээшкини түңнелинде болуп турар хоозураашкыннарже кичээнгейни ажыктар шаг-шаандан бээр үглеп чораан. 16-гы чүс чылдың ыдат демдеглелинде торгу ховаганын «дүктелчек ота» деп ат-биле демдеглээн. Эрги Тывага бо насекомнарның арга-арыгга мөөңү-биле тыптып келири айыыл-халаптың ашчүттүң, арыг-аржыктың медээзин кылдыр семеттыныр турган. Хамнар дүңгүрлерин сокпал, тайгаже дүктегер дыйлашкыннар салган аза-четкерлерин коргударын оралдажып турганнар. Оон чүү-дээ үнмейн турганы билдингир. Чогум бо тайга шартылаазы-биле канчап демисежирил? (Ховү-шөлдерниң дайзыны — шартылаанның чедирип турар хораэы-биле торгу ховаганының арга-арыгга чедирер хораэында шоолуг ыыгал чок).

Торгу ховаганының бойдуста дайзыннары, ылаңгыя микробтар делегээйнде четчир сеныг бар. Оларның чамдыызы торгу ховаганының чүүргаларын, а чамдыызы дыйлашкыннарны үзүткээр. Торгу ховаганы янзы-бүрү бактериялар өөскүткөн аарыглардан база кырлыр. Ынчалза-даа мөөң торгу ховаганнарын оон дайзыннары үзүткөгзөже, 7-дөн 14 чыл чеде бээр. Ынчангаш, оны дүрген үзүткээры-биле демиселди киижи организазаар үжүрлүг.

Баштай ол демиселдә химиктиг арга-биле чорудуп турган. Ынчалза-даа хораэлекчы насекомнар-биле кады арга-арыгның өске чүүртакчылары — аң-мең, куш, ажыктыг насекомнар база кырлып каар болган. Амгы үеде демиселдиң биологтуг хевирлерин ажыглап, торгу ховаганының аарыын тывылдырар бактерияларның дузазы-биле чорудуп турар. Олар чүгле хораэлекчыны үзүткээр болгаш өске дириг амытаннарга, кижиге хора чедирбес.

Торгу ховаганы кайыын тыптып келгенил? Ол Сибирьниң арга-арыгларының доктаамал чүрттакчызы. Оон саны ээзээ болгаш шоолуг эскертинмес. Ынчалза-даа ийи-үш чыл улай изиг чай болур болза, торгу ховаганының өзүп, ковудээшкинге таарымчалыг байдалдар тургустунар. Ынчан бо насекомнар көвүдеп, хораэлекчы хөрээн кылып эгелээр.

Амгы үеде Тожу районда сибирьниң торгу ховаганы нептерээн 11 муң гектар арга-арыг бар. Июль айның эгезинде Тожу ыяш ажыл-агыйы ол девискээрниң арыглаашкынын чорудар. Бо сорулга-биле Белоруссияның ыяш ажыл-агыйының эртем-шинчилел институдунуң ажылдап кылганы гомелин деп эм будумелди Тывага эң баштай ажыглаар. Оон чаштырылгазын Тываның авиаотрядының үндүрүп бергенин АН-2 деп ийи самолёт-биле чорудар. Бо ажылдың нарын болуп турар ужуру — чаштырылганы самолёттар чавыс ужуп чорда кылырында. Аңаа ужудукчуның ужудар бедик мергежили, агаар-бойдустуң таварымчалыг байдалы херек.

Чорудар дээн ажылдарның чедиишкинниг болуру хөй чүүлдерден хамаарыжыр. Оларның бирээзи — агаарның температуразы. Вирустар соокка, а бактериялар чылыгга ынак дээ биллир бис. А гомелин — бактерия үндезинниг эм будумел болгаш оон чаштырылгазының үезинде долгандыр турар агаарның температуразы 25—30 градус чылыг турза эки. Ынчан эки түңнелдерин манап болур. Арыглаашкынны эгелээр бетинде чамдык ыяштар дезүнге ак шывыг пестерин чадып турар. Ол үеде кээп душкулээн өлүг дыйлашкынны санаваш, арыглаашкынның ажыктыын тодарадып болур.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
арга-арыг камгалалының Тыва авиазвенозуның диспетчери.

Бөгүн — Потсдам конференциязының эгелээн хүнүнден бээр 40 чыл оң

ПОТСДАМНЫҢ КАТАПТАТТЫНМАС КИЧЭЭНДИРИГЛЕРИ

40 чыл мурнунда, 1945 чылдың июль 17-ден август 2-ге чедир Потсдамга ССРЭ, АКШ болгаш Бөлүнкобританиниң чазактар баштыңнарының конференциязы болуп эртикен. Оон ажылынга И. В. Сталин, Г. Трумэн, У. Черчилль болгаш оны соолунде солаан К. Эттли киришкен. Конференциянның чоруп турганының болгаш Потсдам дүгүржүүшкүнарының ужур-дузазының дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге конференцияга совет делегациязының кежигүнү. Оныа болгаш бүрүн эргелиг эвчин Ф. Г. Гусев чугаалаан.

1945 чылдың июль. Берлин дээш түлүүшкүнүң соолгу даваштаашкыннары мырыңай чаа чаңгыланып эрте берген. Фашистиг Германиянның чугаа чокка дүжүп бергенинең дугайында актыга Карлсхорстиге ат салдынган. Чүүттүң демократтыг катап тургузуушкунунуң планы ажылдап кылдынган, гитлержи коалициянга удур тинилелгенин ачызында ол ынчаар болдунар аргалыг болган. Германияның нөйсылалынга болгаш еске-даа хоорайларга амыдыралды чогумчудар талазы-биле ажылдар идепкейлиг чоруп турган.

Берлин хоорайның чоогунда Потсдамга дүш болуп бүдүн арткан Цецилиенхзоф ордузунуң залдарынга чогум-на ол үеде коалициянның үлүг үш күрүнезинниң телээлекчилери Европа дилке дайын соонда ы тургузуушкунуун айтырыгларын чугаалашкан. Аштырган рейхтиң найысылалы конференция эртикер чер болгонын база кайгамчык. ССРЭ-ниң Великобританияга Онза болгош бүрүн эргелиг элчизи, а ол ышкаш Европага консультативтиг комиссияның совет телээлекчизин болгаштың совет делегациязының кежигүнү болган мен.

Кижи төрелгетенниң эң коргунчуг дайзынын ажып тиилээннивис биске оорушкуну чайгаар-ла хайныктырып турган. Хүралдар ажыл-ишчи болгаш ажыктыг, таварымчалыг бөйдалга эртип турган. Барыын күрүнелерниң үдуртуларынга персоналдыг болгаш политиктиг эскерлиишкиннер конференциянның ажылынга салдаарлыг болган, кады ажылдажылгага удур күштерни идепкейжиткен. Ф. Д. Рузвельтиниң мөчээни-биле АКШ-тың президентизиниң дүжүлгезинэ Г. Трумэн эзлепкен. Парламент соңгулдазының түңнелинде лейборист К. Эттли консерватор У. Черчилльдең премьер-министр албан-дужаалынга олурупкан болгаш анган делегациянның кежигүнү болган. Конференциянның будүүзүнде АКШ атомкыт бомбазының шенелдезин чорудуп, оон-биле Потсдамга чугаалакшыышкыннарга коергеттинер бодаан.

Хүннүң айтырыынга кол черни герман айтырыг эзээн. Ялтаның шиитпирлеринге дүүштүр конференцияның киржикчилери Германияның эжелелинин үезинде демилитаризастаашкынның, демократтизастаашкынның болгаш денафикастаашкынның принциптерин үндезилээш, ниитизи-биле дугуруштуган политиканы чорудар деп шиитпирээннер. Германия моон соңгаар кожаларынче кежен-даа семеезин дээш «герман милитаризм болгаш нацизм үзүктатынган турарынъ үш күрүне бадыткаан. Демократтыг үндезинге Германия политиктиг амыдыралды эде тургузар, илаңгыя нацисчи партияны болгаш оон айбан черлерин үзүткээр, дайын талазы-биле бүгү-ле кем-херек үүлгедикчиерни шиндер, хамаатылларның хосталгаларын хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынган. Фашистиг рейхтиң баштыңнарын шиндер талазы-биле делегей трибуналын тургузар дугайында шиитпирни үүлээп алган.

Дайын чепсектерин будурерин хоруурү, продукциянның стратегтиг хевирлерин будуруп үндүрерин кызыгаарлаар болгаш аңаа шыңгыы контрольду тургузары, картельдерни, синдикаттарны, трестерни үзүткээры Германияга хамаарыштыр экономиктиг принциптерде кордүнгеп. ССРЭ-ниң негелдези-биле чүрттү чаңгыс экономиктиг чүрт кылдыр санаар дээн конференция шиитпирлээн. Совет Эвилелиниге удур келир үеде демисеелге оны ажыглаар соруглга-биле Германияның шериг-экономиктиг потенциалын хевээр артырар дээш барыын күрүнелерниң чүткулүүнүң ыянын-на илерел турганын маңаа демдеглеп каары артык эвес.

Потсдам конференциязынга реперация (тинлеттирген күрүнениң тинлээн күрүнеге дайын когаралын төлээри) дугайында айтырыг талазы-биле чүгээ чидиг болган. Дайын үезинде материал талазы-биле эң-не каражадаам Совет Эвилелиниң чептүг негелдеринин барыын күрүнелер үр үеде тоол көрбээннер. Ол айтырыг талазы-биле чөпшээрежип дугуруштунган шиитпир аңаа ажыдап кылдынган.

Кенигсберг (Калининград) хоорайны аңаа хамаарыжыкан девискээри-биле кады Совет Эвилелинге бээрин конференция чүүлдүг деп көрген. Польшаның барыын кызыгаарын Одер-Нейсе таварыыр кылдыр тодаргайлаан, а ол ышкаш оон составынга Чөөн Пруссияның девискээрининң чартык кезии кирген. Национал чаңгыс эптиң польша чазаан, а ол ышкаш Төп болгаш Мурнуу чөөн Европа чүрттарынга улусчу-демократтыг тургузугну бактеадып тургузарын хүзээп көрүнче барыын чүктүң киржикчилерин Потсдамга албадапкан. Милитаристчи Японияга удур дайынга киржиринге белеңнии ССРЭ база катап бадыткаан.

Янзы-бүрү ниитилеп тургузугуут күрүнелер тайбыңнай хөрээ болгаш бүгү-ниитии айыыл чөк чорук дээш делегейниң нарын айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле чедиишкиннинг кады ажылдап болур дээрэнн Потсдамның чүгүле киҥэзидиргилерин көргүскен. Эвилел үш күрүнелерниң удуртукчуларының шүүлгээны дайын чылдарында катлыышкан нацияларның чаңгыс эвиннң херечизин болган. Ялта, Потсдам, Хельсинки — бо бүгү дерт он чылдарда тайбың дээр адаанда чүрттээ турар Европаның төөгүзүнде чүгүлээ үе-чадалар.

Совет Эвилели Германияның чөөн кеззинге Потсдам дугуржулгаларының бүгү негелдезерин хажык чөк боттендырган. Бистиң эвилелчивис болур ГДР Европага айыыл чөк чорукту болгаш кады ажылдажылганы херек кырынга бажыглаарынга идигин берип, тайбыгга ынакшылдыг үглешинышкынны чайгылыш чөк чорудуп турар. Эрткен үелерде барыын күрүнелер нөкүүс сыр өскээр көдеңп, Потсдамның негелдерини чаңгыс удаа эвес үреп, ГФР-ни чепсегленишкинниң арсеналы болдуруп, ону дүшүүрүүлүг чорудуун ешпес одаа кылып алгаан-дар. Европа дилке тайбыгга кыжаңып турар милитаристчи база реваншисчи бодалдыгларны олар ажыл-биле даткып турар. Империалистер Потсдам дугуржуушкуларының ужур-дузазын хажыды тайылбырлаарын оралдажып турар. Оларның ол оралдажышкыннары буураашкынга таваржыр дээрэн билдингир.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДАН

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОФИЯ. «Веслец» деп шой эзилдирер заводта автоматчыткан ийнги шугум ажыглалга кирген. Ол шугумну Новосибирск хоорайда «Сиблитмаш» заводка белеткээн. Автоматчыткан ийнги шугумну эптээрин болгаш ажылдадып эгелээрин боттандырарынга Совет Эвилелиниң специалистер» болгаш оңнуктеринге дузалашкан.

Чаа шугум бедик будуруқчулуг болгаш шой эзилдирикшкиннинг үезинде үрей кылыышкынарны 20—30 хуу кызырар арганы берип эгелээн. Шойну бедик шынарлыг кылдыр эзилдиреринң хандырар будуруга чорудулгаларын контрольдаарынга болгаш башкарарынга эргежок чугула немелде дериишкиннер автоматтыг чаа шугумда бар.

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың мурнуу девискээринде нефть болгаш газ бар черлериниң геологтуг шинчилелин боттандырып турар вьетнам-совет интернационалдыг каттышкан «Вьетсовпетро» деп будүүлгениң коллективи улуг ажылдарның шиңер талазы-биле чаа үе-чадазынче кирген. Нефть тывыжын үлетпур ергазы-биле тывыарынга перспективтиг скважинаның өрүмнээшкинин ол коллектив Вунгтау хоорайның районунда эгелээн. Нефть дамчыдар хоолайны эптээрин тудугжулар хөрү үгда база эгелээнер.

Совет-вьетнам экономиктиг чаңы ажылдажылганың ачызында ВСР-ниң улус ажылагыйының чаа адыры—нефть тывыжының үлетпүрү тургуступ турар. Өрүмнээшкиннер болгаш нефть база газ тывыжының скважиналарының шеназшкиннерин келир үеже бүзүрелдиг «өөрүнге барымдаалы берип турар. Бо бүгү ажылдарны чалбартканының болгаш нефть тывыжын эгелээнинин соолунде Вьетнам бодунда нефтилиг, газтыг болуур.

БУДАПЕШТ. Алдаржаан «Венгр далайның» мурнуу-барыын ужунда тудуп эгелээн суг шыгжамырын Венгриада Балетонның «бичө дуңмазы» деп адап турар. Суг шыгжамырының бөштәйгы эзлиээнин тудуу ам доозулган. Гидротудугжуларның бодалын өзүгээр алырга, ол суг шыгжамыры Балетонның экологтуг балансызын камгалаарынга болгаш сугларның хирдеңнирин болдурбазынга чугула рольду ойнаар. «Бичө Балетонның» тудуун 1990 чылга чедир бүрүн доозар.

Суг шыгжамырының тудуу— Балетонның чоогунда районнарны хөгжүдеринин болгаш чаагайжыдарының калбак программазының тудуш кээзэ-дир. Чонның массалыг дыштанылгазының чөрү болган Балетонның сургажаанының түңнелинде ындыг программаны ажылдап кылыры хемыктың мурнунда негөттинип келген. Балетонның бойдус байлектерин камгалаар талазы-биле күрүне органнарының ажыл-чорудулгазын сырый холбаштырары база эргежок чугула болган.

«Бичө Балетонның» дериири-биле болгаш төөдүң экологтуг балансызын хайгаараар тускай албан черлерин тургузары-биле холбаштыр организастыг туризмни хөгжүдеринче улуг ынчээнгейни программаже үгленгидырып турар. «Венгриянын төөдүңүң» эриктеринде дыштанылганың чаа черлерин амгы үеде немөй тудуп турар.

ВАРШАВА. Аныяктарның болгаш студентилерниң Москва болуур XII Бүгү-делегей фестивалынга киржир делегациянның составын Польшаның фестиваль комитеди бадылаан. Акы-дүңма чүрттүү төлээлекчилериниң арезында — Польша Улус Республиканың аныяктар болгаш студентилер эвилелдериниң, Польша — совет найырал ниитилелиниң болгаш өске-даа организациялардың аныяк активчилери бар.

ПУР-нуң оолдары болгаш кыстары янзы-бүрү чүрттерниң аныяктары-биле кады ажылдажылганы келбартырынга, тайбың болгаш найырал дээш, империализмге удур демисеелге боттарының төлептиг үлүүн аныяктарның болгаш студентилерниң үйүт шүүлгезиниң үезинде киирер дээш, президиумуның хүрээлиг онзелеп демдеглээн.

(СЭТА).

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

МИННИ БЭЭРИҢ ЧАДАВАС

«Ажыы-биле чугаалажыыл» деп чүүлге хамаарыштыр

Ол кижини көрүп ора, чамдыкта кижи кээргей бээр. Хол-буду сирилээш, дыка корткан шырай-биле ыңай-бээр көрдүнгүлээр, чугаазы үзүктелишкиннинг, чамдык айтырыгларга берген харыызының утказы билдинмес. Ону арага аарыындан ынчаар аараан деп сактып келгеш, ам-на харын кээргел өжүп, чеме бодалдар башка төрүттүнер.

Ону Борис Петрович Киселёв дээр. Чугаалажып орар черивис — Кызылдың эзириктер сергедир чери. Темавыс — арагалаашкын дугайында. Көш хонуп дургузунда сергел көрбээн Борис Киселёвтүң чүдепбаксыраанындан «инчектенип» орары-даа аажок. Араганың үржүүнүң дугайында солуннарда бижил түрарын сагындырып, бир кижи бүгү арагачыларны ажыы-биле чугаалажырынче кыйгырып турарын аңаа чугааладым. Ол кезек ыыт чок, бажын халайтыпкан олуруп-олуруп, ирей боорда сос үндүрдү.

— Шынап-ла арага ужун бактың багын көрүп чор мен. Ону солуннарже-даа бижинир карыым чок, бодуңар-ла бижип көрүңөр... — дээш, кезек ыыттавйн барды. Ооң аар тыныжын эзириктер сергедир черниң ажылдакчызы Александра Михайловна Поповабиле дыңнап, чүнү чугаалаарын манап ор бис. Сагыш-сеткилин тө каап бээр дээн кижини далаштырбаан бис, «ХОЗ» бээр чадавас.

— Чугаажө чалаан кижи «бежен хар чедип ор мең» дээн-дир бе? — деп, ол ылеыылады. — А мээң бежен ашкан болгай. Абакан хоорайга төрүттүнгеш, өстүм. Школага база өөренип шыдаавам мен, үезим доосладым. Тускай мергежилим-даа чок, ынчалза-даа чүдүрүккүлел, аар-соор ескедаа ажылдарны кылып чордум.

Кызылга 1959 чылда келдим. Хандырылга-сейгарылга базазынга чүдүрүккүлел киргем мен. Ризард Зорге күдүмчузунга бажың-даа тудуп алдым. Ол чылдарда өглендим-даа, удаавында оол төрүттүнген — Петя деп ададывыс. А кадайым Шура магалыг кижи болган, ажылгыры-даа аажок, олут-чыдым деп чүве билбес. Кежээлерде бизни келгеш, аъш-чемнин ша-даа четпээнде бир-ле чүведен белеткей каалтар. Кижиге оон артык кандыг амыдырал херегил ынчаш?

А мен ол үеде дашка тударынга сундулуг турган мен. Ажылдаар черимге-даа «самолёттар» мен, шалың алганда ывап-ла арага магазинниче кылаштаар. Оон туржук ийи-бир шил араганы хойлап алган, чанып келир мен. Шурам баштай мени коңчуур, арага ижер чоруумну соксадырым негеп турган. Арагага сундулай берген кижи ону кайын каай аар ийнек, уламчылап-ла тур мен. Оон Шура мени хоруур туржук боду кады ижип аар апарган. Арага садар акше херек апаарга, кожаларывыстан бизни чээп экиээр болу берген.

Бир-ле катап орус улустуң шаандакы байырлалы пасха чоокшулап орган. Аңаа үткүштүр брага хайындырып алган бис. Бир бидон ишти. Ону «демдеглээн» улус боол ол брагавыстыг ижип-ле тур бис, ажыл-агый безин үттүндүрган. Оон төрелдер дүңү келген. Ынчап арагалап турувуста Май 1 байырлалы келген, оон Тиилелге дүңү. Ажылдаар черлеривиске май айның ортан үезинде четтиивис. Кайыысыс-даа албыстаар чеде берген бис. Ону боттарывыс билип турдувус.

Коллективте өөрүм мени чүле-ла хемчээген. Эп-чеп-биледээ чугаалап, сестер-биле-даа дузалап-даа турду. Шуптузун хүлээп алдым. Эң сөөлгү катап сагындырган. Арага ишпезимни аазап турдум.

Бир неделя ыкре харын «ажыг чүве» ажырбаан мен. Аъш-чем ижер төөкүм безин кирип, эш-өөрүмнүң хамаарылгазы база экижип келген. Ол олчаан ынчаар чүрттаар турган-дыр ийин. А мен ону каар сорук менде чок ышкаштыр. Черле эки туттунуп бодаңыр, эмчи күжүнге даянып болза, каалтарым чадавас. Ажыл кылбайн, кижилерниң чеме-халаан дыңнаары-даа берге-дир...

Ооң чугаазын чедир дыңнаайн, дешкаар, арыг агаарже үнүп келдим. Арагачы кижиниң чыдындам бажым аарый берген. Борис Киселёв ол багай чыдындам шуут чарлыр чадавас дээн бүзүрөл сеткилимге имистелди.

Е. ЮРИН беседалашкан.

Торгу ховаганы кайыын тыптып келгенил? Ол Сибирьниң арга-арыгларының доктаамал чүрттакчызы. Оон саны ээзээш болгаш шоолуг эскертинмес. Ынчалза-даа ийи-үш чыл улай изиг чай болур болза, торгу ховаганының өзүп, ковудээшкинге таарымчалыг байдалдар тургустунар. Ынчан бо насекомнар көвүдеп, хораэлекчы хөрээн кылып эгелээр.

Амгы үеде Тожу районда сибирьниң торгу ховаганы нептерээн 11 муң гектар арга-арыг бар. Июль айның эгезинде Тожу ыяш ажыл-агыйы ол девискээрниң арыглаашкынын чорудар. Бо сорулга-биле Белоруссияның ыяш ажыл-агыйының эртем-шинчилел институдунуң ажылдап кылганы гомелин деп эм будумелди Тывага эң баштай ажыглаар. Оон чаштырылгазын Тываның авиаотрядының үндүрүп бергенин АН-2 деп ийи самолёт-биле чорудар. Бо ажылдың нарын болуп турар ужуру — чаштырылганы самолёттар чавыс ужуп чорда кылырында. Аңаа ужудукчуның ужудар бедик мергежили, агаар-бойдустуң таварымчалыг байдалы херек.

Чорудар дээн ажылдарның чедиишкиннинг болуру хөй чүүлдерден хамаарыжыр. Оларның бирээзи — агаарның температуразы. Вирустар соокка, а бактериялар чылыгга ынак дээ биллир бис. А гомелин — бактерия үндезинниг эм будумел болгаш оон чаштырылгазының үезинде долгандыр турар агаарның температуразы 25—30 градус чылыг турза эки. Ынчан эки түңнелдерин манап болур. Арыглаашкынны эгелээр бетинде чамдык ыяштар дезүнге ак шывыг пестерин чадып турар. Ол үеде кээп душкулээн өлүг дыйлашкынны санаваш, арыглаашкынның ажыктыын тодарадып болур.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
арга-арыг камгалалының Тыва авиазвенозуның диспетчери.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

● **ЛОНДОН.** Великобританиянын эрге-чагыргада консерватиглиг партиязы Уэльстиң округтарының бирээзинге болган немелде парламент соңгулдаларынга улуг аштырыышкынга таварыышкан. 1983 чылда ол округка болган бүгү-ниитии соңгулдаларынга киргижкен бүгү соңгукчуларның бадылаашкыннарының 48 хуузун алган консерваторлар немелде соңгулдаларга чүгле 25 хуузун алган болуп турар.

Либералдыг болгаш социал-демократтыг партияларның эвилели соңгукчуларның бадылаашкыннарының 39 хуузун алган болгаш чедиишкиннинг болган. Ийиги черде — лейбористер. Оларның кандидаттарын соңгукчуларның 34 хуузу дэткээн.

Рейтер агентствозу соңгулдаларның түңнелин анализтеп көрген болгаш консерваторлар сеелгу он чылдарда шак ындыг аар аштырыышкынга таварожып көрбээн деп демдеглээн. Ол аштырыышкын — эрге-чагыргада консерватиглиг партиянын политиказының чонның таарзынмас чоруунуң, чүрттө ажыя чөктөрүнүң сенынын ковудээшкинниң түңнелидир деп, агентство айтыкан.

● **МАНАГУА.** АКШ-тың төп разведка эргелери болгаш аңаа саттынган дээрбечилер Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң политиктиг болгаш шериг удуртукчуларынче залдаашкыннарны белеткеп турар деп, «Никарагуаның демократтыг күштери» дээр контрреволюстуг организациянын кежигүнү турган Эфрен Мондрагон медеглээн. «Иштики удурланыышкынның үш булуңнарыз» деп чежит аттыг план ёзугаар Никарагуаның хой хоорайларында өлүрүкчү белүүтерни тургузарын, оларның дузазы-биле сандиножуларны өлүрөрин, экономиктиг чугула объектилерже хал-чүрттакчыларының айыыл чөк чоруунга шыңгыы кыжаныышкын болуп турар деп, телеграммада айыткан.

Хонсю ортулуктуң соңгу талазында Мисава баазада амгы үеде он бир ындыг самолёттар бар. 1987 чылдың мартка чедир аңаа 52 ындыг самолёттарны тургузарын АКШ-тың шериг ведомствозу — Пентагон планнап турар.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Гвинеяга күрүне эргилдезин болганын Конакриниң радиозунуң медээзин барымдаалаш, информацня агентстволары дыңнаткан.

Африканың барыын кеззээнде ол чүртта эрге-чагырганы Гвинея Республиканың премьер-министри чораан полковник Диарра Траоре холга алган. 1984 чылдың апрельде шериг эргилдезинниң түңнеяннде эрге-чагыргага киргөн полковник Лансана Контениң чазаанын душкеннин радио дыңнаткан. Апрельдиң шериг эргилдезинниң соолунде полковник Траоре премьер-министрниң албан-дужаалынга турган, ынчалзажок президент Л. Конте ол албан-дужаалды эрткен чылдың декабрьда күш чок болдурган.

Президент Конте чок турда күрүне эргилдезин болган. Барыын Африканың экономиктиг иниилежилгезиниң кежигүннөри күрүнелериниң башлыкнарының ужуражылышкынынга киржир дээш президент чоокта чаа Того чок чорүй барган турган.

(СЭТА).

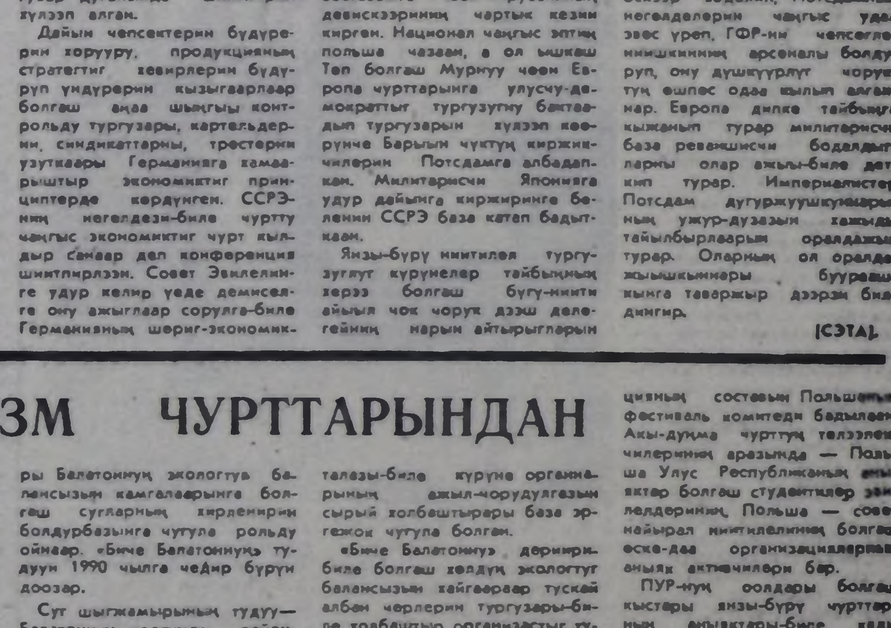

ГФР. Гамбургка болган ажыл чөктөриниң конференциязының киржикчилерин ажылдан кожилерин массалыг-биле үндүрерингe болгаш соцнал кызагдаашкынарга удур демисеежирингe боттарының шиитпирлээнинин дугайында медеглээннер.

ЧУРУКТА: удурланыышкын чыскаалының үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АКШ. Бо аас-кежик чок америкаанар боттарының үп-савын сөөртүп алгаш, хүнүү бадыр үнүп чоруп-чоруп, хоорайларын дааш-шимээнинг кудумчуларында сандайлар кырынга удуур ужурга таваржып турарлар.

Амгы администрацня эрге-чагырганы холга алганының башгайы хүннеринден эгелээш-не, бажың-балгат чок болгаш есне-даа ядыы-түреңги киижилерниң чөрүүшчыг салыыа-куузун шуут-ла херекке албайн келген. Ынчалза-даа оо улуг төрөөгитеннерниң эрге-ажыктарын чедиишкиннинг камгалап турар. Кедергей байларның чурттунда амгы үеде милиион-милиион америкаанар аъш-чем чедир чивейн, аштап-суксаа, бажының кырында чаглаа-даа чок түреп чурттап турарлар. 8 милиион ажыг киижи ажылдаар аргазы чок боол турар.

Хой эвес киижилерниң бажын ажыр байып, милиион-милиион киижилерниң ядараа-түргедеп турары «дең эргелеринг» дээр мактанчыгчал иниилелде хөрөө кырында байдал ындыг-дыр.

СЭТА-ның фотохрониказы.
Е. ШАЛЬНЕВАНЫҢ фотозу.

«АЛЫМ БИЛЕ ЧУРТУМ БОЛГАН»

Кыйгыртыышкын

Ынчан кичээлге Азия дипти, делегейниң бистиң чурттап турарывыс кезээн өөренип олурган бис. Мен мурнуку чаңгыс-биле кызып-кызып бижип, чурт чуруун доказаштыр көре каап олурдум. Эжик авар бүдүү ажыттынды. Башкы бут бештап кылаштап баргаш, ында бир-ле кижи-биле чугаалажы кааптыы.

Оон мээң чанымга чедип келгеш, директция хереглеп турар-дыр дээрзин дыңнаттым. Коридорга үнүп кээримге, бистиң секретарывыс Мария мени маңап тур. Оон мени директор өрээлинге эдертип киире берди. Ында чурук тыртырар кижи херексеевин, аң боолаар дээн аңчы ышкаш, бут кырынга тургузупкан олур. Мен кирип кээримге, туруп келди. Директор мени будумдан бажымга чедир эргилдир көре каапкаш:

— Моон өске хевиң чок бе? —дидир.

— Бар.

— Дүрген кеттиме каавыт!

Аалымдан эккелгенимге эжиге суклаан чаа костюмумну кеде каапкаш, маңнап келдим.

Директор костюм ажырбастыр, ындыг-даа болза хере базар база мончар бағлаар болза экш-дир дидир. Бак кижиниң чоруу— баарда, кээрде дөрт дижир. Ол-ла дүвүреп халып турумда, шак сайзыраан. Чүү-даа болза чурукка тыртырып кагдым. Та чүге? Оны сонуургаваан мен.

Коңга хапкан. Өөрүм үнгүлеп келди. Часкалмаа үткүй келгеш, мени чүге келдиргенин айтырды. Мээң паспортумну үштүп келгеш, ында бир-ле чүвени тодаргайлап турду дээрзин чугаалап, уругну мегелеп каан мен. Сонуургактар ыыт чок. Өөредилге эгелээнден бээр, биргээр чугаалаарга, мээң бүгү эртемнерни чаңгыс кыдыраашка бөле бижиир деп турган дүнүмден бээр ийи ай ажа берген. Ол үеның иштинде кижилериниң кандыг өөренип турары билдинип кел чораан. Бистиң сумуның хамаатызы, бисти бир чыл мурнап келген Хиазээлиг хамыктың кудуруу болган. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кижилерниң алдымөңгүнү, чаза-хоразы кестүп кел чораан. Мен бодумнуң канчаар өөренип турарымны билбес мен. Адымны адаш, айтырыг салырга, девидеп, дерим шаагайнып тургаш, хөрүлээп каар мындыг-ла мен. Мурнунда хүрээ-хуураага турган болгаш, чүве шээжилээрим мун-не шору. Ынчангаш, бүгү-ле чүвени шээжилеп алыр сагыштыг турдум. Мээң чаңгыс чер чурттажым Часкалмаа дыка кызып өөренип турган, ынчалза-даа ол турган демдектери куду. Өөредилгеге эмин эрттир хандаанындан уругнуң борбак кызыл арны соолбурара берген. Оон бажының дүгү база селберере берген, ону ажаар чай чок турганы ол боор. Мээң конүүг бергедеп турган чүвем — орус дыл билбезим. Бодумнуң буруум-дур ийин, орус чон-биле хөже чурттап чораан хиреде, ол улустуң дылын өөренип алырын хереже албаан. Ону кымга чарбыыр. Ол үеде бистиң өөренип турар эртемнеривистиң талазы-биле тыва дылда парлаттынган чаңгыс-даа ном турбаан. Чүгле хелемеми башкының аскынче көрүп алган олурар деп чүве чаржынчыг-дыр ийин.

Тыва дыл кырында өөредилге номнары чок-даа турган болза, кижилер чүвениң бир эвин тып өөренип турган. Оон түржүк, кижилерниң канчаар өөренип турары база билдинип турган. Школаның башкылары шуут өөренип шыдаваас кижилерден хосталып алырын база бодай берген. Хилээлчиктиң школадан үмдүргеш, ону үдеп чаңдырар кижиге эдерткеш, Абакам хоорайга чедкрип каан. Часкалмаа биле бис ийе ажаа көңгүс хомудаваан бис, чүге дээрге Хиазээлчик бистиң сумуның адын куду базып туөөр-дыр.

Эрзинниң Кыргыс Шоваажык, Улуг-Хемниң Кыргыс Эремаа, Тестиң Оюн Ортунаол болгаш өскелер-даа эки өөредилгези-биле чоорту шугаып чоруп органнар.

Октябрь байырлалы чоогшулаан тудум-на, бистиң башкыларывыс амыр-дыш көрбестээн. Олар бир-ле чүвени белеткээн, шимээн, делгеп, дерээн чай чок халыжып-ла турарлар.

Кичээл эртем санында коридорга үнүп кээримге, бир-ле чаа чүүл немешкен турар. Школавыс улам-на кавас, шинчи апар чораан. Удуур өрээлиниге кирип кээримге, база кайгамчык: хамык чүве кылаанаар, кижи дываажан оранынга чурттап көрген эвес, херек кырында дываажан оранын — бистиң школавыс турган.

Ноябрь алды. Бистерни кичээлден эртежик-ле тарадыпкан. Бистиң ам кылган-на чүвевис — кежээ болуур уткулга туралынга белеткел. Кижи бүрүзү ужеттинген, чаа хеп-сыны ужулген, оозун аштаанчүлгээн, эде-хере баскан турган. Чамдык кижилер чунар-бажыңче маңнаан, баш таарыыр черде эглиег маңаандаа турар, оон чушкудупкан кымыскаяктар-ла бис.

Бодунуң-даа, өөрүнүң-даа сүзүн базып чоруур чүдүргүү кижилер биске база ийи чаңгыс турулаан. Өөрү оларны күш-биле «оттур» силгилекен. Олар база баштарын ковайтып келгилээн. Ынчангаш бүгү школа байырлал байдалынче шилчээн.

Кежээ, уткулга туралының мурнуу чарыында, бистиң клубувусче шаң-кеңгиргезин, бүрээ-бүшкүүрүн туткан, чүгээн кезек кижилер шуужүп кирген. Мен ындыг херекселдерни Салчак кожуунунуң Инек-Даш хүрээзинге мөргүл үезинде көөр чораан мен. Хүралдап олургалан турувыста, бир-ле кижи мени адап кый дидир. Ам көөрүмге, доо ол Дыйлаа хоя булган, мени бодунче имнеп тур. Чеде бердим. Дыйлаа ийи талазында кызыл туткуушТарны хаажылай аскылап каам самбыраже айыттыы. Ында бистиң школавыстың чамдык кижилериниң, олардың ыразымда мээң-даа чүрүүмү аскан мындыг болду. Биеэ бир кичээлден олурумда, ыйгыртып аппаргаш, тыртырып каан чурук ам. Бистиң бөлүктен Шоваажык биле Эресмаанаң чуруктары база бар. Анаада поруксумээр ышкаш Часкалмаа туттунуп ыыдаваан: «Каа-Хем чыдып каар деп чүве каза турган! Холуң тудуп каайын, акый!» деп бо. Мен ыя ол шакта өөрээнимни-даа, ыяткамымны-даа илергейлеп ыыдаас турдум.

— Бистиң директорувус Иван Иванович улуг чаагай, эглүгдээ кижи. Ол байырлыг хүралдың ажыттынганын чарлаптар орта, демги бөлүк кижилерниң кирип келгени шаң-кеңгиргези болгаш бүрээ-бүшкүүрүп эдип-ле үнген. Хамык улус тура халышкан, бут кырында. «Интернационал»-дыр деп чаңгыс турган Ындыглаар тайылбырлады.

Хөгжүм байырымныг кыйгырыглыг, ширнин болгаш негелделиг чаңгыланыр турду.

Школаның өөредилге эргелекчизи Алтайчимов башкызынг-ле илеткен турду. Бир черге өске улус-биле кады мени база адай каапты. Та мактааны, та бактааны. Биижп ыыдаваан мен. Демги-ле Ындыглаарым (ол чөпсүүген чүвезинге «ын-дыг» дээр болгаш ынчаар шолаатнан кижи), «эрлейі» дээш, менче хөгүн сунду. Ол маңаа мээң-биле кады өөренип кээр мурнунда бистиң кожуунның ареэз комкомунуң бир дугаар секретары турган кижи. Бодунуң ареэвнизи боорумга мени детиндаа орду ыйнаан.

Школаның адыын кырынга элээн черлерден байырлыг телеграммаларны болгаш бижиктерни чоруткылаан, оларны номчаан. Эң ылаңгыя РСФСР-ниң Чер ажылының улус Комиссарнадының байырлыг телеграмма чоруткаңы мырыңай кайгамчык. ВКП(б)-ниң Ойрот-Тура обкому болгаш облүүскому, хоорайның барын бүгү өөредилге черлери байыр чедирген болгам. Ынчаарда кижи чүвени тептыг үгаар эвес, ачаа-ла улуг өгүүнүп адыш часпап каап олурган боор чүве-дир ийин, а шыны-биле алырга, ол дээрге ёзулуг интернационализм-дир. Ачы-дуңма Тыва республиканың өөренкиннери өөренип турар школа дээш шак ынчаар ундулээр турган-дыр.

Директорнуң дужаалым башкы Вера Ефимовна номчаан. Ол дужаалды ёзугаар эки өөредилгелиг сургуулдар болгаш школаның ажылчыннары шаңнаткан. Үрер хөгжүм удаа бээрге, ады үнген кижилер дергээр олурар черже үнгеш, шаңналын барып ап турган. Ол аразында мени адай каапты. Кулаамга бүзүрээведи. Солагай таламдан Дыйлаа, оң таламдан Ындыглаар тургузур идиптер орта, мурнумда одуругда олурган бистиң эң улуг назылыыс, сөөлгү курста өөрейип турар Тараачының чарын аразынга барып мөңмедим. Ол үүлдү көрген улус-даа, моңнаткан Тараачы боду-даа мени бүрүүдатпаан, харын улам төөктүүп адыш часпап каап. Бүрээ-бүшкүүр аайы-биле хүрээге самнап чораан боодум ам кээп, болбаазын шаңның үрер хөгжүмүнүң үдегези-биле базымнарымны тааржыдырып чораан, дергээр олурар черже үне бердим. Саазын-биле ораагаш, аяның шарып каан улуг дүрүүнү тудустум. Мурнунда шаңнал алган улус өгүүнүп дергээр олурган столунда бүгү кижилерниң ээлдарын тудуп каап, амгы шагның үрер хөгжүмүнүң аяны-биле базып баткаш, олудумга чедип келдим.

Шаңнал алгаш, өөренип болуур-дур мен дээ бүзүрелим төрүттүнген. Ынчангаш түңнелим мындыг: мени сургуулдадып чоруткан нам, чазаамның база бүгү чонумнуң идегелин ыяап-ла күүседир, шыпаап-ла адам биле нем болган башкыларга өөрүп четтиргенимни чүректиң ханызымдан илергейээр болгаш совет чон-биле ак-дуңма харылзааны мөңгези-биле быжыглаар.

С. ТАМБА.

КАДА ӨӨРЕНИРИЛЕР?

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

Донда-Ростовтуң харылзааның политехникумунга ортумак школа досканнардан «Харылзаа бүдүрүлгелериниң планнашкынныг мергежилге хүндүски өөредилге сагбырыкта сургуулдарны чыырын чарлап турар.

Хүрээл алырының негелделери бүгү ортумак туска өөредилге черлеринге хүрээл алыышкын-биле домей.

Билдиришкиннерни 1985 чылдың июль 31-ге чедир түрээп ап турар.

Киреринниң шылгалдалары 1985 чылдың августуң 1-ден эгелеп Кызыл хоорайга болур.

Документилер чорудар адрес: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53 бажың. Телефон № 2-48-12, кадрлар килдизи.

ПОС-ТААВЫ ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

(Владимир областың Камешково хоорайында)

1985—1986 өөредилге чылынга сургуулдар чыып турарын чарлады. Училище пос-таавы бүдүрүлгелеринге бедик мергежилгиг ажылчыннарны өөредип, белеткээр болгаш 8—10 класс дооскан 15 болгаш оонда улуг назылыг кыстарны түрээп алыр.

Өөренир черге чедир хелес чоруур.

Сургуулдарны общежитиеби биле болгаш хүнде үш көтөп хелес чем-биле хандырар. 8 класс дооскандарга айда 60 рубль, 10 класс дооскандарга — 80 рубль стипендия бээр.

Бүдүрүлге практиказының үезинде стипендиага немештир дериг-херекселдерге бүдүргени продукцизы дээш немелде төлевир бээр. Өөредилгени доосқан соонда ажыл төлевирни 200—300 рубль чедер.

Бүдүрүлге черинде техник-механик, бухгалтер үчүдү салбырлыг кежээки пос-таавы техникуму база бар.

Өөренил кирер чугула документилер: билиннең дугайында документ, төрүттүнгенниң дугайында хереченнел азы паспорт, чурттап турган черинден шынзылга, бир эвес өөренир дээн кижи дергүл-терелиг чон азы ачазы Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиди болза, райсобестен шынзылга.

Айтырыглар тургузар чер: Кызыл хоорай, «Кызыл» гостиница, №№ 170 азы 477 өрээлдер. Документилерни июль 20-ге чедир хүрээл ап турар.

КЫЗЫЛДЫҚ КУРУНЕНИҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

1 июль 22-ден эгелээш, үндезин националдың кижилеринге чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге конкурстан дашкаар киреринниң шылгалдаларын хүлээп алырың чарлап турар:

Москваның күрүне университедин (физика, зоология болгаш ботаннка; психология);

Москваның кодээ ажыл-агый академиязы (агрохимия болгаш почвоведение: үнүштер камгалалы; кодээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш ону организастаавы);

Москваның ветеринарнә академиязы (биофизика; биохимия);

Москваның технологтуг институду (химиктиг технология болгаш арыглал-шеверлел будүрүлгезиниң дериглегери);

Москваның чиик үлетпүрүнүң технологтуг институду (күш-ажылды организастаавы болгаш нормалаары: хөмден кылыгларны чогаадып кылыры; калбак хереглел чүүлдериниң үлетпүрүнүң экономиказы болгаш ону организастаавы);

Москваның 2-ги медицина институду (эмнелге хөрээ);

Москваның күрүнениң В. И. Ленин аттыг педагогика институду (нимти-техниктиг бижиглеп болгаш күш-ажыл);

Ленинградтың күрүне университедин (генетика);

Ленинградтың күрүнениң А. И. Герцен аттыг педагогика институду (нимти-техниктиг эртемнер болгаш күш-ажыл);

Алтайның кодээ ажыл-агый институду (кодээ ажыл-агыйны механизастаары; агрономия; гидромелиорация; зоотехния);

Омскиниң кодээ ажыл-агый институду (нимти ажыглалдың геодезиязы; чер тургузуушкуну);

Омскиниң амыдырал хандырылгазының технологтуг институду (амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаавы);

Челябинскиниң кодээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш электрижидерининг институду (ПТУ-лар башкыларын белеткээр; кодээ ажыл-агыйны электрижидерн);

Уралдың ыяш техниктиг институду (Свердловск хоорайда) (ыяш-инженерлиг ажылхерек; ыяш болгаш ыяш болбаазыралырының үлетпүрүнүң машиналары база механизмнери);

Ыракы Чөөн чуктуң амыдырал хандырылга институду (Владивосток хоорайда); ачиин үлетпүрүнүң машиналары болгаш аппараттары; радиотехниказ;

Иркутскиниң күрүне университедин (правоведение);

Красноярскиниң күрүне университедин (правоведение);

Кемеровонуң күрүне университедин (правоведение);

Томскиниң күрүне университедин (правоведение);

Омскиниң ветеринарнә институду (ветеринария);

Алтайның политехниктиг институду (аъш-чем будүрүлгеринің машиналары болгаш аппараттары: тудуг; тудуг кылыгларын болгаш конструкциларын будүрери: машина тудуушкунунуң технологиязы; демир кезер станоктар болгаш дериг-херекселдер; демир тудуштур чаңнаар будүрүлгениң дериглегери болгаш технологиязы); хоорайларны болгаш кодээ ажыл-агыйның үлетпүр будүрүлгелерин электрибиле хандырылга);

Иркутскиниң политехниктиг институду (электроизоляция болгаш кабель техниказы; химиктиг-технологтуг ажылдарны автоматчыдарды болгаш комплекстиг механизастаарын; тудуг кылыгларын болгаш конструкциларын будүрери);

Ивановонуң пос-таавы институду (деворан кылыгларның технологиязы);

Томскиниң эргелеп-башкарылгының автоматчыттынган системалар институду (радиотехника; электроннуг приборлар);

Новосибирскиниң харылзаалыг электротехниктиг институду (автоматтыг электри хөрүлзаазы; хөй шугумнуг хөрүлзаа: радиохөрүлзаа болгаш радиоамдыдылгазы; хөрүлзаа экономиказы болгаш ону организастаавы);

Новосибирскиниң кодээ ажыл-агый институду (кодээ ажыл-агый);

Чөөн Сибирьның технологтуг институду (Улан-Удэ хоорайда); хөм будүштүг кылыгларның технологиязы);

Новочеркасскиниң политехниктиг институду (чиик үлетпүрүнүң машиналары болгаш аппараттары);

Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүнүң технологтуг институду (соодукчу болгаш компрессор машиналары база дериглегери; хлеб бижиргер. макарон болгаш кондитер кылыр будүрүлгелер; ажыткы будүрүлгезиниң технологиязы: эттиг болгаш эт продуктуларының технологиязы); сүттүг болгаш сү продуктуларының технологиязы);

Күйбышеттиң политехниктиг институду (электрилиг системалар; электроэнергетика);

Костроманың технологтуг институду (калбак хереглел чүүлдериниң үлетпүрүнүң экономиказы болгаш ону организастаавы);

Тюменьниң индустриалдыг институду (шеверлел будүрүлгезиниң химиктиг технологиязы болгаш дериг-херекселдерни);

Иркутскиниң улус ажыл-агыйының институду (сэң-хее болгаш чээли);

Иркутск университедин (математика); химия; физиология; география);

Алтайның медицина институду (эмнелге хөрээ); педиатрия. фармация);

Иркутскиниң медицина институду (эмнелге хөрээ; педиатрия);

Кемеровонуң медицина институду (эмнелге хөрээ; педиатрия; гигиена-санитария болгаш эпидемиология);

Красноярскиниң медицина институду (эмнелге хөрээ, педиатрия; стоматология);

Новосибирскиниң медицина институду (эмнелге хөрээ; педиатрия; стоматология);

Томскиниң медицина институду (эмнелге хөрээ; педиатрия; фармация);

Тюменьниң медицина институду (эмнелге хөрээ; педиатрия);

КҮРУНЕНИҢ ДОЛУ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНГА КИИРЕР ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

Алтайның политехниктиг институду (кодээ ажыл-агый машиналары; автомобильдер болгаш тракторлар; тарааны «адегалаарының болгаш болбаазыралырының технологиязы);

Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүнүң технологтуг институду (эттиг болгаш эт продуктуларының технологиязы; сүттүг болгаш сү продуктуларының технологиязы; нимтиниң чеменилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаавы;

Омскиниң политехниктиг институду (полиграфия машиналары; полиграфия будүрүлгезиниң технологиязы; информацияэлемүзүшкин техниказы);

Омскиниң амыдырал хандырылгазының технологтуг институду (даараглыг кылыглар технологиязы; даараглыг кылыгларны чогаадып кылыры: амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаавы; бухгалтер үчёду).

Хүрээл алырымын аугайында билдиришкинни 1985 чылдың июль 20-ге чедир (чаңгыс ай майык ёзугаар) Кызылдың педагогика институдунуң ректорунуң адынга киирер.

Билдиришкинге хөжар документилер: ортумак билиг дугайында документ (боду). № 086-У майыктың ёзугаар эмчи шынзылгазы, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук, школа директорунуң, класс удурткузунуң болгаш школаның кейі-нимти организациларының от салган характеристика (практиктиг ажыл стажы чок кижилерге). күш-ажыл депгеринден ушта бижилге (ажылда турар кижилерге). ог-буле байдалының дугайында шынзылга (долу күрүне хандырылгалыг дээди өөредилге черинге киирип турар кижилер). Будүрүлге стажтыг тургаш, өөренип кирип турар кижилер будүрүлгениң удурткузунуң, а ол шыкаш партия, комсомол болгаш профсоюлов организацияларының удурткуларының от салганы, сөөлгү ажылдап турган черинден характеристикалыг болур. Дээди өөредилге черинге өөренип киреринин характеристиказынга албан-дужаалдыг үш кижи ыяап-ла от салыр болгаш төнма-биле шынзыткан турар ужуруут.

Паспортту болгаш шериг билединг (кимге бижиткен хереченнел) абитуриент институтка келгеш, боду көргүзер.

Устунде айыткынган документилерниң чаңгызы-даа чок болур болза, өөренирин күзээн биижиниң билдиришкинин комиссия хүлээп албас.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, ККПИ. Ленин кудумчу, 34, 114-кү өрээл.

БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ «ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕННИГ ДҮЛЕЙЛЕР НИИТИЛЕЛИНГЕ

ажылдаары-биле: даараныкчы-мотористер өөреникчилери, даараныкчы-мотористер, даараныгга херекселдериниң телазы-биле эдиктер өөренирин дарый негеттинип турар.

Ниитилелдиң адрези: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, № 194 бажың.

Кызылдың аъш-чем бараанарының садыынга ажылдаар уруг кладовщиктер, садыгчылар, кассирлер, экспедиторлар, ажылчыннар, магазиннер аштакчылары, долу ажыя хүннүг арага шилиннин хүлээп алыкчылары дарый негеттинип турар.

Садыгның турар черн: Кызыл, Октябрьская кудумчузу, № 29 бажың, кадрлар килдизи. Телефон № 2-54-36.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кезээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3077

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле аймак комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00167

чоруу, өзүп орар аныяк салгалдың вас-кежии дээш соксаал чок ада салыышкынының херечизи болур дел бадыткап чугаалады.

ЧУРУКТАРДА: Бай-Хаак сүурда 280 орунныг чаа уруглар садының даштыны хевирн; бичии поварлар: бир бөлүкке дүштекн чем үезн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТВ

ИЮЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртемги гимнастика. 8.55—ЧССР-ниң уругларының өөс чогаал коллективтериниң концерти. 9.35—«Аян чоруткучулар клубуу». 10.35—«Сильфида». Фильм-балет. 11.05—«И отзовётся». Документальный телефильм. (Киев). 11.35 — «Кады чоруурга хөглүү». Фильм-концерт. 12.00—12.05 — Медээлер. 14.15—Чаа медээлер. 14.35—Документалдыг телефильмнер. 15.10 — Уругларга фильм. «Трубачевтуң отряды тулчуп тур». 16.45—«Хөглүг нотаалар». Ворошиловградтан дамчыдылга. 17.00—«Ирактыг дургаар». Киноочерк. 17.15—«...Он алдыга чедир болгаш оон улуг». 18.00—Эртем болгаш амыдырал. Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязы. 18.30—Валерий Ковтун ойнаар (аккордеон). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Лириктиг ыр». Фильм-концерттиң бештайгы чоргузуу. 19.35 — Бо хүннерниң почтазы. Телекөрүкчүлерниң чагааларын политиктиг зайгаракчы В. П. Бекетов тайылбырлаар. 20.05 — «Робин Гуд» (Англия) Хөй серияныг уран-чечен фильмниң бештайгы чоргузуу 1-ги серия—«Робин Гуд и колдун». 21.00—«Үе». 21.35 — Документалдыг экран. 22.35 — В. Успенский—«Мээдирлиг чорукка туресказадыгг». Симфония поэмазы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 8.15 — «Ындыг арга база бар». Док. фильмниң бештайгы чоргузуу (Таллин). 8.40 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 1-ги серия — «Братья». 9.55—«Харылаңар, горнистер». 10.25 — Драматургия болгаш театр. «А. Н. Островскийниң мээдирлери». Бирги дамчыдылга. 11.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.00 — Р. Гамзатовтуң шүүлүктерим ССРЭ-ниң улустуң артызы Ю. Завадский номчуур. 12.25 — Уругларга фильм. «Эрги шивээ». Чеди серияныг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 13.30 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 14.00—«Сергей Яковлевич Лемешев» Док. телефильм. 15.10—Парус спортунга делегейниң чемпионады. «Виндгляйдер» класты. Таллинден дамчыдылга. 15.35 — 15.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыраакаммыҥ почтазындан. Бичии телекөрүкчүлерниң чогаалдарының допчуулалы. 18.35—Уругларга фильм. 18.55 — Телемедээлер. 19.05— Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азиз төвүү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүүр». Кызылдың автосептелге заводунуң директору В. А. Паламерчуктуң чугаазы. 19.45 — «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези»—Кызыл хоорсовединиң куусомунуң даргазы Д. Л. Тимөнниң чугаазы. 19.55— Чаңгалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Док. телефильм. 20.30 — «Музыкалыг иноскә». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Истоки». Уран-чечен фильм. 2-ги серия—«Ооңдарыҥ». 22.35—23.35—«Александр Твардовскиң» Док. телефильм.

Оттаар

Республиканга шөжар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 10—15, хүндүс 18—23 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар, Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

Солунның дараазында номера июль 19-га үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Твое мирное небо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Осиная шкура» 9.30, 13.20. «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 11.30, 15.30. «Всемогущий» 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Чнора» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Кармен» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Калина красная» 15.00, 17.20, 19.40 шактарда.

Кызылдың даараныгга фабриказының Хову-Аксы суурда филиалынга ажылдаары-биле даараныкчылар өөреникчилерни, даараныкчыларны чалап турар. Ажылга хүлээп алганнарны общежитие-биле хандырар.

АДРЕС: Кызыл хоорай, Горная кудумчу, № 104 бажың, даараныгга фабриказы. Телефон №№ 4-17-42, 4-47-21.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 166 (12856) | 1985 чылдың июль 19, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Бөгүн «Шын» солунуң Күш-ажылчы алдар тугун Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозта коммунист Көк-оол Лаахынга удурткан мал чеми белеткээр механизастаттынган отрядка тураскаадып көдүрген.

Агаар-бойдустуң байдалы эвээн нарын бооп, чаъстар турза-даа, найыралдыг коллектив сөөлгу чеди хонукта 200 ажыг тонна сигенни белеткээн. Дуржулгалыг механизаторлар Василий Шивит, Михаил Чамыкай, Сапый-оол Буян, Олег Тулуш — коллективте соцчарыштың шалыпчылары.

Мал чеминиң белеткелчилери, мурнакчыларга деңнежип, чугула кампанияны ой шаанда болгаш бедик шынарлыг доозар дээш социалистиг чарышты калбартыңар!

Таңдыда Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының суггаттыг шөлдеринде мал чемнериниң белеткели бо хүннерде хайныышкынныг чоруп турар. Николай Михайлович Сидоровтуң удурткан хову бригадазының механизаторлары 600 ажыг гектар черниң сигенин кестирип, бөлдүруп, сарааттап, оон чамдыызын сенажтаан. Оларның күжү-биле 400 ажыг тонна мал чеми белеткеттинген.

Дуржулга станциязының ажыл-ишчилери чаашкынныг хүннерде ажылды соксатпайн, АВМ-ни ажылдадып, аңаа чүс тонна ажыг витаминниг сиген далганын белеткээн.

Ону шалыпчы күүседириниң чарыжын бригадаларда улам калбартып турар. Федор Останин, Алексей Хурен-оол, Виктор Федосеенко болгаш оон өске-даа шалыпчылар хүнде мал чемнери белеткээр үлүүн ажыр күүседип турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының шынааларында мал чемнериниң белеткели.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СИГЕНЧИЛЕР ЗВЕНОЗУ

Районнуң совхозтарында мал чемнериниң белеткели тулуктээн, 680 гектар черниң сигенин кескен, 610 гектарның сигенин бөлгеш, 610 тонна сиген ажаап алдынган.

Витаминниг сиген далганын белеткээринге дөрт агрегатты тургускан. 67 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. Ылаңгыяда «Барлык» совхозтуң Владимир Хертекке удурткан сигенчилер звенозу 170 тонна сигенни сарааттаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ПЛАННЫ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузарынга чыл санында идепкейлиг киржип келген. Эрткен чылын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка беш тонна будук-бүрүнү, 10 тонна сигенни белеткеп, сарааттааш, хүлээдип берген.

1985-86 чылдарның кыжында ниитиниң малынга 5 тонна будук-бүрүнү, 10 тонна сигенни белеткеп бээр планныг. Таңныылдар салбырының начальниги милицияның капитаны Бүрүткел Күжүгетович Намзырайның удуртулгазы-биле Хемчик арыынче будук-бүрү белеткеп ийи хүн үнүүшкүн кылгаш, 2730 кг будук-бүрүнү «Тыва» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр цегинде дужүрген.

Ол шефтээшкинге милицияның ажылдакчылары Валерий Монгуш, Март-оол Куулар, Роман Куулар, чолаачы Апатай Донгак, электриктер Николай Санаа, Деге Ондар болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап мактатканнар.

Сигенчи бригаданың кежигүннери будук-бүрү белеткелиниң планын күүсеткеш, шөлээде эш-өөрлериниң немелде күжүнге даянгаш, 10 тонна сиген планын ажыр күүседир дээш хол кадыырлары-биле сигенни кезип кириптер дээш, белеткел ажылдарын чорудуп турар.

А. ОНДАР.

КОСМОНАВТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кызылга Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга бистиң республикага кыска дыштанылгада келген, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, техниктиг эртемнериниң доктору, ужудукчу-космонавт А. Елисеев-биле ужуражылга болган. Ужуражылгага хоорайның ажыл-агый, албан черлериниң удуртукчулары, партия, совет ажылдакчылары, Кызыл шериг гарнизонунуң дайынчылары киришкен.

Космонавт А. Елисеев чыылган чонга бо хүннерде совет космонавтиканың чорудуп турар нарын ажылдарының, оон келир үеде сорулгаларының дугайында чугаалаан. Кыска дыштанылгазын бистиң республикаже келир кылдыр чүге шилип алганының дугайында айтырыгга, космоска ужуп чораш көөрүвүске Тыва чурту кончуг чараш болду деп харыылаан.

Космонавт А. Елисеев чыылганнарның оон-даа өске айтырыгларынга солун, тодаргай харыыларны берген.

БИСТИҢ КОРР.

ЧОГААЛЧЫЛАР ХУРАЛЫ

Тываның чогаалчыларының хуралы болуп эрткен. Аңаа «СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур чогаалчыларның сорулгалары» деп илеткелди Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң даргазы К. К. Кудажы кылган.

Хуралга уруглар чогаалының сайзыралынче онза кичээнгейни угландырарын илеткелчи-даа, санал бергеннердаа демдеглээн.

Санал бергеннерден С. В. Козлова дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының сактыышкыннарының бижилгелериниче сагыш салырын, тыва чогаалда критиканы улам ыңай, сайзырадырын критик Д. С. Куулар демдеглээннер.

Хуралдың ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киржип, чечен чогаалдың партийжи, кижизидикчи деңнелин улам бедидеринге болгаш чогаалчыларның чон-биле быжыг харылзаалыг болурун, боттарының хууда үлегер чижээ-биле хөйнүң мурнунга кижизидикчи болурунуң дугайын чугаалаан.

РСФСР-ниң чогаалчыларының VI съездизинге делегаттар кылдыр К. К. Кудажы, А. А. Даржай оларны соңгаан.

Саннар, фактылар

⊙ Кызыл районнуң онгу беш чылда ниити продукциязының чылда ортумак хемчээли 9 миллион 185 муң рубль болган. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында ниити продукциязының чылда ортумак хемчээли 12 миллион 623 муң рубль четкен. А 1984 чылда ол 15 миллион рубль түңнү ашкан.

⊙ Район беш чылдың эрткен үезинде күрүнеге:
12 735 тонна эътти;
10 760 ажыг тонна сүтту;
406 тонна дүктү;
5 593 тонна ногааларны;
87 миллион чуурганы сатканы.

• • •

⊙ Беш чылдың дөрт чылында районга 27,9 муң ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген.

Шамбалыг, Кара-Хаак суурларда 320-320 олуттуг, Сукпак суурда 624 олуттуг школалар туттунган.

⊙ Ниитизи-биле 336 орунниг үш уруглар сады чаштарны немей хүлээп алган.

Район төвү Каа-Хем суурда ногаа комбинады ажыглалда киргеи. Ол Кызылдың болгаш республиканың чурттакчыларынга ногааны чылдың кайы-даа үезинде берип эгелээн.

⊙ Беш чылдың эгезинден районда 5200 баш хойга кажааны, 80 автомашинага дөрт гаражты, 300 баш инек, болгаш 900 баш бызаа кирер алды кажааны, 1 муң тонна тараа урар складты, картофель шыгжаар үш черни, 2500 тонна силос салыр оңгарны, өрүмнээн 11 кудукту, өске-даа тудугларны ажыглалга киирген.

⊙ Кызыл районундан 1, 2, 3, 4-кү арыннарда бөлүк материалдарны «Шынның корреспондентилери Т. Хертек, М. Саая болгаш О. Охемчик олар белеткээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизи эрткенден бээр Кызыл районга бо хүннерге чедир кандыг чаартылгалар болганының болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш районнуң ажыл-ишчилериниң канчаар ажылдап турарының дугайында бөлүк материалдарны бөгүн үнген солунуң бирги, ийиги, үшкү, дөрткү арыннарында парладывыс.

ЧУРУКТАРДА: «Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садарының планын ажыр күүсеткен. Ферманың мурнакчылары үчётчик, парторганизацияның секретары Ө. Хертек, сваичылар Б. Куулар, Ч. Лакпа, техник З. Ондар.

Күш фабриказы районда мурнакчы коллективтиң бирээзи. Оон ажыл-ишчилери съездиге алдар болдурган чарышта идепкейлиг киржип турарлар. Күш фабриказының мурнакчы ажылчыннары Н. Фоменко биле Т. Черевеева.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР АЖЫЛДААР

Назы четпестер ортузунда кем-херек үүлгедир чорукту болдурбас болгаш кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглериниң комплекстиг планын республиканың Чырыдыышкын болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволарының күүседип турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан.

Назы четпестерниң хайгаарал чок артар чоруун болгаш оларның кем-херек үүлгедиишкини кылырын болдурбас талазы-биле тодаргай ажылдарны Чырыдыышкын болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволары оларның чагыргазында турар албан черлери болгаш будурулгелер хоойлу-дурум камгалаар органнар-биле бир демниг чорудуп турар деп, хуралдың киржикчилери демдеглээн. Назы четпестерниң база өөреникчилериниң талазындан кем-херек үүлгедир чорукту Чырыдыышкын министерствозу доктаамал анализтеп турар. Өвүр болгаш Тес-Хем районнарның школалар коллективтериниң өөреникчилериниң сагыага-чурумун бедидер, оларның чурттап турар черинин айы-биле кижизидилге төптерин тургузар талазы-биле кандыг ажылдарны кылып турарын, школа реформазының кол угланыышкыннарын боттандырар талазы-биле Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарда болгаш Кызыл хоорайда кылдынып турар ажылдарны министерствонуң коллегиязынга чугаалашкан.

Назы четпестерниң аразынга кижизидилге, профилактика, спорт-массалыг ажылдарны Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң шугуму-биле база чорудуп турар. Хоорайларның болгаш районнар төптериниң чуртталга кварталдарында уруглар шөлдерин болгаш тудугларны чаагайжыдылгага база кудумчуларны дерип септээринге көрдүнген акша-хөрөңгиниң күсели-биле кылып турар.

«Үлегерлиг школа дээш», «Үлегерлиг микрорайон дээш» деп чарыш школалар болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый будурулгелериниң аразында калбарган. Ону өөреникчилериниң, назы четпээннериниң аразында кем-херек үүлгедир чорукту болдурбас дээш ап турар хемчеглериниң боттаныышкынын барымдаалап түңнээр. Школадан дашкаар үеде кижизидилге ажылын күштелдирери-биле уругларның спорт школазын Тес-Хемниң Самагалдайда, Пионерлер бажыңын Таңдының Бай-Хаакта ажыткан. Школа реформазының негелдезин ёзугаар школаларны өөреникчилериниң кижизидилге төзу болдурар талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Республиканың ниити билиг школаларында бот-тывынгыр уран чүүлдүн 330 бөлгүмү ажылдап турар, ында 11 муң школачы хаара туттунган, техниктиг чогаадылгада 3900 өөреникчи киржип турар.

Кызыл хоорайның чуртталга-ажыглал трезинде чаштарның хостуг үезин шын организастаар талазы-биле чамдык дуржулга бар дээрзин хуралга демдеглээн. Трестия чанында уруглар клубтары Бүгү-эвилел көрүлделеринге идепкейлиг киржип турар. Ылаңгыя «Бригантина», «Искатель», «Кызыгаарлы» клубтар багай эвес ажылдап турар.

Оон-биле чергелештир назы четпестерниң кем-херек үүлгедир чоруу республикада кызырылбайн турар деп хуралга айыткан. Ылаңгыя Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Хову-Аксы суурда, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарда бо талазы-биле чоруттунуп турар ажыл кошкак.

Назы четпестерниң кем-херек үүлгедир чоруунуң бир кол чылдагааны — күрүне органнарының болгаш чаштар-биле ажыл чорудар хөй-ниити организацияларның дем чогунда деп айыткан. Назы четпестерниң херектериниң талазы-биле чамдык комиссиялар боттарының хуралдарынга чугле болган херекти чугаалажыр, а ону болдурбас, кижизидилге ажылын күштелдирер, профилактика чорудар талазы-биле айтырыгларже ханылавайн турар.

Бо ажылды амгы үениң негелдезинге дүүштүр күштелдирерин Президиум кежигүннери Чырыдыышкын болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң удуртукчуларындан, хоорайкүүскомнардан негээн.

• • •

Тыва АССР-ге спорттуң техниктиг болгаш шеригжиткен хевирлерин хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдирери-биле холбашкан айтырыгны база аңаа чугаалашкан. Дельтаплан, авиамодель, мотоцикл хевирлери сайзырап, кара адары үргүлчүлеп турар дээрзин хуралга демдеглээн. Бо хевирлерге маргылдаалар доктаамал эртип, разрядчыларны белеткеп турар. Авто болгаш судноспортун хөгжүдер, радиоспортче кузелдиглерин хаара тудар талазы-биле чамдык чедиишкиннер бар.

Ындыг-даа болза спорттуң техниктиг болгаш шеригжиткен хевирлериниң ниити деңнели үениң негелдезинге четпейн турар дээрзин хуралга айыткан. Ниити билигниң дыка хөй школаларында, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде сургуулдарның дыка хөй кезин спорттуң бо хевирлериниче хаара туттунмаан. Көдээ аныяктарны моделизмче, радио спортунче хаара тудар ажыл четпес.

ДОСААФ-тың материал-техниктиг болгаш спорт баазазын быжыглаары негеттинип турар. Камгалал ниитилелиниң клубтары болгаш секциялары кичээлдер эрттиреринге таарышпас бажыңнарда.

Бо ажылче Чырыдыышкын министерствозу, Профессионал-техниктиг өөредилге эргелели, Культура министерствозу болгаш спорт комитеди база өске-даа албан черлери кичээнгей салыр ужурлуг дээрзин хуралга демдеглээн.

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

КЫЗЫЛ РАЙОН САЙЗЫРАЛДЫҢ ЧЫЛДАРЫ

Съездиден съезд чедир үениң дургузунда республикага, оон иштинде Кызыл районга үндезин чаартылгалар болган. Ол болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының, хөй националдыг аны-дүңмалышны совет улустарның бүгү талалыг детинмче-дузазының база районнуң ажылчы чоннарының боттарының кызымак күш-ажылының ачызында ол боттанган.

СЭКП-ниң XXVI съездизи эрткенден бээр дөрт чыл алды ай эрткен, бо үениң дургузунда районнуң экономиказы хөгжээн, культуразы сайзыраан.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга, ылаңгыя он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынче районнуң партия организациязы коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның күжүн, арга-дуржулгазын болгаш билиин мөөңнеп, социалистиг чарышты улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнге дээштиг организастаан. Оон уламындан районнуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы хүннериндеи эгелээш шалыпчы ажылдап келгенинден, эрткен чылдарда чүгээр эки түңнелдерни район чедип алган.

Районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге беш чылда 39 миллион рубльди, оон 90 хуузун экономиканың кол адыры — көдээ ажыл-агыйга сайзырадырынга берген. Капитал тудугунуң хемчээли 35 миллион рубль ашкан. Беш чылдың эрткен чылдарында районга чаа будурулгелер, амыдырал хандырылганың, культураның объектилери ажыглалга киргеи. «Көк-Тей» совхозта ногаа комбинады, хаван азыраар комплекс ажыглалда киргеи. Кызылдың күш фабриказын эде кылыры дооступ турар, ол болза төрүүр дагааларны 150 муң чедир көвүдедир арганы бээр. Оон аңгыда, 600 баш инек кирер, 300 баш бызаа кажааларын, картофель шыгжаар үш подвалды, 2500 тонна силос кирер оңгарны болгаш өске-даа будурулге объектилерин дужааган. Кол фондулар 30 миллион рубльден 60 миллион рубль чедир өскен. Ниити продукция будурери 1,4 катап улгаткан, күш-ажылдың будурукчулуу 13 хуу бедээн. Чуртталга тудуунга капитал салыышкыны 63,9 хуу көвүдээн, ол болза 3,9 миллион рубль болур. Беш чылдың эгезинден бээр 31233 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген, ол дээрге эрткен онгу беш чылдан 19,2 хуу хөй болуп турар.

Районнуң көдээ ажыл-агый будурулгелери бурунгаар хөгжүлдени алган. Көдээ ажыл-агый продукциязының сайгарылгазы 1,5 катап өскен, азы 32,3 миллион рубль четкен. Көдээ ажыл-агый будурулгезиниң орулгазы өскен. Районнуң малчыннары эът будурулгезин көвүдедир дээш шалыпчы ажылдап келген, күрүнеге эът садарының беш чыл планын хуусаа бетинде 106 хуу күүседир арганы ол берген. Ол ышкаш ногаа садарының беш чыл даалгазын 2,8 катап ажыр боттандырган.

«Тиилелге», «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарның, күш фабриказының, эът-сөөк далганы кылыр заводтуң коллективтери эки ажылдап, районнуң ишчилериниң чедиишкиннеринге төлептиг улуун киирип турарлар. Үстүнде адаан ажыл-агыйларның, будурулгелериниң удуртукчулары, партия организациялары ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, специалистериниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның кичээнгейни будурулгени сайзырадып, хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринче угландырып, четпестерни эдериниң дээштиг хемчеглерин ап турар. «Тиилелге» совхоз 1984 чылда бүгү көргүзүглер талази-биле дөрт чылдарның планныг онаалдаларын күүсеткеш, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу биле шаңнаткан болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилелдиң Хүндүлел самбыразынга киир бижиткен. «Көк-Тей» совхоз эрткен чылын эки көргүзүглерни чедип алгаш, Бүгү-россияның чарыжынга тиилээш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Бедик шаңналдарга сорук кирген бо ийи совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылды чедиишкиннинг доозар дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларының коллективтери бо чылдың эгезинде алган. Ону күүседири-биле ишчилер шалыпчы ажылдап турар, оларның ортузунга чарышты дээштиг организастаар хемчеглерни партия, профэвилел организациялары, ажыл-агый органнары алган, оон уламындан багай эвес түңнелдерлиг болган. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты калбартыр дугайында чурттуң будурулгелериниң эгелээшкинин районнуң ажылчы чоннары деткээш, съездиге алдар болдургаш күш-ажыл

(Уланчызы 2-ги арында).

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

КЫЗЫЛ РАЙОН

САЙЗЫРАЛДЫҢ ЧЫЛДАРЫ

АМЫДЫРАЛДЫҢ ҮНЕЗИ

Дайынның болгаш күш-ажылдың хөөчүннары районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап, хөй-ниитиг амыдыралынга идепкейлиг киржип турар. Назы-харыы четкениндеп 650 ажыг кижи пенсияда, оларның дыка хөйү ажылдаавышаан. Оларның бирээзинге сөс.

Кижиниң амыдырал-чуртталгазын чүнүң-биле үнелээрил? Хар назыны-биле бе? Чок. Кеес-шинек кеттингеннде, бай-шыырак чурттап орарында бе? Чок. Мен бодаарымга кижиниң үнези оон күш-ажылында, чонунга, чөр-чурукка кайы хире ажыктыг чүүлдерни кылганында. Бодум хүүмда бо бодалга чагыртканда, оңу эдерип чурттап, ажылдап келген мен. Үш чыл бүрүнгөөр пенсивлай бердим, ынчалза-даа ажыл чок олуруп шыдаваспадым. Бо беш чылдың бештейги үш чылында мен кыдыр, ам совхозтуң кошкарларын кадарып тур мен.

«Тиилелге» совхоз тургустунуп турда, 1951 чылда мээе Сүт-Хөлдеп кежүп келгеш, ол ойнаан турумчуп, хой ажылынга ажылдап кээдим. Совхозка хой ажылын сайзыредырынга эвээш эвес үлүгүм киирдим. Партия болгаш чаа-эвээ күш-ажылымны бедип-биле үнелээн. Ленин, Октябрь революциязы орденнер-биле, Ленинга юбилей медалы-биле, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Хүндүлел бижиктери-биле шенеттинээн. Тыва АССР-ниң алдарлыг маанычы хүндүлүг атты база тывыскан. Бо дээрге мен ышкаш бедүүн ерат, кадарчы кижиниң күш-ажылын Коммунистиг партия, Совет күрүне кайы хире бедип-биле үнелеп турарының хереченээндир. Бистиң совхозта төлептиг күш-ажылы-биле ат-алдарга, үнелелге четкен бедүүн ажыл-ишчилер эвээш эвес. Оларның чижээнге механизатор, бригадирлеп чорбан Василий Янчаты — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, механизастаан № 3 отрядтың бригадири Доржу Дандарны — Күш-ажылчы Алдар орденниң 2-ги, 3-ү чергелериниң эдилекчизин, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадыг-даа турар, механизаторлар Кызыл-оол Бады-Хөө, Кызыл-оол Люндуп, саанчы Бочуулай Куулар, хой кадарчызы Татьяна Бавыл болгаш өскелерниг-даа адап болур. Күш-ажылчы намдарын эгелеп, совхоз будүүлгезинге үлүүн киирип, хөөчүннерниң ажыл-ижин салган турар аныяктарга, оларның ажыл-ижинге чоргаарланмас, өөрүүс арга чок.

Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң, кижи бүрүзүнүң төлептиг күш-ажылы-биле эки түңнелдер чедип алдынган деп чүве билдингир. Бистиң «Тиилелге» совхоз эрткен чылдың түңнели-биле СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан, ССРЭ-ниң УАЧД-де Хүндүлел самбыразында киргеп.

Бистиң совхоз күрүнеге эът, сүт, дүк садарының төлазы-биле беш чылдың планныг даалгаларын бо чылдың октябрь 1-ге чедир күүседир күүлээлгени алган. Ол күүсеттинер дээрзинге бүзүрел бар.

Баяндоо ОНДАР,
«Тиилелге» совхозтуң хой-жузу, персомаядыг пенсионер.

ҮЛҮҮМ КИИРДИМ

Районнуң улус ажыл-агыйында 30 хар чедир 2060 ажыг аныяктар ажылдап турар. Ол дээрге ажылдап турар бүгү кижилерниң барын 34 хуузу-дур. Оларның бирээзинге сөс.

— Бистиң күш фабриказы республикада дагаа азырап, дагаа чуургазын, эдин берип турар кара чаңгыс будуүлге. Ооң дериттинип, чылдап чылче сайзырап, калбарып турары мында ажылдап турар кижилерге, бистиң продукциявысты садып ап турларга идедп. Беш чылдың баштайгы чылында фабрика 18 миллион ажыг чуурганы күрүнеге сеткен болза, ам бо чылдың бирги чартыында бээш 15 миллион чуурганы берген. Дагаа эдин будүүрин алыр болза, база ол дег өзүлделиг. 1981 чылда 205 тонне этти күрүнеге сеткен болза, эрткен чылын 374 тонне чедирген. Чаңгыс дагаанның коң эдин бир килограмм ажыг деп бодап алгаш саналар болза, чылда чеже дагаа өстүрүп, күрүнеге садып турарывысты үнүүрүп ап болуур.

Фабриканың коллективин беш чылдың эгезинден мынчаар ажылдап келгеш, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседнген. Дөрт чартык чылдың түңнелдери-биле алырге, беш чыл планы дагаа чуургазының төлазы-биле 122,7 хуу, эттиң—132 хуу күүсеттингеп.

Мен бодум шериг хүрээлеңниден 1981 чылда хелээкиин келгеш, фабрикага ажылдап кирдим. Амгы үеде 2 айдан 4 ай чедир назылыг дагаа оолдары өстүрер цехте операторлап турар мен. Цехте шупту 10 кижи ажылдап, чыл дургузунда 240 мун чедир дагаа оолдарын өстүр азырап турар бис. Хөөчүннер Нурсат Монгуш, Иван Митрошев, Александр Агбан болгаш аныяктар Валентина Кудрявцева, Кайгал-оол Ондар, Людмила Хорошавина, Руслан Дагба база өске-даа эштер дээдыргеп ажыл-керек дээш бир демниг, нейралдыг ажылдап турар бис. Дагаа каналарынга температура болгаш агаар режимин төөрымчаар кылдыр тургузуп, чем, сүт үлөглезин, одек ашталгазын кылып турар бис.

Бистиң ажылывысты дөш-тыңдан көөрге, онзагай түзе чок, сонуургаанчыг-даа эвес ышкаш сагындырар. А херек кырында амыдыралчы үткаазын ап көөр болза, бис Аъш-чем программазын күүседирнинге үлүүвүстү киирип, чонга хей сеннег дагаа чуургазын, эдин берип турар-дыр бис. Барын будүн республиканы хандырып турар бис. Дагаа эдин болгаш чуургаңы республикадан дашкаартан эвээшти сеөртүп киирип турар херым. А бир-ийи чыл болгаш бис будүн республиканы ол продукция-биле чөтчири-биле хандырып турар апаар бис. Мындыг үүле-херекти будүрүп турар кижи бодунуң ажылынга чоргаарланмас, ажылын хүндүлевес деп чүве турар бе? Мен фабрикага беш чылдың эгезинде ажылдап кирдим. Фабриканың туттурган чуртталга базыңындан квартираны алдым, үруум фабриканың эрткен чылын ажыглалга киирген 140 орунныг уруглар садыңче барып турар. Бо беш чылда амыдыралда турушумну тыптым, беш чылга бодумнуң үүгүмну киирдим.

Борис САТ,
Кызылдың күш фабриказында оператор.

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

КЫЗЫЛ РАЙОН

САЙЗЫРАЛДЫҢ ЧЫЛДАРЫ

[Төнчүзү. Эгези 1-ги арыында].

чы моргылдаада идепкейлиг киржип, ооң түңнелдерин он хонгеш-ле үндүрүп, тиилекчилерге шаңналдарны тыпсып, ажыглаттынмайн келген курлавырларны, өргелерны ажыглаар, мурнакчы дүржулганы нептерээр дээш партия организациялары ажылдап турар. Ынчангаш районнуң улус-ажыл-агыйының коллдуунда бүгү адырларында он бирги беш чылдың, ооң сөөлгү чылының планныг онаалдаларының, социалистиг хүлээлгелерин күүседнп турар. «Көк-Тей» совхоз күрүнеге эът садарының беш чыл планын 152 хуу, «Сукпак»—127 хуу, күш фабриказы — 152,6 хуу, «Тере-Хөл» совхоз сүт садарының даалгазын 110 хуу, эът-сөөктөн долген кылыр завод продукция сейгерарының беш чыл даалгазын күүсеткен. Бо саннар чүнү көргүзүп турерил дээрге үстүнде адаан коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чуруму, организастыг чоруп эжиҗээнии, черышты дээштиг организастаанын, будүүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, продукциянын шынарын эжиҗидер дээш ажылдап турарын хереченлеп турар.

Районнуң партия организациязы хүннүң чугула сорулгаларының бирээзин — чоннуң амыдыралының деңнелин бедидер, культуразын эжиҗидер, оларны үлетпүр, аъш-чем баазанныры-биле үзүтпел чок хандырар, амыдырал хандырылганың ачы-дузазын чедирерни эжиҗидер дээш ээлээн ажылдарны бо беш чылда чорутккан.

Садыг хандырылгазы өскүзү-биле эжиҗээн. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында садыгның шөлү 12 хуу улгаткан. Бирги чартык чылда күрүне болгаш кооперация садыының будүүлгелерн бераан саврылгазының планын 108,8 хуу күүсеткен. Чоннуң амыдырал хандырылгазынга негелделерин долузу-биле хандырар дээш ооң будүүлгелерн кызымак ажылдап, чамдык эки чүүлдерни кылган. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында онгу беш чылга деңнээргө, чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге ачы-дуза чедирерн 39 хуу өскен. Ынчангаш районнуң амыдырал хандырылга будүүлгө эргелели 1984 чылда республика чарыжынга тиилекчи болуп үнген.

Районнуң улус өөредилгезинге, кадык камгалалынга, культуразынга биче эвес өскерилгелер болган. 1261 олуттуг үш школаны, 336 орунныг школа назыны четпээн уруглар албан черлерни, Чөрби суурда 130 орунныг общежитиени ажыглаада киргеп. Школаның башкылерының шынар составы эжиҗээн. 4-10 классчерның башкыларының 98 хуузу дээдн эртемниг.

Амгы үеде районнуң суур бүрүзүнде кижиниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таварымчалыг байдалдар тургустунген. Оларда школа, эмнелге, культура, амыдырал хандырынга, садыг, спорт албан черлери четчири-биле бар.

Он бирги беш чылда районнуң мурнунда салдынган экономиктиг болгаш социал хегжүлдениң планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседирнинге коммунистерни, ажылчы чоннарны мобилизастаары-биле районнуң партия организациязы партийжи организастыг, идеологтуг, политике-кижизидилгелиг ажылды эжиҗидериниң хемчегелерин доктаамал ап келген. Партия райкому, парткомнар, партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы ролүүн бедидеринче, партия ажылының стилин база арга-методтарын сайзыраңгай-жыдарынче кичээнгейни салып турар. Сөөлгү чылдарда партия организациялары организация талазы-биле быжыккан, саны өскен, дайынчы арга-шинээзин бедээн. Беш чылдың эгезинде районга 456 коммунист болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидат турган болза ам 798 четкен, оларны ажыл-агыйның чүгүле участоктарында быжыглаан, коммунистерниң 72 хуузу материалдыг кежиктн бүдүүп турар. Партия эге организацияларының секретарьларының, партбелүк организакчыларының шынар составы эжиҗээн. 29 партия эге организацияларының секретарьларының он үйнзи хергээжен, он тозу дээн болгаш дооспаан дээдн эртемниг, тозу ортумак болгаш тускай ортумак эртемниг. Районнуң коммунистериниң 80 хуузу доктаамал партийжи даалгалыг.

Районнуң улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында коммунистер даандырган ажыл-херекти бедик харыысалгалыы-биле кылып, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ачаргалаар чорукка удур демиселдн күштелдирер, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир хереке өскелерге үлегер-чижектиг болуп, боттарының авангардчы ролүүн кергүзүп турарлар. Ков-Хем суурда магазин эргелекчизи М. С. Казанцева, «Көк-Тей» совхозтуң механизатору А. В. Черменов, күш фабриказының чолаачызы А. К. Метельков, «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы С. Х. Аралдол, «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Б. Д. Ондар, Баян-Кол ортумак школазының директору Р. А. Бады-Назын, участок эмнелгезининң фельдшери Р. К. Кондөн болгаш өске-даа коммунистер будүүлгенинң мурнакчылары, хөй-ниитиг ажылының идепкейлиг киржикчилери.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында районнуң ажылчы чоннарының садыг хандырылгазы элээн эжиҗээн. Районда 2600 дөрбелчин метр шөлдүг 58 магазин, 6 столовая, 6 хлеб бышырар чөр бар. Бо чылдың бирги чартыында күрүне болгаш кооперация садыының будүүлгелери хереглекчилерге 12,5 миллион рубльдың бараанын саткан, ол планныг онаалдадан ажыг

Чаңгыс аай политхүн

ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Бөгүн республиканың бүлүү бүргүзүнге политхүннер «Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринің углаңышкыны-биле» деп чаңгыс аай темаға эртер. Чаңгыс аай политхүннер чон ортузунга масса-политиктиг ажыл-дың эки хевирин кылдыр бодун бадыткан көргүскен. Политхүннерни үлетпүр, тудуг, транспорт, бүдүрүлге чорлеринге, совхозтарга база чонның чүрттеп турар черинің аяы-биле ай санында эрттирип турары чаңчыл апарган болгаш чонның амгы негелделеринге бүрүн дүгжүп турар.

Бо түннерде партия масса чонну бистиң инитилелиністиң мурнунда үениң негел келгени чаа хөрүсөлгелиг болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээр бедик сорулганы салып турар. Социализм тургузуушкынында чедип алдынган дүржулгега, совет экономиканың чедиишкиннеринге, СЭКП-ниң эртемге үндезилеэш перспективтиг хуусаада ажылдап кылганы стратегиязынга деңгааш, СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленуму чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин эртем-техниктиг депшилгеге үндезилеп дүргедедиринің системазын тургускан. Оон кол сорулгазы болгаш уткашынары болза, чүрттүң экономиказында чамдык хожудаашкыннарны ажып эртерине төөрүмчалыг байдалды тургузары база бурунгаар хөгжүлдеже шуурашкын кылырының аргазын хандырар.

Ол сорулганы чонның мурнунга салгаш, партия чоокку хуусаада чедип алдынган турар үүрлүг улуг күжениишкинни үндүрериң негээр нарын айтырыглар бөрүн чажыт чокка дорт тайылбырлап чүгээлап турар. Бо хүнде чоруп турар ол чүгеенің чүгүлезы болгаш онзагай принципиалдыы амгы үеде айтырыг улус ажыл-агыйның темпилерин анаа-ла кедүрериниң дүгайында чорбайн турарын айыткан. Айтырыг ону шынар талазы-биле мурнунда турбаан чаа чадаже кедүрериниң дүгайында чоруп турар. Сорулга болза улус ажыл-агыйының бүгү адырларын стретегия талазы-биле кол угланыышкыннар ёзугаар бүрүнгаар хөгжүдери, бүдүрүлгенін структура талазы-биле зде көөрү, эргелеп башкарарының ажыктыг аргазынга болгаш интенсивтиг орукче шилчиндири, социал айтырыгларны долузу-биле шиитпирлээри. Херек кырында чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин чорударын үндезини-биле ескартыр революсчу чаартылгаларны кылыры негеттинип турар.

Бистиң чүртүвүстө улус ажыл-агыйының бүрүнгаар улуг базымны кылып турары бүгүдеге билдингир, ол талазы-биле кандыг-даа маргылдаа чок. Будүрүлге күштери бисте четчир, эртем-техниктиг ажылдакчылар чүртта хандыртынган, бедик маргежилдиг ажылчыннар хүн бүрү кавудеп турар. Бистиң экономикавыстың чедиишкиннери социализмниң артык күштүүн, улус ажыл-агыйының план ёзугаар чоруп турарын дерекчилеп турар.

Ынчалза-даа эгээртинмес арга-курлавырлар бисте бар турда, бүгү кижилерниң негелде, хереглелдерни долузу-биле хандырарын чедип аябайн турар бис. Бүгү ажыл-херектерни шапкын орукче киирер, экономиканы бедик деңнелче кедүрер — бистиң инити партийжи, соңгаарладып болбас сорулгавыс ол. Ону шиитпирлээриниң үндезини — эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле ажылдарны бедик темп-биле чорудары.

Ленинчи национал политиканың амыдыралда боттанып турарының база бир бадыткалы СЭКП ТК-ниң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дүгайында» докпаалын үлүгээ алганы болур. Эрткен неделяда республиканың партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга: «Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринің айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтышкыннарны күүседир болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дүгайында» докпаалын боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дүгайында» айтырыгны чугаалашкан. Чөвүлел хуралга чугаалашкан айтырыгны амыдыралга боттандырары партия, совет, ажыл-агый органнарындан эртем-техниктиг депшилгени дүргедедип, ажыл-агыйны эргелеп башкарарын улам өнүмдип тургаш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыктыг аргазынга болгаш интенсивтиг оруктарын үндезинин-биле эскартыр.

Ооң-биле кады партия-ажып-агый активиниң чөвүлел хуралы республиканың улус ажыл-агый адырларында күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, будүрүлгенің ажыктыын бедидер, эртем-техниктиг депшилгени шиңгээдип алыр, продукциянның шынарын эжиндер талазы-биле бисте бар күрлавырлар база аргелер долузу-биле ажыглаттынмайн турар деп демдеглээн. Дыка хөй будүрүлгелерде будүрүлге күчүлери чедир ажыглаттынмайн турар. Оларның реконструкциялары болгаш эде дерилгези коңчуг ооңум чорун, чаа техниканы шиңгээдип алырының көрдүнген онаалдалары күүсеттинмейн турар, чамдык будүрүлгелер кол-биле кылыр ажыл колдаан эрги технология ёзугаар ажылдап турар.

Дыка хөй тудуг организациялары күрүне планнарын доктаамал күүсетпейн келген, объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаазы үстүп, дең-дески эвес, карылгалыг ажылдап турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарда база Кызыл хоорайда объектилериниң тудуу кошкак темп-биле чорун турар.

Капитал тудугда ажыл-херекти үндезинин-биле эжиндер сорулга-биле бар күштү дараазында кол угланыышкыннарже мөөңнээри чугула:

Ол дээрге— тудуг ажылын индустриализастаарының, бирле дүгаарында, панель бажыңнар тударының, бажыңнарны болгаш объектилерни чыып кылырының, чиик металл конструкцияларны калбаа-биле ажыглаарының күсеп-биле чедип алыры-дыр.

Ол дээрге — будүрүлгени болгаш ажылчыннарның күш-ажылын бригадаларга, технологтуг звеноларга ботарулга-чарылгалыг арганы ажылдап турган шын организастаары-дыр.

Бо хүннерде кедээ ажыл-агыйның дыка хөй чугула айтырыглары ажок ооңум темп-биле хөгжүп турар. Ол айтырыгларны шиитпирлээри, бир-ле дүгаарында, бүгү агроүлетпүр комплексинин интенсивтиг аргажө шилчиткенибиле, будүрүлгеге эртем-техниканың чедиишкиннерин, мурнакчы дүржулганы дарый шиңгээдип алганы-биле чедип алдынар. Бисте бо талазы-биле материалдыг байдалдар четчир кылдыр тургустунган. Кол сорулга — хожудаашкыннарны ажып эртери, кедээ ажыл-агыйның интенсивтиг орук-биле чоруурун дүргедедир.

Кедээ ажыл-агыйның бүгү байлаанаң болгаш беримчезининң үнер дөзү—чер. Ону ажыктыг ажыглаарынче бүгү кичээнгей угланган турар ужурлуг. Биологтуг болгаш хөрүн чүрлавырларындан, бүгү бар материал-техниктиг хандырылгадан, тускай эртемниң кадрлар санындан, мөөңнеттинген билиг, дүржулгадан алгаш кеерге, республикага 1986—1990 чылдарда тарга культураларын ортумаа-биле бир гектардан 11,8—12,3 центнерни, картофельди —97—100, ногаа аймаан 170—180 центнерни ап болурунуң бүгү аргалары бар.

Бисте чер ажыл-агыйының мелиорациязын, химизациязын, механизациязын болгаш электрификациязын чорударының программазы тургустунган. Амгы үеде ол бүгү чүүлдерни эртемге үндезилеп кылыры коңчуг чугула. Бистиң практиктиг ажыл-чорудулгавыска кол угланыышкын черни мелорастаарын дарый интенсивтиг аргаже шилчиндири. Черни суггарарының депшилгелиг аргаларын идепкейлиг шиңгээдип алыр, янзыбүрү маркаларның чаашкынналдырар машиналарын калбаа биле ажыглаар херек.

ХӨЙ ЧҮЗҮН МАЛДЫГ

Тываның совхозтары инитизи-биле сес чүзүн малды өстүрүп турар. Ол болза инек, чылгы, хой, ошку, сарлык, тева, нек, хаван-дир. Оларның шуптузун бистиң республикада чүгле Кызыл районнуң ажыл-агыйлары өстүрүп турар. Моон ылырга ооң агаар-бойдузу, үнген үнүжү, съду хой чүзүн малдың онзагай байдалдарынга тааржыр.

«Тере-Хөл» совхоз инек, чылгы, хойдан аңгыда кавын, сарлыкты өстүрүп турар. Совхоз директору М. У. Шывыкка бистиң корреспондентивис Т. П. Хертек ужурашкаш, оларның баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш чүнү кылып турарын сонуургап айтырган.

— Бистиң совхозтуң малчыннары партияның XXVI съездизинниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, партияның эдлечелиг XXVII съездининге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле социалистиг хүлээлгелерни алган. Олар инитинниң малының баш санын өстүрери, продуктулуун бедидери кол сорулгазы кылдыр салып турарлар — деп, Маадыр Үрлевевич эгезинде демдеглээн.

Инитинниң малының баш санын хораттаес, чаш төлүн менди камгалап алыры-биле эртекен кыжын малчыннар боттарындан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерни кылган. Дээндыргаң ажыл-херек дээш малчын бүрүзүнүң харыысалгазын бедиткен. Кышкы үеде малдарның одарын, суггадын шын тааръштырар, ажаалдазын эжиндер, мал чемнерин хумагалыг чарыгдаар бүгү-ле хемчеглерни алган. Кодан бүрүзүнге «совхозтуң удуртукчуларын, партком кежигүннерин, специалистерни быжыглаан. Олар хамаарышкан участоктарынга доктаамал барып, малчыннарның ажылының байдалын хайгаарап, ээрек болганда практиктиг дузаны чедирип, арга-сүмелерин берип келген. Четпестер илереп келирге ону кыска хуусаада чайладырының дээштиг хемчеглерни ап турган. Шак мындыг бир деминг ажылдың ачызында малчыннар кыштан инитинниң малын хүр ажырып, чаш төлүн менди доруктуруп алыр аргалыг болган.

Совхоз инитизи-биле 4382 баш малдың чаш төлүн алган. Төрүүр чүс баш хойга онаашыр 83 хураганны менди доруктурган. Чаш бызаның, нек ажаайның баш саны менди. Бирги чартык чылда совхозтан 451 баш мал өлүп хораан. Ажыл-агый малының 96,7 хуузун менди камгалап алган. Ынчангаш бирги чартык чылда мал кыштаглашкының эрттиргенинің болгаш малдың баш санын менди камгалап алыр талазы-биле районнуң совхозтарының аразында социалистиг чарышка тинлекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райхүүскомнуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзөвилел болгаш ВЛКСМ райкомнерының шилчинир Кызыл тугун база акша шаңнелын чеалап алган бис.

Амгы үеде совхозтуң малы чайлагларда эки семнирип, турер.

Хой чарыгдал үндүрбес, орулгалыг мал— иванның, сарлыктың баш санын, оон алыр продукцияны көвүдеидир хемчеглерни ап турар бис. Совхозта 1500 хире сарлык бар, оон иштинден 490 сарлык төрүүр, оларның 361-и төрүпкен, бызаалары менди. Эрткен чылдарда сарлыкты сегбейн турган бис, ам сарлык сөөр ферманы тургузарын шиитпирлээн. Амгы үеде ында 58 сарлыкты сөөрынга өөредип эгелээн, сөөр сарлыктың санын оон-даа көвүдеидири көрдүнген. Сүттен саржогны кылгаш, нүрүнге сөөр. Сарлык кедерчызы Кенден Балыыр төрүүр чүс сарлыктан 80 бызаны доруктуруп алгаш, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орар.

Иви малдан совхозка кирип турар орулге үзээш эвес, ынчангаш оон баш санын өстүрериниң доктаамал сагыштары салып келгениниң түмнел багай эвес болуп турар. Ажыл-агыйда 1252 баш иниң 383-ү төрүүр. Бөгүнге чедир 320 иви ооладаан, оон инайлары менди доругуп турар. Бо чылын план ёзугаар 310 инайны алыр тургаш, ам ону күүсеткен бис. Төрүүр иви кадарчылары Сергей Доржу, Кол Сарыг-оол чыдың-не эки кергүзүглерни чедип ап, мектедып келгениер. Оларның кайызы-даа төрүүр чүс баш иниге онаашыр 85 инайны менди алган.

Амгы үеде совхозтуң иниери Оюмда, сарлыктары Кергы-Бажында, Балыктыг-Бажында чайлаган турар.

«Тере-Хөл» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, СЭКП-ниң эдлечелиг XXVII съездининге күш-ажылчы чедиишкиннериниг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдап турарлар деп, совхоз директору М. У. Шывык түңнелиниде чугаалеен.

XXVI СЬЕЗДИДЕН СЬЕЗД ЧЕДИР XXVII

КЫЗЫЛ РАЙОН

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

Совет эрге-чагырганың бүгү дүргүзүнде совет кижилериниң кадыы дээш сагыш салыышкын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейинің төвүнге туруп келген болгаш турупдаа турар. Ол дугайын сөөлгү чылдарде хүлээп алган «Чонның кадык камгалалын улам ыңай эжиндер талазыбиле хемчеглер дугайында», «Чонның кадык камгалалын улам ыңай эжиндер немелде хемчеглер дугайында» докпаалдар хереченилеп турар. Партияның болгаш чазактың ол докпаалдарында эмчи хандырылгазын болгаш чонның кадының камгалаарын улам ыңай эжиндиринче угланган хемчеглерниң калбак программазы киирип турар. Бистиң чүртүвүстө кадык камгалалыкның быжыг материалдыг базазы тургустунган. Эмчи албан черлериниң четкизин хандырарынга акшаландырыышкын чылдан чылче көвүдеп турар.

Бистиң районнуң кадык камгалал органнары чылдан чылче сөйзырап, чонкуң эмчи хандырылгазын эжиндиринге бодунуң төлептиг үлүүн киирип, СЭКП-ниң XXVI съездизинниң чонкуң кадык камгалалының талазы-биле тургускан сорулгаларын чедиишкинниг боттандыржып турар. Районнуң кадык камгалалының материал-техниктиг базазы эжиндээн. 1975 чылда районнуң эмнелгелериниг чүгле 75 кижини чыттырып эмнеп болур турган болза, ам 130 кижини чыттырып эмнеп болур, а бо чылдың төнчүзүнге чедир он сан 155 чедер. Сөөлгү каш чылдарда Элегес-Аксы, Кунгуртуг, Чөрби суурларда участок эмнелгелеринге чаа бажыңнарны тудуп кылган. Ам район эмнелгезинде 25 орунныг чаа бажыңны тудуу доостур чоокшулаан. Район төвүнге чаңгыс ай төлевилелге дүгжүп турар түңде 150 кижини шинчилир поликлиниканың төлевилелсмета документациязы белеткеттинип турар. Тыва АССРниң Министрлер Чөвүлелиниң докпаалын ёзугаар Суклек, Шамбалыг, Терлиг-Хая суурларга эмнелге амбулаторияларын ажыдары планнеттынган.

Районда медицина кадрлары-биле хандырылга чылдан чылче жижип турер. Амгы үеде районда 29 тускай дээди эртемниг специалист эмчилер бар. Ол дээрге 1975 чылда турганыдан 75 хүү хөй. Ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары ам районда чүс ажыг кижи бар, олар эмнелге четкилериниң негелдезинге четчип турер. Улуглериниң кадыының камгалалынче онза кичээнгейни салдынганы билдингир болгай. Оон чижээн бистиң райондан база коруп болур. Дээди эртемниг специалистерниң 10-у уруглар эмчилери.

Районнуң төп эмнелгезиндең ары Кур-Чер, Чөрби, Элегес-Аксы, Кунгуртуг, Бөян-Кол суурларда участок эмнелгелери, 9 черде фельдшер-акушер пунктулары бар. Эмнелге бүргүзүнде аптекалар бар. Кур-Чер суурда «Тиилелгее» совхозтуң акшахерээнзиз-биле туткан 36 орунныг участок эмнелгези чонкуң кадыы дээш сагыш салыышкынның бир хереченизи. Эмнелге бажыңын түүйбу-биле чаражыр кылып туткан. Участок эмнелгелери шуптузу санитар транспортуг, ол чорук эмчи дузазын дүргеп болгаш шынарлыг боттандырарынга улуг салдарлыг.

Эмчилер болгаш еске-дээ эмнелге ажылдакчылары будүрүлге планнарлыг болгаш социалистиг хүлээлгелериг, ында совет кижиниң кадыын камгалаар талазы-биле сорулгаларны айыткан, айлап, кварталдап түңнеп турер. Социалистиг чарышка шылгараан коллективтерни зүмдүлеп биижиктер болгаш ортектиг белектер-биле шаңнаар. Бо талазы-биле район эмнелгези болгаш профзөвилелдиң район комитедин тодаргай ажылдап турер.

Районнуң эмнелге коллективтери кадыышылга, селиктерчирудыышкынын болгаш профилактика ажылын чөрүдүп турар. Төп эмнелгениң специалистери участок эмнелгелеринге болгаш фельдшер-акушер пунктуларынга дүзенеп доктаамал чедирип турер. Эмчилерниң болгаш аптека ажылдакчыларының малчыннарже, хөөү ажылдакчыларынче үүгүшкүнүнери чаңчылчаан. Терапевт, гинеколог, невропатолог, педиатр база аптека ажылдакчызы киирип турер бригадаларның доктаамал үүгүшкүнүн ам үш чыл үлештыр органнастап келдиивис.

Улус депутаттарының район Совединиң кадык камгалал талазы-биле доктаамал комиссязының саналдап кииргенин-биле сессияларга болгаш күүсөмнөр хуралдарынга участок эмнелгелериниң кол эмчилерин, районнуң санитар-эпидемиология станциязының ажылдакчыларының ажылын дыңнап турар. Ажылчы чоннарның эмнелге хандырылгазының, чүрттенчылыг черлериниң санитарлыг байдалының, чөвүгайжыдыгезиниң талазы биле өдөө шыңгыы чүгээ болуп турар.

Чонкуң кадыы дээш бүгү бижин, мергежилин бераалгадып чоруур ажылдакчылар бисте хөй. Оларның чижээнге Г. С. Күжүгет, С. С. Самбыл, Н. Н. Никитин, Р. К. Кандан, Г. А. Семчен-оол, А. С. Дам-Сүрүн, Д. Г. Моңге-Хүрен болгаш өскелерни-де адап болур.

Совет кижилериниң кадыы дээш партияның болгаш чазактың сонсеш дивес сагыш салыышкынының чижээн бистиң райондан көрүп болур. Кадык камгалалынга үндүрүп турар ажыктарлыг ажылчыннарны чылдан чылче өзүп келген. Амгы үеде ол чылда 600 муң рубльге чедип турар.

В. САВИЛОВ,
Чербинің участок эмнелгезиниң кол эмчизи.

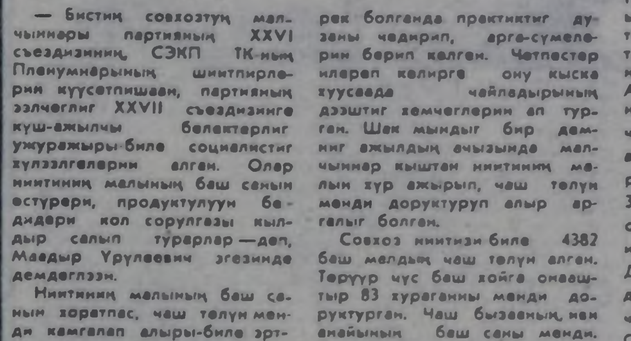

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРГЕ БУДАПЕШТ. Тисаймың химия комбинадының ажылчыннары бо чылын совет бүдүрүлгелерже 130 миллион ажыг тонна этиленни чорудуп бээр. Совет Эвилелиниң идепкейлиг киржилгези-биле болгаш техниктиг деткимчези-биле тудуп тургускан ол бүдүрүлге чери Венгрияның нефть-химиязының эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи боол турар. Тисада ол улуг бүдүрүлге чери хөй чылдарның иштинде «Тергиин эки бүдүрүлгез» деп атты үлештыр эдилеп келгеш, адырда социалистиг чарыштың мурнунда чорун турар. ЭДЧ кежигүну чурттарның кады ажылдажылгазынга идепкейлиг киржип турарын комбинаттың мурнакчы туруштарны эдлеп турарының идегелдиг үндезини кылдыр ооң коллективи санап турар болгаш ындыг кады ажыл-дажылга ооң бөгүмү ажылының кол чүүлү боол турар. Ооң ачызында сөөлгү чылдарда бүдүрүлге күчүзү дыка үлгаткан. Чагыкчыларга чорудуп берип турар продукциязының шыңары эжиндээн.

ЧАА МОТОЦИКЛДЕР ПРАГА. Сазавада-Тынец деп чехословак хоорайда заводтуң кылып үндүрүп эгелээнин «Ява-638» дээр чаа мотоциклдерниң даштыкы хевирин онзагай чараш, боду идегелдиг болгаш камналгалыг-даа. Ол чүс километр орукка-ла дөрт литрден бичии-ле хөй бензинни чарыгдаар. Ол чаа мотоциклдиң деңзизин база чиик. Ооң чамдык кезектерим алюминийден кылып турган чиигедип каан. «Ява-638»-тиң тургузукчулары ажылдаттынып үнер газтың хораалыының деңнелин база кудулаткан.

ЧАА КАРЬЕР ГАВАНА. Кубаның Ольгин дээр можузунда ак-коргулчун-кобальт рудазын алыр карьерни ажыглап эгелээн. Ону ында Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле тудуп турар Пунта-Горданың дар байлаа арыглаар улуг комбинадын чиг эт-биле хандырар. Чылда-ла 30 муң тонна продукцияны бээр республиканың никель үлетпүрүнүң ол үлүг будүрүлге черинің бирги эзлээ Улуг Октябрьның 68 чыл ыонга чедир ажылдап эгелээр ужурлуг.

Совет будүрүлгениң кайызы-даа 300 тонненың алды экскаваторлары чаа комбинаттың ол карьеринде ажылдап турар. Хонукта-ла 3600 тонна руданы казер аргалыг механиктиг ускууштарны Кубага чазып каан байдал-биле чедирген болгаш совет эштерниң дузазы-биле ол чурттуң специалистери катап эптеп кылганнар. Комбинаттың автопарыгында хөй чүүк алыр «БелАЗ» дээр 28 автомобильдерлиг. Комбинат бүгү күжүбиле ажылдап эгелей бээрге, ол карьерден чылдың-на 200 муң тонна хире руданы казар.

ВЬЕТҢАМ СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕРДЕ ХАНОЙ. ВСР-ниң күрэжылагыйларында болгаш кооперативтеринде вьетнам селекционерлериң шилип, тыпканы ристиң чаа бөш сорттарын өстүрүп турар. Оларның коя-ла эки чүүлдери — бедик дүжүттүү, быжарыңы хуусаазының кысказы, аарыгларга алыспас, быжыы боол турар.

Рис — Вьетнамның кол аъш-чем культуразы боол турар, ынчангаш ону тарып, өстүрериниче үргүлчү улуг кичээнгейни салып турар. Республиканың селекционерлери ристиң дүжүдүн бедидерингө улуг үлүүн киириштирип турарлар. Бөгүн барыы бүгү кедээ ажыл-агый кооперативтеринде тускай селекция бригадаларын азы звеноларын тургускан. Олар ристиң чүгле чаа-чаа сорттарын тургузуп турар эвес, харын база оларны тарып, өстүрериниң дүржулгазын база кылып турарлар.

Ристиң чаа сорттарын тургузары — ВСР биле ССРЭ-ниң аразында хөй талалыг кадыы ажыл-дажылганың база бир хевири боол турар. Дүржулгалыг совет специалистер ажыглап турар.

(СЭТА).

ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

МОСКВА. Коммунистиг интернационалдың чедиги конгрези делегейниң ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкиниинің төөгүзүнге чүгүлэ болуушкун болган. Оон бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр Москвага эртем конференциязы боол эртеен. Ону СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институту, СЭКП ТК-ның чанында Интилел эртемнериниң институту болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы эрттирген.

СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директору академик А. Г. Егоров конференцияны ажыдып тура, VII конгресс коммунистиг партияларны, калбак улус массаларын, ак сетиилдиг бүгү кижилерни фашизмге удур, демократия дээш, делегей дайынының ёйлыынга удур демиселче мөөңнээрингө канчаар-даа аажок улут рольдуг болганын дамдеглээн. Төөгүнүң чаа байдалдарынга тааръштыр конгресстиң күлээн алганы чаа стретегиг угланыышкыны социализм дугайында эртемниң теоризазынга болгаш практиказынга, тайбыңнып болгаш социал депшилгениң херээнге, фашизмни бөскөн Тиилелгени чедип алыырынга баттуг салыышкыны болганын амыдырал бадыткаан. Амгы үениң байдалдарында-даа ак сетиилдиг бүгү кижилерни тайбың дээш демиселче төөгө тударын-биле бүгү чүүлдерни кылыырынче VII конгресстиң кижиниилериниң кыйгырыы улам-на күштүү-биле чаңгыланып турар-дыр.

Конференцияның кижиниилери Коминтерниниң VII конгрезиниң шиитпирлериниң төөгүлүг ужур-дузазын, делегейниң чаа дайыңнын ыңаажыныышкынынга удур коммунистиниң болгаш бүгү бурулгаар депшилгениг күштериниң демиселинге оларның ужур-дузазын сайгарганнар. Ораторлар СЭКП-ниң делегейниң ядролуг айыыл-халаазын болдурбазынче угленган тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказын детпип турарын илереткен.

Конференцияның ажылынга коммунистиг болгаш ажылчын 28 партиялардың төлээлекилери, СЭКП ТК-ның харысалгалыг ажыдакчылары, эртемденнер, СЭКП-ниң хоочуннары киришкен.

(СЭТА).

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ӨЛҮРҮКЧҮ ЧОРУКТУ БОЛГАШ КҮЧҮЛЭЭШКИННИ СОКСАДЫР ПХЕНЬЯН. Өөренирикчи аныяктарга удур Мурнуу Корейниң эрге-чагырганың шаажылакчы болгаш күчүлекчи хөделиишкиннериниң сокса-вейн турары-биле хөй баштыр Корейниң социалистиг күш-ажылчы аныяктар эвилели болгаш Корейниң студентилер эвилели медеглелдер кылган болгаш өлүрүкчү чоруктуң база күчүлээшкиниинің политиказын доп-дораан сокса-дырын Сеулдуң ёзу-чурумундан негээн.

Масселыг тудуп хоргудаешкыннарның түңнелинде Мурнуу Корейниң өөредилге черлериниң ажылы барык сокса-ан дээрзин документилерде айыткан. Масселыг үжеп-чимдиишкиннерниң болгаш тудуушкуннарның түңнелинде Мурнуу Корейниң эрге-чагырганы 1,5 муң студентилерни, өөренирикчи аныяктарны чүгле сөөлгү хүннерде бөзин хоргудаан. Ынчалзажок хостанга болгаш демократия дээш демисежип турар чонуң туре-соруун кандыг-даа дерзин сүрүүшкүннер, шаажылалдар сый шаап шыдаваас. Бо дугайын Мурнуу Корейниң өөренирикчи аныяктарының болгаш чонуңун өске-даа болуктеринің улам күштелген демисели херечилеп турар. Мурнуу Корейниң дүрүм чок ёзуубиле хоргудаттырган аныяктарын хостаарын чедип алыр дээш делегейниң студентилер болгаш аныяктар организациялары күжениишкиннерин кыыр дээрзинге идегелди медеглелдерде илереткилээн.

ЧУРТТУ ЭРГЕЛЕП БАШКАРАР ШИНЭЭ ЧОК ЧАЗАК ДУБЛИН. Ирландияның чазааның политиказынга хамаарыштыр шыңгыы шүгүмчүлел парламентиниң түңнел ёзуре-лынга болган. Ооң сөөлүнде парламентини чайгы дыштынылгаже тераткан. Фине гаидың болгаш лейбористериниң эвилел болуп, кады тургускан чазаа чурттуу эргелеп башкарар харыы чок деп, оппозициялыг Фианна Файл партиязының удуртукчузу Ч. Хохи дорту-биле медеглээн болгаш чазакты дүжүрерин негээн. Чурттуң күш-ажыл кылып шыдаар бүгү чонуның 17 хуузун хөөре тутқан массалыг ажыл чок чорун, үндүрүглериниң болгаш дашткы чурттарга ере-ширенің көвүдээни, кем-херек үүлгедиишкиннериниң өскени —чазактың шиитпирлеп шыдаваны кол айтырыглар-дыр деп, Ч. Хохи медеглээн.

Эвилел болуп, кады тургускан чазак — Ирландияның администрацияларының эң-не чегенчиин болуп турар-дыр деп, Ирландияның ажылчын партиязының удуртукчузу Т. Мангилла бодунуң чугаазынга демеглээн.

ИОРДАНИЯНЫҢ ТӨЛӨЭЛЕКЧИЗИНИҢ ЧАГААЗЫ НЬЮ-ЙОРК. Эжелеткен араб девискээрлерге израиль эжелекчилериниң дүрүм чок үүлгедиглери бүгү-ниитги тайбыңга айылдыг болуп турар дээрзин Иорданияның Каттышкан Нациялар Организациязында докпаамал төлээлекчизи Абдалла Салах айыткан болгаш ол байдалче делегей инитилежилгезиниң кичээнгейин угландырган. Бо чылдың чүгле январьдан майга чедир безин Израильдиң эжелекчи эргечагыргалары Иордан земниң барыын талакы эриинге болгаш Газа секторунга 9 суурларны дүрүм чок ёзуу-биле тургускан деп, КНО-ның чиигине секретарының өдынга чорүткан чагаазынга докпаамал төлээлекчи айыткан.

Иордан земниң барыын талакы эриктериниң девискээринде инитизи-биле 114 ындыг суурларны тургускан болгаш ында 42600 израильдерни эжелеткен, а ол девискээр—арабтарның чери, үк девискээрниң үндезини чурттакчыларын израиль эжелекчилер оортем күш-биле үндүр сывырган.

Иордан земниң барыын талакы эриктериниң бүгү девискээринің 52 хуузун израильдер амгы үеде эжелеп алган турар. Эжелеткен араб черлерни «меңгези-биле бодунуун болдурарының политиказын чорудуп турар израиль эжелекчилер ол черлерге 1 миллион кижизин эжеп чурттадырын планнаан.

(СЭТА).

Сөөк-язы ылгаар Мурнуу Африка Республиканың аргашериглери Анголе Улус Республикага удур чөө агрессчи үүлгедиишкинин кылган. Рейтер агентилелиниң дыңнаткынын ёзугаар алырга, мурнуу африка шеригниң кезектери хоойлу-дүрүм чокка эжелеп алганы Намибияның девискээриндең Анголаже шуптуп киргеи. Халдаашкын үезинде өлген кижилер хөй.

Сөөк-язы ылгакчыларының дээрбечи үүлгедиишкиннери Преторияның Анголаға девискээрдең шеригларын шуптузун үндүрген дээрзинниң дугайында ооң шынзыктырыышкыннарынга мегезин сөйгелеп турар-дыр.

ЧУРУКТА: Мурнуу Африка Республиканың шеринниң 54-ку бөтөлөңоңуун солдаттарының Намибияда Анголаға-биле кызыгаарда туреры.

Камера пресс—СЭТА

XXVI СЬЕЗДИДЕН СЬЕЗД ЧЕДИР XXVII

КЫЗЫЛ РАЙОН

ТААЛАНЧЫГ ЫР-ШООР, ТАНЦЫ-САМ-БИЛЕ

Ажыл-ишчилерниң хостуг үезин, дыштанылгазын организастаарынга районнуң культура одаглары боттарының улуг үлүүн киирип, чонның эстетиктиг кижизидилгезин, сонуургаяын эжиждер дээш шудургу ажылдап келген. «Культура ажылдакчылары— бүдүрүлгеге» деп кыйгырыг өзүгаар ажылдаавышаан, кедээниң культура ажылдакчылары он бирги баш чылдың планныг даалгаларын күүседиринче чонну мобилизастаар ажыгга партия организацияларынга шынчы дузалакчылар боор турар. Куш-ажылчы чедиишкиннерге тураскаатканы темалыг кежээлерге районнуң сураглыг кижилерин, дайынның болгаш куш-ажылдың хоочуннарын чер болганда үезге тудуп турар. Ындыг кежээлерге куш-ажылчы коллектив, ажыл-ишчи бүрүзүнүң чинти сорулгаларны күүседиринге салыышкыны тодаргай көргүстүнүп, куш-ажылдың тургузукчу, чогаадыкчы утказынары илереттинип, ону алгап, мактап турар.

Районнуң «Тайбың» Культура бажыңында болгаш кедээ суурларда 9 культура бажыңнарында болгаш клубтарда чонның дыштанылгазын, хостуг үезин чаптыг ажыглаарынга таарыштыр хемчеглерни ойлап, кварталдап тургускан планнар өзүгаар чорудуп келген. Хову-шөлдериниң ажыл-ишчилеринге, малчыннарга культура бажыңнарының чанында тургустунган 10 агитбригада бараан болуп, концерттиг үнүшкүннерни организастап турар.

Эстетиктиг кижизидилгеге, хостуг үеним чөп ажыглаарынга бот-тывынгыр уран чүүл улуг рольдуг. Массалыг бот-тывынгыр уран чүүл болгаш чонның уран чогаадылгазы кедээниң культура амыдыралының чарыбас кезээ апарып, он-он күүседикчилерниң— уран талантылыгларның болгаш чүс-чүс сонуургелдыг керүкчүлериниң уран чүүлче хаара туттунар школазы болуп турар.

Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя Совет Тываның 40 чылынга, Тинелгениң 40 чылынга тураскаатканы бот-тывынгыр уран чүүл керүлделеринге чонның идепкейлиг киржилгезин ажыл-ишчилерниң сонуургазының, хандыкшылының бедээнин хереченлер турар. Район төвүнге түңнел керүлдеге нитизи-биле 350 ажыг кижи кириишкен. Школачыларның уран чүүл керүлдезинге 400 хире аныяк талантылыглар ажылдаарынга уран чүүл ажылдакчыларының киирип турар үлүг илдең бар.

Район төвүнүң «Тайбың» Культура бажыңының коллективи куш фабриказы-биле сырый харылзаалыг. Ол ажыл-агыйның коллективиниң чедиишкиннеринге тураскааткан кежээлер чаңчылчаан. Культура бажыңының ажылдакчылары фабриканың бот-тывынгыр артистери-биле доктаамал кады ажылдап келген, концерттерни, шилерни кады белеткеп, үндүрүп турар. Ол ышкаш Сукпактың, Элегес-Аксының, өске-даа суурларның культура төптери куш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг, чонга уран чүүлдү бараалгадып, ажыл-ишчилерни ыры-шоору-биле, танцы-самы-биле куш-ажылче сорук киирип турар.

ЧУРУКТАРДА: районнуң бот-тывынгыр артистериниң көргүзүглеринден.

САЛГАКЧЫЛАРЖЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

1981-1985 чылдарда Кызыл районнуң ортумак школаларын 1144 кижи доозуп, ортумак эртеминиң аттестадын алган. Оларның иштинде 162 кижи Каа-Хем суурда немээзин школазынаң доосчан. Үстүнде санда республиканаң немээзин школазының районнуң суурларында консультация пунктуларынга доосчаннарның саны кирбээн. 1981 чылда ниити билигиниң ортумак школазын 176 кижи доосчан болза, бо чылын 207 кижи доосчан. Школа доозуучуларындан беш чыл иштинде 171 кижи тускай мергежил чедип алганының шынзылгазын алган.

Уруглар — бистиң келирккижизидилгезинге, билиглерүевис, бистиң ажыл-херектеривистиң уламчылакчылары. Эң-не чаагай күзел-чүткүлдеривисти уруглар-биле холбаштырып, бүгү-ле эки чүүлдерни оларга бараалгадып турар бис. Бичим кижи бүрүзүнге аас-кежиктиг чаш назынны хандырары бистиң ниитилел тургузуувустуң чугула сорулгаларының бирээзи болгай. Бистиң районда уругларны өстүрүп, кижизидеринге, өөредиринге, амыдыралга белеткээринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш төй чүүлдер кылдыынган болгаш кылдыынып-даа турар. Чүгле бо беш чылдың дургузунда бизин 500 ажыг орунныг уруглар албан черлери туттунган. Амгы үеде школа назыны четпээн уруглар албан черлериниде 1240 ажыг чаштарны хаара туткан. Ылаңгыя кедээ ажыл-агыйда ажылдап турарларның ажыл-төлүн ясли-садтарга тургузар талазы-биле боттуг хемчеглер сөөлгү чылдарда кылдыынган. Кек-Тей, Оттук-Даш сүт-бараан фермаларында уруглар садтарын ажыдып, кышкы үеде малчыннарның уругларын өөрө тургузуп турар.

Школа назыны четпээн уруглар албан черлери кижизидикчи болгаш башкы кадрлар-биле четчири-биле хандыртынган. Ол херекке төй чылдарда төлептиг бараан боор келген мурнакчыларның одуруунда Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Мария Филимоновна Машукова, Элегес-Аксы суурда садтың эргелекчизи Тамара Ивановна Репина, Кунгуртугда Хертек Быдакаевна Донгак, Чербиде—Любовь Кудрявцева болгаш өскелер-даа бар.

Районнуң улус өөредилге системазында 9 ортумак, бир сес чыл болгаш бир дузалал школалар хамаарыжып турар, олар өзүп ооар салгалдың Кек-Тей школазында Е. Малышев, Баян-Колда К. Найжап, Кур-Черден М. Даргат, Сукпактан Д. Араптан болгаш өскелер-даа өөреникчилериниң быжыг болгаш хаяы билиглерни доктаамал чедип ап келген.

Школа реформазының негелделеринге дүүштүр өзүп орар салгалдың куш-ажыл кижизидилгезинче болгаш өөредилгезинче улуг кичээнгейни салган. Школа бүрүзүн база будурүлгелиг кылдыр быжыглаан, оларның кады ажыл-чорудулгазының перспективтиг планнарын тургускан, боттандырып-даа турар. Бо чылын ортумак школаларга 207 өөреникчи бүдүрүлге өөредилгезинниң программазын эрткен, олардан 171 кижи мергежил чедип алганының шынзылгазын алган. Оон ишкинде чолаачының 39, тракторист - механизаторнуун — 30, мал ажылынын — 88 кижи алган.

Школаларның башкылар коллективтери школа реформазын амыдырала боттандырар, боттарының чаурунда сорулгаларын күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарынга эки түңнелдерни Кек-Тей, Сукпак, Баян-Кол ортумак школалары (директорлары Е. Шестакова, Б. Араптан, Р. Бады-Назын) чедип ап келген. Ниитизи-биле районда он чыл бурунгаар бир класска киргеннерден бо чылын онгу классты 97,2 хуузу дооскан, а сес чыл школазын чогуур үезинде доосканнарның хуузу 98,2 хуу четкен.

Районнуң школаларында боттарының ажыл-херээниң өзүлүг мастерлери бар. 19 башкы «Улус өөредилгезиниң тергиини» демдектиг эдилекчилери, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкылары аттарны 11 кижи төлептиг эдилеп чоруур.

ЧУРУКТА: Кек-Тей школазының бо чылгы доозукчулары аттестаттарын алган соонда.

СПОРТ— КАДЫКШЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында районга үш спорт залы, уругларның спорт школазының үш филиалы ажыттынган. Амгы үеде хостуг хүрештиң үш, самбоның ийи, спорттуң национал хевирлериниң беш спорт мастери, он сес бирги разрядчы бар. 2057 кижи ГТО-нуң нормаларын күүсеткен, оларның 1618-и өөредилге черлерде болуп турар.

Куш-культураны болгаш спортту улам ыяай сайзыредыр дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаалын амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия, профэвилел, комсомол, спорт организацияларыы годаргай ажылдарны он бирги беш чылдың эрткен чылдарында чоруткан. Оон түңнелинде спорт тудугларының саны көвүдээн, материал-техниктиг базазы быжыккан, спортка хандыкшылдыгларның саны өскен. Спорт секцияларында 1532 кижи хаара туттунган. Хаакка, волейболга, баскетболга, бооделгага, стол теннизинге, шыдыраага болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге районнуң бирги чери дээш маргылдааларны эрттирип турер. Студентилерниң тудуг отрядтарының база кедээ спортчуларның аразынга Найыралдың күбогу дээш маргылдааны ийи чыл улаштыр эрттиргеи, ол найыралды быжыглаарынга, кады ажылдажылганы калбартырынга идиглиг болуп турар.

«Тинелгеге» совхозта сөөлгү үеде спорт ажылы экижип турар. 1980 чылда хостуг хүрештиң спорт школазын ажыттыкан, эм оон дерт белүүнде 60 ажыг кижи хаара туттунган. оларның иштинден 50 хире бичии оолдар бирги, ниити разрядты чедип алган. Оларның аразынан Сарыглар Шолбан, Вадим Монгуш, Хертек Демир-оол, Эдуард Донгак бүгү-эвилел маргылдаалаарынга кириишкеш, боттарының денизинге чемпион болганнар. Оон аңгыда Кур-Чер суурда волейбол, баскетбол, стол теннизинин секциялары бар, ында чүс ажыг спортчу неделяда үш удаа белеткелдэ эрттирип турар. Шамбалыг, Кунгуртуг, Сукпак, Черби суурларда спортту сайзыредыр талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ында спорт залдарын, шөлдерин туткан.

Кадыкшылды быжыглаар база национал спортту сайзыредыр хемчеглерни ап турар. «Ачам, авам мен—спортчу ог-буле бис» деп массалыг маргылдааны эрттирип эгелээн. Кур-Черде аът чарыжын, Шамбалыгда бег кагары, кажык ыдары болгаш өске-даа оюннарны организастап турар.

Куш-культураны болгаш спортту хөгжүдер, өөрө улусту массалыы-биле хаара тудар, оон ужур-дузазын пропагандалаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар активчилер районда эвээш эвес. Баян-Кол школазының куш-культура башкызы П. О. Бады-Назын хөвек секциязын чедип чыл удуртуп келген, оон өөреникчилери район, республика маргылдааларынга кириишкеш, эки түңнелдерни көргүзүп келген. Оон аңгыда спортту пропагандалаар, өөрө ажыл-ишчилерни, аныяктарны хаара тудар талазы-биле ажылды Баян-Колдан К. С. Санданов, М. С. Допуй-оол, Шамбалыгдан П. С. Кара-Сал, Э. С. Сат, Кур-Черден А. Д. Оюн, М. Б. Сырат олар эки чорудуп турар.

ВЛКСМ райкомунуң, районнуң спорт комитединиң «Хербис» агитбригадазы спортту пропагандалаар талазы-биле эвээш ажылдарны чоруткан.

Чамдык кыдыынган ажылдар-биле чергелештир спортту сайзыредыр, массалыг болдурар дээш ап турар хемчеглер негелдеге ам-даа четпес. Спорттуң материалдыг базазы кошкак. Баян-Колда спорт залының тудуу үзамдыккан, Каа-Хем, Кур-Чер суурларга спорт залдары, Каа-Хем суурга бодуун спорт комплексизиниң тудуун кылыры көрдүмген, ону ам-даа эгелеэзин. Чамдык маргылдаалаарның шынары чавыс, спортчуларның мергежили куду болуп артпышаан. Оон аңгыда районда спорт дериг-херекселдери магазиннерде эвээш болуп турар.

Районнуң спортчулары кадыкшылдың үндезини—спортту сайзыредыр дээш моон соңгаар чогуур хемчеглерни алыр.

ТВ

ИЮЛЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Метеор — 101-дир мен». Док. телефильм. 9.25 — Мультфильмнер. 9.55— «Н. Римский-Корсаковтуң бажыңында». Фильм-концерт. 10.35 — Уругларга фильм. 11.50—11.55 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл кижи бүрүзүнүң херээ». Док. фильмнер. 15.15 — «Дудуң чеңгыланыр тур». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүүү. 15.50 — «Орус чугаа». 16.20 — «Экранда Сибирь». Киножурнал. 16.30 — Улустуң аялгалары. 16.45 — «Латвия—мээң бажыңым». Док. фильм. 17.15 — Ямал-Ненец автономныг округтуң аныяктарының «Ямал» ыры, танцының национал ансамбли ойнаар. 17.40 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.10 — Мультфильм. 18.30 — «Куш-ажылчы үн соондан». Док. телефильм (Баку). 18.45 — Бегун делегейде. 19.00 — «Мосэутэл» ансамбльдиң концерти (Никарагуа). 19.35 — Алкоголизмниң хоразыным дугайында док. фильм. 19.45 — «Москваның классика баледи» концерт ансамбліниң артистериниң көргүзүүү. 20.05 — Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүүү. «Робин Гуд» (Англия). 3-кү серия — «Ведьма из Элдома». 21.00 — «Ут». 21.35 — Зелена Гураго (ПУР) Совет ыры байырлалы. 23.05 — «Ватканың хүржаалары». Док. телефильм. 23.20 — Бегун делегейде. 23.35—00.00 — М. Глинка аттыг XI бүгү-эвилелдиг өөренчиктер конкурузунуң лауреаттарының концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чечен-Ингуш АССР-ниң хүрүменниң «Вайнах» танцы ансамбліниң концерти. Грозный хоорайдан дамчыдылга. 8.45— «Ты иногда вспоминай». Уран-чечен фильм. 10.15 — Док. телефильмнер. 10.55 — Свободный хоорайның орус улустуң хөйнүң ыры. Благовещенскиден дамчыдылга. 11.10 — Англи дыл. 11.40 — Мультфильмнер. 12.10 — Док. телефильм. 12.30 — Уругларга фильм. «Эрги шинээ». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 13.35 — «Чүткүл». Тележурнал. 14.05 — «Арфа ырлап тур». Фильм-концерт. 15.15 — Коми АССР-ниң телепрограммазы. 15.05— А. Мишенко биле И. Снедковтуң баянистер дуэти. 15.30— 15.35 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35— «СТО-85». Республикада студентилерниң тудуг отрядтарының ажылы болгаш амыдыралы. 19.05—Телемедээлер. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Социалыстиг чарыштың хүн демдеглели». Металлург түңүнге. «Дүжүт ажаан алыышкынынга техниканың белеминиң дугайында». Сельхозтехкүркомнуң даргазының орлакчызы Б. А. Богдашкиниң төйлыбыры. «Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.45—«Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези». Кызыл хоорайның даргазы Д. Л. Тимейниң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — И. Брамс. Скрипкага болгаш оркестрге ре мажор концерти. 21.00 — «Ут». 21.35—22.55 — «Чужая». Уран-чечен фильм.

Ойгаар

Республикага шөкер булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дургаан секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 5 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, бичe чаңстаар. Дүне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Сказка об отважном кузнеце» 9.30, «Далекие шатры» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там, на неведомых дорожках...» 9.40, 13.30, «Избранник Великого Духа» 11.30, 15.30, «Всемогущий» 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Человек-амфибия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Не будь этой девчонки» 11.00, «Кармен» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Сыщик» 15.00, 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Злой дух Ямбуя» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУ

1985—1986 өөредилге чылдарынга культураның болгаш уран чүүлдүң дараазында дээш өөредилге черлеринге үндезин националдың кижилеринге конкурстан дашкаар күүзээн алыышкынны чарлап турар:

Ленинградтың хүрүменниң культура институду: библиотековедение-библиография болгаш культура-чырыдыышкыны ажылы мергежилге;

Чөөн-Сибирьниң хүрүменниң культура институду: библиотековедение-библиография мергежилге;

Москваның хүрүменниң культура институду: библиотековедение-библиография мергежилге.

Өөренип кирер дээш кижилер дараазында документилерин киирер: билдиришкин, ортумак билиг дугайында документ (боду), 3×4 см. хемчээлдиг сес фото-чурук, куш-ажыл дептеринден үштө бижилге (ажылдап турарлар), № 086 У майык өзүгаар эмчи шынзылгазы, ажылдап, чурттап турар черимден шынзылга, өг-бүлезиниң дугайында шынзылга, ажылдап азы өөренип турган черимден характеристика.

Документилерни моон ыдаавында здресте июль 22-ге чедир хүлээп ап турар: Кызыл хоорай, В. И. Ленин шөлү, Советтер бажыңы, Культура министерствозу, кадрлар киледизи, телефон № 2-34-16.

Киреринниң шылгалдаларын Кызылдың хүрүменниң педагогика институдунга 1985 чылдың июль 22 ден эгелеп хүлээп алыр.

ПӨС-ТААВЫ ҮЛЕТПУРУНУҢ ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

(Владимир областың Камешково хоорайында)

1985—1986 өөредилге чылынга сургуулдар чыын турарын чарлады. Училище пос-таавы будурулгелеринге бедик мергежилдиг ажылчыннарны өөредип, белеткээр болгаш 8—10 класс дооскан 15 болгаш оон-даа улуг назылыг кыстарны хүлээп алыр.

Өөренир черге чедир хөлөс чоруур.

Сургуулдарны общежитиеби болгаш хүнде үш катап халас чем-биле хандырар, 8 класс доосканнарга айда 60 рубль, 10 класс доосканнарга — 80 рубль стипендия бээр.

Будурулге практиказының үезинде стипендиага немештир дерит-херекселдерге будургени продукциязы дээш немелде төлевир бээр. Өөредилгени дооскан соонда ажыл төлевири 200—300 рубль чедер.

Будурулге черинде техник-механик, бухгалтер үүдү салбырлыг кежээки пос-таавы техникуму база бар.

Өөренип кирер чугула документилер: билиниң дугайында документ, төрүттүнгениниң дугайында төрөчилел азы паспорт, чурттап турган черимден шынзылга бир эвес өөренир дээш кижи дөргүл-терези чок азы ачазы Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиди болза, райсобестен шынзылга.

Айтырыглар тургузар чер: Кызыл хоорай, «Кызыл» гостиница, №№ 170 азы 477 өрээлдер. Документилерни июль 20-ге чедир хүлээп ап турар.

Кызылдың аъш-чем бараанмарының садызынга ажылдаар улуг кладовщиктер, садыгжылар, кассирлер, экспедиторлар, ажылчыннар, магазиннер ээштакчылары, долу ажыл хүннүг арага шилиниң хүлээп алыкчылары дарый негеттинип турар.

Садыгның турар чери: Кызыл, Октябрьская кудумчузу, № 29 бажың, кадрлар киледизи. Телефон № 2-54-36.

Кызылдың дээренилге фабриказының Хову-Аксы суурда филиалынга ажылдаарыы-биле дээреникчилер өөренникилерни, дээреникчиларны чөпээп турар. Ажылга хүлээп алганнарны общежитие-биле хандырар.

АДРЕС: Кызыл хоорай, Горнаа кудумчу, № 104 бажың, дээренилге фабриказы. Телефон №№ 4-17-42, 4-47-21.

Шын Редакциянын адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегүүр киледистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киледистериниң 2-37-13, чагаа киледизиниң 2-41-27, информация киледизиниң 2-20-60, культура киледизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агыйн киледизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3078.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00169

Бүгү чүрттөрниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 167 (12857) | 1985 чылдың июль 20, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдилеглиг дуралынга 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде электротехниктиг үлетпүрге чоңнуң хереглел барааннарын будуреринң хөгжүдеринң болгаш улус ажыл-агыйының эске-даа адырларынга ындыг бараанарны белеткээрин хандырар продукцияны кылып үндүрерин көвүдеңер дугайында айтырыгны чугаалажып көргөн. Ол сорулга-биле ажылдал турар үлетпүр будуруглериниң калбартыры болгаш чоңнуң үлүг-дээ техниктиг депшилгени дургедедир, келир беш чылда ол чоруудар айтып, тодаратқан.

Профэвилелдериниң болгаш аныяктар туризминиң чүрттер аразының «Спутник» бюрозунуң турист-экскурсия организацияларының ажылчы чоннарга көргүзүп турар ачы-дузазының хемчээлин база шыңарын бөттүү-биле калбартып, жижиндерин болгаш ургулаглыг ада-иелерниң, сургуулдарның база ажылчын аныяктарның туризм биле дыштанылгазынга улам тааржымалыг байдалдарны тургузарын, өөредилге кижизидилге ажылынга туризмни болгаш экскурсияларны калбаа-биле ажыглаарын доктаалда айтып турар. Ол сорулга-биле калитал салгышкынчарын тускайлап, туристи базаларны, пансионаттарны болгаш теп-терни ажылдалга киирерин база чаартырын планнап турар.

Ажылчы чоннарның чагаалаарын партия органнарынга сайгарып көөрүнүң практиказын сайзыраңгайыдар чамдык айтырыгларны Политбюро чугаалажып көргөн. Эвилелдешкен Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылының хөйге кескү болурун калбартыр талазы-биле немелде хемчеглерни бөттүндүрарын, хамаатыларны хүлээп алырының, оларның биидиришкиннерин болгаш комудалдарын сайгарып көөр талазы-биле ажылды жижиндерин, шүгүмчүлелдиг медээлерниң кээл турары коллективтерде байдалче онза кичээнгейни үгландырарын сүмелеп турер. Партия комитеттери болгаш эге организацияларны четпестерни принципиалдыы-биле илереткен партия хөжүүнүнерин, а ол ышкаш партия хөжүүнү эвес эштерни бүгү талазы-биле деткиир, эш-күү өзүзунуң шүгүмчүлелиниң болгаш бот-шүгүмчүлелиниң талазы-биле коммунистерниң үлегер көргүзерин чедип алыр үжүрлүг. Шүгүмчүлелдиң дээштит болурун күштелдирбишаан, хоп-мегежилерни болгаш иргүлдекчилерни дидимдирбиле сойгалап илередип, оларга шыңгыы харыысалганы онаар үжүрлүг. Ат-сывын салбаан кижилерниң хоп-мегези коммунистиг моральдың принциптеринге дүүшпес, ынчангаш ындыг чорук бистиң амыдыралывыска турбас үжүрлүг. Шүгүмчүлелдиң кызыкчыларын болгаш иргүлдекчилерни сойгалап илередиринге, ажылчы чоннарның санал-оналдарын сайгарып көөрүнүң үезинде дүжүметсиг болгаш шүүлтең чорукту болдурбазының чепсектерим үлүг роль ойнаар үжүрлүг.

Эш Н. А. Тихоновтуң КУРнуң Премьерниң оралакчызы Яо И Линь-биле беседаларының болгаш чугаалажыышкынарының түңнелдеринің дүгейында дыңнадыын чүүл-дүгээлүп көргеш, Политбюро, ССРЭ биле Кытайның аразында садыг-экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкынар үезинде ат сайган дугуржулгаларның чугула үжүр-дузазын демдеглээн. Совет-кытат харылзааларда тааржымча чок байдалдарны долузу биле ажып эртер болгаш чаагай кожа-келбээ догуннаашкынны катап тургузар сорулга биле кайы-даа талага тааржымалыг болгаш дең эргелиг болурунга үндезилеп, ийи талының күжемишкиннерин моон-даа сөңгээр кылырының эргежок чугулазын бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш дашты политиканың, чүрттүң экономиказының хөгжүдеринің, партияның XXVII съездизинге белеткелдиң эске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көргөн.

СИБИРЬ: дургедедириниң стратегиязы

НОВОСИБИРСК. [СЭТАның корр. В. Ельманов биле Н. Железнов]. Сибирьниң байлактарын шинчээдип алырының хемчээлдери болгаш темпилери совет эртемниң бурунгаар базымы-биле сырый холбаалыг. Эртемденнерниң күшажылын партияның бедин-биле үнелеп турары чүртке амыдыралды чугула айтырыгларны шинтпирлээри дээш онза харыысалганы оларга онаап турар. Бөгүн оларның эң колу— эртем-техниктиг депшилгени дургедедири. Новосибирскиниң академгородайында Бүгүзанлелдиң эртем конференциязын экономиканы интенсификастаарының ол кол айтырыынга турускаатқан.

Он ийиги беш чылда Сибирьниң делгем черин хөгжүдеринің оруктарын чугаалажып, XXI чүс чылда Сибирьниң экономиктиг болгаш социал шинчизин кандыг болурун бөш удур ажылдап кылын турар эртемниң үлүг шүүлгенында чүрттүң кескү эртеменнери, СЭКП крайкомарының болгаш обкомнарының бирги секретарьлары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары киржип турар.

Июль 18-те болган пленарыг хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСРниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников чүве чугаалаан. Эртеменнерниң, эвилел болган республика министерстволарының база ведомстволарының удуртукчуларының, партия болгаш совет ажылдакчыларының бо телээлелгелиг үжүражышкыны эртемге-дээ, будуруглерге-даа ажыктыг дыка хей сүмелерни хүлээп алыры-биле доостур дээрзинге ол бүзүрелии илергейлээн. Сибирьниң хей-хей хоорайларында болуп эртекен бо конференция СЭКП-ниң XXVII съездизинің мурнунда болгаш эрээн ыраак перспективада-даа бистерниң мурнуусте турар хей-хей чүүлге сорулгаларны шинтпирээринің чүүлге чүүлү болур дээрзинде чигзинниг чок.

Келир чылдарда экономиканы өстүрериниң темпилерни кодурер, күш-ажылдың будуруңчүүлүн улуу-биле бедиредерин боттандырар, продукциялың шыкарын үндезини-биле экижидер, курлаавырларны дыка хамаарын хандырар сорулганы партияның Төп Комитеди салып турар деп, оратор чугаалаан. Ол сорулганың политиктиг, экономиктиг болгаш социал үжүр-дузазын, шинчиидаа, дашты-даа факторлар-биле оон холбаалының силер бүгүде эки билир болгай силер.

Экономиканы интенсификастаарының кол айтырыы — эртем-техниктиг депшилгени дургедедири. СЭКП ТК-га июнь чөвүлел хуралынга болган ижин кара чок болгаш принципиадыг чугаа ол айтырыгны шинтпирээринің оруктарым телеэвилел алырынга дузалаан. Чөвүлел хуралга кедүрүлген сорулгаларны бөттандырарын, эртем-техниктиг депшилгениң чеднишкиннерин калбак хемчээлдиг ажыглаары ниити партияның бүгү улустуң херээ болур үжүрлүг.

Бистиң экономикавыстың арбын ажыктыг болуру дээш бүгү улустуң походунга совет эртемденнер эң идепкейлиг киржир үжүрлүг. Бир эвес Сибирь эртемниң дугайын чугаалаар дээр болза, амгы үениң негелделеринге холбаштыр оон ролю онзагай болур үжүрлүг: чүрттүң үлем ыңайгы депшилгезиниң перспективаларын, оон экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң темпилерни дүргедедирин бо чугула регионну кедүрери-биле дүрүм ёзугаар холбаштырып турар бис.

Сибирь эртемденнериниң шинтпирлеп турары ажылагыйжы, социал, экологиктиг хей янзы улуг айтырыгларның ортазында шүүт бирги эвилелгиг айтырыглар бары база биядингир. Оларның колу —одалга-энергетика айтырыы. Сибирьниң одалга-энергетика комплекизининг хөгжүлдезинде, ылаңгыя нефть үлетпүрүнде, байдал шинчилеттингеп байлактарлыг черлерни ажыглелга киирерин хөжүдадың турарының, казып тывыышкын технологиязының болбаазырениг эвезиниң, тудуг базазының, энергетика, транспорт ажыл-агыйының, социал инфраструктура объектилериниң кошкак хөгжүлдезиниң чылдагааннары-биле сөөлгү үеде дыка нарыыдаан.

Чүрттүң үлүс ажыл-агыйын хөгжүдеринің үр үелиг концепциязы Сибирьниң одалга-энергетика комплекизининг ролюн улам ылаң бедидерин көрүп турар. Чүс чылдың төнчүзүнге чедир нефтиниң болгаш газтың барын 70 хуузун, хөмүр-дөштың дең кезиниден хөйүн, чүртке бүгү электроэнергияның 18—20 хуузундан эвээш эвезин Сибирьден алыр үжүрлүг. Оон-биле холбаштыр одалга-энергетика курлаавырларын казып тывариның, сөөртүрүнүң, сайзыредырының, ажыглаарының үезинде ажыдерекилерни камнаарының арганаарын бүгү хемчег-биле дамлеп тывары ниити күрүне үжүр-дузалыг бирги эвилелгиг сорулга аваар. Он байдалдарда курлаавырларны камнаар технологиялерны улам калбак ажыглаары бирги чергенин үжүр-дузалыг болур.

Ол угланышкында ажылды «Сибирь» программаны әзүгаар шагда-ла чорудуп турар, ону харын күштелдирер керек. СЭКП ТК-га июнь чөвүлел хуралынга онзалап демдеглээн ышкаш, курлаавырларны камнаары бистиң инвестиция политикавыстың коя угланыышкынарының бирээзин болур үжүрлүг. Одалга-энергетика болгаш чиг-зүт айтырыгларын шинтпирээри бойдус байлактарының чаа курлаавырларын шинчилеп тыварыбыле, геолог-шинчилел ажылдарын калбартыры-биле сырый холбаалыг. Маңаа-даа капитал салгышкынарны кайнаар колдады угландырарын шын тодарадыры чугула. Хөрөңгилерниң кол кезиин моон соңгаардда ылаңгыя нефтиниң хей байлак чыдар черлерни тып, шинчиизэрнинче угландырза чогуур деп, специалист-геологтар санап турар. Сибирьниң чөөн талазы районнарының нефть, газының күчүлүг курлаавырларын шинчилеп тыварынче херек кырында чүгле чаа кирип турар бис. Байкал-Амур магистральынче ол байлактарның чоок чыдар чоруу Эвилелдиң нефть, газ тыяызының чаа базазын ашаа дүрген тургузарынга ажыктыг, чүгүле мыйдак болур. Өңнүг металлдар, бокситтер, алмаастар, алдын, коргүчүн, вольфрам, молибден, эске-даа өңнүг болгаш чаагай металлдарны база минералдарны казып тыварын хөгжүдериниң эргежок чугула темпилерин хандырары — геологтарның сорулгазы-дыр. Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем күүүзүн эки хандыышпаанда геолог-шинчилел ажылдары эки болдумазын дүржулга көргүзүп турар.

Сибирь черни дең-дески хөгжүдерин экономиктиг районнарны специализастаарын тодарадыр адырларже онза кичээнгейни салыры-биле чергелештир будуруге болгаш социал талаңны эске бүгү адырларының доктаамал кичээнгей салырын база негеп турар. Хамыктың мурнунда амгы үениң инфраструктуразын тургузарының дугайында чугаа чоруп турары бо. Колдуунда-ла чер-черниң бодунга будурген аъш-чем-биле бо кавы деңискээрниң чоокун идегелдиг хандырып болурунуң айтырыгларынга оратор тодаргай доктааган. Ол айтырыгны эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, кедээ ажыл-агыйны интенсификастаарының оон бүгү адырларычыл ажыктыын бедидериниң аргазы-биле хөрөн шинтпирлеп болур. А ол чүл дээрге, Сибирьниң эртемденнери чер, маа ажылынга бедик продуктулуг технологиялерны тургузарының фронтузун кайбартып, агроүлетпүр комплекизининг системазынга ажыл-агый механизмин сайзыраңгайыдар дээш эртем талазы-биле үндезиледдит сүмелерни нептересе чогуур дээрзи ол-дур.

Сибирьниң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазы бойдусту камгалаарын болгаш оон курлаавырларын ажыглаарын принципиалдыг чаа ёзу-биле көөрүп негеп турар. Ол курлаавырлар шыкал-ла эгээртинмес, харын оларның дугайында эки сагыш салыр үжүрлүг. Сибирьни хөгжүдеринің социал программазын бөттандырарынга доктаавыш, бистиң инженерлиг-техниктиг потенциалывыстың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин бөттандырарынче партияның шүүтүмү Сибирьге онза үжүр-дузалыын оратор демдеглээн. Сибирьжилерниң амыдыралының байдалдарында төөрымчалыг аажок үлүг ескерлиишкиннер турзажок, бо эонаның социал байдалды будуруглерге бодаарга эрээн оожүм хөгжүп, ол чорук ажыс түңнелинде экономиккө база кереге чедирип турар.

Чүрттүң еске районнарынга бодаарга, бүрүнгаар базым бүрүзү дыка улуг күженишкиннерни негеп турары билдингир бо кавы деңискээрниң онзагай байдалдарында оон культура хөгжүлдезиниң перспективтиг концепциязын ажылдап кылырының дугайында айтырыг чиңгир туруп турар. Сибирьниң социал хөгжүлде программазының чүгүлә талазы кижилерниң кадыын камгалаарын эки-жидерни болуп турар. Допчузу-биле чугаалаарга, социалистиг тургузуушкынның бисте моон мурнунда-ла чедип алдынган дүржулгазын долу хемчээлге ажыглаар керек.

Совет болгаш делегей эртемниң хөгжүлдезинге Сибирьниң эртемденнериниң салыышкыны улуг болгаш хей талалыг деп, оратор демдеглээн. Улуг шинчилел ажылдарының, чаа технологиялыг принципиалдыг шинтпирээшкиннериниң үндезини болу берген фундаментадыг шинчилелдериниң талазынга оларның чеднишкиннери калбак сураттаан. Сибирьжи шинчилекчилер эртемни практика-биле чоокшулаштырарының ажыктыг хей-хей хевирлериниң эргелекчилери болган. Ынчалзажок эргежок чугулазының дугайын В. И. Ленинниң чугаалаан чорааны эртемниң болгаш будуруглериниң «чарылбас кыдыр каңналы» берген туружулгаларынга оруска бурунгаар чаа базымны Сибирьниң эртемденнеринден чурт манап турар. Эртемниң дүржулга-шелелде, телеэвилел-конструктор базазының бызыглаарын, эртем, техника болгаш будуруглер интеграциязының организас-экономиктиг хевирлерин сайзыраңгайыдарын бөгүн партия эргежок чугула кыдыр самап турар. Ол дүржулга Сибирьде бар, ону бүгү хемчеглерби биле бызыглаар керек.

Бистиң партиавыс биле үзээвис совет эртемденнериниң күш-ажылын бедин-биле үнелеп турар. Эртем-техниктиг депшилге айтырыгларының талазы-биле июнь чөвүлел хуралы, эртем кижилерниң буянныг ажыл-херээниң дугайында оон түңнелдерин ол үнелээшкинниң төрээнин болур. Эртеммер академиязының Сибирь салбырының эртемденнери ол сагыш салыышкынынга зарыы кыдыр Сибирьниң, бистиң бүгү чүрттүүстүң будуруңчү күштерин хөгжүдеринің чугула айтырыгларын ажылдап, шинтпирээриниң хөрээнге күженишкиннерин үлеттырар дээрзинге бүзүреди илергейлээрни чөпшээреп көрүүр деп, В. И. Воротниковтуңнелинде чугаалаан.

Конференциянның киржикчилери ССРЭ-ниң Эртеммер академиязының президентизи академик А. П. Александровтуң, академиеның Сибирь салбырының даргазы академик В. А. Коптюгтуң, министерстволар, ведомстволар удуртукчуларының илеткелдерин, чугааларын, Сибирьниң крайларының, областарының болгаш автономнуг республикаларының төлээлекчилериниң сөнаадарын база дыңнаан. Сибирьниң ажыл-чыннарының, тергеалыкчыларының, интеллигенциязының бөттандырар ачаар үлүг ажыл-херектерин олар тодаргай чугаалаан.

Эртем конференциязы ажылын дүүн үзамчылаан.

ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ КОНКУРС

Эртенги түман безин арылбаан, чайгы дүн чаа-ла бедип үнүп орган. Каа-Хем районда «Бүрен» совхозтуң сүт-бараан фермазының чайгы турлаа — чурумалдыг каас-чараш Арыг-Бажында кызыл тук, лозуңнар хөлбеңнээн, улам аян кирген турган. Беш шөк четпээнде-ле, команда айбы-биле тускай төптерни кеткен үжен бир сааңчы инектерин саал кирилтеринге белеп турганнар. Инекти машина-биле саарының мастерлериниң он дөртку республика конкурузунуң ийиги эвилээ эгелээнин ол. Аңаа киржири-биле республиканың алды районундан он алды совхозтуң сааңчылары келген. Конкурска үжен чеди сааңчы киржири көрдүнген турган, ынчалзажок Улуг-Хем райондан чөлүс-даа сааңчы келбээн болган. Бо чылын конкурс киржикчилериниң хей кезии аныяк сааңчылар болган болгаш эр сааңчылар база киришкенин демдеглээр апаар.

Конкурс ийи эвилчегге эртнен. Баштайгы түңде сааңчылар сүт саар аппараттарны чыып, элтээринге мергежилдии көргүзүп. маргышканнар. Конкурстуң кол-ла негелделери мындыг болган: аппараттарны шалыпкын эптеп белеткээри, сегган судунуң арыы, хол-биле кылыр ажылдарга кайы хире үеии чарыгдааны. Кедээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ужаажыдылга каттыжыышкынның ажылдакчылары саалданың чорудулгазым хынап турганнар. А сааңчылар сава долган сүттерин ветбаклабораторияның ажылдакчыларынга дужаарга, олар оон сагдынганының арыын хынап, тодарадып турган. Конкурстуң ийиги эвилчээ — саалда ийи шөк үргүлчүлээн.

Саалда соолуңде Таңды районуң ССРЭ-ниң 50 чыыы аттыг совхозунуң хоочун сааңчылары Тамара Оюн болгаш Екатерина Колчеваева оларбиле чугаалаштывыс:

— Бистер республика конкурузунга чаңгыс эвес удаа киржип турарывыс бо. Конкурска киржири сааңчы кижиге чүгле эки чөрлерни чедип алырында эвес-ле болгай, харын аңаа келген дуржулгалыг, мурнакчы сааңчылардың арга-дуржулгазын көрүп, шингээдип алырынга ажыктыг болур. Эжим Екатерина Романовна № 2 Алаак фермазында ам чедиҥ чыл улаштыр сааңчылаан, байлак арга-дуржулгазын коллективинде аныяктарга дамчыдып чоруур кижи. Мен бодум Кара-Булуң фермазында чээрби чыл сааңчылап турар мен. Июль 5-те болган бистиң районнуң сааңчылар конкурузунга үшкү черни эзлевишаан, идепкейлиг дагдыыкчы дээш тывыскан тускай шаңналды база алдым. Мында аныяк сааңчыларның хей келгени ооруңчуг-дур. Оларга доктаамал көөрүнүп, хей арга-дуржулганы шингээдип чугула.

Конкурс киржикчилериниң үр маңааны конкурстуң түңнелдерин үндурери-биле совхоз төвүнче чоруткан жюри кежигүннериниң автобузу амна кестүп келди.

Он дөртку республика конкурузунуң киржикчилери чыскаалга турупканнар. Конкурстуң жюри комиссиязының даргазы, Кедээ ажыл-агый министерствозунуң кедээ ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле килдизинниң кол зоотехниги И. Е. Тур конкурстуң түңнелдерин чарлаан. Конкурстуң чемпиону Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң сааңчызы Зоя Седипей болган. Аргемергежилии бедик сааңчы республика конкурстарынга моонбиле сес дугаар киржип, ийи чыл улаштыр тиилекчин болуп турары бо. Ол-ла районнуң «Саян» совхозунуң сааңчызы Галина Фисенко болгаш Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң сааңчызы Тамара Норбу ийиги, үшкү черлерни эзлээннер. Дараазында комсомоя обкомунуң ажылчын болгаш кедээ аныяктар килдизинниң инструктору С. Кайгародов республиканың сааңчыларының 40 хуузу аныяктар, бөгүн мында олерның чээрбизи киржип турарын чугаалаваш, конкурска аныяк сааңчылар арзынга тиилекчи болганнарны адап, шаңналдарны тывыскан. Бирги черни «Енисей» совхозтуң сааңчызы С. Дамба, ийигизин —«Бүрен» совхозтан З. Бунькова, үшкүзүн—«Чодураа» совхозтуң аныяк сааңчызы А. Долзат алганнар. Конкурска эң идепкейлиг киришкени дээш «Большевик» совхозтан келген эр сааңчы Л. Самбуу болгаш Тоңа аттыг совхозтуң сааңчызы А .Монгуш оларны хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан. Команда айбы-биле бирги, ийиги, үшкү черлерни Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнарның сааңчылары чаалап алганнар.

Конкурс ынчалдыр доозулган. Конкурсту организастап эрттиргенинде чамдык четпес чүүлдер бар болганын маңаа айтыры чугула. Ол дугайында хоочун-даа, аныяк-даа киржикчилер чугаалап турганнар. Шынап-ла, конкурс дээрге чүгле шалыпкыннарны илередип, шаңнап, мактаары эвес болгай. Ооң киржикчилеринге ажыктыг үжураажылгаларны, дуржулга солчулгазының аргаларын, культура-массалыг хемчеглерни чедир организастаан турган болза эки. Чижээлээрге, конкурска эртнен чыдың түңнелдери-биле республика чемпиону «Кок-Тейз» совхозтуң сааңчызы С. Х. Арандолдун, эртнен болгаш бо конкурстарның чемпиону З. А. Седипейниң болгаш еске-даа мурнакчыларның арга-дуржулгазын көргүзерин организастаан турган болза, аныяк киржикчилерге ажыктыг өөредииг болур

турганы чугаажок. Ол ышкаш саар инектерниң шилилгези четпес, инектер чаңгыс ай эвес болган.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: саалда аппараттарын чыып, элтээр маргылдаа үезинде; шаңналдыг черлерни алган Бии-Хем районнуң сааңчылары З. Седипей болгаш Г. Фисенко.

Авторнуң фотолары.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИҢ ОДУРУУНДА

Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглаал фабриказының бедик сорттуг рудадан даг дугу арыглаар цехиниң Л. Ламамовага удуртқан № 3 эвилчээ доозукчу чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде доозар. СЭКП-ниң XXVII съездизинің төлептиг утқуур дээ сорулгалыг ажылдап турар.

Эвилчегниң коллективиниң амгы үеде чедиҥ айларының будуруглерге планын долузу-биле күүсеткеш, август айның үлүүнде ажылдап, соглээн сөзүглеге бөлүрүнге бүзүреледир.

Төп будуруглерге лабораториязының № 4 эвилчээниң комсомолчу-аныяктар коллективиниң одуруунче киргеи. Июльдуң баштайгы он хонуунуң түңнелин-биле бо найырадыыг коллективтиң ажылдакчылары 53 шеңелде тыналдаларын кылып, күш-ажылдың сагыыга чурумун сагыыр, хей-ниити ажылышка идепкейлиг киржир талазы-биле база багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ЧАРЫШТЫГ ЗВЕНОЛАРДА

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында 43 га черде картофельди тарып олурткан. Амгы үеде ында коммунист Уваш-оол Кууларга удуртқан бот-оруага-чарылгалыг звено багай эвес ажылдап турар. Бок үнүштерниң аштелгазын удаас доозарлар. Механизаторлар Тас-оол Сава, Виктор Сарыглар хун нормазын доктаамал ажыр күүседнп келгеннер.

Оон ажыгда Шекпээр ортумак школазының өөренгичилериниң будуруглге бригадазы дуржулгалыг башкы Эрес-оол Саттың удуртулгазы-биле ыызымаккай ажылдап турар.

Д. САЯ.

Чонның амыдырал хандырыгазының маттыжыышкынарының, будуруглерниң болгаш организацияларының ажыячыннарын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседнрииге чедип алган чедишкиннери дээш шаңнаалар болза:

ТЫВА АССР-ДЕН:

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» орден биле

Анастасия Долгеровна **КАРАЖЫКПАЙ**— хеп сөптээр болгаш даараар будуруглге хоттыжыышкынының бызыкчызы.

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы

А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.

1985 чылдың июль 11.

ЫЯАШ-ЛА КҮҮСЕДИР БИС

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында коллективтиң мурнунда салдыгнаан планныг онаалдаларны чедишкиниинг боттандырары-биле «Хемчик» аңнаыр-тывыш ажылагыйының ишчилери күженишкиннинг ажылдап турар. Коллектив «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажыылчы 27 декадазы» деп деңзиг социалистиг чарыштың калбартыр дугайында эгелээшкинии изни-биле деткип, чылдың будуруглге онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерни алган.

Коллективтиң будуруглге болгаш күш-ажыл сагыыга-чурумун үрээр, ажыл шагы үзер чоруктар эвээжээн. Социалистиг чарыштың түңнелии профком айлап, квартаддап үндуруп, мурнакчыларга моральдыг база материалдыг деткимчелии көргүзүп, хонудан турарларның ажылын эиижидер талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Планныг онаалдаларның күүселдезиниң ай, квартал түңнелдерин будуруглге хуралдарынга чугаалажып, чедишкиннерин демдеглеп, четпестерниң чылдагааннарын тодарадып, оны эдип-чазаар хемчеглерни чугаалажып турар. Партия организациязы тывышчылар ортузунга партийжи-политиктиг, организакчы ажылын күштелдирбишаан, будуруглге чорудулгазынга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидип, партийжи сөстүң дээштиин чедип алырынче кичээнгейии угландырган.

Ажыл-агыйның коллективин иниити продукция будурер талазы-биле он бирги беш чылдың онаалдазын күүсетсе-даа продукцияның чамдык хевирлериниң талазы-биле онаалдапарын чедир боттандырбайн турар.

Коллективтиң партия организациязы, администрациязы сагыыга-чурумну быжыглап, күш-ажылдың будуруңчүлүүн бедидип, социалистиг чарыштың дээштиин күштелдирип, беш чылдың онаалдаларын ыяап-ла күүседнр соруланы салган.

А. ДОҢГАК.

«Хемчик» аңнаыр-тывыш ажыл-агыйында партия эге организациязының секретары.

Редколлегия: Ш. Ш. Ооржак (редактор), Ш. Ш. Ондар (редактордуң орнунга), Ш. Ш. Ооржак (ответ. секретарь), Ш. Ш. Ондар, Ш. Ш. Ооржак, Ш. Ш. Ондар, Ш. Ш. Ооржак, Ш. Ш. Ондар, Ш. Ш. Ооржак, Ш. Ш. Ондар.

Адрес редакции: 667000, г. Кызыл, ул. Ленина, 29. Телефоны: редактора — 2-11-41, ответ. секретаря — 2-11-41, отдела культуры — 2-11-41, отдела писем — 2-11-41, корреспондентов — 2-11-41.

Типография газеты «Шын» Тувинского обкома КПСС. Кызыл, ул. Ленина, 29.

Заказ 1-1-1-

Советтер амыдыралы

ЭРГЕЛЕРИН ДОЛУ АЖЫГЛААР

Социал-экономиктиг хевгүүлдениң болгаш үгээн-бодал амыдыралын үлем ыңай сайзыradырылың айтырыгларын хемы, бүгү талалыг, чогаачыгчы өзүп-биле сайгарып кеерүп, эртем-техниктиг депшилгени дургедедиринде СЭКП Төп Комитединге чроктө чаа болган чөвүлээ түралга чүгээлешкен. «Бистиң чуртувустө чаартыкчы, улуг хемчээлдиг ажылгереткер турүп турар. Оны бистер шилээр бис бе? Шыдеер-дээ ужурлуг бис. Ынчалзажок киижи бүрүзүнден үгээн-бодалдың улуг ажыгын, шудургу өүш-ажылды, кайгамчык улуг ажылгыр чурумну, модерелдиг болгаш организастыг чорукту негээр ойлаер»—деп, ында эң М. С. Горбачев демдеглээн. Ол дүгөлинде тодаргай чүгээ республиканың партия-ажыл-агый активтиниң түралынга база болган.

Ажылчы чонның мурнунга партийның болгаш чазактың санган сорулгаларын Тес-Хем районунуң ишчилерин ажыл-агый болгаш культура тургузуушкүнүнге будурүлгенин бүгү адыраарынга политиктиг болгаш өүш-ажылчы кедүрүлүүшкүн-биле харылзал турар. Район чартык чылда күргүнээ эът, сүт болгаш дук седар онаадаларын күүседип шыдаан. Төрүүр чүс баш малга онааштыр 74 акай-хураганны, 37 бызаалы, 44 кулунну камгалап алган. Боттарының планныг онаалдаларын болгаш соцнаистиг хүлээлгелерин 1070 КМК (начальниги О. А. Шимит-оол), күргүнээ ажыыр-тывыш ажыл-агыйы (директору С. Д. Самбаанов), Самагалдайда «Сельхозтехника» салбыры (начальниги М. Е. Оюн), «Тес-Хем» совхоз (директору Н. Ч. Ооржак) болган ескә-дээ коллективтер чедишкинниг күүсеткен. Мурнакчыларның саны адыр бүрүзүнде, бригада бүрүзүнде өзүп турар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, эрге-хоойлу үрээр болгаш арегалаар чоруктарга удур демнеделди күштелдирер айтырыгны үлүс депутаттарының Тес-Хем район Соведиңниң он тоску чыыжының ийиги сессиязынга чугаалашкан. Хамаатыларның чогаадыкчы күштерин, арегемергежилин болгаш салымчаланың зогжудеринге база кижиниң бүгү талалыг сөйзүреерынга боттуг ергелерни районда калбартып турар. Районнуң чурттакчылыг черлерин солунналарны, журналдарны, хөй санныг номнарны номчуп, киноларны база телевизорну көрүп, радиону дыңнап турар.

Районнуң сүүрларында спорт залдарын көрүштүг дериң кылган. Культура одаглары сүүрлар санында негелдезинге дүүшкен ажылдап турар. Кызыл-Булуңнар хойнуу бригаделарда, сүт-бараан фермаларында, район төвүнүң коллективтеринде кескү дериттинген.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун, эрге-хоойлуну үрээр чоруктарга болгаш арегалаашкынның хоразынга удур тодаргай хемчеглерни район Соведиңниң сессиязынга хүлээп алган. Ук хемчеглерниң күүселдезинге бүгү-ниитиниң киржилгезин чедип алырын депутаттар боттарының саналдарынга берип турганнар.

Коллективже кадык, моральпсихологтуг байдалды хандырарынга, ег-бүленни бижиглаарынга болгаш киижизидеринге цехтерде, фермаларда, бригадада, коллективтерде коммунист депутаттар төлептиң үдүүн киирип келгеннер. Кайда хоойлу-дурумнуң негелдези боттуг болгаш дээштиг боттанып турарын, ында амыдырал солун болгаш хөйүмның дээрзи чугаалажок. «Чодураада» Хараал-Тей сүт-бараан фермазы (эргелекчизи коммунист Д. Э. Эртине) күш-ажылчы чедишкиннерлиг. Ук коллективже он бирги баш чылдың эрткен үезинде кендыгдее кем-херек болбаан. Ында эң-нәйырал быжыг, күрүне планнарын күүседип турар нөйүралдыг коллектив болуп берген. Дегдыжыкчыларның болгаш хөй-ниитчилерниң саны өскен. Район Соведиңниң депутады, коммунист О. Ч. Баткар 1-ги чартык чылда чарыштың тинлекчизи болган. Ол бирги чылдың планын августың 20-де күүседип немелде хүзээлгени алган. СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр белеткеп ажылдарының үезинде патриотму болган.

Ажыл-агыйлардан «Тес-Хем» совхоз эң көргүзүглерни чедип алганнар. Совхоз 1985 чылдың бирги чартык чыл планын күрүнээ седар эът, сүт болгаш дук планнарын ажыр күүседип, районга тинлекчи болган. Совхоз директору Н. Ч. Ооржак ажылчынарны билдилиг удуртуп, туска эртемнигнерниң күш-ажыыга ролюн, харыысалгазын бедиткен.

Хоойлу-дурум үрээр, ыңаңгыр ажыл шөлү үзер чорук совхозта кескүү-биле кызырылган. Күш-ажылчы коллективтериниң күрелдерынга четпестерни чейлеп

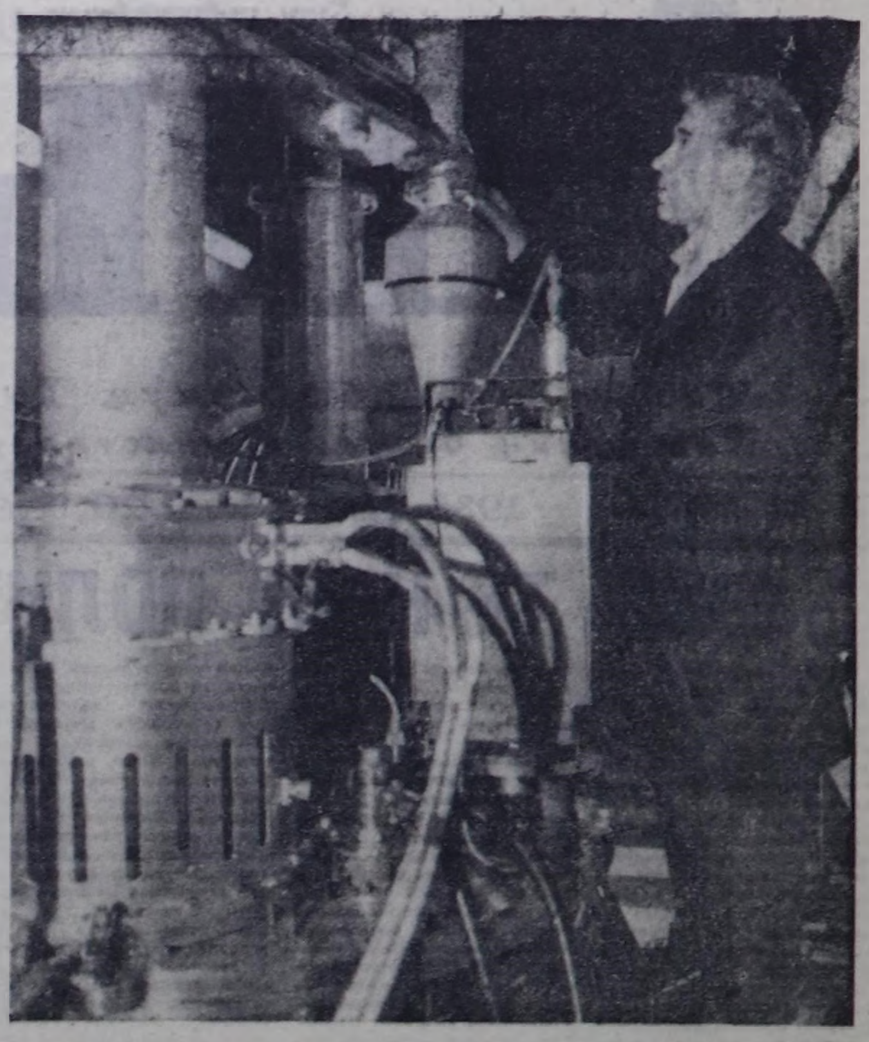

НОВОСИБИРСК. Ямзы-бүрү технологиялардың дүрген хевүүдезин хандырып шыдаар оштаглыг нозекчингештерниң дургедениилерни чогаадып шыыры болгаш тургузары — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Ядролуг физика институдунуң эртемденнериниң ажылының бир коя үгланышкыны ол. Радиациялыг техниканың болгаш технологиялың дузазы-биле үргүлүг ажыглап келген материалдарның шыкары экижир. Оларның бызыы болгаш туруштуу дыка бедингр. Чаа материалдар чогаадып кылырының перспективалары база ажыттының турар.

Бөгүн кабель үлептүрүүге институтка ажылдап кылган дургедениилерни калбаа-биле ажыглап турар. Полиэтилен изоляциялыры (электри тогу эрттирбес үүлдерни) ле үргүлүг ажыглап келген материалдарның шыкары экижир. Оларның бызыы болгаш туруштуу дыка бедингр. Чаа материалдар чогаадып кылырының перспективалары база ажыттының турар.

Бөгүн кабель үлептүрүүге институтка ажылдап кылган дургедениилерни калбаа-биле ажыглап турар. Полиэтилен изоляциялыры (электри тогу эрттирбес үүлдерни) херееге таварыштырары оларның изиңге туруштуун чаа ажыг катап бедидер, шак ындыг изоляциялыг удазыннарны ажыглаанындан алдынар экономиктиг ажык чылда он-он муң миллион рубль болур.

ЧУРУКТА: механик Владимир Голенков эзлегиг дургедениин чагыныкже чорудар бетинде эдиктирип тур.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Красноярск край чурттуг Александр Сафронов шеригг албанын Тывага эртингген. Ынчан ол тыва эш-оолдуг болуп, оларның аңаа-кижи, амыдыран-чурттавагазын, ажыы-чаңын эки биижир апарган. Оон кадыг-дошкун агаар бойдузунга-дээ чаңчыккан. Халажыр хүүсазы чоошкулап келгенде, ол ада-иезинче чагаа бижээш, шеригг албамындан халажыр үем чоошкулап келди. Тывага ажылдап артып каар деп шиитпирлеп аадым дээш наан состуг чагаанны чорудупкан.

Санныг хомуктер шүүжүп эрте берген. Александр шеригг албамындан халажыр, «Тыва автотранс» каттыжышкынының Кызылда номчуп чорууг механизастаттынган колонназынга токарылап ажылдай берген. Ам оон бээр 14 чыл эрткен. Бо үениң иштинде ол бедик мергежилдиг токарь болуу берген. Ол бодуу-ла дүржүлгазын чаа ажылдап келген аныяктарга дамчыдып берип, оларның дагдыкчызы хүлээлгезинге ак сеткилдиг күүседип турар.

Александр Александрович Сафронов ленинчи партияның хүрээлеңнинге база-ла маңаа кирген. Ол хөй-ниитиң ажылынга идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдазын күүсеа бетинде күүседип дээш кызымак ажылдап турар. Мурнакчы токарь А. Сафронов будурүлгеде партия организациязының бюро база профсоюзтар комитединиң шүлүтүнү. Партияның эзлегиг XXVII съездизинге үш-ажылчы белектиг үткүүр дээш будурүлгеде калбаган социалистиг чарыштың мурнукчу одурүүнде ол чорун турар.

М. СУНДУЙ.

ЧУРУКТА: мурнакчы токарь Александр Сафронов.
Авторлуң фотозу.

Ч А Й Л А Г Д А

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң бүгү-ле малчыннары бо хүннерде сериин оттуг тейгеларже көшкүлээн. Сарыг, чылгы болгаш хой кадарчылары совхоз төвүнден 80—90 километр ыракта кадыр-берт Чараш-Даш, Хөл-Тайгезы, Сайлыг-Хем, Узун-Хем, Ак-Оюк тейгеларында көжүп четкилей берген чайлаглап турарлар.

Бо хире ырак кадыр-берт оруктарга чүгле машина-техниканың күжү-биле малчыннар чейлаглап чедип турарлар.

А. КАНЧЫЫР.

Беш чылдың кижилери

ХОЛ ШИМЧЕВЕСКЕ — ХЫРЫН ТОТПАС

Аъдым узун-дыр ужугна оъткарып каап, Анчымаа хөюн хире-хире дайгырып каап, шейлүп чорун каан шөлдерни, ында тараа тараам тракторларны болгаш кедээр шаттарны, оон ыңай бедип үне берген Таңды-Уулаңы магадап орган. Чылыы ажыкон, оът-кек база черниң өңүн буяай берген. Час бо чывын үзамдыкхан-дээ болза чаагай үениң кевгенинге оон өөрүшкүзүү хайыннээн.

Элегес деңискээрниң агаар-бойдустуң байдалы дүүн мындыг ээвс турган. Майның ийиги чартынга чедир үргүүлээн дөңгеттан малдың чиктеми үстүн келген. Хамыкты башкай тергээн, үргүлүү-ле үскүрешкен чорууг бо дыгыр мыйыстыг чоом хой безин ам ктомаарыпе келген. Ай аныг үзүктелбээн ол харлыг бовган чаъстыг шуургаанның хөйы ол. Чогум кыштың күр ашкан мая часкы кавыскынга ынчаар аязыпкан.

«Кендыг тур силер!» Бораң үезинде аалга келген киижи бүрүзүнүң мендизи ындыг турган. Шуургаанның хүшүүнүнге чамдыкта хойну хажаадан үндүрбес, аңаа сиген артыш кээп бээр ужурга бо малчын таваржып турган. Ынчалза-дээ «чүдэй бегы ариыр», малгадаа, киижиге-дээ кузенчиг хүнмерниң келгени бо.

Анчымаа Дамбатовна Шимит-оол — Това аттыг совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ол чылдың-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ону чугаалаары бөөн, а херек кырында кодан хойну чаңгыс хондурары чамдыкында кадарары, чаш төлүн комгалап алыры —оюнчун эвес боогай. Ынчалза аңаа бирээзиниң уруу сыңданыр боорга чанып кан, а бирээзи аттезиниг ажылдыг, харылзаар саалдарлыг болганындан база хүүсеазынга чедир сакманчылап шыдаавын. Ынчангаш чаш малды өстүрөри Анчымаа биже Елизаветаның холунга дүшкен. Ийи төрээзиин киижиниң чүгле мал малдаарынга эвес, кажаа септээринге, көржөң колтараарынга, аът ортээрнинге, одаар ыяш чарарынга болгаш ескә-дээ ажылдарга канчап четтигни туларын бодап ыалгеш, оларның кожазында «Коммунизмниң дөрелиг» совхозтуң директору Хертек Кара-оолдуң мындыг чугаазын сактып кээдим:

— Бисте чаңгыс кодан хойну ийи-үш өг-бүле уруг-дарыы-биле кадарып турар. Чамдыкта чогум кадарчыны тывары безин берге: хөюн бир киижиге чагып каап, хоорайлап азы төрөлдеп чорупкан боор.

Шынап-ла, дузалакчыларыдээ, сакманчылары-дээ хей малчыннар республиканың кайы-дээ ажыл-агыйында бар. Эскерип чорууруга, кодангө киижи хей болган тудум-на, мал бажы еспестеп, ажыл сандарап, хорамча көөдеп турар. А ол-ла районда ийи киижи, арте-ла, ийи эзлчег-биле ажылдап турар Иван Сафоновтуң кодазында байдал көңгүс ескә: арыг-силиг ваваң хураган безин барык турбас, оттулар ыяжы-дээ, ишкер суу-дээ четчир. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш туска эртемнигнер ажылды хүүеарда бир кадарчыга онаштыр мал бажының хемчээлии барымдаалары, кодангө киижи кужуның артын «курлаевырыңа» тургусказы чугула.

Ажыл-иженгө кызымак, амыдырал - чурттал газынга үлегерлиг Анчымаа Шимит-ооляу чон хүндүлээр. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңниң депутадынга соңгуттурган. Ол чүгле мал өстүрөри-биле уруг-дарыын киижизидери-биле кызыгаарлаттынмайн, күрүне хөрээн башкарарынга киржип, база хей үеник үндүрүп турар. Депутаттың уругларыбаза телептиг киживер кылдыр өзүп ораалар. Улуу Алыбина ажылчын кооперация ажылдакчызы, а Алевтина — благовещенскиниң эмнелге институдунуң студентизи. Элегес ортумак школазының сесии класында Экер-оол үлегерлиг өөренип турар. Оон күзели—чуруукчу болуру. Хостуг үезин болгаш дыштанып-газын ол чуруулгага бөрөөлгедип турар. Алик биле Артыш ам-дээ бичии, ынчалзажок хураганнар чемгереринге чөчыгып ораалар, чамдыкта хойдээ кежээлежы берген турааннар.

— Өөрүгө остум. Билип кээримге-ле, ада-ием хой кедарып чөрээн. Бодум база, өг-бүлэлиг апаргаш, Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнге хойжулай берген мен. Бо совхозка чедип чыя мурнунда келдим—деп, депутат не болгаш малчын чугаалап ор.

Анчымаа Дамбатовнаның бижыкшының арыг-силии, чылыы болгаш чырыы аажок. Шөлдө чадыгларда, алтаре болгаш орун-доженже чедир эт-септи шуптузун эмгелиг салган. Мөңээ база-ла Анчымаанның күжү, чүгле күжү эвес, а могаадыкчы арга-дуржулгазы база үнген. Сарыг хлебты б - жырарынга, картошкалыг эът-ти хаварынга, чаа сметананы тырттарынга база оон ховлу деттен. Чөнүң «Хол шимчевеске, хырын тотпас» деп сөзүнде дыка ханы утка сиңнеккен-дир.

— Бистиң совхозта арегеге хандыкшылдыг малчыннар турүүк, туска эртемнигнер бөзин бар—деп, Анчымаа Дамбатовна чугаалап ор.— Бир зоотехник ажылын ескә киижиге дужаар ужурга таварыштыр. Арегечы кылган иште ажыкдужук кайыын турар. Бистиң партиевыстың болгаш чазаевыстың арегеге база арегеашкынга удур шынгыы хемчеглерни ол турары чөрле чө- Оны деткинир мен.

Депутат Анчымаа Шимит-оол чүгле мал өстүрөр, уруг-дарыг киижизидер, аъш-чем кылыр эвес, чөнүң чагыгларынга ат база сөлүр. Бүзиниг хөлдөр ол-дур.

Ч. КАРА КУСКЕ.

ЧУРУКТА: А. Д. Шимит-оол.

Школалардың өөредилге чылынга белеткели

Школаның ажыл-чорудулгазын сайзырадыгайкыдарда чаа өөредилге чылынга аныяк салгалды күш-ажылга белеткээрин үндезинин-биле экижиндерн онза ужур-дузалыг деп партия самап турар. Өөреникчилерин күш-ажылга шын киижиндерн, өөредирн болгаш оларның профессия шилип алыры, иштинге ажыктыг, будурүкчү күш-ажылга школачыларның шүүт киржилгезин өөредилгенин медереелдиг ёзу-биле көөрүп чедиш алырының хамааты болурунуң, киижиниң мөзү-шынар болгаш үгаа-бодал тазазы-биле эвкирлеттикнериниң, мага-бодун сайзырыгайкыдарының солуттунмас фонторнары болур. Бо дээрге школа реформазының база кол негелделери-дир, оон негелделерин күүседирингө өөреникчилерниң будурүлге бригадалары. күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлери улуг ролдуг болур ужурлуг, оларның байдалы Эрзин районнуң школаларында кандыгыл, сонуургал көрүнүштер.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЛАРЫ

Мөрөн школазының будурүлге бригадазы 4 га картофель, 2 га ногаа тараан, оларны 15 өөреникчи ажаап турар. Оларның ажылын ол школаның үш башкызы эзлегжин башкарып келген. 7 тоску классчы 600 хой күлээп алган. Эрзин хемниң бажында кежүт, шыктыг чайлагларда семиртир кадарын, оларның дөңгилгезин экижидер дээш кызымак ажылдап турар.

Эрзин ортумак школазының 32 өөреникчизи ында түүйбу заводунда ажылдай берген, оларның чээрби бежи керээ өзүгаар 8500 рубльдиң продукциязын будурер. Бешки КМК-да ажылдап турар школачыларның 6 кижи составтыг тудуг звеназу 1200 рубль түңнүг ажыл кылыр дээш керээ чарып алган. 4 уруг райпода өөреникчи-садыгжылар болуп ажылдап турар.

Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының 30 өөреникчизи күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринде хаара түттүнген. Олар 8 га картофель тараап, ону ажаап, 2000 дес капусте, морковь, редиска, огурец, куяча, койнут остүүрүп турар. Ында хову турлаа чедир кылдыммаан. үргүлериң чемненир болгаш чурттаар черлерни чаа түттүнген.

Нарын школазының будурүлге бригадазында байдал хирелиг: бирги сезонда Будүү-Арыгы деп черге 12 өөреникчи ногаа ажаап турган, удаппаанда чурттаар чер болгаш аъш-чем-биле хандырылгазы багай болганындан тарай берген. Хыналда үезинде илеээрни: ийиги сезонда ол бригадага 7 болгаш 10 классчының өөреникчилери чүгле ийи үрүт чедип келген, оларның чурттаар черн, орун херекселдери, чимир аъш-чеми болгаш удуртукчу башкызы чок, олар ында ажылдап турар механизаторларны «сертыктап» турар болган. Ол школаның база будурүлгези — «Нарын» совхоз школа реформазының негелделеринге дүүштүр кердүнген бо үүлдерни теомче чок көрүп, ону боттандыраарынга практиктиг дуза чедирбээн.

Эртемнерниң үндезинниерни өөреникчилерниң шиңгээдип алырынга, оларны күш-ажылга киживиндеринге, үргүлериниң кадык, моге-шыырак болуруңга херек бүгү үүлдерни кылыр дээш чүгле улус өөредилге черлери эвес, харын үлептүр, будурүлге, албан, организация черлери шүптүзү сөглыш салып, ол хүндүлүг хөрекке боттарының үлүг-түүзүн киирштирер ужурлуг. Ынчангаш школа бүрүзүнге будурүлге черни быжыглап турарының ужуру-дээ ол.

БЕЛЕТКЕЛ ХОЖУДААН

Районнуң бүгү школалары сентелгезин июль 1-ге чедир колдуунда доозар деп планынга айытқан турган, ынчалза-дээ ол хүүсазда кылыр ужурлуг ажылдарын дооскан чаңгыс-дээ школа чок. Ылаңгыя одаар үүлдер белеткелинин болгаш сөөртүлгезинниң, оларны кадагалап шыгжаар черлер тударының талазы-биле ажыл чөнчуг бөгөй, мынчага чедир районнуң бүгү школаларында хөмүр даш шыгжаар чаңгыс-дээ сарай туттунмаан, котельналлар болгаш одалга системалары сентеттинмээн. Кызыл-Сылдыс сес чыл школазында (директору С.-М. Ч. Сегаачы) котельная тудуун болгаш школа бажыңынга уламыштыр тудаар чаа тудугну ам-дээ эгелевээн. Нарын ортумак школазында (А. Т. Шойдук) мастерская тудуу эңнер чыяын эгелеэе-дээ, ол бо хүннерге чедир доозулбаан, ам ында ажыл уламчылаваайн турар. Мөрөн школазының (М. О. Намдарөө) одалга системазын чаартырын планнаан, аңаа хереглээр материалдар чок болганындың хөрээзы-биле ол ажылды кажан кылын эгелээрн билдинмес.

Сентелге үезинде кылган ажылдарның шынары куду, чамдык школаларда, чижээ-

ТЕРМАЛДЭР ТЫВЫЛБАЙТ ТУРГАНЫ-БИЛЕ школа директорлары тейлылбырлал турар.

Районнуң бүгү совхозтары болгаш бешки КМК школаларның баазаа будурүлгелери болуп турар, олар школаларже чогуур негелделерге дүүштүр кичээнгей салбайн, эвээш дуза чедирип келген, чижээ, Ленин аттыг совхозтуң дузазы чүгле ында-хаая транспорт үндүрүп бээри-биле кызыгаарлаттынып турар.

Ам артқан үеде шиитпирлеп хемчеглерни ап тургаш, районнуң бүгү школаларын чаа өөредилге чылынга ой-шаанда белеткээри — хамаарышкан албан, организация, будурүлге черлериниң сөңгаарладып болбас сорулгазы.

М. МОНГУШ.

ШИИТПИР КҮҮСЕТТИНМЭЭН

Суурнуң чурттакчыларының инектери хуралынга чыглып келгеш, хууда инектерни кадатка киирерин, эртенин-не 7 шакта кадарчыга хүлээдип бээрин, кадатка киргеш инек дээш тодевирин ай санында бээрин шугуржуп алганнар. Айтырыг оон-биле шиитпирлеттингеп, а күүселде чогум канчыгыл?

Хуралдың шиитпири амыдырала боттанмаан, суурнуң чурттакчыларының инектери кадатка кирбээн. Суурнуң кудумчуларынга оларны бөлүп көрүп болур. Тарын каан шиштарны то базып турарын көрүп тура-ла чамдык киживлер хай-даа дивес боор-дур. Чай эртип турар, а шиитпир күүседезин мынчага дээр чок-тур. Быааларын удустуң ыяш тарын каан штакетник-херим иштинче киирип эткарын турары канчап-даа тааршыпас. Ол ыяштарны Бай-Хаактан улуг ортек-биле садып, оон сөөртүп экеп одуртқан чүве болгай. Ону мал-маганга бастыраргa, кайыын боор. Оон-биле кады мындыг чүве база бар. Район эмнелгезинин канализациязындан аккан хирлиг суг хавак адаанга чыглып, холдени берген чыдар. Солуңга аңаа хамаарыштыр шүүгүмчүлел үнген соонда, ону долгандыр демир-биле кажаалап каан. Ынчалза-даа ол суг докталмаа, агый турар чүве болганда, оон девискээринден ол үне берген. Өө-шык болгаш эът-сиген үнүп чыдар боорга, суур инектерни аңаа эткарар. Кадаттыг турган болза аңаа

Чылдар болгаш кижилер

БҮГҮ АМЫДЫРАЛЫ— МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Петр Ефимович Щетинкиниң бүгү Сибирьниң чоң билир болгаш хүндүлээр чораан. Оны чон «Сибирьниң Чапаевы» деп адап турган. Новосибирск, Минусинск хоорайларда оон тураскаалыг тургускан, ажаа алдар кылдыр чүртүп дыка хей хоорайларында кудумчулар, колхозтар, совхозтар, школалар оон ады-биле адаттынган. Бо чылын оон төрүттүнгенниден бээр 100 чыл болган.

1885 чылдың январьда Рязань губерниязының Касимовск уездизинниң Чуфылово суурунга тараачын Ефим Щетинкинниң ог-булезинге оол төрүттүнген. Оон адын Петр деп адаан. Оолдуң бичии чылдары аш-чут, түреңги байдалга эрткен. Ог-булезинге кижи бүрүзүнге чылга 1,09 гектар хемчээлдиг черниң оның биринден эвээш чер онаажыр тургам. — Оол үш харлыг турда, кезии-мөгүзүн. Петр бичиизиндеп тура угаанныг, билигиже чүткүдүг оол болуп өзүп орган. Он 1897 чылда хүрээ-тиилг школазының ийи классын дооскаи, долдуң оон ыяал өөренир ергазы чок болган.

Он ийи хардан эгелеп оон күш-ажылны амыдыралы эгелээн. Он үк черниң чүдүрүк байы-кижиниң малын кадып, оон дээрбезинге ажылдап турган. Оолдуң хары он алды чеде бээрге, ачазы ону Рязанщинаның суурларынга бызанчылаашкы ажылдарыже ап чоруп турар апаргаш, а удаазаанда ийилээ Москвага ажыл дилеп чорупканнар. Ажаа келгеш Петр оон сагыш-сеткилинге улуг исти арттыргам 1905 чылдың болуушкынарының хоречизи болган. Ол болуушкунчар аныяк оолдуң мировоззрениезинииң хевирлеттинеринге улуг салдарны чедирген.

А 1906 чылдың октябрьда ону шеригге албан эрттирериже-келдиртнеп. Оон албан эрттирип турганы 29 дугаар адыгжы поляк оолдуң төрээн чери Рязанщинадан дыка ыраакта тургам. Аныяк кижиге дошкун агаар-бойдустуг, күштүг кижилерлиг, база бир онзагай Сибирь чер аажок тааришкан. Ынчангаш кажан оон шеригге албаны эрттирер хуусазы доостурга-да, Петр Щетинкин ажаа артып калгаш, тараачын кижиниң уруугун кадай кылып алган болгаш бодунуң биилери бызаанчының ажылын кылып киргилеп кан.

1911 чылда ол база катаала шериг албанын үзаткан хуусага уламчылаан. 1914 чылда делегей дайынны эгелээни-биле фельдфебель шеригэ эргелиг фронтүже чорупкан. Ачинскиже он капитан эргелиг ээп келген. Он Ачинскиге турда, февраль революциязы, оон соонда Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн. Петр Ефимович шиитпирлии-биле Совет эрге-чагыргазын талазынга туруп, оон долу тиилелгээн дээш демисежиин киripкен. 1918 чылда Ачинскиниң улус депутаттарының күүскому ону кем-керек үүлгедир чорукка удур истеелге ажылының начальнигинге төмүйлаан. Ол үеде П. Е. Щетинкин партия кежигүнүнүң хүрээлеңинге база кирип алган.

Удаазаанда хамааты дайынының чалгыы бүгү Сибирьни ыяап алган. Адмирал Колчак база-ла бодунуң кара тутун кодурул келген. Красноярскиниң большевиктер партизазының чажыт комитединиң шиитпири-биле П. Е. Щетинкинге партизан отряды тургузар даалга берген. «Баштай-ла бистер ог-булезин-даа, аалында ажыл-агыйын-даа каггаш, дайзынга удур туржуп үнген 90 хире күдер эрлер чыглып келген бис» — деп, ол сөөлүнде биженээн. Оларга ок-чемзек чедишпес тургам. Ынчалза-даа партизанналар талазынга чоннуң деткимчези тургам. Ынчангаш отрядтың киржикчилериниң саны кончуг дүрген өзүп тургам.

1918 чылдың төнчүзүнде ол сөөлүнде барып А. Д. Кравченконуң партизан шеригинге барып каттыжа берген 450 хире кижи составтыг отрядты командылаан тургам. Ол-ла чылгын П. Щетинкиниңиң партизан отрядындан Соңгу-Ачинск деп адактан поляк тургускан, а ооң бодуң армия командылакчызының ораалкызы кылдыр томуйлаан. Полктуң штаб начальнигиги тургам Я. С. Замураевтиң сөөлүнде сактып чүгээлээны-биле алырга, Петр Ефимович тулчуушкун үезинде шыңгыы болгаш нептежелиг, дужаалдарды кыска болгаш албан күүсегдиин негээн болгур. Ынчалза-даа ол кажан-даа девидеп, хей черге изиг-ленин чорбаан, кеззээде оваарымчалыг, баш бүрүнгаар быжыглымчалыг көөрүнге ынаа, тулчуушкун үезинде үргүлчү мурнуку одурүгге чоруур кижи чораан.

Колчактың аг-шерии база-ла дижингге чедир чепсеглеп чоруп турган. Ак гвардейжиилерниң үзүк-соксаал чок шуураашкыннарын партизаннар барык бир ай хире ойтур шаап келген. Бүгү боо-чепсээ төнерге, партизан шерии аткаарлаашкыны ужурга тавармышкан. Ынчангаш олар Минусинскиниң, Урянхай крайже (Тываже) походун уламнылап чорупканнар. Бир ай ажыг шаптал-суксал, донуң-дожал чоруп келгеш, Белоцарскиге келгеннер. Сол-даттарның аразынга аарыл-ариижан, идик-хевии самдарарган киижилер база хей турган. Тывааның изиг хоолуларына келгеш, солдаттар хүннүң изинге шыдавлаңайн черге кээп дүжүп турганнар. Полктуң шериг чөвүлеи үк черниң чүрттакчы чоңуңга мыындыг үткалыг үгүүлга үнгүрген: «Бистер, Канск, Ачинск, Красноярск, Минусинск уездилериниң тарачынналары бот-тарыышкыл хостуг эргеш-даашкыны шүүт күш четпей, Енисейни эжиндирип кежер суурлалыг дезилеккенер, оларның дыка хөйү сугже дүжүп эгелээннер. Ол болуушкун 1919 чылдың август 29-та болган.

Белоцарскиге тулчуушкунчуң тиилээнін-биле байдал шүүт эскерилген. Минусинскиниң актардан хостаары-биле эгелээн поход 1919 чылдың сентябрьда хоорайдан колчакчыларны үндүр ойлаткан, 1920 чылдың январьда Щетинкиниң партизан шерии Кызыл Армияның кезекчери-биле каттыжып алган, Ачинск, Красноярскиниң база хостаан.

Колчакты ойтур шапканының соонда П. Е. Щетинкин эки туварачы партизаннар-биле кады Врангельди чылча шавары-биле чоруткан, Перекопту штурмнаарында киришкен. М. В. Фрунзе П. Е. Щетинкинниң дугайында «Мен чамдыкта Чапаев база хатан хеделип эгелээн-дир деп бодай бээрдир дир мен»—деп бижээн.

1921 чылда П. Е. Щетинкин Кызыл Армияның экспедиция отрядының начальнигги кылдыр томуйлаткан, В. И. Ленинниң айтыышкынды, Сухэ-Батороның дилээн бүүргар барон Унгерниң дээрбеч бөлүүн базар дээш моол чонга дузалажыры-биле чорупкан. Дайзын база-ла чылча шаптырган. Моол араттар ону «бистиң маадырывыс, демир маадыр» деп адаан, П. Щетинкин аажок хүндүлээр турганнар. Хамааты дайынының үезинде маадырлыг чоруу дээш он Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

1926 чылда Моолдуң чазаа П. Е. Щетинкинни шериг специалист болуп ажылдаары-биле чалаан. 1927 чылдың сентябрь 30-нда дүнезинде, ол япон хелезиленикчилерниң ханның холуудан олген. Он медээ сибирьжилерниң чүректеринге хаңы какыыдаа болуп артып калган. Петр Ефимович Щетинкин Октябрьның чалаап алышыкыннарын камгалаары, Ленинниң чагыларын күүсегдири дээш эрес-шудургу түрүүн чораан сибирьжилерниң бирээзи. Ынчалза-даа маадырлыг аттыг-харааттыг бээр боор деп бүзүрел тураар бис. Ынчангаш районнуң культура ажылдакчыларының чайгы сезонунуг ажылдар үезинде культура-массалыг ажылдарның тускай планын кылып алган он өзүгээр ажылдап турар. Бо ажылдарга агитКультБригадалар, спорт комитеди, комсомол райкому улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бригедаларга, кыргылда пунктуларына лекция, беседаларны чорудуп, солун программалыг концерттерни көргүзүп турар.

У. ХЕРТЕК,
Мугур-Аксының Культура бажыңының улусчу театрының режиссёру.

Социализм чурттарында

УЛАН-БАТОР

Ында ажыттынган делгелгеде моол автомобиль транспортунуң дугайын төөгүн көргүзүп турар. Оны МАР-ның улус ажыл-агыйының ол эң чугула адырыышкы тургустунгенинден бээр 60 чылынга тураскааткан. Делгелгеде кирип турар хей санныг делгирлер сөөртүүре албанын тургузуп, хөгжүдүринге Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа ыяы-дүмма чурттарның бүгү талазы-биле дузаламнызының дугайын, оон ажылдакчыларының моол чергелеп социалистиг тургузуушкунга улуг салыышкынының дугайын чугаалап турар. Улусчу эрге-чагырганың баштайгы чылдарында Советтер чуртунуң чорудуп бирип турган баштайгы совет автомобильдер — АМО-ларның болгаш амгы үениң янзы-бүрү марканың күчүлүг чүк машиналарының фото-чуруктары ол адырның хөгжүлдезинин дугайын бүзүрелдии-биле чугаалап турар.

Республиканың автотранспортулары боттарының 60 чылын үткүүп тура, чедиргы моол бөш чылдың даалгаларын хүүсеадан эрте күүседиринге үлеланган бедиткен социалистиг хүрээлелгерин ап турар.

ВАРШАВА

Освенцим — Москва — Хиросима аразының орүүнге чадаг-таргелиг аян-чорукту «Дайынга удур — тайбың дээш!» деп девиз-биле эртирип турар. Ында Социалистиг польша аныяктар эвилелиниң, улусчу Польшаның эскерде аныяктар организациязының төлээлекчилери киржип турар.

Освенцимге дайынга удур болган митингиге польша аныяк салгакчыларының төлээлекчилери бомбүрзектиң аныяктарының тайбың дээш демиселлге идепкейин күштелдиреринче кыйгырган.

Чадаг-терге чарлыының киржикчилери аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болуур XII Бүгү-делегей фестивальына киржир. Олар августүн 6-да Хиросимага чеде бээр болгаш ол япон хоорайны америк атомнуг бомбалаашкының төвараашгыларының 40 чылы-биле холбаштыр удурланмышкын митингизинге киржир.

СОФИЯ

БҮР-ның Министрлер Чөвүмели болгаш профессиональдар эвилелдериниң Төп чөвүлели БКП-ниң XIII съездизиин төлептиг үткүрүүн дээш массаалыг болгаш дээштиг социалистиг чарыштыг кылбартыр дугайында шиитпир хүлээп алган.

Чылдың болгаш иткиң бешдээ чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир төлээде куш-ажылчы коллектив бүргүзүнге массалыг инициативаны болгаш тывыгның чоруктү калбартырынга, амыстыг эгелекчи сананалдарны иептередиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарының чугулаазын документтиде демдеглээн. Чарыш тус-тус бригадаларга болгаш будурулгелерге-даа иептерээн турар үжүрүүт. Аңаа эртем ажылдакчыларны, чаартычылыар болгаш чогаадыкчылар база киржир.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СЪЕЗДИЗИ

ТОКИО. (СЭТА). Япониның профэвилелдериниң Чиргине Чөвүлелиниң (СОХИО) эээлчеглиг съездизи ында эртип турар. Чүрттүн ол эң улуг, 4,5 миллион ажыг кежигүнүрлиг профэвилел каттыжышкынының төлээлекчилери келир үеде хеделиишкиннериниң программазын бадылаар. Япониның ажылын ачызының чанчыл апарган ачаскы халдаашкынының түңнелдерин болгаш келир күзүн ажылчы чомюрының боттарының эрге-ажыктарын камгалары-биле шимчээшкиниңге белеткелдин айтырыгларын чугаалаашкын кеэр.

Япон ортулуктарга тармоядролуг дайынның кыжанышкынын болдурбазы, массаалыг узуткашкынның чепсээн узуткаары дээш шимчээшкинниң моон соңгаар улам күүсеп-рини СОХИО бодуңун эң кол соруглагалырының бирээзин кыдыр санап турарын съездиде чугаалаашкын көрүп турар документилерде демдеглеттинген, АКШ-тың администрациязының кылып турары «сыдыктар дайынкарынынга» айыылдыг планнары, япон порттарда турар корабльдерга болгаш суг ыштинин хемелерине «Томагавк» деп ядролуг чаягынныг ракеталарны тургузуп турары-биле холбаштыр оо демисел улам-на онза чугулу боол турар.

БАЙЫРЛААЛГА БЕЛЕТКЕЛ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның төп кудумчуларын айырең-кыышкы туктар болгаш транспорттулар каас-чараш болдурупкан. 1979 чылдың июль 19-та АКШ-тың чамдыкта империализминиң чалчаан Сомосаның ханныг диктатуразын дужүр октаанга революциялыг 6-ты чылы — никарагуа улусчуң национал байырлалын демдеглээн. Никарагуа улус ол төөгүлүг хүнну кызымакшай куш-ажыл-биле болган Вашингтонның холгаарлаашкынындан революстуг чаалал алышыкынарны маадырлыг аъш-биле камгалаары-биле демдеглеп турар.

Никарагуаны хамаарышпас хогжүлдениң оруундан тайзыр болгаш чүртту база катап АКШ-тың албадаашкынынга чаартычылыр болгаш амгы үениң янзы-бүрү марказының күчүлүг чүк машиналарының фото-чуруктары ол адырның хогжүлдезинин дугайын бүзүрелдии-биле чугаалап турар.

Республиканың автотранспортулары боттарының 60 чылын үткүүп тура, чедиргы моол бөш чылдың даалгаларын хүүсеадан эрте күүседиринге үлеланган бедиткен социалистиг хүрээлелгерин ап турар.

ВАРШАВА

Освенцим — Москва — Хиросима аразының орүүнге чадаг-таргелиг аян-чорукту «Дайынга удур — тайбың дээш!» деп девиз-биле эртирип турар. Ында Социалистиг польша аныяктар эвилелиниң, улусчу Польшаның эскерде аныяктар организациязының төлээлекчилери киржип турар.

Освенцимге дайынга удур болган митингиге польша аныяк салгакчыларының төлээлекчилери бомбүрзектиң аныяктарының тайбың дээш демиселлге идепкейин күштелдиреринче кыйгырган.

Чадаг-терге чарлыының киржикчилери аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болуур XII Бүгү-делегей фестивальына киржир. Олар августүн 6-да Хиросимага чеде бээр болгаш ол япон хоорайны америк атомнуг бомбалаашкының төвараашгыларының 40 чылы-биле холбаштыр удурланмышкын митингизинге киржир.

СОФИЯ

БҮР-ның Министрлер Чөвүмели болгаш профессиональдар эвилелдериниң Төп чөвүлели БКП-ниң XIII съездизиин төлептиг үткүрүүн дээш массаалыг болгаш дээштиг социалистиг чарыштыг кылбартыр дугайында шиитпир хүлээп алган.

Чылдың болгаш иткиң бешдээ чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир төлээде куш-ажылчы коллектив бүргүзүнге массалыг инициативаны болгаш тывыгның чоруктү калбартырынга, амыстыг эгелекчи сананалдарны иептередиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарының чугулаазын документтиде демдеглээн. Чарыш тус-тус бригадаларга болгаш будурулгелерге-даа иептерээн турар үжүрүүт. Аңаа эртем ажылдакчыларны, чаартычылыар болгаш чогаадыкчылар база киржир.

ЭРЕС-ДИДИМ ДЕМИСЕЛЧИНИ КАМГАЛААР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың индей чурттакчыларының эргелери дээш эрес-дидим демиселчи Леонард Пелтиерни кара-бажыңдан хостаарын чедип алыр дээш куженниишкинерни каттыштырарынче америк болгаш федералдыг хей-нихизин ону камгалаарының комитеди кыйгырган. Истеелгеним федералдыг бюрозунуң комхерек үүлгелеринин дээш ону нүгүлдеп бүрүүдаткаын ажыттаар ийи даклыр назызы-биле хоруудалга шиитгирген индей баштыңчының олумнуг салыыхүүзунга шыңгыы сагышсыралды ында пөрлеп, неитеретккен медеглелде илереткен. Кара-бажың таныышалдарының Пелтиерни дорамчылаарының соксаашын турарын документтиде айытхан. Эрге-чагырга-лар оон тура-соруун бүгү ергалар-биле сый шапкаш, оон бодуунуң бүгү амы-тынын бергени принциптерден, бүзүреден болгаш демиселлидаи ойталаарынче албадап турар.

АКШ-тың үндезин чурттакчыларының политиктиг, социал-экономиктиг, культура болгаш шажын-чүдүлге талазы-биле эрге-шөлээ чок боол турарынга удур Л. Пелтиер чаңыыксыныш чок демисежин келгенин бижидиишир. АКШ-тың эрге-чагыргаларының чорудуун турар политиктиг-ыяның түңнелинде Америкада бир миллион четпес индейлер арткан.

ЧАЗАК ПРОГРАММАЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министрин Раджив Ганди баштап турары чазактың чурттакчыларның эң хожу-дамгай болгаш ядыы-түреңги кезекчериниң байдалын экижедеринче угланган социал-экономиктиг программаны амыдырала боттандырарынга шиитпирлиниң дугайын медеглээн. «20 чүүлдерден тургустунган программа чазактың социал-экономиктиг политиказының өөзээ боол олчаан артаа» — деп, Мадхья-Прадеш штаттың өөдээ районнарынга чорууп турарының үезинде болган митингиге чүве чугаалап тургаш, демдеглээн.

Ол программаны Индияның шылгараңгай хүрүне болгаш политиктиг ажылдакчызы Индира Гандинин идепкейлиг киржилгези-биле ажылдап кылган турган. Ол херек кырында чүрттүн экономиказының бүгү адырларын хаара түдуп турар болгаш ажылдың чоннарның калбак массаларының амыдыралын деңнелин бедидерин болдуңу эниг соругазы кылдыр санап турар.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Чоннуң хостуг үе-шегүлүн ажыктыг, чап эрттирерин организастаары — культура аъбан черлериниң болгаш районнуң спорт комитединиң ажылдакчыларының дорт хүлээлгези. Арагаглаашкыны болгаш алкоголизмге удур демисел калбарганы-биле холбаштыр Монгуш-Тайга районда хей-нихити организациялары, коллективтер, бүдүрүлге албан черлери бо ажылдың талазы-биле тускай планнарны болгаш хемелгерин ажылдап кылгаш, бадыл-ап алган, ол өзүгээр ажылдап турар.

Районнуң культура бажыңында суурнуң бүгү чүрттакчы чоңуңуң хуралдары болгулаан. Чүрүм үрээп тавармышкан эрттирбейин, сайгарып көрүп, эш-хуу судтарынга чугаалажып турар.

Районнуң ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазын ажыктыг, солун бодурарыже-биле янзы-бүрү хемчеглерни организастаан келген бис. Бай-ырлалдарга тураскаатказ темалыг кежээлерни, «Че-зе, кыстар!», «Че-зе, ооглдар!» деп конкурстарны база ол ышкаш мурнакы хөрээжиннерге тураскаатказ «Сеткилдиң ханызындаң» деп темалыг дыштанылга кежээлерин, 30 хардан өөрү назылыгларга кежээлерни удаа-дараа организастап эрттирип турар. Оон ажыгда ажылчы чоннуң профессиональ байырлалдарын Культура бажыңында эрттирип турары солун апарган. Аныяктарның дыштанылга кежээлерин комсомол организациялеринде, культура албан черлериниң ажылдакчылары демнежип алгаш, эрттирип турар. Бо талазы-биле «Чечек» аттыг садиже, куш-ажылчы коллективтерде комсомол организациялеринде дыштанылга кежээлерин комсомолчу-аныяктар идепкейлиг, солун кылдыр эрттирип келгеннер. Араганың болгаш таавилының хорааның дугайында база өртке удур темаларга, делегей байдалының дугайында киноленторийлери эртип турар. Уруглар камгалалының хүнүнге тураскаатказ солун хемчеглерни организастаан бис.

Районнуң хөрээжинген чаъүлели, спорт комитеди база Культура бажыңы белеткээн «Аъам, ачам база мен—спорттуу өг-бүле» деп маргылдаа хей санныг киржикчилериг болгаш дээштиг болуур турар. Бо маргылдаалариң чүгле район масштабыг эвес, агитквартиралар аразында болгаш куш-ажылчы коллективтериң иштинде бээнк эрттирип турары чанчыл апарган. Ыры-шуулуктуң болгаш «Эң чараш колхозка» деп конкурстар болгулаан.

Бо ажылдар-биле чергелештир спорт-массалыг ажылдар база чыл келген тудум сайзырап олуурер. Район иштинге спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар план өзүгээр эртип турар. «Урожай» спорт инитилелиниң организастап эрттирерин республиканың бирги чери дээш хол бөмбүүнүң маргылдаазынга бистиң районнуң хөрээжинген командазы бирги черни, эр улустуң командазы дөртку черни эээлээнner. Хөрээжинген командазы ийи чыл улай чемпионнап турары ол. База ол ышкаш стол теннизинге база бирги черни эээлээнner. Ынчангаш спорт ажылын удуртуп турар С. Д. Дарба багай эвес ажылдап турарының түңнели бо. Ол ышкаш спортчуларның аразында идепкейлиг, спорт комитединиң ажылынга деткимчени көргүзүп түрүлер база бар. Оларга хөрээжиннер командазының капитаны Зинаида Хүлер-оол, ыштынги техникум кылдызының ажылдакчызы Борис Дармаа, комсомол райкомуның ийнги секретары Валерий Сарчек болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Бо бүгү хемчеглер эртип турза-да, чамдык четпестер барын демдеглээр апаар. Районнуң Культура бажыңының шеф бичии, чүгле 160 олуттуг. Байырлалдар үүннеринде кежээлерге, ужуражылга, хуралдар үезинде Культура бажыңына чон сыныышпас, чонуун чамдыызы фойеге бут кыырына турар тавырылгалар болу бээр.

Район төвүнде спорт зал база чок. Школаның бичии залында маргылдаалары чаржелажып эртирип турар. Чайгы үеде харын, улуг эвес хемчээлдиг стадион бар болгаш спорттуң янзы-бүрү хемчегларинге маргылдаалары эртирер арга бар болуп турар. Спортчу секциялар өөренижилер ортузунда чүгээр эки чоруп турар. Аныяктарның ортузунда секцияларның ажылы кошкак.

Культура бажыңы болгаш спорт залы тудар талазы-биле айтырыгны чон каш чыл удаа көдүрүп келген. Бистиң районда тудуг материалы-биле кончуг хызыны, ону сөөртүп дажыыры база ырак-узак черге берге болуп турар. Бо айтырыглар келир беш чылда шиитпирлеттинге бээр боор деп бүзүрел турар бис. Ынчангаш районнуң культура ажылдакчыларының чайгы сезонунуг ажылдар үезинде культура-массалыг ажылдарның тускай планын кылып алган он өзүгээр ажылдап турар. Бо ажылдарга агитКультБригадалар, спорт комитеди, комсомол райкому улуг роль-дуу ойнаар ужурлуг. Бригедаларга, кыргылда пунктуларына лекция, беседаларны чорудуп, солун программалыг концерттерни көргүзүп турар.

У. ХЕРТЕК,
Мугур-Аксының Культура бажыңының улусчу театрының режиссёру.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН БОЛДУРАРЫ-БИЛЕ

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУР БОЛЗА...

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докладын бистиң «Хөндергей» совхозтуң ажыл-ишчилери изии-биле чүүлдүргүнүп, деткээн. Совхозтуң бүгү специалистериниң киржилгези-биле партияның ажык хуралынга үк докладты чугаалажып, таныжып көрген болгаш ону күүседири-биле тускай хемчелер көрдүнген докладты хуралга чугаалап, ажыл-херекке боттандырарын санаалдап турганнар. Ынчангаш бистиң совхозта арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чорудары-биле тускай комиссияны тургускан. Комиссиянын даргазынга көдээ Совет даргазы Экер-оол Чульдумович Монгушту, секретарынга Ширин Шыыраповичи Монгушту томуйлаан. Ук комиссия июнь 1-ниң сөөлүнде докладка күштүг болганы-биле ында көрдүнген хемчеглерни боттандырарын чорудуп, арага-дарыга хандыкшылдыг чамдык кижилерни торгаалга онаавштырып, сагыындырып келген. Чүрүм үрээп, ажыл шагында арага ишкени дээш малчынnар Мартыы Монгушту, Чылбак-оол Монгушту, Кадыг-оол Ондарны болгаш оон-даа өскелерни комиссия хуралынга сайгарып көргеш, 20—30 рубль түңнүг торгаалды онааган.

Бо докладты чынчаар боттандырып, ажылдап эгелээнни куш-ажылдың сыгылга-чурумун, көрүм-чурумну малчынnар-даа, чалаачылар-даа, механизаторлар-даа ортузунга экижидеринге салдарлыг болганын эскерип турар бис.

Доозуңчу чылдың төнчүзүнге чедир чүгле 6 айдак эвээш үе артыган бо харыысалгалыг үеде — СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш күженниишкинниг ажылдап турар болгай бис. Совхозтуң хойжулары аразында социалистиг чарыштыг. Кадрчылларның мурнунде белен эвес сорулгалар салдынган. Мал бажың чидириг чок кыштан ажырары, малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп, доруктурары, дүк планын күүседири — бо талазы-биле кадрчы кижи бүрүзү социалистиг хүлээлгени алгаш, ону күүседири дээш туржуп турар болгай. Боттарының кызымак ажыл-иже-биле эки көргүзүлерни чедип ап келген малчынnарны адап болур. Хойжу кодаанарда Маңгүй-оол болгаш Чүсүк-Кара Монгуштарның өг-булезин, Очур-оол Монгуш, ооң өөнүң ээзи, район Советиниң депутады Билзей Монгуш болгаш аныяк кадрчы Кара-кыс Доңгак олар база оон-даа өскелер эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп келген. Малчынnарга сугну үзүктел чок чедиреринге ак сеткилдиг ажылдап келген чалаачы Кара Ондар, аныяк чалаачы Валерий Доңгак олар бистерге малчынnарга дузаны чедирип турар. Сагылга-чурум дээш малчынnар ортузунга специалистериниң негелделиг болурундан хей чүве хамаарыжыр. Совхозтуң көл зоотехниги коммунист Ширини Монгуш (совхоз тургустунганынан тура доктаамал ажылдап келген), уксажыдыга талазыбыле селекционер-зоотехник Б. Куулар ажылын эки, билдилиг удуртуп турарлар.

Ынчалза-даа бистиң ажылыышта четпестер хей. Кыштагларда электри чырыы кииртинмээнин ылаңгыя малдың чаш төлүн ажаап алыр үеде бергелерни болдуруп келген. Чамдык кыштагларда малчынnарның чүртталга бажыңнары туттукпаан, малчынnар кидис өглерде кыштап турар. Чунар-бажың кыштагларда чок.

Чамдык малчынnарның талазындан ажылынга харыысалгазы куду, арага-дарыга хандыкшылырындан мал бажынга чидиргилерни болдуруп, өрееге тавархын келгеннер бар. Чижээ, хойжу Дүктей-оол Кара-Сал, инек кадарчызы Чигир-оол Монгуш оларның кадарган малы хорамчалыг болуп, совхозтуң экономиказынга карылганы тавырыштырып турар.

Кижилерниң сагылга-чурумундан, ажылга хамаарылгазындан бүгү чүве хамааржыр. Совхозтуң көл зоотехниги коммунист Ширини Монгуш (совхоз тургустунганынан тура доктаамал ажылдап келген), уксажыдыга талазыбыле селекционер-зоотехник Б. Куулар ажылын эки, билдилиг удуртуп турарлар.

Ынчалза-даа бистиң ажылыышта четпестер хей. Кыштагларда электри чырыы кииртинмээнин ылаңгыя малдың чаш төлүн ажаап алыр үеде бергелерни болдуруп келген. Чамдык кыштагларда малчынnарның чүртталга бажыңнары туттукпаан, малчынnар кидис өглерде кыштап турар. Чунар-бажың кыштагларда чок.

Чамдык малчынnарның талазындан ажылынга харыысалгазы куду, арага-дарыга хандыкшылырындан мал бажынга чидиргилерни болдуруп, өрееге тавархын келгеннер бар. Чижээ, хойжу Дүктей-оол Кара-Сал, инек кадарчызы Чигир-оол Монгуш оларның кадарган малы хорамчалыг болуп, совхозтуң экономиказынга карылганы тавырыштырып турар.

Кижилерниң сагылга-чурумундан, ажылга хамаарылгазындан бүгү чүве хамаарыжыр болгай, кызымак, харыысалгалыг, арага-дарыга ишпес малчын кижиниң ажылы кажанда-ла суларавас. Ынчангаш СЭКП ТК-ның докладын ажылыышка удуртулга болдуруп, бистер малчынnар арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер ужурлуг бис. Чылгычылап-даа, инек-даа кадарып чораан мен. Амгы үеде хой кадарып турарым ол. Мал ажылынга 30 ажыг чыл ажылдап келдим. Бо үеним дургузунда кадарган малымны чедирип чок кадагалаар, хей продукцияны алыр дээш ажылдап келдим. Бодумнуң ургуларымны мал ажылынга өөредип, чагыысургап келдим. Оглум Константин дузалакчы кадарчым. Боттарывыстың өг-булевистиң күжү-биле мал чемнин белеткеп, өдек-кыштаавыстың септелгезин кылып ап турар бис. Эрткен чылын 16 тонна сиген-ни, 20 тонна көк суланы, 1 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган бис. Кыштаавыска өдектә база белүп ап турар бис. Бо чылын Хөндергей иштинде оът-сиген эки үнген. 18 тоннадан эвээш эвес сиген-ни көзип белеткеп алыр бис.

К. КҮҮЛАР,
Хөндергей совхозтуң хой-жузу, көдээ Совет депутады.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЛДЫН ХӨЛДУҢ ЭРИИНГЕ...

«Чүгле чаңгыс сеңээ иэит ыкаамны
Чүрээм согуу салым кожуп хемчээр» —
Чажыт ырыаң отчугаккын хөрээзиге,
Салгын экпел идегээштиң шыгжаавын.

Хөрлыг арттар ажар ис чок оруктаа,
Кааа-даа бол, чүрээм согуу дыңзыыр —
Ай дег ариың бо-ла дүшке каступ кээр,
Аьттан дүшпес чоруум ыраап үзээр.

Шорван баары алдын хөлдүң эриинге,
Шолбан хөрөөн хөкер одаам чырыыр —
Аяк шайны хонга тудуп алырга,
Аяа ырыңг чүрээм дамчып келир.

Адыжымда ажыл хээзии чажырбайын,
Аръыы дериң ажып, холуум суыгаш —
Амдыызында хорушпээнии июкпаге,
Алыс барып черле дужаар боор мен.

Алексей АРАПЧОР.

Арын - нүүр дугайында

Кижиниң эң кол хевээлгези — арыг арын-нүүр.

ЦИЦЕРЕН.

Үйгүң хөлөрын күзээнзе, арыг арын-нүүрүлүг чор.

А. АМИЕЛЬ.

Арын-нүүрүң чок болза, улуг утаанның-даа дузалаавас.

М. ГОРЬКИЙ.

Арыг арын-нүүр кижиге кеэээде байырлал.

СЕНЕКА.

ОН ЧЕДИ ЭМЧИ

Сожинда Зуфаровань төрүттүнген хүнү-биле байыр чедирил 45 кижи чедип келген. Олар кымнарыл ол! Оон уругларыл, күдээлэрил, келиннерил, ажыл-төлүүнүң уругларыл. Бо үзбек хөрээжиктиң бодуңгу ооңгуң ээзи Орифжон Зуфаровтыңе сес оолдуг, дөрт кыстуң төрээш, азырал остүрген. Оларның оң эмчилер болу берген, артканнарыл ам-даа өөренниишаан. Зуфаровтарның найырлыдыг өг-бүлезинде шупту 17 кижи эмчи эртеминг. Шаг-шаанда Сожида боду эмчи болурун күзеп чораан. Ынчалза-даа дайын эгелээн соонда аныяк уруг сес класс дооскаш, ажылдап эгелээн. Орифжон-биле таныжып алгаш, өг-бүле туттан. Сожиданың эмчи болур күзелэн бүтпейн-даа барган болза, оон күзеп чораан күзелин ажы-төлүгле дамчаан.

Улуг оглуу Олимжон хирургиниң Ташкентиде медицина институдунда, Малика — Ташкенттиңнең фармацевт институдунда өөренип түрөөлүр. Школада өөренип түрөр Лутфулла биле Убайдулла акыларының болгаш үгбапедиатр, Акилжан — физиотерапевт, Рысивой биле Умида — стоматологтар. Сында биле Петяжка хүргүмениң Ташкентиде медицина институдунда, Малика — Ташкенттиңнең фармацевт институдунда өөренип түрөөлүр. Оон сагыыр хөрээлиг уруглары, уругларының уругларыл, күдээлэрил болгаш келиннерил четкиилеп келген түрөөлү.

Б. ЮСУПОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: аваазының төрүт түнген хүнү-биле байыр чедирер дээш Зуфаровтарның уругларыл, уругларының уругларыл, күдээлэрил болгаш келиннерил четкиилеп келген түрөөлү.

Б. ЮСУПОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МАРШАЛ ЖУКОВТУҢ ЧОЛААЧЫЗЫ

Куу гражитте «1941-1945 чылдарның дайынчы чолаачыларынгаа деп оюп бижээн. Ол турасказал тартызын алдарының тоорайы. Брянск биле Белые Берега суурнуң араазында шимээн-давыштыг автомобиль магистральның чанында турар.

Ук турасказалдың чанында хөй чон чыылган турарын кажан-даа көрүп болур. Александр Николаевич Бучин ыядө база хоорай эвес аалчыларның бирээзин. Бедик турасказалдың чанында келген санында ол дертен чыл бурунгаар болган болуушкуннарны сактып келир.

Дайынның коңчуг изиг-тулук черлеринге, аңгы-аңгы фронтуларга ол демисешкен, Ада-чурттуң Улуг дайынының дөрт чылдарының дургузунда алдарлыг шериг начальниги Георгий Константинович Жуковтуң чолаачызы чораан. Ийи дайынчы орденнериниң эдилекизин фронтуңуң оруктары-биле чүс чеден муң километрин эрткен.

Бучинниңнең өг-бүлезинге ол кара чажыңдан автомобильге хандыкшып эгелээн. Александр Бучин машинага ынак болурунга ону адазы — баштайгы орус чолаачыларның бирээзи Николай Борисович Бучин өөреткен. Ол 1909 чылда бодуңуң «Панар-Левассоре» деп автомобилин-биле бир верстаны (километр четпес орук) 43 секунданда халдып эрткеш, ол үениң тергиин дээш үезин көргүскен. Москва-Орёл, Москва-Петербург, Петербург-Севастополь болгаш оон-даа өске маршруттуг автомобиль чарыштарынга адазы Бучин киржип турган. Ынчалза-даа дайын эгелээш, ол коргунчуг медээни Александр июньда Москва чемпионады болур деп турда дыңнап каан.

Дайын Александрны эң берге кросс—дайзынның үезинде бо-ла дуң-хүн, кыш-чей чок берге оруктарынче кыйгырыпкан. Чамдык дүнелерде автомобильдиң чырыын кыыспайын ай чырыын азы бодунуң дуржулгазын ажыглап 120—130 километрни эртер турган. А бир катап I Украин фронтузундан II-зин-не дүн-хүн чок машина мүнүп чораан четкен. Анда 500 ажыг километрни эрткен. Маңаа спортчу дадыгыышкын, тура-соруг дузалаавы чугаажок!

Дайынның баштайгы айларында Александр чолаачылап турган. Оон соонда генерал Жуковтуң камгалакчызы апаргаан. Елена чоогунга бир таваырылга оон салым-чолуун хенертен ескертпекен. Александр Николаевич оон дугайында мынчаар чугаалаар:

— Ынчан Жуковтуң чолаачызы үглүдү берген, дүржулгалыг кижи чораан. Чүге-ле чүве ийин, оон башкарып чоран «ГАЗ-61-ри» оруктуң кылдыныче киргеш, чыдып алган. Бистер маңаа-ла тур бис. Шаг болганда мени кыйгыра берди.—Сен база чолаачы-ла болгай сен, машинаны үндуруп шенеп көрем — дидир. Олургаш үндүрүп келдим.

24 харлыг аныяк эрни Георгий Константинович ынчан сактып алганы-ла ол боор. Оон соонда үр болбаанда Бучин маршалдың чолаачылырының бирээзи апарган.

29 чыл эрткенде Совет Эвиелениң Маршалы Жуков бодуңуң сактыышкыннер нөмүй Бучинге белек кылдыр бергеш, ында «Мээң эң эки чолаачым Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү фронтузарының оруктарын кады эрткенин — хүндулуг Александр Николаевич Бучинге» деп бижээн.

— Оруктарның берге черлерин эртип кээривиске, соонда машиналар чадап-даа тургулаан — деп, Бучин чугаалавар—Жуков бажын чайгаш,— Артист-дыр сен, Александр Николаевич, артист—деп мени үргүлүү хүндүлеп адаар турган.

Сураглыг шериг начальниги, чолаачызының солуун сактыышкыннары-ла хөй. Мүнүмүң совет кижилериниң амыдыралын берип турганы амыдыралдың Алдарлыг оруу, Ленинград чоогунга оларның машиназы-биле Ворошиловтуң автомобилиннің аразынга фашист снарядтың кээп дүшкени уттундүрбес. Артиллериябиле боолгашкын соонда бодуңуң «ГАЗ-61-ниң» иштинге кыдынып турган, олурар черде мина чаштанмышаан база тыл алган. Оруккө дайзынның атаказындан автомобильди чайладып, чажырар дээш чеже ыядыг таварылгага тавар-рышпаан дээр!

1945 чылдың май 8-тиң хүнүн Бучин черле үүтүүн шыдаавс. Фашистиг Германияның дужуп бергенинии дугайында Ахтыга ат салыр дээн Жуковту Карлсхорстче оп сөөрткен.

Дайын соонда Бучин Жуковту бир чыл сөөрткен, оон соонда мотоцикл спортунуче ээп келген. Тимээр дээш ээп келген, чүге дизе, дайынга өлүрткен ылаңмалыгны оп, ыңай.

1947 чылда Чепсектиг Кушперниң командазының составынга турган, шосселиг оруукка чарыштырарынга Александр Бучин ССРЭ-ниң үш рекордун тургускан. А каш ай эрткенде Москва чемпионадынга тиилээн. 1949 чыл-да ол ССРЭ-ниң спорт мастери апарган.

Александр Николаевич үр үеде хоорай маңгыстың автобустарынга, оон соонда «Сэтрансавтоның» шүтүмү-биле Европада чүктер сөөртүп турар. Ол ам чаңгыс автомобильде эки-биле ай дургузунда барык 14—15 муң километрге чүктерни сөөртүп турар. Аныяк чолаачыларга ол берге болбайн канчаар, ынчалза-даа болза 68 харлыг хоогун Александр Николаевич Бучинге чаңчыккан ажылдыр. Бедик бүдүрүкчүлүр күшажылы база озал-оңдак чок ажыылдааны дээш автотранспортчу Бучин «Жүндүлдүң Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Оон бажыңынче чоокта чаа телефоннаан мен. Аңаа рейсте дээрзин оглуу Владимир меңээ дамчыпты. Караңгы шосседе бодуңуң чырыының айбы-биле халдып орар совет фургон мээң карактарымга чүрүттүүн келген. Бучинниң ээр-дагыр тенмес оруктары база-ла мурнунда. Оруктер. Төнчүзү чок оруктар.

Б. ВАЛИЕВ.

ДҮРГЕН ЧУГАА

Бо-ла, бо-ла
Борбак-Ырыг,
Арыгласа
Арай шыргай,
Шыргайласа
Шынап шырыш.
Шырыштаза
Чыда сояр,
Сойза-сойза
Чорүй кокпа.
Кокпалаза
Хорум даш.
Даштаңза
Даваш-шимээн.
Шимээнинелзе
Шиг-шаг,
Шаалаза
Чарык шыңг,
Шыңналза
Шынап сумун.
Сумунналза
Сүгнү чедер.
Четсо-четсе
Черик кезинр.
Кезип-кезип
Черин шыктаар
Шыктап-шыктап
Тараа тарыыр,
Тарып-тарып
Долган чинр,
Чинр, чинр
Өйле-өйле,
Өйлеп-өйлеп
Тары-тарыг!
Дагыл-дагыл,
Дайна-дайна!...

О. ДАРЫМА.

ЭШ КОЛЯ

1918 чылдың июньдан 1919 чылдың ноябрьга чедир уеның дургузунда аңгы-аңгы хевирлерлиг чаваа-бижиктер, почта-биле шилгилеглер «Омск, Волошинская кудумчазы, 72» деп адрес-биле чоруп турган. Партия дедыыларын төлеп турган квитанциялардан үе хөскен он-он корешоктар. Ында Карлсон деп атты салгылаан. Сураглыг латыш революционер-подпольщиктиң ажыл-чорудулгазынга хамаарыжыр ол чаа документилер Омск областтың партия архивиндең тывылган.

Архивтиң эртем ажылдакчызы-биле кады үстүнде адрес-биле чоруп ор бис. Хар-биле шыптынган даваш-шимээн-дее чок бичии кудумчуда херектээн бажыңлыыс чок болган. Кожазында ыяш эрги бажыңның эжиин сокпадыыс. Бажыңның хөрээжен ээзи — кек баштыг, чазык шырайлыг кижи эжик ажытты.

— Революция мурнунда ак гвардейжилерниң болгаш интервентилерниң маңаа чоруп турган үезинде бо районнуң адын Латышовка дээр турган — деп, Эльза Яновна Бардашевская чугаалады. — Хаанныг чазактың истеп сургуушкунунден чаштынып дескен каш муң латыштар төрээн аал-оранындан ырап, чер тарай берген. Совет эрге-чагыргазының үезинде, огородумга кастынып турганы, типографиня шрифтериниң чамдык үжүктерин тыпкан мен. Оларның, шуптузун музейже чорутқан.

Маңаа чажыт типография турганын партия активинин ажылдакчылары моон мурнунда-ла даап бодап турган. Тывылган чагаа-бижиктер, шилчилгелер, Эльза Яновнаның тыпкан чүүлдери маңаа типографияга турганын, оон ажылын партиянның Барыын-Сибирь төвүнүң латыш комитединиң секретары Карл Янович Карлсоннуң удуртул турганын бадыткап турар. Бо типографияга парлаттынган хүүдустарны, үгүүлгаларны, кыйгырыгларны Барыын Сибирьнин хөй-хөй чурттакчы пунктуларынче чорудул келген. Типографияның ажылын хандыраргыла херек партия дадыыларлары дедир адресче кээп турган. Адрестерден тодаратгыланы болза, чажыт комитетке 12 партбилүк кирип турган.

Профессионал революционер Карл Карлсон Октябрь революциязының соонда бүгү Сибирьге тарап турган латыш солуунуң редакциязын башкап турган. 1918 чылдың

Бүгү чүрттәрниң пролетарилеви, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың июль 21 № 168 (12858)

1925 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 копеек.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ПЛАН БОЛГАШ БЮДЖЕТ КҮҮСЕЛДЕЗИН ХАНДЫРАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының хуралы болган. Анда «Эрзин районнуң 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын база бюджедин күүседиринең дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының шинтпирни боттандырып турарының дугайында» айтырыгны чугаалаткан. Ону ук комиссияның даргазы Д. Л. Тиннмей эрттирген.

Эрзинниң район болгаш недээ Советтери, совхозтары болгаш еске-дээ будүрүлгелери база организациялары улус ажыл-агыйының планнарын күүседир тевазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, райкүүском даргазы Н. В. Чыдыгырның шеткелин дыңнаш, комиссия демделээн. Эртиен чылда болгаш бо чылдың өнөөр — июнь айларда планныг дээлгаларның колхоз көргүзүүлөриин амыдыралга будүрүлгө эргелеин, чурттелге-коммунал ажыл-агый эргелеинин начальныгы турган Д. Соянны ажылындан-чүгле 25 хүн прогулдаан соонда, халаан.

Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктуузун бедидер талазы-биле планнар күүселдезинге база хуралдың киржикчилери доктаапган. 1983 чылдазы-биле деңнээргө, эртиен чылын район чүс баш малга оналаштыр бызаалы, туреелиниң эвээшти алган, мыйыстыг бода малдың, хой-өшкүнүң, төлөниң баш санын кызырылган. Шлагыш төрүүр чүс баш инекке оналаштыр 40 бызаа алганы дыка күдү көргүзүт болуп турар.

Бо чылдың барга чөртүлүнде будүрүлгө эътти, сүттү эртиен чылдың оң үеэн-биле деңнээргө эвээш болуп турар.

Үүрмектеп садар бараан саарлыгазының аланын, гостинице, баш дүгү таварар чөрлер дээлгаларын, чүүк соорглүгээн, хөрылзаа өчү-дүүзын, чурттелге бажыңнарының капиталк септелгезин чөрүдүр хүлээлгеларын райком күүсетпээн.

Экономика ажылы районнуң совхозтарында кошкен түр гүстүнган деп хуралга шүүгүмчүүзин. Эртиен чылын чедирилгер болгаш будүрүлгелүг эвес чөрүгдалдар 85 мун рубль четкен, ол дээрге бурунгу чылдаазыңдан хөй. Недээ ажыл-агый будүрүлгезинде хаара туттунган кижи будүрүлгө кылган ажылы оруулаа-биле 1553 рубль түрлем болза, ажаа 1728 рубль шаалы төлээн. Хуусазымда эгитимээн чээли түмөри көвей болуп артпышаан.

Ындыг байдалдар турбушаа, райкүүском-дээ, совхозтар-дээ акша болгаш материалдыг курлавырларны чөп ажылаар талазы-биле дээштиг хемчеглер албан түрар. Планнер күүселдезиниң кварталдан чугаалажыры үезинде эвээш, хожудал чугаалажын турар.

Бо четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегларны ажылдан кыдыраан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязы райкүүсковга дээскен.

Хуралга депутаттар Б. С. Нурзат, Б.-У. Д. Керзээвей болгаш өскелер-дээ сонал бергеш, тус-тус районнарга бо талазы-биле ажылдың кавчаар чөрүп турарының дугайында дыңнатканнар.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМПЛЕКС ПУНКТ

«Шамбалыг» совхозта комплекстиг хүлээп алыр пунктуңуң эргелекчизи Аней Аммар эки ажылдап турар. Мурнуңда чылдарда чүгле авитадыр ийик-хеп хүлээп ап турган болза, сеилгү 3 чылда ында баш таварар чөр, хеп быжары, телевизор, радио септээри безин Шамбалыгның бодунда бар азарганы ноошу өөртүп турар. Пунктуңуң эргелекчизи А. Аммар чагыгаарны хүлээп алырындан ангыда, төрээнин улустуң хевин база балыкып турар мастер. Кызыл районнуң комплекстиг хүлээп алыр пунктуларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Комбинат малчыннарга ачы-дуза чедирери-биле үнүүшкүннерни график өзүгаар чорудуп келген. Ында хоочун дээраныкчылар Н. А. Визрова, А. И. Трегубова, Г. Г. Кривцова олар ында 15—20 чыл ажылдаан, улегер-чижеэти көргүзүп турарлар. Аныяк дээраныкчылар О. Григорьева, О. Моськина, чүрүн тыртыларакчызы, Ада-чурт дайынының хоочуну В. Г. Мименко олар онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, кызымак ажылдап келгеннер.

Ук будүрүлгениң бүгү коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг үзүрээжүр дээш күшенишкинниг ажылдаар, темпини коштаттазын шинтпирээн.

В. УЙНУКАЙ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаамал комиссияларында

ПЛАН БОЛГАШ БЮДЖЕТ КҮҮСЕЛДЕЗИН ХАНДЫРАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының хуралы болган. Анда «Эрзин районнуң 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын база бюджедин күүседиринең дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының шинтпирни боттандырып турарының дугайында» айтырыгны чугаалаткан. Ону ук комиссияның даргазы Д. Л. Тиннмей эрттирген.

Эрзинниң район болгаш недээ Советтери, совхозтары болгаш еске-дээ будүрүлгелери база организациялары улус ажыл-агыйының планнарын күүседир тевазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, райкүүском даргазы Н. В. Чыдыгырның шеткелин дыңнаш, комиссия демделээн. Эртиен чылда болгаш бо чылдың өнөөр — июнь айларда планныг дээлгаларның колхоз көргүзүүлөриин амыдыралга будүрүлгө эргелеин, чурттелге-коммунал ажыл-агый эргелеинин начальныгы турган Д. Соянны ажылындан-чүгле 25 хүн прогулдаан соонда, халаан.

Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктуузун бедидер талазы-биле планнар күүселдезинге база хуралдың киржикчилери доктаапган. 1983 чылдазы-биле деңнээргө, эртиен чылын район чүс баш малга оналаштыр бызаалы, туреелиниң эвээшти алган, мыйыстыг бода малдың, хой-өшкүнүң, төлөниң баш санын кызырылган. Шлагыш төрүүр чүс баш инекке оналаштыр 40 бызаа алганы дыка күдү көргүзүт болуп турар.

Бо чылдың барга чөртүлүнде будүрүлгө эътти, сүттү эртиен чылдың оң үеэн-биле деңнээргө эвээш болуп турар.

Үүрмектеп садар бараан саарлыгазының аланын, гостинице, баш дүгү таварар чөрлер дээлгаларын, чүүк соорглүгээн, хөрылзаа өчү-дүүзын, чурттелге бажыңнарының капиталк септелгезин чөрүдүр хүлээлгеларын райком күүсетпээн.

Экономика ажылы районнуң совхозтарында кошкен түр гүстүнган деп хуралга шүүгүмчүүзин. Эртиен чылын чедирилгер болгаш будүрүлгелүг эвес чөрүгдалдар 85 мун рубль четкен, ол дээрге бурунгу чылдаазыңдан хөй. Недээ ажыл-агый будүрүлгезинде хаара туттунган кижи будүрүлгө кылган ажылы оруулаа-биле 1553 рубль түрлем болза, ажаа 1728 рубль шаалы төлээн. Хуусазымда эгитимээн чээли түмөри көвей болуп артпышаан.

Ындыг байдалдар турбушаа, райкүүском-дээ, совхозтар-дээ акша болгаш материалдыг курлавырларны чөп ажылаар талазы-биле дээштиг хемчеглер албан түрар. Планнер күүселдезиниң кварталдан чугаалажыры үезинде эвээш, хожудал чугаалажын турар.

Бо четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегларны ажылдан кыдыраан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязы райкүүсковга дээскен.

Хуралга депутаттар Б. С. Нурзат, Б.-У. Д. Керзээвей болгаш өскелер-дээ сонал бергеш, тус-тус районнарга бо талазы-биле ажылдың кавчаар чөрүп турарының дугайында дыңнатканнар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«1986 чылда күзүн чажып тарыыр культураларның, чазын чажар кызыл-тастың, кукурузаның тараазын, чинге-тарааны болгаш ристи будүрериң, оларны тарып өстүрериниң интенсивтиг технологияларын нептередип тургаш, көвүдедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

Тараа будүрериң интенсификастаарын дүргедедир талазы-биле чамдык хемчегларни сөөлгү үеде чүртте боттандырып турарын доктаалда демделээн. Технология талазы-биле эң эки шынарлыг техниканы, эң ажыктыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалаар үүлдерин ажыктыг кылдыр ажыглаарын бараанныг хөй тараа будүрүп турар черлерге хөйү-биле мээңнээр. Ол чорук тараа ажыл-агыйын чорудериның инитизи-биле чер ажылының культуразының деңнелии бедидеринге идиг бээр.

Ынчалзажок тускайлап берген курлавырларны комплекстиг ажыглаавайн, быдарадып, технологтуг сагылга-чурумнарны үреп турарының улазындан дыка хөй ажыл-агыйларда салып киирген акша-хереңгилерден берилде амдаа эвээш болуп артпышаан.

Тараа культураларын интенсивтиг технология өзүгаар тарып өстүрериниң шелдерин улам ыңай калбартырын бедик шынарлыг тараа будүрериниң доктаамал болурун бедидериниң болгаш көвүдедиринниң кол утланыышкыны кылдыр кербүшаан, СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели интенсивтиг технология өзүгаар тарып өстүрер күзүн болгаш чазын чажар кызыл-тастар, кукуруза, чинге-тараа болгаш рис шелдерин улам ыңай калбартыр дугайында эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, хамаарыжыкшаа министерстволарның болгаш ведомстволарның, эртем алдан черлериниң саналдарын хүлээп алган.

Материал-техниктиг курлавырларны тараа культураларын тарып өстүрериниче чугулалап мээңнээрин чүткүлдүг чедип алырын, оны интенсивтиг технологияларны нептереткенинден чогуур ажыктыг алырының албан болур негелдези кылдыр көөрүп эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, төп министерстволарга болгаш ведомстволарга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга болгаш райкомнарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга болгаш райкүүскомнарга, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга санаплаан. Тарылганы районучуктан эки сорттарның бедик шынарлыг үрезиннери-биле чогуур хуусазында чорударыниче, программа өзүгаар доктаапттынган дүжүт алыр черлерге чемишчидилгелерни үндүүп төгеринче, бок үнүштерден, хоралакчылардан болгаш аарыглардан үнүштер камгалалыныңң системазын калбаа-биле ажыглаарынче онза кичээнгейни салып тургаш, ажылдарның бүгү комплекизин шыңгыы күүседирин хандырар.

Интенсивтиг технология өзүгаар тарып өстүрер тараа культураларының тарылгаларын коллективтиг керээ-биле ажылдап турар мурнакчы бригадаларга болгаш звеноларга быжыглаарын, оларга эргежок чугула санныг тракторларны, зерзүн сайзырадыр ажылдаар чепсектерни база чемишчидилгелерни болгаш пестициктерни үндүүп төгеринге, тарылга болгаш ажаан алышкын ажылдарынга ажыглаар машиналарны тускайлап бээрин сүмелээн. Интенсивтиг технология өзүгаар тарып өстүрер тараа культураларының бүгү шелдеринден программа-биле доктаапттынган дүжүтту болгаш тараанның немелде чыылдазын алырын чедип алыр. Айыттынган тарылгаларны интенсивтиг технологияны ажыглаанындан эң бедик немелде дүжүттү алырын хандырып шыдаар районнарга болгаш ажыл-агыйларга мээңнээрин чогумчалыг деп көрген. Облластарга, крайларга болгаш автономнуг республикаларга интенсивтиг технологияларны нептередиринiң хүлээп алдынган хемчээлдерин барымдаалаш, тараанның немелде чыылдазын алырының хемчээлдерин доктаадыр, оны кылырда интенсификацияга үндүрген чарыгдалдар дүжүт-биле бүрүн эгиттинген турар үжүрлүг деп үүвени эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, Министрлер Чөвүлелдери бөрымдаалап көөр.

Интенсивтиг технология өзүгаар тарып өстүрер күзүн чажар культураларны, чазын чажар кызыл-тасты, кукурузаны, чинге-тарааны болгаш ристи тарыыр шелдерге минералдыг чемишчидилгелерни автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга ей-шаанда чорудуп бээрин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводу хандырар үжүрлүг.

Интенсивтиг технологияларны ажыглаанындан эң хөй бериделерни алыр соруулга-биле шелдерни комплекстиг агрохимиктиг арга-биле күштүдүп сайзырадыр ажыларның хемчээлдерни тодаргайлаан.

Ол соруулгаларга эргежок чугула четчир пестициктерни доктаатпынган хуусаалырында будүрер болгаш көдээ ажыл-агыйга бээр даалганы Химия үлетпүрүнүң министерствозунга, Минералдыг чемишчидилгелер будүрер талазы-биле министерстводга берген.

ССРЭ-ниң Курхандырылга черн, ССРЭ-ниң Нефть сайзырадыр ажылдаар болгаш нефтехимия үлетпүрүнүң министерствозу, Химия үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Тудуг материалдарының үлетпүр министерствозу, ССРЭ-ниң Нефтепродуктулар-биле хандырарының талазы-биле күрүне комитеди айыттынган химиктиг препараттарны, ол шыкаш оларны сөөртүр сөвалаарны будүрериңге чиг эгти чогуур үезинде чорудуп бээрининң хемчеглерни алыр хүлээлгелиг. Чүүкту дүжаагаи дораан-на чемишчидилгелерни болгаш пестициктерни чогуур үезинде сөөртүрүн хандыраарын Орук-харылзаа министерстводунга дээскен.

Тараа культураларын интенсивтиг технология өзүгаар өстүрериниң машиналарын 1986 чылда будүрүп үндүргеш, көдээ ажыл-агыйга бээрининң талазы-биле даалганы ССРЭ-ниң Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуушкунукунуң министерствозунга болгаш Сельхозтехкүркомга берген.

Минералдыг чемишчидилгелерни чогуур хемчээлин өзүгаар хөрзүнче хандыр төгер херекселдерни сөвилка-культиваторларга, чайгы черлерни шыгын камгалаавышаан, болбаазырадыр технологияның ажылчын херекселдерни культиваторларга, хөрзүнүү аңдарбайн болбаазырадыр корпустарны ниити ажыглалдың андазыннарынга, а ол шыкаш хөөп олуртур культураларны тарып өстүрерде черни угландыр чардырар болгаш гербицидтерни шүүштүр төгер ажылчын херекселдерниг сөвилкаларны болгаш культиваторларны доктаатпынган санынга дүүштүр массалыы-биле будүрериң организастаарын болгаш 1986 чылда көдээ ажыл-агыйга чорудуп бээрини хандыраарын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күрхандырылга черинге, Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуушкунукунуң министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехника күркомунга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркому, Бүгүэвилелдиң В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый академиязы, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери колхозтарга болгаш совхозтарга тараа культураларын тарып өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиңгээдип алырынга практиктиг дузаны көргүзер, специалистерни болгаш механизаторларны середирин организастаар, техниканы, үрезиннерни чогуур үезинде белеткээр, чемишчидилгелерни, пестициктерни бээр, а ол шыкаш технология чурумун шыңгыы сагыырын хандырар үжүрлүг.

Күш-ажыылчы коллективтерге, көдээ ажыл-агыйының, агроүлетпүр комплекизинниң еске-дээ адырларының ажыл-дакчыларынга интенсивтиг технологияны чедиишкинниг ажыглаанын болгаш тараанның бедик дүжүдүн алганы дээш моральдыг болгаш материалдыг шаңнал-макталдың хемчеглерни доктаадыры эргежок чугула деп санаан.

1986 чылдың түңнелдерни өзүгаар тараа культураларын тарып, өстүрериниң интенсивтиг технологиязын ажылдап кылырынга болгаш ажыглап, шиңгээдиринге эң улуг үлүүн киирештиргеи, бедик будүрүлгө көргүзүүлөриин чедип алган будүрүлгө мурнакчыларын, специалистерни, ажыл-агыйларның болгаш будүрүлгелериң удуртукчуларын, эртемденнерни ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар кылдыр киирерни сүмелээн.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелдери, партия крайкомнары, обкомнары болгаш райкомнары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар, облкүүскомнар болгаш райкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар, агроүлетпүр каттыжыышкынары тараа ажыл-агыйын интенсификастаары, чемишчидилгелерни, пестициктерни болгаш еске-дээ материал-техниктиг курлавырларны үреттүнелдиг, ажыктыг кылдыр ажыглаары дээш колхозтарның удуртукчуларының болгаш специалистериниң хөрысалгазын бедидер, чер-ле болганынга күрүне сагыга-чурумун быжыглаарын, бедик шынарлыг тараанны будүрер болгаш белеткээр планнарны ажыл-агый бүрүзүнүң күүсеткен турарын чедип алыр хүлээлгелиг.

Доктаалда ол шыкаш тараа ажыл-агыйының ажыктыг чоруун улам бедидериниче үгланган еске-дээ хемчеглерни база көргөн.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, удуртукчулар болгаш специалистер, колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин кызымаккайы-биле ажыглаар турган, интенсивтиг технологияны калбаа-биле ажыглаарынга үндезиләээш, тараанның дүжүдүн бедидер болгаш будүрериң көвүдедир дээш болдунар-ла үүлдерни шүптүзүн кылыр дээрзинге бижыы-биле бүзүреп турарын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илередип турар.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ ЗВЕНО

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында аныяк коммунист Сергө Свердловка удурткан бот-орулга-чарылгалыг звено бо чылын 310 гектарда кукурузаны тараан болгаш ооң 600 тонна ногаан массаны ажаан алыр планныг. Звено кежигүннери бок үнүштерни аштап, кукурузаны сугарып, ажаарынга кызымак ажылдап келген. Олар бо чылын планныг онаалдазын күүседиринге бүзүреелдиг. Эрткен чылын звено ол-ла шелге тараан кукурузазының гектар санындан-на 214 центнерни ажаап алган болган, бо сезонда ооң эвээш эвести алырын планнаан.

• • •

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Өлең-хойжу бригадазының малчыннары Таан-оол, Кара-кыс Ондарлар Улуг-Хөндергейниң Бистиг-Кара аксында чайлаанда совхозтуң 285 баш хоюн семиртири-биле чайлагладып турар. Олар чыл санында эки көргүзүүлөрни чедип ап келген. Эрткен чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 94 хураганны камгалап алган.

Малчын ог-буле бо чылын ниитиниң малынга 20 тонна сиген белеткээрин хүлээнгеш, сиген кезилдезиниче кирипкен.

Бистиң корр.

Хоорай—көдээге

БОТТАРЫНЫҢ ҮЛҮҮН КИИРЕРЛЕР

Кызыл хоорайның будүрүлгелер, албан организациялар болгаш өөредилге черлериниң коллективтери совхозтарга мал чемнери белеткээринге дузалажып, ниити хереккө боттарының үлүүн киирерлер. Кызыл, Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларынга олар 4 муң тонна сигенни белеткеп бээр.

Совхозтарның сиген кезер шелдеринге болгаш шыналарынга 150 ажыг коллективтиг ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажылдаар.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу мал чемнери белеткээр талазы-биле штабты тургускан. Ооң бирги хуралынга коллектив бүрүзүнүң шефтен турар совхозунга белеткеп бээр сигенининң нормазын тодаратган. Будүрүлгелериниң, албан организацияларның, өөредилге черлериниң партия болгаш ажыл-агый удуртукчулары кедээнин ишчилеринге дузалажыр дээн даалганы харыысалгалыы-биле көрүп, сиген белеткээр талазы-биле планныг онаалдаларны күүседиринче дораан-на кирген. Олар совхозтарга баргеш, сиген кезип, белеткээр шелдерин, шыналарын, оймактарын айтырып алганнар. Коллективтериниң хөй нуруузу бугалар, оруктар кыдыгларында, аргаарыг, хөрөөннер аразында оймактарда сигеннерни кезип, белеткээрлер.

Хоорайның сиген белеткелинче баштай кирген коллективтери бердинген онаалдаларны күүседип эгелээн. Эрткен чылдарда ышкаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобазазы «Көк-Тей» совхозка сес тонна сиген белеткеп бээр планын өскелерден мурнай күүсеткен. Профобличөвүлелдиң коллективи сиген белеткелин организастыг эгелээн, ооң бригадазы баштайгы он алды тонна сигенни Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозка хүлээткен. Тываның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары Таңдының «Коммунизмниң херели» совхозка 13 тонна ногаан массаны дужаагаи.

Бо хүннерде хоорайның дыка хөй коллективтериниң төлээлери мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар, олар удаваас бердинген онаалдаларны күүсеткеш, шефтеп турөр ажыл-агыйларынга хүлээдирлер.

Бистиң корр.

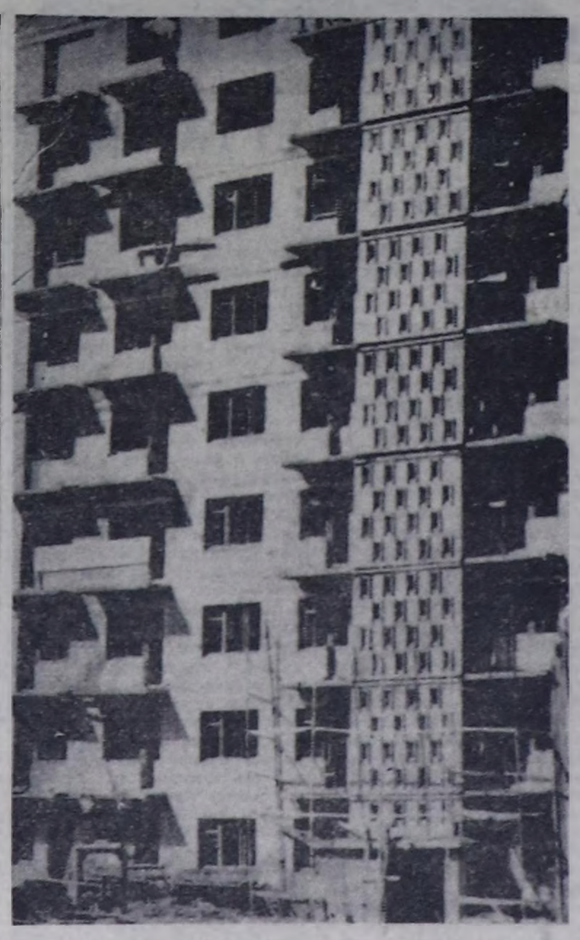

Кызылда 48 дугаар тудуг эргелелиниң тудугчу бригадалары Кочетов кудумчузунда тос кааг бажыңның тудуунда

ажылдап турар. Ында аныяк шеверлекчи Варвара Болаттың удурткаңы комсомолчу-аныяктар бригадазы дөртку каттың өрээлдеринде шеверээшкин ажылдарын чорудуп турарлар.

Ол аныяктар ажыл-көжин СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдуруп, социалистиг чарыкшы напбартаан бригадалар аразының чарыкшының мурнуу одургузунче кирер сорууга саңгаавыр.

— Ажылынга кызымак мурнакчыларывыс бээ бар — дээн, бригадирн Варвара Болат чугаалады. Антонина Хомушку, Наталья Бадан, Долаана Сыдан-оол, Роза Монгуш оларның көргүзүүлөрни бедик. Бо тудугчулар Кызылдың тудугларынга чыл санында кызымак ажылдап, хөй кааг бажыңнарны ажыглалга киирерине оларның үлүү улуг. Ам баштайгы тос кааг бажыңны база бедик шынар-биле дужаар улуг сорууга оларда онаашкан.

ЧУРУКТАРДА: аныяк шеверлекчи Роза Монгуш; чанында тос кааг бажыңның ниити көөрүн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАРЫШПЫШААН

Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң директизазы, партком, профком сигенчи 8 бригаданы тургускан. 2 хойжу бригада, 2 ховутрактор бригадазы өскелерни бөштай ажылдап киирипкен.

Бригадалар бо хүннерде Кызыл-Хадың, Кара-Талдың хераган аразын хол кадыгырыбиле кезип турар.

Сигенчилерниң социалистиг чарыжын түңнээр болгаш сигенни хүлээп алыр комиссияны база тургускан.

Ооң составында совхоз директорунуң мал чемн белеткээр талазы-биле оралакчызы Опала Монгушту, кол экономист Александр Ооржакты болгаш бригадирлерни киирген. Бригадалар тептеримде кеску агитацияны дерип кыаган.

Будук-бүрү белеткээр өөренникчилер бригадазы чылдың-на совхозка улуг дузаны чедирип келген. Ооң удуртукчузу дуржулгалыг башкы Мөкер Монгуш. Бо чылын 90 тонна сиген, 80 тонна будук-бүрү белеткээр планныг. Эрткен чылын олар планын ажыр күүсеткен. Ол бригадада 10 хол кадыгырлыг өөреникчи кезип турар. 3 тонна будук-бүрүнү белеткээш, кыштагларжедирип, кургадып турар.

Кызыл-Хадың бригадазында лозуң, плакаттар өстынган. Сигенчилерниң ажылдап, чурттаарынга таварымчалыг байдалды тургускан. Социалистиг чарыштың негелдерини ажылдап кылган, ооң түңнелин беш хонуктап үндүргеш, мурнакчыларга шөңналды тыпсып турар.

ПЛАННЫ АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Каа-Хем районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге комбинады ниити квартал-дың планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеткен. Чартык чылда ниити продукция будүрерин 99 мун рубльге, азы 105,3 хуу күүсеткен. Ачы-дуза чедирериниң аңгы-аңгы хевирлериниң аайы-биле алыр болза, хеп даараарының, ийик септээринiң, радио, телевизор болгаш амыдыралга ажыглаар техника септелгезининң-даа тевазы-биле планнар ажыр күүсеттинген.

Күндустугда, Копту-Аксында комплекстиг хүлээп алыр пунктулар тус-тузунда планныг онаалдаларын 129,7 хуу, 120,6 хуу күүсеткилээн. Ол коллективтер пунктуларның аразында социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Комбинат малчыннарга ачы-дуза чедирери-биле үнүүшкүннерни график өзүгаар чорудуп келген. Ында хоочун дээраныкчылар Н. А. Визрова, А. И. Трегубова, Г. Г. Кривцова олар ында 15—20 чыл ажылдаан, улегер-чижеэти көргүзүп турарлар. Аныяк дээраныкчылар О. Григорьева, О. Моськина, чүрүн тыртыларакчызы, Адачурт дайынының хоочуну В. Г. Мименко олар онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, кызымак ажылдап келгеннер.

Ук будүрүлгениң бүгү коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг үзүрээжүр дээш күшенишкинниг ажылдаар, темпини коштаттазын шинтпирээн.

В. УЙНУКАЙ.

АДЫРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Хоорайларывыс болгаш хөй оруктарның тудугжуларынга, космос корабльдериниң болгаш боябаазыреңгей приборларның тургузукчуларынга металл херек. Ону «улетпүрүнүң хлеөө» деп адап турарыы-даа чөптүг. Бистиң чүртүвүс шонуу болгаш кажы будүрер, демир рудазын кезер талазы-биле делегейде бир дугаар черни эзээп турар. Ол адырның кылып үндүрүп турар продукциязының хемчээли чүрттүң экономиктиг күүү-шидилин улгаттырарын хандырып турар.

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шинтпирлери ол адырның ажылдакчыларын ажылдың шымер тевазы-биле чаа деңнелиниче, будүрүлгенин интенсивтиг хөгжүдеринче үгланган. Металлургтер бүгү кичээнгейни эң камнаглыг аргалар-биле бедик түңнеларни чедип алыр дээш курлавырларны доодур ажыглаарынче үгландырган. Ол бүгүнүң дугайын Металлургтүң хүнүнге тураскаадып, Москвага июль 19-та болган байырлыг хуралга чугаалаткан.

Президиумда — СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, министерстволар болгаш ведомстволарның удуртукчуулары, будүрүлгө мурнакчылары, эртемденнер, нөйсылаадың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

ССРЭ-ниң кара металлургия министри С. В. Колпаков болгаш ССРЭ-ниң өңнүг металлургия министри П. Ф. Ломако олар илеткелдер кылган.

Бо чылдың, ниити беш-даа чылдың бедик даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиннииг күүседир дээш металлургтер бүгү күжүн, билинн болгаш дуржулгазын бээрин хуралдың киржикчилери бүзүратыканнер.

(СЭТА).

Бөгүн—Металлург хүнү

КОМБИНАТТЫҢ ОН БЕШ ЧЫЛЫ

«Тыва кобальт» комбинатты ажыглаарга киргенден бээр 15 чыл эрткен. Бо үениң иштинде улуг ескерилгелер болуп, комбинаттың ажылдакчылары кобальт рудаларының күрлевырларын остурериниң планы чылдың-на күүседиптинип турар. Кураавырларның озуп турарының ачызында тып алдынган рудаларның 70 хире хуузунук орну деңгер тургустунуп турар.

Комбинаттың бодунуң күжү-биле чорудуп турары капитал тудуг база бедик темпиларлыг хевирүп орар. Оңгу беш чылдың тоңчузунде Хову-Аксының мөөң руда чыдар чериниң Сөңгү участогунуң доора үстээн руда кураавырларын чер иштинге аргазы-биле тыварының комплексизин туткан. Комбинат руда тыныштыкының чорудар чер үттээшкинин амдаа уламчылап турар. Чиг эт базазын экижидериниң комбинаттың шүүлү бүдүрүүге кодектериниң ажылын бышкыдырып доктаатпаан болгаш бышкыг күш-ажылчы коллективти тургузарынга салдарлыг болган.

Металлургиа болгаш дүзалал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң цехтериниң болгаш участоктарының ажылдакчыларо база чаңгыс черге турбаан. Эрткен үе дургузунда комбинаттың техника-экономиктиг көргүзүглери илдең-биле экижээн. Дериг-херекселдерни чаартыр, материалдыг болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр, технологтуг чорудулгелериниң интенсификастаар талазы-биле чоруттунуп келген ажыл 1984 чылда белен продукция бүдүрериниң чарыгдаалдарын 1980 чыл-биле деңнээргө бүдүн чартык миллион рубльге хөөннеди ээргеери берген. 1985 чылдың беш чартыында база баравынгыт продукциязының бот-үнезинин талазы-биле камнаалга бар болган.

1985 чылдың январь — июнь айларының планы техника-экономиктиг көргүзүглер ажыл күүседиптинип турар. Продукция сайгарарының планы 100,8 хуу, баравынгыт продукция бүдүрериниң планы 100,5 хуу кылдыр боттанган. Эрткен чылдың ол үезин-биле деңнээргө, комбинатта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,9 хуу өскен.

Бо чартык чылда дағ-капитал болгаш дағ-белеткел ажылдары оранчок ээй кылдынган, бүдүрүлгеде руда болбаазырадыгазының хемчээли өскен, диилиг материалдарын хөйнү бүдүрген, автомобильдериниң шугумче үнериниң коэффициентизи бедээн.

Бо бүгү чедиишкиннер комбинаттың шүүлү коллективтериниң деминг, кызымак ажылынын ачызында чедип алдынган, мурнакчыларның төлептиг үлегериниң мобилизежиг солдары улуг болган. Оларның аттарын чоргаарал-биле адап болур.

А. Григинге болгаш И. Муравьевка удурткан чер үттээр бригадаларның коллективтери ажыл графигин мурнап турар, а кол бүдүрүлге цехи болур гидрометаллургиа цехинде, «ССРЭ-ниң күндүлүг металлургу» аттың эдилекчизин А. Пугачевка удурткан № 1 эзлчег бөлүк № 5 эзлчегниң (мастери В. Ермоленко) коллективтери чартык чыл-дың түңнели-биле социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Глуховка удурткан тудугжу бригада, металлургиа дериг-херекселиин септээр А. Шегловтуң бригадазы эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алганнар.

Улуг аппаратчик Ф. Мамиков, электрик К. Монгуш, чер уттекчизи Ю. Бровченко, машинист В. Садовская, оттулар чүүл дамчыдар моторист Т. Сарыг-Лама, токарь Л. Наумов, чолаачы В. Нумцев, электрослесарь А. Хираевич болгаш эскелер-даа бедик күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган, улегерлиг сагыага-чурумнуг шалыпчылаарывыс болур.

Гидрометаллургиа цехинде ажылдаар черлериниң санитар-арыг-шеверин байдалдарын экижидериниң, долгандыр турар бойдус камгалалының арганарын коруп, бүдүрүлгеже шиңгээдип ап турар. 1979 чылдан эгелээш, бо цехке бүдүрүлгеге ажыглап кааптаан суглаарны Элегес хемче дедир ажыспайн, түскай суг шыгжаар черже бадырарын болгаш оон чамдыкшын дедир руда болбаазырадырынга ажыглаарын чедип алган.

Эки херектер хөйү-биле кылдынган, оларга бис чоргаарланыр бис. Ынчалза-даа четпестер, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бистеам-даа бар. Комбинаттың ажылдакчыларының техниктиг чогаадылгазы чавызаан, одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр талазы-биле моон-даа эки түңнелдерни чедип алыры күзенинг.

Чиг эт базазын экижидериниң айтырыын комбинаттың тургустунган үезинден бээр шиитпирлеп келген. Амгы болгаш келир үеде бо база шиитпирлээр ужурлуг кол айтырыг болуп артар. Төп электри станциязының чаартылгазының телевилелин кылып доозуп турар. Бо ажылды чорудары комбинаттың бүдүрүлгелерин болгаш Хову-Аксы суурну электри болгаш чылыг энергизы-биле хандырарын экижидер, бүзүрелдиг болдурар ергаары бээр.

Барык шүүлү цехтерде эргижээн дериг-херексел күчүлүг, чаа дериг-херексел-биле солуттунуп турар. Бо ажылды ам-даа уламчылаары, дериг-херекселдериниң баш удур планнаан сөптелгезин чорударының организастыг деңнелин кедурери негеттинип турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедеедир дугайында» докталын амыдыралга боттандырбышаан, комбинаттың коллективи чаа бүдүрүлге объектилерни тудары-биле чергелештир ниити билиг школазының тудуун доозар, 3 муң дербелчин метр ажыг шөлдүг чурттелге бажыңнарын тудар, чамдык амыдырал хандырылга объектилериниң, уруглар всликадигиниң тудуун эгелээр ужурлуг.

Кобальт концентрадының болгаш мөңгүн-сүүнүң бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер сорулга-биле күш-ажылды организастаарының хевирлерин сайзырадыгайжыдар, керээлиг бригадаларның санын көвүдедир, күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап, күш-ажыл төлевирин чорударын нептередир ужурлуг бис.

Ажылчын кадрларның белеткелинче улуг кичээнгейни доктаамал салып, ажылдакчыларның мергежилин, чогаадыкчы идепкейин, бодунуң ажылының түңнелдерин дээш херыысалгазын бедидери чугула.

Бо ажылдарны чорудары партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга харыы кылдыр бедик бүдүрүкчүлүү, комплалгалыг ажылдаар ергаары биске бээр.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 чыл) Пленуму болгаш СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле комбинаттың коллективи эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир хемчеглерни эдс көрген болгаш ам оларны шиңгээдип алыры-биле ажылдап турар. Он нүнги бөш чылда бо хемчеглерни күүседиринге 11 миллион хире рубльди чарыгдаары көрдүнгөн.

Комбинаттың коллективи бо чылды чедиишкинниг доозар, СЭКП-ниң XXVII съездизини күш-ажылчы. белеткелиг үткүүр дээш сорук киришкинниле боттарының профессионал бәйырлалын үткүп турарлар.

Ю. КОЛЕТНИКОВ,
«Тыва кобальт» комбинаттың директору.

БЕДИК ШЫНАРЛЫГ КАҢ

**Металл бүгү-ле адырларга херек. Руданы кайы хире казып тып, ону чүү хире хемчээлге эвилдирип турарының чедиишкинниг индустриалдыг күчүзү тодаран келир. СЭКП ТК-ның апрель (1985 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган, адырда чамдык хөвүдээшкинны ажып эртериниве, үш адырны интенсивтиг адырже шилчидеринче үгленген сорулгаларны боттандырар дээш металлургтар курлавырларны идепкейлиг дилеп тып турар. Акша-хөреңгини хөйү-биле камнап ап тургаш, эң бедик түңнелдерни чедип алыр дээш иштинги курлавырларны чеп ажыглаарынче кичээнгейни олар моөңнээн. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың материалдарында дүүштүр адырның коллективтери эртемденнер-биле харылзааны быжыглаал, перспективтиг техникогенниларны оларны

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ШҮҮРУУНДАН ЧАРЫЛГАН МЕН

Партия, чазактың арагалаашкын болгаш алкоголизмге удур хемчегларын ажок чүүлдүгзүнүп хүлээп алдым. Кончуг-ла чүгүле ажыл чоруттунуп эгелээн-дир деп билдим. Шынапла, араганың бак хайын билбес кижи чок, араганың безинге чүгле чам үнер, оон-биле эдержип чораап, эки чүве четкен кижи-дээ чок. Эң ылаңгыя аныяк кижилерниң кадыынга-дээ, мөзү-шынар, арын-нүүрүн кижизидилгезинге-дээ арага ажыг хоразын чедирип турар. Арагага доңнешкан кижи ажыл-ижин үттүр, арын-нүүрүн ышкынар болгай. Чүгле чеңгыс чижек-дир, араганың хайындан төрээн ажы-төлүн, ат-булазын, ынак ажылын кавгаанарны, оп-ла арагалап чораап, айыыл-халапка таваржып, бертик-бежеэ болганнарны зөзөш деп болбас. Никтиниң херээнге, будурулгеге оон доктарлыын, шаптыктыын чүгээлээн-дээ ажыы чок...

Чазактың Чарлыында эзирттир суксуннарны бажыңга кылыр чорукту болдурбас дээш-ким база ажок чүүлдүгзүндүм. Аңаа хамаарыштыр бодум бодалдарымны база илередир бодаам мен.

Оон бээр ам он хире чыл эрткен хире-дир. Кызылга ээренип турган тереливис боор уруг Эрзян чурттуг оол-биле танышкан, кудээзы болур деп бистиң база челаан. Куда ооллуң чуртунга эртер деп мындыг. Чедер чер ыраак-дээ боя, дергүл-терелдер чыглып сумележип, белеткенип алгаш четтивис.

Кудаларывыс сеткили чымчак, эжиргек-дээ улус болган, оларның-биле чаа хевережип, кудээны эрттирдивис. Харыы куда деп чүве бар-ла болгай, ам бодап көөрге оон херээ-дээ чок чүве-дир иймн, ынчан оя чокта хоржок болбазыкпе — харам-баа аткадаа кирип болур. Кудаларга ажыглаан соонда, ажурун каарын черле үттүп болбас. Бажыңнарда электри шугумнары, оон удазыннары эргижирей берген таварылгада, эде кылдыртыры чугула. Өрттернин хей кезинде болуп турар чылдагааны чогум-на ында.

Одап турар печкаларның аштагазын баш удур чорудар болгаш оларның хоолайларны дээвирден метр ажыг бедик болуру албан. Печкалар аксына шалага тускай калбак демирлерни чаткаш, ону шалага бижыглаары чугула. Бо-ла бүгү чамдык дүрүмнерни кижи бүрүзү сагыыр болза, ерт айыылындан чайлап, өрттен муң-муңу-биле болур улуг когаралдар кымга-дээ таварышпайн барып болур.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

Партия, чазактың арагалаашкын болгаш алкоголизмге удур хемчегларын ажок чүүлдүгзүнүп хүлээп алдым. Кончуг-ла чүгүле ажыл чоруттунуп эгелээн-дир деп билдим. Шынапла, араганың бак хайын билбес кижи чок, араганың безинге чүгле чам үнер, оон-биле эдержип чораап, эки чүве четкен кижи-дээ чок. Эң ылаңгыя аныяк кижилерниң кадыынга-дээ, мөзү-шынар, арын-нүүрүн кижизидилгезинге-дээ арага ажыг хоразын чедирип турар. Арагага доңнешкан кижи ажыл-ижин үттүр, арын-нүүрүн ышкынар болгай. Чүгле чеңгыс чижек-дир, араганың хайындан төрээн ажы-төлүн, ат-булазын, ынак ажылын кавгаанарны, оп-ла арагалап чораап, айыыл-халапка таваржып, бертик-бежеэ болганнарны зөзөш деп болбас. Никтиниң херээнге, будурулгеге оон доктарлыын, шаптыктыын чүгээлээн-дээ ажыы чок...

Чазактың Чарлыында эзирттир суксуннарны бажыңга кылыр чорукту болдурбас дээш-ким база ажок чүүлдүгзүндүм. Аңаа хамаарыштыр бодум бодалдарымны база илередир бодаам мен.

Оон бээр ам он хире чыл эрткен хире-дир. Кызылга ээренип турган тереливис боор уруг Эрзян чурттуг оол-биле танышкан, кудээзы болур деп бистиң база челаан. Куда ооллуң чуртунга эртер деп мындыг. Чедер чер ыраак-дээ боя, дергүл-терелдер чыглып сумележип, белеткенип алгаш четтивис.

Кудаларывыс сеткили чымчак, эжиргек-дээ улус болган, оларның-биле чаа хевережип, кудээны эрттирдивис. Харыы куда деп чүве бар-ла болгай, ам бодап көөрге оон херээ-дээ чок чүве-дир иймн, ынчан оя чокта хоржок болбазыкпе — харам-баа аткадаа кирип болур. Кудаларга аарактыг, хөйүүн араазында ак каарган боор эвес, соруглам боттендырып шыдаваанымны мининр апаар мен. Чажыргаш чоор, хойпак тил чораак, тыва чоннуң шаг-шаандан бээр кылып чорааны терек, эзэгей дээн чижектиг чемнерни кончаар кылырым үткен улус бооп-тур бис. Ажыы-биле чугаалаарга, дыка-дээ турала-ваанывыс оя ыйнаам. Оя хеазээр-ле хойпоом тиктишаан турдум.

Партия, чазактың доктаалсаавырларының күштүг болганы-биле хойпак тиктестедивис. Ынчалза-дээ бо кыска уе дургузунда оон ажыктыын көре бердивис. Ам оны тайылбырлаарын оралдажып көрейн.

Өгге хойпак тураргa черле чиктиг чүве-ле болгай, хойпак тургускан доскаарын доза бээрге, оны төгер эвес, тигер апаар сен. Тиккен соонда көрүп орар эвес, ижер апаар. А араганың авыастаын вайлыг эвес, ажыл-херек-дээ уттундурар чыгыы боор чүве-ле болгай. Бодуң тиклес-дээ болзунза, бир-ле келген кижи дарга-бошка-дээ, анаа чорукчу-дээ болгай-ла, база-ла тиге каапгар, анаа олуртунар эвес, база-ла чоогаап аар апаар. Оон ажылга доктарлыын чер чүү дээр боор.

Чорукчуларны оон-биле ажок амдажыдып алган бис. Кайнаар бир черже кежер дээн дижик сен. Кежүрүп келген чолаачының коядуунда-ла бир дугаарында айтыр чүвезин бо-ла болгай — «Хойпаак тигер ыйнаам сен!» Чок дээр болзунза, оон сеткил-сагыжы көзүлдүр-ле ескерлик бээр. Ону апкан чолаачының машиназынга олуруп, бодуң-не сиригейнп орар сен, та каяа, та канчап баар чүвезин. Кежүүшкүн үезинде болгулаар озал-ондактарның эвээш эвес боол турарының оя чылдагааны ол. Эзирик кижиде чүү боор, гутсуп-ла олурар, эт-септиң үрелири-дээ ажок боор. Бир эвес анаа эвээр чудуртунуп, кежүп чоруур чүве болза ындыг чүве кайның турар. Араганың хайындан черле чүү туруп болбас боор.

Ынчангаш алды айның эгезинде авга кедээ Совет теллэлери кээрге, шүүрүүмнүү күзелдиним-биле дужаап бергеммнин ужуру-дээ ол. Малчын эш-өөрүм мени мөңгө деткиир боор дээринге идегедим.

О. МОНГУШ,
хайжу.

Даарта — Польша Улус Республиканың национал байырлалы — Польшаның катап тургустунганының хүнү

ЧААГАЙ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРНИҢ ЭГЕЗИ

Бельско-Бяла хоорайга орай кежээ чеде бергеш, оон кыдыында завод пансионадының коттеджазынга хондувус. Эртенинде соңга каравинга келгеш, даглар баштарындан шонуп үнүп келген күнну магедап көруп тур мен. Даглар ийлеринге кежегелеин берген турган ак-кек дүдүскен чоорту тейлы берди.

— Бисте апаар болгаш сут шил дег арыг болдур ийин— деп, социалистиг чурттардан келген журналистерге байыр чедирбишаан, партиянның воевода секретары Ежи Копель чугаалады — Висла хем моон эгелеп баткан. Бескинды даглары каас-чараш бойдус чурумалы-биле сургажып турар болбайн ам. Оон-дээ артык чараш, оон-дээ артык онза чүве чүл дээр болза, мында, Кызыл Армияның болгаш Польшаның шериглериниң тикилелгиг шаап халдаашкынының түңнелинде хостаган черде, ажыл-ишчи чоннуң чурттап турары болур.

Баштай-ла «Фиат—126П» автомобиль заводунга чордувус. Оон шилден болгаш бетондан бүткен бедик-бедик корпустары элээн каш гектар каларып чоруй барган.

Эптелге цегинге кирип келдивис. Дорээн-на демирзиш дээр. Долгандыр электросварка кызаанаар. Кижи коруп турда-ла, бичежек машиналар бүдүп үнүп-ле турар. Конвейер чанында — аныяк оолдар, кыстар. Оларны ажылынган чардыктырары дыка эчок, ынчалзажок айтырар чүве-ле хей. Тежээш эгеледнивис. Жестянщик (чуге демирден чүве кылыр кижи) С. Вавычинский 28 харлыг болду. Кеазээден келген. Маңаа чедип келгеш, профессионал училище дооскан, ат-булелиг, бажыңныг. «Ийи уруглуг бис. Завод шүүт амыдыралым болу берген...» — деп, Станислав чугаалады.

Заводтуң директору Р. Вертель журналистер-биле ужуражышкынга мынча деп демдегледи:— Хей-хей автозаводчуларның — олар 28 муң хире — күш-ажылчы немдары Станиславтыы-биле дөмей. Бо будурулгеде колдуунда-ла аныяктар ажыдап турар. Ажылчыннарның назыны 28—30 хар иштинде. Олар Польшаның бүгү буянчыларындан мында келген. Заводтуң конвейеринден баштайгы машина 12 чыл мурнунда үнген. Оя уе дургузунда 2 миллион автомобиль кылдынган. Эртикен чылдың планы база чедимишкинниг күүсеттинген: 200 муң машинаны будурул үндүрген. Автомобиль бичежек костүр болза-дээ, анаа төрелгел улуг болуп турар. Төлевилел-шинчилел төвү чаа модельдан ажыдап кылырын доозупкан, ону бо черниң дагларынга туресхаавдып «Бэскидом» деп адап алганнер. Чоокта чаа Запорожьеним «Коммунар» автозаводундан ажылчыннар болгаш конструкторлар маңаа чордулер. Кеды ажылдажылга үре-түңнелдиг болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Үш-дөрт чыл мурнунда завод кандыг турганыл дээрзин болгаш журналист сонуурган айтырды.

— «Солидарностьтан» биске улус турбаан. Администрация болгаш парторганизация «профзвилелинниң» демагогтуг ол кампаниязынга удур бүзүреннир барымдаалаарны тургузуп шыдаан: 15 муң ажылчын чаагайжыды туттунган бажыңнарда чурттап турар. Завод боду эмнелгелиг, даглардада дыштанылга бажыңнарлыг. Байдал оон-дээ эки туруп болур турган болбайн ам—деп, директор тайылбырлады.

Партиянын завод комитединиң бирги секретары, ПКАП ТК-ның кежигүну Юлиан Краус чүнүң ийнги чартыында бистиң партком хуралынче чедады. Польшаның социалистиг аныяктар эвилелиниң завод организациязында байдал дугайында айтырыгны чугаалаштыг. Эртикен чылын эвилелдиң хүрээлеңиниң 350 аныяктарны хүлээп алган. Чугула айтырыгларны шинтпирлежирнинге аныяк оолдар, кыстар идепкейлиг киржип турар. Бедик будурулчулуг ажылдаарынга, культурлуг дыштанарынга таварымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей салдынган.

Хүреяды телефон медээзи үзе кирипти. Телефон-биле чугаалашкаш, Ю. Краус чыылгеннерге мынча деп дыңнаттыг: бистиң ажылчыннарывыстың бирээзинниң уруу айыылдае-дыр, дүрген хемчег албас болаза хоржок. Эээн каш медээлер үлежы берди. «Адрыг урут олуртаан «скорая» аэродромче чорупкан-дыр. Ону Краковга тускей вертолет чедире бээр»—деп, бирги секретарь дыңнатты. Шагынче кардум: телефон медээзи өткенден бээр 15 минута эрткен болду.

Мээң-биле хоже олурган ПКАП завкомунуң секретары М. Жемпель: «Профзвилелдеринең ажыл-чорудулгазы 1981 чылдың төнчүзүнден эгелеп соксавандан бээр олерниң ажылын бүүнү-биле партия организациязы харылеп турар. Ол талазы-биле тускей комиссиннү тургускан. Ынчангаш янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле медээлерниң кээп турар үжуру-дээ ол»— деп тайылбырлады.

Будурулгеде парторганизация — кол күш. Партколлуң, цех парторганизацияларның киржилгези чокка чеңгыс-дээ шинтпир хүлээп алдынмас.

Бистиң-биле беседа үезинде Ю. Краус мынча дидир:

— Бисте шинтпирлээр үжурлуг айтырыг чок кылдыр бодай бербеңер. Чижээлээрге, католиктиг яама-шажынчыларның ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаарын ажылчыннар неген турар, чамдыкта оларның ажылы көзүлдүр-ле политиктиг уткаже шилчип турар...

Бельско-Бялага келгенивистиң дараазында түңде планйр, электроаппаратура будурер заводтарга чордувус. ССРЭ-биле экономиктиг кады ажылдажылганың воевода клубунга үжуражылышкынга кириштивис, ол клуб 45 будурулгени катгыштырып турар. Ажыл кайда-дээ дең-дескн чоруп, Совет Эвилелиниң, еске-дээ ону-дуңма чурттерниң тереледешкен будурулгелери-биле кады ажылдажылганың калбарып турарын чаа-чаа үжуражылышкыннар үезинде бүзүреп кердүвүс. Партия организациялары боттарының ролюн болгаш алдер-түңдүзүн ажылчын массалар оргүзунда чайгылыг чогу-биле бүжүглеп турар.

Бельско-Бялага ПКАП-тың воевода комитединиң секретары Е. Копель-биле байырлажып тура, маңаа, Подбескидьеге— Висла хемниң агыыл батканы даглардыг черге, ажыл-ишчи кижилерниң чөрүнге база катап келирин бистеринең хей кезиниве авадылар.

Анатолий ШАПОВАЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Бельско-Бяла—Варшава.

НИКАРАГУАНЫ ДИСКЕК КЫРЫНГА СӨГҮРТҮП ШЫДАВАСТАР

Сандиножу революциязының тиилээнимиң алды чыл оюн Никарагуаның бүгү чону демдеглеп эрттирген. Алды чыл бурунгаар, 1979 чылдың июль 19-та Национал Хосталганың Сандиножу фронтузунуң дайынчылары чурттуң майысылалы Манагуа хоорайга кирип келген болгаш боттарының тугун 1972 чылдың чер шимчээшкинниге чартык кезии бузулган дуган суургазының кырынга киискидир асканнар.

Сандиножу революциязының тиилээниниң байырлалын чыл бүрүде эрттирер чер кылдыр Никарагуаның чазааның шинтпирин өзугаар Манагуа хоорайны шилип алган.

Сандиножу революциязын алды чылдарының дургузунда никарагуажылар тайбың хүннерни барык көрбээнner. Империализмге удур революстуг ёзу-чуруум Никарагуага тургустунганынга Американың Каттышкан Штаттары кеззээде өжээтен болуп турар. Оон мурнунда АКШ-тың чалчазы Сомосаның чонга удур дерзин ёзу-чуруму Вашингтонның эжелекчи, тергиндекчи, дайынзырак политиказын детким. Латин Американың улустарының национал-хостелгалыг шимчээшкинниге удур америк империализмниң чепсээ болуп келген. Революстуг Никарагуа америк транснационал монополиялардан кортпайн, экономиктиг бот-тускайлаң хогжулдени эгелээни-биле, бодунге өнүктерни боду шилип алганы-биле АКШ амга чедир эптешлейн турар.

Никарагуада революстуг тургузуушкуну божанналыр дээш Ак башың бүгү-ле аргаларны ажыглаан: экономиктиг бүзээлээшкинни, ыйыышкынны политиктиг коргудуушкунну, дайын кыжаныышкынын, дипломаттыг шүүлээшкинни, үрегдээшкиннерни, идеологтуг чуруушкуннарны чылче шаптырган Сомосаның артыкчыларын ыдаларын үргүлүлеп турар.

АКШ-тың төп разведка эргелининиң эвилелдээни, өөретинни, чепсегээни сомосачы контрреволюстуг дээрбечилер барын бүгү алды чылдар дургузунда никарагуа улусче заадап, тайбың чурттакчыларны өлүрүп, хоорайларны, суурларны, будурулгелерни, школаларны, эмнелгелерни, көвүүглерни, электростанцияларны үргедеп турар. Америк халезиленниччилерниң холуудан сеелгү үеде 8 муң ажыг кижи, оларның—аразында херээженнер, кырганнар, чаштар өлген. Аграр реформазының хей активчилерни, чоннуң башкыларын, эмчилерни оорлээл, күш-биле чурттан үндүрүп, дээрбечилерниң Гондураста лагерьлеринче аппарган. Контрреволюстуг дээрбечилерниң бо бүгү ханның үүгедиглери — АКШ-тың төп разведка эргелелининиң дужаалдоы-дыр.

Никарагуаже дөрт шериг халдаашкынынга белеткелдин дугайында АКШ-та амгы үеде ажыы-биле чугаалап турарлар. Мексиканың Мексинльо хоорайынга болуп турган ийи таланың никарагуа-америк чугаажылышкыннарындан Вашингтон бо «ыйын ойталаан болгаш Төп Америкага политиктиг таварышгырылга талазы-биле контадор белүүнче каржы ыйыышкынны кылып, оон ажыл-чорудулгазын үзерин орааджып турар. АКШ сеелгү үеде Никарагуаның сөңгү болгаш мурнуу чүл районнарының чоогунче хей семныг шеригларын чорудуп, боо-чепсекти мөөнnеп, чепсектиг чорулдээлерни өскүдүп, өнүк-чөнгээлиг шериг «ээредилгелеринь» сонсатпайн турар. Адактың сеелүнде — Никарагуажа америк шеригларын АКШ-тың хоолюу үндурулчуларининң чепшээрели чокка-ла чорудар эргеми президент Рейганга тыпсыр дугайында дайынзырак, тергиндекчи, эжелекчи шинтпирни америк конгресстиң сенады болгаш төлээлекчилер палатазы хүлээп алган.

«Никарагуаны садып алыры азы дисске кырынга олуртуп, согүртүру кажан-дээ болдурмасіз—сандиножу революциязының алды чыл оюнуң бо дээрзүнүң чурттуң бүгү чер болганынга — Манагуага, республиканың еске-дээ хоорайларынга болгаш суурларынга керуп болур. АКШ-тың элчин черинниң бажыңының чанынга хей муң кижи киржикчилиг митинг болгаш америк империализмге удурланган массалыг чыскаалдар болган. Митингинниң болгаш чыскаалдың киржикчилери сандиножу революциязының алды чыл оюнуң лозунун плакаттарга бижээш, тудуп алган чорааннар. «Патриоттуг шериг албан-дүлээлгезинниң дугайындаз хөсйлу чоокта чаа хүлээп алдынган. Ук хөсйлуну өзугаар шеригге келдирткеннер сандиножу революциязының алды чыл оюнуң лозунун соруң киришкинниге цагын-дагын чарлап турарлар. Контрреволюстуг дээрбечилерни үзүткаарынга немей тургустунуп турар батальоннарның составынга олар эки түрә-биле каттышканнар. Сандиножу революциязың чаалап алышшкыларын толга боочепсекти тутнаш, намгалаарынга шинтпирлинниң дугайында никарагуа улус дидимнээн. А сандиножу революцияга чонга хей чүүлдерни кыска хуусаада кылып берген.

«Тасба прио. Бо сөстү Никарагуаның мискито дөп индейлериниң дылындан окулдурарга — «Хостуг чер» дээн.

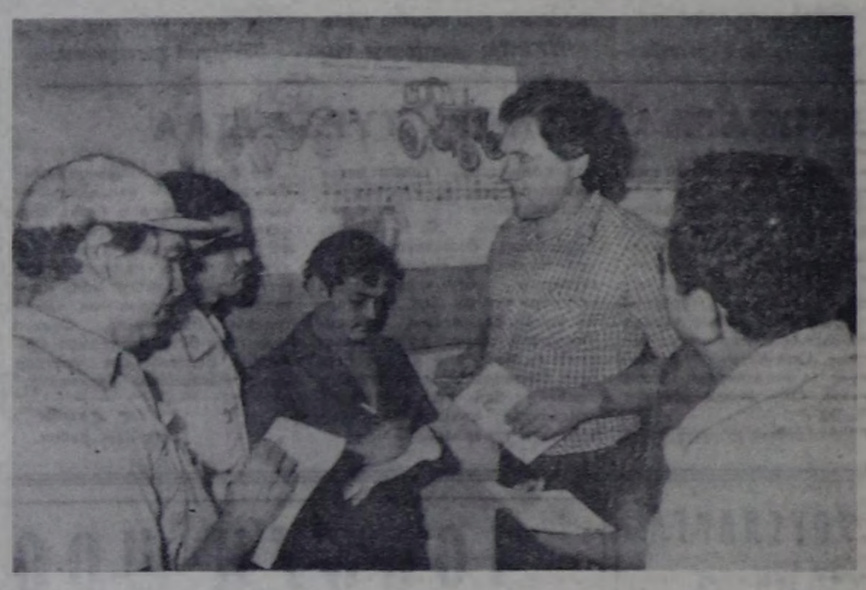

Хинотега департаментинин дагларында чаа суурну «Тасба прио деп адаан. Сомосажы дээрбечилериниң халдаашкынчарынга докгаамал таварыштырган соңгу кызыгаар чоогунда черлериниң үндезин чурттакчылары ол чаа суурга көжүп чедип келгеннер. «Тасба прио» чедип келген индейлер радиону бир-ле дугаар дыңнаан, электри чырыын, оон лампаларын база бир-ле дугаар көргеннер. Индейлериниң уруглары чаа суурда школага боттарының төрээн дылының кырынга ээренип турар. Мискито деп индейлериниң төрээн дылын испеш, англан, америк эжелекчи колонизаторлар кажан-дээ үзүткан шыдаваннар. Сомосаның чонга удур хемнинг ёзу-чурумунуң чылдарында бичии уругларын оолгур чоруу индейлериң аразынга эң-не хей болган. «Тасба прио» суурга эмчилериниң күүсенишкинниг болгаш бүүнүг ажыл-ижинниң ачызында бичии уругаар амгы үеде олумге тааварышпас болган. Ынчангаш чаштарның олүр чоруун ам бүрүн чайлаткан. Сандиножу революциязын эң чүгүле социал чаалап алышшкыннарының бирээзин ол-дур. Мискитолорга черни күүне халеска үлеп берген, оларга-ава соргону, кукурузаны остүрүп, чогаай дужуттуг ажаап ал турар. Сандиножу революциязының социал-экономиктиг чүгүле чаалап алышшкыннарының бирээзи база ол-дур.

Американың Каттышкан Штаттарының талазындан чарлаваан дайынның үржүүнде экономиктиг болгаш сөң-хее талазы-биле бергедээшкиннер Никарагуаже таварыжып турзадаа, ындыг чаартылгаларны чурттун бүгү чер болганыңга көрүп болур. «Черни сайзыредып, болбаазыредып турар кижилерге ону бээр!» деп сандиножу революциязының нол лозунун революстуг чазак амдыралга чайгылыш чокка боттендырып турар. Эртикен июньку чылдарга чедир-ле барык бүгү чону бижик билбес чоннарны үредип турар. Америк халезиленниччилерниң холуудан сеелгү үеде 8 муң ажыг кижи, оларның—аразында херээженнер, кырганнар, чаштар өлген. Аграр реформазының хей активчилерни, чоннуң башкыларын, эмчилерни оорлээл, күш-биле чурттан үндүрүп, дээрбечилерниң Гондураста лагерьлеринче аппарган. Контрреволюстуг дээрбечилерниң бо бүгү ханның үүгедиглери — АКШ-тың төп разведка эргелелининиң дужаалдоы-дыр.

Никарагуаже дөрт шериг халдаашкынынга белеткелдин дугайында АКШ-та амгы үеде ажыы-биле чугаалап турарлар. Мексиканың Мексинльо хоорайынга болуп турган ийи таланың никарагуа-америк чугаажылышкыннарындан Вашингтон бо «ыйын ойталаан болгаш Төп Америкага политиктиг таварышгырылга талазы-биле контадор белүүнче каржы ыйыышкынны кылып, оон ажыл-чорудулгазын үзерин орааджып турар. АКШ сеелгү үеде Никарагуаның сөңгү болгаш мурнуу чүл районнарының чоогунче хей семныг шеригларын чорудуп, боо-чепсекти мөөнnеп, чепсектиг чорулдээлерни өскүдүп, өнүк-чөнгээлиг шериг «ээредилгелеринь» сонсатпайн турар. Адактың сеелүнде — Никарагуажа америк шеригларын АКШ-тың хоолюу үндурулчуларининң чепшээрели чокка-ла чорудар эргеми президент Рейганга тыпсыр дугайында дайынзырак, тергиндекчи, эжелекчи шинтпирни америк конгресстиң сенады болгаш төлээлекчилер палатазы хүлээп алган.

«Никарагуаны садып алыры азы дисске кырынга олуртуп, согүртүру кажан-дээ болдурмасіз—сандиножу революциязының алды чыл оюнуң бо дээрзүнүң чурттуң бүгү чер болганынга — Манагуага, республиканың еске-дээ хоорайларынга болгаш суурларынга керуп болур. АКШ-тың элчин черинниң бажыңының чанынга хей муң кижи киржикчилиг митинг болгаш америк империализмге удурланган массалыг чыскаалдар болган. Митингинниң болгаш чыскаалдың киржикчилери сандиножу революциязының алды чыл оюнуң лозунун плакаттарга бижээш, тудуп алган чорааннар. «Патриоттуг шериг албан-дүлээлгезинниң дугайындаз хөсйлу чоокта чаа хүлээп алдынган. Ук хөсйлуну өзугаар шеригге келдирткеннер сандиножу революциязының алды чыл оюнуң лозунун соруң киришкинниге цагын-дагын чарлап турарлар. Контрреволюстуг дээрбечилерни үзүткаарынга немей тургустунуп турар батальоннарның составынга олар эки түрә-биле каттышканнар. Сандиножу революциязың чаалап алышшкыларын толга боочепсекти тутнаш, намгалаарынга шинтпирлинниң дугайында никарагуа улус дидимнээн. А сандиножу революцияга чонга хей чүүлдерни кыска хуусаада кылып берген.

«Тасба прио. Бо сөстү Никарагуаның мискито деп индейлериниң дылындан окулдурарга — «Хостуг чер» дээн.

ДЕМНИГ ЧОРУДАР БИС

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирериннге углаадыр партия, чазактың айтыышкынарын Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүскому амыдыралга боттандырар хемчегларни ап чорудуп турар. Чугуле бо ажылды Советтиң девискээринде канчаар тургускаының дугайында айтырыгны күүсконың хуралынга чугаалашкан.

Советтиң девискээринге арагалаар чорук-биле демиселди күштелдирип, никтилелге хоралыг бо чорукка удур ажыл-ды доктаамал чорударын-биле июньда болуп эрткен сессинге ол айтырыг талазы-биле планны оны моон соңгаар хажык чок күүседири-биле бадылаан. Арагалаар чорук-биле демиселди доктаамал чорудар дээш суур Советиниң чонында арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссияны тургускан. Оларның ажылы план үзүгаар чорун турар.

Советтиң девискээринде будурулгелерде, организацияларда, күш-ажылчы коллективтерде чугула хемчегларны алдынып турар болгаш кижизидилге ажылы элээн күштелгеп. Улусчу дружиналарның, эш хүү судтарының ажыл-чорудулгазы кескүзү-биле идепкейжээн. Эки түре улусчу дружиналарның дежурныйлаашкынче үнер графигинниң шактарын эде көргөн, хайгаралдарның дээштинин чедип алырын чугулалап турар бис. Дружинниктерниң дежурныйлаашкыныңың түңнелдери бөгей эвес болуп турар. Бирээзи, дружинниктерниң ажылынга хамаарыштыр чугаалап турар болганымда, дареазында чедир ыылдынмайн турар чүүлдү айтыры ортын эвес деп бодаар мен. Чүл дизе, чамдык улусчу дружиналар хайгаралдарны чугле арага садар магазиннер девискээринге, суур төвүнде чорудуп турары четпес. Ол талазы-биле чугаа база болган.

Янзы-бүрү хажыдыыкшынар дээш июнь 1-деп 15-ке чедир 76 кижиге административтиг хемчег хүлээдип, оларның 56-зын штрафтаан. Машинаны эзирик башкарып чораан 12, арага садарының чурумун хажыткан 3 кижиге хемчег хүлээттикен. Хей-нииты черинге арага ижип, эзирик көзүлгенн дээш 62 кижини туткан болгаш он үш кижини арага аарыындан эмнедири-биле чоруткан. Хажыдыыкшын ыылганнарның аразында партия кежигүну 2 кижи, 13 комсомолчу бар. Оларга чогуур хемчегни онаагаан. Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының, тудуг-септелге участогунуң ажылчыннары К. Монгуш, Д. Монгуш, райпода чүдүрүкчү В. Сарыглар, ортче удур камгалал албанының ажылчыны А. Ооржак, таңныыл черниң ажылчыныы Б. Хомушчу олар хей-нииты черинге эзирни чораанны дээш штрафтаткан. Ындыг кижилер-биле демисел күштелген.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудары — бүгү-нииттиниң херээ, ынчангаш чугула бо ажылды хей-нииттиниң күжүнге даянып чорудуп турар бис. Кандыг-дээ ажылга дем керек болгай. Демниг ажыл-биле сайдынган соруглганы чедип алыр бис.

К.-С. БОЙБУ.
Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢДАР

Чай — эң-не таарымчалыг, эң-не ээм үе. Өскен-төрээн черинниң өңгүр-кежээн магадап, арыг агвагын көрек долдур тынып, аян-чоруук кылып, туристеп, чер кезип чоруурга, магалыг-ла.

Арга-арыг — чоннуң байлаа. Ынчангаш ону керек огу дег камгалап, ерт болдурбазының хемчегларын алыры — кижи бүрүзүнүң хүндүлүг херээ.

Удаваас каттаар, тооруктаар үе келир. Ылаңгыя ынчан арга-арыгга от-биле оваарымчалыг болуру чугула. Арга-арыга уяуг айыыл — ерт. Оон когаралы канчаар-дээ ажок уяуг. Оон чайлаар деп бодаар болза, ерт болдурбазының хемчегларын сагыыры чугула. Сиген кезилдезн чоруп турар болгай. Ол — солун, чымыштыг ажылдарның бирээзи. Чугула бо ажылга сигенни ерттен камгалаарының бүгүле чүрүмнерин сагыыры чугула. Оларның чамдыктары бо.

Кескен сигенни машина оруунуң кыдыынга 30 метрден ырак черге сараатгаары чугула. Сараатгарның аразының ырае 6 метрден чоок эвес болур. Сараатты электри шугумундан 15 метр ырак тургузар. Трактор, машина, мотоциклдерни сараатган 3 метрден чоок тургузуп болбас. Чурттелга бажыңнарындан сараатты 20—50 метр ырак тургузары чугула.

Бо-ла бүгү дүрүмнерни баш удур сагыыры дээрге ерттү болдурбазының хемчегларн болгаш баш удур магадылалдыр.

Сиген долганын ерттенмес тускай складтарга шыгжаар. Ону шыгжаан складтарга үндур тырттар тускай хоолайлар кылып тургузар. Сиген долганы мээзш, ерттени берип болур, ынчангаш үстүнде хемчегларни алыры чугула.

Оон ыкай кижи бүрүзү бажыңнарынга, чурттелга черлеринге ерттү болдурбазын баш удур магадылап, оваарымчалыг болурун үгледип каары артын эвес. Телевизорну, электри-биле ажылдаар еске-дээ дериг-херекселдерни, газплитаны хынамчалыг ажыглаарын, ажыглаан соонда, ажурун каарын черле үттүп болбас. Бажыңнарда электри шугумнары, оон удазыннары эргижирей берген таварылгада, эде кылдыртыры чугула. Өрттернин хей кезинде болуп турар чылдагааны чогум-на ында.

Одап турар печкаларның аштагазын баш удур чорудар болгаш оларның хоолайларны дээвирден метр ажыг бедик болуру албан. Печкалар аксына шалага тускай калбак демирлерни чаткаш, ону шалага бижыглаары чугула. Бо-ла бүгү чамдык дүрүмнерни кижи бүрүзү сагыыр болза, ерт айыылындан чайлап, өрттен муң-муңу-биле болур улуг когаралдар кымга-дээ таварышпайн барып болур.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

Автономнуут республиканың улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларынга кадрлар дарганнаар чер Мордовияның Н. П. Огарёв аттыг Улустарының кайралы орденниг күрүне университединиң бөлүү берген. Университеттиң он алды факультединде 16 муң студент өөренип турар.

Университет-биле республиканың үлетпүр будурүлгелериниң аразында быжыг харылзаалар тургустуунган. Мордовияның электроника үлетпүрүнүң будурүлгелеринге технология чөрүдүлгаларын автоматчыдарынга электроннуг техника факультединиң деканы, Ленинчи шаңналдың лауреады Илья Григорьевич Учайкин (солагай талазында) бөлгөш кафедра эргеленчизи, техниктиг эртемнериниң кандидады доцент Виктор Анатольевич Нечаев факультеттиң саналга төвүнде.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ - фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПОЛИТБИЛИИН БЕДИТПИШААН

Өзүп олурар салгалдың өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң нарын сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирээрэ башкыдан, ооң идейлиг бүзүрелиниден, профессионалдыг мөргежилиниден, эртем-билиминден болгаш культурезындан хол хамаарыжыр, ындыг болганда, башкы кадрларның политиктиг өөредилгезинге кичээнгейни улгаттырары чугула. Өөреникчилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң чугула айтырыгларын өөренириниң база башкының бот-өөредилгезин сайзыраңгайжыдарынча школаларның партия организациялары сагыш салыр ужуруг.

Ол сорулганы барымдаалаш, Тожунуң Ий кадыкшылга школазының башкылар коллективин сайзыраңгай социалистиг нииттилелде өзүп олурар салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң теоретиктиг болгаш практиктиг чугула, нарын айтырыгларын өөренир семинарны организастап тургускан.

Беш чылдың дургузунда өөредилге чылында «Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазы — сайзыраңгай социализмниң зогжулдезиниң чугула кезээ» деп курстуң программазының өөредилге планын бүзүлээр 18 кичээлди эрттирген. Семинарның киржикчилериниң составы —дээди болгаш тускай орутмак эртемниг башкылар. Олар семинарның кичээлдеринге идепкейлиг киржип турерлер. Кичээл эгелээр мурнунда политинформацияны ээлчег бүзүлээр эрттирип турар.

Теоретиктиг семинарның тускай буянүүн тургускам, ында темаларга хамаарышкан литература бар. Дараазында өөренир теманың айтырыгларын, ажаа хамаарышкан литератураларның дөмзызын бижээш өскен, кичээлдээр күнүү баш бурунгаар чарлап каар.

Дыңнакчылар баштай чаа теманың кол айтырыгларының дугайында консультация азы допчу тайылбырны дыңнаан соонда бир азы ийи неделя иштинде белеткеннип, Маркс, Энгельс, Ленинниң темага хамаарышкан ажылдарын база партияның болгаш чазактың документтерин, конспектилеп ап туралар. Ооң соонда 2—3 кижи илеткелдер кылырга, дыңнакчылар ону чугаалажырынга идепкейлиг киржип турерлер. Чугаалажып көрген соонда түңнел үндүрер — школаның амыдыралынга практикага ажыглаар айтырыглар чүл, чедир кылдымайн турар чүүлдеривес чүл? Ындыг чугаалажылгыларның түңнелинде школада ажылдап турар ажылдакчыларның уругларының өөредилгезин, чурумун профэвилел кежигүннериниң туралынга Ий ортумак школаның башкыларының киржилгези-биле чугаалажылаан. Ооң соонда ада-иелер уругларының кичээлдеринге олуржуп турар болгаш ниити контрольду эжиктиккен.

Семинарның киржикчилери Е. А. Ховаллыг «Эге класстерга кижизидилге ажылының методиказы» М. В. Оюн «Элээди уругларның нерви-психологиязы», Л. С. Наважап «Бот-кижизидилгез деп темаларга амыдыралдың чижектери-биле болбап тургаш, лекцияларны кылганы солун болган. Ол ышкаш Б. Д. Донгак «Сайзыраңгай социализмниң марксисчи-ленинчи үзел-бодалының системазы — партияның теоретиктиг бодалының шылгаралгай чедиишкини, амгы үеде ооң стратегиязы болгаш тактиказының үндезини» деп темага эки белеткеним көргүскем.

Башкылар болгаш кижизидикчилер өөренип алган чүүлдерин боттарының практиктиг ажылынга

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 169 (12859) | 1985 чылдың июль 23, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ОРБИТАГА ТУТТУНУУШКУН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Июльдуң чээрби бирде Москванымы-биле 19 шак 05 минута турда, орбитаның башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-13» комплекизи-биле черниң «Космос-1669» дээр кылымал эдериичизи-биле автоматтыг тутунуушкунун боттандырып чоруткан.

«Космос-1669» спутник-эдериичиин июль 19-та чер чоогунуң орбитазынче салып үндүрген болгаш «Прогресс» корабль-биле кара чаңгыс домей боол турар. Спутниктиң иштинде автоматтыг ужудуушкунуңуң үезинде-даа база орбита комплекизиниң составында-даа эртем шинчилеэдери кылыр аппаратура бар.

Космос аппараттарының бот.-боттарын дилеп тыварын, чоокшулажырын, кожалаңчырын болгаш туттунуушкунун-даа автономнуг арганың дузазы-биле күүседиптиг. Ол бүгүнү ужудуушкун башкарар төп черден болгаш орбита комплекизиниң экипажы—космонавтылар Джанибеков биле Савиных олар контрольдап турган. Спутниктиң станциязының агрегат эрээлчигежиниң телезыиндан тудуштурган.

Экипажтың дыңнадыгларын болгаш телехемчээшкиниң информациязының самолгазын өзүгаар алырга, орбитаның «Салют-7»—«Союз Т-13»—«Космос-1669» комплекизиниң иштинде системалар чогумчалыг ажыдап турар.

Космонавтылар Джанибековтуң болгаш Савиныхтың надыының байдалы эки боол турар.

ПАРТБӨЛУКТЕРГЕ ОТЧЁТТАР, СОҢГУЛДАЛАР

СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазынга партия бөлүктериниң үнүр-дузазы улуг. Коммунистерниң идепкейлиг киржилгезиниле олар партияның политиказын болгаш экономика, социал хөгжүлде талазы-биле салган улуг соруулгаларын амыдыралда боттандырып турар. Партия бөлүктери улус массаларның аразында турар, хүн бүрү тудуш харылзаалыг, ынчангаш орта үнелиг эгелээшиннерни чогуур үезинде эскерер, ону деткиир, мурнакчы дүржүлгени нептередиринге дузалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту экижидер, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажыдыы күштелдирер, четпестерни чайладыр боттуг хемчеглерни ап турар.

Партия бөлүктериниң амыдыралында чугула болгаш харыысалгалыг үе — отчёт-соңгулдалыг хуралдар удавас эгелээр. Ол болза партияның күжүнүң ажыл-ишчи көргүзүү. Олар бедик негелделиг, ажыл-ишчи, шүгүмчүлекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи байдалга эрттиреринче, коллективтиң амыдыралының ойу келген айтырыгларын шиитпирлээриниче оны угландырар. Хуралдарга партия бөлүктериниң ажылын бүгү талазыг ханызы-биле аналиэтеп көөр, четпестерни илередир, оларны чайладырының оруктарын тодаргай айтыр ужурлуг.

Бистиң республиканың будурүлге участоктарында, бригаларында, эялчегиринде, мал фермаларында, тудуг шөлдеринде дөрт чүс ажыг партия бөлүктери бар. СЭКП-ниң XXVI съездизининиң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин, ылаңгыя СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң айтыышкынынарын амыдыралга боттандырар дээш олар ажылдап турарлар. Ынчангаш чер болганда «СЭКП-ниң эялчеглиг XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 денада» деп ыйгырыглыг социалистиг чарышты дээштиг организастаары-биле ажылды малбарткан. Партия бөлүктери кол ничээнгейни будурүлгениң ажыттыы салып турар, оон уламыдан оларның дайынчы арга-шимээни бөдээн, коммунистерниң авангардчы ролю өскен. Бистиң республиканың партия бөлүктериниң хөй нуруузу бодунуң участогунуң ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдып, партийжи салдарны күштелдирип турар. Кызыл районнуң «Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазында партия бөлүү (организатору Б. Сат) соолгу үеде ажылын экижиттирген. Коллектив эртнен чылын республиканың социалистиг чарыжынга бирги черни эялээн. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 470 тонна сүттү садар тургаш, ажыр күүсеткен, оон шынары экижээн, бот-үнези чиигээн. Күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыглаан, корум-чурум үрээр чоруктар эвээжээн.

Ындыг-даа болза партия бөлүктери шуптузу негелдеге чедир ажылдавайн турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче, будурүлгениң ажыктыын, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидиринче, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун база организастыг чорукту экижидиринче, бригада керээзин, бот-оруулга-чарылганы, мурнакчы дүржүлгени нептередиринче, хүлээп аяган шиитпирлериниң күүселдезинче, шүгүмчүлеэди болгаш бот-шүгүмчүлеэди калбартырынче чогуур ничээнгейни салбас партия бөлүктери ам-даа бар. Оларның ажылын экижидер дээш парткомнар, партия эге организациялары тодаргай ажылдарны чорудар хүлээлгелиг.

Эртнен чылын партбөлүктериниң болган отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистерниң шүгүмчүлеэдиг самалдарын аналиэтеп көөрге, будурүлгениң курлавырлаган ажыыллаары-ның, будурүлгеге болгаш ниитилел амыдыралынга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидиринің, малдың баш санын өстүриниң, продуктулуун бедидиринің, чер ажылының үнүш-дүмүткүрүн экижидиринің, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, кадрларны шилиирин, таарыштыр тургузарын, кижизидерин үениң негелдезинге дүүштүр чорударының, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының, ылаңгыя малчыннарның хандырылгазын экижидиринің айтырыглары кол черни эялээн турган. Ам отчёт-соңгулдалыг хуралдарга оларның күүселдезин чугаалаамыр, моон соңгаар кылыр ажылдарны тодарадыр ужурлуг.

Партия бөлүктеринге болур отчёт-соңгулдалыг хуралдар оон ажылынга чаа күштү бээр, боттарының коллективтериниң ажыл-чорудулгазынга салдарны улгаттырар. Олар хүн бүрү ажылын оң бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче угландырар хүлээлгелиг. Ылаңгыя участок, эялчег, бригада, ферма бүрүзү планныг онаалдаларның күүселдезин, чиг эттиг болгаш электри энергиязының камналгазын, чонның хереглел бараанарын будурелин ковудедирин кандыг аргаларны, күчүлерни, курлавырларны амыглап турган чедип алырын партбөлүктүң билгеи турары чугула.

Амгы үеде партия бөлүктериниң кичээнгей салыр айтырыгларының бирээзи болза СЭКП-ниң эялчеглиг XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты дээштиг организастаары болур. Ынчангаш оон киржикчилерин күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, бот-үнени чиигедир, материалдыг, күш-ажылчы, саң-хөө нуралвырларын чөп амыглаар болгаш камнаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, бригада керээзин, бот-оруулга-чарылганы, мурнакчы дүржүлгени нептередир, арагалаар чоруунга удур демиселди күштелдирер херекке малбаа-биле хаара тудар.

Улус ажыл-агыйының найыралаа адырында партия бөлүктериниң дайынчы арга-шимээзиниң бедик болуру, бодунуң мурнунда салдынган соруулгаларны чедиишкининиг шиитпирлээри партбөлүктүң организаторундан улуу-биле хамааржыр. Ону барымдаалаары, парторганизаторларга политиктиг, ниити билии шыырак, онаашпан амыдырга ээ-харыысалгалыг, организаторчу, бот-идепкейлиг, негелделиг коммунистерни партия организациялары шилип алыр херек. Партбөлүктүң организатору часкаан хөй талалыг ажылды кылыры берге, ындыг болганда орта коммунистерни малбаа-биле хаара тудар, оларга партийжи даалгаларны бээр, активне, хөй-ниити организацияларынга даянып. Парткомнар, партия эге организациялары партбөлүк организаторларынга доктаамал дузалаар, өөредир соруулгалыг.

БҮГҮ КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

БАЙ-ТАЛДЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИ

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозунчу чылында ниитиниң малынга четчир санныг шынарлыг чемнерни белеткээр дээш бо хүнүнерде шалыпкын ажылдап турар.

Хемчик унунуң алаактарында болгаш суур чоогунда сигенниг черлерде Кунгаа Даржы-Серем биле Өлчеймаа Севээн оларның удуртканы звенолар ажылдап турар. Оон аңгы он беш хире звенолар малчын бригадаларда болгаш сигең шөлдеримде ажылдап кирипкен.

«Бай-Тал» совхоз Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң 100 гектар хире шөлүндем сигең кезип алырын дугуруушкан. Ынчангаш неделя бурунгаар Шагаан-Арыг хоорайдан ырак эвесте улуг алаактарның бирээзин бай-талчыларның сигенчилери «эялеп апкан».

«Бай-Тал» совхозтуң сигенчи бригадазының төөүнге көзүрмеге, директорнуң малга чем белеткээрининг талазы-биле ораалакчызы Маизырыкчы Суруновна Ооржак сигенчилерге беседа кылган тур. Дыңнакчылары — хөй кезии аныяктар.

Дүржүлгелиг пропагандист М. С. Ооржак беседазының түңнелинде республикада аралаашкынга болгаш алкогольизмге удур күш-ажылчы коллективтерде чорудуп турар хемчеглерниң дугайында таныштырды.

Сигенчилер ажыыле үнерингe белеткенип турар аразында ында ажылдың чорун турарының дугайында оон сонуургап айтырдым.

— Бистиң совхоз бо чылын 3138 тонна сигенин белеткээр үүрлүг. Ынчангаш дөрт бригаданы тургускан. Оларның бирээзи мында келгенин бо черден 50 тонна сигенин кескеш, ону прессткээш, совхоз төөүнче чорудар үүрлүг улус бис—деп, ол чугаалады.

— Мында бир неделя чедип турар болгай силер, ам каш тонналы кылгаш чорутkан силер?

— Совхоз төөүнден келген баштайгы машиналар-биле 6 тонналы чорудупкан бис. Ол баштайгы рейс орайтап келгенин ол-дур. Ону дораан эгелээр тургаш. Ам хүнүң-не 8—10 тонна сигенин чорудары негеттинип келген. Чүге дизе, озалдаар болза ажыл орайтаар, сигең үрелир болгай—деп, директорнуң ораалакчызы немеп чугаалады.

Бригада кежигүннери чүгле 50 тонна сигең кезери-биле кызыгаарлаттынмаан. Олар ону ажыр-даа күүседиринге бүзүрелдиглер. Чүге дизе ында сигенинiң үнгени эки. ажылчыннар бедик тура-соруктуг. Протокол Байыс, Майдай-оол Мөңге, коммунист Титов Серен-оол болгаш оон-даа өскелер шалыпкын ажылдап тураарлар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: беседа үезинде; мурнакчы сигенчилер М. Мөңге биле Т. Серен-оол.

Авторнуң фотолары.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

◆ Мал чемнериниң белеткелиниң допчулалы ◆

Республиканың совхозтарында белеткеттинген мал чемнери соолгу медээ өзүгаар мындыг болуп турар: ол үе дургузунда республиканга 200 мүң тонна сигең белеткеттинген турда, 13951 тонна сигең белеткеттинген, азы планның чүгле 7 хуузу күүсеттинген. Эртнем чыл-биле деңнээрге, бо чылын июнь болгаш июль айларда чаъстың удаа-дараа чагганындан республиканың совхозтарында чайгаар үнген болгаш таримал сигең шөлдериниң дүжүду элбек болуп турар. Ону эртнем чылын бо үеде амгы-зындан барык мөн катап эвээш сигең белеткеттингени бадыткап турар. Сигең белеткелиниң талазы-биле Улуг-Хем, Кок-Хем районнарның ажыл-ишчилери планнарын тус-тузунда 13—11 хуу чедир күүседип, мурнуку одуругда чоруп турарлар. Ажыл-агыйлардан «Күш-ажылдың хостуу» совхоз эртнем чылгы темпизин ышкынмейн, эң хөй бедик шынарлыг сигенни белеткээн. Таңды, Чөөн-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем районнарның совхозтары тус-тузунда сигең белеткээр планныг онаалдазын 6—10 хуу чедир күүседип, улуг-хемчилерниң соонда чоруп турарлар. Таңды, Кок-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары чаъс үргүлчүлеп турза-даа, чаъстыг хүннерни чөп ажыглап, ындыг хүннерде сенаж, силос, витаминниг сигең долганың курлавырларын ковудедип, үретүңнелдиг ажылдап турарлар. Чижээлээрге, Таңды району бо хүннерде оске районнарга бодаарга эң хөй витаминниг сигең долганын белеткеп, планныг онаалдазын 34 хуу күүсеткен. Оон-биле чергелештир 1800 тонна сенажтың нурлавырларын тургускан. Кок-хемчилер витаминниг сигең долганы белеткээр онаалдазын 19 хуу чедир күүседип, 1462 тонна сенажты салып белеткээннер. Ниитизи-биле республиканың ажыл-агыйлары 1697 тонна витаминниг сигең долганын белеткээн. Ол дээрге эртнем чылдың бо үезинде турганынга деңнээрге барык 60 тонна хөй боол турар.

Мал чемнери белеткээриниң кампаниязы эгелээнден бээр Өвүр, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик районнарның совхозтары ук ажылды оожум темпилиг чорудуп келгеннер. Ону дараазында сам-чурагайлар бадыткап турар. Чижээлээрге, Өвүр район сигең белеткээриниң пленын чүгле 2 хуу күүсеткен, Бай-Тайга—1,6, Сүт-Хөл—4, Барыын-Хемчик — 4,5 хуу күүсеткен. Бо байдалды агаар-бойдустуң таварымча чок байдалы-биле болгаш сигенниң чегей үнгени-биле тайылбырлап болбас. Чүге дээрге ол районнарда оът-сигенниң үнгени, төп районнарга бодаарга, багай-даа болза, июль айның эгезинде болган чаъс соонда сигең ажыктың үнгенин. Ынчангаш ам чугула чүүл ниитиниң малынга мал чемнери белеткээр кампанияже совхозтарның, район төптериниң ажыл-ишчилерин мобилизастап, чаъс-боранныг хүннерге чылдак хап олурбайн, сенаж, силос, витаминниг сигең долганы дээн ышкаш эске-даа мал чемининиң курлавырларын белеткээрин ковудедирин чугула.

Ол ышкаш хөй чылдыг сигеннериниң бирги кезилдезин куду деңнелде чоруп турар. Бо хүннерде ниитизи-биле республикада кезип алыр үүрлүг 22232 гектар хөй чылдыг сигеннериниң чүгле 9066 гектары кестинген боол турар, ол дээрге чүгле 40 хуузу-дур. Ужуру болза бо үеде хөй чылдыг сигеннериниң бирги кезилдезин доозулган турар үүрлүг. Тарымал хөй чылдыг сигең шөлдериниң бирги кезилдезин сеадаадып турарларга Бин-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның чамдык совхозтары хамааржыр. Олар бо хүннерде бирги кезиишкинни ниити ажаал алыр хөй чылдыг сигең шөлдериниң 10-дан 37 хуу чорукааннар, ол дээрге канчаар-даа ажаок куду деңнел-дир. Ынчангаш үстүнде районнарның совхозтарының удурткучулары, специалистери болгаш ниитиниң мал чемни белеткелинде киржип турар ишчилерин хөй чылдыг сигең шөлдериниң бирги кезилдезинче база чидирнг чок ажаалдазынче мөөнмеп, ону эң-не кыска хуусеада доосказ, оон соонда мөнги кезиишкиннинг дүжүдүн алыр сорулга-биле сигени кестинген шөлдериниң суггарылгазын дарый организастап чорудары чугула.

Оон-биле кады эртнем чылбиле деңнээрге бо чылын мал чемни белеткелинде киржип турар кижилер саны эвээш. Чижээлээрге, эртнем чылын бо үеде 5458 кижи ажылдап турган болза, бо чылын ында 4469 кижи бар, барык 1000 кижи эвээш боол турар. Ам-даа чамдык совхозтарда дыка хөй малчыннар, үстүүү класстарның өөренижилери, район төөүнүң организациялары, пенсионерлер мал чемни белеткээр кампанияже хаара туттунмааны ынаалдадын илерээн. Ынчангаш чер-черде партия, совет, кодээ ажыл-агый органнары бо чугула кампанияже үстүнде айтыкланыыс чедер-четпестерни өөренип көрүп турган, мал чемининиң курлавырларын ковудедирининг темпизин бедидерн — хүннүң чугула айтырыы.

Партияның XXVII съездизинге белек кылдыр совхоз бүрүзү эң хөй бедик шынарлыг сигенни, сенажты, силосту, будук-бүрүнү болгаш витаминниг сигең долганын белеткеп алыр дээш, социалистиг чарышты улам дээштиг болдуруп, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидип турган, соруктуг ажылдаар хүлээлгелиг.

ТЕМПИЗИ БЕДИК

Ниитиниң малынга четчир санныг хоолуяуг мал чемнерин белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери сигең кезилдезинче организастыг киргеш, бо ажылды шалыпкын темпилиг чорудуп турар. Соолгу хүннерде үзүктел чок чаггылаан чаъстар сигенчилерге шептыктоп-даа турган болза, олар ында, аяс хүннерни чөп ажыглаап турган, мал чемниниң белеткелиниң темпизин кудулаттаан. Дыртыына Мөңгеевич Ооржактың удурткан бот-оруулга-чарылгалыг звенозунуң сигенчилери Чыраа-Бажының Кок-Талда 210 гектар шөлде тараан медени кестирип, шалыпкын ажылдап турар.

Звенонун ажыл-ишчилери медениң чайгы суггарылгазын чогуур үезинде чорукаанындан оон үнгени чаагай. Олар бо шөлдең 430 тонна сигенни прессткээш, курганга дүжээр соруулганы боттарының мурнунда салган. Сигенчилерниң ажылын шын организастап, социалистиг чарышты дээштиг организастап турарының түңнелинде бо хүннерде 86 тонна сигенни болуп, 7 сараатты тургузуп алган. 210 тонна могаан массаны витаминниг сигең долганы белеткээр звенога хүлээдип берген.

Звено удурткучузу Д. Ооржактың удуртканы улусчу контролёрлар болгуу сигени кестинген черни, кестинген сигенниң шынарын доктаамал ынап турар.

«Сибиряк» комбайн-биле сигең кестирип турар Кыдат-оол Ооржак, трактор-биле сигең кестирип турар Хеймер-оол Монгуш, серват салынчылары Виктор Ооржак, Оолчукай Куулар, Ойнаар-оол Донгак, Дьаяа Куулар болгаш эскелер-даа хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Сигени кестинген шөлдүң суггарылгазын суггатчы Намзын Донгак эки шынарлыг чорудуп турер. Ол ам безин 25 гектар черни суггарып алган. Моон үнген медениң ийи дүгээр кезилдезинче августуң бирги чартыында кирер деп звенонун сигенчилери белеткеннп турар.

Четчир санныг мал чемнерин чогуур үезинде курлап, ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажыыраар дээш ажыл-ишчи Чыраа-Бажының сигең шөлдеринде келберген.

О. НАМАСАЙ.

ЧҮГЛЕ 8,2 ХУУ

Он бирги беш чылдың соолгу чылында ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр дээш Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери бо хүннерде ажылдап турар. Совхозтарда механизастаттынган 13 звенону тургускан. Ниитизи-биле бо ажылда 434 кижи хаара туттунган. Амгы үеде районда 1390 тонна сигең белеткеттингеп, ол болза планныг онаалданың 8,2 хуузу болур, ол эртнем чылдың бо үезинден чүгле дээре. «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтар ажылды багай эвес организастаанындан бердингеп онаалдаяы 10 хуу чедир күүседи берген.

Мал чемнерн белеткээриниң шалыпчы айын июль 10-дан август 10-га чедир чаглаам. Ындыг-даа болза ажылдың темпизи куду. «О. Шынаа» совхозтуң удурткучулары мал чемнерн белеткээр ажылды четпес организастаанындан планын чүгле 4,4 хуу күүсеткенин четпес. Районнуң ажыл-агыйлары шалыпчы анда мал чемнериниң 60 хуузун белеткеп алыр соруулгалыг.

Д. ХЕРТЕК.

СИГЕНЧИ ЗВЕНОЛАР

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сигең шөлдеримде мал чемининиң белеткели түлүктээн. Лаазын Кок-оолга удурткан 50 кижи составтыг бригадазы 4 аңгы звеноларга үстүп алган ажылдап турар. Олар ниитизи-биле 300 тонна ажыг сигенни кезип белеткээш, сараатталан.

Сигенчи звенолар аразында социалистиг чарыштың түңнелин 7 тонналап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, маатап турар. Эртнем неделяларның түңнелдери-биле Кызыл-оол Сүвааның база дыңнаттарының болгаш студентилериниң XII Бүгүделегей фестивалынга делегат Васирий Шевиткө удурткан звенолар мурнуку одуругда чоруп турар. БИСТИҢ КОРР.

ДОНДА-РОСТОВ. «Дон» дээр хевирнин комбаннары Ростов областың шөлдеринде ажаал алыыдыкының баштайгы түннериндеп эгелээш-ле эң будурукчүүт ажылдап турар. Ол машиналарны моөң-моөң-биле кылып үндүрүп эгелээриниң мурнунда сеолгу шенелделерни эрттирип турары олдур. Чижээ, Зерноград районнуң Ленин аттыг колхозунда ол машиналарның бир звенозунуң комбайнерлери оларның-биле ам безин чаа дүжүттүң 16 мүң хире центнер тараазын ажаал ап четтигипкеннер. Ол түннел «Нива» болгаш «Колос» дээр комбайнарының көргүзүүлериндеп дыка ажыг-дыр.

ОРЕХОВО-ЗУЕВО. (Московская область). Минералдыг чемнишчидилгелерни чашкаанаар «РУМ-8» дээр кодээ ажыл-агыйның чаа машиналарын Москва области Давыдовонуң кодээ ажыл-агый машиналарының заводу кылып үндүрүп эгелээн. Ол чаа техниканың бедик шынары болгаш идегелдии, оон эки будурукчулуу, ажыглаарының эптии бедии-биле үнеледип турар. Хөй санныг «РУМ»-нарны чурттуң кара эвес хөрзүнүүг девискээрлеринче чүдүруп чоруткан.

БРЕЖНЕВ. (Татарская АССР). КамАЗ-тың рама будуруп, прессткээр заводунда робот техниказының комплекизи хөй күш үнер ажылдарны кылып эгелээн. Чаа техника машиналарының кезектерин эптээрин шапкынчыткан, белеткээн кезектериниң шынарын экижиттирген, демир кажнавчыларының будун бригадазын хостаар арганы берген. Каттыжыышкынының цехтеринде бир муң ажыг автоматтыг шугумнар болгаш манипуляторлар ажылдап турар.

КЕМЕРОВО. Кузбасста чаа байлак — торфту «Объединение кемерово-уголь» каттыжылышкыны казып эгелээн. Торфтуг черлерде дериг-хереккелерни эптеп тургускан болгаш дагжыларын ону казып үндүрүп, болбаазырадып эгелээннер. Оон чылдың-на бир чүс муң тонна хире торфту казып, тывар болгаш областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга шөлдерин чемишчидеринге ажыглаар.

КАЛИНИН. Кодээ тудуг-дарга ажыглаар чиик болгаш камналгалыг тудуг кезектерин кылып үндүрерин Калининге эң ыяска хуусаада организастаан. Шыйышкынынарны кылырындан эгелээш, баштайгы продукциязы кылып үндүреринге чедир бүгү ажылдарны тускай чогаадыкчы бригада кылып чоруткан. Ону тудугнуң деңнээрээ айыы-биле эгелеп тургускан болгаш уре-түңнелдиг ажылдаарынга эргежок чугула боол турар. Ол коллектив үш айдан бичии-ле ажыг үеним иштинде амгы үеде ажыгдап турар тудуг кезектеринден бүгү талазы-биле артык панельдерни болгаш блоктарны кылып тургускан.

ОРЕЛ. Ол областың Болхово районунуң Максим Горький аттыг колхозунуң мал чемнери белеткээр тускай звенолары мал чемнериниң дугайында тараа ышкаш, ынчаар сагыш салып, чугулаап көрүп турар. Механизаторлар агаар-бойдустуң таварымча чок, чаъстаашкыныыг түннериннге удур сагылга-чурумну болгаш организастыг чорууп күштелдирип тургаш, сигенни шууштурулга аргазы-биле кезип, белеткеп турарлар. Ынчаар ажылдаарга, түңнел экижээн. Ферма чанында кышкы шыгламырда ийи муң хире тонна тергинин эки шынарлыг мал чемини моөнгээн. Ол дээрге планда даалгадан 600 тонна хөй дур.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: кадрлар - биле ажыл

НЕГЕЛДЕНИ БЕДИТКЕН

Партиэнын XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирээринге болгаш партия Тыва обкомунуң VI пленумунуң доктаалынга дүүштүр кадрларны шилиирин, теврештир тургузарын база кижизидерни сейырааргайжыдаар талазы-биле чамдык ажылдарны «Тыва даг-дүгү тудуг эргелеэринде партком чорудуп турар. Партия, совет, профэмдел, комсомол болгаш ажылагый органнарында кадрларның шынар составы эжиндээр, ында хей мурууунда политика талазы-биле бышкан билиглиг, бодунуң ажыл-ажыдарын билир, идепкейлиг кижилер ажылдап турар. Партколмунуң номенклатуразында кирип турар хоорайның бүдүрүлгелериниң организациаларының удуртукчуларының 60 хуу кирээн дээди болгаш дооскаан дээди эртемниг, 61 хуузу коммунист болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидат, 27 хуузу эрээжеңнер, 65,5 хуузу 40 харган худу назылыг ажыык кижилер. Удуртукчу кадрларның арааныда хоорайда чурттап турар бүгү националдарның болгаш улустарның талаэлекчилери бар.

Партия комитединиң чүгүле сорулгазы болза партия кадрларының составын бызыглаары болуур. Амгы үеде партия эге организациаларының секретарьларының 42,8 хуузу дээди, 57,2 хуузу ортумак болгаш түскай ортумак эртемниг. Партболук организакчыларының 91 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг, оларның 64,7 хуузу ажылчыннар.

Профэмдел, комсомол организациаларының, үйүскү контроль органнарының удуртукчу кадрларының шынар составы эжиндээр, ында хей мурууунда политика талазы-биле бышкан билиглиг, бодунуң ажыл-ажыдарын эки билир, белеткелдиг кадрлар-биле быжыглаар дээш ээзээн ажылдарны чоруткан. Соолгу чылдарда курлаавырдан ээзээн хей кадрларны удуртур ажылдарже депшиткен. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженерине Н. М. Толмачеету, кол энергетикинге В. А. Милосердоету, автотранспорт бүдүрүлгезиниң начальнигинге И. Ю. Грейсероту, кол инженерине С. В. Колосоету боягаш ескелерни-даа депшиткен.

Кадрлар-биле ажылды сайыргайжыктаны база ажылчы чоннарның шалыпчы күш-ажылы он бирги беш чылдың планныг онаалдааларын чедиишкинниг күүседиринге дузалап турар. Хоорайның үлептүр бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында, бо чылдың бирги чартыында бегей эвес көргүзүглерни чедип алган. 1984 чылда Ак-Довуреттың ажылчы чоннары Бүгү-россиянның социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, РСФСР-нең Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Партиэнын XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хөреңге улус ажылагыйының бүгү адырларының кадрлары улуг рольду ойнаар. Ону барымдаалаш, оларган негелдени амгы үеде партияның салып турар соруулгаларынга дүүштүр чорудар хемчегларни партком, партия эге организациалары чорудуп турар. Ынчангаш күш-ажылчы коллектиптерниң шилчиири СЭКП-ниң эзлчегаат XXVII съездизинин телептиг утыуурубиле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декадаэ» деп кыйгырыгыг чарыштың идепкейлиг киржип турарлар. Партия организациаларының күш-ажылчы маргылдааны дээштиг организастаарының хемчегларын ап келген. Оон түңнелиндэ В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, районнуң чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлгэ база № 3 оруң-тудуг эргелелдериниң, оруң-тудуг септелге участогунуң боягаш ескелер-даа бо чылдың бирги чартыының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсетпеп.

Кадрларны шилиир, ажылга теврештир тургузар боягаш кижизидер талазы-биле партком чонның ажылында чамдык четпестерниң үрүкүүндэн онаашкан ажыл-хөрээнге эзлариысалга чок, негелдезп чоннары Бүгү-россиянның чайладыр, планныг онаалдаларны күүседнр дээш дээштиг хемчеглер апбас, хей-нинтинниң, күш-ажылдың сөпилге-чүрүмүн үрээр, арага-дарыже хандыкшыыр ийи-чеңгис удуртукчулар боягаш кадрлар ап-даа бар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң (начальнигы В. И. Музыченко) тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын күүсетпейн келген. Бо чылдың бирги кварталында ажыглалга киирер уруглар садиги, кургадылга корпузу, № 7 котёл чогуур үезинде дужаттынмаан. Тудуг эргелелиниң удуртукчулары, партбюро тудугга бригада керээзин бот-оруулга-чарылгены неп-тередиринче, объектилерни тудуг материалдары-биле үзүктеп чок хандыраринче, күш-ажылдың сөпилге-чүрүмүн быжыглаарынче, организастыг чорукту эжиндеринче кошкак кичээнгейни салып турар.

Автотранспорт бүдүрүлгезинде (начальнигы И. Ю. Грейсеров) четпестер уламчылаевышаан. Автотранспорт ажыглалының коэффициентизи күч, чүүк чок маңнаашкыннар, туруушкуннар хей. Даг-дүгүнүң сөөртүлгези хожудап турар. Пассажир транспортунуң ажылынга хамаарыштыр хомудалдар ам-даа эзээш эвес.

Ажылчым хандырылга киллизинниң, почта чедирилгезиниң, чонның амыдырал хандырылгазының ажылында четпестер ам-даа бар, ону чайладырының хемчеглерин партком, партия эге организациалары ап турар.

Ажыльынче-е бүүлүг канылап кирбес, кижилер-биле ажылдап билбес удуртукчуга хлеб заводунуң директору В. А. Тен кирер. Оон удуртукан коллектив планныг онаалдаларын күүсетпейн келген, бүдүрген продукциязының шынары куду.

Онаашкан ажылынга харыысалгазын кудулеткен, албан-хүлээлгезин багай күүседип турар удуртукчуларга партия талазы-биле хемчеглерни партком, партия эге организациалары онаап турар. Арагалаар чоруктары дээш он ажыг удуртукчуну ажылындан хостаан, партия талазы-биле хемчег көргүскем. Оларның иштинде арыглаа фабриказының партбюро секретары турган Х. Л. Опуроол, комбинаттың директорунуң оралакчызы турган Е. Л. Лешков, хоорайның иштики херектер киидизиниң начальнигы турган А. П. Шумановнм болгаш өске-даа эштер бар.

Амгы үеде партком, партия эге организациалары кадрларны шилиир, теврештир тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылды СЭКП ТК-ның негелделеринге дүүштүр тургузар дээш тодаргай хемчеглерни ап, хоорайның коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының күүсениишкинин СЭКП-ниң XXVII съездизин телептиг утыуурубиле угландырып, чарыштыг дээштиг организастаарының хемчеглерин ап турар.

С. КУЖУГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары.

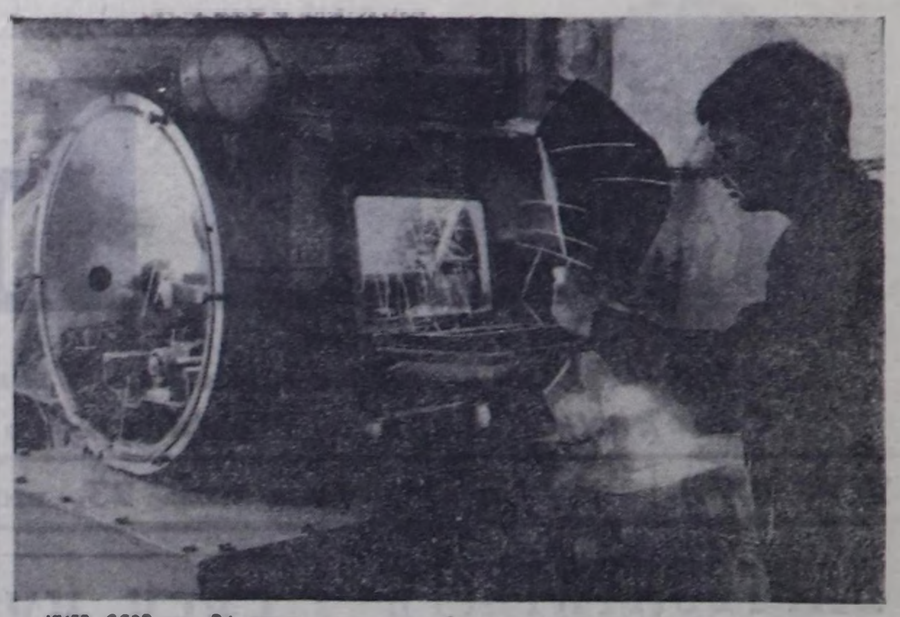

КИЕВ. ССРЭ-ниң ЭА-зының электрилиг каңнаашкынның Е. О. Патон аттыг институдунуң каңналга материалдарының болгаш каңналганың технологиязының талазы биле килдизи кедээ ажыл-агыйы машиналарының кезектеринге, а ол ышкаш металлургияның, энергетиканың, даг-руданың, нефть болгаш геология дериг-херекселдеринге каңнаашкынның чаа материалдарын болгаш технологтуг аргаларын ажылдап кылыр болгаш бүдүрүлгеге шиңгээдир талазы-биле келбек хемчээлдиг эртем-шинчилел ажылдарын кылып турар.

Килдистиң ажылдакчылары каңнаашкын материалдарын болгаш дериг-херекселдерин кылып үндүрүп турар заводтарны тударының азы септээринин үелеринде техниктиг удуртулганы кылып, практиктиг дузаламчыны көргүзүп турарлар.

Ол килдистиң ажылының экономиктиг ажыы чылдың не үш миллион рубль боюп турар.

ЧУРУКТА: инженер С. Ю. Кривчиков машинаның бир кеэзинге оон элеп, үреңбес чоруун болдурбазы-биле дуржулга каңнаашкынны кылып тур.

Ю. МОСЕНЖНИК-биле А. ПОДДУБНЫЙ. фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

ТУДАР ЧУРУМНУ САГЫЫР

Бо чылдың апрель 30-де үнген «Шындаа» «Чурумчутса кандыгыыл» деп эге-биле парлаттынган чагаа бар. Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы суурда ыттар ковудээнин, оларны шын эвес тудуп турарын оон автору бижээн. Ынаар терелеп чораш, шын-ла көрген мен. Ыт тударының дугайында ниити чурум бар болгай, ону кела-даа сагыыр болза эки.

Эрзин районнуң төвү Эрзин суурда столовая чанында ыттарны база көрүп болуур. Өөр-өөр черлик ыттар малганче халдап турган тевреглелгер безин бар болгай. Бистиң Бай-Даг суурнуң кудумчуларында база суда селыпкан ыттар бар. Ыттарын дүне-даа, хүндүс-даа багланыр ерегелер хөй. Кадаа Советтиң күүскомунуң талазындан ону киидээгейге алыры күзенинг.

К. КУУЛАР.

• • •

Тус черниң ол талазы-биле харыылап турар удуртукчуларының киидээгейлиг болуп, эскеринчел турган чүве болза, солун черинче-даа биживейндаа, ол-ла черлеринге шиитпирлеп ап болуур чүве-дир ийин. Чамдыкта байдал ону бижиир үжүрге теврештыра бээр-дир.

Нарында ыт ковудээнин мөңге келген киижилер туржук, оон чону бистер боттарывыс элдепсинип көрүп турар бис. Ыттыг болуурунда багай чүү боор, ылаңгыя малчын кодиннерге хөрек болуру чугаажок. Бар боорда, чаңгыс эвес, ийиден өрү болур чүве болгай. Эзлери оларын «аңчы, кодинны чүвелер ийин» дээр. Шынында ындыг эвес болгулаар. Суурнуң Комсомолчулар аттыг кудумчузун куду бадавайыңар. Ат болур сен. Арга Кыдыы деп кудумчу бар, олап кылаштап көрүңөр даап. Чүү болур эвес. Болган тевреглелгер аңаа хөрөчи болуур. Арга Кыдыы деп адап турарывыс кудумчуда бир чурттакчының ыды өөреникчи ызырган тевреглге бар. Оон уламындан ук өөреникчи хей кичээл шагы үзүр ужурга тевреишкен.

«Аңчы» деп үнелел алган ыттар база бар. Ыт янзы бүрү авырлгарның тарадыкчызы болуп болуур болгай. Ынчангаш ытты багларын суурнуң чурттакчы чону шоолуг-ле күзевес. Ону мөн хуумда чүүлдүгаумес-тир мен. Даргаларывыс аңаа хамаарыштыр хемчег алыр ирги бе дээрге, черле чок боор чүве-дир. Бок төгөр чер, школа, эмнелге, уруглар эслп-садының девискээринче имир дужуп чорда, воокшулаарны ондактыг-ла. Нарын суурга чамдыкта дыштыг удуурр бергедей бээр, ыттарның эзлери уйгуну үзе кирип кааптар, одунгаш, кагап удуп шыдаваас-даа киижилер туруп болгай.

Ыт—киижиниң өнүүг дижир болгай бис. Ол—ээзинге эргим, ынак. Ындыг болгенда, ону тударын хорувайн турар, айтырыг мында ытты шын тудуп билириниң дугайында чоруп турар. Ынчангаш ону киидээгейге алыры чүгүлө. Ыттарны ажаарының чурумун, ону эдилээриниң болгаш ээ болурунуң чурумнарын сагыыры негеттинип турар.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

ЧУРТТУҢ ШЫНААЛАРЫНДА

⊙ ВОЛГОГРАД. Волгоградтың шөлдериндеп кезин эгелээн люцерниның ийнги дужуду баштайгызындан байлак боон турар. Ынчангаш мал чемнерн белеткээр түскай отрядтар ол үнелиг сигемнерни дөртеп ээзээш эвес удаа нөзер дээш, шалыпкын ёзу-биле ажылдап турарлар. Ону иезин белеткээр ажылдарны чер-ле болганында дешилгелеш технология ёзугаар кылып турар. Мал чемнерниң тарылга ээзе-

чештирилгезинге бир-ле дугаарында бо чылын дазылында чемнештиглерни, бахча культураларын хей шөлдерде олуртпаа, үрезин тараазын ажыр кукурузанық шөлдерни кап-бартпаан.

⊙ ТАМБОВ. Ол областың механизаторлары хей чылда үнер сиген шөлдеринде ийнги кезикшикинин шынып турар. Наряд чок ажылдаар звенолар люцерниның, костерниң шөлдеринден бедик шыкарлыг сигенин кезип ап турар. Тараа кезип эгелээринге чедир сигенин ажаап ажыыпкынын дооларынче чүткүүшээн, мал чемнерниң белеткеликтерн шилипкин ажылдап турарлар.

⊙ КОЛА. (Мурманск область). Россиянық кара эвес хөрүзүнүүт черлеринең ың кадыкты сөөгү чүкте облазы — Мурманскиде чаа дужуттуң тараазының ажаап алышкынны эгелээн. Мал чемнерниң массалыг белеткелинче бир-ле дугаарында Кола болгаш Терск-ә районнарның, а ол ышкаш Апатиттың хоорай чоогунуң ажыл-агыйлары киргеп. Дыка кадыг-дошкун соок кыш болгаш узамдыгыышкынның час болган-даа болза, ол черлерде күзүн чажып тарыыр нок-тараның багай эвес дужуду остурун алган. Ону силостаары-биле ажаап ап турар. Мал чемнерниң белеткелчилерн чүгле ындыг шөлдерде эвес, харын база чайгаар үнеэш сиген белеткеликтде базаш ийи эзлчег-биле ажылдап туралар.

(СЭТА).

МАЛ СУРУКЧУЛЕРИ

«Тере-Хөл» совхоз республика төвүнден ыракта турун турар, мал ажыл-агыйлыг совхозтарның бирээзи. Өстүргеи малын күрүнеге дужаарда, Кунгуртугдан сүргеш Кызылдың эзт комбинадынга, «Сукпак» совхозка дужаап турар. Май аймың эгезинде-ле Кунгуртугдан сүргеш, чоорту кедарып, семиртип чоруваш, 2,5—3 ай болгаш, дужаар черлеринге чедирер.

Ол үеник иштинде, 400 километр ажыг тайга-сын оруунга арга-дуржулгалыг, тура-соруктуг кижилер малды чидиринг чокка, эзээш эвес немелде деңзинни ап, хейгаарап чоруур. Ындыг кижилериң бирээзи совхозтуң ажылчыны Серебин Ламаевич Дawаа, оон эжи Андрей Маңзытович Аңнай. С. Л. Дawаа Кызыл биле «Тере-Хөл» совхозтуң аразында мал сүрериниге дуржулгалыг. Бо талазы-биле оон стажы 30 чыл чедип турар. Ол чылдар дургузунда хоочун сүрүкчүүнүң оргунга берге, солун кандыг ужуралдар болбаан дээр. Чеңгис тонна немелде деңзинни, оруулганы киирбээн дээр.

— Орук кижизи шүүшпеп, чалгаа, уйгужу болза, ол шыдаавас. Малды серинн үеде одарладыр, сүрер. Хүн изип орда дыштаңдырып алыры чүгүле—деп, бодунуң арга-дуржулгазын өске мал сүрүкчүверинге чагып турар.

Ол эрткен чылын совхозтуң 170 инек, молдургаларны 80 хонук иштинде одарладып сүргеп. 16000 килограмм немелде деңзинни алган. Бир бештан хонукта ортумаа-биле 1 кг 150 грамм немелде деңзинни киргеени ол. Ол дээрге эки көргүзүг-дүр.

Бо чылын дуржулгалыг сүрүкчү С. Л. Дawаа эштери А. М. Аңнай, Г. Чөдамба оларбиле 162 баш инек, молдурганы хүлээп алгаш, «Сукпак» совхозка семиртири-биле хүлээдир, оон соонда күрүнеге дужаар кылдыр аъттанылкан.

Оларның сорулгазы — бир бештан 1000 граммдан эзээш эвес немелде деңзинни хонукта чедип алыры, чеңгис-даа башты орукка чидирбези. Ол болуктүң моон мурнунда сүргеп малын колдуу тергиин семис база ортумакка хүлээп ап турган.

Иван Дажыевич Сулдум база дуржулгалыг сүрүкчүлерниң бирээзи. Оон стажы 10 чыл ажыг чоруур. Ол бо чылын өөрү-биле 1000 ажыг хойну семиртип, сүрүп чорупкан.

А. Доржуйнуң звенозу 200 сөрлыкты, Семен Баадырның звенозу 1000 хойну база-ла Кызылдың эзт комбинадынга дужаары-биле хүлээп алган.

Совхозтуң дирекциязы мал сүрүкчүлерин өзүл-чем, аътхөл, майгын-биле багай эвес хандырган.

Ынчангаш сүрүкчүлерниң ажылынган совхозтуң күрүнеге эзт дужаар планының күүселдези кончуг хамаарыжыр дээрэн биледингир. Малды чидирнг чокка ажаап-хейгаарап, эки шынарлыг эзттн дужаары дээш тере-хөлчүлер кызымак ажылдап турар.

М. АРАПТАН.

МЕРГЕЖИЛ КОНКУРУЗУ

Тываның электри четкилериниң коллективинде мергежил эйлы-биле конкурстер доктаамал эртип турар.

Чоланачылар аразында конкурс база чоокта чаа ында эрткен. Оон программазында орукка шимчээшкин дүрүмнерни билирн, автомобильдан башкарарн кирген.

Ол конкурска М. Коргоолов, В. Сынөчев, А. Ходжаков олар идепкейлиг киришкеш, ортектиг белектер-биле шаңнаткандар.

Тнилекчилер Красноярск хоорайга болур маргылдаага күзүн киржир. Е. ШИШОВ.

КИРЖИЛГЕЗИН ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

Хереэжеңнерни күш-ажылга болгаш хей-нинтинниң хереэзинге идепкейлиг кикириштирер дээш Сут-Хөлде «Сут-Хөл» совхозуң Кара-Чыраа суурда хереэжеңнер чөвүлели ээзээн ыылдарны чорудуп турар. Ынал болгаш чер ажылында хереэжеңнер кавбаа-биле хаа-а туттунган. Могаа бригадазының ажылчыннары Д. Дыртың, М. Маяа, К. Долума, Т. Кара-кыс олар эки шынаадаа турарлар. Ялзы-садтың коллективин хей-нинтин ажылынга идепкейлиг киржип, мактадып келген.

Суурнуң хереэжеңнери культура-массалыг темчегверин, спортчу маргылдаалаарны эрттирерингге идепкейлиг киржип турар. «Авам, ачам база мен — спортчу ог-бүдээ» деп маргылдаага хей кижи кирнишкен. оон тнилекчилеринге шаңналдарны тывысхан.

Суурнуң хереэжеңнер чөвүлели эрегелээшкинге удур демисаалы шыгғыратпаан, оон хоразының дугайында лекция-беседаларны организастап турар.

С. ХОВАЛЫГ.

КОЖАЛАР

Хойжулар чаңгыс совхозка, харын-даа, чаңгыс бригадага чеже-даа кады турар болза, оларның чаңгыс черге чыглыры хөлөр. Ынчангаш кыргыяда пунктузунга оорунуң кеступ келгенинге, оларның чүгээсоодунга болгаш оон-бештаанга Ойдуп-оол оорун турган. Чамдыктары чеңнинге шек салып алгаш, хой кыргыыр талазы-биле маргыжып-даа турганнар.

— Туяргга үзүп, тударге дыңзыт болгаш, Кур-оол черле алдырбас инжи хире-дир.

— Чок-чок! Ойдуп-оолду көруңөрдеп, ол-ла дорээн доозуттукан.

Бештак сестер кыргыкчыларны улам хей-өзт киирип, бичүм ажылды шуудадып турган. А хой кыргыырынга чержып турган Кур-оол биле Ойдуп-оол оларның өлдарын көжө, а боттары аразында социалистиг чарыштыг, шагдан бээр бир чылын бирээзи, эскечылын эскеэн тнилекчи болуп, мөгелер чүгаазы-биле алыргга, өчүр-дечүр тутчуп келген улус. Кайызы-даа — «О. Шынаа» совхозтуң мурнакчы хойжукары: Чооду Кур-оол—Тыва АССР-нің алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың, а Седен Ойдуп-оол — Күшажылчы Алдар орденнің үшкү чергезинің эдилекчизи.

Мурнакчы малчыннар ургулчу кожа чуртта келгеннер. Кур-оолдуң кыштаа — Кудук-Аксы, Ойдуп-оолдуу — Кудук-Шолу. Арааы мырыңай чоок, Аът ортем чер, уруг-дарыг безин чадаг аргыжып турар. Чазаар болгаш күзээр черлери—Шынаа-Кыдыының Кызыл-Даш болгаш Чоога-Аксы — база-ла кожа хонаштар. Оон соонда Дөсденнің Булакка барып хонар. А ногум чайын тайганың тайгазынче, Тандыуула сынның кырында Хөлчүк-Хоолайже кежүп уне бээрлер. Доозукчу чылда Кур-оол чүс беш хойга онаашгыр 101, а Ойдуп-оол 102 хураагынны алган доруктуруп турарлар.

Ойдуп-оол Данилович Седен хой малдааш, ындыг-ла үр болбаан, он беш-ле чыл болуп турар. Ынчалзажок оочур чок алган «Урал» мотоциклден эгелээш орден-тевиивге чедир шаңналдар оон ажылының үре-түңнелдинин хереченилеп турар. Ажылынга кызымак болгаш хей-нинтинн боорге, чаңгыс чер-чурттуглеры ону кодээ Совет депутадынга үш катап соңгаан.

— Кендыг-даа даалга бээрге, ургулчу сват чок күүседир, бичө сеткилдиг кижи—дел, кодээ Совет күүскомунуң дергазы Артына Сарыг-оол чугаалеп орду. Кадайы Динзеңмаа Сандыйовна-биле кады алды үргулну остурду. Уругларының шуптузу оларның малынынаа чоруур үезинде терүттүнген. Динзеңмаа Сандыйовна мөнгө ийи медаль-биле шаңнаткан. Оон ыңай ында СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, кодээ ажыл-агый

ажылдакчыларының профэмдел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң база совхозтуң хүндүлел бижиктери база бар. Социалистиг чарыштың тиилекчизиниң хөрек демдектери кайызында-даа ийи-ийи. Ойдуп-оол—профэмделдерниң область конференциязының делегады, профоблчөвүүлөлдиң пленум кежигүнү.

Ам кожаларның кайызының-даа хөөнүң кыргылдазы шагда созулган. Совхозтуң бир хойдан кыргып алыр дүгүнү планы 1,5 килограмм турде. Кур-оол 1,8 килограмм, а Ойдуп-оол 1,7 килограмм дуктү кыргып алгаш, кайызыдаа планныг онаалдазын болгаш социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткилээн. Көруңөрдеп: чарыштыг ийи коженың кайызын тиилекчи дээрил? Ойдуп-оол хураган доруктурар талазы-биле, Кур-оол дук бүдүрер талазы-биле тиилекчи болган, а ниитизи-биле алырга, кожаларның кайызы-даа өчүрдечүр тутчуп турар.

Чай — малчын кижиниң күзээн ол. Ынчангаш чайын малчын кижи кажаңгызынган артык ажылдаар ужурлуг. Чайны малчын канчаар эрттирер болдур, бүгү түңнелдер ындыг болуур: кыштаглаашкынның байдалы-даа, мал бажының өзүлдези-даа, дуктуң хемчээлин-даа болгаш шынары-даа. Ону кожалар боттары көруп келген болгаш эки билирлер. Олар кендыг бергелерге кажан таварышканын чугаалажып, бергелерни канчаар эртерни сүмелекил ораарлар. Чедиишкинниң үндезини ол болгой—арга-сүме, дуржулга солчуру.

Хөлчүк-Хоолайже оруктү казып, хаа-дашты аштап алганындан бээр ур болбаан, он чыл четкелек. Ынчалзажок Таңды-Уула сынның кырындаа «О. Шынаа» совхозтуң мал семиртир кол мерн боюу берген. Кур-оол биле Ойдуп-оол бо черге тавржып, оон очаңының база тыва бергеннер. Чүгле чөөшкыны берге. Өлүшүк узамдыккан үеде хойну арга-арыг ишти кирип, терең оътка кадарып бөрбас: хойнуң кораңгайы дорээн өзер, кылаштап шыдаваспай бээр дээрзин эки билирлер. Ынчангаш кадатты ол-шыкты барымдаалап, теврештырып турарлар.

Малчыннарның чайлаа совхоз төвүнден ырак-даа болза, партком болгаш кодээ Совет күүскомунуң кежигүннери, туснай эртемниглер үргүлүү барып, автомагазин чедип турар. Чамдык үелерде хойжулар чоогунда Хову-Аксы суурдан-даа садыглап турарлар. Олар чайлаавга өөгүстүң ортаа үезинге чедир чыдарлар. Куроол биле Ойдуп-оол кожалар база ындыг.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының сөөлгү чартыынче республиканың ажылчыннарын кирипкен. Бо чылды болгаш ниити беш чылды үре-түңнелдиг дооза: болгаш он ийнги беш чылды чедиишкиннг эгелээри, ылаңгыя хойжу кижиге, бо түңнерниң ажылындан үлүг хамаарыжыр. Арааында социалистиг чарыштыг кожалар — Чооду Кур-оол биле Седен Ойдуп-оол — ынчангаш кызымак ажылдап, хойнуң семиртилгезин бедик деңнелге эрттирип турарлар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: кожаларның бирээзи Седен Ойдуп-оол.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

⊙ **КИЕВ.** Украинаның пайсылаанында тутқан Теп демиропуқ вокзалы бештайғы пассажирларни хүлээп алған. Ооң баһасында билет садар эң болбаазырақғай электроннуг техника-биле дериттинген 46 кассалар, гостиница, дьштеныр ерээлдер, кафе, керукчүлер залы бар. Ол ышкаш пассажирларга немелде ачы-дузаны база кергузуп турар — такси-ге, ыраапның театрларына болғаш музейлеринге баар билеттерге чагыгларны кылып турар.

⊙ **АХСУ (Азербайджан ССР).** Устуу-Ширваннның суг бугазының ажыглалда кирген 35 километр шөйлуп чоруткан адыры кандаашкының хову черлериниң ажылын улгаттырар арганы бээр. Суг Ахсу районнуң хөй-хөй ажыл-агыйларының хову-шөлдеринде чеде берген. Насос станциялары амда ыңдыг дег черлериниң бөш ажыл-агыйларынче сугну сордуруп чорудар. Суггарылга Азербайджанда кедээ ажыл-агый культураларының дужудум бедидериниң чугула курлавыры болу берген. Суггаттыг черлерден кедээ ажыл-агый продукциязының 80 ажыг хуузун бүдүрүп турар.

⊙ **ЙОШКАР-ОЛА.** Тус черниң ном парлаар чери марий дыл кырында ооредилге номнарын кылып үндүрерин июль чээрбиде — хуусаадан эрте дооскан. Ооредилге номнарым ол автономнуг республиканың школаларынче чорудар. Оларны хөй өңнүг, бедик полиграфия аргазы-биле кылып күүседкен болғаш школа реформазының негелделеринге ыяк дүгжүп турар. 48 аңгы аттыг ооредилге номнары марий черде парлап үндүрүп турар литератураның бүгү хемчээлиниң үштүк бирин эзлеп турер. Ол хемчээл национал школаларга чогумчалыг ооредилгени хандырып турар. Немелде литератураны — төрээн чугаа сайзырадырының, номчулганың, факультеттерге кичээлдерге ажыглаарының номкарын парлаарының хемчээлин улгатткан.

(СЭТА).

ЧЕЧЕКТЕР ЭМНЭЭР

Үнүштер чыды-биле эмнеп болур деп эртемденнериң сонал турары-ла шын.

Шынап-ла ыңдыг... Мен Ялтаже чаагай чыт дээш чораан мен. Ук черниң эртем-шинчилел институдунуң физиктиг арга-биле эмнээринің болғаш И. М. Сеченов аттыг медицина-климатология специалистери оларны чыып база кижиниң организминге янзы-бүрү аарыг тыпты бергенде, ону эмнээринге физиктиг арга-методту дилеп тып турар.

Медицина эртемнериниң доктору, ароматотерапияның (медицинада чыт дугайында чаа адыр ыңдыг атты алган) нол неттередикчизи чаагай чыттың элээн каш коллекциязын көргүскен. Янзы-бүрү үнүштерден алдынган чаагай чыттарны эфир үзү-биле холаашқ, тускай шил саважыгаштерге савалап, аптекаларже үндүрүп турар. Чижээ, лаванда-дыр. Ооң чыды сеткил оожургадыр, шыңгыннарны суларедыр. Монарда организмге аллергиялыг ескерилгелер, хүүлдургулар болдурбас...

Кижилерге кандыг аарыг-хамчык төөржү берип болурун баш бурунгаар билир чүве дег, бойдустуң үнүштерин «таварыштыр ажылдап» каспы кайгамчык. Нервизи кошкактарга — герань, ханының базыышкыны улугларга — дуб. Ине бүрүлүг үнүштер Кохтуң микробтарынга удур. Долаана, сирень, терек, лавр, эвкалипт чүрек-дамыр аарыгларынга, а хадың липа тыныш системазынга дузалаар.

Ынчангаш, чаагай чыт деп чүл база олар чүге эм шынарлыгыл?

Чоокта чаа, чартык чүс чыл бурунгаар совет биолог Б. Токин биология талазы-биле идепкейлиг, чаагай чыткыр бүгүле үнүштер, ыяштардан эгелээш суг үнүштеринге чедир фитонцидтер талазы-биле ооредингин ажылдап кылған. Чүге? Янзы-бүрү микробтардан, вирустардан болғаш оон-даа ооскалдаврылардан камгаланырының аргазын ол дилээн.

Эртемденнериң саналдааны-биле алырга: чаңгыс гектар хадылыг арыг хонукта 5 килограмм чаагай чытты үндүрер, а шаанак, артыштыг арга — 30 килограмм чедир. Ынчангаш ине бүрүлүг, ыланғыя аныяк ыяштарлыг черниң агаары эң арыг болур.

Кижи бойдустуң төлү болғанда, оон дыка хамаарылғалыг. Чыл-чылы-биле ыяш үламчылап турар болғаш үнүжү хөвар Кыдыккы Сонгу чүкке фитонцидтер доктаамал чедишпес. Ында ажылдап, чурттеп турарларга канчаар дузалап болурул?

Бо угланыышкын талазы-биле шинчилел ажылдарын Норильскиниң даг-металлургия комбинадында Ялта институду кылып турар.

— Никти түңнел кылыры ам-даа элек, ынчалза-даа бүзүрел улуг — деп, улуг эртем ажылдакчызы Н. Костин чугаалап турар. Ароматотерапия курузун эрткен кижилер соокка белен алыспас, организминиң камгаланыр шынары улуг болғаш быжыккан боор. Ындыгларның никти байдалы сергек, ажыл кылыр шинээ бедик боор.

Сеченов аттыг институттуң клиниктиг эмнелгезинге эмнедир дээш келген, тыныш органнары болғаш окпе аарыг кижилерге эм бээринден өңгүда, лаванда чыттарын сүмелеп турар. Ол ышкаш эфир үзү дээзүнналдыр чашкан тускай ерээл аарыг кижилерге бараан боол турар.

И. КАРТАШОВА.

ХЕЛЬСИНКИ: 10 чыл эрткенде

Фотографиялыг эрттирилгенни ногөөнзымаар пластик карточкада таңмалап кылған. Ооң номери — 1134. Журналистер ажылдап келген чылдарымда ындыг эрттирилгелер менде хөй чыылған. Ынчалза-даа бо эрттирилге мөзээ онза үнелиг, Европага айыыл чок чоруқ болғаш кады ажылдажылга телязы-биле 1975 чылда Финляндияның найысылалынга болған чөвүлел хүрелдан ону алған мен.

Он чыл мурнунда июньдуң ортан үезинде СЭТА-ның Хельсинкиде салбырынга бирге дугаарында ажылдап баргаш, Европа диптиң 33 чүртуның, АКШ-тың болғаш Канаданың күрүнелер база чазактар башкыларының чөвүлел хүралынга ол-ла дораан барған мен.

Ол алызындан тоогулуг шуулған найысыалдың ак мрамор дөштан бүткен «Финляндия» дээр ордузунга эрткен. Бүгү делегейниң кичээнгейи ол хүннерде ынаар хаара түттүнген турған. Анда төөгү тургустукуп, никти-европа чөвүлел хүралының Түңнел актызында быжыглаттының киргеп, чурттарның болғаш улустарның социал тургузуундан хамаарылга чокка оларның аразынга тайбыңны, айыыл чок чоруқту, бот-боттарынга бүзүрежилгени быжыглаарынга идиг бээр сорудалғыр принциптерни болғаш дүрүм болур чүүлдерни бадылаан. Оон бээр-ле «Финляндия» орду улустар аразынга тайбыңның болғаш найыралдың демдээ болу берген.

Он чыл эрткен, ынчангаш чөвүлел хүралдың Түңнел актызынга ат салганың баштайғы юбилейнин байырлаарынга белеткел ам Хельсинкиде чоруп турар. Ук чөвүлел хүралдың киржикчилери — бүгү чурттарның төлээлекчилери Финляндияның найысылалынга чыглып келир.

Байырлалга белеткел-биле холбаштыр тургустунған парлалга төвүнде «Марски» дээр гостиница бар. Ооң алдыгы каъдынче үнүп бар чор мен. 624—626 өрээлдериниң эжиктери ажык. Олар журналистерни манап турар болду. Парлалга төвүнүң эргелекчизи Партти Туоми-Никула он чыл мурнунда база мөзээ парлалга төлээлекчилери-биле ажылдап турған.

Массалыг информациянның 1000 ажыг ажылдакчыларын— бижиир болғаш чурукка тыртқыр журналистерни, телевидение, радио, кино төлээлекчилерин үшүрежыышкыга келир кылдыр манап турарын ол чугаалады. Бо болуушкунга сонуургал улуг. Никти-европа чөвүлел хүралының Түңнел актызынга ат салгаңдаң бээр 10 чылыңга турескаактаң байырлал хемчеглерин эртттирер дугайында шиктирнин Хельсинки шуулганының күрүнелериниң Мадрид үжүрежышкынынга хүлээп алған. Ол айтырыг-биле Финляндияның дөштыкы херектер министерствозу шуут ажылдап келген.

Он чыл мурнунда аныс түңнелинде келгеш, Хельсинкиге чедирип келген оруқ үр болғаш берге оруқ болған. Никти-европа чөвүлел хүралын эрттирер дугайында социалистиг чурттарның кодурген идеязы Барыын Европаның чүвенің үжүрүн, чөптүг бодаар политиктеринің аразынга талалакчыларны чоортып алған. Чөвүлел хүралды эрттирерин чедип алыр болғаш оон чедиишкинниг болурун хандырар төлээде, ажыок улуг күжениишкиннер үнген болдур ийин. Социалистиг ескерде чурттар-биле демнежип алгаш, ону эрттирерине СЭКП биле Совет күрүне ажок улуг күштүг, кичээнгейин салған.

Никти-европа чөвүлел хүралының киришкен хөй-хөй чурттар Совет Эвилелиниң/ тайбыңга ынак чайғылыш чок утланыышкынынга байыр чедирип турар. Ынчаарга АКШ-тың болғаш НАТО-нуң чамдык ескерде чурттарының боочопсектерни улам ыңай эдерге бүдүрериниң, ону космос делегеминче база неттередиринче утланған политиктазы улуг дүвүрээзинин хайныктырып турар. «Сылдыстар дайынарының» америк планнерлеринде Хельсинкиниң принциптерибиле, делегейде дүшүүрүүт чоруқту чөвүрылдырарының принциптери-биле никтилежир чүү-дээ чок.

Ынчанмыже кайы-даа талага ажыктыг тайбың кады ажылдажыганы, артыжыганы быжыглаар дээш он чыл дургузунда хөй чүүлдерни кылған. Үш кол утланыышкының — политиктиг, экономиктиг, эртем-техниктиг, ол ышкаш гуманитарлыг утланыышкының талазы-биле чөвүрылдырыышкынны дең-дескн болғаш балансылаашкак арга-биле калбартыр дээш Совет Эвилели турашуп турер. Чедишкин политиктиг туре-сорук болғаш бүзүрежилге барда харын болдунар аргалыг.

Бистиң талаабыстан ыңдыг туре-сорук тодаргай.

СЭКП ТК-ның Чиңгиме секретары М. С. Горбачев ТК-ның апрель Пленумунга мынча деп онзалап демдеглээн: «Европага айыыл чок чоруқ болғаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хүралдың он чыл ою-биле холбаштыр Түңнел актыга ат салган күрүнелериниң өөруқтээниден айыылдыг дүшүүрелдиг чоруқту ажыл эртериниве, делегей амыдыралынга тайбың кады ажылдажылганы болғаш боттуг будуштуг эгелээшкиннерни хөгжүдеринче угланған туре-сорук Хельсинкиге база дагын илергейлеттинген туреры ажыктыг болур ийин дээрзи илдең-дыр».

Барыын чүктүң боттарының ажыл-херектериниң эң харыысаллалыг ажылдакчылары хөрын ол бодалга каттыжып турар. Чижээ, Финляндияның президентизи М. Койвисто бодунуң чоокта чаагы чугааларының бирээзинге Хельсинкиге чөвүлел хүрал-биле эгелээн ажыл-херектерни боттандырарынга депшиге дүшүүрүүт чоруқту кошкадырыгга чедирер болғаш делегей харылзаалерынга кады ажылдажылганың ёзүзу үлам удуубиле колдаан турарыгга ыдыг берип болур дээрзин демдеглээн. Европага болғаш бүгү делегейге тайбыңның, айыыл чок чоруқтуң база кады ажылдажылганың керээнге ыдыг бээр. Түңнел аттыга ат салганындан бээр 10 чыл болурунга турескаактаң байырлалдарның чедишкининг эртерни хамдырар дээш Финляндия бодундан хамаарышкан бүгү үүлдерни кылыр деп, ол айыткан.

Никти-европа чөвүлел хүралының принциптерин болғаш негелделерни амыдыралга боттандырып турарының чыртыкланчак үлегер-чижээ чаагай сеткилдиг кошкаларның —Совет Эвилелиниң болғаш Финляндияның аразында харылзаалар болур.

1990 чылга чедир ССРЭ-ниң болғаш Финляндияның аразынга садыг-экономиктиг, үлеттүр болғаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринің болғаш ханыладырының үр хүүсаалыг программазынга 1977 чылда Москвага ат салганы ооң тодаргай илереп болған. Ийи аңгы никтиклеп тургузуглуг чурттарның аразынга үр перспективалыг ындыг документиге делегей практиказында бир-ле дугаарында ат салганы ол. Ооң соонда ооң чедиишкининг боттанып турарын барымдаалаш, ук программаны 1995 чылга чедир узаткан, а амгы үеде ийи муң чылга чедир узадырын көрүп турар.

1986—1990 чылдарда бараан саарылгазының болғаш телелегерниң дугайында чаа дугуржулгага ат салган. Чаа баш чылдың онзагай демдээ совет организациларының болғаш фини фирмаларның аразынга будурулге кооперациязын калбаа-биле хөгжүдери болу бээр.

Дайын соонгы үеде Финляндияның Совет Эвилели-биле харылзааларының бүгү тоогузу кайы-даа талага ажыктыг хөй талаалыг харылзааларны доктаадып тургузарына болғаш калбартып хөгжүдеринге талаларның доктаамал боттуг соңуургалдыының дугайын чугаалап турар, ол харылзааларның чайгылыы чок үндезинин найырал, кады ажылдажылга болғаш дузалажылга дугайында 1948 чылда ат салдыгаан көрээ болуп турар. Амгы үе-чадада совет-финнанд харылзаалер никти-европа чөвүлел хүралының принциптерин удуртулга болдурғаш, тайбыңны камгалаар болғаш быжыглаар соруга-биле күрүнелер аразынга харылзаалерны канчаар тургузуп болурунуң болғаш ооң ажыктыының дугайын тодаргай хөрөнгилел турер.

Июль 30-да, 31-де болғаш август 1-де болур улуг болуушкунның демдектери ам бээрин Хельсинкиде хөй. Ушуреккыышкынга кымнарның кажан чүве чугаалаарының чугуму баш удур тодаргайлаттырган. Совет Эвилелиниң төлээлекчизи дерт дугаарында чүве чугаалаар. Ужурежыышкыны ажыдып болғаш хөөн турарының үезинде Финляндияның төлээлекчизи дерглаар.

«Финляндия» орду эртем авлчыларны, 1975 чылдың төогулуг чөвүлел хүралының киржикчилери чурттарның төлээлекчилерин, удавас уткуур. Дайын ортүүне кижи тоолгетенин кижи тыртқарын болдурбас. «Хельсинки ёзузукө» — бүзүрежилгени, найыралды, кады ажылдажылганы боттарының харылзааларынга быжыглаар деп олар чүтүлә сорулгалыглар.

М. ГОРБУНОВ,
СЭТА-ның корр.

Хельсинки.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

АМ-ДАА ЭКИЖИДЕР

Арагалаашкыныы болғаш алкоголизмни узуткаар талазыбиле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доклады, ССРЭ-ниң болғаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктары үнгеп соонда, май 20-де Кызылдың мебель фабриказынга коллективтиң никти хуралы болған. Ында фабриканың ажылдакчылары ол талазы-биле санал-оналын берип, партия, чазактың документилерин ырзы-биле үүлдүгүнүп турарын илергейлээн. Арагалаашкын болғаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер хемчеглерни ажылдап кылған.

Докладчы, Чарлыктарның күштүг болуп эгелээнинден бээр будун чартык ай ажыг үе эрткен. Ам мебель фабриказында үстүнде айтырыглар талазы-биле байдал кандыгыл, хемчеглер күүселдези херек кырында кандыг чоруп турарын дээрзин билип алыры-биле чеде берген мен.

Бир дугаар эскертинер чүүл — арагалаашкыны удур демисел чорудар комиссия мында ам-даа тургустунмаан болду.

— Бисте бо ажылды эш хүү суду, профилактика чөвүлели чорудуп турар. Комиссияны база тургузар бис—деп, фабриканың директору, профилактика чөвүлелиниң даргазы А. Чичихин чугаалады.

Никтизи-биле ап көөр болза, фабрикада арагачылар-биле демисел чоруп турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээп, арагалаан кижи бүрүзүн коллективтиң никти хуралынга, профзавилел комитединиң, профилактика чөвүлелиниң хуралдарынга сайгарып, хемчеглерни ап турар. Мебель фабриказынче кирер эрттирилге черинде «Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң экрааны» деп стендини аскан. Ында ажылдаар черге арагалаан, эзирикпер сергедир чер киргеп, прогул кылған, ажылдан озалдаан, ажылдан эрте чоруй барған кижилерниң аттарын хүн бүрүзүнде немей бижип, шупту коллективке көскү кылдыр азып турар. Бо стендиниң дерээни ерей чевен дээрдеи бөшкө, ооң дээштиң улуг. Оны кадрлар килдизиниң инспектору Л. Семакова долдуруп, редколлегия кежигүннериниң хүлээлгезин база күүседип турар. Эрги редколлегия бүрүну-биле ажылдан үнүп чоруй барған, а чаа составты мынчага дээр соңгуваан. Бо байдалды дурген эде көруп, арагалаашкыны удур үгленыышкынның көскү агитациязың хаасталгазын экижидери, хемчеглерде айытқан фотоэкраннуң үндүруп эгелээри негеттинип турар.

Тодаргай сан-фактыларны ап көөр болза, эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээргө, күш-ажылдың сагылга-чуруму бичии экижээн-даа бол, улуг ескерилгелер болбааның эскерип болур. 1984 болғаш 1985 чылдарның июнь айларында эзирикпер сергедир черже киргеннерниң саны дең— үш-үш кижи болған. Прогулдар саны барык ол деңнелде арткан. Ажылдаар черлерге арагалаар чорук шуут чок болған, бо талазы-биле байдал харын кескүзү-биле экижээн.

Арагага сундулуг, оон ужурунда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, будурулгеге кошкак ажылдаар, коллективтиң хөй-никти ажылындан оспаксыраар кижилерни шыңгыы сайгарарынга өңгүда, чаа Чарлыктар ёзугаар торгаар, Күш-ажылчы коллективтер дугайында хөөйлуда кордунген бүгү хемчеглерни оларга оңөөштүрер болгай. Июнь 21-де мебель фабриказының үш ажылчының эзирикпер сергедир черже киргеп. А бир-тээ, фабриканың удуртулгазы эзирикпер сергедир чер-биле дорт харылзаалы тудуп турар болганда, ол дугайында дораан билдинге берген болғаш коллективтиң никти хуралынга сайгарып, хемчээн алған. Чүдүрүкчүлер А. Таевский, А. Денисов, чазаныкчы В. Гурский олар эш-ажолуңа шиктирлиг бүрүү шавыышкынынга онөөжип, баштарын халайтыпкан турганнар. Оларга шыңгыы доңгулдаңы бергеш, июнь айда шаңнал акшазын, чыл төнчүзүнде он үшкү шалың алырындан казаан, кижи бүрүзүн 30 рубльге торгаан. Никтизи-биле семеп көөр болза, оларның бирээзи-ле чаңгыс арагалаашкын ёзүзү ортумаа-биле 100 ажыг рубльди чидирген.

Чазаныкчы Л. Юртаева прогул кылған, ол ёзүзү ооң эзирикпер сергедир черже киргеннерниң саны деңнээр үш хонук кызырган. Июнь 12-де, шалың алыр хүнде 5 кижи ажылдан эрте чоруй барған болғаш ам оларның ай түңнели-биле шаңнал акшазы алыр эргезин казыыр. Ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш, ёзүзш телевизирлиг ажылче шилчидер, эзлчеглиг шелээзин чейгы үеде бербес дээн чижектиг хемчеглерни ап турары дээштиг.

— Арага садарын өйлеп каанны комчуг шын. Ам ону садарының талон системазынче киргеп болгай. Арагачылар болғаш ескерде-даа сагылга-чурум үрекчилеринге талоннар бербес бис—деп, А. Чичихин чугаалап орду. Ооң оозу чеп.

Арагалаашкынга болғаш алкоголизмге удур демиселдиң ёзүштүнүн чедип алыры— коллективке культура-массалыг болғаш спортчу ажылды күштелдирери-биле дорт харылзаалыг. Мебель фабриказының удуртулгазы оны билип, чамдык хемчеглерни ап келзе-даа, бөйдал эрги тургенындан улуг-ла ескерилбээн. Июль айның эгезинде 60 кижи Шушенское суурже экскурсия кылып чораан. Ам Хадың хөлче коллективтиг үнүүшкүн кылыры, шыдырга, шашкы маргылдаазын организастаавры, дыштенылга ёрээлик дериири, чепсаргар үезинде хогжумнуг дамчыдылгалар организастаавры кордунген. «Билиг» никтилелиндеп лектор чалап, тускай темалыг лекциялар дыңнаары кордунген. Бо дээрге планнаттынган культура-массалыг хемчеглер-дир. Оларны күүседири ёлээп экижидыг мен. Моом мурнунда кижилер орнукшудулгага келгеш, 2—3 хондур арагалап, ажыл шагы үзер чоруктар турган болгай. Ам ындыг чорукту буруу шаап, орнукшудулга үезинде хөй арага ишкен, ажыл шагы үскен кижилерниң хержээн ол дораан чугаалажып көөру, үениң ынчаар негеп келгенин барымдаалап, ыят чогу-биле дорт чорудар херек.

Мөчээн кижиниң орнукшудуп, ону сеелгү оруқче үдеп турар үеде хааржак-хааржаабиле арага садып, хөй кижилер арага ижер чорукту дезылы-биле чок кылыр дугайында ажык чагаа бижээн Н. Нурсаттың чугаазынга бүрүнүбиле каттыжып, мөчээн кижиниң орнукшудуп, ону сеелгү оруқче үдеп турар үеде хөй кижилер чыглып келгеш, массалыы-биле арагалаар бөгөй чөчүлдө чок кылып, ону чурумчудуп, чер-черде кедээ Совет күүскомнары ону холга алыр, дидим шиктирлээр ужурлуг деп «Шын» солунда бижип турар саналга долузубиле каттыжар мен.

В. ХҮЛЕР-ООЛ,
Сүт-Хөл район.

НИКАРАГУАНЫҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Ында дөштыкы херектер министерствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, АКШ-тың элчини июль 17-де Никарагуаның чазаанга бижик хүлээдип берген болғаш ында «терроризмни деткип турарыз» дээш ооң адынга хоозун бурүүдедыышкынны болғаш каргыштыг кыжаныышкыннарны кылған.

Никарагуаның чазаа болғаш Национал Хостелгенын Сандинозку фронтузу делегей эргезинин норма-чижектеринге болғаш принциптеринге удур үүлгедиишкиннерин кажан-даа кылбаан деп, ДХМ-ниң медеглелинде чугаалап турар. Сальвадорга дорт америк солдаттың олгенинге болғаш ескедее ында болуушкуннерге киржилгезин дээш хоозун-маго бурүүдедыышкынны Никарагуа шуут үүлээп албайн турар.

МАРН-НЫҢ XIX СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолда эң-не улуг Багануурүүн хомүр-даш разрезиниң ажылчыннары МАРН-ниң 19-ги болур XIX съездизинге аддар болдурган күш-ажылчы шалайчы эзлечгин улуг недурүүшкүнүг эрттирип—хүннүң-не эзлчег даалгаларын 150—180 хуу күүседип турарлар.

Ол будурүлге чергинң чөөсегленгеен амгы үениң болбаазырағай техниказын оларның тергинин эки башкарын биилеп, ажылдың дешилгелеп ергелерин болғаш совет эш-ажуунуң муривчы дурижулгазын ажыглаа турары Багануурүүн хемүрдашкылыының күш-ажылчы чедишкиннериниң үндезинин боол турар. Күш-ажылды чаа, чогаадылчы бүү-биле ноорүүн үлегер-чижээ, алыыс моол ажылчыннарының профессионал белеткелиниң болғаш идея талазы-биле дадгыыышкынның школазы ында түс ажыр саматтынын турар «Найрамдал-найырал» дээр интернационалчы бригадалар болғаш экипаждар боол турар.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ХӨДЕЛИШКИННЕРИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан патриоттар эрткен неделяның төнчүзүнде израиль агрессорларга болғаш кызыгаар чоогунда эжеледе Лазадтың чалча шеринге удур элээн каш чедишкининг халдаашкыннарны кылгылаан.

Удурланыышкынның ынаан патриотчу фронтузунуң дейынчылары гранатометтар болғаш автоматтыг боолар-биле Бинт-Джбейльдиң ыдыгларында болғаш Рихан районунда дайзының туруштарынче боолаан болғаш ооң дириг күжүнге база техниказынга улуг чидиргелерни таварыштырган.

ХАЛАПТЫҢ ЧЫЛДАГААНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Бо чылдың июнь 28-те халапке таварышкан индий авиалайнериниң чүүл рулгенының байдалдарын истеп турар эксперттер самолёттуң электроннуг системазының бүгү код-код кезектери харыдыг мен. Моом мурнунда кижилер орнукшудулгага келгеш, 2—3 хондур арагалап, ажыл шагы үзер чоруктар турган болгай. Ам ындыг чорукту буруу шаап, орнукшудулга үезинде хөй арага ишкен, ажыл шагы үскен кижилерниң хержээн ол дораан чугаалажып көөру, үениң ынчаар негеп келгенин барымдаалап, ыят чогу-биле дорт чорудар херек.

Мөчээн кижиниң орнукшудуп, ону сеелгү оруқче үдеп турар үеде хааржак-хааржаабиле арага садып, хөй кижилер арага ижер чорукту дезылы-биле чок кылыр дугайында ажык чагаа бижээн Н. Нурсаттың чугаазынга бүрүнүбиле каттыжып, мөчээн кижиниң орнукшудуп, ону сеелгү оруқче үдеп турар үеде хөй кижилер чыглып келгеш, массалыы-биле арагалаар бөгөй чөчүлдө чок кылыр дугайында ажык чагаа бижээн Н. Нурсаттың чугаазынга бүрүнүбиле каттыжып, мөчээн кижиниң орнукшудуп, ону сеелгү оруқче үдеп турар үеде хөй кижилер чыглып келгеш, массалыы-биле арагалаар бөгөй чөчүлдө чок кылып, ону чурумчудуп, чер-черде кедээ Совет күүскомнары ону холга алыр, дидим шиктирлээр ужурлуг деп «Шын» солунда бижип турар саналга долузубиле каттыжар мен.

В. ХҮЛЕР-ООЛ,
Сүт-Хөл район.

БАГАЙ ЧАҢЧЫЛДЫ УЗУТКААР

Июль 2-де үнген «Шын» солунда Н. Нурсаттың «Чурумчудар үе келгеи» деп үүлүнге хемаарыштыр бодумнуң бодалымны илередип, саналгаларымны бижикседим. Ол үүлде бижикчи Н. Нурсат бистиң республикада, дорту-биле чугаалаарга, тыва кижилерниң аразында кижи мөчээн черге хааржак-хааржаабиле хөй арага садар, хөөржүдүлгени арагалаашкынче шилчидер ёзүр багай чаңчыл тывылганының дугайында шыңгыы шүүмчүлеп бижип турары коичүг шын-дыр. Чамдык улустар «тыва улустуң чаңчылы» деп сылдап алгаш, келген кижиниң хөөрүнге, ону орнукшудуп турда, хөй арага кудары окта шын эвес. Эрги Тывага ындыг чаңчыл чөрле турбаанын бистиң үениң 70 — 80 хар чедип, улгады берген кижилери эки билирлер.

«Массалыг арагалаашкынның база бир үнүп турар доозу — мөчээн кижиниң орнукшударын чурумчудуп, бижик-саавыр, сүмеден ажылдап кылып, чонның хуралдарынга ону чугаалажып көөр болза эки» — деп, «Шын» солунда бижип турарын чөрле деткиир мен. Бир-ле дугаарында, чок болған кижиниң орнукшуткан черинге арага кударын шуут хоруур болза эки деп саналдыг мен. Оон ангыда кижи чок болған черге чамдык кижилерниң шил-шили-биле арага тудуп алгаш келирин база үндезинии-биле чок кылыр херек. Ол дээрге кижиниң кажыдалын үлежир дээш эвес, а арагаавар дээш сылдактап келген кижилер-дир деп, Н. Нурсаттың бижип турары шын.

Бо хүннерде арагалаашкыны болғаш алкоголизмни узуткаар дугайында чугаа чер болғанда чоруп, ажаа удур шыңгыы демисел чоруп турар болгай. Араганың кижилерге чедирип турар хоразының дугайында макаа чугаалаан-даа херээ чок. Чугаа болза арагалаашкынны чок кылып, узуткаарының дугайында чоруп турар. «Арагалаашкыны болғаш алкоголизмни узуткаарының, араганы кижилерниң боттары кылыр чорукту күүсүн үзер талазы-биле хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладында: «Арагалаашкынны болғаш алкоголизмни болдурар чылдагаанарны болғаш байдалдарны узуткаар талазы-биле күш-ажылчы коллективтериниң, эргө-хоойлу организациларының ажылын идепкейжидер, арагалаашкынның кандыг-даа фактыларынга эптешпес чорукту тургузар дээш удуртукчу кижилериниң харыысалгазын бедидер» — деп дорт айытқан болгай.

Ажаа үндезилээш, кедээ Советтер күүскомнары, мөчээн кижиниң орнукшуткан, кижи чок болған черге келген кижилер шил-шили-биле арага тудуп алгаш келирин, черге арага кударын шуут хоруур ужурлуг. Бо айтырыгны үстүнден кандыг айтыышкын келирин манап олурбайн, инициативаны үндүрүп, дидим шиктирлээр болза эки деп саналдыг мен.

Кандыг-даа кижиге чоок кижиниңниң өлүмге таварыжы сагыш-сеткилге улуг согуушкун, качыгдал болур, ол үеде мөчээн кижиниң чоок кижилери аажок муңгаргай байдалга турар. Ол ындыг таварылгада кижи сагыш-сеткил талазы-биле кударгай, күш-дамыр талазы-биле турупкан болур. Ынчан чугаа кижиниң эш-өөрүнүң, чоок кижилериниң талазындан деткимчезин, арга-сумезин, оларның кижиге кичээнгейин кончуг дузалаар боор чүве. Мен бодумнуң емыдыралымга ындыг таварылганы көрген мен. Кижиге ол кончуг берге боор чүве. Ынчан кижиниң арага ижер хамаан чок, чем чинир безин хөңнү чок болур . Кижиниң мөчээн черинге хааржак-хааржаа-биле арага садар, ажаа хөй кижилер чыглыр чорук багай чаңчыл-дыр.

Кижи мөчээн, кажыдал болған черге улус ыыт-шимээн үндурбес, кижилер аяар, хөрүм-дээ сымыранчып чугаалажыр, сеелгү оруқче үдеп турар кижини, оон чоок төрелдерин үндүлээр, оларга материал болгаш мораль талазы-биле дузалаар, мөчээн кижини сеелгү оруқче арыгчаагай, эки үдеп каар, шаанда тыва улустуң чаңчылы ынаар.

ЧЕЧЕКТЕР ЭМНЭЭР

Үнүштер чыды-биле эмнеп болур деп эртемденнериң сонал турары-ла шын.

Шынап-ла ыңдыг... Мен Ялтаже чаагай чыт дээш чораан мен. Ук черниң эртем-шинчилел институдунуң физиктиг арга-биле эмнээринің болғаш И. М. Сеченов аттыг медицина-климатология специалистери оларны чыып база кижиниң организминге янзы-бүрү аарыг тыпты бергенде, ону эмнээринге физиктиг арга-методту дилеп тып турар.

Медицина эртемнериниң доктору, ароматотерапияның (медицинада чыт дугайында чаа адыр ыңдыг атты алган) нол неттередикчизи чаагай чыттың элээн каш коллекциязын көргүскен. Янзы-бүрү үнүштерден алдынган чаагай чыттарны эфир үзү-биле холаашқ, тускай шил саважыгаштерге савалап, аптекаларже үндүрүп турар. Чижээ, лаванда-дыр. Ооң чыды сеткил оожургадыр, шыңгыннарны суларедыр. Монарда организмге аллергиялыг ескерилгелер, хүүлдургулар болдурбас...

Кижилерге кандыг аарыг-хамчык төөржү берип болурун баш бурунгаар билир чүве дег, бойдустуң үнүштерин «таварыштыр ажылдап» каспы кайгамчык. Нервизи кошкактарга — герань, ханының базыышкыны улугларга — дуб. Ине бүрүлүг үнүштер Кохтуң микробтарынга удур. Долаана, сирень, терек, лавр, эвкалипт чүрек-дамыр аарыгларынга, а хадың липа тыныш системазынга дузалаар.

Ынчангаш, чаагай чыт деп чүл база олар чүге эм шынарлыгыл?

Чоокта чаа, чартык чүс чыл бурунгаар совет биолог Б. Токин биология талазы-биле идепкейлиг, чаагай чыткыр бүгүле үнүштер, ыяштардан эгелээш суг үнүштеринге чедир фитонцидтер талазы-биле ооредингин ажылдап кылған. Чүге? Янзы-бүрү микробтардан, вирустардан болғаш оон-даа ооскалдаврылардан камгаланырының аргазын ол дилээн.

Эртемденнериң саналдааны-биле алырга: чаңгыс гектар хадылыг арыг хонукта 5 килограмм чаагай чытты үндүрер, а шаанак, артыштыг арга — 30 килограмм чедир. Ынчангаш ине бүрүлүг, ыланғыя аныяк ыяштарлыг черниң агаары эң арыг болур.

Кижи бойдустуң төлү болғанда, оон дыка хамаарылғалыг. Чыл-чылы-биле ыяш үламчылап турар болғаш үнүжү хөвар Кыдыккы Сонгу чүкке фитонцидтер доктаамал чедишпес. Ында ажылдап, чурттеп турарларга канчаар дузалап болурул?

Бо угланыышкын талазы-биле шинчилел ажылдарын Норильскиниң даг-металлургия комбинадында Ялта институду кылып турар.

— Никти түңнел кылыры ам-даа элек, ынчалза-даа бүзүрел улуг — деп, улуг эртем ажылдакчызы Н. Костин чугаалап турар. Ароматотерапия курузун эрткен кижилер соокка белен алыспас, организминиң камгаланыр шынары улуг болғаш быжыккан боор. Ындыгларның никти байдалы сергек, ажыл кылыр шинээ бедик боор.

Сеченов аттыг институттуң клиниктиг эмнелгезинге эмнедир дээш келген, тыныш органнары болғаш окпе аарыг кижилерге эм бээринден өңгүда, лаванда чыттарын сүмелеп турар. Ол ышкаш эфир үзү дээзүнналдыр чашкан тускай ерээл аарыг кижилерге бараан боол турар.

И. КАРТАШОВА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

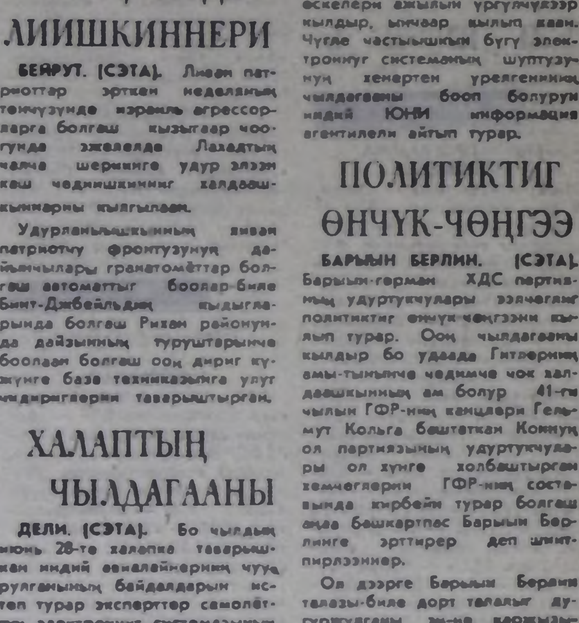

Сальвадорның эрге-чагыргазын америк челча Дуартенниң холга алганындан бээр бир чыл ажа берген. Ол боду бээ оон америк администрацияда чагырыкчылары-дээ ол эрткен үеним Сальвадорга демократиянның, кижиниң эргелөөзээнин хүндүлеп көөрүнүң чечектелиишкининиң үезин кылыр көөргедирни ораладжып турар. Ынчалза-даа чүвениң шынын хөй-никтиден чагырар арга чок боол турар. Ажылчы чоннарны, бүрүңгээр депшилгелиг үгаан-бодалдыг интеллигенциянның төлээлекчилерин истеп-сүрер чорук ол чуртта үлем-не күштелип турар. Ол кажыы эрге-чагыргазының шаанчыланчы шериг кезектери-биле сырый холбаалыг ходелип турар чолум эскадроннарының араатанзыг үүлгедиишкиннери соксээйн турар.

Сальвадорга партизаннарны бичии-ле чепсүнүп, деткээни дээш будуу тудуп алгаш баар. Оларны араатанзыы-биле хилинчектеп тургаш, өлүрүп турар. Сальвадорның кижиниң эрге-шелээзининң талазы-биле комиссиязының санаавы-биле алырга, Дуартенниң чагыргазының бир чылының иштинде чуртка 1365 хемаатты кижилерни өлүргеш, чүс-чүс кижи не чок читкен.

Белүк америк конгрессменнериниң илеткел

МОСКВА ФЕСТИВАЛЫНЫҢ ЧАЖЫДЫ

КАЗАХ ССР. Комсомолдуң Тывады-Курган обкомунуң бирги секретары Сагнаа Еспамбетова — аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болуп эртер Бүгү-делегей фестивалынга чажыды — 1957 чылда төрүттүнген. Оон төрээн сууру Баскунчак кызыгаарда Джунгар Алатавузунуң сынарының харлыг баштыг бедиктеринден эгезин алган Хоргос хемниң эриндэ.

Оон эгелээшкинин-биле аныяктарның хой ажылын сайзырадыр хереже идепкейлиг-биле киржилгезиниң эгезин салган. Хой ажыл-агыйының механизастаттынган комплекстерин тургускан. Амгы уеде комсомолдуң область обкому Сагнаа Еспамбетованың башталгазы-биле Семиречьеде хой ажыл-агыйларының механизастаан комплекстерин улам көвүдеп турар. Бо чылын ортумак школа дооскан-

— Кульмаку Марданова баштай харыылаан.

Москвага болуур аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының хүннеринде областың аныяктарын Сагнаа баштаар.

ЧУРУКТА: Сагнаа Еспамбетова (оң талазында) оон-биле бирги одуругда комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадирин Кульмаку Марданова, сураглыг күш ажаакчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Аяны Ким.

М. ЧУМЫННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

нардан беш чүс ажыг инженин ол ажылдарже чорутказ. Ол шынаш областың ажыл-агыйында аныяк херээженнериң трактор бригадаларынче Сагнаа кичээнгейин салып турар. Анаа харыны бүгү-делегей аныяктарның болгаш студентилериң Гаванага болган фестивалының киржиничизин, Саркануский районда «Кок-Узекский» совхозтуң механизатору

БАШТАЙГЫ ЧЫЛДА

Ниити бирээ болгаш профессионал школа реформазының бирги чылы дооступ турда, Сүт-Хөл ортумак школазы алдан чеди доозукчуларны амыдыралдың делгем оруунче үдеп үндүрген.

Школаның материалдыг базазы кошкак болза, (ылаңгыя спорт залы чогу) бар аргаларны ажыглап тургаш, элээн ажылдар кылдынган. Бир дугаарында өөреникчилериң бот-башкартыныягазы. Ол дээрге медерелдиг кижизидилгениң кол адыры. Школаның пионер дружиназында 5, өөркомда 9, комсомол комитединде 7 штаб ажылын дооскан.

Штаб бүрүзүнге 3-тен 5 чедир өөреникчи ажылдап киргитерге, өөреникчилер арезынга ажылдаар актыгның кижи саны хөй болуур, хөй болгем тудум ажыл жижиир. Олча активчилериң санында бо чылын школа дооскан өөреникчилер база хөй. Оларга школазы чоргаарланыр.

Пионер дружиназының өөрмөкүнүң болгаш комсомолдуң штабтарының ажылын башкылар үдуртуп турган. Өөреникчилер-биле ажылдың еске бир кол адыры суурнуң агитквартералдары-биле ажыл. Суг-Аксы суурда 15 агитквартал бар, агитквартал бүрүзүндө өөреникчилериң хөлүшкак отрядтарым тургускан. Ол агитквартапда өөреникчилер-биле ажылды үдуртуп башкарарынга, ада-иелер-биле ажыл чорударынга школадан ийнийм башкымы бижиглаан. Ол башкылар вторник хүннеринде политкичээлдерни, хуралдарны, беседаларны ада-иелерге эртирип келген. Тиилелгениң юбилейинге тураскаатказ девйлекчы болгаш революстуг ырылар конкурузун эрттүргөн. Анаа тиилекчи болуп, бирги, ийнги-үшкү черлерни алган өөреникчилер Шушенскоеже, Хову-Аксыныче, Кызыл хоорайже автобустуг экскурсиялаш келгеннер. Өөредилге чылының дургузунда школада бот-башкарылганың ажылы-биле агитквартаядарда ажылды холбаштырып келген. Ол дээрге өөредилге, корум-чурум, культура, спорт-массовый ажылдар-дыр. Бо өөредилге чылында бир кескү ажыл — дайынның болгаш күш-ажылдың база партизаның хоочуннары-биле ужуражылгаларның удаа-дараа болгулаары болуур.

Ол ышкаш база бир онзагай чүүл— школаны 10, 20, 25 чыл бүрүнгээр дооскан доозукчуларыбиле ужуражылышкынар болуур. Анаа түскей мергежилдиг доозукчулар хей келгилээн, боттарының ажыл-херээ-биле таныштырып, башкыларым сөктып чугаалааннар.

Үш дугаарында, школа реформазын амыдырааргa бот-тандырып туре, школаның класс бүрүзүн албан, организациялаарга быжыглаашкын, өөредилге-кижизидилге ажылынга салдарлыг элээн ажылдар кылдынганын демдеглезе чугула.

Профугламыжышкынынга төлөварыштыр медсестралар, радио, телефон монтерлары, чолаачылар, трактористер, поварлар, хлеб бижырачылары белеткээри-биле керээ чардынган турда, ол ажыл чедир кылдынмаан, ону келир өөредилге чылында комплекстээс ушурлуг. Амгы уеде күш-ажылдың болгаш дыштанылгеның башкы улдунунда өөреникчи, башкы бүрүзү төөрө туттунган, ажыл-иш, экскурсия, походтар, лагерьлерде дыштанылга чоруп турар.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

ФЕСТИВАЛЬ БОЛГАШ АВТОМОБИЛЬ

— Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының хүннеринде Москваже чиик, чүк машиналарының, автобустарның киргинин чөпшээрээр бе? деп айтырыгны сонуургап турарлар хой.

— Москва Совединиң күүскүнүнүң шиитпирин өзугаар нәйысылалдың үүдүнда чок хуу-даа, организацияларында чиик автомашиналарның Москваже киргинин июль 15-тен август 5-ке чедир хораан. Хоорайның улеттүр, тудуг черлериниң ажылдарынга хелөөлөр чүктер сөөртүр хоорай даянының чүк машиналарын болгаш өске-даа транспортту түскай эрттирилге өзугаар хоорайже киирер. Ындыг эрттирилгени транспорттуң учётта турар черинин автоинспекциязы бээр. Москваже кодээ ажыл-агый продукцияларын сөөртүр автомашиналарның чолаачыларының документилери-ле шын тургустунган болза, хоруудал чок.

Хоорайда 400 хире фестиваль объектилериниң девискээринге чугле фестивальда ажыглаттынып турар транспорт киирер. Москваның онон кудумчулары, оруктары Фестиваль деп адаалыр эргени алган. Оларның аразында Садовое кольцо, Горький кудумчузу, Калининн проспектизин, бульварлар болгаш өске-даа. Бо оруктар-биле чоруп турар фестиваль эмблемалыг автобустарга, машиналарга өске бүгү чолаачылар оруктуң чайлап бээр ужуралут.

Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының киржикчилерин сес муң автобус, чиик база чүк машиналары ыңайбээр сөөртүр. Ылангыя фестивальдың ажыттынар, хагдынар хүннерде (июль 27 база август 3-те), сакыг шөлдерге массалыг митингилер, аныяктар ужуражылгаларында лауреаттар «Хороший» фольклор-хореография ансамбликиң концерти. 14.00 — «Совет Армия. Каспийниң Кызыл Туктуг...» Документалдыг фильм. 14.20 — Горький областың культура-спорт комплекстериниң дугайында. 15.05; 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.40 — «Ак-тек кожегей». Дамчыдыктаның уланчызы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Дамчыдылга. 19.45. Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.20 — «Театрда, кинода болгаш телевиденнеде ажузыка» деп дамчыдыгладыр. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.05 — «Начальник Чукотки». Уран-чечен фильм.

24 СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи, делегей конкурстарының лауреады Е. Блинов (доңгулуур) ойнаар. 9.40 — Мультфильмнер. 10.10 — «Аян-чоруукчулар клуузу». 11.30—11.15; 14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — «Школа». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серизы — «Запевала». 16.25 — «Дамырактар». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. К. Мешко эртирер. 17.00— «...он алды харган өрү». 17.45— «Москва өнүктүрүм үткүп турр». 18.30 — Бүгү-эвилел болгаш делегей конкурстарының лауреады С. Найко (баян) ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ырлаксы Чөөн чүүк». Киножурнал. 19.10 — Бистиң садыыс. 19.40 — «Арага шипес чорук — амыдыралдың негелдези». 19.55 — Үш сериялыг уран-чечен телефильм. «Берег его жизни». 1-ги серизы. 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — Киночурумал. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Меңээ ырлап бар, Прокошина». Документалдыг телефильм. 8.45 — «Начальник Чукотки». Уран-чечен фильм. 10.15 —«Бурунгаар, эзиряар». Киевтен дамчыдылга. 11.00 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.30 — Мультфильмнер. 11.50 — «Кедээден дамчыдылга». 12.50 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.20 — «Салют, фестиваль!» Аныяктарга дамчыдылга. 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — «Школа амыдыралы». Республиканың школачыларының чайгы дыштанылгазы. 19.05— Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15— Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-1 шилиндек команда — Финляндияның шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — Опера сценазының мастерлери. Марио дель Монако. 22.40 — 23.30 — «Дамыракка могей». Документалдыг телефильм.

25 ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Чаш чылдагы. Н. Носов. 9.35 — «Дириг амыдыралга дугайында». 10.35 — «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серизы. 11.40 — 11.45; 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Тейбың дугайында күзел чор бис». 16.00 — В.-А. Моцарт. № 41 симфония. «Юпитер». 16.35 — Буратинонуң делгелгези. 17.05—«Отрар бурунгу хоорайы». Алма-Атадан дамчыдылга. 17.30 — Ырак болгаш чоок ыры. 18.10 — Кубаньың национал байырлалы — Национал туран халыышкын хүнүнге. Киноочерк. 18.30 —Сылерниң бажыңыңарда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.50 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Чонмуң аялгалары. 19.55— «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Че-ве, кыстер!». Хандырыяга албанының ажылдакчыларының маргылдаазы. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

26 ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55— Горнистер, харыылаңар! 9.25— Документалдыг телефильм. 9.45 — «По щучьему веленню». Мультфильм. 9.55 — «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 11.00 — Р. Шуман. ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстың күүселдези. 11.30; 14.15— Медээлер. 14.45—Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.10— Элээдилериниң чогаадылгазы. 15.45—Орус чугаа. 16.15— Москва. Фестиваль. 16.45 — Владимир хоорайның хореография ансамбликиң күүселдези. 17.25 — Уругларга фильм. «Большое космическое путешествие». 18.30 — «Күш-ажылчы хүннүң соонда». Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Улуг кижилерге мультфильмнер. 19.30 —Кубаньың аялгалары. Концерт. 19.55—«Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серизы. 21.00— «Ye». 21.35—РСФСР-ниң улустуң артизи Рената Ибрагимованың концерти. 22.35—Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының хүн демдеглели. 23.05 — «Улуг театр-биле ужуражылышкын». Документалдыг фильм. 23.35—23.55—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — Шуптузун биликсээр мен. Киножурнал. 8.25 — «Воздухоплаватель». Уран-чечен фильм. 9.55 — Садыг ажыядакчыларының хүнүнге уткуштур. Документалдыг фильмнер. 10.35—Т. Хренников. Концерт. 10.55—Ангин дыл. 11.25 —Уругларга фильм. «Котелок и нос картошкой». 3-кү, 4-кү серизары. (Венгрия). 12.55 — Документалдыг фильм. 13.05 — Совет чуруглуг уран чүүлү. С. Т. Коненков. 13.55—Шериг-Далай Флодуның улегериниң оркестриниң концерти. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». Дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Фестивальга байыр!» Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалынга баар төөрээлер болгаш аян-чоруукчулар-биле ужуражылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.20— Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ЧССР-ниң шилиндек командазы —ССРЭ-1 шилиндек команда; Кубаньың шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.40 — «Берегите женщин». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серизары.

27 СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Төрээн черниң аялгалары». Кишиневтан дамчыдылга. 9.25— «Бажың чанында сигнең». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.45 —Эки барааннарны хөйну. 10.15—«Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серизы. 11.20— Үнүштер дугайында. 12.10 — Документалдыг фильм. РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьетаның чогаадылгазының дугайында. 12.50—Фестиваль допчуланы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 15.00—Фестивальдың хүн демдеглели. 15.30—Аныяк чурукчулар-биле ужуражылга. 2-ги дамчыдылга. 16.00—Улустуң «Радуга» чогаадылгазының дугайында делегейниң VI фестивалының телепрограммазы. 16.25 — Даарта — Садыг ажылдакчызының күнү. 16.55 — Фестивальдың репортажы. 17.10—«Как козлик землю держал». Мультфильм. 17.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 17.50—Фестиваль репортажы. 18.00—Документалдыг фильм. 18.20 — «Спорт, ынакшыл болгаш фантазия». Киноконцерт. 19.05—Фестиваль репортажы. 19.15—«Тейбың кудумчузунда». Концерт. 19.45 —Фестиваль репортажы. 20.00 —Т. Кузовлева—«Живая вода». Шуулгалел. 20.20—«Ye». 20.55— 00.15—Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының байырлыг ажыдыышкыны. В. И. Ленин аттыг Теп стадиондан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — Кадык болуурун күзевинзе. 8.30 — «Давид Какабадзе». Документалдыг телефильм. (Тбилиси). 9.00— Мультфильм. 9.10—«Черде, дээрде болгаш далайда». 9.40 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — «Документалдыг экран». Кинокалсырылга. 11.00—Найырлыг ырлары. Эвилелдешкен республикаларның уругларның ырлыг коллективтериниң концерти. 11.30 — Эстон телевиденнеңиң программазы. 13.00 « Аян-чоруукчулар клуузу». 14.00 — У. Теккерей—«Ярмарка тщеславия». Фильм-шин. 16.45 — Совет ырлар концерти. 17.05 — Документалдыг фильм. 18.05— ССРЭ-ниң академиктиг улуг театрының урер-хөгжүм оркестриниң концерти. 19.00— «Москваның музейлериниң уран чүүл эртинелери». 19.45— Делегей байдалының допчулазы. 20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.20— «Ye». 20.55 — Баскетболга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Вильнюстан дамчыдылга. 21.35 —23.50 — «Три дня в Москве». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серизары.

28 ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55— Шериг-Далай Флодуның хүнүнге уткуштур. Документалдыг фильм. 9.35 — «Спортлотонуң» 30-ги тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге баргам болуп тур мен!» 11.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.50 — «Совет Эвилели-биле». Киножурнал. 12.00 — Кедээден дамчыдылга. 13.00 — Музыкалыг киоск. 13.20 — Бөгүн— ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодуның хүнү. Шериг-Далай Флодуның Коя командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Флот адмиралы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры С. Г. Горшковтуң чугаазы. 13.45—Концерт. 14.30 —«Билдинмес кижиниң портредэ». Документалдыг телефильм. 15.00—Фестивальдың хүн демдеглели. 15.30—Уругларга фильм. «Мы с Вулканом». 16.35 — «Аян-чоруукчулар клуузу». 17.35 — Мультфильмнер. 18.45 — «Делегей панорамазы». 19.00 — Фильм-концерт. 20.05 — Цирк ареназында. 21.00 — «Ye». 21.35— Фестиваль допчулазы. 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Сула шимчээшкинче чыскаавылыңар! 8.15 — Чүрүк бүрүзүнде — хүн. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритминг гимнастика. 9.30—Документалдыг телефильмнер. 10.00—Концерт. 10.45 — «Родонит» деп документалдыг телефильм. 10.55— Уругларга фильм. «Принц и нищий». 12.15 — Орус улустуң «Россия» күрүне ансамбликиң күүселдези. Уран чүүл удуртукчузу Л. Зыкина. 12.55— Мультфильмнер. 13.25—Чонмуң «Челээшкэ чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. 13.55 — «Дириг амыдыралдың дугайында». 14.55—«Сылерни оперетта чалап турэ». 16.00 — Делегей болгаш аныяктар. 16.35—Сураглыг совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Кара Караев. 17.30 — «Уралдың эскадразы» Заполярьениң делайжыларының дугайында документалдыг фильм. 17.50— «Кадыкшыл». 18.35—«Рассказ барабанщика». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15—Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. Түңнел болуук командаларының ужуражылышкыны. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Запасной игрок». Уран-чечен фильм. 22.55— 23.30—Дөштыкы эстрада артистериниң концерти. Болгеридэм дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Человек невидимка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ПИОНЕР»: «Новые приключения неуловимых» 9.30, 11.20, «Босоногий Ген» 13.10, 15.00, «Девение шатры» 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ВОСТОК»: «Все наоборот» 15.00, «В джазе только девушки» 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр»: «Всемогущий» 14.00, 17.00, 20.00 шектерде.

«ЕНИСЕЙ»: «Девушка и гранд» 18.00, 20.00 шектерде.

«КАА-ХЕМ»: «Твое мирное небо» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шектерде.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи аймдырал болгаш үлетпр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуг «селбей» барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуг неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3081.

Тыва АССР-ниң Нам үндүрер чер, волиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00592.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 170 (12860) | 1985 чылдың июль 24, среда | 1925 чылда үнделип тургаш. | Өртээ 3 копеек.

ОРУК ААЙЫНЫҢ ТРАНСПОРТУ

АЗЕРБАЙДЖАН. Автомашина орукка шимчээшкин дүрүмнерин үреэзээ-даа болза, ол Бакудан үнүп бар чорда, түскай контроль албанының чанынга доктаадыпкан. Автомобиль чүүк чок бар чораан болурга, оон чолаачызынга чоогунда складка баргаш, чүүктен ап алырын сүмелээн.

Азербайджанның ведомстволар араазының диспетчер албан чери ындыг контроль черлерин организастаан. Оларны тургусканының соруглазы — республиканга автомашиналарның чүүк чонка, күруг маңнаарын клередиңи бооп турар.

Аңгы-аңгы министерстволарның болгаш ведомстволарның, заводтарның, түдүгларның, үлүг-үлүг колхозтарның, совхозтарның автобазалары ол диспетчер албан чери-биле керээлерин чарган.

Ол ыяңгызда ажаан алышкынын үезинде онза чүгүлә. Чижээ, ногаалармы, картчимистиң ажаан алырының сезонукун эгелээнинден бээр орук аайының машиналары-биле дүжүттүң чартымдан ээй незинни сөөртпеен.

(СЭТА).

АЖЫЛ-АГЫЙЛАР МАГАЗИНИ

БЕЛОРУССИЯ: Гроднонуң «Волковысский» совхозу район төвүнде бодунуң түскай магазинин ажыктаан. Аңаа шүүт-ла темплицаларлан болгаш огородтардан капуста, огурецтер, помидорлар, свекла, морковь, согуна, картофель, ногаан чем үнүштери чеде бээр.

— Күрүне планнарын күүсеткенимиң соонда ногаа ажыл-агыйларынга эвээш эвес продукция артар—деп, «Гроднообллодоовощхоз» каттыжышкынының директорунуң ораалачызы В. Петух чугаалаан.— Оларның чамдыызын түс-түс черлерниге арыглаан, бомбаазырадыр. ыяңгарга оон артканнарын садып, сайгарары-биле облкүүскомуң шинтпирин ёзугаар Гроднода, Ленинградта, Киевте, Казаньда, Новокузнецкте, Красноярскта болгаш чүрттүң өске-даа хоорайларынга бедидип ап турар.

Аңгы-аңгы профильдиг медицина ажылдакчылары-биле эмнелге черлерни четчелээри-биле, кадрларны бижыглаары, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузары эки-биле ажыктаан. Чыл санында-ла организация-биле алырга чүс ажыг кижи Тывага ажылдаары-биле медицинаның дээди өөредиглиг черлериниң доозукчулары кээп турар.

Эмчи онза бүзүрел-биле чонга кажан-даа бүргедип чораан. Эмчи кижиге чүүл кадыын шинчидери-биле эвес, оон амыдыралчы арга-сүмезин алыр дээш улус албан-биле чедип келир турган. Медицина ажылдакчызы бөгүн база чүүл профессионал ажыл-чорудулгазы-биле эвес, ажыл-херекке бедик негелделиниң-биле, сагылга-чүрүмүү-биле, эки ады-биле доягандыр турар улуска чаагай салдарны чедирип турар. Кижилерниң бүзүрелин, медицина ажылдакчызының ат-алдарын, кадык камгалалының чедишкиннерин улам көөдүлеринден — бирги чергелиг хүлээлге. Ол дээрге медицина ажылдакчызы кижи бүрүзүнүң дорт керээ.

Медицина албан черлериниң материал-техниктиг базазы бижыглып турар. Кызыл хоорайда уругларның соматика эмнелгези, Чадаана хоорайда поликлиника туттунган. Кызыл-Мажалык суурда туберкулёз диспансерни, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда уруглар эмнелгезиниң салбырын алгытхан болгаш медицинаның өске-даа объектилерни ажыглалда киргирген. Медицина кадрларын белеткээриниң, хуваай тургузарының болгаш кижизидериниң талазы-биле ажылды сайзырадыпкайжыдып турар.

Оон-биле кады чонга медицина дузазының шынарының болгаш дээштиниң амгы үениң негелдезинге четпейн турарын чонуң чагаа-бижиктери чугаалап турар. Медицина албан черлериниң ыяңгыя Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем, Тожу районнарның эмнелгелериниң ажылыңда четпестерни оожум чайладып турар. Баян-Колдуң, Эрги-Барлыктың участок эмнелгелериниң, Кочетово, Чаа-Суур, Шуурман суурларда фельдшер-акушер пунктуларының четпес ажылынга ажыпчы чоннар хомудан турар.

Медицина ажылдакчыларының мурнунда шинтпирээр үжүрлүг ажыл-херектер эвээш эвес. Аарыгларның чамдык хевирлериниң дедиглеин кудуладыр талазы-биле эргежок чүүлә профилактиктиг болгаш эмнээшкин хемчегларни организастаарын хандырары чүүлә. Районнар болгаш участоктар эмнелгелериниң, фельдшер-акушер пунктуларының ажылдакчыларының кодээ чоннуң медицина хандырылгазын эки-биле ролюн болгаш харыысалгазын улам бедидер херек.

Дыка хөй механизаторлар, хову ажылдакчылары, малчыннар, ыяңгыя хөй-жылар профилактиктиг шинчилгелерни чогуур үезинде эртпейн турар болгаш эргежок чүүлә специализастаттынган эмчи дузалаамчызын доктаамал албайн турар.

Чоннуң медицина хандырылгазын, санитар культуразын улам ыяй эки-биле бистиң республикага ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Медицина ажылдакчыларының сагылга-чүрүмүү ажыл-херээнге харыысалгазын, мергежилин бедидер дээш эмнелге албан черлеринде партия болгаш өске-даа хөй-чонтуң организациялары бир деминг ажылдаары чүүлә.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Шагаан Арыг АТБ-зиниң коллективин республиканың автотранспорт будурулгелериниң аразында калбарган чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Районнуң күш-ажылчы коллективтериниң аразындан тиилекчилериң одуруунче үнүп турган. Аңды айларның планныг онаалдаларын автобудурулге чедиишкиннинг күүсеткен.

Мурнакчы коллектив чартыы чылда чүүл сөөртүгезинниң болгаш пассажирлөөр аргыштырарының планын ажыр күүсеткен.

Бригадалар СЭКП-ниң XXVII съездизинге —шалыпчы күш-ажылчы 27 декадага идепкейлиг киржип турар. И. Ф. Томяяниниң, В. Я. Абрамовтуң бригадалары чарышка тиилекчи болганнар. Олар кывар-чаар чүүлдерни кажнап ап турарлар.

АТБ-де 81 чолаачы бар. Оларның аразындан 14 чолаачы чыл планын доозупкан, а үлүс депутаттарының район Совединиң депутады М. Д. Рыжков, С. Д. Күүлар, В. М. Селезнёв, В. М. Капелюшин болгаш оон-даа өске чолаачылар ам он нүүрүн бешки чылдың үлүүнге кинкриштир ажылдан түрерлер.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы чолаачылар С. Д. Күүлар, В. М. Капелюшин, А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

Эмчи болуру берге, ынчалза-даа бүзүнүг. Чоннуң кадыын камгалаар түскай эртемнит болур дизе, кызымак өөредиглиге, күш-ажыл, бүгү бодуң аңаа бердинери чугула. Чүүжек ыяңдыр ССРЭ-ниң улустуң эмчизи А. И. Канунниковтуң кадык камгалалынга аңы-дузазын ап болуур. Республиканың кадык камгалалының хөгжүлдезинге улуг үлүүн киргирген, ол бүзүнүг ажыл-херээн ам-даа уламчылавышаан. Оон эртикен оруу-биле таныжар болза, кижиге чаагай бараан болуушкунуңуң үлегер-чижээниң дугайында тоожуушкун болур. Ол — дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну. Тывада 1956 чылдан бээр ажылдап турар, хүлээнип алган участогун тывыгыр болгаш чогаадыкчы ёзу-биле харылап, наш он чылдарның дургузунда хөй-хөй аарыг кижилериниң кадыын эңгидип берген.

Республика эмнелгезиниң нейрохирургиң салбырының эргелекчизи аныяк эмчи В. Н. Шнирялей Томскиниң медицина институдун 1975 чылда доозкан. Эмнелге ажылынга салымныын, чүткүлдүүн көргүскен. Кызымак специалист клиниктиг ординатураны база доозуп, нейрохирургияның кол аргаларын шиңгээдип алган. Бижыг сагылга-чүрүмнүү, ажылды эчизинге чедир күүседип турары база кижилерге эвилең-ээлдээ-биле ол ылгалдыг. Кадык камгалалын идеология талазы-биле хандырарынче кичээнгейин доктаамал салып турар. Республика эмнелгезинде партия эге организациянның секретарының ораалачызы.

Түскай ортумак эртеминг медицина ажылдакчызы, СЭКП кежигүнү Т. Ч. Чайзат барык 20 чыл дургузунда эмнелгеде ажылдап турар. Элээн үеде район эмнелгезинге ажылдап чораан. Тамара Чылбаковна ам Кызылдың поликлиниказында. Акушеринг берге болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин күүседип тура, коллективтиң, ында парторганизациянның хүндүткелин чаалап алган. Хөй-нинти амыдыралынга оон киржилгезин идепкейлиг. Хана солун редколлегиязының кажигүнү.

Республиканың төвүнден ыракта, орук харыысаа талазы-биле берге байдалдарда боттарының бүзүнүг хүлээлгезин эки күүседип, чоннуң кадыкшылыын камгалаары-биле кызымак ажылдап турар медицина ажылдакчылары эвээш эвес. Ыяңгыя Барыын-Хемчик район эмнелгезиниң кол эмчизи Н. Н. Саая удуртқан коллективиниң ажылын эки-биле тывыңгыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Эмнелгеник бүгү кадрларының харыысалгазын бедидеринче кол кичээнгейни салып турар. Бин.-Хем район эмнелгезиниң кол эмчизи М. Л. Ковалёв, Танды район эмнелгезиниң кол эмчизи А. Г. Герец олар харыысалгалыы, кызымаа-биле ылгалып турар.

Үстүнде адаанывыс ышкаш медицина ажылдакчылары республикада хөй. Оларга эмнелге участоктарынга, поликлиникаларга, дүрген медицина дузазы чедирер черлерге, медпунктуларга таваржып болур.

Чоннуң амыдырал-чуртталгазын эки-биле болгаш оон чаагай чорууң кедүүрелинче доктаамал кичээнгейни Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне салып турар. Ада сагыш савыышкынның көскү чижээн бистиң республикадан көрүп болур. Кадык камгалалының материал-техниктиг базазы калбак хөгжүлдени алган, чаа-чаа эмнелгелер, поликлиниктер ажыглаалда кирген.

Ыяңгыя совет кижиниң кадыынга — бистиң чурттуң кол байлаазынга, оон камгалалынга хөй-санныг кижи бараан болуп турар. Республикада дээди эртеминг 927 эмчи бар. Оларның аңдан үүлүг аспирантура болгаш чурттакчылыг ырак черлерде. Олар боттарының билиг-мергежилин Москва, Ленинград, Киев, Казань, Новокузнецк, Красноярск болгаш чүрттүң өске-даа хоорайларынга бедидип ап турар.

Аңгы-аңгы профильдиг медицина ажылдакчылары-биле эмнелге черлерни четчелээри-биле, кадрларны бижыглаары, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузары эки-биле ажыктаан. Чыл санында-ла организация-биле алырга чүс ажыг кижи Тывага ажылдаары-биле медицинаның дээди өөредиглиг черлериниң доозукчулары кээп турар.

Эмчи онза бүзүрел-биле чонга кажан-даа бүргедип чораан. Эмчи кижиге чүүл кадыын шинчидери-биле эвес, оон амыдыралчы арга-сүмезин алыр дээш улус албан-биле чедип келир турган. Медицина ажылдакчызы бөгүн база чүүл профессионал ажыл-чорудулгазы-биле эвес, ажыл-херекке бедик негелделиниң-биле, сагылга-чүрүмүү-биле, эки ады-биле доягандыр турар улуска чаагай салдарны чедирип турар. Кижилерниң бүзүрелин, медицина ажылдакчызының ат-алдарын, кадык камгалалының чедишкиннерин улам көөдүлеринден — бирги чергелиг хүлээлге. Ол дээрге медицина ажылдакчызы кижи бүрүзүнүң дорт керээ.

Медицина албан черлериниң материал-техниктиг базазы бижыглып турар. Кызыл хоорайда уругларның соматика эмнелгези, Чадаана хоорайда поликлиника туттунган. Кызыл-Мажалык суурда туберкулёз диспансерни, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда уруглар эмнелгезиниң салбырын алгытхан болгаш медицинаның өске-даа объектилерни ажыглалда кирген. Медицина кадрларын белеткээриниң, хуваай тургузарының болгаш кижизидериниң талазы-биле ажылды сайзырадыпкайжыдып турар.

Оон-биле кады чонга медицина дузазының шынарының болгаш дээштиниң амгы үениң негелдезинге четпейн турарын чоннуң чагаа-бижиктери чугаалап турар. Медицина албан черлериниң ыяңгыя Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем, Тожу районнарның эмнелгелериниң ажылыңда четпестерни оожум чайладып турар. Баян-Колдуң, Эрги-Барлыктың участок эмнелгелериниң, Кочетово, Чаа-Суур, Шуурман суурларда фельдшер-акушер пунктуларының четпес ажылынга ажыпчы чоннар хомудан турар.

Медицина ажылдакчыларының мурнунда шинтпирээр үжүрлүг ажыл-херектер эвээш эвес. Аарыгларның чамдык хевирлериниң дедиглеин кудуладыр талазы-биле эргежок чүүлә профилактиктиг болгаш эмнээшкин хемчегларни организастаарын хандырары чүүлә. Районнар болгаш участоктар эмнелгелериниң, фельдшер-акушер пунктуларының ажылдакчыларының кодээ чоннуң медицина хандырылгазын эки-биле ролюн болгаш харыысалгазын улам бедидер херек.

Дыка хөй механизаторлар, хову ажылдакчылары, малчыннар, ыяңгыя хөй-жылар профилактиктиг шинчилгелерни чогуур үезинде эртпейн турар болгаш эргежок чүүлә специализастаттынган эмчи дузалаамчызын доктаамал албайн турар.

Чоннуң медицина хандырылгазын, санитар культуразын улам ыяй эки-биле бистиң республикага ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Медицина ажылдакчыларының сагылга-чүрүмүү ажыл-херээнге харыысалгазын, мергежилин бедидер дээш эмнелге албан черлеринде партия болгаш өске-даа хөй-чонтуң организациялары бир деминг ажылдаары чүүлә.

Шынар — ажылдың көрүнчүү

ХӨЙ БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ КЫЛДЫР

Кызылдың сүт заводунуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы балекterлиг үткүүру-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Коллектив доозукчу чылдың планныг онаалдаларын күүседиринің магадылалын салып, баштайгы чартык чылдың продукция сайгарарыңың планын 100,4 хуу, бараанның продукция будурелиниң планын 101,6 хуу болгаш күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң планын 104,2 хуу кылдыз күүсеткилээн. Оон иштинде саржаг будурелиниң планы 124 хуу кылдыр боттанган.

Бо хүннерде Кызылдың сүт заводунга төп зонаның районнарындан сүт элбээ-биле кирип турар болгаш ажыл хайныышкынныг. Чижеглеп алган чаңгыс түн—июль 18-те заводка совхозтардан 75 тонна сүт дужаттынган, оон болбаазырадылгазының соонда 33 тонна сүт продукциязын, оон иштинде 1 тонна 360 килограмм саржагны алган.

Сүт заводунуң коллективи быжык сагылга-чүрүм, организастыг чорук дээш туржүп турар. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле хемчеглер боттандырыышкыны эгелей берген. Бо талазы-биле кеску агитация эки, заводтуң будурулге цехтеринде аскан плакаттар үениң негелдезинге дүүшкен. Заводче кирер эрттирилге черинде аскан плакаттан бо будурулгеге бир дашка араганың хоразы ортумаа-биле 299 рубль чеде бээр дең билип ап болур. Ол дээрге, эзириктер сергедир чер киргенинниң, арагалаан дээш штрафтың ортээ, ай база чыл түңнелдери-биле алыр шалың акчаларындан казыткынның түңнели-дир.

Сүт заводунуң коллективи будурүл турар продукциязының шынарын эки-дер дээш хемчеглерни үргүлүү ап келген. Ол черле ындыг болур үшүрлүг-даа. Продукцияның шынарын бедидер талазы-биле ажыл түскай организас-техниктиг хемчеглерниң ажылдап кылган планын өзүгаар чоруп турар. Ай санында-ла «Шынар хүнү» эртер. Аңаа продукцияның шынарының талазы-биле будурулгениң ажылының түңнелдерин чугаалажыр, илереттинген четпестерни эдериниң хемчеглерин сүмележир. Хүнүң-не заводтуң технологтуг, механиктиг, санитар албаннары ол талазы-биле кылып турар ажылының дугайында көл инженерге илеткээр.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп тура, продукцияның шынарын барымдаалап көөр. Мастерлер болгаш лаборантылар аразында «Эң эки мастер» болгаш «Эң эки лаборант» деп ат дээш квартал санында түңнелин үндурер чарыштың көл негелдези—продукцияның шынарын бедитпенi болур. Ийнги квартадың түңнели-биле «Эң эки мастер» деп атты В. Тюнина, а «Эң эки лаборант» деп атты Е. Чооду алган.

Сүт продукциязының шынарын эки-дер дээш хемчеглерни үргүлүү чедирер черлерге, медпунктуларга таваржып болур.

Сүт ажыдар цехтиң ажылчыны Р. Киселева, түлээлелышкын аппарат цехының ажылчыны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Долженко олар социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Совхозтардан дужаттынып турар сүттүң шынарының дугайында заводта лабораториа эргелекчизи Л. Чухломина мынчаар чугаалаан:

— Чартык чылда түлээп алганывыс сүттүң 48,5 хуузу бирги сорттуң, 38,0 хуузу ийги сорттуң, 13,5 хуузу сорттуг эвес болган. Шынары чавыс дээш 97 тонна сүттү ажылагылаарга дедир эгиткен бис. Кызылдың сүт заводунга сүт дужаал турар совхозтардан ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хаак», «Кызыл тараачыл» совхозтарның сүдүн эң хөй дедир эгиткен бис. Бо ажылагылаарның удуртукчулары оон түңнелди үндүрүп, сүттү эки кадагалаар үшүрлүг.

Кызылдың сүт заводунда продукцияның шынарын эки-жидер талазы-биле ажылда четпестер ам-даа бар. Курсадыг инспекциязының болгаш Тываның курхайгаарал лабораториязының чоруткан хынаалаларының түңнелдери оны бадыткап турар. Хынаан 441 тонна продукцияның 18,3 тонназын, азы 4,1 хуузун брактаан, план күүселдезинден 16 мун рубльдиң продукциязын дүжүрген.

Ынчангаш сүт заводунуң коллективиниң сорулгазы —эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннеринге даянгаш, улам хөй болгаш бедик шынарлыг сүт продуктуларын будурерин чедип алыры. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утку-буубу-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири болур.

Н. КУУЛАР.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг үжүрээкыры дээш социалистиг чарышта № 1 АТБ-ниң чолаачылары идепкейлиг киржип турар. Ол будурулгениң 32 чолаачызы он бирги беш чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседиткен.

Ындыг тергиинниринiң аразында хоочун чолаачылар Александр Александрович Шевченко, партия обкомунуң бюро кежигүнү Анатолий Иванович Галайко, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Виктор Иванович Баев олар база бар. Келир беш чылдың үлүүнде Б. И. Шеховцев, М. Д. Бутаков, Г. А. Беляев, Б. Л. Крыцин, М. Н. Насыров, Л. А. Бусырев, В. В. Андреев болгаш оон-даа өскелер ажылдап турар.

1 АТБ-ниң шупту бригадалары «Партизаның XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Планныг онаалдаларын ажыр күүседип турар чолаачыларның саны улам көвүдээн. Чүүк сөөртүрүнүң талазы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенинi А. А. Шевченконуң мурнакчы бригадазы рапорттаан. Чолаачылар В. И. Баев болгаш М. Н. Насыров олар чылдың планын 6 ай дургузунда күүседипкен. Он-он чолаачылар план-графикти ийи-үш ай мурнап турар.

Коллектив ниитизи-биле 6 ай дургузунда 413300 тонна чүүктү сөөртүп болгаш 36591,1 муң тонна-километрни ажылдап кылган, ол дээрге планда көрдүнгенинден ажыр турар. Ажыл-херекте чедишкиннер күш-ажылды организастаанын экижиткенинден болгаш сагылга-чүрүмнү бижыглаанындан чедип алдынган. Күш-ажылдың будурүкчүлүүн социалистиг хүлээлгеде планнан ажыр 0,5 хуу бедидери көрдүнген болза, херек кырында 1,2 хуу ажыр күүсеттинген. Будурулгениң экономиктиг өске-даа көргүзүүлери экижээн. Чижээ, 7900 литр бензин, 167 комплект дугуй, 92700 киловатт-шаа электроэнергия камнап алдынган.

А. СОКОЛОВА,
№ 1 АТБ-де соцчарыш төлазы-биле инженер.

КӨРГҮЗҮҮ ЭКИ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Өлең хойжу бригадазының малчыннары Таан-оол, Кара-кыс Ондарлар Улуг-Хөндергейниң Бистиг-Кара аксында чайлаанда совхозтуң 285 баш тоюн семиртири-биле чайлагладып турар. Олар чыл санында эки көргүзүглерни чедип ап келген. Эрткен чылын төрүүр 100 койга онаалтыр 94 хураганны камгалап алган.

Малчын ат-буле. Бо чылын ниитизиң малынга 20 тонна сиген белеткээрин хүлээнгеш, сиген чезидезинче киргипкен.

Бистиг корр.

ТУДУГЖУ БРИГАДАЛАР ЧАРЫЖЫ

«Тыва тудуг» трестиң тудугжу бригадаларының аразында чарыштың тиилекчилерин ийнги кварталдың түңнелдери-биле үндүрген. Ниитизи-биле 12 бригада чартык чылдың планныг онаалдаларын күүсеткен.

«Кызыл тудуг» эргелелинде А. Воронинге удуртқан тудугжу бригада тудуг-монтаж ажылдарының планын 124,8 хуу, күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң планын 128,6 хуу кылдыр боттандыргаш, эң эки көргүзүүлерни чедип алган болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. 16 кижи составтыг бо бригада трестиң ниитти чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар.

Ол-ла эргелелде В. Дубинина удуртқан тудугжу бригада тудуг-монтаж ажылдарының планын 119,1 хуу, күш ажылдың будурүкчүлүүнүң планын 114,3 хуу кылдыр күүсеткеш, чарышка ийнги черни эзээн. Ол ышкаш үруглап садигинниң тудуунда ажылдап турар «Кызыл үлеттүр тудуг» эргелелинден Р. Ниткинге удуртқан монтажниктер бригадазы база эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган.

Шеверлел ажылдарында хвара туттунган бригадалардан № 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Е. Бизээевага удуртқан шеверлекчилер бригадазы тиилекчи деп санаткан. Бо бригаданың кежигүннери күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үүлээр чоруктарны болдурбаан болгаш шеверлел ажылдарын эки шынарлыг чорудуп турар.

БИСТИҢ КОРР.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА-БИЛЕ

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырында бирги класстың трактористка-машинизи Мөңдан-оол Сарыглар удуртқан чеди кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг тараа өстүрер, мал чемин белеткээр бригадазы Кызыл-Хадыңда 211 га тараа культураларының бирги болгаш ийнги суггарылгазын чедишкиннинг дооскан-нар. Ол бригадада ийи трактор-ну доктаамал бижыглаан. 135 га черде кызыл-тесту, арбайны тараан болгаш арткан черлерде хөй чылдыг сигенни, зелёнканы тараан, ажаан туралар.

Коллектив бригада керээзинге эрткен чылын-на ажыглап эгелээн. Бригадада бирги класстың суггатчызы Ким-оол Монгуш, аныяк суггатчы Александр Ооржек олар хүн үүлүн 120 хуудан кудулаптайн турарлар. Суггарылганы агротехниктиг негелдеге дүүштүр, шынарлыг чорудуп турарынан тараанның, сигенниң, зелёнканың дужуу эки. Совхозтуң суггатчыларының аразында хамык. Районнуң техника бүрүзүн шимчеткен.

Июль 20-де Дөң-Терезин суурга база чаастап хүнээн. Кежээ Эдегей аксында чалды үер ажып келген соонда суг дораан суурнуң кудумчуларын долуп, чурттакка бажыңарынче кирип эгелээн. «Дөң-Терезин» совхозтуң директору Д. Н. Саая болгаш өске-даа ажылдакчылар дарый хемчээн алган. Бирги ээлчегде суурнуң кырганнарын, варык кижилерни, бичии уругларны машиналарга олуруткаш, Ак-Довуракка жеткерген. Чаңгыс дүнүң тодаргайларга, 20-дең 21 че дүне, үер болган үеде кижилерни ол халеттан олар чайладып шыдааннар.

Бойдустуң халавыны эвээш эвес когарадыр чедирген. Бойдустуң ол халавынга удур эрес-дидим демисешкен кижилер дыка хөй. Чижээ, районнуң «Суттат» будурулге чаттыжышкынының ажылдакчылары, оон даргазы В. С. Монгуштуң удуртулгазы-биле эки ажылдаанын демдеглээрни чугула. Ак-Довурак хоорайның чурттакчызы Булгаков үерге алзып, суггa дүжүп турган кырган иениң болгаш бичии уругнуң амыр-тынын камгалап кааш. Эрес-дидим кижилерниң мындыг шудургу демиселиниң түңнелинде амыр-тынындан когараан кижи чок болган.

Бойдустуң халавының чедирген үрүктарын чайладыр дээш организастыг хемчеглер ердынып, ажылдар кылдыныр турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунда коммунист Даш-оол Колга удуртқан мал чеми белеткээр бригада шалыпкын ажылдап, өскелерге үлегерлиг болуп турар.

Ажыл-агыйның девискээринде бо чылын ът-сигенниң үнгени ажаок. Бир деминг сигенчилер хүн нормазының күүселдезин 120—130 хуу чедирип турар.

Мурнакчылардан үлегер ап, ниитизиң малынга быжыг чемсуурну тургузар дээш социалистиг чарышты сигенчи өскелер бригадалар улам калбартып турар.

ҮЕРГЕ УДУР ДЕМИСЕЛ

Бо чайын бистиң республиканың девискээринге чаъс-чайын-даа эңбен болганы билдингир. Дээр «баксыраваан» чаңгыс-даа хүн барын болбаан, эртен аяс турзадаа, кежээ чаап келир. Бо талазы-биле республиканың гидрометеорология обсерваториязының ажылдакчызы Н. П. Антонова биле каш сөс солуштувус.

— Хүнде-ле республикага ортумаа-биле 20—30 мм чаъс чаап турар—деп, Наталья Павловна чугаалады.— Ыяңгыя июльдуң ийнги он хонуунда ол дыка эңбек болган. Бин-Хем районга чаъс 140—170 мм четнеп, а Тандың болгаш Каа-Хем районнарда 200—220 мм чедип турар. Ниитизи-биле Тывада чаъстың хемчээли нормадан 40—90 мм ажып турар.

Барыын-Хемчик районда чаашкын база үзүктелиишкин чок. Хемчик хем июль 21-де 71 см көдүрүлген...

Суггур чаъстың уламчы *павшкынындан* бодунуң эриин ашкан Хемчик Кызыл-Мажалык суурнуң Ак Довурак хоорайның база Барыын-Хемчиктиң өске-даа чүрттакчылыг черлериниң ишчилериниге шыңгыы шылгалданы тавариштыргаан. Кезек үзүктелиишкинниг чаап турган болза, Барыын-Хемчикке июль 19-тан 21-ге чедир кочалдан саарып турган дег болган. Оон уламынан Хемчик дажаан, Кызыл-Мажалыктың, Ак-Довуракты кудумчуларын долуп, районнуң чамдык суурларын хеме алган. Ыяңгыя Дөң-Терезинге байдал дыка берге болган.

Бойдустуң халавынга удур ажыл-ишчилер бедик организастыг көдүрүлген. «Тыва даг-дугу» комбинаттың тудугларын болгаш өске-даа дериг-хереклерни камгалаарыбиле 2970 кижи июль 20-ден 21-че дүне ажылдаан, хоорай иштинге 290 кижи, Кызыл-Мажалык суурнуң иштинге 150 кижи үерге удур туруш-

Көску агитация көрүлдези чоруп тур

КӨРҮЛДЕНИҢ ИЙИГИ ЭЭЛЧЭЭ

Партияның чон ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылының база бир дайынчы чепсээ — коску агитацияның хей талалыг девирлери. Бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизинге турускаактан Бүгузенделдиң «Кижи — куш-ажыл-биле алдарлыг» деп коску агитация көрүлдези чоруп турер. Ол көрүлдениң сорулгазы коску агитация ажылының дээштиин чедип алыры, шынарын экижидерп, оон ролюн улам бедик кодурерп.

Республиканың чер-черде партия организациялары коску агитацияга партийжи удурутулганы күштелдирип, оон байдавын доктаамал аналпзтеп турар апарган. Соолгу ийи чылда республикада коску агитацияның байдалын партия обкомунуң бюрозунга, Кызыл хооркомунга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, СЭКП райкомнарының бюроларынга наш удаа аналпзтеп көрген.

СЭКП обкомунуң бо чылдың апрельде болган бюрозунга «Кижи — куш-ажыл-биле алдарлыг» деп коску агитация көрүлдезин чугаалажып көргеш, партия, профэвпел, комсомол организацияларынга чүүүн-даа мурнунда будурүлгелерге, совхозтар төптеринге, бригадалар, цехтер, участоктарга, хову турлагларга, клубтарга, культура бажыңнарынга көрүштүт, утка-шынарлыг кылдыр ону дерип кылырын айыткан, чер-черлерде коску агитация көрүлдезин чорударының оргкомитеттерин тургускүлеан.

Коску агитация көрүлдезиниң негелдезин ёзугаар оон кол сорулгазы СЭКП-ниң XXVII съездизин куш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуурү, ажылчы чонну он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долузу-биле күүседиринче мобилизастаарыл.

Республикада «Кижи—куш-ажыл-биле алдарлыг» деп коску агитация көрүлдезиниң бирги ээлчээ доозулган, партия, профэвпел, комсомол организациялары көрүлдениң негелдезинге дүүштүр чамдык эки ажылдарны кылып чорутканн. Коску агитацияның дээштиин бедидип, кижизидикчи утка-шынарын экижидип, куш-ажылчы коллективтерге социалистиг чарыштың хөйге коску болур чоруун чедип ап турган. Коску агитацияның дээштиин бедидип, кижизидикчи утка-шынарын экижидип, куш-ажылдың алдар тугун бо чоокта кодурбээн, социалистиг чарыштың хөйге коску, массалыг болур негелделери чедир күүсеттинмейн турар. Хөма солуннар чүгле ындаваа, улуг байырлалдар таварыштыр үнер, ында чүгле байыр чедиришкиннери, макталдар колдаан болур, коллективтиң будурүлге айтырыгларын, куш-ажылдың сагылгачурумун экижидерин хуудустар, «Чаңныктар», хөма солуннарга хүн бүрү бижип, шоодугаар үндүрүлгелерге шүгүмчүлеп көргүслейн турар.

Бистиң бо хүннерниште коску агитацияның мурнунда сеып турар сорулга улгатканн, ол хүннүң дозуңун тодарадып турар. Коску агитация масса чонның политиктиг агитатору, кижизидикчизи болбушаан, чонну ажыл-ишче хей-аът киндрип, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче кыйгырар ужуруг.

«Кижи — куш-ажыл-биле алдарлыг» деп коску агитация көрүлдезиниң талазы-биле хыналдалар, рейдилер чоруп, ол дугайында солуннарга бижип, радио, телевиденнеге чугаалап турган. Чамдык черлерде коску агитацияны чаартып кылгылаан, оон кижизидилге ажылынга дээштиин экижиткендаа болза, «Енисей», «Кара-Хөл», «Улуг-Хава», «Кызыл туң», «Көк-Тей» совхозтарның төптеринде, оларның салбырлар, бригадалар, фермаларында, а чамдык районнарның туруг организацияларында, арга-ыяш ажыл-агыйлаорында, харылзаа белдиринде, райполарда, коммунал-ажыл-агый амыдырал хандырылга черлеринде коску агитацияның шынары кошкак, бо хүнүң негелдезинге дүүшпес болур чоруктар бар.

«Кижи—куш-ажыл-биле алдарлыг» деп коску агитация көрүлдезиниң ийиги ээлчээ эгелээн болгай. Көрүлдениң бо ээлчээниң түңнелин сентябрьда үндүрер дугайында СЭКП обкомунуң доктаалында айыткан. Ол үениң дургузунда коску агитацияга партийжи удурутулганы улам күштелдирип, социалистиг чарыштың хөйге коску, массалыг, чедишкиннерни деңнеп көөр, мурнакчы дуржулганы нептередир дугайында негелделерин күүседип, коску агитацияның бүгү арганарын ажыглап турган, социалистиг чарыштың идеологтуг хандырылгазын, куш-ажылдың организастыг чоруун чедип алыры — куш-ажылчы чедишкиннерниң үндезинпери ол.

Б. ЧЫМБА,
СЭКП обкомунуң пропагандa болгаш агитация киндзизиниң инструктору.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: Кызылда республика типографиязының мурнакчы ажылчыннары Полина Ондар, Рамса Иванова, Кыавдия Сарыглар СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар бүлдурган социалистиг чарыштың идепкейлиг киржинчилери. Олар хууда аяган хүлээлгелерин ай санынга доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Полина Ондар дептерлээр цехте комсомолчу-аныяктар бригадазын удуртуп турар. Бо чылдың ийиги кварталының чарыжынга ол аныяктар бригадазы бирги черже үнген. Будурүлгениң планын 112 хуу боттандырган. Ында Ольга Блинованың бригадазы база бедии коргузуглерлиг ажылдаан. Шалыпчы ийи бригаданың ачызында дептерээр цех чылдың ийиги кварталында чарышка бирги черде болуп, будурүлге черинин шилчиир Кызыл тугун болгаш хып турар кызыл сылдысты шаңнал кылдыр алганнар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Механизаторга сөс

КИЧЭЭНГЕЙНИ— ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЖЕ

Тараа культураларының бедик дүжүдүн остурери, ниитинин малынга четчир санныг, бедик шынарлыг мал чемнин белеткээри—бистиң кол сорулгавыс. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң механизаторлары чер ажылының тускай эртемшилээри-биле хөрзүн камгалалының зона системазының шик-гаадкы алыр дээш элээн ажылдарны кылып келген. Совхозка зона системазын 1983 чылдан эгелеп ажыглап эгелээн. Депшилгелиг бо чаа технология ёзугаар черни болбаазырадырынга оон бериммезин каш катап улгадыр деп чүвени эртken чылдарның практиказы бадыткаан. Башкайгы чылын гектар бүрүзүнден-не 5 центнер тараа культураларының дүжүдүн алган болзувусса, даравазында чылдарда 8 центнерни алган бис. Ыйакгыя хей чылдыг сигенниң дүжүдү мурнунда чылдарга бодаарга дыка бедээн.

Соолгу ийи чылда совхоз гектар шөлден-не 35—40 центнер хей чылдыг сигенниң дүжүдүн алган. Оон-бле кады кукурузаның дүжүдү база чылдан чылче бедип орар. Совхоз бо чылын зона системазының агротехниктиг дурумнерин ёзугаар болбаазыраткан 748 гектар шөлде тараа культураларын чашкан. Моон соңгаар мал чемин тарып остүрер шөлдүң хемчээлин 4734 гектар, тараа культураларын 2435 гектар, ногаа шөлүн 106 гектар чедирерп кердүнген. Тарылга шөлүнүң хемчээлик улгаттырары-биле чергелештир оон бериммезин база бедидер дээш ажылдаар апаар бис. Маңаа бир-ле дугаарында суггаттыг шөлдерни чеп ажыглаары, оон болбаазырадылгазын зона системазының дүрүмнерин ёзугаар чорудары чугула.

Районнуң агроулетпур каттыжышкыны совхозтарны хөрзүн эрозиязынга удур болбаазырадылга кылыр техника-биле хандырып турар апарганы бисне коччуг ажыктыг болган. Мурнунда черни сөөлгыныыт андазыннар-биле өндырып, тарылганы эрги хевирниң севлкалары-биле чорудуп турганывыс черниң бедик дүжүткүр болурунга, хөрзүн камгалалынга дыка улуг когаралды чедирген. Чалгынныг андазыннар-биле черни өндырга хөрзүннүң кырында чемиштиг карттары хатка, суггага алзыр болгаш оон бериммезин кудулаар деп чүвени практика бадыткаан. Чижээ, бистиң совхозтуң чамдык тараа шөлдери эрги техника-биле болбаазыратканының үржүүндан хөрзүнү үреэп, бок үнүштерге алыскан болгаш дүжүткүр шымарын чидирген.

Хөрзүн камгалалының зона системазын ёзугаар ылаңгыя суггат чок шөлдерни хатка удур доора дилиндектеп, оларның аразын 20—30 метрден ашпас кылдыр ээлчештирип тарыпры чугула. Дилиндектер аразынга хаттан хөрзүн камгалаар болгаш шын тудар камгалал ыыштар дилиндектерни тарып, өстүрер ажылче чогуур кичээнгейни салыры чугула. Бистиң совхозта шел камгалал тараан ыыштарның өзүлде, хайгаралынче чогуур кичээнгейни салбаанындан үнгени дески эвес, чамдык каналдарда хат айбы-биле тарып каан болгаш суггат каналдарынга, тарылгага шалтараазынналры таварыштырып турар. Ол-ла девискээрде «Хемчик» совхозтуң малчынарының үш кыштаа бар. Оларның мал-маганы база тараа шөлүнде ыыштарны үрегден турар. Эрги-Барлык кедээ Советі бо талазы-биле хемчегларни алыр үжуруг.

Хөй күштү, акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, тараан ыяштарның ажаалдазын чер ажыл-агыйының тускай эртемнигlерп доктаамал хайгаралга алыры чугула. Оны тарып олуртурда чүгле совхозтуң эвес, а районнуң ыяш ажылагый черинин специалистери база киржир болза эки-дир.

Бистиң совхозувус хөрзүн үрелинүкшинге удур техниканы ажыглап эгелээн деп чүвени үстүүде айыткан болгай мен. Ол техниканыга БИГ-3 деп илинирлер, КПШ-5, КПГ-250, КПП—2,2, КЛЭ-3,8 деп культиватор-плоскорестер, СЗС-2,1 деп сеялкалар хамаарыжыр. Ук техникалар-биле хөрзүнүң аидара кагбайн чымчадып, бок үнүштерни узуткап, чемишчилдер чашпышаан, хөрзүнүң дескилеп турар ужурлуг. А бистиң ажыл-агыйывыста бо хире сайзырааңгай техниканың будурүкчүлүг чоруун чедир ажыглавайн турары хомудаңчыг. Чайгы чер аждарылгазының бок үнүштер-биле демиселдиң технологизы сагыттынмайн турар. Черни аждарарының хуусаазын эрттирип, шынары багай кылдыр чорудуп турарындан беримчезин чавыс болгаш ол шөлдерге тарылга ээлчештирилгезин шын барымдаалаары берге болуп артпышаан. Хову ажылында механизаторларның бот-дарыысалгазын бедидер, оларның ортузунга корум-чүрүмну бүлүглаар, материалдыг сонуургалын бедидери-биле бот-орулга-чарылгалыг звеноларның ажылын экижидер керек. Ол звеноларга тус-тус хамаарышкан участоктарынга кышкы үеде хар мөөңнээшкинин чорудар болза эки.

Хөрзүн камгалалының зона системазын чедир шиңгээдип ап шыдавайн турарывыстың бир чылдагаанын болза, аңаа ажыглаар машина-техниканы чедир өөренип албаанывыста деп билир мен. Ынчангаш механизаторлар өөредилгезин организастаарын, аңаа зона системазынга ажыглаар техниканы практика кырында өөредирин үе негеп келген.

А. МӨӨКТЭЭР,
«Барлык» совхозтуң механизатору.

КЫЗЫЛЧЫЛАР — КӨДЭЭГЕ

Кызымадың үлетпур будурүлгелерп, организацияларга, бүгү куш-ажылчы коллективтерп инитинин малынга бажыг чем-суурну белеткээрнге идепкейлиг киржип, совхозтарга улуг дузаны чедирип турар. Бо чылын кызылчылар инитизи-биле 4 муң тонна сигенни ажыл-агыйларга белеткеп бээр планныг.

Будурүлгелерниң тудуг, транспорт черлериниң албан организацияларының коллективтери совхозтарның сиген шөлдеринде дыштанып үнүп, мал чеминиң белеткелин чорудуп турар.

«Тыва автотранс» каттыжышкынының сигенчилери «Коммунизмниң херели» совхозтуң Чуртталга-коммунал дорганы кылыр завод, мал ажылының комплекстериниң тудуунун талазы-биле каттышкан дирекция, уксаажыдылга каттыжышкыны болгаш оон-даа өске) бо чылын инитизиниге 200 тонна сигенни кезип белеткээр планныг. Эът-сөөк будурүлгелерниң шефчилери «Хадыңның» сиген шөлдеринде ажылдап турар. Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле онаалдаларын экономиктиг лабораториязының Кедээ ажыл-агый министерствозунуң коллективтерп (автобаза, «Сельхозхимия», ветеринария эмнелгези, эът-сөөк Кедээ ажыл-агый министерствозунуң коллективи «Кара-Хаак» совхозта капуста, ногаа тараан шөлдерниң чашпаның, богун аштап-арыглаарынга киржип турарлар. Ында 4 гектарда олурткан капустаның бок үнүштерин баштайгы удаа аштаарын дооскан болгаш ам ийи дугаар аштаарын желеп турарлар.

Кедээ ажыл-агый министерствозунуң коллективи эрткен чылын 201 тонна мал чемин совхозтарга белеткеп берген, бо чылгы даалгазын база ажыр күүседиринге коллектив бүзүрелдирп.

Н. ООРЖАК.

Школачыларның күш-ажылчы чайы

АМЫДЫРАЛДЫ АЖЫЛДАН ӨӨРЕНИР

«Өөредилгеге медерелдиг хамаарылганы чедип алырынга, хамааты мөзүге, эки ажы-чаңга бүгү талазы-биле сайзырааңгай болурунга, күшдамыр сайзыралынга шын тургустунган куш-ажылчы кижизидилге, өөредилге болгаш профессионал үгланыышкын, школачыларның ниитилелге ажыктыг, будурүкчү куш-ажылга дорт киржилгезп соруттунмас факторлар болур»— деп ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкынында айыткан.

Шак ындыг сорулга-биле школа бүрүзүнде өөреникчилерниң будурүлге бригадаларын тус-тус черлерниң байдалынга таарыштыр тургускулаан болгаш чаа-ла үндезилеп эгелеп-даа турарлары-даа бар.

Бо талазы-биле Таңды районнуң школаларында элээн коску ажылдар кылдынып турар. Район школаларында 6 будурүлге бригадазы болгаш 3 арга-арыг бөлүү тургустунган ажылдап турөр. Арга-арыг бөлүктеринде уруглар хей-хей ыыштарны тускай эртемнигlернин удуртулгазы-биле тарып олуртуп, өстүрүп ажаал турарлар.

Межегей, Элегес, Дүрген, Балгазын, Владимировка, Кочетово школаларында кодээ ажыл-агый культураларын, а Бай-Хаак, Хову-Аксының № 2 болгаш өске-даа школаларда лесничество ажылын чорудуп турар. Школаларның өөреникчилери ээлчег ажы-биле айыткынган хуусаалларында ажылдап турарр.

Өөреникчилерниң куш-ажылын болгаш дыштанылгазын районда чамдык совхозтар болгаш школалар канчаар организастап турарын удуртукчуларының сан-түңнүг бижимелдеринден эвес, а бригадаларга барып тургаш көрген бис.

Межегей ортумак школазының будурүлге бригадазы Таңды эдээнде Дүрген суурдан ырак эвестө турар. Өөреникчилер чурттаар элээн каш өрээлдерлиг бажыңы тудуп тургускан. Арыг-силиг өрээлдерде оруннары интернаттазыы-биле дөмей. Аъшчем хандырылгазы эки. Бүгүле ажылдарны чай дургузунда үш ээлчег-биле школада будурүлге мастер башкызы Николай Иванович Адаев удуртуп турар. Ажылынга бердинген, урулларны ажылдаарынга ак сеткилдии-биле өөредип турар, боду элээн назылай берген кижи.

Бригада 26 гектар черлиг: 3 гектар картофель, 1,5 гектар ажаал турар ногаа, тараалар-ның өзүлдезі коччуг эки. Элегес школазының будурүлге бригадазы Тока аттыг совхозтуң төвүнден ырак эвес. Ында өөреникчилер чурттаар улуг эвес бажыңныг. Хей өрээлдерлиг улуг бажыңы кожуруп эккеп турар. Бо чылын ону тудуп доозары кердүнген.

Школаның будурүлге бригадазын Виктор Чооду удуртуп турар.

— Бистиң бригада 85 гектар черлиг. Картофельди 10 гектарга, турнепсти 15 гектарга, люцерноны 60 гектарга тараан бис. Оларның үнүжү эки. Өөреникчилерниң ажылга идепкейи бедик. Техника талазы-биле школа бир машина, бир тракторлуг, олар доктаамал ажылдап турар. Аъшчем-биле совхоз хандырып турар, совхозтуң талазындан дузаны чедирип келген, харылзаа багай эвес— деп, В. Чооду чугаалады.

Бо школада өөреникчилерниң «куш-ажылга кижизидилгезинге кичээнгей улуг. Өөреникчилер улус ажыл-агыйының шупту адырларында күзелдинбиле ажылдап турарлар. Хову бригадаларында трактористеп-даа турарлар (улуг улустың төптеринде ажыглаар). Ында 22 гектарда холушкан үрезиннер тараан. Оларның үнүжү коччуг эки. Эрткен чылын бир гектардан 200 центнер ногаан массаны өстүргенкер. Бо чылын оон хей болуру илдең. Черни өөреникчилер боттары ажылдап, болбаазырадып турар. Сергей Тремлинов, Андрей Ташпыл-оол, Маша Немашева, Лена Астанина олар мергежилдиг кижилерден дудак чок ажылдап турарлар.

Школаның будурүлге бригадазын Виктор Чооду удуртуп турар.

— Бистиң бригада 85 гектар черлиг. Картофельди 10 гектарга, турнепсти 15 гектарга, люцерноны 60 гектарга тараан бис. Оларның үнүжү эки. Өөреникчилерниң ажылга идепкейи бедик. Техника талазы-биле школа бир машина, бир тракторлуг, олар доктаамал ажылдап турар. Аъшчем-биле совхоз хандырып турар, совхозтуң талазындан дузаны чедирип келген, харылзаа багай эвес— деп, В. Чооду чугаалады.

Бо школада өөреникчилерниң «куш-ажылга кижизидилгезинге кичээнгей улуг. Өөренникчилер улус ажыл-агыйының шупту адырларында күзелдинбиле ажылдап турарлар. Хову бригадаларында трактористеп-даа турарлар (улуг улустың төптеринде ажыглаар). Ында 22 гектарда холушкан үрезиннер тараан. Оларның үнүжү коччуг эки. Эрткен чылын бир гектардан 200 центнер ногаан массаны өстүргенкер. Бо чылын оон хей болуру илдең. Черни өөреникчилер боттары ажылдап, болбаазырадып турар. Сергей Тремлинов, Андрей Ташпыл-оол, Маша Немашева, Лена Астанина олар мергежилдиг кижилерден дудак чок ажылдап турарлар.

Школаның будурүлге бригадазын Виктор Чооду удуртуп турар.

— Бистиң бригада 85 гектар черлиг. Картофельди 10 гектарга, турнепсти 15 гектарга, люцерноны 60 гектарга тараан бис. Оларның үнүжү эки. Өөреникчилерниң ажылга идепкейи бедик. Техника талазы-биле школа бир машина, бир тракторлуг, олар доктаамал ажылдап турар. Аъшчем-биле совхоз хандырып турар, совхозтуң талазындан дузаны чедирип келген, харылзаа багай эвес— деп, В. Чооду чугаалады.

Бо школада өөреникчилерниң «куш-ажылга кижизидилгезинге кичээнгей улуг. Өөренникчилер улус ажыл-агыйының шупту адырларында күзелдинбиле ажылдап турарлар. Хову бригадаларында трактористеп-даа турарлар (улуг улустың төптеринде ажыглаар). Ында 22 гектарда холушкан үрезиннер тараан. Оларның үнүжү коччуг эки. Эрткен чылын бир гектардан 200 центнер ногаан массаны өстүргенкер. Бо чылын оон хей болуру илдең. Черни өөреникчилер боттары ажылдап, болбаазырадып турар. Сергей Тремлинов, Андрей Ташпыл-оол, Маша Немашева, Лена Астанина олар мергежилдиг кижилерден дудак чок ажылдап турарлар.

Школаның будурүлге бригадазын Виктор Чооду удуртуп турар.

— Бистиң бригада 85 гектар черлиг. Картофельди 10 гектарга, турнепсти 15 гектарга, люцерноны 60 гектарга тараан бис. Оларның үнүжү эки. Өөреникчилерниң ажылга идепкейи бедик. Техника талазы-биле школа бир машина, бир тракторлуг, олар доктаамал ажылдап турар. Аъшчем-биле совхоз хандырып турар, совхозтуң талазындан дузаны чедирип келген, харылзаа багай эвес— деп, В. Чооду чугаалады.

Бо школада өөренникчилерниң «куш-ажылга кижизидилгезинге кичээнгей улуг. Өөренникчилер улус ажыл-агыйының шупту адырларында күзелдинбиле ажылдап турарлар. Хову бригадаларында трактористеп-даа турарлар (улуг улустың төптеринде ажыглаар). Ында 22 гектарда холушкан үрезиннер тараан. Оларның үнүжү коччуг эки. Эрткен чылын бир гектардан 200 центнер ногаан массаны өстүргенкер. Бо чылын оон хей болуру илдең. Черни өөренникчилер боттары ажылдап, болбаазырадып турар. Сергей Тремлинов, Андрей Ташпыл-оол, Маша Немашева, Лена Астанина олар мергежилдиг кижилерден дудак чок ажылдап турарлар.

Школаның будурүлге бригадазын Виктор Чооду удуртуп турар.

— Бистиң бригада 85 гектар черлиг. Картофельди 10 гектарга, турнепсти 15 гектарга, люцерноны 60 гектарга тараан бис. Оларның үнүжү эки. Өөренник

◆ *Бистиң консультациявыс* ◆

СОЦИАЛ СТРАХОВАНИЕ:
пособиеде чаа чүүлдер

ВЦСПС-тиң Президиумуму социал страхование чуруму-биле төлээр пособиялар дугайында чаа дүрүмну 1984 чылдың ноябрь 12-де бадылаан. Хей-хей ажылчыннар, албан-хаакчылар ооң дугайын тайылбырлеп бээрин дилеп турар. Ынчангаш дүрүмде эскерилгелер дугайында допчу тайылбыр.

Ында тур үеде күш-ажыл кылыр арга-шинээн чидирген кижилерге, саатлыг херээженнерге оларның бөжүүр мурнында база ооң соонда тыпсыр пособиелерни, үргүлну бир хар четкиже азыраары дээш бээр пособиени база хөөржүдүлгее дузаламчыны канчаар төлээринниң дугайында чурумнарны тайылбырлаан.

Ниити чүрүм ёзугаар пособиени ажылдавчы кижи ажылдап турган үезинде ап болуур. Ол үеге шенелде хүүсаа, ажылдан ук кижиниң үнүп турган хүнү база хамаарыжыр. Чижээ, ажылчын азы албан-хаакчы ажылдан үнгеш, ай иштинде өкпе варыынган аарый берген болза, ук кижиге пособие төлээр дугайында айтырыгны үзе шинтпирлээр эргеним область, республика чергелиг профэвилел чөвүлелдеринге берген. Моөң мурнында бо айтырыгны чүгле ВЦСПС шинтпирлеп турган. Мындыг таварылгада, профэвилелдериниң кудуку комитеттеринниң дилээ ыяап-ла херек. Профэвилел чөвүлелдерни кижиниң ажылдан үнгеи чылдагаанын өөренип көргеш, пособие төлеп болуур деп шинтпирни үндүрүп болуур. Ындыг-даа болза чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, арагадарыже сундугар кижилерге пособие төлээр дугайында айтырыг түрбас дээрэн кымгедаа билдингир.

Ажылдан кандыг-бир чылдагаан-биле үнген кижилерге пособие төлеп болурун профэвилел чөвүлелдерн шинтпирлээр эргелиг. Чижээ, ажылдан кадыынын байдалы-биле үнгеннерге, инвалидтерге саатлыг херээженнерге, ол шыкаш шериг албан хүлээлгезинден халашкаш, ай иштинде аарааи кижилерге пособие тыпсып болуур. Үстүнде айтыкан таварылгаларда төлээр пособиялардың хемчээлии база тодаргай айтыкан. Чижээ: саатлыг, божаан не херээженнерге ажыл төлевирииниң (ап турган шалыңының 100 хуузу), өкпе варыындан аарааннарга пособиени оларның үзүктел чок ажыл стажын, профэвилел кежигүнү азы кежигүн эвезин барымдаалап төлээр. Өскө аарыгдан аараан ажылчын, албан-хаакчыларга, 3 чыл чедир ажыл стажтыг болгаш профэвилел кежигүнү кижиге айба шалыңының 50 хуузу хемчээлдиг пособиени төлеп болуру көрдүнген. Шериг албанындан халажып келгеннерге ажылдавчыларга көрдүнген эң биче хемчээлдиң шалыңындан куду эвес (70 рубль) хемчээлдиг пособиени тыпсыр. Ажылчыннарга, албан-хаакчыларга ынчангаш пособиелерни оларның мурнунда ажылдап турган черлери төлээр үжүрлүг, а шериг албаны эрттирип чорааннарга — профэвилел чөвүлелдериниң айытканы будүрүлге, албан черлери, организация төлээри көрдүнген. Айыттынган таварылгада, хамаатыы кижи пособие алыр дугайында дилегни кадыы бижыгып, тургустунуп келгенииң, азы божаан соонда (шээз төнген соолунде), 6 ай эртпээнде, кинрер үжүрлүг. Бир эвес ол хүүсаа эрте бээр болза, ол айтырыгны ынчан чүгле профэвилелдер чөвүлелдериниң Президиумнары, секретарнаттары шинтпирлээр алаарын чурумчуткан.

Чер шимчээшкинниң үезинде, үер болганда, улуг хат, ерт үезинде ажылдавчы кижи озал-ондакка таварыжын, бертинген болза, оларга пособиени моөң мурнунда алды дугаар хонуундан берип турган болза, ам бо таварылгада, бир дугаар хүнүнден эгелеп бюллетень бээри көрдүнген, а төлевириин ниити аарыг пособиезиниң хемчээли-биле тургузар.

Чеди хар четпээн уругларның аарааны дээш бээр бюллетениң чаа дүрүм ёзугаар он хонук хүүсаалыг бээр. Бо таварылгада, ону чүгле бот черге ажыл шагы үзер, арагадарыже сундугар кижилерге пособие төлээр дугайында айтырыг түрбас дээрэн кымгедаа билдингир.

Ажылдан кандыг-бир чылдагаан-биле үнген кижилерге пособие төлеп болурун профэвилел чөвүлелдерн шинтпирлээр эргелиг. Чижээ, ажылдан кадыынын байдалы-биле үнгеннерге, инвалидтерге саатлыг херээженнерге, ол шыкаш шериг албан хүлээлгезинден халашкаш, ай иштинде аарааи кижилерге пособие тыпсып болуур. Үстүнде айтыкан таварылгаларда төлээр пособиялардың хемчээлии база тодаргай айтыкан. Чижээ: саатлыг, божаан не херээженнерге ажыл төлевирииниң (ап турган шалыңының 100 хуузу), өкпе варыындан аарааннарга пособиени оларның үзүктел чок ажыл стажын, профэвилел кежигүнү азы кежигүн эвезин барымдаалап төлээр. Өскө аарыгдан аараан ажылчын, албан-хаакчыларга, 3 чыл чедир ажыл стажтыг болгаш профэвилел кежигүнү кижиге айба шалыңының 50 хуузу хемчээлдиг пособиени төлеп болуру көрдүнген. Шериг албанындан халажып келгеннерге ажылдавчыларга көрдүнген эң биче хемчээлдиң шалыңындан куду эвес (70 рубль) хемчээлдиг пособиени тыпсыр. Ажылчыннарга, албан-хаакчыларга ынчангаш пособиелерни оларның мурнунда ажылдап турган черлери төлээр үжүрлүг, а шериг албаны эрттирип чорааннарга — профэвилел чөвүлелдериниң айытканы будүрүлге, албан черлери, организация төлээри көрдүнген. Айыттынган таварылгада, хамаатыы кижи пособие алыр дугайында дилегни кадыы бижыгып, тургустунуп келгенииң, азы божаан соонда (шээз төнген соолунде), 6 ай эртпээнде, кинрер үжүрлүг. Бир эвес ол хүүсаа эрте бээр болза, ол айтырыгны ынчан чүгле профэвилелдер чөвүлелдериниң Президиумнары, секретарнаттары шинтпирлээр алаарын чурумчуткан.

Чер шимчээшкинниң үезинде, үер болганда, улуг хат, ерт үезинде ажылдавчы кижи озал-ондакка таварыжын, бертинген болза, оларга пособиени моөң мурнунда алды дугаар хонуундан берип

Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

ВЛАДИМИР АГАДЖАНОВ: «ФЕСТИВАЛЬ — БҮГҮ НАЗЫДА УТТУНДУРБАС»

45 харлыг Владимир Агаджанов — Туркмен ССР-ниң Күрүнеҥниң улустуң танцы ансамблиниң солизи чораан. Хөй чылдар дургузунда Туркменияның сценаларынче, бистиң чүртүвүстүң он-он хоорайларының эстрадазынче ол үнүп, көрүкчүлерниң үргүлчүлеп алдыш ческеевишкиннарын чаалап ап чорааан.

Кажан 1957 чылда бөмбурзектиң бүгү буяҥнарындан аныяктар Москвага болган Бүгү-делегейниң VI фестивалынга чыглып кээп турда, ол 17 харны чаа-ла ажа дужуп чорааан. Улустуң танцызының ансамбли — фестивалга Туркменистанның хөй кижилиг коллективтериниҥ бирээзи болган. Аныяктар шүүлганының концерт программазына оон күүселдези чүгле үш минута дургузунда үргүлчүлээзе-дээ, ол үш минута аңаа лауреат атты Бүгү-делегей конкурузунуҥ алдын медальдарын болгаш VI Бүгү-делегей фестивалының меҥгүн медальдарын чаалап алган. Чаа тургустунган ол коллективтиҥ ат-алдарының кодургуп эгелээниниҥ эреҥнизи ол болган. Оон соонда ол ансамбль алдарлыг атты чаалап ап, янзы-бүрү хөй-ле шаҥналдарны алган болгаш делегейниҥ хөй-хөй чурттарының сценаларынга ойнап чорааан болгаш ам-даа ойнап турар.

— Биске эң-не баштайгы, эҥне эргим шаҥнал болза — фестивалга алган шаҥналывыс болган — деп, Владимир Агаджанов сактып чугаалап орар. — Бис Москвага кымга-даа биладинмес, ат-сураг чок, мооң мурнунда танцы талазыбиле сураг чок республикадан келген турган бис. А чаныҥ чоруурда — «улустуң танцызының ансамбли Бүгү-делегейниҥ VI фестивалының лауреады» деп хүндүлүг атты аяган бис. Оон бээр ам дыка-ла үр үе эрткен-дир, ынчалза-даа вас-кежиктиг оң хүннер биске кажан-даа уттундурбас...

Чылдар эрткен. Ынак сценазындан чарлып чоруур үе Владимир Агаджановка база келгени бо. Күрүнениҥ танцы ансамблиниҥ солизи ам үнүп чоруткан. Ынчалза-даа Туркменияның кодээ ажыл-агый институдунуҥ студентилериниҥ бот-тывыҥгыр ураҥ үүлү коллективиниҥ чаа удуртукчузу тыптып келген.

Бо чорук колдуунда-ла 11 чыл мурнунда болган. А ол түннерде Владимир Агаджанов бодунуҥ ийиги чалыы назыныҥ чурттаа эгелээни-биле дамей болган. База катап Москва, бо удаада XII Бүгү-делегей фестивалы. Агаджановтуҥ удурткан танцычылары— Туркмен ССР-ниҥ бот-тывыҥгыр ураҥ үүлүнүҥ алдарлыг коллективи, Туркменияның кодээ ажыл-агыйның Калинин атты институдунуҥ улустуҥ танцы ансамбли — аныяктарның чаа шүүлганынга республиказының төлээлери болуп чедер.

— Бистиҥ коллектививис аныяктарның бот-тывыҥгыр коллективтериниҥ иштинден республикада эҥ-не сураглыглар-ның бирээзи — деп, ансамбльдиҥ солизи, ийиги курстуҥ студентизи Мехри Язова чугаалай-дыр. — Танцы — бистиҥ аажок сонуургаар үүлүвүс болгаш бистиҥ ийиги мергежиливис-тир. Институттуҥ дооскаш, мен агрономнуҥ мергежилин чедип алыр мен, оонбиле чергелештир, мен суурга танцы бөлүгүмүн оргинизастап, танцыларны чогаадып, тургузуп болур мен. Бистиҥ оң мергежилге мында хөй-иниҥ ажылдарывыҥ факультединде өөредип турар. Ол факультеттиҥ баазазында танцы ансамбли тургустунган чүве болгай. Бистиҥ репертуарывыста— туркмен танцылар, бистиҥ чүртүвүстүҥ болгаш дашты-кыда чурттарның улустарының танцылары кирген.

Бодувустуҥ ураҥ үүлүвүсту бараалгадыры — бистиҥ фестивальчы соруглаларывыстың бирээзи ол. Ийиги, база бир кол соруглавыстың бирээзи — делегейниҥ бүгү аныяктарының чаа дайынга империалистерниҥ белеткенин турарынга, чепсектиҥ эҥдере будуреринге удурланып турганнар. Ол ансамбль Олимпиада-80-ниҥ культура программазынга киржип чораан. Олимпиада доостуру-биле, «Красная гвоздика»-биле болгаш дыштанырывыска олар шептыктап турар болгай.

— Аныяктар дайынга удур шимээжикинге, улустар аразынга найыралды бижыглаврырынга дыка хөйүҥ кылып болур деп самаар мен—деп, бистиҥ чугаавыска ийиги курсчу, келир үениҥ гидромелиоратору Башым Ганпназаров киржи берди. Тайбың дээш чүткүлүвүс, күжүвүс, энергивыс бисие четчир. Канчаар-даа алгаш көөр чүве болза—келир үе дээрге, бистиҥ үевис-тир, ынчангаш оон вас-кежиктиг, каас-чараш болурун бис күзээр бис.

Аас-кежиктиг, каас-чараш кылдыр келир үеге оларның күзели Мехрини болгаш башкаларны ол ансамбльге эккелген. Олар школачылар тургаш-ла, Ашхабадтың Пионерлер ордузунуҥ «Красная гвоздика» уруглар ансамблинге танцылап турганнар. Ол ансамбль Олимпиада-80-ниҥ культура программазынга киржип чораан. Олимпиада доостуру-биле, «Красная гвоздика»-биле болгаш дыштанырывыска олар шептыктап турар болгай.

— Мен «Артекке» тургаш, Чехословакиядан келген Яна Хавецкая-биле өөнүктежип алган мен. Ам ол МКУ-да өөренип турар, ам-даа найыралды хевээр бис, чагаалажып турар бис. Фестивальга Яна-биле ужуражыр деп күзелдиг мен.

—1957 чылда Владимир Агаджанов Туркмен ССР-ниҥ улустуҥ ансамблиниҥ составынга «Чайлагда маячыннар» болгаш «Аныяктар танцызы» деп ийи танцыга киришкен. Ам бодунуҥ 40 танцычылары-биле «Аттыг кижилер» деп танцыны белеткеп турар.

— Бистиҥ бот-тывыҥгыр ансамбливис фестиваль конкурстарынга бедик шаҥналдарны эрлеп албайн барып-даа болгай-ла—деп, түннелинде Агаджанов чугаалады.— Ол фестивальга киржири дээрге, бедик шаҥнал-дыр.

Маргарита ДМИТРИЕВА. [ПМА].

«Чалыы назын» аалдап чорааан

Шамбалыгның Культура бажыңынга эстрада-хөгжүмнүг «Чалыы назын» ансамбль аалдап чорааан. Оон удурткучузу Тыва АССР-ниҥ алдарлыг артизи Хасит Аминовтуҥ киржилгези-биле кыргыс, испан улустарның танцыларын кончуг сонуургадывыс.

Танцычы кыс Тамара Аҥчымның «Вьетнам улустуҥ өөрлер-биле» танцызын тода, чараш көргүскенин, мөбүнчи Нина Бизитовананың хуулгаазын ийбишиндизин көрүкчүлер изин-биле үткүп хүлээп алганнар.

Ыраажы Ларисе Чыртай-оолдуң хөюг, чараш үнү дыҥнаксанчыг, мергежилгелер күүседикчизи Валерий Сава, жонглёр Алексей Ондарның, эзлигир шимчээшкин-биле дурзу-хевир көргүзер артист Александр Уржунайның күүселделерин көрүкчүлер адыш ческап, катап-катап чалап ап турган. Чарлакчы Александр Хертектиҥ солун чугааларын, Тыва АССР-ниҥ алдарлыг артизи Дмитрий Очурнуҥ хөөмей, каргыраазын, хомуска авлгаларын чон чылыы-биле үткүп, артыстерге чедиишкиннерни күзеп турган. Ансамбльдиҥ хөгжүм үдегезиниҥ үнү эҥ, артыстериҥ идик-хевин боттарынга таварышкан, чараҥын ижи магадаар-дыр.

С. МОНГУШ.

МЭЭҢ БОДАЛЫМ СПОРТ НОГААН СТАДИОНГА

Спорт базалары, спорттуң янзы-бүрү хевирлериниҥ талазы-биле специалистер бистиҥ республикада бар. Спорттуң чамдык хевирлери массалыг болбайн, харын-даа уттундуруп, чамдык ойнаар херекселдериҥ магазиннерге үнмейн турарының талазы-биле бодумнуҥ сеткилимни борта илередикседим.

Бистиҥ чаҥгыс чер чурттуувус, школачы Елена Тутатчикова бо чылдың май айның төнчүзүнде Москвага болган чаа адарының талазы-биле делегей чергелиг маргылдаага чурттуң аныяктар командазының составына ойнаан, аҥаа чедиишкинниг болуп, делегей чергелиг спорт мастери атты чаалап алганын солуннардан номчаан, өөрдүм.

Чаа, согун-биле шаандакы тывалар эң-меҥин адып, дайыннарга удур демисежип чораан. Чаа, согунну чоокка чедир билир улустар-даа кылып ап, аразында маргылдажып, ойнап чорааан болгай. Чаа адары ам спорттуң бир онза хевири боол, орта бистиҥ чаҥгыс чер чурттугларывыс база кесту чедиишкиннерни чедип ап турарынга ким өөрүвес боор. Ынчалза-даа бо спорт бисте улуг неперееевйн турар деп бодаар мен. Чыл бүрүде спорттуң национал хевирлеринге чаа адарын киирип турар, орта чүгле Кызыл хоорайдан колдады звээш кижи киржип турар. Районнарга эрттирип турар спартакиадаларга чаа адары болбайн келген. Чүге? Бисте чаа адын билир спортчу, сонуургактар чок эвес. Чаа, согун спорт комитеттеринде, садыгларда чок болуп турарында. Мен бодаарымга, чаа адарынга аныяктарны өөредип, бо спортту неперединиҥ дыка нарын эвес, бөдүүн хевириҥ чаа, согунналарымдан чагыдып кылгаш, ону кодээрге неперединиҥ күзенчиг болуп турар.

База бир массалыг спортчу оюн — баг каггарыҥ сайзыраавайн, ара соксап калган. Элээн каш чылдар мурнунда бо оюн сайзырап, Кызылга чыл бүрүде ыңдыг маргылдаалар болуп турду. Ол маргылдааларга бистиҥ Кызыл-Мажалык суурдан команда каш чыл улаштыр тиилекчи болуп турганым сактыр-дыр мен. Ам Кызыл-Мажалыкта баг хөп ойнап турган улусту кижи көрбестээн. Байырлалдар хүннеринде-даа, дыштанар хүннерде-даа ону организастаавайн турар. Оон херексел дери магазинче чок, ынчалза-даа ону кылып ап болур материалдар, дериг-херекселдер ам бисте ковудээн. Борта чүгле эки эгелээшкин, организакчы чорук негеттинер. Ол тывалардың шаандан тура ойнап келген оюну, күш-дамыр сайзырадырынга эки ажыктыг.

Кодээ черлерге спортту сайзыратып, ону массалыг болдурар дээш спорт херекселдерин районнар садыгларында четчиҥир-биле киирип садыгларда чок. Чижээ, теннис столу, оон херекселдери, волейбол бомбуу дээш ышкаш массалыг оюннарның эт-херекселдери чок болуп турар.

Спортчу идик-хептериҥ чедиштейн турарындан чамдык сумулардан келген спортчулар чаҥгыс аай эвес хептиг ойнап турары чараш эвес.

Бо бүгүҥү хамаарылыкан организациялар өөренип көөр боор деп бодумнуҥ күзелимни илереттим.

Х. МОНГУШ.

Спортту боягаш күш-культураны чон ортузунга пропагандалаар соруглага-биле республиканың «Динамо» эки тура спорт ниитилелиниҥ командазы Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозка эртнен дыштанып хүнде чеде берген. Чаашкыныг-даа болза, суурнуҥ хамык чону ногаан стадионга чыглып келген. Жданов аттыг совхозтуҥ директору Бичө-оол Монгуя-оол чыыпган чонга республиканың Иштики херектер министерствозундан «Динамо» эки тура спорт ниитилелиниҥ спортчулары маргылдаага киржирин-биге чедип келгенин дыҥнаткан.

Ол ажыл-агый бирги чартык чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Чайлаглаашкын эки, организастыг эртип турар. Мал чемнериниҥ белеткелинде элээн каш бригадалар бар. Суурда чонкуҥ корум-чуруму быжыккан. Кижи бүрүзү ажыл-ишче. Суурда ийи кат Культура бажыңының тудуун доозар четкен. Ында Кызылдың педогогика институдунуҥ студент отрядының чүс хире дайынчызы шеверлеп ажылдарын чорудуп турар.

Тыва АССР-ниҥ иштики хереқтер министри Владимир Бораевич Кара-Сал корум-чурум айтырыгларынга хамаарыштыр чүве чугаалаан. Аразында Александр Бартан, Хомушку Роберт, Андрей Шевырга, Василий Лытнее, Александр Гульевич, Николай Өлзей олар спорттуң аҥы-аҥы хевирлеринге үлегерлиг көргүзүг оюннарны кылган. ССРЭ-ниҥ болгаш РСФСР-ниҥ спорт мастери Иван Хуреген ол оюннарга тайылбырны берген. Спорт болгаш күш-культура кижиниҥ кадыкшылын быжыглаарынга аажок улуг ужур-дузалыының дугайын ИХМ-ниҥ улуг эмчизи Сергей Волыхин чонга тайылбырлаан. Хөл шыдыраага ак-талчыларның хоочунмары, аныяктары сонуургадыг. Оларның-биле салыгларны бирги разрядчы Орлан Домгак кылган. Стол теннизиниҥ ергеларының дугайын Руслан Мусаев аныяктарга тамыштырган.

Хевис ышкаш ногаан шыкка 32 мөгенниҥ хүрежинге киржир дээш мөгелер девип үнген. Мөгелерниҥ салыкчылары оюн-башпаа-биле көрүкчүлериниҥ катык-хөглүүн хайныктырган. Аҥаа Анатолий Монгуш шүүлген. Ак-Талдың аныяк мөгелери база чараш ойнап, тиилеглерни чедип алган.

ЧУРУКТАРДА: дружинниктерге шаҥналдарны тыпсып турганы; Николай Өлзейниҥ шоо кедурерин көргүскени; хол-бөмбүүнге маргылдаа; чыылган көрүкчүлер.

Э. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХУРАЛГА ЧУГААЛАШКАН

Районнуң культура болгаш спортчуларның ажылдакчыларының каттышкан хуралы Тээлиниҥ Культура бажыңынга болган. Ук хуралга СЭКП райкомунуҥ болгаш райкүүскомунуҥ харыысалгалыг ажылдакчылары, албан организация, бүдүрүлге черлериниҥ удурткучулары, парткомнар секретарьлары, совхозтар директорлары, кодээ Советтер күүскомнарының даргалары болгаш оон-даа өскелер олурушкан.

СЭКП Төп Комитединиҥ «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчегләр дугайында» доктаалын боттандырар талазы-биле районнуң культура ажылдакчыларының болгаш спортчуларының мурнунда салдынган соруглаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуҥ секретары К. Н. Хертек кыйган.

Илеткел талазы-биле «Мурнакчы» совхозта партком секретары А. С. Калзан-оол, райпо баштаар черинниҥ даргазы К. С. Чамбый-оол, районнуң культура килдизиниҥ эргелекчизи К. С. Дембирел, ВЛКСМ райкомунуҥ бирги секретары А. А. Сат, райкүүском даргазы В. Х. Сүге-Маадыр болгаш оон-даа өскелер санаалааннар.

Хуреглга чугаалашкан айтырыг талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган. Ында чонның коммунистиг кижизидилгезинге, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынга болгаш чогаадыкчы мергежилин хөгжүдеринге база күш-дамыр дадыгыышкынынга районда бар бүгү-ле клуб албан черлерин болгаш спорт базаларын ажыктыг ажыглаарының дугайында хемчегләрин айыткан. Ол ышкаш спорттуң базазын улам сайзыратып, районга чаа спорт залын, уругларның музыка болгаш спорт школаларын, музейлерин, спорт шөлдерин, катоктарны, хаак базазын тудуп дериири, улусчу ансамбльди, янзы-бүрү балгумнерни, секцияларны немей организастаары көрдүнген.

С. САРЫГ-ООЛ.

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ — СТАРТ

Хоккейге ССРЭ-ниҥ 40 дугаар чемпионады сентябрь 20-де эгелээр. Ол үнде баштайгы оюннарга дээдги лиганың он мөн клубтары шупту киржикир. Чижээлээрге, ЦСКА—«Торпедо» [Горький], «Сокол»—«Торпедо» [Горький], «Сокол» [Киев] — «Спартак» болгаш оон-даа өске. Ол оюннарга бирги, ийиги черни эзлээн командалар дараазында сезонда дээдги лигага ойнаар эргенн алыр.

Чамдык хоккейжилериҥ өске командаларже шилчилгелерни база кылган. «Ижстальдан» Веселов, «Салават Юлаевтен» Р. Гимаев олар ЦСКА-да, Саратовтуң «Кристалдан» Федотов, «Химиктен» Ломакин—найысылалдың «Динамозуында», «Сибкирьден» Фаткуллин, «Ижстальдан» Крючков, Саратовтуң «Кристалдан» Агейкин олар «Спартакта» болгаш оон-даа өске солчуялгалар бар.

Дээдги лиганың бүгү командалары ам белеткенип киришкен. Олар август айда эш хуузунуң ужуражылгаларын кылырлар, а сентябрьда — бистиҥ чүртүвүска болгаш даштыкыҥ болуп делегей маргылдааларывыҥа киржирлер.

[СЭТА].

ЧАА СТАДИОН

Күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга улам массалыг болдурар талазы-биле партия болгаш" чазактың доктаалдарынга харыы кылдыр ыяктыг кодээ черлерде, албан организацияларда сөөлгү үеде элээн ажылдар кылдынган болгаш кылдынып турары өөрүмчүг.

Оон кескү чижээнге бистиҥ «Чыраа-Бажы» совхозтуҥ Чыргакы салбырында совет аныяктар хунунге таварыштыр суурнуҥ чурттакчыларының боттарының күжү-биле дерип кылдынган бичии стадион ажыттынган. Ында волейболдуң, баскетболдуң, баг каггарыҥ, чадаг чарышка шөлдерни кылган. Стадионну долгандыр хөрим-биле кажаалаан. Суурнуҥ чону бо эки эгелээшкинни кошкаптайн, чаа стадионну улам дериирине боттарының үлүүн, тывыҥгыр, чогаадыкчы чоруун киирер дээрзинге чигзиниг турбас. Ук ажылга салбыр эргелекчизи Д. Ш. Сарыглар, башкы Ш. К. Куулар, кодээ Совет күүскомунуҥ секретары С. С. Сарыглар, киномеханик О. С. Алдын-Херел болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкен.

Стадионнуң ажыдыышкыны байырлыг байдалга эрткен.

Д. Ш. Сарыглар байырлыг митингиге чүве чугаалаваш, амгы үеде совет аныяктарның мурнунда турар соруглаларның, оларның күш-ажылга, спортка, өөредилгеге чедиишкиннериниҥ дугайында база салбырда эки ажылдап турар комсомолчу-аныяктарның аттарын адаан болгаш мал чемн белеткээринге ажылдаарынче кыйгырган.

Суурнуҥ спортчулары чыскаалыпкаш, байырлыг өзулалды кылган, маргылдаалар эгелээн. Волейболга эр улустан Борбак-Талдың бот-оруглачарылгалыг звенозунуҥ командазы бирги черни алган. Хөрээжен улус аразынга (волейболга) № 6 агитквартираның командазы тиилекчи болган.

Үш километр дистанцияның чарыжынга аныяк спортчулар шылгараапнар. 32 мөгениҥ хүрежин чон сонуургаан. Аҥаа база Борбак-Талдың шыырак мөгелери шаҥналдыг черлерни алгылаан.

Тиилекчилер хүндүлүг бижиктер болгаш өртектиг барааннар-биле шаҥнатканнар. Ажыл соонда спорт шөлчүгештери куруглаавайн, аныяктар янзы-бүрү хевирлерге ойнап турар апарган. Чыргакыжылар боттарының чаа стадионун «Ойнаарак» деп адап алган.

М. КАРА-ООЛ.

ЗОНАЛАР АРАЗЫНЫҢ МАРГЫЛДААЗЫНДА

ГАВАНА. [СЭТА]. Шыдыраага хөрээженнер аразынга делегеңге бирги чер дээш зоналар аразының Гаванада эртип турар маргылдаазында Нана Александрна биле Румыниядан Диана Нуцу мурнап турар. Оларның кайызы-даа 8,5 санныг. Нана Иосеяманн биле Швециядан Пиа Крамлинг 8-8 санныг. Оларның дараазында: Елена Ахмеловская-7 [бир салыы соңгаарлаттынган], Жужа Верецн [Венгрия]—6,5, Гульнара Сахатова-6 [бир салыы соңгаарлаттынган] санныг.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

ИЮЛЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — РСФСР-ниҥ улустуң артизи, делегей конкурстарының лауреады Е. Блинов (допшулуур) ойнаар. 9.40 — Мультфильмнер. 10.10 — «Авиа-көрүкчүлер клуву». 11.10—11.15; 14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — «Школа». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы — «Запевала». 16.25 — «Дамырактар». ССРЭ-ниҥ улустуң артизи Н. К. Мешко эртирер. 17.00— «...он алды харда өрү». 17.45— «Москва өөнүктерин үткүп тур». 18.30 — Бүгү-делегей болгаш делегей конкурстарының лауреады С. Найко (баян) ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ырактың Чөөн чүк». Киножурнал. 19.10 — Бистиҥ садывыс. 19.40 — Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези». 19.55 — Үш сериялыг уран-чечен телефильм. «Берег его жизни». 1-ги сериязы. 21.00—«Ут». 21.35—«Кинопанорама». 23.05—Киночурумал. 23.15—23.35—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — «Школа амыдыралы». Республиканың школачыларының чайгы дыштанылгазы. 19.05— Делегей Байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Дамчыдыла. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». Мультфильм. 20.15— Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-1 шиҥидек команда — Финляндияның шиҥидек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — Опера сценазының мастерлери. Марио дель Монако. 22.40 — 23.30 — «Дамыракка мөгей». Документалдыг телефильм.

АГААР

Республикага шөкөр будуттаар, чаъс чегбес. Чөөн чүктен каттың дургени секундада 3—8 метр чедер. Дүне агаарының температуразы 11—16, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Кызылга шөкөр будуттаар, чаъс чегбес. Чөөн чүктен каттың дургени секундада 3—8 метр чедер. Дүне агаарының температуразы 12—14, хүндүс 22—24 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 24-те

«НАЙЫРАЛ». «Человек-невидимка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шөктарда.

«ПИОНЕР»: «Босоногий Ген» 9.30, 11.20. «Новые приключения неуловимых» 13.10, 15.00, 18.40, «Далёкие шатры» 16.50, 20.30 шөктарда.

«ВОСТОК»: Мультсборник № 5 10.00, «Твое мирное небо» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шөктарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Всемогущий» 15.00, 18.00 шөктарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказка об отважном кузнеце» 11.00, «Последняя охота» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шөктарда.

Г. Уэллстиң романын ёзугаар тургускан «ЧЕЛОВЕК-НЕВИДИМКА» деп чаа уран-чечен фильм республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн.

ШЫН Редакциянық адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баҥы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймырал болгаш үлетүүр киллистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҥ 2-37-13, чагаа киллизиниҥ 2-41-27, информацияның киллизиниҥ 2-20-60, культура киллизиниҥ 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниҥ 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3082.

Тыва АССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерегторииҥ талазы-биле күртве комитединиҥ типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баҥы № 1.

ТС—00395.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 171 (12861) | .1985 чылдың июль 25, четверг | 1925 чылда үнедип эгидилгенден. | Өртээ 3 копеек.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Европага аңыяш чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың он чылынга Москвага хөй-инеттиниң июль 23-те болган чөвүлел хуралы тураскаттынган.

Иветкевич—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы, Европага аңыяш чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш Совет комитединиң даргазы Л. И. Толкунов болгаш өскелер-даа Хельсинкиге чөвүлел хуралдың делегейге ужур-дузалыг болуушкун болганын чугаалаваннар. Ол делегейниң ийиги дайынының политиктиг түңнелдерин үндүрген, Европаны бүжиг тайбыңның, бүгү талаларга ажыктыг кады ажылдажылганың дээн болдурар дээш күрүнелериниң үр хуусаалыг ажыл-чорудулгаларының үгланышкынарын айытхан.

Он чылдың түңнелдерин кылырда НАТО-ның шериг күжүн улгаттырарының, хамыктың мурнунда ол-дипке баштайгы согуш-кунуң америк ракета-вдронуг чепсээн сайгара тургусканының үрнүүндан Европада политиктиг байдалдың дыка бактырааның анытпайн барып болбазын хуралга демдеглээн, АКШ социализм чурттарындан шериг күжүнүң талазы-биле артык болурун, чүве күшке даянырын, төөгүдүг болуушкуннарның базымнарын дедирлендирерин оралдавын турер.

Совет Эвилелиниң тайбыңның база тайбың ёзу-биле кожа-хелбээ» догунналарының оруу-биле быжыы-биле чоруур апарарын ажаа медеглээн.

Хуралдың киржикчилери Европаның, АКШ-тың болгаш Канаданың тайбыгга ынак бүгү күштерниң кыйгырыгны хүлээп алган. Оңар совет хөй-иниги организацияларының өмүнээзинден дайынның ыяжанныышкынын узуткаарынче, делегей харызааларын чөвырлыышкынның болгаш чаагай кожа-хелбээ» догунналышкынның оруунче катаа эгиларинче үлаган хөделиишкиннерге үлам сырый каттыжарын кыйгырганнар.

СЭКП ОБКОМУНУҢ МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

Мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш ону онча-менди тургузарын хандырар талазы-биле 1985 чылдың бирги чартыынга райондарның база совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВСКСМ обкому үндүрген.

СЭКП обкомунуң бюрозу эстелгелиг хуралынга «СЭКП Тес-Хем райкомунуң удуртукчу кадрларның харыысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун бедидер талазы-биле ажылының дугайында» айтырыгны чугаалажып көргөн.

Партия Тес-Хем райкому СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, удуртукчу кадрларның харыысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Райкомнуң бюрозунуң хуралдарынга, коммунистер-даа хуралдарынга удуртукчу кадрларның ажылының стилиниң болгаш аргаларының, оларның албан-хүлээлгелерин болгаш СЭКП Уставын күүседип турарының айтырыгларын үргүлчү чугаалажып көөр апарган. Кадрларның шынар составы экижип, албан-дужаалдыг кижилерден оларның хүлээлгелерин күүседип турары дээш негелде күштелген.

Оон-биле кады СЭКП обкомунуң бюрозунуң, дегдеглээн болза, партия райкомунуң, партия эге организацияларының удуртукчу кадрларның харыысалгазын база күүсекчи сагылга-чурумун бедидер талазы-биле ажылы СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чиктиие секретары М. С. Горбачевтиң айтыышкыннарынга, СЭКП обкомунуң VI пленумунуң салган сорулгаларынга ам-даа долу хемчээлдии-биле дүүшпейн турар.

Удуртукчу ажылдакчыларның күргүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күүсекчи сагылга-чурумнуң, организакчы ажылдың бедик деңнелдиг болурун СЭКП райкому чедип албаан. Дыка хөй ажылдакчылар ам-даа эрги ёзу-биле ажылдап, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукциянын шынарын бедидеп, камналганын болгаш хумагалалдыг чорууктуң чурумун быжыглаары дээш, совхозтарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажылының рентабельдии дээш идепкейлиг демиселди чоруптайн турар. Амгы беш чылдың эрткен үезинде райониуң совхозтары мал ажылының продукциязын садарының талазы-биле кварталдар болгаш чылдар планнарын күүседирин чаңгыс эвес удаа үзүп келген. 1981 чылбиле деңнээрге, малдың баш саны хөөржөөн, чаш малдың алыры хөөржү, малдың өлүрүндеп болгаш оорлап-самчыгдаарындан чидирии улуг. Мал ажылын хөгжүдериниң талазы-биле «О. Шынаа», «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтар онза хожудаашкынны болдурган. Совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедиринге, малдың баш санының өзеринге болгаш онча-менди болурунга бар аргаларны болгаш курлаварларны кошкаа ажыглап, эртемниң болгаш мурнакчы дүржүлгеның, амгы үеннің технологиязының, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларының чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдирип дыка четпес удуртуп турар. Улус ажылагыйының еске-даа адырларында улуг четпестер бар. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу, «Тыва септелге тудуг» трестиң Самагалдай СТЭ-зи, «Сельхозхимия» бүдүрүлге каттыжыышкыны, райпо, харылзаалыг район белдири планда айытхан даалгаларны үргүлчү күүсетпейн келген. Хөй-хөй коллективтериниң четпес ажылын партия райкомунуң талазындан принципиалдыг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле тодарадып көрбейн турар.

СЭКП райкомунуң, партия обкомунуң бюроларының, пленумнарының шиитпирлериниң күүселдези дээш удуртукчу кадрларның бедик харыысалгалыг болурун партия райкому чедип албаан. Кошкаа организакчы ажылдың үжурунда СЭКП райкомунуң бюрозунуң болгаш пленумнарының районнуң экономиктиг, социал-культура амыдыралының айтырыгларының талазы-биле хөй шиитпирлерни күүсеттинмейн арткан. Чаңгыс ол-ла айтырыг талазы-биле шиитпирлерни катап-катап хүлээп алыры хөөрөө эвес боол турар.

Чамдык партия организацияларында күүселде ыяладазы ей-ейлеп кылдыкар байдалдыг боол, коммунистерниң, удуртукчуларның партийжи шиитпирлерни күүседир талазы-биле оларның ажылының дугайын хуралдарга хөөрөө дыннаал турар. Удуртукчу кадрларның харыысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун бедидерине администрацияның ажыл-чорудулгазынга болгаш аппараттың ажылынга контрольду боттандыр.ы чорудар талазы-биле комиссияларны кошкаа ажыглап турар. Четпестер-биле демиселде шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң ролю куду.

Партия райкомунуң ажылдакчыларны і — л алырда болгаш депшидерде оларның политиктиг, ажыл-херекчи болгаш моральдыг шынарларын ханы эвес ээренип база үнелеп турарындан ындыг четпестер бар боол турар. Оон түңнелинде харыысалгалыг албан дужаалдарга чамдыкта чедир бышпаан болгаш билик чавык кижилер депшиттине бээр база оларның чамдыктары партийжи болгаш күүсне сагылга-чурумун үрээр орутарны болдурүп турар. СЭКП райкому ажылга боттарын бадыткап, көргүспээн удуртукчуларны удуртукчу еске албан-хүлээлгелерже шилчидиринң таарышпас практиказын мурнундагызы ышкаш болдурбушаан, оон-биле кады аныяк, перспектиглиг ажылдакчыларны депшиттейн турар. Будурулгеге организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту быжыглаары, социалистиг зоойлу-дурумну болгаш ниитиниң корум-чурумун шыңгыы сагыыры дээш удуртукчу кадрлардан партия райкому, партия организацияларының чогуур негелдеми ылыбайн турар.

Удуртукчу кадрларның харыысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун бедидер талазы-биле ажылда илереттинген четпестерни чайладыры СЭКП обкомунуң бюрозу СЭКП Тес-Хем райкомунга хүлээндирген. СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерине дүүштүр кадрларның күүсекчи сагылга-чурумун болгаш даандырган ажылдарекерек дээш оларның харыысалгазын чогуур деңнелче көдүрер үжурлуг. Партияның кадр политиказын чайгылыш чокка боттандырып чорударыңга үндезилээш, райониуң экономиказын, ниитилел-политиктиг амыдыралының бүгү адырларын удуртурунуң деңнелин боттуу-биле бедидерин чедип алыр херек. Партия, совет, профзвилел, комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң күжүн 1985 чылдың, ниитизи-биле беш чылдың планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседириичe, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин шиңгээдириичe, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бүгү хемчег-биле бедидериичe меөннээр херек.

СЭКП обкомунуң бюрозу республиканың районнар болгаш хоорайлар аразында, үлетпурнуң, тудугнуң, транспорттуң, харылзаанның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтериниң аразында бо чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыжының, а ол ышкаш районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрериң база садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер, ону камгалаарын хандырар талазы-биле 1985 чылдың бирги чартыында чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Партияның XXVI съездизиниң, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр, он бирги беш чылдың доозукчу чыыының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир дээш республиканың көдээ ажыл-агыйының ишчилери мал продуктуларын бүдүрер болгаш ону садар талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган деп хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Республикада ниитизи-биле күргүне зът садарының чартык чыл планы 110,6 хүү, сүт—102,9 хүү, дүк—136,4 хүү, чүүрга—100 хүү күүсеттинген. Эртекен чылдың бо үезинге деңнээргe күргүнеге зът садары 3,1 хүү, дүк—7 хүү, чүүрга —8,7 хүү өскен.

Мал продуктуларын бүдүрер болгаш күргүнеге садар талазы-биле эң эки көргүзүглерни Өвүр райониуң ишчилери, Кызылдың күш фабриказының, «Тээли» совхозтуң коллективтери чедип алган, олар малдың баш санын өстүрген болгаш онча-менди камгалап алган деп хүлээп алган доктаалда демдеглеп турар. Чартык чылдың түңнели-биле Сут-Хөл районнуң ишчилери, «Хемчик» болгаш өске-даа совхозтарның коллективтери база багай эвес ажылдаан.

Ындыг-даа болза, мал ажылында хаара туттунган ишчилер бирги чартык чылда бар аргаларын болгаш курлаварларын доюзу-биле ажыглаваайн келген деп доктаалда айытхан. Социалистиг чарыштың дээштинин бедидериичe СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, партия, совет, профзвилел, комсомол, ажыл-агый органнары кошкаа кичээнгей салып, малдың бүгү чүзүн айыы-биле баш санын өстүрер, ону онча-менди тургузарын хандырар талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүселдезин боттандырып шыдаваан. Организакчы ажылдың деңнеэминиң кудузундан, удуртукчуларның болгаш специалистериң талазындан контрольду кошкатканындан улуг болгаш чаа төрүттүнген малдың баш саны совхозтарда хорамчалыг, төрүүр чүс баш малга оңваштыр алдынган чаш төл хөөрөө болган.

Барылын-Хемчик, Сут-Хөл, Чөөн-Хемчик, Тожу районнарның совхозтары бызаны, ажай-хураганны эртекен чылдың бо үезинден хөөрөөтин алган. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем районнар мыйыстыг болда болгаш шээр малдарның баш санын кызырган. Каа-Хем, Тожу районнарда, Карл Маркс аттыг, «Совет Тыва», «Улуг-Хая» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда мал бажының чидирии эртекен чылдаазындан 1,5 болгаш оондаа хөй катап көвүдээн. Бии-Хем, Кызыл, Барыын-Хемчик районнарда, «Куш-ажылдың хостуу», «Торгалыг», «Кызыл туң» болгаш өске-даа черлерде малдың чидирии дыка улуг.

Мындыг четпестерниң урнуундан күргүнеге зът садарының чартык чыл планын ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия», «Хадыг», «Ак-Чыраа», «Мөрен», «Х Улуг хуралга, сүттү — Таңды район болгаш тос совхоз, дүктү—7 совхоз күүсетпээн. Эртекен чылдың бирги чартыының деңнели-биле сут садары ниитизи-биле республикада 71,6 тонна, а Таңды районда 273 тонна хөөрөө болган. Оң-ла үеде мыйыстыг бода малдың өлүп-хоргаар чоруу республикада 1 хүү өскөн, оон иштинде инек—11,3 хүү, хөй болгаш өшкү —2,3 хүү болган. Мыйыстыг бода малдың баш саны 1,5 хүү кызырылган, оон иштинде—инек—2,7 хүү, хөй болгаш өшкү—2,7 хүү.

Мал ажылын чорударының айтырыгларынче Кодээ ажыл-агый министерстводу, СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнары, районнарның кодээ ажыл-агый органнарының база совхозтарның удуртукчулары, специалистерни кошкаа кичээнгей салып, ажыл-агыйны эвес болгаш тотчеглекчи чоруктарны узуткаар, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту бедидер талазы-биле хемчегларни кошкаа боттандырып турар деп доктаалда айытхан.

1985 чылдың бирги чартыының социалистиг чарыжының түңнелин үндүргеш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаатканы болза:

РАЙОННАРДАН

— Өвүр районнуң СОВХОЗТАРДАН

— барыын зонадан — «ТЭЭЛИ» совхозту:

— төп зонадан — «КЫЗЫЛДЫҢ КУШ ФАБРИКАЗЫН

социалистиг чарышка тиилекчи деп санаар болгаш Өвүр районга, «Тээли» совхозка болгаш Кызылдың куш фабриказынга СЭКП обкомунуң республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывыспышаан, районну—500, совхозту болгаш куш фабриказын — 300-300 рубль түңнүг акша-биле шаңнаар.

Мурнуу зонаның чаңгыс-даа совхозу, төп болгаш барыын зоналарның чаңгыс-даа району күргүнеге мал продуктуларын садарын көвүдедир болгаш мал бажын өстүрер талазыбиле социалистиг чарыштың негелдезин күүсетпээнин барымдаалаваш, ол зоналарның совхозтарынга болгаш районнарынга шаңналдыг черни тывыспас деп доктаалда айытхан.

Мал ажылынга бар четпестерни чайладырынче районнарның, совхозтарның кужениишкиннерин мөөнүүрин, фермаларга, малчыннар турлагларынга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды эжиндерин, мал продуктуларын доктаамал көвүдедирин, ону боттандырарынга малдың продуктуларын бедидер болгаш оон хонуктө ортумак деңнээнин көвүдедирин биле чайгы таарымчалыг үеним чөп ажыглаарын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, РАУК чөвүлелдеринге, партия, профзвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге дээскен. Мал ажылынга технологияны сайзыраңгайдарынче кичээнгейни салыр, мал бажының чидирии болдурбас дээш дээштиг хемчегларни олар алыр ужурлуг дээрээн доктаалда онзалап демдеглээн.

Мал ажылының бүгү талалыг интенсификациязынче, эртемниң болгаш мурнакчы дүржүлгениң чедиишкиннерин шиңгээдирикче кичээнгей салырын, экономиктиг ажылдың деңнеэнин бедидерин, фермаларга болгаш бригаделарга бот-орулга-чарыгланы, күш-ажылды организастаарының еске-даа аргаларын чайгызыш чок шиңгээдип алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Кодээ ажыл-агый министерствозунга, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзвилел райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга дээскен. Малчыннарның ажылдаарынга болгаш культурлуг дыштанырынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей салыр, мал кежээларын, дериг-херекселдерин, энергетика ажыл-агыйын келир кыжыка үтүштүр эки белеткээр.

Он бирги беш чылдың доозукчу чыыының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседнр, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты моон соңгаар улам калбартыры-биле үлетпурнуң, тудугнуң, транспорттуң болгаш улус ажыл-агыйының еске-даа адырларының мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин партив, совет, ажыл-агый органнары калбаа-биле нелтереднр ужурлуг. Бүдүрүлгени организастаарын сайзыраңгайдарынче, эртемниң чедиишкиннерни болгаш мурнакчы дүржүлгени калбаа-биле шиңгээдип алырынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг болгаш чурумнуг чорукту, хамнаалгалыг болгаш хумагалыг чорукту быжыглаарынче күш-ажылчы коллективтериниң күженишкиннерин мөөнүүр.

Он бирги беш чыляы күш-ажылчы чедиишкиннериниг дооэар, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дергүн сүт-бараан фермазының коллективиниң ажылдап турар. Оларбо чыядың бирги чартыында мал бажы өстүрериниң, сүт саап алырының талазы-биле планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсетикен. Фермада осеменатор Ольга Сат бодунуң хүлээлгезин багай эвес күүсеттиваан, хөөннитти ажылында идепкейлиг киржип турар. Фермада партболуктуң ажылын ол эки удуртуп, оон дайынчы аргашиңээзин, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидер хемчегларни ап келген.

ЧУРУКТА: партболук организатору, осеменатор О. К .Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТЕМП ШАПКЫНЧЫЫР

Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозунуң ажылшынчыларын, ажыл-агыйның төвүнүң бүгү чурттакчылары мал чемнинң белеткелиниче калбаа-биле хаара туттунган. Суур чурттакчылары аас хүннерин ажыглап, сиген кезилдезин, будун-бүрү белеткелин чорудуп турар.

Агитквартaлдар 136. Хөндергей ортумак школазының коллективтери тус-тузунда 10-10 тонна сиген белеткээр.

Сиген белеткээр звеноолар, агитквартaлдар аразында соцчарыш калбарган. Баштайгы беш хонуктуң түңнелинде Чүчүңмай Монгуштуң удуртканы «Дамыран» агитквартaлдың сигемчилери тиилекчи болган. Будун-бүрү белеткелиниге Елизавета Куулар, Александра Монгуш, Оюмаа Самбуу, сиген кезерииге Доваадор Куулар, Самбуу Кайгал-оол, Хунай-оол Куулар болгаш өске-лер даа идепкейлиг киржип турар.

Совхоз бо чылдың 342 тонна сиген, 628 тонна сенаж, 880 тонна сылос белеткээр ужурлуг. Бо түңнерде ниитизи-биле 82 тонна сиген, 95 тонна будун-бүрү белеткеттинген. Ынчангаш амыдың темпизи улам шапкынчыдары апаан чугула.

К. ЧОРЕВЕ.

Бот-орулга-чарылга өөренир школа

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА— АЖЫЛ-АГЫЙНЫ ЧОРУДАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ АРГАЗЫ

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга эш М. С. Горбачев эргелеп башкарылганың организастыг структуразын сайзыраңгайжыдарынга бот-орулга-чарылганың ужур-дузазын онзалаап демдеглээн. «Бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүк бүрүзүнге нептередири улуг ужур-дузалыг. Ол чорук үстүнден эргелеп башкарылга системазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни күш-ажылды организастаарының болгаш шаңнап-мактаарының коллективтиг хевирлериниң хөгжүлдези-биле адаандан дүүштүрер, ажылчы чоннарның идепкейин бедидер арганы бээр»— деп, ол чугаалаан.

Пленумнуң айтыышкынныларын удуртулга болдуруп, СЭКП обкому бот-орулга-чарылганы нептередир талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга дааскан. Оларның бирээзи «Шын» солуунуң арыннарынга үнер бот-орулга-чарылганы өөренир талазы-биле бот-өөредиглиг школа болуур. Солуннуң бөгүнгү номеринде оон баштайгы темазын парладывыс.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАНЫҢ УЖУР-ДУЗАЗЫ

Кодээ ажыл-агыйга ажыл-агыйлыг эргелеп башкарыларының механизмин үндезинин-биле чаартырының чугула угланышкыны — бот-орулга-чарылга харылзааларын быжыктырары.

Бот-орулга-чарылга — ажыл-агыйжы бот-башкарылгага дамнып, оон хөгжүлдезинге экономиктиг идиг бээрлиг, совхоз ажылчыннарының продукция бүдүрерин көвүдеий, оон бот-үнезин чигледиңнче сонуургалын уламтыларынче болгаш ажыл-чорудулганың түңнел көргүзүлгөри дээш биледингир.

Шөк шынаар 1983—1984 чылдарда республиканың совхозтары боттарының ажыл-херекгизи-биле капитал салыышкынарының 36 хуузун шимгээткен, а 1982 чылда оон үлүг чүве 26 хуу турган. Оон-биле чергелештир шимгээдип алдынган капитал салыышкынарының хемчээли биезги хевээр артса-дээ, ол сорулгаларга бюджет ажыл-херекгизинден ажыглаарын 5 млн. рубльге кызырыган.

Ынчалза-дээ ам дээрединде эки талаже базымнарны чедип алырынга кол черни садып алыр ертектерни өстүрген, куду орулгалыг болгаш карылгалыг совхозтерге ол ертектерге немелде телевизирни бергени дузалаан. Техниктиг-дээ, технологтуг-дээ, организастыг-дээ бүдүрүлге факторларының ужур-дузазы оон оранчок куду болган дээрзин айтыры чугула.

Амгы үеде бот-орулга-чарылга дугайында чугаалажыры-дээ, бижиири-дээ көвүдеий, ол ыңдыг болбас аргажок, чүге дээрге ол чокка ажыл-агыйны чогумчалыг чорудары берге.

— Планның удуртулганың куду деңнели күрүне планнарының күүсеттинмейн баарынга чедирип турар. 1984 чылда күрүнеге эът дужаарының күүне планнарын—14, сүттүүн—11, дүктүүн—24 совхоз күүсеттээн. Бо чылдың бирги чартыында эът дужаалдазын—6, сүттүүн— 9, дүктүүн — 7 ажыл-агый күүседип шыдааван. Оонбиле бот-орулга-чарылганың материалдыг харылсалгазының дугайында принцип сагыттынмаан.

Бот-орулга-чарылганың база бир принцибн — бүдүрүлге чарыгдаалдарының долу эгилдези болгаш ажыгды орулгалыг кылдыр чорудары база сагыттынмайн турар. Садып аарының күрүне ертектери бедик болгаш оларга немелде телевизирлер бар-дээ болза, кол продуктулар болур картофельдиң, ногаанарының күш эдинниң бот-үнезиниң үлүүнден оларны бүдүрери орулга чок хевээр. Ону мындыг сан фактылар-биле бадыткап болур. Бистиң кол адырывыс — мал ажылында 1984 чылда совхозтарның бүдүрген продукциязының өртээ 1983 чылдыңга деңнээрге чарыгдаалдер талазы-биле 3 млн. рубльге бедик болган. Кодээ ажыл-агыйның 1984 чылда бүдүрген продукциязының өртээн планнаг бот-үне-биле дүүштүрерге, кезээн түң 12,5 млн. рубль, азы ногаа болгаш мал ажылынга түс-тузунда 6 млн. ажыг рубль болган.

Ынчангаш продукциның бот-үнезини кудуладыр дээш ажыл-агыйларның тускай эртемнигерн күжениишкинниг ажылдаар үүгүлүг.

БУРУНГААРЛААШКЫН ЧОК. ЧҮГЕ?

Бистиң республиканың бүгү ажыл-агыйлары бот-орулга-чарылгаже шилчиттинген деп санаттынып турар болгаш бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелериң эргелерин ажыглап турар. Ынчалзажок әзулуг долу бот-орулга-чарылгаже бурунгаарлаашкын ам-даа болбаан деп чугаалаар аргалар. Чаа бүрүзүнде бот-орулга-чарылганың кол принциптерин күүсеттинмейн турар.

Планныг удуртулганың куду деңнели күрүне планнарының күүсеттинмейн баарынга чедирип турар. 1984 чылда күрүнеге эът дужаарының күүне планнарын—14, сүттүүн—11, дүктүүн—24 совхоз күүсеттээн. Бо чылдың бирги чартыында эът дужаалдазын—6, сүттүүн— 9, дүктүүн — 7 ажыл-агый күүседип шыдааван. Оонбиле бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелериң материалдыг харылсалгазының дугайында принцип сагыттынмаан.

Бот-орулга-чарылганың база бир принцибн — бүдүрүлге чарыгдаалдарының долу эгилдези болгаш ажыгды орулгалыг кылдыр чорудары база сагыттынмайн турар. Садып аарының күрүне ертектери бедик болгаш оларга немелде телевизирлер бар-дээ болза, кол продуктулар болур картофельдиң, ногаанарының күш эдинниң бот-үнезиниң үлүүнден оларны бүдүрери орулга чок хевээр. Ону мындыг сан фактылар-биле бадыткап болур. Бистиң кол адырывыс — мал ажылында 1984 чылда совхозтарның бүдүрген продукциязының өртээ 1983 чылдыңга деңнээрге чарыгдаалдер талазы-биле 3 млн. рубльге бедик болган. Кодээ ажыл-агыйның 1984 чылда бүдүрген продукциязының өртээн планнаг бот-үне-биле дүүштүрерге, кезээн түң 12,5 млн. рубль, азы ногаа болгаш мал ажылынга түс-тузунда 6 млн. ажыг рубль болган.

Ынчангаш продукциның бот-үнезини кудуладыр дээш ажыл-агыйларның тускай эртемнигерн күжениишкинниг ажылдаар үүгүлүг.

КҮШ-АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

Бүдүрүлгениң ажыктыг ооруун бедидеринде, бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны хөгжүдеринде чугула негелдези—күш-ажылды шын организастаары болгаш ажылчыннарга материалдыг идиг бээрининң дүүштүг системазы болур. Күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл телевизирниң, материалдыг идиг берилгининиң эң депшилгелиг хевири—коллективтиг (бригада) харылзаа. Коллективтиг нарза әзугаар ажылдап турар коллективтерде ажылчын бүрүзүнүң соңуургалы ажыл-агыйның сорулгалары-биле дүгжүп, ажыл телевизири-биле түңнел көргүзүгүң харылзаазы быжыглап турар. Бригада харылзаа-биле ажылдап турар коллективтерниң ажылының бүдүргүчүлүү өскелериннден 2—3 катап бедик дээрзин дуржулга көргүскен.

Материалдыг курлавырларның камналгазы—база чугула айтырыг. Камнаага чүрүмүн күштелдирери кыска үениң кампаниязы эвес, а бүгү ажыл-агый политиказының кол угланышкыннарының бирээзи. Камнап аары дээрге — чүгле хумагалаары эвес, а хөвүшөлдерге, фермаларга күш-ажылды болгаш курлавырларны эвээш ажыглаар интенсивтиг технологияларны нептередип турғаш, оон күсели-биле материалдыг ажыктыг чорукту чедип алыры, эргелеп башкарылганың экономика механизмин сөйзыраңгайжыдары-дыр. Амгы үеде одаар түүлдүк энергиялың, чиг эттиң болгаш материалдарның камналгазы дег чугула айтырыг чок.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, хумагалыг ажылдап болуруңүң курлавырларга ажок улуг. Бүдүрүлгени бүжыглаарынга эргежок чугула ол курлавырларның шупгузун дилеп тыл, долу ажыглаар дээр болза, удуртукчу бүрүзүнге сонап, бодуңүң шиитпир бүрүзүн акша-биле хымап билири чугула.

Экономиканы эргелеп башкарының системазында бот-орулга-чарылга бүдүрүүшкүнге саадар чедирериниң экономиктиг быразы кылдыр көрдүүнүп турар. Бот-орулга-чарылга, ортек, орулга, бот-үне, чээлең, материалдыг детkимче көргүзериниң хевирлери дээш ыңкаш быралар коллективтериниң чедишкинниг ажыл-чорудулгазынга дузалаар, оларның ажылының түңнел көргүзүгүлеринге шын үнелелди бээрни хандырар экономиктиг ыңдыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

Совхозтарда бот-орулга-чарылганың боттанышкыны чүге чедир шиитпирлеттинмейн турарыл? Мында колдуунда-ла ийи чылдагаам бар: ол чугула херекке бистиң кадрларывыстың хамаарылгазы болгаш оларның экономиктиг билиг-маргежилиниң кудуу.

Оон ыңгыда бот-орулга-чарылганы боттандырып туре, оон чедишкинниг болурунга ажылчын бүрүзүнүң психологтуг белеткелин үттүп, камналгаже чүткүлдү кижи бүрүзүнүң чаңчылы болдурар талазы-биле чедир ажылдаавайн турарывыста. Ынчангаш бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүк бүрүзүнге, ажылчын бүрүзүнге чедиреринің ужур-дузазы улуг.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму бүдүрүлгени эргелеп башкарының бүгү комплекизининг, оон иштинде бот-орулга-чарылганы нептередиң, оон күсели-биле күш-ажыл коллективтериниң боттарының ажылының түңнел көргүзүү дээш харылсалгазын болгаш сонуургалың бедидер талазы-биле дарый болгаш шиитпирлиг хемчеглерни алырын негээн.

Ол негелделерни удуртулга болдуруп, СЭКП обкому «Республиканың совхозтарынга бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай түүнерни эрттирер дугайында» докпаалды түүжээп алган. Ол түүнерин ай санында иңгы пятницада эрттирер деп шиитпирлээн болгаш оон баштайгызы июль 12-де эрткен. Оларның дыка ажыктыын ажылагыйларның удуртукчулары, тускай эртемнигерн демдеглээн. Бот-орулга-чарылганың чаңгыс аай түүнерин чаңчыл болдурары-биле ажыл-агыйлар ажыл-агыйның иштики бот-орулга, чарылгазын шимгээдип алыр ужурлуг. Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазының дугайында чугула шиитпирниң дараазында киирээнинге белүр.

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ООЖУРГАВАЙН

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир

Тываның автосептелге заводунуң коллективи, бүгү совет улус-биле бир демдей, СЭКП ТК-ның апрель болгаш июнь (1985 чыл) Пленумнарының шиитпирлеринден, доозукчу чылдың планын онзалаалдарын болгаш социалистиг дүүжээлерин чедишкинниг күүседир, эртем-техниктиг депшилгенинң чедишкиннерни будүрүлгеге шимгээдип алыр дээш сорук киришкинниг ажылдап турар.

Заводта СЭКП-ниң XXVII съездизинин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыаш колбарган. Бирги чартык чылдың планы техника-экономиктиг шупту көргүзүлгөр ойбы-биле күүсеттинген. Завод бо чартык чылда дең-дески ажылдап, планның онзалаалдарын ай санында ажыр күүседип келген. Тус-тус участоктар арасында механиктиг (мастери С. Доржу) болгаш мотор септээр (мастери Д. Кужарин) участоктар шылгараан. Механиктиг участок чартык чылда күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын 108,3 хуу, а мотор септээр участок 100,5 хуу кылдыр күүсеткиләэн.

Будүрүлгениң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары автомобиль септээр слесарьлар А. Мотолов, В. Якушкин, В. Хунай-оол, токарь В. Смоленцев, дарганнар В. Күжүгет, П. Каратаев болгаш осколерниң-дее аттарын чоргаарал-биле адап болур. Заводтуң 24 ажылчыны нүүде беш чыл планын күүседилекеш, ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Автобус септээр бригадазының бригадири Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденниң эдилекчизи К. Кужарин ам 1988 чылдың үлүүнде ажылдап турар, а оон удуртқан бригадазы беш чыл планын доозарының кырында келген. Газоэлектрокаңнакчы П. Герасимлюк, чазакыкчы С. Грязов болгаш оскелер-дее 1989 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Үстүнде адаттынган болгаш оске-дее мурнакчыларның үлегери эвээрүн хей-аът кирип, ажылчын бүрүзү ак сеткилиг, камнаглыг болгаш шынарлыг ажылдаар болза, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн кайы хире бедидип болурун коргүзүп турар.

Эртем-техниктиг депшилгенинң чедишкиннерин будүрүлгеге шимгээдип алырын дүргедедирикче партия улуг сагыш салып турарын билир бис. Бо талазы-биле бистиң заводта чамдык кыдыгээн ажылдаар-биле чергелештир четпестер, ажыглаттынмаан күрлавырлар ам-даа хой.

Амгы үеде заводтуң коллективи республиканың улус ажыл-агыйынга чугула херектиг, чүк сөөртүр күчүлүг «КамАЗ» деп автомобильдерниң септелгезин шимгээдип ап жөлей берген. Ажыы-биле чугаалаар болза, бо автомобильдерниң капитал септелгезин чорударынга завод белен эвес: септээр моторлуң эдиктирилгезин чорудар стенд, техниктиг документация, тускай хөрекселдер, специалистер чок. Ынчалза-дее бистиң республиканың улус ажыл-агыйынга «КамАЗтарның» хереги оларны септээрин негеп турар. Чартык чылда 77 «КамАЗ» моторун болгаш 191 артыкы болгаш мурнуку мостарны септеп, 8 муң рубльдиң артык кезектерин кылып, 12 муң рубльдиң кезектерни катап эдө тургускан бис.

Заводта чаа техниканы шимгээдип алыр талазы-биле байдалды эки дээри берге. 70 муң рубль түңнүг тургустуммаан чаа дериг-хөрексел бар. Бо айтырыгны партбюро, улусчу контроль болүү чаңгыс эвес катап кедүрүп турган болгаш байдалды эдер талазы-биле элээн ажыл чоруттунган. Продукциянын чамдык хевирлерин будүрериниге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 4 катап уламтырып шыдаар 100 төнне күчүлүт прессти ажыглалче киирериниң кырында келген бис. Чаа техниканы шимгээдип алыр талазы-биле ажылдап кылган организас-техниктиг хемчеглерниң күүселдезин контроль-дап турар.

Автосептелге заводунуң кол будүрүлге фондулары оларны чаартырым негеп турар. Тургустунган дериг-хөрекселдиң хей нуруузун 1959—1964 чылдарда үндүрген, кол технологтуг операцияларны автоматчытпаан, хол-биле башкарар дериг-хөрексел-биле чорудуп турар. Дериг-хөрекселдерниң 90 хуузун тускай заводтерге капитал септелге эртерин негей берген. А элеп, эргижирээн дериг-хөрекселди будүрүлгеге ажыглап туре, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн канчап бедидер база депшилгелиг технологияны канчап шимгээдип алырыл? Хол-биле кылыр аар ажылды эвээжедирери база чугула.

Ынчангаш чаа техниканы шимгээдип алырының айтырыынче эң чугула киичээнгейни салырын бөгүн будүрүлге чорудулгазы бистен негей берген. Моон мурнунда ышкаш, чүгле «аас-биле дээ көжүрүп», чижээ, гальваникти цехтиң чаартылгазын 5 чыл узамдыктырып турганывыс дег болур болза, хөрек бүтпес. Партизиның айтып туреры дег, тодаргай ажыл-херектерни чорудуп, четпестерни чайладыр дээш шудургу аныладаар ужуралт бис.

Заводтуң чедишкининг ажылынга күш-ажылдың сагылга-чурумун эңнеңдер дээш демиселди шимгыратканы, ылаңгыя арагелаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында партия, чазактың үндүрген докпаалын коллективтиг чүүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп алганы эки селдерын чедирген. Эрткен чылдың бо үеэзи-биле деңнээрге, прогулдар саны 23 хуу кызырылган. Заводта партия эге организациязы, профсоюзтың комитеди, арагелаашкынга удур демисел чорудар комиссия бодунуң ажылын чорудуп туре, онза кичээнгейни аныяк ажылчыннарже углап, оларны араганың хайлыг селдерынга шуут алыспазын бодап турар.

Бистиң заводка арагечилер, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери коллективтиң шимгыты буруу шавыышкынынга оналаажып турар. Июнь айда прогул кылганнар 500 ажыг рубльге торгаткан. Эш хуу суду, профилактика чөвүлелли ажылын идепкейжиткен, сетириктиг парлалга, хөне солуннарны доктаамал үндүрүп турар.

Автосептелге заводунуң коллективиниң кылыр ужурлуг ажылдары ам-даа хой. Чедишкиннерге кызыгаарланмайн, улам эки, шынаралт ажылдаары, курлавырларны долу ажыглаары, чаңгыс сес-биле чугаалаарга, партия болгаш чазактың айтышкынныларынга дүүштүр ажылдаары бистен негеттинип турар. Оны чедип алырының ергелери бистө бар.

Е. БАЛАБАНОВА,
Тываның автосептелге заводунда партия эге организациязының секретары.

Мөңгүн-Тайга районда чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелеениң коллективин бирги квартала чонга 7 муң рубль түңнүг ачы-дузалга чедирер тургаш, оону 8069 рубль түңнүг кылдыр күүсеткен. Иднк септекчизи Ачыт-оол Сат, фотограф Хеймер-оол Овудак, дарганнықчылар Долума Кара-Сал, Мөңма Донгак, Нюра Иргит, паркмахер Дарья Донгак болгаш оон-даа өскелер шалыпкын ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: районнуң чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелеениң дарганылга цегинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КАРТОФЕЛЬДИҢ ЧАЙГЫ АЖААЛДАЗЫ

Олуртқан үрезиннерни агротехниктиг дүрүмнер әзугаар ажаары—элбек дүжүттү алырының үндезини дээрзин утпас ужурлуг. Картофельдиң өзүмнери кестүп кээринге чедир үеде бок үнүштөр үнүп эгелээнде, хөрзүнүң илиңгээр, а өзүмнер кестүп кээри билек, бир дөрбелчин метрге онаваштыр 20 литр суг-биле бирги өзүм суггадым чорудар. Суггерген соонда бок үнүштерни үзуктаары-биле хөрзүнү хоюглаар херек.

Картофель тарып олуртқанынан эгелээш, четчин быжарынга чедир өзүлдениң дөрт кол чадазын эртер: өзүмнерниң кестүп кээри, коңгуректелыры, чечектелири болгаш четчип быжары. Өзүлдениң ыңгы-аңгы үезинде агаар-бойдустуң байдалдарынга хамаарыштыр оон негелдези база чаңгыс аай эвес болур. Картофельдиң сорттарының хей кезиниинң чемнеш дазылдарының хевирленнери коңгуректарының чадазы-биле деңге болур болгаш агаар 21—25 градус чылыг турда, чогумчалыг болур. Ол үеде картофель шык хөрзүнге улуг негелделиг. Оя коңгуректалып база чечектелип турар ойде четпес суггарар болза, чемнеш дазылдарының өзүлдези оожумнай бээр болгаш крахмал чыглыышкыны доктаай бээр. Ынчангаш ийиги, үшкү өзүм суггадым үнүш коңгуректалып база чечектелип турда, бир дөрбелчин метрге 20—30 литр суг онаажыр кылдыр чорудары тааримчалыг. Суггарары-биле кады минералдыг чемнешчидилгелерни 30 литр сугга 15 грамм аммиак селитразын, 15 грамм күгүрүүг ажыг калийнин, 20 грамм фосфорну немей чемнешчидери ажыктыг. Оон соонда бок үнүштерни чүлүп аштаар болгаш сыптарның дөзүн довурак-биле хөмөр. Ол картофельдиң немелде дазылдарының тыптып өзеринге болгаш дүжүттүр болурунга дузалыг.

Б. МОНГУШ,
өрөнөм.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен дыштанылга хүнүнде совхоз төвү Ийме суурга чыглып келгеннер. Анда он бирги беш чылдың сеелгү чылының бирги чартыында ажыл-агыйның бригадалар, звеноолар аразынга калбарган социалистиг чарыжын түңнеп, мурнакчыларны илередип, шаңнап мактаан. Ук чыышка совхоз директору, район Советиниң депутады Иван Шыбановнч Монгуш иletкел кылган. Илеткелчи эрткен алды айда совхозтуң мал, чер, тудуг ажылчыннары кызымаккай ажылдаанының түңнелинде ажыл-агыйның экономиказынга бурунгаар базымнар чедип алдынганын тодаргай сан-чүрегей-биле көргүскен. Тодаргайларга, совхоз чартык чылда күрүнеге сүт, дүк садарының планнарын ажыр күүсеткен. Эът садарынга бергедээшкиннер түрза-дээ, чондан кинр садып алыр арганы чеп ажыглаваш, планны бүрүн күүседир аргалыг болган. Сесегенниң трактор-хову бригадазы (бригадири Эрес-оол Монгуш) часкы тарылганы агротехниктиг чүрүм әзугаар кыска хүүседе эки шынарлыг чоруткаш, планын 108 хуу күүседип, бригадалар аразынга тнплекчи болган. Малдың баш санын өстүрериниң болгаш чаш төлүн камгалап алырының талазы-биле ажыл-агыйның чамдык түңнелдери бүдүрүлге планында көрдүнгеннинге дүүшпейн барган-дээ болза, Сесегенниң № 1 хой-жу бригадазының, Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазының күш-ажылчы коргузүлгери бедик болганын илеткелчи демдеглээн.

Ук чыышка чартык чылдың мурнакчыларын күш-ажылче улам хей-аът кирип, оларга 90 рубль чедир түңнүг акша шөмөлдерин тывыскан. Оларның аразында совхозтуң хөөчүн човаачызы, коммунист, аныяк човаачыларның дергынакчызы Базыр-оол Монгуш, эрткен үш чылдарда дугуйлуг тракторлар башкарыкчыларының ортузунга келберген социалистиг чарыштың үш декпыр чемпиону, аныяк коммунист Болат Ондар, ажыл-агыйның районда сураглыг хойжузу Дазар-оол Ховалыг, мурнакчы саанчы Анай Иргит, Сесегенниң хову түрлээнде моторист Маспык-оол Монгуш, кодээ Совет ажылчыны, хей-иннтинчи Сайын Ондар, дуржулгалыг хой кыргыкчызы Чигжит Түлуш болгаш оон-даа өскелер бар болган.

Аңаа ол хүн спортчу маргыдээлер база организастыг эрткиләэн. Бег кагарынга, волейболга, баскетболга, чадаг чарышка, бооделгега, чериң узунун, бадмин халыырынга тнплекчи болган командаларга болгаш кижилерге ертектит шөмөлдерны тус-тусте тывыскан. Ук маргылдаалардан улуг, бичө могелериниң хүрежи, аът чарыжы эң солун эрткен. Хөл шыдыраа маргылдаазынга Карл Маркс аттыг совхозтуң республикада сураглыг шыдыраачызы Максим Монгуш 14 удуралакызының чаңгызынга-дээ аштырбайн, тнпилеп үнген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери чартык чылда ажыл-ижин түңнээн чыжыкка СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белек кылдыр планнарын чедир болгаш ажыр күүседир, ниитининг малынга бүжыг чем курлавырын тургузар, дүжүттү чидириг чок ажаап алыр болгаш кыштаглаашкынны организастыг эрттирериң дугурушкеннер.

А. ОНДАР.

ӨӨРУНГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Чадаана автобудурулгазының мурнакчы човаачыларының бирээзи Михаил Ондарны хоорайның хөөчүн-дээ, аныяк-дээ чурттакчылары тенеыр. Ажылынга кызымее, эш-өөрүнге эптиг-зөңнең човаачыны аныяктар дезеңсээр. Ол дыка хей кижинин бодуңүн мергежилинге өөретиген. Он ажыл чыл дургузунда озаа-ондаа кылбаан. Ол эдилээн эдинге кампыг, септелгени беш удур чорудуп, кывар-чаар материалдарны кампап ап турар.

Мурнакчы човаачы социалистиг хүлээлгезин доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен чылын ол районнуң човаачыларының аразында калбарган чарышка шылгараан. Доозукчу чылдың бирги болгаш ийиги кварталының планын чедишкинниг доосскен. Будүрүлгениң мурнакчызы М. Ондарның чүрүүн СЭКП райкомунуң Хүндүлел самбырязында аскан. Ол чүгле сөөртүрүүнүң чыа планын хуусаа бетинде доозар бедиткен хүлээлгени алган. Амгы үеде човаачының орук септелгедээн болгаш ажыгды орулгалыг кылдыр чорудары база сагыттынмайн турар. Садып аарының күрүне ертектери бедик болгаш оларга немелде телевизирлер бар-дээ болза, кол продуктулар болур картофельдиң, ногаанарының күш эдинниң бот-үнезиниң үлүүнден оларны бүдүрери орулга чок хевээр. Ону мындыг сан фактылар-биле бадыткап болур. Бистиң кол адырывыс — мал ажылында 1984 чылда совхозтарның бүдүрген продукциязының өртээ 1983 чылдыңга деңнээрге чарыгдаалдер талазы-биле 3 млн. рубльге бедик болган. Кодээ ажыл-агыйның 1984 чылда бүдүрген продукциязының өртээн планнаг бот-үне-биле дүүштүрерге, кезээн түң 12,5 млн. рубль, азы ногаа болгаш мал ажылынга түс-тузунда 6 млн. ажыг рубль болган.

Ынчангаш продукциның бот-үнезини кудуладыр дээш ажыл-агыйларның тускай эртемнигерн күжениишкинниг ажылдаар үүгүлүг.

КҮШ-АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

Бүдүрүлгениң ажыктыг ооруун бедидеринде, бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны хөгжүдеринде чугула негелдези—күш-ажылды шын организастаары болгаш ажылчыннарга материалдыг идиг бээрининң дүүштүг системазы болур. Күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл телевизирниң, материалдыг идиг берилгининиң эң депшилгелиг хевири—коллективтиг (бригада) харылзаа. Коллективтиг нарза әзугаар ажылдап турар коллективтерде ажылчын бүрүзүнүң соңуургалы ажыл-агыйның сорулгалары-биле дүгжүп, ажыл телевизири-биле түңнел көргүзүгүң харылзаазы быжыглап турар. Бригада харылзаа-биле ажылдап турар коллективтерниң ажылының бүдүргүчүлүү өскелериннден 2—3 катап бедик дээрзин дуржулга көргүскен.

Материалдыг курлавырларның камналгазы—база чугула айтырыг. Камнаага чүрүмүн күштелдирери кыска үениң кампаниязы эвес, а бүгү ажыл-агый политиказының кол угланышкыннарының бирээзи. Камнап аары дээрге — чүгле хумагалаары эвес, а хөвүшөлдерге, фермаларга күш-ажылды болгаш курлавырларны эвээш ажыглаар интенсивтиг технологияларны нептередип турғаш, оон күсели-биле материалдыг ажыктыг чорукту чедип алыры, эргелеп башкарылганың экономика механизмин сөйзыраңгайжыдары-дыр. Амгы үеде одаар түүлдүк энергиялың, чиг эттиң болгаш материалдарның камналгазы дег чугула айтырыг чок.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, хумагалыг ажылдап болуруңүң курлавырларга ажок улуг. Бүдүрүлгени бүжыглаарынга эргежок чугула ол курлавырларның шупгузун дилеп тыл, долу ажыглаар дээр болза, удуртукчу бүрүзүнге сонап, бодуңүң шиитпир бүрүзүн акша-биле хымап билири чугула.

Экономиканы эргелеп башкарының системазында бот-орулга-чарылга бүдүрүүшкүнге саадар чедирериниң экономиктиг быразы кылдыр көрдүүнүп турар. Бот-орулга-чарылга, ортек, орулга, бот-үне, чээлең, материалдыг детkимче көргүзериниң хевирлери дээш ыңкаш быралар коллективтериниң чедишкинниг ажыл-чорудулгазынга дузалаар, оларның ажылының түңнел көргүзүгүлеринге шын үнелелди бээрни хандырар экономиктиг ыңдыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

Совхозтарда бот-орулга-чарылганың боттанышкыны чүге чедир шиитпирлеттинмейн турарыл? Мында колдуунда-ла ийи чылдагаам бар: ол чугула херекке бистиң кадрларывыстың хамаарылгазы болгаш оларның экономиктиг билиг-маргежилиниң кудуу.

Оон ыңгыда бот-орулга-чарылганы боттандырып туре, оон чедишкинниг болурунга ажылчын бүрүзүнүң психологтуг белеткелин үттүп, камналгаже чүткүлдү кижи бүрүзүнүң чаңчылы болдурар талазы-биле чедир ажылдаавайн турарывыста. Ынчангаш бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүк бүрүзүнге, ажылчын бүрүзүнге чедиреринің ужур-дузазы улуг.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга эш М. С. Горбачев эргелеп башкарылганың организастыг структуразын сайзыраңгайжыдарынга бот-орулга-чарылганың ужур-дузазын онзалаап демдеглээн. «Бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүк бүрүзүнге нептередири улуг ужур-дузалыг. Ол чорук үстүнден эргелеп башкарылга системазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни күш-ажылды организастаарының болгаш шаңнап-мактаарының коллективтиг хевирлериниң хөгжүлдези-биле адаандан дүүштүрер, ажылчы чоннарның идепкейин бедидер арганы бээр»— деп, ол чугаалаан.

Пленумнуң айтыышкынныларын удуртулга болдуруп, СЭКП обкому бот-орулга-чарылганы нептередир талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга дааскан. Оларның бирээзи «Шын» солуннуң арыннарынга үнер бот-орулга-чарылганы өөренир талазы-биле бот-өөредиглиг школа болуур. Солуннуң бөгүнгү номеринде оон баштайгы темазын парладывыс.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАНЫҢ УЖУР-ДУЗАЗЫ

Кодээ ажыл-агыйга ажыл-агыйлыг эргелеп башкарылганың механизмин үндезинин-биле чаартырының чугула угланышкыны — бот-орулга-чарылга харылзааларын быжыктырары.

Бот-орулга-чарылга — ажыл-агыйжы бот-башкарылгага дамнып, оон хөгжүлдезинге экономиктиг идиг бээрлиг, совхоз ажылчыннарының продукция будүрерин көвүдеий, оон бот-үнезин чигледиңнче сонуургалын уламтыларынче болгаш ажыл-чорудулганың түңнел көргүзүлгөри дээш биледингир.

Шөк шынаар 1983—1984 чылдарда республиканың совхозтары боттарының ажыл-херекгизи-биле капитал салыышкынарының 36 хуузун шимгээткен, а 1982 чылда оон үлүг чүве 26 хуу турган. Оонбиле чергелештир шимгээдип алдынган капитал салыышкынарының хемчээли биезги хевээр артса-дээ, ол сорулгаларга бюджет ажыл-херекгизинден ажыглаарын 5 млн. рубльге кызырыган.

Ынчалза-дээ ам дээрединде эки талаже базымнарны чедип алырынга кол черни садып алыр ертектерни өстүрген, куду орулгалыг болгаш карылгалыг совхозтерге ол ертектерге немелде телевизирни бергени дузалаан. Техниктиг-дээ, технологтуг-дээ, организастыг-дээ будүрүлге факторларының ужур-дузазы оон оранчок куду болган дээрзин айтыры чугула.

Амгы үеде бот-орулга-чарылга дугайында чугаалажыры-дээ, бижиири-дээ көвүдеий, ол ыңдыг болбас аргажок, чүге дээрге ол чокка ажыл-агыйны чогумчалыг чорудары берге.

— Планның удуртулганың куду деңнели күрүне планнарының күүсеттинмейн баарынга чедирип турар. 1984 чылда күрүнеге эът дужаарының күүне планнарын—14, сүттүүн—11, дүктүүн—24 совхоз күүсеттээн. Бо чылдың бирги чартыында эът дужаалдазын—6, сүттүүн— 9, дүктүүн — 7 ажыл-агый күүседип шыдааван. Оонбиле бот-орулга-чарылгалыг будүрүлгелериң материалдыг харылсалгазының дугайында принцип сагыттынмаан.

Бот-орулга-чарылганың база бир принцибн — будүрүлге чарыгдаалдарының долу эгилдези болгаш ажыгды орулгалыг кылдыр чорудары база сагыттынмайн турар. Садып аарының күрүне ертектери бедик болгаш оларга немелде телевизирлер бар-дээ болза, кол продуктулар болур картофельдиң, ногаанарының күш эдинниң бот-үнезиниң үлүүнден оларны будүрери орулга чок хевээр. Ону мындыг сан фактылар-биле бадыткап болур. Бистиң кол адырывыс — мал ажылында 1984 чылда совхозтарның будүрген продукциязының өртээ 1983 чылдыңга деңнээрге чарыгдаалдер талазы-биле 3 млн. рубльге бедик болган. Кодээ ажыл-агыйның 1984 чылда будүрген продукциязының өртээн планнаг бот-үне-биле дүүштүрерге, кезээн түң 12,5 млн. рубль, азы ногаа болгаш мал ажылынга түс-тузунда 6 млн. ажыг рубль болган.

Ынчангаш продукциның бот-үнезини кудуладыр дээш ажыл-агыйларның тускай эртемнигерн күжениишкинниг ажылдаар үүгүлүг.

КҮШ-АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

Будүрүлгениң ажыктыг ооруун бедидеринде, бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны хөгжүдеринде чугула негелдези—күш-ажылды шын организастаары болгаш ажыл телевизирниң, материалдыг идиг берилгининиң эң депшилгелиг хевири—коллективтиг (бригада) харылзаа. Коллективтиг нарза әзугаар ажылдап турар коллективтерде ажылчын бүрүзүнүң соңуургалы ажыл-агыйның сорулгалары-биле дүгжүп, ажыл телевизири-биле түңнел көргүзүгүң харылзаазы быжыглап турар. Бригада харылзаа-биле ажылдап турар коллективтерниң ажылының будүргүчүлүү өскелериннден 2—3 катап бедик дээрзин дуржулга көргүскен.

Материалдыг курлавырларның камналгазы—база чугула айтырыг. Камнаага чүрүмүн күштелдирери кыска үениң кампаниязы эвес, а бүгү ажыл-агый политиказының кол угланышкыннарының бирээзи. Камнап аары дээрге — чүгле хумагалаары эвес, а хөвүшөлдерге, фермаларга күш-ажылды болгаш курлавырларны эвээш ажыглаар интенсивтиг технологияларны нептередип турғаш, оон күсели-биле материалдыг ажыктыг чорукту чедип алыры, эргеле

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА—ХҮНДҮ

Бүргеп чагган дээриҥ ыдмы агарып, кодурлуп кел чораан. Тумаи черже кирип, быдарап, чаъе-бораи аязы агелээн. Кара-Туруг даанын оът-сигени, чечек-чимизи улам-на ои кирип, сагланнашкан.

Баҗаадан эртежик үнген хой оът базы хап, ылгын чоруп олургаш, ам-на доктаап, чаттылып оттай берген. Хоюн барааннап чораан кадарчы деспек кырынга үнүп кээп, арыг агаарны хөрек доддур тыныш, долгандыр харап көрүп олурган. Совхоз директизынга боагаи чугааны ол сактып келген.

— Парткомнуң, профкомнуң киржиигези-биле сүмележип көргеш, силерге чангыс үн-биле доктаадывыс. Даш Кирович. Дуржулгалыг улуг кадарчывыс силерге бир дугаар ооллаар аныяк коданны хүлээдир деп дугуруштувус, бодалынар кандыгыл? — деп, директор чугаалаан.

...Дунгужуп төрүүр аныяк хойнуң сула эдерилгезин кончуг хынамчалыг эрттирип алыр керек деп кадарчының ал-ла бодалы ында.

Өскен төрээн черинге ээ болуп, хой чылдарда ниитиниң малын малдап келген оруктары ооп сагыжынга кирип, сеткили сергээн. Бо чылын сигенниң үнгени эки, социалистиг хүлээлгеге көрдүгеи 18 тоннаны чайлыг-ла ажыр белеткеп болур эвеспе деп кадарчы иштинде ооруп боданган.

Даш Кирович Олчамайның малчын ог-бүленииң шаандан тура чайлаар чери Бара-Туруг дагларының одар-белчинри делгем, оът-сигени ар-бын үнер. Хоюнуң чайгы семиртилгезин кончуг бодамчалыг чорулар, ооп чанчылы ындыг. Кыргылданы, хой чуулдазын эрттиргеш, одарларны солуп, каш удаа кожер. Кандаашкыныыг изиг чай болза, серинн салгынныг, кара суглуг тайга кыры Сыын-Башгытта хоюн одарладып чайлаар. Калбак-Ында, Балды-Бажында чайлагларны кандыр дээр, одар-белчинри-даа тааримчалыг, мал-маган семиринринге магалыг-ла чердер.

Даш Кирович бо черниң оюн-чигим-даа беш салаазы дег билир. Агаар-бойдустуң байдалының аайы-биле оът-сигенииң кайда, канчаар үнгенин видевес.

«Найырал» совхозтуң Бел бригадазының дуржулгалыг хөйжүзу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденниң эдилекчизи, ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң депутады Даш Кирович Олчамай 26 чыл иштинде малчыннап, төрээн совхозунга арбын малды остүрүп берген.

Өг-бүленииң хераажен ээзи, 6 кыстың, 3 ооллуң иези, Нина Ажиевна чаш хураганнар ажаар талазы-биле мергежилдиг. Кадарган хоюн чылчанчылче онча-менди ооллаашкын, төрүүр 100 хойдан 100 ажыг хураганны доруктурүп келгени хой. 1973 чыл малчын ог-бүленииң амыдыралынга үүтүндурбас. Бедик коргузугдери. хой чылда ак сеткилдиг ажылы дээш Даш Кирович Олчамайга Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденни тывыскан. Нина Ажиевна Түлүштү Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаан.

Кежээниң мурнунда —хүндү дээри черде чоп. Чай, кыш чок малының семиртилгези, ажаалдазы дээш карак кызыл ажылдап чоруурлар. Хойдан кадык, шырак чаш толду, хой дүктү алыр дизе, ооп семиртилгезинче кичээнгей салыр үжурлуг деп дуржулгалыг малчыннар эки билир.

Нина Ажиевна ол дугайында мынчаар чугаалаар:

— Деңгилделиг семис хойнуң хураганы боткур, доругуучал болур. Ынчангаш бис чайын хонаштарны солуп, оът эки үнген черлерни шилип одарладып аар бис. Хой ооллашкынын декабрь— февраль айларда арттирери аптыг. Ынчан хойнуң күш-денгели шырак, сүттүр, ооп уламыидан хураганнар аарывас болур.

Хоочун малчыннар боттарының дуржулгазындан хойну чугаалап болурлар. Шынап-ла, чылдың дөрт үезинииң кайызында-даа малчыннын ажылында кошкаш дээр чайлыг үе турбас: ал-ла сагыш кадарган малда, ооп оът-сигенин, одек кыштаан белеткээри ындыг белеп бе, чаш хураганнарны хүлээп ап, мезинге ыдып, азы эмистиктеп, азыраары, сигенге ооредири дээш уйгу-чыдын-даа уттунар чүвеле болгай деп Нина Ажиевна чугаалаар.

1981—1982 чылдың кыжынында «Найырал» совхозтуң малчыннарының аразында социалистиг чарышка Нина Ажиевна биле Даш Кирович түнелекчи болганнар. Совхозтуң малчыннарының хуралынга Нина Ажиевнага эң хөй хураганны камгалаан ап, доруктурганы дээш чемпионнуң ножаазын тывыспышаан, ог-биле шаннаан. База ол-ла чылын Нина Ажиевна шаннатканы халас путёвка-биле республиканың еске-даа мурнакчылары-биле кады Моол Арат Республика чедип, арга-дуржунга солчуп чораап келген.

Даш Кирович Олчамайга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны атты тывысканын «Найырадың» малчыннары улуг оорушку-биле утказн.

Аныяктарга арга-дуржулгазын дамчыдар, оларны мал ажылынга хандыкшыдар талазы-биле хоочун малчыннарның киирген улуг-хуузу эвээш эвес. Даш Кирович хурая-суглаага бо-ла чугаалай бээр, аныяктарга чагыг-сүмеии бээр, кадарчылаарынче, саанчылаарынче кыйгырар, күш-ажыл кижини классаар, ассежник чүгле ажылгыр кижини ооп артпес дээрзин бодунуп ог-бүлезиниң амыдыралындан бегин көргүзүп тайылбырлаар.

Чаш хураганнарны канчаар ажаал хайгаараарын Нина Ажиевна сакманчы аныяктарга, боттарының уругларынга-даа үргүлүү ооредип чоруур. Ада-иезиниң ажылынга уругларының бичимзинден тура-ла дузалажыр: хой кадарар, чаш хураганнар ажаар-чемгерер, кажаа иштн аштаар дээш кылбас-ла ажылы чок. Ам оларның аразында мал ажылынга хандыкшылыглар база бар. Улуг уруу Галина ада-иезинге дузалажып, кады чурттап чоруур. Оглу Хүлер-оол шериг хүлээлгезин эрттиргеш, оглеиип алган, адазының дузалакчы кадарчызы болуп ажылдан турар. Ооп бичизи Валентина Улан-Удэниң культура институдунда бот-ооредилге-биле ооренимишаан, база ада-иезинге дузалажып турар.

Эрткен кыжын Олчамайлар төрүүр 314 баш хоюн Кымалбай деп черге онча-менди кыштадып, чүс хойдан-на 108 хураганны доруктурүп остүргеш, малчыннарның чарыжынга база катаи тиилекчи болуп, чемпионнуң ножаазын Нина Ажиевна чоргаарел-биле хүлээп алган. Нина Ажиевна шаңнатканы путёвка-биле Үш-Белдир курортуна кадыкшылы экижидип дыштангаш келирге, уруг-дарыы аразын улуг оорушку-биле утказп адган.

Н. ООРЖАК.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ ЭРТЕМДЕННЕР БИЛЕ КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ ХАРЫЛЗААЗЫ ⊙ ССРЭ — ЭҢ ХӨЙ ЧАГЫГЛАРЛЫГ ⊙ «СОВЕТ-ВЬЕТНАМ НАЙЫРАЛ ТУДУУ» ⊙ ЭҢ БАШТАЙГЫ КУБА АЭС ⊙ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЧЫЫЖЫНЧЕ ⊙ «БИСКЕ ДАЙЫН ХЕРЕК ЧОК!», «ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЕЛГЕРЕЗИН!» ⊙ БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«ЭРТЕМДЕННЕРИҢ «УЛУГ ЧӨВҮЛЕЛИ»

ПРАГА. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң эртемден-селекционнерлериниң төрээ культуралеринің бедик дүжүттүг сорттарын тургузар талазы-биле кады ажылдажылгазының перспективазын ийи чурттуң специалистериниң Крохержикке болган ужуражыышкынынга чугаалажып көрген. Оларның-биле сонуургеядыг, ажыл-херекчи чугааны чехословак төрээжылер, механизаторлар, агрономнер ыягланнар. Олар төрээ культураларының чаа сорттарын көрек кырында шенеп көрүп турөрлер. Оларның кижиген самаа-онаадарын, сүмелерни селекционнерлерниң шинчилеп ажылдарынга бырымдаалап көрдүнген турар.

Чехословак кодээниң ажылчилери-биле эртемденнерниң ол «улуг чөвүлели» төөрылга ээвес: олар боттарының ажылынга кызыл-тастың, арбайның сорт сорттарын, а ол ышкаш алдөр-сүрегліг «мироновскавный», «безостаявлерны» хайнектештырып тургаш, үндүрүп алгаиы оларның чехословак хевирлерни улуг күзелдии-биле, бедик сеолгу түңнелдиг кылдыр ажыглап турөрлөр. Күзүн чежик төрыыр кызаа-тастың бүгү шөлдериниң 15 ажыг хуузунда бо чылын сорт сорттарны, 80 хуузунга — оларга үндезилээш, ЧССР-ниң эртемденнериниң тургускан сорттар төрыттынган.

АТ-АЛДАРЫ УЛАМ НЕПТЕРЭЭН

БУДАПЕШТ. Идиктөр кылып үндүрөр талазы-биле Венгрияда эң үлүг бүдүрүлге каттыжыышкыннарының бирээзи — «Миношеги» деп фабрикаиың бөгүнгү ажыл-чорудулгазы ЭДЧ-ниң шугуму-биле кады ажылдажылгадан улуг хемчээлдии-биле хемааржып турөр. Ол бүдүрүлгениң цехтеринден чылдың-на хөй-хөй чурттарның бедик негелделеринге дүжүүп турөр дыка хөй санныг бедик шынарлыг идиктерни Болгарияже, Чехословакияже болгаш ооск-даа аныдуңма чурттарже чорудуп турөр. «Миношегиниң» он-он чылдарның иштинде быжыг садыг харылзааларын тудуп келгени совет садыл влыкчыларда ол фабриканың продукциязы база дыка нептерээн бооп турөр. ССРЭ ол бүдүрүлге чөрииниң эң улуг чагыкчызы бооп турөр. Бо чылын совет чагыкчыларның адрезинче эр, хөрээжен кижилериниң болгаш уругларның бүгү сезоннерге төөрүжүр эң ааннаг чараш хевирлиг 2 миллион хире эң идиктерни чорудуп бээр.

АҢЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ХАНОЙ. Вьетнамның өвүр-аңгы районнарыига «Совет-вьетнам найыралдың тудуу» — деп, бижиктиг самбырашкыгештарны көрүп болуур. Ындыг самбыралар Мурнуу-Чөөн Азиеда эң улуг Тханглонг көвүргүнү болгаш Бимшонда цемент заводун, Фалейда чылыг-электри станцизын болгаш чуртта дөңзээр черн чок Хоабинь дээр суг белдирииде, еске-даа тудугларны бөлгаш бүдүрүлгелерни көөстөп турөр. Ол бүгү тудугаар Вьетнамга социализмниң материал-техниктиг базазын тургузарыга шинтпырыг ужур-дузелыг.

Үлетпүр бүдүрүлгелерии болгаш еске-даа тудугларны катап тургузарыга азы чаазы-биле тударыига Совет Эвилелиниң Вьетнамга халас дузалемчызының дугайында чазактер аразынга дугуржулгага ужан чыл мурнунда ат саалган. Ийи чурттуң экономиктиг кады ажылдажылгазы улам-на хөгжүп, ооң ажыктыг чоруу улгадып турар. Вьетнамга ССРЭ-ниң техниктиг деткимчазы-биле энергетиканың, хемүр-даш үлетпүрүнүң, машина тудуушкынүнүң, өңнүг металлургиязың, химия үлетпүрүнүң болгаш экономиканың еске-даа хөй адырларының үндезиннери салдынган. Улус ажыл-агыйының 200 ажыг объектилерии катап тургускан, чазазы-биле тутқан болгаш чаартқан бооп турар.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында көрээге болгаш экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдөриниң үр хуусаалыг программазында ат салгаиының соонда совет-вьетнам экономиктиг харылзаалар шымер талазы-биле чаа адымнар чаараш хевирлиг 2 миллион хире эң идиктерни чорудуп бээр.

АҢЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ХАНОЙ. Вьетнамның өвүр-аңгы районнарыига «Совет-вьетнам найыралдың тудуу» — деп, бижиктиг самбырашкыгештарны көрүп болуур. Ындыг самбыралар Мурнуу-Чөөн Азиеда эң улуг Тханглонг көвүргүнү болгаш Бимшонда цемент заводун, Фалейда чылыг-электри станцизын болгаш чуртта дөңзээр черн чок Хоабинь дээр суг белдирииде, еске-даа тудугларны бөлгаш бүдүрүлгелерни көөстөп турөр. Ол бүгү тудугаар Вьетнамга социализмниң материал-техниктиг базазын тургузарыга шинтпырыг ужур-дузелыг.

Үлетпүр бүдүрүлгелерии болгаш еске-даа тудугларны катап тургузарыга азы чаазы-биле тударыига Совет Эвилелиниң Вьетнамга халас дузалемчызының дугайында чазактер аразынга дугуржулгага ужан чыл мурнунда ат саалган. Ийи чурттуң экономиктиг кады ажылдажылгазы улам-на хөгжүп, ооң ажыктыг чоруу улгадып турар. Вьетнамга ССРЭ-ниң техниктиг деткимчазы-биле энергетиканың, хемүр-даш үлетпүрүнүң, машина тудуушкынүнүң, өңнүг металлургиязың, химия үлетпүрүнүң болгаш экономиканың еске-даа хөй адырларының үндезиннери салдынган. Улус ажыл-агыйының 200 ажыг объектилерии катап тургускан, чазазы-биле тутқан болгаш чаартқан бооп турар.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында көрээге болгаш экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдөриниң үр хуусаалыг программазында ат салгаиының соонда совет-вьетнам экономиктиг харылзаалар шымер талазы-биле чаа

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ ЧАА АДЫРЫ

ГАВАНА. Совет Эвилелиниң идепкейлиг деткимчези-биле тургузуп турөр чаа адыр — атомнуг энергетика Кубаның улус ажыл-агыйын улам хөгжүдөринге улуг ужур-дузелыг. Амгы үеде Сьенфуэгостуң чанында Хургеда дээп черде, төлевизлээн шүүзү 1.600 мегаватт, республиканда эң бештайгы атомнуг электри станцизын тудуп турөр. Хургеда ол АЭС бештайгы төөгү келир беш чылда бериип эгелээр, Хургеда АЭС-тиң тудуу—куба инженерларының болгаш техниктериниң дуржулга мөөнчел алырының школазы болуур. Кубага кээр үеде ам-даа ийи АЭС-ти—ортуунуттуң барыын болгаш чөөн чүктеринге база тудар дээп планнап турөр. Ол үш АЭС бөгүү республикада ажыглап турөр оттуулөр чүүлдүң үзүтүн бир кезиин камнап, алыр ергежи бээр.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле чоокку чылдарда Кубага ол ышкаш ядролуг шинчиледдер кылыр төптү тургузарын көрген. Ол эртем комплексизин ядролуг энергиязы ажыглаарының куба программазын өзүгөөр тудуп тургузар болгаш Кубаның улуг эртем төптөринің бирээзи болу бээр. Ол төптү тутқаш, ажыглалга киирерн — үшкү куба беш чылдың эң чугула сорулгазы болуур.

Ядролуг шинчиледдер төөү атомнуг реактор-биле дериттинер. Ол реактор атом ядрозунуң энергиязын медицинага, үлетпүрүнү, болгаш кодээ ажыл-агыйның бүгү адыраларынга ажыглаарының чаа-чаа аргаларын тывар талазы-биле куба эртемденнерге дузалаар.

(СЭТА).

АНЫЯКТАР ФЕСТИВАЛЫНГА УТКУШТУР

УЛАН-БАТОР. Бөмбүрзектиң чалыыларының Москвага болур чыыжыынче моол аныяктарның төлээлекчилерин найысылал хөй киижи киржиичилиг митинг-биле үдээн. Митингиниң киржиичилериниң холдарында — кыйгырыглар болгаш транспарантылар: «Делегейге тайбың делгерезин», «Биске дайын херек чок», «Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларынга болгаш санаадарынга изиг байыр!» деп бижиглиг каан.

МАРН ТК-ниң секретары, Аныяктарның болгаш студентиниң XII Бүгү-делегей фестивалының моол национал белеткел комитединиң даргазы Ц. Балхажав чыылгеннарга чүве чугаалаваш, Совет Эвилелиниң найысылаынга аныяктар шүүлгезиң канчаар-даа ажыл политиктиг ужур-дузелыг болуулының болгуун демдеглээн. Москва фестивалы тайбының, найыралдың болгаш делегейге эң-сеткил каттыштырарының байырлалы, спорттуң, чалыычараш назылыгларның көрүүдээн болуур. Москвага аныяктарның ужуражыышкынының тайбынны болгаш улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаарының, адролуг дейынның кыжаныышкынын узуткаарының көрээнге улуг үлүүн киирерінге чигзиниг турбас деп, оратор демдеглээн.

* * *

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның аныяктарының төлээлекчилери аныяктарын болгаш студентилериң Москвага болуур XII Бүгү-делегей фестивалынга телеттиг үлүүн киирерінге долу шинтпырыг. Ол дугайын амда совет найысылаже чорупкан делегациязының баштыңы, Хо Ши Минниң КАЭ ТК-ниң бирги секретары Ву Мао медеглээн. Делегей реакциязының күштериниң бүгү-киитиниң тайбыңын узуткаарынче үглаган орландажыышкыннарын сөйгалап, илередиринің көрээнге бөмбүрзектиң аныяктары-биле чеңгыс эртн бызыглаарының ыетнам ооллар болгаш кыстарны ол кыйгырган.

АЛЖИР. Москвага аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалынга баар алжир аныяктар төлээлериниң семинары Алжирге болган.

Чурттуң 250 ооллар болгаш кыстары тайбың, улустарның хамаарышпас, хостуг чоруу болгаш депшигээн дээш демиселге аныяк салгакчыларының эң-сеткил каттыштырарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

ЛИМА. «Москвага Аныяктарның болгаш студентиниң XII Бүгү-делегей фестивалы перу ооллар болгаш кыстарның еске чурттан келген киирерлери-биле кады империализмге удур, бүгү делегейге тайбың дээш, долу социал шынныг чорукту чедип алыр дээш демиселге чеңгыс эртн бызыглаарына шинтпырының дугайын чеңгылендир медеглээр индирн болуруига бүзүрээр бис».

Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел талазы-биле Перунуң национал комитединиң ында солуннерда парлаан медеглелинде ол дугайында чугаалап турар.

МАПУТУ. Москвага Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалынга делегейниң аныяк салгакчыларының эң дээре төлээлекчилери: «Империализм чок болзун!», «Тайбың, хамаарышпас чорук болгаш социализм делгерезин!»—деп, өткүт үн-биле чугаалаар дээш чыглып турар-дыр. Мозамбик аныяктарның организациязының (МАО) чиргине секретары Амор Закариаш Купела ында Мозамбиктиң делегациязының мурнунга чүве чугаалаваш, ынчаар демдеглээн.

(СЭТА).

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индианың премьер-министри Раджив Ганди май айда ССРЭ-ге бодунуң албан ужурунда аян-чоруунуң түңнелдерин бадыы-биле үнелээн. СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары М. С. Горбачев-биле мээң чугаалажыышкынарым кончуг эп-найыралды ёзу-биле боол, ийи талага сонуургалдыг дыка хөй айтырыглар-биле холбаштыр болган деп, ол башкарыкчы Индий национал конгресс (И) партивның парламент бөлүүнүң хуралынга чүве чугаалаваш, медеглээн.

Ол хуралга Раджив Гандиниң ССРЭ-ге болгаш еске-даа чурттарга аян-чоруунуң түңнелдерин парламентарийлерниң бүрүнү-биле чүүлдүг деп кергенин айытхан түскай резолюцияны хүлээп алган. Совет Эвилелиниг индий чазактың башкыңнын чорааны Индия биле ССРЭ-ниң аразынга найыралдыг харылзааларны калбартырынге, тайбыңны камгалаары дээш, боо-чепсектиидере будурериң соксадыры дээш демиселди улам идепкейжидеринге идиглиг болган деп резолюцияда демдеглээн.

ДИПТЕРДЕН ДОГЧУ МЕДЭЭЛЕР

● **ЛОНДОН.** Чилиде Пиночеттиң фашистиг өзүү-чуруумунга хамаарыштыр бодунуң политиказын үндезинии-биле эскертирин, ооң-биле шерии харылзааларын сокседырын, фашистиг хунтага боо-чепсек бээриидеи ойталаарын консерваторларның чазаандан оппозициялыг партияларның белүк парламентарийлери болгаш хой-ниитии организациялерының төлээлекчилери шыңгыы негээн. Хунтаны буруу шаварынче кыйгырган резолюцияны Европа парламентизи бо чылдың апрельде хүлээп алганын Англияның дашты кыректер министри Хауга чорутқан чагаада белүк парламентарийлер сагындырган.

● **КАБУЛ.** Пакистанның Афганистанда кыректеринге түр бүзүреттиргеи киижиин Афганистан Демократтыг Республиканың дашты кыректер министерствозунга келдиртккен болгаш Пакистанның элчин черинииң ийи ажылдакчылары шпиончу медээлерни чыып турганы-биле холбаштыр шинтпирлиг удурланыышкынны пакистан чазакка медеглээн. Пакистанның элчин черинииң ол ажылдакчылары АДР-га удур шпиончу медээлерни чыып турда, АДР-ниң айыыл чок чорук органнары оларны тутқан. Делегей эргезиниң норма-чижектеринге чөрүшкек ындыг хеделиишкиннерни моон соңгаар болдуруп болбазын АДР-ниң чазаа айытқан.

● **МАНАГУА.** Американың Каттышкан Штаттарының экономиктиг бүзээлээшкинниниң уржуктары-биле чеднишкинниг демиселди Никарагуа чорудуп турөр деп, республиканың экономиктиг кады ажылдажылга министри Генри Рукс медеглээн. ССРЭ-биле болгаш социалистиг еске-даа чурттар-биле база Латин Американың, Барыын Европаның күрүнелери-биле бистиң садыг-экономиктиг харылзааларывыстың ачызында Вашингтонның биске удур кем-бүрүүлүг хеделиишкиннерн түңнел чок боюп, аш-чут-биле Никарагуаны боой тудар дээш ооң орландажыышкыннары бүүрээп дужүп турөр деп, ол айытхан.

● **РИМ.** Барыын Европаның чурттарынга барып чораан Японияның премьер-министри Я. Накасоне Италияның министрлер чөвүлелиниң даргазы Б. Кракси-биле Римге чугаалажыышкыннар кылган. Ийи таланың харылзааларының, делегейниң садыг-экономиктиг кады ажылдажылгазының, а ол ышкаш Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында харылзааларның айтырыгларын ийи талелар чугаалажып көрген деп, итали чазактың башкыңының төлээлекчизи медеглээн.

● **АДДИС-АБЕБА.** Росинчи Мурнуу-Африка Республиканы бүрүн чаасхаанзырадырын чедип алырынга шинтпирлиниң дугайында Аддис-Абебага болган Африканың чеңгыс ээн организациязының министрлер чөвүлелиниң 42-ги сессизының киржиичилери медеглээн. Сөөк-азы ылгай көөр бүзүрүмге удур улуг хемчээлдиг хемчеглерни чугаалажып көөрүнге болгаш моон соңгаар боттандыраарынга холбаштыр Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң туралын чыыладыраар дугайында негелделеи кылырын Африка чурттарының КНО-да болук төлээлекчилеринге сессия даосқан.

(СЭТА).

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДАҢЗА ТААКПЫНЫҢ, ДАШКА АРАГАНЫҢ ХАЙЫ-БИЛЕ

— Бо таварылга элээди бичии шаавыста бистер-биле, көл кезиинде бистиң эжиивс, төреливис болур Чанчаа дээр оол-биле, ооң амыдырал-чурттелгазы-биле холбеалыг болган чүве. Болур болурда, даңза таакпы-биле, дашка арага-биле база холбашкын баш удур чугаалап кээйн— деп, хоочун башкы Соскар Ховалыгович чугаазын эгеледи.

— Ынчан дөртен чылдарның төнчүзү турган чүве—деп, башкывыс чугаазын уламчылады. Ол үеде кожа-келбээ чурттап чоруур аалдарның ажы-төлүүнү кылбас чүвээи бар эвес: чай одунда хой йадарар, аалга турганда ажыбүрү айбы күүсээр — тараа сөөгөөр, арга-дашган чээргенээр, хамдан суглаар, бичии дүүмаларын ажаар. Чайлыг үезинде чыглып келгенде чаржыр, дүрежир, яаптуулап, баг хап ойнаар. Ынчалзе-даа бистиң аалдарывыстың бир үе бичии оолдарының кылып турар ол-ла бүгү чүүлдөринге бодунуу-биле киржир, бодунуу-биле ажылаар ындыг кижиивс бар.

Ол дээрге Чанчаа-ла болгай. Чанчаа хөй кыс уругларлыг улгады берген улустуң чеңгыс оглу. Ынчангаш-ла чүве ыйнаан, ада-иези оиу хирге, чамга дээртпес, суг-даа суглатпас, тараа-даа сөөктатпас, чээрген-даа чыгдырбас. Чуурук, шүшлең төл бе дээрге ындыг эвес, аюн-тогларын чыда келбес, чарышка кашпагай, дүрешкенде шыырак-даа турду. Ооң багай чүвээи чүгле ажылга пат, айбылаарга ыңаайым дээр, азы бистн удур айбылаар, ооң эртсе дужаалзырак, турамык чеңныг. Аал оолдарының кылыр хөй ажылындан ол чүгле үлүү кээрге, ында-хаая хөй кадарар. Кадаранда бискилештир молдурге мунмес, даады-ла эзерлиг, ааттыг чоруур. Ол харын хемнерден балыктаарда-даа, арыгдан чыжырганалап, каттаарда-даа аңдындан чарылбас, албан мунуп алган чоруур. Ооң бистерден ылгалдыг, бир онзагай талазы ында база турган. Чыжыргананы сыкпас дээрге, ыяап-ла сыл чинир, артканын аалынга, ада-иезинге апларып бээр.

Олар ону «ынчанмас» деп хоруяес-даа, «оглумнуң кежээзинэ» деп мактап каар, чыжыргананы хойтпаанга холуп аарлар.

Өттүнчек өөрүг дээн ышкаш, бир катап бистер хөй бооп, ону өттүнүп, бышкан чыжыргана будуттарын кызыл чайт кылдыр сыккылап алгаш, аалывыска барып, ада-иелерге мактаттырар бодап, экжелдиивс оң.

Бистн мактаар чүве кайда боор, аалга кирип кээриивс билек, одекте бир-ле чүве кылып турган кырган-ачавыс шуптувусту кый дап алгаш, «Бегүн силер сып чинир, даарта дуу аалдың ажы-төлү үрегдээр, соңгузу хүн ооң ескелүлүс төтчеглээр, ынчап кээриивске соң даарта кат-чимистен чүү артарыл?».

Чанчаа бистн чеңгыс ол эвес, дараазында ооң дора бир бак чүвеге таварыштырган. Херектиң ужуру чүл дээрге, эжиивс Чанчаанның хойнундан даңза, хап ыяавестээн. Чай кадында бо-ла таакпылаваш олурупгар. Таакпылаарда артында чажыртынмас-даа. Өөнге безин ажыы-биле бургурадып олурар. Дөңзазы ак-көк өөнүг үнелиг даш соруулдуг, таакпызының торгу хавын тыва үгүлээ-биле шээргинии кончуг хээлеп каан.

Ол чүвелерни кайын тып алганын айтыраарывыска, даңзаны ачазы тып берген, хапты аавазы даарап берген боорга, аңаа шуут бүзүревейн, пат-ла кайгаан бис. Ынчаарывыска Чанчаа бистиң-биле маргыжып үнгеш, ооң ада-иези бистин ышкаш чүве бүгүзүн хорун турбас, аңаа. Чанчаага, чүнүдээ канчаарын чөпшээреп турар, а бистер дээрге ада-иелеривистиң айынган эртпес «кортук койгуннар» боол туварывысты-даа арттырбаан.

— Чүүдем-даа кортпас бис.

— Ындыг болза таакпылаварындан чүге коргар силер?

— Корткаш эвес, ажыг, кузумзуг боорга— деп, бирээзиис ындыг.

— Мелегейлерни, баштай ындыг чоор. Ооң соонда аңаа апаар, ооң туржук суксааны, чем чиксээнии безин чиде бээр, харын таптыы кончуг апаар.

— Шынап бе, аал! Артында, суксааны-даа чиде бээр бе?

— Шынап, шынап. Шенеп көргер даан, ээн ховуга силерни кым көөруп, кортпаңар —дээн, ооң көгудуглуг состерииге алзыпкан бис.

Хаш соруулдуг, меңгүн баштыг даңза шак ынчалдыр холдарывыска туттунуп, аастарывыска чыпшына берген. Артында төгериктей олурун алгаш, улуг улус өттүнүп, удурдедир солчуп каап, таакпыны тыртып-ла эгелээн бис. Баштай аас ишти ажыыр, соонда дыл, таалайывысты тура соп эгелээн. Ооң харын кузум боол хуула берген оя чүве ыйнаан, ак-таалай-даа курлур. Чедүл-какыдан акпа-чүрек үзүлгү дег. Кезек боол чоруй баш дескинген соонда, ижиибээр орулап, кустуруп-ла үнген.

Ол хилинчек та кайы хире уламчылаан чүве. Шаг-шинек чок, харыксыраанывыс-даа хөлчок. Ындында-ла баксыраан улусту чайгы дүштүү халыыны, куруг ховунуң изиг эрезини хая-даштың челыны улам ырмазыредып турган. Сагышка кирер чүве чеңгыс чүгле суг-ла суг. Чанчаа кайда боор! Аңдын мунупкаш, шагда-ла арлы берген болган.

А кадарган хоюзус бистн чеже маназр, дүүш эртип, суг эмдыралывыска, бир-ле хайлыг таакпылаашкын соонда чеңгыс-даа кижи олчаан таакпы сорбаанын, а эжиивс Чанчаанның беш класска катап олурупканын саналаска, ол үеде онза ескерлиишкиннер болбаан.

Эжиивс шынап-ла «катап олурган». Ол үеде катап олурар дээрге-ле аврениикчи кижиниң ат-алдарынга, оон туржук ада-иениң адынга бак үүлдү көргускениң ол. Чүге дээрге ынчан база эртем, сургуул дээш улут-биче бүгү кижилериниң эң-не чүткүлдүг, сонуургалдыг үезн турган. А эжиивс бистен ынчаар чыдып каап, харын-даа бистн каап, чоорту хоорлуп эгелээш, аралашпас апарган.

Эжиивс ижип чораап, эжиаар, чеңгыс классчы чажыттары бистерден элекке чарлып чорутканы ам-даа хараадаичыг. Херектиң ужуру чүл дээрге, ооң кадыкшылы чоорту суларел эгелээн болгаш соолунде барык өкпезн аараап, сагыаастээш турупкан. Ада-иезн «кара эмден» эгелээш, кандыг-даа хемчээн ап турдулар. Бо бүгүнү көргөн кижи канчаар-даа бодаарга, «кижи болуру чажыттан» деп үлегер чугаа чүгле өзүп ораар бичии кижиге эвес, а ада-иелерге база дорт хемааржыр кичээндирир-дир деп чүвеии сактып келбес аргажок. А эжиивс-биле болган таварылга бистиң сагыжывыстан ам-даа ы-эвес. Чанчаа дээш, ооң салым-чолу- дээш чогуур ейшаанда ону бодандырып, хай дивээниивс бистер бүгүдеге амыдыралдың ажыг чемелээшкини бооп артып келген.

Ч. ЧАП.

Кызыл районнуң Кур-Чер суурда уругларның музыка школазы ам чеди дугаар чыл ажылдап турар. Чон ортузунга культура-массаныг ажылдарны чорударынга школа үлүүн киирип кевген. Музыка школазында хореографияның уран чүрүлгези, бавыннаң үрер хөгжүмүүн класстары ажыдап турар.

ЧУРУКТА: Кур-Черниң музыка школазының өөренчиктилери хөйнүң ырының күүселдезинде.

З. МОНГУШТУҢ фотозу.

Культура албан чери болгаш чоннуң дыштанылгазы

ОРАЙГА ЧЕДИР ӨШПЕС

Культура болгаш спорт албан черлери ажылчы чон ортузунга политика-кижизидилгелиг ажылды организовать-ырынга, социалистиг нигити чүрттелгениң нормаларының хажыдыылыкныгары — арагалавашкыы, хулынганнаашкыы, бүгй сес сөглээр чоруктар дээш ышкаш эргинниг артыышкынарынга хамаарыштыр хөй-нийтиниң санал-оналын тургузарынга партия организацияларының даяныр төвү болуур үжүрлүг дээрзин СЭКП ТК-ның «Клуб албан черлерин болгаш спорт тадуугларын ажыглаарын эки-жидер талазыбиле хемчеглер дугайында» доктаалында айыткан.

Эрзиниң Культура бажыңынга келирианске, директор А. К. Яндов, методистер Н. С. Лакпажап, Т. К. Болаа олар ескээр-даа чардыгар хире эвес, бир-ле чүве дугуржуп сүмелешкен турлар. Делегейниң кооперация түңүнге тураскаадткан кежээ эрттирериңге белеткенип турарын Алевтина Кыргысовна дыңнатты. Сценарий белеп, ону методистер боттары тургускан. Ону биске сонуургаттылар-даа. Методист Надежда Сояновна Лакпажап аңаа хамаарыштыр дараазында үүлүү немей чугаалады:

— Профессионал байырлалдарга тураскаадткан «Сеткилдиң ханызындан» деп кежээлерни эрттирерин практикалап эгелээн бис. Оларның сценарийлерин боттарывыс тургузуп турар бис. Аңаа даянып кол-ла күжүвүс — байырлалы эртер деп турар коллектив. Ында партия, профэвилел, комсомол организацияларывыс биске боггуг дузаны чедирип турар. Теп телевиденне программазындан көруп турарывыс «Сеткилдиң ханызындан» деп дамчыдылгага үндезилеп, ону бистиң байдалывыска таарыштыр тургузуп алганывыс ол. Дуржулга мөөкиеттинер дээрзинге бүзүрээр бис, чүге дизе, ындыг кежээлерни эрттиргилевис-даа. Солун эртилээн. Кежээниң онзагай талазы бар. Кижилер кады ажылдап турар эжиниң дугайында, оон күш-ажылчы намдарынга хамаарыштыр мооң мурнунда билбейн чораан үүлдерин билип алыр-дыр. Ол—кижилерни улам чоокшулаштырар. Ийнде, суурның чону кежээге киирип, дыштанып алыр аргалыг. Сагыш-сеткилди хаара тудуп келир бо кежээни сонуургаар кижилер хөй.

«Сеткилдиң ханызындан» деп кежээни солуп, ажыктыг эрттирер дээш методистер тывыңгыр, чогаадыкчы ажылдап туралар. Культура бажыңында онзагай альбом бар. Ында кежээлерниң киржикчилерин коллективтериниң ажыл-амыдыралын көргүскен чуруктар, саннар-фактылар солун. Ол альбом холдан хол дамчып, ындыг кежээлерниң эстафета-альбому болуп турар.

Эрзин ортумак школазының бо чылгы доозукчуларны школа доосканының кежээзин утпастар. Доозукчуга тураскаадткан «Аас-кежикти күзедивис, чоруук чогузун, чалыы назын!» деп кежээ база Культура бажыңынга эрткен. Уругдар, оолдар аттестаттарын суурның чурттакчылары — бүдүрүлгениң мурнакчыларының, күш-ажылдың хоочуннарының мурнунга байырлыг байдалга алган. Чагыг, чылыг сестерлиг, оюн-концерттиг кежээ доозукчунуң вальзы-биле доозулган. Оны база Культура бажыңының ажылдакчылары ортумак школаның директорузыбиле сүмележип, кады эрттирген.

Культура бажыңының ажылдакчыларының суурның чурттакчы чонунуң ортузунга чорудуп турар ажылы хөй талалыг, план чогаадыкчы ёзу-биле тургустунган. Дыштанып хүннерде маңаа кежээ, ужуражылга болгаш кандыг-бир культура массалыг [illegible] ерлей барбас. Арагалавашкын болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында партия, чазактың доктаал, шиитпирни үнген соонда, Культура бажыңының ажылы кескүзу-биле иделкейжээн, ажыл планын эде көргеп. Культура бажыңының ажылдакчыларының ажылдаар шагынга өскерилгелерни база кылган. Ынчангаш оларның ажыл хүнү орайга чедер.

Культура бажыңының директору Алевтина Кыргысовна Яндов коллективтиң ажылы-биле таныштырган, дараазында үүлдү чугаалады:

— Коллектививис демниг. Бисте ажылынга бердинген, онг эки билир кижилер ажылдап турар. Улуг методист Надежда Лакпажап, уруглар ажылының талазы-биле инструктор Татьяна Болаа, агитбригада удуртукчузу Клара Шойжуң болгаш оон-даа өскелер чогаадыкчы ёзу-биле кызымак ажылдап турарлар. Ажылдың түңнелдин кадрлардан коичуг хамаарыжыр. Ол талазы-биле байдал бисте багай эвес деп болур. Культура бажыңы — культураның одаа болганда, культура-массалыг ажылды солуп болдуруп, оон кижизидикчи талазын бедидеринче улуг кичээлгейни улгадырып турар бис. Арагалаар чорукка удур демиселдиң күштелгени-биле Культура бажыңының ажылын бир-янзы тургузары чугула. Ол хемчегларни ап эгелээн бис. Культура бажыңынче кээп туралардың саны мооң мурнунда турганы-биле деңнээрге өскен. Бистиң ажыывысыс база бир-янзы кылдыр тургустунган. Планывысты дыштанып хүннерде Культура бажыңынга кандыг-ла бир хемчег, чижээ, кежээ, ужуражылга-даа дижик, албан эрткен турар кылдыр ынчаар тургускан бис.

Культура бажыңының ажыл планы шынап-ла хөй талалыг. «Хүлүмзүруг» агитбригада Эрзин суурның чурттакчыларынга концерт көргүзеринден аңгыда, совхозтарга, кыргылда пунктуларынга, сиген шөлдеринге оюн-концерт көргүзүп бо-ла чеде бээр. Боттывынгыр артистер концерт программазын үеник негелдезинге дүүштүр эде тургускан. Бо чылдың эрткен чартык чылында олар 38 үнүүшкүнүү кылган.

Культура бажыңында «Чаа өглениишкеннериң» клуву база ажылдап турар. Оон ажылы кичээлдер кылдыр тургусчулар. Кичээлдер суурның хөй рээженнер чөвүлелиниң удуртулгазы-биле эртип турар. Өг-бүле тутkан аныяктар өг-бүле, уруг-дарыг кижизидилгези-биле холбашкан айтырыгларны темалар аайы-биле сайгарып көрүп, өөренип турар. Аъшчем белеткээринге база өөренип турарлар. Чаа өглениишкен аныяк өг-бүлелер бо клубтуң кичээлдеринге күзелдии-биле кээп турар. Клуб аныяктарны өг-бүлениң чаагай чаңчылдарынга өөредип, кижизидип турар. Өг-бүлениң бижыг, найыралдыг болурунга оон идиглиг болуп турары чугаажок. Оон-биле кады ритминг гимнастиканың бөлүмү база ажылдап турар.

Бөлүмнериң доктаамал ажылы чедип алдыкган. Мында 13 бөлүм ажылдап турар, ында нийтизи-биле 282 кижи хаара түттүнган. Аңаа хамаарыштыр мында бир онзагай чүве — чамдык бөлүмнерни коллективтерде эрттирип турары. Чижээ, хөйнүң ыры, шии, танцы бөлүмнерин Культура бажыңының ажылдакчылары коллективтерге барып эрттирип турар. Ону мынчаар тургускаңы — бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге киржикири-биле белеткел чорударынга оларга идиглиг болуп турарын методистер чугаалаар болдулар. Ол бөлүмнерге уран чүүлге сонуургалдыг кижилер күзелдин-биле киржип турар.

Үстүнде адаакыысыс доктаалга хамаарыштыр чугаалап турa, район төвүнде культура-спорт чөвүлелиниң ажылдал эгелээнин Алевтина Кыргысовна чугаалады. Бо ажыл чаа-ла эгелээн. Ону Эрзин кодээ Соединиң күүскомунуң даргазы Т. С. Лоовандай удуртуп турар. Чөвүлелде он бир-кижи бактаал кирген. Ында херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери, профком даргалары болгаш хөй-нийти организацияларының активи кирип турар. Ол чөвүлел чоннуң чурттап турар черинге ажыл-биле культура-спорт хемчегларин план ёзугаар чорудуп турар. Суурның № 26, 30 агитквартал-дарының чурттакчыларының аразынга дыштанып хүнде спортну маргылдаа эрткен. Аңаа № 30 агитквартал-дың улуг, биче чурттакчылары тиилээн. Беш агитквартираның чурттакчыларының команда-ларының аразынга шыдыраа маргылдаазы база болган. Чоннуң чурттап турар черинге ажыл-биле культура-спорт оюннарының планы солун, «Хөлүг старттар» деп маргылдаалар өг-бүлелер аразынга эртер. Аңаа суурда парктың, спорт шөлүн ажыттап турар. Дыштанып хүннерде эрзинчилер спортчу оюннарга киржир дээш чыглып келир. Өг-бүлези-биле, уруг-дарыы-биле дыштанып, спортка күжүн шенээрин кым күзээвес боор.

Эрзин районнуң Культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң дыштанылгазын ажыктыг, солун эрттирер дээш кызымак, чогаадыкчы ажылдап турарын көрдүвүс. Культура бажыңының дериглө-шимелдези эки. Чижээ, культура-чыдыышкын, уруглар ажылының талазы-биле методиктиг булуңнарның утка-шынары ханы. Культура бажыңының септелгезин кылып дооскан, келир кышка белеп.

Культура бажыңының коллективиниң суурда хөй-нийти организациялар-биле кады демнежип ажылдап турарынан, дыштанып хүн бүрүзү мында солун эртип турар. Оон соңгаларында чырык орайга дээр өшпес.

В. КУУЛАР,
«Шынның» корр.

ЧОННУҢ ЧООН ОРУУ-БИЛЕ

Чечен чугаа

«Күжүр эш меним мөнөп, оңдеп-суксеп ат боол олур боор, хөөкүй. Чүге озалдадым дизе, «акша эккээр болган ореллиг кижимни маңаавыс» деп каар олла. Дыл чештиндир эшке кудер чүвем бар-ла болгай, тептыг хөөрежир чүве»— деп боданып чоруй, Адавастай ам дөстүүмейн баргаш, эжинге сөңнээр көгээржинниң аксын ажыдар дээш деп берип чорда, хамык үлүстүң караа ында ышкаш алырган соонда, хол салдынып, арын-баш өрт дег кыза хона берген. Шынап-ла, ындыг болбас-даа арга чок — Адавастай көөрге, бо чоннуң чоон оруун дургаар элең-тендин эзирик, ойда-кыйда сес өткен, шия эмиспик кылган кижи-даа көзүлбес, шаандакы «Чайгы рестораннар» ам эзирээн, шиппиң тургулаар.

Монгуш Домбаалаңның мурнунда ийнидирзиниң хангайында хары чаапкан хоочунар ажыяксыг хөөрежип чораан. Оларның бирээзин дертен чыя иштинде хойжулап турар, бирээзин дертен ийи чыя башкылап чоруур.

— Арагалап албыстаар, эзирик эдерээр бак чорукту болдурбас демисел дугайында бистиң партия, чазак доктаал, чарлык үндүрген магалыт-ла чүве-дир ыңаар. Каяа-даа чоруурга чон оны коичуг үүлдүг-дур деп деткинг.

— Ынчанмайн канчаар ыңар. Арага кижип, ажыл үзер, аасдыл үндүрер, алгыш-содаа, апдаг-эндээ кылыр, кедерээге кем-керек үүлгедир чорук ам эвээжеп бар чору. Мооң мурнунда чамдык аныяк-эскен берге-ле турду. Ам бо кижи безин дыштаны бээр-дир ыңаар.

— Бистиң ада-өгбелеривис тыва үлүс арага деп суксуунну хүндүлеп шээрлеп четтирип чораан, аныяк-эскен безин амзавас, арага ишкен үлүс чаңынга чагдавас чораан болдур ийин. Араганың хоразының, оон айыылдыының дугайында чагаан улустуң мындыг ырыдаа бар болгай:

Араганың аагы-биле
Акым вайлап алдым халак.
Эзириктиң эзинингден
Эжиң эңдеп алдың халак...

— Силерниң оонар коичуг шын ыңар. Арага-дары ижип алгаш, аътка, машинага шаавар, орук-чиргикке озал-ондак кылыр ойлук чок чорук ам болбастаар ыйнаан бо. Эзириктер чокта, шынап-ла кижи сагыжы амыраар — дишкилээн, хоочунчар ам оожургап, оран-чуртун мактап эгелээн.

— Чер ногаан көстүр — бо чылын дүжүт-даа чаагай болур эвеспе бо! Буга-сумунну, суггат-суглааны сайзыредыр деп нам чазак чаагай-ла чарлык боол турар-дыр ийин.

— Ол бүгү шупту чер-делегейде чаа дайын болбайн, тайбың чаагай турзун, бистиң совет күрүнеэнис күштүг шыырак-ла, бистиң чонувус улам чаагай аас-чежиктиг-ле турзун дээни-ле ол боор чүве-дир ийин — деп, хоочун малчын деткээн.

— Оо ыңар, ындыг турбуже, бистиң аравыста чамдык шаарланнаан өөдежок кижилер арага-дарыга хандып, ажыктыг ажыл кылбас, маңгыстальп, бажыңнар кезип, чамдыктары аарыг мен деп авыастап чоруур боор-дур, кандыг коичуг арын-нүүр чок чүве дээр силер!

Хоочунчарны бүдүү дыңнап олурган Адавастай:— Ам ат болду, мени билип алган улус эвеспе бол— дээш, куду көрүнгеш олурупкан, арын-бажы өртүлештир кызып, баш сугар чер тыптайн, хөйде-ле үлүг тынар, хөрлир, көстүр. Оон кожазы аныяк хөрээжен дөстүммейн, каттырып бадырыпкан.

Монгуш Адавастай бо хамык чүвени карак-биле көрүп, чугаа-соотту дыңнап келгеш, ам шын-на сеткиви-биле бодунуң иштинде чугаалаттырган:

— Бүгү чурт, харын-даа бүгү делегей, бүгү кижилер арага деп албыска удур болган. Ам кижиге эш болур кижи-даа тыптыр чүве бе моң? Ам черле боданмас болза, хорлаан болган эвес деп-ле. Эш чок кижи канчап чурттаарыл ынчаш? Ачам хөөкүйүүң чагыр чорааны ышкаш, чоннуң чоон оруу-биле-ле чолдуг-мөлүг сагыш амыр, кижилер дег чурттап көрзе чүл, ынчаш оол?!.. Адырам сөөлгү катап... ийе, чүгле чеңгыс катап... че, коннуг эшке барып ужурашкаш, белекти сөңнээш, тептыг хөөрежип көөр чүве...

Ындыг бодалдары-биле автобустан дүшкеш, демги кожазы уруг-биле байырлажып, ам-на дидим кирип, бир чугула чүве чугаалап каар дээш, дилегзине көөрге, оозу чок, кижини чүгле бажын дырбаныр, иштинде халактаан.

Монгуш Домбаалаң ындыг үй-балай бодалдары-биле, ынчалза-даа ынанганы эжинге кээп, буруузун билингген:

— Куруг кээрге, кайын болур, чүведе үжүр бар-ла болгай, биче сөңнүг ужурашса бе дээш, акша чегген кижимни маңгазынгаш озалдап келдим, күжүр эжим, өршээл көр — дээш, көгээржиннің аксын ажыткаш, эжинче ийи холдап сунган.

Эки комбайнер Тараачы Тарасовна дашкаңы амзал чоруй:

— Четтирдим, эжим, моонбиле дөңгүрек берип, ажыттаан болдур мен ийин. Оон-биле-ле өөнүктешкен хөрээ черле чок. Мээң сөөзэ сүмем мынды-дыр — сен-даа ол оруктап — чоннуң чоон оруубиле амыдырап, ажы-төруп чурттазынга чоя боор.

Эжинче-даа көрүнмейн Домбаалаң кезек када база-ла ыыт чок олуруп, үжүп үнүптер эзир ышкаш бажын көдүрүп кээп:

— Сээнни коичуг чөп-тур! Четтирдим, эжим. Кырым сынар, сөзүм бо — шынзыдар мен, меге дизиңзе, бо-дур, ма, толум берейн — дээш, эжинче холүн сунуп бар чыдар аразында, оон кораанга мөнөп чоруур эжи — уруглар аразы Агарлаа каттырымзырап алган, бо көстүп кээп.— Шынңы ол бе?— деп, айтырган турган.

Домбаалаң Арбай-оолович Монгуш амгы үеда берген даңгыраан, аксы-сөзүн шынап-ла эзелеп чор ирги бе?

Л. ЧАДАМБА.

Сонуургактарга

ДЕРЖАВИН ҮНДЕЗИЛЭЭН

Петрозаводскиниң хоорай эмнелгезиниң ажыттынганыдан бээр 200 чыл болган оюнга тураскаадткан байырлыг кежээге улуг орус шүдүктүү Г. Р. Державиниң шүдүктери номчуттунган. Бо эмнелге черин ынчаан Олонецкиниң губернатору турган Г. Р. Державин ажыткан.

Гаврила Романович Державин губернатор дужаалынга ажылдай бергеш-ле хоорайда ядыы кижилерге эмчи дузазы чедирер чер чогун дораан эскерип каан. Аарыглардан хөй-хөй кижилер өлүп турган. Державин эмнелге тударын дораан шинтпирээн, чартык чыл болгаш аңаа варыг кижилерни хүлээп ап эгелээн.

Петрозаводскиге баштайгы эмнелге черин тургускаңы хожударгай крайның амыдыралыкыга улуг болуушкун болган. Чаңгыс эмчилиг, 40 орунгуг биччин эмнелге-даа болза, тускай айтышкынын ёзугаар аңаа «ядыы база түрүгүн» кижилерни хүлээп ап, эмнеп турган.

Державин эмээн улуг эмнелгени тударын планнап турган, мончаза-даа ол чаагай күзелин боттанмаан. Олонецкиниң губернаторунга чыл ажыг ажылбаан, бодунуң чагыртыр мөчээнинги — Архангельскиниң генерал-губернатору Татьяниниң мегечи чоруун ле-ретненн дээш бастаткан. Петрозаводскиден кежүп чоруур ужурга таварышкан.

Ийи чүс чыл бурунгаар тутунган ыяш бажың үрелээп калган. Оон орунуда улуг эмнелге комплексиниң хөй каът корпустары өзүп үнген. Оон үндезилекчизиниң дугайында тураскаадты өөрүп четтирген салгакчылар кажан-даа утпайн кадагалап чоруур.

В. ЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.
Петрозаводск.

ЧУРУМАЛДЫГ ЧЕРДЕ

Совхозтар аразының «Хараачыгай» пионер лагери бөйдүстүң чайгаар бүтмен чурумалдыг черинде каш чыл улаштыр туруп келген. Бо бирги сезонда совхозтардан келген 60 ажыг уруг чайгы дыштанылгазын хөглүг, солун эрттирген. Лагерьде бүгү байдал эки: делегем өрээлдериг чурттаага бажыңнары, столовая, чунар-бажың. Лагерьни Хамдатайты ортуман школазының башкызы Чеченмаа Минчиновна Ооржак ам чеди чыл улаштыр начальниктеп турар.

Чыл санында-ла бо лагерьге өөренчилер саны көвү деп орар. Оон-биле чергелештир лагерьге база бир чурттаага бажыңы болгаш делгем столовая херек болуп турар. Ону өөренип көрзе чугула. «Коммунизмиче өрүк» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазы база · Сүт-Хөлдүң, Чөөн-Хемчиктиң фермалары лагерьден ыраак эвестер.

Чаңгыс багай чүве райнүүсконнуң культура нилдизи лагерьге болгаш фермага чаңгыс-даа кино, концерт үндүрерин организаставаан. Ынчангаш культура албан черлери бөөк сагыш салыр боор деп идегедивис.

Б. ХОМУШКУ.

СОНУУРГАДЫВЫС

Оон-моон келген артистерни оюнун Хадың суурның чону сонуургал-биле көөр. Бо удаада «Чалыы назын» деп эстрада-цирк болуу биске ааладап келген. Программада ырлар, хөөмей, сыгыт, цирк көргүзүүлери бар. Е. Чыртай-оолдуң ырлаарын чон магадаан. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Дмитрий Очурнуң талантызын кым-даа сонуургал-биле күзээп алыр. А. Доржулай, А. Ондар оларның күүселдиглерин база сонуургадывыс. Эрес-кашпагай аныяк-өскенниң цирк номерлери черже көрүштүр, чараштыр.

С. ДАҢГАА
Бии-Хем район.

Республиканың киноэкраннарында «Две версии одного столкновения» деп чаа кино үнүп эгелээн.

Киноны Одессаның киностудиязынга үндүрген.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Человек-невидимка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.50, **«Две версии одного столкновения»** 18.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Босоногий Гек» 9.30, 11.20, **«Новые приключения неуловимых»** 13.10, 15.00, 18.40, **«Далёкие шатры»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Всемогущий»** 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«В джазе только девушки»** 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Сказка об отважном кузнеце»** 11.00, **«Будьте моим мужем»** 14.00, 16.10, 18.20, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: **«Твоё мирное небо»** 18.00, 20.00 шактарда.

Агаа

Республикага шөкер булуттаар, дүне чаъс чегбас, хүндүс улуг эвес чаъстаар, дыңнирээшкиннер болгулаар.

Хат коошкак. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 15—20 градус чылыыр.

Кызылга шөкер булуттаар, хүнүүн ийнги чартыында дыңмирээшкиннинг улуг эвес чаъстар болур. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

«ТЫВАФОТО» БУДУРУЛГЕ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

Иркутск хоорайның № 38 ортумак профессионал училищезинге 1985—86 өөредиглеге чылынга сургуулдар чыырын чарлап турар.

Мергежилги — фотограф. Нийти билигниг 10 классын доосканнарга өөренир хуусаазы — 2 чыл.

Училищеге 30 хар чедир назылыг кижилерни хүлээп алыр. Сургуулдарга айда 30 рубль хемчээлдиг стипендия бээр.

Училищеге өөренири халас. Оон аңгыда сургуулдарны аъш-чем, тускай болгаш өскедээ идик-хеп-биле хандырар.

Училищеге өөренип кирерде дараазында документилер чугула:

1. Хүлээп алырының билдиринишкини.
2. Биилиниң дугайында документ.
3. Харектеристика.
4. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
5. Чурттап турар черинден шынзылга.
6. 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чуруук.
7. Будуруулгеден, организациядан чоруткан бижик.

Хоорайдан дашкаар чурттуларга общежитие бээр. Өөредилге 1985 чыдың сентябрь 1-де эгелээр.

Айтырыг тургузар адрезиң: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар килдизи.

• • •

«Тывафото» будуруулге каттыжыышкыны 1985—1986 өөредилге чылынга фотографтың мергежилиниң өөренир кижилерни чыырын чарлап турар. Өөренирниң хуусаазы —1 чыл.

Өөредилге Тыва АССР-ниң Амыдырал хөндырыга министерствозунуң өөредилге-будуруулге комбинадынга эртер.

Айтырыг тургузар адрезиң: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар килдизи.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ ЧУРУЛГАНЫҢ ТУСКАЙ ШКОЛАЗЫ.

1985—86 өөредилге чылынга үндезин национальдың уругларын өөредири-биле немелде чылдамы Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: фортепиано, а оң ышкаш хындыг хөгжүм (скрипка, виолончель) **салбырларынга хүлээп алыр.**

Школага хүлээп алырда уругларның музыкага сундуруун (эки дыңнал билиири, ритмин, аялга-үннерни доктаадып алтар шынарларын) **барымдаалап көөр.**

Конкурс бо чылдың августуң 17-де эртенгинниң 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур [музыка училищезин].

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Шын Редакциянын адрези:

867000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-85, партийни амыдырал болгаш үлегчер киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун кезбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Четтит № 3083.

Тыва АССР-виң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң таазы-биле хүрүве комитединиң типографизы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00598.

ТВ

ИЮЛЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Чаш чылдары. Н. Носов. 9.35 — «Дириг амытаннар дугайында». 10.35 — «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.40 — 11.45; 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртемитең болгаш күш-ажылдың эвилели». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Тайбың дугайында күзеп чор бис». 16.00 — В.-А. Моцарт. № 41 симфония. «Юпитер». 16.35 — Буратинонуң делгелгези. 17.05—«Отрар бурунгу хоорай». Алма-Атадан дамчыдылга. 17.30 — Ырак болгаш чоок ыры. 18.10 — Кубаның национал байырлалы — Национал туре халыышкым хүнүнге. Киноочерк. 18.30 —Силерниң бажыңнарда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.50 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Чоннуң аялгалары. 19.55— «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Че-ве, кыстарl». Хандырылга албанының ажылдакчыларының маргылдаазы. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.45 —«Демиселдиң болгаш удурланыышкынның ырыы». 9.15 Бистиң — садывыс. 9.45 — «Сээң өөнүүң кино». 10.30 — Дагестан телевидениенің программазы. 11.20 — Испан дыл. 11.50 — Уругларга фильм. «Котелок и нос картошкой». 1-ги, 2-ги сериялары. 13.35 — «Ыры, романс, вальс». Концерт. 14.10— «Ищи ветра». Уран-чечен фильм. 15.30 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. Ленинградтан дамчыдылга. АКШ-тың шилиндек командазы — Японияның шилиндек командазы. 15.30 — 15.35; 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Сонуургактарга. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур. 18.40 — Киножурнал. 18.50 — Телерадиокуркомнуң симфониялыг оркестриниң концерти. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». Мультфильм. 20.20— Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-1 шилиндек команда — Болгариянның шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35—23.25—«Воздухоплаватель». Уран-чечен фильм.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 172 (12862) | 1985 чылдың июль 26, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 3 көпеек.

...ШКЫННАР ЧАҢГЫС ЧЕРДЕ ТАПТАВЫШААН

...ер. Ынчаар кылыр болза бүгү-...ниги айыыл чок чорукче кы-...каныг — «сылдыстар дайын-...арының» рейганны програм-...азы-биле холбеалыг кыже-...ыг чайлаттынган турар иймек.

Космос чепсээнге айтырыгны ...ынчалдыр шиитпирээр болза стратегтиг боо-чепсектерни ...тендыр — 25 хуу болгаш оон-...даа хей кылдыр кызыраарының ...ргалары ажыттынып келир ...йнек. Болдунгу дет кызы-...рыышкыннарның хемчээлдеге Европага ортумак ыракшылдың ...дролут боо-чепсектериниң ...угайында айтырыгны канчаар ...угаалаштыкын барымдаалап ...эдергайлаттынган туруп бо-...ур иймек, чүге дээрге ССРЭ-...ке шиге аттынган ame-...ик «першингтерни» болгаш ...алгынныг ракеталарны ында ...айгара тургузуп туреры бис-...е стратегтиг ужур-уткалыг-ла ...олгай.

Ынчалзажок Женевада ушу-...ажыышкынның ийити үе-ча-...дазында америк администрацияның мооң мурнунда-даа ышкаш, чугаалажыышкыннарга аңаа-па үе-шиег арттырарын бодап, чугаалажып турар айтырыгларны шиитпирээриниден былдаарын күзеп турарын көргүскен. Космосту милитеризастаарының талазы-биле ам Вашингтонуң күштелдирип турар программазы мооң мурнунда чедип алдынган дугуржулганы боттандыраарынга моондактап турар. «Сылдыстар дайынарының» рейганны планнарын әзугаар башкайы согуушкун таварыштыраарының космос чепсээн тургузар талазы-биле ажылдар дугеймында, ам безин бар ядролуг боо-чепсектерни кевүдедиринче улам ыдыгы күжениишкиннер салдының туразының дугайында дыка-дыглар АКШ-там херек кырында хүн сенында кээп турар.

Чугаалажыышкыннарның ...ийити эзлээ доозулган соон-...да Ак бажыңның пернала айтырыгларының талазы-биле телээлекчизи журналистер мурнунга медеглел кылгаш, Женевада ажыл-херектерниң байдалы дээш бүрүүнү Совет Эвилелинче чаа хаарын ора-дажып, «эзлгер чорууга» каргузаргынга АКШ белен деп чуг-чуруп турган. Шак-ла ындыг ...азавашкыннарны Вашингтонның албан кижилерин ужуражыышкының бирги эзлээ доозулганының соонда база кылгылаан, ынчалза-даа ол сестер ажыл-херек-биле бадыткаттынмаан. Америк телээлекчи, ол хамаан чок, «стратегтиг камгалал инициативазынга» ойталаар бодал АКШ-та чок деп шүут медеглээн. Космосту милитеризастаарының әзулут утказын вашингтончу пропагандистер «стратегтиг камгалал инициативазы» дижир сестерни чаап-чажырарынга ажыглап турарлар.

(СЭТА).

Тиилекчилерге деңнежиңер!

КУШ ФАБРИКАЗЫНГА ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Партияның эзлчеглиг XXVII съездизин телептиг үткүүр, он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш Кызыл районнуң куш фабриказының ажыл-ишчилери доозукчу чылдың бирги чартыында чедиишкинниг ажылдаан. Мал продуктуларын будуреринге болгаш садып алырын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш ону онча-менди тургузарын хандырар талазы-биле 1985 чылдың бирги чартыында районнарның база совхозтарның социалистиг чарыжынга куш фабриказының коллективи доозукчу чылдың бирги чартыында үнүшкинниг ажылдаан. Мал продуктуларын будуреринге болгаш садып алырын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш ону онча-менди тургузарын хандырар талазы-биле 1985 чылдың бирги чартыында планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезинге чамдык чедиишкиннерни чедип алганын хүралга демдеглээн.

Бо чылдың эрткен алды айларында бараанныг продукция будуреринің күрүне планы 102,5 хуу, оон сайгарылга хемчээли 103,6 хуу, күш-ажылдың будурүкчүлүүн 102,1 хуу күүсеттингеи деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрплан даргазы Д. С. Монгуш илеткелинге демдеглээн. Планнан ажыр 2379 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге бараанныг продукция будурүүшкүнү-даа, оон сайгарылгазы-даа, күш-ажылдың будурүчүлүүн-даа бедээн. Күрүне, хей-ниитти организацияларының болгаш хереглекчилер кооперациязының күселиниң-биле кол фондуларны киирери база республиканда өскен.

Ындыг турбуже чамдык министерстволарның, ведомстволарның, будурүлгелериниң болгаш организацияларның талазындан план күүселдези дээш үтүлдүг ажылдаавышкынындан, чер-чер Советтериниң күүскомнарының контрольду ношкатканындан планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезинге шаптык болуп турган четпестер чейлаттынмайн келген. Оон түнелиниде бараанныг продукция будуруп үндурер планын эрткен алды айда 15, оны сайгарарын—11, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидерин — 13 будурүлге күүсетпээн, ол көргүзүглерин кудулаткан будурүлгелер база эзээш эвес. Доозукчу чылдың бирги чартыында кошкак ажылдаам черлерге республиканың Аъш-чем үлетпүрүнүң, Чүрт үлетпүрүнүң министерстволарының, «Тыва тудуг материалдарыз» каттыжыышкынның, «Тудуг кезектериз» комбинаттың болгаш алгы заводунуң коллективтерин ышкаш ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалың телевизиринге немелделер киирер дугайында доктаалды хүлээп алганын эш Г. Ч. Ширшин чыыланнарга чугаалаан. Ол оон ыдай арагалаашкынбиле демиселди күштелдирип, чаа чаңчылдарны нептередиринің чугулазын чугаалаан, республиканың ажыл-ишчилериниң мурнунда туруп турар соруглга — мал чемниң белеткелиниң, дүжүт ажаалдазынга болгаш кышка белеткелдиң темпизин дүргедедирин айыткан.

Доозукчу чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин коллективке күзевишаан, бедик шаңналды фабриканың ажыл-ишчилеринге эш Г. Ч. Ширшин тывыскан.

Куш фабриказының бедик шаңнал-биле сорук киргеи ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден чүве чугаалаан будурүлгениң мурнакчызы, оператор Б. Д. Сат чыл төнчүзүнге чедир бистиң звеноунуң ишчилери 180 центнер немелде деңзинни алыр деп бедиткеи хүлээлгени алганын чугаалаан. Будурүлгениң хоочукчу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. А. Долганина сес алгаш, оон звенозу партияның эзлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы белеткелиг үткүүр дээш планнан ажыр 4 миллион дагаа чуургазын алырын айыткаан.

Нииткизи-биле он бирги беш чылдың база доозукчу чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин СЭКП обкомунга куш фабриказының ажыл-ишчилери илергейлээн.

О. МАҢНАЙ-ООЛ.

ОРУКЧУЛАРДА ЧАРЫШ

Оруктарны түдер, септээр. Оларның ажыглалын эжиндер талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң девискээринде быжыглаттынган орук-септелге участогунуң коллективи доозукчу чылды шалыпчы өзу-биле доозар соруглганы сеткеи. Ийиги кварталда оруктуулар «Кара-Хөл» совхозче оруктуу, Алаш, Хөнделек оруктарының беш километрин чалдап, дескилээн. Олар пландыг көрдүнгенинден беш чүс метр хөйну септеп кылгаш, үш көвүргүнү түткан. Аяқгаты аразында оруктуң ортумак септелгезин дооскан.

Берт-кадыр чөрлерге орук кылыры белеп эвес. Чүүк соөртулгезинге болгаш аргыжылгага орук чугула черни эзлеп турар. Ынчангаш оруктуулар кыска хуусаада, эки шынарлыг дужаарын хүлээнгеи. Коллективтиң хоочум ажылчыны А. Ооржак, О. Монгуш, О. Хомушку, К. Күжүгет болгаш еске-даа ажылчыннар хүн нормазын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—27 күш-ажылчы шалыпчы декада» деп кыйгырыглыг чарыжынга идепкейлиг киржип турарлар.

С. СЕРИҢ-ООЛ.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪ...

ШАЛЫПЧЫ БРИГАДА

Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда Күрбанкының тудуун кылып эгелээн. Оон таваан салырын ында ийи бригада доозар четкен.

— Кызылдың үлетпүр тудуг эргелелиниң бригадазы чарышка бо хүннерде мурнап турар — деп, хоочун дашчы Күжүгет Каң-оол чугаалай-дыр.

Ол бригаданың ажылын удуртуп турар Владимир Дамбар түүйбулар эккелген чүүк машиназының чанында ажылдаан тур. Дөрт каът бажыңның бирги каъдын удавас салып эгелээрлер. Оларның эрткен чылгы көргүзүү база бедик. Уруглар эмнелгезинің бажыңын ажыттаалга кииргеннер. Ам бо тудугнуң ажылын база шалыпкын кылып, чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турарлар.

Партияның XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчыларынга аныяк дашчылардан Владислав Донгак, Василий Мөчек хоочуннардан Сергей Кара-Сал, Татьяна Чалдыг-оол олар болган.

Бригаданың ажылы саадал чок чоруп турар. Чанында бедик кран. Оон башкарыкчызы бүгү-ле херектиг чүүлдерни тудуг кырынче үндүрүп берип турар. Аныяк тудугжу Екатерина Чамдан машиналарның эккеп кааны хоюдугну түүрениле далаштыг ургаш, кран ужугна үнүп каапталга, дораанна тудугжуларга чеде бээр.

ЧУРУКТАРДА: шалыпчы бригаденың дашчылары Татьяна Чалдыг-оол, Екатерина Чамдан; аныяк дашчылар Владислав Донгак, Василий Мөчек.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ЗУЛГАН

...ерингге Каттышкан Штаттар-...ның ажык болгаш чажыт хол-...аарлаашкыны—бүгү Африка-...а хамаарыштыр ...ң өжээнниг ...үлгедиг-дир. Тургустунган ...айдалда Анголатың чазаа хе-...ы кандыг-даа хемчегларын ...тыр эргелиг.

Африкага айыыл чок чорук-...ң чепсегленишкинин ду-...үреринің болгаш кегжүдеи айтырыгларның талазы-...а девискээр конференция-...ын бо чылдың августа Ломе-...а (Того) эрттирер дугайында ...налды Африка күрүмелерии ...удуртукчулары чүүдүт ...ап кергеи.

АЧО-нуң чаа чиигине секре-...рым сессияга соңгаан. Ни-...ерниң дашкы керектер ...олгаш кады ажылдажыага ...инистри Иде Умару чиигине ...екретарь болган.

...на-трактор мастерскаязының ...ажылчыннарындан тургустунган сигемчи звено-биле ара-зында чарыш салып алган ...ажыдап турар.

Мал чемни белеткээр талазы-биле алган хүлээлгезин ве-густүң бирги чартында күүсединтер дээш сигенчилер бо хүннерде ажылдың темпизин дүргедеткеи.

* * *

МОСКВА ФЕСТИВАЛЫНГА УТКУШТУР

СОФИЯ. Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур Бүгү-делегей фестивалынга туресказадыл, Болгарияның оолдар, кыстары шалыпчы куш-ажыл хүнүн эрттиргеи. Делегей аныяктарның амыдыралында он кайгамчыктыг болуушкунга алдар кылдыр болгар комсомолчулар заводтарга болгаш фабрикаларга, агроүреттүр комплекстерниң дужүт ажаал алыышкынынга ажылдаан.

Пионерлер чурттавга районнарын чазагайындарынга ажылдап, дагыл ажыглаал болур чиг этти чыгаккар.

АДДИС-АБЕБА. Эфиопияның делегациязын фестивальче үдээриниг холбаштыр аныяктарның хей муң кижи киришкинниг митингизи болган. Делегейге ядролуг халапты болдурбезы амгы үениң үндезини айтырыы болуп турар деп, революстуг Эфиопияның аныяктар эвилелиниң (РЭАЭ-ниң) даргазы Гетачеу Робеле ол митингиге медеглээн. Фестивальдың «Антиимперналистиг эп-сеткил каттыштырылгазы, тейбың болгаш найырал!» деп лозунгунга байыр чедирип турар бис. Социалистиг Эфиопияның оолдар, кыстары аныяктарның Москва шуулгазы орай кырынга тайбыңны камгалаарынга чугула салыышкын болу бээр дээрзинге бүзүреддиг бис деп, ол чугаалаан.

Эфиопияның делегациязының составынга киириштир РЭАЭ-ниң активчилер делегациязы Аддис-Абебадан Москвага үнүпкеи. Оларның ортазында—куш-ажылдың мурнакчылары, бот-тывынгыр артистер бар.

КОТОНУ. Бенин Улус Республиканың аныяктары ядролуг дайынны болдурбас, чепсегленишкинни дүжүрер, улустер аразында мейиралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының харылзаалаарын быжыглаар дээш демиселди чүмү-биле деткип турар деп, Бенин Улус Республиканың культура, аныяктар болгаш спорт министри Усман Батоко медеглээн. Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел шугуму-биле болган концерт эгелээринің мурнунда Котонуга чүве чугаалап туре, бенин оолдар болгаш кыстар делегейниң чалыы назылыгларының Москвага болур шуулганын Чер кырынга тайбыңны камгалап артыаар дээш демиселдиг лозунгу-биле үткүп турар деп, ол медеглээн.

Бенин аныяктарының эң шыырак дээш ансамбльдери оон концертке киришкеи. Котонуның чурттакчыларынга кергускеи концерт программазының дыка хей номерлерин Москва фестивалынга тускай белеткээн.

* * *

АККРА. Москва фестивалының өске-даа киржикчилери-биле кады бистиң чуртувустуң аныяктары ядролуг дайынның кыжанынга удур, тайбыңны камгалаар дээш боттарының чүүл үлү...[illegible]...ралурер. Империализмге, неоколониализмге ...[illegible]...дүргектиг шаралар, күргеларыр өскен. Өөренгекчилер кескен сигени күргей бээрге, ону болуп, хопээнээш, боттарының түдүп алганы сигеи кажаазынга болуп алыр деп турар.

Хол кадыыры-биле сигеи кезип турар Орлан Монгуш, Николай Ооржак кызымаа ажылдап, хүнде сигеи кезер нормаларын ажыр күүседип чыннар. Витаминниг сигем дагганы белеткээриниге ажыгдап турар звеноиуң ажыл-ишчилериниң шудургу ажылының ачызында 115 тонна эки шынарлыг витаминниг сигеи дагганы складтарга үрдүнган. Сүүзүнүг, амданныг мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алыр дээш ажыл мында таймыккан.

М. ОЮН.

1600 ТОННАНЫ БЕЛЕТКЭЭР ДЭЭШ

«Тыва» совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзтар, комсомол организациялары болгаш Тева-Хая кодаа Советиниң күүскому ниитиниң малынга быжыг чем-сүүрүг тургузарының шалыпчы айын чарлаан. Шалыпчы айның негелделерин «Партияның съездизинге—27 шалыпчы куш-ажылчы декада» деп шимчээшкинниң негелделарын-биле дүүшкеи.

Агаар-бойдустуң байдалының төөрүмче чок турганынган сигеннің азулдазы орайтаан, ажыл-агыйн чугула кампанияже орайтап киргеи. Сигеи белеткелиниң моон соңгаргы үезии чеп ажыглаарыбиле мал чемни белеткелчилеринің аразында социалистиг чарышты калбарткаи. Баштайгы он хонуктуң түнелеи-биле Федор Сундуйга удурткеи механизастаттынган звено бирги черни эзлээн.

Тева-хаяжыларның мурнунда уяуг соруга салдынган. Август оңга чедир 1600 тонна сигеини белеткээр үжүрлүг. Уяхуусаа эвээш артаан. Бүгү күштү, арга-кылдыларны чугула херекче мооннээрии эргежок чугула болган.

Т. КЕЖИК-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

...ДАШТЫКЫДАН СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР...

СӨӨЛГҮ ШАКТАРДА

ВАРШАВА. Польша Улус Республиканың сеймниң сессиязы Варшавада ажыттынган. Депутаттар улус ажыл-агыйының келир чыда болгаш 1986—1990 чылдарда зогжудериниң планнарының төлевилелдерин, а ол ышкаш чурттуң чоокку он чылда социал-экономиктиг зогжулдезиниң кол-кол айтырыгларын чугаалажып көрүп турар. Сессияның киржикчилери ол ышкаш 1984 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезинің болгаш ПУР-нуң төлевир балансызының байдалының дугайында чазактың отчёдун, ескө-даа хей-хей айтырыгларны чугаалажыр.

ХЕЛЬСИНКИ. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың 10 чыл болуру-биле холбаштыр Финляндия Республиканың президентизи Мауно Койвисто киитии-европа чорудулгазының эгелээни әнзы-бүрү социал болгаш политиктиг системалардың чурттарның айыыл чок чорукту хандырарының айтырыгларын шиитпирээрии-биле каттыжып, мөөннеттинерииче чүткүлүнүң дугайын тереченип турган деп, ажаа медеглээн.

Европа чөвүлел хуралы бүзүрежилгени быжыглаарынге угланган чугаалажыышкын-нерже, а ол ышкаш халбак үндезинниг кады ажылдажылгаже орукту ажыттыкан.

МАНАГУА. Сандиножу улусчу армия ТРЭ-ниң хөлезилеп никаи террористерни шыңгыы истеп-сүрбүшаан, оларны никарагуа черден арыглап турар. Никарагуаның шерии киитизи-биле сөөлгү неделяда 50 ажыг контрреволюстуг идегеттерни узуткаан.

ГАВАНА. Гватемаланың патриоттары генерал Мехияның режиссыг эрге-чагыргазының ат-шеринге удур элээн каш чедиишкинниг хөделиишкиннерни кылган. Олар Бтетен департаментиде элээн хей чурттакчылыг черлерден шаажылакчыларны үндүр сыырган, дайзынга удур когаралдарны таварыштырган. Ол-ла департаментиде патриоттар чазаглыг чугула оруктуу контрольдап, чазан шеригларииң шаажылакчы халдаашкыннар кылыр аргазын чок болдурган.

БЕЙРУТ. Израильдиң шеригдалай күштериниң Сайда портче халдаашкыны шыңгыы кежеңээшкинниг удурланыышкынны болдурган. Ол ярателезыг халдаашкынның үезинде израиль корабльдер болгаш катерлер портче эртип турган садыг судноларын, а ол ышкаш оон чоогунда чурттарга кварталдарын бөөлөп турган. Корабльдерниң артиллериязының боолаашкынларының түнелиниде бир грек судно сугже душкен, порттуң дериглерии болгаш чурттарга бажыңнары бузуган. Чурттакчыларның болгаш судноларга командаларының аразында өлүрткен кижилер база бар.

ВАШИНГТОН. Аңаа ядролуг энергияны тейбың соруглаларга ажыглаарының балык тударының талазы-биле, а ол ышкаш культурага база өөредилгеге солчуушкуннар дугаржулгаларга ат салган.

НЬЮ-ЙОРК. Рейганның администрациязының Никарагуаның адыгга бурууладыышкыннарны болгаш кыжаныышкынларны кылганы Ак бажыңның боттандырып чорудуп турары күрүне терроризминиң политиказының хереченнели боолуп турарын ол чурт база катап медеглээн. Сандиножу чазак КНО-нуң чиигине секретары Перес де Куэльярже чорукчан чагаазында Теп Америкада терроржу үүлгедиишкиннер дээш зарыыслаганы Никарагуа бодунга алыр ужурлуг дээрзинии дугайында Вашингтонуң эрге-чагыргазының холөмеге бодыткаашкыларынга килөңээшкин-биле бүрүү шеет турар.

КАБУЛ. Афганистан Демократтыг Республиканга удур Пакистанның шиеңшкин албан черлериниң хоралакчы үүлгедиишкиннериниң чаа-чаа фактыларындаалары ында болган парлаага конференциязының үезинде хейге көргүскеи. АДР-ниң айыыл чок чер органнарының түдүп алганы пакистан разведказының шиеңшкиннери — Назир Хан болгаш Вазид Шах ук чурттуң болгаш дөштыкы-даа журналистериң айтырыгларынга харыылаан. Олар Кабулда пакистан элчин чөрүмнү «дээвиринге адаанга» туруп алгаш, ээделип турганнар. Оларны бо чылдың июль 10-да боттарының

Культура болгаш дыштанылга

ҮЛҮҮН КИИРИШТИРБИШААН

«Клуб албан черлерни болгаш спорт тудуглерын ажыг-аарын эки-ээдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң докталы ук албан черлериниң ажылын үеник негелдезин берымдаалал чорударынга улуг идигин берип турер. Культура одагларының, спорт дериглери, шынап-ла чонга, оларның дыштанылгазынга бараан болбас болза херек бүтпес. Барылын-Хемчиктиң культура одаглары докталды амыдыралга боттандырарыбиле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турарлар. Чүүн-даа мурнунда ажыл планнарын таварыштыр тургусканнар.

Эң чугула соруга ажыл пиланынга чонның дыштанылгазын чогуур деңнелге организаставарынче кичээнгей салыры. Бо ажылдың чедиишкиниг болуру культура албан черлериниң материалдыг базазының быжыынден, ында ажылдап турар кадрларның ажылга харыысалгазындан база хамааржыр. Кижилерниң культурлуг негелделериниң деңнели мурнукузундан улам бедээн.

Районда культура албан черлери кадрлар-биле колдуунда четчелеттинген. Эрги-Барлыктың, Хөнделеңниң, Шекпээрниң Культура бажыңнарынга «Арагалаашкынның хоразы», «Арагадан айылче — чаңгыс базым» деп темалыг лекция, беседаларны организастаан. Районнуң Культура бажыңының агиткультбригадазы шоодугуур сценарийни белеткээн. Ук концертти туйыбу заводунуң, эът комбинадының күшажылчы коллективтеринге көргүскеннер.

Аянгатының, Хөнделеңниң, районнуң Культура бажыңынга Адыр-Мажалыктың сүт-бараан фермазынга болгулаан эш-хүү судтарының соонда арагачылар дугайында каттырынныг, шоодугуур көргүзүгну кодээ Культура бажыңнарында агиткультбригадаларның көргүзүглериниң сценарийим үениң негелдезинге дүүштүр чаартқан. Шекпээрниң «Аржаан» агитбригадазы суурнуң чурттакчыларынга болгаш малчыннарга солун программалыг концерт-биле аалдап чораан.

Эрги-Барлык, Аянгатының болгаш еске-дээ культура албан черлеринге «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдезин» деп ээс журналы организастыг эрткен. Культура ажылдакчылары Базыр-оол Ооржак, Стая Сваа, Валентина Монгуш болгаш өскелер-даа чонның культурлуг дыштанылгазын эжиктиргинче сагыш салып турарлар.

Культура албан черлериниң кылып чорутсе чогуур ажылының уг-шин хей янзы. Бо хүннерде культура албан черлериниң септелгези түлүк чоруп турар. Дөн-Терезиниң, Шекпээрниң болгаш еске-дээ чамдык Культура бажыңнарының септелгези оожум темпинниг. Кызыл-Мажалыкта чаа Культура бажыңының тудуу чоруп турар. Барлыктың, Эрги-Барлыктың, Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңнарының септелгези шынарлыг кылдынган. Септелгени эки чоруткаш, клуб албан черлериниң дашткы байдалынче, ооң девискээринче сагыш салбас чоруктар таварыжы-даа бээр. Черле ынчаш кеску агитацияны үеник негелдезинге дүүштүр чорудуп, дериглерни чаарты кылыры негеттинер.

Культура албан черлеринге эртип турар хемчеглерге чонның киржилгези чамдыкта четпес болгулаар. Лекцияларга, беседаларга, оон түрлүү темалыг кежээлерге бир чамдыктар киржиксевес. Күшажылчы коллективтерниң удуртукчулары, профзавилел, комсомол болгаш еске-дээ хейниити организациялары культура ажылдакчылары-биле сыры харылзааны түдүп, культурлуг дыштанылгаже чонну завлелдээри база чугула айтырыгларның бирээзин болуп турар. Күш-ажылчы коллективтерниң социалистиг чарыжының түңнелдерин, дүржүлгә солчулгазын культура бажыңнарынга эрттирерин калбавбиле практикалаары чугула. Аныяктарның идей-политиктиг, мөзүү-шынар кижизидилгезинге хамаарыжыкан айтырыгларже сагыш салыр.

Д. САЯ.

Барыын-Хемчик район.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ ХАНДЫКШЫЛ

Класс ээрэлинден рояль үнү чаңгыланып турган. Рояль, класс деп ийи сесту кожа адаптарывыска кайы өредилге черинің дугайында чугаа чоруп турары тодарай бээр. Профессионал музыкантыларны белеткеп турар бистиң республикада кара чаңгыс өредилге черн — Кызылдың ураң чүүл училищезн. Бо чылдың декабрьда училище чээрби беш чылын демделгээр. Ол училищеде фортепиано салбыры бештайгы чылдарында турып келгеи. Салбырның доозукчуларым республикаңың районнарындан кайгын-даа тып ап болур.

Фортепиано клазының эжиин ажыдып, ооң эзлери-биле таныжары база солун. Фортепиано класстарының соңгалары улуг-улуг, ээрэлдер делгем. Ында ээрэл санында ийи-ийи инструментиин салгылап каан. Профессионал музыкант кижи рояльга оймаары черле чугула. Музыкалыг кижи үнү ылгап, дыңнап билири чугула болуру чугаажок. Шынап-ла дыңнап көрүүр даан. Гайдның арыг, тода чүве дег аялгалары. Бетховенниң хөлзээзинниг өңнер долган сонаталары-биле солуушар. Салаалар чаңчыктырарынга бештайгы шенелделер бедүүн мергежилгелерден, гаммалардан эгелээр. Соолунде барып Листың, Шопеннің, Рахманиновтуң этюдтарынга чедир мергежип сайзыраар.

Музыка материалының үжүрутказын ханы билип тура, музыкант кижи дүрген болгаш тода кылдыр ойнап өөренир. Дыңнап билири, ону үгээ алыры музыкалыг овур-хевирни тургузарынга улуг рольдуг.

Чамдыкта мындыг база болгулаар. Ансамбльдиг кичээл. Рояль артында чаңгыс эвес, ийи кижи олурупкан болур. Дөрт хол-биле деңге ойнаары шагда-ла тывылган. Шак ынчаар ойнап тура хей үнүг оркестр литературазын чедиишкинниг күүседип болур. Оңзагай ансамбль аянныг чогаалдарны-даа улуг чедиишкин-биле ойнаар ийик.

Пианистерниң класзындан ыры дыңналып келди. Пианистер профессионал ыраажы болбас-ла. Ынчалза-даа фортепианога ырны-даа, романсты-даа, улуг эвес арияны болгаш нарын инструменталдыг чогаалды-даа үдеп билир үжүрлүг. Бистиң училищеде база ындыг. Салбырның башкызы Н. М. Рекитина сургуулдарын ансамбль болуп ойнаарынга айтып турар. Башкы бодуу училище соонда Новосибирск консерваториязынга дүржүлгалыг концертмейстер, биляилиг башкы, кеску ыраажы кылдыр өөренип алган.

Салбырның сургуулдары концертмейстер квалификацияны база чедип ап турарын билип алдывыс, оон ыңдыда олар музыка школаларының башкылары база болурлар. Фортепиано клазынче база катап бакылап көрээли. Ам ында үш кижи бар: методистбашкы, практикант сургуул база музыка школазының өөреникчизи. Фортепиано салбырының сургуулдары үшкү курска тура музыка школазының өөреникчилерин өөредип киргиптерлер.

Үстүкү курстарның сургуулдары педпрактиканы күзелдин-биле эрттирип турарлар. Олар бичии ургуларга билир үүлдерин айтып, өөредиринге боттарын чаңчыктырып турарлар.

Профессионал пианист кижи концертмейстер, педагог, күүседекчи дээш мындыг үш янзы талалыг мергежилдиг болур-дур. Ону чедип алыры чүгле училищеге өөренип чораан чылдарында эвес, харын бүгү назынында үлөм хамылаар. Пианист кижи музыкага ынак болза, чүгле ынчан чедиишкинниг ойнап болур, ургуларга ынак болуру база кончуг чугула.

В. МИНИН.

Кызылдың ураң чүүл училищезинің фортепиано салбырының эргелекчизи.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЧАҢГЫС ЧЕРДЕ ТАПТАВЫШААН

Ядролуг болгаш космос боочепсектериниң талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажыышкынналарның ийиги эзлчээ доозулган, ол үеник дургузунда ийи таланың туруштарының чоокшулажыышкыны илергейлеттинмээн. Муңгашталган байдалдың чылдагааны мурнуку хевээр: Американың Каттышкан Штаттарында амгы үеник ол эң чугула айтырыгның шиитпирлээрин ажыл-херекчи болгаш боттуг бүдүш-биле көөр база чугаалажыышкыннарга чугаалажыр түүлдериниң болгаш ооң соруглагаларының дугайында бо чылдың январьда баштайгы удаада чедип алдынган дугуржуушкунуун негелделерин эдерип салгаар хевээ чок болуп артпышаан.

Женевада ужуражыышкынга бистиң чуртувус ядролуг дейим кыжаныың чайладырының хөрээнге депшилгени чедип алыр дээр быжыг күзел-биле ужуражыт келгенин совет удуртулга каш удаа онзалап демделеп келген. Ол медеглелдер чугаалажыышкынналарга совет төлээлекчилериниң киргизээн тодаргай саналдар-биле бадыткаттынган-дыр. Ол саналдар стратегтиг-даа, ортумак ыракшылдың-даа ядролуг боо-чепсектерин боттуубиле кызырарынче утпанган. Космоска хамаарыштыр каңдыгыл дээрге, космостуң согукчу боо-чепсектерин бүрүн хоруурун ССРЭ саналдап турер. Ынчаар кылыр болза бүтүннити айыыл чок чоруукке кыжаныг — «сыдыстар дайынарының» рейганчы программазы-биле долбавалыг кыжаныг чайлаттынган турар ийик.

Космос чепсээниң айтырыын ынчалдыр шиитпирлээр болза стратегтиг боо-чепсектерни хандыр — 25 хуу болгаш ооңда хей кылдыр кызырарының арганары ажыттынып келир ийик. Болдунгу дег кызырыышкынналарның хемчээлдерге Европага ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсектериниң дугайында айтырыгны канчаар чугаалашканың барымдаалап тодаргайлаттынган турүп болур ийик, чүге дээрге ССРЭже шыгаттынган америк «першингтерни» болгаш чалгынныг ракеталарны ында сөөгөрө тургузуп турары бистике стратегтиг ужур-уткалыг-ла болгай.

Ынчалзажок Женевада ужуражыышкынның ийиги үе-чедезында америк администрацияның моөң мурнунда-даа ышкаш, чугаалажыышкынналарга амаа-ла үе-шеег эрттиреринн бодап, чугаалажып турар айтырыгларны шиитпирээриниден былдаарын күзеп турарын көргүскен. Космосту милитаризастаарының талазы-биле ам Вашингтонның күштелдирип турар программазы моөң мурнунда чедип алдынган дугуржуулгаяны боттандырарынге моөндактап турар. «Сыдыстар дайынарының» рейганчы планнарын өзүгээр баштайгы согуушкун таварыштырарының космос чепсээн тургузар талазы-биле ажылдар дутайында, ам бөзин бар ядролуг боо-чепсектерни көөдедиринче үлөм ыңдайгы күжөннишкиннер салдының туреринең дугайында дыңнаглар АКШ-тан хөрек кырында хүн санында кээп турар.

Чугаалажыышкыннарның ийиги ээлчээ доозулган соонда Ак Бажыңның пөрлалга айтырыгларының талазы-биле төлээлекчизин журналистер мурнунга медеглел кылган, Женевада ажыл-херектериң байдалы дээш бурууну Совет Эвилелинге чаа хаарын өредаджып, «залгар чорууга» көргүзерінге АКШ белен деп чугуруп турган. Шак-ла ындыг аазаашкыннарны Вашингтонның албан кижилери ужуражыышкынның бирги ээлчээ доозулганының соонда база ылгалаан, ынчалза-даа ол сестер ажыл-херек-биле бадыткаттынмаан. Америк төлээлекчи, ол хамаан чок, «стратегтиг камгалал инициативазы» дижир сестерин чаап-чажыреревге ажыглап турерлер.

(СЭТА).

АЧО СЕССИЯЗЫ ДООЗУЛГАН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африка чаңгыс эп организациязының (АЧО-нуң) кежигүннери чурттарының күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының Ассамблеязының XXI сессиязы бодунуң ажылын эфиопи нәйысылалде дооскан. Африка диптиң политиктыг болгаш социал-экономиктыг чугула айтырыглары, Африкага болгаш бүгү делегейге тейбең дээш демнеселди куштелдирериниң, делегейге экономиктыг кадыг ажылдажылганы хөгжүдеринин сорулгалары сессия киржикчилерниң кол кичээнгейинге турган.

Чурттуң маттинге дерзиилээшкиннерин болгаш кожазында хамаарышпас күрүнелерге хамаарыштыр агрессчи угланышашкынын күштелдиреринче ресистерин деткип, оларны күткүп турер Преторня-биле Вашингтонның «боттуг кадыг ажылдажылгазының» политиказын сессияның киржикчилери буруу шапкан.

Анголага удур чалча болуулежишкиннерге дузаламчы тыпсырын өзү барымдаалап хоруп турар Кларктың эдиглерин күш чок болдурар дугайында АКШ-тың конгрезинин шиитпири-биле холбаштыр сессия резолюция хүлээп алган. Кандыг-даа күрүнениң талазындан ангола улустуң дайынарын дөрт азы дооразындам-даа деткинир чорукту Каттышкан Нацилар Организациязының болгаш АЧО-нуң устаттарын шуут үрээни кылдыр Африка чурттары үнелеп көөр апаар деп, ол резолюцияда айыткан. Ангола Улус Республиканың маттикти хереклежыышкынга чугаалажыр түүлдериниң болгаш ооң соруглагаларының дугайында бо чылдың январьда баштайгы удаада чедип алдынган дугуржуушкунуун негелделерин эдерип салгаар хевээ чок болуп артпышаан.

Женевада ужуражыышкынга бистиң чуртувус ядролуг дейим кыжаныың чайладырының хөрээнге депшилгени чедип алыр дээр быжыг күзел-биле ужуражыт келгенин совет удуртулга каш удаа онзалап демделеп келген. Ол медеглелдер чугаалажыышкынналарга совет төлээлекчилериниң киргизээн тодаргай саналдар-биле бадыткаттынган-дыр. Ол саналдар стратегтиг-даа, ортумак ыракшылдың-даа ядролуг боо-чепсектерин боттуубиле кызырарынче утпанган. Космоска хамаарыштыр каңдыгыл дээрге, космостуң согукчу боо-чепсектерин бүрүн хоруурун ССРЭ саналдап турер. Ынчаар кылыр болза бүтүннити айыыл чок чоруукке кыжаныг — «сыдыстар дайынарының» рейганчы программазы-биле долбавалыг кыжаныг чайлаттынган турар ийик.

Космос чепсээниң айтырыын ынчалдыр шиитпирлээр болза стратегтиг боо-чепсектерни хандыр — 25 хуу болгаш ооңда хей кылдыр кызырарының арганары ажыттынып келир ийик. Болдунгу дег кызырыышкынналарның хемчээлдерге Европага ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсектериниң дугайында айтырыгны канчаар чугаалажыканың барымдаалап тодаргайлаттынган турүп болур ийик, чүге дээрге ССРЭже шыгаттынган америк «першингтерни» болгаш чалгынныг ракеталарны ында сөөгөрө тургузуп турары бистике стратегтиг ужур-уткалыг-ла болгай.

Ынчалзажок Женевада ужуражыышкынның ийиги үе-чедезында америк администрацияның моөң мурнунда-даа ышкаш, чугаалажыышкынналарга амаа-ла үе-шеег эрттиреринн бодап, чугаалажып турар айтырыгларны шиитпирээриниден былдаарын күзеп турарын көргүскен. Космосту милитаризастаарының талазы-биле ам Вашингтонның күштелдирип турар программазы моөң мурнунда чедип алдынган дугуржуулгаяны боттандырарынге моөндактап турар. «Сыдыстар дайынарының» рейганчы планнарын өзүгээр баштайгы согуушкун таварыштырарының космос чепсээн тургузар талазы-биле ажылдар дутайында, ам бөзин бар ядролуг боо-чепсектерни көөдедиринче үлөм ыңдайгы күжөннишкиннер салдының туреринең дугайында дыңнаглар АКШ-тан хөрек кырында хүн санында кээп турар.

Чугаалажыышкыннарның ийиги ээлчээ доозулган соонда Ак Бажыңның пөрлалга айтырыгларының талазы-биле төлээлекчизин журналистер мурнунга медеглел кылган, Женевада ажыл-херектериң байдалы дээш бурууну Совет Эвилелинге чаа хаарын өредаджып, «залгар чорууга» көргүзерінге АКШ белен деп чугуруп турган. Шак-ла ындыг аазаашкыннарны Вашингтонның албан кижилери ужуражыышкынның бирги ээлчээ доозулганының соонда база ылгалаан, ынчалза-даа ол сестер ажыл-херек-биле бадыткаттынмаан. Америк төлээлекчи, ол хамаан чок, «стратегтиг камгалал инициативазы» дижир сестерин чаап-чажыреревге ажыглап турерлер.

(СЭТА).

Чехословакиядa бонсай дээр чолдан ыыштарны өстүрери улуг сураглыг болу бергеи. Ону өстүрериниң нарын ураң-аргазы Мурнуу-Чөөн Азиядa 1700 чыл бурунгаар тывыяган.

Амгы үеде Прагада бонсайга хандыкшылдыгларның 600 хире кижи кежигүнинерлиг клуву бар. Бичии ыыштарны өстүрүп, көөдедиринин талазы-биле оларның чедиишкиннерин чурттуң иштинде болгаш дашткыда делегелгелерге көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: Прагада ол чолдак ыыштарның делгелтезинде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

МОСКВА ФЕСТИВАЛЫНГА УТКУШТУР

СОФИЯ. Аныяктарның болгаш студентилериң Москвага болур Бүгү-делегей фестивалыга турескаадып, Болгарияның ооңдар, кыстары шалыпчы күш-ажыл күүнүн эрттирген. Делегей аныяктарның амыдыралында ол кайгамчыктыг болуушкунга ааттар кылдыр болгар комсомолчулар заводтарга болгаш фабрикаларга, агроүдеттүр комплекстериниң дүжүт ажаап алыышкынынга ажылдаан.

Пионерлер чурттагга районнарын чаагайжыдарынга ажыпдеп, дагыл ажылган болур чиг этти чыганнар.

АДДИС-АБЕБА. Эфиопияның делегациязын фестивальче удээриниге холбаштыр аныяктарның ий муң кижин киржиккинг митингизин болган. Делегейге ядролуг халапты болдурбезы амгы үениң үндезин айтырыы болуп турар деп, революстуг Эфиопияның аныяктар эвилелиниң (РЭАЭ-нин) даргазы Гетачеу Робеле ол митингиге медеглээн. Фестивальдың «Антиимперналистиг эп-сеткил каттыштырылгазы, тейбең болгаш кайгыралі» деп позуңүнге байыр чедирип турар бис. Социалистиг Эфиопияның ооңдар, кыстары аныяктарның Москва шуулганы оран кырында тейбеңни камгалаварынга чугула салыышкын болу бээр дээрзинге бүзүрелдит бис деп, ол чугаалаан.

Эфиопияның делегациязының составында киржиктир РЭАЭ-нин активчилер делегациязы Аддис-Абебадан Москвага үнүпкен. Оларның ораазында—күш-ажылдың мурнакчылары, бөт-тывынгыр артистер бар.

КОТОНУ. Бенин Улус Республиканың аныяктары ядролуг дайынны болдурбас, чепсегленнишкинин дужүрер, улустар ораазында нейыралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының харылзааларын быжыглаар дээш демнеселди чүмү-биле деткип турар деп, Бенин Улус Республиканың культура, аныяктар болгаш спорт министри Усман Батоко медеглээн. Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивальга белеткел шугуму-биле болган концерт эгелээриниң мурнунда Котонуга чүве чугаалап тура, Бенин ооңдар болгаш кыстар делегейинің чалыы назылыгларының Москвага болур шуулганын Чер кырынга тейбеңни камгалап артырар дээш демнеселдиң лозуку-биле уткуп турар деп, ол медеглээн.

Бенин аныяктарының эң шыырак дээш ансамбльдери ол концертке киржикен. Котонуның чурттакчыларынга көргүскен концерт программазының дыка хей номерлерин Москва фестивальга тускай белеткээн.

• • •

АККРА. Москва фестивальның өске-дээ киржикчилери-биле кады бистиң чуртувустуң аныяктары ядролуг дайынның кыжаныынга удур, тейбеңни камгалаар дээш боттарының үүнүн улам бедик чедурер. Империализмге, неоколониализмге, расизмге болгаш сионизмге удур демнеселчилер-биле эп-сеткил каттыштырылгазын олар Советтер чуртунуң найысылавышка көргүзерлер деп, Гананың культура болгаш туризм айтырыгларының талазы-биле секретары Мохаммед Бен Алдалла медеглээн. Гананың аныяктар делегациязының фестивальче үнүптеринге холбаштыр Аккраның хей-ниити туреяынга ол чүве чугаалаан.

Гананың тейбеңни чөвүлелиниң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының президентизин Виктогкофи Агадзи делегация киржигүннеринге удээге созуң чугаалап тура, делегейде бештайгы социалистиг күрүнени тургускан болгаш делегейниң ийиги дайынынга фашизмни чылча шөвөарынга шиитпирлиг салыыкшынын киргеи чонның эалчылары болур снлер деп, онзалап демделээн.

(СЭТА).

ЭПТЕШ ЧОК БАЙДАЛДЫ ТУРГУЗАР

Рейд

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-бүгү улустуң херээ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында докталал күштүг болуп эгелээнден бээр ийи ай чоокшулап орар. Арагалаашкынга удур демиселди ёзулуг массалыг, бүгү чонныу болдурар, күш-ажылчы коллектив бүргүзүнге арагалаашкынга, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болгаш корум-чурумнуң бүгү хажыдыышкыннарынга эптеш чок байдалды тургузар талазы-биле Чөөн-Хемчик районда эп чорудуп турар хемчеглери-биле рейд кежигүннери танышкан.

Районнуң партия, профзавилел, комсомол организациялары, совет органнары, күш-ажылчы коллективтери арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, араганы кижилерниң боттары кылыр чоруктуң когун үзер талазы-биле демиселди чорударынын баазазын тургускан деп чугаалап болур. Арагалаашкын-биле демиселдиң программазын боттандырып чорударынга киржип турар партия, совет болгаш хей-ниити организациялардың ажылын ам-даа ажыктыг болдурар, бүгү-ле бар аргаларны ажыглаар телазы-биле кандыг хемчеглерни ол чорудуп турарын рейд кежигүннери кичээнгейге алган.

Чөөн-Хемчик районнуң чурттакчылыг суурларында болгаш совхозтарында, Чадаана хоорайның будурулге, албан черлеринде профилактика чөвүлелдериниң, эш-хүүзүнүң судтарының, корум-чурум камгалаар эки тура улусчу дружиналарның, комсомолчу оперативтиг отрядтар штабтарының составтарын чаартып, арагалаашкын-биле демисел чорудар комиссияларны тургускулаан.

Арагачыларны болгаш арагага сундулуг кижилерни кынчыктырбас талазы-биле четчир күш районнуң девискээринде тургустунган. Дежурныйлаашкынга үнүп турар дружинниктериниң саны өскен. Хей-ниити черлеринге эзирик чораан кижилерни илередир талазы-биле рейдилерни доктаамал чорудуп турар. Чадаана хоорайда болгаш кедээ суурларда арага садар магазиниерниң санын кызырган. Араганы Чадаана хоорайга бир магазинге, Чыраа-Бажы, Тээ-Хая суурларда магазиннерге талон-биле садарын чуруумчуткан.

Дружинниктер милицияның ажылдакчылары-биле кады чүгле июнь айда безин Чадаана хоорайга болгаш районнуң еске-дээ чурттакчылыг суурларынга хей-ниити черлеринге эзирик чораан 468 кижини туткаш, эзириктер сергедир черге эккелген. Олардан 257 кижи Чадаана хоорайның чурттакчылары. Административтиг органнарга болгаш хей-ниити комиссияларга оларның хөрээн көргеш, чамдык арагачыларга торгаал көргүскен.

Бо үстүнде кирген сан-чүрегйларны номчаан кижи чөөн-хемчикчилер арагачылар болгаш корум-чурум үрекчилери-биле демиселди шыгыыратказ-дыр эвеспе деп бодай бээр чадавас. Ынчалзажок Чадаана хоорайда байдал оожургаан-дыр деп чугаалаары арай-ла эрте. Чүге дээрге хоорайның кудумчуларында, чамдык каражы булуңнарда, терактер аразында, арага садының чамында чыглы берген тургулавр кижилерни ам-даа көрүп болур.

Чүгле милицияның болгаш кежээлерде дежурныйлап турар дружинниктериң күжүбиле эзирик кижилерни «ширбип» болуур дээр болза, канчап-даа таварышпас. Ынчангаш райдилерге болгаш дежурныйлаашкынга күш-ажылчы бүгү коллективтериниң дружинниктерни идепкейлиг киприштирер херек. Чадаана хоорайның күш-ажылчы коллективтеринден кежээниң-не 30—40 дружинниктер дежурныйлаашкынче үнүп болуруның аргалары бар.

Хамыктың мурнунда чонның дыштанылгазын эки организастап, спортка болгаш уран чүүлдүң янзыбүрү белгүмнеринге хандыкшыдып, хаара тудары эргежок чугула. Ынчалза-даа дыка хей күш-ажылчы коллективтерде бөдүүн спорт шөлдери безин чок боол турар.

Чадаана хоорайның чурттакчыларының «зеленый» деп адаары арага садының рейд бригадазының кежигүннери ажыттынар шагында чеде берген. Арага садының чемында күчүлүг «КамАЗы, «ЗИЛ-130», ГАЗ-53 маркалыг болгаш еске-дээ чиик машиналар чыскаалыпкан, терактер аразында хелегеде элээн каш емыяктар кадат маңаан «хомяктуу» дег апаргылаан, таакпылаары таакпылаан, хелегеде тевээлер турлар. Бо ажыл шагында күрүненин машина-техниказын мунуп алган, чүүү камчап чоруур кижилер боор дээш оларның чамдыктары-биле ужуражып чугаалашкан бис.

Аныяк эр арага садыындан үнгеш, 87—46 ТВЕ дугаарлыг күчүлүг КамАЗ-че углай базыпты. Чолаачы машиназынга чеде бергеш, кабиназынче кирип чыдыода, ажылдап турар организациязын, ат, фамилиязын айтырарывыска:

— Чадаананың автобудуруглезинде чолаачылап турар кижи мен. Кызыл чорааш келгенним бо. Таакпы садып алыр дээш садыгга кирип чыттым—деп харыылай тыртып кагды. Ооң ол чугаазынга будурээр арга чок. Ооң ат, фамилиязы —Юрий Ховалыг. Сут-Хөл районда «Сельхозтехника» салбырының чолаачызы Михаил Ондар күрүне машиназы мунуп алган база-ла бо магазинге халдып келген. Ажыл шагының изиг тулук үезинде район эмнелгезинин кезип эмнээр салбырының эргелекчизи Валерий Ховалыг, районнуң Культура бажыңының директору Анатолий Балчыырак, ыяш ажыл-агый черинин ажылчыны Василий Аржаков арага садыын оюп эртпээнер. Ажыл шагында арага садыын кезип чоруур ажылдакчыларын үстүндэ ады киргеи организациялардың удуртукчулары хемчег ол, оларның хамаарышкан күш-ажылчы коллективтеринге сайгарып көөр ужурлуг.

Улус депутаттарының черчер Советтери арагалаашкынга удур демиселди чорудар талазы-биле комиссияларны тургускан деп үстүнде чугаалаан болгай бис. Чер-черде тургускулаан комиссиялар арегалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында докталалды амыдыралга боттандырар дээш боттуг хемчеглерни ол хей-ниити черлеринге эзирик кезүлеп, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну үрээн кижилерни дарый сайгарып, оларны ажылчы чоннарның хуралдарынга, эш хүүзүнүң судтарынга, профилактика чөвүлелдериниң хуралдарынга хемчээн ол турар-даа болза, арагага сундулуг кижилер амдаа бар бооп турар. «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны Дерги Сат, ол-ла совхозтуң хойжулары Мартыы Монгуш, Чылбак-оол Монгуш, Овус Тулуш даандырган ажылынга ээ-харыысалга чокталып, арага-дары ижил турган, комиссияга хөрээн көргүскен болган торгаалды алган. Хөндергей суурнуң чурттакчылары дөрт уругнуң иезн Зоя Сат, Валентина Монгуш база-ла арага ижеринге сундулуг.

«Тыва» совхозтуң хойжузу коммунист Досун Донгак Хөндергейниң Кызыл-Ос деп чайлаанга хойтпак хайындырып, арага тип турган, туттургаи. «Хойтпак хайындыгар шуурунумну докталал үнген соонда-ла дужаапкан мен. Бо шуурунну эжим кадарчы Щорс Донгак черден тып эккелген. Өөүр малчыннары-ла чөрге каапкаш барган боор», деп өчүк берген. Хойжу Досун Донгактың хөрээн комиссия хуралынга көргеш, 300 рубльге торгаан. Партия талазы-биле шыңгыы донгулданы аңаа хүлээткен. Ол-ла совхозтуң бухгалтери коммунист Сарыг-оол Монгуш арагалаашкынга ынаныкпаан турган. Арагалаар төлеп чок чоруу дээш партия эге организациязының хуралынга хөрээн көргеш, партиянның түрээлекиннден үндүрер ужурга таварышкан. Араганы эмнин эрттир көөр, күш-ажылдың сагылга-чурумун бо-ла үреп алган турар ажылчын Туран-оол Куулардың хөрээн комиссия хуралынга чугаалажып көргеш, күш-ажыл кылып турган эмнедир профилакторийже чоруткан.

Чадаана хоорайда арага садыының садыгжылары Александра Ооржак, Татьяна Ооржак, Байлак Монгуш, Фая Монгуш, Чыраа-Бажы суурда садыгжы Татьяна Ооржак араге садарының чурумун хажыдып, назы четпээннерге арага садып турган, хөрээн комиссия хуралдарынга көрдүрген болгаш тус-тузунда акша төлээр кылдыр торгаткан. Районнуң хереглекчилер комитилелинде турган ыяш-агый черинин ажылдакчызы, М. ОЮН, «Шынчы» тускай корр.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

БОНН. ГФР-нин девискээринден баштайгы согуушкунуң америк ракета-ядролуг чепсээн сайгара тургузарын доп-дораан соксадырын болгаш тургузуп ыаан «Першинг-2»-лерни чурттам үндүрерин негеп тур бис деп, Баварияның аныяктарының профзавилел конференциязына хүлээп алган медеглелинде онзалап демделээн. Чурттуң девискээринге ядролуг, биологтуг болгаш химиктиг дайынчы чепсектерни бүдүрерин болгаш тургузарын хоруурунум эргежок чугуазын ооң киржикчилери айытканнар. Ол хемчеглер тейбең болгаш чепсегленнишкинин дужүрери дээш демиселге ГФР-нин чөвөөнүң салыышкыны болур ийик деп, олар онзалап демделээннер.

Делегейнің дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының талазы-биле тодаргай базымнары кылып чорударынче ХДС/ХСС—СВДП-тың чөвөөн делегаттар кыйгырганнар. Ооңбиле холбаштыр космос делегенин милитаризастаар талазыбиле АКШ-тың айыылдыг планнарынга ГФР-нин киржирин болдурул болбазын конференцияга айытқан.

БЕЛГРАД. Югославияның социалистиг аныяктар эвилелиниң (ЮСАЭ-нин) конференциязы ЮСАЭ-нин үзелчегинг XII съездизин келир чылын май-июньда эрттирер деп ыңаа болган хуралына доктаатқан.

Хуралдың киржикчилери съездинге платформаның төлеемлелин бадылаан болгаш югославия аныяктарның ол чылыкынга белеткел талазы-биле комитетти соңгааннар.

ДЕЛИ. Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга киржири-биле ССРЭ-же үжүп үнер индий аныяктарның төлээлекчилериниң байырлалдыг үделгези Делиде Совет эртемниң, культураның болгаш уран чүүлдүң бажыңында Ак Бажыңның пөрлалга айтырыгларының талазы-биле төлээлекчизин журналистер мурнунга медеглел кылган, Женевада ажыл-херектериң байдалы дээш бурууну Совет Эвилелинге чаа хаарын өредаджып, «залгар чорууга» көргүзерінге АКШ белен деп чугуруп турган. Шак-ла ындыг аазаашкыннарны Вашингтонның албан кижилери ужуражыышкынның бирги ээлчээ доозулганының соонда база ылгалаан, ынчалза-даа ол сестер ажыл-херек-биле бадыткаттынмаан. Америк төлээлекчи, ол хамаан чок, «стратегтиг камгалал инициативазы» дижир сестерин чаап-чажыреревге ажыглап турерлер.

(СЭТА).

ОЛАР—КАЛИФОРНИЯ ЧУРТТУГЛАР

Калифорния деп америк штатта чурттап турар адашкыларны — Майкл болгаш Чарлян Уоллестер деп адаар. Эвээн уе бурунгаар Майкл чүүк сөөртүр автомобиль чолаачызы ажылын чидиргеи, базыңы чон арткан болгаш амгы үеде ооң ог-булезин аштап-түрээриниң кырында турар; кызымаккай ажылдап турган чылдарында чыып алган акша-херегнээн төнген. «Нью-Йорк таймс магазин» деп сураглыг журнал «Америкада аш» деп чүүлдү бо фотографиня-биле болгаш миллион-миллион америк ажыл чоктарының бирээзининң амыдыралындан кыска көргүзүгү киирген. Ооң автору публицист Джозеф Лелвельд «райганчы революциянын» беш чылы чүү чүвеге чедиргенин көөр дээш чурттуң хей-хей районнарынга аян-чорукту кыяган. Лелвельдниң кыяган түңнелин бодунуң байбайлаа-биле мактанныксаар чуртка эки деп санаары берге: хей миллион кижи, ковдуунда-ла чурттуң ажыл чок болгаш назылап кыраан хамаатылары аштап, хилиичеттенип турар болгаш оларның саны үргүлчү өзүп турар. Ядыларның саны 35 миллион кижи ашкан дээрзин чүүлде айытқан. Ол чүүүн-даа мурнукда, олар шуптузу тоттур чемненмейн турар дээрзин көргүзүп турар деп, автор онзалап демделээн. АКШ-та тургустунган байдалдың эң-не халаптыг талазы болза ядараңгай чоруктуң болгаш аштың айтырыглары үнөн-ке хей санныг чаш ургуларга хамаарыжып турарында болур. Албанның статистиказы-биле алырга, Американың ядыларының 39 кузу «бүгү-ниити тамчык ниитилелиниң» бичии чаш чурттакчылары болуп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАЙЫН МААДЫРЛАРЫ—СПОРТЧУЛАР ДУГАЙЫНДА

Калуга областа Хлудневo деп суурга чылдың-на январь айда ук черниң спортчулары болгаш оларның хей сеннег аалчылары «Маадыр хевчилер шаңналы» дээш хевкге чарышты эрттирип турар.

...Москва чоогунга тулчуушкуннерге шылгарааннар аразынга тускай даалгалар нүүседир мотоодыжы бригаданың хевчилер отряды база турган, оон дайынчылары — спортчулар.

1942 чылдың январьда, Кызыл Шериг фашистерни Москвадан ыадыр сывырып турда, хевчилер отрядының командири, улуг лейтенант К. З. Лазнюк эзелчеглиг даалганы күүседир дужаал алган: аажок быжыглаан Хлудневo суурну камгалап турар гитлержилерни ырактан оюп эрткеш, техникадан суурже чаза таварын киирер болгаш» ацаа бижыглаанып алгаш, 326-гы адыгчы дивизиязының кол күштери келгиже чедир ацаа тулчур.

Отряд кежээликтей оруукче үнүпкен. 30 градус соокта хевчилер 36 километр черни эрткеш, дайынның тылынга турушту эзелеп алган. Дивизия штавының медээзин өзүгаар алырга, ында чартык рота хире гарнизон бар дээн, ынчалза-даа хевчилер хайгыылчылар дайынның күжү үш катап хей болганын тодаратпкан.

Аяс дүн болган, ай чырыынга суур хелчок тода кеступ чыткан. Отряд суур чоогунга кончуг оожум чоокшулап келген. Халдаашкын эки болган, дайзын дириг күжүн болгаш техниказын чидирил, тулчуушкун шөлүнден дескен. Ам бичии-ле болза, тинлелге холда дег сагындырган. Ынчалза-даа дайзын кожазында камгалап пунктузундан дуза алган болгаш тулчуушкун үлам кыптыкан.

Отряд командири Лазнюк балыглаткан. Ол харже шыммыктыр кээп душкеш, угаанын ышкынып кан. Политудуруткучунуң оралакчызы, спорт мастери, Москвага сурагжаан хевкчы Лазарь Паперник, ацаа маңнап чеде берген, оозу угаан чок боорга, кызыл шериг Алексей Кругляковка командирни аргаже аппар дээш дужаалган. Паперник командирнең хүлээлгезин даанып алган, отряд тулчуушкунну үламчылаан.

Отрядтың дайынчылары элээн каш атаканы ойтур шөлкан, ынчалза-даа күштер эмин эрттир деп эвес турган. Эрес-дидим оолдар эвээш эвес дайзынны узутказа-даа, кемгалемыкчыларның одуруу үлам-на шаарарын орган. Адак соонда Лазарь Паперник чаасказан арткан. Фашистер база катап шаап халдаан. Ол дайзыннарны автомат чайыы-биле үттаан, оон октары төне бээрге, танк чазыдырар граната тудуп алгаш алгырган:

— Че, келиңер, че!..

Эрес-маадырлыг дайынчыны диригге тудуп алыр дээш, фашистер олче деп берген. Олар мырыңай чанынга кээрге, Паперник гранатазын бодунуң баарынга чазылдырыпкан, маадыр-биле кады ам база элээн каш гитлержи өлүрткен...

Удатпаанда спортчу дайынчыларның чижеглээр чүүл чок маадырлыг чоруунуң дугайын бүгү чурт дыңнап каан. Төрээн чурт бодунуң оолдарының маадырлыг чорууң бедин-биле үнелээн. Лазарь Паперникке Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Отрядтың чээрби бир дайынчызын Ленин орден биле шаңнаан.

Ол хүннерде «Правда» солун мынча деп бижээн:

«Чылдар эртер, немецтерниң үрегдеп кааны суур бодунуң балыын эжиртип алыр, эжелекчилерниң хаанныг изи балалып каар, а маадырлыг хевкчылар дугайында сактыышкын моңгеде артар».

Катап тургускан Хлудневo суурда эң-не көскү черде маадыр хевкчыларга турескаал бедий берген турар. Гранитте мындыг сөстерни сиилбээн: «Маадырлыг хевкчылар дугайында сактыышкын моңгеде артар». 1942 чылдың январьның дүнезинде маңаа Төрээн чурту дээш амы-тынын бергеннериниң аттарын база ында сиилбип каан.

Маадырларга турескаакчан маргылдаанын киржикчилерни чылдың-на бо турескаалга кээр. Чаа өгленгеннер дириг чечектерни маңаа экелп салыр. Хлудневo суурнуң хоочуннары дайынга өлүрткен эртнем кижилерни маңаа сактып өзүлээр.

Лазарь Паперник дайын мурнунда Москваның Бирги шак заводунга ажылдап турган. Оон удуртуп турган цехиниң дакызында оон адын моңгеде книр бижээн. Заводтуң алдар музейинде Паперникке турескаакчан тускай делгинр бар, ында документилер, фото-чуруктар, маадырның намдарым бижээн дептер бар. Шак заводунуң спортчулары чылдың-на Тинлелге хүнүнде чиик атлетикага Паперник аттыг кроссту эртгирип турар.

Леонид ГОРЯНОВ.

[ПМА].

ЧАРЛАЛДАР, РЕКЛАМАЛАР

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Хөгжүм-шин театрынга

Новосибирск филармониязының балет артистериниң шиилери. «Жизель». Июль 27-де, эгелээри 19.30 шакта. «Бахчисарай фонтаны». Июль 28-те, эгелээри 19.30 шакта.

«Хүреш» стадионунга

Седыг будурулгелериниң коллективтериниң болгаш седыг албан черлериниң ажылдакчыларының спартакиадазы. Июль 27-де, эгелээри 10 шакта.

Тамцы шөлүнге

«Фестиваль, фестиваль». Темалыг кежээ. Июль 27-де, эгелээри 19 шакта.

«Ырлажыылыңар, оюнчутер!». Темалыг кежээ. Июль 28-те эгелээри 19 шакта.

Ногаан театрга

Студентилериниң тудуг отрядтарының аразынга политиктиг ырлар болгаш плакаттар конкурузу. Июль 28-те, эгелээри 11.30 шакта.

Дыштанып хүннерде парктың ыдырга, бильярд залдары, уруглар аттракционнары боягаш хемге станциязы ажылдаар.

Футболга республиканың бирги черн дээш маргылдаа

«Луч» — «Енисей». Июль 27-де, эгелээри 18.30 шакта. Болур черн «Хүреш» стадиону.

«Динамо» — «Нива» (Бай-Хаак). Июль 27-де, эгелээри 17 шакта.

«Динамо»—«Металлург (Хову-Аксы). Июль 28-те, эгелээри 14 шакта. Болур черн: Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион.

Дыштанып хүн штаны.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

хундуску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының дараазында факультеттериниң 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чөрээп турар:

Автотранспорт факультеди, мергежили — автомобиль болгаш автомобиль ажыл-агыйы.

Тудуг факультеди, мергежили — үлетпур болгаш хамаатыг тудуг.

Билдиринишкинner хүлээп алырының болгаш киреринiң шылгалдаларының хуусаалары:

Хундуску салбырга — билдиринишкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринiң шылгалдалары— августуң 1-ден 15-ке чедир, кинр санаары — августуң 17-ден 20-ге чедир.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга — билдиринишкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринiң шылгалдалары — сентябрь 1-ден 15-ке чедир, кинр санаары — сентябрь 17-ден 20-ге чедир.

Институтка киреp кижилер физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение) киреринiң шылгалдаларын тудар.

Институттуң ректорунуң адынга бижээн хүлээп алыышкын дугайында билдиринишкинге шилип алганы факультедин болгаш мергежилин айытпышаан, сөөлгү ажылдап турган черинден будурулгенiң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилел организациязының дараазының шынзытканы характеристика-сүмени (ниити билиг школазының доозукчулары — школаның директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы; курлавырже халаар дайынчыларга шериг кезектериниң командылелындан характеристика бээри албан эвес; ортумак билиг дугайында документинiң); ортумак тускай өөредилге черни доозуп тураралар —дипломну (демдектерни үшта бижээн); 3×4 см. хемчээлдиг алды фото-чуруктуг; күш-ажыл депterиниңден үшта бижилгени; № 286 майыктың медицина шынзылгазын кожар.

Паспортту болгаш шериг билединiң ээзи боду киргүзер. Киреринiң шылгалдаларының үезинде июль 25-тен болгаш августуң 25-тен эгелээш, төлевырлыг белеткел курстары ажыл-дээр.

Документилерiнг билдиринишкинiн чорудар адрес: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, № 4 бажың, хүлээп алыр комиссия.

«ТЫВАФОТО» БУДУРУЛГЕ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

Иркутск хоорайның № 38 ортумак профессионал училищезинге 1985—86 өөредилге чылынга чыынгы сургуулдар чырын чарлап турар.

Мергежили — фотограф. Ниити билиглиг 10 класын доосканнарга өөренир хуусаазы — 2 чыл.

Училищеге 30 хар чедир назылыг кижилерни хүлээп алыр. Сургуулдарга айда 30 рубль хемчээлдиг стипендия бээр.

Училищеге өөренири халас. Оон ацыда сургуулдарны аъш-чем, тускай болгаш өскедее чанк-хеп-биле хандырар.

Училищеге өөренiп киреpде дараазында документилер чугула:

1. Хүлээп алырының билдиринишкини.
2. Билиниң дугайында документ.
3. Характеристика.
4. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
5. Чурттап турар черниңден шынзылга.
6. 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чуруук.
7. Будурулгеден, организациядан чоруткан бижик.

Хоорайдан дашкаар чурттуларга общежитие бээр. Өөредилге 1985 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Айтырыг тургузар адрезиг: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар кылдазы.

• • •

«Тывафото» будурулге каттыжыышкынын 1985—1986 өөредилге чылынга фотографтың мергежилинге өөренир кижилерни чыырын чарлап турар. Өөренириниң түүсаазы —1 чыл.

Өөредилге Тыва АССР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге-будурулге комбинадынга эртер.

Айтырыг тургузар адрезиг: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар кылдазы.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ЧУРУЛГАНЫҢ ТУСКАЙ ШКОЛАЗЫ

1985—86 өөредилге чылынга үндезин национальдың уругларым өөредири-биле немелде чыланган Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: **фортепиано**, а ол ышкаш **хыадыг хөгжүм** (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда уругларның музыкага сундулуун (эки дыңнап билирим, ритмин, аялга-үнелерин доктаадыг аптар шынарларын) берымдаалап көөр.

Конкурс бо чылдың августуң 17-де эртемнеңнiң 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур (музыка училищезинде).

Тыва АССР-ниң Сөдүг министерствозунуң Кызылда базазынга электрикчи, слесарь-лар, машинакчы-секретарь, товароведтер, четчелекчилер дургун хереглеттинип турар.

Айтырыг тургузар адрезиг: Кызыл, Каменистая кудумчу, № 15 бажың, телефон № 2-46-62.

Агаар байдалының бакылаанының самолёт кедээниңден чүк ойлдааны-биле холбаштыр **«КУУЛУГ ХӨЛ»** балетти көргүзери июль 26-дан 27-ке шинчилеңнин Тываның Бүрүнларморниязы дыңнадып тур.

Эгелээри 15.00 шак.

АЖЫЛЫВЫС ТҮҢНЕЛИ

Школа, ада-ие, өг-бүле

Бистиң Чыртакы школазының ада-ие комитедиң эрткен өөредилге чылында школа реформазынга дээлеп алгаш, элээн боттуг ажылдарны чоруткан. Келир үеним сайгалы коммунистиг өзүга кижизидерде школа, ада-ие, хей-ниити организацияларының харылзаазын быжыглаарынче комитет кол кичээнгейни салган. Ада-иелер школаның болгаш класстарның ажылынга идепкейлиг киржип, боттуг дузаны көргүзүп турар апарган.

Комитет 11 кижи составтыг. Олар 4 секторга хуваттынган. Ук секторларның ажылы эки-жээн. Дуржулгалыг башкыларга болгаш суурнуң айбан, организацияга удуртукчуларынга чамдык чурум үрептер хире өөреникчилерни быжыглаан база хей-ниити организациялар-биле кады Украинаның найысылаанының залчыларынга болгаш чурттакчыларынга хей санныг кафелер «бараалган» эгелээн — оларның чайынналчах хей өңнүг тюльпан чечек дег майгынчыгаштары хоорайның хей-хей черлеринде тротуарларда шуут-ла чаттылып, часты бергежир.

Бистиң школаның башкылары боттарының классларының ада-ие хуралдарынга, өгитквартираларга янзы-бүрү үжен ажыг темаларга лекция, бесеадаларны чоруткан болгаш школа реформазының таваазыбиле кичээлдерни эрттиргилээн. Ажы-төлүнүң өөредилге болгаш кижизидилгезинче доктаамал сагыш салыр ада-иелер бисте хей. Оларга маадыр-иелер Монгуш Өшжу-Саар, Кара-Сал Допар болгаш Өлзей-оол Минчимаа, Кара-Сал Елена, Хомушку Тамара, Ооржак Лида, Кызыл-оол Роза, Куулар Дадар-кыс телептин-биле хамаарыжып турарлар.

Культура бажыңынга эртер ада-ие хуралдарынга классташ-тарның хана солуннарын делгээр, өөреникчилерниң тейбың база Тинлелгениң 40 чылының темазынга делгелгелерни, «Алдын кус» деп кежээни эрттиргеп.

Өөреникчилерниң озалдаашкынын, кичээл үзер чоруктарын болдурбас дээш эзелчеглер мурнунда комитет кежигүннери дежурныйлаашкынны организастап турган. Санитар сектору (даргазы Валентина Куулар) эки ажылдап, айда ийи катап школаның, интернаттың арыг-шеверин хынап, чедер-четпес талааларын ниити школаның шугум чыскаалдарынга чугаалашкаш, түңнелди үндүрүп келген.

Ада-иелер школага боттуг дузаны чедирип турар. Чазын 230 кубометр оттуглар ыяштыг белеткээш, дужуруп берген болгаш чугайлаашкынга, сөлтелгеге киришкен. Школа, ада-иелериң аразында харылзаазы быжыккамыдан, чурум үрептер хире өөреникчилер-биле чогуур ажылды чорудуп келгениниң түңнелинде сөөлгү чылдарда кемнерек үүлгедир чоруктар школага болбаан.

Бистиң мурнувуста чедир кылдыкмаан ажылдар ам-даа бар. Чижээ: малчын ада-иелер-биле харылзаавыс чогуур деңнелде эвес, хей-ниити кижизидикчилер кылдыр комсомолчуларны классташ-тарга быжыглаваан, кудумчу, кварталдар аайы-биле ажы-ажы харназылыг отрядтарны өөреникчилериниң аразынга тургуспаан. Чаа өөредилге чылында бо ажылдарны чедир кылыры негеттинип турар.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаарының дугайында доктаал, шинтпирлерни ада-иелерге белүк аайы-биле таныштырган бис. Бо чугула айтырыгны шинтпирлеп турары ада-иелериниң сеткилинге таарышкан. Өзүп орар сайгалдың өөредилге, кижизидилгезиниң үлам эжикшири черле тодаргай. Оны чедип алыры-биле ам-даа эки ажылдаар үжурлуг бис.

М. КАРА-ООЛ,
школада ада-ие комитединиң даргазы.
Чөөн-Хемчик район.

КАФЕЛЕРЖЕ ЧАПАЛГА

УКРАИН ССР. Аас хүннериң эгелээнибиле кады Украинаның найысылаанының залчыларынга болгаш чурттакчыларынга хей санныг кафелер «бараалган» эгелээн — оларның чайынналчах хей өңнүг тюльпан чечек дег майгынчыгаштары хоорайның хей-хей черлеринде тротуарларда шуут-ла чаттылып, часты бергежир.

Бо чылын маңаа алды муң оруттуг ыядыг чайгы чүс-чүс шөлчүгешлер ажылдаар. Оларны кластаарынга болгаш дериирже хей мерген бодалдар, уран аргалар кирген.

Күдүмчүде бүгү кафелериниң ассортименгизинде ижер суксунар, соктар, десерттилер, кондитер кылыгтары бар. Чайгы кафелериниң хундуляээчел чоруун чүс муң ажыг кижин хүн бүрү ажыглап турар.

ЧУРУКТА: Крещатикте «Грот» деп чайгы шайлаар шөл.

В. ФАЛИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

О. Охемчиниң — «Серинин чайлагга селгүүстап ораргa магалыг-ла» база «Чайлаг чанында» деп фотоэтюттары.

ДУЗА БОЛЗА...

Ажылдан хостуг үезинде чонның дыштанылгазын шын организастаары дээрге кижизидилгеминг база бир хевири болур. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчеглер-биле чергелештир үлүстүң хостуг үезин чөп ажыгладыр дээш культура болгаш спорт ажылдарын улам сайзыradырыр онза ужур-дузалыг болу берген.

СЭКП Төп Комитединиң «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эжикидер талазы-биле хемчеглер дүгайында» доктаалы ыланглыг кодээге культура болгаш спорт талазы-биле ажылды улам сайзыradырын көрүп турар.

«Чырва-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында чон ортузунга культура болгаш спорт ажылдарын чорудар, ону организастап турар кижилерниң ажылынга ында албан организациялардың талазындам деткимче чок, кичээнгей кошкак. Суурнуң клубунга эрткилээр массалыг кежээлерге совхозта удуртукчу кижилерниң киржилгези бөгай. Ол ышкаш Культура бажыңының септелгезинче сагыш салбайн турар. Кежээлерге болгаш чугула хемчеглерге хереглээр акша талазы-биле дузаны совхозта профэвилел комитеди черле көргүспес. «Чырва-Бажы» совхозтуң дирекциязы Хорум-Даг салбырынга 1978 чылдан бээр чаңгыс мячик-даа садып бериp көрбээн. Мындаа чаа профэвилел комитединге 4 рубль өртектиг волейбол мячиги бар деп дыңнаан чеде бердим.

Совхозта профэвилел комитединиң даргазы олургаш:

— Силерниң Хорум-Дагда волейбол шөлү бар бе?—деп, айтыpды.

— Бистиң суурнуң волейболучулары районга безин ийи катап чемпионнал тургаш, суурда волейболдуң ийи шөлү бар — дидим.

— Эки стадиондан кылып алгаш, ам келир сен—деп, даргам мындыг.

Оны тудар материалды кайым тыварын айтырарымга, кейыын-даа бол бодум тып ал —дээр аянныг болган.

Чүнү-даа айтырарга, дузалаар орнунга боттарынар тып алыңар дээр. Дуза-дем чокта, көрек бүтпес.

Бистиң Хорум-Даг суурнуң Культура бажыңының болгаш черле спорт-массалыг ажылды эжикидеринге хемаарышкан албан черлери кичээнгей сеяыр үезин келбээн бе?

В. ХОВАЛЫГ.

БАЛЫК ЭЪДИНДЕН ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ

СТАВРИДА — Атлантика океанның кол балыктарының бирээзи, чылыг болгаш бүлээн сугларга чоруур. Ставридада белок хей—19 хуу. Бажыңга ставрида эъдинден изиг болгаш соок янзы-бүрү чемнерни белеткеп болур.

Ук балык эъдинден эки шынарлыг болгаш амданныг чемнерни белеткээр төлээде, балыкты канчаар болбаазырадырының аргаларын эки билип алыры чугула. Доңуруп каан балыкты чеең кылдыр (эмин эрттирбейн) эргизип алырга, оон шынары эки болур. Чемни белеткээр мурнунда балык эъдин дузаар.

РИС-БИЛЕ КАДЫ СТАВРИДА ЭЪДИН БЫЖЫРАРЫ

500 грамм балык эъдинге столовaaның 2 шопулаанын ништи үнүш үзүн, оя хире хемчээлдиг долганны, бүдүн чартык стакан ништи ристи, хоюг перецти (өйүнде кылдыр) ажыглаар. Таварыштыр дузаар. Ынчаар белеткээн балык эъдин порциялар кылдыр кезер, долганга боpаар болгаш ей-тавыында быжырар. А ристи хайындыргаш, ацаа ак-саржагны холуур, өйүнде кылдыр дузаар.

СОУСТУ БЕЛЕТКЭЭРИ: столовая шопулаанын ништи кызыл-тас долганын изиг савага ерттедип алыр, ынаар бүдүн чартык стакан ништи изиг мунну азы сугну кудар, бүдүн чартык стакан ништи сметананы не-эзер, дузаар, үүрмектээн 50 грамм быштакты ургаш, холуй былгаар болгаш хайындырар.

Ус-биле чаап каан савага ристи, балыкты салгаш, соусту саржагны ынаар кудар, оон сөөлүнде духовкага быжырар. Оон кырынче маринованан каан ногааларны болгаш ногаан чочак-тараанны урар.

БАЛЫК ЭЪДИНДЕН ЗАПЕКАНКАНЫ КЫЛЫРЫ

500 грамм балык эъдинге бүдүн чартык банка ништи майонезти, столовaaның 2 шопулаанын ништи сүттү, столовaaның 1 шопулаанын ништи маргаринни, сухарайның ол хире хемчээлдиг хоюун ажыглаар. Өйлей дузаар.

Майонезке сүттү, горчицаны, чигирни холуур. Балыкты арыглаваш, 4—5 сантиметр хемчээлдиг кыдыр одура кезер, дузаар, үзээн сковородага салыр, белеткээн соусту ынаар кудар. Оон кырынга кескен морковьту, маргаринни салыр, оон соонда 30—40 минута дургузунда быжырар. Бышкыже чедир 5 минута мурнуу чарында ынаар сухарай хоюун урар.

БАЛЫК СОЛЯНКАЗЫН БЕЛЕТКЭЭРИ

400 грамм балык эъдинге 1 согуманы, столовaaның 1—2 шопулаанын ништи томатты, 1—2 дузаан болгаш маринованан огурецтерни, 1 литр мунну, 1 лавр бүрүзүн ажыглаар. Перецти болгаш дусту турелаанын-биле ажыглаар. Балыкты арыглаан кескеш, мунге хайындырар. Оон үезин 10—15 минута. Белен солянканы столга салыр мурнунда ынаар саржагны, бичии лимон кезимни, чимир ногаан үнүштерниң кейы бирээзин үүрмектээш, немээрнең сүмелеп турар.

СТАВРИДА ДЕ" БАЛЫК ЭЪДИН БАЖЫҢГА БЕЛЕТКЭЭРИ

Чемни белеткээриниң составы: 400—800 грамм балык эъди, столовая шопулаанын 2 ништи кызыл-тас долганы, оя хире хемчээлдиг ак-саржаг, майонезтиң 200 грамм соусу, дусту болгаш перецти күүзээни өзүгаар ажыглаар.

Ставрида деп балыкты арыглаваш, порциялар кылдыр кезер, долганга боpаар, ынаар перецти чажар, а оон соонда үс азы маргарин-биле чаап каан сковородага салыр оон кырынче майонезтиг соусту кудар, 20—30 минута дургузунда духовкага быжырар. Ынчаар быжырган балык эъдин изиг турда-дээ, соодуп-даа алгаш, чемге ажыглап болур. Чимир мурнунда чаа азы консервилээн ногааларны холукседе кылырын сүмелеп турар.

БАЛЫК ГУЛЯЖЫН БЕЛЕТКЭЭРИ

Оон составы: 1 килограмм балык эъди, столовая шопулаанын 3—4 ништи үнүш саржаа, столовая шопулаанын 1—2 ништи томат, 2 согуна, 1 стакан соус, чаагай чыттыг, амданныг чүүлдерни болгаш дусту күүзээни-биле ажыглаар.

Арыглап белеткээн балык эъдин хаарып быжырар, оон сөөлүнде ынаар изиг балык мунун кудар, томатты немээр, 15 минута дургузунда хайындырар. Хайындырган соонда мунге соусту холуур, гуляшты оон соонда чедир белеткээр.

Соусту белеткээрин: долганны хүрең өңнүг кылдыр хаарар, мунге эзилдирер, ынаар согуманы, перецти, дусту холаваш, 10 минутада хайындырар.

Сүмелер

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Республикага шөкөр булуттаар, дуне чагбас, хүндус биче чаъстаар, дыңмирегилээр.

Хат кошкак. Дуне 10—15, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур. Хүндус 20—27, чамдык черлерге 12—17 градус чылыыр.

Кызылга шөкөр буяуттаар, хүндус дыңмирээр, биче чаъстаар. Дуне 13—15, хүндус 21—23 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Осенняя шкура» 9.30, «Две версии одного стояковения» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Похищение» 9.30, 11.20, «Новые приключения неуловимых» 13.10, 16.50, «Человек-невидимка» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Всемогущий» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Твое мирное небо» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Далёкие шатры» 14.10, 16.10, 18.20, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Калина красная» 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

ИЮЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги суула шимээшкин. 8.55— Горнистер, харыылаңар! 9.25— Документалдыг телефильм. 9.45 — «По щучьему велению». Мультфильм. 9.55 — «Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 2-гы серия-зы. 11.00 — Р. Шуман. ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң күүселдези. 11.30: 14.15— Медээлер. 14.45 — «Беш чыл— кижи бүрүзүңүң хөрээзэ». Документалдыг фильмнер. 15.10— Элээдилерниң чогаадылгазы. 15.45—Орус чугаа. 16.15— Москва. Фестиваль. 16.45 — Владимир хоорайның хореография ансамблиниң күүселдези. 17.25 — Уругларга фильм. «Большое космическое путешествие». 18.30 — «Күш-ажылчы хүннүң соонда». Документалдыг телефильм. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00—Улуг кижилерге мультфильмнер. 19.30 —Кубаньның аялгалары. Концерт. 19.55—«Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 21.00— «Ут». 21.35—РСФСР-ниң улустуң артизи Рената Ибрагимованың концерти. 22.35—Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивальының хүн демдеглели. 23.05 — «Улуг театр-биле ужуражышкыны». Документалдыг фильм. 23.35—23.55—Бөгүн дедегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги суула шимээшкин. 8.15 — Шулгузун биликсээр мен. Киножурнал. 8.25 — «Воздухоплаватель». Уран-чечен фильм. 9.55 — Седыг ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур. Документалдыг фильмнер. 10.35—Т. Хреников. Концерт. 10.55—Англия. 11.25 —Уругларга фильм. «Котелок и нос картошкой». 3-кү, 4-кү серивлары. (Венгрия). 12.55 — Документалдыг фильм. 13.05 — Совет чуртуна уран чүүлү. С. Т. Конёнков. 13.55—Шериг-Далай Флодунуң улегерлиг оркестрининг концерти. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». Дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Фестивальга байыр!» Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивальынга баар төлээлер болгаш аян-чоруккулар-биле ужуражылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамыктыг удуңар, чештар!» Мультфильм. 20.20— Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ЧССР-ниң шилиндек командазы —ССРЭ-1 шилиндек команда; Кубаньның шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.40 — «Берегите женщин». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серия-лары.

ТЫВАНЫҢ ЭЭЛДЕКТЕРИ

Ынчаар Тываның эъдиг-чемниг, ыяш-чаңгыс, ажыл-агый, ниитилел, сооп-сервис, ниитилел эргелеринге 1984 чылдың

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 173 (12863) | 1985 чылдың июль 27, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга ВЛКСМ ТК-ның Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга бистиң чурттуң комсомолчуларының, аныяк оолдар, кыстарының киржириниң дугайында информациязын дыңнаан. Делегейниң хөй-хөй чурттарындан келген төлээлекчилерни Москвага уткуп алырының талазы-биле кылган улуг ажылды демдеглээн. Фестиваль чурттар аразының чугула болуушкуну бооп, бүгү диптерниң аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазын улам быжыглаарынга, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге ону идепкейжидеринге идиглиг болурунга бүзүрелди илереткен.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу республиканың чамдык агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле экономиктиг шенелделерни кылырының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, чер-черниң партия болгаш совет органнарының саналдарын деткээн. Чамдык крайларның болгаш областарның колхозтарының, совхозтарының болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа будүрүлгелериниң будүрүлгени планнаарының, продукцияны садарының болгаш сайгарарының чаа байдалдарында ажылының ажыктыг болур чоруун херек кырынга хынаары, элээн каш министерстволарның будүрүлгелерин болгаш организацияларын агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чагыргазынче шилчидериниң таарымчалыг эвезин тодарадып көөру негеттинип турар. Эң бедик планнарны күүседиринге экономиктиг идиг бериишкинин күштелдиреринин, каттыжыышкыннарда кирип турар күш-ажылчы коллективтериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң будүрүлгениң сөөлгү түңнелдеринге материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле хемчеглерни тодараткан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң келир беш чылда болгаш оондаа ыңайгы келир үеде садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң материал-техниктиг баазазын улам хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалын хүлээп алган. Ол сорулгага капитал салыышкыннарын болгаш материалдыг курлавырларны тускайлаар. ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга болгаш өске-даа ведомстволарга тодаргай даалгаларны берген. Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының, чогуур совет болгаш ажыл-агый органнарының салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржириниң чугулазын онзалап демдеглээн. Доктаалда айыттынган хемчеглерни боттандырып чорудары чоннуң садыг хандырылгазының деңнелин бедидер, совет улустуң чаагай чоруун улам көдүрериниң херээнге чаа чугула базымны кылыр арганы бээр.

Политбюро корум-чурумну улам быжыглаарының болгаш бойдусту камгалаар дугайында хоойлужудулгаларны сагыырының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга бистиң чурттуң социалистиг болгаш найыралчы өске-даа күрүнелер-биле харылзааларын чайгылыш чок хөгжүдер болгаш быжыглаар айтырыгларны база чугаалажып көрген.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗААЛЫ

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага бөгүн ажыттынар

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының найысылалының аалчылары—17 чурттуң төлээлери туризмниң болгаш Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктар федерациязының (БИТЕЖ) чанында Бүгү-делегей бюрозунуң интернационалчы поездизи-биле Москвага чедип келгеннер. Бо аңаа эвес поезд Европаның дыка хөй чурттарынга барган. Ооң өруу Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивальдарының найысылалы хоорайларга база четкен.

Ол Москвада эгелеп турар фестивальдың эң улуг белеткел акцияларының бирээзи болган. Ук аян-чоруктуң киржикчилери фестиваль шимчээшкининиң бүгү төөгүзү-биле таныжар, аныяк эш-өөрү-биле ужуражыр, аныяк-өскен XII Бүгү-делегей фестивалынга канчаар белеткенип турарын көөр арганы берген.

Аян-чоруктуң киржикчилери Москваның аныяктары-биле ужурашкан, фестивальдың культура программазының киржикчилери—профессионал болгаш улусчу коллективтер оларга байыр чедирген.

Найыралдың аян-чоруунуң поездизиниң киржикчилерни москвачылар уткуп турлар.

И. ЗОТИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бир совхозтан ийи медээ

ҮЕР ШАПТЫКТАВААН

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Көк-Чыраа шыктарында сигенниң өзулдези бир дески, бедик. Ортумаа-биле бир гектардан 13-18 центнер сигенни ажаап ап болурунуң аргазы бар. Ындыг турбуже Чааты хемниң суу үерлээш, аңаа ажылдап турган сигенчилерге улуг шаптыктаашкынны болдурган, он беш гектар шөлде кескен сигенни суг алган.

Очур Кызыл-оол биле Шожаң-оол Тулушке удурткан механизастаттынган звено суг албаан черлерде сигенни кыска хуусаада ажаап доскаш, Хайыракан суурнуң үстүнде Зэр-Терекче көшкен. Аңаа механизаторлар Орустаан Самбала, Сазай Хапык-оол, Аркадий Мартый-оол туруушкун чок ажылдап, хүн нормазын 150—200 хуу күүседип, бөлөр, сараатаар агрегаттарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Каац хүннерни чөп ажыглап, ниитиниң малынга эки шынарлыг чем белеткээринге сиген бөлдүрүкчүлери Андрей Аныкай, Виктор Донгак, сараат салыкчызы Геннадий Кызыл-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап турар. Олар бо хүннерге чедир 342 тонна сигенни сараатаан. Августуң 10-га чедир 660 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээрин коллектив шиитпирлээн.

ХОВУДА САРААТТАР

Шыктарны суг алганын барымдаалааш Арыг-Бажы салбырының Балган Хурал-оолга удурткан сигенчилери хову сигенни кезип кирипкен. Чаашкынныг чай болганда ында өлең, меде дээн чергелиг үнүштерниң үнгени эки. Кажан-даа сиген кезип көрбээн шаттарда он-он сараттар көстүп келген.

Сиген кескен, болган агрегаттарның шимээн-даажы шыпшың ховуну оттурупкан. Мал чеминиң белеткелинге механизаторлар Эрес Апын, Долаан Маадыр-оол, Максим Дамба амыр-дыш чок ажылдап турар.

Ол-ла Чыланныг ховузунда күзүн чашкан көк-тарааны чыттыр кестиргеш, прессте эгелээн. Бо ажылдарга хоочун комбайнер Тумат Кара-оол, ооң эжи Николай Сазаң-оол, прессте Бора-Тараа Мөңге, Кандан-оол Кызыл-оол болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген.

«Улуг-Хая» совхозта мал чеминиң белеткели улам шапкынчаан. Чарыштың түңнелин беш хонуктап үндүрүп турар, сөөлгү беш хонукта Хайыракан салбырының сигенчилери тиилекчилер болган.

К. ЧӨРЕВЕ.
«Шынның» корр.

СИГЕН ШӨЛҮНДЕ

Июль 23-түң медээзи-биле районда 3496 тонна сигенни, 124 тонна сиген далганын, 207 тонна будук-бүрүнү мал чеминге белеткээн. Сөөлгү он хонуктуң чарыш түңнели-биле М. Балчий-оолдуң мал чеми белеткээр бригадазы бирги одурүгже үнгеш, шилчиир Кызыл тукту 50 рубль-биле кады чаалап алган.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтан К. Лаахынның бригадазы 973 тонна, В. Шивиттиң 267, К. Суваңның 217 тонна сиген белеткээш, база шаңнал-макталдыг болганнар. Сараат салыкчылары Г. Кара-оол, О. Тулуш, Б. Шивит, К. Монгалбин тудунгур, шалыпкын ажылдап турарлар. Жданов аттыг, «Ак-Туруг» совхозтар мал чеминиң белеткелинин темпизин сөөлгү хонуктарда кудулаткан.

Бистиң корр.

ЧУРУКТА: Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң аныяк малчыны Хертек Сайлыкмаа ой бирги беш чылдың шалыпчыларының бирээзи.

Сайлыкмаа партияның XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, ол районда аныяк малчыннарның чарыжының тиилекчизи болган.

Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалынга киржир эргени ол чедип алгаш, Тываның болук турисчи аныяктары-биле Москваже чорупкан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАЙЫРЛАЛГА АЛДАР КЫЛДЫР

Октябрь 25-те киноконцерттиң «Октябрь» залынга Москваның хөй-ниитизиниң болгаш найысылал гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилериниң ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралы болган.

Хуралга Шериг-Далай Флодунуң кол командылакчызы—ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы Совет Эвилелиниң Флот адмиралы С. Г. Горшков чүве чугаалаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮ АЖЫТТЫНГАН

Чурттар аразының парлалга төвү Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының эртип турарының дугайында эргежок чугула бүгү информацияны совет болгаш даштыкы журналистерге бээр. Ол июль 25-те Эвилелдер бажыңында ажыттынган. Октябрь залын парлалга конференцияларын кылырынга таарыштыр дерзэн, ооң чооккавызының өрээлдерин журналистерниң эргезинче берип каан. Олар чеден ажыг чурттардан келген, ийи муң ажыл турар. Ажыл планын тургускан. Хүннүң-не элээн каш парлалга конференциязы болур.

(СЭТА).

Бистиң чуртувуста ССРЭ

КЕМЕРОВО. Кузбасста көдээ ажыл-агыйның эң улуг району — Беловскийде суггаттыг черлерде баштайгы сиген кезилдезин хову ажылдакчылары доосканнар. Суггат чок черлерге деңнээрге, сигенни оон ийи катап хөйнү алган.

Чер ажылдакчылары-биле кады тулук ажылда. Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының Мал чемнериниң эртемшинчилел институдунуң эртемденнери база киржип турарлар. Адырны интенсификастаарынга дузалавышаан, олар районнуң ажыл-агыйларында шефтеп турарлар.

БРЯНСК. «Северный» совхозта шарыжыгаштарның чеминге бедик үнелиг мал чеми немешкен. Ында область төвүнден эккел турар аъш-чем артынчыларындан концентрастаан далганны белеткеп кылыр цех ажыглалда кирген. Ону малчыннарның саналын өзугаар совхозтуң шевер ажылчыннарының кужу-биле туткан.

Мурнунда аъш-чем артынчыларындан «чудаң» деп адаар чүүлдү кылып турган, а ооң чемишкири четпес болгаш ону сөөртүрүнге хүн бүрү он-он автомашиналар хереглеттинер база малга ону үлеп бээринге улуг күш-ажыл чарыгдаттынар турган. Ам ындыг ажылды чаңгыс кижи кылыр апарган.

ЯДРИН. (Чуваш АССР). «Ленинская искра» деп чуваш колхозта хууда мал чеминиң дугайында сагыш салыышкынны хөй-ниитиниң малының хүр кыштаглаашкыны ышкаш, чугулалап санап турар. Ажыл-агыйның тускайлап үндүрүп берген черлеринден боттарының коданнарынга амгы үеде көдээниң ажыл-ишчилери 1000 тонна амданныг чаагай сигенни белеткеп алганнар.

Мурнунда аңаа куруг ийлерлиг чоогалар турган. Колхозчулар шуптузу ону «эдип ап» эгелээннер: моондактарны туткаш, ыяштар олурткан, меде болгаш өске-даа хөй чылдыг сигеннерни тарып алганнар. Мал чеминиң элбекшээниниң ачызында хуу коданнарда малдың баш саны өзүп көвүдээн. Мурнундаагызынга деңнээрге, ам колхозчулар күрүнеге улам-на хөй сүтту болгаш эътти садып турар апарган. Оларның дузазы-биле колхоз бодунуң көдээ ажыл-агый продукцияларын садар талазы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен.

Чоогаларның болгаш мурнунда ажыглаттынмас черлерден мал чеминге улуг немелдени Чувашияның өске-даа колхозтарында болгаш совхозтарында ап турар апарган.

НОВГОРОД. Новгород областың «Гвардеец» деп күш фабриказының ажыл-ишчилери кандыг-даа агаар-бойдус үезинде бөдүүн мал чемнерин белеткеп турарлар. Ону плёнка адаанга сигенни кургадырын калбаа-биле ажыглаавы-биле болдунар аргалыг болу берген. Тырааш борбактап шараан сигенни ажык-черге эккелгеш, доора ыяштар кырынга чыый салып каар. Ооң соонда сараатты полиэтилен плёнка-биле шыпкаш, электри вентиляторларны ажылдадыптар. Ол шывыгның иштинге шык дамдыланып мөөңнели бээр болгаш тускай хоошпалар дамчып куду төктүп бадар.

Хөй чаашкыннар болуп турза-даа, ажыл-агый мал чеминиң ол хевирин белеткээрин ам доозуп турар.

Кургадыышкынның дээштиг болгаш чиик үнелиг ол хевирин областың өске-даа колхозтарында болгаш совхозтарында ажыглай берген.

ЙОШКАР-ОЛА. «Рассвет» деп марий колхозта мал чеми белеткээр конвейер дургени-биле ажылдап турар. Автономнуг республиканың Совет районунда сигенниң баштайгы кезилдезин ында кымны-даа мурнай доозупкан. Сиген шөлдеринге долу кужениишкин-биле ажылдаарынга мал чеминиң белеткекчилеринге коллективтиг кезээ дузалаан. Эки түңнелдерни алырынга сонуургалдыг тускай бригада бодунуң бүгү иштики курлавырларын киирген. Ийи эзлчег иштинде ажылдап турар. Техника чаңгыс аай деңдески ажылдап турар.

СҮТ ЭЛБЭЭН

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазы районда эки ажылдыг күш-ажылчы коллективтерниң бирээзи. Ферманың коллективи чогаадыкчы өзу-биле ажылдап турар.

Каш чыл бурунгаар чылда бир инектен ортумаа-биле 1500 кг сүт саап аары—районга эки көргүзүг турган. Амгы үеде ферманың саанчы бүрүзү инектен-не ортумаа-биле 1800 кг сүт саап алыр дээш ажылдап турар.

Фермада үр чылдарда ажылдап келген Минис Кууларны коллектив кежигүннери хүндүлээр. Чыл санында планын болгаш социалистиг хүлээлгезин ол ажыр күүседип келген. Бир эвес Минис Куулар аазаан болза, чүү-даа чүве күүсеттинер дээрзин эшөөрү билир. Мурнакчы саанчы болурундан аңгыда ол бодунуң ийи уруу—Валя биле Светаны саанчының чымыштыг ажыл-ижинге өөредип каан. Ынчангаш фермада үш нешки кады саанчылап эгелээнден бээр ам дөрт чыл чедип турар.

Ажылга эрес-кежээзин көргүзүп, коллективиниң ажыл-херектери дээш кезээде сагыш човап чоруурларга мурнакчы саанчылар Зоя Хомушку, Александра Сарыглар, Салбакай Саая санадып, чугле боттарының фермазының эвес, харын-даа районнуң шалыпчылары болган.

Чыл санында мурнакчыларның одуруунга чаа-чаа саанчылар немежип турар. Эрткен чылдың түңнели-биле Зоя Сат бир инекке онааштыр 1850 кг, сүт саап ап, мурнакчыларның одуруунче кирген. Ол бо чылын ону 2000 кг чедирер сорулганы салган.

Ферманы чеди чыл бурунгаар комсомолчу-аныяктарның ВЛКСМ-ниң 60 чылы аттыг Суг-Кажаа сүт-бараан фермазы кылдыр эде организастаан. Ам ооң саанчыларының чартыындан хөй кезии аныяктар бооп турары өөрүнчүг. Аңаа чаа ажылдап келген аныяктар быжыг сагылга-чурумнуг, ажыл-ишчи, найыралдыг коллективке дүрген чаңчыгып, ажыл-ижиниң уг-шиинда бергедээшкин чок тыва бээрлер.

Фермада хол-биле кылыр ажылдарны механизастап, уруглар садигин, столоваяны болгаш кызыл-булуңну дерээни, күш-ажылды организастаарын бот-орулга-чарылгаже шилчиткени коллективтиң деткимчезин алган. Кажан күш-ажылчы кижилер дугайында сагыш салыышкын бар турда, оларның ажыл-ижиниң түңнели-даа көскү, эки болур дээрзи билдингир.

Чедишкиннер-биле чергелештир коллективтиң ажылында каракка илдиге бээр, ажылга доктарлыг четпестерни чок деп болбас. Аңаа бир дугаарында ажыл-агыйның удуртукчуларының шимченгир эвес чоруунуң хараазында ажылдавайн турар кудук хамаарждыр. Сугну ам ферманың чайлаанче машина-биле чедирип турар. Ооң уламындан саанчылар сугну ыяк камнаар, эккээрин үр манаар ужурга эвээш эвес таваржып турар.

Бо аныяктар коллективин ВЛКСМ райкомунуң болгаш совхозтуң комсомол комитединиң уттупканы харааданчыг. Коллективтиң кожазы Бижиктиг-Хая ферма-биле ооң чарыжы өзу барымдаалаашкынче шилчээн.

Партияның эзлчеглиг съездизинге белеткел чедир кылдынмаан чүүлдерни ыяап-ла боттандырарының, четпестерни эдип алырының, он ийиги беш чылче бүзүрелдиг киреринниң быжыг магадылалын тургузарының үези болур ужурлуг. Ону суг-кажаажылар эки билир.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

КАЙДА-ДАА ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Бай-Тал» совхозтуң ниитиниң малынга чем белеткелиниң талазы-биле сорулгалары улуг. Ажыл-агый бо чылын сиген белеткелинче июль 15-те кирген. Базар-оол Мөңгеге удуоткан бригада Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң девискээринде айыттынган черниң сигенни кезип, прессээш, ажыл-агыйже чорудуп турар.

Совхозтуң бодунуң чооккавызында ажылдап турар звеноларның аразында Кунгаа Дажы-Серенге болгаш Өлчеймаа Севээнге удурткан херээженнер звенолары шылгарап турар.

Район төвү Тээлиниң болгаш совхоз төвүнүң хөй-ниити организацияларының коллективтеринге мал чеми белеткээр талазы-биле тускай онаалдаларны бергеш, Мешкел-Хөлдү дескиндир хову шаттардан сиген кезер черлерни тускайлап айтып берген. Ынчангаш амгы үеде совхоз девискээрниң каяа-даа баар болза, чымыштыг иште хаара туттунган сигенчилерни көрүп болур.

К. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында ниитиниң малынга чем белеткелиниң чугула кампаниязы калбарган. Аңаа Кызыл-Мажалык суурнуң бүдүрүлгелер, албан организациялар коллективтери чыл бүрүде улуг улуг-хуузун киириштирип турарлар. Эрткен чылын кызыл-мажалыкчылар 400 тонна сиген кезип белеткээр планын 116 хуу күүсеткен.

— Бо чылын суурнуң 32 коллективтери мал чеминиң белеткелинге киржип, 418 тонна сигенни кезип, белеткээр планныг. Тус-тус коллективтерге бо талазы-биле онаалдаларны берген. Ам сиген кезилдезинче шупту коллективтер кирипкен — деп, Кызыл-Мажалык суур Совединиң күүскомунуң даргазы К. Б. Бойбу чугаалады.

Чугула ажыл-херекче районнуң ыяш-ажыл-агыйы, хереглекчилер ниитилели, № 1 ортумак школа, «Суггат» каттыжыышкынның коллективтери баштай кирип, ажылды шуудады берген.

Ак-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективтери 460 тонна сиген кезип белеткээр хүлээлгелиг. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи 150 тонна сигенни «Барлык» совхозка белеткеп бээрин хүлээнгеш, кезилдеже кирипкен.

Х. МОНГУШ.

ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАН

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң харылзаа будүрүлгелериниң ажылдакчыларынга «РСФСР-ниң алдарлыг харылзаачызы» деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында 1985 чылдың июль 25-теги Чарлыы-биле харылзаа талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң харылзаазының Кызылда техниктиг ажыглал белдириниң участок начальниги Александр Иванович Кудашовка «РСФСР-ниң алдарлыг харылзаачызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага бөгүн ажыттынар

Москва. Маркс проспектизиниң хевири. фотозу.

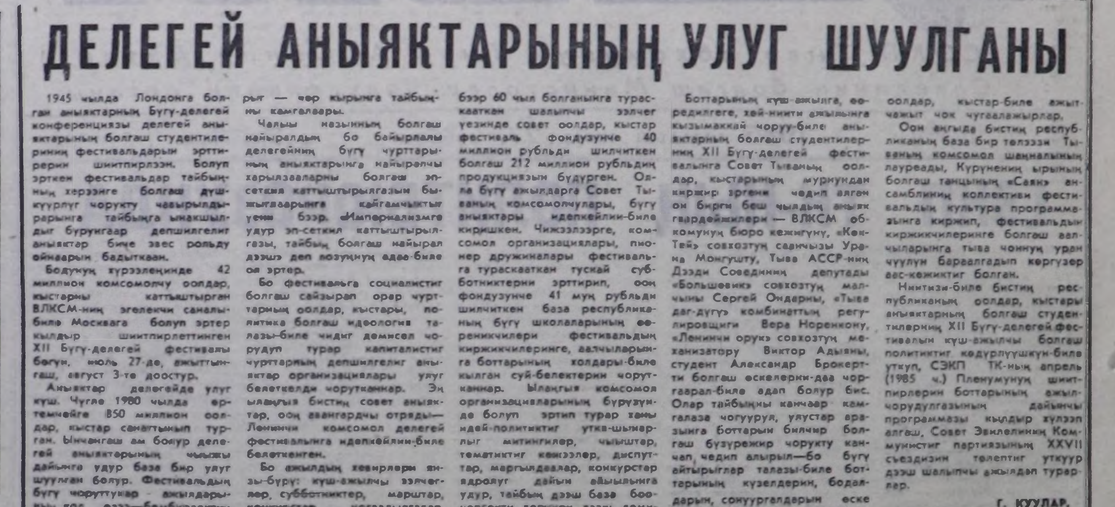

П. Малышев биле А. Сенцовтуң СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙ АНЫЯКТАРЫНЫҢ УЛУГ ШУУЛГАНЫ

1945 чылда Лондонга болган аныяктарның Бүгү-делегей конференцизээ делегей аныяктарының болгаш студентилерииниң фестивальдарын эрттирерин шиитпиргээн. Болуп эрткен фестивальдар тайбың-ның хөрээнге болгаш дүшүнүктүг чорукту чазырыдыдыр-рарының тайбың-ның ынакшылыг бүрүгаар депшиглелиг аныяктар биже эвес рольду ойнаарын бадыткаан.

Бодунуң күрээлекинде 42 миллион комсомолчу ооллар, кыстарны каттыштырган ВЛКСМ-ниң эгелекчи саналы-биле Москвага болуп эртер кылдыр шиитпирлеттинген XII Бүгү-делегей фестивалы бөгүн, июль 27-де, ажыттынгаш, август 3-те доостур.

Аныяктар делегейде улуг күш. Чүгле 1980 чылда ертемнейге 850 миллион ооллар, кыстар санаттының турган. Ынчангаш ам боюн делегей аныяктарының чыскы дайынга удур база бир улуг шуулган болуп. Фестивальдың бүгү чоруттунар - ажыдарыы-ның кол өзээ—бамбүрзээктиң бүгү аныяктарының сагыш-сеткилин дувуредип чоруур айтырыг — чөр кырынга тайбың-ны камгалавры.

Чалыы назынның болгаш наңыралдың бо байырлалы делегейниң бүгү чурттарының аныяктарынга наңыралыны харылзааларны болгаш эрсеткил каттыштырылгазын бы-зыыглаарынга кайгамыктыг үеэш бээр. «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш наңыралдээш» деп возуунуң адаа-биле оа эртер.

Бо фестивальга социалистиг болгаш сайзыраал ораар чурттарның ооллар, кыстары, политика болгаш идеология талазы-биле чидиг демисел чорудуп турар капиталистиг чурттарның депшиглелиг аныяктар организацилары улуг белеткелди чорутканнар. Эң ылаңгыя бистиң совет аныяктар, ооң авангардчы отрядызы—Ленинчи комсомол делегей фестивалынга идепкейлии-биле белеткенген.

Бо ажылдың хевирлери янзы-бүрүү: куш-ажылчы эзэчелер, субботникти, марштар, конкурстар, чогаадыгалгалар. Чүгле комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 60 чыл болганынга турасхаатскан шалыпчы эзэчег үезинде совет ооллар, кыстар фестиваль фондузунче 40 миллион рубльди шилчиткен болгаш 212 миллион рубльдиң продукцизээн бүдүргеп. Оога Е. миллиардта Совет Тывавның комсомолчулары, бүгү аныяктары идепкейлии-биле киришкен. Чижээлээргэ, комсомол организацилары, пионер дружиналары фестивальга турасхаатскан тускай субботниктерни эрттирип, оон фондузунче 41 муң рубльди шилчиткен база республиканың бүгү школаларының өреникчилери фестивальдың киржикчилеринге, аалчыларынга боттарының холдары-биле ыяткан сүй-белектерни чорутканнар. Ылаңгыя комсомол организацилараның бүрүзүндө болуп эртип турар хөлө идей-политиктиг утка-шыларлыг митингилер, чыыштар, тематиктиг конкээлер, диспуттар, маргыдаалар, конкурстар ядролуг дайын аңыяның удур, тайбың дээш база боо-чепсекти хорууру дээш демисселге аныяктарның идепкейлии үлем кодуруп турар.

Боттарының күш-ажылга, өөредилгеге, хөй-ниитти ажыынга кызымаккай чоруу-биле аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга Совет Тывавның ооллар, кыстарның мурнундан киржир эргени чедип алган оон бирээ бөш чыдыг аныяк гвардейжилери — ВЛКСМ обкомунуң бюро кежигүнү, «Кеп-Тей» совхозтуң саанчызы Урана Монгуштуу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады «Большевик» совхозтуң малчыны Сергей Ондары, «Тыва даг-дүгүү комбинаттың регулировщиги Вера Норенкону, «Ленинчи орук» совхозтуң механизатору Виктор Адыяны, студент Александр Брокерти болгаш өскелерни-дээ чорга-ваал-биле адап болур бис. Олар тайбыңны канчаар кампгалаза чогуруун, улустар арвазыга боттарының билчиир болгаш бүзүрежиг чоруугу канчап, чедип алырыл—бо бүгү айтырыглар талазы-биле боттарының күзелдерин, бодаларын, сонуургелдерын еске чурттардан болгаш республикалардан келген уе-чергези ооллар, кыстар-биле ажыттажыт чох чугаалажырлар.

Оон ангыда бистиң республиканың база бир төлээзи Тываның комсомол шанналының лауреады, Курунежиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң коллективи фестивальдың культура программазынга киржип, фестивальдың киржикчилериниг болгаш валчыларынга тыва чонуң уран чүүлүн барааладып көргүзер аас-кежиктиг болган.

Ниитизи-биле бистиң республиканың ооллар, кыстары аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын күш-ажылчы болгаш политиктиг кедүүлүүшкүн-биле уткуп, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттарының ажылчорудулгазының программазы кыдыыр күлээп алгаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш шалыпчы ажыдаал турарлар.

Г. КУУЛАР,
ВЛКСМ обкомунуң киндис эргелекчизи.

Фестивальдың делегады

КҮЗЕЛ, ЧҮТКҮЛДҮГ

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга киржирер Тываның делегациязының составында ВЛКСМ обкомунуң бюро секретары О. Х. Хопуя. Кызыл районда «Кок-Тей» совхозтуң саанчызы У. Монгуш кирип турар. Урана Монгуштуң ажыл-ижи, амыдыралын кысказы-биле танышкыраар-дыр бис.

Тываның комсомол организациязының мурнундан Урана Монгуш делегат болуп, Бүгү-делегейниң XII фестивалынга киржирер аас-кежиктиг болган. Шак мындыг улуг идегелди бодунуң куш-ажылы болгаш хөй-ниитти хөрээнге идепкейлиг киржиирээш-биле ол чедип алган.

Онгу классты доосканы, «Кок-Тей» совхозтуң сут-баразы фермазынга ол саанчылай берген. Саанының куш-ажылы харыысалгалыг болгаш хүндүлүг мергежилерниң бирээзи дээрзи хөйге билдингир. Ооң чымыштыг ажылы эртенгининиң беш шакта эгелээр. Чамдык кижилерге бо хире дең бакылда турары безин берге. Шынап-ла дээнган ажыыл-хөрээнге ээ-харыысалгалыг, тура сорулгуг ажылы саанчы ажаа чаңчылгып, өөреник берген.

Урананың авазы Тамара Орус-оолаана — зоочуп саанчыларның бирээзи, үрүү школачы турда-ла, бодуңуң ыяк мергежилиг чаңчыктырын эгелээн. Оон уламыдаан инекти-рени ажаарының, чемгереринің, саварының чажыттарын ол өөренип ап, бо мергежилге хандыкшаан, ажаа сагыш-сеткилиниден бердинген. Ону Урананың чедип алган куш-ажылчы чедимишкиннери бадыткап турээр. Эртеки чылын республиканың аныяк саанчыларының ярааныңга машина-биле инек саварының маргылдазы болган, ажаа оп мергежилдиин коргускеш, чемпион болган. Совхозтуң фермазы 1984 чылда республиканың чарыжынга бирги черим эзээзэн, бо чылдың бирги чартыында курунеге 470 тонна сүт садар тургаш, ону аажыр күүсеткеш, бо бүгү куш-ажылчы чедимишкиннерде Урананың киирген улуг база бар.

Урана Монгуштуун амыдыралында бо чыл онзагай. Ол ас-кежиктиг нь болган, ооң оглу Буян чүгле алды айлыг. Ынчангаш ол аныяктар шуулганының киржикчилеринге

тайбыкты, наңыралды, ас-кежиктиг, оорушкуну күүзээр. Бичии Буянның ачазы Василий Шериг албанын эрттирип, совет улустуң тайбың куш-ажылын камгалап турар.

Фестивальдың делегады Советтерниң болгаш комсомолдуң хөй-ниитти амыдыралында идепкейлиг киржип турар, Урана Монгуш — ВЛКСМ обкомунуң бюро кежигүнү, комсомол райкомунуң кежигүнү, улус депутаттарының Кызыл район Советиниң депутады. Республиканың комсомол организациязының мурнунда салдынган соруглаларны шиитпирлээринге оа идепкейлиг киржип, берген даалгаларны ак сеткилдии-биле күүсеңдип келген. Ол ышкаш бодунуң округунуң соңгуучулары-биле ужуражып, кылган ажылының отчёдун берип, чагыларны амыдырала боттандырар дээш шудургу ажылдап, ол айтырыларны шиитпирлээр ужурлуг организацилаларга берип, негелдеми салып турар.

Урана моон мурнунда мынчыыр улуг чыышталга, шуулганнарга киржип, дашты-ында чажыттары-биле ужуражып көрбээн, ам оларның-биле бир дугаар ужуражыр, хөй өөнүктерлиг болуур. Ам тенилеп алыр, ужуражыр өөнүктерниң аныяк республиканың, районунуң, фермазының куш-ажылчы чедимишкиннериниң, СЭКП-ниң эзэлчиглиг XXVII съездизиниң төлептиг үзүлүжыр дээш канчаар ажылдап турарының дугайында чугаалап бээр.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: делегат У. Монгуш.

И. САЛЧАК чуруан.

«СПУТНИКТИҢ» ПУТЁВКАЗЫ-БИЛЕ

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы Тиилелгениң 40 чылының эртыш туразы-биле онзагай. Оон-биле кады бир онзагай чүүл болза, 1985 чылды Каттыышкан Нацнлар Организациязының Делегей аныяктарының чылы кылдыр чарлаавы болуур.

Боттарының хамаарышпас чоруу дээш демисежик турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилеррик. дайынга удур чыскаадар Фестиваль күнүнде Москваның Маяковский аттыг үезинде совет ооллар, кыстар фестиваль фондузунче 40 миллион рубльди шилчиткен болгаш 212 миллион рубльдиң продукцизээн бүдүрген. Оога Е. миллиардта Совет Тывавның комсомолчулары, бүгү аныяктары идепкейлии-биле киришкен. Чижээлээргэ, комсомол организацилараның, пионер дружиналарының фестивальга турасхаатскан тускай субботникилерни эрттирип, оон фондузунче 41 муң рубльди шилчиткен база республиканың бүгү школаларының өреникчилери фестивальдың киржикчилеринге, аалчыларынга боттарының холдары-биле ыяткан сүй-белектерни чорутканнар. Ылаңгыя комсомол организацилараның бүрүзүндө болуп эртип турар хөлө идей-политиктиг утка-шыларлыг митингилер, чыыштар, тематиктиг конкээлер, диспуттар, маргыдаалар, конкурстар ядролуг дайын аңыяның удур, тайбың дээш база боо-чепсекти хорууру дээш демисселге аныяктарның идепкейлии үлем кодуруп турар.

Боттарының күш-ажылга, өөредилгеге, хөй-ниитти ажыынга кызымаккай чоруу-биле аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга Совет Тывавның ооллар, кыстар-биле ажыттажыт чох чугаалажырлар.

Оон ангыда бистиң республиканың база бир төлээзи Тываның комсомол шанналының лауреады, Курунежиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң коллективи фестивальдың культура программазынга киржип, фестивальдың киржикчилеринге болгаш валчыларынга тыва чонуң уран чүүлүн барааладып көргүзер аас-кежиктиг болган.

Ниитизи-биле бистиң республиканың ооллар, кыстары аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын күш-ажылчы болгаш политиктиг кедүүлүүшкүн-биле уткуп, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттарының ажылчорудулгазының программазы кыдыыр күлээп алгаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының XXVII съездизиниң төлептиг үткүүр дээш шалыпчы ажыдаал турарлар.

Г. КУУЛАР,
ВЛКСМ обкомунуң киндис эргелекчизи.

ЧЕДИИШКИННИ КҮЗЕДИМ

Бүгү-делегейниң аныяктарының болгаш студентилерииниң фестивальга киржирер аныяк кижи» бүрүзүнге аас-кежии болгаш ооң амыдыралында кежан-даа уттундурбас болуушкун. 1957 чылда Москвага болган Аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивальга киржир аас-кежиктиг болган мен.

Ол үеде бистиң аныяк Тывавыска фестивальдың дыкмылай келгени ол. Фестивальчы шимээжикин ынчан чер бүгүдеге улуг кодуруулукшукчуг эртип турганын сактыр-тыр мен.

1957 чылдың чайынында Новосибирск хоорайга болган зона маргылдаазынче чоруткан. Аңаа Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң крайларындан, областыларындан, автономнуг республикаларындан бот-тывылыг артистер кужун шенеп, уран талантызын көргүзүкен.

Фестиваль эрттиринииң оргкомитединиң Москвадан келген кежигүнмери зона маргылдаазынга келген бүгү номерлерни көргеш, Тывадан барган «Эзилдек шыңгыраш» деп танцының база Чөөн-Хемчиктиң Иймедеп бот-тывылыг артист, сыгытчы Максим Дакпайны Аныяктарның болгаш студентилерниң VI бүгү-делегей фестивальга киржир кыдыыр шилип алган.

Бистиң аравыста моон мурнунда шуут танцылап-даа чорбаан кижилер бар турган. Ындыгларның бирээзи Наталья Тыртыы-Кара. Ооң артканнары — Екатерина Кыдай, Клара Намчак, Галина Бадыгаа болгаш бо одуругларның автору «Эзилдек шыңгыраштың» эң баштайгы күүседичкилери турган. Бистың-нан ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары А. Б. Юмбуу удуртуп чораан.

Фестивальдың ажыттынар хүну-даа келген. Москваның кудумчуларында фестивальдың киржикчилери бүгү дүнтен чыгып келген аныяктар болгаш студентилер-даа, наңыскылардың, чурттакчыларыда-дыр ыңай-бээр шуужүп, көзүүн чорүп турда көөрге, магалыг-ла чораан. Бүгү-делегейниң комерлерни көргеш, Тывадан барган «Эзилдек шыңгыраш» деп танцывыстың мурнунда чаңгыс кижи көстүп, а өске киржикчилериниң хөй холдары көсту бээр чөринге ижидий төлээлер дыңзиттир адыш часкап турганын уттпас мен.

Фестивальдың хүннеринде ийи-үш-даа ужуражылгаларга киржип, оо аразында массалыг манифестацияларга, суг байырлалынга, Наңыраа одаанга, чыраттыы кыскавылдарга киржип чыскавылдарга киржип чорүп турдувус.

Москвының Чайковский аттыг концерт залынга фестивальдың киржикчилеринге шаңналдар тыпсып турганын каждаа-даа утпас мен. Тываның төлээлери бистерге фестивальдың лауреаттарды деп аттарны болгаш мөңгүн медальдарны тывыскан. Делегейниң аныяктарының болгаш студентилериниң кайгамчык чараш, чырыткылыг шуулганынга киришкеш, төрээн Тывавыска бир ардын, алды мөңгүн медальдарлыг чанып келген бис. Сыгытчы Максим Дакпай ардын медальдың эдиктикизи аткаа телептиг болган.

Москвага болган Аныяктарның болгаш студентилериниң VI бүгү-делегей фестивалы мээң үүдаа амыдыралывга база улуг саадарыыг болган. Ол фестивальга киришкен соонда Курунежиң А. В. Луначарский аттыг уран чүүл институтунуң балетмейстер факультединге өөренип киргеш, ону доозуп алдым. Ол институтка бистиң башкылап, танцы уран чүүлүнге хөй-хөй кадрларны өөредикеп.

Бо дүнмерде Москвада ажыттынып турар Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалында Тываның комсомол шаңналының лауреады Курунежиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Чөөн-Хемчиктеги «Чыраа-Бажын» совхозтуң чоланчызы Эрес-оол Күулар, республиканың улус амыдыралының адырларының болгаш өөредилге чөрениниң мурнакчы аныяктары киржип турар. Оларга чедимишкиннери күзедим.

С. ОЮН.

Аныяктарның болгаш студентилериниң VI Бүгү-делегей фестивалының лауреады.

КАЖАН-ДАА УТТУНДУРБАС

Аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болуур XII Бүгү-делегей фестивалының бомбүрзээктиң аныяктар шимчүрүшкиннээ ужур-дужазының дугайын ПМА-ның Китода корреспондентизи Александр МАРЧЕНКОГА Экводорнуң күрүнеэниң болгаш хөй-ниитизиниң көсту ажылдакчыларын интервьюзунга чугаалап берген-неер.

Экводорнуң Коммунистиг партизының ТК-зының чиңгиргиннее секретары Рене Може МОСКЕРА мынча дээн:

— Демократиянын болгаш депшиглеениң идеяларын, кижи төрелгетеннин ээ дээрге чүүлдерин боттандырып турар — XII Бүгү-делегей фестивалының чурттуң коммунистериниң мурнундан байыр чедирер күзелдиг мен. Фашизмни тиилээнниң соонда тывылган — аныяктар чыыжын эрттирери магалыг чаңчыл апаарган чүве болгай.

Бот-боттарын билчиринге, Чөө кырынга тайбың дээш деймиселди чорударынга аныяктар боттарының түскай орун тывар үүрлүг. Чалыы назынның Москвада байырлалында Экводордан киржип келген аныяк оолларга болгаш кыстарга бо фестиваль болза, оларның амыдыралынга эң үттундурбас сактыышкын болуп артар. Олар ажылчынналарның болгаш тараачынкарның баштайгы курунезин көрүп, сайзырадгай социализмниң чедимишкиннери-биле танышкылар. Бистиң чуртувустуң аныяктары оске чурттарден келген өөнүктери-биле кады амгы үеник ейү келген айтырыгларын чугаалажыр, ынаныгыя тайбың кады ажылдакыларга, чепсекти эңдерер будуруми сонсадыры, «үшкү делегейдө чурттарының дашты-ында хөй түнүг өөрези, улустарның экономика, социал болгаш культура талазы-биле кады ажылдакыларга болгаш оонда-ава оске айтырыглар оларның киичээнгейинде.

Мээң бодап турарым-биле алырга, Москвага болуп эртер фестиваль — аныяктарның политика талазы-биле каттыжылышкынын улам быжыглаарынга улуг дузаны чедирер.

Экводорнуң Национал конгрезиниң президентизи Рауль Бано КАРБО мынча дээн:

— Амгы үеде кижи төрелгетеннин бо берге үезинде аныяк салгалдың төөгү мурунга харыысалгазының бир кол чүүлү— Чер кырынга тайбыңны быжыглаары дээш бодуңуң үлүүн киирери. Бамбүрзээктиң кейы-даа булуңунга тайбыңны быжыглаары дээш бистиң чорудуп турарывыс кужениишкин бүрүзү бо хүннерде Москвада ыглып турар аныяк кижилерге найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ёзулуг үнезиин билип алырына, ол талазы-биле демнит болуурунга оларның өөренип алырынга дузалаар боор дээрзинге бүзүрээр мен. Социал чөптүг чоруукка үндезилеттингеп чаа, хостуг делегейнин тургузарының орукторын дилеп тывырынга бистерге, политиктиг ажылдакыларга, ол база дузалага апаарр.

Экводорнуң кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссиязының дергазы, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүзелиниң болгаш тайбыңның Экводор чөвүзелиниң кежигүнү Кармигинин ГАРСЕСТИҢ бодалы мындыг:

— Бодуңуң тургустунуп келгенинии баштайгы хүннеринден эгелээш-ле тайбыңның дашты политиказын чорудуп келген чүрттүң майысылалы— Москва хоорайга Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалын эрттирер дээ турары безин улуг үжур-дузалыг деп сенаар мен. Совет Эвилели болза, ол идеяларга шынны чоруун бодуңуң он-он миллион ооллардыңың болгаш кыстарның амы-тыны-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фашизм-биле демиселге бадыткаан болгай.

(ПМА).

Кито.

«САЯН» АНСАМБЛЬ—ФЕСТИВАЛЬДЫҢ КИРЖИКЧИЗИ

Курунеңиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли ам Москвада фестивальдың культура программазының 25 муң коллективтериниң, күүседичкилериниң аразында киргеп, Аныяктар шуулганынга киржир белеткелди эрткен.

Олор «Динамо» стадионунга болуур «Тойбың дейлиниң тиилээр» деп театрлыктан улуг көргүзүүге киржирлер. Аңаа он бөш муң хире кижи хаара түттунар. Ол ышкаш ансамбль Горький аттыг дыштанылга парктынның девискозиниң концерттерни көргүзүп, Тыва АССР-ниң уран чүүлүн ааланыларга, москвачыларга бараалгадыр. Совет делегациязының клубунга, Крым эриндеде чогаадыкчы аныяктарның интернационал клубунга болгаш өске-дээ черлерге ниитизи-биле 18 концертти көргүзүп планда көрдүнген. Совет солист-ыраажылар Дамба-Доржу Сат база Надежда Куулар, балет бөлүүнүң солистери Евгения Салчак, Светлана Маады, Надежда Даржаа болгаш ансамбльдиң өске-дээ бүгү артистери Москвада барган, мындыг улуг чыышке киржиирге, республиказын, чурттун төлээлээрнигге киизэнгейлиг белеткенгеннер.

Тываның 40 чылынга турасхаатскан программазы ансамбль фестивалга көргүзер.

Тываның уран чүүлүн фестивальдың киржикчилери—бүгү-делегейниң аныяктары, студентилериниң төлээлекчилеринге барааладып, таныштырары-биле көөмей-сыгыттың күүседикизин Борис Монгуш,

Аныяктарның болгаш студентилерниң

XII Бүгү-делегей фестивалы

Москвага бөгүн ажыттынар

«АМГЫ ҮЕНИҢ АНЫЯКТАРЫНГА БҮЗҮРЭЭР МЕН»

— Аныяктарның болгаш студентилерниң бүгү-делегей фестивалы бүрүзү — бомбурзектиң аныяктар шимчээшкинниге улуг болуушкун болур. Чалыы назынның эрткен он бир байырлалдары тайбыңны болгаш кады ажылдажылганы, дайын айыылнга удур демниг чорукту чаалап ап турар аныяктарның сүр-күчүзүнүң көргүзүү болуп эрткен. Ынчангаш ол фестивальдар бомбурзектиң депшилгелиг бүгү күштериниң, тайбың дээш демисежил турар бүгү кижилериниң деткимчезин алган.

Аныяктарның болгаш студентилерниң бо фестивалы болзе, гитлержи фашизмни болгаш япон милитаризмни тиилээнинниң 40 чылын делегейниң демдеглеп эртирип турары чылда болуп эртип турар. Төөгүлүг ол болуушкунга улуг үлүг-шүүлүн совет улус киирген. Ынчангаш Совет Эвилеянниң найысылаары — Москва хоорайга Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын эртиреп дугайында шиитпирни депшилгелиг кижи төрелгеттенниң улуг оорушку-биле хүлээп алганын демдеглээри чугула. Амгы үениң аныяк назынны мооң мурнунда тоолугга кажан-даа туруп көрбээн өскерилгелериниң үезинде чурттап турар. Ол чорук аныяктарга улуг харыысалганы база онаап турары билдингир. Олар тайбыңны камгалап алыр чүткүдүглер. Амыдыралдың согунчугаштары кайыже үлегыдыр, кижи төрелгеттенниң сеялым-чолу оон хамаарыжыр апаар ышдыг үе мооң мурнунда кажан-даа турбаан болкүдүглер. Амыдыралдың согунчугаш «тайбың» деп сесне үлегеан. Ону кайы хире улуг күжениишкинниң ачызында чедип алганын билир бис.

Дайынга удур шимчээшкинде амгы үеде яңы-бүрү социал үзелдиг кижилер киржип турар. Ядролуг хай-халап ажылчыннының-даа, капиталистиннең-даа, эртемденнин-даа, студентинн-даа, фермерни-даа, бөлүк ажылчыны херээженнидее кээрегеес.

Бистер, Индияның кижилери, аныяктарга бүзүрээр бис. Бомбурзектиң чалыы назынны боттарының өөнүктериниң тайбың дээш, улустарның найыралы дээш, хамаарышпас чорук дээш демиселнн уламчылаар, моон соңгаргы салгалдарның чырыткылыг келир үезн дээш олар демисежир дээрзинге бышыг бүзүрелдиг бис.

Аныяктарның болгаш студентилериң Москвага бөгүн ажыттынар XII Бүгү-делегей фестивалының бүгү киржикилериниң ы чылыг, ээ эки күзээшкиннерни дамчыттым.

Аруна Асаф АЛИ,
индий херээженнериң Национал федерациязының президентизи, «Улустар аразында тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады.

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң сиген-чилер бригадазы Улуг-Хем районнуң деиисизериниң сиген цезин ол турар. Инда бо күннерге чедир 30 тонна сигенни белеткээн болгаш совхоз төвүнде 20 тонна хирени пресстээш чоруткан. П. Байыс болгаш К. Күжүгет олар чарыштың мурнуку одуруунда чоруп туралар.

ЧУРУКТАРДА: [сонагай таладан] П. Байыс биле К. Күжүгет.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ССРЭ-ниң Энергетика программазы

АТОМНУГ ЭНЕРГЕТИКА БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

Совет атомнуг энергетиказының сөөлгү он чылдарын шүүт-ле «алдыны» үе деп адаа болуур. Ол чылдарның дургузунда ында дыка улуг ескерилгелер болган: бистиң чуртка АЭС-терниң нинти күчүзү 1975 чылда 4.500 мВт ашпайн турган, а 1985 чылда ол беш ажыг катап өскен. Ол-ла үе-биле дүүштүр алырга «атомнуг электрижиндилге 1975 чылда нинти ажылдап кылыышкынның барык-ла 2 хүүзү турган болза, а бо чылдың төнчүзүндө 14 хүүге чоокшулаан турар үжүлүг.

Телевилеттиикеннге бодаарга АЭС-тер тудуунуң темпизи арай куду. ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң сонал туралары-биле алырга, чоокку үеде ону эң-не ээзээ дээрге ийи катап ковудедирип чугула боол турар. Ону кылып алыры-биле ээзээ кеш болуук хемнеглерни айыткан, оон иштинде атомнуг электри станцилярының тудугларынга капитал салыышкының дыка өстүрерин көрген. Чижээ, бир эвес 1981—1986 чылдарда ол сорулгаго чарыгдаа 8 миллиард рубльдан бичии хөй болган болза, 1986—1990 чылдарда ында чарыгдаар салыышкын боттуу-биле ковудээр.

Бо чылын кайызының-даа күчүзү 1000 мВт болур дөрт чаа ядролуг реакторну ажыглалга киирерн планнаттынган. Ынчаргга оларның чугаа бирээзин-не ажыглалга киириптерге, чаа станцияны ажылдадып эгелээни ол болур. Саратов чоогунда эптеп тудуп турар Балаковск АЭС-тиң башгайгы энергоблогу ында хамаарныр. Артыкн реакторлары ам ажылдап турар станцияларда эптеп турар. Ол болза Смоленскиниң болгаш Запорожьеның АЭС-терниге ийнги, а Курскиниңге дөртку энергоблоктар болур.

Электри күчүзүнүң талазы-биле чаа реакторлар «киилиционнар» болза-даа, олар бистиң чуртувуска ажылдап кылдынган конструкцияның ийи аңгы хевирнинге хамаарыжыр. Запорожьеның болгаш Балаковскиниң АЭС-терниге сугнуң дөклөр эргилиишкиннинг реакторларны (ВВЭР—1000), Кубскиниңге, Смоленскиниңге графит-биле оожумнадыр канналдыг реакторларны (РБМК—1000) тургузар, оларны «орус улегер-мейык» дээр-даа адаар, чогум-ла ындыг канналдыг реакторну 1954 чылда бистиң чуртувуска Обниск хоорайга ажыглалга киирген делегейге эң баштайгы атомнуг электростанцияга тоорышыр эптеп кылган.

РБМК чаңгыс контурлуг схема-биле ажылдаар: реакторга алган бус шүүт-ле хоорээже дамчыыр, а оон конденсадын реакторнуң контур эргилдирикшкиннинче бээр. РБМК-ниң бир үнелиг чүүлү чүл дизе, одаленгиң ковудээр хамнээлин реакторну доктаатпайн, «ходелип турда-ла», тоорыштырып алыры болур. РБМК—1000 эки ажылдап кылдынган конструкция: ындыг хевирлиг реакторлар Ленинградтың, Чернобыльскиниң болгаш Курскиниң АЭС-терниде эллэн кеш чыл чедишкиннинг ажылдап турар, олар делегейде аажок улуг электростанцияларынга хамаарыжыр.

Ол энергоблоктарны ажыглаанының дүржүлгазы оларның бөөзазынга оон-даа артык аажок улуг күчүлүг РБМК—1500-ту (1500 мВт) бүдүрүп кылып болур ерганы берген. Ындыг күчүлүг башгайгы реакторну Литвада Игналинскиниң АЭС-инде тургускан, ам ында ийиги энергоблокту эптеп тургузуп турар.

Суг эргилиишкиннинг реакторларны алыр болза, олар дээрге делегейде ың нептереңгей конструкцияларның бирээзи. Ындыг хевирлиг реакторлар технологтуг схемазының аажок бөдүүмү-биле ылгалып турөр, бус күш бээр радиоактивтиг көзектен еске бүгү чүүлдерни аңгылаар ергены берип турар. ВВЭР—440 деп түүлеп каан реакторлар-биле бисте хөй-хөй АЭС-терни, а ол ышкаш Совет Эвилеянниң техникатыг дүзээ-биле тутқан Болгарияда, ГДР-да, Чехословакияда болгаш Финляндияда атомнуг электри станцияларын чепсегээжи. Ындыг энергоблоктарны амгы үеде Польшада, Кубада тургузуп турар.

80 чылдарда ВВЭР-1000 реакторларның чаа салгалы сериялыг апарган. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң сонал туралары-биле алырга, реакторларның кайыдаа хевирээринең күчүзүнүң чедип алган деңнели кызыгаар ол эвес болп турар, чогум-ла ВВЭР-1000 база РБМК-1000 бистиң чурттуң ядролуг энергетиказының чоокку келир үеде перспективазының үндезини болур. Оон-биле чергелештир оон одаленгиң чорудулгазын, бешкерарының болгаш айыыл чок чоруктуң системазын сайзырөңгейжыдарын уламчылаар апаар.

ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң медээзин өзүгаар алырга, амгы үеде атомнуг 22 станцияны тудуп база үлегеттирип турөр. Чурттуң ядролуг энергетиказының хөгжүлдезинниң ажылдап кылган угланышылгазын өзүгаар алырга, чурттуң Европа кезээнге аажок улуг АЭС-терни (4000—7000 мВт) шелгин тудуп тургузарын көрүп турөр. Электроэнергияның кол төлеглекчилери ында мөөңнеттинген, а чөмчылчаан одаар чүүлдүң нурааныры дыка кызырылган.

Маңаа холбаштыр Украинаны чижөнкө ол болуур. Суреглиг Донбасс аажок хөй хомур-даш белеткээр чер бөлүп артпышаан. Ынчалзажок ол ыяргаңа комур-даш тыаар чер барык-ла төөгүзүнде келген, мында одаар чүүлдү хөй чарыгдаалдарны үндүрүп тургаш, черниң аажок хамыынан казып тып үндүрүп турөр. Ынчангаш Украинага ядролуг энергетиканы шеткын хөгжүдүп турөр. Чернобыльскиниң, Ровноның АЭС-терни улаттыр алгыдып, Крымда база Мурнуу-Украинада чаа станцияларны тудуп турөр.

Оларның сөөлгү ийижин тудуп кылырынга ЭДЧ-ниң Чөөн-Европа чурттары киржикп, электри энергиязы ажыглаарынга сонуургалдыг болгаңындан дыка сураглыг боол турар. Станция бүрүзүнүң төвээлеел күчүзү—4000 мВт. Кылдынган санаалгалар-биле алырга, 1990 чылда оларга ажылдап үндүрер электроэнергиа чылда 20—22 миллиард кВт-шөк чедир өзүп бөлүр.

Бо чылдың эгезинде Мурнуу-Уралдың станциязының ВВЭР-1000 деп ийиги реактор ажыдап эгелээн...

Амгы үеде Горький чоогунда база Воронежте делегейде эң-не баштайгы атомнуг чылыдыгга хандырыгазының станцияларын (АЧХС) тудуп турар. Ындыг АЧХС бүрүзү сугну дөклөр эргилдиришкиннинг реакторларның чылыдыгга күчүзү 500 мВт ийи блоктардан тургустунган. Олөр чылыдыгга-биле 300—400 мың чурттакчылыг девискээрин хандырып болур. Санаалгалар-биле алырга, АЧХС-тер чылда 5 миллион Гкал чылыг энергиазын ажылдап үндүрүп болур.

Хары үеде электрнин болгаш чылыгны ажылдап үндүрер атомнуг чылыдыгга тептерин тудөрин оон ышкаш планнап турөр. Ындыг хевирлиг (АЧХТ) башгайгы станцияны Одессадан 25 километр черде тудуп турөр. Оон электрилиг күчүзү 2000 мВт. Ол станцияда кайызы-даа ВВЭР-1000 деп ийи блокту болгаш 900 Гкал чылыгны бээр ергалыг, күштүг ийи чылыдыгга турбиналарны тургускан. Одессадан өңүдө, атомнуг чылыдыгга тептерин Минскиниң, Харьковтуң, Волгоградтың чоогунга тудөрин планнап турөр.

Бистиң чуртувуска ол ышкаш дүрген нейтроннарга ажылдаар реакторлар (бридер) кылып бүдүрөөнниң техникатыг үзлазы-биле ажылды чорудуп турөр. Анда чылыдыгга реакторларны бодаарга, ол реакторларга уранны ажыглаары 30—40 хүү ажыыттыр.

Амгы үеде бисте ээзээн кеш, оон иштинде үлегеттирүүн ийи бридерлерн, ажылдап турөр. Оларның биргээн БН-350-ни Каспий далайның чөөн эриинде Шевченко хоорайда тургускен, ол электроэнергиязы болгаш чылыгны берип турөрынден өңүдө, далай суун ижер суг кылдыр арытлаар дериглөрге бүстү база берип турөр. Ол-ла реакторларның базазынга үндөзилээш, дүрген нейтронга улам хүштүг БН-600 дээн бридерни Уралда Белоярскиниң АЭС-инде тургускан. Ол реакторүүн чылыдыгга күчүзү-1500 мВт, электрн күчүзү—600 мВт. Амгы үеде ол конструкцияларның базазынга 800 мВт күчүзүг дүрген нейтронга реакторну ажылдап кылып турөр. Оон-биле чергелештир 1600 мВт бридерни тургузарының талазы-биле ажылды чорудуп турөр.

Ол конструкцияларга чылыдыгга кылдыр суук натрийни ажыглап турөр. Ынчалзажок «дүргөн» реакторүүн талазы-биле ССРЭ-га ажылдың программазында ол ышкаш газ чылыдыгазын — чижээ, гелийни, ергылаар газты (азотту дөрт дактыр окизин) ажыглаар аргазының шинчилелин чорударын киирип турөр. Специалистерниң санаалгыбиле алырга, ажылдаар температураның чамдык бадынышкини, а ол ышкаш технологтуг схемаңы бөдүүмүдөри-биле холбашкан газ соодар реакторларга бадалы сонуургалды база болдуруп турөр.

Алексей ПУТИНЦЕВ,
ПМА-ның экономиктиг төлыбырлакчызы.

Социализм чурттарында

АНЫЯКТАРНЫҢ УЛУГ САЛЫЫШКЫНЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң ажылчын аныяктары үлетпүрүүн чаа кылыгларын болгаш амгы үениң технологиязын ажылдап кылырынга улуг салыыышкынны киирип турар. Аныяк бүдүрүүге ажылдакчылары республиканың хөй сеннии бүдүрүлге чөрээринде турусчаа аныяктарның 3700 ажыг шинчилээ коллективтеринде амгы үеде каттышканнар. Бо чылдың түгүле башгайгы чартык чыгында заводтарда чаартыкчыларның 600 ажыг чогаатқан түүлдерин болгаш чаартыкчы санаалдарын автор хереченилелдерин бээри-биле киирген.

ГДР-ниң Техниктиг палатазының чөр-черде салбыларының специалистеринден бедик мергежилдиг дузаламчыны ап, аныяк чогаадыкчылар бүдүрүлге-биле холбашкан кол айтырыгларны ажылдап кылырын боттарынга ап туралар. Оларның ажыл-чорудулгалары бүдүрүлгени улам ыяды интенсификастаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бөдү

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы бөгүн

Москвага ажыттынар

2700 ВАГОНГА...

Москвага болур фестивальдың аалчыларының хөй кезии найысылалга демир-орук-биле келген. ССРЭ-ниң орук харылзаа министрииниң ораалакчызы Владимир Гриньокиун дыпнатканын ёзугаар алырга, фестивальга киржиривиле база албан ёзугу-биле Москвага даштыкыдан келген 2,5 муң кижини, 4,5 муң хире туристерни, совет киржикчилерни болгаш туристерни 12,5 мунку, анаа хандырылгага ажылдаар 25 муң кижини демир-орук эккелген. Фестиваль поездилериниң пассажир вагоннарыныӊ нииги саны 2.700 болган.

Даштыкы аалчыларны Москваныӊ үш вокзалы—Киев, Белорусс болгаш Ленинград утку алган. Владимир Гриньокиун дыпнатканын ёзугаар алырга, олар шупту купе вагонналарга, кызыгаар станцияларыныӊа доктаавайн келгенер. Фестивалга келир составтарның маршрудун ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерствозу даштыкы демир-орук болгаш фирмаларның администрацияларының-биле хүгүржүп алган.

Бистиӊ чүгүвустүн девискээринге ол поездилерге вагон-ресторанларны, очулдүрүкчүлер олурар түскай вагонналарны болгаш керек апарганда, холга тудар чүүк сөөртүр вагонналарны кошкан. Москвага болгаш Ленинградка он курлавыр состав база турган.

Фестивальдың поездилери бистиӊ демир-орукчуларывыска дыка шүүттүг болганы билдингир. Аныяктар байырлалы пассажирлерниӊ ангы-хөй аргыжары чайгы үеде киресирлажып турар. Он-он миллион кижи бо үеде шодаанче барып, азы оон аӊ кээп турар, оларныӊ иштинде 1,7 миллион чаштарны иногер лагерьлерниче, чартык миллион студентиниӊ — түдүгжү отрядтарже аргыштырар болгай.

Демир-орук транспорту-биле Москвага келген туристер база хөй. Чүгүүн Европа талазындан —келирлер 27 демир-орук хамчыштыр келген, Уралга, Ортаакы Азиага, Казахстанга болган Закавказьеге 98 поездиии тускайлаан. Культура программазының киржикчилериниӊ безин Москвага эккээриниге 61 состав негеттинген.

Фестиваль-биле холбашкан ол бүгү ажылларыны демир-орукчулар хүндүлүг болгаш оруштүүр хүлээлге хөй саналып турарлар. Фестиваль поезилериниӊ аӊ тергиин. дүржүлгалыг машинистер башкарган. Москваже кел чораан кижи бүргүү ол бүгүнү өскерген, олар станцияларга муң-муң совет кижилер-биле ужуражып, Бүгү-делегейниӊ XII фестивалын алгааннар.

Дмитрий САСОРОВ.
(ПМА).

Кижилер болгаш чылдар

ЫНЧАН, ИЮЛЬДА

Июль — магалыг ай. Өөрүшкүлүг Отан дайынга киргеш, Улуг Ада-чурттуг дайынга чедир ынчан ийи катап Тыва Арат Республикасының Баш сайыды болуп шилчилге болган. Ынчан ийи катап Тыва Арат Республикасының Баш сайыды болуп шилчилге болган.

Ынчалза-даа дөртен ажыг чыл бурунгаар, тодаргайлаарга, 1941 чылдың июльду болганчок сактып кээр мен. Бойдустуӊ эргилдези ынчан өскерилген эвес, бо-ла хөвээр чечектевип, ногаан өӊ черим шын турган. Ынчан ыракка Мөӊгүн-Тайгага амыдырал дыка дүвүрээшинниг, хөлээшинниг турганын дүүнгү дег утпаан мен.

1941 чылда часкаар Барыын-Хемчик кожуунган Мөӊгүн-Тайганы үзүп, түскай кожуун кылдыр тургускан. Чаа амыдыралга чалгынналган мөӊгүн-тайгажылар ырлыг-шоорлуг ажыл-ижин эгелеп турда, кара-гыштыг фашист Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдап келген.

Тыва Арат Республиканың намының болгаш чазааның кыйгырыын ёзугаар ол ыракузак районнуӊ ишчилери социалистиг тургузуушкунну хөгжүдүүшаан, фрондуга бүгү талалыг дузаны көргүзер тевилелдерни ап турган. Кызыл Шеригге эки туралиле дузалаар комиссиязы кожуунга түргускан, оон даргазы А. Кудер болган, кежигүннери — С. Чымба, areвз кожкомунуӊ ажылдакчызы Сурүӊ, терээженнер дассыныӊ даргазы Сарыглар Хорлуу олар кирген. Ынчан, июльда, арбан, сумуларже аътнарын сургачылар аалдарны кезинир, белектерни чыыр, оон кожуун комиссиязынга хүлээдир турган.

Ол үеде чүүл сөөртүлгези дыка-ла берге чүве. Күргүнеге сеткен база чонның фронтуга дузаламчы кылдыр берген алгы-кежин, эдин, саржаан шорыларга чүдүргеш, Саадакпал, Кадыр-Оруктап ашкаш, Шын, Барлык хемнерни 30—40 удаа кежип, орукка 4—5 хонуп чораш, Кызыл-Мажалыкка эккээр. Ол үеде орукту ырак, берге дээр кижи чок, кымгага чүк чедирер даалганы бээр болдур, ол түлээнген чүүгүн будун-бүрүн чедирер чүве.

1942 чылдың июль. Нам кожкомунуӊ секретары Ооржак Чысыдак ТАРН ТК-ныӊ докладчын чыылгыларга тенштырган. Маадырлыг Кызыл Шеригге эӊ тергиин аътнарны чорудар дугайында нам, чазак шинтпир үндүрүнүн ол дыӊнаткан. Ол-ла дораан мөӊгүн-тайгажылар хөлээп, ачылаткан, семиртпен аътнарын сүргелеп, жилерниӊ жилерин шилип эгелээннер. Ынчангы кожуун даргазы турган Бавуу Доржу, сумулар даргалары Иргит Чыдым, Өскен Очур олар районнуӊ активчилерин эвилеп-дээш, Суглуг-Ховуга кажаа туттурган. Анаа аратгарның жилерин шилип кылдыр тускайлаан.

Чурттакчыларның белекке берип турган аътнарын шилиир офицерлер, кожуунунуӊ белек комиссиязы, мал эмчилери — Карбаа, Даржаа болгаш еске-дээ кижилер ажылдап эгелээннер. Каргы сумузунуӊ хамаатызы Салчак Седин-оол эӊ бир дугаарында кылаштап келгеш:

— Чүгүрүк Сараламны фронтуга белек кылдыр берип тур мен. Ол дээрге мээӊ хууда бар малымның баштыкыдыр, а баштың чок мал өскүс-сүрээр, ынчангаш дегерезин оргудум — дээш, Сераладан еске чеди аътты комиссиягa хүлээдип берген.

Кашпа хонук дургузунда сес чүс ажыг чылгы мал чыгдынган. Чамдык тура чакпас аътты, оозу кыргап жүүктеп аарыг болган аратгар аътгарын албаска дыка-ла хомудаар чүве. Чамдык кижилер комиссиянын албаану аъдын хомаларынга таарышкы дег эки аътгиле орнап, солчуп турган эки-леп берип турган.

Аратгарның белээ — чылгыны чыгган соонда эрес, кашпагай аныяк оолдар Салчак Доржу, Хертен Дашкын, Салчак Серенпилмит, Донгак Херел дээш он ажыг сүркүчү чорупкан. Олар Кадыр-орук, Чараш-Даш деп черлеп чораш, Хемчик, Алаш хемнерни эӊ-ндирип кешкеш, Баян-Кол башташ, Кежээлеп ажыргаш, барык муӊ ажыг километрни эртеш, Абаканның демир-орук станциязынга чедирген.

Кызыл Шеригге дузалаачы чүгле чылгы мал-биле кызыгаарлаттынмаан. Шээр малды, дукту, алгы-кешти, аскыа-тегерикти ырак-чоок чүгүүлүп турар аратгар белек комиссиязынга барык күнүүн чылгы эккээр чүве. Туӊнээриивиске Салчак Өнүгү, Салчак Кара-оол, Донгак Бичe-оол, Саая Мыӊмыр, Иргит Серен, Хертен Нордаг, Иргит Чыдым, Саая Серээ, Иргит Намзын ышкаш хөй-хөй аратгар эӊ хөй белекти өргүп сунган болган.

Ада-чүгүүлүг Улуг дайынның кидим түүгүк чоруп турганы ол үеде, кышка удур малга чем белеткээр, кажаа-хорээ септээр бөчүм июль айда Мөӊгүн-Тайганың улус-чонунуӊ идепкейлиг, патриотчузу аажок бедик турган. Хөй-нитниӊ кандыг-даа ажылын дагзырга, чамдам дивес, ол-бо чылдагаанывас, үе-шактыг тып, дыка шынарлыг кылып каар. Ылаӊгыя мал ажылынга школага, эмнелгеге одаар ыяш белеткелиниге, тудуг кылырынга дыка идепкейлиг келир, бөстарының хүү аът-шарызын-даа эккээр турган. Ылаӊгыя Чадан-Тей бүгазын казарынга, хөй кижи үени чарыгдаан.

Бистиӊ салгалдың кижилериниӊ хып дээн аныяк чораш берип келген күжү, үндүрген үези халас барбаан, каргыштыг фашист эжелекчилер чылча шаптырган, аас-кежиктиг тайбың үе догуннаан, ам дөртен ажыг чыл тайбың чурттап, кайгамчык амыдырал-ды тургузуп тур бис. Ол берге үениӊ оон соонгаы чаартыгаларның черечилериниӊ чамдыктары ам-даа бар, ынчангы июльду сактып, келир үени бодап, кезек хоочуннар чыглыя келгеш, хөөрешкилээр бис.

К. ШӨМБҮЛ.
1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, партия, совет ажылының хоочуну.

КЫЙГЫ—КЫӉ

Хоозу кежир оруктa
Кошкан аътгар чарыштыг.
Коӊгулуурлар ыракта
Хомустелип дыӊналды.
Кыӊ-кыӊ, кыӊ-кыӊ,
Кышкы шагның кыйгызы—
кыӊ.
Коӊгураалыг чечектe
Хөөгленнир хөлзеди.
Хойжу кыстар бедикте
Кожамыктап хөгледи.
Кыӊ-кыӊ, кыӊ-кыӊ
Кыяӊ ырлар кыйгызы—кыӊ.
Савай базар ёдьмыӊ,
Салдырыгы шыӊгырган.
Шынчы сөстүг эжиниӊ
Сыргалары кыӊгырган.
Кызыя тыныӊ кыйгызы —
кыӊ.
Кыӊ-кыӊ, кыӊ-кыӊ

В. СЕРЕН-ООЛ.

ДҮЖҮМ БЕ, ТҮЛҮМ БЕ? √

◆ *Рассказ* ◆

Институт дооскан соонда, Адыжокту трест черинге киидис эргелекчилеӊдип каан. Канчап-ле чүве иймк, «байып алыр» деп бодал оон бажыӊын иштинге хенертен кире хонуп келген. Оон «хилинчээ» чогум-не ынчан эгелээн чүве-дир. Хүндүс кабинединге ажылдап олурда-даа, ол бодал ону амыратпас, дүне бажыӊынга удуп чыдырда-даа, дүш-түлге кирер. Оозун бирде катап Адыжок кадайы Хыныыр-кыска чугаалап-тыр:

— Билир сен бе, Хыныыр? Мээӊ бир-ле бодап чоруур чүвем бар дивес сен бе...?

Адыжок ынча дээш, кадайы Хыныыр-кыска кажарлымаар көргеш, чазык хүүмзүрүп каан.

Оозу база айтырыг-биле харылаан:

— Сээӊ чүнү бодап чорууруӊну мен канчап билир кижи мен, эжикей. Сээдең чүве дег, «бодап чоруур бодалымны билир сен бе!» деп чүзүп моон!

— Ажыммайн, анаа дыӊне даан, Хынаар. Мыӊдыг чүведир иймн бо. Биске хуудаа машина керек. Бирээде ол. Ийиде, тулган дача. Оон ыяй-даа элдеп-зээм эт-сеп... Ол бүгүнү «байып алыры» деп адаар чүве-дир иймн, эш.

— Акша-төгерикте чыгдынып тургаш садып-ла алгай бис—деп, демгизи мындыг болган, харын-даа тоовааи шинчилир болуп каан.

Ынчангаш Адыжок демги-ле бодалын саядыныш чок упаачылаан:

— Чок деп чүвениӊ чаршыныын. Та чеже чылда чыгдынып кээр чүве. Ам канчаар, арга чок болганда, сээӊки-биле болур ыйнаан. Адыӊ безин Хыныыр-кадай ышкажыгай.

Ынча дээр орта, ындыңдале кылыктыг кадайы, отка кагган сиир дег, дырыжаш дээш:

— Кадай-кудай деп азаныын моок! Кижи кадай болур чай кайда чүвел?

— Ох, кодек, дадайым дай-дай! Өскээр сөглепкендир мен, ершээп көр, көшкүн. Көшкүн даадым, база оскээр бардым. Күжүр кызыгым. Ам-на ынча дивес мен.

Ашкынып чыткаш, оозун ирай боорда ангырып алган. Шынын чугаалаарга, Хыныыр-кыс кажар, ында-ыр кижи болгаш, ашаанның алган акша-төгерикин артыктап шыгжап, соӊ даргазы «кара хүнге» белеткенип эгелээн.

Адыжок бир-ле эртен кедайынга хөлчек хөөрээн:

— Ана кара хөктүг чүве, Хыныыр! Дүне дүжүмде тулган кара «Волгада» олурупкан чындыӊнадыр турар-дыр эвес мен бе. Тулган өргээ база тудуп алган турар-дыр бис. Сагыш ышкаш чүве болза, ол дүш ынчаар боттаны барзе керем.

— Дүжүм-түлүм деп ынаан, элдеп кижи ийин моӊ!—кадайы думчуунуӊ иштинде хымиренген.

Алыксак-чиксек Адыжоктуӊ алыс иштики будужу оон «байып алыр» дээн чугаазындан, харын-даа дүжүнден безин ынчаар дашкаарлап үнүп келгенин ол. Байыырын бодаан, янзы-янзы кыядыр үгаан келгилээр апарган. Эгнок чыткан чүвени «ческаттар» деп каш-даа дап бөрүп келген.

Бир товарылга эвес болза, Адыжок та ханнап байыыр турген иймаан. Трестиӊ начальныгы еске ажылче деп-шинир орта, оон «дүжүлгезинге» орар кижи керек апарганда, үстүнде турар албан черинге Адыжокту кеддирер бергеш, ону начальник кылыр дег туреарын дыӊнаткан. Амыраанындан Адыжок мырынай моорай бер часкам. Дашпагаа үнүп келгеш, «дүжүм бе, түлүм бе?» кыядыр бодаан, эъдин шынчыттынып көрген. Чок, кайын дүш боор, эъди аарып турар болган. Ылап-ла керек кырында боттуг томуйлаашкын.

Адыжок аскыныаан аът дег хаадамнадып келгеш, кадайынга хөөрээн:

— Ам-на көктүг деӊ кырынче үндүвүс, Хыныыр. Мени трестиӊ начальныгы кыяын кагды. Мээӊ эргемдеө хууда ажылдаар көнгүс чаа, тулган кара «Волга», ырак-узак районнар баарда олурупгар соӊгу-мурнуку дугуйлары катай долгаанып кончуг «газик» бар дивес сен бе! Оон ыяй хөмык эргелеедерни база чогырар кижи-дир мен. Ам тептыг байып турбас чүве бе...

— Ана амыраан улус-ладыр бис!— деп, ындыңда-ла ёлүүгүр Хыныыр-кыс ам харын паттырып чугаалаан. — Мурнунда турган начальник дээр дарга ол машиналарынче кижи чагдатпас амытан дижик. «Күрүне машиназы» дээр, боду безин ажыл биле бакың араазынга чадаг кылаштаар. Сен база ону дөзей бербес сен ыйнаа!

— Кайын ындыг боор. Хынаар! Күрүне машиназы деп хей чүве-дир ол. Персоналдыг машина берип каанда, оны тептыг ажыглаар, ол-ла. Күрүне машиназы дээш каммал турган херээ чок. Тептыг мунар апаар. Чоор сен, машинне үрелип-даа калза, күрүне демей-ле бээр-дир ийин. Ону эки ажыглап алган кижиниӊ мөрүзү. Ийи чиик-кара керек кырында мээӊ хууда хөлгелерим ышкажыл ол...

Ооӊ соонда «кара «Волга» биле куу «газик» Адыжоктуӊ бажыӊынаӊ чанындан ыреастаан. Дөө ол барааны безин көстүп турар ажылдаар черинге чедир чедаг кылаштаастаан, чүгле «Волга» хөлгезинге олурупгар. Эртен дан бажында, дүште, кежээ кара «Волга» Адыжоктуӊ бажыӊыга кээр. Хоорайның үшү-базында ында-мында садыгларга биезги кара «Волга» бо-ла баар. Оон Адыжок боду азы кадайы Хыныыр-кыс, чок болза оларның ооӊдары дужуп, садыг-саймаа кылып ап чоруур. «Волгалыг дарга» деп чугаа ынчаар тыпты берген. Кожа-хелбээ турар улустас арезында мынча дижир: «Дарга кижи-даа амыр чүве ышкажыл. Шеверленир черге баарда безин машинага олурупгар чыгыы-дыр. А ол ийи машине керек кырында Адыжоктуӊ бодунуӊ хүүзүнда машинагары апарган чүве эвеспе оӊ. Суббота, улуг-үнде ол ийи машинаны Адыжок дөө эмгелеп мунер-дырэ. Кара «Волга» дүне безин Адыжоктуӊ бажыӊынаӊ чанынга туре хонар. Эртен көөрге ооӊ мштинде ажы-төлү удуп чыдар чүвел чоп. Кандай чүвел, харын-даа ол машинаны уруглар удурдар үгеа кылып алган кижи эвеспе». Ындыг чүгээ дыргым. Ынчалзажок ону Адыжоктуӊ арнынга чугаалаавас.

Кажар Адыжок чүгле ийи чиик караны эмгеп-селип мунары-биле кайын кызыгаарлаттынар ийин. Ол-бо эргелеедерде чүүк машинавары цемент, манза, түүйбу алгаш, Адыжоктуӊ дөча кылыры-биле айтыртып алган черинге бо-ла бурулядып келир апарган. Удатпаанда туялган дөча турупкан.

Аза довагаш, аңдарылп бергкан Адыжок дашпагаа үнүп келгеш, эрги-ле чаңы-биле дүжүм бе, түлүм бе кыядыр бодаш, эът-кежин шымчыттынган. Кайын дүш боор, черек кырында боттуг чүүл боол-тур. Халас кежик чоогланып чүвениӊ хайы ол-ла болгай.

К. АРАКЧАА.

ДЕВИСКЭЭРГЕ ЧЕДИР

Бөгүн республика девискээринге шөкөр булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес чыс чаар. Сонгу-барыын үгүг хаттың күжү секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык черлерге — 13—18, дүне — 10—15 чамдыктарынга — 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга шөкөр булуттаар, дымырады чаар, сонгу-барыын үгүг хаттың күжү секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 23—25, дүне — 13—15 градус чылыг болур.

Агаар байдалының бакыраанындан самолёт келбээнинден чүүк аалдааны-биле холбаштыр «КУУЛУГ ХӨЛ» балетти көргүзериң июль 26-дан 27-же шилчитсинин Тываның Күрфилармониязы дыпналып тур.

Эгезээри 15.00 шак.

ТВ

ИЮЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ут». 8.40 — Эртенги суда шимчэшкин. 8.55 — «Төрээн черниӊ авазалары». Кышиневтан дамчыдылга. 9.25—«Бажың чанында сиген». Эртем-тейлбырлыг фильм. 9.45—Эки бараанарны хөйну. 10.15—«Берег его жизни». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 11.20—Үнүттер дугайында. 12.10 — Документалдыг фильм. РСФСР-ниӊ улустуң артизи Э. Пьезеньң чогаадылгазының дугайында. 12.50—Фестиваль допчуралы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 15.00—Фестивальдың күн демдеглели. 15.30—Аныяк чуруккучулар-биле ужуражылга. 2-ги дамчыдылга. 16.00—Улуустуң «Радуга» чогаадылгазының дугайында делегейниӊ VI фестивальның телепрограммазы. 16.25 — Даарта — Садыг ажылдакчызынъм күнү. 16.55 — Фестивальдың репортажы. 17.10—«Как козлик землю держал». Мультфильм. 17.20 — «Дөм каттыжылгазы». Тележурнал. 17.50—Фестиваль репортажы. 18.00—Документалдыг фильм. 18.20 — «Спорт, ынакшыл болгаш фантазия». Киноконцерт. 19.05—Фестиваль репортажы. 19.15—«Тайбың кудумчузунда». Концерт. 19.45—Фестиваль репортажы. 20.00—Т. Кузовлева—«Живая вода». Шулуглеп. 20.20—«Ут». 20.55—00.15—Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының байырлыг ажыдыкшыны. В. И. Ленин аттыг Теп стадионган дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шимчэшкин. 8.15 — Кадың болурун күзелиндэ. 8.30 — «Давид Какабадзе». Документалдыг телефильм. (Тбилиси). 9.00—Мультфильм. 9.10—«Черде, дээрде болгаш далайда». 9.40—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — «Документалдыг экран». Кинокапсырылга. 11.00—Найыралдың ыры. Эвилелдешкен республикаларның уругларның танцы коллективтериниӊ концерти. 11.30 — Эстон телевидениениӊ программазы. 13.00 «Аян-чорукчулар клубу». 14.00 — У. Текжерей—«Ярмарка тщеславия». Фильм-шин. 16.45 — Совет ырлар концерти. 17.05 — Документалдыг фильм. 18.05—ССРЭ-ниң академиктиг улуг театрының үрер-хевирим оркестриниң концерти. 19.00—«Москваның музейлериниӊ уран чүүл эртинелери». 19.45—Делегей байдалының допчуралы. 20.00—«Тамчыктыг удумар, чештер!» Мультфильм. 20.20—«Ут». 20.55 — Баскетболга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Вильнюстан дамчыдылга. 21.35—23.50 — «Три дня в Москве». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

КИНО

ИЮЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Две версии одного столкновения» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Похищение» 9.30, 11.20, «Новые приключения неуловимых» 13.10, 16.50, «Человек-невидимка» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Всемогущий» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Злой дух Ямбуя» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Далёкие широты» 14.00, 16.10, 18.20, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААЙ

Бөгүн республика девискээринге шөкөр булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес чыс чаар. Сонгу-барыын үгүг хаттың күжү секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык черлерге — 13—18, дүне — 10—15 чамдыктарынга — 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга шөкөр булуттаар, дымырады чаар, сонгу-барыын үгүг хаттың күжү секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 23—25, дүне — 13—15 градус чылыг болур.

Агаар байдалының бакыраанындан самолёт келбээнинден чүүк аалдааны-биле холбаштыр «КУУЛУГ ХӨЛ» балетти көргүзериң июль 26-дан 27-же шилчитсинин Тываның Күрфилармониязы дыпналып тур.

Эгезээри 15.00 шак.

Бажың эълеринге

ХЕВИСТИ АШТААРЫ, ОЙНААРАК ЧУУРУ

Шөлээлеп, дыштанып чоруптар мурнунда, хевистериҥер довуреевс кылдыр ону хаанедан дүжүрүп көөрүн үттаарар. Дүктегер талазын солуннар-биле шыпкаш, ооӊ кырынга хептыг нафталинни салгаш, хевисти дүрүпкеш, улуг хемчээлдиг саазын-биле оорай тыртып каар болзунарза, ол довуреевс-даа, моль-даа ону чивес.

Хевисти неделяда бир-ийи удаа пылесос-биле аштап ап турар болза, ол арыг болуур, ооӊ эдиелиниӊ хуусаазы оон база улуг хамаарыжыр. Пылесозуӊар чок болза, хевис аштаарынга ажыглаар кылдыр кадыг эвес шырбиништи ойгылап алыӊар. Хевисти айда бир удаа даштыга үндүргеш, кактаарын, ийи чыл болгаш-ла ону химиктиг аштаглаже кииреринп сүмелеп турар. Ону хоюг шай шаары-биле арыг кылдыр база аштап ап болур. Канчаар аштаарыл? Довураан аштап каан хевис кырынга ону чашкаш, щётка-биле шырбий аарак, аштап каапталар. Уксуска оттурүп каан пос-биле аштаар болза, хевис өӊ кирер.

— Хевис чүү чүвего ынак эвезил!

— Кадыг щёткага. Өлге.

Кургаваан шалага ону четпеӊер, кургаарын маналар.

Хевисти аштаарда, дыка оттурбезин кызыаар.

* * *

Уругларывыстың ынак чымчак ойнаактары хиргинчел. Ынчангаш оларны үе-үелеп чүүүр апаар. Чымчак ойнаактарны канчаар чүүрүл? Хеп чүүр «Лотос» дээн чижектиг порошок-биле (бир литр сугга адыш иштн порошок) эзилдиринг кылып алыпалыар. Тазта чадып алганыкар арыг пос кырынга ойнаакты салгаш, хаарыг-биле, подгопон-биле дыӊ-бүүр-биле ийикпе, азы щётке-биле чуй аарак, бажыңдан эгелеп, «эжиндирил» эгелеер. Оон соонда, чымчак хып-дурбүүрүнүӊ дузазы-биле ону чылыг сугга база катап булгай чүптар. Кештен кылган ойнаарак чүүр дээн сугга ой эвес уксус холуп алыр болурарза, ол ыламнаш болур. Ойнаакты хөлүн эрттир оттурбезин-биле аргалыг-ла болза ону кончуг дүргем «эжиндирев» аалтерым бодаар. Ооӊ соонда, кургаткаш, дырап каапталыӊарга, уругларывар арыг ынаавран-биле күзелдинг ойнаар.

БО АРЫНДА:

● Фестивальдың аалчыларының келгени.

● Хоочуннуң сактыышкыны.

● Шүлүктер кыдыраажындан.

● Ажыктыг сүиелер.

● Совуургактарга.

БОЙДУЗУМ

Сылдыс нараа имистелип ажуп нагды.
Чырык неп чөр — сынның сирти агарып ор.
Дилги хөөкүй дилегзингеш, куруг хөнгаш,
Диӊчилер ядаандыва чыдыыргады.
Боо чүүттээн аӊчы-даа эвес, бодум хуумда
Фотоаппарат эгиннепкен «тояап» чөр мен—
Бойдусчие чуруунга ынак сөөнүүргак дег,
Бодун меӊээ нояаргадып бараалгатты.
Арга, эзим аажок ырыкым кылынзажок,
Амыдырал мында хайым—аӊ, куш элбен.
Киштер сүрген аӊчы эриӊ изин көргеш,
Кижи мында ээ-дир деп бодап чордум.
Тотчеглекчи ведекчиктуӊ ужурганы
Кырган пөштле дириг хевээр тынып чыдыр.
Төрээн черим үкелевес халду каргап,
Кылыым хайнып, кезеи нада пат-ла болдум...

Николай ООРЖАК.

С. МИХАЛКОВ.

СОЛУНЧЕ ЧАГАА

Ачам ажоок ыже берген.
Арагалаан турун берген.
Чүүү кыяза эки ирги!
Суме шадар ююш болза.
Эзирик-ле көөр боогга.
Эмин эрттир муӊгаравр мен.
Чектеп чүү дээр, аныяанда
Чемпион-даа турглады.
Кады ойнаар, кинолаар бис,
Каржы-багай чаңы-даа чок.
Аваа-биле найыраадыг.
Ажоок эки ююш чорду.
Ам ачам ындыг-даа эвес.
Арегага саттыныпкан.

«Водка» дээрге хоран-дыр ол.
Моӊу мен-даа билир-дир мен.
«Хоржок болган бүле» — дижип,
Кожалар шын чугаалажыр.
Ам безин чанымда бо
Алдаштанып үшкан чыдыр.
Эмир бир-ле санчок кылдыр
Эттедиткен чаным келген.
Чогум кава, кымныӊ-биле
Чогушканын көӊгүс билбес.
— Черле ишпес, каар мен — деп
Чеже катап аазаан чүве.
Чааскаан шыдаар турган болза,
Чанныя тургаш канчаарыл аан.

Арагазын соксатпаска,
Арга чадаар бижип ор мен.
Канчаязымза эки ирги,
Камгалап аар арга болза.

Очулдурган Ш. ДАРЖАЙ.

ЫНАКШЫЛДЫ ЫРЛАП ЧОР МЕН √

«Ынакшылды кажанго дээр ырлаар сен!»
— деп.
Ында-хаая көрүм менден айтырар-дыр.
Ырлаавайн сокпаар дээрге база хоржок.
Ындыг чүрек дөстүвмес-тир: албадай
бээр...
Сарыг бажым агаргыже чурттап келдим.
Сагыш-сеткил чалыы хевээр артып калды.
Бодум безин эскербейн баргылаар мен,
Болгаш-ла чок ынакшылды ырлаар-дыр
мен.
«Ынакшылда назы чок»—деп чугаалажыр.
Ында харын ужур-ла бар, шынныг херек.
Кажан кижи ынакшыл чок чурттаар
болза.

Кара даш дег, соок дош дег апарбес бе!
Чырык чаагай ынакшылдан эргим чүве
Шыны черек, дивевес мен, сураавас мен—
Ынакшылда тыныш тудуш кижи-дир мен.
Ынчангаштың оон кайын чарлыр ийин
мен.
«Акывыстың албыстыын аар» дишпес
силер.
Акшаан-даа боя, хөлүн кайын чазар
ийин мен.
Амы-ботта сиҥип калган ынакшыяды —
Амыдырал хемчээнге дээр ырлаа каар
мен.

Сарыг-оол САЛЧАК.

СОҢУУРГАКТАРГА

13 ХАРЛЫГ РУТТУҢ ДИПЛОМУ

Англи хоорай Хадерсфилден 13 харлыг Рут Лоуренс бичиизинде-ле математикага онзагай сүдүлүү-биле илгадып кайгамчык талантылыг диртип турган. Ол харлыкында ол Оксфорд университединиӊ студентизи апаргаи болгаш өөредилгени көрдүкген хуусаазындан эрте доозан. Экзамен ажылдарын 191 чаӊгыскурсчуларынга деӊээрге, ол кончуг эки күүсеткен болуп турар.

Рутка университеттиң бедик үнелелдиң дипломун болгаш акша шаӊналын тывыскан. Ол бодуунуң чедишкинин мынчаар тайылбырлап турар: «Өөрүп турарымны чажырбас мен, ындыг-даа болза мында кандыг-ма-бир хуулгаазым, кижи видеспинер хире чүве чок, чүгле улуг куш, доктаамал ажыл негеттинер».

Руттуң адазы саналга техниказының талазы-биле специалист. Уруудга ооң дуза чедирип, сумележип, кады ажылдап турганы чугаалаан.

Л. КРИВОПАЛОВ.

ЧАСТЫРЫГ КЫЛБААН

Францияга шым бижиилгеге «чемпионаттың» бир дугаар арттиргеи. Ооң киржикчилери —5.196 кижи диктант бижээн. Ынча кижиниң иштинден ону чүгле чаӊгыс-ла кижи чаӊгыс-даа частырыг кылбайн бижээн. Ол—Лилледан англи дыл башкымы кижи болган.

МОРЖ ОРТУЛУУ

Бристоль одуунде [Берниг далайның мурнуу-барыын талазы] Раунд деп ортулуктуң девискээри алды дорбелчин километрден бичии-ле ажыг. Ында козургай даштардан еске чүү-даа чок, бичии-даа үнүш үнмейн турар. Ындыг-даа болза, ону эртемденнер шаандан бээр сонуургап келгеи, чүге дээрге моржтар ол бичии черже үнгеш, чүгле аӊаа дыштаып чыдыксаар.

Чайын аӊаа далайның ол үнелиг амытаннары сес муң чедир чыглып кээр. Раунд ортулук АКШ-тың девискээринге күрүнениң хайгаараалында турар кара-чаӊгыс чер болуур. Ооң чурттакчылары эскимостарга чүгле моржтарның сүгдан үнүп ора сый тырткан азыгларын чыып алырын чөпшээрээм. Раундуну долгандыр 1600 километр черге аӊаарын хораан, чүге дээрге ол черлерге моржтар чем дилеп эккиндирип чоруурар.

Олар ук ортулукка келген соонда алгы-кышкылыг, ыт-шимээнниг апаар, ол шимээн чай дургузунда оолдары

өскүже уламчымаар.

ЧУРУКТА: Раунд ортулуктуң чурттакчылары.

Камера пресс — СЭТАның фотозу.

667000. Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдыраа болган үлетпүр киздистериниӊ 2-31-75, пропаганда болган совет тургузуг киздистериниӊ 2-37-13, чагаа киздизиниӊ 2-41-27, информация киздизиниӊ 2-20-60, культура киздизиниӊ 2-23-54; колөө ажыл-агый киздизиниӊ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 «Солун» хелбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер ... полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүзе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00604

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (12864) | 1985 чылдың июль 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының Москвада ажыттынганы

ЧАЛЫЫ НАЗЫН, ТАЙБЫҢ, НАЙЫРАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим өңнүктер, хүндүлүг аалчылар!

Бистиң чурттуң үлүзүнүң өнүпээзинден Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң найысылалы — Москвага силерге байыр чедирип тур мен. Силерге аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының ажыттынганы-биле хоглаштыр байыр чедирип тур мен.

Мындыг фестивальдар — нажан-даа улуг байырлал, делегейге үлүг болуушкун болур. Чүге байырлалыл дээрге, анда бүгү диптерниң аныяк төлээлекчилери, янзы-бүрү мировоззрениелиг, национал чыл-дарлыг кижилер ужуражыр. Анда олар улус бүрүзүнүң утаан-бодал эртине-байлаанда бар бүгү-ле эң эки чүүлдери-биле солужар болгаш ооң-биле бот-боттарының билчиримче болгаш найырапче эң кыска орукту ажыдер дээш ужуражыл тураалар. Совет кижилер ындыг ужуражылыышкынга чүректиң хамыдыктан өөрүүр болгаш оларның чүреттери силерге ажык-даа.

Ынчалзажок фестивальдар— чүгле байырлал эвес деп чүве база билдингир болбайн ам. Амыдыралдың айтырыглары аныяктарга үлүг салгалдың кижилеринден эвээш эвес хемаарылгалыг болгаш сонуургалдыг боол турар. Олар социал чептүг чорук болгаш ёзулуг хоспалга дээш. Черниң чаагай кежии, негезиредиң чаагай кежии бүгүдээ четчир болзун дээш, кижиниң болгаш кижи төрелгетем амыдыралындан сөөк-азы ылгаар чорук, дең эвес эрге-шөлээ болгаш мөлүгдел, милитаризм болгаш агрессия үзүткаттының читсин дээш тулчуушкунче чалыы назынның чалаа от дег күжү-биле олар кирип турааралар.

Даартагы делегей, келир чүс чылдың делегейи дээрге— силерниң делегейиңер-дир, эргим өңнүктер. Ынчангаш ооң чогум кандыг болуру, силерниң бөгүнгү бодалыңардан болгаш ажыл-иереткиңерден дыка хамаарыжыр.

Бистиң аныяктарывыстың гуманизмниң, тайбыңның болгаш социализмниң бүзүнүг чаагай идеалдарынга кайы хире бердингенин мөзүл, үлүг Ленинниң Төрээн чуртунга, дорт эскерип болур силер.

Амгы үеде кижи төрелгетанде тайбыңны камгалаарындан болгаш быжыглаарындан артык чугула болгаш үлүг соруза чок дээримге бистер шуптувус чепшээрежир бис деп бодап тур мен. Келир үе дугайында сагыш салыышкында база эвээш эргеден үе дугайында сөктыышкым-да бистеринге ынчаар хүлээндирип турер.

Силерниң шүүлгениңер гитлержи фашизмни болгаш япон милитаризмни чыпча шапканыңар, эң хөй хан төктүүшкүнүүр болгаш чадыг-дошкун дайынның — делегейниң өйгы дайынының доозулганының 40 чылында эртип турар-дыр. Ооң соонда элээн каш салгалдарның амыдыралынга салдарын чедирип келген оң ынре улуг хилинчектениишкинни болгаш ажыг-шүжүгүнү ол артырган болганда бистерден ындыг хамаатан хатаптарын болдурбазын шыңгыызы-биле негеп турар.

Улустар делегейниң 40 чыл мурнунда баштайгы атомнуг частыышкынынан сирилээнин чөрле утпас. Ол частыышкынның чаңгы-даажы ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң арын-нүүрүн болгаш үгаан-бодалын демисселче кыйгырып турар. Ядролуг чепсекти Черге-даа, ССРЭ-моска-даа кажан-даа черге ажыглаваазын дээш, ону долузу-биле болгаш моңгези-биле чайлаткан турзун дээш чүнү кылган мен деп кижи бүрүзү бодундан айтырар ужурлуг. Бистиң ниити бажыңывыска — Чөрден планетага чүнү кылып болурун кижи бодундан айтырар болгаш кылыр ужурлуг.

Дайыннар болгаш чепсекти эңдере будүреви оларга кончуг улуг кончааны берип турар реаксыныг күштериң амдаа идепкейлии-биле төделип турары хараадемчыг, силер ону билир силер. Ол күштер төөгүнүң чорудулгазын дедир тырттарым, бодунуң чагыргазын болгаш тамчыктыг эргелерни хевээр артырарын, улустарга бодунуң күзелин албадаарын күзеп турааралар.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр чүл дээрге мен база катап тодаргайы-биле чугаалаксаал тур мен, дайыннар болгаш боо-чепсек чок тайбың, чаагай кожа-хелбээ чорук болгаш ак сеткилдиг кадыг ажылдажылга, улустар арасынга найыралдың тайбыңны— бо болза социализмниң идеалы, бистиң политиказывыстың сорулгазы-дыр.

Бис боо-чепсекти эңдере будүрерин чок кылырының сорулгазын салып турар бис, ядролуг чепсектиң айтырыын эңе үндезилелдин-биле шиитпирлээри дээш — ону долузу-биле хорууру болгаш үзүткаары дээш сес кырынгә эвес, а керек кырынга самалдап турар бис.

Бис кижилерниң күштерин, эмергизын, кижи төрелгетениң мерген үгаанын үзүткаашкынның улам-на чаа-чаа чепсектерин тургузарынче эвес, а харын-даа ашты, түрекги чорукту, аарыгларны чок кылырынче, чечектелиишкинниң болгаш тайбың хөгжүлдениң сорулгаларынче үгландырары дээш тургуп турар бис. Бис кыжаныышкынның болгаш күүлээшкинниң, кижиниң эргелерин тоол көрбезинин, чүнүдаа мурнунда амыдырап чүрттаар, ажылдаар эргеним тоол көрбезинге удур, хосталаран болгаш хөгжүп орар чүрттарны монополияларның байыырының үнер дестерн болдурарынга, оларны шериг базаларынга болгаш агрессиянын плацдармалары кылдыр ажыглаарынга удур бис. Совет Эвилели хосталга, национал хамаарышлас чорук болгаш социал үзүүлгаларның талазында дең ажыыл-биле болгаш тодаргайы-биле чугаалап турар бис.

Эргим өңнүктер! Совет кижилер тайбың, тургузукчу күш-ажыл кылып турар. Хөйүү чедип-даа, хөйүү тудуп-даа алган бис. Ынчангаш-даа ам-даа хөйүү кылыр бис. Совет аныяктарның боттарының, боттарының билиглерин киришкиргилер черлери бар. Совет улустуң ажыл-иереткеринге оларның салыышкыннарын бөгүн удуу-биле үнелеп турар бис. Бистиң аныяктарывыс моон соңгаар-даа бодунуң бедик хүлээлгезин — чаа ниитилелдиң тургузуушкунун уламчылаарын ат-алдарлыы-биле күүседир дээрзинге бызыы-биле бүзүүрээр бис.

Силер, фестивальдың киржикчилери, аныяк оолдар болгаш кыстар, кижи төрелгениң чалыы назыны, боттарыңарның улустарыңарның депшилгези болгаш идегели силер.

Ынчангаш кижи төрелгетениң дайыннар, күчүлзэшкиннер болгаш дарлал чок амгы болгаш келир үезин дээш шудургу демисселиг бис!

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы эң-сеткил каттыштырылгазының, тайбыңга болгаш улустар аразынга найыралдың төлээзинга болгаш аалчыларынга Москва черинге байыр чедирери өөрүнчүг боол турар-дыр деп, ол чугаалаан. Оларның по-

(Уланчызы 3-кү арында).

СЭКП ТК-ГА ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Эвилелдешкен республикаларның компартиялэрының ТК-ларының, партия крайкомларының база обкомларының нйиги секретарьларының болгаш организас-партийжи ажыл киилдэстериниң эргелекчилериниң чөвүлел хуралы июль 26-да СЭКП Төп Комитединге болуп эрткен. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр партия организацияларынга отчеттарны болгаш соңгулдаларны белеткээр база эртиирер талазы-биле партия комитеттериниң сорулгаларын амаа чугаалажып корген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев чөвүлел хуралга илеткел кылган. Саналонал солчуугазынга нйиги секретарьлар: СЭКП Москва хоорюомундан Р. Ф. Дементьева, Украинаның Компартиязының ТК-зындан А. А. Титаренко, СЭКП-ниң Ленинград обкомундан П. П. Мождаев, Белоруссияның Компартиязының ТК-зындан Г. Г. Бартошевич, Казахстанның Компартиязының ТК-зындан О .С. Мирошкин, Грузияның Компартиязының ТК-зындан Б. В. Николький, СЭКП Свердловск обкомундан В. М. Манюхин, Молдавияның Компартиязының ТК-зындан В. И. Смирнов, СЭКП Омск обкомундан Е. А. Норка, СЭКП Ставрополь крайкомуның килдис эргелекчизи В. Г. Захарченко олар киришкен.

Партия болгаш чурт СЭКПниң XXVII съездизинге уткуштур бар чоруур деп, чөвүлел хуралга демдеглээн. Ол болза, партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, бүгү совет улустуң амыдыралында болгаш ажыл-чорудуралында коп, тодарадыкчы чүүл болуп турар. Съездинге белеткел талазы-биле тодаргай айтыышкынар талазы-биле СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинде бердинген. Ол айтыышкынарны Боттандырар талазы-биле идепкейлиг ажылды чорудуп турар, ук ажыл могумчалыг түңнелдерни ам безин берып эгелей берген. Күжениишкиннерни хүн бүрү улгаттырары, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуүн бүгү-ле участоктарынга ажыл-иереткн эңкиждерин быжыг туруштуу-биле чедип алыры чугула.

Съездинге чедир арткан айларда мындыг чүүлдерни кылыр ужурлуг:

— он бирги беш чыляы улус ажыл-агыйынга чедиишкинниг доозарын хандырар;

— партия организацияларынга отчет-соңгулдалыг кампанияны бедик организастыг болгаш политиктиг деңнелге эрттирер;

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң сөөлүнде эрткен үени хамызы-биле анализтеп көөр болгаш келир үедеги сорулгаларны тодарадыр.

Отчет-соңгулдалыг хуралга, конференцияга, съездиге эң эки белеткел — ол дээрге күруне планнарын кандыг-даа ескертиишкиннер чокка күүседири, бедик күш-ажылчы күжениишкинниг, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга шиитпирлиг чоруктуң байдалын коллектив бүрүзүнге тургузары-дыр. Керээ сагылга-чүрүмүн сагыырынче, кол фондуларны база чурттагга тудуушкунун ажыглаага кииреринче, транспоттун ажылынче, бирги ээлчегде — демир-оруктуң ажылынче, оттулар түүлдү, чигэтти, материалдарны хүмагаар чарыгдаарынче кошкаш дивес кичээнгей салза чогуур.

Кодээнин ажыл-ишчилериниң кичээнгейин мөөнээр ужурлуг кол түүл — ол дээрге чер болгаш мал ажылынын продукциязын будүрерин база седыл алырын көвүдедири-дир. Чүгле бо чылдың планнарын күүседир эвес, харын-даа беш чылдың баштайгы чылдарында чедир бердинээн түүлдерни дыка чергези-биле чедир бээр, дүүгүт ажаалдазын чогуур ге-

идеология ажылының кол төөүн күш-ажылчы коллективтерже, бригадаларже шилчимдер, ук ажылга удуртур кадрлар идепкейлиг киржир болзо, ол чорук бояур-чогуурду-биле хандыртынган турар.

Амгы отчеттарның болгаш соңгулдаларның онзагай чүвези чүдел дээрге, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелии, СЭКП-ниң Уставында эскерилгелерни болгаш чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол-кол угланыышкыларының төлевилелии оларның-биле хөрү үгда, ыяк дүүштүр чорудуп туразында болур. Ол документилерниң үзүүр-үткааын, политиктиг бодалын кижи бүрүзүнге чедирер, коммунистиг мировоззрениени бадыткаарынга, келбак массаларның социал идепкейлиг хөгжүдериге оларны ажыглаар талазы-биле улуг ажылды чорудер алаар.

Отчет-соңгулдалыг кампанияның чорудулгазында эргежок чүгүлээ хөрек апарган черлерге ооң келген кадрлар айтырыын база шиитпирлээр апаарын чөвүлел хуралга айыткан. Дүүжүлгелиг кадрларга хумагалыг хамаарылганы бүгү хемчег-биле илергейлевишаан, ооң-биле чергелештир инициатива чок болгаш эрги ёзу-биле ажыыдаар, массаларга амыдыралчы организацияны хөрекке айбас ыңдыг кижилерден хостаар хөрек. Соңгулдалыг партийжи актыяты тургузарын киичээнгейлиг көрзе чогуур. Соңгулдалыг органның составы партия организациязының мурнунда туруп турар сорулгаларга эң-не ижизи-биле дүүшкен турар, ёзулуг-ла төлээзлеттирилгелиг харектериг, кадрвар талазы-биле ынаныштыг курлавырлыг болуур ужурлуг. Партия комитеттеринге, партбюроларга ажылчыннарны, колхозчуларны, специалистерни, эртем-техниктиг интеллигенциянын төлээлекчилерин, хөрээжеңнерни соңгуурун хандырары эргежок чугула. Соңгулдалыг партия организацияларынга, ооң иштинде оларның удуртукчуларының аразынга-даа, партия организацияларының составында бар болуп турар националдар болур-чогуурубуле төлээзлеттирген туразын хажык чок чедип алыры чугула.

Отчет-соңгулдалыг кампанияны хүн-бүрүнүң тодаргай удуртулгазы-биле хандырары чугула. Кудуку звенога отчеттарны болгаш соңгулдаларны эртиирериче онза киичээнгейни салыры эргежок чугула. Компартиялардың ТК-ларының, партия крайкомларының, обкомларының секретарьлары болгаш бюро кежигүннери эге организацияларга коммунистерниң хуралдарынга идепкейлиг киржир ужурлуг.

Партия организацияларының канчаар ажылдап турарын, олар кандыг айтырыгларны база канчаар шиитпирлеп турарын массалар эрнэ биилп алзын дээш, хуралдарны, конференцияларны, съездилерни төп база чер-чер парвелгазынга, радио болгаш телеэдиенне дамчыштыр калбаа-биле чыгыдарын организастаза чогуур. Ол чорук партияның бүгү ажыл-чорудулгазын улам-на улуу-биле хөгже ажыл, билдингир болдурар, ажаа чонуң бүзүрелиин бижиглеар.

Чөвүлел хуралдың ажыылыңга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның секретарьлары Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, В. П. Никонов олар киришкен.

СЭКП ТК-ның аппаратының харыысаалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның партия комитеттериниң секретарьлары, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның, массалыг информацияга болгаш пропаганда чепсектериниң ажылдакчылары, эртем албан черлериниң болгаш СЭКП ТК-ның чанында эртем албан черлериниң эртемденнери чөвүлел хуралга киришкен.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

1985 чылдың бирги чартыында экономиканы болгаш чоннуң чаагай байдалын улам ыңай өстүрери чедип алдынганын 1985 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында, ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң дыңнадыында демдеглээн.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсеттиишаан, күш-ажылчы коллективтер СЭКПниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан болгаш ниитилел будүрүлгезин өстүрериниң темпилерин ийиги кварталда бедидерин хандырган.

1984 чылдың бирги чартыынга деңнээрге үлетпур продукциязы 12 миллиард рубль көвүдээн.

Күрүчениң капитал салыылышкыннарының күсели-биле кол фондуларны ажыглаага киирген 40 миллиард рубль ашкан.

Материалдыг нурлавырлар камнап алдынган. Чиг эттиг ийи удаа ажыглаары ескен. Ынчалзажок чамдык министерстволар болгаш ведомстволар энергияны, одаар түүлдү, чиг эттиг болгаш материалдарны камнаар, ийи удаа ажыглаар курлавырларны киириштирип алыр талазы-биле омаалдаларны долдур күүсетпээн.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны чартык чыл дургузунда ортумаабиле 116,3 миллион кижи болган.

Корум-чурумну болгаш күш-ажылчы сагыыга-чүрүмну быжыглаар талазы-биле хемчегларни боттандырып келген.

Ажылдарның алыс түңнелдерин эңкиждеринче угландыр күш-ажылды организаставарының болгаш аҗаа идиг бээринең депшилгелиг хевирлерин неперединн уламчылаан.

Ажыл-агыйжы механизмни сайзыраңгайжыдар сорулгабиле үлетпурге болгаш үлүс ажыл-агыйының еске-даа адырларынга экономиктиг шенелделериниң хемчээлдерин калбарткан.

ССРЭ-ниң дөштыкы садыг саваалгазы 70 миллиард рубль, ооң иштинде Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттары-биле — 39 миллиард рубль четкен. ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлеринге дүүштүр социалистиг дем каттыжылга күрүнелериниң демниг эделинишкиннерин улам ыңай күштелдиреринин перспективтиг программазын чейгыяыш чок боттандырып турар.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннеоин улус ажыл-агыйынга неперединп келген. Будүрүлгениң техниктиг деңнели бедээн.

Үлетпүрде механизастаан 4 мүң чыгам шүүштурулга, автоматтыг болгаш ротор шугумнарын тургускан, 2 мүң ажыг участоктарны, цехтерни, будурүлгелерни комплекстиг механизацияже болгаш автоматчыдылгаже шилчиткен, техниктиг еске-даа чугула чүүлдерни боттандырган.

Кодээ ажыл-агый будүрүлгезинге интенсивтиг технологияларны ажыглаары калбарган, 16 миллион гектар күзүн чажар культураларны болгаш чазын чажар кызыл-тасты бо чылын ол технологиялар ёзугаар остуруп турар. Чер болгаш мал ажылын чорударынга депшилгелиг системаларны база ергаларны ажылдап кылырын болгаш неперединн уламчылаан.

Транспорт күчүзүн, идегелдинн болгаш камналгалыын бедиткен локомотивтер-биле дериттинген.

Тус-тус будүрүлгелерниң техника - экономиктиг көргүзүглери элээн эңкиждээн. Атом күжү биле ажылдаар электростанцияларда өзүлдениң улам бедик темпилеринге үндезилээш, электрозиергия ажылдап үндүрериниң структуразы сайзыраңгайжаан. Металл продукциязың камналгалыг хевирлерин будүрерин мурнаны дөгжүдүп тургаш, будун чартык миллион тонна металлды камнап алган. Дыка хөй машиналар болгаш дериглелер аймаанын тус-туста күчүзү болгаш будүрүүкүлүү улаткан.

Үлетпүрде болгаш еске-даа адырларда техниктиг чаарты дериишкиннинң хемчээлдери ескен.

Үлетпур продукциязының шынары бедээн. Аттестацияга киирер продукциязың ниити хемчээлиниде шынарның дээди категориязының продукциязының үлүү 45 хуу ажыг боол турар.

Конструктор болгаш технологтуг организацияларның база будүрүлгелериниң ажылдакчыларының чогаадып кылган чүүлдериниң техниктиг деңнели болгаш шынары дээш хөрүыскалгазын бедидеринче база эвээш санныг ажылдакчылардың тургаш, үлүг хемчээлдиг ажылдарны кылырынга оларның сонуургалын улгаттырарынче угланган шенелде улам калбарган.

Күш-ажылчы коллективтерниң идепкейлиг киржилгезибиле эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглап турган. Улус ажыл-агыйынга 12 мүң хире чогаадыкчы болгаш 2 миллион чаартыкчы саналарны ажыглаан.

Продукция санагаарының чартык чыл планы 100,5 хуу күүсеттинген.

Үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезін эртken чылдың январь-июнь айларныбиле деңнээрге 3,1 хуу, а хонукта ортумак будүрүүшкүн— 4,2 хуу болган.

Чыдың баштайгы чартыын башлаар ыяш, партия, профзанлел, комсомол организациялары ажылды шын организастаарынче, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаарынче улуг кичээнгейни үглендирып келген. Ажылдакчы бүрүзүнден, ылаңгыя коммунистерден, оларның ажылдап турары участокте ажыыы дээш негелде бедик. Коллективте бяьге; ооң иштинде санаага программалыг станоктар —477 миллион рубльге; программалыг башкарылгалыг автоматтыг манипуляторлар — 7,0 мүң кезек; приборлар, автоматчыдылга дериглелерн болгаш бар, кымга кандыг берээн, кажан хереглээн, кында биижиттингеи. Негелделер, дилеглер база ында. Садыгжылар бар ергаларны ажыглаа, ооң күүсеадезин чедип алыр дээш ажылдап турар.

Т. ГУТУЖЕКОВА, товаровед.

Улуг-Хем район.

В. П. Селюковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ЧАРЛЫЫ

Ажыл-агый болгаш совет органнарга хөй чылдарда үреттүнелдиг ажылы дээш база тергүүлүнген хүнүндэн бээр 50 харлаамы-биле холбаштыр улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүсемунуң даргазының орлакчызы Владлен Петрович Селюкоту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл оорай, 1985 чылдың июль 26.

Бөгүн — ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ОКЕАНДАК ХАЛДААШКЫНГА УДУР КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Флот адмиралы В. Н. ЧЕРНАВИН, Шериг-Далай Флодунуң Кол штабының начальныгы.

Бистиң социалистиг Төрээн чурттувус — улуг-улуг далайларлыг чүрүме. Оон кызыгаарлары он дерт далай болгаш үш океан тевээры чоруткан. Сут эзлээн канчаар-даа аажок делгемнерде совет далайжыллар албанын серемчиледдиг эртпээн турээр.

Бөгүн чурт Шериг-Далай Флодунуң хүнүн демдеглеп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге балетпелдиң хайнык-тыргаанга политиктиг улуг болгаш күш-ажылчыл кадыргүүлүг-күнүүң байдалында совет кижилер уе байырлалды демдеглеп эртпээн турээр. СЭКП ТК-ниң апрель (1985 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге хей-аът өнерген совет улус эргемчилеткистиг депшилгеннең шактыг дүргедээдир, эгелеп башкылыгланы, инитизи-биле амыдыралдың механизмин эдө тургузар, күш-ажылчыл коллектив бүргүзүнге чогуур корум-чуруумну шынгыдыдыр, социал программаларны боттандырар талазы-биле сорулгаларны күүседкет киргизеп.

Далайжылар тургустунган чаңчыл ёзугаар боттарының байырлалын корабльдериниң болгаш кезектериниң дайынчы белен чоруунуң көрүдезин кылдыр сенеп турар. Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка олар дайынчы бөлүктериниң политиктиг белетиг-келге чедишкиннеринең дүтүлүп репортаж, хөочун сайгалдарының маадырларының талептиг сайгакчылары болуурун дамчыраглап турааларр.

Бистиң Шериг-Далай Флодувустуң төөгүзү партияның болгаш Совет күрүнениң төөгүзү-биле тудуш холбашкан. 1917 чылдың ноябрь 22-де (декабрь 5) Шериг Флодунуң бирги Бүгү-россия съездизинге чүве чүгаалеп тургаш, ажылчы чоннар аңгыларының крепостной хамаарыгдаган хостыларды дээш демисселге мурнакчы дайынчы кылдыр боттарын көргүскен матростар армиязынга В. И. Ленин байыр чедирген.

Социалистиг Ада-чурттуң камгалаар дугайында ленинчи чаңгыларга шынчы, Кызыл Армияның составынга тургаш, бушлаттарлыг болгаш хевээ чок бөрттерлиг дайынчылар Советтер республиказы дээш Балтикага, Каспий, Кара, Азов болгаш Ак далайларга башкы-тайгы тулчуушкуннарга эрес-дидим дайындашканнар.

Тайбың амыдыралче шилчээнин-биле кады Челюскиниг Куштерниң, оон иштинде Флоттуң база мурнугуна империалистиннің агрессивтиг кедерлиишкиннериниң ойгур шаварыннга белеп болуур соруглга тургустунган. 1921 чылдың мартта партияның X съездизин В. И. Ленинниң саналы-биле Кызыл Шериг Флодунуң тургустугенимнең болгаш ону быжыглаарының дугайында шиитпирни хүлээп алган. 1922 чылда бодунуң V съездизинге флоттуң комсомол шефче алган.

Флоттуң күжүүнүң коя үндезини — Коммунистиг партияның удурткалгазында. Партияның, сөөлүг салгалдарының маадырларының талептиг сайгакчылары болуурун дамчыраглап турааларр.

Бистиң Шериг-Далай Флодувустуң төөгүзү партияның болгаш Совет күрүнениң төөгүзүнүң бир хевирээ.

Бистиң чурттувусче фашистиг Германия оор аъу-биле халдаанда, Совет Шериг-Далай Флоду угаан-кудун оскуммаан, хөй даянг турбаан. Дайзын күштуг ойтур шавышкынны алган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде далайжылар кургаг чер шериглеринге чедиишкиннинг дузалашпышаан, дайзынналарга удур далайга демисселди чорудуп турганнар. Флоттуң күштери шериг-далай базаларын болгаш эрик чоогунгуу, чамдык районнарын камгалаарынга киржип, десантыларны дужуруп, шаап халаварында болгаш камгаланыырынга далайлар чоогунда фронтуларга база армияларга дузалашкан. Далай делгемнеринге дайзын суг адаанга чоруур хемелерниң, суг кырынга чоруур корабльдериниң болгаш далай ужар чүүлүнүң күчүлүг согуушкуннарынга тевәрижып турган. 400 муң ажыг матростарны, старшиналарны болгаш офицерлерни флот кургаг чер фронтуларынче чоруткан.

1945 чылдың августа Оожум океан флоду кургаг чер фронтуларын-биле демиженип алгаш, милитаристиг Японияны чыыча шээвирынга кирипшен. Корей порттарга, Мүрнүүг Сахалинге болгаш Курил ортулуктарынга десантыларны дужүрген, Амурүнүң шериг флотнымазы совет шериглерини Амурну болгаш Уссурини тевәрти кежиреринң тандырган. Далай-жылардың дайын чылдарында көргүскен эрес-маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Шериг-Далай Флодунуң 500 ажыг төлээлекилеринге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскаа.

Делегейниң өйнүң дайынга доозулган соонда, оон күзээндирилгелерни тоов кербейик, империализмниң агрессивтиг бөлүктери СССР-ге болгаш социализмниң өске-даа чурттарынга удур чаа плямнарны баштай чажыды-биле, а оон сөөлүнде ажыы-биле тургузуп эгелээннер. Антикоммунистиг шимчээшкинниң өөскүдүлчүзу болуур ролдуг АКШ бодунга алган. Бистиң чурттувусту долгандыр шериг базаларының четкизи дарам-на шээ алы бергеи. Агрессивтиг бөлүктер дерээлештыр каттыжып эгелээн.

Амгы үеде АКШ боо-чепсектериин, оон иштинде шериг-далай чепсектерин ындере бүдүрелиишче чүс-чүс милиярд долларны үндүрүп турар. Делегей океанны ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур агрессивти халдашкын чорудар арена болу берген.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак империализмниң чамземнииишкиннериге харыы кылдыр 50 чылдарның ортаа үезинде океанның күүдүг ракета-ядролуг флодун тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Оны тургузарынга эртемденнер болгаш конструкторлар, инженерлер, техниктер болгаш ажылчылар, биргээр чугаалаарга, бүгү совет улус киришкен.

Бистиң үүнерлиинсте чурттуң хөп-хемертен халдашкынынган айыыл чок болдурар дээш Совет чазак чогуур хемчегларни алыр үзүүрга таваржыдыкан. Халдашкынган чедиргеп карактазы дээш харыы согуушкуннардан океаннар мөөң мурнугуна Америкэны камгалап турген болза, ам ындыг камгалаа ролвон олар бүрүнү-биле чедиргеп. Бир эвес ядролуг дээшкиннү оя кыпсыл үндүрүп диттиптер болза, океаннар тевәзындан агрессорже өөскүнүг хеме халдашкынның аар үрүкүтарындан Вашингтон бичии-даа чайлап шыдавес.

Шериг-Далай Флодунуң күштериниң кол үеэнгн — суг адаанга чоруур атомнуг хемелер. Олар боруунда тепсиг-тер уужуг баллистиг ракеталарлыг. Суг кырынга чоруур корабльдер таныштынмес кылдыр чаартынган.

Совет далайжыларның хоочун салгалдарының дайынчы адаарының төлептиг сөөлгеш-тыларды далайларда болгаш океаннарда айбанын эртпирип турар. Олар Атлантика, Оожум, Индий океаннарның делгемнеринде болгаш шоораан-шоораан доштар ара-зында боттарының түлээзегезин алдарлы-биле күүседип турааларр.

Шериг-Далай Флодунуң мурнунда улуг болгаш харыысаалгаш сорулгалар туруп турар. Оя дээрге—бүгү-ле өөредилге-шериг талазы-биле чемчеглерниң ажыктыын болгаш шынарын, дайынчы белен чоруук-ту удам ыкай бедидери, амгы үениң чепсээн болгаш техниказын бүзүреллдиг шинчээдин алыры-дыр. Дайынчы сагыыга-чуруумну улам ыкай бызыглаар, шериг айбанын дээштиг организзээр, устелтын бүгү-ле негелделерни хөнүк чок күүседир, шериг коллективтерин чаңгыс аай дайынчы организм кылдыр сырый каттыштырер дугайында хүн бүгү болгаш күжениишкинниг салыы салыышкын чокта, ону шинтпирээрэ, дайынчы сөйзуурамчагайыкшыышкыны чаа чедээге кодурээрү болдунмаас.

30 чыл өнөн бо чылдың мөңге демдеглеп эртпирген Варшава Керээзинниң киржиккилерин күрүнелериин шеригле-рилге дайынчы чаңгыс эп Төрээн чурттуң камгалакчыларына өнөзе күүнү немеп турар. Шериг өөредилгелерин кады эртпирээри, эп-нанылараачы ужуражыышкынарны организзээ-рары чаңчыл болуу берген.

Шериг-Далай Флодунуң күжүнде хөй-хөй далайжылар төрээн черинден ыраакта туруп турар. Олар боттарының патриотчу болгаш чугула интернационалчы хүлээлгезинин күүседип турааларр. Бистиң корабльдеривис океанда агрессивтиг сорулгаларлыг турбейин туурар дээрзин бомбургезиин хөй-хей булуңнарында улустар бижыр. Бистиң Шериг-Далай Флодувус империалистиг күштерге, оларның күрүнезирек, эжелекчи чүткүүдеринге удур туруп турар.

Далайжылар, бүгү совет улус-биле бир демей, эрес-дидим болгаш карак кызыл ажылдап билирээр. Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан далайжылар Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын Ада-чурттуң далай делгемнеринге ндегелдиг камгалаары— хөөйлү ёзугаар боттарының ол хүлээлгезин телептиг күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин шериг талазы-биле мергежин сөйзуурамчагайыкшарының чаа-чаа чедиишкиннер-биле үткүүр дээш бүгү күштерин харамнамнастер.

ооо

Камчаттаның кызыгаар сөөрүүнүң Кызыл Туктуг далайжы кызыгаар кезээзинге дайынчылары Төрээн чурттуң соңгуу-лээн далай кызыгаарын ндээ-ның камгалап турар. Олар боттарының мергежилиин түн бүргүнүң кызымаан белеткенибиле бедидеп ап турар.

ССРЭ-биле кызыгаарлашкан күрүнелер аразында чарлынган керээ болгаш хоолйлуга дүүштүр кызыгаржы далайжылар ажыыл-херээн шыңгыы күүседип, бистиң кызыгаарларывыстың озал-оюдун чок болуруи тандырып турээр.

ЧУРУКТА: бердинген райониниң дайынчы эзэлеглиг даалгадын эки келген вертолёт хайгыылачы корабльдиң палубазында тонуп тур.

И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ооо

«ЧЕТТИР ДИВИС»

УССР-ниң Ровно областы биле Тыва АССР-ниң аразы ап-ды муң ажыг километр шайлуп чоруткан. Ынчалзе-даа он узун орук уруктан, Тыва улустуң аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының дошкуун чылдарында чулчуушкун шелдеринге канмалын эгелээн найыралының шаптык кадып шыдаавээн. Ийи чоннуң аразында быжык харылзаа тургустунган. Чүге дээрге ол үеде тыва улус Управленньң түр кеде дайынының холунга өөренген турган хоорай, суурларга, колхоз, совхозтарга, үрүглар албан черлеринге материалдыг дузалны чедиришкен, а тываларның эң эки оолдар, кыстары келдиргенинден өзугаар эвес, боттарынаан аныяк чүректеринең ыңайзыг, социалистиг патриотизмниң болгаш пролетарскы интернационализмниң дүрүмүн өзугаар эки тура-биле дайынче аъттанып, керээ дайынга удур дидим демиселдиң, үеден хоорай, суурларны хосташаннар.

Чогум-ла ынчангаш ак-ыдың-ма тыва үнүстүң революлочу, дайынчы, күш-ажылчыл чамчылдары ажылчы чонну, эң ылаңгыя аныяктарны СССР-ниң улустарының найыралдыг кады ажылдажылгазынга, совет патриотизмге болгаш Совет социалистиг интернационализмге киижиндеринге үезэш-биледээ бол иштиг база бергеи турээр. Тывавыс төөгүзүнден болгаш бо хүнгү амыдыралыдан: «Тыва Арат Республикамның ажылчы чоннарының совет улуска Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында материалдыг дузазы». «Тыва эки турачылар Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларында», «Тыва Арат Республикаиың ССРЭ-нниң аксы-дүүмга чаңгыс аай ат-булезинге эки тура-биле катташканы», «Совет Тываның ССРЭ-нниң составынга 40 чыл бастап келгенинниң үезинде социал-экономистиг чедиишкиннерин», «Бистиң кайыралыыс улам быжыглыг, чечектелер» дээш ышкаш өске-даа темаларга лекциялар, илетиглер, темалыг конкурстар эртип турээр.

Ындыг лекциялар үезинде дыңнанчылар тыва кижи бүргүзү Совет Эвилелиниң составтаан хоорай, суут бүргүзү дээш ажок өөрүп, Совет Армиязының алдарлыг дайынчыларынга белек чыыл, база-ла совет кижилер-биле демей, «Бүгү чүвениң-фронтуга!» деп кыйгырып-биле чүргеп. дыңзын, күжүүн харамнамаайн, үйгү-чыдын чок ажылдап турганын биитип алыр.

Ол үеде 38 муң тыва аратарының ат салгаа, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң адрезинче чоруткан чечелээзинде ол дугайы долузу-биле илереттинген. Ол чагаарын чамдык одургулары ынчалдыг: «Бистиң тыва чоңуувус Совет Армиязы хүндүлээр, үнелээр, өнүзе аажок ынак. Совет Армиязың маадырлары — солдаттар, командирлер, политинформацчылар — бистиң эң-не чоок кижилеривис, өнүү-дүүмаларывыс. Чүге дээрге Совет Армиэ Тываның арат чоңуун мелчүлге, күлдаңылыышкын, ашчүттан хостап алган, ынчангаш бис: «Очаладан хостадырын орус улус дузалашкан» деп ырлажып турар бис... Бистиң ажылдап-ле шыдаар кижи бүргүзү шак бүргүзүнде, хүн бүргүзүнде мотаг чок ажылдап тургаш, маадырлыг Совет Армияга материалдыг дузаны улам улгаттыраар бис...».

Эң ылаңгыя бистиң өнүзе дыңнакчыларывыстың дайынынга ол берге үезинде тыва школалы-ны уругларның хараганнарда ызыртынып чыдып калган хөй дугу чылып, өргелерге кепке салып, тарга мажаа чылып турган фронтуга дузалажып турганы сагыш-сеткиилең чайгаар дүүредип бээр. Тываның чүгле-ле уруглары дайын чылдарында СССР-ниң камгалаарының фондузунга 266,5 муң, уруглер садтарынга 92 муң, авиаскадрилья тударынга 238 муң акча чылып чоруткан.

Тыва эки турачыларның Совет Украинаның хоорай, суурларын карлаы дайынның холунган хостаачын алыры дээш кинген улуг бар. Ол дугайында комнор-даа бижиттинген, солунналар очерктер, чурумалдар тургузуу үнүп турар, олярның аттарын-биле кудумчулар, школалар адаттанган. Бистиң школавыста Тываның болгаш Ровенщинаның интернационалчы найыралының байлак материалдыг музейи ажыылап турээр.

Морозовтуң 8-ки аътты шериг дивизиязының командири чоруан генерал-майор Павлоттуң ТАРН ТК-га дайын чылдарында бижээн чагаазынган үзүндү-биле тендүрейн: «Дайын шөлүнге каре сагыыттыг дайзын-биле тулуп турганы, Тываның эрес-дидим оолдары бистиң коттыжыылыкынын ат-алдарын улам бедик тодурген. Ындыг коргуушчок, интернационалчы найыралга бердингеи дайынчыларының кижизиткен тыва улуска улуу-биитү четтиргенивис...».

Я. БОЙЦЕШКО,
УССР-ниң Ровно областының Держино ортумаан школазының башкызы.

ООҢ ДАЙЫНЧЫ ОРУУ

Хайгыылачы, пулеметчик, партизан, десантник

А. А. Вилжанин

Апрельдиң бир-ле хүнүнде Кызыдавыс № 14 школазының өөренчиилериниң болгаш башкыларының адрезинге — фронтучулар — орден-хевээ хөрээн квастаан күндулуг кижилер болгаш.

Оларның аразында дайын шөлүнге разведчик, пулеметчик, партизан, десантник болоп тулчуп чораан, тыныгланып чаңгыс бөзүм-даа болза чоокшуладырынга бодунуң үүлүг кижилеп, эрес-дидим түлүүп чораан Андрей Афанасьевич Вилжаниннең дайынчы оруктарын сонуургап, беседа кыаган мен.

А. А. Вилжанин Ыракы-Чөөн чүктүң 31 дугаар дивизиязынга оон Армияга десантник-разведчик болуп түлүүп турган. Фашистиг аг-шеригге күүнүң кайда мөөнүнең алганын, оозун кайнаар октаар деп турерын, чаже хире, кандыг-кандыг техниканы барып деп чүвени илереп-вылап биилп алыры разведчиктериниң соругазы. Ол соругазы боттандырар мурнунда командирлал чери бүгү чүвени ачы биилп, партизаннар отрядызынге ыяа дугуруулап алыр, десант дүне черже дүжер чергинең демдээ — одеглар, медээзээ— «тече». Разведка кылырынга эргежок чүүлге рация, чазыдырар чүүлдээр дээш бүгү-ле чүвени биилп ап чоруур. Баштай 45 кижини разведкалаадыл, дайынның ортынче октаап турган. Баштайгы самолёт-биле 30 кижи үжүдүп үнген.

— Бис 15 кижи сөөлгү самолётка хүнээнин-күш, ок-чемзек, частыр чүүл ап алгаш үжүдүп үндүвүс. Белорусскида суджегжаан партизан Армиязы — Федоровтуң партизаннарынга барып дужар соруглыг турган бис. Партизаннарның биске медээзээ —одеглар. Брянск арыынга беш кезек черге одаг турар, ынаар партизаннар бистиң оортан үткүп алыр үжүдүүр. Боялгалыг шагыывыста үжүдүп-ле келдивис — одеглар-даа чырыпла тур. Баштай он кижи дужүп ап тур. Бөштай он кижи дужүп батты. Оларның кырынга бир доскинип чоруй эскерип кагдывыс — партизаннар ның медээ ракетазы-даа чок. Харын автомат октары үзүгүп турер. Ам билип кааптывыс; дайын боол, өткүлээшип тураар-дыр. Ана ат болган, өөрүүвус дайзынның кырынга душкем-дир дишкеш, бедип алгаш, оя черни үжүдүп эрте бердивис. Ам чүгле беш кижи артып кагдывыс. Дүне 12 шак ажып турган. Өөрүвус та канчап барды дээш үгаан-кут-даа чок бис. Партизаннарны-даа, өөрүгүстү-даа дилээр дээш өкее дүжер деп шиитпирледивис. Баштай чүктү октап бадыгыпкаш, оон соонда боттарывыс дүжүп баттывыс. Карацгызы карак шимгеи чүвеби-ле демей-ле. Арга иштинге, чашкан тараа ышкаш, чүк бүгү кээп дүшкүлээнивис он. Тараамык ыяштарлыг эзим иштим чер болган. Мен парашюдумны дүвү-далаш-биле ыяш аразынга чакыра хөме тыртып кээдым. Ам бот-боттарывысты оожуум дилеп эгелээн бис.

— Кук-ку-у!—деп кый дидим.

— Кук-ку-у!.. Кук-ку-у!!— деп чоогумда харыылай-дыр.

Ол өскелең дилегзиннең кыпаштап чорумда, мурнумда чүве карарар. Кук-ку-у! Келээ-ле — Геннадий Иванович болгу. Ол Смоленскиден келген. Оон соонда база-ла Смоленск чурттуг радист - уруг Сене Ивановнаны тып алдывыс. Дараазында Орлов областы чурттуг Павел Орлов тывыдыр. Оон соонда Сибирь чурттуг Иван Болотов тыптып келди. Мынчап беш кижи менди-чаагай тыпчып алдывыс!

— Партизан отряды кайда тураары? Короченковуны полугу кайда ирги?—деп, бүзүреллдиг хире кижилерден бүдүү айтырып каап чоруп-ла тур бис.

— Чок, билбес бис—деэн харыы дыңналыр оя-ла.

Могилёв областы, Мчистлавль хоорайда демир-суур өртээлии беш хондур кедеп келгеш, база бир чүгүле мөөң дамчыттывыс. Разведчиктер хүндүг чашпыман, карааның каап, кум кыннын ап, дүне «аңнаап чоруп-ла каар бис.

1942 чылдың Май 1-нин бетинде Костюков хоорайже керер дээш бар чор бис. Хоорайга чедир 25 км. арткан. Сош дээр хемнин салчыгаш кыпып алгаш кештивис—деп, разведчик Андрей Афанасьевич Вилжаниин чүгаазын үргулчулеп-ле ор.—Маңнын 3-те хоорайже керер деп бар чорууруста, ырыг иштинге бир-ле тамчыныпылар бистиң эскерип каан хире болду. Ам ат болган, сорулга күүсеттинмезин олдур—дээш, дедир-ле чаштын бар чор бис. Хүндүс дерт шак үезинде ыттар эзэргеп соонда, немецтер дүү-ле аглап кел чорлар. Бежен хире фриц бистиң кайдевысты дайзыннар ам дээрезинде билбээн, келебүдүү кел чоранналары ол. Бис чүү-даа болза шалбаа-малгаштыы кежип алганывыс ол. Немецтер-биле арааныс чүгле 150—200 хире-ле метр. Ыттарды эзэрип, ырланып, баам үзе тыртып ап чазып чоруур. Немецтер автоматтарын чаза түлүүшаан, гранаталарын онтавышаан, алгы-кыштыкызы-биле дилеп чоруп тургулаан. Ол аразында бистиң эзнивис Павел Орлов дайзынның чакпалын огунган елду. Оон чүгле автомадын ала тырткаш, ырыг иштинге кире халаап, тыныманды үнүп, одарлаан маа аразында ам кээп оожургап тур бис.

Дайзыннар бистиң билип каапкан дээш, ам дедир турлаавысче эзэптивис. Эртенге чедир 20 км чоруп келдивис. Бир-ле ярганыг черге кээп хүнзеп тур бис. Ол аразында тапты-на 12 шак үезинде арга иштинге ыш үнүп келген соонда, «Ромаа» дээр немец самолёттар кончуг чевыс кеступ кээп, ол-кавыны бомбалап-ла эгеледи. Ол бомбалаашкын үезинде радизинвис Соня ажаа чок болду.

Эът-ханым чым-сырт-ла дедп. Иванның эктинден пулемёттуң ушта сокканы, шагда-на хөлзей бергенимни безин эскербээн мен. Немец кааргап бо хыдыйтып кел чор.

— Ма!—деп каапкам, тарбыдады-ла бердим. — Немец кааргаанның кара кужу шөйү бергеи соонда, дүү-ле буурап дүшкеш, частыр бердн.

— Ол-дур, кааргап, тапты-дыр бе! Гитлер капут! Немец капут!—дижип тур бис.

Оон Сош хем унунда дедмир-оруу көвүрүүн ында-ле чазыдырып кагдывыс. Дайзынның техниказ болгаш оскемзек сөөртекен поездизин эртер оруктү кедеп эгеледивис. Чазыдырар чүүлдү оруукка чаңгыс хээп, быдаалаавыс, ам мынап, дыңнавагал-ла чыдыр бис. Шаг болганда, дедмир-оруук тиңшеңнип келди. Оон соонда 15 минута хире болганда, ам мырыңай чоокшулап келди... Поезд-даа келди-ле!

— Былда!— деп каапгарым биилеп, эшелон андарлып-дүндерлип-ле эгеледи.

Бис-даа арга иштиг-биле дезип шөйү болдувус. Дүне каде 4 дугаар бригадага кээп, бо чоруук дугайын рацин-биле база-ла ол дораан төпче дыңнеткеш, радист чорудуп бээрин диледнвис...

Я. ЧАДАМБА.

[Башкызы. Эгези 1-ги арында].

ЧАЛЫЫ НАЗЫН, ТАЙБЫҢ, НАЙЫРАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

литистиг үзелдери болгаш бүгүлдери ынчы-ынчы-дээ болза, империализмге, милитаризмге болгаш реакцияга удур улам-на найыралдыг болгаш шинчилиг демисежир талазы-биле ынчы-ынчы чурттарның аныяктарынга фестиваль дузаалаар дээрзинге бүзүрел болур.

Фестиваль делегейниң ийги дайынының доозулганыңдан бээр 40 чылында эртип турар. Фашизмге удур демиселдиң эң не аар-бергe үүргезинги чүктел эртекен совет улуска ол дайын болза, Ада-чурттуң Улуг дайыны болган. Эрткен дайынның өвереннглиг кичээндиргилери— бөгүн чаа ыдыктыг походтарның» болгаш «сылдыстар дайыннарының» дугайын күзел-бодал туралларга, улустарның эрге-шөлээзин каржызы-биле үреп туралларга шынгы сагындырыг-дыр. Кижи төрелгетинең эң чугула болгаш үнелеп четтинмес эргези — дириг чурттаар эргезинче ыяшың-дээ халдаарын болдурбас!

Аныяк салгалдың ыдыктыг хүлээлгези — делегейниң чаа дайынының өртүн болдурбазы болур.

Бистиң фестивалывыста аныяктарның делегей чыынга чыыдырган. Ол амгы үеник эң чугула айтырыгларының талазы-биле калбак санал-оналарны ажыы-биле солчуруга, ядролуг айтырыга удур кады демиселдиң сорулгаларын ажылдап кылырынга кайгамчыктыг таварымчалыг арганы берип турар.

Совет аныяктар фестивальды эрттирер эрлер болур хүндүлүг болгаш харылсалгалыг хүлээлгени боттарынга алган, ооң чедиишкиннеринге боттарының төлептиг үлүгүн киирер-дээ. Бистиң боттарывыстың тиилелгелеринистиң дугайын, бистиң ленинниң партивыстың XXVII съездизин төлептиг үткүрүнге белеткенип турар аныяктарның планнарының болгаш идегелдеринниң дугайын бомбүрзектиң аныяктарының төлээлекчилеринге ажыы-биле чугаалаар бис.

Совет аныяктарның боттарының эргелерин херек кырында канчаар боттандырып, культураның болгаш демократияның бүгү чедиишкиннерин канчаар идепкейлиг ажыглап турарын бистиң ачылчыларывыс боттарының керээ-биле көөрлер. Бистиң улузувустуң болгаш оларның аныяк салгакчыларының тайбың болгаш найыралче улуг чүткүлдүүн сиңдиргенин көрүп, ынчаарга ынаныр бис.

1985 чыл дээрге — бистиң чылыыс-тыр. Дүмүт садтың канчаар болбаазыраттынганынган хамаарыжырын билир бис. Ындыг сад бисторге чер боол турер, ынчангаш бистиң демиселиистен ботте-ыяыстың дээртелгү үүнүвүс хамаарыжыр.

Бистер Москвага чыылгаш, совет улустуң, бистиң совет чажыттарывысты улам эки билип ал шыдаар бис. Оратор фестивальдың делегаттарының өмүнээзинден Совет белеткел комитединге, Советтер чуртунуң улузунга, аныяктарынга болгаш чазаанга бо шүүлгенины эрттирериниге тергиин эки таварымчалыг байдалдарны тургускены дээш чалбыышты-биле өөрүп четтиргишкинии илереткен.

Стадионга адыш чоскоовшкыны диңмирөп турда, Ж.-К. Кеннеди Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалын ажыттынган дел чарлаан.

Индирлер дамчыштыр адыш чоскоовшкынары чаптылып эрткен. Он ийи аныяк оолдар болгаш кыстар Аныяктарның XII Бүгү-делегей шүүлгенының чада тутқан эмблемалыг тугун стадионче киирип келген. Ону азып үндүреринииң алдарын Николопольскиниң мурнүү-хроолай заводунуң термизи, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Сергей Морозовка, Москва областың Н. К. Крупская аттыг педагогика институдунуң студентизи Ирина Остаповаға болгаш Хостелга оргүтүүнүң аныяктарының төлээлекчизи — ийи дакпыр Олимпий чемпиону Альберто Хуантореңге тывыскан.

База бир, эң-не байырлаңчыг ёзулал — фестиваль одун кыпсыры эгелээн.

Бодунуң оруун ол Билдинмес солдаттың хөөрүнүң чыынган эгелээн. Ол байырланчыг ёзулалдың актызы-биле фестивальдың киржикчилерин фашистиг Германияның ышканыңың улуг Тиилелгезиниң 40 чылында совет улустуң, бүгү улустарының болгаш антигитлержин коалициязының армияларының, партизаннарның, Удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилериниң, антифашистерниң, демократтарның болгаш патриоттарның өлүм чок маадырлыг чоруунга хүндүткелди көргүскеннер.

Аттарын Совет чурттуң тоогузунде меңгези-биле кижи бижиткен дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары аныяктарның төлээлекчилери-биле кады боодал чечектерни Билдинмес солдаттың хөөрүнге салганнар. Ооң соонда Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры авиация Маршалы И. Н. Кожедуб ол ыдыктыг черде чалбыыштал... турар меңге оттан чырыткыны кывыскан болгаш ону эстафета ышкаш ыыдыр фестивальдың адчыларынга — «Уралмаш» каттыжылышкынның слесарь-чыыкчызы, Ленинчи комсомолдуң лауреады Павел Ратниковка болгаш Москванның улус ажыл-агыйының Г. В. Плехановтың аттыг институдунуң аспирантызы Галина Гагариногa дамчыдып берген. Сүреглиг фамилия, ынчалза-дээ планетаның бирги космонавтызының уруунга фестиваль чырыткызын ооң бодунуң хуудa ачыхавылазы дээш бүзүрел тывыскан: Галина Юрьевна — ынаныштыг аныяк эртемден, профзаалел активчизи. Улустуң сагыш-сеткилин ышкаш ишпес оттуң кезии чырыткыны холдарынга быжыы-биле тудуп алган аныяк кижилерни Маршал ада көрүүшкүү-биле үдээн. Кажан Иван Никитович Терээн чурттуң дээрингe дайзым-биле башкай туяушканда ол аныяктар ышкаш ынча хире харлыг турган. Аныяк ужудуккүнүң дайынчы сөөлү болза, 120 катап аварга сегиржип алыышкын, 62 дүжүр аттырган гитлержи самолёттар болган. Маадырның хөрээнге Маадырның үшкү Сылдызы чээрби беш чыл бүрүнгээр чайынналы берген. Терээн чуртка кадыг-берге шылгалдаларның чылдарында аныяктар эрте улуг кижилер болуп бээр!

— Бистиң салгалывыс бодунуң үүлгээлгезин төнчүзүнге чедир күүсеткен — фашизмни чылча шапкан. Бистиң сөлүп турар аныяктар адаларының сыпас. Бистиң улуг уне-биле төлеп каанывыс тейбаңы камгалаар болгаш бызыктырар. Ол ышкаш ындыг чугула сорулга чок — деп, И. Н. Кожедуб чугаалаан.

Кремль ханаларының чанынга аврүнүг ёзулалдың хереченилерин болурунга Лужникиниң киндиктерин долган көрүүчүлерге чырыткыны кыпсырының болгаш Биляннмес солдаттың хөөрүнүң кинокадрларын олчаан көргүзүп турар стадионда коючут улуг элекстротеблоолар дузалаан.

Ам мотоцикларинги хүндүлүг үделгези-биле фестиваль оду бар ажык машина стадионга чедип келгеш, чаан индир чанынга доктаапкан. Чырыткыны бажының кырынга бединдир тудуп алгаш, Галяна болгаш Павел чадалап үнүп эгелээн. Оттуң шимчеп бар чыдарын кичээнгейлиг хайгаарап турганнарның мурнунге кайгамчык көргүзүг үнүп келир: индир-экран Чер бомбурзээ апаар болгаш аныяк уруглар үнүп болгаш оолдуң хевирлерн улам-на бадыышаан, ооң кырында ужугүп чораан ышкаш сагындырган.

Фестивальга Р. Рождественскийниң шүлүүнге Пахмутованың түскай бижээн «Меңге отка одазын стадионга чаңгыланган.

Хүлер авчыгаш кырынга ярыг чырык чалбыыш ыыт үнген. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының оду ыыпа берген!

Стадионда олурган бүгү кижилер бир демнинг турүп келгеш, адыш ческеен.

Фестивальдың киржикчилеринге болгаш валчыларынга СЭКП ТК-ниң Чиигизе секретары М. С. Горбачев байыр чедирген, чылганнар ону чылыы-биле уткаан. Ооң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчелдиг адыш ческээшкиннары ээй удаа үзе кирип турган.

Фестивальды ажыдарының албан хүүзүнүң байырлалдыг кезээн доозкан. Делегейниң демократтыг аныяктарының гимнизи байырлалдыы-биле чаңгыланып үнген.

Бөйырлалдың киржикчилерге ээй өнүгүт кешкеер дет шимчеп чоруур. Оларның холунда атомнуң улуг мөңгө — амгы кижиниң тезиштыг күчүзүнүң херечизи. Ооң мерген үгелериниң тургускан чүүлүг дүргедекизи бе азы цивилизациялыг өлүмү бе дээрзи кижиден хамаарыжыр. Харыы ыыдыр стадион:

Ачылыг тайбыкпы бе?
— ийе, ийе, ийе!
Ядролуг чеспээшкин бе?
— чок, чок, чок!
— деп харыылаан.

XII Бүгү-делегейниң, фестивалы, сеңээ, чедиишкиннерни күзедиңер!

(СЭТА-ның корр).

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

[Төнүзүү. Эгезин 1-ги арында].

визорлар — 4,6 миллион санныг; ооң иштинде өңнүг көргүзер телевизорлар—2,0 миллион санныг; соодукчулар болгаш доңгурукчулар —2,9 миллион санныг; хеп чуур машиналар—2,5 миллион санныг; чиик автомобильдер—658 мун; мебель — 3,9 миллиард рубльге бүдүргеи.

Газ болгаш хөмүр-дөш казарының, дизель одаар чүүлүүнүң, элээн каш өңнүг металлдарның, металл чонер станоктарның, үлетпүр роботтарының, приборларның, автоматчыдылга болгаш санаага техника чапсек-хереккелинниң, тракторларның, кодээ ажылагый машиналарының, экскаваторларның, хевен-саазын болгаш торгу пестерниң, даварыылга кылыгларының, ишпики болгаш дөштүкы аргыгыг хептиң, идиктериниң, эт-колбаса кылыгларының, мал болгаш үнүш үзүүнүң, чаланың сүт продукциязының, шөвежең-фаянс болгаш майолика авык-савааларның, соодукчуларның болгаш доңгурукчуларның, чиик автомобильдериниң, мебельдериниң бүдүрүлге планы күүсеттингеп.

Чонның хереглелиниң чамдык барааннарын куду шыңарлыг кылдыр бүдүрүп үндүрүп турганыңдан ооң хереглеп зөзээш болган.

Элээн каш министерстволарның бүдүрүлге каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлге черлери бот-үнемниг болгаш чыылданың планнарын күүсетпээн.

Чурттуң колхозтары болгаш совхозтары часкы хөөү ажылдарын чогуур үезинде чорутканнар. 1985 чылдың дүжүүдүнге тускайлаан шөлдөр, башгайгы сан-түү-биле алырга, кодээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлдери 210 миллион гектар, ооң иштинде тараа болгаш тараа-бобының—119,4 миллион гектар, мал чемнериниң—68 миллион гектар болган. Кек-тараанның, чимге-тараанның, хөөвеннің, дазыл-чеминиттиглериниң шөлү көвүдээн. Суггаттыг болгаш көвүрген черлерде тараа шөлдери калбарган.

Чер бүрүзүнде тараа шөлдерин, сигеп кезер болгаш мал чеми белетиээр черлерин ажаар талазы-биле ажыл чорун турар. Хөй-хөй районнарда тараа культураларының ажаалдазы калбарган.

Мая ажылы улам ыңай хогжээн. Малдың кыштаглашкыны чедиишкиниг доозулган. Бо чылдың башгайгы чартыында эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге колхозтарда, совхозтарда болган чурттуң ажыл-агыйлар аразында бүдүрүлгелерде эът бүдүрери 4 хуу, куш чуургазының—2 хуу, суттүү— барын бир хуу улгаткан.

Ажылдакчыларның куш-ажылын организастаавы болгаш идиг беришкинни экижип турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда коллективтиг (бригада) керээлиг ажылдап турар бригадаларга болгаш звеноларга тараа шөлдериниң чартык хирезин быжыглаан.

Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарар органнарның ажыл-чорудулгазы, ооң составында кирип турар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның экономиктиг харылзаалары сайзырөөгайжып турган.

Агроүлетпүр комплекизин хогжүдүрүнге 21 миллиард рубль капитал салыышкынмарын, ооң иштинде кодээ ажыл-агыйга — 18,4 миллиард рубльди чарыгдаан.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүүк сайгарылгазы 3,8 триллион тонна-километр, пассажир чедирери— 470 миллиард пассажир-километр болган.

Майда болгаш июньда хөгүдеашкын элээн ажып эрттингеп. Ийи ай иштинде сөөртүлгенниң ниити хемчээли эрткен чылдың ол үезинге бодаарга, 2,6 хуу өскен, эң чугула чүүктерни сөөртүүр көвүдүрер ыңгылдың үезинде чорутканнар. 1985 чылдың дүжүүдүнге тускайлаан шөлдер, башгайгы сан-түү-биле алырга, кодээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлдери 210 миллион гектар, ооң иштинде тараа болгаш тараа-бобының—119,4 миллион гектар, мал чемнериниң—68 миллион гектар болган. Кек-тараанның, чимге-тараанның, хөөвеннің, дазыл-чеминиттиглериниң шөлү көвүдээн. Суггаттыг болгаш көвүрген черлерде тараа шөлдери калбарган.

Чер бүрүзүнде тараа шөлдерин, сигеп кезер болгаш мал чеми белетиээр черлерин ажаар талазы-биле ажыл чорун турар. Хөй-хөй районнарда тараа культураларының ажаалдазы калбарган.

Мая ажылы улам ыңай хогжээн. Малдың кыштаглашкыны чедиишкиниг доозулган. Бо чылдың башгайгы чартыында эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге колхозтарда, совхозтарда болган чурттуң ажыл-агыйлар аразында бүдүрүлгелерде эът бүдүрери 4 хуу, куш чуургазының—2 хуу, суттүү— барын бир хуу улгаткан.

Ажылдакчыларның куш-ажылын организастаавы болгаш идиг беришкинни экижип турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда коллективтиг (бригада) керээлиг ажылдап турар бригадаларга болгаш звеноларга тараа шөлдериниң чартык хирезин быжыглаан.

Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарар органнарның ажыл-чорудулгазы, ооң составында кирип турар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның экономиктиг харылзаалары сайзырөөгайжып турган.

Агроүлетпүр комплекизин хогжүдүрүнге 21 миллиард рубль капитал салыышкынмарын, ооң иштинде кодээ ажыл-агыйга — 18,4 миллиард рубльди чарыгдаан.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүүк сайгарылгазы 3,8 триллион тонна-километр, пассажир чедирери— 470 миллиард пассажир-километр болган.

Майда болгаш июньда хөгүдеашкын элээн ажып эрттингеп. Ийи ай иштинде сөөртүлгенниң ниити хемчээли эрткен чылдың ол үезинге бодаарга, 2,6 хуу өскен, эң чугула чүүктерни сөөртүүр көвүдээн

ОРУС ДЫЛДЫҢ АЧЫЗЫНДА

Эзенгелиг шоолам алгаш,
Эштер-биле Польша четтим.
Авамызынга хүндүлээ чеп,
Ажык чаңныг солуп чон тур.
Орус дылдың ачызында
Очулга чон чугаа солчуп—
Тураскаадыг черлер көрүп
Дүжүмде хей чүве билдим.
Тайылбырны мендээ берип
Танывыстырган поляк эзлер
Талыгырда Тыва черним —
Тайга, хемнин сонуургаттым.
Чанар өйүм келген шакта
Самолётче кирип чыда —
Назылаҥым поляк өөрүүм
Нарыламче чалап каан мен.
Орус дылды билир кижээ
Орук суурда узак чок-тур—
Орнымарда чаҥгылангган
Оныа күштүг, дүлүүр
дыл-дыр.

Доржу ЧЫРГАЛ-ООЛ.

ЭДЕГЕЙГЕ

Эдегейниң шедезинге
Эдектелген дейгем хоова,
Орай дүне шуургакыгда
Оруум асыып төөгүм чүве.
Чоткан хаттың дүвүзүнге
Чоруур орук бүдүп шаггаа.
Үдеп чораан эмчим урут
Үжүп доҥар чеде берген.
Эрте шагда үер үрээп
Элдиг черге ыскыктадым,
Эмчээм-биле, тонум-биле
Эмчи кыстың шүглээп андым.
Канчаалыг хат улуп-ла тур,
Хар-даа үлам уруп-ла тур.
Кылын хөртүк ынчап чоруй
Кырыыстан чонактапкаа.
Дошкун соок хат дүвүзүндеп
Доҥган боттар чылыгланчып,
Шөрүмге дээрм аяскыже
Шимчеш дивейн чыткылаан
бис...
Эдегейим ында-кайда
Эртип чыда сактып кээр деп.
Эмчи урут ожалаштыр
Эргеленип чораан-даа
ышкаш.

Күүлер САМБУУ.

ЧЕҢГЕЛИГ МЕН

Арбын аалы дерүүн сыңмас
Ажы-төлү дерүүн сыңмас —
Чыдыы чыпкас, өөрүт орбос
Чымыш шыпкы чеңгелиг мен.
Кашпаа хемниң чечээ-шыкаш
Каш-даа түзүн сургут
аалдыг—
Совхозуның мурнакчызы
Чевар биибес эрес кижи.
Үшкеп, өөрүп төрээн чону
Үргүлчү-ле үзүктелбес —
Аралакпар чонуут чеңгеп
Аккыр өөн-не ойбайн
көргер.

Ө. ТИҢМИТ.

Көдээниң культура хандырылгазы

ҮНҮҮШКҮНДЕ—«КОЛОС»

Бии-Хем районнуң чүрттекчы чону «Колос» агитбригадазы эки билир. Ол Туранда Культура бажыңының аттажы болгаш ооң ажылдакчылары агитбригадаҥ кол ээзээ болуп турар. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Солаан Базыр-оол, Марк Оюн болгаш агитбригадаҥ доктаамал киржикчилери — Культура бажыңының методистери Галина Вергаева, Мира Ондар, Людмила Малахова болгаш өскелер-даа кыштың соогунда, чайның изинде-даа ажылчы чонуң мурнунга — сиген, тараа шелдериниге ажык дээр адаанга оюн-концерттерин көргүзүп, көрүкчүлерни күш-ажылче хей-аът киририп келгеннер.

«Колос» агитбригадаҥың удуртукчузу, Культура бажыңының директору М. Оюн, бот-тывыҥгыр композитор С. Базыр-оол болгаш олардың эштери:

Хову-түрлег, фермаларже
Хүрээлгевис кыйырды —

деп ырлашпышаан аттаныр-дар.

Чоокте чаа ол бригада-биле «Кызыл тараачым» болгаш «Саян» совхозтарның кыргыла пунктуларынга барып чордум. Чон бот-тывыҥгыр артистерни сонуургап болгаш хүндүткел-биле үткүп алырын чер болганга көрдүвүс. Республика телевиденнезинге база каш-даа катап олар концерттерин көргүскеннер.

Туранда ажылдап келген Украин ССР-ниң Донецк хоорайда медицина институдунуң студентилериниң түдүг отрядынга ол агитбригада база барган. Чылыг ужуражыышкын болган. Марк Мырцынмаевич Оюн украин аныяктарга бистиҥ республиканың ажыл-агый сайзыралын болгаш уран чүүлүнүң дугайында чугаалап берген. Солаан Базыр-оол бодунуң аялгаларын ойнаанын болгаш М. Оюнуҥ ырлаанын студентилер сонуургал-биле дыҥнаан. Тыва улустуң аялгаларын национал музыка херекселдерниге ойнаанын кичээнгейлии-биле дыҥнаавнар. Украин аныяктар М. Оюн, С. Базыр-оол олардан хей айтырыгларны салып, хөгүм хөрекселдериниң тургузуун көрүп, боттары оларга ойнаарын орландежип-даа турганнар.

«Колос» агитбригадаҥың составы долузу-биле концерттерге киришпейн турары хомудаҥчыг. Бир кижи шөйээлээн, ийигизи чай чок ажылда болгулаар. Ындыг-даа болза агитбригадага башкы И. Лужников, библиотекарь, А. Пежемская, «Кызыл тараачым» совхозтуң ажылчыны М. Иванов, Пионерлер бажыңының методизи Л. Шкляр, чопаачы С. Новиков олар хостуг үелеринде идепкейлии-биле концерттерге киржип турар.

Таварышкылаар берге үелерде бизни «Колос» ооң үштүнарының аргаларын тып, планда кердунген чүүлдерин күүседип келген. «Хадың» совхозче чоруур дээш турда, агитбригаданың киржикчилериниң чартык кезии ажыл-херээниң аайы-биле келбейи барган. Чоруур дээшде чоруур, көрүкчүлер маңнап турар, ынчангаш автобуска, орукка чораш-ла М. Оюн, С. Базыр-оол, Г. Вергаева, Л. Малахова, С. Новиков олар көргүзүг программазын эде көрүп шыдаавнар. «Хадың» совхозка болган концертти көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп алган. Чамдыкта үнүүшкүннерже чоруурунуң кыры турда, культура килдизиниҥ автобузу үрели-даа бээр таварылгалар болгулаар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң докладаалынга үндезилээш, агитбригада бодунуң программазынга «Арагалаашкын-биле демиселдиҥ киирген. Ол программада көргүзүгүү республика телевиденнезинге база көргүскен.

Агитбригада чаарткан программазынга А. П. Чеховтуң, В. В. Маяковскийниҥ чогаалдарындан инсценировкаларны киирилээн.

«Колос» агитбригада дүжүт ажаан эгелээриниң айы— августа, улуг үнүүшкүнүге белеткелди чорудуп турар.

Ю. НЕКРАСОВ.

МОСКВА. ССРЭ-ниң МЭА-ның Чүрек-дамыр хирургиязының А. Н. Бакулев аттыг эртем-шинчилел институдунуң полимерлер лабораториязының эртемденнери хан дамчыдар дамырларга ада-чурт протезтерин кылыр талазы-биле ажыныы эрээн каш чыл дургузунда шинтпирлеп кылып турар.

Амгы үеде протезтериҥ ийи хевири эмчи байдалдарында шенелделерин эртип турар. Ону кылырының чаа аргазы болза будүрүп үндүрүп турар протезтериҥ кырын оларның кырынга быжыы-биле хевээр артып калыр антикоагуляниты-биле шыварында болуп турар.

Бодунда углеродтуг материал болур «сплав» бар протезти ажыглаавры эмнилериҥ мурнунга удуг перспективаларны ажыдып турар.

Институттуң ажылдакчыларының ажыглап кылган чүүлдери чүрек-дамыр системазының дайзыны болур тромбоз-биле демиселге дузалаар.

ЧУРУКТА: эмнээ эртемнериниҥ кандидады С. П. Новикова болгаш лаборант М. Н. Селезнова оларның дамырлар протезтери-биле шенелделиҥ чорудуп турары.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Анна Кыргысовна Базыр-оол—Кызыл хоорайның № 2 поликлиниказында № 11 участоктуң уруглар эмчизи. Ооң харыылап турар участогунда 834 уруг бар. Оларның иштинде хар четпээн чаштар—108. Коммунист эмчи уругларның кадык-шылыраа, бүгү талаҥыг сайзыраҥгай оскен турарынче сагыш салып турар.

Чаш уругларның кадыын шинчип, канчаар чемгереринге, ажаарының ажыктыг сүмелерин аныяк нелерге бээри чаҥчыл апарган. Эмчи участогунга түлээп алышкын-биле ол кызыгаарламнас. Ада-нелерниҥ бажыңнарынга чеде бергеш, оларның чүрттээ орарының санитарныг байдалын хынап, беседалажыры албан.

Анна Кыргысовна—аныяк эмчилериниҥ үлегерлиг дагдыныкчызы. Ол дыка төй аныяктарны мергежилиниге воредип, арга-сүмезин дамчыткан. Ам аныяк эмчи дөрт чыл иштинде бот-тускайлаҥ ажылдап, бедик билиг-мергежилдиниҥ көргүзүп келгеп.

ЧУРУКТА: уруглар эмчизи А. М. Базыр-оол ажыл үезинде. В. ТАНОВТУҢ фотозу.

«АК-ХАЛЫЫН»

(Шоодугаур көргүзүү)

Пактаар: Уа, бажым чарлы бер чыдыр. Тиҥ ийи аҥы берган чүве дег... (Бажын тутунар, шилдер даажы кыҥгыраар).

Өршээ азыра! Кулаамга шилдер сымыранчып турар апарды!..

Шилдер: Чаҥгыс пактан чоогловыт! Кыҥ-кыҥ, кыҥ-кыҥ!

Пактаар: Курт-сымыскаяк кыймыкпейнчып, куске-кужүген шыжымайнып мени ат кылды, и-ий!

(Кулаан тутунар).

Кадай: Бо канчап бардым?

Пактаар: Адыр, бо кажаа иштинде шилдерниҥ кыҥгыраарын. Өлүрер чидирер бис дижип турар үлүс база бар. Адыр, кестүп каайн [ыяш болгаш дедир келир].

Кадай: [Кажаадыва кире хаарыр]. Чүүден чаштып турарың ол?

Пактаар: Ында эрлер бе соп тур. Казыгы ынаа ак хар! Чүү адам семирээн маа боор! Оя хиреде эът боскумне ашпас... Хүрбе суглар шил ажыдар бис дээш чоп олчаан барды болар! Харалаан язылерны, кагып өөдүм! (шилдер дагжаар). [Пактаар кулаан түттүнүпкаш ыдай боор].

Кадай: Аа, ершээ! Бо кижи ат болган-дыр! Эзи кажаадыва көрүп алган, улус ында бе соп тур деп чүүл! Уруг-дарыым адазы ынчап арегеден албыстаары ол-дур.

(Пактаар маңнап кээр)

Пактаар: [коргуп] И-ий! Кижи өлүрбекер! Чыланны көрем, өөй. Кажаа долгандыр үттел кирип... имиҥейнчип-ле турлар. И-ий! Күскелер мени хемирип чидя.

Шилдер: Бөгай чүвени эй ака, мензэ ынакшаш, угаанкудун өскүнүпкен. Бичии ээвидем, че. Оха-ай! Ам удуй бээр сен.

Пактаар: Кулаам бөөшкүннеп бээйт, күжүр кадай. Ат болдум, аза-четкер мени тудуп чидя...

Шилдер: Койт-койт, койт-койт! Кончут өөрүүм, кайда бардың? База катап пактавыдам, «бажың аарыым» эдип берейн, Кыҥ-кыҥ, кыҥ-кыҥ! Кыяҥ карап бо-ла келдим.

Пактаар: [Улаарап оттуп орар] Аа, ершээ! Өлүрдү! Ам база койтуҥайнчып келдилер. Тфу! [Дүкпүртүнер]. Аксы-бос-кум оҥгап кургаан.

Кадайы: Чоп кончут ыяшкы сен, аабысчаның ол-дур аа, кончут тулуп! «Ак-халыын» деп арага шуйбузунга туттуре бергеҥ ол-дур. Эмчиге бараалы, бээр кел! [Чедип алгаш үнүптер].

К. ЧЕРЛИТ-ООЛ.

МАЖААЛАЙ ИРЕЙ

Адыг дугайында чугаа

— Ооң ады чогуш кымыл, адыг бе, чаваа бе, хайыракан бе, ирей бе—деп, бир-ле катап өөрүп чораш, хоочуун өөрүм Коя Шурпаныш иремдээ айтырган мен.

Ол адыг ирге дугайында дыка солун чүүлер хөөреп чораан ышкы. Дыҥнаҥар даан.

Тожу черниҥ кижилери хайыракан, хайыракан ирге, чаваа, эзир, эже, чоорганныг, хоют-дуктуг, кузуктаар, үҥгээр суг-суг деп адыгны ойзуп, үндүлеп адаар. Эртебурүнгү үеден бээр Тожуга хайыраканны «адыг» деп адээйн чораан. Ол ат 1929-30 чылдар үезинде республиканың теп районнарындан ол черге четкен.

Эрткен үр үеден бээр тожу аҥчылар адыгны «хайыракан» эвес, «хайырахан» деп адап келген. Ол алызында чүдүлеген үктаган ат чүве-дир. Эргизде будүүлүк тыва кижилер кортканда, сезингенде «ершээ хайыракан, ершээ авырга» дингилеп чүдүүр, тейлээр чораан болгай.

Бир-тээ, адыг тайганың эң коргунчуг, сүрээденчиг араатаны боорга, аҥчылар ооң коргуп, аяда чүдүп чораан. Ынчангаш дорт адаавайн, ойзу адыгны «хайыракан», «ирге», «чаваа», «кузуктаар» суг-суг дижип адап чорааны ында хире. Тожу улузу сеелгү үеде ооң районнарның домаа-биле адыг деп адап ээрени бергеннери ол. Ындыг-даа болза, адыгны ам-даа хайыракан деп адаар болгай. Адыгны «чаваа», «ирге», «кузуктаар», «даялаар» деп адаары база бир талазында ону чассыдып, чаптап адааны ол.

Адыг дугайында кайы-даа черниҥ улустарының, ылаҥгыз аҥчыларның шын, меге, чамдыкта хөөреткен «адыг мажаалай» суг дээш тоол, тывызыкка кирген чугааларыы-ла хей.

Адыг бичии эниннден эгелээш-ле кончуг чаптанчыг, чараш аҥ-на болгай. Ынчангаш улус ооң үгле коргар эвес, чарашсынып чаптаар, чамдыкта кочуулап-шоодуп, тоол, тывызык чугаа-соот-даа кылгылаар болгай.

«Адыг бажыңга доскаар кедип алган чораан-дыр, ооң эзи өгге киргеш, арага, хойтпакдаа ижип ап-тыр. Ооң үү боор ийик, кижиҥ аҥмаарны үрээш, хей далган, дус чип-чип ндээлээн-даа эр-дир. Ооң пат боорда туруп алгаш, балыкчының одаанга кээп оорлеп турганы, үлүг четкиге шорбажып алгаш, ооң адырлып чадап девидеп чоруй, чудуп адаанда чыткан балыкчының суг өтпес кылдыр ндик, хеме чаар чыдыг-кара дээр үзүн ижип алгаш, база-ла кускан, ндээлээн чыткан дээр»— суг-суг дээш кандыг-даа чугаа-соот тургулаар ышкажыгай.

Шынап-ла, адыг чамдыкта коргунчуг-даа, чамдыкта чаптанчыг-даа болдур ийин! Оны улуг-даа, уруг-дарыг-даа сонуургаар, ооң дугайын дыҥнаксавас-ла кижи чок.

Адыг-хайыракан ынчап чоруп алган кончуг алдарлыг амытан болдур ийин. Бо бойдус камгалалының «Кызыл депте-ринде» бүрүткедип алган бистиҥ чер-бойдузувустуң бир улуг байлаа аҥ боор он. Адыг кончуг угаанныг, кылынмас кылыы чок амытан — ындыг-даа ында артизи белен турбас, аҥнар араазында эң-не улуг угаанныг, эң-не кашпагай артист, ол үзүн, кыска тоожуларның, рассказтарның кайгамчык маадыры, ооң бичии оглу — бичии уруглар-ның эң ынак ааҥүү-ле болгай. Ол ыдыктыг найыралдың, оюн-фестивальдарның демдээ — адыг-хайыракан болур үжүру-даа ол.

Адыг-хайыракан шынап-ла бүян кежиктиг, семис адыгның эъдин, чаа — эң-не амданныг, ооң дерт тевиҥгайлары шупту чаг-ла болгай. Ынчангаш адыг чаглыг тевиҥгайын соруп, чылган чыдар болгаш, ижээнинге чем чивейн кыштаар деп чугаанын үжүру ол.

Күзүн өлүрген семис адыгның эъдин эки аштап, хеҥмелеп алырга, кончуг-ла амданныг чаагай чем болур. Адыг кежиниҥ үс, чаан аштап, эжидир аштаваш, чымчадыр эттеп алгаш, дожек кылыр. Ону кыжын хар кырынга деженирге, соок өтпес, чайын өл-шык эртгирбес кончуг эки эдилел. Адыг кежи сорлуг — соок-даа, өл-шык-даа өтпес. Адыг кежиниҥ өртээ улуг болур үжүру ында. Кыжын ижээнден азы эрте күзүн өлүрген адыгның өду эң эки шынарлыг, кончуг эм ол. Адыг өдүн аҥчылар хүндүлээш, адыгның оттуу дижир болгай.

Аҥчылар өлүрген адыгны созда безин өзу-чүрүмнүг. Улуг дыргактарын даваннарының кежиниге арттырып кээр. Адыг дыргактарындан солун сүй-белекчигешти база кылып болур.

Адыг араатан аҥ деп саналдыр-даа болза, ол дириг амытан болганда база-ла коргар, сестир чүректиг, харын-даа эгенир, ыядыр, өөр ажыл-чанныг амытан. Ол ана-ла кижиниге халдаавас, адыг кижиден, от-кестен, демир-дес даажындан дезер: боодан, ыттан коҥчуг коргар.

Ире-чаваш тайгазының каттооруун чыып чип, бичии хемчигештер саарыгларындан белык-байлаҥ түдүп чип, часкаанзырап, чалгаарап чоруур болгаш чамдыкта бодунуҥ каржы чаҥынга болганчок-ла кире бергилээр. Адыг мындыг таварылгаларында кижиниге халдаар болза, белеҥ дедирленмес.

— Кажан канчаар каржыланы бээрил ол, ынчаш?

— Чиир үвүн базып алган чыдырда бир айыылдыг.

Адыг аҥ, мал эъдин черге чайын чыдыдыр хөөп алгаш үштүп чиир. Чыдыг эът — ооң эң амданныг чемн. Чок болза кижиге балыглетканда каржыланыр. Балыг адыг кижиге халдаанда боолаар чай алындырбайн келир. Ындыг адыг ооҥчуг айыылдыг — өлүп чыда-даа болза аймылды кылыр. Чайын, июнь айда, эдержилге үезинде таваржыр болза, адыг бир халдап болур.

Кат, тоорук чок чыяын аштаан адыг аалдар коданыҥче кирип, малга болгаш кижиге-даа халдап жеглээр.

Кыс адыг часкаар кыжын ижээн иштинге эниктээр. Ооң эниктери чаҥгыс, чамдыкта 2-3-даа болгулаар. Часкаар чайын оолдарын эдертип алгаш чораан адыг кижиже база халдап болур. Адыг бойдус камгалалының «Кызыл депте-ринде» дөҥзылеткен, аҥнары база өйлуг ам. Ынчангаш аҥныыр дуруму ёзугаар лицензия чокка өлүрүп болбас. Ындыг-даа болза үстүнде таварылгаларда адыг кижиге, мал коданыҥче халдаар болза, аҥчы кижи ону кайын амаа салыр.

Адыгның чайын апкы черле чок. Чайгы кекте адыг оттап чоруур болза, ону боолаайн каалтаар болза экн. Ол үеде адыг дыка арган, ооң өду суг, кежи эдилелге таварышпас.

Тожуның хоочун аҥчылары адыгны кыжын ижээн иштинден өлүрери ажыктыг дижир. Чуге дээрге ол өйде адыгның кежи кылым, дүгү терең, чымчак, өдүүң шынары эң экн.

База бир талазында адыгны ижээнден аҥнаары кончуг солун. Ында аҥчыларның бир онза чаҥчылы бар, ону хоочун аҥчылар ам-даа утпаан. Ижээн иштинде адыг «даяларэ дээш аҥчы кижи күзүн башкы хардан-на белеткелин кылып эгелей бээр.

Аҥчы кижи эрте күзүн диҥнеп чораш, адыг кыштагы де аргалыг «адырларны, аа куйларлыг дагларны эки шинчилеп көрүп чоруур. Адыгның кыштаглаар дээш белеткеп эгелей берген демдектери бир-ле черде кестүп чыдар; бир-ле «аскак чадыр баары черде ижээн кааш эгелээн болуур, үжүүр дештында улуг ыяш дезүнге бедик, дең довурак кестүп чыдар. Ону аҥчылар «күдерн» довурга деп адаар. Ындыг черге кылып аваан ижээнинге адыг ыяалар кыштаар, часкаар кыжым аҥаа оолдап алгаш хар эрип, аргаар чылып кээрге, бичии оолдарын эдертип алгаш дашкаар үҥүптер.

Адыгның ижээнге кыштаар черин аҥчы кижи ылап билип алганда, адыг ол черинге барган бе деп ижээн бар девискээрни ыяктан ковргө, ире шынапаа ынаар кире берген болза, ол истиҥ соонче кирип болбас, чуге дээрге адыг кижи шимээни билип каавш, өскээр кеже барып болур. Ынчангаш ам дээреде ынаар барбайн, кыжым хар чүгээр кылынаан кээрге, ол ижээн девискээрни адыгга билдиртпес хире ырак черден база дескиннп көөр: ооң күскү изинден өске, дедир үнген изи чок болза, ол адыгның ында кыштаглай бергенин билдине бээр. Ооң соонда кезек аҥчылар сүмележип, ол адыгны даяларын дугуржуп алыр.

М. МЕНДУМЕ.
[Уланчылыг].

ТВ

ИЮЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги суда шимчээшкинге. 8.55—Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге үткүштүр. Документалдыг фильм. 9.35 — «Спортло тонуҥ» 30-ги тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.50 — «Совет Эвилели-биле». Киножурнал. 12.00 — Кедээден дамчыдылга. 13.00 — Музыкалыг киоск. 13.20 — Бөгүн— ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү. Шериг-Далай Флодунуң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң орадакчызы, Совет Эвилелиниң Флот адмиралы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Медаһы С. Г. Горшковтуң чугаазы. 13.45—Концерт. 14.30 —«Билдинмес кижиниң портредиҥ». Документалдыг телефильм. 15.00—Фестивальдың түн демдеглели. 15.30—Уругларга фильм. «Мы с Вулканом». 16.35 — «Аян-чоруктуг-лар клубу». 17.35 — Мультфильмнер. 18.45 — «Делегей панорамазы». 19.00 — Фильм-концерт. 20.05 — Цирк ареназында. 21.00 — «Үе». 21.35— Фестиваль допчузу. 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Суда шимчээшкинге чыскаалыңар! 8.15 — Чурук бүрүзүнде — түн. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30—Документалдыг телефильмнер. 10.00—Концерт. 10.45 — «Родонит» деп документалдыг телефильм. 10.55— Уругларга фильм. «Принц и нищий». 12.15 — Орус улустуң «Россия» күрүне ансамбliniң күүседээзи. Уран чүүл удуртукчузу Л. Зыкина. 12.55— Мультфильмнер. 13.25—Чонуң «Челээзи» чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. 13.55 — «Дириг амытаннар дугайында». 14.55—«Сиреники оперетта чалап турэ. 16.00 — Делегей болгаш аныяктар. 16.35—Сураглыг совет композиторлар — Ленинчи шаҥналдың лауреаттары. Кара Караев. 17.30 — «Уралдың эскадразы» Заполярьеҥ дайҥыларының дугайында документалдыг фильм. 17.50— «Кадыкшыя». 18.35—«Рассказ барабанщика». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Темчыктыг удуҥар, чаштар!» Мультфильм. 20.15—Волейболга делегей маргылдазы. Эр улус. Түңнел болүк командаларының ужуражышкыны. Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Запасной игрок». Уран-чечен фильм. 22.55—23.30—Даштыкы эстрада артистериниҥ концерти. Волгоградтан дамчыдылга.

ИЮЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.25 — Концерт. 10.00 — «Любаша». Уруглаарга уран-чечен фильм. 11.15—Концерт. 11.55—12.00—Тевимедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Док. телефильм. 15.25— Аваң школазы. 16.00—«Харыылаңнар, гонщистер!». 16.30— М. Теодоракистиң ырылары. 17.20 — Бомбурзектиң уругларының чурүп турар. 17.40 — «Тайбың болгаш амыдыраа дээш». Чаа док. фильм. 18.30— Кежээки аялгалар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажыл-херектер болгаш киижилер». 19.30 — «Крепыш». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.35—Бөгүн делегейде. 23.50—00.25—Фестивальдың түн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.45— «Кино көрүкчүзүнүң эдериҥизиҥ». 9.45 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 11.45 — Эртем болгаш амыдырал. 12.15 — «Два капитана». Алды сериялыг уран-чечен телефильминиҥ 1-ги сериязы. 13.25 —Орус чугаа. 13.55—Чаа док. телефильм. 14.25—Фильм-концерт. 14.55 — 15.00 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Сеткилдиҥ хөйүрелиг». 19.15 — «Азия төөгү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Темчыктыг удуҥар, чаштар!» 20.20 — Волейболга чүрттер арааның маргылдазы. 21.00—«Үе». 21.35— 22.45 — «Снег в сентябре». Уран-чечен фильм.

КИНО

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Осенняя шкура» 9.30, «Две версии одного стояковения» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Похищение» 9.30, 11.20, «Новые приключения неуловимых» 13.10, 16.50, «Человек-невидимка» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Мультсборник № 5 10.00, «Всемогущий» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Сказка об отважном кузнеце» 13.00, «Человек-амфибия» 14.30 16.30, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Далекие шатры» 14.00, 16.10, 18.20, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б «Янкосборник» 14.00, «Экипаж» 15.10, 18.00 шактарда.

ИЮЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Семь стариков» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 9.00, 12.40, «Принц и нищий» 10.40, 14.30, «Две версии одного стояковения» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Далекие шатры» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Человек-невидимка» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Всемогущий» 17.30, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар буляттаар, дүне чаъс чегбес, хүндүс үлүг эвес чаъстаар, дыңмирегилээр.

Хат кошкак, чөөн чүк үглеңмейшкинниг хаттың күжүү сеңүндеде 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 4—9 градус чылыг болур. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга шокар буляттаар, түңнүң ийиги чартыында дыңмирээшкиннээр. Дүне агаарның температуразы 13—15, күндүс 24—26 градус чылыыр.

«ТЫВАФОТО» БУДУРУЛГЕ КАТТЫЖЫЛЫШКЫНЫ

Иркутск хоорайның № 38 ортумак профессиональ училищезинге 1985—86 ээредилге чылынга сургуулдар чыыры чарлап турар.

Мергежилим — фотограф. Ниити билиглиг 10 класзын доосканнарга ээренир хуусээзы — 2 чыл.

Училищеге 30 хар чедир назылыг кижилерни хүлээп алыр. Сургуулдарга айда 30 рубль хемчээлдиг стипендия бээр.

Училищеге ээренип киреринге дараазында документилер чугула:

1. Хүлээп алырының билдирииишкини.
2. Биилиниҥ дугайында документ.
3. Характеристика.
4. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
5. Чурттап турар черниҥден шынзылгага.
6. 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук.
7. Будуруулгедеп, организациядан чоруткан бижик.

Хоорэйдан дешкээр чурттуларга общежитие бээр. Өөредиглеге 1985 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Айтырыг тургузар адресиҥ: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар килдизи.

Редакциянық адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54. харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниҥ 2-37-13, чагаа килдизиниҥ 2-41-27, информациа килдизиниҥ 2-20-60, культура килдизиниҥ 2-23-54; көзөө ажыл-агый килдизиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3086.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниҥ талазы-биле күрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл, Щетинкина болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00607

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңнар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 175 (12865) | 1985 чылдың июль 30, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 келээк.

ТОРГАЛЫГНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Улуг-Хемде «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң Кежоол Комбуевин Лаазынга удуртқан сигенчилериниң механизастаттынган бригадазы Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының ажыттынар хүнүнге үткүштүр 1000 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээрин хүндүлеп, ону херек кырында кылымаан ажылдап тургаш, күүсетпеен.

Районнуң деңнээриниде сигенниң үнгени эки. Ылаңгыя Торгалыг хемниң унунда болгаш оон чоогунда талдарлыг алаактарда сиген четкир.

Сигенчи бригаданың удуртукчузу К. К. Лаазын болгаш учётчик Натпий-оол Кызыл-оол оларга совхоз төвүнге ужураштым.

— Мээң удуртканым сигенчилериниң механизастаттынган бригадазы мурнуку чылдардан бо чылын хей сигенни белеткээр сорулгалыг. Планывыс 3300 тонна сиген база 20 тонна будук-бүрү. Ол ажылдарны июнь айда-ла эгелээн бис. Ынчангаш бо чылын Төрээн чурттувустуң найысылалы Москвада эртип турар Аныяктарның болгаш студентилериниң XII бүгү-делегей фестивалының ажыттынар хүнүнге үткүштүр 1000 тонна бедик шынарлыг сигенни белеткээр түлээлгевистиң үезинде күүсеттивис —деп Кеж-оол Комбуевин чугаалады. —20 тонна будук-бүрүнүң үштүң бир кезиин база белеткеп алган бис — деп, учётчик К. Натпий-оол бригадирниң чугаазынга улашты.

Тыванаң кээп ажыл-агый техникумунуң бо чылгы доозукчуларының бирээзи, комсомолчу Мерген Мижиттиң башкарганы бензовозка олуруп, дурт-сынныг аныяк эр бистиң чаныывыска келгеш, мендилешкен соонда чугаалады.

Ук звенода аныяктар, коомунчулар-даа бар. Чижээлээргe, комсомолчу Мерген Шартан-оол. Ол ортумак школаны доосхан. Моон мурнунда чылдарда база-ла ажыларының база дуржулгалыг дегдыныкчыларының дузазы-биле трактор башкарып, чылдык-на сезонунуг ажылдарга доктаамал киржип келген. Өөренип тургаш-ла ажыл-агыйда механизаторлар курузун доозуп алгаш, ам боттаң ажылдап, шалыпчыларның одуруунда чоруп турар.

«Беларусь» тракторунуң бедик-карыкчызы Культур-оол Оюдарович биче-оол — хоочун механизатор. Ол база шалыпчыларның бирээзи. Хүн нормазын 120—130 гуу доктаамал күүседип, чарыштың тинлекчизи болган.

— Эки ажылдап турар сигенчилер чүгле бо звенода эвес болдур ийин — деп, учётчик тайылбырлады. Аржаан деп черде Чалбаа Кызыл-оолдуң удуртканы сиген белер звено база эки ажылдап турар. Оон кежигүннери эм 370 тонналы болгеш, сөөрээттээн. А Василий Шивиттиң болгаш Суваң Кызыл-оолдуң звенолары база шалыпчы чорууп көргүзүп келген.

Совхозтуң сигенчилери бо хүннерге чедир 600 ажык гектар шөлдүң сигенин кескеш, сөөрээттап алган. Ам-даа ол хире черден 2 муң ажыг тонна мал чемнин белеткээри — оларның мурнунда кол соруга. Ону күүседир, никитиниң малынга четчир болгаш шынарлыг чемнерни белеткээр дээш торгалыгжылар улам шалыптаан ажылдаарын хүнээргенивер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң сиген кескен шөлдериниң бирээзинде.

Авторнуң фотозу.

МОСКВА. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалы. ЧУРУКТА: стадионнуң төп локазында.

ЧУРУКТА: совет делегацияның ыяш чоруулуг.

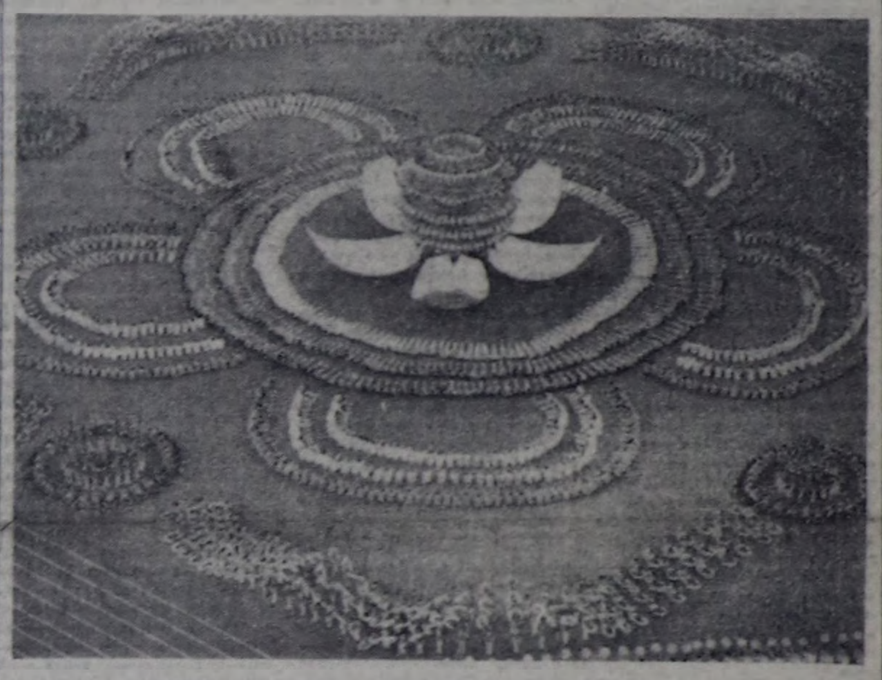

ЧУРУКТА: фестивальды ажыдарының өзүлээлиниң үезинде.

БРИГАДА ТӨВҮН ТУТКЛАН

Эрги-Барлың ортумак школазының өөренгичилери совхоз будуруглезинге чыя бууда идепкейлиг киржип, хей ажыктыг ажылдарны кылып келгеннер. Бо чылын өөренгичилерниң чамдыызы хой кырлыдазынга, школчуларның будуруглеге бригадазында өөренгичилер сиген кезеринге картофель, ногаа ажаарымда ажылдап турар.

«Хемчик» совхоз өөренгичилерниң күш-ажылын үнелеп, оларның ажылдап чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Бо чылын совхозтуң гудугжулары өөренгичилерниң будуруглеге бригадазының чаа төвүн совхозтуң теп бригадазының чанынга тутказы, оларга түлээдип берген.

Чаа тутказы ийи улуг бажыңнарда оолдар, уруглар чурттаар ээлдер, кызыл-бүүң бар. Өөренгичилер бригада төвүнде столоваяга чемин кылып ап турар. Чаа корпустарда дөрт-төрекселдер, оруктар, суур оогунда терең сиген шыпкан улуг алаактарның бирээзинге келдивис. Ында коммунист Михаил Чамыкайның удуртканы бөш кижи состаатыг сигенчи звенозу чай чоок ажылдаан тур.

— Кезер агрегаттар звенозу бөгүн ийи чарлып алгаш, алаактарда ажылдап тур бис. Бистиң звеновус бо алаакты ам доозуп турары бо —деп тырын мага-боттуг, ортумак школаны доктаамал киржип келген. Өөренип тургаш-ла ажыл-агыйда механизаторлар курузун доозуп алгаш, ам боттаң ажылдап, шалыпчыларның одуруунда чоруп турар.

«Беларусь» тракторунуң бедик-карыкчызы Культур-оол Оюдарович биче-оол — хоочун механизатор. Ол база шалыпчыларның бирээзи. Хүн нормазын 120—130 гуу доктаамал күүседип, чарыштың тинлекчизи болган.

— Эки ажылдап турар сигенчилер чүгле бо звенода эвес болдур ийин — деп, учётчик тайылбырлады. Аржаан деп черде Чалбаа Кызыл-оолдуң удуртканы сиген белер звено база эки ажылдап турар. Оон кежигүннери эм 370 тонналы болгеш, сөөрээттээн. А Василий Шивиттиң болгаш Суваң Кызыл-оолдуң звенолары база шалыпчы чорууп көргүзүп келген.

Совхозтуң сигенчилери бо хүннерге чедир 600 ажык гектар шөлдүң сигенин кескеш, сөөрээттап алган. Ам-даа ол хире черден 2 муң ажыг тонна мал чемнин белеткээри — оларның мурнунда кол соруга. Ону күүседир, никитиниң малынга четчир болгаш шынарлыг чемнерни белеткээр дээш торгалыгжылар улам шалыптаан ажылдаарын хүнээргенивер.

В. КАРА-САЛ.

ТҮННЕЛИН ҮНДҮРГЕН

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюрозу районнуң совхозтарының сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарыжының II ом тонукта түннелин үндүргени. Район ниитизи-биле сүт будуруглезин декадада 102 гуу, ону күрүнеге садарын 101,4 гуу боттандырган.

Сүт будурериниң болгаш күрүнеге сүт садарының планын сүт-бараан фермаларындан Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал сүт-бараан фермазы эки көргүзүглерлиг болуп, бирги черже үнгеш, шилчиир ыыт-ла ол 50 рубль-биле кады шаңналга алган. «Улуг-Хем» совхозтуң Алдыы-Шынаа, «Найырал» совхозтуң Кара-Тал, «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермалары база планның онаалдазын күүсеткеннер.

«Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы» совхозтарның сүт-бараан фермалары кошкан ажылдаавышаа, соолгу он тонуктуң планның онаалдаларын чедир күүсетпейн бергенин бюродан демдеглээн.

ЧАА СИСТЕМА

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» совхозунуң Торгалыг суггарылга системазын күрүне комиссиязы ажыглалга түлээп алган.

Чаа суггарылга системазы— ол дээрге наадын инженерлиг дериглериниң будун комплексизи-дир. «Тыва суг тудуг» трестиң № 2 көжүп чоруур механизастаттынган колонназының монажниктери хей километр узун хемчээлдиг суг дамчыдар коошпа, хоолайларны эптээн, насос станциязының бажыңын тутказы болгаш суггаттыг шөлдерде дөрт «Фрегат» деп суггарылга машиназын дерээн.

Шенелделер «Фрегаттарның» ажылга идегелдинин, оларның бедик будукчулүүн көргүскен. Оларның бирээзи-ле бир дээш-кинидирит үезинде сезен ажыг гектар хемчээлдиг черни суггараар. Суггарылга системазының ажыглалга киргени-биле ажыл-агыйның суггаттыг черлериниң хемчээли барып ийи катап улгатпаан.

Бистиң корр.

БЕЛЕТКЕЛДИГ КИРГЕН

Өөрүде «Ак-Чыраа» совхозтуң ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче багай эвес белеткелдиг киргеп. Он бирги бөш чылдың доозукчу чылында ажыл-агый 3400 тонна сигенин белеткеп алыр планныг. Мал чемнинң белеткелинче киргер мурнунда совхозтуң ажыл-ишчилери сиген кезер 10 машинаны ыяк сеткеп алгаш, сиген шөлдериниче ажылдап үнгеп.

Никитиниң малынга четчир санныг мал чемнин белеткеп алыры-биле 16 трактору база бажыглаан. Ону механизастаан ийи звено кыпдыр чорган. Ол звеноларда 27 кижи доктаамал ажылдап турар. Ак-Чыраа школазының өөренгичилери болгаш суурнуң агитквартираларының чурттакчылары мал чемнинң белеткелинде хаара туттунган. Олар будук-бүрү болгаш орук ийиндеп үнгеп сиген белеткеп, кызымак ажылдап турар.

Н. ДАМДЫН.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ШЫНАРЖЕ

Рейд

Бо чылын агаар-бойдус чаъс-боракпыг болуп, мал чемниң белеткелинге элээн шаптыктаашкыннар турза-даа, Улуг-Хем район ол чүгүле кампаниянның темпизин дүргедедип, республиканың районнарының аразында мурнуку одурүгде чоруп турар. Эртекен неделяның түннелдери-биле район 5105 тонна сигенни, 190 тонна витаминниг сиген долгаң белеткээрэм болгаш 207 тонне сенажды, 884 тонна силосту салган.

Белеткеттинген мал чемнериниң шынарын, хоолулуун түскай дериг-төрекселдериг лабораторияга хүн бүрүде ыңаар ужурлуг. Ындыг лабораториялар районда дөрт. Келир кышка үткүштүр ниитизиниң малынга чем-сүүр белеткелиниң амгы кидиш түлүк үезинде оларда ажыл-иш кандыгыл?

Бо хүннерге чедир ол лабораториялардың чүгле ийизи ажылдап турар: «Найырал» болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтарда. Баштай-ла «Найырал» совхозта байдал-биле таныштывыс. Совхоз 3750 тонна мал чемни белеткээр хүлээлгелиг. Совхоз директорунуң оралакчызы Б. Т. Мажаа-биле кады мал чемни белеткээр механизастаттынган бригаданың турлаанга барып, лабораторияның ажылы-биле таныштывыс. Белеткеттинген мал чемнериниң составын, өл-шыгын тодаадырының хереклелдери ында четче. Лаборант В. Дарай ам үш чыл улаштыр ажылдап турар. Ол даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг чооруун көргүзүп, сигенниң шынарын, өл-шыгын хүн бүрүде тодаадып, анализтерни район төвүнге график ёзугаар чедирип турар. Ол хүн ол база-ла ээлчеглиг түннелдерин алгаш чорупкан болду. Совхозтуң белеткээн сигенинин өл-шыгы улуг болуп турар. Хынаттынган 595 тонна сигенниң 127 тонназы өл-шыгы чогуур хемчээлден улуг болганындан шынары куду болган.

Дарааында «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң лабораториязын хынап көөру-биле четтиривис. Совхоз директорунуң мал чемни белеткелиниң талазы-биле оралакчызы В. Ф. Лобаченкону мал чемнериниң шынары сонуургатпаан турары илдең болду. Оон уламындан совхозта мал чемнериниң шынарын тодаратпаан турар. Ол ажыл-агый үш чыл бурунгаар, «Найырал» совхоз-биле деңге, лабораторияның бүрүн дериг-төрекселдерин алган-даа болза, мынчага дээр ол ажыя шүүдевээн. Лаборантылар чыл сонында солчуп келген В. Ф. Лобаченконуң айтып берген «лабораториязынга» чедиривиске, ында ийи стоя болгаш ийи сандайдач еске чүү-даа чок болган. Хамык дериг-төрекселдиң четчеглеттингени ол бе? Республиканың кодээ ажыл-агыйны химизастаар талазы-биле станциязының кылган анализтериниң түннелдери-биле алырга, совхозтуң 775 тонна сигенинин 262 тонназы биргн 78 тонназы ийиги классттың болгаш артканы куду шынарлыг болган.

Совхоз силос салыышкынын эгелээн, ынчалза-даа диаммоний фосфаттың орнунга тригальций фосфатты немеп турар. Оон ажыы биче. Ол ышкаш силос оңгарының иштн чедир аштаттынмаан, боктуг.

Совхозтуң удуртулгазы, түскай эртемниглерн мал чеминиң шынарынче кол кичээнгейни дарый углавры чугуда.

«УТКА 25 чылы» совхоз 360 тонна витаминниг сиген долганы белеткээр планныг. Ажыл-агыйның мал чемни белеткекчилери оон белеткелин шалыпкын чорудуп турар. Хынаттынган 46 тонна витаминниг сиген долганының 26 тонназы биргн артканы ийиги классттыы. Совхозтуң лабораториязында мал чемниң өл-шыгын ыңаар херексел чок болганындан Кызылдың лабораториязынга ыңаттырып турар. Күзээн бояа оны чогуур үезинде тып ап болурунуң аргазы турган. Ол талазы-биле совхозтуң удуртулгазы болгаш агрономнары, лаборантызы тоомга чок болган деп санаар херек. Лабораторияның иштн эмге-сеске чок.

«Улуг-Хем» совхозтуң мал чеминиң шынарын тодаадыр лабораториязы амга чедир тургустунмаан болган. Олче чүгле каш хонук бурунгаар чырыкты кижирт, дериг-төрекселдерин четчелеп, эптеп тургускан. Лаборант К. Кызыл-оол моон соңгаар ажылын шүүдевээн, белеткеттинген мал чемнериниң шынарын хүн бүрүде тодаадыр ужурлуг.

Республиканың кодээ ажыл-агыйны химизастаар талазы-биле станциязының киилдис начальныгы; Л. МОСИЕНКО, районнуң ветбаклабораториязының мал эмчизи; Л. МОҢГУШ, «Шынның» корр.

ТАЙБЫҢ, НАЙЫРАЛ, ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Москвада фестивальдың ийиги хүнү «Аныяктар болгаш студентилер тайбың дээш, ядролуг дайынны болдурбазы, доочепсекти дүжүрери дээш» деп, девиз-биле эрткен. Ол хүн Езулал даанга интернационалчы күш-ажыл-биле эгелээн.

Чер кырынга тайбыңның камгалакчыларының дугайы кажан-даа үттүндүрбес. Улут Тиилелгениң 40 чылында эрткен уе бөгүнче көрүнмүшаан: «Дайын катап болбас ужурлуг!» — деп, шыңгыызы-биле негеп турар.

Бүгү улустуң хамчаар-даа ажык улуг, улусчу тудуунуң кырында аскан транспарантыда ол сөстерни орус болгаш англн дылдар кырында бижип каан. Тиилелгениң хамчаар-даа ажык улуг туразыаалын тудуп турар черже фестивальдың делегаттарының болгаш аалчыларының бөлүктери эртен эрте-ле шүүжүп эгелээн. Теп туразыаалдың тургустунар шөлүнге шүүшкен кижилер катыжа берген. Чыылган кижилер тур ындырнын чанынга дөөт-булуңнадыр турупканнар.

Эртенгинин 9 шак. Митинг эгелээн. Оон эң хүндүлүг кирижилери — Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары, делегейнин ийиги дайынынга фашизмге удур демисейдин хоочуннары, удурланыышкын шимээжишкиннериниң дайынчылары.

Микрофон чыынга — Езулал даанга туразыаалды телевилээн 2-ги Москпроект институдунуң ажылдакчызы А. П. Роменский. Ол эртекен дайынның киржикчизи солдатчы эрес-дидим чоруктун дээди демдээ — Алдар орденинин үш чеогези-биле шаңнаткан.

— Мен Тиилелгениң 40 чылынга алдар болдурган Кызыл шөлге төөгүлүг парадтың киржикчизи болуп эвес-кежиктиг болган мен — деп, хоочун мугаалаан.— Бистер, дайынның чалбыышпыт от-көзүн таварты эрткен кижилер, ол чыскаал-биле чер кырынга тайбыңны камгалап алган кижилерни көрүп, оларның дугайын утпаңар деп база катап чугаалаарын күзээн бис. Бистер силерни, аныяктарны, одуругларыңарны улам сырый каттышты-рарыңарны, холдажыңардан быжыы-биле туттунчуткаш, дайынның дыргелип келген кыжаныышкынынан бомбурзектен камгалап алырыңарны кыйгырып тур бис.

Езулал даанын кырынга «Тиилелге хүнү» деп ыры чаңгыланып турган. Шөлүгешке байырлыг чыскаал-биле фронтучулар чедип кээп, фестивальдың демирден кылган ромашка-чечээ-биле ораал каан снаряд холаларын экелгеннер. Ол холаларның иштинде — Маадыр-хоорайларның довуракгарын уруп каан. Туразыаалдың тудуу доозулганының соонда ол холалар Ада-чурттуң Улуг дайынының музейинин делгимнерге болу бээр.

Беш диптың төлээлекчилери фестивальдың улуг ромашка-чечээн шөлге эккелгеннер. Оны агаар бомбуу дээрже ногдуруп үндүре берген. Оон хелегезинин адаанга тудугнун дөрт объектизинге аныяктар ажылдап киргеннер.

Аныяк оолдар болгаш кыстар туразыаалдың тудуунга фестивальны өзүү-биле будум эзлегде ажылдаавнар. Бомбурзектин аныяктарының ажылдап турганы дөрт шөлдерге ажылдың түннелдерин үндүрген. Езулал даанга куш-ажылчы эзлегге киришкен дыштыны делегациялар ажылдап алганы ажыдын Тиилелгеге туразыаалдың тудуунче шилчиткен. Езулал даанга бомбурзектин чалыы назыны «Бистер шуптузун билир болгаш шуптузун үттевин сактыр бис. Аныяктар оны үттастарга— деп медеглээннер.

...Ленин дагларында Москваның Пионерлер болгаш школачыларның хоорай ордузу Аңаа уруглар төвүнүң бөйырлыг ажыдыыкшыны болган. Ында дыка солун сүй-белектерни болгаш янзы-бүрү ойынаарактарны көргеш, уруг кижилер базын магадаанар. Уруглардың тоопда-дүвете күзел-бодалы ышкаш «ыядыр түттүнген «Ойнаар-хоорайның» ажык дээр адаанда тургускан болгаш анда янзы-бүрү дылдар кырында чугаалаар болгаш янзы-бүрү өңнүг газстүттүглар дола берген.

— Байырлалдар, хүлүмзуруушкуннер, өөрүшкү уруглар-га «хлебтен-даа артык» чүгүлә дээрзинге бүзүрээр мен— деп, Москва киргинин кол режиссёру болгаш директору Юрий Никулин СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ынчангаш улуг кижилериниң, бистериниң, сорулгавыс болза, дайын, өлүм, ыш-чүт дээн ыңаш ындыг сөстерни уруглардың ургаан-медерелинден шүүт үштүп каапкан бооп турар. Уруглар снарядтарның частыышкынкарын дыңнавас ужурлуг. Олар каттыгар болгаш ырлаар, асфальт кырынга чуруур болгаш хөрүн база цирке барып, ону көөр ужуралыг.

«Бомбурзектиң бүгү уругларынга — тайбың, эрге-кежээ болгаш аас-кежиин» деп, уругларның чыыш-программазының «ол темнелгери байырлыг концерт-биле эгелээн.

Ол-ла хүн фестивальдың оон еске он дөрт темалар ёзугаар-биле төптеринге хөйнүлүкшүнүг ажыл эгелээн.

Орустар болгаш японнар, өнгличеннер болгаш индустар.

(Уланчызы 3-гү арыыда).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1985 ч. июль № 7 (137)

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ— ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Амгы үеде республиканың совхозтарында чугула кампаниялың бирээзи —четчер санның мал чемнерин жигжиг мелмейге белеткеп алыры болур. Улусчу контроль органнары оны организастыг, шынарлыг эрттиреринге кинээнгейин салып, тыналдаларны, рейдилерни чорударын планнарында киирип алган. Мал чемнеринің белеткединиң чугула участокторында улусчу контрольдуң түр поступларын тургускан, оларның дээш чүрүүзү куш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг чорукту экижидеринче, кылган ажылдың шынарлыгче, техникалыг будурукчулуг ажыглаарынче кинээнгейин салып турар.

Тес-Хем районнуң совхозтарында сес түр поступу тургускан, онда үзеп хире хайгыылчыны быжыглаан. «О. Шыырап» совхозтуң улусчу контрольдуң поступтарында мал чемнеринге будурукчулуг ковудедир дээш демиселде идепкейлиг киргип эгелээн. Мында улусчу контрольдуң коя белүүнүң даргазы Б. Н. Севиат хайгыылчыларның ажыл-чорудулгазын эки удуртуп турар. Мал чемнеринің белеткелиң, киргир техниканың септелгезин ынаар кергеш, оон материалын белүктүң бюро хуралынга чугаалакшаш, четпестерни эдерибиле совхоз директориязынга дамчыдып берген. Ажыл-агыйның удуртулгазы хайгыылчыларның илереткен четпестерин эдеринің дээштиг хемчегледирин алгаш, техниканың септелгезин чогуур үезинде, эки шынарлыг дооскан. Совхозтуң хайгыылчылары сиген кезилдезин экелээри билек доравн-не ийи тыналданы чоруткан. 240 гектар шөлде сигенни шынар чок кескеенин илереткен. Ол дугайында шыгыы чугаа сиген белепкелчилериниң хуралынга болган. Амгы үеде мал чемнерин белеткээр бригадаларда, звеноларда ажыл организастыг чорул, белеткээн сигенниң шынары эки болуп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга мал чеммериниң белеткелининг үезинде улусчу контрольдуң он түр поступзу ажыгдап турар. «Өвек» совхозта улусчу контрольдуң коя белүү (даргазы Е. Н. Толстихов) ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Коя белүктүң кежигүннерин түр поступларда быжыглаан, оларның ажылын ынаар, докгаамал дүзенү, детпименен чедирип турар. Мал чемнериниң белеткелининг үезинде хайгыылаш бүргүзү чүүү кылырын тодареткен, түскай даалгаларны берген. Улусчу контроль белүүнүң кежигүннери мал чемнеригге белеткелдиң байдалын, белеткээн сигенниң шынарын, куш-ажылдың организациязын, аъш-чем-биле хандырылгазын ынап керген. Илереткинген четпестерни эдер хемчеглерни алыры-биле тыналданың материалдарын совхозтуң директориязынга дамчыдып берген. Чаңгыс-Аашта 22 кижи составтыг сиген Белеткээр бригадада эки ажылдап, 779 тонна сиген белеткээр планының чартык кезинге күүседир чыгаан. Онда үчеткиг Н. С. Чагега удуртқан улусчу контрольдуң белүү багай звес ажылдап турар. «Өвек» совхозтуң Тарлаг бригадазында, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында улусчу контрольдуң поступтары (удуртукчулары В. Бай-Кере, М. Монге) боттарының мурнунда салган сорулгаларны эки күүседип, шынарлыг ажылдың шынарынче кол кичээнгейин салганнар.

Өвүр районнуң «Коммунизмниң че оруу» совхозтуң сиген белеткээр бригадазы Тандының Кере-Чыраада ажылдап турар. Сиген Белеткелиниң улусчу контроляёрларының киржилгезинден дугейында база-ла утпайн турар. Кол белүктүң кежигүнү коммунист Петр Монгуш бригада удуртукчузу, совхозтуң мурнакчы трактористи Григорий Ондар хайгыылчыларның илереткен четпестерин эдеринің дээштиг хемчегледирин алгаш, техниканың септелгезин чогуур үезинде, эки шынарлыг дооскан. Совхозтуң хайгыылчылары сиген кезилдезин экелээри билек доравн-не ийи тыналданы чоруткан. 240 гектар шөлде сигенни шынар чок кескеенин илереткен. Ол дугайында шыгыы чугаа сиген белепкелчилериниң хуралынга болган. Амгы үеде мал чемнерин белеткээр бригадаларда, звеноларда ажыл организастыг чорул, белеткээн сигенниң шынары эки болуп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга мал чеммериниң белеткелининг үезинде улусчу контрольдуң он түр поступзу ажыгдап турар. «Өвек» совхозта улусчу контрольдуң коя белүү (даргазы Е. Н. Толстихов) ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Коя белүктүң кежигүннерин түр поступларда быжыглаан, оларның ажылын ынаар, докгаамал дүзенү, детпименен чедирип турар. Мал чемнериниң белеткелининг үезинде хайгыылаш бүргүзү чүүү кылырын тодареткен, түскай даалгаларны берген. Улусчу контроль белүүнүң кежигүннери мал чемнеригге белеткелдиң байдалын, белеткээн сигенниң шынарын, куш-ажылдың организациязын, аъш-чем-биле хандырылгазын ынап керген. Илереткинген четпестерни эдер хемчегларни алыры-биле хыналданың материалдарын совхозтуң директориязынга дамчыдып берген. Чаңгыс-Аашта 22 кижи составтыг сиген Белеткээр бригадада эки ажылдап, 779 тонна сиген белеткээр планының чартык кезинге күүседир чыгаан. Онда үчеткиг Н. С. Чагега удуртқан улусчу контрольдуң белүү багай звес ажылдап турар. «Өвек» совхозтуң Тарлаг бригадазында, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында улусчу контрольдуң поступтары (удуртукчулары В. Бай-Кере, М. Монге) боттарының мурнунда салган сорулгаларны эки күүседип, шынарлыг ажылдың шынарынче кол кичээнгейин салганнар.

Өвүр районнуң «Коммунизмниң че оруу» совхозтуң сиген белеткээр бригадазы Тандының Кере-Чыраада ажылдап турар. Сиген Белеткелиниң улусчу контроляёрларының киржилгезинден дугейында база-ла утпайн турар. Кол белүктүң кежигүнү коммунист Петр Монгуш бригада удуртукчузу, совхозтуң мурнакчы трактористи Григорий Ондар хайгыылчыларның илереткен четпестерин эдеринің дээштиг хемчегледирин алгаш, техниканың септелгезин чогуур үезинде, эки шынарлыг дооскан. Совхозтуң хайгыылчылары сиген кезилдезин экелээри билек доравн-не ийи тыналданы чоруткан. 240 гектар шөлде сигенни шынар чок кескеенин илереткен. Ол дугайында шыгыы чугаа сиген белепкелчилериниң хуралынга болган. Амгы үеде мал чемнерин белеткээр бригадаларда, звеноларда ажыл организастыг чорул, белеткээн сигенниң шынары эки болуп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга мал чеммериниң белеткелининг үезинде улусчу контрольдуң он түр поступзу ажыгдап турар. «Өвек» совхозта улусчу контрольдуң коя белүү (даргазы Е. Н. Толстихов) ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Коя белүктүң кежигүннерин түр поступларда быжыглаан, оларның ажылын ынаар, докгаамал дүзенү, детпименен чедирип турар. Мал чемнериниң белеткелининг үезинде хайгыылаш бүргүзү чүүү кылырын тодареткен, түскай даалгаларны берген. Улусчу контроль белүүнүң кежигүннери мал чемнеригге белеткелдиң байдалын, белеткээн сигенниң шынарын, куш-ажылдың организациязын, аъш-чем-биле хандырылгазын ынап керген. Илереткинген четпестерни эдер хемчегларни алыры-биле хыналданың материалдарын совхозтуң директориязынга дамчыдып берген. Чаңгыс-Аашта 22 кижи составтыг сиген Белеткээр бригадада эки ажылдап, 779 тонна сиген белеткээр планының чартык кезинге күүседир чыгаан. Онда үчеткиг Н. С. Чагега удуртқан улусчу контрольдуң белүү багай звес ажылдап турар. «Өвек» совхозтуң Тарлаг бригадазында, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында улусчу контрольдуң поступтары (удуртукчулары В. Бай-Кере, М. Монге) боттарының мурнунда салган сорулгаларны эки күүседип, шынарлыг ажылдың шынарынче кол кичээнгейин салганнар.

Өвүр районнуң «Коммунизмниң че оруу» совхозтуң сиген белеткээр бригадазы Тандының Кере-Чыраада ажылдап турар. Сиген Белеткелиниң улусчу контроляёрларының киржилгезинден дугейында база-ла утпайн турар. Кол белүктүң кежигүнү коммунист Петр Монгуш бригада удуртукчузу, совхозтуң мурнакчы трактористи Григорий Ондар хайгыылчыларның илереткен четпестерин эдеринің дээштиг хемчегледирин алгаш, техниканың септелгезин чогуур үезинде, эки шынарлыг дооскан. Совхозтуң хайгыылчылары сиген кезилдезин экелээри билек доравн-не ийи тыналданы чоруткан. 240 гектар шөлде сигенни шынар чок кескеенин илереткен. Ол дугайында шыгыы чугаа сиген белепкелчилериниң хуралынга болган. Амгы үеде мал чемнерин белеткээр бригадаларда, звеноларда ажыл организастыг чорул, белеткээн сигенниң шынары эки болуп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга мал чеммериниң белеткелининг үезинде улусчу контрольдуң он түр поступзу ажыгдап турар. «Өвек» совхозта улусчу контрольдуң коя белүү (даргазы Е. Н. Толстихов) ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Коя белүктүң кежигүннерин түр поступларда быжыглаан, оларның ажылын ынаар, докгаамал дүзенү, детпименен чедирип турар. Мал чемнериниң белеткелининг үезинде хайгыылаш бүргүзү

Бир белүктүң дуржулгазындан

ХЫНАЛДАЛАРНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылын совхозунуң Баян-Тала кодээ Совединиң күүскомунуң чанында улусчу контроль белүү сеелгү чылдарда эзээш эвес дуржулганы чедип алган. 7 кижи составтыг белүктө ажыл-иш эки тургустунган.

Контроль белүү чылда кылып чорудар ажылын совхозта парткомга бадыладып алгеш, ында киргеп пункт бүрүзүнүң ажылын амыдыралга боттандырып турар. 1985 чылдың бирги чартыында пленда көрдүнгеп хыналдаларны, рейдилерни чорудуп келгеп.

Чоокта чаа болган хыналдадан Баян-Тала суурнуң участок эмнелгезинде чамдык четпестер барын илереткеш, ону эдер талазы-биле хемчегларни алган. Садыгның, почтаның, ниитининг чемненилге черининг ажылын кайгыылчылар хымап көргеш, четпестерни эдер дээлганы берген.

Район төвүнден ырак болганы-биле Баян-Тала суурда пекарняны тургускан. Ооң коллективиэн будурген продукциязының шынары дээш эзээш эвес күштү үндүрүп келген. Олар хлебтиң шынарын экижидип, четчир санныг продукция-биле хандырып турар. Хлеб быжырыкчызы Татьяна Куулар кызымаа ажылдап турары-биле мактадыг.

Рейд үезинде быжырган хлебтиң демизин четпес болган. Пекарня эргелекчизи Баян-Тала кодээ Совединиң депутады С. Ондар ону эдер талазы-биле хемчегни ап чоруткан.

Баян-Тала ортумак школазы чоокта чаа пилорамаяы ийи чыл бурунгаар садып алган. Оозу чаа Чаа-Хөлде ажыл дээр адаанда дадарып чыдар. Ону ажыглаага киирериниң хемчегларни мынчага албаан. Ооң-биле кады чаа совхоз төвүнде чазанар мастерская база чок. Эрга Чаа-Хөлге чазанар мастерская турда сорга рамаларын, харын-даа машина кузоларын безин совхоз бодунга кылып алыр турду. Ам кузовту садарга 300 рубль ажыг ертектиг.

Мындыг чорук совхозтуң сан-пеэзунге дыка улуг салдарлыг, каржалыг. Тудугда мындыг дүүреннинг байдал турда совхозтуң директориязы кандыгдаа хемчег албайн турары эзеп.

Ам совхозтуң тудугжулары кандыг байдалда ажылдап турарын бижип көрейн. Бисте 20—30 чыл мштинде тудугга ажылдап келген шевер холдуг тудугжулар бар. Олардга Эдерек Танов, Седипей Маскиров, Дамба Маннай, Байыр Очуроол дээш оон-даа ескелерни хамаарыштырып болур. Совхоз бодунуң тудугжуларын бир-ле ырак-узакта тудугга аппарып каап, оларже өөгүлээ салбас, тудуг материалдары, күш-күнээн чедирип бербес. Олар үстү бээрге хөөкүй тудугжулар валдарынче 20—30 километр черден чадаг бастырыптер.

А ескээртен келген «тозаанчы» бригаденың байдалы кандыгыл? Оларда совхозтуң чаа самосвалын, песовозун доктаамал кыадыр быжыглаан. Олар туралаан организациязындан дилиг материалдарын барып чүдүрүө эзээр. Бригаде 1983 чылда хевен кажаазын, 1984 чылда пилорамалыг чазанар цехти тудуп эгелээш, ам-даа дооспаан. Бир эвес совхозтуң бодунуң тудугжуларын тудуг материалдары, транспорт-биле ынчаар хандырып тургаш ажылдаткан болза, ол тудугаар ажыглаага киргеп турары магат чок.

Ам база бир айтырыг. Совхозтуң чамдык малчын кодаларында сакманчылар, дузаакчы кадарчылар чурттаар баажыңнер чок. Ол хирезинде бистиң Эрги Чаа-Хөлде 1960—70 чылдарда туткан (Комсомольская кудумчузунда) ийи ава ишти чурттаар брус баажыңнар ээлери кежикен соонда курут туруп калгылаан. Ол баажыңнарның чамдыызын ескээртен келген улус «директордан алган бис» дээш, бууп, чүдүрүп алгаш баар, ортээн телээзи-телеазини-даа биядинмес.

Мындыг чоруктар совхозтуң экономиказынче чедир сагыш салбайн, камналга, хумагалаа чурумун сагывайн турарының херечензи эвес деп бе?

Бо чагааны совхозтуң тудугжуларының аразында саналдаа солчулгазының соонда бижээн.

К. ТУЛУШ.

Улуг-Хем район.

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛЫР УЖУРЛУГ

ПИЛОРАМА ЧОКТА...

Бистиң «Найырал» совхозтуң пилорамазы 1983 чылдың август айдан бээр ажылдаваан. Совхозтуң тудугга хереглээр дилиг материалдарын боду белеткеп кылып алыр аргазы ынчангаш чок. Манза болгаш ескө-даа дилиг материалдарын совхоз ескө организациялардан садып алыр ужурга таварышкан. Ындыг чорук совхозтуң экономиказынга дыка-ла карааалыг. Чижээ, Шагаан-Арыгның райүлетпур комбинадындан чаңгыс лесовоз ишти бөдүүн манза садып алырга ортекүнези 800-900 рубль чеде бээр.

Ол хиреде совхоз чаа пилорамаяы ийи чыл бурунгаар садып алган. Оозу чаа Чаа-Хөлде ажыл дээр адаанда дадарып чыдар. Ону ажыглаага киирериниң хемчегларни мынчага албаан. Ооң-биле кады чаа совхоз төвүнде чазанар мастерская база чок. Эрга Чаа-Хөлге чазанар мастерская турда сорга рамаларын, харын-даа машина кузоларын безин совхоз бодунга кылып алыр турду. Ам кузовту садарга 300 рубль ажыг ертектиг.

Мындыг чорук совхозтуң сан-пеэзунге дыка улуг салдарлыг, каржалыг. Тудугда мындыг дүүреннинг байдал турда совхозтуң директориязы кандыгдаа хемчег албайн турары эзеп.

Ам совхозтуң тудугжулары кандыг байдалда ажылдап турарын бижип көрейн. Бисте 20—30 чыл мштинде тудугга ажылдап келген шевер холдуг тудугжулар бар. Олардга Эдерек Танов, Седипей Маскиров, Дамба Маннай, Байыр Очуроол дээш оон-даа ескелерни хамаарыштырып болур. Совхоз бодунуң тудугжуларын бир-ле ырак-узакта тудугга аппарып каап, оларже өөгүлээ салбас, тудуг материалдары, күш-күнээн чедирип бербес. Олар үстү бээрге хөөкүй тудугжулар валдарынче 20—30 километр черден чадаг бастырыптер.

А ескээртен келген «тозаанчы» бригаденың байдалы кандыгыл? Оларда совхозтуң чаа самосвалын, песовозун доктаамал кыадыр быжыглаан. Олар туралаан организациязындан дилиг материалдарын барып чүдүрүө эзээр. Бригаде 1983 чылда хевен кажаазын, 1984 чылда пилорамалыг чазанар цехти тудуп эгелээш, ам-даа дооспаан. Бир эвес совхозтуң бодунуң тудугжуларын тудуг материалдары, транспорт-биле ынчаар хандырып тургаш ажылдаткан болза, ол тудугаар ажыглаага киирген турары магат чок.

Ам база бир айтырыг. Совхозтуң чамдык малчын кодаларында сакманчылар, дузаакчы кадарчылар чурттаар баажыңнер чок. Ол хирезинде бистиң Эрги Чаа-Хөлде 1960—70 чылдарда туткан (Комсомольская кудумчузунда) ийи ава ишти чурттаар брус баажыңнар ээлери кежикен соонда курут туруп калгылаан. Ол баажыңнарның чамдыызын ескээртен келген улус «директордан алган бис» дээш, бууп, чүдүрүп алгаш баар, ортээн телээзи-телеазини-даа биядинмес.

Мындыг чорук совхозтуң экономиказынче чедир сагыш салбайн, камналга, хумагалаа чурумун сагывайн турарының херечензи эвес деп бе?

Бо чагааны совхозтуң тудугжуларының аразында саналдаа солчулгазының соонда бижээн.

К. ТУЛУШ.

Улуг-Хем район.

ЧУРУКТА: Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгезинде улусчу контроляёрун белүүнүң даргазы [оң талаадан] Николай Шатонин, кежигүннери Октябрина Елизарьева, Михаил Горев будурүлгеге доктаамал хыналдаларны, рейдилерни чорудуп турарлар. Сеелгү үеде олар техника септелгезинин шынарын, дериг-херекселдерни шыгжап, кадагалаа турарын хынаваннар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАГАЙ КАДАГАЛААНЫ ДЭЭШ

Кызылдың контроляёрлары хоорайда түттүнүп турар 5 муң номерлиг автоматтыг телефон станциязының түдүүн хынап көрген. Төлевиялел документациязын ёзугаар ажаа 753,8 муң рубльдың дериг-херекселдерни эптеп-салыр ужурлуг. 1985 чылдың июль 1-ниң байдалы-биле алырга, 600 муң рубльдың дериг-херекселдерни алган, азы 79,6 хуу болуп турар.

«Связьстрой-6» трестиң № 610 түдүг-монтаж эргелеян дериг-херекселдерни эптеп-салырынче ам-даа шуудан кирбээн. Чүгле 60 муң рубльдың дериг-херекселдерни тургускан, о. болза алган дериг-херекселдериниң чүгле 10 хуузу. Арткан дериг-херекселдерни эптээр дээрге, бажың белен эвес, плян ёзугаар ону 1983 чылда доозар турган, херек кырында ажылды ам-даа улаамчылавышаан.

Автоматтыг телефон станциязының дериг-херекселдерни варын болгаш улуг ертектиг, ынчангаш ону камгалап, кадагалаары шыгыы тускай негелделериг. Одаттынган кургаг, агаарлаткан, 5 хире чылыг градустуг бажыңга оларны кадагалап, шыгжаар ужурлуг. Херек кырында ындыг эвес, АТС-тиң дериг-херекселдериниң чамдыызын үр үениң дургузунда, 1984 чылдың частан бээр, Тываның харылзаа эргелеяниң материал-техниктиг хандырылгазының конторазының складында ажыл дээр адаанда чыдар, ону чаъстап, доозум-довуракпан камгалаал, шып кагбаан. Чамдык хаваржактар чуурук, оон иштинге чораан херекселдер үштүнүп келген.

Харылзаа эргелеяниң капитал түдүг эргелеяниң ажылдакчылары [харылзаа эргелеяниң начальниктиниң капитал түдүг болгаш хандырылга талазы-биле ораалакчызы Э. А. Монгуш, капитал түдүг кындызының начальниги А. В. Стяжкина дериг-херекселдерниң үрелээ чыдарын көрүп, биляе-даа, ону экн кадагалаварының хемчегларын албаан. Материал-техниктиг хандырылганың конторазының начальниги Е. Д. Сердюк улуг ертектиг болгаш нарын техниканы экн кадагалаварынче кандыг-даа сагыш салбайн турар.

АТС-тиң дериг-херекселдериниң чеже хирезин үрелээнил, оон ертек-үнезин кажыл дээрзин тодарадыры берге.

Бо айтырыгны Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалаажып көргеш, дериг-херекселдериң камгалаяын экижидерин ону харыылап турар эштерге даскан.

Түдүп турар автоматтыг телефон станциязының дериг-херекселдериниң кадагалалының негелделерни каржызы-биле үрээнн дээш харылзаа эргелеяниң материал-техниктиг хандырылгазының конторазының начальниги Е. Д. Сердюкту шыгыы доңгуткаш, ажылды экижидерни оон негээн.

Х. АЛАШ-ООЛ.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ЧАДААНА

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың araгалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында шиитпирлерин Чадаана хоорайда чамдык улуг будурүлгелер амыдыралга камнаар боттандырып турарын Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди хынап керген.

Ук шиитпирлерни күүседир талазы-биле ажыл «Сельхозтехкүркомнуң» Чадаанада АТБ-зинде кошкак эгелээнин ыналда илереткен. Бо автобүдүрүлгениң коллективинге корум-чүрүм үрээшкинерининг, araгалаар, ажыл шагы үзер чорукторның саны арбын турган. Чүгле бо чылдың бирги чартыынга безин 25 кижи эзиректер сергедир черге киргеп, 13 чолаачы автотранспортту эзирик башкарып чорааны дээш КАИ-ге туттурган, оларның 9-зу транспорт башкарар эргезин казыттырган, үшкү 100 чедир рубльге штрафтаткан. Байдал ындыг турбуже АТБ-ниң удурутулгазы, коллективте хей-ниити организациялары araгалаашкынны болгаш алкоголизмнең үзүткаарының дээштиг хемчегларын алыр план-хемчегларын ажылдап кылбаан болган. Партиянның болгаш чазактың чүгула документтерин коллективке тейылбырлаарын организаставаан, araгалаашкынга удур демисел чорудар комиссиязыны чаа тургускан.

Будурүлгеде эш-хуу суду эрткен 1,5 чыл иштинде эрттиргеен 14 хуралынга 100 шаа күш-ажыл чурумунуң үреэлиирининг эрээн керген-даа болза, ооң ажылы кандыг-даа дээш чок болган.

Araгалаанының чылдагаанынбиле ажыл шагы үзер, күрүнениң автотранспортун хуу чорукторга ажыглаар, автоаварийлар болгулаар чорукторның түңнелинде чүүк сеергүлгезиниң планын АТБ бирги кварталда күүсеткимээн.

Партия, чазактың чүгула шиитпирлерин күүседирин бегай организастап турганы дээш АТБ-ниң директору П. Г. Дуровеке шыгыы доңгулданы комитет чөптээн. Тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырар дугайында ооң медеглелин хүлээп алган.

БАЙ-ХААК

Танды районнуң совхозтарының бүгү суггатты шөлдеринде кодээ ажыл-агый культураларының суггарылгазын боттандырып, хандырар сорулгалыг «Суггат» будурүлге каттыжылышкынга 2 чыл ажылдап турар, эргежок чүгула техника-биле чепсеглеттинген. Ынчалза-даа бо каттыжылышкын совхозтар-биле кереэлиг ажылдарын чедир күүсеттейин, суггат хүүсээларын хожудадып келген. Чаңгыс-даа совхозка чорудар ажылының хемчээлин күүседип чадаан.

Ылаңгыя С. Тока аттыг совхозка 1215 га черге тарылга мурнуңуң суггарылгазын боттандырар турагш, чүгле 836 ганы суггарган, а тарылга соондагы суггарылгаларның планның чүгле 31,4 хуу күүсеткен. Ол бүгүнүң чылдагааны күш-ажылды куду деңнелдиг организастаанында, суггатчыларны болгаш техниканы тевриштыр тургузуп, биледилиг удурткаанында, суггат чурумун хонуктуң үелеринге деңнеп организастаанында болган.

Совхозтуң огородумда «Сигма» деп чөөстелдирер аппаратты ажылдадыры-биле каттыжылышкынның ажылдакчылары хей үенең иштинде орлдажылдыгшыннар кылган. Ындыг-даа болза аппарат ажылдаваан, эзээш эвес санныг хоорзалар сеңдан үнген, 1 гектар черге олуртуп каан капуста рассадазы суггат маңеп тургаш, кадып калган. Нога ажылдакчыларының үндүрген күжү халас барган, тарылга чорударының чогумчалыг үези эртеен. Бир га черге олуртқан рассаданың үрелеяниңден дөрт когаралдың хемчээли 408 рубль болган.

Керээлиг ажылдарның күүселдезин чедип албааны суггат графиктериниң күүселдезин үскени, ажылыңга негелде болгаш контрольду сулаткыны дээш «Суггат» каттыжылышкынның начальниги С. К. Сойноока шыңгыы доңгулданы район комитеди чарлаан, харыысалга чок чорукту болдурганың түңнелинде үнген когаралдың кезик чамдыызын күрүнеге эгидер сорулга-биле оон бир айда алыр шалыңын тыртпарын шиитпирлээн.

Совхозтуң улуг агроному А. А. Томмоов негелде болгаш принципт чок чорукту база комитет айыпкан.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынының организациялаарының удуртукчулары партиянның болгаш чазактың эргелеп башкарылга аппарадыры кызырар дугайында айтыышкыннарын тоомчага айбайн, будурүлгеде ков ажылчын персоналдың күсели-биле артык удуртукчу ажылдакчылар тудуп чаңчысканнар. Каттыжылышкынның автобазазының, механизация эргелеринге, орук тудар № 8 КМК-га никтизи-биле 17 сеңныг штаттан артык ажылдакчылар ай сеңнида-ла 2682 рубльди ажыл төлевиринге ап турганнар. Олардан ингида 7 ажылдакчының шалыңнарын барымдаа чокка остүрген болган. Шын эвес болгаш остүрген төлевирлериниң будүн чылда кердүнген акшаландырышкынының түңү 50 муң рубль ажыкан турганын хынаалдар илереткен.

Орук тудар КМК-га штатте кердүнмээн материалдыг хандырылга инженери айда-ла 189 рубль шалыңының ырызынга база 50 хуу немелдеен чүдүруп-дүзүрер ажылдар кыыры дээш ап турган, төнчилеп ыжык 4-кү разрядтың ажылчының ажыл төлевирин, чиик машина чолаачызы 62 рубль хемчээлдиг артык төлевир ап турган. Автобазага болгаш механизация эргелеринге 5—5 сеңныг артык ажылдакчылар шалыңнар ап турган, оларның санынга ийи чүрүкчү, 5 жестички киирип турган.

Ол бүгү хоойлуга тавтыжыпас үүлгедиглер чежик болуп, отчеттарга кергүстүмээн турган. Ооң ыңгыда, доктаатынган чүрүмге чөрүштүр, деп-кырлап болбас ажылдарга деп-ырлавышкыннар дээш артык төлевирлер, чиик автомобильдер ажылгаарынга артык чарыгдалдар «Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынының организациялаарында ээзээш эвес болгулаан.

Хыналдаларның түңнелдеринден Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди сейгерып көргеп. Штат-смет чүрүмнерин керээ хажыттыкпы дээш улептир будурүлгелер комбинадының директору М. М. Зоринге, автобазаның директору Н. К. Германовка, план киллдизиниң начальниги В. А. Набеевага, № 8 КМК-ның плановиктиниң начальниги А. П. Сиротниковага шыңгыы доңгулданы комитет чөптээн, оларның ийи чартык, будүн чартык болгаш бир-бир ай-дарда алыр шалыңнарын казырын шиитпирлээн, хажыдыылыңнарын чок болдурерин олардан негээн.

ШЫҢГЫЫ ДОҢГУТКАН

«Красноярскцелинмонтаж» трестиң № 624 тускайжыттынган кежүп чоруур механизастаттынган колонназының (начальниги П. А. Петров, коя бухгалтери Д. К. Чооду) удурутулгазы штатта кердүнгениниң хой ажылдакчыларны тудуп турарын хайгыылчыларның, хыналдазы чоокта чаа илереткен.

Механколоннаның штатында чиик машина чолаачызы кердүнмээн турда-ла, боттарының күзээни-биле чолаачыны хүлээп алган. Анда шалыңны ажылдаан шагын барымдаалап төлеп бээрни дугурушкан, ооң түңнеяинде чолаачы ийде-ла ортумаа-биле 255 рубльди ап турган. Анаа путёвканы хүннүңне эвес, элээн каш хүннерде, харын-даа дыштанып хүннерде безин бижип берип турганы илереэн. Чаңгыс чылда безин чолаачыга үш муң ажыг рубльди төлеп берип, сең-хее чүрүмүн каржызы-биле үрээн. Үшкү класстың ажылчының орнунга таңнылыды кирип алгаш, 1984 чылдың октябрьдан бо чылдың апрельге чедир 1763 рубльди төлеп берген.

Механколоннаның удурутулгазының сең-хее чүрүмүн каржызы-биле үрээнн дээш ооң начальниги П. А. Петровту, коя бухгалтери Д. К. Чоодуну Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң хуралы шыгыы доңгуткаш, бир айда алыр шалыңын тыртпарын шиитпирлээн.

А. ЛЕОНОВ.

ФОТО-ЧУРУК БУРУУДАДЫП ТУР

Кызылдың «куш фабриказының харыжының иштинде дыка хей дериг-херекселдер ажыл дээр адаанда овааланы берген чыдарын кайы ырактан киижи эскерип каар. Ооң чанынга чедө бергеш, төптээ көөрге шупту-на электри дериг-херекселдери болур: чаазы-даа эргези-даа бар.

— Бо бүгү чүге мында овааланы берген чыдарыл, ону чүге арыглап, аштавас чүвел! — деп айтырыг тургустунуп келир

Куш фабриказының инженер-энергетиги Анатолий Свергунова ол дугайында каш удаа чугаалап, хуралдарга шүүлтүлеп-дээн.

Шүүлтүлелден ол кандыгда-ва түңнээ үндүрбээн.

Ажылынга эз-харыысалга, дериг-херекселдерге камналга чок мындыг киижилер-биле куш фабриказының директизазы [директор Я. П. Килин] чүге эптежип турарыл?

ТАЙБЫҢ, НАЙЫРАЛ, ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

(Төнчүүр. Эгези 1-ги врында). чехтер болгаш австралийжилер, моолдар болгаш чилилер —ыңгы-ыңгы улустарның уруглары бот-боттарынга демей эвес болгаш оларның салымчүүзу-дээ ыңгы-ыңгы. Ынчалзадээ бөгүн оларны чаңгыс сорулга — бомбүрзек кырынга амыдыралды камгалап алырының үлегерлиг каттыштырып турар. Культураның болгаш дыштанылганың Горький аттыг Теп парыында Фонтан шөлүнге Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының баштайгы митингизин тайбың дээш, ядролуг дайынны болдурбазы, бооченсекти дүжүрери дээш аныяктарның демисселинге тураскаттынган.

— Тайбың дээш демисел бомбүрзектиң бүгү оолдар болгаш кыстарының күзел-соруун илередип турар—деп, студентилериң Бүгү-африка эрилелиниң даргазы Вессе Камени митингини ажыдып тургаш, чугаалаан.

— Советтер чуртунуң комсомолу тайбың дээш чепсегленишкинни дүжүрери дээш демисселге тураскаттынган бөгүнгү митингини онза үжүр-дүзалыг кылдыр көруп турар—деп, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. М. Мишин чугаалаан. Кижи төрелгетенни дайынчылардан чайладыр дээш ленинчи чагыгларга шынчы комсомол ядролуг дайынны болдурбас, тайбың дээш, улустар аразынга айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш демисселге киржир чорукту боттарының улустар аразынга ажыл-чорудулгазының чарыбас, кол кезээ кылдыр көруп турар.

Планетаның келир үези — аныяктарның үезин — аныяктарның үлүнде. Ол чорук фестиваль хүннеринде онза үлүг күштүү-биле билдинип турар. Тайбың дээш аныяктарның шимчээшкинниниң өскерилбес үжүр-дүзазының дугайын митингиге Францияның Коммунистиг аныяктарының шимчээшкинниниң чиңгине секретары Жак Пэрре, мексикан делегациязының комигүнү Фернандо Раскон, Аныяктарның Димитровчу коммунистиг эвилелиниң Теп Комитединиң бирги секретары Станка Шопова чугаалааннар.

Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының өмүнээзинден митингиниң киржикчилеринге ол организацияның чиңгине секретары Вилмош Червени байыр чедирген:

— Бистиң Федерациязывыс делегейниң ийиги дайынынга фашизмни тиилээн чылда тергүүлгеген. Ол тимлелге дээш эң-не улуг ортак төлеттинген. Дайын катептаазын дээш бис бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар бис.

...Фестивальчы Москваның ак-кок дээринче «Янзы-бүрү улустарның ажы-төлү бистер, тайбың дугайында күзел-биле чүрттеп турар бисе» деп, ыр чаңгыланып үнген. Ол аялганы чаа-чаа үннер деткээн.

Ленинград проспектизи. Олап оон мурнунда-дээ хей санныг чыскаалдар эртикилээн. 1941 чылдың чайынындан эгелеп олап школа доскаанының кежээзинден-не фронтуже бүгү класты-биле чоруп турган оолдарның чыскаалган одуругларын эртикен. Олап Москваның камгалалынче үнүп турган улусчу ополченниениң батальоннары быжыг базымнары-биле база эртикен.

Ам бөгүн Ленинград проспектизи-биле планетаның улустарының чаа салгалының хей ынчуг болгаш янзы-бүрү үнүг одуругларын кожалашкан шапкын ийи хем дег фестивальдың одуругларын чоруп тур. Аныяк оолдар болгаш кыстарның арын-шырайларын көрүп, олар-биле ынак-сагыш чорудуп турда, бистиң чоокта төрүттүнгенивис дээш, ынчангаш олар мөге ужуражы бергеннер. Ынчалза-дээ чаа дайынның айыылы үнүп болуру оларны сагыышыратып турар.

Чыскаалганнарның одуругларын «Динамо» стадионунга чедип келгеш, оон иштинче киргеп. Электротеблога «Дайын херек чок!» дээн сөстер хып үнген.

Делегейниң ийиги дайынының солдаттарының өөрүп четтирген салгакчылары, оларның чажыттары — беш диптиң төлээлекчилери гитлерниң фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан Тиилелгениң 40 чылынга тураскаарган митинг болган найысылалдың «Динамо» стадионунга июль 28-те кежээ чедип келгеннер. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының ийиги хүнүнүң коя бооруушкуну ол болган.

Москва шуулганының 50 муң делегаттарын болгаш аалчыларын бөгүн сыңырыпкан спорттуң улуг ареназын ак болгаш ак-кок туктар, фестиваль чечээ—ромашка каастапкан. Индирлер кырында «Эрткен дайынның кичээндирни уттундурбас ужурлуг!», «Антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш!» деп бижээн улуг транспарантылар бар.

Стадионнуң теп олуттарында — эштер **В. В. Гришин, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, С. Л. Соколов.** Митингиниң киржикчилери оларны үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткааннар.

Ногаан шөлге фанфаристер чедип келген. «Дыңнаңар!» деп медээ үнген. Стадионнуң хевис оруу-биле президиумче фестивальдың хүндүлүг аалчылары: Ада-чурттуң улуг дайынынын, антигитлерни коалициянын шеригленнин хоочунары, удурланышкын шимчээшкинниниң дайынчылары чорупкан.

Метрономнуң кегары дыңналган. Стадионда кижилер туруп келген.

Минута иштинде олар ыыт чок турганнар. Бойдуста оон үр чүве-дээ чок, делегейде оон дөвүшкүр чүве-дээ чок...

Фестивальдың киржикчилериниң саналы-биле Кремль хаказының чанында Билдинмес солдаттың хевирүнче баодал-баодал чечектер салыры-биле оон делегация чорупкан.

Митингиге фестивальдың Бүгү-делегей белеткел комитединиң докгаамал комиссиязының секретарь-координатору Жан-Клод Кеннеди, Совет Эвилелиниң Маадыры, Алдар орденниниң үш чергезиниң эдилекчизи И. Г. Драченко, чер-делегейниң чалыыларының аныяк төлээлекчилери — фестивальдың делегаттары чүве чугаалааннар.

Янзы-бүрү национал дарның, идеологияларның, чүдүлгелерниң профессиязларның кижилери чаңгыс күзел-соруутуг, улуг-дээ, бичe-дээ дайыннар Черге-дээ, космоска-дээ, каяа-дээ болбас ужурлуг!— деп ыйгы салып турган.

Чаа дайынның камгалакчыларынга шыңгыы сагындырыг кылдыр, тайбының херээнге шынчы чоруктуң дөмүрээ кылдыр стадион кырынга «Дайын—херек чок!», «Тайбың — херек!», «Найырал—херек!» дээн аныяк күүгүүг үннер чаңгыланып үнген.

Бүгү-ле дайынчының эң-не коргунчуу—эртикен дайынның уттундурбас тураскаалы кылдыр аныяктар шүүлганының киржикчилери болгаш аалчылары Билдинмес солдаттың хевирүнге боодал чечектерни салган. Ол дугайында шиитпирни «Динамо» стадионга бодаарыкчылар база шыңгыы-дээ шиинчилиг. Оларда байырлал

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА ЧОРУП ТУР

Кызылдың чоогунда Володя Дубинин аттыг пионер лагеринде дыштаныл турар уруглар культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг киржин турарлар. Спортчу маргылдаалар, шеригжиткен оюннар аңаа арткилээн. Хоочуннар-биле ужуражылгалар база болгулаан. Ол бүгүнү эки организастаарынга кижизидикчи башкылар, пионер вожатыйларындан Евгения Грицко, Тумат Чодураа, Сундуй Чинчи олар кызымак болганнар.

Ында дыштанып турар уруглар арга-арыглар кирип селгүүстеп, чамдык хүннерде «Кок-Тей» совхозтуң улуг хемчээлдиг ногаа теплицазында чаагай үнген ногааларның бөгүн аштап, пионержи дузаны чедирип турарлар.

ЧУРУКТА: Володя Дубинин аттыг пионер лагеринде дыштаныл турар уруглар «Кок-Тей» совхозтуң тараан ногаазының шөлүнге аштапга кылып чораан үези.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

НОГААН САДЧЫГАШТА

Сут-Аксы ортумак школазының чанында долгандыр херимнеп каан, янзы-бүрү үнүштер шыпкан ногаан садчыгаштан бичин оолдар, уругларның катны-хөглели үзүктелбес. Ында школаның «Дүжүт» дуржулга участогу турар. 4—6 класстарның өөреникчилери мында ажылдап турар. Школа башкылары Мая, Наталья Ондарлар, Александра Ооржак олар эзлчег ёзугаар уругларны хайгаарал, ажылдадып турарлар.

Дуржулга участогун мооң мурнунда-ла аңаа ажылдап, өөреникчилерни башкарып өөренген дуржулгалыг башкы Дондуп Быйымбаевна Ондар удуртуп турар. Бок үнүштерни доктаамал аштадып турар. Ында-мында чалдарда олурткулаан ногааларның үнүжүнүң чаагайы кончуг. Янзы-бүрү чечектер айырап каас.

Участокта картофельден аңгыда, огурец, капуста, кулча, свёкла база өске-даа ногаа аймаа бар. Тараа культураларындан чиңге-тараа, ак-тараа, сула, кукурузаны база тараан. Кат аймаан база өстүрүп турар. Тускай шөлде бир кезек үнүштерни база онзагай хайгаарал-биле өстүрүп турар. Үнүштерниң өзулдезиниң дугайында тускай демдеглелдерни база кылыр.

Баштайгы сезонда бешки классчылар аңаа ажылдаан. Ийиги сезонда алдыгы классчылар ажылдап турар. Ногаан садчыгашта үнүштер салгынхатка чайгангылап, чаражы кончуг көстүр. Бо участоктан кузун черле элбек дүжүт ажаал алдынары албан.

Б. ОНДАР.

Сут-Хөл район.

ЧЕДИИШКИННИГ

Сут-Аксы ортумак школазының септелгезинде 24 ажылчын ажыл-агый эргелекчизи Сергей Кууларның удуртулгазы-биле эки ажылдап турарлар. Школаны, интернатты, кабинеттерни, спорт залын септеп белеткээн. Парталарны септеп, будаан. Одалга системазының чамдык черлерни септээш, чаартып солаан.

Школа чанында 50 кубометр одаар ыяшты, 30 тонна хөмүр-дашты дүжүрген. Хөмүр-дашты ам-даа немей дүжүрер. Өөредилге чылынга белеткел чедиишкинниг чоруп турар.

О. БОРАШ.

Сут-Хөл район.

Чаа өөредилге чылынга

ДООЗУЛГАН

Солчур ортумак школазының коллективи (директору Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы З. Б. Донгак) чаа өөредилге чылынга белеткелди чылдың-на эки чорудуп келген. Бо чылын база ындыг болган. Белеткелди эрте эгелээш, ем доозуп турар. Кылза чогуур ажылдар хөй болган: эге база ортумак школа бажыңын, интернат, столовая база башкылар бажыңнарын бүрүнү-биле септеп, чугайлап, будаан.

К. ДАРЖАЙ.

Өвүр район.

СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ЛЕВ ЯШИНГЕ — ОЛИМПИЙ ШАҢНАЛЫ

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының хүндүлүг аалчызы, футболга 1956 чылдың олимпий чемпиону, алдарлыг совет спортчу Лев Яшинге делегейниң Олимпий комитединиң президентизи Хуан Антонио Самаранч июль 27-де Олимпий орденин тывыскан.

Чүгле совет эвес, харын делегей спортунуң алдарлыг кижилериниң бирээзи — Лев Яшинниң ролюн ол бедии-биле үнелеп, демдеглээн. Ол кезээде капитан болуп болгаш мурнуку одуругга ойнап чораан.

Яшинге делегейниң Олимпий комитединиң орденин тывысканынга холбашкан байыр чедириишкиннерин ДОК-туң президентизи дамчыткан.

БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Футболга ССРЭ-ниң шилиндек командазы август 7-де Москвага Румынияның шилиндек командазы-биле эш хуузунуң ужуражылгазын кылыр, а 28-те ГФР-ниң национал командазы-биле ойнаар. Ол оюннар делегей чемпионадынга киржириниң мурнунда шилилде сөөлгүүш маргылдааларга хамаарыр.

Бистиң командавыс бүгү оюннарны бодунуң шөлүнге эрттирер: сентябрь 25-те—Дания-биле, октябрь 16-да—Ирландия-биле болгаш 30-де — Норвегияның шилиндек командазы-биле ужуражыр.

1986 чылдың май 31-ден июнь 29-ка чедир Мексикага эртер делегей маргылдаазынга ол болуктен беш команданың чүгле ийизи аңаа киржир эргени чаалап алыр.

(СЭТА).

МАЛЧЫННАРНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Мөңгүн бөргүн уштуп
корбээн
Мөңгүн-Тайга төөлзүг оран.
Кадыр-берге өруктарны
Халдып эртер—соруктуг,
Аъды-хөлү—«сарала» —
Ажыл-ижи — садыгжы —
Малчыннарның аалчызы
Мандараа-даа макталдыг эр.
Бараан сөөртken машиназы
Баалыктан көстүп кээрге,
Төөлайты малчыннары
Доозазы өөруп уткуур.
Аъды-хөлү «сарала» —
Ажыл-ижи — садыгжы —
Малчыннарга бараан садар
Мандараа-даа макталдыг эр.
Шуурган-хатка төрлүш
дивес,
Шугул эвес, эзлдек, хөглүг.
Чораан херээн ыяк күүсээр,
Чөлаачы-даа, садыгжы-даа
Аъды-хөлү «сарала»—
Ажыл-ижи — садыгжы —
Малчыннарны эргип, кезиир
Мандараа-даа макталдыг эр.

Ким-оол ХЕРТЕК.

ЭКИИ, «СОМОВ», МЭЭҢ СООМ-БИЛЕ!

«ВЛАДИВОСТОК» ЛЕДОКОЛ. Антарктиданың доштарынга 133 хонук дургузунда маадырлыы-биле чоруп келгениниң соонда «Владивосток» ледоколдуң кылган каналы-биле «Михаил Сомов» баштайгы миляны эрткен...

Ооң мурнунда турбааны ышкаш күчүлүг «Владивосток» доштар-биле кажан-даа ынчаар кызымаа-биле демисешпейн чораан боор. «Михаил Сомов» бодунуң бичин ынай хайгааралчыларын билдиимес күжениишкин-биле алгыдып, уткуштур шимчеп чораан ышкаш болган. Ол үеде Антарктиканың дүмбей карацгызында бот-боттарын тыпчып алган ийи судиону доктаадып шыдаптар ындыг күш чок турган. 75-ки параллельге ужуражыышкынга чедир 800 метр арткан.

Ооң бүдүүзүнде, ледоколдуң мурнунда 70 километр орук бар турда, эң-не дуржулгалыг полярниктер безин ур манап келген ужуражыышкын ындыг дүрген болур деп бодаваан турганнар.

Кайгамчык чүүл болу берген. Далайжылар, эртемденнер, ужудукчулар — тускай антарктика экспедициязының кежигүннери болдунмас чүвени болдунар кылыпканнар. Дөрт метр кылын дошче ледокол он-он беш катап буза үзүп турган. Ону капитан Г. Антохин болгаш ооң дублёру В. Садчиков эзлчежип башкарып чорааннар. Радио дамчыштыр ледоколдуң эжиндириишкинин таарыштыр башкарып, Б. Лялинге командылаткан вертолёттан кээп турар медээлерни өөренип көрүп, кораблдиң башкарылга черинге экспедицияның начальниги А. Чилингаров бүгү вахталарга туруп келген. Агаардан океанолог А. Козловскийден болгаш гидролог А. Москалевтен медээлер үзүк чокка кээп турган. Чаңгыс ай чуткулге хаара туттурган экипажтың бүгү кежигүннери чедиишкинге чугаа чокка-ла бүзүрээннер.

Адаа сөөлүнде, «Михаил Сомовтуң» башкарар черинден «Бурунгаар» деп ур манаткан команда үнген. Ол ам-даа «Долузу-биле бурунгаар» дивээни ол, ынчалза-даа кол бергелер соонда артып калган. Ооң кырында эң хөвар эртем медээлери бар — алыс утказы-биле алырга, ол болза далайга эжиндириишкинниң хөөгүзүнде Антарктиканың доштарынга туттургаш шимчеп чораан эртем станциязының ажылының дугайында отчёт болур, ону 133 хонук иштинде эжиндирип чораан 53 маадырларның кайызы-даа аңаа бүрүн эргелиг болуп ат салып болурлар. Совет кижиниң турасоруунуң болгаш эрес-маадырлыг чоруунуң хөме таварыышкынындан аткаарлап, Антарктика дидимнерни Мурнуу Полюстуң янзы-бүрү өңнүг солаңгызы-биле үдээн.

МАЖААЛАЙ ИРЕЙ

(Эгези № 174 «Шында»).

◆ Адыг дугайында чугаа ◆

Адыг ижээни болганчок-ла кадыр-ийемдик, даг хөрээ черде болур. Ооң ужурундан эң баштай ижээн адаанче черле барып болбас, адыг дораан билип кааш, дүүрей бээр, чамдыкта бооларр безин чай чок кылдыр согунналдыр үне халааш, алдырбайн куду халып бады баар.

Кандыг-даа чүвени кылырда, белеткел херек-ле болгай. Адыгны ижээнден таялап, ону уштурда, база-ла чурумнуг, база-ла бир элдеп белеткелдиг болур. Эң баштай адыг ижээнинин ылап-ла артыы талазынга кээп чыглып алыр. Оон аңчылар кым, чүнү кылырын хуваажып алыр. Бир бе азы ийи хире дидим, дуржулгалыг аңчы дораан-на ижээнниң бир метр хире чанынга дааш чок чеде бергеш, боозун ижээн аксынче углааш, кедеп туруптар. Бир эвес адыг биле дыртып алгаш, үне халыыр болза, ону дегийт-ле маңнадыр бооларр. Бир эвес адыг эзрип өөренген дидим ыт бар болза, аңчы ону эш кылдыр эдертип алгаш, ижээн аксынга эккеп салыптар.

Ыт боду-ла чыт ап, үзүктел чокка эзрип туруп бээрге, адыг үнмес. Адыг эзрип өөренмээн, багай ыт болза, ижээн аксынче хөрээн суп туруп эзрер. Ынчаар орта, адыг ону бодунче киир соп алгаш, ижээн иштинге чуура тудуп кааптар.

Дидим аңчы ыды-биле азы ыды чокка-даа ижээн аксын кадарып турда, өске аңчы азы аңчылар ол «ог-ыяжы» дээр дорт үзүн сыраларны база даа ыяжы дээр даянгыыш дег метр хире үзүн, арыглап каан ыяшты сыралар-биле кады ижээн чанынга эккелген дораан-на ол «ог ыяжын» ижээнниң аксын орта шавыштыр чаңгыс ай кылдыр дүрген-не киир иткилепкеш, оларның уштарын ижээн чанында ыяшка быжыглай баглаптар. Ол өйде адыг ам хорадап, көксенип, хөректенип, «ог-ыяжын» холу-биле иткилей каггылап эгелээр. Ол аразында дуржулгалыг аңчы ижээнниң аксын орта удур туруп, белеткеп алганы «даа ыяжы» — чиңге сыраны ижээн иштинче киир иткеш, адыгны ыяш уну-биле өйдуктуруп туруп, боозун демги чиңге ыяшты уннай туткаш, боолартар. Адыг бир алгыргаш, шимээн чок баар болза, өлгени ол. Бир эвес алгырып, човуурган, ижээн иштинге ыңай-бээр халыгылап турар болза, аңчы ону бакка атканы — балыглапканы ол. Ынчап барган адыгны ам даялаары нарыыдай бээр — адыг ижээнниң дүвүнче кыстынып кире бээр.

Ындыг таварылгада ижээн кырының харын эжип каапкаш, ижээнни кырындан балды-биле кочал аксы хире алгыг кылдыр оя шаапкаш, база-ла демги ыяш-биле адыгны өйдуктур сүйбап туруп, ам боолартар.

Бир улуг ижээнге ийи, үш-даа адыг кыштап чыткылаар. Ындыг болганда, баштайгы адыгны таялап алгаш, ижээнни эки хынаваан, даамчырап черле болбас.

Тожунуң бир тайгазынга мындыг элдептиг таварылга болган чүве-дир.

1950 чылдар үези. Кызыл Тожунуң ынчаардагы «Совет Тыва» колхозтуң кезек аңчылары мурнунда-ла көрүп алганы тайгада адыг ижээни аалдаар дээш ынаар чоруп кааптырлар. Биезки черинге чедип кээп, ижээнни өөренген аргазы-биле адыгны даялап аптырлар. Адыг ханы ижээн иштинде, ону уштуп алыр дээш, оолдар аразында сумележип турда, бир аныяк аңчы оол тургаш чугаалаан:

— Ынчап коргуп тургаш чоор ону, каям аргамчыңар! — дээш, сыдымның ужун алгаш, үңгүрже үңгеп кирилкен.

Оол өлген адыгга чеде бергеш, ооң ийи соңгу майыктарындан баглааш, сөөртүрге эптиг кылдыр адыгның соңгу буттарын үңгүр аксынче эптей салып кааш, дедир үңгеп үнүп келген.

— Эр-хей, эрес-дидим эр, сеңээ адыгның эзгизин, майыын дүлүп салыр бис — дижип-ле, аңчылар хөлчок каттырышкан тургулаан.

Ижээн аксында ийи метр хире оргу чер бар болган, ирени аңаа союп, бузар дишкен.

Аңчылар адыгның кежин сойгаш, «доң чаан» эъдинден адыра союп каапкаш, ам-на моң эъдин бузуп эгелеп чорда, бир эң-не аныяк аңчы:

— Эвээй, хайыраканыңар келчик, эрлер! — дей каапкаш, кудургайны куду караш-ла болган.

Аңчылар ижээн аксынче көре кааптарга, шынап-ла, сыгдыгыр карактарлыг, барба дег марбагар, сарыг баштыг адыг-даа ижээн иштинден хөрээн уштуп алган бо үнүп кел чораан.

Аңчылар-даа база-ла — э-ве-эй — дижи каапкан соонда, тоо быдарай ыңай болгулаан. Чүгле аңчы мөге Серинчик угаанын ышкынмаан, чанында улуг кара чидиг суге көре каапкаш, ону сегирип ап чыдырда, адыг-даа бир алгырган соонда, бутка туруп келген бо кел чораан. Мөге Серинчик карак чивеш дээр аразында адыгның ийи карак үстүн орта сугезин киир шаапкаш, адыгны бир буду-биле дегелеп дужурупкен. Адыг кижини холу-биле часкаар чай-даа тыппаан, чидиг суге адыгның мээзинче кире берген. Адыг ол орта база аң болган. Мөге Серинчик адыгны ынчаар дужуруп алгаш, ол-бо көргүлээрге, чанында чаңгыс-даа кижи чок.

— Эй, оолдар, кайда баардыңар?! Бо чүвеңерни аайлап ажаал көрүңер! — деп кый дээш харанган: ийи кижи ыяш үнген, бирээзи улуг бедик дазыл кырында, демги баштай чүгүрүп ыңай болган оол дөөле өлеңден кылаштап үнүп олурган. Бо шынап-ла херек кырынга болган таварылга-дыр.

(Уланчылыг).

Республиканың киноэкраннарында «Законный брак» деп чаа уран-чечен фильм үнүп эгелээн. Кинону «Мосфильм» киностудияга үндүрген.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ

30. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.30 — Док. телефильм. 9.50 — «Крепыш». Уран-чечен фильм. 11.20 —Концерт. 11.55 12.00 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Док. фильмнер. 15.15—«Өөрүшкү дээрге, ыры-дыр». 16.15 — «Семья Ульяновых». Уран-чечен фильм. 17.35 —«Хөглүг нотажыгаштар». 17.50 — В. Маяковский — «Лирика». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чаа фильм-концерт. 19.10 — Чаа док. телефильм. — «Тегеран—Ялта — Потсдам». 19.40 — С. Прокофьевтиң «Золушка» деп баледи. 21.00 —«Ye». 21.35 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.35 — Бөгүн делегейде. 23.50—00.25 — Фестивальдың хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.15 — Киножурнал. 8.25 — «Снег в сентябре». Уран-чечен фильм. 9.30 — И. Брамс —«Вальстар». 9.45 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 11.45 — «Будильник». 12.15 —«Два капитана». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 14.05 — Концерт. 14.45 — Шыдыраа школазы. 15.15 — 15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Док. фильм. 18.10— «Азия төвү». 18.40 — Телемедээлер. 18.50 — «Өңнүктерниң маргылдаазы». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Баскетболга чурттар аразының ужуражыышкыны. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Бистер шулуктерни ырлап тур бис». 23.00 — 00.50 — Футбол. Сезон кубогу дээш. «Зенит» — «Динамо» (Москва).

31. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Концерт. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 — С. Прокофьевтиң «Золушка» деп баледи. 11.20 — 11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 16.15 — А. Гурилевтуң романстары. 16.35 — «Жизнь и удивительные приключения Робинзона». Уран-чечен фильм. 18.05 —Уруглар чогаадылгаларының байырлалы. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 21.30 — Концерт. 22.25 — Фестивальдың хүн демдеглели. 23.00 —00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Киев). Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 — Чаа док. фильм. 9.05 — Тележурнал. 9.35 — Фестивальдың дугайында допчузу-биле. 11.35— Концерт. 12.45 — «Два капитана». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 14.10 —Немец дыл. 14.40 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга дамчыдылга. 16.05—16.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Мультфильмнер. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Концерт. 20.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — 23.00— «Формула любви». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ

1. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55—Док. фильмнер. 9.15—Концерт. 9.35—«Аян-чорукчулар клуву». 10.35 — ГДР-ден дамчыдылга. 11.15 — 11.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.30 — Чаа фильм-концерт. 16.00 — Орус чугаа. 16.35 — Чурулга уран чүүлүнүң дугайында дамчыдылга. 17.30 — Концерт. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Мультфильмнер. 19.25 — «Две главы из семейной хроники». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.35 — Бөгүн делегейде. 23.50—00.25 — Фестивальдың хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — «Ералаш». 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 11.45 — Авам школазы. 12.15 — «Два капитана». 4-ку серия. 13.30 — Школачылар шулуктерни номчуп тур. 14.05 — Шыдыраа школазы. 14.35 — «Сказки, сказки старого Арбата». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 16.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30— «Сен — кижи-дир сен». Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдарының көргүзүү. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ритмниг гимнастика. 21.35 — «Мужские игры на свежем воздухе». Уран-чечен фильм. 22.40—23.40 — Концерт.

2. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.45 — «Две главы из семейной хроники». Уран-чечен фильм. 11.20 — Концерт. 12.00—12.05 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильмнер. 15.05 «БАМ — мээң салым-чолум». 16.05 — «О спорт, ты мир». Уран-чечен публицистиг фильм. 1—2-ги сериялары. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.30 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.30 — Бөгүн делегейде. 23.45 — 00.20 — Фестивальдың хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.15 — Док. телефильм. 8.35 — «Мужские игры на свежем воздухе». Уран-чечен фильм. 9.45 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 11.40 — Англи дыл. 12.10 — «Два капитана». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 13.25 — «Көдээниң шагы». 14.25 — Концерт. 14.35 — География. 15.25 — Фильм-концерт. 15.50 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Даг-Алтай национал театрның шиизи — «Торгу бийир». 19.10 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 - Чурттуң музейлериниң дугайында. 20.50 — Чаа док. телефильм. 21.00— «Ye». 21.35—23.30 — «Самые красивые корабли». Уран-чечен телефильм. 1—2-ги сериялар.

3. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Куш-культуржуларга сумелер. 9.10 — Концерт. 9.40 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. 10.10 — Чүнү номчуурул. 10.55 — Док. телефильм. 11.05 — Концерт. 11.35 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 12.20—Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның чурттар аразының VI фестивалы— «Челээш». 12.50 — Цирк. 13.25 — Тележурнал. 13.55 — Концерт. 14.35—Бөгүн делегейде. 14.45— Уругларга фильм. 15.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.15 — Мультфильмнер. 16.35 — Фильм-концерт. 16.45 — Док. телефильм. 18.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.00 — Концерт 21.00 — «Ye». 21.35 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.35 — Фестивальдың хүн демдеглели. 00.05— 00.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Куш-культуржуларга сумелер. 8.30,— «Эртенги почта». 9.05 — Док. фильм. 9.35 — Бистиң садывыс. 10.05 — Туркмен телестудияның программазы. 11.10 — Москва хоорайның № 129 ПТУ-зунуң дугайында. 11.40 — «Два капитана». 6-гы серия. 12.45 — Ж. Бизе — Р. Щедрин — «Кармен-сюита». 13.45 — Док. телефильм. 14.35 — «Шулукчулер тайбың дээш демиселде». 16.25 — Док. фильм. 16.55 — Мультфильм. 17.15 — Концерт. 18.00 — «Игра». Телешии. 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Телеочерк. Читадан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35—22.55 — «Я шагаю по Москве». Уран-чечен фильм.

4. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.35— «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.15 — «Ералаш». 11.25 — «Эртенги почта». 11.55 — «Көдээниң шагы». 12.55 — «Музыка киоскузу». 13.25 — «Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының байырлыг хаашкыны (августуң 3-те дамчыдылганың бижимели). 15.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.55 — «Кот в сапогах». Фильм-шии. 16.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.45 — Мультфильмнер. 18.25 — «Делегей панорамазы». 19.10 — Бөгүн— Демир-орукчунуң хүнү. 19.40 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Катны бажы кадар эвес». Шоодуушкуннар кежээзи. 23.05 — Фестивальдың хүн демдеглели. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Орус чугаа. 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Демир-орукчунуң хүнүнге. 10.10 — Концерт. 12.00 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI чурттар аразының фестивалы — «Челээш». 12.30 — «Найти любимую». Уран-чечен телефильм. 13.40 — «ССРЭ улустарының национал оюннары болгаш чаңчылдары». 14.25 — Концерт. 14.55 — Үнүштер дугайы. 15.45 — Фильм-концерт. 16.40 — Док. телефильм. 17.10 — Пушкинниң бажыңнары». Док. телефильм. 18.00 — Шылгарацгай совет композиторлар дугайы. 18.55 — «Ону кылып шыдаар силер». 19.40 — Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35—23.05 — «Косолапый друг». Уран-чечен фильм.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 9—14, хүндүс 25—30 градус чедир изнир.

Кызылга биче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 12—14, хүндүс 27—29 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь стихий» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 9.00, 12.40, «Принц и нищий» 10.40, 14.30, «Две версии одного столкновения» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ясные ключи» 15.00, «Далекие шатры» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Человек-невидимка» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Всемогущий» 17.30, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3087.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиазы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01291.

БИБЛИОТЕКА
О. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 176 (12866) | 1985 чылдың июль 31, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Ядролуг боо-чепсектерни эдерге бүдүрерин уламчылап турары делегейниң бүгү депшилгезиниң келир үезинге улуг айыылды дыргелдирип турар. Ол кижи күжү болгаш материалдыг дыка улуг күрлавырларны тургузукчу сорулгалардан чардыктырбышаан, делегей ареназынга дүшкүүрүг чоруктуң улам өзеринче болгаш дайын айыылының күштелиринче аппар чыдар.

Ядролуг эраның эгезинден тура Совет Эвилели ядролуг боо-чепсектерни мөөңнээрин сокпадыры, шериг талазы-биле эдаанналыгны кымчыктырбазы, күрүнелер аразынга бүзүрежилгени болгаш тайбың кады ажылдаңылганы бызыглаары дээш чайгылыш чок база шудургу демисежип турар. Боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларының талазы-биле КНО-нуң шугуму-биле, хөй талалыг болгаш ийи талалыг чугаалажышкынарга ССРЭ-ниң кайгамчык улуг хемчээлдерниң бүгү ажыл-чорудулгазы өдөө чагыртқан. Совет Эвилели шериг талазы-биле тергиндеңгей күштүг болурунче чүтөөвейн турар — ол шериг күштериниң болдунар-ла эң күду деңнелинге дең байдалын тургузары дээш туржуп турар.

Бистиң бүзүреливис-биле алырга, ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин сокпадыры Чер кырынга стратеттиг турум байдалды болгаш тайбыңны бызыглаарында чүгүлә салыышкын болур иймек. Шак ындыг шенелделерниң үезинде массалыг узуткаашкынның боо-чепсектериниң чөв, улам айыылдыг чүүл-бүрүү хевирлери амылдап кылдыныл, сайзырангайжып турары чөптүг эвес болгай.

Ядролуг боо-чепсектерниң шенелделерин бүрүн база бүгү-ниити хоруур дугайында делегей кеөрээзин чарарынга таварышкан байдалдарны тургузарының эрге-амзы дээш ССРЭ бот-боттарының дугуруушкан күнүнден эгелеп кандыг-даа ядролуг частыышкынарны болдурбазының мораторийиниң дугайында дугурлуп алырын ядролуг боо-чепсектиг күрүнелерге каш удаа саналдап келген. Ол чүгүлә базым мынчага чедир боттенмеин кеөрээдиг-дир.

Ядролуг боо-чепсектерни көвүдедиринің талазы-биле айыылдыг чарыштыг сокпадырынга идиг бээр чүтөөл-биле база чаагай үлегер-чижекти көргүзерин күзевишаан, Совет Эвилели бо чылдың август 6-дан эгелеп ядролуг боо-чепсектерниң кандыг-даа чазылдырыышкынарын сокпадыр деп шиитпирни чөптүг талалыг хүлээп алган. Бүгү делегейге Хиросиманың таварышкан човулаашкын күнү кылдыр демдеглеттинер ол-ле күнден эгелеп бодунуң ядролуг частыышкынарын сокпадырынче Каттышкан Штаттарның чазаан кыйгырып тур бис. Бистиң мораторийивис 1986 чылдың январь 1-ге чедир күштүг кылдыр чарлаттынган. Ынчалзажок ол мораторий бир эвес АКШ бодунуң талазындан ядролуг частыышкынарны кылырындан түттүнүп шеглээр болза, үлаштыр база күштүг боол артар.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың кайызыным-даа кандыг-даа ядролуг частыышкын кылбас дугайында мораторийи ядролуг боо-чепсектиг ескерүүлерге ий үлегер-чижек бокүрүнге чигзинниишкинер турбас.

Каттышкан Штаттар бо эгелээшкинге боттуг харыыны берип, боттарының ядролуг частыышкынарын сокпадыр боор деп Совет Эвилели мөнгө турар.

Ынчаар кылыр болза, ол чорук бүгү улустарның күзелчүтүүлдеринге болгаш идегелдеринге таварышкан болур иймек.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ ДЕМИСЕЛГЕ БЫЖЫГАР

Москвада фестивальның үшкү хүнү: «Амыяктар болгаш студентилер империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы дээш» деп девиз-биле эрткен.

Бүрүнгаар дешилгелиг акыяктарның күштүг болуру — ходсалыышкыннерниң чаңгыс эптиинде. Ону Москва фестивальның үшкү хүнү бадыткаан. Азиянның, Африканың, Латин Америкажың, Чоокку Чөөн чүктүң улустарының демиселдеринге, Никарагуаның улузу-биле бөмбүрекчиниң чалыы назылыгларының эп-сеткил каттыштырылгазын илереширинің митингилери Москваның акыа-аңгы черлеринге июль 29-та боол, бүгү диптерниң амыяктары империалистиг политиканың бүгү хевирлеринге — неоколониализмге болгаш своонизмге, расизмге болгаш аварте идке удур, фашистиг болгаш диктаторжу ёзу-чүрүмнерге, гевонидке болгаш чепсеглеңишкиннерни эдерге бүдүрерине удур демисежип турарын эң-не тодаргайы-биле көргүскен.

...Латин Америкадан болгаш Кариб далай бассейнинің улустарының демисели-биле амыяктарын болгаш студентилерниң эп-сеткил каттыштырылгазын илереширинің митингизи боол турган культуравың болгаш дыштанылгачыя Горький аттыг парктың массалыг шөлүнден чаңгыс черлеринге ажыттынган. БАМ-ның болгаш «КамАЗ»-тың тудугжулары, Барнаул Сибирьниң болгаш карт эвес хөрүүнүг черлериниң эдээчилери Советтер чүртүүнүң дыка хөй комсомолчу шалычы тудугларының төлээлекчилери маңаа — XII Бүгү-делегей фестивальның эң хөй кижилиг төптеринің бирээзинге кээп чыыттан.

Делегелгете баштай келгеннериң арасында — фестивальда выстам делегацияның кежигүннери. База-ла ында, империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазының төөнүге, чүртүү катап каттыштырарының дээш демиселге выстам улустүм тиилелгекчиниң ол чыыңга турасказдым, ВСР-ниң делегациязы-биле ужуражыышкыч болган. Ужуражыышкының киржикчилери АКШ-тың шериг машиназынга — империализмниң күштериниң халдаашкынынга болгаш агрессиязынга удур туруп шыдаан выстам улустуң маадырлыг демиселиниң арынарын база катап ашканнар. Ол шынның демиселдиң чедиишкиннүг болурунга эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү делегейге калбарган кампаниязы идиг-дир болганын чөвө чугаалаваннар айтып турганнар. Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылгазының чүртүүнүң олаңга киргүскен бүгү талалыг интернационалчы дүзазы дээш выстам улус бирги эдээчегде көрүп четтирип турары билдингир. Бембүрекчиниң империализмге удур бүгү күштериниң тодаргай үлегер-чижек болур выстам улустуң тиилелгезинің дугайында чугаазы «тогерик [Үзанчызы 3-ну ормкда].

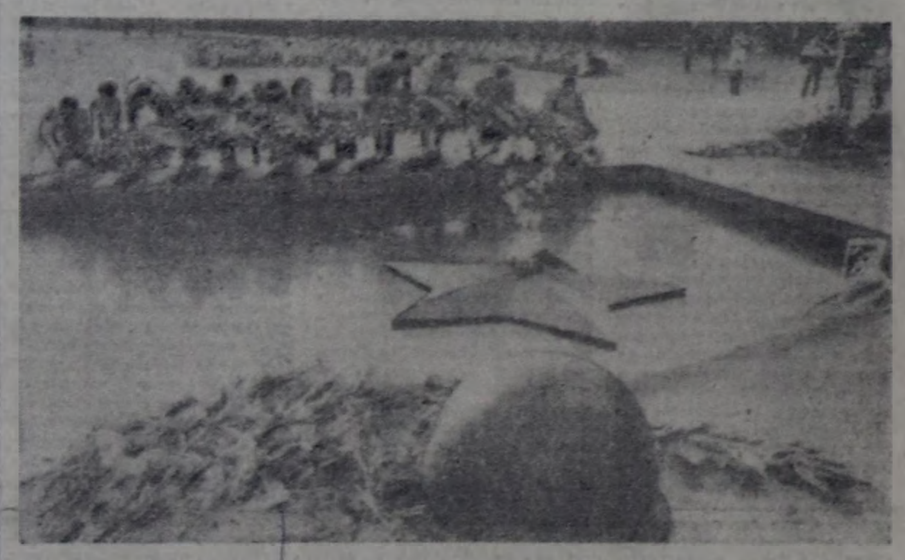

МОСКВА. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы. Фестивальдың киржикчилери болгаш зайчылары июль 28-те Биядинмес солдаттың хевирүнге чечентер салган.

Гитлерниң фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан Тиилелгениң 40 чыл өнүнга турасказаттынан массалыг митингилерге фестивальдың делегаттары болгаш зайчылары киришкен.

ЧУРУКТА: «Олимпийский» спортномплексти баарында шөлге болган митингиниң киржикчилери.

СЭТА-ның фотозары. Чуруктарны фототелеграф-биле хүлээп алган.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ ТУРГУЗААЛ

ОН ХОНУКТА

Ам ыаш хонук эртерге Сукпак суурнуң адаанда ырак эвесте делгем шөлге сиген кезер, ажаар агрегаттар ажылдай бээр. Ында «Сукпак» совхозтуң 164 гектар суггаттыг шөлүнде тарыттынган суланың болгаш той чылдыт сиген холумактыг люцернаның суггарылгазын Кок-Тейниң суггарылга системалар эргелелиниң «Фрегат» деп ниин машиназы чорудуп турар. Суланың үнгени аажок, бир эвес ону аңаа тараа кылдыр ажаап аар чүве болза, бир гектардан дөртен центнер чедир дужуттуг эп болуруп тускай эртемниглер тодаратқан. Операторлар «Фрегаттарның» туруш чок довтаамал ажылдазаан чедип алган. Олар ам шөлдүң тосну суггарылгазын доозуп турарлар.

ЧУРУКТА: операторлар В. Астафьев, М. Соколов, Кок-Тейниң суггарылга системалар эргелелиниң начальныгы Н. Школьников болгаш оператор А. Грудниин.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

Ниитиниң малынга чем белеткээринің темпизин дүргедедир болгаш белеткээн мал чеминиң шынарын бодиндер соруглга-биле Тес-Хем районга мал чеми белеткээриниң талылчы айын бо чылдың июль ортазында август онга чедир чарлаза. Оон түвелиинде бажың эзерилиш — модуль ыйлы-хлактыларга чедир дыка хөй чон бо бөлүм ажылче массаалыы-биле үнгеи. Районуң аңгыл-агыйларында болгаш будурулгелериниде артыкшылдыг техникалыг база мал чеминиң белеткечилеринче чорутқан Хову-шөлдерде болгаш алаактарда ажылдап турар улустуң амыдырал хандырылгазынче онза кичээнгей салдынган.

Шалычы айның баштайгы он хонуунуң түнелиги СЭКП райкомуның бюрозуның болгаш райүүскомуң каттыжкоо хуралынга чугаалажып берген. Ук хуралдың киржикилери мал чеминиң белеткелиниң шуудан, элээн организастыг апарганың демдеглээн. Хүрен-Дүтай, Сарыг-Тал, Хараал-Тей, Ак-Чыраа болгаш өске-даа черлерде ажыл шапкынып турар. Июль 23-түн медээлер бүүгээр алырга, «Чодураа» совхоз он хонуктуң онаалдазын ажыр күүсеткен болгаш сиген белеткээриниң планның 14 хуу чедире берген. А «Тес-Хем» совхоз он хонук дургузунда 450 тонна сиген белеткээш, сиген белеткелиниң планын 85 хуу күүсеткен.

Мал чеминиң белеткелинге суурларның чүрттакчылары, малчыгыя агитквартиралар, школалар коллективтери идепкейлиг киржип турар. «Кызыгаар» совхозта ясли-сад коллективин Тес улууның булунгаларындан сес тонна сиген хол кадыры-биле келип, совхожка улуг дузаны чедиргеп. Шывык Даваажаа удурткан Өртем сут-бараан фермазының саалчыларының база кызымак ажылдаалыр. Механизоватгтыгган звеноолар аразынга калбарган социалистиг чарыкка «Чодураа» совхозта Александр Уелейниң удурткан коллективи тиилекчи болган. Бо коллективтиң чедиишкининге турасказдым, районуң Күш-ажылы алдар түгүн Самагалдай суурда кодуртеп.

Ниитизи-биле алырга, мал чеминиң белеткелиниде четпестер хөй, бо ажыл ам-даа ожуу. Шүүлвек болгаш ажыл-агыйлы эвес чоруктуг сигенчилер туржук, чамдык удуртукчулар бизин агаар-бойдустуң таарымча чок байдалынче чүүл каар, кандыг-бир чылдагаан-биле чаңаттаар таварылгалар ёвээ бар. Оонбиле өөрелештир мал чеми белеткээриниң өртемге үлдезилеттинген деңшилгелиг аргалары чедир ажыглавайн турар. Өл-даңгыстыг үеде сигенни садгыпаажыр кургадыр аъш-өшпүр минералдыг бүдүмелер холуур аргаларны шимээттейн турар. Оон уламыыдал мал чеминиң шынары чавыс болуп артыпшаан. Мал чеминиң шынарын хынаашыр талазы-биле ажыл кончуг суал. А «Кызыгаар» совхоз өртээн он хонукта мал чеми белеткээриниң темпизин дыка кудуляткан.

Шалычы он хонуктуң түнелиги сигенчилер ортузунда масса-политиктиг ажылдың ам-даа суланып, культурлуг хандырылганың четпезин киргүскен.

Р. ЧАВЫНЧАК,
воодэ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтуң райкомуның секретары.

ТЕМПИНИ ШАПКЫНЧЫДАР

Эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны-биле

ЧААРТЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Каро-Чыраа салбыры бо чылдың баштайгы чартыында эът будуреринің планын 160, сүттүүн — 100,7, дүктүүн — 100 хуу күүсеткен. Чаш мал төлүн эки камгалап алганы дээш коллективне совхозтуң шилчип чоруур тугун тыывыскан.

Салбырда бо түннерде кыыр ажыл-ияесткер база хээш эвес. Чүгле мал чеминиринің белеткевин бизин алырга, сиген белеткээриниң планы 1377, сенаж салырының —3500 тонна болуп турер.

Мал чеминиринің белеткелиниң күш-ажылын ылаңгыя сенаж салыкчыларының звено удуртукчузу Оюверов Ондар эки организастап турар. Сенаж салыры эртенгиниң чедиишкен дүнекининг 11-12 шаанга чедир үргүлчүлээр. Ол ажылда ийи күкуруза комбайнын, беш автомашинаны бызыглаан. Чоланчылар Сергей Ондар, Олег Ондар, Силиг Монгуш тус-тузунда 35 тонна чедир ногаан массаны түнде сөөртүп турар. Эрес-оол Ондасның, Экер-оол Монгуштуң, Эрес-оол Монгуштуң ажылы база мактадыр. Машина-техниканы халас туруушкунга таварышпайн турар, күш-ажылдың сагыпга-чурумун бызыг кылдыр тургускан. Звеноның эки ажылынын түннелинде 1853 тонна сенаж салдынган.

Мал чеминиринің белеткелинде бызыглаттынган бригадалардан, звеноолардан суурда ясли-сад коллективи будурукчулуг, өскелерге үлегер чижектиг ажылдап турар. Оон кежигүннерни таныышып Чонак Ондарны, сараатчачы инек-үш ооларны санаваска, дөгерө кеөрээжен улус.

Бригаданың шөлүн сонуургап «көөр» а мындыг: элээн каш черлериниң сигенин хол чадыры-биле кескен, шөлдөрөниң чамдыызы оңгуй-чыңгыл, кезеринге ымдыг-ла эттиг жес. Ынчалза-даа кестингени ше-вергин.

— Моон мурнунда чылдаарда база мал чеминиринің белеткелинге доктаамал киржип келдинвис — деп, ясли-сад эрелекчизи, түр када сиген белеткеп турар бригаданың бригадири, СЭКП кежигүнүнге кандидат Эзирилей Анай-ооловна Ховаллыг биске чугаалады. — Ниитизи-биле 22 кижи бис. Зоя Монгуш, Валентина Ховаллыг, Чечекпаа Донгак, Клара Монгуш, Тамара Шивит, өскелер эң-өөрлеривис сиген ажылынга эки ажылдап өөрөнүп берген. Бригада бөгүнге чедир 17 тонна сигенни белеткээн.

Мал чеминиринің, сиген белеткелинің планының кол нуруузун салбырның Александр Ондарга удуртқан бригада кеөрээн-биле ажылдап турар механизастаттынган звено күүседир. Эрткен чылын бо коллектив чаа арга-биле ажылдап, совхозка кеөрээ өзугаар 630 тонна сиген белеткээр турган, дерек кырында 720 тонна белеткээ берген.

Сигенниң дужудун бедидери-биле звено эрте частан сиген шөлүнге ажылдап, суггатка белеткеп ажылдарын чорудуп, шөлдү суггарып, ону төрөл бүдүмелдер-биле чеминшидип келгеп. Ынчангаш сиген чаагай кылдыр үнген, сигенниидер ону кезип куш четпеин турар. Кеөрээ өзугаар совхоз оларга керек бүгү техниканы берген, трактортуң саны бешин дөрт.

Сигенин кезер шөл ам-даа ээй саадаар болза, чаагай үнген сигеннер черже чыдыптар дээп барган. Кезилдеже киргеп соонда элээн үе эрткен, ынчалза-даа сараатпал тургускан сиген ээжи, чүгле 90 тонна. Бригаданың белеткээр планы — 736 тонна. Бир эвес шак-үени чидирип турул бээр болза, байдал чарыыдап болур.

Куш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, сиген шөлүнге өзалдап чедер, ажылдан эрте чанаар, долу куш-биле ажылдавас, булут барааны көргеш, сиген кезилдезин ара көөптөр чоруктар салбырның чамдык бригадаларында, звеноларында, сигенчилеринде бар. Чижээ, дүүш соонда алды шакты Вячеслав Ондарның — сүт-бараан фермазының эрелекчизиниң удурткаңы звеноңун ажылдаар ужурлуг шөлүнге чеде бээрикенге, ада чаңгыс-даа кижи артпаан, чоруй барган болган.

Тракторуң бир кезек черде кезип каан сигенинің чаагайы-даа аажок, ыыдыында, ам-даа кезер ужурлуг шөлде дужут база аажок. Бир эвес кежээкиниң он шакка чедир суг ажылдаан болза, хөйну кылыр турган. Кезек када ажылдааш, ава көөптөргө, кыыр-чаар материалга-даа, кижи-даа күүнүге карага. Ол бүгүнү сенеп көөру негеттинип турза.

А. ОКСУР.

Эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны-биле

ЧААРТЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Республиканың тудугларын түүйбү-биле хандырарынга үлүүн киирип турар улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи —Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводу. Ол 5-ки механизастаан будурулге. Түүйбу будурерининиң эң хөй күш негеттинер чорудулары колдуунда механизастаттынган болгаш автоматчыттынган. Ындыг болзажок оон будурулге күчүлери дыка чавыс деңнелдиг—20-ле ажыг хуу ажыглаттынып турар. Ол дугайын чоокта чаа Кызылга болуп эрткен республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралынга база демдеглээн.

Шак ындыг байдал чүнүң үмүрунда боаганыл? Төлевилекчилерниң, дериг-херексеядерни берип, чагып турганнарның бүрүүзү база барле, ынчалзажок амгы үеде кол чылдагаанналрга будурулгени четпес организастаавы, технология болгаш күш-ажыл саглыга-чурумунуң куду деңнелин, ажылчыннарның мергежилиниң чавызы база байдалды эдерн дээш удуртулганың болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның идепкей чок боол турганы хамаарыжыр. Ол бүгү завод коллективин кезээде дүвүреп, бачымнал ажылдаарынга, планның даалгаларының доктаамал күүсеттинмейн турарынга чедирген.

Ам заводтуң удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылары чаартыкчылар болгаш будурулгениң мурнакчыларыбиле кады эртем-техниктиг депшилгениң планын тургускан. Ону боттандырары будурулгениң шаптараазымныг, берге черлерин дүрген эдерринге, төлевилел күүнүү шелкын чедип алырынга дузалаар. Ол план өзугаар амгы үеде сүүгүже чиг түүйбү киирер вагонеткаларга түүйбү чыыр автоматты чаартып, эде кылыры боттанып турар. Ону кылып алгаш, ажыглап эгелээр болза, заводка эң эгезинден турз ажыглаттынып келген хол-биле кылыр эң аар ажыл механизастаттынган өлөөр болгаш хол-биле кылыр аар ажылдар колдуунда чок өлөөр.

...Түүйбу заводунуң ээлчок улуг кол цеги. Мында ам механизастаан ийи шууштуруга шугуму ажыдап турар. Олар дойну хүлээп алгаш, хоюдуп, чиг түүйбу кылдыр хептээш, кургадыр вагонеткаларга чедирип турар.

— Хонук бүрүзүнде 60 муң чедир түүйбуну будурул түвдүрүп турар бис—деп, кол инженер Геннадий Николаевич Чесноков тейлыбырлады. — Тус черниң доюндан өдөө котельнаядан алган хулду болгаш хоюг шлакты немеп турганы кылып турар. Бо дээрге, бирээзи, артынчы чок арганы ажыглап турары, ийиде, түүйбунуң деңзизин чиигедирип-биле иштин шүүлен болдурарыол. Хул база шлак холаан дойдан түүйбу суугуге барып эрттенирге шлак аразында артынчы өлөөр чүүлдер база кадыып кээр. Экономиктиг ажыы база бар: хул биле шлак заводтуң шуут чанында, а дойну карьерден сөөртүр, ынчангаш дой камматтынып турар; бистиң түүйбүүстан тутқан бажыннар чылыгта камналгалыг.

Элегес-Аксының заводу бо чылын бригада кеөрээзинче шилчип кирген. Күш-ажылды организастаарының болгаш телевирни түннел көргүүлгелиребиле сенаар бо делшилгелиг аргаже шилчээни күш-ажылдың будурунчулуун бединдеринге, продукция будурерин көвүдедиринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга, а ол ышкаш ажылдап турарларның сенын кызырарынга салдарлыг болган. Бир эвес оон мурнунда бир эдээгде 30 кижи ажылдап турган болза, ам —20 кижи.

Заводтуң эртем-техниктиг эде деригезининиң хемчегларининиң аразында хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарының беднделеринден, чиг этти, одалга-энергетиктиг курлавырларны камнаарыдан өңгүдө ескеде-даа тускай хемчегнер бар.

Чижээ, түүйбу чыыр автомат техниктиг болгаш ажылдаар көргүзүлгелиринің талазы-биле дыка хөй четпестерлиг. Ону Ленинградтың болгаш Симферопольдуң төлевилекчилериниң дузазы-биле шуут эде кылыр. Ам дээреэзинде түүйбу чыыр аар ажылды механизастаары-биле ону эде дериг септеп турар.

Түүйбу будурериниге херектиг хоюдуг кылыр холукааны белеткээр дериг-херекселдерни чаартыры чоокну үеде эгелээр. Ону боттандырары продукцияның шынарын эки-лерниге чедирер үшуруут.

Ак-Талдың доюндан хананың даштыкы талазынга салыр ак өнүүг түүйбүнүң баштайгы шөлелде болуун чөптө чаа эрттеткен. Ону кылырыга Новокузнецк зооранның специалистери улуг дузазын чедирген.

Н. ВАНЬКОВ.

Эртем - техниктиг депшилге угланыышкыны - биле

«КАМАЗ»-ТАРНЫҢ КҮЧҮЗҮН ДОЛУ АЖЫГЛААР

Каманың автозаводунуң бүдүрген автомобильдери бистиң республикабыс эң баштай 8 чыл бурунгаар иштуп келген. Эртинең үениң дургузунда Тываның автобудурүлгелери бо маркалыг автомобильдерниң эки талаларын үнелеп билген болгаш амгы үеде хөй-хөй «КамАЗ»-тар республика иштинге болгаш Саян артында чүүк соортулгезинге улуг рольду ойнап турар. Оларның күчүзүн долузу-биле ажыглавары, шугумче үнерниг техниктиг белеңниң коэффициентизин бедидери чүгүле ажыл-агыйны айтырыг болуп берген. Ону чедип алырда кол сорулга — «КамАЗ»-тарның техниктиг ажаалдазын үезинде болгаш амгы үениң негелдезиниге дүүштүр чорудары болгаш эң ёзулуг-биле ажыглавары.

Бо талазы-биле ажылды бистиң республикада тургускан «КамАЗ» автомобильдерниң Тывада автотеву үглап баштаар үжүрдүг. Оон шинтпирлээр айтырыглары — автомобильдиң агрегаттарының болгаш чугула белдирлериниң ажылының дүгейында медээлер чыыры, арты кезектер-биле тепчүткен хандырылганы чорудары, автобудурүлгелерни «КамАЗ»-тарның чаа хевирлери-биле таныштырары, оларның техниктиг ажаалдазын чорудар специалистерни белеткээри болуур.

Хөй чүүк соортур күчүлүг бо автомобильдерниң ажыглалын эжиждеринче соолгу үеде элээн кичээнгей салдының келген. 1984 чылдың апрель 21-де Тыва АССР-ниң Министрлеер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга «КамАЗ» автомобильдерин ажыглаарының ажыктыын бедидер хемчеглер дугайында» докталалы үнген. Бо чылдың апрель айда Тыва АССР-де «КамАЗ»-тарны ажыглап турар автобудурүлгелериниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының ажылчын хуралы «Тыва суг тудуг» трестиң баазазында болуп эртикен. Анда база-ла Тыва зонада «КамАЗ» автомобильдерниң ажыглалын эжиждеринии айтырыглаары чугаалашкан. Республиканың «КамАЗ» автотевүнүң директору Н. Макаренко автотранспорт организацияларында байдалды сайгарып, четпестерни илереткен.

Эртикен чылдарга деңнээрге, Тыва зонада «КамАЗ»-тарның ажыглалы никтизи-биле эжиждиринии бир чугула негелдезин ол. Бо талазы-биле байдал соолгу үеде эжижип келчыдаа. «Красноярскгэстрой» трестиң автобаазазының, Тываның электри четкилери, «Тыва совхоз тудуг» «аттыжышкынының № 8 ОКМК-зы «Тыва автоорук» эргелелдиң № 1 орук-тудуг эргелелининден еске «КамАЗ»-тарны ажыглап турар будурүлгелер Тыва автотеп-биле кады чоланы составы «КамАЗ» автомобильдериниң техниктиг ажаалдазының дурумнери-биле таныштырып, ооретикер болгаш шынзылгелерны оларга тывыскан. Шак ындыг хевирниң ооредилгезиниг-биле чолаачыларның 96 хуузун хаара тутканы.

Оон-биле чергелештир, автотептүң эртүрүп турары кичээл-шыллагдаваның үезинде ам-даа хөй чолаачылар болгаш септенчилер автомобильдың ажаалдазының дурумнерин билбес болуп турары илерээн. Моторларга инструкцияда айытпаан маркаларның маслоларын ажыглаар чорук автомобильдиң чамдык белдирлериниң ажыглаттынар хуусаазын эвээжедип турар. Пломбазын адырып каапкан бедик базыышкынның насостарны автомобильдерге ажыглаар чорук ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол дээрге каржы хажыдыышкын, озал-ондакка чедирип болуур. Улаңгыя Чаа Шагаан-Арыгның автобаазазында, Кадаз ажыл-агый министерствозунуң, Кызылдың районнар аразында «Сельхозхимия» будурүлге каттыжышкынының автобаазаларында ындыг хажыдыышкыннар хөйү-биле болуп турар. Агаар-биле хандырылга системазының үреливишкинниери база моторнуң хуусаа бетинде сандан үнерниге чедирип турар.

«КамАЗ» моторларын, ескедаа үрелген кезектерни септээри, катап эде тургузары, артык кезектерни кыдыры амдаа чедир шинтпирлеттинмээри айтырыг. Чамдык организацияларда «КамАЗ» автомобильдерниң техниктиг ажаалдазын чорудуп болуур будурүлге-техниктиг база чок. Ындыг будурүлгелерниң удуртукчуларынга боттарында бар бо марканың автомобильдерин ындыг базазы бар автобудурүлгелерниң балансыларынче хүлээдип бээри республиканың Министрлеер Чөвүлелиниң үстүнде адаанызыс докталында айытканы турган. Ынчалза-даа «Тыва сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж эргелели, Тыва АССР-ниң Иштинги херектер министерствозунуң капитал тудуг киллизи, «Тыва автоорук» эргелелдиң № 1 орук-тудуг эргелели чижектиг организациялар мынчага дээр ол талазы-биле хемчег албайн, «КамАЗ»-тарның ажаалдазын багай чорудуп, оларның күчүзүн чедир ажыглаваайн турар.

Кодаз ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехкүржомнуң автобудурүлгелеринде «КамАЗ-тарның техниктиг ажаалдазын, Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының баазазынга төнчүдуп чорудары ол-ла доктаалда көрдүнген. Ынчалза-даа ажыл-херек чогуваан хевээр.

«КамАЗ» автомобильдер 9,5 муң километрни эртерге-ле, № 2 техниктиг ажаалданы чорудар үжүрлүг. Ынчалза-даа автомобильдер бо хемчээлден 3—4, харын-даа 10 муң километр ажыр техниктиг ажаалда чокка хапып турар. Бо талазы-биле тускай билиглиг слесарь-мотористер автотранспорт организацияларында ажаар, оларның өөредилгезин № 1 болгаш № 3 АТБ-лерден ангы черлерде организаставаан.

Тываның автосептелге заводунда септелге ажылдарын организастаавы транспорт ажылдакчыларының негелделериниге дүүшпейн турар. «КамАЗ» моторларының септээрге алган-даа болза, оон шынары чавык. Бирги чартык чылда 100 «КамАЗ» мотору септээр планның заводтуң коллективи 71 кылдыр күүсеткен. Заводка септээн моторларның эдиктирилгезин кылыр тускай стенд чок, ынчангаш септелгениң четпестерин чүгле моторну автомобильге салган соолунде билип ап болуур, оон соонда эдерп-биле дедир заводча ажаар ужурга таваржыр. Автосептелге заводунуң кол кичээнгей салыр айтырыы — үрелген белдирлерни, кезектерни катап тургузары, кылыры болуур. Ынчалза-даа завод бо талазы-биле «кошкак ажылдап, бар аргаларны ажыглавайн турар. Сальник, манжета чижектиг резина-техниктиг кылыгларны дыка хөй автобудурүлгелер боттары бичиилеп кылып турар, оларда тускай хереекселдер база чедиштес. Ынчангаш автосептелге заводу бо кылыгларны республиканың автотранспорт организацияларының хереглелинге четчир кылдыр будурерин организастаар ужурлуг.

Тываның автотевүнүң будурүлге девискээри бичии. Ында складка будурүлгелерден Брежнев хоорайга септээрбиле автотептү дамчыштыр чорудар дээн моторлары, артык кезектерни сыңырары берге. 1080 дөрбелчин метр шөлдүг складты 6 чыл мурнунда тутқан, оон бээр республикага «КамАЗ»-тарның саны 7 катап өскен. Автобудурүлгелерге үрелин моторлар чоорту тоймаглаттынып, чамдык кезектерни солуттүнүп, септелгеже киирер аргажок болуур, ынчангаш үрелин моторларны автотепке эжеп чыыры чугула.

— Амгы үеде септелгени кылыры-биле чылда 450 моторну будурүлгелерден үлээп алыр тургаш, чүгле 300 моторну үлээп алыр аргалыг бис. Будурүлге девискээрин улгаттыырары чугула — дел. Н. Макаренко чугаалаан.

«КамАЗ» автомобильдериниң ажыглалын улам ажыктыг болдурары эртемнең чедиишкинерин, мурнакчы дүржүлгени шиңгээдип алыры-биле холбаалыг. Тываның автотевү бо талазы-биле ажылды башкарып, идепкейни ховага алыр, а автотранспорт организациялары автомобильдериниң шугумче үнерниге техниктиг белемин бедидер, ажаалдазын эжиждер талазы-биле хемчегверни күүседир үжүрлүг.

Н. КУУЛАР.

Кызылдың «Саян» универмагы — республикада эң улуг шөлдүг магазиннериниң бирээзи. Ында — садыгжылар, ажылчыннар чүс бежен ажыг кижи.

Олар байырлалынга чедиишкинниг үжурашкан. Пестер аймаан садыглаар килдисте комсомолчу-ажыктарның бригадазы бараан саарылгазының планныг даалгазын ажыр күүседип, чарыштың мурнуу одуруунче үнген. Садыгжылардан Чечен Ондар, Инга Курина болгаш оон өске-даа кыстар ажылажинге мактадыглаар.

ЧУРУКТА: пос аймаак садыглаар килдистиң садыгжылары Чечен Ондар биле Инга Курина пөстү хемчээп, садып алыкчыларга берип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Камналга — экономиканың курлавыры

АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИТКЕН

Улус ажыл-агыйынга автотранспорттуң ролю аажок улуг. Чүүк соортулгезин дүгеледир болгаш пассажирлер аргыштырылгазын экижидер дээш бүгү-ле хемчеглерни Хоөу-Аксы АТБ-зинниң коллективи ап чорудуп турар. Будурүлге техника септелгезин экижидип, камналга чүрүмүн быжыглап тургаш, чыл планыын эрте доозарын хүлээнген. Партийжи съездиге белеткел чылында чолаачылар, септекчилер бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турар. Олар пландан ажыр 1,2 тонна чүүкту соортурүн шинтпирлээн. Чүүк соортулгезиниң хемчээлин 197 муң тонна чедирер сорулга салдынган.

Будурүкчүлүг ажылдаарынга чарыш улуг салдарлыг. Оон негелдезин чогаадыкчы ёзулбиле ажылдап кылганы, кижизидикчи үткалыы, көскүзү чедиишкинниг ажылдаарынга тепкиш болуп турар. АТБ-нин кергүзүт самбыразында соннап-мурнап туралрларны чырыткан. Камналгалыгларың база оон көрүп болуур. Кайы чолаачы чеже бензин, дугуй камнал алганын, кым ажыр чарыгдаалаан шуптуу сан-фактылар-биле көргүскен болду.

Соолгу чылдарда будурүлге планын доктаамал ажыр күүседип турар апарган. Бо чедиишкин сагыыга-чурумнуң байдалы-биле холбаалыг. Алды айларда күш-ажылдың сагыыга-чурумунуң хажыдыышкыны болбаан. Рейстер үзүктелиишкини болбастаан. Ылаңгыя пассажир аргыштырылгазы көскүзү-биле экижээн. Арагалаашкынга удур демиселди күштелдирген соонда, машинаның эзирин башкарар, бо чылдагаан-биле ажылче үнмейн баар, озалдаар чоруктар үзүткаттынып, чүрүм экижээни-биле ажыр сегип турар дээрзин автобудурүлгениң начальныгы Е. Ф. Есин демдегледи.

Чартык чыл планы 121 хуу күүсеттинген. Июль айның 169 хуу четкен. Пассажирлер планын 18 хуу ажыр бортандырган. Ол хире чолаачы амгы үеде беш чыл планын доозупкан. Үени мурнаан мурнакчыларга коммунистер А. П. Крылов, Б. Г. Шелестов, күш-ажылдың хоочуну, чээрби чеди чыл чолаачылаан П. Я. Семышин, З. М. Прибытько, В. Я. Осипов болгаш өскелердаа хамаажыр. Оларның шупту-зу камналгалыг болганнар.

Ийи хүн камнап аяган материалдар-биле ажылдаар соруглагын коллектив чедиишкинниг боттандырып турар. 3,2 тонна солярканы, 1 тонна бензинин, 1 муң рубльдиң артык кезектерни, 6 дугуйну, 12 тонна хөмүр-дашты болгаш электри энергиязын, өске-даа материалдыг курлавырларны камнап ап болуру санаттынган. Чартык чылда бо план колдуу күүсеттинип турар. 5 дугуй, 8 тонна хөмүр-даш, 600 килограмм бензин камнап алдынган. Съездиге үткуштур немелде күзээлге аягаш, чолаачы бүрүзү камналганың хүүде самын ажыдарын шинтпирлээн.

Камналга камнап чедип алдынганыл? Бо айтырыгже коллективте хөй-ниити организациялары кичээнгейин үгланырган. Улусчу контроль белүктери рейдилерни кылып, диспетчер албаны кывар-чаар чүүл чарыгдалын контрольга ап турар. Рейстен өскээр болгаш курут халыглар болдурбайн, автопарктың ажыглалын экижиткенинин түңнелинде, кывар-чаар чүүлдүң артык чарыгдалы болбайн турар. Камналгаы чедип алган чолаачыларны шаңнап-мактаар, тетчеглекилерге орук бербес автобудурүлгениң начальныгы Е. Ф. Есин демдегледи.

Чартык чыл планы 121 хуу күүсеттинген. Июль айның 169 хуу четкен. Пассажирлер планын 18 хуу ажыр бортандырган. Ол хире чолаачы амгы үеде беш чыл планын доозупкан. Үени мурнаан мурнакчыларга коммунистер А. П. Крылов, Б. Г. Шелестов, күш-ажылдың хоочуну, чээрби чеди чыл чолаачылаан П. Я. Семышин, З. М. Прибытько, В. Я. Осипов болгаш өскелердаа хамаажыр. Оларның шупту-зу камналгалыг болганнар.

Ийи хүн камнап аяган материалдар-биле ажылдаар соруглагын коллективте

[Төнчүзү. Эгези 1-ги арында].

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ ДЕМИСЕЛГЕ БЫЖЫГАР

столдуң» артыга үргүлчүлээн. Чер-делегейниң анықтагы политиктиг угланышкыны, философчу бүзүрелдери болгаш шажын-чүдүлге туруштагы-даа хамаан чокка, бүгү делегейге тайбыннын эргежамыктары дээш боттарының одурттарын империализмге удур демиселге улам быжыглаар ужурлуун ол ужуражыышкынга онзалап демдеглээн.

...Эртен эрте «Олимпийский» спорт комплексиниң чанында шөлге аңгы-ыңгы чурттарның төлээлекчилери — беш муң оолдар болгаш кыстар митингиге чыылган. Шактың согунары 8.15 дээш санга баргаш, доктаай берген. Чогум-на ол үеде, дөртен чыл мурнунда, Хиросиманың кырынга атомнуг шуурган киискип үнген. Ол карак чивеш дээр аразында хоорайны бүзүмдүлар, кижилерни — хөлегелер кылдыр хуулдурупкан. Дириг арткан кижилер эмнеттинмес аарыг-човуланга мөңгезин-биле туттурган. Атомнуг чалбыш оларның мага-боттарын хуюктадырыпкан. Олар арай деп дириг арткаш, амгы үеде бүгү кижи төрелгетеп дириг артсын дээш демисежип турарлар. Бөгүн олар фестивальдың киржикчилери-биле кады «Ындыг айыылдыг халап катаптаттыкмас ужурлуг дээрзин Хиросима болгаш Нагасаки сагындырып тур» деп темалыг митингиге чедип келгенер.

«Үлустар делегейниң 40 чыл мурнунда баштайгы атомнуг частышкындан сиригээнин чөре утпас. Ол частышкының чангы-дажы ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң арын-нүүрүн болгаш угаан-бодалын демиселче кыйгырып тураръ— деп, эш М. С. Горбачев фестивальдың байырлыг ажыдыышкынынга чугаазынга демдеглээн.

Митингиге беш муң кижи чыылган. Беш муң кижи атомдан тенек аарааннарны хай деп, сөкседыр! Хиросиманың соонда бистер секунда бүрүзүнде-ле хүл-ыйба кылдыр хуулуп, ыш-бус бооп үзүткаттынарының азы бүзүндулар аразынга артып каап, чоок кижилеривисти дилээринің кыжанының адаанда чурттап турар бис деп, киленнээшкин-биле удурланышкынны илередип турганнар.

«Чепсекти эдерер бүдүрерин сөкседыр, ядролуг дайынны болдурбас» деп чугаалаар дээш бистиң бөгүн чыглып келириверге дылдарывыстың ажызы, кештерниистиң демей эвези, үзел-бодалдарывыстың ажыглывышаа шаптыктаваан — деп, XII Бүгү-делегей фестивалының чурттар аразының белетеел комитединиң доктаамал комиссиязының кежигүнү В. Йоханес митингниң ажыдын тура чугаалаан.

Делегейниң аныяктарының төлээлекчилери митингиге ялоп ийи хоорайның таварышкан айыылының дугайын хайнығышкын-биле чугаалап турганнар. Ол трагедия тайбыңга ынакшылдыг күштерни чөгүс эпче болгаш сырый каттыжыышкынче күштүү-биле кыйгырып, империализмниң күзеп турар ядролуг ертүнүң аайы-биле чер-делегейниң анықтары политиктиг угланышкыны, философчу бүзүрелдери болгаш шажын-чүдүлге туруштары-даа хамаан чокка, бүгү делегейге тайбыннын эргежамыктары дээш боттарының одурттарын империализмге удур демиселге улам быжыглаар ужурлуун ол ужуражыышкынга онзалап демдеглээн.

...Эртен эрте «Олимпийский» спорт комплексиниң чанында шөлге аңгы-ыңгы чурттарның төлээлекчилери — беш муң оолдар болгаш кыстар митингиге чыылган. Шактың согунары 8.15 дээш санга баргаш, доктаай берген. Чогум-на ол үеде, дөртен чыл мурнунда, Хиросиманың кырынга атомнуг шуурган киискип үнген. Ол карак чивеш дээр аразында хоорайны бүзүмдүлар, кижилерни — хөлегелер кылдыр хуулдурупкан. Дириг арткан кижилер эмнеттинмес аарыг-човуланга мөңгезин-биле туттурган. Атомнуг чалбыш оларның мага-боттарын хуюктадырыпкан. Олар арай деп дириг арткаш, амгы үеде бүгү кижи төрелгетеп дириг артсын дээш демисежип турарлар. Бөгүн олар фестивальдың киржикчилери-биле кады «Ындыг айыылдыг халап катаптаттыкмас ужурлуг дээрзин Хиросима болгаш Нагасаки сагындырып тур» деп темаларының митингиге чедип келгенер.

«Үлустар делегейниң 40 чыл мурнунда баштайгы атомнуг частышкындан сиригээнин чөре утпас. Ол частышкының чангы-дажы ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң арын-нүүрүн болгаш угаан-бодалын демисежип турарлар— деп, эш М. С. Горбачев фестивальдың байырлыг ажыдыышкынынга чугаазынга демдеглээн.

Митингиге беш муң кижи чыылган. Беш муң кижи атомдан тенек аарааннарны хай деп, сөкседыр! Хиросиманың соонда бистер секунда бүрүзүнде-ле хүл-ыйба кылдыр хуулуп, ыш-бус бооп үзүткаттынарының азы бүзүндулар аразынга артып каап, чоок кижилеривисти дилээринің кыжанының адаанда чурттап турар бис деп, киленнээшкин-биле удурланышкынны илередип турганнар.

«Чепсекти эдерер бүдүрерин сөкседыр, ядролуг дайынны болдурбас» деп чугаалаар дээш бистиң бөгүн чыглып келириверге дылдарывыстың ажызы, кештерниистиң демей эвези, үзел-бодалдарывыстың ажыглывышаа шаптыктаваан — деп, XII Бүгү-делегей фестивалының чурттар аразының белетеел комитединиң доктаамал комиссиязының кежигүнү В. Йоханес митингниң ажыдын тура чугаалаан.

Делегейниң аныяктарының төлээлекчилери митингиге ялоп ийи хоорайның таварышкан айыылының дугайын хайнығышкын-биле чугаалап турганнар. Ол трагедия тайбыңга ынакшылдыг күштерни чөгүс эпче болгаш сырый каттыжыышкынче күштүү-биле кыйгырып, империализмниң күзеп турар ядролуг ертүнүң

айыылынга удур шинтпирлиг демиселче кыйгырып турар.

Ол хүн эндере чепсегленишкинни сөкседырынче угланган ходелиишкиннер дугайында болган санал солчуушкунугуна киришкен бүгү дыштерниң төлээлекчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш шинтпирлиг-биле демдеглеп тургеннер.

Кежээ фестивальдың делегаттары атомнуг бомбалаашкынга таваръяшканнар-биле болгаш Хиросиманың аныяк салгалы-биле ужуражаннар.

— Ол коргунчуг атомнуг хүн мээң оон соңгаарга бүгү амыдыралымны тодаргайлаан. Хиросиманың трагедиязын улустүң утпазын, оон катаптаварын болдурбазын мен бодумнуң хүлээлгем кылдыр көрүп турар мен — деп, музыка башкызы Юдэн Эгуса чугаалаан. Фестиваль индиринден чүве чугаалап тура, ядролуг челсекти долгузу-биле узуткаарын кыйгырып тур мен. Ол чаагай сорулгага Москва шуулганы бараан болур дээрзинге бүзүрээр мен...

Ол фестиваль залында ыр-лар-даа, хүлүмзүрүшкүннер-даа, катык-даа чок. Аңаа дыннаан болгаш керген чүүлдерден боостаа харлыгып, карак чажы бүлдеңейни бээр болгаш чудуруктар бижыы-биле адыштаны бээр. Ынчалза-даа ол база фестиваль —«Космос» дээр аалчылар Конгресстер залынга июль 29-та бодунуң ажылын эгелээн фестивальдың антиимпериалистиг трибуналы-дыр.

Бүгү чүве ёзулуг судата ышкаш: ялалакчылар болгаш херечилер, документилерниң болгаш барымдааларның маргыш чок чүүлдери ында бар. Лнаан келеринь муңгагдалкударалы болгаш чиик концлагерьниң коргунчуг чүүлдери, мурнуу-африкажчы патриоттарның килеңнээшкини болгаш палестиннерниң канығдалы залче кирип кээп турган ышкаш сагындырар. Аныяк франсүзтүң чудуруктары дыңзаан, аныяк куба оол тулчуушкунче киреринге белен ышкаш сагындырар.

Дайын ыпсыкчыларының холунда авианосецтер, ракеталыг суг адаанның хемелери, «першингилер» болгаш «МХ» ракеталар бар. Трибуналга көргүскен фото-чуруктардан оларның ораатазыг шырайындан бисче өлүм көрүп турар. Ам трибунал залында ынзыбүрү дылдар кырында империализмниң адрезинге буруудадыышкынар үнүп турда, бүгү делегейниң аныяк төлээлекчилерин фестивальга чыгган бистиң найысылалыысче чер адаанда шахталарның бетонунда, океанда суг адаанның хемелеринден, коргунчуг ээлчегде ужуп чоруур самолёттарның чалгыннарының адаандан хөй мегатонна өлүм бүдүү шыгаал алган турар.

Аныяктарның холунда бодунуң чепсээ —антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы бар. Ону улам быжыглаарынче болгаш калбертырынче Никарагуаның болгаш Анголаның кызыгаар чоогунда ерттеткирген суурларындан чедип келген, чилиниң кара-бажыңнарындан хосталган, Сальвадорда шөвакылаашкынардан чайлап үнген империализмниң үүлгедиглериниң хереченнерин көрүп турганнар.

Дайын ыпсыкчыларының холунда авианосецтер, ракеталыг суг адаанның хемелери, «першингилер» болгаш «МХ» ракеталар бар. Трибуналга көргүскен фото-чуруктардан оларның ораатазыг шырайындан бисче өлүм көрүп турар. Ам трибунал залында ынзыбүрү дылдар кырында империализмниң адрезинге буруудадыышкынар үнүп турда, бүгү делегейниң аныяк төлээлекчилерин фестивальга чыгган бистиң найысылалыысче чер адаанда шахталарның бетонунда, океанда суг адаанның хемелеринден, коргунчуг ээлчегде ужуп чоруур самолёттарның чалгыннарының адаандан хөй мегатонна өлүм бүдүү шыгаал алган турар.

Аныяктарның холунда бодунуң чепсээ —антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы бар. Ону улам быжыглаарынче болгаш калбертырынче Никарагуаның болгаш Анголаның кызыгаар чоогунда ерттеткирген суурларындан чедип келген, чилиниң кара-бажыңнарындан хосталган, Сальвадорда шөвакылаашкынардан чайлап үнген империализмниң үүлгедиглериниң хереченнерин

ниң чугаалаан үүлдерин албадеп турар.

Дайынның айыылынга, реакцияның күштеринге урам үүл база удур. Ол тема боттарының чогаалдарын Чурукчуларның теп бажыңының залдарында ажыттынган делегей делегелгезинге кирген бүгү диптерниң аныяк чурукчуларын база каттыштырып турар.

Чурукчуларның, скульпторларның болгаш архитекторларның чогаадыкчы мастерскаязының кирженнчилери фестивальдың чурумалдыг портредин тургузарлар. «Фестивальчы Москва» дээр паннога чаяны назынның делегей ужуражыышкынының дугайын олар көргүзерлер. Аңаа байырлал үезинің кайысылалының пейзажы-даа, чаа өңнүктериниң — фестивальдың делегаттарының арын-шырайлары-даа, аныяктарның шуулганының киржикчилериниң сагыш-сеткилин және чайыннанчаа-биле илередип турар чуруктары кирер.

Бо хүннерде Культураның болгаш дыштаныгланың М. Горький аттыг теп парыгында делегейниң уран үүлдер парыгы фестивальдың аалчыларын болгаш киржикчилерин музыка болгаш ыр-биле, бүгү совет республикаларның хаасчараш павильоннарының чайынналчак өңнери-биле, национал хептериниң янзы-бүрү оюу-биле уткаан. Хоюломадан болгаш Семеноводан келген аныяк шевер кижилер көрүкчүлер көрүп турда-ла аяктарны, хаармакчыгаштарны кайгамчык угулзалар-биле хаастай чуруттарлар. А оон чанында Москва чоогунуң бажыңчыгажында, мастерлер Загорскиниң матрёшкаларын болгаш маадырларын кылып турарлар. Аңаа аалчыларны хаастап дээраан аржыыл кырында хлеб-дус-биле уткуп ап турер.

Украинаның павильону база ындыг, чүгле улут парусту сагындырар. Боттарының кыгыларын бүгүдеге берип, пор-сава дээрбээ дескинип турар. Хем кыдыында мастерлерниң ёзулуг хоорайы туруткан. Гангының эриктеринден аныяк кыс болгаш ырак Австралиядан келген оол аңаа баргаш, бодунга чаа, билдинмес уран чүүл-биле танылгалар.

Паркка оон көргүскен коллективтерниң репертуарында демиселдиң улуг чүткүлдүг ырлары. Тайбың, демисея болгаш чаңгыс эп дугайында ырлар очулга чокта-ла билдингир. Фестивальдың утказы болган политиктиг чугаалажышкын чүгле дискуссияларга болгаш митингилерге эвес, харын-даа артистер кемдыгдаа жанрга ойнал турган болза, эстрададан база билдинип турган. Политиктиг маргылдаалларга ышкаш, ырларга база танцыларга, шөвер холдарның кылыгларындан улус бот-боттарын база билчип ап турар. Кол чүүлдү — тайбың чурттаарын көрүп ап турарлар.

Черниң янзы-бүрү кезектеринде реакцияның чимзенишкиннеринге удур килеңниң удурланышкынны, бодунуң хосталгазы болгаш национал хамаарышпас чоруу, демократия болгаш социал дээшилгре дээш демисежип турар үлустарга изиг деткимченин «Аныяктар болгаш студентилер антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы дээш» деп митингниңг киржикчилери илерединнер.

(СЭТА-ның корр.).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УЖУРАЖЫЫШКЫН

УЛАН-БАТОР. МАРН ТК-ның чанында Партия контролюнуң комитединиң болгаш МАР-ның Улусчу контроль комитединиң организастааны семинарның киржикчилери-биле МАРН ТК-ның Чингине секретары, МАР-тың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх ужурашкан. МАРН-ның XIX объездизин төлептиг уткууру, чедиги беш чылдық планиарын күүседирин хандырары Моолдуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чонларының кол сорулгазы кылдыр тодаргайлаттынган деп, ол демдеглээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга дээштиг контрольду экижидери партияның социал-экономиктиг программазын күүседирин хандырарының чугула негелделери болуп турарын Ж. Батмунх онзалап айтыкан. Ол хамыктың мурнунда партия, күрүве болгаш күш-ажыл сагыпта-чурумун, дагдынган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харын-салгазын бедидеринче угланган.

Бүдүрүлге мурнакчыларының дуржулгазын болгаш күш-ажылдың депшилгелиг арганнарын иентередиринче, бүгү бүдүрүлге чорудулгазын билдиглиг организастаарынче ужуражымшкын үезинде улуг кичээнгейни салган.

ЭҢ БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

ПРАГА. Делегейде эң бедик деңнелге дүүшкен продукция кылын үндүрери көвүдедирин — чехословак экономиканың чугула айтырыы-дыр деп, «Руде право» солун бижээн.

Бүдүрүүшкүнүүн инити хемчээлинге хамаарыштыр индыг продукцияны кылын үндүрери бо беш чылда 10,1 хуудан 14,1 хуу чедир өзер. Дыка хөй бүдүрүлгелер чаа кылыглар шинээдин алырының дуусаалары кызырган, эртем-техниктиг деңнелгениң чедип алышкинарын практикага дыка дүрген иентередип турар апарган. Ынчалзажок ортумак болгаш оон туржук куду шынарның продукциязы чамдык бүдүрүлгелерде көскү черни эзлеп турар. Үүлге рекламациялардан безин чидириглер беш чылдың дөрт чылының дургузунда уш миллиард крон акша болган. Бүдүрүүшкүнүү чаартыр талазы-биле планнарны күүсетпес таварылгалар бар.

Кагжыр шинектиг кылыгларны чогаадып тургузарынга делегей рыногунуң негелделерин кошкак билир чорук болган чок-ла шаптыктап турар. Ынчангаш бүгү ажыл-агыйжы механизм дээдиг шынарның продукциязын бүдүрериннче угланган турар ужурлуг.

ЭНЕРГИЯНЫ КАМНАВЫШААН

СОФИЯ. «Работническо дело» солуң бодунуң үүлдериниң бирээзин электроэнергияны хумагалаарының болгаш камналгалыг ажыглаарының айтырыгларынга тураскаатказ.

Чай кидин түлүк-даа бол, электроэнергияны камнаары дээш демисея бистиң эконовикавыстың кол түүлү болуп артпышаан деп, ол солуң демдеглээн. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйжылар планнарны күүседир төлээде, чылдың төнүзүнде биске энергияны болгаш одаар үүлдү немей бээр боор дээр бодалга алзып, оларны ажыр чарыгдап турар. Ол чорук, чижээлээрге, Стара-Загорда химия комбинадынга, Казанлыкта Благоев аттыг заводка, Стамболийски хоорайда целлюлоза-салзын комбинадынга болгаш еске-даа чамдык бүдүрүлгелерге хамаарыжыр.

Кыш удавас болгай, ынчангаш одаар үүлү болгаш электроэнергия-биле хандырар дугайында сопгаараладып болбас айтырыглар дораан тургуступ келир-ле болгай деп, «Работническо дело» солун түүвелинде бижээн. Ынчангаш киловатт-шак бүрүзүн, килограмм хөмүр-даш болгаш нефть бүрүзүн камнаары—бүгү чонның сорулгазы.

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ АЖЫЛЫН БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

ХАНОЙ. Республиканың улус ажыл-агыйының чамдык адырларының чагыны ёзугаар метеорологин болгаш гидрологин институдунуң эртемденериниң ийи чыл чорудуп келген шинчилелдериниң түңнелдерни Вьетнам Социалистиг Республикада бедии-биле үнелээн. Үш четпес чыл дургузунда институттуң коллективи улус ажыл-агыйынга улут ужур-дузалыг 50 ажыг эртем-шинчилел ажылдарын дооскан.

Эң чугула ажылдарның аразында — национал метеорологин атласының бирги томун тургускаары, далайларның эрик кавыларын шинчилээри, энергия алыр чаа ындыг черлерниң кайда турарын тодаратканы, тропиктиг климатка техниктиг үнелиг культураларны тарып өстүрериниң байдалдарынга таарыжыкын районнарын шинчилээри кирип турар.

Совет эртемденнер-биле сырый демнежип алгаш, институттуң ажылдакчылары кашдаа шинчиледдерни чоруткан болгаш далайның янзы-бүрү шуулганнарының бүдүш байдалын өөренип шинчилээринге чугула салыышкынын киргеп. Чурттуң улус ажыл-агыйынга ажок улуг каражка-когаралды чедирип турар үеришээлиннерни баш удур тодарадып биглеп алыр талазы-биле эртем ажылын олар чедишкининг чорудуп турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ — ИНДУСТРИАЛДЫГ ҮНДЕЗИНГЕ

ПРАГА. Электрон-саналга техниказының дузазы-биле бүдүрүлгенин башкарары болгаш, күш-ажылды организастаары амгы үениң чехословак моделинин амыдыралынга улам хөй таваржыр болуушкун болуп кел чыдар. Күражыл-агыйларга болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтеринге электрон-саналга машиналарын калбаа-биле ажыглаары — республиканың көдээ ажыл-агыйын индустриалдыг үндезинче шилчидериниң херээнге ээлчеглиг чугула базым-дыр.

Бо утланышкынга улут ажылды чурттуң бүгү областарынга херек кырында чоруткан. Ажыл-агыйларны хандырарынга информацияның чаңгыс аай системаларын чурттуң чер болганында тургузуп турар. Чер-черде ажыл-херектериниң байдалының дугайында сан-медээлерни компьютерлер сайгарып ажылдаар. Информацияны оон соонда специалистер анализтээр. Оларның үндүрген түңнелдерин болгаш саналдарын чүс-чүс адрестерже — ада-чурт бүдүрүлгезиниң информация-диспетчер пультулары-биле чеп-сегленген күражыл-агыйларже болгаш кооперативтерже чорудуп бээр.

(СЭТА).

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

СОФИЯ (СЭТА). Хельсинкиге болгаш Чөвүлел хуралдың Түннел актызын күрүнелер аразынга харылзааларның кодекизи деп дүрүм ёзугаар адап болур деп, Болгарияның «Работническо дело» солуңу бижээн. Түннел актыны делегейниң экономиктиг харылзааларының кодекизи деп база адап болур. Социалистиг чурттар ындыг турушту чейлыыш чокка ээлеп турар.

Капиталистиг күрүнелер, ылаңгыя Американың Каттышкан Штаттары, политиктиг ыйыышкын кылырынга экономиктиг харылзааларны ажыглавышаан, Хельсинки дугуржулгаларын сөөлгү чылларда хөй удаа үреп турарын хомудавчыг. Чөөн болгаш Барыын чүктериниң аразынга экономиктиг харылзааларны шак ыяч-аар көөр чорукту социалистиг чурттар шынгыы буруу шаап турар деп, солуң демдеглээн. Садыг-экономиктиг харылзааларны тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның материалдыг баазазы болдурар дээш социалистиг чурттар бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиге болган Чөвүлел хуралдың ужур-дузазын Бельгияның даштыкы харылзаалар министри Л. Тиндеманс бедии-биле үнелээн. Ол Чөвүлел хуралга Түннел актыны хүлээп алган турганы билдингир болгай. Амгы үеге чедир таарымчалыг ролльду ойнап турар ол документиниң Бельгия бедии-биле үнелеп турар деп, найысылалдың радиозунга чугаазынга министр айыткан.

Делегейниң ийги дайынының сөөлүнде Европага тургустуган национал кызыгаарларны Хельсинкиниң Түннел актызы быжыглаан деп, ол онзалап демдеглээн. Бистиң дипке тайбыныы камгалаарыга идигни берип турар болганда, Түннел актының ол үүлүү эң-не чугула болуп турар деп, министр чугаалаан.

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хурал болза Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг еске-даа чурттарның шинтпирлиг күжениишкиннериниң ачызында эгелеп чавырлыышкынның чорудулгазының дээди чадазы болган деп, СЭТА-ның корреспондентизиннге беседазынга Швецияның коммунистери — ажылчын партияның баштаар черинин күүскомунуң кежигүнү, Тайбының Бүгү-делегей чөвүлелиниң Президиумунуң кежигүнү И. Такман медеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга керээ, Барыын Берлин талазы-биле дөрт таланың дугуржулгазы, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга харылзааларның үндезиниериниң дугайында керээ болгаш социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелериниң дипломатгазы А. М. Бовкунин чугаалаан.

— Ак сеткилдиг кижилерниң бүдүрүп турары чаагай кежиин халас четтирип турарларның бистиң аравыста ам-даа барыдыка хомудавчыг. Арегалаашкынга болгаш экоголизмге удур партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглери-биле дуушпур оларга шыңгыы беседа кылгаш, эът комбинадынга ажылдаарыбыле бижик бергеш, чорудупкан. Элээн үе эрткенде шагдаалар ынаа баарга, Екатерина ында келирин келген, бижиктн экелген болган, а бодуу ол хевээр көзүлбейн барган.

— Ие болуур хереежен кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал чүгле куду көрнүрүнге ей болган.

Ийи уруглуг А. Берестовтуң «допчу намдарын» чыылганнарның киленин хайнықтырган. Үжен хар чаа ажа дүжүп чоруур ол аныяк эр бо назыда чаңгыс-даа организациязга үр ажылдап көрбээн, каш ай ажылдап чоруй арегалаашкын уржуундан үндүртүп алыр. Совлгу үеде организациялар безин кеэнир чоруун каггаш, шуут арагаже киргикен. Ону инвалид надайы азыраап орар. Инвалид курүнеден пенсия ап орар не кижи ийи уруубиле кады маңгыстапчак ашаан азыраап орар. Дөртен харлыг В. Белевский 62 харлыг дээйеезының азыралында.

— Мыңдыг ээдежок кижиларни хөй чоннуң мурнунга судтап турары дыка-па шындыр — деп, № 2 АТБ-ниң профзавлел комитединиң дарганы А. М. Бовкунин чугаалаан. — Ак сеткилдиг кижилерниң бүдүрүп турары чаагай кежиин халас четтирип турарларның бистиң аравыста ам-даа барыдыка хомудавчыг. Арегалаашкынга болгаш экоголизмге удур партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглери-биле дуушпур оларга шыңгыы беседа кылгаш, эът комбинадынга ажылдаарыбыле бижик бергеш, чорудупкан. Элээн үе эрткенде шагдаалар ынаа баарга, Екатерина ында келирин келген, бижиктн экелген болган, а бодуу ол хевээр көзүлбейн барган.

— Ие болуур хереежен кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал чүгле куду көрнүрүнге ей болган.

Ийи уруглуг А. Берестовтуң «допчу намдарын» чыылганнарның киленин хайнықтырган. Үжен хар чаа ажа дүжүп чоруур ол аныяк эр бо назыда чаңгыс-даа организациязга үр ажылдап көрбээн, каш ай ажылдап чоруй арегалаашкын уржуундан үндүртүп алыр. Совлгу үеде организациялар безин кеэнир чоруун каггаш, шуут арагаже киргикен. Ону инвалид надайы азыраап орар. Инвалид курүнеден пенсия ап орар не кижи ийи уруубиле кады маңгыстапчак ашаан азыраап орар. Дөртен харлыг В. Белевский 62 харлыг дээйеезының азыралында.

— Мыңдыг ээдежок кижиларни хөй чоннуң мурнунга судтап турары дыка-па шындыр — деп, № 2 АТБ-ниң профзавлел комитединиң дарганы А. М. Бовкунин чугаалаан. — Ак сеткилдиг кижилерниң бүдүрүп турары чаагай кежиин халас четтирип турарларның бистиң аравыста ам-даа барыдыка хомудавчыг. Арегалаашкынга болгаш экоголизмге удур партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглери-биле дуушпур оларга шыңгыы беседа кылгаш, эът комбинадынга ажылдаарыбыле бижик бергеш, чорудупкан. Элээн үе эрткенде шагдаалар ынаа баарга, Екатерина ында келирин келген, бижиктн экелген болган, а бодуу ол хевээр көзүлбейн барган.

— Ие болуур хереежен кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал кижиге арегалаары ыянчыг эвес бе?— деп, чыылганнар чөптүг айтырыгны ында салып турган. Кара-Сал чүгле куду көрнүрүнге ей болган.

Ийи уруглуг А. Берестовтуң «допчу намдарын» чыылганнарның киленин хайнықтырган. Үжен хар чаа ажа дүжүп чоруур ол аныяк эр бо назыда чаңгыс-даа организациязга үр ажылдап көрбээн, каш ай ажылдап чоруй арегалаашкын уржуундан үндүртүп алыр. Совлгу үеде организациялар безин кеэнир чоруун каггаш, шуут арагаже киргикен. Ону инвалид надайы азыраап орар. Инвалид курүнеден пенсия ап орар не кижи ийи уруубиле кады маңгыстапчак ашаан азыраап орар. Дөртен харлыг В. Белевский 62 харлыг дээйеезының азыралында.

Келир чылын бүгү делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи-биле кады Герман Демократтыг Республика немец пролетарияттың баштыңчызы, фашизмге удур чалбыышытыг демиселичи Эрист Тельмановтың төрүттүнген түңүнден бээр 100 чылын демдеглээринге белеткеник турар.

ЧУРУКТА: «Эрнст-Тельман-Штрассеник» — бөгүнгү Дрезденниң эң чараш кудумчуларының бирээзин оон ады-биле адаан.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧОН МУРНУНГА ТУРГУСКАН

Аргалаашкынга болгаш экоголизмге удур демисел- бүгү улустуң херээ

«Тыва тудуг» трестиң кызыл-булуңунга болур ол судтуң дугайында медээ эрткен неделяның төнүзүнде дыңналган. Оон болур түңүн патница кылдыр доктаатказ. Шак четпээде-ле ' кызыл-булуңга күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери кызылчылар чыглып келген. Судтадыр кижилерниң дугайында самал-онаал «солчуушкуну» баш удур эгелээн.

— Чоокта чаа база «Найыралга» маңгыстапчактарны судтап турдувус чоп, оон чүге түңнел үндүрбес чүве ирги?

— Арын-нүүрүн арегага орнаптарга кандыг түңнел турар боор.

— Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн кижи чаңгыс-даа түн камнел аңаа орар боор.

— Оларның дашткы хевири кандыг ирги?

— Чүлүттүмээн салдарлыг, эргижирээниңден кажан-даа сөткөны, хирикеминден кажан-даа мугланы билдинмес хептиг, хөлүгүр арынныг, сиригээн холдарлыг кижилер-дир ийин.

Кызыл-буяңның олуттарын чыылганнар эзлепкенде, оларны кирип экелгеш, залче көрүндүр тургускан сандайларга олуртуптуу. Оларның дашткы хевири чугаалап турган кижиниң сес-терин ам-на сөктып келгеш, шынап-ла домейлээдим. Чүгле арегалаче сундуккаш, бодунуң ажыл кылыр, ниитиге ажыктыг бараан болур түлээлгезин шуут утказ маңгыстапчак амыдыралдыг ол кижилер ак сеткилдиг, күш-ажылчы кижилерже дөрт көөрүнден чалданып, арыннарын дестирерин орадаштылар-даа. Салдарын үрде чүлүээн эр кижилер, хөй хонуң арегалаанындан каретказы, арын-бажы безин хаппыгылап калгылаан керээжеңнер. Шупту он ийи кижи.

Участок инспекторлары соңнуг-мурнуг туруп кээп, оларны чыылганнарга теңшүттырып турган. Арыннарын чеже-даа чажырарын орадашса, «допчу намдарын» теңшүттырып турда, олар туруп кээп, залче көрнүр ужурга таварыжып турганнар.

Хоорайның ээзиртер суксун садаар черлеринге хирлиг хептиг, арны-бажын безин чуп албаан, шуруланчак керактерлыг диленчилер көстүп келгилээри чажып эвес болгай. Оларның бирээзин ынчан судтаан. Ону Василий Палкин дээр. Кызылда чурттап турар, ынчалза-даа кайда-даа кинр бижиттээн, кайда-даа ажылдаавайн турар. Арага сөткөн чөрлер чаңгыс эзертинип, ажыл черге «болгумнешкен» арегачылардан шил дувунге «бичии чүве» арттырып бээрин дилеп, ону ижип амыдырал келгеш. Кажан хоорайга ареганы нормалап садар апарганда ол пиво садар черлер чамынче «көжөө» берген. Аңаа дилеңип чоруп турган. Оон назыны улуг, кадыының байдалы бажың чугаалаан үүлдерин албадеп турар.

Дайынның айыылынга, реакцияның күштеринге урам үүл база удур. Ол тема боттарының чогаадыкчы мастерскаязының кирженнчилери фестивальдың чурумалдыг портредин тургузарлар. «Фестивальчы Москва» дээр паннога чаяны назынның делегей ужуражыышкынының дугайын олар көргүзерлер. Аңаа байырлал үезинің кайысылалының пейзажы-даа, чаа өңнүктериниң — фестивальдың делегаттарының арын-шырайлары-даа, аныяктарның шуулганының киржикчилериниң сагыш-сеткилин және чайыннанчаа-биле илередип турар чуруктары кирер.

Бо хүннерде Культураның болгаш дыштаныгланың М. Горький аттыг теп парыгында делегейниң уран үүлдер парыгы фестивальдың аалчыларын болгаш киржикчилерин музыка болгаш ыр-биле, бүгү совет республикаларның хаасчараш павильоннарының чайынналчак өңнери-биле, национал хептериниң янзы-бүрү оюу-биле уткаан. Хоюломадан болгаш Семеноводан келген аныяк шевер кижилер көрүкчүлер көрүп турда-ла аяктарны, хаармакчыгаштарны кайгамчык угулзалар-биле хаастай чуруттарлар. А оон чанында Москва чоогунуң бажыңчыгажында, мастерлер Загорскиниң матрёшкаларын болгаш маадырларын кылып турарлар. Аңаа аалчыларны хаастап дээраан аржыыл кырында хлеб-дус-биле уткуп ап турер.

Украинаның павильону база ындыг, чүгле улут парусту сагындырар. Боттарының кыгыларын бүгүдеге берип, пор-сава дээрбээ дескинип турар. Хем кыдыында мастерлерниң ёзулуг хоорайы туруткан. Гангының эриктеринден аныяк кыс болгаш ырак Австралиядан келген оол аңаа баргаш, бодунга чаа, билдинмес уран чүүл-биле танылгалар.

Паркка оон көргүскен коллективтерниң репертуарында демиселдиң улуг чүткүлдүг ырлары. Тайбың, демисея болгаш чаңгыс эп дугайында ырлар очулга чокта-ла билдингир. Фестивальдың утказы болган политиктиг чугаалажышкын чүгле дискуссияларга болгаш митингилерге эвес, харын-даа артистер кемдыгдаа жанрга ойнал турган болза, эстрададан база билдинип турган. Политиктиг маргылдаалларга ышкаш, ырларга база танцыларга, шөвер холдарның кылыгларындан улус бот-боттарын база билчип ап турар. Кол чүүлдү — тайбың чурттаарын көрүп ап турарлар.

Черниң янзы-бүрү кезектеринде реакцияның чимзенишкиннеринге удур килеңниң удурланышкынны, бодунуң хосталгазы болгаш национал хамаарышпас чоруу, демократия болгаш социал дээшилгре дээш демисежип турар үлустарга изиг деткимченин «Аныяктар болгаш студентилер антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазы дээш» деп митингниңг киржикчилери илерединнер.

(СЭТА-ның корр.).

БЕЛЕКТИ ДАМЧЫТКАН

ПЕКИН. «Маршеал Жуков. Биографиязының ырынгары» деп совет документалдыг фильмни Кыдат Улус Республикага дамчыдып бээриниң өзүлалы ында болган. КУР-да ССРЭ-ниң элчин чери фильмни Тиилелгениң дөртен чылынга алдар бодуруп дамчыдып берген.

КУР-нуң культура министриниң оралакчызы Дин Цво Кыдатка ол фильмни дамчыдып бергени дээш өөрүп четтиргенин илередиккен.

НИКАРАГУАНЫҢ ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи С. Горбуновтуң дамчытканы болза: Национал хосталганың Сандинножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның Национал ассамблеязының даргазы Карлос Нуньес республиканың конституциязының төлевилелин кылып турар парламентиниң тускай комиссиязының шинтпирлерин чарлаан. Оон-биле дүүштүр Никарагуаның үндезин хоойлузу революция соонда чурттуң амыдыралынга болган политиктиг болгаш социал-экономиктиг өскерилгелерин база оон кол принциптерин илередир ужурлуг.

Келир үениң конституциязы хосталгага, деп эргеге болгаш күрүнеин эргелеп-башкарарынга улустуң калбак киржилгезинге үндезилеттинген демократтыг ниитилелди тургузарынче угланышкынны бы

МОСКВА. XII бүгү-дээгей фестивалының Советтер чүртүнүң аныяк салгалы үлүг көрүшкүбиле үткээн. Дашпыкыда боттарының чажыттарынга совет аныяк оолдарның болгаш кыстарның чугаалап бээр түүлдерн бар. «Советтер чүртүнүң аныяктары» деп делгелеге совет аныяктарның амыдыралының болгаш ажыл-херектериниң дугайында, оон дайынчы авангарды — Ленинчи комсомолдуң алдарлыг орууның дугайында чайынналчак болгаш сорук киирикчи рапорту болган. Оң делгелеге ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкинниринің делгелгезинің 14 савхылонкарында турар. Совет аныяктарының делегей харылзаалары, Советтер чүртүнүң төлээлекчилериниң бүгү-делегейниң бүгү фестивальдарынга болгаш чүрттар аразынга эске-дээ үжуражымышкыларга киржиргеш, чалыы назынның Москва шуулганынга идепкейлиг белетхенгенин — бо бүгү «Советтер чүртүнүң аныяктары» деп делгелгенің көргүзүглеринде илереттинген.

ЧУРУКТА: «Центральный» павильонунуң болуктериниң бирээзинде аныяк чогаадыкчыларның кыпканы радиотехниканың болгаш электрониканың чео түүлдерин деткен көргүскен.

В. СОЗИНОВТУҢ, г. ХАМЕЛЬЯНИННИҢ фотозуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕСТИВАЛЬ — АНЫЯКТАРНЫ ЧООКШУЛАШТЫРАР

Алдарлыг спорт мастери, делегей чемпионаттарының болгаш олимпийжи оюннарның каш даңгыр чемпиону Вячеслав Третьяктың чугаалааны болза:

— Спорт төвүүге болур «Аныяктар болгаш бүгү-делегейниң олимпий шимчээшкинниг деп ужуражылгага фестивальдың делегазы боон киржир мен. Ол ужуражыгга мээң комчуг солуң, онзагай болур ужурлуг, чүге дээрге бүгү-делегейниң олимпий комитединиң составында база бүгү-делегейниң хоккей федерациязының «Юниор» комитединиң составында база бүгү-делегейниң хоккей федерациязының «Юниор» комитет кежигүнү киржи мен. Олимпий хартиязының кол үлегьышкынын дыка төй чүрттарның аныяктары деткип турар, олимпижи оюннар улустарның чаңгыдыр, бүгү-делегейге тайбыңы бажыглаарынга идиглиг, салдарлыг болур ужулуг.

Бегүн «спорт» деп сөстүң утказы улуг болу бергеш, өзептиң спортчу хевирин, «спортчу чүрүм» деп домактар ачаа-биле тыптып келбээн, культура, спорт комплекстери турғустунулаан. Делегейниң спорту улустарны бот-боттарынга чоокшулаштырып, ынчалыг социал түргүзүгүлүг чүрттерниң төлээлекчилериниң аразынга харылзааларны түргүзарынга, тайбың, кадыг чүрттеп, ажылдап болурунуң херелиин болур.

Хоккейниң бүгү-делегей федерациязының «Юниор» комитединде мээң-биле кадыг Канаданың, Швециянның, Финляндияның төлээлекчилери ажылдап турар. Бистер ынчалыг культуранын, идеологиянның төлээлекчилери хире-иште, биске эң-не чоок, ынчан спортчузус — хоккейни пропагандалаар чаңгыс соруңга-биле каттышкан бис.

Олимпий шимчээшкинниг шингпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Ынчангаш янзы-бүрү чүрттерниң төлээлериниң ол олимпий шимчээшкинниг, спортка хамаарыштыр санал-оналдарын дыңнаар үлүг күзелдиг мен. Фестивальдың делегацизында делегейге бирдингир чиик атлеттер, чемпионнар, олимпий оюннарының кижизикчилери бар. олардан чаа-маа идеялар, бүгү-делегей спортунуң төгүлдезинниң ооруктээры, принциптерин маңаар-дыр м е н. Фестиваль материалдарын делегейниң олимпий комитеди оон президентизи Хуан Антонио Самаранчының башталгазы-биле өскерип, мептередно боор деп, бүзүрээ-дио мен.

АЛДЫНДАН АРТЫК ҮНЕЛИГ

Алдан чыл бүрүнгээр чеди аймың төчүзүнде Ташкентиден Душанбеже анаа эвес чүүлтүр шуушкек коъш үнүпкен. Бастмен дээрбечилерниң халдаашкыннарындан оны камгалаарыбиле гускайлаттынган аътты шериг эскадронунуң составынга Алексей Александровичи Умаров база кирип чораан.

Аңаа тывыскан шынзылгада мынче деп бижээн: «...Таджик реакомунуң түскей чүүгүн Душанбеге чедирер үжүрлүг Алексей Умаровка тывыскан болгаш оны баскан таңма-биле шынзыткан».

Шуушкак коъш орукка ийи неделя дургузунда чоруп келген. Аян-чорукчуң эгезинден төчүзүнге чедир оон басма-чылар адырылбаан. Бир чидиг тулчуушкынның түңнелинде дээрбечилерниң бирээзи тутурган.

— Бистиң курбаңнывыска (башкыңчыга) бир-ле кижи «коъштуң чүгүнде хей алдынмөңгү бар деп дамчыткан — деп, ол чугаалаан. — Ынчангаш «курбаңы ол чүүлтү канчап-даа турган түңнээл аарын шинтпирлээн.

Коъште чүүл алдыңга деңнээр аргажок үнелиг дээрзин басмачылар кайын билген деп. Ажок үлүг барбаларда Владимир Ильич Ленинниң Таджикистанга бир дугаар түргустунар үжүрлүг турасхаалыының кезектери чораан.

Душанбениң тап үзээрай парыгынаң ногаан шыгынаң ортузунда улуг башкыңчыга өндүр үлүг турасхаалдың түрүлгэнынаң бээр ам алдан чыл четкен. Маңаа үзөөчүн коммунист — ол ыраакы болуушкуннарның идепкейлиг киржикчизи Алексей Александрович Умаров боъла келген турао.

(СЭТА-ның хорр).

МАЖААЛАЙ ИРЕЙ

◆ Адыг дугайында чугаа ◆

— Бо ирени ег ыяжы чокка даврал четтирзе чүл, кандыг деп бодээр силер? — деп, үлүү арай бичезинден айтырды.

— Оны мен база билир мен ынаар. Бо удаада ол-даа зей боор, чүге дээрге ижээн чаны эжин эрттир оргу-дур, көрүкер даан адаа шыргай, ынчангаш ег ыяжы чокта, ире үне келааш, бооларлайн, шыргайже кире халып чорүй баар — дээш-ле, бирээзи чөпшээрешпейн тур-оо.

— Бистиң бо эдертип чоруур ыдывыс Калдарак дээрге ижээнден ире черле үндүрбес аза. Мен ону көрүп пат-ла болдум ийин — деп, Шурлан ирей кымның-даа чугаазынга кирбейн, бодунуң чаңы-биле ирени даялаар дей берди...

Ким-даа ыыт чок тур он. Шурлан биче када боданып олурда, мынча дидир:

— Чаа, ынаар-дыр, оолдар: силер ижээн адаанда шыргай бетинде ажыкка чеңгыс талалай тургулап алыңар. Ире үнэ халааш, маңнал батса, чоокшуладып алгаш, кончуг бооларыңар — карабиннериңнер-биле хөме тудуптар силер. Дөвидеп, дүүреп-ле болбас зээлеп, дөвидеп, коргун сүрээ-деп тургаш, аразында эндээ кылыптар айыыл ондан база тургулаар болгай, эрлер, билдинер бе деп чагып-чагып каан. — Үш кижи ижээнге баар бис — деп-дир.

Калдаракты сала көөптөрүвүска, бо азаң ижээн аксыңга барып эзирип туруп баар зээлеп. Ынчаар орта ире ыт-биле чай чок, херектежип турар аразында, мен суге-биле ижээнниң дүвүнден тегеритей оъ шөөптөр мен. Ижээн кыры чүге, бир карыш хире-ле болур чүве. Оон көрүп, ыяш-биле шашкылап тургаш, бооларлар бис—дээш: — Мээң-биле кады баар сен бе, Мишка? — деп менден айтырды.

Мен тургаш арай коргуксайкоргуксай тура чоок:

— Ийе, баар мен, ирем — деп кагдым.

Ойнакка барып кедээр эрлер оң аразында арай далаш кылаштажып бадыптылар. Боо-варывысты баш бурунгаар ыяпап, чээрби сес калибрлиг сыв тудар дүүргелерним дарызын ийи дампыр идежилей көвүдеткеш, улуг барбак октар-биле октап алгылаан бис. Ынчаар октап каан дүүрге боо-биле чоок черге аңны өттүр бооларлар чүве болгай дел бо ирем чугаалаар чүве.

Ийи честелишкин. Калдарак үжелээн ижээнниң соңгу халыызындан чеде халчып келдивис. Калдарак-даа дүүредип-ле эгелээн — адыг-даа чүлакүүк кылдыр херектенип-ле үнген!

— Дүрген-дүрген, оол! — деп, ирей арай ажыктыгы сүргей кый дээш — Мен ижээнниң тарын эжиеш, ырыын оюн эгелээйн, сен дүүрген төмдан ажытташ, маңа, мээң чаңымга туруп ал! Ижээнниң оң шөөлкеш боо алыр чай болбайн чорумда, ире дыдыктан кеяза, оон бажың орта ылап дээш шыгаагаш, хөме базыптар сен шоң! — дидир.

Хоомун аңчы ирейниң ынчаар чугаалаанын бир-ле сөзүнүң дыка бижил, доктаамал каан чүве-биле дөмей болган.

Шурлан ирей ижээнниң кырын дөрбеңнинней оң шалкаш, оон чингистиг дүүшкүн дөвүраан өскээр чайлады чаңынга селып, боозунче дап берип бар чөрда, мен ойбак кырынче кере көөптөрүмге бир-ле үеүрсевир сарыг чүве. Ыя арезында күйгам изиш дээн соонда, карак чиваш дээр аразында ойбакка чыпшыр салып алган боом тиг-ле кылдым... Хуг-байырап, боом чамыын чаза базыптарымны бээн билбейн барып-тыр мен. Боомче база бир ак суп чыдар аремда, аванғыр, арга-мергежилдиг ирем шагда-ле ижээн ойбаанче дүндере кере көөпкеш, боозунуң үкүн ынаар кинир иткеш, бир боолай каапты!

Долгандыр шил-ле шимээн. Чүгле мээң күлөктарым тинчейнин турар. Калдарак оожургай берген. даванчарының харын чыпкан чыдыр, ижээнниң ойбак черинден боо ыыш аваар эзирил үкүп тур...

— Че, ире-даа ак болу бергеш зээс бе, оол!! — деп кээш, Шурлан ирей дүште-даа чок даа дөмзазынга дүнзе төөкпызын төваар тиккеш, соруң чорүй, менче көргеш, хулумзуруп кагды.

Девидей бергеш, боом чамыын чаза түдүптарымга, ак хөрениң бажын орга ылап дегген. Ону биляеп ирей-дир бо дел иштинде бодавышаан, коргун сүрээдел турар чөгенчиимни-даа деп арай хомудансап-даа олур мен...

Ижээнде ыыттаглап чыдар кыс адыгларның хей кезии-ле боос, иштинде төлүн маңап, өстүүрүп, дыштанып чыдар. Ол дээрге адыг-эңештиң ыямгедее, чүге-даа кыжаммайн, бе-зе-ле бодунуң тайбың, аяс күнүн, аяс-кежиин, ажы-төлүн бадап чыдары ол-ла болгай. Ындыг өйде чамдык кижилөөр хөөртүүнү алаап, шиидип бооларлар — кижи бойдуска чамдыкта база деңнээн аваар кончуг-ла але?!

Адыг-маңаалай кыжын көүрорттап дыштанып-ла, дүжел удуп ижээннээр үүсаазының чартын кезии эртерге, бир төвазынче өндөрлүп, эптештир чыдып алыр амытан. Ол суксап келгенде безин ижээн өксында ак хар бо чытса-даа, өңөө дегбес, бодунуң мөге семис майрын чыпкан, соруң каап чыдар, бүдүн кыштың өттүр кадыг албан көрбес, бойдус чаван дүүшкүнү-биле дөмнөөр үннөйн кыштаар хайыракан боор ол. Ындыг соруң кыштаглыг ире-чашты кыжын дүүредип алдаваза, аңчылар оон көгараас-ла боор деп бодаар мен.

Аңчы Коя Шурланаш ирей оран-таңдызынга, оон байлаанга кончуг чүдүүр, өңөө кончуг-ла ынаа, оранның эгээртинмес байлаан камнап камгалаарынга бодун бердинген кижи чораан.

— Оран чүмээн оранынга чораай,
Оюн оң оттап, мандып чорза.
Орук кюжизи оруунга-ла чораай.
Ожуп-лажып, одуп-көзүп кичээп чорза.
Чер чүмээн черинге-ле
Челип, маңнап чоорай.
Чедер-баар черлиг кижен
Чернигидп, оруунгуду үлүгүп,
чеязып олургай

— деп, ол хоочун аңчы, чөнүүк дүүдүлээн — Маңаалай ирей дижирг—Шурланаш ирей чугаалап чоруур чүве йиик.

Михаил МЕНДУМЕ.

БАШКЫЛАР-БИЛЕ ХАРЫЛЗАА

Ада-иелериң башкылар-биле харылзаазы өөренчикиерни мөзүлүг аажы-чаңга кижизидеринге үндезын ужурдузалыг болур. Чүгле класстарның удуртукчу башкыларыбиле эвес, а тус-тус эртемнериң башкылары-биле бызыг харылзаалыг болуру чугула. Чүүл-даа мурнунда, уруглариның башкыларын ат-алдарын ат-бүлеге үндүлеп сагыыры чугула. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң уругларывыс башкыларының өөредип кижизиткени-биле амыдыралга боттарының туруштарын тып ап турар болгай. Оң дээрге, хамыктың мурнунда, башкыларның ажылының амыдыралга боттанышкынының төрелгизиниң чаңгыс-даа кижи маңаа келбээн.

Мен чеди уругнуң адазы болгаш, олар эң кижилер болуп, класстан классче шилчип, чедиишкинниг өөрензин дээш шыдаар шаам-биле дузалап чоруур мен. Уругларывыстың кижи бүрүзүнүң өөренип турар класзында башкылары-биле харылзаа тударын орландажып келген мен. Бо бүгү боттун уругларының өөренир аргазын, оларның кандыг эртемнерге сонуургалдыын, эң болгаш кошкак талаларын билип ап, адаганиин талазындан кандыг дуза чедирип болурун билип алырынга дузалыг.

Өг-бүлеге бир кончуг чүүлө чүве—башкыларны үндүлеп көөру — уругларның башкыларга ынак болурунуң үндезинниринің бирээзи. Ада-иелер оны утпас болза эң-не башкының ат-алдарындан, оон үлегер-чижээнден адазының-иезиниң мурнунга уругларның ажыы-чаңы эң талазынче өскерлип кижизинирин көрүп келдим. Башкыларын хундуөөп, оларның сөс-домаан дыңнаар уругларның хөөнү бичe, сеткили ам болур.

Уруглаорым шуптузу школдан доозуп унгеш улуг кижилер болган. Эң-не бичe уруум эртеен өөредингe чыдында Кызыл-Мажалыктың № 1 оргумда школазын эң өөредингe-биле доостуг. Амгы үеде ол Абаканның педагогика институдунче кирер дээш белетхенип турер.

Бистиң уругларывыска башкылары шынап-ла ачы-дузазын көргүзүп келген. Т. С. Кыргыс, Т. Ф. Куулар, Р. К. Чудак болгаш оон-даа өске башкыларга көрүп четтиргенивисти илереттинер өөредикчи чок.

С. СЕРИН-ООЛ.

КЫЗЫЛ-ТАЙГАНЫҢ БЕЛИНДЕ

Радионнут, эң эм шынарлыг аржаан суглар-биле Тыва бай-дыг. Ындыг аржааннарның бирээзи Сут-Хөлде Кызыл-Тайганың белинден ағып үнүп чыдар.

Ийи чыл бүрүнгээр «Сут-Хөл» совхоз маңаа 50 орунлуг корпусту, столоваяны тудуп, дизельдыг электри чырыын киирип алган. Аржаанга совхозтуң малчыңнары, саанчылары, чер ажылдыглары болгаш эске-даа кижилер өзээ дыштанып, кадыын инжидеп ап турган.

Ук аржаанны бо чылдан эгелеп район төмчээлдиг санаторий-профилакторий ышкыдыр ажыттакан. Оң үш сезонунуг ажылдаар.

Чоокта чаа Сут-Хөл район күүскомнуң доргазының ореалызы С. Ондар районда чаа санаторий-профилакторийниң ажыттынганын чарааш, ол дээрге бистиң партия, чөвээвыстың совет улустуң «Дөмейлешкинниг» камгалаарынче доктаамал сагыш салып турарының ачызы-дыр дээрзин айтыкаш, районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турып турар соруглаларының дугайын чугаалаан.

Район эмнелгезиниң улуг эмчизи О. Ондар аржаанның эм шынарының болгаш анаа киреринің чурумун дыштанып челгенинерге танылыктыргаш, чаа санаторий - профилакторийни моон соңгаар сайзыралдырага чүүлү ыяпа чогуурун чугаа-лаан.

— Чүүнү-даа мурнунда районда совхоз бүрүзү боду тускай корпусту тудуп алыр ужуулуг. Чүге дээрге, «Сут-Хөл» совхозтуң эмгы чеңгыс корпузу дыштанып күзелдигнерни шуптузун хүлээп ап шыдавас-тыр — деп, ол чугаалаан.— Оон-биле чергелештир доктаамал электри чырыым киирери, курорт талазы-биле специалистер чалааш, аржаанның шынарын оон-даа кандыр шинчилеп каарыг чугула. Ол ышкаш аанчаар сыланып, сугну электри кужу-биле чылыдып турганы, дыштанып келген кижилер аанчаарга ыяш, ширменил эмнелер ажыттынганы тургузары күзелинир. Бир эвес аржаанның амгы турар чери кадыг, тав-дыштыг, ар-лыжарынга тааржымча чон деп бодаар болза, ону тускай корпустар-биле чер ачызынче шорголап бадырып чүге болбас деп?! Ынчаш Кызыл-Тайганың белинге дыштанырга корпустуңнуп магат... Бо бүгү чүүлге маңаа хамаарылгалыг кижилериниң бот-иделкейинден, ажыл-ишчээги биилдиг организастоп, кыпсыл биличиринден база бойдустуң чайгаар бүткен үнелиг байлаан камнуг, хумагалыг ажыктаа биткенинден хамаарышкыл-дыр.

Х. МОНГУШ.

АЛКОГОЛЬ БОЛГАШ УРУГЛАР

Чаштарның кадыын быжыглаары болгаш камгалаары бистиң чүртүүстө күрүненин доктаамал сагыш салыышкынында турар. Чаштар —келир үевис. Кадык уруглар дээрге инитилелдиң калдын фондузу». Арагага хандыкшылдыг ада-иелериң бөгей чаңчылыңдан олар-ны ангылаары — күүрүне хөрээ. Араганың хоралыг шыкары улуг кижилер болгаш элээдилер билир болза, ангыбүрү кем-керек үүлгедимишкиннери турбас ужурлуг.

Алкоголь ижинге баргеш, хөме дүрген тараар, оон нерв системазын үрегдеп, чүрекдамыр системазын, баар, бүүрегтерни болгаш эске-даа иезектерни баксыradыр. Мага-ботта эртилде ажыл-чорудулгазын үрегдээр. Алкоголь— кадыкшылга хоралыг.

Арага салгалга багай салдарлыг дээрзи шагдан бээр билдинген. Арагачыларның төрээн чаштарының үгааны четпес болур ийикпе, азы олуг төрүттүүлер. Чижээлээрге, амыдыралы четчир өг-бүлеге оол уруг төрүттүнген. Оол 10 харга чедир эссе-даа, бодун ажаап шыдавас, чадыы багай болган. Чүге ындыг болганыл? Чүге дээрге, төрүттүнмээнде адазы хөлчок арагалап турган. Моон уржуундан уругнуң төрүттүнеринге чедир кадык сайзыраарынга алкоголь багай салдарны чедирген. Ийикде, уруг-дарыг чок өг-бүлелер. Өг-бүленің херээжен эрэн саатталып турар үезинде арагалап келген. Оон бөгүүрге олуг чаңгыс доозуп унгеш улуг кижилер болгаш. Ындыг өг-бүлеге бир-ле кижи арагалаарга, ол уругларга ыяпа чогуурга, ынчангаш ажыл-ишчи болуп, класстан классче шилчип, чедиишкинниг өөрензин дээш шыдаар шаам-биле дузалап чоруур мен. Уругларывыстың кижи бүрүзүнүң өөренип турар класзында башкылары-биле харылзаа тударын орландажып келген мен. Бо бүгү боттун уругларының өөренир аргазын, оларның кандыг эртемнерге сонуургалдыын, эң болгаш кошкак талаларын билип ап, адаганиин талазындан кандыг дуза чедирип болурун билип алырынга дузалыг.

Өг-бүлеге бир кончуг чүүлө чүве—башкыларны үндүлеп көөру — уругларның башкыларга ынак болурунуң үндезинниринің бирээзи. Ада-иелер оны утпас болза эң-не башкының ат-алдарындан, оон үлегер-чижээнден адазының-иезиниң мурнунга уругларның ажыы-чаңы эң талазынче өскерлип кижизинирин көрүп келдим. Башкыларын хундуөөп, оларның сөс-домаан дыңнаар уругларның хөөнү бичe, сеткили ам болур.

Уруглаорым шуптузу школдан доозуп унгеш улуг кижилер болган. Эң-не бичe уруум эртеен өөредингe чыдында Кызыл-Мажалыктың № 1 оргумда школазын эң өөредингe-биле доостуг. Амгы үеде ол Абаканның педагогика институдунче кирер дээш белетхенип турер.

Бистиң уругларывыска башкылары шынап-ла ачы-дузазын көргүзүп келген. Т. С. Кыргыс, Т. Ф. Куулар, Р. К. Чудак болгаш оон-даа өске башкыларга көрүп четтиргенивисти илереттинер өөредикчи чок.

С. СЕРИН-ООЛ.

АРЖААНДА— ШЫПШЫҢ

Бо чылдың июнь эгезинден бээр Хакасиядан, Красноярск крайдан, Иркутск, Челябинск, Кемерово, Новосибирск областардан кижилер Шивилигге кээп, эмнеп, дыштанып турар. Республика девискээринден аржаанчылар ам бо күннерде кээп эгелээн. Сиген белетхели едилталып турар үеде, аржаан быжа бергенде, кээр улус база хей болгай.

Нимизи-биле алырга, келген кижиниң саны үш чүс ажыын турао. Оны барымдаалаваш, райпо баштаар чери шеф кужу-биле магазин база тутткан. Сагыг июль сесте ажылдап эгелээн. Аъш-чем тандырылгазы-биле чергелештир шинтпирлээр үжүрлүг ажылдар Шивилигде үзээш эвес. Аржаанда келген улус дужа-неязбиле кирип, чамдыктары хей киргеш, эъдиг изин девидеп-даа турао таварылгалар бар. Бо күннерге чедир район эмнелгезинден чаңгыс-даа кижи маңаа келбээн.

Корум-чурумну тургусталаныың үржуундан чамдык кижилер майгын ыяштарын чоогундан кезип ап, мырыңай аржаан чоогундан бээр үонүп алгылаан тургулаар-дыр. Санитарлыг байдал база бегей. Чем артыңчылары, консерва банкылары, янзы-бүрү шил аймаа, пос бижиндылары бүтүн ийдигип, дужаатайын турар. Каш чылдар бурунгаар тутқан арыгланыр бажыңнарже кирер ергажон алаорын. Аржаанның шоргаларынга киреринің чуруму доктаатыныпаан, эр болгаш херээжен кижилер хары угда кээп, мурнун быламыр, аяс-дыл үндүрүп турао.

Мурнунда чылдарда ындыг эвес чүве болгай. Бо чылын Саян артыңдан-даа, республикадан-даа келген кижилер улуг уксалыг азы хава шттарлыг боорү санаторлыг байдалга канчал-даа тааржыпкас.

ТВ

ИЮЛЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Концерт. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 — С. Прокофьевтиң «Золушка» деп баледи. 11.20 — 11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назын». 16.15 — А. Гурилеватың романстары. 16.35 — «Жизнь и удивительные приключения Робинзонов». Уран-чечен фильм. 18.05 —Уругнар чогаадыглаларының байырлалы. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 —Бегүн делегейде. 21.30 — Концерт. 22.25 — Фестивальдың түн демдеглели. 23.00 —00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Киев). Чаңсарда — Бегүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 — Чаа док. фильм. 9.05 — Тележурнал. 9.35 — Фестивальдың дугайында долгузу-биле. 11.35— Концерт. 12.45 — «Два капитана». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 14.10 —Немец дыл. 14.40 — «Билир болгаш кыпсыл биле». Школачыларга дамчыдылга. 16.05—16.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Мультфильмнер. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удучар, чаштар!». 20.15—Концерт. 20.45 — Эртем-тайыңбырлыг фильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — 23.00— «Формула любви». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААЮ

Бегүн республикага бүргеп, аъзыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16 градус, хундус 23—28 градус чедир изиир.

Кызылга дүне биче чаъстаар, хундус чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 14—16 градус, хундус 25—27 градус изиг болур.

КИНО

ИЮЛЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь стихий» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 9.00, 12.40, **«Принц и нищий»** 10.40, 14.30, **«Две версии одного столкновения»** 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, **«Далёкие шатры»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Последняя охота» 14.00, 16.30, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Полтергейст» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың уран чүүл үүренүшези 1985—1986 өөредингe чылында дараазында салбырларга сургуулдарга хүлээп алыр оъем чарлап тур:

1. Дирижёр-тор.
2. Хөгжүмүнүң үрер болгаш кагар херекселдери.
3. Вокалдыг.
4. Улустуң хөгжүм херекселдери.
5. Клуб салбыры (улустуң хөгжүм херекселдери).
6. Библиотека.
7. Эстрада салбыры.
8. Бот-өөредингелиг салбыр (улустуң хөгжүм херекселдери).

Училищеге 30 хар чедир назылыг хамаатыларны хүлээп алыр. Музыка, клуб, эстрада салбырларынга 8—10 класс доосканнарны, библиотека салбырынга 8 класс доосканнарны, бот-өөредингелиг салбырга 10 класс доосканнарны назы-тары кызыгаар чокка тулаэп алыр.

Киреринің ылыгалдарын ортумаа тускай өөредилге черлеринге хүлээп алыышкын дурумун өзүүлөр август 20-дан эгелеп чорудар.

Документилерни 1985 чылдың август 10-дан эгелеп хүлээп алыр.

Тыва националдыг сургуулдарны материалдыг байдалының дугайында шынзылганы көргүзөөрге, күүрүненің долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Училище чаагайжыттынган чаа общежитиелиг.

Училищенің адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу № 2. телефону 2-25-79, 2-29-26.

Шын Редакциянның адреси:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аныыраа болгаш үлегдүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; көзэ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун «елбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чалыг № 3088.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күртне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01294.